ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

35

2001

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

35

ΑΘΗΝΑ 2001

© Ακαδημία Αθηνών
Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου
Αναγνωστοπούλου 14, 10673 Αθήνα, τηλ. / fax (01) 3623565
© Academy of Athens
Research Centre in the History of the Greek Law
14, Anagnostopoulou Street, 10673 Athens / Greece, tel. /fax (01) 3623565

ISSN 1105-0055

Διόρθωση δοκιμίων με την ευθύνη των συγγραφέων κάθε συμβολής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Α. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ: Το βυζαντινό δίκαιο και η επίδρασή του στο ποινικό δίκαιο των μετεπαναστατικών χρόνων 7

ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ: «Νέον όσπίκιον ἐκ θεμελίων...» Συμβάσεις για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών στην Ύδρα (1802-1833)..... 15

ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ: Αποφάσεις Εφετείου Πάργας (1803-1805). Εισαγωγή - Σχολιασμός 121

ΔΗΜΗΤΡΑ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ - ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ: Το Βιβλίον των Αποφάσεων του «Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε» Πάργας (1803-1805) - [Ιστορικό Αρχείο Κερκύρας, φάκελος 9 (1)]..... 145

ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ: Δικονομικές διατάξεις και απονομή αστικής δικαιοσύνης στις περιοχές Πάργας-Πρέβεζας-Βόνιτσας (1800-1806)..... 171

ΔΗΜΗΤΡΑ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ: Περί της απονομής και οργάνωσης της ποινικής δικαιοσύνης στις περιοχές της «Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου» και των Ιονίων Νήσων με αφορμή μια απόφαση του Εφετείου Πάργας των αρχών του 19ου αιώνα..... 283

ΗΛΙΑΣ Ν. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ: Η ρωμαϊκή νομοθεσία περί σωματείων και η εφαρμογή της στη Μικρά Ασία..... 317

ΜΑΡΙΑΝΟΣ Δ. ΚΑΡΑΣΗΣ: Περί της φύσεως της δικαστικής αποφάσεως στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο ή από τον άλογο στον έλλογο χαρακτήρα του δικαίου..... 333

ΗΛΙΑΣ Ν. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ - ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ: Βιβλιογραφία Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, 1990-2000..... 377

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Α. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ

Το βυζαντινό δίκαιο και η επίδρασή του στο ποινικό δίκαιο των μετεπαναστατικών χρόνων*

Όταν το Ελληνικό έθνος ύστερα από μακραίωνη οθωμανική δεσποτεία εκήρυξε, με την Επανάσταση του 1821, την πολιτική του ύπαρξη και ανεξαρτησία[1] εφρόντισε ταυτοχρόνως, για την άρση της νομικής αβεβαιότητος, να ρυθμίσει και το εφαρμοστέο δίκαιο του δημιουργούμενου ελληνικού κράτους. Γιατί έως τότε οι υπόδουλοι Έλληνες αντί δικαίου είχαν ως απολαβή την αυθαιρεσία και αδικία την οποία επέτεινε και ο καθιερωμένος χρηματισμός των οργάνων του κατακτητή. Το εφαρμοστέο δε αυτό δίκαιο ανεζητήθη στους νόμους των βυζαντινών αυτοκρατόρων.

Υπεστηρίχθη ότι η επιλογή του βυζαντινού δικαίου από τους συντάκτες των Επαναστατικών Συνταγμάτων έγινε γιατί με τον τρόπο αυτό επεζητήθη η ανασύνδεση προς το διακοπέν δια της Αλώσεως βυζαντινό παρελθόν[2]. Η άποψη αυτή μέχρις ενός σημείου δεν στερείται βάσεως. Και τούτο, διότι είναι αληθές ότι οι Ελληνες στην πλειονότητά τους τα πρώτα μετά την κήρυξη της Επαναστάσεως χρόνια επιθυμούσαν κώδικες εθνικούς με περιεχόμενο βυζαντινό[3]. Επίσης είναι εξ ίσου αληθές ότι το Βυζάντιο, κατά τα μακρά έτη της δουλείας αποτελούσε για τους Ελληνες αστείρευτη πηγή ιστορικών αναμνήσεων που διατηρούσαν και εθέρμαιναν προσδοκίες και ελπίδες για την ανάσταση του γένους[4].

---

* Ανεκοινώθη στο «Διεθνές Συνέδριο Νομικών - Βυζανινό Δίκαιο», Θεσσαλονίκη 10-13 Δεκεμβρίου 1998.

1. Α. Μ ά μ ο υ κ α, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, τ. Β΄, εν Πειραιεί 1839, σ. 15.

2. Πρβλ. Ν. Π α ν τ α ζ ο π ο ύ λ ο υ, Εκκλησία και δίκαιον εις την Χερσόνησον του Αίμου επί Τουρκοκρατίας, Επιστ. Επετ. της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών (Αντιχάρισμα στον Ν.Ι. Πανταζόπουλο), τ. ΙΘ΄, τεύχ. Γ΄, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 175. Τ ο υ Ι δ ί ο υ, Το δια της Επαναστάσεως του 1821 θεσπισθέν δίκαιον και οι Έλληνες νομικοί, αυτόθι, τεύχ. Δ΄, σ. 23.

3. Βλ. Κ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ο π ο ύ λ ο υ, Το Ελληνικόν ιδιωτικόν δίκαιον κατά τον δέκατον αιώνα, Ανατύπωση εκ του Γ΄ τόμου "Επιστήμαι" του Πανελληνίου Λευκώματος της Εθνικής Εκατονταετηρίδος, Αθήναι 1924, σ. 19.

4. Πρβλ. και Γ. Μ α ρ ι δ ά κ η, Ο εθνικός χαρακτήρ του ισχύοντος εν Ελλάδι αστικού

Οι αναφερόμενες όμως στο εφαρμοστέο δίκαιο διατάξεις των Συνταγμάτων δεν μαρτυρούν καθόλου ότι οι συντάκτες τους τις διατύπωσαν υπό το κράτος συναισθηματικής φορτίσεως. Αντιθέτως αποδεικνύουν ότι οι τελευταίοι ήσαν πλήρως προσγειωμένοι στην αναγκαιότητα των περιστάσεων. Γι' αυτό και η επιλογή από αυτούς του βυζαντινού δικαίου ως νομοθεσίας της υπό σύσταση ελληνικής πολιτείας υπηγορεύθη κυρίως από λόγους καθαρά ουσιαστικούς. Οι λόγοι δε αυτοί συνίσταντο στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, το δίκαιο που εφηρμόσθη επί των υποδούλων Ελλήνων από τα εκκλησιαστικά ή και κοινοτικά κριτήρια, ιδίως στις ιδιωτικές διαφορές, ήταν κατά σημαντικό μέρος είτε βυζαντινό είτε έφερε σαφείς επιδράσεις βυζαντινών διατάξεων. Ακόμη δε περισσότερο, αφού ο Αρμενόπουλος αποτελούσε αδιαμφισβήτητη πηγή βυζαντινού δικαίου επί Τουρκοκρατίας, οι δε διατάξεις του εφηρμόζοντο ως λαϊκό δίκαιο γενικής αποδοχής και με τη συνείδηση ότι επρόκειτο για το θετικό δίκαιο των βυζαντινών[5].

Έτσι λοιπόν το βυζαντινό δίκαιο που ετέθη σε εφαρμογή με τις διατάξεις των ελληνικών Συνταγμάτων επεβλήθη εκ της ανάγκης των πραγμάτων. Γιατί το δίκαιο αυτό δεν ήταν ξένο, αλλά ήταν εκείνο με το οποίο ο Ελληνισμός είχε βιώσει περισσότερο από μια χιλιετία μέχρι την εθνεγερσία, και ανταπεκρίνετο στα ήθη και στις παραδόσεις του ελληνικού λαού. Ήταν με άλλα λόγια το εθνικό μας δίκαιο[6]. Απόδειξη δε της ορθής τότε αντιμετωπίσεως των πραγμάτων από τις Εθνικές Συνελεύσεις είναι ότι με την αίσθηση της πραγματικότητας που διέκρινε τις αποφάσεις τους, διεχώρισαν τις εμπορικές υποθέσεις από την εφαρμογή του βυζαντινού δικαίου. Γι' αυτές ώρισαν ότι θα είχε αποκλειστική εφαρμογή ο Εμπορικός Κώδιξ της Γαλλίας.

Τώρα όσον αφορά ειδικότερα στο Ποινικό Δίκαιο τα Συντάγματα ώρισαν ομοίως την ισχύ των ποινικών διατάξεων του δικαίου των βυζαντινών. Συγκεκριμένα, προκειμένου για την ποινική νομοθεσία της αρτιγέννητης ελληνικής πολιτείας, το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος (1 Ιανουαρίου 1822), που ψηφίσθηκε από τη συνελθούσα στην Επίδαυρο, στις 20 Δεκεμβρίου 1821, πρώτη Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση, ώρισε την ισχύ των βυζαντινών νόμων. "...Αι εγκληματικαί διαδικασίαι βάσιν έχουσι τους Νόμους των αειμνήστων Χριστιανών ημών αυτο-

---

δικαίου, Επιστημονικόν μνημόσυνον Γεωργ. Κ. Γαρδίκα, Αθήνησι 1939, σ. 87.

5. Βλ. "Εισαγωγή" του Κ. Π ι τ σ ά κ η, στην υπ' αυτού επανέκδοση του κειμένου του Αρμενοπούλου, Αθήνα 1971, σ. ϛ δ΄. Π. Κ α λ λ ι γ ά, Περί εθίμων, "Μελέται και λόγοι", τ. 1, εν Αθήναις 1899, σ. 206.

6. Βλ. Κ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ο π ο ύ λ ο υ, Αρχαία ζητήματα συγχρόνων νόμων, Ανατ. εκ της Νομικής Επιθ. Θεσσαλονίκης "Αρμενόπουλος" 17(1963), Θεσσαλονίκη 1963, σ. 18-19.

κρατόρων..."[7]. Την ισχύ των ποινικών νόμων των βυζαντινών αυτοκρατόρων επανέλαβαν στη συνέχεια το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος (Νόμος Επιδαύρου) που εξεδόθη στα μέσα του Απριλίου 1823 από τη συνελθούσα στο Άστρος Β΄ Εθνική Συνέλευση[8], καθώς και το Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος[9], που εψηφίσθη από την Εθνική Συνέλευση στην Τροιζήνα το Μάιο του 1827. Ακόμη και το "Προσωρινόν Πολίτευμα της νήσου Κρήτης" του 1822 ώρισε στο άρθρο 29 αυτού ότι "...εις τα εγκληματικά κριτήρια θέλουν είναι εις χρήσιν οι νόμοι των αειμνήστων ημών Αυτοκρατόρων"[10].

Το εισαχθέν όμως με τα ελληνικά πολιτεύματα ποινικό δίκαιο των βυζαντινών, που αποτελούσε βασικά εξελληνισμένη μορφή του κωδικοποιηθέντος από τον Ιουστινιανό ρωμαϊκού δικαίου, αν και εξελιγμένο σε πολλά σημεία, ήταν τελείως απρόσφορο για να ανταποκριθεί στις συνθήκες που επικρατούσαν κατά την Ελληνική Επανάσταση. Γιατί ραγδαίες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές είχαν επέλθει ήδη πολύ πριν από το 1821. Η Γαλλική Επανάσταση είχε γκρεμίσει την αρχαία κοινωνία. Έτσι η επιβολή αυτούσιας της βυζαντινής ποινικής νομοθεσίας, που ήταν σε θεμελιώδη σημεία αναχρονιστική, δεν μπορούσε να ανθέξει στο ρεύμα των φιλελευθέρων ιδεών του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και της Γαλλικής Επαναστάσεως που κυκλοφορούσε στον ελληνικό χώρο.

Συγκεκριμένα:

α) Στο Βυζάντιο ο νομικός θεσμός της δουλείας, που απαντούσε άλλωστε σε όλες τις αρχαίες κοινωνίες, ευρίσκετο σε πλήρη άνθηση. Ο Χριστιανισμός, παρά το ότι διεκήρυξε την ελευθερία και την ισότητα όλων των ανθρώπων[11] δεν κατόρθωσε να εξαφανίσει τη δουλεία. Μόνο ορισμένα μέτρα προστασίας των δούλων και περιστολής των απεριορίστων δικαιωμάτων και καταχρήσεων των κυρίων τους ελήφθησαν όπως και εθεσπίσθη μια μεγαλύτερη δυνατότητα απελευθερώσεώς τους.

Η διάκριση όμως αυτή των ανθρώπων σε ελευθέρους και δούλους, συνεπήγετο και την δυσμενέστατη αντιμετώπιση των τελευταίων από το δίκαιο. Ιδιαιτέρως δε δυσμενής ήταν η μεταχείριση των δούλων από το ποινικό δίκαιο των βυζαντινών. Αυτό γίνεται φανερό και από τη γενική διάταξη των Βασιλικών, που ορίζει ότι: "Ἐν τοῖς ἐγκλήμασι πικρότερον οἱ δοῦλοι καί οἱ ἄτιμοι τιμωροῦνται"[12].

---

7. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν., τ. Β΄, σ. 32 § ϟη΄.

8. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Β΄, σ. 143 § π΄.

9. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Θ΄, σ. 148.

10. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Γ΄, σ. 120.

11. "Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ. Πάντες ὑμεῖς εἷς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ" (Παῦλος, Πρός Γαλάτας, Κεφ. γ΄, 28).

12. Β α σ . 60.51.26.

β) Εκτός όμως από την διάκριση των ανθρώπων σε ελευθέρους και δούλους, η νομοθεσία των βυζαντινών κυριαρχείται και από άλλες διακρίσεις, μεταξύ ελευθέρων πλέον πολιτών, που είχαν κληροδοτηθεί από το ρωμαϊκό δίκαιο. Οι διακρίσεις δε αυτές είχαν σοβαρώτατες επιπτώσεις κυρίως στο ποινικό δίκαιο. Έτσι άνιση ήταν, ως προς τις επιβαλλόμενες ποινές, η ποινική μεταχείριση των "εὐτελῶν" πολιτών εν σχέσει προς τους χαρακτηριζομένους ως "ἐντίμους" και των "ἀπόρων" έναντι των "εὐπόρων"[13].

γ) Τις βυζαντινές ποινικές διατάξεις χαρακτηρίζει η σκληρότητα των απειλουμένων ποινών. Πολύ δε συνηθισμένη επί ορισμένων εγκλημάτων κύρωση ήταν ο ακρωτηριασμός μελών των υπαιτίων, ακόμη και η τύφλωση. Τέλος,

δ) Πολύ γνώριμες κυρώσεις στα βυζαντινά νομοθετικά κείμενα αποτελούσαν οι βασανισμοί, που προεβλέποντο ευρύτατα, κυρίως στις δικονομικές διατάξεις των βυζαντινών, και η δήμευση της περιουσίας των καταδικαζομένων ενόχων.

Τα Επαναστατικά όμως Συντάγματα υιοθέτησαν κατά τρόπο καθολικό την περί ισότητος αρχή της Γαλλικής Επαναστάσεως και περιέλαβαν όλα σχεδόν τα ατομικά δικαιώματα των γαλλικών διακηρύξεων[14]. Ειδικότερα:

α) Το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος (Νόμος Επιδαύρου) που εξεδόθη από τη συνελθούσα στο Άστρος, το 1823, Β΄ Εθνική Συνέλευση, στο άρθρο 9 αυτού καταργεί τη δουλεία[15]. Η ίδια διάταξη, με πληρέστερη διατύπωση, επαναλαμβάνεται και στο Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος, που ψηφίσθηκε στην Τροιζήνα το 1827. Ετσι στο άρθρο 21 αυτού ορίζονται: *"Εἰς τήν Ἑλληνικήν Ἐπικράτειαν, οὔτε πωλεῖται οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος. Ἀργυρώνητος δε ἤ δοῦλος παντός γένους καί πάσης θρησκείας, καθώς πατήσει τό Ἑλληνικόν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος καί ἀπό τόν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος"*[16].

β) Τα Ελληνικά Συντάγματα, ορίζουν την ισότητα των πολιτών έναντι του νόμου *"ἄνευ τινός ἐξαιρέσεως ἤ βαθμοῦ, ἤ κλάσεως, ἤ αξιώματος"*[17]. Επακόλουθο των θεσπισμάτων αυτών ήταν το ανεφάρμοστο των διατάξεων εκείνων του βυζαντινού ποινικού δικαίου οι οποίες, επί ορισμένων εγκλημάτων, καθιέρωναν διάφορη

---

13. Βλ. εκτενώς, Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Κοινωνικαί τινες επιδράσεις επί το Βυζαντινόν δίκαιον, Επετ. Κέντρου Ερεύνης Ιστορ. Ελλην. Δικαίου, τ. 12, εν Αθήναις 1968, σ. 169 επ.

14. Α. Σ β ώ λ ο υ, Τα πρώτα Ελληνικά Πολιτεύματα και η επίδρασις της Γαλλικής Επαναστάσεως, ΕΕΝ, 1935, σ. 743-744.

15. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν., τ. Β΄, σ. 129. Πρβλ. και Α. Σ β ώ λ ο υ, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952 (Εισαγωγή-Επιμέλεια Λ. Αξελού, έκδ. Στοχαστή), Αθήνα 1972, σ. 26.

16. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Θ΄, εν Αθήναις 1841, σ. 131.

17. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Β΄, σ. 16 και σ. 128, τ. Γ΄, σ. 114 και τ. Θ΄, σ. 129.

ποινική μεταχείριση εξαρτωμένη είτε από την κοινωνική τάξη είτε και από την περιουσιακή κατάσταση του δράστη αξιόποινης πράξεως[18].

γ) Ομοίως τα βασανιστήρια και η ποινή της δημεύσεως κατηργήθησαν από τα Ελληνικά Συντάγματα[19].

Είναι φανερό ότι οι φιλελεύθερες αυτές διατάξεις των επαναστατικών συνταγμάτων δεν ήταν δυνατόν να αφήσουν απρόσβλητη την καθιερωθείσα από τα ίδια συντάγματα, ως ισχύον δίκαιο, ποινική νομοθεσία των βυζαντινών.

Η εμφανής δυσαρμονία και η σύγκρουσή τους προς ορισμένες ανελεύθερες διατάξεις του ποινικού αυτού δικαίου ήταν επόμενο ότι είχε αντίκτυπο και δημιουργούσε προβλήματα κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης.

Γι' αυτό, προφανώς, το λόγο εκ της ανάγκης των πραγμάτων επεταχύνθη η σύνταξη νέου ποινικού κώδικα προσαρμοσμένου προς τις θεσπισθείσες φιλελεύθερες διατάξεις των Συνταγμάτων.

Πράγματι το 1824 ετέθη σε ισχύ ο πρώτος ποινικός κώδικας του δημιουργουμένου τότε Ελληνικού κράτους υπό την ονομασία "Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν". Είναι δε πολύ σημαντικό το γεγονός ότι το νομοθέτημα αυτό απέφυγε να περιλάβει τις βυζαντινές εκείνες διατάξεις που ευρίσκοντο σε πλήρη αντίθεση με τις θεσπισθείσες από τα Ελληνικά Συντάγματα φιλελεύθερες αρχές.

Έτσι, στις διατάξεις του Απανθίσματος δεν απαντά σε καμμιά περίπτωση διαφορετική μεταχείριση του δράστη αξιόποινης πράξεως. Επικρατεί ισότητα των ποινών. Επίσης δεν προβλέπονται ως ποινές, οι ακρωτηριασμοί μελών των υπαιτίων, η τύφλωση, τα βασανιστήρια κ.ά. Ούτε και οι ποινές της ισόβιας στερήσεως της ελευθερίας και της δημεύσεως.

Παρά ταύτα όμως η εισαγωγή του νέου Ποινικού Κώδικα δεν επέφερε καθόλου και την εκτόπιση του βυζαντινού ποινικού δικαίου. Και τούτο διότι:

α) Το Απάνθισμα ήταν ένα νομοθέτημα που δεν διεκρίνετο για την αρτιότητά του. Παρουσίαζε ελλείψεις[20], δεδομένου ότι εστερείτο παντελώς γενικού μέρους και

---

18. Βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Περί της ποινικής δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου, Επετ. Κέντρου Ερεύνης Ιστορ. Ελλην. Δικαίου, τ. 15, εν Αθήναις 1972, σ. 26.

19. Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν., τ. Β΄, σ. 32 και 144, τ. Θ΄, σ. 131. Πρβλ. Α. Γ ι ω τ ο π ο ύ λ ο υ – Μ α ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Τα ανθρώπινα δικαιώματα στα Συντάγματα της Ελληνικής Επανάστασης, NoB, τ. 28(1980), σ. 1026.

20. Αυτό ήταν επόμενο δεδομένου ότι η δοθείσα προς την Επιτροπή συντάξεώς του εντολή ήταν «να εκθέσει τα κυριώτερα των Εγκληματικών ε κ τ ο υ π ρ ο χ ε ί ρ ο υ». (Βλ. σχετικώς « Κ ώ δ ι ξ τ ω ν Ν ό μ ω ν» φυλλάδιον Α΄, εκ της εν Ύδρα τυπογραφίας 1824, σ. 10. Φωτ., επανέκδ. Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος, Αθήναι 1971). Πολύ δε περισσότερο που η εννεαμελής αυτή Επιτροπή, της οποίας η πλειονοψηφία των με-

δεν προέβλεπε πλείστα εγκλήματα[21]. Γι' αυτό το λόγο διετηρήθησαν σε ισχύ και οι βυζαντινές ποινικές διατάξεις[22]. Οι τελευταίες εφηρμόζοντο στις αξιόποινες πράξεις που δεν προέβλεπε το Απάνθισμα[23].

β) Πλείστες διατάξεις του Απανθίσματος είτε επαναλαμβάνουν αυτουσίως ανάλογες των βυζαντινών νομοθετικών κειμένων είτε συνετάχθησαν έχοντας ως πρότυπα τους ορισμούς του ποινικού δικαίου των βυζαντινών[24].Το γεγονός μάλιστα αυτό δεν το αρνούνται και οι ίδιοι οι συντάκτες του. Αντιθέτως το συνομολογούν στην "αναφορά" που συνόδευε την υποβολή του έργου τους προς την Εθνική Συνέλευση. Εκεί μεταξύ άλλων εσημείωναν ότι για την κατάρτιση του Απανθίσματος είχαν μελετήσει *"ἐσκεμμένως"* και *"τούς νόμους τῶν ἀειμνήστων αὐτοκρατόρων χριστιανῶν"*. Τούτο άλλωστε αποτελούσε και εκτέλεση της δοθείσης προς αυτούς επιταγής στην οποία ωρίζετο ότι: *"Ἡ Ἐπιτροπή νά ἐκθέση τά κυριώτερα τῶν Ἐγκληματικῶν ἐκ τοῦ προχείρου, ἐρανιζομένη ἀπό τούς Νόμους τῶν ἡμετέρων ἀειμνήστων Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, καί ἄλλοθεν"*[25].

Έτσι λοιπόν και υπό το κράτος της ισχύος του Απανθίσματος των Εγκληματικών η εφαρμογή, σε πολλές περιπτώσεις, του ποινικού δικαίου των βυζαντινών όχι μόνον δεν είχε παραμερισθεί αλλά και η επίδρασή του γενικότερα στις εκδιδόμενες δικαστικές αποφάσεις είναι καταφανής.

Βραδύτερον οι νομοθέτες της Καποδιστριακής περιόδου με δύο νομοθετήματά τους[26] προέβησαν, αντί των νόμων των "ἀειμνήστων χριστιανῶν αὐτοκρατόρων τῆς

λών της ήταν κληρικοί και κανείς νομικός, επεράτωσε το έργο της εντός δέκα έξι μόλις ημερών.

21. G.L. M a u r e r, Ο Ελληνικός λαός, τ. Α΄ (μετάφρ. Ε. Καραστάθη), Αθήναι 1943, § 227, σ. 446 επ.

22. Βλ. επί του προκειμένου την παράγραφο π΄ της Β΄ Εθνικής Συνελεύσεως του Άστρους (Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν. τ. Β΄, σ. 143 επ.) και το άρθρο 142 του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος που ψηφίσθηκε στην Τροιζήνα (Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν., τ. Θ΄, σ. 148).

23. Αυτό προκύπτει αναμφισβητήτως από τη ρητή διάταξη β΄ του από 1 Ιουλίου 1824 υπ' αριθ. 34 νόμου που επεκύρωσε το Απάνθισμα των Εγκληματικών.

24. Βλ. σχετικώς Μ ε ν . Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Το Ποινικό Δίκαιο των Βυζαντινών πρότυπο των "περί φόνου" διατάξεων του "Απανθίσματος των Εγκληματικών", Τιμή Γεωργίου Κ. Βλάχου, Αθήνα 1995, σ. 635 επ.

25. " Κ ώ δ ι ξ τ ω ν Ν ό μ ω ν " , ένθ' αν., σ. 10. Όσον αφορά στις διατυπωθείσες κατά καιρούς ποικίλες απόψεις περί των προτύπων τα οποία εχρησίμευσαν στους συντάκτες του Απανθίσματος ως βάση για την κατάρτισή του, βλ. εκτενώς Μ ε ν . Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, ένθ' αν., σ. 637 επ.

26. Βλ. σχετικώς το άρθρο 38 του ΙΘ΄ ψηφίσματος (αρ. 8268) της 15 Δεκεμβρίου 1828 (Α. Μ ά μ ο υ κ α, ένθ' αν., τ. ΙΑ΄, σ. 511), και στη συνέχεια το άρθρο 148 του υπ' αριθμ. 152 της 15 Αυγούστου 1830 ψηφίσματος του κυβερνήτη Καποδίστρια, Π ο λ ι τ ι κ ή κ α ι

Κωνσταντινουπόλεως", στη θέσπιση δύο νέων πηγών δικαίου οι οποίες θα ανεπλήρωναν του λοιπού τα κενά ή τις ατέλειες του Απανθίσματος. Αυτές ήσαν αρχικά μεν η "επιείκεια" αργότερα δε ο "ορθός λόγος".

Ανεξάρτητα όμως από το γεγονός ότι η καθιέρωση των νέων αυτών πηγών δικαίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπήρξε η επιτυχημένη λύση, ιδίως για ποινικές υποθέσεις[27], ο επιχειρηθείς παραμερισμός του βυζαντινού ποινικού δικαίου δεν εφαρμόσθηκε στην πράξη ακόμη και όταν επρόκειτο περί αξιοποίνων πράξεων που προεβλέποντο και ετιμωρούντο με ορισμένη ποινή από το ίδιο το Απάνθισμα των Εγκληματικών.

Έτσι π.χ. επί εγκλημάτων στρεφομένων κατά της γενετήσιας ελευθερίας οι απονέμοντες δικαιοσύνη Έλληνες κριτές αντί των ρητών διατάξεων του Απανθίσματος εφήρμοζαν τις σχετικές του βυζαντινού ποινικού δικαίου γιατί, προφανώς, ήσαν προσφορότερες και ανταπεκρίνοντο επιτυχέστερον προς τις επικρατούσες τότε ηθικές αντιλήψεις του ελληνικού λαού[28].

Από όσα εξετέθησαν, γίνεται, νομίζω, φανερό ότι από την έκρηξη της Επαναστάσεως και μέχρι το Μάιο του 1834, οπότε ετέθη σε εφαρμογή ο συνταχθείς από το Maurer νέος Ποινικός Κώδικας, έντονη ήταν η παρουσία και γενικότερα η επίδραση του ποινικού δικαίου των βυζαντινών τόσον επί του ισχύσαντος όσον και επί του εφαρμοσθέντος κατά το χρονικό αυτό διάστημα δικαίου.

Εγκληματική Διαδικασία, εν Αιγίνη 1830, σ. 14.

27. Πρβλ. G.L. Maurer, Ο Ελληνικός λαός, τ. Α΄ (μετάφρ. Ε. Καραστάθη), Αθήναι 1943, σ. 433.

28. Βλ. Μεν. Τουρτόγλου, "Παρθενοφθορία" και "Εύρεσις θησαυρού", Αθήναι 1963, σ. 109 επ.

ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ

"Νέον όσπίτιον ἐκ θεμελίων ..." Συμβάσεις για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών στην Ύδρα (1802-1833)*

I

Η αλματώδης ανάπτυξη της ναυτιλίας της Ύδρας, ιδιαίτερα κατά τους ναπολεόντειους πολέμους, είναι γνωστή. Αυτή η ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα το νησί να καταστεί ένα μεγάλο ναυτιλιακό κέντρο. Η κοινότητα αναπτύσσεται, αποχτά μάλιστα ένα είδος αυτοδιοίκησης με το διορισμό "διοικητή" από τον Τούρκο αρχιναύαρχο και θωρακίζεται με πλήθος θεσπισμάτων και ιδιαίτερα με τους νόμους του 1804 και του 1818[1].

Οι στεγαστικές ανάγκες της πολιτείας, που έχει ήδη καταστεί πολυάνθρωπη - ο συνολικός πληθυσμός της κατά τις παραμονές της επανάστασης του 1821 μπορεί να υπολογιστεί σε 15-20.000 άτομα[2]- οδήγησαν παράλληλα σε οικοδομικό οργα-

---

* Ανακοίνωση, σε πρώτη μορφή, στην Γ΄ Συνάντηση Ιστορίας του Δικαίου, Κομοτηνή 2-3 Νοεμβρίου 1999 (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης -Τμήμα Νομικής, Τομέας Ιδιωτικού Δικαιου).

1. Πρώτος Διοικητής διορίστηκε ο Γεώργιος Βούλγαρης (1802-1812)· μετά το θάνατό του και μέχρι την έναρξη της επανάστασης του 1821 στην Ύδρα ο Νικόλαος Κοκοβίλας (1812-1821). Για τους νόμους και τα θεσπίσματα της Ύδρας βλ. Α. Λ ι γ ν ό ς, Ιστορία της Νήσου Ύδρας, 1, Αθήνα 1946 (στη συνέχεια: Λιγνός, Ιστορία), 67, 72, 247-281.

2. Σύμφωνα με τον Γ. Δ. Κ ρ ι ε ζ ή, Ιστορία της νήσου Ύδρας προ της (ελληνικής) επαναστάσεως του 1821, Πάτρα 1860, 17, κατά το 1794 ο πληθυσμός της Ύδρας ήταν 11.000, ενώ το 1821 οι αυτόχθονες είχαν φτάσει στις 16.460 και οι πάροικοι αριθμούσαν 11.730. Ο Α ν τ . Α. Μ ι α ο ύ λ η ς, Ιστορία της νήσου Ύδρας, 21936, 93, επαναλαμβάνει τους αριθμούς του Κριεζή και προσθέτει ότι το 1813 ο πληθυσμός ανερχόταν σε 22.000. Ο A. de J a s s a u d, Mémoire sur l' état physique des isles d' Hydra, Spétsie, Poro et Ipséra en l' année 1808, Αθήνα 1978, 33, υπολογίζει τον πληθυσμό κατά το 1808 σε 22.000. Ο F.-C.-H.-L. P o u q u e v i l l e, Voyage de la Grèce, Παρίσι, 21827, 6, 305, αναφέρει επίσης ότι ο πληθυσμός το 1813 υπολογιζόταν σε 22.000 άτομα. Στο "Αρχείον της Κοινότητος Ύδρας, δημοσιευόμενον υπό Α. Λ ι γ ν ο ύ, Πειραιάς 1921-1932, 1-16" (στη συνέχεια: Α.Κ.Υ.), 14, 121. δη-

σμό[3]. Ποιός δεν έχει θαυμάσει την Ύδρα! Αυτήν τη θαλασσινή πολιτεία, με τα σπίτια της ν' απλώνονται γύρω, σκαρφαλώνοντας στις πλαγιές, σ' ένα τεράστιο κοίλο θεάτρου και το λιμάνι, λες, η ορχήστρα. Τα σπίτια θεατές στα δρώμενα και τα καράβια ο χορός σε μέγα έργο. Το έργο παίχτησε πρίν δύο αιώνες, τα καράβια σαπίσανε και χάθηκαν, οι ανθρώποι "οστά γεγυμνωμένα", μα τα σπίτια παρέμειναν να μαρτυρούν τα τότε μεγαλεία.... Μαζί τους, ευτυχώς, σωθήκανε και πλήθος γραφτά: κατάστιχα, τετράδια, κώδικες, αποφάσεις, συμφωνητικά και άλλα· ανάμεσά τους συναντάμε πολλά εργολαβικά, που αφορούν κυρίως το χτίσιμο των υδραίικων σπιτιών που σήμερα θαυμάζουμε.

Τα συμφωνητικά που σώζονται - όλα των αρχών του 19ου αιώνα, τα περισσότερα των ετών 1817-1821 - παρέχουν ένα δείγμα της οικοδομικής δραστηριότητας και πάντως, επειδή είναι αδύνατο να διαπιστωθεί το πραγματικό μέγεθός της, το δείγμα αυτό μας επιτρέπει να σχηματίσουμε μία σαφή εικόνα της. Επιπλέον, τα συμφωνητικά αυτά αποτελούν πολύτιμη πηγή, επειδή εκτός των άλλων παρουσιάζουν ένα σύνολο με αξιοσημείωτο αριθμητικά μέγεθος, που αφορά δραστηριότητες περιορισμένες στα στενά τοπικά και χρονικά όρια μιάς πόλης. Είναι επίσης αξιοσημείωτο το ότι η περίοδος που έχουν συναφθεί τα συμφωνητικά θεωρείται, όσον αφορά τον ελλαδικό χώρο, ως εποχή οικονομικής ύφεσης. Πράγματι η ναυτιλία της Ύδρας γνωρίζει κάμψη αφού, λόγω της ηρεμίας που επικράτησε στην Ευρώπη μετά την πτώση του Ναπολέοντα, έχει εκλείψει πια η αφορμή για να πραγματοποιηθούν τα υπέρογκα κέρδη των προηγούμενων χρόνων. Παρόλα αυτά η οικοδομική δραστηριότητα προϋποθέτει μία εύρωστη οικονομία.

Γενικά, ελάχιστα παρόμοια συμφωνητικά και για αυτή την εποχή από όλο τον ελλαδικό χώρο είναι γνωστά και έχουν δημοσιευθεί. Και η βιβλιογραφία επίσης είναι φτωχή. Περιορίζεται κυρίως σε αρχιτεκτονικά μελετήματα. Έτσι η Ύδρα, κατέ-

---

μοσιεύεται απογραφή της 20-6-1828, σύμφωνα με την οποία ο πληθυσμός ανερχόταν σε 15.516 άτομα (Υδραίοι 12.615 και ξένοι 2901). O R. A n d e r s o n, Observations upon the Peloponnesus and Greek Islands, made in 1829, Βοστώνη-Νέα Υόρκη 1830, 143, αναφέρει τους ίδιους περίπου αριθμούς με την απογραφή του 1828. Αν λάβουμε υπόψη τις απώλειες λόγω της επανάστασης και τους αριθμούς (ακόμα και αν είναι υπερβολικοί), που αναφέρουν οι παραπάνω περιηγητές και οι ιστορικοί, ο συνολικός αριθμός που υποθέτουμε των 15-20 χιλιάδων κατοίκων κατά το 1821 δεν πρέπει να απέχει πολύ από την πραγματικότητα.

3. Ο Γ. Δ. Κ ρ ι ε ζ ή ς, ό. π., 17, υπολογίζει τον αριθμό των σπιτιών της Ύδρας κατά το 1794 σε 2.235. O R. A n d e r s o n, ό.π., 143, αναφέρει ότι κατά το 1829 τα κατοικημένα σπίτια της Ύδρας ήταν 2.602, τα μαγαζιά 504 και οι εκκλησίες 55. Με βάση τους παραπάνω αριθμούς και αν λάβουμε υπόψη μας ότι κατά το διάστημα της επανάστασης η οικοδομική δραστηριότητα θα είχε περιοριστεί στο ελάχιστο, μπορούμε να δεχθούμε ότι ένα σύνολο οικοδομών που ανέρχεται σε 3.000 σπίτια και μαγαζιά είναι πολύ πιθανό.

χει το προνόμιο και προσφέρει πάρα πολλά για το συγκεκριμένο θέμα, όχι μόνο στην ιστορία του Δικαίου αλλά σε άλλους επιστημονικούς κλάδους όπως στη ιστορία της λαϊκής Αρχιτεκτονικής και στη γενικότερη Ιστορία[4].

II

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Α. Γενικά

Η σύμβαση για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών είναι μία από τις πιό γνωστές περιπτώσεις εργολαβίας[5].

Οι πηγές, όσον αφορά το θετό γραφτό δίκαιο της Ύδρας, δεν αναφέρουν τίποτε σχετικά με την εργολαβία[6]. Ο μελετητής του αστικού δικαίου της Ύδρας Ι. Κίσκηρας επίσης δεν αναφέρει τίποτε.[7] Συνεπώς, οι μόνες πληροφορίες παρέχονται από τα συμφωνητικά που δημοσιεύονται.

Η έργολαβία ορίζεται ως η αμφοτεροβαρής σύμβαση κατά την οποία ο εργολάβος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκτελέσει το συμφωνημένο έργο και ο εργοδότης να καταβάλει τη συμφωνημένη αμοιβή. Το αντικείμενο συνεπώς της σύμβασης είναι το αποτέλεσμα που παράγεται από την εργασία, όπως πολύ ορθά συνοψίζεται στον κανόνα των Βασιλικών *"ἐν τῇ τοῦ ἔργου μισθώσει τὸ ἀποτέλεσμα θεωρεῖται"*[8].

---

4. Η σχετική βιβλιογραφία συνοψίζεται στα: Χ. Κ. Α ρ ν α ο ύ τ ο γ λ ο υ, ΥΔΡΑ, Αθήνα 1985, στη σειρά "*Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*" των εκδόσεων Μέλισσα, της ί δ ι α ς, Με αφορμή ένα μύλο στην Ύδρα, *Κατοικία*, Αθήνα 1985, τεύχ. 20, 45-48, Κ. Μ ι χ α η λ ί δ η ς, Παρατηρήσεις πάνω σε τρείς πόλεις νησιών του Αιγαίου, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 8 (1974), 136-138, Χ. Γ. Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ό π ο υ λ ο ς, Οι παραδοσιακοί χτίστες της Πελοποννήσου, Αθήνα 1983, Ν. Χ α λ ι ο ρ ή ς, Υδρέϊκα λαογραφικά, Πειραιάς 1931, του ί δ ι ο υ, Το Υδρέϊκο σπίτι, *Το Μέλλον της Ύδρας*, 12 (1952), 7 επ.

5. Ο όρος "εργολαβία" είναι περισσότερο ορθός από αυτόν του Ρωμαϊκού Δικαίου "μίσθωση έργου" (locatio operis faciendi). Ο Αστικός Κώδικας, είχε ακολουθήσει την ίδια ορολογία (Κεφάλαιον δέκατον ένατον. Μίσθωσις έργου. Άρθρα 681-702). Στο νέο κείμενό του, το μεταγλωττισμένο στη δημοτική γλώσσα, ο όρος μίσθωσις έργου έχει μεταφερθεί ως "σύμβαση έργου". Περισσότερα για τη μίσθωση έργου στο ρωμαϊκό, βυζαντινό, μεταβυζαντινό και στο δίκαιο που ίσχυσε πρίν από την εισαγωγή του Α.Κ στην Ελλάδα, βλ. Γ. Α. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού δικαίου, Αθήνα ^{2}1963, 978-982.

6. Οι Νόμοι και Θεσπίσματα της Ύδρας που δημοσιεύονται στο σύνολό τους (όσοι βέβαια είναι γνωστοί) από το Λιγνό, δεν παρέχουν καμια ένδειξη. Βλ. Λ ι γ ν ό ς, Ιστορία, 247-281.

7. Ι. Π. Κ ί σ κ η ρ α ς, Το αστικόν δίκαιον της Ύδρας, Αθήνα 1961,

8. Β.2.2.5 §1. Ο κανόνας αυτός προέρχεται από χωρίο του Παύλου στον Πανδέκτη (ἶ. 50.16. 5§1.). Η έκφραση του Παύλου *"quod Graeci ἀποτέλεσμα vocant non ἔργον"* είναι σα-

Μολονότι η διατύπωση αυτή είναι σαφής, στην ιστορική εξέλιξη του θεσμού παρατηρούμε δύο προβλήματα που δυσχεραίνουν την κατανόηση των μηχανισμών της εργολαβίας. Το πρώτο είναι η αντεστραμμένη ορολογία της ως προς τους συμβαλλόμενους, σε σχέση πάντοτε με τη μίσθωση πράγματος και τη μίσθωση εργασίας, πράγμα το οποίο δημιουργεί προβλήματα και σύγχυση όχι μόνο στους συμβαλλόμενους αλλά ακόμα και στους νομικούς[9]. Το πρόβλημα υπάρχει από παλαιά, εφόσον στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου παρατηρείται μία προσπάθεια η σύγχυση αυτή να επεξηγηθεί και πάντως επισημαίνεται[10]. Το δεύτερο πρόβλημα συνίσταται στη διαμάχη των Ρωμαίων νομικών ως προς τη φύση της σύμβασης, άν πρόκειται δηλαδή για πώληση ή μίσθωση έργου, όταν τα υλικά τα παρέχει εν μέρει μόνο ο εργολάβος[11]. Στο χτίσιμο όμως σπιτιού που το οικόπεδο ανήκει στον εργοδότη, ακόμα και άν τα

φέστατη και αποδεικνύει την ορθότερη νομικά σύλληψη της έννοιας της εργολαβίας από το ελληνικό δίκαιο. Όπου στη συνέχεια αναφέρονται τα Βασιλικά (Β.), η παραπομπή γίνεται στην έκδοση των: H. J. Scheltema – N. van der Wal – D. Holwerda, Basilicorum Libri LX, Series A. (Volumen I-VIII), Textus librorum I-LX, Groningen, 1955-1988, και όπου ο Πανδέκτης (Ι.), η παραπομπή γίνεται στη έκδοση Th. Mommsen – P. Krüger, Digesta Iustiniani Augusti, editio altera lucis ope expressa, επανέκδοση Βερολίνου 1963.

9. Συγκεκριμένα, η αντεστραμμένη ορολογία του ρωμαϊκού δικαίου ως προς τους συμβαλλόμενους, έχει ως εξής: Εκμισθωτής (locator), στην εργολαβία είναι ο εργοδότης, δηλαδή αυτός που παραγγέλλει την εκτέλεση του έργου και δίνει το μισθό, ενώ στην μίσθωση εργασίας είναι ο εργαζόμενος (εργάτης) και στη μίσθωση πράγματος είναι ο αυτός που παραχωρεί τη χρήση του πράγματος· μισθωτής (conductor) είναι ο εργολάβος, αυτός δηλαδή που αναλαμβάνει την εκτέλεση του έργου και παίρνει το μισθό, ενώ στη μίσθωση εργασίας είναι ο εργοδότης, δηλαδή αυτός στον οποίο παρέχεται η εργασία και καταβάλλει το μισθό και στη μίσθωση πράγματος είναι αυτός που παίρνει τη χρήση του πράγματος και πληρώνει το μίσθωμα.

10. Βλ. Κ. Πιτσάκης, Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου, Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος (στη συνέχεια: Εξάβιβλος), 3.8 *"περί μισθώσεως, ἐν ᾧ καί περί ἐργολάβων"*, άρθρο 3, και σημ. 1 (σελ. 205), όπου παρατηρείται ότι στο άρθρο αυτό γίνεται προσπάθεια να επισημανθεί η σύγχυση που οφείλεται σε μεγάλο μέρος στην αντινομία που παρατηρείται στη μίσθωση έργου. Η διάταξη προέρχεται από τη Μικρή Σύνοψη, στοιχείο Μ, θ΄. Βλ. Ι. και Π. Ζέπου, Νόμιμον κατά Στοιχείον ή Μικρά Σύνοψις, IGR, 6, 319-547. Η φράση *"παρὰ τῷ νόμῳ τό εἰπεῖν ... παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις ..."* δηλώνει, κατά τη γνώμη μου, μαζί με όλα τα παραπάνω και τη σύγχυση που προέρχεται από την έκφραση του νόμου, από την αντίθεση δηλαδή που υπάρχει ανάμεσα στην επίσημη νομική γλώσσα και ορολογία και τη λαϊκή, *των άλλων*, έκφραση.

11. Το πρόβλημα εμφανίζεται τελικά στον Πανδέκτη, ότι έχει λυθεί. Βλ. Γ. Α. Πετρόπουλος, ό. π., 978, σημ. 78, ο οποίος υποστηρίζει ότι πρόκειται αναμφίβολα για μίσθωση έργου από την κατηγορηματική διατύπωση των σχετικών χωρίων του Πανδέκτη (D. 18.1.20=B.20.1.20, και 18.1.65 =B.19.1.65).

υλικά προέρχονται από τον εργολάβο, κανείς δεν αμφιβάλλει ότι πρόκειται για μίσθωση έργου-εργολαβία[12].

Β. Ο Εργολάβος

Ο συμβαλλόμενος εργολάβος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκτελέσει το έργο. Στα συμφωνητικά της Ύδρας ως εργολάβοι συμβάλλονται τις περισσότερες φορές ένας ή δύο *μάστορες* και σπάνια περισσότεροι (τρείς ως εφτά). Σε μία περίπτωση ο μάστορας εκπροσωπείται από τον αντιπρόσωπό του[13]. Η περίπτωση υπεργολαβίας δεν αποκλείεται, υπάρχει μάλιστα συμφωνητικό στο οποίο ο εργολάβος που έχει αναλάβει το χτίσιμο σπιτιού, συμφωνεί με άλλον να αναλάβει τη μπήλιαση αυτού του σπιτιού[14]. Συχνά όμως το όνομα του εργολάβου-μάστορα ή μαστόρων συνοδεύεται από την έκφραση *"και οι (επί)λοιποι συντρόφοι"*[15] ή από παραπλήσιες εκφράσεις, όπως *"με την συντροφίαν του"*[16], *"με το μπουλούκι του"*[17]. Από τις εκφράσεις που αναφέρθηκαν προκύπτει ότι μπορεί να ενεργεί είτε ως εκπρόσωπος μιάς ομάδας μαστόρων είτε ως "πρωτομάστορας" ενός μπουλουκιού, με τη συναίνεση ρητή ή σιωπηρή των μελών του[18]. Η επαγγελματική οργάνωση των χτιστών σε μπουλούκι πολλές φορές είναι αυτονόητη και συχνά αναγράφεται η σύνθεσή του ότι δηλαδή αποτελείται από συγκεκριμένο αριθμό *"σφυριά"*, δηλαδή μάστορες, συνήθως πέντε, ή και περισσότερους[19]. Είναι πιθανόν επίσης ο συμβαλλόμενος (ή οι συμβαλλόμενοι) εργολάβος ορισμένες φορές να ενεργεί έξω από την οργάνωση σε μπουλούκι, όχι ως πρωτομάστορας, αλλά ως εργολάβος με περισσότερο εξελιγμένη και σύγχρονη σ' εμάς έννοια.

Η καταγωγή των εργολάβων-οικοδόμων δεν μπορεί να εξακριβωθεί με βεβαιότητα, αλλά πολλοί από αυτούς δεν είναι Υδραίοι, τουλάχιστον κατά την εποχή που ερευνάμε. Στα κατάστιχα του τύπου *"Δοσίματα ξένων ἐγκατοίκων ἐπάνω εἰς τὴν*

---

12. D. 19.2.22 =B.20.1.22.

13. Π. χ. συμφωνητικό αριθ. 55.

14. Βλ. συμφωνητικό αριθ. 36. Η μπήλιαση, είναι το στρώσιμο της σκεπής με χώμα και διάφορα άλλα υλικά ώστε να στεγανοποιηθεί.

15. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 13, 20, 23, 70.

16. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 31, 60.

17. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 6, 31, 93.

18. Βλ. Χ. Γ. Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ό π ο υ λ ο ς, ό.π., 49.

19. Βλ. συμφωνητικά αριθ. 13, 23, όπου οι μάστορες είναι πέντε. Στις επομενες περιπτώσεις ο αριθμός τους κυμαίνεται, όπως π. χ. *"τζούσηδες 7, σφυριὰ 6"* (συμφ. αριθ. 96), *"καὶ ἡ συντροφία του, μαστόρους ἑπτά, ἤτοι σφυριὰ ἑπτά"* (συμφ. αριθ. 101), *"σφυριὰ ἔχουν νὰ δουλεύσουν ἐννέα"* (συμφ. αριθ. 22), *"μὲ τοὺς ἐπιλοίπους συνδρόφους, ὅλοι τους ἐννέα σφυριά"* (συμφ. αριθ. 20), *"μὲ τὸμπουλούκι τους, ἄνθρωποι δώδεκα"* (συμφ. αριθ. 93).

νῆσον μας", διαφόρων ετών από το 1782 μέχρι το 1820[20], στα οποία αναφέρονται κατά επαγγέλματα οι ξένοι, συναντάμε τα ονόματα αρκετών ανάμεσα στους χτίστες και στους ξυλουργούς[21]. Η καταγωγή των μή Υδραίων είναι συνήθως η ορεινή Αρκαδία, Λακωνία και Αχαΐα, και ειδικότερα τα Λαγκάδια (κατά το μεγαλύτερο ποσοστό) και ακολουθούν η Αγία Βαρβάρα, το Αγρίδι, ο Άγιος Πέτρος κ.ά[22]. Τα επίθετα άλλωστε Λαγκαδιανός και Βαρβαρίτης π.χ., που φέρουν αρκετοί, αποδεικνύουν εκτός από την καταγωγή και την ύπαρξη οικογενειών με το ίδιο επάγγελμα.

Αν οι οικοδόμοι ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες (σινάφια), δεν έχουμε ή δεν έχουν σωθεί στοιχεία, ενώ υπάρχουν θεσπίσματα που αφορούν άλλα σινάφια της Ύδρας[23]. Σε αυτά τα θεσπίσματα, ειδικά από τον τον πρόλογό τους, σχεδόν ομοιόμορφο σε όλα, μας επιτρέπεται να υποθέσουμε ότι μπορεί να υπήρξε ρύθμιση και για τους οικοδόμους[24]. Τον Μάϊο του 1819 όμως, δεν φαίνεται να υπήρχε οργανωμένο σινάφι, αφού οι σύντυχοι καλούν ορισμένους οικοδόμους και όχι την ηγεσία

---

20. Βλ. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Ιστορικό Αρχείο Ύδρας, Απογραφικό διάγραμμα (στη συνέχεια: Απογρ. Διάγρ.), *Τετράδια Εργασίας* του Κ.Ν.Ε./ Ε.Ι.Ε., 11 (1987), 157 επ., αα 1 (1782), 61 (1800), 69 (1802), 145 (1814), 151 (1815), 157 (1816), 166 (1819-20), 181 (1820) κ. ά.

21. Βλ. E. C a s c a d i r i, Étrangers et institutions communales: Le cas de l' île d' Hydra. Fin du XVIIIème-début du XIXème siècle, Mémoire de D.E.A. (Univérsité de Paris 1, Formation de D.E.A. d' Histoire du monde byzantin et post-byzantin), Παρίσι 1989, όπου αναλύεται λεπτομερέστατα η περίπτωση των "ξένων εγκατοίκων" της Ύδρας, ερευνάται η προέλευσή τους, τα επαγγέλματα που ασκούσαν και πλήθος άλλα σχετικά ζητήματα. Παρατηρούμε ότι σε πίνακα (πίνακας αρ. 7, σελ. 69), όπου παρουσιάζεται η συχνότητα των επαγγελμάτων που ασκούνται από Έλληνες κατοίκους, όχι Υδραίους, οι χτίστες ανέρχονται το 1814 σε 28, το 1815 σε 61, το 1818 σε 48 και το 1819 σε 175 (!), και οι μαραγκοί το 1800 σε 25, το 1815 σε 5 και το 1819 σε 85.

22. Βλ. E. C a s c a d i r i, ό. π., 40 επ., 69 (σημ. 1).

23. Βλ. Α. Ν. Μ α ν ι κ η ς, Τα συνάφια της προεπαναστατικής Ύδρας, Το Μέλλον της Ύδρας, 5 (1937), 189-193, όπου αναφέρει ότι διάφοροι επαγγελματίες ήταν οργανωμένοι σε σινάφια, όπως οι ταβερνιάρηδες, οι χρυσοχόοι, οι ραφτάδες, οι παπουτσήδες και κουντουράδες, οι καλαφάτηδες. Βλ. επίσης Α. Λ ι γ ν ό ς, Ιστορία, 1, 247 επ., όπου δημοσιεύονται θεσπίσματα σχετικά με τα εν λόγω σινάφια, χρονολογημένα από τα τέλη Αυγούστου μεχρι τα τέλη Δεκεμβρίου του 1819.

24. Το θέσπισμα π. χ. που αφορά την οργάνωση της συντεχνίας των καλαφάτηδων έχει τον εξής πρόλογο: *"ἡ πολιτικὴ διοίκησις ἐπαγρυπνοῦσα πάντοτε διὰ τὴν εὐνομίαν, τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν προστασίαν πάντων τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης, σκέψιν ἀκριβῆ ποιήσασα διὰ τὰς ἐργασίας πάντων τῶν σιναφίων, κατ' ἐξοχὴν δε τοῦ ἰδικοῦ σας, γνωστοποιεῖ ὑμῖν τὴν βουλὴν καὶ ἀπόφασίν της ..."* (βλ. Λ ι γ ν ό ς, Ιστορία, 278-279). Η αναφορά ότι η διοίκηση φροντίζει για τις εργασίες όλων των σιναφιών δεν αποκλείει τους οικοδόμους.

ενός σιναφιού, όπως θα ήταν λογικό, για να διαβεβαιώσουν εγγράφως *πῶς μετριῶνται* οι τοίχοι των οικοδομημάτων[25]

Γ. Στοιχεία της σύμβασης εργολαβίας

Η ανάλυση της έννοιας της εργολαβίας περιλαμβάνει τρία ουσιώση στοιχεία: Τη συμφωνία, την παροχή του έργου και την αμοιβή.

1. Η συμφωνία:

Το πρώτο στοιχείο της εργολαβίας, είναι η συμφωνία για το έργο και την αμοιβή, η οποία δεν υπόκειται σε κάποιο συγκεκριμένο τύπο, όπως άλλωστε ορίζεται και στο Βυζαντινό δίκαιο[26].

Τα έγγραφα ιδιωτικά συμφωνητικά "αντιγράφονται" σε κοινοτικούς κώδικες. Αυτό προκύπτει από τον τίτλο του κώδικα αριθ. Ν. 1 *"Κόπι(ες) διαφόρων πωλητηρίων γραμμάτων καὶ ἑτέρων"*[27] και από την ύπαρξη πρόχειρων σχεδιασμάτων των συμφωνητικών για τα οποία γίνεται εκτενέστερα λόγος παρακατω[28]. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι από κάποια χρονική στιγμή, τουλάχιστον από το 1817 (οπότε αρχίζει ο κώδικας Ν. 1) οι συμβαλλόμενοι δεν εμφανίζουν μόνο τα συμφωνητικά στην Κοινή Καγκελλαρία αλλά και τα συμφωνητικά αυτά εγγράφονται σε σχετικό κοινοτικό κώδικα *εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν*[29]. Επειδή όλες μας οι αποδείξεις προκύπτουν από τα έγγραφα που υπάρχουν, τίποτε δεν αποκλείει την προγενέστερη εγγραφή των συμφωνητικών σε κοινοτικούς κώδικες, που όμως δεν έχουν σωθεί. Η εμφάνιση των συμβαλλόμενων στην Καγκελλαρία, η σύνταξή των συμφωνητικών και η υπογραφή τους από τους ίδιους, τους σύντυχους ως μάρτυρες και από τον γραμματέα της κοινότητας αποδεικνύεται από το αρχαιότερο συμφωνητικό, της 25-6-1802[30]. Αν ήταν δυνητική ή υποχρεωτική η εμφάνιση και εγγραφή, δεν υπάρχει ένδειξη· η ύπαρξη όμως συμφωνητικών που δεν έχουν "περαστεί" στους κοινοτικούς κώδικες, κατά την χρονική περίοδο που καλύπτεται από αυτούς, συνηγορεί υπέρ του ότι δεν ήταν υποχρεωτική.

2. Η παροχή- κατασκευή του έργου:

Ο εργολάβος αναλαμβάνει την υποχρέωση να κατασκευάσει το έργο. Από τα

---

25. Βλ. παρακάτω, το σχετικό έγγραφο που δημοσιεύεται στην υποσημ. 47.

26. *"Ἡ μίσθωσις καὶ ἀγοράφως δύναται γενέσθαι"* (Β.20.1.86).

27. Βλ. παρακάτω σ. 30 (ΙΙΙ. Α. Τα συμφωνητικά, α).

28. Βλ. παρακάτω σ. 31 (ΙΙΙ. Α. Τα συμφωνητικά, ε).

29. Π. χ. συμφωνητικά αριθ. 10, 16, 18, 21, 22, 59 κ. ά.

30. Βλ. συμφωνητικό αριθ. 84, που τελειώνει ως εξής: *". καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἄνωθεν ἔγινε τὸ παρὸν βεβαιωμένον καὶ μαρτυρημένον εἰς τὴν Καντζελλαρίαν μας ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ κριτηρίῳ."*

συμφωνητικά προκύπτει ότι καλύπτονται όλες οι πιθανές οικοδομικές εργασίες, που είναι οι ακόλουθες:

α) Το χτίσιμο σπιτιού. Τα μισά περίπου συμφωνητικά αφορούν το χτίσιμο εξ ολοκλήρου σπιτιών. Η έκφραση *νὰ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων* είναι χαρακτηριστική.

Όταν πρόκειται να χτιστεί ένα σπίτι, η επιλογή του αρχιτεκτονικού τύπου και το είδος της τοιχοδομής γίνεται από τον εργοδότη. Συχνά συμφωνείται να μοιάζει με το σπίτι του τάδε: *"... νὰ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, (τὸ τεῖχος νὰ γίνῃ) ὡσάν τοῦ ὁσπιτίου ..."*[31]. Συμφωνείται ακόμα *"τὸ τεῖχος νὰ γίνῃ κατὰ τὴν νέαν μόδαν"* ή *"οἱ πέτρες ἀράδα κατὰ τὸ νέον"*[32], αλλά και αντίθετα *"τὰ τείχη σκέτα καὶ ὄχι ἀράδα κατὰ τὸ νέον, ἀλλὰ κατὰ τὸ παλαιὸν"*[33]. Οι εκφράσεις αυτές αποδεικνύουν, κατά τη γνώμη μου, την "εισαγωγή" στην Ύδρα της τοιχοδομής που βλέπουμε και θαυμάζουμε, με τις γυμνές, λαξεμένες και ορθογωνισμένες πέτρες -της ισόδομης λιθοδομής- και τα παράθυρα *νά γυρίζουν θόλο.* Παρόμοια σπίτια συναντάμε επίσης στην ορεινή Αρκαδία για παράδειγμα, στη Δημητσάνα, στά Λαγκάδια και αλλού.

Ειδικοί όροι συμφωνούνται συχνά και ανάλογα με την περίπτωση ενώ η ποικιλία τους είναι μεγάλη. Οι περισσότεροι βέβαια από αυτούς αφορούν λεπτομέρειες της κατασκευής, όπως ο αριθμός των παραθύρων, το είδος της σκεπής, ακόμα και το είδος και η προέλευση της ξυλείας.

β) Το φτιάξιμο στέρνας. Είναι η δεύτερη μεγάλη ομάδα συμφωνητικών που ξεπερνάει αριθμητικά το 1/4 του συνόλου.

Όταν πρόκειται για στέρνα συμφωνείται και καθορίζονται πάντοτε:

αα) Το συγκεκριμένο μέρος πού θα φτιαχτεί. Συνήθως η στέρνα κατασκευάζεται στο ὑπόγειο του σπιτιού, αλλά και στην αυλή, ή σε ακάλυπτους χώρους του οικόπεδου[34].

ββ) Οι διαστάσεις της επακριβώς. Επειδή όμως οι ακριβείς διαστάσεις μιάς

---

31. Π. χ. συμφωνητικά αριθ. 37, 46, 47, 54, 55. Σε ένα ειδικά συμφωνητικό (αριθ. 45) περιλαμβάνεται η φράση *"ὡσάν τῆς ἐκκλησίας Ταλαιπώρου"*. Πιθανόν πρόκειται για το ναό των 40 Μαρτύρων στη θέση Βίγλια, χτισμένο ή ανακαινισμένο το 1820. Βλ. Δ. Γ. Χ ε λ ι ώ τ η ς, Η Χριστιανική Ύδρα, Ύδρα 1938, 18 (αα. 130).

32. Π. χ. συμφωνητικά αριθ. 48, 10, 59. Σε μία άλλη περίπτωση (συμφ. αριθ. 13) συμφωνείται *"ὅσα κουφώματα γίνουν ... νὰ γυρίσουν θόλον κατὰ τὴν νέαν ἐφεύρεσιν..."*.

33. Συμφωνητικό αριθ. 33.

34. Π. χ,. *"μέσα εἰς τὸ ὁσπίτιον"* (συμφ. αριθ. 3, 21, 52, 94), *"μέσα εἰς τὸ κατώγαιον τοῦ ὁσπιτίου"* (συμφ. αριθ. 16, 19, 72), *"εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁσπιτίου"* (συμφ. αριθ. 25, 32, 63, 71, 100, 102), *"εἰς τὴν μάντραν ἔμπροσθεν τοῦ ὁσπιτίου"* (συμφ. αριθ. 91), *"ὅσον βαστᾷ ἡ γοίβα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕτοιμη εἰς τὸ ὁσπίτιόν του"* (συμφ. αριθ. 5).

στέρνας εξαρτώνται από το χώρο που θα γίνει, από υπάρχοντα θεμέλια, και από τυχόν αλλους παράγοντες, πάντοτε στα συμφωνητικά τίθεται όρος ότι η αμοιβή αυξομοιώνεται ανάλογα[35]. Μονάδα μετρήσεως για τις στέρνες είναι τα αχνάρια της κάννας.

Ειδικοί όροι, όπως τονίστηκε παραπάνω στα σχετικά με το χτίσιμο σπιτιού, συμφωνούνται κατά περίπτωση και η περιπτωσιολογία τους είναι πλουσιότατη.

γ) Διάφορα άλλα οικοδομήματα παραπλήσια με τα σπίτια συγκροτούν μία τρίτη ομάδα, όπως εκκλησία[36], νέα οικοδομή στα οσπιτάλια, οσπιτάκιον με λάσπη, μαγαζιά, ακόμα και ανεμόμυλοι.

Για όλες αυτές τις εργασίες, αλλά και για τις επόμενες, ακολουθείται η ίδια πρακτική όπως και στο χτίσιμο ενός σπιτιού και στην ουσία ισχύουν και εφαρμόζονται τα ίδια με το χτίσιμο των σπιτιών και από άποψη του δικαίου και από την άποψη των οικοδομικών κανόνων.

δ) Το χτίσιμο μάντρας, είτε πρόκειται για αυτήν του σπιτιού, είτε περικλείει χωράφια, είτε είναι πέτρινη, είτε ξερολιθιά, είναι αρκετά συνηθισμένη εργασία[37].

ε) Οι διάφορες εργασίες και επισκευές καταλαμβάνουν ικανοποιητικό μέρος, όπως: η ανακαίνιση σπιτού (που φτάνει μέχρι γκρέμισμα και ξαναχτίσιμο τοίχων)[38], οι επισκευές (στέρνας, φούρνου, οντά σπιτιού)[39], η κατασκευή (κουζίνας, σκάλας, λουκιών σπιτιού)[40], οι εργασίες στη στέγη (επισκευή και αντικατάσταση κεραμιδιών, στεγανοποίηση)[41], η στεγανοποίηση αυλής, λιακωτού και μετατροπή τους σε ταράτσα[42].

στ) Οι εργασίες για ένα πηγάδι, είτε πρόκειται για πηγάδι κάποιου ιδιώτη, είτε για πηγάδι της Κοινότητας, δεν ήταν δυνατό να λείψουν[43].

ζ) Εργασίες επίσης για λογαριασμό της Κοινότητας, εκτός από τις παραπάνω, που αφορούν τη διευθέτηση κοινοτικού χώρου στην περιοχή του πηγαδιού στο Καμίνι, δηλαδή να χτιστούν πεζούλια, παραπέτι, καλντερίμια[44].

3. Η (συμφωνημένη) αμοιβή:

Ουσιώδες στοιχείο της εργολαβίας είναι η αμοιβή που έχει συμφωνηθεί.

---

35. Π. χ. συμφωνητικά αριθ. 15, 25, 26, 32, 79, 81, 95.
36. Συμφωνητικά αριθ. 10, 89, 20, 4 και 94, 6 και 68, αντίστοιχα.
37. Συμφωνητικά αριθ. 28, 28α, 38, 41, 42, 59, 77.
38. Συμφωνητικά αριθ. 1, 12.
39. Συμφωνητικά αριθ. 51-51α, 27 και 51-51α, 43, αντίστοιχα.
40. Συμφωνητικά αριθ. 38 και 59, 38 και 50-50α, 27, αντίστοιχα.
41. Συμφωνητικα αριθ. 27, 36.
42. Συμφωνητικά αριθ. 27, 29.
43. Συμφωνητικά αριθ. 7 και 90 αντίστοιχα.
44. Συμφωνητικό αριθ. 91.

Συνίσταται σε χρήμα, αλλά μπορεί να συνοδεύεται και από άλλες παροχές, όπως το μπαξίσι (δηλαδή φιλοδώρημα), το γεμεκλίκι (δηλαδή η ημερήσια τροφή των εργαζόμενων μαζί με το κρασί τους), κρασί[45].

Το ποσό της αμοιβής συμφωνείται κατ' αποκοπή ή με καταμέτρηση. Και οι δύο αυτοί τρόποι είναι γνωστοί στο βυζαντινό δίκαιο, που γνωρίζει επίσης τρόπο καταβολής της αμοιβής κατά μονάδα-τμήμα που παραδίνεται[46].

Η καταμέτρηση συνηθίζεται εξίσου με την αποκοπή, προκειμένου για τα σπίτια, για τις μάντρες και για συναφείς εργασίες σ' αυτά και έχει ως εξής: Αφού τελειώσει το κτίσμα μετριώνται το ύψος του και το συνολικό μήκος όλων των τοίχων του (συμπεριλαμβάνονται και οι μεσότοιχοι) με την πήχη. Το γινόμενο πολλαπλασιάζεται με την τιμή της πήχης που έχει συμφωνηθεί. Οι τοίχοι πάντοτε έχουν πάχος τουλάχιστον μια πήχη. Άν έχουν πάχος περισσότερο, η διαφορά υπολογίζεται και πληρώνεται επίσης με την ίδια τιμή. Οι μεσότοιχοι, άν έχουν πάχος λιγώτερο από πήχη, θεωρούνται ως μιάς πήχης και έτσι υπολογίζονται. Ο τρόπος αυτός με όλες του τις λεπτομέρειες εκτίθεται σε έγγραφη διαβεβαίωση από 20 Μαΐου 1819, την οποία υπογράφουν μερικοί από τους περισσότερο τίμιους, ευυπόληπτους και γνωστούς οικοδόμους-εργολάβους, οι σύντυχοι και ο γραμματέας της κοινότητας και συντάχτηκε, επειδή πιθανόν να υπήρξαν προβλήματα και αμφισβητήσεις[47].

---

45. Π. χ. *"νὰ τοὺς δώσῃ καὶ γεμεκλίκι 3 μπότζες κρασί"* (συμφ. αριθ. 101), *"τοῦ κάθε ἀνθρώπου ὦ ὀκὰ κρασὶ τὴν κάθε ἡμέρα δουλευτιάρικην"* (συμφ. αριθ. 39, 40, 47, 70), *"νὰ δώσῃ γρόσια 935 καὶ 5 ὀκάδες μπαρούτη καὶ 20 μπότζες κρασί"* (συμφ. αριθ. 62), *"καὶ διὰ μπακσίσι"* (συμφ. αριθ. 65), *"τοῦ κάθε μαστόρου ὁποὺ κτίζει τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην γεμεκλίκι παράδες 20 καὶ ὄχι ἄλλον"* (συμφ. αριθ. 59). Η ποσότητα μπαρούτη που συμφωνείται να δοθεί από τον εργοδότη, για να χρησιμοποιηθεί στα νταμάρια ως εκρηκτική ύλη (συμφ. αριθ. 62, αλλά και 1, 2, 10, 13, 16, κ. ά.) δεν περιλαμβάνεται στην έννοια της αμοιβής.

46. Βλ. *"Ἐὰν ὑπὸ μέτρησιν ἔργον μισθωθῇ ... Εἰ δὲ ὑφ' ὁμάδα μισθωθῇ ... "* (B.20.1.35), *"Ἅμα γὰρ ὁρισθῇ ... ἐπὶ δὲ τῆς μισθώσεως ὁ μισθός ... "* (B.20.1.2), *"... καὶ τὸ ἔργον ἐπὶ δήλῳ ποσῷ ἐμίσθωσά σοι ..."* (B.20.1.60 §4), *"Ἐὰν μισθώσω σοι ποιῆσαι ἔργον ἐφ' ᾧ καθ' ἡμέραν σε λαβεῖν τὸν μισθόν, ..."* (B.20.1.50 §1).

47. Το σχετικό κείμενο (έχει δημοσιευτεί στο Α.Κ.Υ, 6, 178-179) περιέχεται σε κοινοτικό κώδικα, στον οποίο αντιγράφονται κείμενα ποικίλου περιεχομένου, συμφωνητικά, πωλητήρια, κοινοτικές αποφάσεις κλπ. Στο πρωτότυπο πρέπει να υπήρχαν οι αυτόγραφες υπογραφές των οικοδόμων, των σύντυχων και του γραμματέα της κοινότητας και να είχε τεθεί η σφραγίδα (η μικρή) της κοινότητας. Για την ενότητα της παρουσίασης των κειμένων που αφορούν τη σύμβαση εργολαβίας και το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το εν λόγω κείμενο εκδίδεται στη συνέχεια από το πρωτότυπο, το κοινοτικό κώδικα Ν. 2, σελ. 7-8, βλ. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Απογρ. Διάγρ. α/α 332:

" Προσκαλέσαμε τοὺς κάτωθεν ὑπογεγραμμένους, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐ /2 ρωτηθέντες περὶ τῶν τειχῶν τῶν οἰκοδομημιάτων πῶς μετρι /3 ῶνται, ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ συνήθεια τῆς ἐνταῦθα πολιτείας εἶναι /4 ὅτι, ὅταν μιᾶς οἰκοδομῆς τὰ τείχη εἶναι τὸ χόνδρος μία πήχη /5 μαστορικὴ

Όταν πρόκειται για στέρνες, η αμοιβή σχεδόν πάντοτε συμφωνείται κατ' αποκοπή. Άν όμως κατά την παράδοση, που γίνεται και η καταμέτρηση, βγεί περισσότερο ή λιγότερο απ' όσο συμφωνήθηκε, η αμοιβή αυξομοιώνεται ανάλογα[48].

Πιο συγκεκριμένα, η πληρωμή της αμοιβής γίνεται ως εξής:

α) Με την υπογραφή της συμφωνίας συχνά δίνεται προκαταβολή (καπάρο), που συνυπολογίζεται στην αμοιβή. Αν η προκαταβολή αυτή δίνεται και ως αρραβώνας είναι αμφίβολο. Σε μία μόνο περίπτωση συμφωνείται ότι θα επιστραφεί διπλό το ποσό της, αλλά από τα συμφραζόμενα *"καὶ ἄλλα τόσα διὰ πισμανλίκι"* είναι εμφανής η συνομολόγηση ποινικής ρήτρας[49].

β) Η πληρωμή μπορεί να συμφωνηθεί σε δόσεις (ράτες), που κυμαίνονται από τρείς ως έξη. Ενώ στην αμοιβή κατ' αποκοπή οι δόσεις είναι συνηθισμένη πρακτική, στην αμοιβή με την πήχη (προκείμένου για τις οικοδομές οι δόσεις δεν συνηθίζονται[50]. Ο χρόνος καταβολής των δόσεων, άλλοτε δεν ορίζεται επακριβώς (αφήνεται πιθανόν σε συναλλακτική συνήθεια) και άλλοτε καθορίζεται ανάλογα με την πρόοδο της οικοδομής[51]. Όταν πρόκειται για στέρνα οι δόσεις είναι συνήθως τρείς και κα-

---

ὕψος καὶ μάκρος ἀριθμώντας τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ ἑτέ / 6 ρου καὶ ὅσες πῆχες συναριθμοῦνται, πληρώνει ὁ οἰκοκύρης τὴν τι /7 μὴν τῆς πήχης κατὰ τὴν συμφωνίαν ὁπού ἔχει μὲ τοὺς μαστόρους. /8 Καὶ τὰ τῶν μεσοχωρίων τείχη, ἂν ἔχωσι ὀλιγώτερον χόνδρος ἀ /9 πὸ τὴν πήχην, πληρώνεται ἡ ἰδία τιμή, ὡσὰν νὰ εἶναι χόνδρος /10 μία πήχη. Ὅταν δὲ τὰ τείχη ἔχωσι χόνδρος περισσότερον ἀ /11 πὸ τὴν πήχην, ὅσες πῆχες ἐβγαίνωσι τὸ περίσσευμα, πληρώ /12 νεται εἰς τὴν τιμὴν ὁπού εἶναι ἡ πήχη συμφωνία, δηλαδὴ τὸ τεῖχος // σ. 8 //13 μία πήχη χόνδρος. Καὶ διὰ νὰ εἶναι ἡ ἐνταῦθα συνήθεια καὶ πληρώνε /14 ται ὅταν εἶναι περισσότερον χόνδρος ἀπό μίαν πήχην τὸ τεῖχος. Καὶ οἱ /15 ἐρωτηθέντες εἰσὶν ἀπὸ τοὺς μαστόρους ὁπού καθημερινῶς οἰκοδομοῦν /16 οἰκοδομὰς καὶ εἶναι τίμιοι καὶ ὑπολήψεως εἰς αὐτὴν τὴν πολιτείαν. Ἐγέ /17 νετο τὸ παρὸν ἐκ τῆς Κοινῆς Καντζελλαρίας, ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος ὁπού /18 ἀνήκει. <> 20 Μαΐου. /19 μαστρο-Γιάννης Ράλλης

/20 Ἀντώνης Δημήτρη Λαγκαδιανός / ο Δημήτρης Πλατανίτης

/21 Ντέντες Γιάννη Κρανιδιώτη, (ντ)ουλκέρης / ὁ Γιάννης Χατζημαστρογιάννης

/22 η μικρή — *Ἰωάννης Κουτουλουμᾶς, σύντυχος*

/23 — *Ντέντες Κυριάκου Ρήγα, σύντυχος*

/24 — *Νικόλαος Τζέππης ὁ γραμμ(ατεύς). "*

48. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 25, 26, 32, 95.

49. Βλ. συμφωνητικό αριθ. 30.

50. Μόνο σε μία περίπτωση (συμφ. αριθ. 2) έχουμε καθορισμό δόσεων και μάλιστα χωρίς να ορίζεται ο αριθμός τους.

51. Π.χ. *"... εἰς τέσσαρες ράτες: Τώρα γρόσια 100. Ὕστερον ἀπὸ 4 ἡμέρας, θεμελιώνοντας, γρόσια 100. Καὶ τελειώνοντας τὰ τείχη ἀπὸ τὸ κτίσιμον γρόσια 200. Καὶ τελειώνοντας τὴν σκεπὴν γρόσια 260."* (συμφ. αριθ. 34), *"... τὰ ὁποῖα γρόσια ἔχουν νὰ μετρηθῶσι μὲ ράτες, τὰ μὲν γρόσια 300 εἰς τὰς 22 παρόντος, τὰ δὲ 350 ρίχνοντας τὲς τράβες τοῦ πατώματος καὶ τὰ πρέκια τῶν παραθυρίων, καὶ τὰ γρόσια 210, ὅταν τελειώσῃ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον ἀπὸ τὴν σκεπήν."* (συμφ. αριθ. 56). Αξίζει να σημειώσουμε ότι παρόμοιος τρόπος καταβολής του τιμήματος

ταβάλλονται ως εξής: η πρώτη προκαταβάλλεται, ως καπάρο, η δεύτερη κατά την θεμελίωση και η τρίτη *κλειδώνοντας* ο θόλος ή όταν τελειώσει[52]. Η καταβολή της αμοιβής σε δόσεις πρέπει να αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, εξέλιξη του βυζαντινού τρόπου καταβολής της κατά μονάδα-τμήμα που παραδίνεται.

γ) Συχνά ορίζεται επιβλέπων, *επιστάτης*, που είναι και αυτός οικοδόμος, ο οποίος κατά την παράδοση εγκρίνει την κατασκευή[53]. Απόλυτα όμοια διάταξη συναντάται και στα Βασιλικά και στον Πρόχειρο Νόμο και στην Εισαγωγή (Επαναγωγή)[54]. Όταν η κατασκευή, το κτίσμα, οι τοίχοι δεν αρέσουν στον επιβλέποντα ή στον εργοδότη (όταν δεν έχει οριστεί επιβλέπων) τότε υποχρεώνεται ο εργολάβος-οικοδόμος να το γκρεμίσει και να το ξαναφτιάξει με δικά του έξοδα[55].

Δ. Οι υποχρεώσεις του εργολάβου

Ο εργολάβος αναλαμβάνει τις εξής υποχρεώσεις:

α) Να εκτελέσει το έργο έγκαιρα. Σε συμφωνητικά τίθεται μάλιστα και προθεσμία πότε να αρχίσει το έργο αλλά και προθεσμία πότε ακριβώς να το τελειώσει[56]. Σε περίπτωση που δεν τελειώσει το έργο μέσα στην προθεσμία που συμφωνήθηκε, υποχρεώνεται να δώσει αποζημίωση[57]. Στο βυζαντινό δίκαιο η υποχρέωση αυτή του εργολάβου για έγκαιρη εκτέλεση του έργου και για αποζημίωση προκύπτει σαφώς[58].

εφαρμόζεται μέχρι σήμερα στις πωλήσεις διαμερισμάτων πολυκατοικίας υπό κατασκευήν !

52. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 44, 49, 93.

53. Επιστάτης ρητώς συμφωνείται στα συμφ. αριθ. 10, 59, 68. Ειναι αξιοσημείωτο ότι διορισμό επιβλέποντα, στα συμφωνητικά μας πάντοτε, συναντάμε μόνο στην αμοιβή με την πήχη και προκειμένου για τις οικοδομές.

54. *" Ἐὰν συνεφωνήθη κυρωθῆναι τὸ ἔργον δοκιμασίᾳ τοῦ δεσπότου, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ δοκιμασίαν ἐπιζητοῦμεν. Τὸ αὐτὸ κἂν εἰς τὴν δοκιμασίαν ἑτέρου τὸ ἔργον ἀναγάγωμεν ... "* (Β. 20.1.24). Βλ. επίσης Ι. και Π. Ζ έ π ο υ, Ο Πρόχειρος Νόμος (στη συνέχεια: Πρόχειρος Νόμος), Ιῦῦ, 2, 181 (17.18), τ ω ν ί δ ι ω ν, Επαναγωγή του Νόμου, Ιῦῦ, 2, 313 (24.18). Η ονομασία Επαναγωγή, μετά από νεότερες έρευνες, αντικαταστάθηκε από την ορθότερη Εισαγωγή. Βλ. A. S c h m i n c k, Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern, Frankfurt a.M., 1986.

55. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 13, 23 70,

56. Π.χ. *" Τὸ ὁποῖο σπίτι ἔχω νὰν τὸ ἀρχινήσω εἰς διορία Αὐγούστου 15"* (συμφ. αριθ. 55α), *"Τὴν ἐρχομένην Δευτέραν, εἰς τὰς 16 παρόντος, ἔχουν νὰ ὑπάγουν νὰ πιάσουν δουλειά"* (συμφ. αριθ. 92), *"... καὶ νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ οἰκοδομὴ ἕως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου"* (συμφ. αριθ. 31)

57. Βλ. συμφωνητικό αριθ. 51. Ο χαρακτηρισμός όμως *"διὰ πισμανλίκι"* οδηγεί στη συνομολόγηση πιθανόν ποινικής ρήτρας.

58. *"'Ἐὰν ἐπερωτήσω τὸ διαφέρον, εἰ μὴ γένηται τὸ ἔργον, ὅπερ ἐμίσθωσα, καὶ μὴ ὁρισθῇ καιρὸς τῇ συμπληρώσει, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ δοκιμασίᾳ ὁρίζεται ..."* (Β.20.1.58 §1)

β) Να εκτελέσει το έργο όπως πρέπει. Όταν η κατασκευή, το κτίσμα, οι τοίχοι δεν αρέσουν στον επιβλέποντα ή στον εργοδότη (όταν δεν έχει οριστεί επιβλέπων), τότε υποχρεώνεται ο εργολάβος-οικοδόμος να το γκρεμίσει και να το ξαναφτιάξει με δικά του έξοδα[59].

γ) Να εκτελέσει το έργο (έγκαιρα και όπως πρέπει), ευθυνόμενος όμως για τα ελαττώματά του. Η ευθύνη αυτή συγκεκριμενοποιείται στη συμφωνία, στην οποία υπόσχεται ο τοῖχος να είναι *"καλός, εὔμορφος καὶ σάϊκος"*, το κτίσιμο να είναι *"καλό, σάϊκο"*, *"ἡ δουλειὰ παστρική"*. Στα Βασιλικά μας εκπλήσσει η απόλυτα αντίστοιχη έκφραση *"τὴν καλλονήν"*[60]. Στις στέρνες υπόσχεται *"νὰ βαστᾷ τὸ νερό"*.

δ) Ο εργολάβος επίσης συχνότατα υπόσχεται-εγγυάται ότι για ένα χρονικό διάστημα το σπίτι (οι τοίχοι της οικοδομής) δεν θα πάθουν κανένα "σακάτεμα". Η εγγύηση δίνεται για χρονικό διάστημα που κυμαίνεται από 3 μέχρι 10 χρόνια. Όταν κατασκευάζεται στέρνα, πάντοτε δίνεται εγγύηση. Παρόμοιες ρυθμίσεις συναντάμε στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου[61].

ε) Ο εργολάβος ευθύνεται μετά την παράδοση του έργου και κατά το χρονικό διάστημα που καλύπτει με την εγγύησή του εκτός από τις περιπτώσεις ανώτερης βίας και ειδικότερα εκτός από τις ζημιές που προκλήθηκαν από σεισμό[62]. Απόλυτα σύμφωνη με τα παραπάνω συναντάμε διάταξη όχι μόνο στα Βασιλικά, αλλά και στον Πρόχειρο Νόμο και στην Εισαγωγή (Επαναγωγή)[63].

στ) Αν η προκαταβολή που έχει λάβει ο εργολάβος, έχει την έννοια αρραβώνα, είναι πολύ αμφίβολο και ούτε προκύπτει από τα έγγραφα[64].

στ) Ποινική ρήτρα. Η σύναψη ποινικής ρήτρας που να εξασφάλιζει τα δικαιώματα του εργοδότη από παραβιάσεις του εργολαβου (και αντίστροφα) είναι επίσης γνωστή[65].

---

59. Π. χ. συμφωνητικά αριθ. 13, 23 70.

60. *"Εἰ μὲν συνέδοξε τὴν καλλονήν σε παρασχεῖν"* (Β.20.1.50).

61. *"... εἰ γὰρ ἔνδοθεν τοῦ δεκάτου ἐνιαυτοῦ γένηται πτῶσις ἄνευ θεομηνίας, ὑποκείσθω ὁ κτίζων ταῦτα ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων ποιεῖν"* (Εξάβιβλος 3.8.43). Ο Αρμενόπουλος έχει λάβει τις σχετικές διατάξεις από το Επαρχικό Βιβλίο· βλ. και Ι. και Π. Ζ έ π ο υ, Λέοντος του Σοφού, Το Επαρχικόν Βιβλίον (στη συνέχεια: Επαρχικό Βιβλίο), ὠὗὗ, 2, 392 (XXII. §4)· η επικεφαλίδα του τίτλου 22 έχει ως εξής: *"Περὶ πάντων τῶν ἐργολάβων ἤτοι λεπτουργῶν, γυψοπλαστῶν, μαρμαρίων, ἀσκοθυραρίων, ζωγράφων καὶ λοιπῶν"*.

62. Συμφωνητικό αριθ. 10.

63. *"Ἐὰν τὸ γινόμενον ἔργον ἀπὸ σεισμοῦ παρασαλευθῇ, τοῦ μισθώσαντός ἐστιν ὁ κίνδυνος."* (Β.20.1.59). Βλ. επίσης Πρόχειρος Νόμος 18.27, Εισαγωγή 24.27.

64. Στο συμφωνητικό αριθ. 30 ο διπλασιασμός, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, έχει την έννοια πιθανότερα ποινικής ρήτρας.

65. Βλ. συμφωνητικό αριθ. 59. Βλ. επίσης συμφ. αριθ. 51 και 30. Πρβλ.. Μ. Α. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων στα μεταβυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα.

Ε. Οι υποχρεώσεις του εργοδότη

Ο εργοδότης αναλαμβάνει τις εξής υποχρεώσεις:

α) Να χορηγήσει την ύλη. Εξυπακούεται ότι το οικόπεδο για το σπίτι, ο χώρος για τη στέρνα ή ο λάκκος της τίθεται στη διάθεση του εργολάβου.

β) Αναλαμβάνει ακόμα ο εργοδότης ειδικές υποχρεώσεις. Οι πιό συνηθισμένες είναι: αα) να χορηγήσει το μπαρούτι (ορισμένη ποσότητα), ββ) να θέσει στη διάθεση του εργολάβου έναν εργάτη που θα φτιάχνει τη λάσπη (υπουργό) και γγ) να θέσει στη διάθεση του εργολάβου και να του δώσει ορισμένα υλικά.

Η διαμάχη ως προς τη φύση της σύμβασης, όταν τα υλικά τα παρέχει εν μέρει μόνο ο εργολάβος, είναι γνωστή από το ρωμαϊκό δίκαιο και επισημάνθηκε παραπάνω ως ένα από τα προβλήματα της εργολαβίας. Στα συμφωνητικά που ερευνώνται αναφέρεται με ακρίβεια ποιά υλικά παρέχει ο εργολάβος και ποιά ο εργοδότης, ακόμα και ποιές ειδικά εργασίες είναι υποχρεωμένος να εκτελέσει και να πληρώσει ιδιαίτερα ο εργοδότης. Με την απαρίθμηση αυτή το όλο πρόβλημα παύει να υφίσταται, εφόσον δεν αμφισβητείται ο χαρακτηρισμός της σύμβασης, αλλά τα πάντα ανάγονται στους ειδικούς όρους που συμφωνούνται και γίνονται αποδεκτοί.

δ) Υποχρέωση του εργοδότη είναι επίσης να εγκρίνει και να παραλάβει το έργο. Εκτός από την έγκριση από αυτόν τον ίδιο, συνήθως, ορίζεται επιβλέπων, που είναι και αυτός οικοδόμος, ο οποίος κατά την παράδοση εγκρίνει την κατασκευή[66].

ε) Να καταβάλει τη συμφωνημένη αμοιβή, που συχνά συμφωνείται να καταβληθεί σε δόσεις.

στ) Ποινική ρήτρα. Τα ίδια ακριβώς που αναπτύχθηκαν παραπάνω για την σύναψη ποινικής ρήτρας προς εξασφάλιση των δικαιωμάτων του εργοδότη ισχύουν και αντίστροφα για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του εργολάβου.

ΣΤ. Η λήξη της εργολαβίας

Η εργολαβία λήγει όπως είναι φυσικό με την αποπεράτωση του έργου, την έγκρισή του και την εξόφληση του εργολάβου.

Σε πολλά συμφωνητικά έχει σημειωθεί στο τέλος τους η πράξη εξοφλήσεως[67].

Επιβιώσεις αρχαίων ελληνικών δικαίων, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 71 (1996), 115 επ.

66. Επιβλέπων, "επιστάτης" σύμφωνα με την ορολογία των εγγράφων, ρητώς συμφωνείται στα συμφ. αριθ. 10, 59, 68. Βλ. π. χ. συμφ. αριθ 23: *"καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ* [ο τοίχος] *τοῦ δουλκέρη, ὁπού παραστέκεται ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν νὰ τὸν κρεμίσουν καὶ νὰ τὸν ξαναφτιάσουν, ὅλα τὰ ἔξοδα αὐτῶν"*.

67. Π. χ. συμφωνητικό αριθ. 23: *"Τὴν ἄνωθεν οἰκοδομὴν τὴν ἐτελείωσαν καὶ ἔλαβον οἱ*

Συναντάμε όμως και πράξεις εξοφλήσεως που έχουν συνταχθεί ξεχωριστά και ανεξάρτητα από το τυχόν συμφωνητικό[68]. Οι αυτοτελείς αυτές πράξεις συνδυάζονται αρκετές φορές με εγγύηση[69]

Σε μία περίπτωση η σύμβαση λήγει με υπαναχώρηση[70]. Δεν διευκρινίζεται άν υπαναχώρησε ο εργολάβος ή ο εργοδότης, πάντως οι μάστορες (που συνεβλήθηκαν) επέστρεψαν το ποσό που είχαν λάβει ως καπάρο και ακυρώνουν τη συμφωνία.

Ζ. Συμπεράσματα. Δικαιο που εφαρμόζεται στην πράξη

Τα συμφωνητικά όπως διαπιστώνουμε καλύπτουν το χρονικό διάστημα από το 1802 μέχρι το 1833 και όλα, εκτός από δύο, έχουν συνταχθεί πριν από την επανάσταση του 1821. Τα δύο τελευταία και μεταεπαναστατικά συμφωνητικά αφορούν το ένα (αριθ. 94) το χτίσιμο μαγαζιού κατά το 1829, και το άλλο (αριθ. 95) την κατασκευή στέρνας κατά το 1833· περιέχουν συνεπώς τις δύο βασικές ομάδες οικοδομικών εργασιών. Όλα όμως τα συμφωνητικά μεταξύ τους, χωρίς εξαίρεση, δεν εμφανίζουν καμμία απολύτως διαφορά από την άποψη του δικαίου που εφαρμόζουν. Κατά συνέπεια, μία σημαντική διαπίστωση είναι ότι το δίκαιο που διέπει τη σύμβαση εργολαβίας παραμένει το ίδιο και μετά την απελευθέρωση, χωρίς να εμφανίζεται ουδεμία τροποποίηση.

Συνοψίζοντας, τέλος, τα όσα εξετέθηκαν παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η σύμβαση εργολαβίας στην Ύδρα κατά την περίοδο που ερευνάται, στο πλαίσιο μιάς κοινωνίας εύρωστης και αναπτυγμένης οικονομικά έχει λάβει μία πλήρως εξελιγμένη μορφή, που σε πολλά σημεία πλησιάζει τα όσα ισχύουν σήμερα. Επιπλέον, οι ομοιότητές της με τις ρυθμίσεις που προβλέπουν οι διατάξεις του βυζαντινού δικαίου, όπως αυτές διαπιστώθηκαν κατά τη διερεύνηση των συμφωνητικών, αποδεικνύουν ότι οι κανόνες που τη ρυθμίζουν δεν είναι γέννημα των χρόνων της δουλείας· αντίθετα, αποπνέουν σαφέστατα το δίκαιο των βυζαντινών, που ζώντας στη συλλογική μνήμη των υπόδουλων δεν έπαψε να υπάρχει, να εξελίσσεται και να συνεχίζει την πορεία του.

μαστόροι αὐτὸ ὁπού τοὺς ἀκαρτεροῦσε καὶ μένουν τὰ δύο μέρη ἐξωφλησμένα καὶ ἀκαταζήτητα."

68. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 7, 15, 24.

69. Π.χ. συμφωνητικά αριθ. 9, 29, 50, 50α, 59.

70. Συμφωνητικό αριθ. 86.

III

ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΞΗΡΑΣ

Α. Τα συμφωνητικά

Τα συμφωνητικά που μελετώνται και εκδίδονται στο παράρτημα, παραμένουν ανέκδοτα στο σύνολό τους σχεδόν[71]. Τα περισσότερα είναι γραμμένα σε τρείς κοινοτικούς κώδικες· τα υπόλοιπα σώζονται σε λυτά έγγραφα. Ειδικότερα:

α) *Κώδικας Ν.1*[72]: Στο εξώφυλλό του έχει τον τίτλο: *"Ἀπὸ τὴν αην Μαΐου 1817 Κόπι(ες) διαφόρων πωλητηρίων [γραμ] μάτων καὶ ἑτέρων"*. Άλλος τίτλος υπάρχει και στο φ. 1α': *"1817 Μαΐου α'. Κόπιες διαφόρων γραμμάτων τοῦ κοινοῦ"*. Ο κώδικας αυτός περιέχει πολλά συμφωνητικά, γραμμένα περιληπτικά κατά κάποιο τρόπο, και ανάμεσά τους ξεχωρίζουμε εννέα (συμφ. αριθ. 1-9) που έχουν σχέση με το θέμα μας, χρονολογημένα από 7-5-1817 μέχρι 26-6-1818.

β) *Κώδικας Ν.8*[73]: Στο εξώφυλλό του έχει τον τίτλο (με νεότερο χέρι): *"Βιβλίον Συμφωνητικῶν οἰκοδομῶν 819- 1820"*. Ο κώδικας αυτός περιέχει τριάντα εννέα συμφωνητικά (συμφ. αριθ. 10-48), από 24-6-1819 μέχρι 2-3-1820 και είναι αφιερωμένος εξ ολοκλήρου στο θέμα μας, πράγμα το οποίο προκύπτει άλλωστε από τον τίτλο του.

γ) *Κώδικας Ν.9*[74]: Στο εξώφυλλό του έχει τον τίτλο: *"1820 Μαΐου. Συμφωνητικῶν οἰκοδομημάτων ξηρᾶς δηλαδὴ ὁσπιτίων, στέρνων καὶ ἑτέρων."* Ο κώδικας περιέχει είκοσι οχτώ συμφωνητικά (συμφ. αριθ. 49-76), από 1-7-1820 μέχρι 26-2-1821 και είναι επίσης αφιερωμένος στο θέμα μας.

δ) *Λυτά δικαιοπρακτικά έγγραφα*[75]. Ανάμεσα στις εκατοντάδες έγγραφα, ξεχωρίσαμε 12 συμφωνητικά σχετικά με το θέμα μας (συμφ. αριθ. 84-95), διαφόρων ετών (1802, 1813, 1816, 1817, 1818, 1819, 1829, 1833).

---

71. Μόνο το συμφωνητικό αριθ. 89 έχει δημοσιευθεί. στο ΑΚΥ, 6, 570. Έχουν δημοσιευθει ακόμα τα αριθ. 90 και 91 στο περιοδικό *Το μέλλον της Ύδρας*, 7 (1939), 265. Το αριθ. 91 δημοσιεύθηκε πάλι στο περιοδικό *Το μέλλον της Ύδρας*, 9 (1959), 10. Η ημερομηνία του συμφωνητικού αυτού δεν διαβάζεται καθαρά επειδή έχει διορθωθεί. Προκρίθηκε στην παρούσα έκδοση η 10 Απριλίου, αντί για τη 16 που έχει στις παραπάνω δημοσιεύσεις.

72. Βλ. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Απογρ. Διάγρ., 192 (α/α 331), Βλ. επίσης, Κ. Α δ α μ ο π ο ύ λ ο υ – Π α ύ λ ο υ, Ιστορικό Αρχείο- Μουσείο Ύδρας (στη συνέχεια: Ι.Α-Μ.Υ), Ύδρα 1997, 56 (Αρχειοθήκη 4: Κώδικες-Κατάστιχα, Ν. 1).

73. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Απογρ. Διάγρ., 193 (α/α 338), Κ. Α δ α μ ο π ο ύ λ ο υ – Π α ύ λ ο υ, Ι.Α-Μ.Υ, 56 (Αρχειοθήκη 4: Κώδικες-Κατάστιχα, Ν. 8).

74. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Απογρ. Διάγρ., 192 (α/α 339), Κ. Α δ α μ ο π ο ύ λ ο υ – Π α ύ λ ο υ, Ι.Α-Μ.Υ, 56 (Αρχειοθήκη 4: Κώδικες-Κατάστιχα, Ν. 9).

75. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Απογρ. Διάγρ.,195 (α/α 359), Κ. Α δ α μ ο π ο ύ λ ο υ – Π α ύ λ ο υ, Ι.Α-Μ.Υ, 56 (Αρχειοθήκη 1: Λυτά έγγραφα και Κατάστιχα, κιβώτια 47-50).

ε) *Πρόχειρα σχεδιάσματα.*

Ένα αξιοσημείωτο εύρημα είναι το εξής: Μέσα στους κώδικες Ν. 8 και Ν. 9 βρέθηκαν δεκατέσσερα λυτά έγγραφα, ένα στον πρώτο (ανάμεσα στα φ. 2 και 3) και δεκατρία στον δεύτερο (ανάμεσα στα φ. 9 και 10), που περιέχουν τα πρόχειρα σχεδιάσματα συμφωνητικών. Τα μισά από τα συμφωνητικά αυτά έχουν "καθαρογραφτεί" επίσης στον αντίστοιχο κώδικα για τούτο έλαβαν τους ίδιους αριθμούς, που ακολουθούνται από το διακριτικό "α" (δηλαδή 28α, 49α, 50α, 51α, 52α, 55α και 67α), ενώ τα άλλα που δεν ταυτίζονται έλαβαν τους αριθμούς 77-83. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον που σώζεται το πρωτότυπο συμφωνητικό, γραμμένο από τους ίδιους τους συμβαλλόμενους. Είναι προφανής η πολλαπλή αξία αυτών των πρόχειρων σχεδιασμάτων, που διασώζουν επακριβώς τη λαϊκή έκφραση, χαμένη οριστικά από την παρέμβαση των "ελληνικών" του *κοινού καγκελλάριου της νήσου και πόλεως Ύδρας.*

Η κατά χρονολογική σειρά κατανομή των συμφωνητικών, που από το 1802 φτάνουν μέχρι το 1833, εμφανίζεται ως εξής: Από ένα τα έτη 1802, 1813 και 1816, εννέα το 1817, τρία το 1818, τριάντα τέσσερα το 1819, τριάντα έξι το 1820, έξι το 1821, ένα το 1829 και ένα το 1833.

Η ύπαρξη χρονικών κενών στους τρείς κοινοτικούς κώδικες και συγκεκριμένα ανάμεσα στο Ν1 και Ν8 κενού ενός έτους, ανάμεσα στο Ν.8 και Ν.9 τεσσάρων μηνών και επιπλέον η αντιπροσώπευση του έτους 1818 μόνο με ένα συμφωνητικό στο Ν.1 και με δύο σε λυτά έγγραφα, οδηγεί στην υπόθεση ότι πρέπει να υπήρχαν και άλλοι κώδικες που δεν διασώθηκαν.

Β. Τα περιεχόμενα

Τα συμφωνητικά περιέχονται, όπως αναπτύχθηκε, στους τρείς κοινοτικούς κώδικες και ακόμα συναντιώνται ως λυτά έγγραφα.

Τα περιεχόμενά τους αναφέρονται σε πλήθος οικοδομικές εργασίες, που περιγράφονται παραπάνω κατά την ανάλυση της έννοιας της εργολαβίας (η συμφωνία). Ορισμένα συμφωνητικά, μολονότι δεν είναι συμβάσεις εργολαβίας, και δεδομένου του ότι είναι ελάχιστα, κρίθηκε ότι καλό θα ήταν να μην εξαιρεθούν από την έκδοση. Αυτά είναι τα ακόλουθα: α) Τα συμφωνητικά με αριθμό 8 και 88, που αφορούν την πώληση ασβέστη, αφού πρόκειται για βασικό οικοδομικό υλικό και β) το συμφωνητικό με αριθμό 78, που περιέχει λογαριασμό πιθανόν για επισκευή ή χτίσιμο σπιτιού και πώλησή του.

Γ. Η Γλώσσα και η ορθογραφία των συμφωνητικών

Η γλώσσα των συμφωνητικών, εκείνων που είναι γραμμένα στους κοινοτικούς

κώδικες (από τον καγκελλάριο), είναι περισσότερο η "λογία" της εποχής παρά η λαϊκή. Χρησιμοποιείται όμως η λαϊκή ορολογία των οικοδόμων, αλλά με συνειδητή προσπάθεια να "αποκαθαρθεί". Έτσι χρησιμοποιούνται συχνότατα λέξεις και καταλήξεις της λαϊκής και οι αντίστοιχες της "αρχαΐζουσας-καθαρεύουσας" χωρίς διάκριση[76]. Στην ίδια αιτία οφείλεται η σύγχιση στη χρήση ορισμένων λέξεων[77].. Τα συμφωνητικά που είναι γραμμένα από τους συμβαλλόμενους, ιδιαίτερα τα πρόχειρα σχεδιαγράμματα έχουν γραφτεί (ανορθόγραφα) στη λαϊκή γλώσσα.

Το κείμενο των συμφωνητικών, όσα είναι γραμμένα στους κοινοτικούς κώδικες είναι αρκετά ορθογραφημένο. Οι γραφείς γνωρίζουν ορθογραφία, αλλά τα ορθογραφικά λάθη είναι συχνά. Αντίθετα, το κείμενο των πρόχειρων σχεδιασμάτων είναι τελείως ανορθόγραφο.

Δ. Οι αρχές της έκδοσης

Τα συμφωνητικά εκδίδονται στο σύνολό τους για πρώτη φορά[78].

Τα συμφωνητικά αριθμούνται με συνεχή αρίθμηση σύμφωνα με τη θέση α) τη θέση που έχουν στους κοινοτικούς κώδικες (ακολουθώντας την αρίθμηση των φύλλων τους) και β) τη σειρά που δόθηκε με πρώτο τον κώδικα Ν.1, δεύτερο το Ν.8, τρίτο το Ν.9, τέταρτο τα πρόχειρα σχεδιάσματα και πέμπτο τα συμφωνητικά που βρίσκονται σε λυτά (δικαιοπρακτικά) έγγραφα.

Η παρούσα έκδοση δεν παρεκκλίνει από τις αρχές που ακολουθούνται στις προηγούμενες εκδόσεις νοταριακών κωδίκων του Κέντρου Έρευνας της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου και εκτίθενται λεπτομερέστερα στην έκδοση του κατάστιχου του νοτάριου της Κέρκυρας Ιωάννου Χοντρομάτη[79]. Οι αρχές αυτές συνοψίζονται στα εξής: Διορθώνονται μόνο τα ορθογραφικά σφάλματα, διατηρείται όμως ανέπαφος ο γραμματικός και συνταχτικός τύπος του κειμένου. Οι ιδιωματικές λέξεις και τα δάνεια από την ιταλική και τούρκικη γλώσσα παραμένουν όπως εκφέρονται. Οι αυτόγραφες υπογραφές των συμβαλλόμενων, των γραφέων- αντιγραφέων, των μαρτύρων κ.λπ. δεν ορθογραφούνται, αλλά μεταγράφονται όπως έχουν. Προστίθενται

---

76. Π. χ. αλλού γράφεται *να οικοδομήσει* και αλλού *να φτιάσει οσπίτιον*. Χρησιμοποιείται επίσης το ουσιαστικό *ὁ μάστωρ, τοῦ μάστορος* αλλά και *τοῦ μαστόρου, τοῦ μάστωρ*, και ακόμα *τῷ μάστορι, οἱ μαστόροι*.

77. Π.χ. προκειμένου να δηλωθούν οι τοίχοι οικοδομημάτων ή ο τοίχος μάντρας, χρησιμοποιείται χωρίς διάκριση *ὁ τοῖχος, οἱ τοῖχοι* και *τό τεῖχος,τά τείχη*. Παρόμοια, χρησιμοποιείται η λέξη *ἡ καπάρα, τό κάπαρο, ἡ μπαρούτη, ἡ παρούτη, τό μπαρούτι, ὁ κιούσης, ὁ τζούσης, το ντουλάπι, το δουλάπι, ὁ οἰκοκύρης, ὁ νοικοκύρης* (σπανιότερα).

78. Τα δύο μόνο που έχουν εκδοθεί παλαιότερα επανεκδίδονται.

79. Πρβλ. Ι. Μ. Κ ο ν ι δ ά ρ η ς – Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Οι πράξεις του νοτάριου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473), *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, 32 (1996), σ. 145-147.

σημεία στίξης με φειδώ και χρησιμοποιούνται όπου είναι απαραίτητο διαλυτικά και απόστροφος. Γίνεται χωρισμός λέξεων ενωμένων πέρα από κάθε κανόνα. Κεφαλαία τίθενται στην αρχή της φράσης, στα αρχικά των κύριων ονομάτων, των προσώπων και στα τοπωνύμια. Τέλος, το κριτικό σημείο που χρησιμοποιείται για την ανάλυση βραχυγραφίας, δεδομένου οτι οι βραχυγραφίες είναι σπάνιες ή χρησιμοποιούνται οι πολύ συνηθισμένες, τοποθετήθηκε μόνο όπου ήταν απόλυτα απαραίτητο, ενώ δεν σημειώθηκε στα ονόματα μηνών, στα μέτρα, σταθμά και νομίσματα, στις λέξεις "χατζης", "καπετάν" και άλλες παρόμοιες.

Δεν πρέπει να συγχέεται με το κριτικό σημείο (ανάλυση συντομογραφίας) το όμοιο σημείο ( ), που έχει τεθεί για να δηλώσει την χρήση των γραμμάτων "π" και "τ" με μία τελεία από πάνω, που χρησιμοποιούνται στα συμφωνητικά για να αποδόσουν τους φθόγγους "b" και "d", ενώ στην "έκδοση" που ακολουθεί αποδίδονται ως "(μπ)" και "(ντ)" αντίστοιχα[80]· ούτε βέβαια πρέπει να γίνεται σύγχυση με τις φράσεις σε παρένθεση, που συνηθίζονται στα συμφωνητικά, αλλά είναι ευδιάκριτες λόγω του μεγέθους τους.

Ε. Τα ευρετήρια

Την έκδοση των συμφωνητικών ακολουθούν τα εξής αλφαβητικά ευρετήρια:

α) *Ευρετήριο συμφωνητικών*: Ευρετηριάζονται τα συμφωνητικά όπως χαρακτηρίστηκαν από τον εκδότη. Η σκοπιμότητα και η χρησιμότητα τέτοιου είδους ευρετήριου, που έχει καθιερωθεί πλέον στις εκδόσεις δικαιοπρακτικών εγγράφων του ΚΕΙΕΔ, έχει επανειλημμένα τονιστεί και δεν χρειάζεται να μακρυγορήσουμε. Στην παρούσα έκδοση εμφανίζεται η εξής ιδιοτυπία: Επειδή όλα σχεδόν τα συμφωνητικά (πλήν δύο που αφορούν την πώληση ασβέστη) είναι εργολαβικά, δηλαδή συμβάσεις για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών, το ευρετήριο αυτό αποβαίνει στη ουσία ευρετήριο των οικοδομικών εργασιών.

β) *Ευρετήριο όρων νομικών και οικοδομικών, λέξεων και πραγμάτων*. Λημματογραφούνται χρήσιμοι νομικοί όροι και λέξεις, ενώ αποφεύγονται οι πολύ κοινοί. Κρίθηκε απαραίτητο, λόγω της ιδιομορφίας των συμφωνητικών να γίνη λεπτομερής ευρετηρίαση των όρων και λέξεων που έχουν σχέση με τις οικοδομικές εργασίες[81]. Με τη συντομογραφία "κ.ά." δηλώνεται ότι μία λέξη ή νομικός όρος συναντιέται

---

80. Οι λέξεις π. χ. πουλούκι, τουλκέρης, μεταγράφονται (μπ)ουλούκι, (ντ)ουλκέρης. Σχετικά βλ. Λ ί ν ο ς Π ο λ ί τ ης, Οδηγός Καταλόγου χειρογράφων, Αθήνα 1961, 98.

81. Το λεξικό του Ζ. Τζάρτζανου, το οποίο δεν παύει να είναι πολύτιμο, περιλαμβάνει κυρίως τους σύγχρονους όρους και μάλιστα των αστικών κέντρων. Βλ. Ζ. Τ ζ ά ρ τ ζ α ν ο ς, Λεξικό των λαϊκών τεχνικών όρων της οικοδομικής (των μεγάλων αστικών κέντρων), Αθήνα 1981.

πολύ συχνά, οπότε δίνεται μόνο το πρώτο χωρίο που βρίσκεται.

γ) *Ευρετήριο ονομάτων.* Περιλαμβάνονται όλα τα οικογενειακά ονόματα, στα οποία εντάσσονται, αλφαβητικά, τα πρόσωπα. Τα προταχτικά "μαστρο", "καπετάν" και λοιπές ενδείξεις του επαγγέλματος κρίθηκε ότι δεν έπρεπε να παραλειφθούν. Επισημαίνεται η παντελής απουσία ονομάτων γυναικών που δικαιολογείται από τη φύση των συμφωνητικών.

δ) *Ευρετήριο τοπωνυμίων.* Λημματογραφούνται τα λιγοστά ονόματα τόπων, πόλεων, χωριών, νησιών κ.λπ.

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

( )	=	αναλύσεις συντομογραφιών
[ ]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά
[αβγδ]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά και συμπληρώνονται
[.....]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά και μπορούν να υπολογισθούν
[[ ]]	=	γράμματα ή λέξεις που διαγράφει ο γραφέας
{ }	=	γράμματα ή λέξεις που διαγράφει ο εκδότης
<αβγδ>	=	γράμματα ή λέξεις που παράλειψε ο γραφέας και προστίθενται
< >	=	χάσματα
| |	=	γράμματα ή λέξεις που προσθέτει ο γραφέας στο διάστιχο
|| ||	=	γράμματα ή λέξεις που προσθέτει ο γραφέας στο περιθώριο

ΤΑ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ

Α. Κώδικας Ν. 1

1

Σπίτι (ανακαίνιση)

Κώδικας Ν. 1, φ. 1β΄ (πράξη 8η) *1817, 7 Μαΐου*

Μαΐου 7. Συμφωνίαν ὁ Π. Ξάπλιαρης καὶ Δ. / [2] Ζήζηλας, να κρεμίσουν τὸ ὁσπίτι τοῦ Ν. Θελονά / [3] κη καὶ νὰ ἀνανεώσουν αὐτὸ ὅσον χρειασθῇ / [4] πρὸς παράδες 63 τὴν πήχη, κρασὶ ὀκάδες 4 τὴν ἡ / [5] μέραν. Χορήγι, χῶμας, μπαρούτη τοῦ οἰκοκύρη, / [6] 4 σφυριὰ οἱ μάστορες, τὲς πέτρες καὶ τὸ / [7] νερὸ νὰ κουβαλήσουν 3 ἡμέρες, χορήγι, πόρ / [8] τα, παρέθυρα, κουφοκαμάραν, ἀπὸ ἓν ἄνθρωπον / [9] εἰς τὸ χάλασμα τῆς μπήλιασες. Ἡ πληρωμὴ / [10] εἰς διάφορες ράτες.

2

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 1, φ. 2α΄ (πράξη 1η) *1817, 24 Μαΐου*

Μαΐου 24. Συμφωνίαν ὁ Κωνσταντῆς Δεμίρη / [2] διὰ νὰ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον τοῦ Ἀναστάση Μή / [3] τρου Παπααντώνη, πρὸς παράδες 63 τὴν πήχη, / [4] γεμεκλίκι παρ(άδες) 63. Ἡ λάσπη τῶν μαστόρων, / [5] χῶμας, χορήγι, (μπ)αρούτη ἐπὶ τὸν οἰκοκύρην. / [6] Τὰ παρέθυρα, πόρτας, κουφοκαμάραν, οἱ τοῖ / [7] χοι καθὼς τοῦ Παντελῆ Χριστοδούλου Μωραΐ / [8] τη. Ἡ πληρωμὴ εἰς διάφορες ράτες.

3

Στέρνα

Κώδικας Ν. 1, φ. 2β΄ (πράξη 2η) *1817, 28 Μαΐου*

Μαΐου 28. Συμφωνίαν ὁ μαστωρ-Μιχάλης Πα / [2] πασταθόπουλος νὰ φτιάσῃ στέρναν εἰς τὸ ὁσπί / [3] τιον Γιάννη Πανάγου Ταπακολόγου ἀχναρίων / [4] 30, νερὸν

βάθος ἀχνάρια 11, μάκρος 11, πλά / [5] τος 8, καὶ ὅσον περιπλέον ἔβγῃ ἀνάλογον, / [6] διὰ γρόσια 240, ὅλα ἐπὶ τὸν μάστορην, ἐξὸν ἀπὸ / [7] χορήγι καὶ μερικὲς Ιπέτρες! εὑρίσκονται εἰς τὸ ὁσπί / [8] τιον Γιάννη. Ἡ πληρωμὴ εἰς διάφορες ράτες.

4

Μαγαζιά

Κώδικας Ν. 1, φ. 2β΄ (πράξη 4η) *1817, 3 Ιουνίου*

3 Ἰουνίου. Μάστορες 10 τζούσηδες συνεφώνησαν / [2] μὲ τὸν καπετὰν-Φραγκῖσκον Βούλγαρη διὰ νὰ φτιάσουν / [3] εἰς τὸ μοράγιον τὰ μαγαζιά του ὡς ὁ δεσχερὲς / [4] διὰ τὴν κάθε πήχη πρὸς γρόσια 3ὡ. Καὶ διὰ / [5] γεμεκλίκι τοῦ κάθε μάστορα πρὸς παράδες 20 / [6] τὴν κάθε δουλευτιάρικην ἡμέραν.

5

Στέρνα

Κώδικας Ν. 1, φ. 3α΄ (πράξη 1η) *1817, 5 Ιουνίου*

Ἰουνίου 5. Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτη / [2] καὶ Γιαννάκης (Μπ)ού-ζουλας συνεφώνησαν νὰ φτιά / [3] σουν στέρναν τοῦ Σαράντου Μαρίας ὅσον βαστᾷ / [4] ἡ γούβα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕτοιμη εἰς τὸ ὁσπίτιόν του, / [5] διὰ γρόσια 180. Τὰ ὅσα χρειασθῶσι ἕως τὴν τελείω / [6] σιν τῆς στέρνας εἶναι ἐπὶ τῶν μαστόρων καὶ διὰ 3 / [7] χρονῶν ὑπόσχεσιν νὰ βαστάξῃ τὸ νερόν.

6

Ανεμόμυλος

Κώδικας Ν. 1, φ. 7α΄ (πράξη 3η) *1817, 1 Σεπτεμβρίου*

Σεπτεμβρίου α΄. Οἱ μάστορες τζούσηδες Γεώργης Τυρο / [2] φὸς καὶ Ἀγγελῆς Ἀγριδιώτης μὲ τὸ (μπ)ουλούκι τους / [3] συνεφώνησαν μὲ τὸν Λάκον Τζουάνη νὰ / [4] τοῦ φτιάσουν ἀνεμόμυλον εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδριανό, / [5] ὡς ὁ δεσχερές τους φανερώνει, πρὸς γρόσια 2.30 / [6] τὴν πήχη καὶ διὰ γεμεκλίκι τῶν 8 μαστόρων γρόσια 4.20.

7

Εξόφληση (για ένα πηγάδι)

Κώδικας Ν. 1, φ. 8α΄ (πράξη 4η) *1817, 25 Οκτωβρίου*

Ὀκτωβρίου 25. Ὁ μαστωρ-Βασίλης τζούσης, / [2] ἐξωφλητικὸν μετὰ τοῦ Γιάννη

Ἀ. Κοκκίνη, / [3] περὶ ἑνὸς πηγαδίου δουλεύτη μέσα εἰς τὸ / [4] περιβόλι του. Τῷ ἰδίῳ Ἰωάννῃ.

8

Ασβέστης (πώληση)

Κώδικας Ν. 1, φ. 11β΄ (πράξη 1η) *1817, 17 Δεκεμβρίου*

Δεκεμβρίου 17. Ὁ Ἀντώνης Πλέσσας καμινιά / [2] ρης συνεφώνησε, μέσον μαστωρ-Ἀγγελῆ τζού / [3] ση, μετὰ τῷ κυρίῳ Δ. Κριεζῆ, τοῦ ὁποίου / [4] ἐπώλησε ἓν ὁλόκληρον καμίνιον χορή / [5] γιον τὸ μέλλον νὰ κάψῃ εἰς τὴν ἀπέναντι / [6] στερεὰν εἰς τὴν Κουβέρτα πρὸς παράδες 54 / [7] τὸ καντάρι. Καί εἰς τὰς 14 τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου / [8] νὰ τὸ παραδώσῃ μέρος εἰς τὸ καμίνιον καὶ / [9] τὸ ἄλλο εἰς τὸν λιμένα μας παστρικὸν καὶ κα / [10] τίνα. Ἔλαβεν αὐτὸς Πλέσσας διὰ καπάραν / [11] γρόσια 300, τὰ δὲ λοιπὰ ἀφοῦ τὸ παραδώσῃ.

9

Εγγύηση και εξόφληση (για ένα σπίτι)

Κώδικας Ν. 1, φ. 21α΄ (πράξη 4η) *1818, 26 Ιουνίου*

Ἰδίου 26. Οἱ μάστορες τζούσηδες Γεώργης Μαρ / [2] κάρης καὶ Γεωργάκης Βαρελᾶς, ἔδωσαν ὑ / [3] πόσχεσιν διὰ ἓν ὁσπίτιον ἔφτιασαν τοῦ ἐδῶ / [4] Γιάννη Μήτρου Μοίρα διὰ 5 χρόνους, ἐὰν / [5] πατίρῃ νὰ τὸ ξανακτίσουν μὲ ἐδικά των ἔξο / [6] δα, ἔλαβον δὲ καὶ τὴν συνεφωνηθεῖσαν τιμὴν / [7] γρόσια 520 καὶ ἐξωφλήθησαν.

Β. Κώδικας Ν. 8

10

Εκκλησία

Κώδικας Ν. 8, φ.1α΄ *1819, 24 Ιουνίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Γεώργης Μαρκάρης, Γεωργάκης Βα / [2] ρελᾶς, Δημήτρης Ντελῆς καὶ Νικόλας Σουβλᾶς, συνεφώνησαν μετὰ / [3] τοῦ Ἀναγνώστη Νικολῆ (Μπ)αρ(μπ)έρη νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν ἐκκλησίαν / [4] ἐκ θεμελίων μὲ τὴν πήχην ἐγγὺς τοῦ ὁσπιτίου Κυριάκου Σκούρ / [5] τη εἰς ὕψος ὅσον χρειάζεται καὶ θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης. Τὰ τείχη νὰ / [6] ἔχουν πλάτος τρία ἥμισυ ρούπι καὶ ἀπὸ τὴν στρῶσεν τῆς πόρτας ἕως / [7] τέλος τοῦ ὕψους νὰ ἔχουν ρούπια τρία καὶ ἕνα παρμάκι. Δίδουν

ὑπόσ / [8] χεσιν οἱ αὐτοὶ μαστόροι, ἓξε σφυριὰ καὶ πέντε ὑπουργοί, νὰ δουλεύσουν / [9] ὅλοι τους ἔνδεκα, νὰ κτίσουν τοῖχον καλόν, εὔμορφον καὶ σάϊκον, / [10] οἱ πέτρες ἀράδα κατὰ τὸν νέον ὁποὺ τὰ [ ] ἀκολουθ[ ]. Ὅταν / [11] δὲν ἀρέσῃ ὁ τοῖχος τοῦ Κωνσταντῆ Πελεκάνου (τὸν [ὁποῖον] διορίζει / [12] ἐπιστάτην ὁ οἰκοκύρης καὶ οἱ ρηθέντες τον ἐδ[ ]), νὰ τὸν / [13] κρεμίσῃ καὶ νὰ τὸν ξανακτίσουν οἱ μαστόροι καὶ [τὰ ἔξοδα] τοῦ αὐτοῦ / [14] γκρεμισμένου εἶναι διὰ λογαριασμὸν τῶν αὐτῶν μαστόρων, / [15] ἄνευ τινὸς λόγου, αἰτίας καὶ προφάσεως. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερὸν εἶναι / [16] διὰ λογαριασμὸν τῶν μαστόρων. Ὁ οἰκοκύρης νὰ πληρώσῃ / [17] ὑπουργόν (ἐκτὸς τὸν τῶν μαστόρων) νὰ κάμῃ τὴν λάσπην. Τὸ / [18] χῶμα, ἄμμος, χορήγι καὶ κουβαλητικὰ αὐτῶν καὶ ἡ (μπ)αρούτη τοῦ οἰκο / [19] κύρη. Καὶ τελειώνοντας, εἰς ὅσες πῆχες καντζελλαρίας ἔβγῃ, / [20] νὰ εἶναι εἰς χρέος ὁ ρηθεὶς Ἀναγνώστης νὰ πληρώσῃ τῶν μαστόρων / [21] κατὰ τὴν συμφωνίαν πρὸς παράδες ἐνενήντα τὴν κά / [22] θε πῆχην, προσέτι νὰ τοὺς δώσῃ καὶ διὰ γεμεκλίκιν τὴν / [23] κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην τῶν ἔνδεκα γρόσια τρία, Νο 3. / [24] Πρὸς τούτοις δίδουν ὑπόσχεσιν οἱ αὐτοὶ μαστόροι εἰς τρεῖς χρό / [25] νους διορία, ἂν ραϊσθῇ κανένας τοῖχος αὐτῆς (ἔξω ἀπὸ σεισμόν), / [26] νὰ τὸν διορθώσουν μὲ ἐδικά τους ἔξοδα. Ὅσα παραθύρια // *φ. 1β΄* // [27] καὶ θυρίδες θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης νὰ κάμουν οἱ μαστό / [28] ροι. Τὰ παραθύρια ἔχουν νὰ γίνουν μὲ κάσες ἀπὸ / [29] ρεντίνες ἢ ἀπὸ ὅ, τι ξύλα θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης. Εἰς ἔνδει / [30] ξιν ὑποσημειώνονται εἰς τό παρόν.

/ [31] Ὕδρα, 24 Ἰουνίου 1819.

/ [32] μαστρο γιοργις μαρκαρις βεβεόνο

/ [33] μαστρό νικολας σουλας βεβεονο

/ [34] γιοργακης βαρελας βεβενο

/ [35] δημητρις ντελης βεβενο

/ [36] σιμερον ελαβαμε δια καπαρον γρ. 300.

/ [37] [ ] ελαβαμε γρ. 490.

11

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 2α΄ *1819, 24 Ιουνίου*

Ὁ Γεώργης Μαμάσης καὶ Μιχάλης γαμβρὸς Μαστρογεωργάκη / [2] συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Μήτρου Συκιώτη νὰ τοῦ φτιάσουν / [3] τὴν στέρναν καθὼς εἶναι σκαμμένη ἡ γούβα, ἡ ὁποία στέρνα / [4] νὰ γίνῃ βάθος μάκρος καὶ πλάτος νὰ γυρίσῃ ἀχνάρια τριάντα / [5] τῆς πήχης, ὁποὺ εἶναι πῆχες δώδεκα. Κτίσιμον, κουρασάνι, / [6] γούρνα ὁποὺ ἔχουν νὰ μαζωχθοῦν τὰ νερὰ καὶ εἴ τι χρειασθῇ ἡ αὐ / [7] τὴ στέρνα νὰ οἰκοδομηθῇ εἶναι ὅλα εἰς βάρος τῶν ρηθέντων / [8] Μαμάση καὶ Μιχάλη. Ἡ ταράτζα

ἐπάνωθεν τῆς στέρνας, ὅσον βα / [9] στᾷ μάκρος καὶ πλάτος, ἔχει νὰ γίνῃ κοπανιστὴ μὲ φιλίπρα καὶ / [10] χορήγι καὶ ἐπάνωθεν τῆς φιλίπρας νὰ βαλθῇ κουρασάνι μὲ ἔξο / [11] δα τῶν ρηθέντων. Ἡ συμφωνία τους, ἄλλον ἔξοδον νὰ μὴν / [12] ἠξεύρῃ ὁ Μῆτρος, παρὰ νὰ δώσῃ γρόσια τῶν ἄνωθεν δια / [13] κόσια πενήντα, Νο 250, τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ τὰ περιλάβουν / [14] μὲ ράτες δουλεύοντας. Ἂν γίνῃ παράνω ἀπὸ τὰ ρηθέντα / [15] ἀχνάρια εἶναι εἰς χρέος ὁ Μῆτρος, ὅσα ἀχνάρια γίνῃ παράνω / [16] νὰ τοὺς τὰ πληρώσῃ, κάμοντας λογαριασμὸν πόσον ἔρχεται / [17] τὸ ἀχνάρι, ὁμοίως νὰ μαγκάρουν καὶ οἱ ρηθέντες, ἂν ἔβγῃ / [18] παρακάτω ἀπὸ τὰ ἀχνάρια τριάντα. Ὑπόσχονται οἱ ρη / [19] θέντες μαστόροι ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ εἶναι σάϊκη, νὰ κρατῇ τὸ ὅσον / [20] νερὸν βάλῃ μέσα ἀπὸ κάτωθεν ἄχρι τῶν ποδῶν καλουπί / [21] ων, ὁποὺ εἶναι ἡ συμφωνία, ἐν διορίᾳ χρόνων πέντε καὶ ἐν τῷ αὐ / [22] τῷ διαστήματι δὲν κρατήσῃ τὸ νερόν, εἶναι εἰς χρέος οἱ αὐτοὶ μα / [23] στόροι νὰ τὴν διορθώσουν καὶ νὰ τὴν ξαναφτιάσουν μὲ ἐδικά τους / [24] ἔξοδα, χωρὶς λόγου αἰτίας καὶ προφάσεως. Δι᾽ ὃ καὶ ὑποσημειοῦνται.

/ [25] 24 Ἰουνίου 1819

/ [26] γιοργις μαμασις και μιχαλις του μαστορογιοργακυ / [27] γαπρος υποσχομαιθα.

12

Σπίτι (ανακαίνιση)

Κώδικας Ν. 8, φ. 2β΄ *1819, 19 Ιουλίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Γεώργης Κουρούσας, Σταμάτης Ψαρὸς / [2] καὶ Κωνσταντῆς Γιάφας συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Γεώργη Μανόλη / [4] Γιακουμῆ νὰ τοῦ διορθώσουν καὶ μερεμετίσουν μερικῶν ἀπὸ τὰ / [5] τείχη ὁσπιτίου του, νὰ κρεμίσουν ὅσον θέλῃ ὁ οἰκοκύρης καὶ ἀ / [6] πάνω εἰς τὰ παλαιὰ νὰ κτίσουν καὶ νὰ ὑπᾷν ὅσον ὕψος θελήσῃ ὁ οἱ / [7] κοκύρης, νὰ δουλεύσουν τέσσαρα σφυριὰ καὶ ὅσοι ἄλλοι δουλευ / [8] τάδες χρειάζονται, νὰ κτίσουν τοῖχον καλόν, σάϊκον, εὖ / [9] μορφον, οἱ πέτρες ἀράδα κατὰ τὸ νέον, ὡσὰν τὸ τεῖχος τῆς / [10] αὐλῆς τοῦ Γεώργη γαμβοῦ Νικόλα Βαρελᾶ, ἀπὸ αὐτὸ νὰ γίνῃ / [11] καλύτερος καὶ εὐμορφότερος, ὅταν δὲν ἀρέσῃ τοῦ οἰκοκύ / [12] ρη νὰ τὸ κρεμίσουν καὶ νὰ τὸ ξανακτίσουν χωρὶς ἔξοδον / [13] τοῦ οἰκοκύρη. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερὸν τῶν μαστόρων, ὁ οἰκοκύρης / [14] νὰ πληρώσῃ ἕνα ὑπουργὸ νὰ κάμῃ τὴν λάσπην, τὸ χορήγι, / [15] τὴν ἄμμον καὶ τὸ χῶμα εἶναι τοῦ οἰκοκύρη. Τελειώνοντας καὶ μετρών / [16] τας τὸν νέον τοῖχον, ὅσες πῆχες ἔβγῃ νὰ τοὺς τὸν πληρώσῃ / [17] πρὸς παράδες 6 π. τὴν κάθε πήχην τεκτονικήν, προσέτι νὰ τοὺς / [18] δώσῃ καὶ μισὴ ὀκὰ κρασὶ τοῦ κάθε μαστόρου καὶ δουλευτῆ τὴν κάθε / [19] ἡμέραν δουλευτιάρικην. Καὶ οὕτως ὑπογράφονται.

/ [20] Ὕδρα, 19 Ἰουλίου 1819.

/ 21 γιώργις κουρουσιας σταματης ψαρος κονσταντης γιαπαπας μιν ιξεβρω
/ 22 τας να γραψι υποσκουτε διοχειρως εμενα βασιλεις της δημιτρακαιν
/ 23 ελαβαναι δια καπάρω γροσια 50
/ 24 19 αυγουστου ελαβαμαι ολων τωνελογαριασμων
/ 25 οσου εκαμαναι υ τοιχει οπος καμαμαι και εξο
/ 26 φυλσαμαι ομιως καί από τω γεμεκλειku γροσια 173
/ 27 223
/ 28 γιοργις κουρουσια με τους σινροφους του

13

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 3α΄ *1819, 13 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Ἀγγελῆς Παχύς, Στάθης Πισίρης καὶ Σωτῆρος / 2 Στριφτόμολας καὶ λοιποὶ συνδρόφοι συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Πέτρου Καρα / 3 μήτζου νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐγγὺς τῆς ἐκκλησίας Εὐαγγε / 4 λισμοῦ, ὕψος ὅσον χρειάζεται και θελήση ὁ οἰκοκύρης, τὰ τείχη νὰ ἔχουν / 5 πλάτος παρμάκια εἴκοσι ἕνα. < > / 6 Ὑπόσχονται οἱ αὐτοὶ μαστόροι νὰ δουλεύσουν εἰς αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν / 7 πέντε σφυριὰ καὶ ὅσοι δουλευτάδες χρειάζονται (καὶ διὰ τὲς πέτρες καὶ / 8 νερόν, ὁποὺ εἶναι εἰς βάρος τους) νὰ κτίσουν τοῖχον καλόν, σάϊκον καὶ / 9 εὔμορφον, οἱ πέτρες ἀράδα κατὰ τὸ νέον ὡσὰν τὸ τεῖχος τοῦ ὁσπιτίου / 10 Οὔγκρα, ἀπὸ αὐτὸ νὰ γίνῃ καλύτερος καὶ εὐμορφότερος, ὅταν δὲν ἀ / 11 ρέσῃ τοῦ μάστορη Ἀντώνη Λυμπέρη, δουλκέρης εἰς αὐτὴν τὴν οἰκο / 12 δομήν, νὰ τὸ κρεμίσῃ καὶ νὰ τὸ ξαναφτιάσουν χωρὶς ἔξοδον τοῦ οἰ / 13 κοκύρη, ὁ ὁποῖος ἔχει νὰ πλερώσῃ ἕνα ὑπουργὸν νὰ φτιάσῃ τὴν / 14 τὴν λάσπην καὶ νὰ τὴν κουβαλοῦν οἱ ρηθέντες μαστόροι. Τὸ χορή / 15 γι, ἄμμος, χῶμα, (μπ)αρούτη διὰ νὰ ἐβγάλουν τὲς πέτρες, τοῦ οἰκο / 16 κύρη. Ὅσα κουφώματα γίνουν καὶ θελήση ὁ οἰκοκύρης χρέος / 17 οἱ μαστόροι νὰ τὰ φτιάσουν καὶ νὰ γυρίσουν θόλον κατὰ τὴν νέαν / 18 ἐφεύρεσιν. Ὅσ[[ων]]οι μαστόρ[[ων]]οι καὶ ἄλλ[[ων]]οι δουλευτάδ[[ων]]ες δουλεύσουν εἰς αὐτὴν / 19 τὴν οἰκοδομήν, χρέος ὁ οἰκοκύρης νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς τὴν κάθε / 20 ἡμέραν δουλευτιάρικην μισὴ ὀκὰ κρασὶ τοῦ κάθε ἑνός. < > / 21 Τελειώνοντας καὶ μετρώντας, ὅσες πῆχες μαστορικὲς ἔβγῃ, νὰ τοὺς πλη / 22 ρώσῃ ὁ οἰκοκύρης τὴν κάθε πήχην πρὸς παράδες ὀγδοήντα / 23 πέντε, Νο 85.
/ 24 13 Αὐγούστου.
/ 25 Τὴν ἄνωθεν οἰκοδομὴν τὴν ἐτελείωσαν καὶ σήμερον ἐλογαρι / 26 άσθησαν καὶ αὐτὸ ὁποὺ ἀκαρτεροῦσε τῶν αὐτῶν μαστόρων τὸ ἐμέτρη / 27 σεν ὁ Πέτρος Καραμήτζου εἰς περιλαβιὰ τῶν αὐτῶν μαστόρων / 28 καὶ ἐξεμπέρδευσαν καὶ δὲν πρετεν-

δέρει νὰ λάβῃ ὁ εἷς τοῦ ἑτέρου / 29 οὔτε λεπτόν, οὔτε οἱ μαστόροι ἀπὸ τὸν Πέτρον, οὔτε ὁ Πέτρος ἀπὸ τοὺς / 30 μαστόρους. Μένουν οἱ μαστόροι καὶ ἀπὸ τὰ τῶν πηχῶν ὡσὰν καὶ τὰ τοῦ γε / 31 μεκλίου ἐξωφλησμένοι, ὅτι τὰ ἔλαβον σῷα καὶ ἐξώφλησαν. / 32

28 Σεπτεμβρίου.

14

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 3β΄

Ὁ Γιάννης Σωτηρόπουλος συνεφώνησε νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπί / 2 τιον ἐκ θεμελίων τοῦ Δημήτρη Σακτούρη, τοῦ μάκρους πουνέντε-λεβάν / 3 τε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πῆχες τεκτονι / 4 κὲς δεκατρεῖς, τοῦ πλάτους ἕνδεκα*

15

Ἐξόφληση (για ένα σπίτι)

*Κώδικας Ν. 8, φ. 4β΄ ***

1819, 27 Αυγούστου

Τὴν συμφωνίαν ὁποὺ ἔκαμαν οἱ μαστόροι Γεώργης Κουράν / 2 τος καὶ Γεώργης Λαγκαδιανὸς νὰ τοῦ φτιάσουν τὸ σπίτι τοῦ Γιάννη / 3 Ραφελιᾶ Λισμάνη, τὸ ὁποῖον τὸ ἔφτιασαν κατὰ τὴν συμ / 4 φωνίαν τους, καὶ σήμερον ἔμειναν τὰ δύο μέρη εὐχά / 5 ριστα, οἱ δὲ ρηθέντες μαστόροι ἔλαβον τὸν ὅλον λο / 6 γαριασμόν, τοὺς ἀπαρθένευεν, τόσον τῶν πηχῶν ὅσον / 7 καὶ τοῦ γεμεκλίου καὶ ἐξώφλησαν καὶ δὲν πρετενδέρουν / 8 ἀπό τὸν ἄνωθεν Γιάννην διὰ τὴν φτιάσιν αὐτοῦ τοῦ ὁ / 9 σπιτίου ὀβολόν. Οὕτως καὶ ὑποσημειοῦται. Οὔτε αὐτοὶ πρετεν / 10 δέρουν οὔτε ἄλλος τις τοῦ μπουλουκίου τους ὅτι ὡς εἴρηται / 11 ἔλαβον τὸν λογαριασμὸν σῷον καὶ ἐξώφλησαν.

/ 12

27 Αὐγούστου.

/ 13 γιοργ [ ] αντος γιοργις λακαδινος μην ξεροντας να γραψουν

/ 14 βεβεονουν δια χιρος εμου του γραψατος σταθακυς αγριδιωτις.

---

* Μέχρι αυτό το σημείο είναι γραμμένο το συμφωνητικό.

** Το φ. 4α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

16

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 5α΄ *1819, 7 Αυγούστου*

Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτη συνεφώνησε μετὰ τοῦ Χριστο / [2] φίλου Μάρκου Χριστοφίλου νὰ τοῦ φτιάσῃ μέσα εἰς τὸ κατώγαι / [3] ον τοῦ ὁσπιτίου αὐτοῦ τὴν στέρναν, ἡ ὁποία ἔχει νὰ βάλῃ νερὸν / [4] εἰκοσι ἕξε ἀχνάρια τῆς κάννες βάθος μάκρος καὶ πλάτος, ἀπὸ κά / [5] τω ἕως εἰς τὸ πάτος ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων θόλου. / [6] Σκάψιμον, κτίσιμον, κουρασάνι, γούρνα νὰ μαζωχθοῦν / [7] τὰ νερὰ καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ αὐτὴ στέρνα / [8] εἶναι ὅλα εἰς βάρος τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντῆ, ὁ δὲ οἰκοκύρης Χρι / [9] στόφιλος εἶναι εἰς χρέος νὰ τοῦ δώσῃ γρόσια διακόσια, Νο 200, / [10] καὶ τρεῖς ὀκάδες (μπ)αρούτη καὶ οὐχὶ ἄλλο τι. Ἀπάνωθεν τῆς στέρνας / [11] ὅσον βαστᾷ μάκρος καὶ πλάτος ἔχει χρέος ὁ Κωνσταντῆς νὰ / [12] τὴν στρώσῃ φιλίπρα μὲ χορήγι καὶ ἀπάνωθεν τῆς φιλί / [13] πρας νὰ τῆς βάλῃ τὸ κουρασάνι. Ὅταν ἐβγάλῃ τὰ / [14] καλούπια, ἂν θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης νὰ μυστρίσῃ τὸ θόλος, / [15] νὰ πληρώσῃ καὶ νὰ τοῦ τὴν μυστρίσῃ ἢ ὁ Κωνσταντῆς ἢ ὅποι / [16] ον μάστορην θελήσῃ. Καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ὑπογρά / [17] φεται ὁ Κωνσταντῆς, ὅστις ὑπόσχεται εἰς πέντε χρόνους ἡ αὐ / [18] τὴ στέρνα νὰ ἔβγῃ σάϊκη, νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν / [19] διορίαν ἐν τῷ μεταξὺ δὲν βαστάξῃ τὸ νερὸν, χρέος ὁ Κων / [20] σταντῆς νὰ τὴν διορθώσῃ ἢ νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἴδιά του / [21] ἔξοδα χωρὶς νὰ ζητῇ ἀπὸ τὸν οἰκοκύρην λεπτόν.

/ [22] Ὕδρα, 7 Αὐγούστου 1819.

/ [23] κοστατιν γιανι βαβαριτι ειποκομε

/ [24] 20 Αὐγούστου ἔλαβον τὰ ἄνωθεν γρόσια 200.

/ [25] κοστατιν γιανι βαβαριτιν.

17

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 5β΄ *1819, 17 Αυγούστου*

Ὁ Ἀντώνης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ντέντε Λαλεχοῦ / [2] νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων ἐγγὺς τοῦ ὁσπι / [3] τίου αὐτοῦ τοῦ Ντέντε, τὸ ὁποῖον θέλει γίνει κούφωμα τοῦ μάκρους / [4] ὅστρια τραμουντάνα ἀχνάρια τῆς πήχης τριάντα ἕξε καὶ τοῦ / [5] πλάτους κούφωμα τὸ ὁσπίτιον 12 καὶ τὸ κατώγαιον αὐλῆς δώδε / [6] κα. Εἰς τὸ κατώγαιον αὐλῆς ἔχουν νὰ γίνουν δύο ὀντάδες, ὁ μὲν / [7] εἰς τὸ ἓν μέρος καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὸ ἄλλον, εἰς τὴν μέσην νὰ γίνῃ κα / [8] μάρα, τοῦ

κάθε ὀντᾶ νὰ γίνουν ἀπὸ δύο παραθύρια καὶ ἀπὸ / [9] μία πόρτα καὶ ἀπὸ ἕνα (ντ)ουλάπι μὲ κουτὶ καὶ μὲ τὰ φύλλα τους / [10] καὶ πόρτα ἔμπροσθεν εἰς τὴν καμάραν τοῦ ἀπάνω ὁσπιτίου. / [11] Ὅσος τόπος ἀνοίξῃ εἰς τὸ κατώγαιον τοῦ ὁσπιτίου ἔχει νὰ γυρίσῃ / [12] θόλος. Τ[οῦ ὁσπι]τίου ἀνωγαίου νὰ γίνουν παραθύρια ἕξε, μία πόρτα, / [13] ἕνα (ντ)ουλάπι, τὰ ὁποῖα ὕψος καὶ πλάτος ὡσὰν τοῦ ἑτέρου ὁσπιτίου Ντέντε, καὶ / [14] κατὰ τὸ νέον νὰ γυρίσῃ ἐπάνωθεν καμάρα, τὸ πλάτος τοῦ τοίχου / [15] νὰ γίνῃ ῥούπια τρία, τὸ κτίσιμον τοῦ τοίχου νὰ εἶναι σάϊκον καὶ / [16] ὡσὰν τὸ τεῖχος τοῦ ὁσπιτίου Θιόκου. Τὰ παραθύρια, πόρτες καὶ ντολάπια, / [17] τῶν ὁποίων ἔχει νὰ κάμῃ τὰ φύλλα ἀπὸ τάβλες < > / [18] μὲ χωρὶς κολτεμήρια, ὁ κερεστὲς (μπ)ήλιασες σέσης καὶ ὁσπιτίου καὶ / [19] σκεπῆς ἀπὸ καστανιές, ἡ (μπ)ήλιασες μὲ ταράτζα φιλίπρα καὶ χορή / [20] γι, τόσον λιακωτοῦ αὐλῆς ὅσον καὶ τοῦ ὁσπιτίου, ἡ σκεπὴ νὰ γίνῃ ὡσὰν / [21] τοῦ ὁσπιτίου Ντέντε. Ὅ, τι χρειασθῇ νὰ γίνουν τὰ ἄνωθεν ὁσπίτιον / [22] καὶ αὐλὴν εἶναι ὅλα εἰς βάρος τοῦ μαστρο-Ἀντώνη (ἔξω ἀπὸ τὰ κολ / [23] τεμήρια παραθυρίων καὶ πόρτων καὶ κλειδαρίων καὶ ὁ σουβὰς), τὰ ὁ / [24] ποῖα εἶναι τοῦ Ντέντε. Διὰ αὐτὴν τὴν οἰκοδομήν, ὡς ἄνωθεν / [25] λέγομεν, σύμφωνοι τὰ δύο μέρη νὰ τοῦ δώσῃ ὁ Ντέντες Λελεχοῦ γρό / [26] σια 2370, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ τὰ λάβῃ ὁ μαστρο-Ἀντώνης μὲ ράτες.
/ [27]

17 Αὐγούστου

18

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 6α΄ *1819, 20 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Γεώργης Μαρκάρης, Γεωργά / [2] κης Βαρελᾶς συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Γεωργάκη Σωτήρου Βαρβαρί / [2] τη νὰ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων ὑποκάτωθεν τοῦ / [4] ὁσπιτίου Ματρόζου, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ γίνῃ τοῦ μάκρους ἀπὸ τὴν μί / [5] αν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πῆχες ἕνδεκα καὶ τοῦ πλάτους ἀ / [6] πὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πῆχες πέντε, ρούπια τρία, / [7] ὕψος ἀπὸ τὴν στρῶσιν τῆς πόρτας ἄχρι τῆς συδρομῆς πῆχες / [8] τρεῖς ρούπι ἕνα. Ἡ πόρτα ἔχει νὰ ἔμβῃ τὸ κάτω μέρος νὰ σηκω / [9] θῇ τὸ τεῖχος ἕως νὰ ἔλθῃ ἴσια ἡ στρῶσις τῆς πόρτας μὲ τὸ θεμέ / [10] λιον τοῦ ἀπάνωθεν τείχους καὶ ὄχι νὰ σκαφθῇ. Τὸ τεῖχος νὰ γί / [11] νῃ ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Γεώργαινας Χρυσαφίτισσας. Ὅ, τι χρεια / [12] σθῇ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον νὰ οἰκοδομηθῇ εἶναι ὅλα τῶν ρηθέντων / [13] μαστόρων (ἐκτὸς τοῦ χορηγίου, ὁποὺ εἶναι τοῦ Σωτήρου) καὶ νὰ τοὺς δώσῃ / [14] διὰ ὅλην αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν γρόσια τριακόσια εἴκοσι. Ὅσα κουφώματα θέλει ὁ οἰκοκύρης νὰ γίνουν, τὰ ὁποῖα ἀπάνωθεν / [16] νὰ γυρίσουν καμάρα. Εἰς ἔνδειξιν ὑπογράφονται.
/ [17]

Ὕδρα, 20 Αὐγούστου 1819.

/ 18 μαστττρο γιοργις μαρκαρις ειποσκομε
/ 19 γεοργακις βαρελας βεβεον τανοθεν
/ 20 Ἔλαβον διὰ κάπαρον γρόσια 50

19

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 6β΄ *[1819], 24 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Γεώργης Μαρκάρης καὶ Γεωργάκης Βα / 2 ρελᾶς συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Θεοδωρῆ Δημήτρη Τουρκίστε νὰ τοῦ / 3 φτιάσουν τὴν στέρναν μέσα εἰς τὸ κατώγαιον τοῦ ὁσπιτίου του, ἡ ὁ / 4 ποία ἔχει νὰ γίνῃ βάθος ἀχνάρια τῆς κάννας ἑπτὰ καὶ μάκρος / 5 καὶ πλάτος νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ τὸ πάτος ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλου / 6 πίων ἀχνάρια τῆς κάνας τριάντα πέντε. Σκάψιμον, κτίσι / 7 μον καὶ κουρασάνια καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ὁποὺ ἔχει νὰ οἰκοδο / 8 μηθῇ αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι εἰς βάρος τῶν ἄνωθεν μαστόρων (ἐκ / 9 τὸς τῆς γούρνας καὶ τῶν κιουγκίων ὁποὺ εἶναι τοῦ οἰκοκύρη). Ἡ ἀπάνω / 10 ταράτζα αὐτῆς τῆς στέρνας ἔχει νὰ γίνῃ μὲ φιλίπρα ἀπὸ αὐτὴν ὁ / 11 ποὺ ἐβγαίνει εἰς τὴν βρύσιν ἀνακατωμένην μὲ χορήγι καὶ νὰ / 12 ἔλθῃ ἴδια μὲ τὴν πόρταν τοῦ κατωγαίου καὶ οὔτε παράνω, οὔτε παρα / 13 κάτω ἀπὸ τὴν πόρταν. Τὴν ἐρχομένην Δευτέραν ἔ / 14 χουν νὰ κάμουν τὴν ἀρχήν. Ὅσον χῶμα ἔβγῃ ἀπὸ τὴν γούβαν / 15 αὐτῆς τῆς στέρνας νὰ τὸ ρίξουν μέσα εἰς τὸ ἴδιον κατώγαιον. / 16 Καὶ διὰ τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὰ ἀναγκαῖα διὰ αὐτὴν νὰ τοὺς δώσῃ / 17 γρόσια τριακόσια εἴκοσι πέντε, Νο 325, τὰ μὲν γρόσια 125 διὰ / 18 κάπαρον, τὰ δὲ γρόσια 100 θεμελιώνοντας τὴν στέρναν καὶ τὰ / 19 γρόσια 100 κλειδώνοντας τὸν θόλον. Ἐβγάζοντας τὰ καλούπια / 20 οἱ μαστόροι νὰ μυστρίσουν τὸν θόλον μὲ χορήγι φτιασμένον μὲ ἄμ / 21 μον καὶ νὰ τοὺς πλερώσῃ ὁ οἰκοκύρης δύο ἀνθρώπων δύο ἡμερο / 22 δούλια καὶ οὐχὶ ἄλλον. Ὑπόσχονται οἱ ρηθέντες μαστόροι αὐτὴ ἡ / 23 στέρνα νὰ εἶναι σάϊκη καὶ νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν καὶ ἂν εἰς διάστημα δέ / 24 κα χρόνων δὲν βαστᾷ ὅσον νερὸν βάλῃ μέσα νὰ τὸ / 25 διορθώσουν ἐξ ἰδίων τους καὶ χρείας νὰ ρίξουν ὅλον τὸ κουρασάνι καὶ νὰ τὸ / 26 ξαναβάλουν ἐξ ἰδίων τους. Καὶ οὕτως ὑπογράφονται.
/ 27
24 Αὐγούστου.
/ 28 γιοργις μαρκαρις ειποσκομε
/ 29 γιοργακις βαρελας ειποσκομε

20

Σπιτάκι

Κώδικας Ν. 8, φ. 7α΄ *1819, 24 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Γεώργης Κουράντος καὶ Δημήτρης Ντελῆς, / 2

μὲ τοὺς ἐπίλοιπους συνδρόφους, ὅλοι τους ἐννέα, σφυριὰ τέσσαρα, συνεφώ / [3] νησαν μετὰ τοῦ χατζη-Δημήτρη (Μπ)ογιατζῆ νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν ἕνα ὁ / [4] σπιτάκιον μὲ λάσπην καὶ χορήγι εἰς τὰ ἀγκωνάρια. Τὸ νερὸν καὶ / [5] τὸ χωρύγι ἔχουν νὰ τὸ κουβαλήσουν οἱ μαστόροι, ὁμοίως καὶ τὲς πέτρες. / [6] Τὸ χῶμα διὰ τὴν λάσπην καὶ ἡ (μπ)αρούτη ὅσον ὑπάγῃ καὶ ἕνα ἀσκὶ διὰ / [7] νὰ κουβαλοῦν τὸ νερὸν τοῦ οἰκοκύρη. Καὶ τελειώνοντας νὰ τὸ μετρήσ / [8] σουν εἰς πόσες πῆχες ἔβγῃ εἶναι εἰς χρέος ὁ ρηθεὶς χατζη-Δημήτρης / [9] νὰ πληρώσῃ τοὺς μαστόρους πρὸς παράδες ἑβδομήντα τὴν κάθε / [10] πήχην, προσέτι καὶ διὰ γεμεκλίκι τὴν κάθε ἡμέραν / [11] δουλευτιάρικην δύο (μπ)ότζες κρασὶ καὶ οὐχὶ ἄλλο. Ἔλαβον

/ [12] διὰ κάπαρον γρόσια 50. Καὶ οὕτως ὑπογράφονται.

/ [13] 24 Αὐγούστου.

/ [14] Ἔτι ἔλαβον " 50

/ [15] Ἔτι ἔλαβον " 40

/ [16] Ἔτι ἔλαβον " 57. 30

/ [17] " 197. 30 Η ἄνωθεν οἰκοδομὴ

/ [18] ἔγινεν πῆχες 113. Οἱ αὐτοὶ μαστόροι ἔλαβον / [19] τὰ τῶν πηχῶν σῶα, ὁμοῦ καὶ τὸ γεμεκλίκι τὸ κρασὶ καὶ ἐ / [20] ξώφλησαν καὶ οὕτως ὑπογράφονται.

/ [21] 8 Σεπτεμβρίου.

/ [22] γιοργις κοραντος καὶ διμιτρισ τελις μιν ιξεβροντας να γραψουν

/ [23] βεβεονουν δια χιρος εμου λαζου πογιαντζις.

21

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 7β΄ *1819, 31 Αυγούστου*

Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Τζώρ / [2] τζου Μάρκου Χριστοφίλου νὰ τοῦ φτιάσῃ μέσα εἰς τὸ ὁσπίτιόν του / [3] στέρναν, ἡ ὁποία νὰ βάλῃ νερὸν βάθος μάκρος καὶ πλάτος ἴσια / [4] μὲ τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων, ἀχνάρια τῆς κάννας εἴκοσι δύο. / [5] Σκάψιμον, κτίσιμον, κουρασάνι καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ νὰ οἰκο / [6] δομηθῇ ἡ αὐτὴ στέρνα καὶ ὅσον διάστημα ἔχει τοῦ μάκρους καὶ πλάτους, / [7] ἀπάνωθεν νὰ τὴν στρώσῃ μὲ φιλίπραν ἀνακατωμένην / [8] μὲ χορήγι καὶ κοπανισμένην, ἐπάνωθεν τῆς φιλίπρας / [9] νὰ τὴν μυστρίσῃ μὲ κουρασάνι, ὁ ρηθεὶς Τζῶρτζος διὰ αὐτὴν / [10] τὴν οἰκοδομὴν ἔχει νὰ τοὺς δώσῃ γρόσια διακόσια πέντε, No 205, / [11] καὶ δύο ὀκάδες (μπ)αρούτη, καὶ τὴν γούρναν ὁποὺ ἔχουν νὰ μαζω-χθοῦν / [12] τὰ νερὰ καὶ τὰ κιούγκια, τῶν ὁποίων τόσον γούρνας ὅσον καὶ κιου / [13] γκίων τὰ μαστορικὰ εἶναι τοῦ Κωνσταντῆ. Τὰ καλούπια τοῦ οἰκοκύρη. Ὅταν ἐβγάλῃ τὰ καλούπια δὲν ἔχει χρέος ὁ Κωνσταντῆς νὰ / [15] μυστρίσῃ. Ἂν θελήσῃ ὁ

Τζῶρτζος νὰ τὸ μυστρίση, ἂς πληρώ / [16] ση τὸν ἴδιον ἢ ἄλλον νὰ τὸ μυστρίση. Ὑπόσχεται ὁ αὐτὸς ρη / [17] θεὶς Κωνσταντῆς εἰς πέντε χρόνους ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν / [18] ἀπὸ κάτω ἕως ἀπάνω εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων, νὰ εἶναι σάϊκη. / [19] Εἰς τὸ διάστημα τῶν πέντε χρόνων ἂν δὲν ἔβγη σάϊκη καὶ δὲν βαστάζη τὸ / [20] νερὸν χρέος ὁ Κωνσταντῆς νὰ τὴν ξαναφτιάση ἐξ ἰδίων του, χωρὶς νὰ / [21] δώση ὁ Τζῶρτζος παρά. Καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ὑπογράφεται.

/ [22] 31 Αὐγούστου 1819.

/ [23] Τὰ ἄνωθεν γρόσια 205 σήμερον τὰ ἔλαβεν καὶ ἐξώφλη

/ [24] σεν.

/ [25] 16 Ἰανουαρίου 1820.

/ [26] μαστροκοστατιν γιανι βαβαριτι

22

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 8α΄ *1819, 31 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀδέλφια Μιχάλης καὶ Γεώργης / [2] Βασίλαινας συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Σταμάτη Γιάννη Γκιό / [3] κα Δοκοῦ νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων / [4] ἐγγὺς τοῦ ὁσπιτίου Μιχάλη Τζάνη. Ὕψος καὶ μάκρος καὶ πλάτος / [5] ὅσον θελήση ὁ οἰκοκύρης. Τὸ τεῖχος νὰ εἶναι πλάτος καὶ τὸ κτί / [6] σιμον ὡσὰν τοῦ μαγαζίου νέου καπετὰν-Γεωργίου, καὶ ὅταν δὲν / [7] ἀρέση τοῦ μαστρο-Γιάννη Ντέντε νὰ τὸν κρεμίσουν καὶ νὰ τὸν / [8] ξανακτίσουν ἀνέξοδον τοῦ οἰκοκύρη. Σφυριὰ ἔχουν νὰ / [9] δουλεύσουν ἐννέα, Νο 9. Η πέτρα καὶ τὸ νερὸν τῶν μαστόρων. / [10] Τὸ χῶμα, ἄμμον, χορήγι καὶ ἕνας ὑπουργὸς νὰ φτιάσουν τὴν / [11] λάσπην εἶναι τοῦ οἰκοκύρη. Καὶ διὰ αὐτὴν τὴν οἰκοδο / [12] μὴν ἔχει νὰ πληρώση ὁ οἰκοκύρης τὴν κάθε τεκτο / [13] νικὴν πήχην πρὸς παράδες ἑκατὸν ὀκτώ, Νο 108, καὶ τοῦ / [14] κάθε σφυρίου τὴν κάθε δουλευτιάρικην ἡμέραν πρὸς / [15] εἴκοσι τέσσαρους παράδες διὰ γεμεκλίκιν. Καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀ / [16] σφάλειαν ὑπογράφονται. Πρὸς τούτοις ἔλαβον καὶ διὰ / [17] κάπαρον τριακόσια γρόσια, Νο 300.

/ [18] 31 Αὐγούστου 1819.

/ [19] μαστο μιχαλις κε μαστρ γιοργγις ιποσκομε.

23

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 8β΄ *1819, 2 Σεπτεμβρίου*

Ὁ μαστωρ-Βασίλης Στρίμπερης μὲ τοὺς ἐπίλοιπους συνδρόφους συνε / [2] φώ-

νησε μετὰ τοῦ Μανώλη Ἐλευθέρη Κατζογιάννη νὰ τοῦ οἰκοδο / [3] μήση νέον ὀσπίτιον ἐκ θεμελίων, μὲ τὴν πήχην πρὸς 87 παράδες / [4] τὴν κάθε πήχην τεκτονικὴν καὶ γεμεκλίκιν τὴν κάθε ἡ / [5] μέραν δουλευτιάρικην γρόσια 2. Ὁ αὐτὸς Βασίλειος μὲ τοὺς συν / [6] δρόφους του ὑπόσχονται ὁ τοῖχος νὰ ἔχῃ πλάτος παρμάκια 21, ὁ ὁποῖος / [7] νὰ εἶναι καλός, σάϊκος καὶ εὔμορφος, ὡσὰν τοῦ ὀσπιτίου καπετὰν-Κυ / [8] ριάκου (Μπ)ρούσκου καὶ νὰ δουλεύσουν πέντε σφυριά. Ὅταν δὲν ἀ / [9] ρέσῃ τοῦ δουλκέρη ὁποὺ παραστέκεται ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν / [10] οἰκοδομὴν, νὰ τὸν κρεμίσουν καὶ νὰ τὸν ξαναφτιάσουν, / [11] ὅλα τὰ ἔξοδα αὐτῶν. Τὰ λιθάρια ὁποὺ εὑρίσκονται εἰς / [12] αὐτὸν τὸν τόπον ὁποὺ οἰκοδομεῖται αὐτὸ τὸ ὀσπίτιον μέσα καὶ / [13] ἔξω, χρέος οἱ μαστόροι νὰ τὰ ἐβγάλουν νὰ σιάξῃ ὁ τόπος. / [14] Τὸ χῶμα καὶ χορήγι εἶναι τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως καὶ ἡ (μπ)αρούτη, ὅσον / [15] ὑπάγῃ. Τὸ νερὸν καὶ οἱ πέτρες τῶν μαστόρων. / [16] Ὁ οἰκοκύρης νὰ πληρώσῃ ὑπουργὸν νὰ κάμῃ τὴν λά / [17] σπην. Καὶ ὑπογράφονται.

/ [18] 2 Σεπτεμβρίου.

/ [19] 21 Σεπτεμβρίου. Ἔλαβον γρόσια μὲ τὸν κάπαρον / [20] ὁποὺ εἶχαν πρωτύτερα πεντακόσια, Νο 500.

/ [21] βασιλιος στρεμπερις με τους σιντροφους στου ιποσχομεν.

/ [22] 6 Ὀκτωβρίου. Τὴν ἄνωθεν οἰκοδομὴν τὴν ἐτελείωσαν καὶ ἔλαβον / [23] οἱ μαστόροι αὐτὸ ὁποὺ τοὺς ἀκαρτεροῦσε καὶ μένουν τὰ δύο μέ / [24] ρη ἐξωφλησμένα καὶ ἀκαταξήτητα. Ὑπόσχονται οἱ μα / [25] στόροι ὁ αὐτὸς Στρίμπερης μὲ τοὺς ἐπιλοίπους, ἂν τὰ τεί / [26] χη αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς λάβουν κανένα σακα / [27] τιλίκι, εἰς χρόνους πέντε νὰ τὸ διορθώσουν / [28] μὲ ἔξοδά τους.

/ [29] βασιλις στριμπερις με τουσίντροφον / [30] ιποσχομεν.

24

Ἐξόφληση (για ένα σπίτι)

Κώδικας Ν. 8, φ. 9α΄ *1819, 6 Οκτωβρίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Δημήτρης Ντελῆς, Βασίλης καὶ Γεώργης Κου / [2] ρούσιας συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Μανώλη Γεώργη Νικόλα καὶ τοῦ οἰκο / [3] δόμησαν νέον ὀσπίτιον ἐκ θεμελίων. Σήμερον δὲ τελειω / [4] θείσης αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς μετρώντας την ἔλαβον αὐτὸ ὁ / [5] ποὺ τοὺς ἀπαρθένευεν εἰς ὅσες πῆχες ἐβγῆκεν, ὁμοῦ καὶ τὸ συμ / [6] πεφωνηκὸς γεμεκλίκι ἐπὶ χεῖρας μετρητὰ σῷον εἰς τὸν / [7] ἀριθμόν. Εἰς τὸ ἑξῆς μένουν ἀμφότερα τὰ μέρη οἵ τε μα / [8] στόροι καὶ Μανώλης διὰ αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν ἀνενόχλητα / [9] καὶ ἀκαταξήτητα, ὅτι ἐξώφλησαν ὅλον τὸν λογαριασμὸν ἕως λεπτόν.

/ [10] 6 Ὀκτωβρίου 1819.

25

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 9β΄ *1819, 10 Σεπτεμβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος μαστωρ-Δημήτρης Ντελῆς συνεφώνησε μετὰ τοῦ / [2] μαστωρ-Νικόλα Μαραγκοῦ νὰ τοῦ φτιάσῃ εἰς τὴν αὐλήν του τὴν στέρναν / [3] ἡ ὁποία νὰ γίνῃ μάκρος ἀχνάρια τῆς κάννας 15, πλάτος 10 καὶ βά / [4] θος 10, συμποσούμενα ἀχνάρια 35, νὰ βάλῃ νερὸν ἕως εἰς τὰ ποδά / [5] ρια τῶν καλουπίων. Ὅ, τι χρειασθῇ ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ οἰκοδομηθῇ, / [6] εἶναι ὅλα εἰς βάρος τοῦ μαστωρ-Δημήτρη, ἔξω ἀπὸ τοπιάτικα τῶν λιθα / [7] ρίων, ἂν τοὺς ζητήσουν. Ἂν γίνῃ μεγαλυτέρα ἡ αὐτὴ στέρνα ὑπό / [8] σχεται ὁ οἰκοκύρης νὰ ἀποκριθῇ τῷ μάστορι πρὸς γρόσια ἔξε[[ηντα]] / [9] φράγκα ἰτὸ ἀχνάρι, ὡς καθὼς ἔχει νὰ πληρώσῃ καὶ τὰ ρηθέντα ἀχνάρια 35 / [10] ἀνὰ γρόσια ἔξε[[ηντα]] τὸ ἀχνάρι. Ὁ αὐτὸς Δημήτρης δίδει ὑπόσχε / [11] σιν διὰ τὴν αὐτὴν στέρναν νὰ εἶναι σάϊκη, νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν / [12] ἕως ἀπάνω διὰ χρόνους ἑπτὰ καὶ ὅταν δὲν ἔβγῃ σάϊκη νὰ τὴν / [13] ξαναφτιάσῃ μὲ ἔξοδά του ἕως νὰ ἔβγῃ σάϊκη καὶ νὰ τὴν κάμῃ ἕως τοῦ / [14] [ ] ρίου.
/ [15] 9 Σεπτεμβρίου.
/ [16] Ἔλαβεν κάπαρον γρόσια 60.

26

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 10α΄ *1819, 10 Σεπτεμβρίου*

Ὁ μαστωρ-Σταμάτης τοῦ μαστωρ-Κώστα συνεφώνησε μετὰ τοῦ Στάθη / [2] Τζιλιγκίρη ἀδελφοῦ Μακρῆ νὰ τοῦ φτιάσῃ τὴν στέρναν νὰ βά / [2] λῃ νερόν ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων βάθος, μάκρος, πλά / [4] τος ἀχνάρια τῆς κάννας 33. Ἡ πέτρα, χορήγι, νερόν, κουρα / [5] σάνι, ταράτζες, ὑπουργοί, τὰ καλούπια, ἡ ταράτζα ἀπάνω τῆς / [6] στέρνας μέσα εἰς τὸ κατώγι ἀπό τὸ ἕνα μέρος ἕως εἰς τὸ ἄλλο κατωγαίου, / [7] νὰ γένῃ μὲ φιλίπρα μὲ χορήγι καὶ ἀπάνω νὰ ἀλειφθῇ μὲ κουρα / [8] σάνι, εἶναι τοῦ μαστωρ-Σταμάτη. Ὅσες πέτρες εἶναι ἐβγαλμένες ἀ / [9] πὸ τὴν γούβαν δὲν ἔχει κανένα ἔξοδον ὁ μαστωρ-Σταμάτης ἀλλὰ πη / [10] γαίνουν ἀμούντα εἰς τὸ κτίσιμον. Τὰ σανίδια ἀπάνω τῶν κα / [11] λουπίων, τὰ κιούγκια καὶ ἡ γούρνα καὶ ὁ λαιμὸς στέρνας εἶναι τοῦ Στάθη / [12] καὶ διὰ αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἔξοδα ἔχει νὰ δώσῃ ὁ Στάθης / [13] γρό(σια) 220. Ἂν γίνῃ μεγαλυτέρα, δηλαδὴ βάλῃ περισσότερον / [14] νερὸν ἀπὸ τὰ ἀχνάρια 33, ὅσον πέφτει εἰς τὸ ἀχνάρι νὰ πλη / [15] ρώσῃ ὁ Στάθης. Ὑπόσχεται ὁ αὐτὸς Σταμάτης {ἡ} ἡ στέρνα νὰ / [16] ἔβγῃ σάϊκη καὶ νὰ βαστᾷ τὸ νε-

ρὸν. Τὴν αὐτὴν ὑπόσχεσιν τὴν δίδει / [17] διὰ πέντε χρόνους καὶ ἂν εἰς τὴν αὐτὴν διορίαν δὲν ἔβγῃ σάϊκη καὶ δὲν / [18] βαστάξῃ τὸ νερὸν νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἴδιά του ἔξοδα νὰ / [19] κρατῇ τὸ νερὸν καὶ νὰ μὴν ἐμπορῇ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Στάθην / [20] οὐδὲ λεπτόν.

/ [21] 10 Σεπτεμβρίου.

/ [22] ἔλαβεν διὰ κάπαρον γρόσια 100.

/ [23] εγω μάσστρο σταματης του μάσστρο κωσσ στα βεβεονο ειδιοχιρος

/ [24] εμου.

/ [25] 20 Ὀκτωβρίου ἔλαβεν ἔτι γρόσια 120.

27

Διάφορες εργασίες-επισκευές

Κώδικας Ν. 8, φ. 10β΄ *1819, 17 Σεπτεμβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος μαστωρ-Γιάννης Σωτηρόπουλος συνεφώνησε / [2] μετὰ τοῦ Δημήτρη Ἀγγέλου Τίκλη διὰ νὰ τοῦ φτιάσῃ τὰ λούκια τοῦ ὁσπι / [3] τίου ἀπὸ κιούγκια σίγουρα καλὰ νὰ μὴν τρέχουν τὸ νερὸν καὶ ποτί / [4] σῃ τὸν τοῖχον, μὲ ὑπόσχεσιν αὐτοῦ τοῦ Σωτηροπούλου εἰς τρεῖς χρόνους νὰ / [5] ἔβγουν σάϊκα νὰ μὴν τρέχουν καὶ εἰς τὸ διάστημα τῶν 3 χρονων / [6] ἂν τρέξουν νὰ τὰ ξαναφτιάσῃ μὲ ἔξοδά του. Νὰ μερεμετίσῃ καὶ τὰ / [7] κεραμίδια, τὰ ὁποῖα, ὅσα ἔμβουν νέα, εἶναι τοῦ οἰκοκύρη. / [8] Ἔτι νὰ ἀπεράσῃ τῆς μουσάνδρας ἕνα ταμπάνι ἀπὸ καστα / [9] νιά, νὰ μερεμετίσῃ καὶ τὸν φοῦρνον νὰ μὴν ἔμβῃ τὸ νερὸν / [10] μέσα. Καὶ τὴν αὐλὴν νὰ τὴν φτιάσῃ ταράτζα μὲ φιλίπρα ἡ / [11] ὁποία ἀνακατωμένη μὲ χορήγι καὶ ἀπάνω νὰ τῆς ἀπεράσῃ / [12] κουρασάνι. Τὸ κατώγαιον, ὅσον ἔχουν συμφωνίαν, νὰ / [13] τὸ στρώσῃ μὲ χ[ῶμ]α χόρηγον καὶ νὰ τὸ περδαχίσῃ. Διὰ ὅλα / [14] αὐτὰ νὰ τοῦ δώσῃ ἔξοδα καὶ μαστορικὰ γρόσια ἑκατὸν πέντε, / [15] Νο 105, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβεν διὰ κάπαρον γρόσια 30 / [16] καὶ τελειώνοντας ἡ δουλειὰ νὰ λάβῃ καὶ τὰ ἐναπολειφθέντα.

/ [17] 17 Σεπτεμβρίου.

28

Μάντρα

Κώδικας Ν. 8, φ. 11α΄ *1819, 21 Σεπτεμβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος μαστωρ-Δημήτρης Ντελῆς συνεφώνησε μετὰ / [2] τοῦ Γεώργη Κοταρᾶ νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ τοῖχον μάνδρας εἰς τὴν / [3] νῆσον Δοκοῦ ἀποκοπὴν ὡς κατα[θιθένε]. Τὰ αὐτὰ τείχη ἔχουν / [4] νὰ κτισθοῦν μὲ πέτρες ξηρὲς καὶ νὰ ἀνε-

βοῦν εἰς ὕψος κατὰ τρα / [5] μουντάνας δύο ⌊ἥμισυ⌋ πῆχες [[ὁμοίως καὶ]] κατὰ πουνέντε δύο πῆχες, κατὰ ὅ / [6] στρια γάρπη μὲ τὸ θεμέλιον πῆχες δύο ἥμισυ, κατὰ λεβάντε πῆ / [7] χες δύο. Τὸ μέρος ὁποὺ εἶναι τὸ ποτάμι ἔχει νὰ γίνῃ 19 πῆχες τοῖχος / [8] τοῦ μάκρους μὲ λάσπην. Ἔτι νὰ γίνουν καὶ δύο πόρτες εἰς ὅ, τι μέρος / [9] θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης αἱ ὁποῖαι ὅσον καλῇ νὰ κτισθοῦν μὲ λάσπην / [10] καὶ ἐπάνω νὰ γίνῃ σαμάρι. Καὶ διὰ αὐτὰ τὰ μαστορικὰ τῆς αὐτῆς ἀπο / [12] κοπῆς ἔχει νὰ λαμβάνῃ γρόσια 240 καὶ οὐχὶ ἄλλο τι. Αὐτὴν / [13] τὴν μάνδραν ἔχει νὰ τὴν καταπιάσῃ αὐτὸς ὁ ρηθεὶς μαστωρ-Δη / [14] μήτρης τελειώνοντας τὴν στέρναν τοῦ μαστωρ-Νικόλα Μαραγκοῦ / [15] χωρίς τινος προφάσεως.
/ [16] 21 Σεπτεμβρίου.
/ [17] Ὁ αὐτὸς μαστωρ-Δημήτρης Ντελῆς ἔλαβεν κάπαρον γρόσια 40.

28α΄*

Μάντρα

Κώδικας Ν. 8 (λυτό έγγραφο) *1819, 21 Σεπτεμβρίου*
1819, Σεμτεβρίου 21, Ὕδρα.

/ 2 Τὴν σήμερον εσυμφωνήσαμε ἐγὼ ὁ Γεώργης Κοταρᾶς / [3] μὲ τὸν μαστρο-Δημήτρη Τελῆ νὰ μοῦ φτιάσῃ μία μάντρα / [4] εἰς τὸ Δοκὸ ξερολίθι, τὴν ὁποία μάντρα ὕψος κατὰ / [5] τὴν τραμουντάνα δύο ἥμισυ πῆχες, κατὰ πουνέντε / [6] δύο, κατὰ ὄστρια-γάρπη ἀπὸ θεμέλιο πῆχες δύο ἥμισυ, / [7] κατὰ λεβάντε πῆχες δύο καὶ δύο πόρτες μὲ / [8] λάσπη καὶ νὰ τοῦ φτιάσῃ 15 πῆχες μὲ λάσπη / [9] διὰ τὸ ποτάμι. Καὶ εἶναι τὸ παζάρι γρόσια 240. / [10] Καὶ οὕτως ἔδωσα τὴν παροῦσαν μου διὰ σιγουρητὰ / [11] τοῦ {τοῦ} Γεώργη Κοταρᾶ καὶ γλυτώνοντας ἀπό τὸ μα / [12] στρο-Νικολὸ τὴν στέρνα νὰ πάω νὰ τοῦ τὸ φτιάσω χωρὶς / [13] ἄλλο.
/ [14] Καὶ ἔλαβε κάπαρο γρόσια 40.

29

Εξόφληση και εγγύηση (για ταράτσα)

Κώδικας Ν. 8, φ. 11β΄ *1819, 28 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Βασίλης Δημητράκαινας εἶχε συμφωνήσει μὲ τὸν Στέριον γαμ / [2] βροῦ Πάνου Κάκου καὶ τοῦ ἔφτιασεν τὸ λιακωτὸν τοῦ ὁσπιτίου του / [3] ταράτζαν μὲ φιλί-

---

* Το συμφωνητικό είναι γραμμένο σε λυτό έγγραφο, με άλλο χέρι (πιθανόν του εργολάβου), και αποτελεί το πρόχειρο σχεδίασμα της προηγούμενης πράξης (αριθ. 28). Βρισκόταν ανάμεσα στα φ. 2 και 3.

πρα, τὴν ὁποίαν ἀνακατωμένην μὲ χο / [4] ρήγι. Καὶ σήμερον ἔλαβεν ὅλον αὐτὸν ὁποὺ εἶχαν συμφωνίαν / [5] καὶ δὲν ἔμεινε νὰ λαμβάνῃ ὀβολὸν ὁ αὐτὸς Βασίλης, ὁ ὁποῖος δίδει / [6] ὑπόσχεσιν ὁποὺ αὐτὴ ἡ ταράτζα νὰ εἶναι σάϊκη καὶ νὰ μὴν στάζῃ / [7] καὶ ἂν στάζῃ νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἔξοδά του ἕως νὰ γίνῃ στάνια / [8] χωρὶς νὰ πρετενδέρῃ ἀπὸ τὸν Στέριον διὰ τὴν ξαναφτιάσειν / [9] ὀβολόν.
/ [10] 28 Σεπτεμβρίου.
/ [11] βασιλεις τῆς διμιτρακαινα.

30

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 12α΄ *1819, 28 Σεπτεμβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος Γεωργάκης μαστρο-Σωτήρου συνεφώνησε με / [2] τὰ τοῦ Γκίκα Γεώργη Τζαγκάρη νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ τὴν στέρναν ἔ / [3] ξω τοῦ ὁσπιτίου αὐτοῦ τοῦ μέρου[[λε]]ς λεβάντε, ἡ ὁποία νὰ γίνῃ βάθος / [4] ἀχνάρια τῆς κάννας δέκα, μάκρος δεκάξε καὶ πλάτος δέκα, συμπο / [5] σούμενα ἀχνάρια τῆς κάννας ἀπὸ τὸ πάτος ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν / [6] καλουπίων τριάντα ἕξε. Ἂν εὑρεθῇ πέτρα βράχος καὶ δὲν ἠμπορῇ / [7] νὰ ρίξῃ φουρνέλλα, ὑπόσχεται ὁ ρηθεὶς μάστορης τὸ βάθος νὰ τὰ γιο / [8] μίσῃ εἰς τὸ μάκρος, πάντα νά βάλῃ νερὸν ἀχνάρια τριάντα / [9] καὶ ἕξε, εἰς τὸ βάθος ὅμως ὅσον ἠμπορέσῃ ἂν εἶναι βράχος ἔχει νὰ ὑ / [10] πάγῃ καὶ ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς ἔχει νὰ σηκωθῇ ἴσια μὲ τὴν κάτω κάσ / [11] αν παραθυρίου κατωγαίου ἡ ταράτζα καὶ παράνω νὰ μὴν ἀνέβῃ ἀπὸ / [12] τὴν κάσαν οὔτε δάκτυλον, ἀπὸ δὲ τὴν γωνίαν τοῦ ὁσπιτίου αὐ / [13] τοῦ μέρους ὄστριας νὰ μὴν ἔβγῃ οὔτε δάκτυλον εἰ μὴ πρόσω / [14] πον μὲ αὐτὴν τὴν γωνίαν νὰ βαλθῇ ἀπετονί[α]. Ὅ, τι χρειασθῇ / [15] ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ οἰκοδομηθῇ εἶναι ὅλα τοῦ μαστόρου ἔξω ἀπὸ / [16] μία ὀκά (μπ)αρούτη, ὁποὺ ἔχει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν οἰκοκύρην καὶ μέρους κε / [17] ρεστὲ διὰ καλούπια (ἂν εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον). Ἀπάνω / [18] τῆς [[ταράτζας]] στέρνας, ὅσον κρατεῖ μάκρος καὶ πλάτος, / [19] νὰ γίνῃ ταράτζα μὲ φιλίπραν ἀνακατωμένην / [20] μὲ χορήγι καὶ νὰ τὴν μυστρίσῃ μὲ κουρασάνι / [21] καὶ νὰ τοῦ δώσῃ ὁ Γκίκας διὰ ἔξοδα καὶ κόπους γρόσια 340, ἐκ τῶν / [22] ὁποίων ἔλαβεν ὁ μάστορης διὰ κάπαρον γρόσια 185. Τὰ / [23] ἐναπολειφθέντα νὰ τὰ λάβῃ τελειώνοντας αὐτὴν τὴν στέρ / [24] ναν, δηλαδὴ κλειδώνοντας τὸ θόλος. Αὐτὴν τὴν στέρναν / [25] ἔχει νὰ τὴν ἀρχίσῃ εἰς τὰς 15 τοῦ ἐρχομένου Νοεμβρίου καὶ ἂν μαγκά / [26] ρῃ καὶ δὲν ἀρχίσῃ εἰς τὰς 15 ἢ 16 ἢ ἕως 18 Νοεμβρίου νὰ δώσῃ εἰς / [27] τὸν Γκίκαν γρόσια 185, τὸ κάπαρον καὶ ἄλλα τόσα διὰ πισμανλίκι. / [28] Ὑπόσχεται ὁ αὐτὸς Γεωργάκης ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ εἶναι σάϊκη, νὰ βά / [29] στᾷ τὸ νερὸν ἕως εἰς τὰ ποδάρια καλουπίων καὶ, οὐδὲν ἔβγῃ

σάϊκη, / [30] νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἴδιά του ἔξοδα. Αὐτὴ ἡ συμφωνία εἶναι / [31] διὰ 3 χρόνους. Καὶ οὕτως ὑποσημειοῦται.

/ [32] 28 Σεπτεμβρίου.

/ [33] εγο γιοργακίς του μάσστρο σοτιρου ηποσκόμε.

* ||Σήμερον, 6 Αὐγούστου 1822, ὁ Γκίκας Τζηγκάρη ἐμέτρησε τοῦ Γεωργάκη τὰ ρεστάντε καὶ ἐξώφλησαν. / 2 Μένουν ἀμφότερα τὰ μέρη ἀκαταζήτητα. ||

31

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 12β΄ *[1819], 1 Οκτωβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος Ἀντώνης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Δημή / [2] τρη Ἡμέρου νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, τὸ ὁποῖον / [3] τοῦ μὲν μάκρους ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πῆ / [4] χες ἐννέα καὶ τοῦ πλάτους ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πῆχες / [5] πέντε ἥμισυ. Ὕψος ἀπὸ τὴν κάτω κάσαν τῆς πόρτας αὐτοῦ καὶ ἰδίου / [6] ὁσπιτίου ἕως νὰ πέσουν τὰ περαστάρια (ἐκτὸς τῶν ἀστρακίων) / [7] πῆχες τρεῖς. Μίαν πόρταν, τρία παραθύρια, (ντ)ουλάπι ἕνα, τὰ ὁ / [8] ποῖα νὰ γίνουν τακίμλα μὲ τὰ φύλλα, μὲ τὰ μάσχουλα καὶ μὲ τὰ / [9] κολτεμήρια ἀπὸ σίδηρον, νὰ φτιάσῃ τὴν καμινάδα, ὅσος / [10] τόπος εἶναι γούβα νὰ γίνῃ παρακατώγι, νὰ ἀπεράσῃ πέντε τρά / [11] βες καστανιὲς καὶ τὰ περαστάρια καὶ τὰ ψαλίδια καὶ ὅλος ὁ κερεστὲς / [12] ὁποὺ χρειάζεται εἰς αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν νὰ εἶναι ἀπὸ καστανιά. / [13] Εἰς τὴν σκεπὴν νὰ βάλῃ σκίζες καθὼς καὶ τοῦ ὁσπιτίου Ἀγγελῆ Παχῦ. / [14] Τοῦ ὁσπι[τίου αὐτοῦ] ὀπίσω ὁ ἀφαῖτης νὰ γίνῃ καθὼς τοῦ Βασίλη, γειτόνου αὐτοῦ τοῦ Ἡμέ / [15] ρου, [καὶ διὰ τὸ] στρώσιμον μέσα, χρέος ὁ Λαγκαδιανὸς νὰ δώσῃ / [16] ὅσον χορήγι χρειασθῇ. Ὅ, τι χρειάζεται αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον νὰ οἰκο / [17] δομηθῇ εἶναι ὅλα τοῦ μαστωρ-Ἀντώνη (ἔξω ἀπὸ τὴν κλειδαριὰ τῆς / [18] πόρτας |καὶ τὸ σουβὰ| καὶ τὸ στρώσιμον μέσα) ὁποὺ ἔχει νὰ δώσῃ |τρία φορτώματα| χορήγι ὁ Ἀντώνης ||/ [26] μία ἡμέρα νὰ πληρώσῃ ὁ Δημήτρης τὸ πουλούκι. Ἡ πόρτα ἔχει / [27] νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ μέρος ὁποὺ εἶναι σιαγμένον || Καὶ κατὰ / [19] τὴν συμφωνίαν τους νὰ δώσῃ ὁ Δημήτρης Ἥμερος γρόσια τετρακόσια / [20] σαράντα, Νο 440, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβεν ὁ Λαγκαδιανὸς διὰ κά / [21] παρον γρόσια 200. Ὑπόσχεται αὐτὸς ὁ Ἀντώνης Λαγκαδιανὸς τὰ τείχη / [22] αὐτοῦ τοῦ ὁσπιτίου νὰ γίνουν καλοί, εὔμορφοι καὶ σάϊκοι καὶ νὰ γίνουν ἅρμο / [23] λόγι μὲ τὸ χορήγι καὶ νὰ

---

* Το κείμενο που ακολουθεί (η εξόφληση) είναι γραμμένο στο αριστερό περιθώριο, κάθετα στο κείμενο του συμφωνητικού, από πάνω προς τα κάτω αρχίζοντας από το ύψος της δεύτερης σειράς.

τελειώση αὐτὴ ἡ οἰκοδομὴ ἕως τοῦ Ἁγίου / [24] Δημητρίου. Καὶ οὕτως ὑπογράφεται.
/ [25] [α΄] Ὀκτωβρίου
/ [26] Μία ἡμέρα νὰ πληρώση ὁ Δημήτρης τὸ πουλούκι. Ἡ πόρτα ἔχει / [27] νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ μέρος ὁποὺ εἶναι σιαγμένον.
/ [28] Τὴν ἄνωθεν οἰκοδομὴν τὴν ἐτελείωσαν καὶ ἐξεμπέρ / [29] δευσαν καὶ ἐξώφλησαν τὰ δύο μέρη.
/ [30] 21 Ἀπριλίου 1820.

32

Στέρνα

*Κώδικας Ν. 8, φ. 13β΄ ** *1819, 8 Οκτωβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος Γεώργης τοῦ μάστορος Νικόλα συνεφώνησε / [2] μετὰ τοῦ Γεώργη Σωτήρου (Μπ)ούχλα νὰ τοῦ οἰκοδομήση τὴν στέρναν / [3] ἔξω εἰς τὴν αὐλήν, τὴν ὁποίαν νὰ τὴν ξεμπηλιάση καὶ νὰ τὴν ἀνοίξη, / [4] ἡ ὁποία στέρνα νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ τὸ πάτος ἕως εἰς τὸν θόλον ἀχνά / [5] ρια τῆς κάννας τριάντα. Ὅ, τι χρειάζεται νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ αὐτὴ / [6] στέρνα εἶναι ὅλα τοῦ μαστόρου, τὸ κουρασάνι μέσα ἔχει νὰ τὸ βάλῃ ἕως / [7] εἰς τὸ θόλος, δηλαδὴ νὰ τὴν μυστρίση ὅλην καὶ τὸ θόλος, ἀπάνωθεν τὴν / [8] ταράτζαν νὰ τὴν κάμῃ μὲ φιλίπραν ἀνακατωμένην μὲ / [9] χορήγι καὶ ἀπάνωθεν τῆς φιλίπρας νὰ τὴν μυστρίση μὲ κουρασάνι. / [10] Προσέτι τὴν πόρταν τῆς αὐλῆς νὰ τὴν βάλῃ εἰς τὸ στενόν. / [11] Διὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔξοδα καὶ κόπον νὰ δώση ὁ Μπούχλας γρόσια / [12] 265. Ἂν ἡ αὐτὴ στέρνα δὲν βάλῃ τὸ ὅσον νερὸν ὡς ἄνωθεν / [13] λέγομεν 30 ἀχνάρια ἀλλ᾽ ὀλιγώτερον, ἔχουν συμφωνίαν / [14] ὅ, τι πέφτῃ εἰς τὸ ἀχνάρι, δηλαδὴ ὅσα γρόσια ἔρχεται νὰ χάνῃ ὁ μάστο / [15] ρας ἀπὸ τὸν λογαριασμὸν τὰ γρόσια 265, καὶ ἂν γίνῃ καὶ βάλῃ / [16] περισσότερον νὰ πληρωθῇ παράνω ὅσον πέφτῃ εἰς τὸ ἀχνάρι. / [17] Ὑπόσχεται ὁ ρηθεὶς μαστωρ-Γεώργης ὁποὺ ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ ἔβγῃ σάϊ / [18] κη καὶ νὰ βά / [29] στᾷ ὅλον τὸ νερὸν ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἀπάνωθεν, / [19] καὶ ἂν δὲν βαστάξῃ ὅλον τὸ νερὸν νὰ τὴν διορθώση ἢ νὰ τὴν ξανα / [20] φτιάση μὲ ἔξοδα ἴδιά του, χωρὶς νὰ πάρῃ παρὰ ἀπὸ τὸν οἱ / [21] κοκύρην διὰ τὴν διόρθωσιν ἢ ξανάφτιασιν. Ἡ αὐτὴ συμ / [22] φωνία καὶ ὑπόσχεσις εἶναι διὰ πέντε χρόνους.
/ [23] Ἀπὸ τὰ ἄνωθεν γρόσια 265 ἔλαβεν σήμερον κάπαρον γρόσια 200.
/ [24] 8 Ὀκτωβρίου 1819.
/ [25] μασστροογιωργις υποσχομε τα ανωθεν δια χιρος μου
/ [26] ελαβα και τα ρεστα γροσια και εξοφιλισα 20 νωεμριου 1819.
/ [27] γιωργις μασστρονικολα

---

* Το φ. 13α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

33

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 14α΄ *1819, [31] Οκτωβρίου*

Ὁ ὑπογεγραμμένος Βασίλης Στρέμπερης συνεφώνησε μετὰ / [2] τοῦ Δημήτρη Ντελῆ, νὰ τοῦ φτιάσῃ τὸ ὁσπίτιον ὄπισθεν τοῦ ὁσπιτίου καπετὰν / [3] -Κωνσταντῆ μὲ τὴν πήχην, τὴν κάθε πήχην πρὸς παράδες 78 καὶ γε / [4] μεκλίκι τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτάρικην 4 ὀκάδες 200 δράμια / [5] κρασί. Νὰ πληρώσῃ ἕναν πουργὸν καὶ δύο κοφίνια. Ὑπόσχεται ὁ / [6] αὐτὸς Στρέμπερης νὰ κάμῃ τοῖχον εὔμορφον καλὸν καὶ σάϊκον / [7] ἀπ᾽ ἔξω νὰ ἀπεράσῃ ἁρμολόγι καὶ τὰ τείχη σκέτα καὶ ὄχι ἀράδα κα / [8] τὰ τὸ νέον, ἀλλὰ κατὰ τὸ παλαιόν. Ὅ,τι χρειάζονται τὰ τείχη αὐτὰ / [9] νὰ κτισθοῦν |εἶναι ὅλα τοῦ Βασίλη| ἔξω ἀπὸ τὸν κερεστὲ καὶ τὴν ἄμμον ὁποὺ εἶναι τοῦ οἰκοκύ / [10] ρη.

[31] Ὀκτωβρίου.

/ 11 ἔλαβεν κάπαρον γρόσια 100

34

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 14β΄ *1819, 4 Νοεμβρίου*

Ὁ Γεώργης Σταμάτη Κουρούσα συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γιάννη γαμβροῦ Λα / [2] ζάρου Μαρικιοῦ, νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων συγκο / [3] λητὸν μετὰ τοῦ ὁσπιτίου Μανώλη Δημήτρη Ἠλία δύο πλευρὰ καὶ ἕνα ἀρ / [4] φανόν. Αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον ἔχει νὰ γίνῃ ἀπ᾽ ἔξω γωνίαν ἕως εἰς τὴν / [5] ἄλλην γωνίαν μάκρος πῆχες ἕνδεκα τοῦ πλάτους κούφωμα ἀχνάρια / [6] τῆς πήχης 13 (τὸ τεῖχος πλάτος 3 ρούπια), ὕψος τὸ κάτω πλευρὸν μὲ / [7] τὸ θεμέλιον εἰς τὴν μέσην ἕως εἰς τὸ τέλος πῆχες ἕξε. Κουφώματα / [8] 4, πόρτες δύο, δουλάπια δύο (μὲ χωρὶς κουτί) μὲ τὰ φύλλα νὰ σφαλί / [9] σουν (ἄνευ κολτεμηρίων), περαστάρια πεύκινα, ψαλίδια, ρεντίνες, / [11] σκεπὴ πέταυρα, καρφιά, κεραμίδια καὶ μαστορικὰ καὶ εἴ τι χρειά / [12] ζεται νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον εἶναι τοῦ μαστόρου. Τὸ κτίσιμον ἀράδα ὡσὰν τὰ τοῦ ὁσπιτίου Νικόλα Διολῆ. Διὰ ὅλα τὰ ἄνω / [13] θεν ὅσα ἔξοδα ἀκολουθήσουν ὑπόσχεται ὁ αὐτὸς Γιάννης κατὰ / [14] τὴν συμφωνίαν μεταξὺ αὐτῶν γρόσια 660, τὰ ὁποῖα / [15] ἔχουν νὰ δοθοῦν ὡς κάτωθεν εἰς τέσσαρες ράτες.

/ [16] Τώρα γρόσια 100
/ [17] Καὶ ὕστερον ἀπὸ 4 ἡμέρας, θεμελιώνοντας " 100
/ [18] Καὶ τελειώνοντας τὰ τείχη ἀπὸ τὸ κτίσιμον " 200

/ 19 Καὶ τελειώνοντας τὴν σκεπὴν " 260
/ 20 γρόσια 660
/ 21 4 Νοεμβρίου 1819.

35

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 15α΄ *1819, 5 Νοεμβρίου*

Ὁ Γεώργης Μαρκάρης καὶ Γεωργάκης Βαρελᾶς συνεφώνησαν / 2 μετὰ τοῦ Δημήτρη Ντέντε Τζολάκη, νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν νέον / 3 ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, ὡσὰν τὸ ὁσπίτιον τὸ παλαιὸν τοῦ Χατζῆ, γαμπροῦ / 4 Ποτογιάννη, τὸ μάκρος του ὅστρια τραμουντάνα ἀπέξωι ἴσια μὲ αὐτὸ / 5 τοῦ πλάτους, κούφωμα ἀχνάρια δώδεκα. Τὸ κτίσιμον καλὸν μὲ / 6 χορήγι ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Σβόμπου. Τράβες πεύκινες εἰς τὸ πάτω / 7 μα, περαστάρια, ψαλίδια, ρέντινες, ἡ σκεπὴ πέταυρα πυκνὰ / 8 καὶ κεραμίδια, κουφώματα ὀκτὼ μὲ τὰ φύλλα τους ἀπὸ τάβ / 9 λες βενέτικες, μὲ μάσχουλα (ἄνευ κολτεμηρίων), χορήγι, / 10 ὑπουργοὺς, ντουλκέρη καὶ ὅ, τι χρειασθῆ νὰ οἰκοδομηθῆ αὐτὸ τὸ / 11 ὁσπίτιον, εἰς τριάντα μία ἡμέρα νὰ παραδώσουν τὸ κλει / 12 δὶ τοῦ αὐτοῦ Δημήτρη, αὐτὸς δὲ διὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξοδα καὶ κό / 13 πους αὐτῶν νὰ τοὺς δώσῃ γρόσια 800.
/ 14 5 Νοεμβρίου.

36

Διάφορες εργασίες (μπήλιαση)

Κώδικας Ν. 8, φ. 15β΄ *1819, 8 Νοεμβρίου*

Ὁ Δημήτρης Ριζώτης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Δημήτρη Ντελῆ νὰ μπηλιάσῃ τὸ / 2 ὁσπίτιον τοῦ Γιάννη Κομπολήλα ἀποκοπή. Τὸ αὐτὸ ὁσπίτιον τὸ ἔχει ἀπά / 3 νω του ἀποκοπὴ αὐτὸς ὁ Δημήτρης Ντελῆς. Αὐτὴν τὴν (μπ)ήλιασην ὑπόσχεται / 4 αὐτὸς ὁ Ριζώτης ὁποὺ νὰ τὴν κάμῃ καλὰ καὶ νὰ μὴ στάζῃ. Τὸ χῶ / 5 μα καὶ οἱ ἀφάνες εἶναι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ριζώτη, ὁμοίως καὶ τὸ νερὸν / 6 καὶ κοπανιστικά. Καὶ νὰ λάβῃ διὰ κόπον, νερὸν καὶ κοπανιστι / 7 κὰ γρόσια ἑκατὸν τριάντα, Νο 130, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβεν / 8 διὰ κάπαρον ἀπὸ τὸν αὐτὸν Ντελῆν γρόσια 30.
/ 9 8 Νοεμβρίου.

37

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 15β΄ *1819, 17 Νοεμβρίου*

Ὁ Γεωργάκης Βαρελᾶς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Σπύρου Κοτζοβίλη, νὰ τοῦ οἰ / 2

κοδομήση νέον ὁσπίτον ἐκ θεμελίων μὲ τὴν πήχην, τὸ τεῖχος / [3] νὰ γίνῃ ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Στάθη Κουλτζουνιώτη. Ὅ, τι χρειασθῇ νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ / [4] οἰκοδομὴ εἶναι τοῦ Βαρελᾶ. Ὁ Κοτζοβίλης ἔχει να πληρώσῃ ἕναν ὑ / [5] πουργὸν νὰ κάμῃ τὴν λάσπην. Καὶ μετρώντας αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν / [6] ὅσες πῆχες ἔβγουν, νὰ τὲς πληρώσῃ ὁ Κοτζοβίλης, πρὸς γρόσια 2 τὴν / [7] κάθε πήχην.
/ [8] Ἔλαβεν διὰ κάπαρον ὁ Βαρελᾶς γρόσια 50.
/ [9] 17 Νοεμβρίου 1819.
/ [10] 23 Δεκεμβρίου ἔλαβεν τέλος καὶ ἐξώφλησαν.

38

Διάφορες εργασίες (σκάλες, τοίχοι)

Κώδικας Ν. 8, φ. 16β΄ * *1819, 14 Δεκεμβρίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι συνεφώνησαν μετὰ τοῦ κυρίου Ἰωάννου Κριε / [2] ζῆ νὰ φτιάσουν τῶν δύο νέων ὁσπιτίων τὲς σκάλες, τὰ τείχη / [3] τῶν αὐλῶν, κουζίνων καὶ τῶν μάνδρων. Ἀρχινώντας ὕστερον / [4] τῶν Θεοφανείων νὰ δουλεύσουν δώδεκα σφυριὰ ἢ δέκα καὶ ὄχι παρα / [5] κάτω, νὰ δουλεύσουν τοῖχον καλόν, σάϊκον, ὡσὰν τὸ τεῖχος τῆς / [6] αὐλῆς Ἐλευθερίου, συγκολλητὸς μετὰ τοῦ Κυριάκου Παξινοῦ. Ὅταν / [7] δὲν ἀρέσῃ τοῦ οἰκοκύρη νὰ τὸ γκρεμίσῃ καὶ νὰ τὸ ξανακτίσουν / [8] ἀνέξοδον τοῦ οἰκοκυρη, νὰ ἔχουν χόντρος τὸ τεῖχος τρία ρούπια / [9] καὶ ὅσοι τοῖχοι εἶναι θεμελιωμένοι αὐτῶν τῶν μάνδρων, ὅσον χόν / [10] τρος ἔχωσι, τόσον ἔχουν νὰ ὑπάγωσιν εἰς ὕψος ἕως τὸ τέλος. / [11] Ὅσες πῆχες τοῖχοι γίνουν κατὰ τὴν συμφωνίαν τους ὡς εἴρη / [12] ται ἔχουν νὰ πληρωθῶσιν μαζὶ μὲ τὸ γεμεκλίκι πρὸς παρά / [13] δες ὀγδοήντα ἕνα |ἡ κάθε πήχη|. Ὅ, τι χρειασθῇ νὰ κτισθοῦν αὐτὰ τὰ τεί / [14] χη (ἐκτὸς ἀπὸ τὲς πέτρες ὁποὺ εἶναι τῶν μαστόρων, τὲς ὁποῖες / [15] ἔχουν νὰ τὲς ἐβγάλουν ὑποκάτωθεν τοῦ μύλου Βώκου μὲ (μπ)αρούτη τοῦ / [16] οἰκοκύρη), λάσπη, χῶμα, ἄμμον καὶ χορήγι καὶ εἴ τι ἄλλο / [17] εἶναι τοῦ οἰκοκύρη. Καὶ εἰς ἀσφάλειαν ὑπογράφονται.
/ [18] 14 Δεκεμβρίου 1819.
/ [19] Σήμερον ἔλαβον διὰ κάπαρον γρόσια ἑκατόν
/ [20] πενήντα 150.
/ [21] μαστρο κωσ σταντης κουρουσιας και γιωργη κουρουσιας παναγιοτακυς
/ [22] κιλικυς γιοργακυς λολος δημιτρις πριτζος γιανις πριτζος
/ [23] αναστασις λαγκαδιανος και αναστασις μπουλουσις ιποσκομεθα

* Το φ. 16α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

39

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 17α΄ *1819, 26 Δεκεμβρίου*

Οἱ μαστόροι Δημήτρης Ἥμερος καὶ Στάθης συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Ἀγγελῆ / 2 Μαστρογεωργάκη νὰ τοῦ φτιάσουν νέον ὁσπίτιον ἕως πήχεων 300 / 2 μὲ χωρὶς πάτον, νὰ φτιάσουν τοῖχον καλὸν καὶ εὔμορφον καὶ σάϊκον, / 4 τὸ νερὸν εἶναι τῶν μαστόρων, ἡ λάσπη καὶ παρούτη καὶ χορήγι τοῦ οἰκοκύ / 5 ρη. Μετρώντας ὅσες πῆχες ἔβγη χρέος ὁ Ἀγγελῆς νὰ τοὺς πληρώ / 6 ση τὴν κάθε πήχην πρὸς γρόσια δύο, νὰ δώση καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου / 7 μισὴ ὀκὰ κρασὶ τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην.
/ 8 Ἐλαβον διὰ κάπαρον γρόσια 100
/ 9 26 Δεκεμβρίου 1819.

40

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8 φ. 17α΄ *1820, 7 Ἰανουαρίου*

Οἱ μαστόροι Θεοδωρῆς καὶ Χρῆστος, Σωτῆρος, Γεώργης καὶ Βασίλης συνεφώ / 2 νησαν μετὰ τοῦ Γεώργη Νικόλα νὰ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ / 3 θεμελίων, τὸ τεῖχος πλάτος ρούπια 3, παρμάκι ἕν. Τὸ τεῖχος νὰ εἶναι ὡ / 4 σὰν τοῦ ὁσπιτίου Κοτζοβίλη, νὰ εἶναι σάϊκος καὶ καλός. Οι πέτρες καὶ τὸ νε / 5 ρὸν εἶναι τῶν μαστόρων. Τὸ χῶμα, ἄμμος, ἡ (μπ)αρούτη διὰ τὲς πέτρες / 6 καὶ ἕνα ὑπουργὸν νὰ φτιάση τὴν λάσπην καὶ τὸ χορήγι τοῦ οἰκοκύρη. / 7 Τελειώνοντας καὶ μετρώντας ὅσες πῆχες ἔβγη νὰ πληρώση ὁ οἰκο / 8 κύρης τὴν κάθε πήχην πρὸς γρόσια 2, νὰ τοὺς δώση καὶ γεμεκλί / 9 κιν τοῦ κάθε ἀνθρώπου μισὴ ὀκὰ κρασὶ τὴν κάθε ἡμέραν δουλευ / 10 τιάρικην .
/ 11 7 Ἰανουαρίου 1820.

41

Μάντρα (σε χωράφια)

Κώδικας Ν. 8, φ. 17β΄ *1820, 7 Ἰανουαρίου*

Ὁ Νικόλας Ρετεντάγκου συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γεώργη Ζωγ / 2 γοῦ εἰς τὰ χωράφια αὐτοῦ εἰς τὸν πέρα Προφήτην Ἠλίαν εἰς τὸ Α / 3 λωνάκι, νὰ περιορίση μερικῶν αὐτῶν τῶν χωραφίων μάν / 4 δρα ἰμὲ ξηρόπετρες, τὸ πλάτος τοῦ τοίχου νὰ εἶναι μία πήχη καὶ τὸ ὕψος / 5 νὰ ὑπάγη δύο πῆχες καὶ ὅσες πῆχες ἔβγουν αὐτὰ τὰ

τείχη ὑπόσ / [6] χεται ὁ Ζωγκὸς νὰ τὰ πληρώσῃ πρὸς δέκα παράδες τὴν / [7] κάθε πήχην, προσέτι νὰ δίδῃ καὶ εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον μισὴ / [8] ὀκὰ κρασὶ τὴν κάθε δουλευτάρικην ἡμέραν ὅσων ἀνθρώπων / [9] εὑρεθοῦν εἰς τὴν δουλειάν. Ὑπόσχεται αὐτὸς ὁ ρηθεὶς Νικό / [10] λας Ρετηντάγκου αὐτὰ τὰ τείχη νὰ εἶναι σάϊκοι ἕως εἰς πέντε χρό / [11] νους καὶ, ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν τῶν πέντε χρόνων κρεμισθοῦν, χρέ / [12] ος νὰ τὰ ξανακτίσῃ μὲ ἔξοδά του ὁ Νικόλας.
/ [13]

7 Ἰανουαρίου 1820.

42

Μάντρα

Κώδικας Ν. 8, φ. 18α΄ *1820, 9 Ἰανουαρίου*

Ὁ Μιχάλης Σολιώτης καὶ Μιχάλης Παπασταθόπουλος συνεφώνησαν μετὰ τοῦ / [2] Σταμάτη Γιάννη Γκιώνη νὰ τοῦ φτιάσουν τὴν μάνδραν τῆς ὁποίας τὸ / [3] τεῖχος νὰ εἶναι πλάτος τρία ρούπια ὕψος μὲ τὸ θεμέλιον ὁλοτρόγυρα / [4] ἐκτὸς τοῦ σαμαρίου τρεῖς ἥμισυ πῆχες καὶ τὸ ἀπάνωθεν μέρος τρεῖς πῆχες / [5] ἐκτὸς τοῦ σαμαρίου. Οἱ πέτρες, τὸ νερόν, τὸ χῶμα καὶ ἡ ἄμμος καὶ εἴ τι χρειά / [6] ζεται νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὴ ἡ μάνδρα εἶναι τῶν μαστόρων. Τὸ κτίσιμον τοῦ τοίχου ἔχει νὰ κτισθῇ καθὼς καὶ τοῦ ὁσπιτίου ἰδίου. Ὁ οἰκοκύρης νὰ τοὺς δώσῃ τὸ χορήγι, 8 ὀκάδες (μπ)αρούτη, νὰ πληρώσῃ καὶ / [9] ἕναν ὑπουργὸν διὰ τὴν λάσπην νὰ φτιάνῃ καὶ διὰ κόπον τους / [10] γρόσια πεντακόσια πενήντα, Νο 550.
/ [11]

9 Ἰανουαρίου 1820.

43

Επισκευή (οντά)

Κώδικας Ν. 8, φ. 18β΄ *1820, 12 Ἰανουαρίου*

Ὁ Γιάννης Λαζάρου Ρετεντάγκου συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γεώργη / [2] Παύλου νὰ τοῦ διορθώσῃ τὸ ὁσπίτιον, δηλαδὴ τὸν ὀν(ντ)άν, ὁ ὁποῖος / [3] ἔχει νὰ γίνῃ μὲ λιακωτόν. Ὅ, τι χρειασθῇ αὐτὸς ὁ ὀν(ντ)ὰς νὰ διορθωθῇ / [4] εἶναι τοῦ μάστορος Γιάννη, δηλαδὴ τράβες, καστανιές (ἔξω ἀπὸ τὰ δο / [5] κάρια ὁποὺ ἔχει), σκίζες, χῶμα τῆς μπήλιασης, νὰ γίνῃ ἡ ταράτζα, / [6] κερεστὲς διὰ 9 κουφώματα ὁποὺ ἔχουν νὰ γίνουν παραθύρια / [7] καὶ πόρτες, δηλαδὴ κάσες καὶ φύλλα ἰδίων καὶ μάσχουλα παρμακλί / [8] κια σιδηρένια ἀπὸ τὴν μέσην καὶ κάτω τῶν παραθυρίων (τὰ ὁποῖα / [9] ἔχει νὰ πληρώσῃ, δηλαδὴ τὸ σίδηρον τὸ μὲν ἥμισυ ὁ μάστορης καὶ τὸ ἕτε / [10] ρον ὁ οἰκοκύρης) τρία εἰς τὸ κάθε ἕν. Τὸ τεῖχος ἔχει νὰ γίνῃ ἀπ᾽ ἔ / [11] ξω ἁρμολόγι, μέσα δὲ νὰ τὸν σουβατίσῃ. Τέλος, εἴ τι χρειασθῇ / [12] νὰ ἀνανεώσῃ αὐτὸς ὁ ὀν(ντ)τὰς πρὸς λογα-

ριασμὸν τοῦ μάστορος, νὰ γί / [13] νῃ ἕνα (ντ)ουλάπι ἐγρετίδικον, ἔξω δὲ μάνδρα ἴσια μὲ τ' ἀ / [14] κροδόματα ἀπάνω μέρους καὶ ἀπὸ κάτω μέρους μισὴ πήχη καὶ τὸ σα / [15] μάρι. Διὰ αὐτὴν τὴν ἀνανέωσιν, κόπους καὶ ἔξοδα ἔμειναν σύμ / [16] φωνα τὰ μέρη νὰ πληρώσῃ ο Γεώργης Παύλου τοῦ μάστορος Γιάννη / [17] γρόσια τριακόσια ἑξήντα, Νο 360.

/ [18] 12 Ἰανουαρίου 1820.

/ [19] Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐμετρήθησαν διά κάπαρον γρόσια 100

/ [20] 21 Ἰανουαρίου " 160

/ [21] 15 Φεβρουαρίου " 100

/ [22] γρόσια 360

44

Στέρνα

Κώδικας Ν. 8, φ. 19α΄ *1820, 13 Ιανουαρίου*

Ὁ Γεωργάκης Πονοπάρτης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γεώργη Παξινοῦ νὰ / [2] τοῦ φτιάσῃ τὴν στέρναν, ἡ ὁποία νὰ γίνῃ μάκρος ἀχνάρια τῆς / [3] κάννας 13, βάθος 9 καὶ πλάτος 6, νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ τὴν ταρά / [4] τζα ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων ἀχνάρια 28. Τὸ θόλος / [5] μὲ κουρασάνι ἀπάνωθεν ὅσον βαστᾷ ἡ στέρνα μάκρος καὶ πλάτος / [6] νὰ γίνῃ ταράτζα μὲ φιλίπρα καὶ χορήγι κοπανιστὴ καὶ ἀπάνωθεν / [7] νὰ μυστριθῇ μὲ κουρασάνι. Εἴ τι χρειασθῇ νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὴ ἡ / [8] στέρνα εἶναι τοῦ (Μπ)ονοπάρτε. Ὁ λαιμὸς καὶ τὰ λούκια τοῦ οἰκοκύρη. / [9] Διὰ ἔξοδα καὶ κόπους ἔμειναν σύμφωνοι τὰ μέρη νὰ πληρώσῃ ὁ Παξινὸς / [10] τοῦ μάστορος γρόσια διακόσια καὶ δύο ὀκάδες (μπ)αρούτη. Δίδει ὑπόσχε / [11] σιν αὐτὸς ὁ μαστωρ-Γεωργάκης αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ εἶναι σάϊκη, τὸ νε / [12] ρὸν ὅλον ἀπὸ κάτω ἕως εἰς τὰ ποδάρια καλουπίων νὰ τὸ βαστᾷ. / [13] Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεσις εἶναι διὰ δέκα χρόνους καὶ ἂν δὲν ἔβγῃ σάϊκη, / [14] νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ ἐξ ἰδίων του ἕως ὅτου νὰ βαστᾷ τὸ νερόν.

/ [15] Ἔλαβεν διὰ κάπαρον γρόσια ἑκατόν, Νο 100.

/ [16] Καὶ ὅταν σηκώσουν τὰ καλούπια νὰ λάβῃ 50.

/ [17] Καὶ ὅταν τελειώσουν ἀπὸ ὅλες τὲς ταράτζες 50.

/ [18] 13 Ἰανουαρίου.

45

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8 φ. 19β΄ *1820, 11 Φεβρουαρίου*

Ὁ Γεώργης Μαρκάρης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Λάμπου χατζη-Ἀναργύ / [2] ρου

Κριεμάδη νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον ἐγγὺς τοῦ ὁσπι / [3] τίου Γεώργη Γαρμπῆ, τοῦ ὁποίου ἔχει νὰ γίνῃ τὸ τεῖχος ὡσὰν τῆς / [4] ἐκκλησίας Ταλαιπώρου καὶ κτίσιμον καὶ χόντος ἀπαράλλακτον, / [5] τὸ μάκρος κούφωμα πῆχες ἕνδεκα καὶ πλάτος κούφωμα / [6] πῆχες τέσσαρες ἥμισυ, ὕψος τὸ τεῖχος τῆς ὄστριας μὲ τὸ θε / [7] μέλιον πῆχες τέσσαρες καὶ ρούπια τρία. Οἱ τράβες καστα / [8] νιά, τὰ ψαλίδια πεύκινα, ὁμοίως καὶ τὰ 4 περαστάρια πεύκι / [9] να. Ἡ σκεπὴ πεταύρα καὶ τὰ κεραμίδια. Ὀκτὼ κουφώματα / [10] μὲ καπάκια, σανίδι βενέτικον. Καὶ διὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔ / [11] ξοδα καὶ κόπους νὰ δώσῃ ὁ Λάμπος γρόσια 870. Ἔλαβεν κά / [12] παρον ὁ Μαρκάρης γρόσια 150, καὶ ὅταν ρίξῃ θεμέλιον νὰ / [13] λάβῃ γρόσια 100.
/ [14]

11 Φεβρουαρίου.

46

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 20α΄ *1820, 20 Φεβρουαρίου*

Ὁ Ἀγγελῆς Κοκκορογιάννη συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γιάννη Παπα / [2] αντώνη νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον εἰς τὴν Πλαγίαν λεγόμενον, / [3] τοῦ ὁποίου νὰ γίνῃ τὸ τεῖχος ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Γκίκα Τζαγκάρη / [4] ἀπαράλλακτον. Τὸ μάκρος κούφωμα πῆχες δώδεκα καὶ Ⅰπλάτος⸣ κούφωμα / [5] πῆχες τέσσαρες ἥμισυ. Ὕψος τὸ τεῖχος τῆς ὄστριας μὲ τὸ θεμέλιον / [6] πῆχες τέσσαρες ρούπια τρία. Τὰ δὲ ἄλλα ὡσὰν τοῦ Λάμπου τὴν συμ / [7] φωνίαν. Ἂν γίνῃ κανένα κούφωμα παράνω ἀπὸ τοῦ Λάμπου, νὰ τὸ / [8] πληρώσῃ ὁ Γιάννης, δηλαδὴ τὰ μαστορικὰ τοῦ δουλκέρη καὶ τὸν κερε / [9] στὲν κάσων καὶ σανίδι τὰ δύο φύλλα καὶ καρφιὰ καὶ ἄλλα ὅ, τι χρειά / [10] ζεται αὐτὸ τὸ κούφωμα. Παράνω νὰ ἔμβῃ ἀπό τοῦ Λάμπου μία / [11] τράβα καὶ ἕνα περαστάρι. Νὰ δώσῃ ὁ Γιάννης διὰ ἔξοδα αὐ / [12] τῶν καὶ κόπους γρόσια 950 καὶ 6 ὀκάδες παρούτη.
/ [13]

20 Φεβρουαρίου.

47

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 20β΄ *1820, 1 Μαρτίου*

Ὁ Βασίλης Μηντζηνιώτης καὶ Ἀντώνης Σουδενιώτης συνεφώνη / [2] σαν μετὰ τοῦ [[Σπήλιου Κιούση]] Ⅰ Θεοδωρῆ Μαραγκοῦ⸣ νὰ τοῦ φτιάσουν νέον ὁσπίτιον / [3] ἐκ θεμελίων, νὰ γίνῃ τὸ τεῖχος ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Σπήλιου / [4] Κιούση, ἡ πέτρα πελεκητή, νὰ ἀρέσῃ τοῦ οἰκοκύρη. Οἱ πέτρες / [5] καὶ τὸ νερὸν τῶν μαστόρων. Ὁ Θεοδω-

ρῆς νὰ πληρώση ὑπουργὸν / [6] νὰ φτιάση τὴν λάσπην, τὸ χορήγι, ἡ ἄμμος κουβαλητὰ αὐτῶν / [7] καὶ ἡ (μπ)αρούτη τοῦ οἰκοκύρη, ὁ ὁποῖος ὑπόσχεται νὰ πληρώση τὴν / [8] κάθε πήχην (μετρώντας αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον ὅσες πῆχες ἔβγη) / [9] πρὸς 90 παράδες, προσέτι νὰ τοὺς δώση καὶ μισὴ ὀκὰ κρασὶ / [10] τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

/ [11] Ἔλαβον οἱ μαστόροι κάπαρον γρόσια 50.

/ [12] 1 Μαρτίου.

48

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 8, φ. 21α΄ *1820, 2 Μαρτίου*

Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Βαγγελῆ / [2] Παναγιώτη Τηνιακοῦ νὰ τοῦ οἰκοδομήση νέον ὁσπίτιον εἰς τὸν / [3] Γκλιάτην, τὸ μάκρος αὐτοῦ τραμουντάνα καὶ ὄστρια κούφωμα ἀ / [4] χνάρια μὲ τοῦ Βαγγελῆ 43, τὸ πλάτος κούφωμα μὲ τοῦ ἰδίου Βαγγελῆ ἀ / [5] χνάρια 13 (μάκρος καὶ πλάτος ὡσὰν τὸ ὁσπίτιον τοῦ Καυκαλήδε), / [6] ψῆλος ἀπὸ τὴν κάσαν τῆς πόρτας κατωγαίου ἕως ἐκεῖ ὁποὺ νὰ / [7] πέσουν τὰ περαστάρια πῆχες 4. Τὸ τεῖχος νὰ / [9] κτισθῆ μὲ λασποχόρηγον, νὰ γίνη κατὰ τὴν νέαν μόδα, μὲ / [10] δίχως χαλίκια ἀπ᾽ ἔξω, νὰ ἀρέση τοῦ οἰκοκύρη. Νὰ γίνουν δύο / [11] πόρτες ἐννέα παραθύρια μὲ καμάρες, μὲ τὰ φύλλα ἀπὸ σανί / [12] δι βενέτικον καὶ μὲ μάσχουλα. Ὁ κερεστὲς ὅλος 14 τράβες τῆς / [13] (μπ)ήλιασης κατωγαίου καὶ τῶν πόρτων καὶ παραθυρίδων 6 περαστάρια / [14] καὶ τὰ ψαλίδια καὶ τῆς κορυφῆς νὰ εἶναι καστανιὰ καὶ αὐτὸς νὰ ἀρέση / [15] τοῦ οἰκοκύρη, οἱ ἀστραχές καὶ οἱ σκίζες τῆς σκεπῆς, τὰ κεραμίδια / [16] καὶ εἴ τι χρειάζεται αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον νὰ οἰκοδομηθῆ εἶναι διὰ λογα / [17] ριασμὸν τοῦ μαστόρου Κωνσταντῆ, ἐκτὸς τῶν μεσοχωρίων καὶ σκίζων / [18] καὶ χῶμα καὶ μεροδούλια καὶ ἀφάνες ὁποὺ ἔχει νὰ γίνη ἡ μπήλιασις κα / [19] τωγαίου, κολτεμηρίων, τῶν πόρτων καὶ παραθυρίδων, ὁ σοβὰς μέ / [20] σα καὶ ἡ (μπ)αρούτη ὅση χρειασθῆ ὁποὺ εἶναι διὰ λογαριασμὸν τοῦ οἱ / [21] κοκύρη. Κατὰ τὴν μεταξὺ των συμφωνίαν νὰ δώση ὁ Βαγ / [22] γελῆς γρόσια 1325 καὶ ὄχι ἄλλο τι περισσότερον νὰ δώση. / [23] Αὐτὰ τὰ γρόσια ἔχουν νὰ δοθοῦν μὲ ράτες.

/ [24] 2 Μαρτίου.

/ [25] 4 Μαρτίου ἔλαβεν γρόσια		200
/ [26] 14 ἰδίου ἔλαβεν	"	300
/ [27] 20 ἰδίου ἔτι	"	300
/ [28] 4 Ἀπριλίου ἔτι	"	150
/ [29] 9 Ἀπριλίου ἔτι	"	175

/ 30 12 Ἀπριλίου ἔτι γρόσια 200
/ 31 1325
/ 32 κοστατι του γιανι βαβαριτι εξοφισα

Γ. Κώδικας Ν. 9

49

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9, φ. 1α΄ *1820, 1 Ιουλίου*

Ὁ Γεώργης μάστορος Νικόλα Βαρβαρίτη συνεφώνησε μετὰ τοῦ / 2 Ἀντώνη Φώκα νὰ τοῦ φτιάση τὴν στέρναν εἰς τὴν γούβα ὅση εἶναι / 3 σκαμμένη καὶ νὰ ἔλθη ἡ ἀπάνω ταράτζα ἴσια μὲ τὴν πόρταν. / 4 Εἴ τι χρειασθῆ νὰ γίνη αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι ὅλα τοῦ μαστορος. Ἡ ἀπάνω / 5 ταράτζα νὰ γίνη ἀμυγδαλάτον. Τὰ ξύλα σανίδια διὰ τὰ καλούπια / 6 καὶ εἴ τι ἄλλο χρειάζεται εἶναι τοῦ μάστορος (ἔξω ἀπὸ τὲς πέτρες καὶ κιού / 7 γκια ὁποὺ εἶναι τοῦ Φώκα). Χρέος ὁ μάστωρ Γεώργης, ὅταν ἐβγάλη / 8 τὰ καλούπια αὐτὰ νὰ μυστρίση τὸ θόλος μὲ χορήγι μὲ ἔξοδά του. / 9 Διὰ ὅλα τὰ ἔξοδα καὶ κόπους τοῦ μάστορος χρέος ὁ Φώκας κατὰ / 10 τὴν συμφωνίαν τους νὰ δώση γρόσια τριακόσια πενήντα, Νο 350.

/ 11 Ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβεν κάπαρον γρόσια 100
/ 12 Καὶ ὅταν καιρὸς τῶν καλουπίων νὰ λάβη " 100 } 350
/ 13 Καὶ ὅταν τελειώση νὰ λάβη τὰ ρεστάντε " 150

/ 14 Ὑπόσχεται ὁ ρηθεὶς Γεώργης αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ ἔβγη σάϊκη, / 15 νὰ βαστᾷ ὅλον τὸ νερὸν ὁποὺ βάλη ἕως εἰς τὰ πόδια τῶν καλου / 16 πίων εἰς διάστημα τριῶν χρόνων. Ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν τῶν / 17 τριῶν χρόνων ἂν δὲν κρατήση τὸ ὅσον νερὸν βάλη / 18 χρέος νὰ τὸ διορθώση καὶ μετὰ τὴν διόρθωσιν ἂν ἰδὲν κρα / 19 τήση νὰ τὸ ξαναφτιάση ἐκ θεμελίων μὲ ἔξοδά του.

/ 20 1 Ἰουλίου 1820.
/ 21 γεωργίς μασστρονικόλα ειποσχομε

49α*

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9 (λυτό έγγραφο) *1820, 1 Ιουλίου*

Νὰ φτιάση τὴ στέρνα ὅσο εἶναι σκαμμένη ἡ στέρνα, ἤγουν ἡ / 2 γού[[ρν]]βα, τὸ

---

* Το συμφωνητικό είναι γραμμένο σε λυτό έγγραφο, με άλλο χέρι (πιθανόν κάποιου

ψῆλος νἄρθῃ ἴσια μὲ τὴν πόρτα, νὰ φτιαστῇ / [3] τὸ χτίσιμο μὲ χορήγι χορτάτο, ὅλα τὰ ἔξοδα εἶναι τοῦ μα / [4] στρο-Γιώργη, χῶμα, χορήγι, νερό, κουρασάνι, κάτω ταράτζα / [5] καὶ ἐπάνω ταράτζα μὲ κεραμίδια, καλούπια, σανίδια. / [6] Διὰ ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχει ἄλλο ὁ μπαρμπα-Ἀντώνης / [7] παρὰ τὴν πέτρα ὁποὺ εἶναι ἕτοιμη καὶ τὰ κιούγκια. Διὰ / [8] ὅλα αὐτὰ ἔχει νὰ λάβῃ ὁ μαστρο-Γιώργης διὰ τὴν πλη / [9] ρωμή του γρόσια 350, τίποτις ἄλλο. Ἔλαβε τώρα γρόσια ἑκατό, / [10] εἰς τὰ καλούπια ἐρχάμενος νὰ πάρῃ ἄλλα ἑκατό, εἰς τὸ / [11] τέλος τὰ ἐναπολειφθέντα. Ὑπόσχεται ὁ μαστρο-Γιώργης ἕως / [12] τρία χρόνια νὰ τὴν ἔχῃ ἔγνοια.

1 Ἰουλίου 1820.

50

Εξόφληση και εγγύηση (για σκάλα)

Κώδικας Ν. 9, φ. 1β΄ *1820, 19 Ιουλίου*

Ὁ μαστωρ-Βασίλης Στρέμπερης μὲ τοὺς ἐπιλοίπους συνδρόφους, 4 / [2] Ἰουλίου 1820, διὰ γραμμάτου εἶχον συμφωνίαν μετὰ τοῦ Γιάννου / [3] Ζερβοῦ καὶ τοῦ ἔφτιασαν μίαν σκάλαν ὑποκάτωθεν ὁσπιτίου Ντέντε / [4] Λελεχοῦ ἕως εἰς τὸν μύλον αὐτοῦ τοῦ Ζερβοῦ τὸ ὑποκάτωθεν διὰ γρόσια / [5] 325, τὰ ὁποῖα ὁ μαστωρ-Βασίλης τὰ ἔλαβεν ἐπὶ χεῖρας μετρητὰ / [6] σῷα εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐξώφλησαν. Προσέτι τοὺς ἔδωσεν καὶ πακ / [7] κσίσι γρόσια 25. Ὁ αὐτὸς Βασίλης ὑπόσχεται μὲ τὸ νὰ εἶναι θεμελιωμένη / [8] αὐτὴ ἡ σκάλα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἐπικίνδυνος ἀπὸ τὴν θάλασ / [9] σαν, εἰς τρεῖς χρόνους νὰ εἶναι σάϊκη, ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν τῶν τριῶν / [10] χρόνων ἂν πατήρῃ αὐτὴ ἡ σκάλα ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ χαλάσῃ / [11] νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἔξοδά του, ὕστερον ἀπὸ τὴν διορίαν τῶν / [12] τριῶν χρόνων πατήρῃ αὐτὴ ἡ σκάλα ἀπὸ τὴν θάλασαν, εἶναι ἐλεύθερος ὁ μαστωρ-Βα / [13] σίλης καὶ εἶναι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Γιάννου τὰ ἔξοδα ὁποὺ ξαναφτιάσεται. / [14] Οὕτως καὶ ὑποσημειοῦται.

/ [15] 19 Ἰουλίου 1820.

/ [16] μασστρο βασίλις κε μάσστροσοτιρος βένγκός κέ επιλιπι σίντροφι

/ [17] ιποσχομεθαν.

από τους συμβαλλόμενους), και περιέχει το πρόχειρο σχεδίασμα του προηγούμενου συμφωνητικού (στην προκείμενη περίπτωση του αριθ. 49α΄). Βρισκόταν μαζί με άλλα παρόμοια ανάμεσα στα φ. 9 και 10. Το ίδιο ακριβώς ίσχυει όσον αφορά τα συμφωνητικά αριθ. 50α΄, 51α΄, 52α΄, 55α΄ και 67α΄. Τα συμφωνητικά αριθ. 77 μέχρι 83 ανήκουν στην ίδια ομάδα με τη διαφορά ότι δεν συναντάται η "επίσημη" μεταγραφή τους σε κοινοτικό κώδικα.

50α*

Εξόφληση και εγγύηση (για μια σκάλα-στράτα)

Κώδικας Ν. 9 (λυτό έγγραφο) *1820, 4 Ιουλίου*

1820, Ἰουλίου 4, Ὕδρα.

/ 2 Τὴν σήμερον εσυνφωνήσαμεν ἐμεῖς οἱ ὑποκάτωθε / 3 βεβαιωμένοι, ἐγὼ καπετὰν-Γιάννης Ζερβὸς μὲ / 4 τὸν μαστρο-Βασίλη καὶ μαστρο-Σωτήρη καὶ ἐ / 5 πίλοιποι σύντροφοι νὰ τοῦ φτιασωμὲν τὴ στρ / 6 άτα ἀποκάτω ἀπὸ τοῦ Τετὲ ἕως στὸν μύ / 7 λο καὶ τὸ χορήγι νὰ εἶναι τοῦ νοικοκύρη τὰ / 8 δὲ ἐπίλοιπα τῶν μαστόρων. Λοιπὸν ἀκόμη / 9 τὸ δὲ πλάτος τῆς σκάλας νὰ γενῇ ὡς καθὼς ἀποφασίσανε οἱ μάστοροι καὶ τὸ παζάρι νὰ / 11 εἶναι γρόσια 325. Ἀκομὴ νὰ ἔχῃ ὁ / 12 καπετὰν-Γιάννης νὰ μᾶς πληρώνῃ μία ἡμέ / 13 ρα ὅσο μᾶς ἐρθῃ τὴν ἡμέραν στὰ τρακ / 14 όσια εἴκοσι πέντε γρόσια καὶ στὸ τέλος / 15 νὰν τοῦ δώσωμεν ὑπόσχεσιν ἕως σὲ τρία / 16 χρόνια ἂν χαλάσῃ καὶ ὁ καπετὰν-Γι / 17 άννης νὰ μὴν ἔχῃ νὰ μᾶς διασείσῃ τελείως.

/ 18 εγο ο μαστραγγελις βεβεωνο - γιανη Ζερβω υποσκομε
/ 19 ο μαστροθεωδορις βεβεωνο †
/ 20 μαστροβασιλις κε σοτιρος κε κοσταντις βεβεονομεν
// φ. 1β΄ // 21 ελαβαμε εμις ι μαστορι γρόσια 70
/ 22 ετερα ελαβαμε γρόσια 100
/ 3 ετερα ελαβαμε γρόσια 100

51

Επισκευές (στέρνας και φούρνου)

*Κώδικας Ν. 9, φ. 2β΄ ***** *1820, 25 Ιουλίου*

Ὁ Παναγιώτης μάστορος Νικόλα συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γεώργη Πέτρου Σπετζιώ / 2 τη νά βάλῃ τὸ κουρασάνι τῆς στέρνας ἀπό κάτωθεν ἕως ἄνωθεν, ἐβγάζοντας καὶ τὰ / 3 καλούπια νὰ μυστρίσῃ καὶ τὸ θόλος μὲ κουρασάνι, νά φτιάσῃ καὶ τὸν φοῦρνον καὶ τὴν / 4 καμινάδα αὐτοῦ καὶ τρεῖς φογοῦδες, νὰ μυστρίσῃ καὶ τὴν χρεία, καὶ ὅλα νὰ / 5 τὰ συγυρίσῃ, ὅ, τι χρειάζονται. Τὰ ὁποῖα ὅλα αὐτὰ ὑπόσχεται εἰς τὰς 15 / 6 τοῦ ἐρχομένου Αὐγούστου νὰ εἶναι τελειωμένα καὶ εἴ τι ἤθελε χρειασθῇ νὰ γί / 7 νουν αὐτὰ τὰ ἄνωθεν εἶναι ὅλα διὰ λογαριασμὸν τοῦ αὐτοῦ ρηθέντος

---

* Βλ. συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

** Το φ. 2α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

Πα / [8] ναγιώτη, ὁ δὲ Γεώργης ἄλλο νὰ μὴν δώσῃ διὰ ἔξοδα καὶ κόπους τοῦ ρηθέντος Πα / [9] ναγιώτη ἀλλὰ νὰ τοῦ δώσῃ κατὰ τὴν συμφωνίαν των γρόσια 230. Δίδει ὑ / [10] πόσχεσιν ὁ διαληφθεὶς Παναγιώτης ὅτι αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ ἔβγῃ σάϊκη, νὰ βαστάξῃ / [11] τὸ νερὸν ἕως εἰς τὰ πόδια τῶν καλουπίων ἐν διορίᾳ χρόνων ἑπτά. Ἐν / [12] τῷ διαστήματι αὐτῶν τῶν ἑπτὰ χρόνων ἂν δὲν κρατήσῃ τὸ νερὸν ἡ στέρνα / [13] αὐτή, χρέος ὁ Παναγιώτης νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ ἐξ ἰδίων του χωρίς τινος λό / [14] γου, αἰτίας καὶ προφάσεως. Καὶ εἰς τὰς 15 Αὐγούστου ἂν δὲν τελειώσῃ αὐτὰς τὰς ἄνω / [15] θεν δουλείας ὁ Παναγιώτης, ὑπόσχεται νὰ δώσῃ πισμανλίκι γρόσια 80. / [16] Ἐκ τῶν ἄνωθεν γροσίων ἔλαβεν ὁ Παναγιώτης ἐπὶ χεῖρας μετρητὰ γρόσια 150, / [17] καὶ τὰ ἐναπολειφθέντα γρόσια 80 θέλει τὰ περιλάβει ὅταν τελειώσουν ὅλες / [18] αἱ ἄνωθεν δουλειές.

/ [19] τῇ 25 Ἰουλίου 1820.

/ [20] πανιαγιοτις του μαστρο νικολα

/ [21] γεώργής πετρωσπεσζιωτης

51α*

Επισκευές (στέρνας και φούρνου)

Κώδικας Ν. 9 (λυτό έγγραφο) *1820, 25 Ιουλίου*

Τῇ 1820, Ἰουλίου 25, Ὕδρᾳ. Δηλοποιεῖται παρ' ἡμῶν / [2] ὅτι ἐγὼ Γεώργιος Πετροπετζιώτης ἐσυμφώνησα μὲ / [3] τὸν μαστρο-Παναγιώτην Νικολάου νὰ μου συγυρίσῃ πάντο / [4] θεν τὴν στέρναν καὶ ὁ ἴδιος ὑπόσχεται ὅτι νὰ εἶναι στάνια / [5] ἕως ἑπτὰ χρόνους καὶ, ἐὰν ἀκολουθήσῃ ἐν ταὐτῷ καιρῷ / [6] κανένα συμβεβηκός, νὰ τὴν ἀνανεώσῃ, καὶ τὸν φοῦρ / [7] νον μὲ τὴν καμινάδα καὶ μὲ τὲς φουγοῦδες καὶ / [8] τὴν χρεία νὰ τὴν μυστρίσῃ καὶ νὰ τὴν συγυρίσῃ καὶ διὰ / [9] τὰ ρηθέντα ὑπόσχομαι κατὰ τὸ παζάρι νὰ τοῦ δώ / [10] σω γρόσια διακόσια τριάντα, Νο 230. / [11] Νῦν δὲ λαμβάνει γρόσια ἑκατὸν πενήντα, / [12] Νο 150, καὶ τὰ ἐναπολειφθέντα θέλει τὰ λάβει ὅταν / [13] τὰ τελειώσῃ καὶ ὑπόσχεται νὰ τὰ τελειώσῃ εἰς τὰς / [14] δεκαπέντε Αὐγούστου καὶ ἐὰν δὲν τελειωθοῦν εἰς τὸν / [15] διωρισμένον καιρὸν νὰ χάνῃ ὁ μαστρο-Παναγιώ / [16] της τὰ ὀγδοήντα γρόσια (εἰ μήτε ἐὰν συμβῇ / [17] πρὸς αὐτὸν κανένα συμβεβηκὸς τοῦ σώματος). / [18] Καὶ οὕτως γέγονε τὸ παρὸν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. / [19] † Καὶ ἐγὼ μαστρο-Παναγιώτης ὑπόσχομαι διὰ τὸ / 20 σημεῖον τοῦ σταυροῦ.

** Ilγεωργης ηπωσκωμε τῆν σηφωνι και πληρωμη.Il

---

* Βλ. συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

** Η αυτόγραφη υπογραφή και υπόσχεση που ακολουθεί είναι γραμμένη στο αριστερό περιθώριο, κάθετα στο κείμενο του συμφωνητικού, από πάνω προς τα κάτω αρχίζοντας από το ύψος της δεύτερης σειράς.

52

Στέρνα

*Κώδικας Ν. 9, φ. 3β΄ ** *1820, 3 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Στάθη γαμβροῦ Κοκοβίλε / [2] νὰ τοῦ φτιάσουν τὴν στέρναν εἰς τὸ ὁσπίτιον τοῦ υἱοῦ του, τῆς ὁποίας νὰ γίνουν τὰ τείχη / [3] ὡς σημειοῦται, τὸ τοῦ μέρους τραμοντάνας ρούπια πέντε, τὸ τοῦ μέρους πονέντε ρού / [4] πια δύο ἥμισυ, τὸ τοῦ μέρους ὄστριας ρούπια τρία καὶ τὸ τοῦ μέρους λεβάντε πήχη / [5] μία, βάθος μάκρος πλάτος ὅσον εἶναι ἡ γούβα. Εἴ τι θέλῃ νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὴ ἡ / [6] στέρνα εἶναι ὅλα ἐπάνω εἰς τοὺς μαστόρους, μέσα καὶ ἔξω ἔχει νὰ ἀλειφθῇ μὲ τὸ κου / [7] ρασάνι, ἡ ταράτζα μέσα καὶ ἔξω ἔχουν νὰ γίνουν μὲ κεραμίδια ἀμυγδα / [8] λάτη, τὸ πεζούλι δὲ ἔχει νὰ γίνῃ ρούπια δύο ἥμισυ. Διὰ ὅλα τὰ ἔξοδα καί κόπους αὐ / [9] τῶν τῶν μαστόρων κατὰ τὴν συμφωνίαν μεταξὺ αὐτῶν ὑπόσχεται νὰ τοὺς δώ / [10] ση ὁ Στάθης γρόσια διακόσια ἐνενήντα, Νο 290, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ τὰ δώση / [11] εἰς τρεῖς φορὲς μὲ ράτες. Αὐτοὶ οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι δίδουν ὑ / [12] πόσχεσιν αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ γίνῃ σάϊκη, νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν. Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεσίς των / [13] εἶναι διὰ πέντε χρόνους, ἐν τῷ διαστήματι αὐτῶν τῶν πέντε χρόνων ἂν δὲν / [14] βαστάξῃ τὸ νερόν, νὰ τὴν διορθώσουν καὶ ἂν δὲν εἶναι στάνια νὰ τὴν ξαναφτιάσουν μὲ / [15] ἐδικά των ἔξοδα, ὅποιος ἀπὸ τοὺς τέσσαρους ὑπογεγραμμένους εὑρεθῇ τότε, νὰ ἐξο / [16] δεύσῃ νὰ τὴν ξαναφτιάσουν.

/ [17] 3 Αὐγούστου 1820.

/ [18] Τὰ ἄνωθεν γρόσια διακόσια ἐνενήντα παραλαβόντες οἱ ὑπο / [19] γεγραμμένοι σῷα εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐξώφλησαν ἀπὸ αὐτὰ / [20] καὶ δὲν ἔχουν νὰ πρετενδέρουν ἄλλο τι.

/ [21] 7 Σεπτεμβρίου 1820.

/ [21] βασηλης βολη μηχαλης παπασταθης δημητρης κακλης

/ [22] σπηρος κοκηοβηλης βασηλη τελονας ηποσκομεθα

52α**

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9 (λυτό έγγραφο) *1820, 3 Αυγούστου*

Ἐσυφώνησα ὁ μαστρο-Βασίλης καὶ ὁ μαστρο-Μιχάλης / [2] μὲ τὸ Πράπα Στάθη δι<ὰ> νὰ τοῦ κάμουνε μία / [3] στρένα διὰ διακόσια ἐνενήτα γρόσια. Εἰς / [4] στὸ μέ-

---

* Το φ. 3α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

** Βλ. συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

ρος τῆς τραμουτάνας νὰ σιαστῇ ὁ τοῖχος / [5] ρούπια πέτε, στὸ μέρος τοῦ λεβάτε πήχη μία / [6] στὸ μέρος τῆς ὄστρεας ρούπια τρία, εἰς τὸ μέρος / [7] τοῦ πουνέτε δύο ἥμισυ, μὲ τὸ κουρασάνι της / [8] καὶ μὲ τὸ κεραμίδι νὰ γενοῦνε οἱ δύο ταρά / [9] τζαι καὶ ἡ μέσα καὶ ἡ ὄξω μὲ τὸ κουρασάνι / [10] νὰ ἀλειφθῇ ὅλη καὶ διὰ τὸ πεζουλι δύο ἥμισυ / [11] ρούπια. Τὰ ὅσα μιλήσαμε εἶναι τοῦ μάστορα / [12] καὶ δὲν ἔχει ὁ Στάθης νὰ ἀποκριθῇ τίποτες, / [13] μόνο τὰ ἄσπρα ὁ Στάθης ἔχει ν᾽ ἀποκριθῇ / [14] εἰς σὲ τρεῖς ράτες. Διὰ τὴ στέρνα μινέσκει / [15] ὁ μαστρο-Βασίλης καὶ ὁ μαστρο-Μιχάλης καὶ ὁ μα / [16] στρο-Δημήτρης καὶ ὁ μαστρο-Σπῦρος διὰ νὰ εἶναι / [17] στανία ἀπὸ τὸ νερὸ ἀπὸ δύο ἕως πέτε χρόνους, / [18] ὁ Θεὸς ⌊φυλάξῃ⌋, ἀκουλουθήσε καμμία ζημία ὁποῖος ἤθε / [19] λε βρεθῇ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπὸ τοὺς μαστόρους / [20] νἄχῃ νὰ ἀρχινήσουνε νὰ τήνε φιάσουνε.
/ [21] 3 Αὐγούστου 1820.

53

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 4α΄ *1820, 5 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Βασίλης Στρέμπερη και Σωτῆρος Βέγκος συνεφώνησαν ⌊μετὰ τοῦ Νικόλα Γκιώνη Κόνθη⌋ νὰ τοῦ / [2] φτιάσουν ὁσπίτιον νέον ἐκ θεμελίων, μέσον ὁσπιτίων Γιάννη Κατζάβη καὶ / [3] Νικήτα Σταμάρε, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ γίνῃ τοῦ μὲν μάκρους πονέντε καὶ λεβάντε / [4] κούφωμα ἀχνάρια τῆς πήχης τριάντα δύο καὶ τοῦ πλάτους (κούφωμα) ὄστρια καὶ τρα / [5] μοντάνας ἀχνάρια τῆς πήχης δεκατρία, τὸ ὕψος του ἀπὸ τὴν κάτωθεν κάσαν / [6] τῆς πόρτας κατωγαίου ἕως εἰς τὸ τέλος ὁποὺ ἔχουν νὰ ἔμβουν τὰ περαστάρια πῆ / [7] χες ἕξε. Τὰ κεραμίδια καὶ πέντε φορτώματα χορήγι τὴν κάθε ἡμέραν ὁποὺ / [8] δουλεύσουν καὶ ὅση (μπ)αρούτη ὑπάγῃ καὶ ὁ δουλκέρης ἕως νὰ τελειώσῃ ὅλον τὸ γιαπὶ αὐτό, / [9] δηλαδὴ τὰ φύλλα τῶν πόρτων, παραθυρίων καὶ σκεπὴν ⌊πλανιστὴν⌋ καὶ ἕως νὰ ἔχῃ δουλκερο / [10] σύνην αὐτὸ τὸ γιαπὶ καὶ νὰ τοὺς δώσῃ διὰ τὰ ἔξοδα καὶ κόπους γρόσια 750, / [11] τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ λάβουν μὲ ράτες. Ὁ κερεστὲς ὅλος, δηλαδὴ / [12] τάβλες διὰ τὰ φύλλα πόρτων καὶ παραθυρίων, τράβες ⌊καὶ ρεντίνες⌋, περαστάρια, ψαλίδια / [13] καὶ σκεπῆς, τέλος πάντων ὅσος κερεστὲς ἔχει νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ γιαπὶ εἶναι τοῦ / [14] οἰκοκύρη. Τὰ τείχη αὐτοῦ τοῦ ὁσπιτίου ἔχουν νὰ γίνουν ὡσὰν τοῦ ὁ / [15] σπιτίου Ἀντώνη Μήτρου Δραπανιώτη. Καρφιά, μάσχουλα, ριζέδες καὶ / [16] κολτεμήρια τοῦ οἰκοκύρη.
/ [17] 5 Αὐγούστου 1820.
/ [18] Σήμερον ἔλαβον κάπαρον γρόσια πενήντα 50
/ [19] βασιλις στρεμπερις κε σοτιρος βενγκος ιποσχομεθα
/ [20] 20 Αὐγούστου ἔλαβον γρόσια ἑκατὸν πενήντα 150

/ 21 29 Σεπτεμβρίου ἔλαβον ὅλα τὰ ἐναπολειφθέντα καὶ ἐξώφλησαν 550
/ 22 750

54

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 4β΄ *1820, 9 Αυγούστου*

Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτη συνεφώνησε μετὰ τοῦ Θεοδωρῆ Κωνσταντῆ (Μπ)ούζα / 2 διὰ νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον εἰς τὸν πατρικόν του τόπον ἐκ θεμελίων, τὸ / 3 ὁποῖον νὰ γίνῃ ὡσὰν τοῦ Γιάννη Ἀντώνη Κωνσταντάκη καὶ τὸ μάκρος καὶ τὸ ὕψος / 4 καὶ τὸ πλάτος, τὰ τείχη νὰ γίνουν ὡσὰν τοῦ Ἀγγελῆ Τζικνιᾶ, ὁ κερεστὲς / 5 νὰ εἶναι καστανιά, ἡ σκεπὴ νὰ γίνῃ ὡσὰν τοῦ ἰδίου Τζικνιᾶ. Αὐτὸ τὸ / 6 ὁσπίτιον ἔχει νὰ τὸ σκεπάσῃ, νά κάμῃ τὰ φύλλα τῶν πόρτων καὶ παρα / 7 θυρίων, |μὲ χωρὶς κολτεμήρια καὶ κλειδαριές|, νά βάλῃ καὶ τὲς τράβες τοῦ σουφᾶ, χωρὶς πάτωμα τοῦ σουφᾶ / 8 καὶ μύστριμα σουβᾶ. Ἡ δουλειὰ νὰ γίνῃ παστρικὴ τόσον τῶν τείχων ὅ / 9 σον καὶ τῆς δουλκεροσύνης. Διὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔξοδα καὶ κόπους ὑ / 10 πόσχεται ὁ Θεοδωρῆς νὰ τοῦ δώσῃ γρόσια 1325, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ τὰ δώσῃ μὲ ράτες.
/ 12 9 Αὐγούστου 1820.
/ 13 Ἔλαβε κάπαρον γρόσια ἑκατόν No 100
/ 14 κοστατις γιανι βαβαριτι
/ 15 11 Αὐγούστου ἔλαβε γρόσια τριακόσια ἑβδομήντα πέντε " 375
/ 16 22 Αὐγούστου ἔλαβε γρόσια πεντακόσια εἴκοσι πέντε " 525
/ 17 13 Σεπτεμβρίου ἔλαβε γρόσια τριακόσια εἴκοσι πέντε " 325
/ 18 " 1325

55

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 5α΄ *1820, 12 Αυγούστου*

Ὁ Δημητράκης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Δημήτρη Παναγῆ Κεφαλ / 2 ληναίου ἐπιτρόπου Δημήτρη Παριανοῦ νὰ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον / 3 ἐκ θεμελίων αὐτοῦ τοῦ Δημήτρη Παριανοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποκοπὴ / 4 καὶ ἔχει νὰ γίνουν τὰ τείχη ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Ἀντώνη Μήτρου Δραπανιώτη, / 5 τοῦ μὲν μάκρους ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην / 6 ἀχνάρια τῆς πήχης τριάντα, Νο 30, ὕψος δὲ μὲ τὰ θεμέλια τὸ κάτω / 7 θεν μέρος ἑπτὰ ἥμισυ πήχεων καὶ τοῦ πλάτους κούφωμα μέσα τὸ ὁσπή / 8 τιον ἀχνάρια τῆς πήχης δώδεκα. Δύο πόρτες, ἓξ παρα-

θύρια, / [9] τρία (ντ)ουλάπια, μὲ χωρὶς κουτὶ καὶ φύλλα, ἡ σκεπὴ μὲ πέταυρα, / [10] καὶ τὰ περαστάρια καὶ τὰ ψαλίδια πεύκινα, καθὼς εἶναι τοῦ ὁσπιτίου Ἀντώνη / [11] Μήτρου Δραπανιώτη καὶ τὰ κεραμίδια ὁμοίως καὶ τὰ ξυλοδέματα τῶν / [12] περασταρίων καὶ οἱ τράβες τοῦ σοφᾶ καὶ τὰ ξυλοδέματα ὁποὺ ἔχουν νὰ / [13] πέσουν οἱ τράβες, ὅλα αὐτὰ νὰ εἶναι ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου αὐτοῦ τοῦ Ἀντώνη. / [14] Ὁ κερεστὲς κάσων παραθυρίων καὶ πόρτων νὰ εἶναι καστανιά. Αὐτὰ εἶναι / [15] ὅλα διὰ λογαριασμὸν τοῦ μάστορος Δημητράκη καὶ χρέος ὁ Δημήτρης / [16] ἐπίτροπος νά δώση τοῦ μάστορος Δημητράκη διὰ ἔξοδά του καὶ κόπους / [17] καὶ πέτρες καὶ χορήγι καὶ χῶμα καί ἄλλα, γρόσια ἑπτακόσια ἑβδομήντα / [18] πέντε. Τὰ σανίδια διὰ τὰ φύλλα πόρτων, παραθυρίων, (ντ)ουλαπίων / [19] καὶ σοφᾶ καὶ μάσχουλα καὶ σουβᾶ μύστριμα καὶ διόρθωμα κατωγαίου εἶναι / [20] τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως καὶ σκάλες ἂν χρειασθοῦν.

/ [21]	12 Αὐγούστου 1820.
/ [22] Ἔλαβεν ὁ μαστωρ-Δημητράκης κάπαρον γρόσια τριακόσια	No 300
/ [23] Ἔλαβεν ἔτι γρόσια τετρακόσια "	" 400
/ [24] Ἔλαβεν ἔτι γρόσια ἑβδομήντα πέντε	" 75
/ [25] Τὴν ἄνωθεν οἰκοδομὴν ἐτελείωσαν	" 775
/ [26] Ἔλαβεν ὁ Δημητράκης τὰ συμφωνηθέντα σᾶ καὶ	
/ [27] ἀνελλιπῆ καὶ ἐξώφλησαν.	

55α*

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9 (λυτό ἐγγραφο) *1820, 12 Αυγούστου*

Σημειώνω τὸ σπίτι ὁποὺ θέλω φτιάσω / [2] ἐγὼ ὁ μαστρο-Δημητράκης Λάγκαδιάνος / [3] τοῦ Δημήτρη Παργιάνου. / [4] Ἀρχῆς ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως τὴν ἄλλην ἀπ' ἔξω ἀχνάρια τῆς πήχης 30 / [5] πλάτος κούφωμα ἀχνάρια 12 / [6] ὕψος μὲ τὰ θεμέλια τοῦ κάτωθεν μέρους 7 ὡ πῆχες / [7] διὰ γρόσια 775 καί ὄχι ἄλλα, / [8] 2 πόρτες / [9] 6 παραθυρά / [10] 3 ντουλάπια, μὲ δίχως κουτιά. / [11] [[7 ὡ πῆχες τὸ σπίτι τὴν κάτου μεριά]] / [12] καὶ νὰ χτιστῆ μὲ τὸ χορήγι του / [13] καὶ ὁ τοῖχος νὰ γένη ὡσὰν τοῦ Ἀντώνη / [14] Μήτρου Δραπανιώτη / [15] 12 Αὐγούστου Καὶ ἔχω νὰν τὸ σκεπάσω μὲ πεταυρὰ / [16] καὶ μὲ κεραμίδια, νὰ ρίξω καὶ τὶς τραβὲς / [17] τοῦ σοφᾶ μόνον. Μινέσκει τοῦ νοικοκύρη / [18] Δημήτρη Παργιάνου νὰ βάλη τὸ μυστρί νὰ / [19] φτιάση τὸν σοφά, νά κλείση τὰ κουφωματά, / [20] τὰ δὲ ἄλλα ὁσὰ χρειάζονται μινέσκουν εἰς τὸν / [21] μαστρο-Δημητράκη Λαγκὰδιανὸ νὰν τὰ φτιάση.

---

* Βλ. συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

// φ. 1β΄ // [22] Τὸ ὁποῖο σπίτι ἔχω νὰν τὸ ἀρχινήσω / [23] εἰς διορία Αὐγούστου 15. Ἔλαβα διὰ / [24] κάπαρο γρόσια 300.
/ 25

12 Αὐγούστου 1820.

56

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 5β΄ *1820, 13 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Γεώργης Κοράντος καὶ Ἀναστάσης Λαγκαδιανὸς συνε / [2] φώνησαν μετὰ τοῦ Δήμα Λαλεχοῦ νὰ τοῦ φτιάσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θε / [3] μελίων, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ γίνῃ τοῦ μάκρους ἀπ᾽ ἔξω ἀπὸ γωνίαν ἕως γω / [4] νίαν πήχεις δεκατρεῖς, τοῦ ὕψους καὶ τοῦ πλάτους ὅσον εἶναι τὸ ὁσπίτιον ὁποὺ ἔφτια / [5] σεν ὁ Κωνσταντῆς (Μπ)ό(μπ)ολας καὶ τὰ τείχη ὡσὰν αὐτοῦ νὰ ἔχουν πλάτος ρούπια τρία / [6] παρμάκια δύο. Εἰς τὸ κατώγαιον νὰ γίνουν δύο μεσοχώρια ἕως εἰς / [7] τὲς τράβες τοῦ πατώματος. Εἴ τι χρειάζεται νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον / [8] εἶναι τῶν μαστόρων, (μπ)αρούτη νὰ ἐβγάλουν τὲς πέτρες εἰς τὸν τόπον τοῦ οἰκο / [9] κύρη, χορήγι τέσσερα ἤμισυ φορτώματα τὴν ἡμέραν, ὁ κερεστὲς / [10] ὁλόγυρα ὁποὺ ἔχουν νὰ πέσουν τὰ περαστάρια καὶ τὰ περαστάρια καὶ τῶν / [11] ψαλιδίων καὶ τῶν πατζακίων, πεύκινες, τὰ πέταυρα κολλητὰ τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο / [12] ὁποὺ εἶναι τῆς σκεπῆς, νὰ πλανισθοῦν τὰ ψαλίδια καὶ περαστάρια καὶ ἡ πληρωμὴ τοῦ μαστόρου (ντ)ουλ / [13] κέρη, κεραμίδια, χῶμα, ἄμμος, τὸ νερὸν καὶ οἱ ὑπουργοί, ὁποὺ νὰ φτιάσουν / [14] τὴν λάσπην. Τελειώνοντας νὰ δουλεύσουν δύο μαστόροι μία ἡμέρα εἰς τὴν σκάλαν / [15] ἔξω, ὅση δουλειὰ κάμουν μὲ χωρὶς πληρωμὴν τοῦ οἰκοκύρη. Διὰ ὅλα / [16] ἔχουν συμφωνίαν νὰ τοὺς δώσῃ ὁ οἰκοκύρης γρόσια ὀκτακόσια ἑξήντα καὶ / [17] ὄχι ἄλλο, τὰ ὁποῖα γρόσια ἔχουν νὰ μετρηθῶσι μὲ ράτες, τὰ μὲν γρόσια 300 / [18] εἰς τὰς 22 παρόντος, τὰ δὲ 350 ρίχνοντας Ιτὲς τράβες τοῦ πατώματοςI καὶ τὰ πρέκια τῶν παραθυρίων, καὶ τὰ / [19] γρόσια 210 ὅταν τελειώσῃ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον ἀπὸ τὴν σκεπήν. / [20] Εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ νὰ τελειώσῃ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον, δηλαδὴ τὰ ξυλοδέματα ὁποὺ ἔχουν / [21] νὰ πέσουν οἱ τράβες τοῦ πατώματος καὶ οἱ τράβες καὶ τὰ φύλλα πόρτων καὶ παραθυρίων καὶ τὰ πρέ / [22] κια καὶ κάσες αὐτῶν καὶ τὰ κολτεμήρια καὶ τοῦ πατώματος οἱ σκίζες ἀφάνες καὶ τὸ χῶμα / [23] καὶ ἄλλα εἶναι τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως καὶ ὁ δουλκέρης, ὁποὺ δουλεύσῃ καὶ φτιασθοῦν τὰ κάτω / [24] θεν. / [25] 13 Αὐγούστου 1820.
/ [26] Οἱ ἄνωθεν μαστόροι ἐτελείωσαν τὴν αὐτὴν οἰκοδομὴν καὶ ἔλαβον τὰ γρόσια 860 / [27] σῷα καὶ ἀνελλιπῆ καὶ ἐξώφλησαν.
/ 28

12 Σεπτεμβρίου 1820.

57

Στέρνα

*Κώδικας Ν. 9, φ. 6β΄ ** *1820, 18 Αυγούστου*

Ὁ Ἠλίας Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Δημήτρη Μαμῆς νὰ τοῦ / [2] φτιάσῃ τὴν στέρναν ἔξω τοῦ ὁσπιτίου του, ἡ ὁποία ἔχει νὰ γίνῃ μάκρος βά / [3] θος πλάτος νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ τὸ κάτω κουρασάνι ἕως εἰς τὰ ποδάρια / [4] καλουπίων ἀχνάρια τῆς κάννας τριάντα δύο. Εἴ τι χρειάζεται νὰ γίνῃ αὐτὴ / [5] εἶναι ὅλα διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ἠλία, δηλαδὴ σκάψιμον στέρνας / [6] καὶ πέτρες καὶ χωρύγι καὶ κουρασάνι καὶ τὰ καλουπια καὶ εἴ τι ἄλλο χρειάζεται, / [7] ἀπάνω δὲ ἡ ταράτζα μὲ κουρασάνι ἀμυγδαλάτο καὶ ὅταν ἐβγάλῃ τὰ / [8] καλούπια νὰ μυστρίσῃ τὸ θόλος. Διὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔ / [9] ξοδα καὶ κόπους ἔχει νὰ τοῦ δώσῃ ὁ Δημήτρης γρόσια 320, ὅταν τοῦ ζητήσῃ / [10] νὰ τοῦ δώσῃ. Ὑπόσχεται ὁ αὐτὸς Ἠλίας νὰ ἔβγῃ σάϊκη αὐτὴ ἡ στέρνα, τὸ νερὸν / [11] ὁποὺ βάλῃ ἀπὸ κάτωθεν ἕως εἰς τὰ ποδάρια καλουπίων, νὰ τὸ βαστᾷ. / [12] Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεσις εἶναι ἕως εἰς χρόνια πέντε, ἐν τῷ διαστήματι αὐτῶν τῶν / [13] 5 χρόνων ἂν δὲν κρατήσῃ τὸ νερὸν νὰ τὴν διορθώσῃ καὶ ἂν δὲν διορ / [14] θωθῇ νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἔξοδά του.
/ [15]

18 Αὐγούστου 1820.

58

Εξόφληση και εγγύηση (για στέρνα)

Κώδικας Ν. 9, φ. 7α΄ *1820, 1 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Νικόλας (Μπ)ουλαμαντῆ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Παναγιώτη Πουλου(μπ)ά-ση καὶ τοῦ / [2] ἔφτιασε τὴν στέρναν του καὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν των τὴν ἔφτιασε / [3] καὶ ἐτελείωσε αὐτὸς ὁ Νικόλας παραλαβὼν ἐπὶ χεῖρας μετρητὰ / [4] σῷα εἰς τὸν ἀριθμὸν γρόσια 150 ὁποὺ εἶχαν συμφωνίαν καὶ ἐξώφλησαν / [5] καὶ δὲν ἔχει νὰ ζητῇ ἄλλο τι δικαίωμα αὐτὸς ὁ Νικόλας περὶ αὐτῆς τῆς / [6] στέρνας ἀπὸ τὸν (Μπ)ουλου(μπ)άσην, οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον μέχρι λεπτοῦ. / [7] Ὑποσχόμενος αὐτὸς ὁ Νικόλας αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ ἔβγῃ σάϊκη, νὰ βαστᾷ / [8] τὸ νερὸν ἀπὸ τὸ κάτω πάτωμα ἕως εἰς τὰ πο-δάρια τῶν καλου / [9] πίων καὶ ἂν δὲν κρατήσῃ τὸ νερὸν νὰ τὸ διορθώσῃ καὶ ἂν δὲν ἐμπο / [10] ρέσῃ νὰ τὸ διορθώσῃ, χρέος νὰ τὸ ξαναφτιάσῃ μὲ ἐδικά του ἔξοδα, / [11] ὁ δὲ Παναγιώτης, ἂν δὲν κάμουν βροχὲς, χρέος νὰ τὸ γιομίσῃ ἕως / [12] ἀπάνω ἀπὸ νερὸν πηγαδίων.
/ [13]

1 Σεπτεμβρίου 1820.

---

* Το φύλλο 6α΄ δεν περιέχει καμία πράξη (παραμένει άγραφτο).

59

Νέον οσπίτιον (και άλλες εργασίες)

Κώδικας Ν. 9, φ. 7α΄-β΄ *1820, 10 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Μιχάλης Βασίλη Κουλούκη, Γεώργης Βασίλη Κουλούκη / [2] Βασίλης τοῦ Βασίλη Κουλούκη καὶ Σπήλιος Παναγιώτη Γιωβᾶ, κιούσηδες κτίσται, συνε/ [3] φώνησαν μετὰ τοῦ κυρίου Ἰωάννη Κοντορούπη διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Μωρέα εἰς τὸ χωρίον Λενίδι ὀνομαζόμενον (ὅταν θελήσῃ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης μὲ ὑπόσχεσιν / [5] αὐτῶν τῶν ρηθέντων μαστόρων νὰ εὕρουν καὶ ἄλλους ἑπτὰ καλοὺς μαστόρους, / [6] οἱ ὁποῖοι νὰ εἶναι ἀρεστοὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννη καὶ ὅταν δὲν τοῦ ἀρέσουν νὰ εὕρουν ἄλλους / [7] ὁποὺ νὰ ἀρέσουν), νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων εἰς ἓν μέρος αὐτοῦ τοῦ χωρίου. / [8] Αὐτὴ ἡ οἰκοδομὴ νὰ γίνῃ καλή, βάζοντας τὲς πέτρες εἰς τὴν ἀράδα, νὰ μὴν εἶναι μικρές, ὡς δύο ἀγκωνά / [9] ρια πελεκητὰ εἰς τὸ ἓν μέρος τῆς γωνίας καὶ δύο εἰς τὸ ἄλλο μέρος, καὶ οἱ ἄλλες πέτρες εἰς τὴν / [10] ἀράδα, τὰ τείχη ἔχουν νὰ γίνουν πλάτος ρούπια πέντε, ἀπὸ τὸ θεμέλιον ἕως νὰ / [11] σφαλίσουν οἱ δύο καμάρες ὁποὺ ἔχουν νὰ γίνουν καὶ ἀπὸ τὰς καμάρας καὶ ἀπάν / [12] ωθεν ὅσον τὸ θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης, ὁμοίως καὶ τὸ ὕψος, τὸ κτίσιμον ἔχει νὰ γίνῃ ὡς κατὰ / [13] τὸ παρὸν γίνονται τὰ γιάπια ἐδῶ εἰς Ὕδραν, νὰ ἀρέσῃ τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως / [14] καὶ οἱ πόρτες, παραθύρια καὶ ἕτερα χρειάζονται νὰ γίνουν αὐτῆς τῆς οἰκο / [15] δομῆς. Τὴν πέτραν μὲ τὰς φουρνέλας ἔχουν νὰ τὴν ἐβγάλουν (μὲ παρού / [16] τη τοῦ οἰκοκυρίου) νὰ τὴν κοφαλίσουν οἱ μαστόροι, ὁμοίως καὶ τὸ νερὸν / [17] καὶ τὸν ἀσβέστην, τὰ ἀσκιὰ τοῦ νεροῦ καὶ τὰ κοφίνια τοῦ οἰκοκύρη. Τελειώνοντας // *φ. 7β΄* // [18] αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν, ἡ ὁποία ἔχει νὰ μετρηθῇ μὲ τὴν ἀρχιτεκ / [19] τονικὴν πῆχην τῆς καντζελλαρίας ταύτης Ὕδρας καὶ ὅσας πήχεις ἔβγῃ / [20] χρέος ὁ κύριος Κοντορούπης νὰ πληρώνῃ τῶν μαστόρων τὴν κάθε πῆχην / [21] πρὸς δύο γρόσια, δίδοντας καὶ τοῦ κάθε μαστόρου ὁποὺ κτίζει τὴν κάθε ἡμέραν / [22] δουλευτιάρικην γεμεκλίκι παράδες εἴκοσι, καὶ ὄχι ἄλλο τι. Αὐτοὶ οἱ μαστόροι / [23] θέλει γνωρίσουν καὶ δεχθῶσιν διὰ οἰκοκύρην ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν οἰκοδομὴν / [24] τὸν ἐπιστάτην ὁποὺ ἤθελεν τοὺς διορίσει, τοῦ ὁποίου ὅταν δὲν ἀρέσῃ τὸ / [25] κτίσιμον ὁποὺ κάμουν ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ τὸ ἐγκρεμίσῃ ὅσον τεῖχος / [26] δὲν τοῦ ἀρέσῃ καὶ νὰ τὸ ξανακτίσουν καὶ ὁ πρῶτος ἐκρεμισμένος τοῖχος ὑπάγῃ / [27] ἀμούντε, δηλαδὴ νὰ γάσουν οἱ μαστόροι τὰ ἔξοδα καὶ κόπους. Τοῦτο οὕτως ὑπόσχονται / [28] οἱ ρηθέντες μαστόροι. Εἰς ἀσφάλειαν δὲ ἐγράφη τὸ παρὸν ἐπὶ τῇ / [29] κοινῇ ταύτῃ Καντζελλαρίᾳ Ὕδρας,

/ [30]

τῇ 10 Αὐγούστου 1820.

/ [31] Πρὸς τούτοις ἔχουν συμφωνιαν νὰ οἰκοδομήσουν τὴν μάνδραν, στέρναν καὶ κου / [32] ζίναν καὶ εἴ τι ἤθελε χρειασθῆ αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς νὰ σερβιρισθῇ νὰ τὰ /

33 οἰκοδομήσουν οἱ ρηθέντες μαστόροι. Ὅποιον μέρος μαγκάρῃ, νὰ δώσῃ τοῦ ἑτέ-
ρου / 34 διὰ πισμανλίκι γρόσια πεντακόσια. Καὶ οὕτως ὑπογράφων τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ
ὡς εἴρηται, Αὐγούστου 1820.
/ 35 μαστόροι
/ 36 μιχαλης ὑπόσχομαι
/ 37 γεώργης ὑπόσχομαι
/ 38 βασίλις
/ 39 σπῦρος Ιούβας
/ 40 στάθης παναγιώτη
/ 41 κωνσταντής στρατουλήγης
/ 42 δημήτρης κακλής

60

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 8α΄ *1820, 4 Σεπτεμβρίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μαστόροι Κωνσταντῆς (Μπ)ό(μπ)ολας καὶ Σπῦρος / 2
Γιοβᾶς μετὰ τὴν συντροφίαν των συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Ἀ / 2 ναστάση Γιάννη
Σακτούρη νὰ τοῦ φτιάσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θε / 4 μελίων, τὸ ὁποῖον νὰ γίνῃ μά-
κρους ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν μίαν γωνί / 5 αν ἕως εἰς τὴν ἄλλην πήχεις τεκτονικὲς δεκαέξ
καὶ τὸ πλάτος εἴτε μέ / 6 σα εἴτε ἔξω ἴσια μὲ τὸ ὁσπίτιον τοῦ Νικόλα Γκιώνη Κόνθη
καὶ εἰς τὸ / 7 ὕψος ἀπὸ τὴν κάτω κάσαν τῆς πόρτας ἰδίου κατωγαίου ἕως εἰς τὰ / 8
ξυλοδέματα ὅπου ἔχουν νὰ πέσουν τὰ περαστάρια νὰ γίνῃ πῆχες / 9 ἑπτά. Αὐτοῦ
τοῦ ὁσπιτίου τὰ τείχη ἔχουν νὰ γίνουν ἀπαραλλάκτως / 10 ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου
Γιάννη Παπα-Ἀντώνη Παπαθεοχάρη. Χρέος / 11 οἱ μαστόροι τὴν ἡμέραν εἰς τὸ
κτίσιμον νὰ βάλουν πέντε φορτώ / 12 ματα χορήγι καὶ ἄμμος ὅσος χρειασθῇ. Εἴ τι
ἄλλο χρειασθῇ / 13 νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον, δηλαδὴ νὰ κτισθοῦν τὰ τείχη, εἶναι /
14 τῶν μαστόρων καὶ ὑπουργοὶ καὶ ἄλλα καὶ τὰ κεραμίδια Ιτῆς σκεπῆςΙ καὶ τὰ κου-
βαλητά. / 15 Πρὸς τούτοις νὰ σιάξουν καὶ τὸ κατώγαιον νὰ μὴν ἔχῃ βράχον, ἀλλὰ /
16 νὰ γίνῃ ἴσιος τὸ ἔδαφος. Τὰ καντούνια καὶ τὰ παρακαντούνια καὶ οἱ καμάρες /
17 νὰ γίνουν πελεκητὲς καὶ τὰ καλούπια τῶν κουφωκαμάρων τῶν / 18 μαστόρων.
Ὁ ξύλινος κερεστὲς ὅλος καὶ τρεῖς ὀκάδες παρούτη καὶ διὰ / 19 ὅλα τὰ τείχη κτίσι-
μον καὶ ἄλλα τὰ ἔξοδά των, ὁποὺ εἶναι γρόσια 950, νὰ / 20 τὰ δώσῃ ὁ οἰκοκύρης
Ἀναστάσης Γιάννη Σακτούρη, ὁμοίως / 21 καὶ τὰ καρφιὰ καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ
αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον νὰ τελειώσῃ, ἐκ / 22 τὸς τῶν τοίχων, ὁποὺ εἶναι τῶν μαστόρων.
/ 23 4 Σεπτεμβρίου 1820
/ 24 Ἔλαβον διὰ κάπαρον γρόσια ἑκατόν 100
/ 25 σπίλιος γιοβασ κοσταντις ποπολας

61

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 8β΄ *1820, 5 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Δημητράκης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γκίκα Δημήτρη (Μπ)άλα / 2 νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον ἀποκοπὴν, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ γίνῃ τοῦ μάκρους / 3 ἀπ΄ ἔξω ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλλην ἀχναρίων τῆς πήχης τριάν / 4 τα πέντε καὶ τοῦ πλάτους μέσα κούφωμα χωρὶς τῶν τοίχων ἀχναρίων τῆς πήχης δε / 5 κατριῶν. Τὰ τείχη ἔχουν νὰ γίνουν ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Δήμα Ζάκα. < > / 6 Τοῦ ὁποίου ἔχουν νὰ γίνουν πόρτες δύο, παραθύρια ἕνδεκα, (ντ)ουλάπια τέσσαρα, / 7 ὁ κερεστὲς ὅλος καστανιά, τράβες τοῦ σουφᾶ καὶ παρασουφᾶ εἶναι εἴκοσι τέσσαρες / 8 περαστάρια τέσσαρα καὶ τὰ ψαλίδια ὅσα ἔμβουν, ἡ σκεπὴ μὲ τριεστιάνικα σανί / 9 δια πλανισμένα καὶ καβαλλικευμένα τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο, τὰ κεραμίδια καὶ οἱ / 10 κάσες καὶ παραστρατὰ πόρτων καὶ παραθυρίων |καὶ τὸν κερεστὲ| καὶ τὰ μάσχουλα |μιᾶς πόρτας| καὶ τὰ φύλλα / 11 πόρτων καὶ παραθυρίων βενέτικα σανίδια, |(μπ)αρούτη|, χορήγι, ἄμμος, χῶμα, νερὸν / 12 καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ νὰ γίνουν αὐτὰ τὰ τείχη νὰ οἰκοδομηθῇ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον / 13 εἶναι τοῦ Δημητράκη. Χρέος ὁ Γκίκας νὰ δώσῃ διὰ τὰ ἔξοδα, μαστορικὰ / 14 καὶ κόπους καὶ δουλκέρην κατὰ τὴν συμφωνίαν τους γρόσια χίλια τετρα / 15 κόσια. Τὰ μάσχουλα μιᾶς πόρτας καὶ τῶν παραθυρίων καὶ τῶν δουλαπίων / 16 τὰ φύλλα καὶ τὰ σανίδια διὰ τοὺς σουφάδες καὶ ὁ σουφὰς εἶναι διὰ λογαριασμὸν / 17 τοῦ Γκίκα.

/ 18 5 Σεπτεμβρίου 1820.

/ 19 Ἔλαβεν κάπαρον γρόσια ἑπτακόσια εἴκοσι πέντε No 725

/ 20 19 Σεπτεμβρίου ἔλαβεν γρόσια διακόσια ἑβδομήντα πέντε " 275

/ 21 3 Ὀκτωβρίου ἔλαβεν ἀπὸ Χατζηκανελλάκην γρόσια " 250

/ 22 10 Ὀκτωβρίου ἔλαβεν ἀπὸ Χατζηκανελλάκην " " 150

62

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 9α΄ *1820, 20 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Μπενιξέλος Βέγκος συνεφώνησε μετὰ τοῦ Νικόλα Γκίκα Κάβου / 2 ρα νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων ἀπαράλλακτον / 3 ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου τοῦ Κοσμᾶ Ἀθανάση Πουλαμαντῆ καὶ τὸ μάκρος καὶ τὸ / 4 πλάτος καὶ τὸ ὕψος καὶ τὰ τείχη, τὰ κουφώματα νὰ γίνουν ὀκτώ / 5 πόρτες καὶ παραθύρια, ὁ κερεστὲς πόρτων καὶ παραθυρίων διὰ κάσες / 6 καὶ παραστρατὰ νὰ εἶναι καστανιά, τὰ φύλλα αὐτῶν

βενέτικη τάβλα / [7] καὶ τὰ μάσχουλα αὐτῶν, ὁ κερεστές, περαστάρια, ψαλίδια καὶ κορυφῆς / [8] πεύκινα, ἡ σκεπὴ μὲ καλάμια καὶ τὰ κεραμίδια καὶ τὰ ξυλο / [9] δέματα ὁποὺ ἔχουν νὰ καρφωθοῦν οἱ τράβες τοῦ πατώματος καὶ τὰ / [10] περαστάρια πεύκινος. Χῶμα, πέτρες, ἄμμον, νερόν, / [11] χορήγι, μαστόροι, ὑπουργοὶ καὶ εἴ τι ἄλλο χρειάζεται νὰ οἱ / [12] κοδομηθῇ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον εἶναι ὅλα διὰ λογαριασμὸν / [13] τοῦ ρηθέντος μαστόρου. Καὶ διὰ αὐτὰ ὅλα, χρέος ὁ Νικόλας / [14] νὰ τοῦ δώσῃ γρόσια 935 καὶ 5 ὀκάδες (μπ)αρούτη καὶ εἴκοσι (μπ)ότζες / [15] κρασί. Οἱ τράβες τοῦ πατώματος καὶ τὰ σανίδια αὐτοῦ καὶ ὁ σου / [16] βὰς καὶ τὰ κολτεμήρια τῶν πόρτων καὶ παραθυρίων εἶναι / [17] διὰ λογαριασμὸν τοῦ Νικόλα.

/ [18] 20 Σεπτεμβρίου 1820.

/ [19] Ἔλαβεν κάπαρον γρόσια διακόσια No 200

/ [20] 5 Ὀκτωβρίου ἔλαβεν γρόσια ἑκατόν " 100

/ [21] 16 Ὀκτωβρίου ἔλαβε γρόσια τριακόσια εἴκοσι ἑπτά " 327

/ [22] 30 Ὀκτωβρίου ἔλαβεν ἑκατὸν τριάντα ἕξε, παράδες τριάντα " 136. 30

63

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9, φ. 9β΄ *1820, 22 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Δημητράκης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ἀναγνώστη Τέτζη νὰ / [2] τοῦ οἰκοδομήσῃ νέαν στέρναν ἐκ θεμελίων ἔξω εἰς τὴν αὐλὴν ὁσπιτίου του. / [3] Αὐτὴ ἡ στέρνα ἔχει νὰ γίνῃ βάθος μάκρος πλάτος ἀχνάρια τῆς κάννας / [4] τριάντα ἕξ, δηλαδὴ νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ τὸ πάτος ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν / [5] καλουπίων τὰ 36 ἀχνάρια. Τὰ τείχη αὐτῆς ἔχουν νὰ γίνουν πλάτος τὸ τοῦ / [6] μέρους πονέντε πῆχης μιᾶς, ὁμοίως καὶ τὸ τῆς ὄστριας, τὸ τοῦ λεβάντε / [7] ρούπια πέντε, ὁμοίως καὶ τὸ τῆς τραμοντάνας. Εἴ τι χρειάζεται νὰ οἱ / [8] κοδομηθῇ αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι ὅλα εἰς βάρος τοῦ Δημητράκη, ἡ ἀπάνω / [9] ταράτζα νὰ γίνῃ μὲ κουρασάνι ἀμυγδαλάτο, κιούγκια, ὅσα ἔμβουν / [10] εἰς τὸ τεῖχος αὐτῆς. Διὰ ὅσα ἔξοδα ἀκολουθήσουν εἰς αὐτὴν τὴν στέρναν / [11] καὶ μαστορικὰ καὶ κόπους κατὰ τὴν συμφωνίαν χρέος ὁ Τέτζης νὰ δώσῃ / [12] πρὸς ἐξόφλησιν γρόσια τριακόσια τριάντα καὶ ὄχι ἄλλον τι περισσότε / [13] ρον, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ τὰ περιλάβῃ ὁ Δημητράκης μὲ ράτες, / [14] τὰ μὲν γρόσια 150 πεσίνι τώρα καὶ τὰ 180 μὲ ράτες κτίζοντας. / [15] Ὅταν ἐβγάλῃ τὰ καλούπια χρέος νὰ μυστρίσῃ τὸ θόλος μὲ κου / [16] ρασάνι. Δίδει ὑπόσχεσιν ὁ αὐτὸς Δημητράκης αὐτὴ ἡ στέρνα / [17] νὰ εἶναι σάϊκη, νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν ἀπὸ τὸ πάτος ἕως εἰς τὰ ποδάρια / [18] καλουπίων καὶ ἂν δὲν βαστάξῃ χρέος νὰ τὴν διορθώσῃ καὶ ἂν δὲν διορ / [19] θωθῇ διὰ χρόνους ἕξε νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἐδικά του ἔξοδα. / [20]

Ὁ λαιμὸς καὶ εἴ τι ἄλλο χρειάζεται αὐτῆς τῆς στέρνας ἔξω, ὡσὰν κιούγκια, / 21 λούκια καὶ ἄλλα, εἶναι διὰ λογαριασμὸν τοῦ οἰκοκύρη.
/ 22 22 Σεπτεμβρίου 1820.
/ 23 Ἔλαβεν γρόσια ἑκατὸν πενήντα No 150.

64

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 10α΄ *1820, 24 Σεπτεμβρίου*

Ὁ Κωνσταντῆς (Μπ)ό(μπ)ολας συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γιάννη Νικολοῦ / 2 Γιαννίτζη νὰ τοῦ οἰκοδομήση νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, τὸ / 3 ὁποῖον ἔχει νὰ γίνη ἀπαράλλακτον καὶ τὸ μάκρος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ / 4 ὕψος καὶ τὰ τείχη καὶ τὰ κουφώματα, δηλαδὴ πόρτες, παραθύρια / 5 καὶ δουλάπια, ὡσὰν τοῦ Ἀντώνη Χατζηφίλιππα. Ὁ κερεστὲς ὅλος καὶ τρά / 6 βες τοῦ πατώματος καὶ τρία περαστάρια καὶ ψαλίδια καὶ κάσες καὶ / 7 παραστρατὰ πόρτων καὶ παραθυρίων, τέλος ὅλος ὁ κερεστές, ὁποὺ / 8 χρειασθῇ νὰ εἶναι καστανιά, οἱ τράβες τοῦ πατώματος ἡ μία ἀπὸ τὴν / 9 ἄλλην νὰ ἀλαργάρουν ἕνα ἥμισυ ρούπι καὶ νὰ πλανισθοῦν τετρά / 10 γωνα, ὁμοίως καὶ τὰ περαστάρια καὶ ψαλίδια, ἡ σκεπὴ μὲ σκίζες / 11 καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ νὰ γίνη αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον εἶναι διὰ λογαρια / 12 σμὸν τοῦ ρηθέντος Κωνσταντῆ. Καὶ διὰ αὐτὰ ὅλα κατὰ τὴν συμφω / 13 νίαν νὰ δώση ὁ Γιαννίτζης γρόσια χίλια διακόσια, No 1200, / 14 καὶ ὄχι ἄλλον περισσότερον. Ὁ οἰκοκύρης ἔχει τὸ χορήγι ὁποὺ / 15 ἔχει νὰ κτισθῇ (τοῦ ὁποίου τὸ ἀγώγι εἶναι τοῦ μαστόρου), κολτεμήρια / 16 καὶ σουβὰς καὶ τὸ πάτωμα τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως καὶ οἱ κλειδαριές. / 17 Τὰ φύλλα ἀπὸ σανίδι βενέτικη καὶ τὰ μάσχουλα παραθυρίων καὶ πόρ / 18 των [[καὶ]] καὶ τὰ καρφιὰ καὶ οἱ δουλκέρηδες εἶναι τοῦ μαστόρου / 19 ὁμοίως καὶ τὰ κεραμίδια καὶ πρεβάζια ὁλόγυρα εἰς τὴν σκεπήν.
/ 20 24 Σεπτεμβρίου 1820.
/ 21 Ἔλαβεν κάπαρον γρόσια ἑκατόν No 100.

65

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 10β΄ *1820, 27 Σεπτεμβρίου*

Ὁ (Μπ)ενιζέλος Βέγκος, κιούσης καὶ Γιάννης, γαμβρὸς Ἀκλήρου, (ντ)ουλκέρης, συνε / 2 φώνησαν μετὰ τοῦ Παντελῆ Γιάννη Κορινθίου νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν / 3 νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, ὡσὰν τοῦ Δημήτρη Κουκουδάκη τὸ ὕψος καὶ τὸ

πλάτος απαράλλακτον καὶ τὸ μάκρος δύο ἀχνάρια μακρύτερον / [5] ἀπὸ αὐτό, τοῦ ὁποίου ἔχει νὰ γίνῃ καὶ τὸ κατώγαιον ὡσὰν αὐτοῦ νὰ ἔμβουν / [6] τράβες νὰ γίνῃ τὸ πάτωμα ὅσες χρειασθοῦν, κουφώματα νὰ γίνουν / [7] εἰς τὸ κατώγαιον πόρτα καὶ (μπ)άγκα. Εἰς τὸ ἀνώγαιον παραθύρια, εἰς τὸν / [8] ἀφαῖτην τοῦ μέρους τραμοντάνας δύο καὶ τοῦ μέρους ποὺ ἐντε πόρτα καὶ / [9] ἓν παραθύριον καὶ εἰς τὴν γωνίαν ἕτερον μικρόν. Ὁ κερεστὲς ὅλος πεύ / [10] κινος, οἱ τράβες τοῦ πατώματος, τὰ περαστάρια τρία καὶ τὰ ψαλίδια τῶν κάσ / [11] ων καὶ παραστρατῶν, πόρτων καὶ παραθυρίων καὶ (μπ)άγκας καστανιά. / [12] Ἡ σκεπὴ μὲ καλάμια, ἀπάνω τὰ κεραμίδια. Τὰ φύλλα τῶν πόρτων, / [13] παραθυρίων καὶ (μπ)άγκας βενέτικη τάβλα. Καὶ τοῦ πατώματος οἱ σκίζες / [14] καὶ ἀφάνες καὶ τὸ χῶμα ὅσον χρειασθῇ νὰ πατωθῇ. Τὰ τείχη ἔχουν / [15] νὰ κτισθοῦν εἰς τὴν κάθε ἡμέραν μὲ τρία φορτώματα χορήγι, / [16] νὰ ἀνακατωθῇ μὲ κοκκινάρι καὶ ἄμμον. Οἱ καμάρες ὅλων / [17] τῶν κουφωμάτων νὰ κτισθοῦν μὲ χορήγι. Διὰ τὴν αὐτὴν τὴν ἀποκο / [18] πήν, κτίσιμον τοίχων, κερεστέ, σκίζες, χωμ[[ ]]ατώματος, / [19] πήλιασης, καλάμια, κεραμίδια, φύλλα κουφωμάτων, καρ / [20] φιά, μαστορικά, χορήγι καὶ (ντ)ουλκεροσύνη |καὶ (μπ)αρούτη| νὰ δώσῃ ὁ Παν / [21] τελῆς κατὰ τὴν συμφωνίαν γρόσια πεντακόσια, Νο 500, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ λάβουν οἱ ρηθέντες μὲ ράτες, τώρα 200 / [23] καὶ εἰς τὸ πάτωμα 150 καὶ εἰς τὰ κεραμίδια 150. Καὶ διὰ (μπ)ακσίσιν / [24] γρόσια 5. Τὸ κοπάνισμα πατώματος, ἰσάκσιμον κατωγαίου, / [25] κολτεμήρια, σουβὰς καὶ κλειδαριές εἶναι τοῦ οἰκοκύρη.

/ [26] 27 Σεπτεμβρίου 1820.

/ [27] Σήμερον ἔλαβον γρόσια διακόσια Νο 200

/ [28] 3 Ὀκτωβρίου ἔλαβον γρόσια ἑκατὸν πενήντα " 150

66

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 11α΄ *1820, 12 Οκτωβρίου*

Ὁ Μιχάλης Σολιώτης καὶ Γεωργάκης Μαμάσης συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Δημή / [2] τρη Καλαφάτη νὰ τοῦ οἰκοδομήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, ἐγγὺς / [3] τῶν ὁσπιταλίων ἀπάνωθεν μέρους, τοῦ ὁποίου νὰ γίνῃ τὸ τεῖχος ἀπαράλλα / [4] κτον |ὡσὰν| τοῦ ἐκεῖ ἐγγὺς νέου ὁσπιτίου, τὸ μάκρος νὰ γίνῃ κούφωμα ἀχναρίων / [5] μὲ τοῦ ρηθέντος Μιχάλη τριάντα ἕνα, τὸ πλάτος μὲ τοῦ ἰδίου Μιχάλη δώδεκα / [6] καὶ τὸ ὕψος ἀπὸ τὴν κάτωθεν κάσαν τῆς πόρτας κατωγαίου ἕως εἰς τὰ ξυ / [7] λοδέματα τῶν περασταρίων πήχεων ἑπτά. Οἱ πέτρες, χῶμα, ἄμ / [8] μος, νερόν, (μπ)αρούτη διὰ τὲς πέτρες, μαστόροι καὶ ὑπουργοί, ὁ κερεστὲς / [9] καστανιά, ψαλίδια, περαστάρια καὶ τῆς κορυφῆς καὶ τῶν κάσων πόρτων / [10] καὶ παραθυρίων, τὰ φύλλα πόρτων καὶ παραθυρίων τάβλα βενέτικη / [11] καὶ τὰ μάσχουλα αὐτῶν, τὰ κεραμίδια καὶ τὸ

ἔδαφος τοῦ κατωγαίου / [12] νὰ γίνῃ ἴσια νὰ μὴν μείνουν πέτρες καὶ τὰ ξυλοδέματα τόσον / [13] αὐτά, ὁποὺ ἔχουν νὰ πέσουν οἱ τράβες τοῦ σουφᾶ, ὅσον καὶ ἐκεῖνα ὁποὺ νὰ / [14] καρφωθοῦν τὰ περαστάρια καὶ τὰ καρφιά, αὐτὰ ὅλα εἶναι διὰ λογα / [15] ριασμὸν τῶν μαστόρων. Ὁ οἰκοκύρης ἔχει νὰ τοὺς δώσῃ τὸ χορήγι, τὲς / [16] τράβες τοῦ σουφᾶ, τὰ πέταυρα τῆς σκεπῆς καὶ διὰ τὸν ἄνωθεν κερεστὲν / [17] ἑκατὸν δέκα ρεντίνες καὶ διὰ ἔξοδα τῶν ἄνωθεν καὶ κόπους αὐτῶν / [18] καὶ μαστορικὰ κιούσηδων καὶ (ντ)ουλκέρη γρόσια 870, ὀκτακόσια ἑβδομήν / [19] τα, τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ τὰ πάρουν εἰς τρεῖς ράτες. < >

/ [20] Αὐτοῦ τοῦ ὁσπιτίου ἔχουν νὰ γίνουν κουφώματα ὀκτώ, παραθύρια δύο, / [21] πόρτες καὶ δύο (ντ)ουλάπια μὲ κουτί, μὲ χωρὶς φύλλα τὰ (ντ)ουλάπια.

/ [22]

12 Ὀκτωβρίου 1820.

/ [23] μιχαλις σολιοτις βεβεονυ

/ [24] γιοργις μαμασις βεβεονι.

67

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 11β΄ *[1820, 27 Οκτωβρίου]*

Ὁ Δημητράκης Λαγκαδιανὸς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Δημήτρη Τζόπηρη / [2] νὰ τοῦ φτιάσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων, μάκρος καὶ ὕψος ἀπαράλλα / [3] κτον [[μετά]] ὡσὰν τὸ ὁσπίτιον Κωνσταντῆ Σκουζᾶ, τὸ πλάτος κούφωμα ἀχνάρια / [4] τῆς πήχης δώδεκα. Τὸ τεῖχος νὰ γίνῃ ὡσὰν τοῦ Βαγγελῆ Τζικνιᾶ, νὰ γίνουν / [5] κουφώματα ἕξε παραθύρια, δύο πόρτες καὶ δύο (ντ)ουλάπια, τὰ δουλάπια μὲ / [6] χωρὶς κουτί,*

67α**

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9 (λυτό ἔγγραφο) *1820, 27 Οκτωβρίου*
1820, Ὀχτωβρίου 27

/ [2] Τὴν σήμερον ἐσυνφώνησε ὁ |μαστρο{στρο}| -Δημητράκης Λαγκαδιανὸς / [3] μὲ τὸ Δημήτρη Γιάννη Σόπηρη νὰ τοῦ [[χ]]φ<τι>άσῃ σπίτι ἴσα μὲ τοῦ Κωστα / [4] ντῆ Σκουζᾶ, μάκορος ψῆλος ἴσα μὲ κεῖνο, πιλάτο χ<ν>άριγια δώδεκα. / [5] Ὁ κερεστὲς πεφήκινε γιὰ τὴ σκεπή, πόρτες παράθυρα καστα / [6] νὲς καὶ χορήγι ὅλα τοῦ μαστρο-Δημητράκη καὶ νὰ γίνεται τὸ κατώγι / [7] πνετε πήχεσι |καὶ μισὴ| μάκρος, σκίζες καὶ

---

* Μέχρι αυτό το σημείο έχει καθαρογραφτεί το συμφωνητικό.

** Βλ. συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

ἀχαμνὴ μπήλιασις του μα / [8] στόρου, τοῦ σεκεπὴ τὰ πεταῦρα ἀπό δύο διάχτυλα ἀλάργου, / [9] ἔξε παράθυρα καὶ δύο πόρτες καὶ δύο τουλάπια, τὰ φύλλα διὰ τὶς / [10] πόρτες καὶ παράθυρα τοῦ μάστορη τὰ φύλλα τοῦ τουλαμπιῶνε / [11] εἶναι τοῦ νοικοκύρη, καρφιὰ καὶ μάσκουλα εἶναι τοῦ μάστορη, κολ / [12] τερμρήγια καὶ κλειδωνὲς εἶναι τοῦ νοικοκύρη, ἡ μπηλία καλὴ / [13] καὶ κοπανίσμα μυστρὶ ὅλα τοῦ νοικοκύρη, καὶ ὁ τοῖχος καλὸς σὰ τοῦ / [14] Βαγγελῆ καὶ τὰ κεραμίδια τοῦ μάστορη καὶ οἱ τράβες τοῦ φά [ ] πέ / [15] φκινεν τοῦ μαστόρη καὶ δύο φοροτώματα χορήγι τὴν ἡμέρα / [16] νὰ τὴ ρίξῃ στὴ λάσπη. Τὸ παζάρι του εἶναι 834. < >
/ [17] Καὶ τρεῖς ὀκάδες krasìl τὴν ἡμέρα. Καὶ μία ὀκὰ μπαρούτη μοναχά.

68

Ανεμόμυλος

Κώδικας Ν. 9, φ. 12α΄ *1820, 15 Νοεμβρίου*

Ὁ Βασίλης Κουτζογεώργα μὲ ἄλλους πέντε μαστόρους συνεφώνησαν / [2] μετὰ τοῦ Γιάννη Γεώργη Γιάννη Μιχάλη νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκ θεμελίων / [3] ἑνὸς ἀνεμομύλου τὸν πύργον ὕψος καὶ πλάτος καθὼς καὶ τῶν ἑτέρων ἀνεμο / [4] μύλων μὲ τὴν πήχην τεκτονικὴν καντζελλαρίας πρὸς παράδες πενήντα / [5] ἔξε τὴν κάθε μίαν καὶ γεμεκλίκι τὴν κάθε δουλευτιάρικην ἡμέραν / [6] γρόσια τρία, ὅσοι ἄνθρωποι καὶ εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν δούλεψιν. < > / [7] Ὑπόσχεται αὐτὸς ὁ Βασίλης μὲ τοὺς μαστόρους πέντε εἰς τὴν οἰκοδομὴν / [8] αὐτοῦ τοῦ πύργου νὰ δουλεύσουν ἔξε σφυριὰ καὶ ὅσοι ἄλλοι χρειασθοῦν / [9] διὰ νὰ σερβίρουν αὐτοὺς τοὺς ἔξε. Νὰ δουλεύσουν τοῖχον παστρικὸν καὶ / [10] σάϊκον, ἀπ' ἔξω νὰ μὴν ἔμβῃ χαλίκι ἀλλ' οἱ πέτρες πελεκητὲς / [11] καὶ νὰ σοφιλιάσουν ἡ μία μὲ τὴν ἄλλην, ἀπὸ μέσα νὰ ἔμβουν χαλίκια. / [12] Νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ τεῖχος εἰς τὸ πλάτος ρούπια ἑπτά. Ἔχει νὰ μετρηθῇ (τελειώ / [13] νοντας) αὐτὸς ὁ πύργος μέσα καὶ ἔξω καὶ ὅσες πῆχες ἔβγῃ νὰ πληρωθοῦν ὡς ἀνω / [14] τέρω. Καὶ οἱ σκάλες ὁποὺ γίνουν μέσα ἔχουν νὰ μετρηθοῦν κατὰ τὴν συνή / [15] θειαν καὶ ὅσες πῆχες ἔβγουν νὰ πληρωθῇ ἡ κάθε μία πρὸς παράδες 56 ὡς καὶ / [16] ἡ τοῦ πύργου. Εἰς τὸ κτίσιμον θέλει εἶναι ἐπιστάτης ὁ Νικόλας (Μπ)ουλαμαντῆ / [17] καὶ ὅταν αὐτοῦ δὲν ἀρέσῃ τὸ τεῖχος ὁποὺ δουλεύσουν νὰ τὸ κρεμίσουν καὶ νὰ τὸ / [18] ξεναφτιάσουν. Τὲς πέτρες ὁποὺ ἔχει νὰ κτισθῇ αὐτὸς ὁ πύργος καὶ οἱ σκά / [19] λες ἔχουν νὰ τὲς ἐβγάλουν (μὲ (μπ)αρούτη τοῦ οἰκοκύρη) καὶ νὰ τὲς κουβαλή / [20] σουν ὅσον καὶ νὰ εἶναι ἀλάργου οἱ μαστόροι. Τὰ δὲ ἄλλα εἶναι ὅλα διὰ λογα / [21] ριασμὸν τοῦ οἰκοκύρη, χορήγι, χῶμα, νερὸν καὶ ἄλλα, ὅσα χρειασθοῦν / [22] (ἐκτὸς τῶν πέτρων) νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ οἰκοδομή, ὁμοίως καὶ ὁ ὑπουργὸς / [23] ὁποὺ ἔχει νὰ φτιάσῃ τὴν λάσπην. Ὁμοίως ἂν χρειασθῇ νὰ γίνῃ καὶ δάμια / [24] αὐτοῦ τοῦ ἀνεμομύλου,

νὰ τὴν φτιάσουν οἱ ἴδιοι μαστόροι μὲ τὴν πήχην / 25 ὡς ἀνωτέρω, παράδες 56 καὶ νὰ μετρηθῇ ὡς εἶναι συνήθεια αὐτοῦ τοῦ τόπου.
/ 26 Ὕδρα, 15 Νοεμβρίου 1820.
/ 27 Σήμερον ἔλαβον κάπαρον γρόσια ἑκατόν, Νο 100
/ 28 βασιλις κουκιογιοργα κε σπιλιος βεβεονομε
/ 29 20 Δεκεμβρίου 1820. Ἐτελείωσαν, ἔλαβον τὸν λογαριασμὸν
/ 30 τους σῷον καὶ ἐξώφλησαν.

69

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ.12β΄ *1820, 20 Δεκεμβρίου*

Ὁ Κωνσταντῆς Γιάννη Βαρβαρίτη συνεφώνησε μετὰ τοῦ Βασίλη Σταμάτη / 2 Σπαχῆ νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων ἀποκοπὴ / 3 διὰ γρόσια ἑπτακόσια πενήντα, Νο 750. Αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον ἔχει νὰ / 4 γίνῃ μάκρος (ὅστριας καὶ τραμοντάνας) ἀπ᾽ ἔξω ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν / 5 ἕως εἰς τὴν ἄλλην πήχεις δέκα, τὸ πλάτος κούφωμα μέσα πήχεις τέσσα / 6 ρας, ὕψος ἀπό κάσαν πόρτας κατωγαίου ἕως νὰ πέσουν τὰ ξυλοδέ / 7 ματα τῶν περασταρίων πήχεις πέντε. Τὸ κατώγι μάκρος μέσα ἀχνάρια / 8 τῆς πήχης δώδεκα καὶ τοῦ πλάτους ὡς ἄνωθεν. Κουφώματα, πόρτες ⌊δύο⌋ κατωγαίου / 9 καὶ ἀνωγαίου, παράθυρα τέσσαρα, ὁ κερεστές, οἱ τράβες τοῦ κατωγαίου (νὰ πέσουν / 10 ἀλάργου ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ἑνός ἀχναρίου) καὶ τῆς σκεπῆς πεύκινος καὶ τὰ / 11 περαστάρια τρία, ἡ σκεπὴ πέταυρα, τὰ ὁποῖα νὰ πέσουν ἀλάργου ἡ μία ἀ / 12 πὸ τὴν ἄλλην δύο δακτύλων καὶ τὰ κεραμίδια [[τὰ φύλλα]] ὁ κερεστὲς / 13 κάσων καὶ παραστρατῶν πόρτων καὶ παραθυρίων καστανιά, τὰ φύλλα αὐτῶν / 14 βενέτικη τάβλα καὶ τὰ μάσχουλά των (χωρὶς κολτεμήρια), τὰς δύο κλειδα / 15 ριὰς τῶν πόρτων, τὸ τεῖχος καὶ αἱ πόρται καὶ τὰ παράθυρα ἔχουν νὰ γίνουν / 16 καὶ ἡ δούλευσις καὶ τὸ μάκρος πλάτος πόρτων παραθυρίων ἀπαράλλακτα / 17 ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Δημήτρη Ντέντε Τζολάκη, δουλκέρης, καρφιὰ / 18 καὶ ὅ, τι χρειασθοῦν νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον εἶναι εἰς βάρος τοῦ Κων / 19 σταντῆ. Ἔξω ἀπὸ τὸν σουβὰν καὶ κολτεμήρια ὡς ἄνωθεν, χορήγι / 20 νὰ βάλουν τὴν ἡμέραν εἰς τὸ κτίσιμον τρία φορτώματα καὶ οἱ πέ / 21 τρες καὶ τὸ χῶμα καὶ ἄλλα τοῦ Κωνσταντῆ, ὁ τόπος νὰ ἐβγάλουν τὶς πέτρες εἰς / 22 βάρος τοῦ Βασίλη. Τὰ ἄνωθεν γρόσια 750, ἔχει νὰ τὰ πά / 23 ρῃ μὲ ράτες ὁ Κωνσταντῆς.
/ 24 Ἔλαβεν τώρα γρόσια διακόσια πενήντα Νο 250.
/ 25 20 Δεκεμβρίου 1820.
/ 26 κοστατιν γιανι βαβαριτι
/ 27 31 Δεκεμβρίου ἔλαβεν γρόσια διακόσια τρία " 203.

70

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 13α΄ *1820, 28 Δεκεμβρίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Γεώργης καὶ Βασίλης Βασίλαινας καὶ Στάθης καὶ οἱ λοι-
ποὶ συνδρό / [2] φοι τους συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Γεωργάκη Κόκεζα νὰ τοῦ οἰκοδο / [3]
μήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων μὲ τὴν πήχην, πρός / [4] παράδες ἐξήντα τὴν κάθε
πήχην. Τὸ τεῖχος ἔχουν νὰ τὸ κάμουν / [5] πλάτος πήχην μίαν καὶ νὰ γίνῃ ὡσὰν τοῦ
ὁσπιτίου φούρνου τοῦ Γεώργου / [6] Βλάση καὶ νὰ τὸ γιομίσουν. Ὅταν δὲν ἀρέσῃ τοῦ
δουλκέρη μάστορος / [7] Θεοδωράκη νὰ τὸν γκρεμίσουν καὶ νὰ τὸν ξανακτίσουν
χωρὶς ἔ / [8] ξοδον τοῦ οἰκοκύρη. Νὰ δώσῃ ὁ οἰκοκύρης [διὰ] γεμεκλίκι / [9] τῶν ὅλων
μαστόρων τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην / [10] μισὴ ὀκὰ κρασὶ τοῦ καθενὸς
ἀνθρώπου, οἱ πέτρες καὶ τὸ νερὸν / [11] εἶναι τῶν μαστόρων, τὰ δὲ ἄλλα ὅσα χρεια-
σθοῦν νὰ οἰκοδομηθῇ / [12] αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον εἶναι τοῦ οἰκοκύρη, ὁμοίως καὶ ὁ
ὑπουργὸς διὰ τὴν / [13] λάσπην.
/ [14] 28 Δεκεμβρίου 1820.
/ [15] Ἔλαβον διὰ κάπαρον γρόσια πενήντα, Νο 50.
/ [16] μαστρογιοργις ηποσκομε μαστρο βασιλις ειποσχομεν

71

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9, φ. 13β΄ *1820, 30 Δεκεμβρίου*

Ὁ Γεωργάκης Σωτήρου καὶ Παναγιώτης Νικόλα καὶ Νικολὸς Σωτήρου συνε-
φώνησαν / [2] μετὰ τοῦ Δημήτρη Κυριάκου (Μπ)αροῦ νὰ τοῦ φτιάσουν νέαν στέρναν /
[3] ἔξω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁσπιτίου του, ἡ ὁποία ἔχει νὰ βάλῃ νερὸν ἀπὸ / [4] τὴν κάτω
ταράτζαν ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων ἀχνάρια τῆς / [5] κάννας βάθος ὕψος
καὶ πλάτος τριάντα ἕνα. Ὅ, τι ἔξοδα χρειασθοῦν νὰ / [6] γίνῃ αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι
διὰ λογαριασμὸν τῶν ρηθέντων μαστόρων. / [7] Ἀπάνω ἡ ταράτζα αὐτῆς ἔχει νὰ γίνῃ
μὲ φιλίπρα ἀνακατωμένη μὲ / [8] χορήγι καὶ μύστρισμα μὲ κουρασάνι. Προσέτι ὑπό-
σχονται / [9] αὐτοὶ οἱ μαστόροι νὰ τοῦ φτιάσουν καὶ σκάλαν ἔξω τῆς στέρνας, ὅσα
σκα / [10] λούνια πάρῃ ἕως νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν ταράτζαν αὐτῆς, τὸ σκαλούνι πλάτος /
[11] μία πήχη κούφωμα. Ὑπόσχεται καὶ ὁ Δημήτρης νὰ δώσῃ πρὸς αὐτοὺς / [12] διὰ
ἔξοδα αὐτῆς καὶ κόπον μαστορικὸν γρόσια τριακόσια δέκα / [13] καὶ ὅση (μπ)αρούτη
ὑπάγῃ καὶ τὸν λαιμὸν προσέτι ὑπόσχονται οἱ ρηθέντες / [14] μαστόροι ὁλόγυρα τῆς
ταράτζας αὐτῆς τῆς στέρνας νὰ σηκώσουν τοῖχον / [15] ὕψος τρία ρούπια καὶ τὰ πε-

ζούλια νὰ τὰ στρώσουν μὲ κόκκινες πλάκες / [16] τοῦ ἐδῶ τόπου πελεκητές. Ὑπόσχονται αὐτοὶ οἱ ρηθέντες μαστόροι αὐτὴ ἡ / [17] στέρνα νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν ἀπὸ ἀπάνωθεν ἕως κάτω, εἰς διάστημα χρόνων / [18] πέντε, ἂν δὲν βαστᾷ τὸ νερὸν νὰ τὴν διορθώσουν μὲ ἐδικά των ἔξοδα / [19] καὶ ἂν δὲν ἠμπορέσουν εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα χρόνων πέντε νὰ τὴν ξαναφτιάσουν / [20] μὲ ἔξοδά των, χωρὶς νὰ δώσῃ ὁ οἰκοκύρης παρά.

/ [21] 30 Δεκεμβρίου 1820.

/ [22] μασστρογιοργάκις του μασστροσοτιρου βεβεονο

/ [23] μασστρονικολος του σοτιρου βεβεονο

/ [24] μασστροπαναγιοτις του μαστρονικολα βεβεονο

/ [25] Ἐλάβαμε διὰ καπαρο γρόσια 125

/ [26] 1821 Γεναριου 9 ἔλαβα γρόσια 100

/ [27] 19 Γεναριου ἐλάβαμε ἔτι γρόσια 076

/ [28] ἔτι ἔλαβον εἰς δύο φορές 79

/ [29] 14 Φεβρουαρίου 1821 ἔλαβον καὶ τὰ ρέστα καὶ ἐξώφλησαν 30

/ [30] 310

72

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9, φ. 14α΄ *1821, 8 Ιανουαρίου*

Ὁ Γεώργης Μαμάσης συνεφώνησε μετὰ τοῦ Παντελῆ Θεοδώση Πανταλέξα / [2] νὰ τοῦ φτιάσῃ εἰς τὸ κατώγαιον ὁσπιτίου του τὴν στέρναν, ἡ ὁποία νὰ γίνῃ / [3] βάθος μάκρος καὶ πλάτος αχνάρια μὲ τῶν ἰδίων εἴκοσι καὶ πέντε. Τὸ σκάψι / [4] μον καὶ ἄλλα ὁποὺ νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι τοῦ Μαμάση, προσέτι νὰ μυστρίση / [5] μὲ χορήγι τὸ κατώγαιον αὐτὸ τῆς στέρνας καὶ ὅσον μάκρος καὶ πλάτος εἶναι αὐτὸ τὸ / [6] κατώγαιον νὰ γίνῃ ταράτζα μὲ φιλίπρα καὶ χορήγι καὶ ἀπάνω μύστριμα / [7] μὲ κουρασάνι. Ὅσον χῶμα ἔβγῃ ἀπὸ τὴν γούβαν αὐτῆς τῆς στέρνας νὰ / [8] τὸ ρίξῃ ὁ Μαμάσης εἰς τὸ ἄλλο κατώγαιον μὲ ἔξοδά του. Διὰ ἔξοδα ὁποὺ / [9] ἀκολουθήσουν εἰς αὐτὴν τὴν στέρναν καὶ μαστορικὰ καὶ εἰς ὅλα ὅ, τι χρειά / [10] ζονται νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ στέρνα καὶ εἰς τὴν ἀπάνω ταράτζαν ὅλου τοῦ κατωγαίου / [11] ὡς ἀνωτέρω καὶ μύστριμα ὅλου τοῦ κατωγαίου καὶ τοῦ καλουπίων καὶ τὴν γούρναν / [12] ὁποὺ μαζωχθοῦν τὰ νερὰ νὰ δώσῃ ὁ Παντελῆς γρόσια διακόσια τριάν / [13] τα, Νο 230, καὶ ὅταν ἐβγάλῃ τὰ καλούπια νὰ δώσῃ ἀκόμη ὁ Παντελῆς / [14] διὰ τὸ μύστριμα τοῦ θόλου μὲ κουρασάνι γρόσια δέκα. Τὰ εἰκοσιπέντε / [15] ἀχνάρια ὁποὺ ἔχει νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ στέρνα εἶναι τὸ βάθος ἀπὸ τὴν κάτω ταράτζαν / [16] ἕως εἰς τὰ ποδάρια τῶν καλουπίων καὶ τὸ μάκρος καὶ τὸ πλάτος. < > / [17] Αὐτὴ ἡ στέρνα νὰ ἔβγῃ σάϊκη ἀπὸ κάτω ἕως εἰς τὰ ποδάρια καλουπίων, / [18] νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν καὶ ἂν δὲν βαστᾷ τὸ

νερὸν εἰς διάστημα πέντε χρό / [19] νων, ὑπόσχεται ὁ Μαμάσης νὰ τὴν διορθώσῃ καὶ μετὰ τὴν διόρ / [20] θωσιν δὲν βαστάξῃ, χρέος ὁ Μαμάσης νὰ τὴν ξαναφτιάσῃ ὁποὺ / [21] νὰ βαστᾷ τὸ νερὸν εἰς τὴν διορίαν τῶν πέντε χρόνων.

/ [22] 8 Ἰανουαρίου 1821.

/ [23] Ἔλαβεν σήμερον γρόσια ἑκατὸν ἕνα, παράδες εἴκοσι, Νο 101.20.

73

Σπίτι (τοίχοι)

Κώδικας Ν. 9, φ. 14β΄ *1821, 18 Ιανουαρίου*

Ὁ Δημητράκης Λαγκαδιανός συνεφώνησε μετά του Δημητράκη Γεωργά / [2] κη Βασίλη νὰ τοῦ φτιάσῃ τοὺς τέσσαρους τοίχους τοῦ νέου ὁσπιτίου ὅπου / [3] μέλλει καὶ μέσα ἕως νὰ πέσουν οἱ τράβες τοῦ σουφᾶ μισοτοίχων. / [4] Αὐτὰ τὰ τέσσαρα τείχη ἔχει νὰ γίνουν εἰς τὸ μάκρος καὶ ὕψος ἀπὸ τὸ ἔδα / [5] φος τῆς γῆς ἕως εἰς τὸ τέλος ὁποὺ ἔχουν νὰ πέσουν τὰ ξυλοδέματα τῶν / [6] περασταρίων ἴσια μὲ τοῦ ὁσπιτίου Μουτζούρη καὶ τὸ πλάτος μέσα ἀχνά / [7] ρια τῆς πήχης δεκαπέντε. Εἴ τι χρειάζονται νὰ οἰκοδομηθοῦν αὐτὰ / [8] τὰ τείχη (τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ κτισθοῦν ὡσὰν τοῦ φούρνου Γεώργου Βλάση / [9] ἀπαραλλάκτως) εἶναι ὅλα διὰ λογαριασμὸν του Λαγκαδιανοῦ, δηλαδὴ οἱ / [10] πέτρες, χῶμα, ἄμμον, νερὸν καὶ τοῦ χορηγίου (αὐτὸ εἶναι τοῦ οἰκοκύρη) / [11] τὸ κουβάλημα, (μπ)αρούτη καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῇ διὰ αὐτά, ὡσὰν μαστόροι / [12] καὶ ὑπουργοὺς καὶ ζῶα καὶ μαστόρους διὰ τὰ φουρνέλα, τὲς πέτρες ἔχει νὰ / [13] τὲς ἐβγάλῃ εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὁμοίως νὰ σκάψῃ καὶ τὰ θεμέλια ἕως / [14] νὰ εὕρῃ στερεὰν γῆν νὰ πιάσῃ νὰ κτίσῃ. Διὰ αὐτὰ τὰ ἔξοδα καὶ μα / [15] στορικὰ καὶ κόπους αὐτοῦ νὰ δώσῃ ὁ Δημητράκης Γεωργάκη γρόσια / [16] τετρακόσια ἑβδομήντα. Τὰ δουλκερικὰ καὶ ξυλικὴ εἶναι τοῦ / [17] Δημητράκη Βασίλη.

/ [18] 18 Ἰανουαρίου1821.

/ [19] Ἔλαβεν κάπαρον 50

/ [20] 6 Φεβρουαρίου ἔτι ἔλαβεν 100

/ [21] 12 Φεβρουαρίου ἔτι ἔλαβον 80

/ [22] 19 Φεβρουαρίου ἔτι ἔλαβον 240

/ [23] Νο 470

74

Σπίτι (τοίχοι)

Κώδικας Ν. 9, φ. 15α΄ *1821, 10 Φεβρουαρίου*

Ὁ Μιχάλης τῆς Βασίλαινας μὲ τὸ (μπ)ουλούκι του, μαστόροι πέντε, συνεφώ-

νησαν / [2] μετά του Γιάννη Τζιτζινάκη νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκ θεμελίων νέον ὁσπίτιον, / [3] τοὺς τοίχους δηλαδή, ὁποὺ εἶναι ἡ τέχνη τους καὶ νὰ πληρωθῶσι μὲ τὴν πήχην / [4] πρὸς παράδες ἐνενήντα τὴν κάθε μίαν. Εἴ τι χρειασθῇ νὰ οἰκο / [5] δομηθοῦν αὐτὰ τὰ τείχη εἶναι ὅλα τῶν μαστόρων, πέτρες, νερόν, / [6] ἄμμον καὶ ἐβγάλσιμον πετρῶν, δηλαδὴ ἡ παρούτη (τὸ χορήγι τοῦ οἰκοκύρη), / [7] τὸ μεροδούλι τοῦ ὑπουργοῦ ἑνὸς ὁποὺ ἔχει νὰ φτιάσῃ τὴν λάσπην, / [8] τὸ ἥμισυ νὰ τὸ πληρώσουν οἱ μαστόροι καὶ τὸ ἥμισυ ὁ οἰκοκύρης. / [9] Τὰ καλούπια ὁποὺ νὰ γυρίσουν οἱ καμάρες τῶν πορτῶν καὶ παραθυρίων καὶ ὁ / [10] κερεστὲς διὰ τὲς σκαλωσιὲς εἶναι τοῦ οἰκοκύρη. Τὸ τεῖχος νὰ γίνῃ / [11] πλάτος ρούπια τρία ἥμισυ ἕως εἰς τὸ πάτωμα καὶ ἐπάνωθεν τοῦ πατώματος / [12] ρούπια τρία καὶ νὰ γίνουν αὐτὰ τὰ τείχη ὡσὰν τοῦ ὁσπιτίου Γεωργάκη / [13] Κόκεζα καὶ τὸ κτίσιμον καλὸν καὶ γιομᾶτον μέσα, νὰ ἀρέσῃ τοῦ / [14] οἰκοκύρη καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ νὰ τὸ γκρεμίσουν καὶ νὰ τὸ ξανακτίσουν / [15] χωρὶς ἔξοδον τοῦ οἰκοκύρη.

/ [16] 10 Φεβρουαρίου 1821.

/ [17] μαστρομιχαλις τις βασιλενας κε το πουλουκι του ηποχκομε

/ [18] Ἔλαβον κάπαρον γρόσια εἴκοσι πέντε, No 25

/ [19] 12 Μαρτίου 1821 ἔλαβον ὅλον τὸ λογαριασμὸν σῷον

/ [20] καὶ ἐξώφλησαν καὶ δὲν μένει νὰ πρετενδέρουν ὀβολόν.

/ [21] μαστρομιχαλις με το μπουλουκι του εξεφιλισα.

75

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ. 15β΄ *1821, 22 Φεβρουαρίου*

Ὁ Κωνσταντῆς (Μπ)ό(μπ)ολα συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γεώργη Γιάννη Εὐλογιᾶς / [2] νὰ τοῦ οἰκοδομήσῃ νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων ἀποκοπὴ ὡς κάτωθεν, / [3] τὸ ὁποῖον νὰ γίνῃ μάκρος ἔξω, ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν ἕως εἰς τὴν ἄλ / [4] λην πῆχες δώδεκα καὶ ἕνα ρούπι, ὕψος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, δη / [5] λαδὴ τὴν πρώτην πέτραν ἕως τὸ τέλος ὁποὺ πέσουν τὰ ξυλοδέματα τῶν / [6] περασταρίων πῆχες ἑπτά, πλάτος κούφωμα μέσα μὲ τὸ ἀχνάρι / [7] τοῦ ἰδίου Γεώργη δέκα τρία. Τὸ κτίσιμον τῶν τοίχων ἀπαράλλακτον / [8] τοῦ ὁσπιτίου Γιάννη Νικολοῦ Γιαννίτζη, νὰ τοῦ γίνουν κουφώματα / [9] εἴκοσι πόρτες, παράθυρα καὶ (ντ)ουλάπια, οἱ τράβες τοῦ σουφᾶ νὰ εἶναι / [10] καστανιά, νὰ πέσουν ἀλάργου ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην δύο ἀχνά/ [11] ρια, οἱ τράβες τοῦ μικροῦ σουφᾶ καὶ τὰ ψαλίδια τῆς σκεπῆς καὶ τὰ περαστάρια / [12] πεύκινα, ἡ σκεπὴ μὲ πέταυρα, τὰ ὁποῖα πλανισμένα καὶ κοντὰ τὸ ἕνα / [13] μὲ τὸ ἄλλο σοφιλιασμένα, ὁλόγυρα τῶν σαντζακίων νὰ βαλθῇ / [14] πρεβάζι ἀπὸ σανίδι βενέτικον. Ὅσοι μαστόροι δουλεύσουν τὴν ἡμέ / [15] ραν μὲ σφυριά, τόσα φορτώματα χο-

ρήγι ἔχουν νὰ ρίξουν εἰς ταὴν / [16] λάσπην. Τὰ φύλλα πόρτων, παραθυρίων καὶ τὰ κουτιὰ (ντ)ουλαπίων / [17] καὶ τὰ μάσχουλα ὅσα χρειασθοῦν πόρτων καὶ παραθυρίων τοῦ μαστόρου. / [18] Διὰ αὐτοῦ τὰ ἔξοδα καὶ μαστορικὰ καὶ ἄλλα ὁποὺ οἰκοδομηθῇ αὐτὸ / [19] τὸ ὁσπίτιον ἔμειναν σύμφωνοι τὰ δύο μέρη νὰ δώσῃ ὁ / [20] Γεώργης τοῦ Κωνσταντῆ μαστόρου γρόσια χίλια τριακόσια, / [21] Νο 1300, τὰ ὁποῖα ἔχει νὰ τὰ λάβῃ μὲ ράτες.

/ [22] 22 Φεβρουαρίου 1821.

/ [23] Ἔλαβεν κάπαρον γρόσια διακόσια ἐνενήντα, Νο 290.

76

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9, φ.16α΄ *1821, 26 Φεβρουαρίου*

Ὁ Στάθης καὶ Βασίλης Κουμανταρόπουλα καὶ Νικόλας γαμβρός τους καὶ Χρόνης Ἀ / [2] γριδιώτης συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Νικόλα (Μπ)ουλαμαντῆ νὰ τοῦ οἰκοδο / [3] μήσουν νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων μὲ τὴν πήχην, πρὸς παράδες / [4] πενήντα ἕνα ἥμισυ. Τὰ τείχη νὰ γίνουν ἀπαράλλακτα ὡσὰν τοῦ / [5] ὁσπιτίου Δαμιανοῦ Χατζηδαμιανοῦ, νὰ δουλεύσουν ἑπτὰ σφυριά, τῶν ὁποί / [6] ων νὰ δώσῃ τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην ἀνὰ παράδες εἴκοσι / [7] εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον γεμεκλίκι, τὰ ἀγκωνάρια καὶ τὰ παράγκω / [8] να νὰ γίνουν πελεκητά, τὸ διάστημα μία πήχη νὰ πελεκηθοῦν, / [9] οἱ μαστόροι νὰ κουβαλήσουν τὲς πέτρες καὶ νὰ τὲς ἐβγάλουν (τὸ (μπ)αρούτι τοῦ οἰκοκύρη) καὶ τὸ νερὸν καὶ τὸ χῶμα. Τὸ χορήγι, ἄμμον / [11] νὰ φτιασθῇ καὶ ἡ λάσπη εἶναι τοῦ Νικόλα.

/ [12] 26 Φεβρουαρίου 1821.

/ [13] Ἔλαβον διὰ κάπαρον γρόσια ἑκατόν, Νο 100.

Δ. Κώδικας Ν. 9 (Λυτά έγγραφα)

77*

μάντρα

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο) *[1819], 17 Αυγούστου*

Ἐσυμφώνησεν ὁ Γιάννης Λαζάρου Δρένια μὲ τὸν μαστρο-Κυριάκο / [2] Λαγκαδιανὸ διὰ νὰ φτιάσειν μίαν μάνδραν ἀποπάνω / [3] ἀπὸ τὸν φοῦρνον τοῦ

---

* Το παρόν συμφωνητικό (αρ. 77), καθώς και τα επόμενα, αριθ. 78-83, σώζονται μόνο σε πρόχειρα σχεδιάσματα. Περισσότερα βλ. στο συμφωνητικό αριθ. 49α΄.

Θεοφίλου, τὸ ὁποῖον ἔμειναν σύμφωνοι νὰ πιάσῃ / [4] ἀπὸ τὴν μάνδραν τοῦ φούρνου, νὰ πάῃ ἀπάνω ὡς καθὼς κρατεῖ / [5] τὸ σύνορον, καὶ ὁ τοῖχος θέλει γενῇ παρόμοιον ὡσὰν τὸ μαγαζὶ / [6] τοῦ κὺρ-Δημήτρη [[ ]] τὸ ψῆλος 5 ὡ πῆχες θεμέλιον καὶ σαμ / [7] άρι. Ἡ συμφωνία εἶναι εἰς τὰ γρόσια 230 καὶ τρεῖς ὀκάδες μπαρούτη, νὰ / [8] δώσῃ ὁ ἄνωθεν Γιάννης ὁμοίως καὶ τὸ χορήγι καὶ ἀφοῦ τελειώσῃ / [9] νὰ λάβουν τὰ γρόσα.

78

Λογαριασμός

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο) *1821, [Φεβρουάριος]*

/ [1] Νὰ λάβῃ ὁ Δημητράκης Βασίλη
/ [2] ἀπὸ τὴν πώλησην ὁσπιτίου του
/ [3] γρόσια 1670
/ [4] ἀφαιρῶνται ὁποὺ ἔλαβεν
/ [5] ὁ πενθερός του " 600
/ [6] γρόσια 1070
/ [7]
/ [8]
/ [9]
/ [10]
/ [11]
/ [12]
/ [13]
/ [14]
/ [15]
/ [16]
// φ. 1β΄ // [17]
/ [18]
/ [19]
/ [20]
/ [21]
/ [22]
/ [23]
/ [24]
/ [25]

ἔλαβεν κάπαρον γρόσια 100
μετρητά " 85
μακρυλέγκα " 15
διὰ χορήγι " 40
4 Φεβρουαρίου μετρητά " 60
δημητράκης κιούσης " 150
9 Φεβρουαρίου μετρητά δημ. " 60
12 " μαστόρου " 80
14 " μετρητά δημη " 50
19 " τῶν μαστόρων " 240
889
19 Φεβρουαρίου μετρητά δημη. 181
1070

1821 Φεβρουαρίου 19 ἐξώφλησαν
ελαβα απο τονοτα γρ. 1070
διμιτρακις

56		63.	
06.	10	3.	20
130.		11.	
13.		24	
8.	10	101.	20
213.	20	61.	
14.		162.	20
13.	20	18.	10
241.	00	180.	30

79

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο) *1820, 1 Αυγούστου*

Νὰ φτιάσω τὴν στ<έ>ρνα τοῦ Θεοδωρῆ Μητρόκα στὸ σπίτι ἔξω / [2] στὴν αὐλή, τὴν ὁποίαν νὰ τὴν ἀνοίξῃ ὁ μάστορης τὴ γούβα καὶ νὰ τήνε / [3] κτίσῃ καὶ τὸ τοῖχο ποὺ θὲ νὰ χαλαστῆ νὰ ξανακτίσῃ ὁ μάσ / [4] στορης καὶ ὅ, τι σκάλες ποὺ χρειάσζουται ἀπὸ πάνω καὶ ἀ / [5] πὸ κάτω νὰ τὶς ἐφτ<ι>άσῃ ὁ μάσστορης. Ὁ νοικοκύρης ἔχει / [6] νὰ δώσῃ διὰ πιληρωμὴ γρόσια διακόσια πενήτα, / [7] νούμερο 250, καὶ ὅ, τι παρούτη πάῃ εἶναι τοῦ νοικοκύρη, / [8] τὰ ἐπίλοιπα εἶναι ὅλα τοῦ μάσστορη. Τὴ πέτρα ποὺ νὰ περι / [9] σεπέψῃ εἶναι νὰ τήνε πάρῃ ὁ μάσστορης. Η σστέρνα / [10] νὰ γένῃ ἀχνάρια τῆς κάννας εἴκοσι δύο, νούμερο 22, / [11] ἕως τὰ καλούπια νερό. Νὰ μυστρίσῃ τὸ θόλο ὁ μάσστορης. / [13] Ἔλαβα καὶ διὰ κάπαρο γρόσια ἑκατό, / [14] κλειδώνοτα τὴ σστέρνα νὰ λάβω ἑκατό, τελειώ / [15] νοντας τὰ κουρασάνια νὰ λάβω τὰ ἐπίλοιπα.

/ [16] μασστρογεωργὶς του μασστρονικολα ειποσχομὲ

/ [17] α΄ Αὐγούστου 1820.

// *φ. 1β΄* // [18] Διὰ 6 χρόνους νὰ κρατήσῃ. / [19] Ἂν γίνῃ περισσότερον νὰ πλερώνῃ ὁ Θεοδω / [20] ρῆς, ἂν εἶναι μικρότερη ὅ, τι πέφτῃ τῆς κά / [21] νας.

80

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο)

Ἔκαμα ἐγὼ ὁ μαστρο-Παναγιώτης διὰ νὰ / [2] τοῦ φτιάσω μία στέρνα τοῦ Δήμα Πέτρου Λαλεχοῦ, / [3] 25 ἀγνάρια κούφωμα [[ ]] 20. / [4] Ἡ ταράτζα ἀπάνω 20 ἀγνάρια μάκρος, / [5] πλάτος 10. Ὅ τι χρειάζονται εἶναι ὅλα εἰς τὸν / [6] μαστρο-Παναγιώτη, τὸ λαιμὸ εἶναι μόνον / [7] τοῦ νοικοκύρη. Ἡ στέρνα γρόσια 200 μὲ τὴ γούρνα. / [8] Ἔλαβα γρόσια 80.

81

Στέρνα

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο) *1820, 20 Ιουλίου*

Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι ὁ μαστρο-Γε / [2] ώργης Μαμάσης καὶ μαστρο-Μιχάλης μπατζανάκης του ἐσυμ / [3] φώνησαν μὲ τὸ μαστρο-

Κωνσταντῆ Γκιωνάκη νὰ τοῦ φθι / [4] άσουν μίαν στέρναν, ἡ ὁποία νὰ εἶναι 32 ἀχνάρια ἰτῆς κάνναςἰ / [5] νερό, ἤγουν μάκρος πλάτος βάθος. Ἂν ἐξ ἐναντίας ἤθελε / [6] γένῃ παρακάτω, νὰ μαγκάρουν ὅσον ἔρχεται τὸ ἀχνάρι, / [7] εἰ δὲ καὶ ἤθελε ἰγίνῃἰ παραπάνω, νὰ τοὺς πληρώνῃ ὅ, τι πέφτῃ τὸ / [8] ἀχνάρι. Καὶ νὰ τοὺς δώσῃ γρόσια τριακόσια σαράντα, / [9] Νο γρόσια 340, νέτα χωρὶς νὰ τοὺς δώσῃ ἄλλο τίποτις. Ὑ / [10] πόσχονται οἱ ἄνωθεν μαστόροι ὅτι εἰς 5 χρόνια, ἀνίσως καὶ πάθῃ τίποτις, νὰ τὰ φθιάσουν ἐξ ἰδίων τους. / [12] Οὕτως ἐσυμφώνησαν καὶ διὰ τοῦτο ἔγινε τὸ παρὸν / [13] βεβαιωμένον παρ' αὐτῶν καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἄνω / [14] θεν μαστρο-Κωνσταντῆ δια νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος.

/ [15]

20 Ἰουλίου 1820.

/ [16] 29 Αὐγούστου 1820, ἔλαβε με ράτες γρόσια 300.

82

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο) *1820, 22 Μαΐου*

Συμφώνησις όσπιτίου

/ [2] Συνεφώνησεν ὁ Ἀντώνιος Δημήτρη Δραπανιώτη μὲ τὸν / [3] μαστρο-Γεώργη καὶ μαστρο-Μιχάλη ὅτι νὰ τοῦ κτίσουν τὸ ὁσπί / [4] τιον εἰς ἀποκοπὴν εἰς πῆχες 200 καὶ εἰς γρόσια 410 καὶ νὰ ἔχουν ἀπὸ / [5] τὸν νοικοκύρην νὰ λάβουν τὰ συμφωνησμένα, ἐν πρώτοις μίαν / [6] βαρκάδα ἄμμον καὶ διὰ κρασί τους, 6 παράδες τοῦ καθενὸς καὶ 1 ζευγάρι / [7] ἀσκιὰ διὰ τὸ νερὸν καὶ 7 ὀκάδες παρούτη. Καὶ ἂν ἔβγῃ περισσότερον / [8] ἀπὸ τὲς 200 πῆχες ἔχει νὰ πληρώσῃ τὴν διαφοράν, ὁμοίως καὶ παρακάτου / [9] νὰ ἔβγῃ. Καὶ ἔμειναν οἱ μαστόροι νὰ τὸ ποτώσουν εἰς διορίαν ἡμέρας 16. / [10] Καὶ ὁ τοῖχος νὰ ἔχῃ τὸ κτίσιμον ὅμοιος κατὰ τοῦ Ἰωάννη παπα-Ἀντω / [11] νίου Θεοχάρη. Καὶ ἔλαβαν διὰ καπάρον οἱ ἄνωθεν μαστόροι / [12] γρόσια 20.

/ [13]

22 Μαΐου 1820

83

Νέον οσπίτιον

Κώδικας Ν. 9 (Λυτό έγγραφο)

Τὴν σήμερον ἐσυνφωνήσαμε ἐμεῖς τὰ δύο μέρη, ἐγὼ ὁ / [2] μαστρο-Ἀντώνη Λαγκαδιανὸς μὲ τὸν κουνάδο μου τὸν Δή / [3] μα νὰ τοῦ φτιάσω τὸ σπίτι, καὶ μινέσκομε στὸ [χριστι / [4] μενι] καὶ οἱ δυό. Μάκρος ἰἀπὸ γωνίαν εἰς γωνίανἰ πῆχες 15, πλάτο ἀπ' ἔξω / [5] 6 ὡ, καὶ δύο ἰτοῖχοιἰ μεσοχωρια εἰς τὴν μέσην, τὸ ὕψος πῆχες / [6]

8, πόρτες 6, παραθύρια 8, στο κατώγι παραθύρια / [7] 2. Τὸ πάτωμα νὰ εἶναι καστανές, οἱ τράβες καὶ ὅλος ὁ κε / [8] ρεστὲ καστανὲς καὶ τὰ κουφώματα νὰν τὰ κλείση μὲ βενέτι καὶ τὴ / [9] σκεπὴ καὶ ἡ ταράτζα νὰ τὶς κάμη μὲ φιλίπρα καὶ κουρασάνι ἀπάνω στὸ πάτωμα ὁ μαστρ- / [10] Ἀντών, τὸ κατώγι νὰν τὸ σιάξη κολτεμήρια 10, κλ / [11] ειδωνιγὲς 1, ἡ σκεπὴ ἁπλάνιστη καὶ τὰ πάταρα κοντὰ / [12] κοντὰ [[τὸ μυστρὶ νὰ εἶναι τοῦ νοικοκύρη]] καὶ νὰ δώση ὁ νοικο / [12] κύρης τοῦ μαστρο-Ἀντώνη γρόσια δύο χιλιάδες. / [14] Τὰ τείχη καθὼς εἶναι καὶ κτίζουνται.

Ε. Λυτά έγγραφα Ι.Α.Υ.

84

Στέρνα

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 87 (δίφυλλο) *1802, 25 Ιουνίου*

Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ἀθανάσης Κοσμᾶ Μπου / [2] λαμαντῆ ἐσυμφώνησε μὲ τὸν κὺρ-Δημήτρην Μπαροῦ νὰ τοῦ φθιάση εἰς / [3] τὴν μάνδραν ὁποὺ ἔχει εἰς τὸν πρόδρομον ἔμπροσθεν τοῦ ὁσπιτίου στέρ / [4] να, ἡ ὁποία νὰ ἔχη μάκρος ἀχνάρια κούφωμα εἴκοσι, πλάτος ἀχνάρια / [5] κούφωμα ἔνδεκα, βάθος δεκαπέντε, ἴσια μὲ τὰ καλούπια, ἡ ὁποία / [6] στέρνα νὰ παίρνη μέσα νερὸν ἀχνάρια σαράντα ἔξε καὶ νὰ τοῦ δώση / [7] διὰ μαστορικὰ πρὸς ἄσπρα δέκα τὸ ἀχνάρι. Ὅ, τι χρειασθῆ ἡ ρηθεῖσα στέρ / [8] να νὰ φθιασθῆ, λέγω, χορήγι, κτίσιμον, καλούπια, πέτρες, χῶμα / [9] καὶ ὑπουργοὺς εἶναι ὅλα τοῦ ρηθέντος Ἀθανάση καὶ οἱ τάβλες ὁποὺ χρειάζονται / [10] διὰ τὰ καλούπια καὶ εἴ τι ἄλλο χρειασθῆ νὰ μπιτίση ἡ ρηθεῖσα στέρνα / [11] ἄλλο νὰ μὴν ἠξεύρη ὁ ρηθεὶς κὺρ-Μπαροῦς εἰ μὴ μόνον τὰ κιού / [12] γκια καὶ νὰ τὰ βάλη ὁ Ἀθανάσης μὲ ἔξοδά του, ἀκόμα νὰ βάλη καὶ / [13] τὸ κουρασάνι ὁ ἴδιος Ἀθανάσης, πρὸς τούτοις εἶναι εἰς χρέος ὁ ρηθεὶς / [14] Ἀθανάσης νὰ κάμη ταράτζα μὲ ἀμυγδαλάτο κοπανιστὸν ἀπὸ / [15] τὸ κάτω μέρος ἕως εἰς τὸν ἀπάνω τοῖχον καὶ νὰ λάβη διὰ τὴν αὐτὴν / [16] ταράτζαν γρόσια σαράντα. Τὴν ρηθεῖσαν στέρναν ἔχει νὰ τὴν / [17] ἀρχίση εἰς τὰ 15 τοῦ ἐρχομένου Ἰουλίου. Ἔτι φανερώνομεν ὅτι τὴν / [18] ρηθεῖσαν στέρναν ὑπόσχεται νὰ τὴν φθιάση γερήν, νὰ βαστᾷ τὸ νερόν / [19] καὶ, εἰ μὲν (ὁ Θεὸς φυλάξη) καὶ δὲν ἔβγη γερή, νὰ τὴν ξαναφτιάση ὁποὺ / [20] νὰ γενῆ στάνια. Καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἄνωθεν ἔγινε τὸ / [21] παρὸν βεβαιωμένον καὶ [[ἐμ]]μαρτυρημένον εἰς τὴν Κανζελλαρί / [22] αν μας, ἵνα ἔχη τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ / [23] κριτηρίῳ.

/ [24] Ὕδρα, 25 Ἰουνίου 1802.

/ [25] αθανασις κοσμας μπουλαματι βεβε

/ [26] ονι δια χιρος εμου νικολα γιος γιλεβερουσι κε μαρτιρρι

/ [27] δημητρης νικολα κιαφα ἐπίτροπος μάρτυς.

/ 28 γιάννης νευγακόρη ἐπίτροπος μάρτυς.
/ 29 Νικόλαος Χατζηθεοδώρου, γραμματικὸς κοινότητος, ὁ γράψας μάρτυς.
// *φ. Ιβ΄* // 30 1802 Ἰουνίου 25, τοῦ ἐπαρέδωσα διὰ κάπαρο ἄσπρα 100
/ 31 Ἰουλίου 13, ἔτι τοῦ ἐδωσα ἄσπρα 100
/ 32 Ἔτι μὲ χέρι τοῦ υἱοῦ του ἄσπρα 50
/ 33 Σεμτεβρίου 14, τῶν κιούσηδων ἄσπρα 67. 20
/ 34 Διὰ τρεῖς ὑπουργούς ἄσπρα 04. 30
/ 35 Τοῦ Γιάννη διὰ τὴ ἀσβέστη ἄσπρα 25
/ 36 347. 10
/ 37 Ἔτι τῶν κιούσηδων ἄσπρα 72. 20
/ 38 419. 30
/ 39 Ἔτι τοῦ ἐδωσα διὰ τοὺς πούργους ἄσπρα 25
/ 40 Ἔτι διὰ τοὺς ὑστερινοὺς κιούσηδες ἄσπρα 45
/ 41 Χρῆστος μὲ δύο ζᾶ ἄσπρα 20
/ 42 Γιάννης κιούσης ἄσπρα 12
/ 43 541. 30
/ 44 Ἔτι τοῦ ἰδίου ἄσπρα 15
/ 45 Ἔτι τοῦ ἰδίου ἄσπρα 02
/ 46 Οἱ κιούσηδες ἡμέρες 3 ἄσπρα 39
/ 47 Ὁ Γιάννης ὁ κιούσης ἡμέρες 4 ἄσπρα 16
/ 48 Ὁ υἱὸς τοῦ μπαρπα-Μήτρου ἡμέρες 3 ἄσπρα 03. 30
/ 49 617. 20
/ 50 5 μεροκάματα οἱ δύο ὁποὺ ἐκοπάνισαν ἄσπρα 08

85

Ἐγγύηση (για σπίτι)

Λυτά ἔγγραφα (ΙΑΚ), ἀριθ. 252 *1813, 1 Αυγούστου*

Δηλοποιεῖται ὅτι ὁ Παναγιώτης ἀδελφὸς Σωτήρου Βαρβα / 2 ρίτη, ἔχοντας οἰκοδομήσει ἕνα ὁσπίτιον νέον ἐκ / 3 θεμελίων τοῦ ἐδῶ Κυριάκου Μανόλη γαμπροῦ Νίνη καὶ / 4 θέλοντας ἰδίᾳ αὐτοῦ γνώμῃ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν τέχνην / 5 καὶ δούλευσίν του, ὑπόσχεται διὰ τοῦ παρόντος ἀπὸ / 6 τὴν σήμερον ἕως χρόνους ἑπτὰ πρὸς τὸν οἰκοκύρην τοῦ αὐ / 7 τοῦ ὁσπιτίου ὅτι ὅποια οὖσα ζημία συνέβη εἰς αὐτό, σχί / 8 σμα τοίχου, ἢ καταρραγὴ τοῦ ἰδίου, παντελῶς νὰ ἀνοι / 9 κοδομῆται αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον καὶ νὰ διορθοῦται ἐξ ἰδίων / 10 ἐξόδων τοῦ εἰρημένου μαστόρου ἀναντιρρήτως καὶ ἀπρο / 11 φασίστως, ἐκτὸς μόνον φωτίας καὶ νεροῦ. Οὕτως ὑποσχόμενος ὁ μάστορης καὶ ὑπογράφεται, σὺν τῇ ὑποβε / 13 βαιώσει τῶν τιμιωτάτων συντύχων, διὰ νὰ

ἔχῃ ὅλην τὴν / [14] ἐνέργειαν καὶ τὸ κῦρος ἐν παντὶ καιρῷ τόπῳ τε καὶ κρι / [15] τηρίῳ.
/ [16] Ἥδρα, τῇ α΄ Αὐγούστου 1813.
/ [17] δημιτρις μπαροῦ σίντυχος
/ [18] ὁ καγκελλάριος
/ [19] Ἀνάργυρος Χατζηνικολάου

86

Νέον οσπίτιον

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 291 (δίφυλλο) *1816, 17 Ιανουαρίου*

Φανεροῦται διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ γράμματος / [2] οἱ μάστορες τζούσηδες, Ἀναγνώστης Βέγκος και Βασί / [3] λης Βόλης, συνεφώνησαν μὲ τὸ (μπ)ουλούκι τους, ἄνθρωποι δώδεκα, / [4] μετὰ τοῦ καπετὰν-Ἀντωνίου Οἰκονόμου Ὑδριώτην ἵνα τοῦ οἰ / [5] κοδομήσουν ἕνα ὁσπίτιον νέον ἐκ θεμελίων ἐπάνω εἰς τὸν / [6] τόπον ὁποῦ ἐξουσιάζει εἰς τὴν Μεγάλην Πούντα μεταξὺ τοῦ / [7] ὁσπιτίου Πέτρου Σπετζιώτη κατὰ τὴν τραμουντάνα μέρος / [8] καὶ νὰ πληρωθοῦν διὰ τούς τοίχους τὴν κάθε πήχην πρὸς / [9] γρόσια δύο καὶ τὴν κάθε δουλευτιάρικην ἡμέραν διὰ / [10] γεμεκλίκι γρόσια τρία. Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς εἰς ὅ,τι / [11] χρειασθῇ νὰ κτισθῇ καὶ νὰ τελειώσῃ τὸ αὐτὸ ὁσπίτιον / [12] εἶναι ὅλα ἐπὶ τὸν οἰκοκύρην καπετὰν-Ἀντώνιον ὁμοίως / [13] δὲ καὶ τὸ ἄνοιμα τοῦ τόπου ὁποὺ χρειασθῇ. < > / [14] Ὑποσχόμενοι ὅμως καὶ οἱ εἰρημένοι μάστορες νὰ / [15] κτίσουν πέντε σφυριά, νὰ κουβαλήσουν τὸ νερόν, πέτρες, / [16] τὸ πουλούκι τους, τὲς πέτρες νὰ τὰ κουβαλήσουν ἀπὸ τὸν / [17] ἴδιον τόπον τοῦτον καὶ νὰ κτίσουν τοῖχον εὔμορφον, κα / [18] λόν, σάϊκον, ὡσὰν οἱ τοῖχοι τοῦ ὁσπιτίου Πέτρου Σπετζιώ / [19] τη, τὸ πλάτος νὰ γίνουν ρούπια τρία ἥμισυ, τὸ δὲ ὕ / [20] ψος ὅσον θελήσῃ ὁ οἰκοκύρης καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ / [21] τοῦ οἰκοκύρη τὸ κτίσιμόν τους νὰ τό κρεμίσουν, νὰ τὸ ξανα / [22] κτίσουν προσυποσχό-μενοι αὐτοὶ οἱ μάστορες Ἀναγνώ / [23] στης καὶ Βασίλης ἀπὸ τὴν σήμερον ἕως χρόνους ἑπτὰ / [24] πρὸς τὸν οἰκοκύρην τοῦ αὐτοῦ ὁσπιτίου ὅτι ὁποία οὖσα ζη / [24] μία συνέβη εἰς αὐτό, σχίσμα τοίχου ἢ καταρραγὴ τοῦ / [26] ἰδίου, παντελὲς νὰ οἰκοδομῆται αὐτὸ τὸ ὁσπίτιον καὶ / [27] νὰ διορθοῦται ἐξ ἰδίων ἐξόδων τῶν εἰρημένων μαστόρων / [28] ἀναντιρρήτως καὶ ἀπροφασίστως ἐκτὸς μόνον φωτίας / [29] καὶ νεροῦ καὶ οὕτως χωρὶς ἀντιλογίαν. < >
/ [30] Καὶ διὰ τὸ βέβαιον ἐγένετο τὸ παρὸν συμφω / 31 νητικὸν γράμμα ἐν τῇ κοινῇ Καντζελλαρίᾳ τῆς νή / [32] σου Ἥδρας, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν τιμιωτάτων συντύχων, {ΙκαίΙ} // *φ. 1β΄* // [33] καὶ ἐμοῦ τοῦ καγκελλαρίου Ἀναργύρου, ὑπογραφαὶ ἰδιό / [34] χειραι τῶν παρασταθέντων, ὅπως ἔχῃ τὸ κῦρος καὶ / [35] ὅλην τὴν δύναμιν ἐν παντὶ καιρῷ τόπῳ τε καὶ κριτηρίῳ.
/ [36] Ἥδρα, τῇ 17 Ἰανουαρίου 1816.

/ 37 μαστρο αναγνοστις βένκος βε υπόσχομε και βεβεόνο τὰνοθεν δια χι lρο μουl.
/ 38 μαστρο βασίλις βόλις υπόσχετε και βεβεώ δια χιρός εμου ἀναγνόστι βένκος
/ 39 και μαρτυρο.
/ 40 μανόλης νικολού ἐλευθέρη σίντιχος.
41 νικολος κριεξι σιντιχος.
/ 42 ὁ Καγκελλάριος
/ 43 Ἀνάργυρος Χατζηνικολάου.
// *φ. 2α΄* // 44 Ἰδοὺ ἡ σημείωσις τῶν κάτωθεν μετρητῶν ὁποῦ λαμβάνουσι οἱ μάστορες παρὰ τοῦ καπετὰν-Αντωνίου. / 45 Ἐλάβαμε ἀκόντο τάλλαρα δέκα, νούμερον 10. / 46 Τῇ 4 8βρίου 1816 ἔλαβεν ὁ καπετὰν-Ἀντώνιος ἀπὸ τὸν μαστωρ-Ἀναγνώστην / 47 τζούσην τὰ ἄνω τάλλαρα 10, τὴν καπάραν δηλαδή, μένοντας λοιπὸν ἡ συμφωνία / 48 των ἄκερη.

87

Στέρνα

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 309 *1816, 13 Δεκεμβρίου*

Οἱ μάστορες τζούσηδες Σταμάτης καὶ Δημητράκης / 2 ἀδέλφια, υἱοὶ δὲ τοῦ μαστρο-Κώστα, συνεφώνησαν / 3 μετὰ τοῦ μαστρο-Γεωργάκη Χρυσοχόον διὰ νὰ τοῦ / 4 φτιάσουν μίαν στέρναν εἰς τὸ ὁσπίτιόν του ἐπὶ συμφω / 5 νία κατὰ τὴν ἔγγραφον τούτου συμφωνητικὸν γράμμα / 6 δεδομένον ὑπὸ τὴν 27 Νοεμβρίου 1816. / 8 Καὶ ὁποῖον ἀπὸ τὰ δύο μέρη παρέβῃ τὴν συμ / 9 φωνίαν αὐτὴν νὰ ἐκπλῇ τοῦ ἄλλου γρόσια 300. Οὕτως / 10 ὑποσχόμενοι οἱ παρασταθέντες αὐτοὶ καὶ ὑπογρά / 11 φονται μετὰ τῆς προσεπιβεβαιώσεως τῶν τιμιωτάτων / 12 συντύχων τῆς Καγκελλαρίας μας διὰ νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος / 13 ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ.
/ 14 Ὕδρα, τῇ 13 Δεκεμβρίου 1816.

88

Ασβέστης (πώληση)

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 334 (δίφυλλο) *1818, 29 Ιουνίου*

Ἐν ἔτει 1818, Ἰουνίου 29, εἰς Ὕδραν.
/ 2 Ὁ Δημήτρης Τζιπουλητᾶς συνεφώνησε μὲ τὸ κοινὸν / 3 τῆς Ὕδρας καὶ τοῦ ἐπώλησεν χορήγι κανταρίων χιλίων / 4 τριακοσίων πρὸς παράδες ἑξήντα, Νο 60, τὸ καν / 5 τάρι καὶ οὐδὲν ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἀσβέστην ὑπόσχεται / 6 ὁ καμινιάρης αὐτὸς Δημήτρης ὁποὺ νὰ εἶναι καλόν, / 7 παστρικόν, κατίνα καὶ σιμιγδάλι καὶ ἕως εἰς τὰς

15 / [8] ἢ 20 τοῦ ἐρχομένον μηνὸς Ἰουλίου νὰ φέρῃ τὸν ἀσβέ / [9] στην αὐτὸν καὶ νὰ τὸ παραδώσῃ ἐδῶ ἔξω εἰς τὴν γῆν. / [10] Ἔλαβεν ὁ ἴδιος διὰ καπάραν τάλλαρα ἑκατόν, τὰ δὲ λοιπὰ / [11] μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ χορηγίου.
/ 12 Ἐγένετο τὸ παρὸν ἐπὶ τῇ κοινῇ Καγκελλαρίᾳ εἰς ἔνδειξιν / [13] καὶ ἀσφάλειαν.
/ [14] δημητρις Τζηλιπουδάς υποσχετε καί βεβεει τά άνοθεν δια χειρός / [15] εμου στάθι κλουκινιότη καί μαρτηρό αυτός δε μήν ιξευβροτας να / [16] γραψη κάνι το σιμοίον του σταυβρού †
// *φ. 1β* // [17] Ὕδρα, 1818, Ἰουλίου 17, ἔλαβε ὁ ἴδιος Τζιπουλητᾶς διὰ χειρὸς Παναγιώτη Καραχάλη.
/ [18] Ἕτερα τάλλαρα 50 γρόσια 300
/ [19] Ἕτερα τάλλαρα 20, γρόσια 120 γρόσια 420
/ [20] Ἕτερα τάλλαρα 30, γρόσια 180 " 180
/ [21] Ἡ ὄπισθεν καπάραν τάλλαρα 100 " 600
/ [22] Ρέστα διὰ σάλδος γρόσια 1056
/ [23] γρόσια 2256 καντάρια 1504
/ [24] ο γραψας δαμυανος νικολα μαρτζανι

89*

Εγγύηση (για οικοδομή του κοινού) και εξόφληση

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 336 (δίφυλλο) *1818, 2 Αυγούστου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι μάστορες, τζούσηδες 7, σφυ / [2] ριὰ 6, συνεφώνησαν μετὰ τὸ κοινὸν τῆς Ὕδρας / [3] νὰ κτίσουν εἰς τὰ ὁσπιτάλια νέαν οἰκοδομὴν ἐκ θε / [4] μελίων, τὴν κάθε πήχην πρὸς παράδες 100 καὶ / [5] τὴν κάθε δουλευτιάρικην ἡμέραν διὰ γεμεκλίκι των / [6] γρόσια 4. Οἱ πέτρες καὶ τὸ νερὸν εἶναι ἐπὶ τῶν μαστόρων, / [7] τὰ δὲ λοιπὰ ἐπὶ τὸ κοινόν, ὑποσχόμενοι ὅμως οἱ / [8] μάστορες νὰ κτίσουν τοῖχον εὔμορφον, καλόν, σάϊκον, / [9] ἀρεσούμενον τῶν οἰκοκυραίων, καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ τῶν / [10] οἰκοκυραίων νὰ τὸν κρεμίσουν καὶ νὰ τὸν ξανακτίσουν μὲ / [11] ἔξοδα ἐδικά των. Οὕτως ὑποσχόμενοι αὐτοὶ οἱ μάστο / [12] ρες καὶ ὑπογράφονται.

Ὕδρα, 2 Αὐγούστου 1818.

/ [13] μαστρο βασιλης κουτζογιοργας ηποσχομε τα ανοθε
/ [14] μαστρο δημιτρακις
/ [15] μαστρο σοτηρος
/ [16] μαστρο παναγιοτακις

---

* Το συμφωνητικό έχει δημοσιευθεί στο ΑΚΥ, 6, 570. Αναδημοσιεύεται με ορισμένες διορθώσεις. Ο λογαριασμός όμως, που βρίσκεται στην πίσω σελίδα του δίφυλλου, ήταν αδημοσίευτος.

/ [17] μαστρο ανδρεας
/ [18] μαστρογιοργακις
/ [19] μαστρο θοδορακις ηποσχομαστε τα ανοθεν
// *φ. 2α΄* // [20] 2 Αὐγούστου 1818 ἔλαβον οἱ μάστορες τάλλαρα 30
/ [21] 11 ἰδίου ἔλαβον ἔτι 70
/ [22] 24 Αὐγούστου ἐλάβαμε τάλλαρα 60
/ [23] 8 Σεμτεβρίου ἐλάβαμε τάλλαρα 100
/ [24] τάλλαρα 260
/ [25] 24 Σεμτεβριου τα λοιπὰ ἐλάβαμε τάλλαρα 134
/ [26] τάλλαρα 394
/ [27] Εἶναι οἱ πῆχες 945, ρούπια 2
/ [28] μαστρο βασιλις κουτζογιοργας με την σιντροφια του βεβεονομε

90

Εξόφληση (για πηγάδι)

I.A.Y- Λυτά έγγραφα, αριθ. 353 *1819, 31 Μαρτίου*

Ὁ μαστωρ-Ἀναστάσης Ἀθηναῖος, σουουτζὴς, ἔλαβα ἀ / [2] πὸ τὸ κοινὸν Ὕ-δρας τὰ ὅσα μεροκάματα 116 ὡ ἐ / [3] δούλευσα εἰς τὸ πηγάδι μὲ τὲς χασομέρες μου, ὅλα / [4] γρόσια 699, καὶ ἔμεινα εὐχάριστος.
/ [5] Εἰς ἔνδειξιν ὑπογράφομαι.
/ [6] Ὕδρα, 31 Μαρτίου 1819.
/ [7] μαστρο αναστασης διπλαρις βεβεονι τα ανοθεν δια
/ [8] χιρος εμου γιοργαντα κολοβου κε μαρτιρω.

91

Διάφορες εργασίες

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 354 (δίφυλλο) *1819, 10 Απριλίου*

Ὁ μάστωρ τζούσης Γεώργης Κουράντος μὲ τὴν συντροφίαν του, ὅλοι / [2] των σφυριὰ 6, συνεφώνησεν μετὰ τὸ Κοινὸν τοῦτο τῆς Ὕδρας εἰς τὸ / [3] νὰ κτίσουν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ νῦν πηγαδίου εἰς τὸ Καμίνι ἕνα / [4] παραπέτι, πεζούλια, καλ-ντερίμια καὶ ἕτερα πρὸς παράδες / [5] εἰς τὴν κάθε τεκτονικὴν πήχην ἑκατό, τὸ δὲ καλντερίμι πρὸς / [6] παράδες πενήντα, φράγκο δηλαδὴ ἀπὸ γεμεκλίκι των, ὑποσχό-μενοι / [7] ὅμως οἱ μάστορες νὰ κτίσουν τὴν δουλείαν καλὴν, σάϊκον, ἀρεσούμε / [8] νον τοῦ Κοινοῦ. Οἱ πέτρες καὶ τὸ νερὸν νὰ εἶναι ἐπὶ τῶν μαστόρων, τὰ / [9] δὲ λοιπὰ

ἐπὶ τὸ Κοινόν. Ὁ πλάτος τοῦ τοίχου ἀπὸ τὸ θεμέλιον καὶ / [10] ἔξωθεν τῆς γῆς πήχης μιᾶς, νὰ γένῃ ρούπια πέντε καὶ ἀπὸ / [11] τὰ ρούπια πέντε ἕως τὴν ὁλότη ρούπια τέσσερα ἥμισυ. < > / [12] Τὸ παραπέτι νὰ γένῃ μὲ τὸ σαμάρι, τὰ πεζούλια νὰ γίνουν / [13] ἐπάνω μὲ πέτρες μεγάλες, τὰ σκαψίματα τῶν θεμελίων νὰ / [14] εἶναι ἐπὶ τῶν μαστόρων, ἐκεῖνο δὲ τὸ ξενόχωμα ὁποὺ εἶναι ἐπάνω, / [15] ἐπὶ τὸ Κοινόν. Λαβὼν δὲ ὁ μάστορης Κουράντος ἀπὸ τὸ Κοινὸν / [16] διὰ καπάραν ρου(μπ)ιέδες 22, γρόσια 60.20, καὶ εἰς τὰ 21 τοῦ πνέονος νὰ ἀρχίσουν τὴν δουλειάν.

/ [17] Ἐγένετο τὸ παρὸν ἐπὶ τῇ Καγκελλαρίᾳ εἰς ἔνδειξιν.

/ [18] Ὕδρα, 10 Ἀπριλίου 1819.

/ [19] γιοργίς κουραντος ηποσχέτε και βεβινι δια χιρος εμου Σπιρο / [20] γιοργάντα ος και ηποσχομε.

// *φ.1β΄* // [21] Ἡ ὄπισθεν καπάρα γρόσια 60. 20

/ [22] 1819 Ἀπριλίου 27 ἔλαβα ἐγὼ Κουράντος παρὰ τῆς Καγκελλα

/ [23] ρίας ἕτερα γρόσια 139. 20

/ [24] Μαΐου 11 ἕτερα γρόσια 150.

92

Νέον οσπίτιον

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 362 (δίφυλλο, φ. 1α΄) *1819, 8 Ιουνίου*

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Βασίλης Δημήτρης καὶ Νικόλας κιούσηδες / [2] συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Μανόλη Νικόλα Βιολῆ νὰ τοῦ φτιάσουν / [3] νέον ὁσπίτιον ἐκ θεμελίων. Τὸ αὐτὸ ὁ / [4] σπίτιον νὰ ὑπάγῃ ὕψος ἀπὸ τὴν κάτω κάσαν πόρτας ἕως / [5] τὸ τέλος κροδομάτων πήχεις καντζελλαρίας 4 ὡ, κουφώματα, πα / [6] ραθύρια, πόρτες καὶ ντουλάπια καὶ μάκρος καὶ πλάτος ὅσον θελήσῃ ὁ / [7] οἰκοκύρης. Δίδουν ὑπόσχεσιν οἱ αὐτοὶ μαστόροι νὰ κτίσουν / [8] τέσσαρα σφυριὰ νὰ κτίσουν τοῖχον καλόν, εὔμορφον καὶ σάϊκον / [9] καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ τοῦ οἰκοκύρη νὰ τὸν κρεμίσῃ, νὰ τὸ ξα / [10] ναφτιάσουν χωρὶς λόγον. Κουβάλημα νεροῦ καὶ χορηγίου / [11] [[εἶναι]] καὶ ἐβγάλσιμον πέτρες εἶναι τῶν μαστόρων. Τὸ χῶμα, ἡ ἄμ / [12] μος, τὸ χορήγι καὶ ἡ ὅση (μπ)αρούτη χρειασθῇ εἶναι τοῦ οἰκοκύρη, / [13] ὅστις ἔχει νὰ πληρώσῃ καὶ ὑπουργὸν νὰ φτιάσῃ τὴν λάσπην. / [14] Τελειώνοντας τὸ αὐτὸ γιαπί, μετρώντας εἶναι εἰς χρέος ὁ ρη / [15] θεὶς Μανόλης νὰ πληρώσῃ τὴν κάθε πήχην [πρὸς] παράδες / [16] 55, κάμοντας λογαριασμὸν ὅσες πῆχες ἔβγῃ νὰ πλη / [17] ρωθοῦν. Προσέτι, τὴν κάθε ἡμέραν δουλευτιάρικην / [18] νὰ δώσῃ εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον γεμεκλίκι μία ὀκὰ κρα / [19] σί, ὅσων δουλευτάδων δουλεύσωσιν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκο / [20] δομήν. Τὸ χόνδρος τοῦ τείχους ἔχει νὰ γίνῃ τρία ἥμι / [21] συ ρούπια. Τὴν ἐρχομένην Δευτέραν, εἰς τὰς

16 πα / 22 ρόντος, ἔχουν νὰ ὑπάγουν νὰ πιάσουν δουλειά. Δι' ὃ καὶ / 23 ἀποφαίνονται.
/ 23 8 Ἰουνίου 1819.
/ 24 μασστροβισιλίς κε μασστροδιμίτρις μασστρονικολας
/ 25 βαρβαριτις στρεμπερις βεβαιονομε
/ 26 Σήμερον ἐλάβαμεν διὰ κάπαρο γρόσια 100.
/ 27 2 Ἰουλιου ἐλάβαμεν ὅλον τὸ λογαριασμὸν
/ 28 καὶ ἐξωφλήσαμεν γρόσια 204.

93

Στέρνα

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 362 (δίφυλλο, φ. 1 β΄) *1820, 8 Ιουνίου*

Ὁ Γεώργης μαστρο-Νικόλα Βαρβαρίτη συνεφώνησε μετὰ / 2 τοῦ Δημήτρη Γεωργάκη Τζιρτζίκου νὰ τοῦ φτιάσῃ εἰς τὴν / 3 αὐλὴν στέρναν, ἡ ὁποία ἔχει νὰ γίνῃ βάθος μάκρος / 4 καὶ πλάτος νὰ γυρίσῃ ἀχνάρια τῆς κάννας τριάντα πέντε. / 5 Σκάψιμον, κτίσιμον, κουρασάνι, γούρνα ὁποὺ ἔχουν νὰ / 6 μαζωχθοῦν τὰ νερὰ καὶ εἴ τι χρειασθῇ ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ / 7 οἰκοδομηθῇ εἶναι ὅλα εἰς βάρος τοῦ ρηθέντος Γεώργη καὶ ἀ / 8 πὸ τὴν σήμερον, [ἐν] διορίᾳ ἡμερῶν εἴκοσι μία νὰ τελειωθῇ. Ἡ ταράτζα [ἀπ]άνωθεν τῆς στέρνας ὅσον βαστᾷ μά / 10 κρος καὶ πλάτος [ἔχ]ει νὰ γίνῃ κοπανιστὴ μὲ φιλίπρα καὶ / 11 χορήγι καὶ ἀπά[νωθεν τῆ]ς φιλίπρας νὰ βαλθῇ κουρασάνι / 12 μὲ ἔξοδα [τοῦ αὐ]τοῦ τοῦ Γεώργη. Ἡ συμφωνία τους ἄλλο ἔξοδο / 13 νὰ μὴν [ ] ὁ Δημήτρης, παρὰ νὰ τοῦ δώσῃ τοῦ ἄνω / 14 εἰρημένου Γεώργη γρόσια τριακόσια σαράντα πέντε, / 15 Νο 345, τὰ ὁποῖα νὰ τὰ δώσῃ μὲ τρεῖς ράτες, τὰ μὲν / 16 120 σήμερον διὰ κάπαρον, τὰ δὲ 120 κτίζον / 17 τας τὴν στέρναν καὶ τὰ 105 τελειώνοντας τὸ κουρασά / 18 νι τῆς στέρνας καὶ ταράτζας. Ὑποσχόμενος ὁ αὐτὸς μαστρο- / 19 Γεώργης ἡ αὐτὴ στέρνα νὰ εἶναι σάϊκη, νὰ κρατῇ τὸ / 20 ὅσον νερὸν βάλῃ μέσα, ἀπὸ κάτωθεν ἄχρι τῶν πο / 21 δῶν καλουπίων, ἐν διορίᾳ χρόνων πέντε καὶ ἐν / 22 τῷ αὐτῷ διαστήματι δὲν κρατήσῃ τὸ νερὸν εἶναι εἰς χρέος νὰ / 23 τὴν ξαναφτιάσῃ μὲ ἰδικά του ἔξοδα, / 24 χωρὶς λόγο προφάσεως. Δι' ὃ καὶ ὑπογράφονται.
/ 25 8 Ἰουνίου.
/ 26 γεωργις μα[στρο]νικολα ειποσχομε
/ 27 Σήμερο ἔλαβα διὰ κάπαρο γρόσια 120
/ 28 22 Ἰουνίου ἔλαβα ἔτι γρόσια 120
/ 29 13 Ἰουλίου ἔλαβα καὶ ἐξωφίλησα τὰ ἑκατὸ 105

94

Μαγαζί

Λυτά έγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 494 (δίφυλλο) *1829, 13 Μαΐου*

Διὰ τοῦ παρόντος δηλοποιεῖται ὅτι ὁ κύριος Θεοχάρης Γιάννη Μιχά / [2] λη ἐσυμφώ<νη>σαν μὲ τὸν μαστρ-Ἀγγελῆ Κοκορογιάννη καὶ συντροφία του, / [3] μαστόρους ἑπτά, ἤτοι σφυριὰ ἑπτά, μὲ τοὺς ὁποίους ἔκαμαν συμφωνίαν / [4] νὰ κτίσουν ἕνα μαγαζὶ κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα μαγαζιά, εἰς τὴν Σπηλιὰ / [5] τοῦ Μπαργιάμη. Τὸ κάτω πλευρὸ καὶ τῆς τραμουντάνας τὸ πλευρὸ νὰ εἶναι / [6] ἀράδες, ὡς εἶναι ἡ μάντρα τοῦ Μαρούκα καὶ τὰ καντούνια μὲ τὸ πα / [7] ραγκώνι του νὰ εἶναι πελεκητὰ παστρικά, εἰς τὸ κάτω πλευρὸ νὰ γίνουν / [8] τέσσερες κολῶνες ἀπὸ τὸ μέσα μέρος, νὰ ἐξέχουν ἕνα ρούπι ἀπὸ / [9] τὸν τοῖχον καὶ νὰ μετρηθῇ τὸ κάτω πλευρὸ καὶ νὰ πληρωθῇ πρὸς / [10] ἐνενήντα πέντε παράδες ἡ πήχη, τὰ δὲ ἄλλα πρὸς δύο γρόσια / [11] ἡ κάθε πήχη, οἱ τοῖχοι νὰ γίνωνται εἴκοσι παρμάκια τὸ πλάτος. Καὶ / [12] ὑπόσχεται ὁ Θεοχάρης ||[[τοῖς αἰτοῖς]] | νὰ βάλῃ |τὸ χορήγι| καὶ νὰ τὸ φέρῃ εἰς τὴν δουλειὰ καὶ τὴν ἄμμο / [13] νὰ ἐβγάλῃ καὶ τὲς πέτρες νὰ τὲς ρίξουν ἀπάνω εἰς τὴν ράχην / [14] τοῦ δρόμου καὶ νὰ τοὺς δώσῃ καὶ γεμεκλίκι τρεῖς μπότζες κρασὶ / [15] καὶ ἕναν ὑπουργὸ διὰ τὴν λάσπην. Ὑπόσχονται καὶ οἱ μαστόροι νὰ / [16] φέρουν τὸ χῶμα καὶ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, τὸ χῶμα νὰ τὸ ἐβγάλουν / [17] ἀπὸ τὰ δύο μαγαζιὰ καὶ ἀπὸ τὴν μπάντα τοῦ μαγαζιοῦ, καὶ ἂν δὲν / [18] φθάσῃ, τότε νὰ ἐβγάζουν καὶ ἀπὸ τὸ περιβόλι καὶ τὴν ἐρχομένην Δευτέ / [19] ρα, Μαΐου εἴκοσι, ὑπόσχονται οἱ μαστόροι νὰ ἀρχίσουν δουλειὰ καὶ / [20] νὰ σηκωθοῦν οἱ τοῖχοι εἰς τὸ ὕψος ὡς εἶναι καὶ τὰ πλησίον μαγαζιά. / [21] Ὅσον χρειάζεται ἄνοιγμα διὰ τὸ θεμέλιο διὰ φουρνέλες εἶναι τοῦ νοικο / [22] κύρη, νὰ λάβουν καὶ καπάρο, γρόσια τριακόσια, Νο γρόσια 300. / [23] Ἡ δουλειὰ νὰ γίνεται σίγουρη καὶ διὰ ἀσφάλειαν ἀμφοτέρων τῶν / [24] μερῶν ἔγινεν τὸ παρὸν συμφωνητικὸν ἔμπροσθεν ἀξιο / [25] πίστων μαρτύρων καὶ νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντί / [26] [[ ]] Κριτηρίῳ.

/ [27] Ἐν Ὕδρᾳ, τῇ 13 Μαΐου 1829.

/ [28] θεοχάρις Ἰωάννου μιχάλι βεβαιόνω

/ [29] μαστρο αγγελις βεβεονο

/ [30] μαστροσπήρος ἀθηναίος τουλγκέρις μαρτυρῶ

// *φ. 2β΄* // [31] Συμφωνητικόν

/ [32] Θεοχάρη Ἰω. Μιχάλη μετὰ τοῦ

/ [33] μαστρο-Ἀγγελῆ Κοκορογιάννη

/ [34] καὶ συνδροφία περὶ οἰκοδομῆς

/ [35] νέου μαγαζίου.

/ [36] ἀριθ 7 . ἐδόθη ἀντίγραφον

/ 37 ἑνί ἑκάστῳ
/ 38 τῇ 14 Μαΐου 1829.

95

Στέρνα

Λυτά ἐγγραφα (ΙΑΚ), αριθ. 516 (δίφυλλο) *1833, 15 Σεπτεμβρίου*

Διὰ τοῦ παρόντος ἐνδεικτικοῦ συμφωνητικοῦ γράμματος / 2 δηλοποιῶ ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος μαστρο-Γεώργης / 3 ἐσυμφώνησα τὰ ἀκόλουθα μετὰ τοῦ Λαζάρου Γιαννίκη:
/ 4 1. Ὁ πρῶτος ὑπόσχεται νὰ φιάσῃ μία στέρνα εἰς τὴν αὐλὴν / 5 τοῦ Βασίλη Καθηκούρη ποδῶν εἴκοσι ὀκτώ, μῆκος δώδεκα, / 6 πλάτος ἓξ, βάθος δέκα. Ἐὰν ἡ εἰρημένη στέρνα ἤθελε γίνει / 7 μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν συμφωνία ἕως ἕνα πόδι, θέλει τοῦ / 8 πληρώσει ὁ Λάζαρος ὅσο ἀναλογεῖ τὸ κάθε πόδι, ἐὰν δὲ ἤθελε / 9 γίνει μικροτέρα μέχρι τῶν εἴκοσι ἑπτὰ ποδῶν θέλει / 10 εἶναι εἰς βάρος τοῦ μαστρο-Γεώργη διὰ νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Λάζαρον / 11 ὅ, τι ἀναλογεῖ εἰς τὸν κάθε πόδα. Ἐξ ἐναντίας δέ, ὅταν ἀνοίξῃ / 12 ἡ γούβα, ἤθελε μετρηθῇ ἀπὸ τοὺς ἰδίους, ἂς ἤθελε γίνει μικροτέρα / 13 ἀπὸ τοὺς εἴκοσι ἑπτὰ πόδας θέλει ἐπιστρέψει ὁ μαστρο-Γεώργης / 14 τὰ ἑκατό, ἀριθμός 100, γρόσια ὁποὺ ἔλαβε προπληρωτέα παρὰ τοῦ / 15 Λαζάρου, οἱ δὲ κόποι του θέλουν εἶσθαι εἰς μάτην.
/ 16 2. Ὅλα τὰ ἔξοδα, κόποι, ἄνοιγμα γούβας, κτίσιμο, καλούπια, / 17 κουρασάνι, χορήγι, καθὼς καὶ τὸ μπάζι θέλει ρίψει κάτωθεν / 18 τῆς οἰκίας τοῦ Α. Καλαφάτη, εἶναι τοῦ μαστρο- Γεώργη. / 19 Ἐπειδὴ εἰς ἕνα μέρος ὁποὺ θέλει ἀνοίξει ἡ γούβα εἶναι πετρώδης, / 20 θέλει ρίψει ὁ μαστρο-Γεώργης φορνέλο μὲ μεγάλην προσοχὴν διότι, / 21 ἂν ἤθελε ἀκολουθήσει ζημία τοῦ ὁσπιτίου ἢ ἄλλο τι, θέλει εἶναι / 22 εἰς βάρος του, ἐκτὸς μόνον τῆς πυρίτιδος, ἥτις θέλει τοῦ / 23 δοθῇ παρὰ τοῦ εἰρημένου Λαζάρου.
/ 24 Ἀκολουθεῖ
// *φ. 1β΄* // 25 3. Ὑπόσχεται πρὸς τούτοις ὁ ρηθεὶς μαστρο-Γεώργης διὰ τὴν / 26 διαληφθεῖσαν στέρνα την καλήν της στερέωσιν καὶ κτίσιμόν της, / 27 τοίχους δυνατοὺς μὲ χορήγι ἀρκετὸ καὶ κουρασάνι παλαιό, / 28 ὥστε ὁποὺ μέχρι τῶν δέκα χρόνων ἂν ἤθελε τρέξει εἶναι ὑπόχρε / 29 ως πάντοτε νὰ τὴν διορθώνει ἄνευ τινὸς πληρωμῆς - θέλει / 30 τοῦ δώσει ὁ Λάζαρος χορήγι διὰ νὰ χαλικώσῃ τὸν τοῖχον ὁ μαστρο- / 31 Γεώργης ὁποὺ εἶναι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀντώνη Καθηκούρη χωρὶς / 32 νὰ τοῦ πληρώσῃ ἡμερομίσθι.
/ 33 4. Ὑπόσχεται δὲ ὁ Λάζαρος Γιαννίκης ἀφοῦ ἤθελε τελειοποιηθῇ / 34 ἡ ρηθεῖσα στέρνα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ὄπισθεν συμφων / 35 ιῶν θέλει μετρήσει πρὸς τὸν

μαστρο-Γεώργη γρόσια τριακόσια, / [36] ἀριθμὸς 300, ἀφαιρώντας τὴν πρώτην δόσιν γρόσια 100, ὁποὺ ἔλαβε / [37] προπληρωτέα καὶ τὴν δευτέραν ὁποὺ θέλει τοῦ μετρήσει ἅμα / [38] ὁποὺ θεμελιώσει τὴν στέρνα γρόσια ἑκατό, ἀριθμὸς 100, συμποσούμενα / [39] |καὶ ὡς τὴν τελείωσιν γρόσια 100| ὁμοῦ γρόσια τριακόσια, ἀριθμὸς 300, ὡς ἄνωθεν εἴρηται.

/ [40] Ταῦτα πάντα ἐσυμφώνησαν καὶ συνυπόγραψαν μετὰ τῶν κάτω / [41] θεν μαρτύρων ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος.

/ [42] Ὕδρᾳ, τῇ 15 Σεπτεμβρίου 18{0}33.

/ [43] γιωργις του μάσστρονικολα ειποσχομε ταανωθεν

/ [44] Ἔλαβον ὁ ὑποφαινόμενος διὰ τὴν ἄνωθεν στέρνα κατὰ τὴν συμφωνίαν μας / [45] ἕως ὅτου κλειδώσῃ ἡ στέρνα γρόσια διακόσια, ἀριθμὸς 200, εἰς τρεῖς δόσεις / [46] προσέτι λαμβάνω γρόσια πεντήκοντα παρὰ τοῦ ἰδίου Λαζάρου / [47] Γιαννίκη ὑπόσχομαι μὲ αὐτὰ νὰ τὴν τελειοποιήσω καθ' ὅλην τὴν / [48] ἔκτασιν μὲ τὰ κουρασάνια ὅλα, νὰ δοκιμασθῇ καὶ ἀπὸ νερό, τότε / [49] νὰ λάβω κατὰ τὴν συμφωνίαν μας τὰ ὅλα [[ ]] τὰ |ὅσα μᾶς ἀνήκουν|

/ [50] Ἀκολουθεῖ

// *φ. 2α΄* // [51] διὰ τελειώση ὁ λογαριασμὸς πρὸς ἀποπλήρωσιν τῶν τριακο / [52] σίων γροσίων, ὅταν καταμετρηθῇ ἡ στέρνα πόσα ἀχνάρια εἶναι / [53] καὶ ὑποφαίνουμαι.

/ [54] μασστρογιωργις του μασστρονικολα ελαβα ταανωθεν κατα τι σιφονια

/ [55] 1833, Δικεμβρίου 10.

// *φ. 2β΄* // [56] Σημειώνω τὰ ὅ, τι δίδω τοῦ μαστρο-Γεώργη διὰ τὴ στέρνα

/ [57] κάπαρο

/ [58] Πρώτη δόση εἴκοσ<άρι> 5	γρόσια 96.	40	
/ [59] Ἔτι 1 τάλληρον βασιλικόν	16.	00	αρ. 419
/ [60] Ἔτι	3.	10	
/ [61] Ἔτι 2 σφέτζινα	6.	10	αρ. 560
/ [62]	122.	20	
/ [63] 1½ εἰκοσάρι	28.	35	
/ [64] 2½ εἰκοσάρια [στο]	48.	05	
/ [65] Γαζέτες		20	
/ [66]	200.	00	
/ [67] Ἔτι 2 δίστηλα	41.		
/ [68] Ἔτι εἰς δραχμὰς	γρόσια 37.	27	
/ [69] Ἀπὸ ἐλάττωσιν δύο			
/ [70] ποδῶν τῆς αὐτῆς στέρνας γρόσια	21.	16	
/ [71]	300.	03	

/ [72] γεωργις [[ελα]] μασστρονικο

/ [73] λα ελαβον ταανωθεν

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ*

Ι. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΩΝ

ανακαίνιση σπιτιού **1, 12** βλ. και επισκευές
ανεμόμυλος **6, 68**
ασβέστης, πώληση **8, 88**
εγγύηση **9, 29, 50, 50α, 58, 85, 89** βλ. και εξόφληση
εκκλησία **10**
εξόφληση **7, 9, 15, 24, 29, 50, 50α, 58, 89, 90** βλ. και εγγύηση
επισκευές **27, 38, 43 , 51, 51α**
εργασίες διάφορες **27, 36, 38, 59, 91**
λογαριασμός **81**
μαγαζί **4, 94**
μάντρα **28, 28α, 38, 41, 42, 59, 77,** βλ. και τοίχος
οικοδομή του κοινού στα οσπιτάλια **89**
πηγάδι **7, 90**
πώληση βλ. ασβέστης
σκάλα, -ες **38, 50, 50α,** βλ. και εγγύηση, εξόφληση
σπίτι, (νέον) οσπίτιον **2, 9, 13, 14, 15, 17, 18, 20** (σπιτάκι), **22, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 55α, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 67α, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 86, 92,** βλ. και ανακαίνιση, εγγύηση, εξόφληση, επισκευές, εργασίες, τοίχος
στέρνα **3, 5, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 30, 32, 44, 49, 49α, 52, 52α, 57, 58, 59, 63, 71, 72, 79, 80, 81, 84, 87, 93, 95,** βλ. και εγγύηση, εξόφληση, επισκευές, εργασίες
ταράτσα **29**
τοίχος, **-οι 38, 73, 74** βλ. και μάντρα, σπίτι

* Στα ευρετήρια που ακολουθούν οι αριθμοί παραπέμπουν στις πράξεις

ΙΙ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ, ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ἀγκωνάρια, τά **20, 59, 76,**
ἀγώγι, τό **63**
ἀδελφός, ὁ **22, 26, 85, 87**
αἰτία, ἡ **10, 11, 51** βλ. και λόγος
ἀκαρτερώ (=προσμένω) **13, 23**
ἀκαταζήτητος **23, 24, 30**
ἄκερος, βλ. ἄκυρος
ἀκόλουθα, τά **95**
ἀκολουθῶ **34, 51α, 52α, 63, 72, 95**
ἀκόντο (ιταλ. acconto=πληρωμή έναντι λογαριασμού) **86**
(ἀ)κροδόματα, τά (ακρόδομος, ο=δώμα οικιών, ταράτσα) **43, 92**
ἀκροδεσιά, ἡ
ἄκυρος, ἄκερος **86**
ἀλαργάρω **64**
ἀλάργου **67α, 68, 69, 75**
ἀλείφω **26, 52, 52α**
ἄμμος, ὁ, ἡ **10, 12, 13, 19, 22, 33, 38, 40, 42, 47, 56, 60, 62, 65, 66, 73, 74, 76, 82, 92, 94**
ἀμούντα, ἀμοῦντε (από το βενετ. andar a monte =πάω χαμένος) **26, 59**
ἀμυγδαλάτος (=στο σχήμα του αμύγδαλου) **49, 52, 57, 63, 84**
ἀναγκαῖα, τά **19**
ἀνακατώνομαι **65**
ἀνακατωμένος, ὁ **19, 21, 27, 29, 32, 71,**
ἀναλογῶ **95**
ἀνανεώνω 1, **43, 51α**
ἀνανέωσις, ἡ **43**
ἀναντιρρήτως **85, 86, 93**
ἀνεβαίνω **28, 30, 71**
ἀνελλιπής **55, 56**
ἀνεμόμυλος, ὁ **6, 68**
ἀνενόχλητος **24**
ἀνέξοδος **22, 38**
ἀνήκω **95**
ἄνθρωπος, ὁ **1, 19, 39, 40, 41, 47, 68, 70, 76, 86, 93**
ἄνοιγμα,τό **86, 94, 95**
ἀνοίγω **17, 32, 79, 95**
ἀνοικοδομοῦμαι **85**
ἀντίγραφον , τό **94**
ἀντιλογία, ἡ **86**
ἀνώγαιον, τό **65**
ἀπαράλλακτος **45, 46, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 73, 75, 76**
ἀπαρθενεύω (ιταλ. appartenere=ανήκω, προσήκω) **15, 24,**
ἀπερνῶ **27, 31, 33**
(ἀ)πετονιά, ἡ **30**
ἀπλάνιστος **83**
ἀποδεικτικό γράμμα, το **86, 93**
ἀποκοπή, ἡ **28, 36, 55, 61, 65, 69, 75, 82**
ἀποκρίνομαι (=είμαι υπόλογος) **25, 52α**
ἀποπλήρωσις, ἡ **95**
ἀποφαίνομαι **92**
ἀποφασίζω **50α**
ἀπροφασίστως **85, 86, 93**
ἀράδα, οἱ πέτρες - (=στη σειρά, στη γραμμή) **10, 12, 13, 33, 34, 59**
ἀράδες, οἱ **94**
ἀρέσει **10, 12, 13, 22, 23, 38, 47, 48, 59, 68, 70, 74, 86, 89, 92**

ἀρεσούμενος, ὁ **89, 91**
ἀρεστός **59**
ἀριθμός, ὁ **24, 50, 52, 58, 95**
ἁρμολόγι, τό **31, 33, 43**
ἀρφανός **34**
ἀρχή, ἡ **19, 55α**
ἀρχίζω **30, 55α, 84, 91, 94**
ἀρχινῶ **38, 52α**
ἀρχιτεκτονικός βλ. πήχης
ἀσβέστη, ἡ **59, 84, 88**
ἀσκί, τό **20, 59, 82**
ἄσπρα, τά (=νόμισμα) **52α, 84**
ἀστράκια, τά **31**
ἀστράχι, τό (μίγμα από όστρακα, άμμο και ασβέστη, ειδικό για στεγανοποίηση) **48,**
ἀσφάλεια, ἡ, εἰς ἀσφάλειαν **16, 21, 22, 38, 51α, 59, 84, 88, 94**
ἀσφαλίζω **85**
αὐλή, ἡ **12, 17, 25, 27, 32, 63, 71, 79, 93, 95**
ἀφαιρῶ, -οῦμαι **38, 78, 95**
ἀφαῖτης, ὁ **31, 65, 67α**
ἀφάνες, οἱ **36, 48, 56, 65**
ἀχαμνός **67α**
(ἀ)χνάρια, τά (υποδιαίρεση μέτρων μήκους) **3, 11, 16, 25, 35, 48, 65, 66, 67α, 69, 72, 75, 80, 81, 84, 95**
- τῆς κάννας **16, 19, 21, 25, 26, 30, 32, 44, 57, 63, 71, 79, 81, 93**
- τῆς πήχης **11, 17, 34, 53, 55, 55α, 61, 67, 69, 73**

βάζω, βάλλω **11,** κ. ά.
βάθος, τό **3, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 30, 44, 52, 57, 61- 66, 69, 71, 72, 73, 75, 81, 84, 92, 93, 95**
βαρκάδα, ἡ **82**
βάρος, τό
εἰς βάρος **11, 13, 16, 17, 19, 25, 63, 69, 93, 95**
βασιλικόν τάλληρον, τό **95** βλ. καί τάλληρον
βαστῶ, βαστάζω **5, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 30, 32, 44, 49, 51, 52, 57, 58, 63, 71, 72, 84, 93**
βέβαιον, τό **86**
βεβαιώνω **10, 15, 18, 20, 26, 50, 66, 68, 71, 81, 84, 86, 88-94**
βενέτι, τό **83**
βενέτικος **35, 45, 48, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 75** βλ. και τάβλα, σανίδι
βροχές, οἱ **58**
βράχος, ὁ **30 , 60**
βρύσις, ἡ **19**

γαμβρός, γαμπρός, ὁ **11, 12, 29, 35, 76, 85**
γαζέτα, ἡ (=νόμισμα) **95**
γάρ(μ)πης, ὁ (ενετ. garbin= νοτιοδυτικός άνεμος) **28, 28α**
γείτων, ὁ **31**
γεμεκλίκι, γεμεκλίον, τό (τουρκ. yemek =φαγητό, χρήματα για φαγητό) **2, 4, 6, 10, 12, 13, 15, 20, 22, 23, 24, 33, 38, 40, 59, 66, 68, 70, 76, 86, 89, 91, 92, 94**
γερός **84**
γῆ, ἡ **30, 73, 75, 88, 91, 94**
γιαπί, τό (τουρκ. yapι= κτίσμα, οικοδομή, γιαπί) **53, 59, 92**
γίγνομαι **10 ,** κ. ά.
γιομάτος **74**
γιομίζω **30, 58, 70**
(γ)κρεμίζω, ἐγκρεμίζω, -ομαι **1, 10, 22, 23, 38, 41, 59, 68, 74, 86, 92**
γνώμη, ἡ **85**
γνωρίζω **59**
γούβα, ἡ **5, 11, 19, 26, 31, 49, 49α, 52, 72, 79, 95**
γούρνα, ἡ **11, 16, 19, 21, 26, 72, 80, 93**
γράμμα, τό **50** (διά γραμμάτου), **81, 84**

ἀποδεικτικόν - **86, 93**
συμφωνητικόν - **86, 87, 95**
γραμματικός κοινότητος, ὁ **84**
γράφω, -ομαι **12, 15, 20, 59, 84, 88**
γράψας, ὁ **15,**
γρόσια, τά **3-6, 8-11, 16-23, 25-28α, 30-40, 42-66, 68-84, 86-95**
γρόσια φράγκα **25,**
γυρίζω **11, 13, 17, 18, 74, 93**
γωνιά, ἡ **14, 18, 30, 31, 34, 55, 55α, 56, 59, 60, 61, 65, 69, 75, 83**

δάκτυλος, -α, ὁ, τά (υποδιαίρεση μονάδας μήκους) **30 , 67α, 69**
δεσχερές, ὁ (τουρκ. dezkere= υπόμνημα, σημείωμα) **4, 6,**
δευτέρα, ἡ (=μέρα της εβδομάδας) **92, 94**
δέχομαι **59**
δῆλον **81, 84**
δηλοποιῶ, οῦμαι **51α, 85, 94, 95**
διαληφθείς., ὁ **51, 95**
διασείω **50α**
διάστημα, τό **11, 19, 21, 27, 49, 51, 52, 57, 71, 72, 76, 93**
διάφορος **82**
δίδω, δίνω **9,** κ. ά.
δικαίωμα, τό **58**
διόρθωμα, τό **55**
διορθώνω **10, 11, 12, 16, 19, 23, 32, 43, 49, 52, 57, 58, 63, 71, 72, 85, 86, 95**
διόρθωσις, ἡ **32, 49, 72**
διορία, ἡ **10, 11, 16, 26, 50, 51, 55α, 82, 72, 93**
διορίζω **10, 59,**
διωρισμένος καιρός, ὁ **51α**
δίστηλο, τό (=νόμισμα) **95**
δοκάρια, τά **43**
δοκιμάζομαι **95**
δόσις, ἡ **95**
δου- βλ. και ντου-
δουλειά, -εία, ἡ **27, 41, 51, 54, 56, 91, 92, 94**
δούλευση, δούλεψη, ἡ **68, 69, 85**
δουλευτής, ὁ **12, 13, 92**
δουλευτιάρικη ἡμέρα, ἡ **4, 10, 12, 13, 20, 23, 33, 39, 40, 41, 47, 59, 68, 70, 76, 86, 89, 92**
δουλεύω **7, 10, 11, 12, 13, 22, 23, 38, 53, 56, 68, 75, 76, 90, 92**
δράμια, τά **33**
δραχμή, ἡ **95**
δρόμος, ὁ **94**
δύναμη, ἡ **86**
δυνατός **95**

ἐβγαίνω, ἐβγάζω **3**, κ. ά.
ἐβγάλσιμο, τό **92**
ἔγγραφος **87**
ἔγνοια, ἡ **49α**
(ἐ)γρετίδικος (=πρόσθετος, που μπορεί να μετακινηθεί, να αφαιρεθεί) **43**
ἔδαφος, τό **30, 60, 66, 73**
ἐδικός μου **52, 58, 63, 71, 89**
εἰκοσάρι, τό (νόμισμα) **95**
ἐκκλησία, ἡ **10, 13, 45**
ἔκτασις, ἡ **95**
ἐλάττωσις, ἡ **95**
ἐλεύθερος, ἐλεύθερον **50, 59**
ἐμβαίνω **18, 27, 31, 46, 53, 63, 65, 68**
ἐξ ἐναντίας **95**
ἐξέχω **94**
ἐναπολειφθέντα, τά **27, 30, 49α, 51, 51α, 53**
ἐνδεικτικός **95**
ἔνδειξις, ἡ , εἰς ἔνδειξιν **10, 16, 18, 21, 22, 51α, 84, 88, 90, 91**
ἐνέργεια, ἡ **85**
ἐξοδεύω **52**
ἔξοδον, το, τά **10-13, 16, 23, 25-27, 30, 32, 34, 35, 41, 43-46, 49, 49α, 50,**

51, 52, 53-55, 57-59, 60, 61, 63, 66, 70-75, 84-86, 89, 93, 95
ἐξουσιάζω **86, 93**
ἐξόφλησις, ἡ **13, 63**
ἐξοφλητικόν, τό **7,**
ἐξοφλῶ **9, 12, 13, 15, 20, 21, 23, 24, 30, 31, 32, 37, 48, 50, 52, 53, 55, 56, 58, 68, 71, 74, 78, 92, 93**
ἐπαίρνω βλ. παίρνω
ἐπικίνδυνος **50**
ἐπιστάτης, ὁ **10, 68**
ἐπιστρέφω **95**
ἐπίτροπος, ὁ **55, 84**
ἐπιφάνεια, ἡ **75**
ἔρχομαι **11, 19, 30, 32, 49, 49α, 50α, 81, 84, 88**
ἐρχόμενος, ὁ **92, 94**
ἕτοιμος **49α**
εὔμορφος **10, 12, 13, 23, 31, 33, 39, 86, 89, 92**
εὐμορφότερος **12, 13,**
εὑρίσκω, -ομαι **3, 23, 30, 41, 52, 52α, 59, 73**
εὐχαριστημένος **15,**
εὐχάριστος **90**
ἐφεύρεσις, ἡ κατά τήν νέαν ἐφεύρεσιν **13,**
ἔχω **5,** κ. ά.

ζευγάρι, τό **82**
ζημία, ἡ **52α, 85, 86, 95**
ζητῶ **16, 25, 26, 57, 58**
ζῶον, ζῶ, τό **73, 84**

ἡλιακό, τό βλ. λιακωτό
ἡμέρα, ἡ **1, 35, 43, 50α, 53, 56, 59, 60, 65, 67α 69, 75, 82, 84, 93** βλ. και δουλευτιάρικη ἡμέρα
ἡμεροδούλι, τό **19,**
ἡμερομίσθι, τό **95**
ἥμισυς, μισός **12,** κ. ά.

(ἠ)μπορῶ **26, 30, 58, 71**
(ἠ)ξεύρω, ξέρω **11, 12, 15, 84, 88**

θάλασσα, ἡ **50**
θέλω, θέλει **10,** κ. ά.
θεμέλιον, τό **18, 28, 28α, 34,, 42, 45, 46, 55, 55α, 59, 73, 77**
ἐκ θεμελίων **10, 14, 17, 18, 22-24, 31, 34, 35, 37, 40, 47, 49, 53-56, 59, 60, 62-70, 74-76, 85, 86, 89, 92, 93**
θεμελιώνω, -ομαι **19, 34, 38, 50, 95**
Θεός φυλάξῃ, ὁ **52α, 84**
θόλος, ὁ, τό **13, 16, 17, 19, 21, 30, 32, 44, 49, 51, 57, 63, 72**
θυρίδες, οἱ **10,**

ἰδιοχείρως **12, 26, 86**
ἴδιος **16, 19, 21, 26, 29, 30, 32, 44, 51, 68, 73, 74, 75, 81, 84, 85, 86, 88**
ἰσάκσιμον, τό **65,**
ἴσιος **18, 19, 21, 30, 43, 60, 66, 67, 73, 84**
ἰσχύς, ἡ **84, 94**

καβαλλικευμένος **61,**
καγκελλαρία, καντζελλαρία, ἡ **10, 59, 68, 84 , 86, 87, 88, 91, 92** βλ. καί πήχη, κοινή - , σύντυχοι
καγκελλάριος, ὁ **85, 86**
καιρός, ὁ **49, 51α, 52α, 84, 86, 87**
καίω (καμίνι) **8,**
καλντερίμι, τό (τουρκ. kaldırım) **91**
καλός **10, 12, 13, 23, 27, 31, 33, 35, 36, 38-40, 59, 67α, 68, 74, 86, 89, 91, 92, 95** βλ. καί τοῖχος
καλύτερος **12, 13,**
καλούπια, τά **11, 16, 19, 21, 25, 26, 30, 44, 49, 49α, 51, 57, 60, 63, 72, 74, 79, 84, 95**
καλῶ **28,**

καμάρα, ἡ **17, 18, 48, 59, 60, 65, 74**
καμινάδα, ἡ **31, 51, 51α**
καμινιάρης **8, 88**
καμίνιον, τό **8,**
κά(μ)νω **10, 11, 12, 15, 23, 25, 32, 33, 36, 37, 52α, 56, 58, 70, 80, 83, 84, 92**
κάννα, ἡ (μέτρο μήκους-ύψους) βλ. ἀχνάρια τῆς κάννας
καντάρι, τό (αραβ. kintar =μέτρο βάρους, ίσο με 44 οκάδες) **8, 88**
καντούνια, τά **60, 94**
καπάκια, τά **45**
καπάρ(ρ)ο, κάπαρ(ρ)ο, τό, καπάρ(ρ)α, ἡ, τό (ιταλ. caparra=προκαταβολή) **8, 10, 12, 18-20, 22, 23, 25-28α, 30-33, 36-39, 43-45, 47, 53-55α, 60-62, 64, 68, 70, 71, 73-76, 78, 79, 82, 84, 86, 88, 91-95**
καπετάν(ιος), ὁ **4, 22, 33, 50α, 86, 93**
καρφιά, τά **34, 46, 60, 64 65, 66, 67α, 69**
καρφώνομαι **62, 66**
κάσα, κάσες , ἡ, οἱ (από το ιταλ. cassa=κιβώτιο - το πλαίσιο κουφώματος) **10, 30, 31, 43, 46, 48, 53, 55, 56 60, 61, 62, 65, 66, 69, 92**
καστανιά, ἡ **17, 27, 31, 43, 45, 48 54, 55, 61, 62, 63, 65, 66, 67α, 69, 75, 83**
καταμετροῦμαι **95**
καταπιάνω **28,**
καταρραγή, ἡ **85, 86, 93**
κατίνα, ἡ (ιταλ. calcina =ασβεστοκονίαμα) **8, 88**
κατώγαιον, - ώγι, τό **16, 17, 19, 26, 27, 30, 48, 53, 55, 56, 60, 65, 66, 67α, 69, 72, 83**
κεραμίδια, τά **27, 34, 35, 45, 48, 49α, 52, 52α, 53, 55, 55α, 56, 60, 61, 62, 64 , 65, 66, 67α, 69**
κερεστές, ὁ (τουρκ. kereste =η ξυλεία για οικοδομή, για καράβι) **17, 30, 31, 33 43, 46, 48, 53, 54, 55, 56, 60, 67α, 83**
κιούγκι, κιούνκι, το (τουρκ. künk =σωλήνας οχετού, υδροσωλήνας) **19, 21, 26, 27, 49, 49α, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 74, 84**
κιούσης **66, 78, 92** βλ. και τζούσης
κλειδαριά, ἡ **17, 31, 54, 63, 65, 69**
κλειδί, τό **35**
κλειδωνιά, ἡ **67α, 83**
κλειδώνω **19, 30, 79, 95**
κλείνω **55α, 83**
κολ(ν)τεμήρι, τό (από το τουρκ. koldemiri=μπάρα, αμπάρα - το στήριγμα που δένει το κούφωμα με τη λιθοδομή) **17, 34, 35, 48, 53, 54, 56, 62, 64, 65, 67α, 69, 83**
κοινή καντζελλαρία, ἡ **59, 86, 88**
κοινόν Ὕδρας, τό **88, 89, 90, 91**
κοινότης, ἡ **84**
κοκκινάρι, τό (=το κοκκινόχωμα) **65,**
κόκκινος **71**
κολλητός **56**
κολῶνες, οἱ **94**
κοπανίζω, -ομαι **84**
κοπανισμένος, ὁ **21,**
κοπανιστός **11, 44, 84, 93**
κοπάνισμα, τό **65, 67α**
κοπανιστικά, τά **36**
κόπος, ὁ **30, 32, 35, 36, 42-46, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 61, 63, 66, 71, 73**
κορυφή, ἡ **48, 62, 66**
κουβάλημα, τό **73, 92**
κουβαλητά, τά **47, 60**
κουβαλητικά, τά **10,**
κουβαλώ **1, 13, 20, 76, 68, 86**
κουνιάδος, ὁ **83**
κουρασάνι, τό (από το τουρκ. horasan=

μίγμα από τριμμένο κεραμίδι, ασβέστη και άμμο) **11, 16, 19, 21, 26, 27, 30, 32, 44, 49α, 51, 52, 52α, 57, 63, 71, 72, 79, 84, 93, 95**
κουτί, τό **17, 34, 55, 55α, 66, 67, 75, 83**
κουφοκαμάρα, ἡ **1, 2, 60**
κούφωμα, τό **17, 34, 35, 45-48, 53, 55, 55α, 61, 66, 67, 69, 71, 75, 80, 84**
κουφώματα, τά (=πόρτες, παράθυρα, ανοίγματα) **13, 18, 35, 43, 45, 46, 55α, 62, 64-67, 75, 83, 92**
κοφαλίζω **59**
κοφίνια, τά **33, 59**
κρασί, τό **1, 12, 13, 20, 33, 39, 40, 41, 47, 62, 67α, 70, 82, 92 94**
κρατῶ (νερό) **11, 26, 30, 49, 51, 57, 58, 77, 79, 93**
κρεμίζω βλ. γκρεμίζω
κριτήριον, τό **84, 85, 86, 94**
κροδόματα, τά βλ. ἀκροδόματα
κτίζω, -ομαι, χτίζω **10, 12, 13, 28, 33, 38, 42, 48, 55α, 59, 60, 62, 63, 65, 68, 73, 79, 82, 83, 86, 89, 91, 92, 93, 94**
κτίσιμο(ν), χτίσιμο, τό **11, 16, 17, 19, 21, 26, 34, 35, 42, 45, 49α, 59, 60, 65, 68, 69, 74, 75, 82, 84, 86, 93, 95**
κτίστης, ὁ **59**
κύρ, κύριος, ὁ **38, 59, 77, 84, 94**
κῦρος, τό **81, 84, 84, 87, 93, 95**

λαιμός στέρνας **26, 44, 63, 71, 80**
λαμβάνω **8,** κ. ά.
λάσπη, ἡ **2, 10, 12, 13, 20, 22, 23, 28, 28α, 37, 38, 39, 40, 42, 47, 56, 67α, 68, 70, 74, 75, 91, 92**
λασποχόρηγον, τό **48**
λεβάντε(ς), ὁ (ιταλ. levante= η Ανατολή) **14, 28, 28α, 30, 52, 52α, 53, 63**
λέγω **17, 32, 38, 59, 84, 95**
εἰρημένος, ὁ **85, 86, 93**
λεγόμενος, ὁ **46**
ρηθείς, ὁ **10, 15, 20, 21, 27, 28, 30, 32, 41, 49, 51, 51α, 59, 62, 64-66, 71, 84, 93, 95**
λεπτόν, τό (=χάλκινο νόμισμα μικρής αξίας, υποδιαίρεση νομισμάτων) **13, 16, 24, 26, 58**
λιακωτό, τό **17, 29, 43** βλ. και ἡλιακό
λιθάρια, τά **23, 25**
λιμένας, ὁ **8**
λογαριάζομαι **13**
λογαριασμός, ὁ **10, 11, 12, 15, 24, 32, 36, 43, 48, 50, 51, 55, 57, 61-64, 66, 68, 71, 73, 74, 92, 95**
λόγος, ὁ **10, 11, 51, 92, 93**
λούκια, τά **27, 44, 63**

μαγαζί(ον), τό **4, 22, 77, 94**
μαγκάρω (ιταλ. mancare= στερούμαι, ελλείπω, ελαττώνομαι) **11, 30, 59, 81**
μαζώνομαι **11, 16, 21, 72, 93**
μάκρος, τό **3, 11, 14, 16-19, 21, 22, 25, 26, 28, 30, 31, 34, 35, 44-46, 48, 52, 53-57, 60, 63, 67, 67α, 71, 72, 80-82, 84, 93**
μακρύτερος **65**
μάντρα, μάνδρα, ἡ **28, 28α, 38, 41, 42, 43, 59, 77, 84, 94**
μαρτυρῶ **84, 86, 88, 90, 94**
μαρτυρημένος, ὁ **84**
μάρτυς, ὁ **84, 94, 95**
μάστορας, -ρης, μάστωρ, ὁ **1-13, 15, 18-28α, 30-32, 34, 38-40, 42-44, 47-52α, 59-62, 64-66, 67α, 68, 70, 71, 73-83, 85, 86, 89- 95**
μαστορικά, τά **21, 27, 28, 34, 46, 61, 63, 65, 66, 72, 73, 75, 84**
μαστορικός, ὁ **71**
μάσχουλα, τά **31, 35, 43, 48, 53, 55,**

61, 62, 64, 66, 67α, 69, 75
μάτην, εἰς μάτην **95**
μεγάλος, μεγαλύτερος **25, 26, 91, 95**
μέλλω, μέλλει **73**
μέλλον, τό **8**
μένω **13, 15, 23, 24, 29, 30, 43, 44, 66, 74, 75, 82, 86**
μερεμετίζω (από το τούρκ. meremet= επισκευή - επισκευάζω, επιδιορθώνω) **12, 27,**
μεριά, ἡ **55α, 77, 90**
μεροδούλι, τό **48, 74**
μεροκάματο, τό **84, 90**
μέρος, τό (=το τμήμα) **8, 17, 18, 28, 30, 31, 43, 52, 52α, 55, 55α, 59, 63, 65, 84, 86, 93, 94, 95**
τά μέρη (=οι συμβαλλόμενοι) **17, 23, 24, 30, 31, 44, 75, 83, 87, 94**
μέση, ἡ **17, 34, 43, 83**
μεσοχώρια, τά **48, 56, 83**
μετρητά, τά **24, 50, 51, 58, 86, 78**
μετρῶ, -οῦμαι **12, 13, 20, 21, 24, 36, 37, 39, 40, 43, 47, 56, 59, 68, 92, 94, 95**
μῆκος, τό **95** βλ. και μάκρος
μήν(ας), ὁ **8, 88**
μικρός **59, 65, 75**
μιλῶ **52α**
μινέσκω **52α, 55α, 83**
μισότοιχο, τό **73**
μόδα, νέα μόδα, ἡ **48**
μοράγιον, τό (βενετ. muragia = προκυμαία, κρηπίδωμα προκυμαίας) **4**
μουσάντρα, ἡ (=ευρύχωρο ντουλάπι) **27,**
(μ)πάγκα, ἡ **64**
μπάζι, τό **95**
μπάντα, ἡ **94**
(μ)πακσίσι, τό (τουρκ. bahsis =φιλοδώρημα) **50, 65**
(μ)παρούτη, ἡ, μπαρούτι, τό **1, 2, 10 , 13, 16, 20 , 21, 23, 30, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 47, 48, 53, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67α, 68, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 82, 92**
μπάρμπα, ὁ **49α**
(μ)πατάρω (βενετ. bater = ανατρέπομαι) **50**
μπατζανάκης, ὁ **81**
μπηλιάζω **36**
(μ)πήλιαση, ἡ (εμπήλωσις, η=το άλειμμα με πηλό, οι στρώσεις από χώμα στην κατασκευή του δώματος) **1, 17, 43, 48, 65, 67α**
μπιτίζω (τουρκ. bitir = αποπερατώνω, τελειώνω) **84**
μπορῶ βλ. ἠμπορῶ
μπότζα, ἡ (βενετ. bozza=μέτρο βάρους-χωρητικότητας, ίσο με δύο οκάδες) **20, 62, 94**
(μ)πουλούκι, τό (από το τουρκ. bölük= λόχος, τμήμα, μπουλούκι, ομάδα χτιστών) **6, 15, 31, 74, 86, 93**
μύλος, ὁ **38, 50, 50α**
μυστρί, τό (=το συνηθισμένο εργαλείο του χτίστη) **55, 55α, 67α, 83**
μυστρίζω **16, 19, 21, 30, 32, 44, 49, 51, 51α, 57, 63, 72, 79**
μύστρι(σ)μα, τό **54, 55, 71, 72**

νέος **10, 12-14, 17, 18, 22-24, 27, 31, 33, 34, 35, 37-40, 45-48, 53-56, 59-67, 69-71, 73-76, 85, 86, 89, 92, 93, 94** βλ. και ἐφεύρεσις, μόδα, ὁσπίτιον, πέτρες
νερό(ν), τό **1, 3, 5, 10-12, 13, 16, 19-23, 25, 26, 30, 32, 36, 39, 40, 42, 44, 47, 49, 49α, 51, 52, 52α, 56-59, 61-63, 66, 68 70-74, 79, 81, 82, 84,-86, 89, 91-95**
νέτα γρόσια, τά (από το ιταλ. netto= καθαρός) **81**

νῆσος, ἡ **86**
νοικοκύρης, ὁ **55α, 67α, 79, 80, 82, 83, 94** βλ. και οἰκοκύρης
νούμερο **79, 86**
ντάμια, δάμια, ἡ **68**
ντουλάπι, δου-, ντο- , τό **13, 17, 23, 31, 34, 43, 55, 55α, 61, 64, 66, 67, 67α, 70, 75, 92**
ντουλκέρης, δου- , ὁ (τουρκ. dülger=ξυλουργός) **13, 23, 35, 46, 53, 56, 61, 64, 66, 69, 70**
ντουλκεροσύνη, δου- , ἡ **53, 54, 65**
ντουλκερικά, δου-, τά **73**

ξαναβάζω **19,**
ξανακτίζω, ξαναχτίζω **10, 12, 22, 38, 41, 59, 70, 74, 79, 86, 89**
ξανάφτιασις, ἡ **32**
ξαναφτιάχνω **11, 13, 16, 21, 23, 25-27, 29-32, 44, 49, 49α, 50, 51, 52, 57, 58, 63, 68, 71,72, 84, 86, 92, 93**
ξεμπερδεύω **13, 31,**
ξεμπηλιάζω **32,**
ξενόχωμα, τό **91**
ξερολίθι **28α,**
ξέρω βλ. ἠξεύρω
ξηρές πέτρες, οἱ **28**
ξηρόπετρες, οἱ **41**
ξύλα, τά **10, 49**
ξυλική, ἡ **73**
ξύλινος **60**
ξυλοδέματα, τά **55, 56, 60, 62, 66, 69, 73, 75**

ὀβολός, ὁ **15, 29, 74**
οἰκία, ἡ **95**
οἰκοδομή, ἡ **13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 37, 55, 56, 59, 68, 69, 89, 92, 94**
οἰκοδομῶ, οῦμαι **10, 11, 13, 14, 16-25, 28-32, 35, 37, 40, 42, 44, 48, 52, 55, 56, 59, 61-66, 69, 70, 73-76, 85, 86, 93**
οἰκοκύρης, ὁ **1, 2, 10, 12, 13, 16, 19-23, 25, 27, 28, 30, 32, 33, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 50α, 53, 55, 56, 59, 60, 63-66, 68, 70, 71, 73, 74, 76, 85, 86, 89, 92** βλ. και νοικοκύρης
ὀκά, ἡ **1, 12, 13, 16, 21, 30, 33, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 60, 62, 67α, 70, 77, 82, 92**
ὁλογυρα, ὁλοτρόγυρα **42, 56, 75**
ὁλότη, ἡ **91**
ὀνομαζόμενος, ὁ **59**
ὀντάς, ὀδάς, ὁ (τουρκ. ʾià = δωμάτιο, κάμαρα) **17, 43**
ὁσπιτάκιον, τό **20,**
ὁσπιτάλια, τά **66, 89**
ὁσπίτι(ον), τό **1, 2, 3, 5, 9, 10, 12-24, 27, 29-31, 33-40, 43, 45, 46-48, 52-57, 59-67, 69-76, 82-87, 92** βλ. και νέον ὁσπίτιον, σπίτι
ὄστρια, ἡ (ιταλ. ostria= Νότος) **17, 28, 28α, 30, 35, 45, 46, 52, 52α, 53, 63, 69**

πα- βλ. μπα-
παζάρι, τό **28α, 50α, 51α, 67α**
παθαίνω **81**
παίρνω, ἐπαίρνω **32, 49α, 66, 69, 71, 79, 84**
πακσίσι βλ. μπακσίσι
παλαιός **12, 33, 35, 95**
παραβαίνω **87**
παράγκωνα, τά **76,**
παραγκώνι, τό **94**
παραδίδω **8, 35, 84, 88**
παράδοσις, ἡ **88**
παραθυρίδες, οἱ **48**
παραθύριον, παρέθυρον, τό **1, 2, 10, 17, 30, 31, 43, 48, 53-56, 59, 61, 62, 64-67α, 69, 74, 75, 83, 92**

παρακάντουνα, τά **60**
παρακατώγι, τό **31,**
παραλαμβάνω **52, 58, 63**
παράς, ὁ **1, 2, 4, 8, 10, 12, 13, 20-23, 33, 38, 41, 47, 59, 62, 68, 70, 71, 72, 74, 76, 82, 88, 89, 91, 92, 94**
παραπέτι, το **91**
παραπόρτι, τό **91**
παρασουφάς, ὁ **61, 62,**
παρασταθείς **86, 87, 93**
παραστέκομαι **23,**
παραστρατά, τά **61, 62, 64, 65**
παρμάκι, τό (τουρκ. parmak= δάχτυλο, υποδιαίρεση μονάδας μήκους) **10, 13, 23, 40, 56, 94**
παρμακλίκια, τά (τουρκ. parmaklık = κάγκελο, κιγκλίδωμα, στηθαίο, κουπαστή σκάλας) **43**
παρόμοιος **77**
παρουσία, ἡ **86**
παρών, παρόν, ὁ, τό **51, 56, 59, 81, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 94, 95**
παστρικός **8, 54, 68, 88, 94**
πάταρα, τά **83**
πατζάκια, τά **56**
πάτος, τό (=πάτωμα, βυθός στέρνας) **16, 19, 30, 32, 39, 44, 63**
πατρικός τόπος, ὁ **54**
πάτωμα, τό **35, 54, 56, 58, 62, 64 65, 74, 83**
πατώνω, -ομαι **65**
πεζούλι, τό **52, 52α, 71, 91**
πελεκητός 4**7, 59, 60, 68, 71, 75, 76, 94**
πελεκῶ, -οῦμαι **76**
πενθερός, ὁ **78**
περαστάρια, τά **31, 34, 35 45, 46, 48, 53, 55 56, 60-62, 64-66, 69, 73, 75**
περδαχίζω (από το τουρκ. perdah = λείανση, εξομάλυνση, αλείφω, επαλείφω) **27,**
περιβόλι, τό **7, 94**
περιλαμβάνω **11, 51,**
περιλαβιά, ἡ **13**
περιορίζω **41**
περισσεύω **79**
περιφέρεια, ἡ **91**
πεσίνι (τουρκ. pesin= τοις μετρητοίς) **63**
πέταυρο, τό (= λεπτή και επιμήκης σανίδα) **34, 35, 45, 55, 55α, 56, 66, 67α, 69, 75**
πέτρα, ἡ, πέτρες, οἱ **1, 10, 12, 13, 20, 22, 23, 26, 28, 30, 38, 40, 42, 47, 49, 49α, 55-57, 59, 62, 66, 68-70, 73-76, 79, 84, 86, 91, 92, 94** βλ. και ἀράδα
πετρώδης **95**
πεύκινος **34, 35, 45, 55, 56, 62, 65, 69, 75, 87α**
πέφτω **26, 31, 32, 48, 55, 56, 60, 66, 69, 73, 75, 79, 81**
πηγάδι, τό **7, 58, 90, 91, 94**
πηγαίνω **26, 77**
πήχη, ἡ **1, 2, 4, 6, 10-15, 17, 18, 20, 22-24, 28, 28α, 31, 33, 34, 37-41, 43, 45-48, 53, 55, 55α, 56, 59-61, 63, 66-71, 73-77, 82, 83, 86, 89, 91, 92, 94**
πήχη καντζελλαρίας **10, 92**
(ἀρχι)τεκτονική πήχη καντζελλαρίας **59, 68**
πήχη μαστορική **13**
πήχη τεκτονική **12, 14, 22, 23, 60, 91**
πιάνω **73, 77, 92**
πισμανλίκι, τό (από το τουρκ. pismanlık=μεταμέλεια, =αποζημίωση για την υπαναχώρηση) **30, 51, 59**
πλανίζω, -ομαι **56, 64**
πλανισμένος, ὁ **61, 75,**
πλανιστός **53**
πλάκες, οἱ **71**

πλάτος, τό **3, 10, 11, 13, 14, 16-19, 21-23, 25, 26, 30, 31, 34, 35, 40-42, 44, 45, 48, 50α, 52-57, 59-69, 71-75, 80, 81, 84, 86, 91-95**
πλευρό, τό **34, 94**
πληρωμή, ἡ **1, 2, 3, 49α, 51α, 56, 79, 95**
πληρώνω, πλερώνω, -ομαι **10-13, 16, 19-23, 25, 26, 31, 33, 37-44, 46, 47, 50α, 59, 68, 74, 79, 81, 82, 86, 92, 94, 95**
πο-, που- βλ. μπο- , μπου-
ποδάρια, πόδια, πόδες καλουπίων , τά **11, 16, 19, 21, 25, 26, 30, 44, 49, 51, 57, 58, 61, 63, 71, 72, 93**
πόδι, τό **95**
πόρτα, ἡ **1, 2, 10, 17-19, 28, 28α, 31, 32, 34, 43, 48, 49, 49α, 53-56, 59-62, 64-67α, 69, 74, 75, 83, 92**
ποτάμι, τό **28, 28α**
ποτίζω **27,**
πο(υ)νέντε (ς), ὁ (ιταλ. ponente= Δύση) **14, 28, 28α, 52, 52α, 53, 63, 65**
πούντα, ἡ (ιταλ. punta= η άκρη του ακρωτήριου) **93**
πρεβάζι, τό **64, 75,**
πρέκια,τά (οριζόντια δοκάρια) **56**
πρετενδέρω (ιταλ. preténdere= αξιώνω, ζητώ, διεκδικώ) **13, 15, 29, 52, 74**
πρόδρομος τοῦ ὁσπιτίου, ὁ **84**
προπληρωτέος **95**
προσεπιβεβαίωσις, ἡ **87, 93**
προσοχή, ἡ **95**
προσυποσχόμενος, ὁ **86, 91**
πρόσωπον, τό **30**
πρόφασις, ἡ **10, 11, 28, 51, 93** βλ. και αἰτία
πυκνός **35**
πύργος, ὁ **68**
πυρῖτις, ἡ **95**
πώλησις, ἡ **78**
πωλῶ **8, 88**

ραΐζομαι 10,
ράτες, οἱ (ιταλ. rata= η δόση) **1, 2, 3, 11, 17, 34, 38, 52-54, 56, 63, 65, 66, 68, 69, 75, 81, 93**
ράχη τοῦ δρόμου, ἡ **94**
ρεζές, ριζές, ὁ (τουρκ. reze = μεντεσές, στρόφιγγα) **53**
ρεντίνες, οἱ (από το τούρκ. rendeli= πλανισμένος) **10, 34, 35, 53, 66**
ρέστα, τά (ιταλ. resto = το υπόλοιπο) **32, 86**
ρεστάντε, τά (ιταλ. restante = τα υπόλοιπα, τα υπολειπόμενα) **30, 49, 71**
ρίχνω **19, 30, 45, 55α, 56, 67α, 72, 75, 94, 95**
ρουμπιές, ὁ (=rub, τούρκικο χρυσό νόμισμα) **91**
ρούπι, τό (αραβ. ryb=το 1/8 του πήχη) **10, 17, 18, 34, 38, 40, 42, 45, 46, 52, 52α, 56, 59, 63, 64, 71, 74, 75, 86, 91, 92, 94**

σάϊκος (τουρκ. sıkı =σφιχτός, αδιάσπαστος) **10-13, 16, 17, 19, 21, 23, 25-27, 29-33, 38-41, 44, 49-52, 57, 58, 63, 68, 72, 86, 89, 91-93** βλ. καί τοίχος
σακατιλίκι, τό (τουρκ. sakatlik = αναπηρία) **23,**
σάλδος, τό (ιταλ. saldo=εξόφληση, υπόλοιπο) **88**
σαμάρι, τό **28, 42, 43, 77, 91**
σανίδι, σανίδια, τό, τά **26, 45, 46, 48, 49, 49α, 55, 61, 64, 75** βλ. και βενέτικα, τριεστιάνικα σανίδια
σαντζάκια, τά **75,**
σεισμός, ὁ **10,**
σερβίρω, -ομαι (ιταλ. servire= εξυπη-

ρετώ, υπηρετώ, σερβίρω) **59, 68,**
σέσι, τό, ἡ (= τό δώμα) **17** (ἡ),
σηκώνω, - ομαι **18, 30, 44, 71, 94**
σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τό **51α, 88**
σημειώνω, -οῦμαι **52, 55α**
σημείωσις, ἡ **86**
σήμερον **21, 24, 30, 38, 67α, 68, 85, 86, 92, 93**
σιάζω, -ομαι **23, 52α, 60, 83**
σιαγμένος, ὁ **31,**
σιγουρητά, ἡ (ιταλ. sicurtà= η ασφάλεια, η εγγύηση) **28α,**
σίγουρος **27, 94**
σιδηρένιος **43**
σίδηρος, ὁ, σίδηρον, τό **31, 43**
σιμιγδάλι, τό **88**
σκάλα, ἡ **50, 50α, 56, 68, 71, 79**
σκαλούνι, τό **71**
σκαλωσιές, οἱ **74**
σκάπτω **18, 73**
σκαμμένος, ὁ **11, 49, 49α**
σκάψιμον, τό **16, 19, 21, 57, 72, 93**
σκεπάζω **54, 55α,**
σκεπή, ἡ **17, 31, 34, 45, 45, 48, 53-56, 60-63, 65, 66, 67α, 69, 75, 83**
σκέτος **33**
σκίζες, οἱ **43, 48, 56, 64, 65, 67α**
σουβάς, ὁ **17, 48, 55, 62, 64, 65, 69**
σουβατίζω **43**
σουουτζής, ὁ (από το τουρκ. su=νερό, ο πηγαδάς) **90**
σο(υ)φάς, ὁ (τουρκ. sofa= ο σοφάς) **54, 55, 55α, 61, 66, 75**
σοφιλιάζω **68**
σοφιλιασμένος, ὁ (=συναρμοσμένος) **75**
σπίτι **55α, 67α, 79, 83** βλ. και ὁσπίτιον
στάζω **29, 36**
στάνιος (ιταλ. stagno =στεγανός) **29, 51α, 52, 52α, 84**
σταυρός, ὁ **51α, 88**
στενό, τό **32**
στερεά, ἡ (=στεριά) **8**
στερεός **73**
στερέωσις, ἡ **95**
στέρνα, ἡ **3, 5, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 28, 28α, 30, 32, 44, 49, 49α, 51-52α, 57-59, 63, 71, 72, 79, 80, 81, 84, 87, 93, 95**
στράτα, ἡ **50α**
στρώνω **16, 21, 27, 71,**
στρώση, ἡ **18,**
στρώσιμο, τό **31,**
συγκολλητός **34, 38**
συγυρίζω **51, 51α**
συμβαίνει **51α, 85, 86**
συμβεβηκός, τό **51α**
συμποσούμενος **25, 30, 95**
συμφωνητικόν γράμμα, τό **86, 87, 95**
συμφωνία, ἡ **1-3, 10, 11, 15, 27-32, 34, 38, 46, 48-50, 51-52, 56, 58, 59, 61, 63-65, 77, 84, 86, 87, 93, 94**
σύμφωνος **17, 43, 44, 75, 77**
συμφωνῶ **4, 5, 6, 8-14, 16-48, 49, 50α, 51-54, 55, 56-77, 81-84, 86-89, 91-95**
συ(ν)δρομή, ἡ **18,**
συνδροφία, συντροφία, ἡ **60, 86, 89, 94**
συνδρόφοι, συντρόφοι, οἱ **13, 20, 23, 50, 50α, 70**
συνήθεια, ἡ **68**
σύνορον, τό **77**
σύντυχοι, οἱ **85, 86, 87**
συνυπογράφω **95**
σφαλίζω **34, 59**
σφέτζινα, τα (swazziga=νόμισμα Μαρίς Θηρεσίας) **95**
σφυριά, τά **1, 10, 12, 13, 20, 22, 23, 38, 68, 75, 76, 86, 89, 92, 94**
σχίζες, σκίζες, οἱ **31, 43**
σχίσμα, τό **85, 86, 93**
σῶμα, τό **51α**

σῶρος **13, 15, 20, 24, 50, 52, 55, 56, 58, 68, 74**

τάβλες, οἱ **17, 35, 53 62, 65, 66, 69, 84**
τακίμια, τακίμλα (τουρκ. takım=ομάδα, σύνολο) **31**
τάλληρον, τάλλαρα, τό, τά (νόμισμα) **86, 88, 89, 95**
ταμπάνι, τό (από το τουρκ. taban= βάση, βάθρο, θεμέλιο) **27,**
ταράτζα, ἡ **11, 17, 19, 26, 27, 29, 30, 32, 43, 44, 49, 49α, 52, 52α, 57, 63, 71, 72, 80, 83, 84, 93**
τεῖχος, τό βλ. τοῖχος, ὁ
τεκτονική πήχη, ἡ βλ. πήχη
τελειοποιοῦμαι **95**
τελειώνω, -ομαι **10, 12, 13, 20, 23, 24, 27, 28, 30, 31, 34, 40, 44, 49, 51, 51α, 53, 55, 56, 58-60, 68, 77, 79, 86, 92, 93, 95**
τελείωσις, ἡ **5, 95**
τέλος, τό **34, 37, 38, 49α, 50α, 53, 73, 92**
τετράγωνος **64, 75**
τέχνη, ἡ **74, 85**
τζούσης, κιούσης, ὁ (από το τουρκ. üstat=μάστορας, πρωτομάστορας) **4, 6, 7, 9, 59, 84, 86, 87, 89, 91, 93**
τιμή συμφωνηθεῖσα, ἡ **9,**
τιμιώτατος **85, 86, 87**
τοῖχος, ὁ, τεῖχος, τό **2, 10, 12, 13, 17, 18, 23, 27, 28, 31, 33, 37-43, 45-48, 52-56, 59-77, 79, 82-86, 89, 91, 92, 94, 95**
τοπιάτικα, τά **25**
τόπος, ὁ **17, 23, 31, 54, 56, 68, 69, 73, 85, 86, 93**
τράβα, ἡ (ιταλ. trave= το δοκάρι, δοκάρι προς υποστήριξη στέγης ἡ δαπέδου) **31, 35, 43, 45, 46, 48, 53-56, 61, 62, 64, 65, 66, 67α, 73, 75**
τραμο(υ)ντάνα, ἡ (ιταλ. tramontana= ο Βοριάς) **17, 28, 28α, 35, 48, 52, 52α, 53, 63, 65, 69, 86, 94**
τρέχω (νερό) **27, 95**
τριεστίνικα σανίδια, τά **61**

υἱός, ὁ **52, 84, 87**
ὑπάγω **20, 23, 30, 38, 41, 53, 59, 71, 92**
ὑποβεβαίωσις, ἡ **85**
ὑπογραφή, ἡ **86**
ὑπογράφομαι **12, 16, 18, 19-23, 31, 38, 59, 85, 87, 89, 90, 93**
ὑπογεγραμμένος, ὁ **12, 13, 18-20, 22, 24, 25, 27, 28, 30,-33, 38, 52, 53, 56, 59, 60, 70, 89, 92, 95**
ὑποσημειώνομαι, - οῦμαι **10, 11, 15, 30, 50**
ὑπόσχεσις, ἡ **5, 9, 10, 25, 26, 27, 29, 32, 44, 50α, 51, 52, 57, 59, 63, 92**
ὑπόσχομαι, ὑπόσκο(υ)μαι **11-13, 16, 18, 19, 21-23, 25, 26, 30-34, 36, 38, 41, 47, 49-54, 57-59, 68, 70-72, 74, 79, 81, 84, 86-89, 91, 93-95**
(ὑ)πουργός, ὁ (= βοηθός του χτίστη, που φτιάχνει και κουβαλάει τον πηλό και τις πέτρες) **10, 12, 13, 22, 23, 26, 33, 35, 37, 40, 42, 47, 56, 60, 62, 66, 68, 70, 73, 74, 84, 92, 94**
ὑποφαινόμενος, ὁ **95**
ὑπόχρεως **95**
ὕψος, τό **10, 12, 13, 17, 18, 22, 28, 28α, 31, 34, 38, 41, 42, 45, 46, 53-56, 59, 60, 62, 64-69, 71, 73, 75, 82, 86, 92, 94**

φανερώνω, οῦμαι **84, 86, 93**
φέρνω **88, 94**
φθάνω **94**
φιλίπρα **11, 16, 17, 19, 21, 26, 30, 32,**

44, 71, 72, 73, 83, 93
φορά, ἡ **52, 71**
φορτώματα, τά **31, 53, 56, 60, 65, 67α, 69, 75**
φ(ο)υγού, φουβού, φουφού, ἡ **51, 51α**
φουρνέλα, ἡ , φουρνέλο, τό (ιταλ. fornello= το φουρνέλο) **30, 59, 73, 94, 95**
φοῦρνος, ὁ **27, 51, 51α, 70, 73, 77**
φράγκος, φράνκος (από το ιταλ. franco=ειλικρινής, ελεύθερος) γρόσια φράγκα **25, 91**
φτιά(χ)νω, φθιάνω **2**, κ. ά. **5**
φτιάση, ἡ **15,**
φυλάττω, Θεός φυλάξη **52α, 84**
φύλλα, τά **17, 31, 34, 35, 43, 46, 48, 53, 54, 55, 56, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 67α, 69, 75,**
φωτιά, ἡ **85, 86**

χάλασμα, τό **1**
χαλίκι, τό **48, 68**
χαλικώνω **95**
χαλῶ **50, 50α, 79**
χάνω **32, 51α**
χασομέρες, οἱ **90**
χείρ, χέρι, ἡ , τό, εἰς, επί χεῖρας, διά χειρός, μέ χέρι **15, 20, 24, 32, 50, 51, 58, 84, 86, 88, 90, 91**
χόντρος, τό **38, 45, 92**
χορήγι, τό (= ο ασβέστης) **1, 2, 3, 8, 10-13, 16-23, 26, 27, 29-32, 35, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 49, 49α, 50α, 53, 55-57, 60-62, 64,-66, 67α, 68, 69, 71-78, 84, 88, 92-95**
χρεία, ἡ **19, 51, 51α**
χρειάζομαι **1**, κ. ά.
χρέος, τό (= το χρέος, η υποχρέωση) **10, 11, 13, 16, 20, 21, 23, 31, 39, 41, 49, 51, 58-63, 84, 92, 93**
χρόνοι, χρόνια, οἱ, τά **5, 9, 10, 11, 16, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 30, 32, 41, 44, 49,49α, 50, 51, 51α, 52, 52α, 57, 63, 71, 72, 79, 81, 85, 86, 93, 95**
χτίζω **55α** βλ. και κτίζω
χτίσιμο, τό **49α** βλ. καί κτίσιμο
χῶμα(ς), τό **1, 2, 10, 12, 13, 19, 20, 22, 23, 27, 36, 38, 40, 42, 43, 48, 49α, 55, 56, 61, 62, 65, 66 68, 69, 72, 73, 76, 84, 92, 94**
χωράφια, τά **41**
χωρίον, τό **59**

ψαλίδια, τά (=ο τριγωνικός σκελετός της στέγης, τα συναρμοσμένα ψαλιδωτά δοκάρια) **34, 35, 45, 48 53, 55, 61, 62, 64, 65, 66, 75, 86**
ψῆλος, τό **48, 49α, 67α, 77**

ΙΙΙ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

᾽Αγγελῆς, μάστορας **50α**
᾽Αγριαδίτης Χρόνης **76**
᾽Αγριδιώτης ᾽Αγγελῆς **6**
Σταθάκης **15**
᾽Αθηναῖος, μάστωρ- ᾽Αναστάσης **90**
μαστρο-Σπῦρος **94**
῾Ακληρος βλ. Γιάννης, γαμπρός του
᾽Ανδρέας, μαστρο **89**

Βαρβαρίτης Γεωργάκης, Σωτήρου **18**
Γεώργης, -άκης, μαστρο-Νικόλα **32, 49, 49α, 79, 93, 95**
Κωνσταντῆς μάστορας, Γιάννη **5, 16, 21, 48, 54, 69**
μαστρο-Νικόλας **92**
Παναγιώτης, ἀδελφός Σωτήρου **85**
Βαρελᾶς Γεωργάκης, μάστορας **9, 10, 18, 19, 35, 37**
Νικόλας βλ. Γεώργης γαμπρός του
Βασίλαινας Βασίλης **70**
Γεώργης **22, 70**
Μιχάλης **22, 74**
Βασίλης, μάστορας, τζούσης **7, 40 , 92**
Βέ(ν)γκος Μπενιζέλος **62, 65**
᾽Αναγνώστης **86**
Σωτῆρος,-ρης, μάστορας **50, 50α, 53**
Βιολῆς, Μανόλης Νικόλα **92**
Βλάσης Γεῶργος **70, 73**
Βόλη(ς) Βασίλης, μάστορας **52, 52α, 86**
Βούλγαρης καπετὰν-Φραγκῖσκος **4**
Βῶκος **38**

Γαρμπῆς Γεώργιος **45**
Γεώργαινα βλ. Χρυσαφίτισσα
Γεωργάκη Δημητράκης, Βασίλη **73**
Γεωργάκης, μαστρο **89**
μαστρο-Σωτήρου **30, 71**
Γεώργης, γαμπρός Νικόλα Βαρελᾶ **12**
μάστορας **40, 82**
Γεώργιος, καπετάν **22**
Γιακουμῆς Γεώργης, Μανώλη **12**
Γιάννη Μιχάλη βλ. Μιχάλη
Γιάννης, γαμπρός ᾽Ακλήρου **65**
γαμπρός Λαζάρου Μαρικιοῦ **34**
κιούσης **84**
Γιαννίτζης, -κης Γιάννης, Νικολοῦ **65, 75**
Λάζαρος **95**
Γιάπαπας, Γιάφας, Κωνσταντῆς **12**
Γιλεβερούση, Νικόλας **84**
Γιωβᾶς Σπήλιος, Σπῦρος Παναγιώτη **59, 60**
Γιωργάντας Σπῦρος **91**
Γκιωνάκης Κωνσταντῆς, μάστορας **81**
Γκιώνης Σταμάτης, Γιάννη **42**

Δεμίρη Κωνσταντῆς **2**
Δήμας, κουνιάδος ᾽Αντώνη Λαγκαδιανού **83**
Δημητράκαινας Βασίλης **29**
Δημητράκης, μαστρο **89**
Βασίλη **78**
μαστρο-Κώστα **87** βλ. και Σταμάτης
Δημήτρης, κύρ **77**
μαστρο **92**
Διολῆς Νικόλας **34**
Διπλάρης, μαστρο- ᾽Αναστάσης **90**

Δοκός Γιάννης, Γκιόκα **22**
Δραπανιώτης Ἀντώνης τοῦ Μήτρου, Δημήτρη **53, 55, 55α, 82**
Δρένια(ς) Γιάννης, Λαζάρου **77**

Ἐλευθέρη, Μανόλης Νικολοῦ, σύντυχος **86**
Ἐλευθερίου **38**
Εὐλογιᾶς Γεώργης, Γιάννη **75**

Ζάκα(ς) Δήμας **61**
Ζερβός, καπετὰν-Γιάννης **50, 50α**
Ζήζηλας Δ. **1**
Ζογκός Γεώργης **41**

Ἠλίας Μανώλης, Δημήτρη **34**
Ἥμερος Δημήτρης **31, 39**
Στάθης **39**

Θελονάκης Ν. **1**
Θεοδωράκης, μάστορας **70 , 89**
Θεοδωρῆς, μάστορας **40, 50α**
Θεόφιλος **77**
Θεοχάρης Ἰωάννης, παπα-Ἀντωνίου **82**
Θιόκος **17**

Κάβουρας Νικόλας, Γκίκα **62**
Καθηκούρης Ἀντώνης **95**
Βασίλης **95**
Κακλῆς Δημήτρης, μάστορας **52, 52α, 59**
Κάκος Πάνος βλ. Στέριος γαμπρός του
Καλαφάτης Α. **95**
Δημήτρης **66**
Καραμῆτζος Πέτρος **13**
Καραχάλη Παναγιώτης **88**
Κατζάβης Γιάννης **53**
Κατζογιάννης Μανώλης, Ἐλευθέρη **23**
Καυκαλίδε **48**
Κεφαλληναῖος Δημήτρης, Παναγῆ **55**
Κιάφα Δημήτρης Νικόλα **84**
Κιλίκης Παναγιωτάκης **38**
Κιούσης Σπήλιος **47**
Κλουκινιώτη Στάθης **88**
Κοκέζα(ς) Γεωργάκης **70, 74**
Κοκκίνη(ς) Γιάννης, Α. **7**
Κοκοβίλας, μαστρο-Σπῦρος **52, 52α**
Κοκορογιάννη(ς) Ἀγγελῆς **46, 94**
Κολοβός Γιωργαντᾶς **90**
Κομπολήλα(ς) Γιάννης **36**
Κόνθη Νικόλας, Γκιώνη **53, 60**
Κοντορούπης Ἰωάννης **59**
Κορίνθιος Παντελῆς, Γιάννη **65**
Κοταρᾶς Γεώργης **28, 28α**
Κοτζοβίλης **40**
Σπῦρος **37**
Κουκουδάκης Δημήτρης **65**
Κουλούκη(ς) Βασίλης, Βασίλη **59**
Γεώργης, Βασίλη **59**
Μιχάλης, Βασίλη **59**
Κουμανταρόπουλος Βασίλης **76**
Στάθης **76**
Κο(υ)ράντος Γεώργης **15, 20, 56, 91**
Κουρούσ(ι)ας Βασίλης **24**
Γεώργης, μάστορας **12, 24, 38**
Γεώργης, Σταμάτη **34**
Κωνσταντῆς, μάστορας **38**
Κουτζογεώργα, Κουκιογιώργα μαστρο-Βασίλης **68, 89**
Κριεζῆς Δ. **8**
Ἰωάννης **38**
Νικολός, σύντυχος **86**
Κριεμάδης Λάμπος, χατζη-Ἀναργύρου **45**
Κωνσταντάκης Γιάννης, Ἀντώνη **54**
Κωνσταντῆς **50α**
καπετάνιος **33**
Κώστας, μαστρο **26, 87** βλ. και Δημητράκης, Σταμάτης
Λαγκαδι(α)νός Ἀναστάσης **38, 56**

᾽Αντώνης **17, 31, 83**
Γεώργης **15**
Δημητράκης, μάστορας **55, 55α, 61, 63, 67, 67α, 73**
᾽Ηλίας **57**
Κυριάκος **77**
Λαλεχός Δήμας **56**
Δήμας Πέτρου **80**
Ντέντε(ς), **17, 50, 50α** (Τέτε)
Λάμπος **46**
Λισμάνης Γιάννης, Ραφελιᾶ **15**
Λόλος Γιωργάκης **38**
Λυμπέρης ᾽Αντώνης, δουλκέρης **13**

Μακρυλέγκα **81**
Μαμάσης Γεώργης, μάστορας **11, 66, 72, 81**
Μαμῆς Δημήτρης **57**
Μανόλη Κυριάκος, γαμπρός Νίνη **85**
Μαραγκός Θεοδωρῆς **47**
Νικόλας, -λός, μάστορας **25, 28, 28α**
Μαρίας Σαράντος **5**
Μαρικιός Λάζαρος βλ. Γιάννης γαμπρός του
Μαρκάρης Γεώργης, μάστορας **9, 10, 18, 19, 35, 45**
Μαρούκας **94**
Μαρτζάνη Δαμιανός, Νικόλα **88**
Μαστρογεωργάκη ᾽Αγγελῆς **39**
Ματρόζος **18**
Μηντζηνιώτης Βασίλης **47**
Μητρό(γ)κα(ς) Θεοδωρῆς **79**
Μήτρου, μπάρμπα, υἱός **84**
Μιχάλη Γιάννης, Γεώργη Γιάννη **68**
Θεοχάρης Γιάννη **94**
Μιχάλης, γαμπρός μαστρο-Γεωργάκη **11**
μάστορας **82**
μάστορας, μπατζανάκης τοῦ Γ. Μαμάση **81**
Μοίρας Γιάννης, Μήτρου **9**
Μουτζούρης **73**
(Μ)παλᾶς Γκίκας, Δημήτρη **61**
(Μ)παροῦ(ς) Δημήτρης **84, 85**
Δημήτρης, Κυριάκου **71**
(Μ)παρμπέρης ᾽Αναγνώστης, Νικολῆ **10**
(Μ)πογιατζῆς Λάζος **20**
χατζη-Δημήτρης **20**
(Μ)πό(μ)πολα(ς) Κωνσταντῆς, μάστορας **56, 60, 64, 75**
(Μ)ποΰζας Θεοδωρῆς, Κωνσταντῆ **54**
Μπούζουλας Γιαννάκης **5**
(Μ)πουλαμαντῆ(ς) Κοσμᾶς, ᾽Αθανάση **62**
᾽Αθανάσης, Κοσμᾶ **84**
Νικόλας **58, 68, 76**
(Μ)πουλού(μ)πασης Παναγιώτης **58**
Μπουλούσης ᾽Αναστάσης **38**
(Μ)πούχλας Γεώργης, Σωτήρου **32**
Μωραΐτης Παντελῆς, Χριστοδούλου **2**

Νευγακόρη Γιάννης **84**
Νικόλας μαστρο **92**
Νικόλα(ς) Γεώργης **40**
Μανώλης, Γεώργη **24**
γαμπρός Κουμανταρόπουλου **76**
Νικολός μάστορας, Σωτήρου **71**
(Ν)τελῆς, Δημήτρης **33, 36**
Δημήτρης, μάστορας **10, 20, 24, 25, 28, 28α**

Ξαπλιάρης Π. **1**

Οικονόμου, καπετάν- ᾽Αντώνης **86**

Πα- βλ. και Μπα-
Παναγιώτης, μάστορας **80**
μαστρο-Παναγιωτάκης **89**
μάστορας, μαστρο-Νικόλα **51, 51α, 71**

Πανταλέζα Παντελῆς, Θεοδωρῆ **72**
Παξινός Γεώργης **44**
Κυριάκος **38**
Παπααντώνη Ἀναστάσης, Μήτρου **2**
Γιάννης **46**
Παπαθεοχάρη(ς) Γιάννης, παπα-Ἀντώνη **60**
Παπαστάθης Μιχάλης, μάστορας **52, 52α**
Παπασταθόπουλος Μιχάλης **3, 42**
Παρ(γ)ιανός Δημήτρης **55, 55α**
Παύλου Γεώργης **43**
Παχύς Ἀγγελῆς **13, 31**
Πελεκᾶνος Κωνσταντῆς **10**
Πετροπετζιώτης Γεώργιος βλ. Σπετζιώτης Γ.
Πισίρης Στάθης **13**
Πλέσσας Ἀντώνης, καμινιάρης **8**
Πο- , Που- βλ. και Μπο-, Μπου-
Ποναπάρτης, Ποναπάρτε Γεωργάκης **44**
Ποτογιάννης βλ. Χατζῆς γαμπρός του
Πράπας Στάθης **52α** βλ. καί Στάθης
Πρίτζος Γιάννης **38**
Δημήτρης **38**

Ρετεντάγκος, Ρετηντάγκος Γιάννης, Λαζάρου **43**
Νικόλας **41**
Ριζότης Δημήτρης **36**

Σακτούρης Ἀναστάσης Γιάννη **60**
Δημήτρης **14**
Σβόμπος **35**
Σκουζᾶς Κωνσταντῆς **67, 67α**
Σκούρτης Κυριάκος **10**
Σολιώτης Μιχάλης **42, 66**
Σόπηρης βλ. Τζόπηρης
Σουβλᾶς Νικόλας, μάστορας **10, 11**
Σουδενιώτης Ἀντώνης **47**
Σπαχῆς Βασίλης, Σταμάτη **69**
Σπετζιώτη(ς), Πετροπετζιώτης, Γεώργης, -ιος τοῦ Πέτρου **51, 51α**
Πέτρος **86**
Σπήλιος **68**
Στάθης **39, 70**
γαμπρός Κοκοβίλε **52, 52α** βλ. καί Πράπας
Παναγιώτη **59**
Σταμάρε Νικήτας **53**
Σταμάτης μάστορας, μαστρο-Κώστα **26, 87** βλ. και Δημητράκης
Στέριος, γαμπρός Πάνου Κάκου **29**
Στρατουλήγης Κωνσταντῆς **59**
Στρέμπερης, Στρίμπερης Βασίλης, μάστορας **23, 33, 50, 53, 92**
Στριφτόμολας Σωτῆρος **13**
Συκιώτης Μῆτρος **11**
Σωτῆρος, μάστορας **40, 89**
Σωτηρόπουλος Γιάννης, μάστορας **14, 27**

Ταπακολόγος Γιάννης, Πανάγου **3**
Τελώνας Βασίλης **52, 52α**
Τέτζης Ἀναγνώστης **63**
Τζαγκάρης, Τζηκάρης Γκίκας, Γεώργη **30, 46**
Τζάνη(ς) Μιχάλης **22**
Τζικνιᾶς (Β)αγγελῆς **54, 67, 67α**
Τζιλιγκίρης Στάθης, ἀδελφός Μακρῆ **26**
Τζιπουλητᾶς Δημήτρης **88**
Τζιρτζίκος Δημήτρης, Γεωργάκη **93**
Τζιτζινάκης Γιάννης **74**
Τζολάκης Δημήτρης, Ντέντε **35, 69**
Τζόπηρης, Σόπηρης, Δημήτρης, Γιάννη **67, 67α**
Τζουάνη Λάκος **6**
Τηνιακός Βαγγελῆς, Παναγιώτη **48**
Τίκλη(ς) Δημήτρης, Ἀγγέλου **27**
Τουρκίστε Θεοδωρῆς, Δημήτρη **19**
Τριανταένα(ς) Μιχάλης **66**

Τυροφός Γεώργης **6**

Φώκα, Φωκᾶ(ς) Ἀντώνης **49, 49α**

Χατζηδαμιανοῦ Δαμιανός **76**
Χατζηθεοδώρου Νικόλαος, γραμματικός **84**
Χατζηκανελλάκης **61**
Χατζηνικολάου Ἀνάργυρος, καγκελλάριος **85, 86**
Χατζῆς, γαμπρός Ποτογιάννη **35**
Χατζηφίλιππας Ἀντώνης **64**
Χρῆστος **40, 84**
Χριστοδούλου Παντελῆς **2**
Χριστοφίλου Τζῶρτζος, Μάρκου **21**
Χριστόφιλος, Μάρκου **16**
Χρυσαφίτισσα Γεώργαινα **18**
Χρυσοχόος, μαστρο-Γεωργάκης **87**

Ψαρός Σταμάτης, μάστορας **12**

IV. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

Ἅγιος Ἀνδριανός, ὁ **6**
Ἀλωνάκι, εἰς τό - **41,**
Γκλιάτην, εἰς τόν - **48,**
Δοκός (νησί), ὁ **28, 28α,**
Εὐαγγελισμός (ἐκκλησία), ὁ **13,**
Καμίνι, τό **91**
Κουβέρτα, εἰς τήν - **8**
Λενίδι, Λεωνίδιον, τό **59**
Λιμήν, ὁ **8**
Μεγάλη Πούντα, ἡ **86**
Μοράγιο, τό **4**
Μύλος τοῦ Ζερβοῦ, ὁ **50, 50α**
Μωρέας, ὁ **59**
Ὅσπιτάλια, τά **66, 89**
Πηγάδι (στο Καμίνι), τό **91**
Πλαγία, εἰς τήν - **46**
Πούντα βλ. Μεγάλη -
(πέρα) Προφήτης Ἠλίας, εἰς τό Ἀλωνάκι, ὁ **41,**
Σπηλιά του Μπαργιάμη, ἡ **94**
Ταλαιπώρου (ἐκκλησία), ἡ **45**
Ὕδρα, ἡ **10, 12, 16, 18, 59 68, 84-91, 94, 95**
Φοῦρνος τοῦ Γεωργίου Βλάση, ὁ **70**
τοῦ Θεοφίλου **77**

ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

Αποφάσεις Εφετείου Πάργας (1803–1805)

Εισαγωγή – Σχολιασμός

I

1. Το Βιβλίο των αποφάσεων

Κατά τη διάρκεια επιστημονικών αποστολών, που πραγματοποιήθηκαν από το ερευνητικό προσωπικό του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας επισημάνθηκε και φωτογραφήθηκε το Βιβλίο των αποφάσεων του *"Συλλόγου της Ἐπικλήσεως τῶν πέντε"* Πάργας[1] που έχουν εκδοθεί από 14/10/1803 έως 22/9/1805 [Αρχείον Πάργας, φάκελος 9 (1)] .

Το Βιβλίο αποτελείται από 14 φύλλα. Υπάρχει μία αρίθμηση στο δεξιό περιθώριο που φέρει τους αριθμούς 1–14 (recto), η οποία και ακολουθείται στην "έκδοση" του βιβλίου[2]. Μεταξύ των αποφάσεων υπάρχει κενό διάστημα δύο περίπου στίχων.

2. Τυπικό των αποφάσεων

Η ημέρα και ώρα της δικασίμου ήσαν σαφώς καθορισμένες[3]. Το δικαστήριο,

---

1. Ο "Σύλλογος της Επικλήσεως των πέντε Πάργας" εδίκαζε κατά την εξεταζομένη περίοδο σε δεύτερο βαθμό τόσο τις αστικές όσο και τις ποινικές υποθέσεις, σύμφωνα με την αρμοδιότητα που παρείχε το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας της 25/12/1800. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Λ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, "Δικονομικές διατάξεις και απονομή αστικής δικαιοσύνης στις περιοχές Πάργας-Πρέβεζας-Βόνιτσας (1800-1806)", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 35 (2001)*, §§ IV, VIII, Β. Στη συνέχεια: Αστική δικαιοσύνη.

2. Βλ. Δ. Καραμπούλα – Λ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, "Το Βιβλίον των Αποφάσεων του "Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε" Πάργας [Ιστορικό Αρχείο Κερκύρας, φάκελος 9 (Ι)]", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 35 (2001)*, σ. 145 επ. Στη συνέχεια: Αποφάσεις.

3. Πρβλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7**, στιχ. 10-11, αριθ. 13, στιχ. 7-8, *"ὁπού εἰσίν ἡ διατεταγμένη ἡμέρα τῆς κρίσεως καὶ συνάξεως καὶ ἀκροάσεως")*, αριθ. **15**, στιχ. 10, *"εἰς τὴν διατεταγμένην ὥραν"*, αριθ. **16**, στιχ. 2-

μετά το πέρας της συζητήσεως της υποθέσεως και την προσαγωγή των εγγράφων προτάσεων των διαδίκων και ύστερα από διάσκεψη και ψηφοφορία όλων των δικαστών που μετείχαν στη συζήτηση της υποθέσεως, απήγγελε την απόφασή του σε δημόσια συνεδρίαση[4]. Το πιθανότερο δε είναι ότι η διάσκεψη προς έκδοση της αποφάσεως γινόταν μυστικώς για να αποτραπούν πιέσεις τρίτων προσώπων επί των δικαστών που αποφάσιζαν[5].

Το περιεχόμενο της αποφάσεως ακολουθεί ένα ορισμένο τυπικό. Κάθε απόφαση αρχίζει με το έτος, ακολουθεί η ημερομηνία και, σπανιότερα, ο τόπος εκδόσεως της αποφάσεως. Η χρονολογία δημοσιεύσεως (*"κήρυξη"*), η οποία αναγράφεται στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως, δεν συμπίπτει πάντοτε με την ημερομηνία εκδόσεως[6]. Ρητώς αναφέρεται ότι οι αποφάσεις δημοσιεύονταν από τον "Καγκελλάριο", τον γραμματέα δηλαδή του δικαστηρίου, παρουσία των διαδίκων[7], το γεγο-

---

3, *"ἔχοντάς τον ὁρισμένον καὶ ἀνακρασμένον ὡς ὁρισμὸς τὴν σήμερον ὁπού εἰσὶν ἡμέρα κρίσεως καὶ ὥρα"*. Βλ. επίσης Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές της ιστορίας της Πρέβεζας (υπό εκτύπωση), Αρχείον Ιεράς Μητροπόλεως Πρεβέζης (ΑΜΠ), Βιβλίον Διοικήσεως (21), έγγραφο της 25/9/1806, φ. 46r (στη συνέχεια: Πηγές). Με το έγγραφο αυτό η Διοίκηση Πρεβέζης διαμαρτύρεται προς το εφετείο της πόλεως διότι ο Υπουργός των πράξεων του Δικανικού Κριτηρίου κλείδωσε το δικαστικό μέγαρο την ημέρα και ώρα κατά την οποία επρόκειτο να εκδικασθεί η υπόθεση Κονιδάρη κατά Μεσίνη.

4. Πρβλ. Δ η μ . Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις της Επτανήσου Πολιτείας. Εν Κερκύρα τη κδ΄ νοεμβρίου του αωγ΄, Τριέστιο 1804, *"Ἀναφορὰ τοῦ Συνεργαζομένου Συμβλήματος πρὸς τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα περὶ τῆς καταστάσεως"*, υπό στοιχείο ιη΄, σ. 16, *"αἱ κρίσεις νὰ γίνωνται δημόσιαι καὶ αἰτιολογούμεναι"*. Επίσης Τίτλος σ΄, άρθρο ρμσ, *"αἱ κρίσεις αἰτιολογοῦνται καὶ προφέρονται μεγαλοφώνως"* (στη συνέχεια: Κατάστασις)· Codice di organizzazione Giudiziaria e di Procedura Civile della Republica Settinsulare, Edizione II, Corfu 1804, Per Dionisio Sarandopoulo Direttore della Stamperia Nazionale, Tit. VIII, Sez.V, άρθρο 325 (στη συνέχεια: CPC 1804).

5. Πρβλ. Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος σ΄, άρθρο ρμσ΄, *"Οἱ Κριταὶ ἀποφασίζουσι μυστηριωδῶς"*· CPC 1804, Tit. VIII, Sez.V, άρθρο 325.

6. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, δικαστική απόφαση με αριθ. **2** (η απόφαση εκδίδεται στις 16/10/1803 αλλά "κηρύσσεται" στις 29/11/1803), αριθ. **5** (η απόφαση εκδίδεται στις 30 Οκτωβρίου αλλά η "κήρυξη" γίνεται από τον καγκελλάριο στις 4 Νοεμβρίου παρόντων και των διαδίκων), αριθ. **4** (η απόφαση εκδίδεται στις 28 Οκτωβρίου αλλά η "κήρυξη" γίνεται από τον καγκελλάριο στις 30 Οκτωβρίου παρόντων των διαδίκων). Πρβλ. αντιθέτως στις αποφάσεις με αριθ. **1** της 13 Οκτωβρίου, αριθ. **3** της 23 Οκτωβρίου, αριθ. **9** της 21 Ιουνίου 1805, αριθ. **13** της 29/7/1805, όπου η "κήρυξη" γίνεται την ίδια ημέρα με την έκδοση της αποφάσεως από τον καγκελάριο παρόντων των διαδίκων.

7. Κατά το ρωμαϊκό δίκαιο, ο δικαστής όφειλε να απαγγέλει την απόφαση παρουσία

νός δε της δημοσιεύσεως σημειώνεται στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως[8]. Επίσης στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως σημειώνεται και η τυχόν άσκηση ενδίκου μέσου κατά της συγκεκριμένης αποφάσεως[9].

Ακολουθούν τα ονόματα των δικαστών, παρόντων *("ἀντουάλ")* και απόντων, τακτικών και αναπληρωματικών, τα ονόματα των διαδίκων καθώς και οι ιδιότητές τους, δηλωτικές της κοινωνικής τους θέσης (*"εὐγενής", "ταπεινός"*).

Οι διάδικοι παρίστανται στο δικαστήριο αυτοπροσώπως (π.χ. δικαστικές αποφάσεις με αριθ. 2, 8, 14), ή δια νομίμων αντιπροσώπων[10], καλουμένων *"ἐπιτρόπων"* (π.χ. δικαστικές αποφάσεις με αριθ. 1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 15) ή *"ὑποεπιτρόπων"* (δικαστικές αποφάσεις με αριθ. 4, 14), ή ακόμα δια πληρεξουσίων δικηγόρων ή υποδικηγόρων, των *"διαφεντευτῶν"* (π.χ. δικαστικές αποφάσεις με αριθ. 9, 11), "πρεκουρατόρων" (δικ. αποφ. αριθ.13) ή *"ἰντερβενιέντηδων"*[11]. Ακολουθεί η περιγραφή του αιτήματος της εφέσεως. Με το αίτημα της εφέσεως άλλοτε εκτίθεται συνοπτικά το ιστορικό της κρινομένης διαφοράς και άλλοτε εκτεταμένα (π.χ. στις αριθ. 3, 5, 8, 9, 11, 12 αποφάσεις). Αναφέρεται ρητά η πρωτόδικη απόφαση που εκκαλείται καθώς και οι χρονολογίες καταθέσεως των εγγράφων προτάσεων (*"ἀβερσάριες κομπάρσες", "ἐστέζες", "ἐκθέσεις", "ἀναφορές"*) των διαδίκων (τόσο του εκκαλούντος όσο και του εφεσιβλήτου) ενώπιον του πρωτοβαθμίου και του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου. Στη συνέχεια γίνεται διεξοδική αναφορά των νομικών επιχειρημάτων (*"δημηγορίες", "φονταμέντα ἀποδεικτικά"*) του εφεσιβλήτου προς αντίκρουση της εφέσεως.

Οι αποφάσεις εκδίδονται στο όνομα του Χριστού (*"Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι"*). Στις αποφάσεις του Εφετείου Πάργας που λαμβάνονται δια πλειοψηφίας[12] η καταμέτρηση των ψήφων γινόταν με καταμέτρηση του αριθμού σφαι-ριδίων χρώματος λευκού και πρασίνου όπου, το μεν πράσινο χρώμα σήμαινε την εξαφάνιση της προσβαλλομένης πρωτόδικης αποφάσεως, το δε άσπρο χρώμα σήμαινε την

των διαδίκων (C. 7, 45, 44· Β. Οικονομίδου – Μ. Λιβαδά, Εγχειρίδιον της Πολιτικής Δικονομίας, τ. Α΄, έκδ. 6η, Αθήναι 1905, § 88 σημ. 1).

8. Πρβλ. "Πολιτική Δικονομία του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων", Κέρκυρα 1851, Τίτλος Γ΄, Κεφ. Δ΄, Τμήμα Ε΄, § 358, 364 (στη συνέχεια: ΙΚΠολΔ).

9. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2** της 16/10/1803, **7** της 31/5/1805, **13** της 29/7/1805.

10. Οι περισσότεροι από αυτούς ανήκουν στην τάξη των ευγενών. Για το ζήτημα της ικανότητας προς το δικολογείν βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § IX, Β.

11. Στα μούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφα της 16ης και 17ης /3/1806, φ. 23v-25v.

12. Ομόφωνες αποφάσεις βλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. 1, αριθ. 4, αριθ. 11.

αποδοχή της. Για να διαφυλαχθεί δε η μυστικότητα της ψήφου των δικαστών τα σφαιρίδια αυτά ρίχνονταν σε περιστρεφόμενο *"μπούσουλα"*[13].

Χαρακτηριστικό είναι ότι το κείμενο της αποφάσεως αναφέρει κυρίως το διατακτικό, δηλαδή την εξαφάνιση (*"τάγιο, "ἠλλοίωση", "δεπενατζιό"*) ή την αποδοχή (*"λάουδο", "κύρωση", "στερέωση"*) της πρωτόδικης αποφάσεως και πολύ συνοπτικά ή και καθόλου την αιτιολογία της αποφάσεως. Συνήθως οι αποφάσεις δεν αναφέρουν την ακριβή διάταξη του ενετικού ή "κοινοτικού" νόμου που εφαρμόζει το δικαστήριο[14]. Στο τέλος της αποφάσεως γίνεται μνεία του καταλογισμού των δικαστικών εξόδων στον ηττηθέντα διάδικο[15] ή της απαλλαγής του ενός ή και των δύο διαδίκων από την καταβολή τους[16]. Ακριβώς δε δίπλα στην πράξη καταλογισμού ή μη των δικαστικών εξόδων ή στο τέλος του κυρίως κειμένου της αποφάσεως και πριν από τις υπογραφές των μελών του δικαστηρίου (μερικές όμως φορές και στην αρχή του κειμένου ακριβώς μετά τα ονόματα των δικαστών ή και στο μέσον της αποφάσεως πριν από το διατακτικό) σημειώνεται, ως είδος σφραγίδος του δικαστηρίου, το μονόγραμμα "ε'", δηλωτικό της δικαιοδοσίας του Κριτηρίου (*"Σύλλογος τῆς Ἐπικλήσεως τῶν ε'*).

Ακολουθούν οι υπογραφές του Προέδρου του δικαστηρίου και των τακτικών ή και των αναπληρωματικών μελών (στις περισσότερες αποφάσεις δεν υπογράφουν όλα τα μέλη του δικαστηρίου αλλά ένα ή δύο από τα τακτικά και/ή συνήθως ένα από τα αναπληρωματικά μέλη[17]. Στη μοναδική ποινική απόφαση του Βιβλίου (αριθ.

---

13. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **8** της 24ης Ιουνίου 1805, στιχ. 55 επ. Ομοίως Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, αριθ. 1 της 3/2/1805, φ. 1ν. Πρβλ. επίσης Ν. Γεωργίτση, "Η συμπολιτεία του Ακρωτηρίου (Continente), Πρεβέζης, Βονίτσης, Πάργας, Βουθρωτού", *"Ηπειρωτική Εστία", Έτος ΣΤ΄*, Ιωάννινα 1957, σ. 829 (στη συνέχεια: Συμπολιτεία).

14. Βλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, όλες οι αποφάσεις του εφετείου Πάργας εκτός από τις αριθ. **1** και **3**. Πρβλ. αντιθέτως Βενιέρη, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος ς΄, άρθρο ρμς΄· CPC 1804, Tit. VIII, Sez. V, άρθρο 326.

15. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7**, **10**, **11**, **15**, **16**.

16. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1**, στιχ. 37, αριθ. **2**, στιχ. 31 (*"λυσεντζάροντας ἀπὸ τὴν ζήτησιν κάθε ἐξόδου"*). Πρβλ. και Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 20 (Βιβλίο Ψηφοφοριών), έγγραφο της 30ης Μαρτίου 1803, φ. 16r με το οποίο ορίζεται ότι οι χρηματικές καταθέσεις στο "ὀφίκιο" του καγκελαρίου που προέρχονται από πρόστιμα, ποινές κ.λπ. θα πρέπει να κατατίθενται αμέσως *"εἰς τὴν αὐθεντικὴν Κάσαν"* καθώς και έγγραφο της 5ης Μαρτίου 1805, φ. 52ν, με το οποίο καθορίζεται η διαδικασία καταθέσεως των δικαστικών εισπράξεων στον ταμία.

17. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **3**, **4**, **5**, **8**, **10**, **11**, **12**. Για την υπογραφή των πρωτοδίκων αποφάσεων από όλα τα μέλη του δικα-

6) γίνεται επίσης μνεία της λήξεως της θητείας του Κανγκελαρίου του δικαστηρίου Ιωάννη Μαυρογιάννη. Σύμφωνα πάντως με σχετικό ψήφισμα της Διοικήσεως Πρεβέζης της 17/2/1804, οι ερήμην αποφάσεις έπρεπε να υπογράφονται από όλα τα μέλη του δικαστηρίου[18].

3. Γλώσσα και ορθογραφία του Βιβλίου

Οι αποφάσεις έχουν γραφτεί στο ιδιότυπο νομικό γλωσσικό ιδίωμα της εποχής της εποχής το οποίο χρησιμοποιεί και άφθονες λέξεις ιταλικής προελεύσεως (ειδικά όσες αναφέρονται σε νομικούς όρους). Ενδιαφέρον είναι πάντως ότι δικαστικές αποφάσεις του εφετείου της Πάργας έχουν συνταχθεί στην ελληνική γλώσσα, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στα Επτάνησα όπου, κατά την περίοδο 1780–1863, επίσημη γλώσσα της διοίκησης παρέμενε η ιταλική[19].

Το κείμενο δεν είναι ιδιαίτερα ανορθόγραφο. Από τις λιγοστές σχετικά ανορ-

---

στηρίου και τον Αρχειοφύλακα καθώς και την καταχώρισή τους στο ειδικό βιβλίο των Αποφάσεων (Libro Sentenze) κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας του 1804 βλ. CPC 1804, Tit. VII, Sez. V, άρθρα 229.

18. Πρβλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, αριθ. 54, φ. 50ν όπου ορίζεται επακριβώς η ακροαματική διαδικασία που ακολουθείται επί ερήμην δικαζομένων υποθέσεων και ο τρόπος υπογραφής από τα μέλη του δικαστηρίου: *" μὲ χρέος τοῦ Μηνήστρου πρὶν ἀσυκωθοῦν οἱ κριταὶ νὰ τοὺς περηγράφῃ τὴν διαφοράν κάθε μιᾶς, καὶ ἔπειτα νὰ κυρήττῃ τὴν ἀποῦσαν ἀπόφασιν καὶ πρὶν τὸ βράδι νὰ ὑπογράφωνται τοὐλάχιστον ἀπὸ τὸν Πρόεδρον ἂν δὲν ἠμπορέσῃ ἀπὸ ὅλους, καὶ εἰς τὴν ἀκόλουθον συνέλευσιν νὰ ὑπογράφονται καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους".* Πάντως, όπως προκύπτει από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό των δικαστικών αποφάσεων της Πάργας, θα πρέπει να πρόκειται για νεοεισαχθέντα και όχι γενικευμένο δικονομικό κανόνα δεδομένου ότι οι ερήμην αποφάσεις του Εφετείου Πάργας δεν φέρουν καμία απολύτως υπογραφή των δικαστών που έκριναν τις υποθέσεις αυτές (Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **7**, **13**, **15**, **16**).

19. Μάλιστα μέχρι το έτος 1833 ακόμα και οι ποινικές δίκες διεξάγονταν στα ιταλικά (Θ. Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Η εν τοις Ιονίοις νήσοις Αστυκή Νομοθεσία, κατά τε τους ενετικούς νόμους και τας εν ισχύι διατάξεις του Ιονίου Πολιτικού Κώδικος, Μέρος Α΄, Αθήναι 1886, σ. 15). Για το ζήτημα βλ. επίσης Γ. Ν. Λ ε ο ν τ σ ί ν η, "Ελληνική Γλώσσα και Βρεττανική Πολιτική στα Επτάνησα", *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας (Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988), Το Ιόνιο Κράτος 1815-1864, Κέντρο Μελετών Ιονίου*, Αθήνα 1997, σ. 257-262· Ν. Π α ν τ α ζ ο π ο ύ λ ο υ, "Εθνικό φρόνημα, Γλώσσα και Δίκαιο στο Ιόνιο Κράτος πριν την ενσωμάτωση", *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας (Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988), Το Ιόνιο Κράτος 1815-1864, Κέντρο Μελετών Ιονίου*, Αθήνα 1997, σ. 361-362· Τ ο υ ι δ ί ο υ, "Η εθνική γλώσσα και ξένο δίκαιο στην Επτάνησο. 1800-1850", *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού (Λευκάδα 1984), Αθήνα, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών*, 1991, σ. 445-461.

θογραφίες ορισμένες είναι συχνότατες[20], ενώ κάποιες λέξεις απαντώνται με διαφορετική ορθογραφία ακόμα και στην ίδια πράξη[21]. Λιγοστές είναι εξ άλλου οι ιδιοτυπίες στην εκφορά φθόγγων[22].

II

Στο κείμενο που ακολουθεί επιχειρείται αναλυτικός σχολιασμός των αστικού περιεχομένου αποφάσεων του *"Βιβλίου τῶν Ἀποφάσεων τοῦ Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε Πάργας"*. Κατά τον σχολιασμό ακουλουθείται η αρίθμηση του Βιβλίου.

Απόφαση αριθ. 1

Έφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως
(νόμιμη αντιπροσώπευση υπάνδρου γυναικός)

Η υπόθεση εκδικάζεται ενώπιον του *"Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε"* Πάργας[23]. Εκκαλείται η απόφαση του πρωτοδικείου (*"Κριτηρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς"*), η οποία έχει εκδοθεί στις 22/9/1803[24]. Ως εκκαλών εμφανίζεται στη δίκη ο Ευθύμιος Δεσύλας (υιός του αποβιώσαντος Αναστασίου Δεσύλα), ενεργών ως νόμιμος αντιπρόσωπος *("ἐπίτροπος")* της Μαρίας Καλούδη, συζύγου του Ιωάννη Ζερνιώτη. Η έφεση απευθύνεται κατά του Γεωργίου Λούμπου (υιού του αποβιώσαντος Δημητρίου Λούμπου).

Όπως προκύπτει από το ιστορικό της αποφάσεως του εφετείου, το πρωτοδικείο με την απόφαση που εξέδωσε την 22α Σεπτεμβρίου 1803 απέρριψε ως απαράδεκτη την αγωγή της Μαρίας Καλούδη, συζύγου Ιωάννου Ζερνιώτη, η οποία εστρέφετο κατά του Γεωργίου Λούμπου λόγω ελλείψεως νομίμου αντιπροσωπεύσεως της ενάγουσας (παρίστατο στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο δια του επιτρόπου της Ευθυμίου Δεσύλα).

---

20. Π. χ. ἠλήοσιν τὸν κοστιτοῦτον: 5.35, ἠλίοσιν: 8.8, 8.49, ἠλύωσιν: 1.28, στεραίοσιν: 8.56, στεραίοσις: 8.61. μεγαλοφόνος: 13.9, ἐπιτρώπων: 7.8, ἐπίτρωπος: 7.6, ἀναγγέα: 5.84, ἐκυρίχθη: 2 (περιθώριο), 9 (περιθώριο) ἀναγγαεοτάτης: 5.54, ἀνέραισιν: 8.28. νὰ ἀνερέσεται: 8.28, ἔξωδες: 5.68. ἔξωδαις: 7.20, ἔξοδαις:11.18

21. Π. χ. πρότης: 5.42, πρώτης: 5, 43, περισώτερον: 5.16, περισσώτερον: 5.24

22. Π. χ. ορισμένες φορές οι δίφθογγοι "ευ" και "αυ" γράφονται με βήτα ή προστίθεται ένα βήτα (14.21: κυριεύβη, ἱκετέβη: 5.58).

23. Περισσότερα για την υπόθεση βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική Δικαιοσύνη, § IX, Α.

24. Από την απόφαση δεν προκύπτει ποιάς συγκεκριμένης πόλεως, Πάργας, Πρέβεζας ή Βόνιτσας, το πρωτοδικείο είχε εκδώσει την εκκαλουμένη απόφαση.

Κατόπιν αυτών, ο Ευθύμιος Δεσύλας, υπό την ιδιότητά του ως αντιπροσώπου της Μ. Καλούδη βάσει ειδικού πληρεξουσίου αυτής (*"τίτλον ἐπιτροπικῆς"*, στιχ. 19, 28), εκκαλεί την πρωτόδικη απόφαση αιτούμενος την αναγνώριση της αντιπροσωπευτικής του εξουσίας[25], την αποδοχή των εγγράφων προτάσεών του (*"λάουδον τῆς γραφῆς"*) που έχουν κατατεθεί την 12/9/1803 ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου, τη συνακόλουθη δε απόρριψη των επίσης εγγράφων ισχυρισμών του αντιδίκου (*"ἀναίρεσιν τῆς ἀναφορᾶς"*) που έχουν κατατεθεί στο δευτερόβαθμιο δικαστήριο την 5/9/1803. Λόγο εφέσεως αποτελεί επομένως η παραβίαση από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δικονομικής διατάξεως και συγκεκριμένα εκείνης που αφορά στην ικανότητα της συζύγου να παρίσταται δι' άλλου (εκτός από τον σύζυγο) νομίμου αντιπροσώπου κατά την εκδίκαση υποθέσεως που αφορά στα προικώα, παραβίαση που δικαιολογεί, κατά τους ισχυρισμούς του εκκαλούντος, την εξαφάνιση της εκκαλουμένης αποφάσεως.

Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο με ομόφωνη απόφαση (που εκδόθηκε την 14η/10/1803 και δημοσιεύθηκε την ίδια ημέρα από τον καγκελάριο του δικαστηρίου) επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση και απήλλαξε τον εφεσίβλητο Γεώργιο Λούμπο από την καταβολή των δικαστικών εξόδων. Ως εκ τούτου, απορρίπτοντας ως απαράδεκτο τον λόγο εφέσεως που προέβαλε η Μ. Καλούδη, δεν προχώρησε στην εξέταση της νομικής βασιμότητας και του πράγματι υποστατού της αιτήσεως παροχής εννόμου προστασίας (για τον λόγο άλλωστε αυτό δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το ουσιαστικό περιεχόμενο της υποθέσεως). Ωστόσο, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, επικαλούμενο τον βενετικό νόμο της 4/11/1553 (*"Νόμος τοῦ Ἀνωτάτου Κολλέγιου τῆς (πάλαι) Βενετικῆς Διοικήσεως 1553 Νοεμβρίου 4"*), παρέχει στην εκκαλούσα το δικαίωμα να επαναφέρει την υπόθεση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο για να επανεξετασθεί η νομική και ουσιαστική βασιμότητα της αγωγής, υπό την προϋπόθεση ότι θα έχει την προσήκουσα, κατά τις διατάξεις του βενετικού αυτού νόμου, ικανότητα συμμετοχής στη διαδικασία και επομένως δεν θα συντρέχει λόγος απαραδέκτου και της νέας αυτής αγωγής.

Απόφαση αριθ. 2

Ακύρωση αποφάσεων των Προέδρων της Διοικήσεως Πρεβέζης

Στην υπόθεση αυτή που εκδικάζεται το έτος 1803 ο Κωσταντής Δεσύλας ασκεί ένδικο μέσο ενώπιον του Εφετείου (*"Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε"*) Πάργας

---

25. Πρβλ. στιχ. 8, 9, *"ζητεῖ τὴν κύρωσιν τῆς κομπάρσας του* (από το ιταλ. comparsa: εμφάνιση, παρουσίαση/ (νομ.) παράσταση) *εἰς τὰς ιβ΄ Σεπτεμβρίου ἀπερασμένου πρεζεντάδα εἰς τὸ εὐγενὲς Κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς"*.

με το οποίο ζητά την ακύρωση των δύο αποφάσεων των *"εὐγενῶν Προέδρων"* Πρεβέζης που εξεδόθησαν στις 9/10/1801 και 7/11/1801 και με τις οποίες αποφασίσθηκε η αποβολή του από τη νομή και κατοχή πατρικού του ελαιοστασίου κειμένου στη θέση Αγίου Τρύφωνα.

Οι αποφάσεις αυτές θα πρέπει να είχαν εκδοθεί στα πλαίσια της εξαιρετικής καθ' ύλην αρμοδιότητας της Διοικήσεως, την οποία αυτή διέθετε πριν από το έτος 1803 επί υποθέσεων που αφορούσαν ακίνητα[26], κατά τους ισχυρισμούς δε του εκκαλούντος είναι εσφαλμένες γιατί βασίσθηκαν σε ψευδή αποδεικτικά μέσα και συγκεκριμένα σε ψευδομαρτυρίες ενώ εξ άλλου η κυριότητα του πατέρα του Γιαννάκη Δεσύλα επί του επιδίκου ελαιοστασίου είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση δεδομένου ότι έχει αποκτηθεί περίπου πριν από 18 έτη, με δικαστικές αποφάσεις των τότε λειτουργούντων βενετικών δικαστηρίων (*"τὰ πλέον βάλιδα καὶ νόμιμα ἄττα τῶν ποτὲ βενετικῶν κριτηρίων και συλλόγων"*, στιχ. 18, 19). Στη συγκεκριμένη υπόθεση η απόφαση του εφετείου, η οποία υπήρξε ευνοϊκή για τον εκκαλούντα, εκδόθηκε την 16η Οκτωβρίου 1803 και δημοσιεύθηκε από τον καγκελλάριο του δικαστηρίου την 29η Νοεμβρίου 1803. Με την απόφασή του αυτή το εφετείο Πάργας ακύρωσε μεν τις αποφάσεις των Προέδρων Πρεβέζης, επιφυλλάχθηκε όμως ρητά για το δικαίωμα του ηττηθέντος διαδίκου (Καλούδη) να προσφύγει ξανά στη δικαιοσύνη ενώ παράλληλα απήλλαξε τους διαδίκους από τα δικαστικά έξοδα.

Αριθ. 3

Επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως
(Νόμιμη αντιπροσώπευση γυναικός–
Δικαίωμα προτιμήσεως γυναικός επί εκποιηθείσης πατρικής περιουσίας)

Στην εκδικαζομένη υπόθεση το ένδικο μέσο ασκεί ο Γεώργιος Δεσύλας ως *"διαφεντευτής καὶ ἐπίτροπος"*[27] της Μαρίας Γεροσίμου, κόρης του Μιχαήλ Γεροσίμου και συζύγου Βασιλείου Καμμένου. Προσβάλλεται η από 28/7/1803 απόφαση του Συλλόγου Πρεβέζης και ζητείται η επικύρωση της αποφάσεως του Κριτηρίου της πρώτης δικανικής αγωγής Πρεβέζης που έχει εκδοθεί στις 9/7/1803. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι, αν και έχει εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση του *"Συλλόγου Πρεβέζης"*, η υπόθεση επανεξετάζεται από τον *"Σύλλογο τῶν πέντε Πάργης"* κατόπιν νέας προσφυγής της ηττηθείσης, κατά την έκκλητο δίκη, διαδίκου[28] καθώς

---

26. Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § IV.

27. Το σχετικό πληρεξούσιο συντάχθηκε στις 6 /8/1802 από τον νοτάριο Πρεβέζης Πέτρο Βαλεντίνη.

28. Η νέα προσφυγή της Μαρίας Γεροσίμου κατά της τελεσίδικης αποφάσεως του εφε-

επίσης ότι η απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης έχει εκδικασθεί κατ' έφεση ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου της ιδίας πόλεως παρά τα όσα όριζε το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας κατά τη διατύπωση του πρώτου αντιγράφου της[29].

Στη συγκεκριμένη υπόθεση οι Μιχαήλ Γεροσίμος, πατέρας της Μαρίας, και Χρήστος Γεροσίμος, αδελφός της, πούλησαν στους Χριστόδουλο Γεροδράκο και Δημήτριο Πέτρο Κοκκάλα είκοσι ρίζες ελιές με το κτήμα τους που ευρίσκετο στη τοποθεσία Λογγίδια, στα σύνορα της πολιτείας Πρεβέζης. Το σχετικό συμβόλαιο αγοραπωλησίας συνέταξε ο νοτάριος Δημήτριος Λεκατζάς στις 11/3/1798. Ήδη η Μαρία, ασκώντας το εμπράγματο δικαίωμα προτιμήσεώς της ως *"μόνης ἐγγυτοτέρας ἐξ αἵματος"* (στιχ. 29) συγγενούς κατά την εκποίηση οικογενειακής (και μάλιστα πατρικής) περιουσίας, ζητά να εξαγοράσει το εκποιηθέν πατρικό κτήμα με χρήματα δικά της (400 γρόσια) –και όχι του συζύγου της– προερχόμενα από γαμήλιες παροχές τα οποία έλαβε όταν παντρεύτηκε, κατά την τοπική συνήθεια (*"κεράσματα ἐδικοὺς εἰς φιλονάδες κατὰ τὴν συνήθειαν ἐκείνης τῆς πολιτείας*)[30]. Για τη θεμελίωση του λόγου της προσφυγής της κατά της αποφάσεως του εφετείου Πρεβέζης, η Μαρία (εκτός από την προέλευση των χρημάτων με τα οποία προτίθεται να εξαγοράσει το πατρικό ακίνητο) επικαλείται και το γεγονός ότι ο ασθενής αδελφός της Χρήστος με την υπογραφή του στο σχετικό πωλητήριο συμβόλαιο καθώς και με το *"κοστιτοῦτο"* που υπέβαλε στις 4/10/1803 στη γραμματεία του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου (*"κανγκελαρίαν τῆς πρώτης δικανικῆς ἀγωγῆς Πρεβέζης"*) παραιτήθηκε από την άσκηση του δικαιώματος προτιμήσεως. Συνεπώς εφ' όσον ο πωλητής Μιχαήλ Γεροσίμος δεν έχει άλλα τέκνα, άρρενα ή θήλεα, ενεργοποιείται το δικαίωμα προτιμήσεως της Μαρίας, ως πλησιεστέρας συγγενούς του πωλητή. Κατόπιν αυτών ο Γ. Δεσύλας, ως επίτροπος της Μαρίας αιτείται την εξαφάνιση της από 28/7/1803 αποφάσεως του "Συλλόγου των πέντε"[31] και την επικύρωση της από

τείου Πρεβέζης είναι πιθανόν ότι θεμελιώθηκε σε νέα έγγραφα τα οποία δεν κατείχε προηγούμενα κατά την εκδίκαση της εφέσεως, αν και κάτι τέτοιο δεν μνημονεύεται στην απόφαση. Για το ζήτημα της επανεξετάσεως τελεσιδίκων αποφάσεων βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Β.

29. Για το ζήτημα βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § VIII, Β.

30. Για το ζήτημα βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § IX, Α.

31. Με την οποία προφανώς δεν είχε αναγνωρισθεί στην εκκαλούσα δικαίωμα εξαγοράς του εκποιηθέντος πατρικού ακινήτου διότι το δικαστήριο θεώρησε, είτε ότι δεν διέθετε δικαίωμα προτιμήσεως, είτε ότι δεν είχε δικαίωμα ελευθέρας διαχειρίσεως των χρημάτων της εξαγοράς. Είναι επίσης πιθανόν ότι η έφεση είχε απορριφθεί και για καθαρά τυπικούς λόγους, όπως η έλλειψη νόμιμης αντιπροσώπευσης της Μαρίας κατά την έκκλητο δίκη.

9/7/1803 εκδοθείσης αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης, τη συνακόλουθη δε αποδοχή των προτάσεών του που είχαν κατατεθεί στις 20/10/1803.

Αντίδικος είναι ο Σταμάτης Φιλόπουλος, ως *"γενικός ἐπίτροπος"* του Χριστόδουλου Γεροδράκου και της Ελένης, συζύγου του αποβιώσαντος Δημητρίου Πέτρου Κοκκάλα, των αγοραστών δηλαδή του επίδικου ακινήτου. Προκειμένου να απορρίψει τους ισχυρισμούς της αντιδίκου, ο Σ. Φιλόπουλος αναφέρεται, αφ' ενός μεν στη διάταξη του 22ου Κεφαλαίου του 3ου Βιβλίου των Ενετικών Στατούτων, σύμφωνα με την οποία τα θήλεα τέκνα έχουν δικαίωμα προτιμήσεως όταν πωλείται πατρική ακίνητος περιουσία υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχουν άρρενα τέκνα, αφ' ετέρου δε στην έλλειψη νομίμου αντιπροσωπεύσεως της αντιδίκου του.

Κατόπιν αυτών το εφετείο της Πάργας εξέδωσε την από 23/10/1803 ομόφωνη απόφασή του με την οποία αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς του Σ. Φιλόπουλου, απέρριψε το ένδικο μέσο που άσκησε η Μαρία Γεροσίμου κατά της αποφάσεως του εφετείου Πρεβέζης και επεκύρωσε την από 28/7 εκδοθείσα απόφαση του "Συλλόγου των πέντε Πρεβέζης".

Απόφαση αριθ. 4

Ακύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως

Όπως προκύπτει από το ιστορικό της εκδικαζομένης υποθέσεως[32] έχουν ήδη εκδοθεί δύο δικαστικές αποφάσεις, από τις οποίες η μεν πρώτη εκδόθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης (*"εὐγενὲς Κριτήριον πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης"*) την 19η/7/1802, η δε δεύτερη από τον *"εὐγενές Σύλλογο τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε Πρεβέζης"* την 1η/8/1802. Η επανεκδίκαση της υποθέσεως ενώπιον του εφετείου της πόλεως Πάργας διεξάγεται κατόπιν εκδόσεως (στις 27/2/1803) σχετικής πράξεως (*"ἄττου"*) του *"Σύλλογου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε τῆς πολιτείας Πρεβέζης"* το οποίο όρισε την επανεξέταση της υποθέσεως που είχε ήδη κριθεί τελεσιδίκως από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Πρέβεζας. Κατόπιν αυτών, ο Γεώργιος Βασιλάς ως επίτροπος του Ιωάννου Βούδα, γενικού επιτρόπου του Νικολάου Γκιτζέλη, ζητεί την εξαφάνιση της από 1/8/1802 εκδοθείσης *"ἀτάκτου, ἀδίκου καὶ σουλφούρεας"* (στιχ. 22–24) αποφάσεως του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης, με την οποία το δικαστήριο έκανε αποδεκτές τις προτάσεις του αντιδίκου του, Σωτηράκη Σολδαδογιάννη. Από το άλλο μέρος ο Ε. Δεσύλας, ενεργών ως επίτροπος του Σ. Σολδαδογιάννη, ζητά από το εφετείο Πάργας την επικύρωση των δικαστικών αποφάσεων που έχουν εκδώσει το πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης, τέλος δε τη συνα-

---

32. Για την υπόθεση αυτή βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Β.

κόλουθη απόρριψη των ισχυρισμών του αντιδίκου του Νικολάου Κιτζέλη, όπως αυτές είχαν διατυπωθεί στην από 9/12/1802 αναφορά που υπέβαλε στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο.

Το εφετείο Πάργας με την από 28/10/1803 εκδοθείσα απόφασή του, η οποία δημοσιεύθηκε στις 30/10/1803, έκανε δεκτούς τους ισχυρισμούς του Ευθυμίου Δεσύλα, επιτρόπου του Σωτηράκη Σολδαδογιάννη, όπως αυτοί είχαν υποβληθεί διεξοδικά[33], και συνεπώς επικύρωσε την από 1/8/1802 απόφαση του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης.

Απόφαση αριθ. 5

Έφεση–ακύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως
(διαφορές από εταιρική σχέση)

Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο Ιωάννης Μανιάκης, ως επίτροπος των Δημητρίου Κουντουρά και Κωσταντίνου Μίχου Ζαγορήσιου, κατοίκων Πρεβέζης και εταίρων στην εν λόγω εταιρία σαπουνοποιΐας (*"συντρόφων της φάμπρικας σαπουνίου"*)[34], ζητά την αποδοχή της αναφοράς του που κατατέθηκε στη γραμματεία του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου την 28/10/1803 προκειμένου να ακυρωθεί η πρώτη *"περίοδος"* του διατακτικού της αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης (*"Κριτήριο τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης"*) που εκδόθηκε στις 8/8/1803. Με την πρώτη *"περίοδο"* του διατακτικού της αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης, η οποία προφανώς είχε εκδοθεί κατόπιν ασκήσεως από ορισμένους εταίρους της εκ της εταιρίας αγωγής, ορίσθηκε η απόδοση στον Αθανάσιο Μαντουρά του ποσού των 73 γροσίων, χωρίς να γίνει ο λογαριασμός που όριζε το από 20/4/1802 "εταιρικό" δεδομένου ότι η εταιρία είχε παύσει τις εργασίες της εδώ και ενάμιση χρόνο λόγω αδυναμίας πραγματοποιήσεως του εταιρικού της σκοπού και συνεπώς θα πρέπει να θεωρηθεί ως λυθείσα. Αντιθέτως, κατά τους ισχυρισμούς του εκκαλούντος, θα έπρεπε να τηρηθούν οι ειδικότεροι όροι του από 20/4/1802 υπογραφέντος

---

33. *"διορίζουν τὴν κύρωσιν τῶν ἐκθέσεων ἤτοι ἐστέζων"*: από το ιταλ. ésteso που σημαίνει εκτεταμένη, διεξοδική αναφορά.

34. Για τις από ενετοκρατίας λειτουργούσες στην Κέρκυρα "συντροφίες" σαπουνοποιίας, οι οποίες παρήγαγαν σαπούνι εξαιρετικής ποιότητας με μικρό σχετικά κόστος λόγω της αφθονίας πρώτων υλών στο νησί καθώς και για τις κατά το έτος 1798 διαμαρτυρίες των μελών τους προς τη διοίκηση Κερκύρας διότι καθυστερούσε να λάβει τα απαιτούμενα μέτρα προς αναδιοργάνωσή τους βλ. Η. Υ i a n n a c o p o u l o u, "Francais Republicains et Impériaux aux Sept Iles Ioniennes: Quelques aspects de leur présence", στον τόμο *La Révolution Francaise et l' Héllenisme moderne, Actes du IIIe colloque d' Histoire (Athènes 14-17/10/1987)*, Athènes 1989, σ. 152.

μεταξύ των συνεταίρων εταιρικού συμβολαίου (*"κοντράτου"*) που καθόριζαν τον τρόπο εξοφλήσεως των λογαριασμών μεταξύ των εταίρων[35]. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το εταιρικό, ο Αθανάσιος Μαντουράς είχε αναλάβει την υποχρέωση να παραδίδει στη εταιρία σαπούνι καλής ποιότητας (*"καλιτᾶς"*) λαμβάνοντας έναντι λογαριασμού ένα ορισμένο χρηματικό ποσό (251 γρόσια) μηνιαίως καθώς και τους τόκους (*"τα διάφορα"*) των 60 γροσίων που αποτελούσαν το μερίδιο συμμετοχής του στην εταιρία, χωρίς όμως να του αποδίδονται και τα κεφάλαια[36] εάν και εφ' όσον δια του χρηματικού αυτού διακανονισμού θα εισέπραττε περισσότερο από αυτά. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι επρόκειτο για εταιρία όπου ο κάθε εταίρος υποχρεούτο κατ' αρχήν σε καταβολή χρηματικής εισφοράς. Μεταξύ των εταίρων όμως, ο Αθ. Μαντουράς είχε επί πλέον την υποχρέωση να δίδει στην εταιρία, πέραν της αρχικής χρηματικής εισφοράς των 60 γροσίων (η οποία πιθανόν ήταν μικρότερη από τις χρηματικές εισφορές των άλλων εταίρων) παροχή σε είδος, δηλαδή σαπούνι και μάλιστα καλής ποιότητος. Είναι πιθανόν ότι οι χρηματικές εισφορές των εταίρων αποτελούσαν την εταιρική περιουσία της "φάμπρικας", η οποία ανήκε στο σύνολο των εταίρων κατ' ιδανικά μέρη ανάλογα της εταιρικής τους μερίδας, για τον λόγο δε αυτό τονίζεται ότι ο Μαντουράς δεν μπορούσε να λάβει τα "καπιτάλια", δηλαδή την αξία της μερίδας του επί πλέον των άλλων χρηματικών απαιτήσεών του από την εταιρία. Κατά τους ισχυρισμούς του Μανιάκη, ο Αθ. Μαντουράς παρέβη την υποχρέωσή του αυτή διότι παρέδωσε στην εταιρεία σαπούνι κακής ποιότητας. Ως εκ τούτου και λόγω της πλημμελούς εκπληρώσεως της ενοχικής του υποχρεώσεως, θα πρέπει: α) το ποσόν που του αναλογεί ως αντάλλαγμα να επαναπροσδιορισθεί από φερέγγυους εκτιμητές και β) να επιδικασθεί από το δικαστήριο σε βάρος του Αθ. Μαντουρά ένα ορισμένο χρηματικό ποσό ως δικαστική εγγύηση[37] προκειμένου να αποκαταστήσει τη ζημιά που προκάλεσε στη "συντροφία" λόγω της παύσεως των εργασιών της που επακολούθησε.

Από το άλλο μέρος, ο Αθ. Μαντουράς, επανερχόμενος σε όσα διεξοδικά έχει εκθέσει στις από 11 και 18/8/1803 κατατεθειμένες στη γραμματεία του δικαστηρίου

---

35. Για τη συνήθη έγγραφη κατάρτιση της "συντροφίας", –η οποία, κατά τη συγγραφέα, αποτέλεσε *"την πρώϊμη μορφή της κεντροευρωπαϊκής ομόρρυθμης εταιρείας"*,– με σχετική "ομολογία" που περιείχε τα ονόματα και τις εισφορές των εταίρων βλ. Δ–Ε. Τ σ ο ύ ρ κ α – Π α π α σ τ ά θ η, Η ελληνική εμπορική Κομπανία του Σίμπιου της Τρανσυλβανίας (1636-1848). Οργάνωση και Δίκαιο, *Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 246,* Θεσσαλονίκη 1994, σ. 196.

36. *"καπιτάλια"*, από το ιταλ. capitale, κεφάλαιο.

37. *"πιενγκιαρία"*, από το ιταλ. pieggeria ή fidejusione giudiziaria ή malleveria, δικαστική εγγύηση (Α. Β λ α ν τ ή – Ι. Ο ι κ ο ν ο μ ί δ η, Dizionario Technico-Legale Italiano Greco, Κέρκυρα 1840, σ. 97).

προτάσεις τους (*"κοστιτούτα πρετέστου"*)[38], ζητά την κύρωση της πρώτης "περιόδου" της από 8/10/1802 εκδοθείσης αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης, την ακύρωση της δεύτερης "περιόδου" της ιδίας αποφάσεως και τη συνακόλουθη απόρριψη των ισχυρισμών του αντιδίκου, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στην από 28/9/1803 υποβληθείσα αναφορά του ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου. Και η μεν πρώτη "περίοδος" του διατακτικού της πρωτόδικης αποφάσεως αφορά, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, στην απόδοση σ' αυτόν από τους Δημήτριο Κουντουρά και Κωνσταντίνο Μίχου Ζαγορήσιο ποσού 73 γροσίων. Η δεύτερη όμως "περίοδος" της αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης είχε απορρίψει το αίτημα του Μαντουρά να του αποδώσει ο Δ. Κουντουράς, ως ταμίας[39] της "φάμπρικας", μία ορισμένη ποσότητα *"άλκαλίας"*[40] προκειμένου να συνεχιστεί η επιχείρηση για όσο διάστημα προέβλεπε η εταιρική σύμβαση.

Το δικαστήριο αποδέχεται εν μέρει τις προτάσεις του Αθ. Μαντουρά και συνεπώς ορίζει την απόδοση σ' αυτόν από τους άλλους δύο εταίρους, Δ. Κουντουρά και Κ. Μ. Ζαγορήσιο, του χρηματικού ποσού των 73 γροσίων (αντί των 251 γροσίων προφανώς λόγω της πλημμελούς εκπληρώσεως της υποχρεώσεώς του να καταβάλει σαπούνι καλής ποιότητος) καθώς και αποζημιώσεως για τα διαφυγόντα κέρδη (*"ντάνα"*) που προέκυψαν λόγω της παύσεως των εργασιών της εταιρίας αναδρομικά από τις 11 Αυγούστου 1803 μέχρι την ημέρα της εκδόσεως της αποφάσεως (30/10/1803). Σε αντίθεση επομένως με το πρωτοβάθμιο δικαστήριο το οποίο θεώρησε ότι η εταιρία είχε λυθεί διότι η πραγματοποίηση του σκοπού της είχε καταστεί ανέφικτη, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε ότι η εταιρία εξακολούθησε να υφίσταται για όσο διάστημα όριζε το εταιρικό της και για τον λόγο αυτό επιδίκασε αποζημίωση στον Μαντουρά για τα διαφυγόντα του κέρδη που προέκυψαν κατά το διάστημα παύσεως των εργασιών της. Επί πλέον δε υποχρεώνει τον Δ. Κουντουρά, ως ταμία της εταιρίας, να αποδώσει στον Αθ. Μαντουρά όλα τα απαραίτητα για να συνεχιστεί η λειτουργία της εταιρίας έως την τακτή ημερομηνία λύσεώς της που είχε συμφωνηθεί μεταξύ των εταίρων με βάση το από 20/4/1802 συνταχθέν εταιρικό, δηλαδή για μισό ακόμα έτος. Παράλληλα όμως αποδέχθηκε και το αίτημα των αντιδίκων (όπως τούτο είχε διατυπωθεί στο "κοστιτούτο" που κατέθεσαν στην καγκελαρία του "Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής" Πρεβέζης την 8/10/1803) για υπολογισμό από ειδικούς εκτιμητές της ζημίας που υπέστη η εταιρία από το χαλα-

---

38. Από το ιταλ. pretesa (pretension), που σημαίνει δικόγραφο όπου περιέχονται οι διάφοροι νομικοί ισχυρισμοί-αξιώσεις.

39. *"κασέρης"*, από το ιταλ. cassiere, ταμίας.

40. Εννοεί τα αλκάλια τα οποία αποτελούν είδος πρώτης ύλης απαραίτητης για την κατασκευή του σαπουνιού. Όπως αναφέρεται την "αλκαλία" αυτή είχε φέρει από τη Μησίνα ο καπετάν Γαβρίλης προφανώς ενεργώντας για λογαριασμό της εταιρίας.

σμένο σαπούνι που της παρέδωσε ο Μαντούρας προκειμένου προφανώς να συμψηφισθούν οι χρηματικές απαιτήσεις των αντιδίκων.

Απόφαση αριθ. 6

Έφεση–μεταρρύθμιση της πρωτόδικης αποφάσεως (ανθρωποκτονία)

Η απόφαση (η μόνη ποινικού περιεχομένου) εξετάζεται αναλυτικά στην μελέτη της ερευνήτριας του Κέντρου κ. Δ. Καραμπούλα που δημοσιεύεται στον παρόντα τόμο (σ. 283 επ.) με θέμα: *Περί της απονομής και οργάνωσης της ποινικής δικαιοσύνης στις περιοχές της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" και των Ιονίων Νήσων με αφορμή μία απόφαση του Εφετείου Πάργας των αρχών του 19ου αιώνα".*

Απόφαση αριθ. 7

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

Αντίδικοι στην εκδικαζομένη υπόθεση είναι ο Γεώργιος Βασιλάς, ως επίτροπος του Αναγνώστου Τζιτζόνη (εκκαλών) και ο Ιωάννης Δεσύλας Μάστρακας, ως επίτροπος του Δήμου της Αντώναινας λόγω ανηλικότητας (εφεσίβλητος). Κατά την καθορισμένη ημέρα και ώρα της δικασίμου δεν παρουσιάσθηκε ο Δεσύλας, ως επίτροπος του Δήμου, ούτε κάποιος άλλος νόμιμος αντιπρόσωπός του. Κατόπιν αυτού και μετά την "κήρυξη" από τον αρμόδιο δικαστικό υπάλληλο (Θ. Βαγγελινός, *"ύπηρέτης του Κριτηρίου"*, στιχ. 14), το δικαστήριο με την από 31/5/1805 εκδοθείσα απόφασή του αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς του εκκαλούντος Αν. Τζιτζόνη, όπως αυτοί έχουν εκτεθεί στην από 2/11/1805 κατατεθείσα αναφορά του. Την ίδια ημέρα, όπως σημειώνεται στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως, ο Θ. Βαγγελινός κοινοποίησε την ερήμην απόφαση στον Ιωάννη Δεσύλα Μάστρακα, ως επίτροπο του ερήμην δικασθέντος Δήμου. Την 1η Ιουνίου 1805 ο Ιωάννης Δεσύλας Μάστρακας άσκησε κατά της ερήμην αποφάσεως το ένδικο μέσο της *"ρεαλτιτζιό"*[41]. Πράγματι δε η συγκεκριμένη υπόθεση εκδικάσθηκε εκ νέου από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας στις 21 Ιουνίου 1805 (βλ. δικαστική απόφαση αριθ. **9**).

Απόφαση αριθ. 8

Έφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως

Εκκαλών στην εκδικαζομένη υπόθεση, η οποία αφορά κληρονομικές αξιώσεις

---

41. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Α.

επί της κληρονομιαίας περιουσίας του συγγενούς των αντιδίκων Δήμου Δεσύλα, είναι ο "ταπεινός" Αναστάσης Δεσύλας, γιός του αποβιώσαντος Σταμάτη, εφεσίβλητος δε ο Αναστάσιος Καλούλης, γιός του αποβιώσαντος Δημητρίου. Η έφεση στρέφεται κατά της πρωτόδικης αποφάσεως του Δικανικού Κριτηρίου α΄ αγωγής που έχει εκδοθεί στις 25/5/1805 και με την οποία είχε δικαιωθεί ο εφεσίβλητος. Συγκεκριμένα ο εκκαλών ζητά την απόρριψη των ισχυρισμών του αντιδίκου, όπως έχουν εκτεθεί στις δύο έγγραφες αναφορές του (η πρώτη κατατεθείσα στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο στις 12/1/1805 και η δεύτερη στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο στις 22/6/1805), και την αποδοχή των δικών του ισχυρισμών, όπως αυτές εκτίθενται στην *"κομπάρσα"* του που έχει κατατεθεί στη γραμματεία του εφετείου στις 22/6/1805. Με την από 24/6/1805 εκδοθείσα απόφαση του εφετείου Πάργας επικυρώνεται με ψήφους 4 προς 1 η απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου με την οποία ο εφεσίβλητος Αναστάσιος Καλούλης είχε δικαιωθεί όσον αφορά στις κληρονομικές του αξιώσεις επί της κληρονομίας του αποβιώσαντος Δήμου Δεσύλα, γιού του αποβιώσαντος Ιωάννη Δεσύλα, σχετικά με ελαιοστάσιο ευρισκόμενο στην περιοχή του Αγίου Τρύφωνα[42].

Απόφαση αριθ. 9

Έφεση–Μεταρρύθμιση της πρωτόδικης αποφάσεως
(διακανονισμός εξοφλήσεως χρέους)

Στην υπόθεση αυτή που εκδικάζεται από τον "Σύλλογο των Πέντε Πάργας" τον Ιούνιο του έτους 1805 και αφορά διακανονισμό εξοφλήσεως χρέους μεταξύ του Αναγνώστη Τζιτζόνη (δανειστού), κατοίκου Πρεβέζης, και του Δήμου υιού της απο-

---

42. Συναφής με την υπόθεση αυτή είναι και η υπόθεση αντιδικίας μεταξύ Κ. Δεσύλα, γιού του Γιαννάκη Δεσύλα, κατά του ιδίου Αναστασίου Καλούλη, γιού του αποβιώσαντος Δημητρίου, επί της οποίας έχει εκδοθεί η υπ' αριθ. 2 απόφαση του εφετείου Πάργας (βλ. πιο πάνω σ. 127-128). Με την απόφαση αυτή, όπως προαναφέρθηκε, επικυρώθηκαν δύο αποφάσεις των Προέδρων Πρεβέζης, με τις οποίες ο Κωνσταντίνος Δεσύλας αποβλήθηκε από το συγκεκριμένο ελαιοστάσιο, –το οποίο αποτελεί προφανώς το αντικείμενο της αντιδικίας και στην συγκεκριμένη υπόθεση (αριθ. 8)–, και δικαιώθηκε ο Αναστάσιος Καλούλης, στον οποίο τελικώς επιδικάσθηκε αυτό. Υποθέτουμε συνεπώς ότι πρόκειται για αγωγές, δύο διαφορετικών κληρονόμων του αποβιώσαντος Δήμου Δεσύλα, του Κ. Δεσύλα (στην απόφαση αριθ. 2) και του Α. Δεσύλα (στην απόφαση αριθ. 8), που εστρέφοντο και οι δύο κατά του ιδίου εναγομένου, Αναστασίου Καλούλη, ο οποίος, για λόγους που δεν αναφέρονται ούτε στη μία ούτε στην άλλη απόφαση, δικαιώθηκε από τα δικαστήρια που δίκασαν την υπόθεση τόσο σε πρώτο όσο και σε δεύτερο βαθμό αναγνωρισθείς ως νόμιμος ιδιοκτήτης του επίδικου ελαιοστασίου.

βιωσιάσης Αναστασίας Αντώναινας (οφειλέτου)[43], ο Γεώργιος Βασιλάς, ενεργών ως επίτροπος του Αναγνώστη Τζιτζόνη, ζητά από το δικαστήριο τη μεταρρύθμιση της από 8/4/1804 αποφάσεως του Συλλόγου Πρεβέζης κατά το μέρος που αναφέρεται στο δεύτερο και τρίτο "κεφάλαιό" της και την επικύρωση της από 1/9/1802 πρωτόδικης αποφάσεως του Δικανικού κριτηρίου Πρώτης Αγωγής Πρεβέζης η οποία είχε εκδοθεί ερήμην του οφειλέτου (*"ἀποῦσα ἀπόφαση"*, στιχ. 10, 23–24). Από το άλλο μέρος, ο Αθανάσιος Πετζάλης, ως *"διαφεντευτής"* του Ιωάννη Δεσύλα Μάστρακα, επιτρόπου του Δήμου λόγω ανηλικότητας (στιχ. 29), ζητά από το δικαστήριο να εκδώσει τελεσίδικη πλέον απόφαση (*"ζητεῖ ἕνα γιομᾶτο σπάτζο κυρώσεως ἤτοι λάουδο των δύο κεφαλαίων"*, στιχ. 54) με την οποία θα επικυρώνονται όσα ορίζονται στο δεύτερο και τρίτο "κεφάλαιο" του διατακτικού της από 8/4/1804 αποφάσεως του Συλλόγου Πρεβέζης. Όπως ειδικότερα ισχυρίζεται ο Πετζάλης, η πρωτόδικη απόφαση δεν συνυπολόγισε κατά τον προσδιορισμό του χρέους τους ιδιαίτερους εκείνους λόγους που συνέτρεχαν στο πρόσωπο του Δήμου (ανηλικότητα και ορφάνεια) για έναν επιεικέστερο διακανονισμό του τρόπου αποπληρωμής του χρέους και προσδιορισμού των τόκων. Έτσι αυτός επιβαρύνθηκε υπέρμετρα, κατά τρόπο ώστε ένα μικρό αρχικά χρέος 40 τζικινίων να μεταβληθεί σε χρέος 2.500 γροσίων, λόγω

---

43. Για την υπόθεση αυτή βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Β. Η υπόθεση φέρεται εκ νέου προς συζήτηση ενώπιον του Εφετείου Πάργας κατόπιν του από 1ης Ιουνίου 1805 υποβληθέντος αιτήματος επανεξετάσεως από τον ερημοδικασθέντα Δήμο πρβλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7** της 31 Μαΐου 1805 για την οποία βλ. πιο πάνω σ. 134). Από το ιστορικό της υποθέσεως συνάγεται ότι μάλλον πρόκειται για τοκογλυφικό δάνειο δεδομένου ότι ο Τζιτζόνης προσδιόρισε αρκετά αυθαίρετα το ποσοστό του τόκου (*"κινδυνεύει νὰ ἀπωλεστῇ ἀπὸ ἕνα μικρὸ χρέος τζικίνια 40 ὁποὺ ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἔτρεχαν πρὸς χίλκια τὸ πᾶσα τζικίνι ὁποὺ ὁσαριθμοῦνται ν=160 καὶ ὁ κὺρ Τζιτζόνης τὰ κατάστησε μὲ τὴν ἀσπλαχνίαν του μὲ βαρύτατα διάφορα ἕως γρόσια χιλιάδες δύομισιν τζίρκα"*, στιχ. 29-33), ενώ εξ άλλου αρνήθηκε να δεχθεί τον διακανονισμό που του πρότεινε ο οφειλέτης (*"ὁπόταν ὁ δυστυχὴς Δῆμος...ἐνχειρίζει χρηματικῶς πρῶτον τὸ διάφορον των τζικινίων 40 μὲ τὲς τριπλάσιες βαλοῦτες ὁποὺ τρέχουν καὶ γρόσια 100 τὸν χρόνον...δὲν ἦτον δίκαιον νὰ παραπονῆται..."*, στιχ. 41-47). Αξιοσημείωτο είναι πάντως ότι–κατά τους ισχυρισμούς του οφειλέτη–απώτερος σκοπός του δανειστή ήταν όχι μόνο να οικειοποιηθεί όλη την περιουσία του αλλά να σκλαβώσει ακόμα και τη γυναίκα του προφανώς διότι η σύζυγος είχε εγγυηθεί η ίδια προσωπικώς την εξόφληση του χρέους (*"ὁποὺ νὰ τοῦ σκλαβώσῃ καὶ τὴν γυνήν του εἰς ρισαρτζιμέντο του"*, στιχ. 34-35). Για τη δυνατότητα του δανειστή να φυλακίσει τον οφειλέτη για αόριστο χρόνο σε περίπτωση μη πληρωμής εντόκως του χρέους ή μη ικανοποιήσεως του δανειστή από το σύνολο της περιουσίας του οφειλέτη, όπως προκύπτει από ναξιακά πωλητήρια έγγραφα του 17ου αιώνα βλ. Μ. Τουρτόγλου, "Η προσωπική κράτηση σε δύο ναξιακά πωλητήρια έγγραφα του 17ου αιώνα". *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου, τ. Γ΄*, Αθήνα 2000, σ. 269 επ.

των υπέρμετρων (τοκογλυφικών) τόκων (*"βαρύτατα διάφορα"*, στιχ. 32, *"σκληρὸ κέρδος πλεονέκτης"*, στιχ. 47). Κατόπιν αυτών, ο Σύλλογος Πάργας επικυρώνει μεν την απόφαση του Συλλόγου Πρεβέζης, κατά το μεγαλύτερο μέρος της (*"μὲ ὅλες ἐκεῖνες τὲς ἄλλες περιλήψεις καὶ κοντετζιόνες*[44] *ὁπού περιέχει ἄνω εἰρημένη ἀπόφασις"*, στιχ. 72–73), μεταρρυθμίζει δε το μέρος εκείνο του δευτέρου κεφαλαίου της που όριζε τον τρόπο εξοφλήσεως του χρέους. Σύμφωνα ειδικότερα με την απόφαση του Συλλόγου Πάργας, ο Δήμος υποχρεούται να καταβάλει άμεσα στον δανειστή ολόκληρο το αρχικό χρέος (*"καπιτάλιο"*, *"κεφάλι"*) των 40 τζικινίων, τους δε τόκους (*"διάφορα"*) του κεφαλαίου θα καταβάλει σε ισόποσες ετήσιες δόσεις[45] των 200 γροσίων (χωρίς όμως περαιτέρω τόκους τόκων, *"εἰς τόσες ράτες χωρὶς διάφορον"*, στιχ. 68), αρχής γενομένης από τον Ιούνιο του 1806.

Απόφαση αριθ. 10

Έφεση –Αναπομπή της υποθέσεως προς κρίση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (αντίχρηση)

Στην υπόθεση αυτή που εκδικάζεται από το Εφετείο Πάργας το έτος 1805 εκκαλείται από τους Βασίλειο και Αθανάσιο Μανιάκη (υιούς και κληρονόμους του αποβιώσαντος Ιωάννη Μανιάκη) η απόφαση του Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής Πάργας που εκδόθηκε την 29/1/1805[46]. Η υπόθεση αφορά παραχώρηση συμβατικής υποθήκης μετ' αντιχρήσεως[47] επί ελαιοστασίου με νοταριακό συμβόλαιο που έχει

---

44. Από το ιταλ. condizione, όρος, προϋπόθεση.

45. *"ράτες"*, *"ρατατζιόνες"*, από το ιταλ. rata, δόση.

46. Για την υπόθεση αυτή βλ. αναλυτικότερα Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Β.

47. Όπως συγκεκριμένα αναφέρεται (στιχ. 12), το ελαιοστάσιο έχει παραχωρηθεί *"γόδε γόδε"*, (από το ιταλ. ή βενετ. goder, νέμομαι, καρπούμαι, απολαμβάνω). Το ενέχυρο ή υποθήκη (*"ἀμανάτι"*) επί αντιχρήσει αποτελεί θεσμό ο οποίος απαντάται στο βυζαντινό και μεταβυζαντινό δίκαιο (Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων στα μεταβυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα. Επιβιώσεις αρχαίων ελληνικών δικαίων", *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου, τ. Γ΄*, Αθήνα 2000, σ. 43, σημ. 50-51 όπου και αναφορά σε μεταβυζαντινά έγγραφα Χίου, Παξών, Σύρου) καθώς και στο ιταλικό δίκαιο. Κατά τον Γ. Πετρόπουλο αντιστοιχεί με την ιταλική fiducia, δια της οποίας η κυριότητα και κάρπωση του ενυποθήκου κτήματος περιέρχονταν στον δανειστή για ορισμένο χρονικό διάστημα, μετά το πέρας του οποίου γινόταν εκτίμηση του κτήματος από ειδικούς εκτιμητές (*"στιμαδόρους"*), η τυχόν δε διαφορά καταβαλόταν στον οφειλέτη (Γ. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Νομικά έγγραφα Σίφνου εκ της συλλογής Γ. Μαριδάκη (1684-1835). Μετά συμβολών εις την έρευναν του μεταβυζαντινού δικαίου, *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, τ. Γ΄, τευχ. 1*, Αθήναι 1951, σ. 87-93 όπου και πλήθος σχετικών εγγράφων προερχομένων από τον Κυκλαδικό χώρο (Σίφνος, Νάξος) καθώς και από την Κρήτη κατά την περίοδο της ενετικής κατοχής του νησιού).

συνταχθεί από τον νοτάριο Παναγιώτη Ζούλα στις 18/1/1784. Για κάποιους λόγους που δεν αναφέρονται στην απόφαση το συμβόλαιο αυτό θεωρήθηκε από το "Δικανικό Κριτήριο της πρώτης Αγωγής με την από 29/2/1805 εκδοθείσα απόφασή του άκυρο (*"παράνομο"*, *"ἀπαγορευμένο"*, στιχ. 12, 15)[48], ορίσθηκε δε ότι το αδικημένο μέρος θα δικαιωθεί, όχι αναδρομικά από την ημέρα του ακύρου πλέον νοταριακού συμβολαίου, αλλά από την ημέρα εκδόσεως της πρωτόδικης αποφάσεως. Στην συγκεκριμένη περίπτωση οι αδελφοί Μανιάκη, ως καθολικοί διάδοχοι του οφειλέτη Ιωάννη Μανιάκη, δια του δικογράφου της εφέσεως, ζητούν από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο να εκτιμηθεί από ειδικούς εκτιμητές η ακριβής αξία των καρπών του κτήματος ώστε να συμψηφισθούν αυτοί με το κεφάλαιο του δανείου και τους τόκους (*"νὰ ἐξετιμωθοῦν οἱ χρονικοὶ καρποὶ ...νὰ πληρωθῇ αὐτὸς τὸ κρέδι*[49] *τοῦτο γρόσια ἑξήντα τέσσερα μὲ τὴ διαφοράν τους ἅτε τὰ ἑκατόν"*, στιχ. 19–22). Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας με την απόφασή του που εξέδωσε στις 1/7/1805 παρέχει στους διαδίκους τη δυνατότητα να προσφύγουν εκ νέου στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Πολιτείας Πάργας.

Απόφαση αριθ. 11

Έφεση –επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (διεκδίκηση προικώων)

Η υπόθεση αφορά αντιδικία μεταξύ του Ιωάννη Αλτάνη (παρισταμένου στο δικαστήριο δια του *"διαφεντευτῆ"* και επιτρόπου του Γεωργίου Βασιλά) και των Ευσταθίου και Αναστασίας Μαυρογιάννη (νομίμως εκπροσωπουμένων από τον ευγενή Αθανάσιο Πετζάλη), γονέων της συζύγου του Αλτάνη, Λάμπρως, η οποία έχει αποβιώσει. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του εκκαλούντος, αμέσως μετά την αποβίωση της συζύγου του και ενώ ο ίδιος απουσίαζε στην Κέρκυρα (όπου και κατά τον χρόνο εκδικάσεως της υποθέσεως συνεχίζει να διατηρεί εργαστήριο), τα πεθερικά του, που συγκατοικούσαν με το ζευγάρι, υπεξαίρεσαν κινητά περιουσιακά αγαθά του ιδίου και της συζύγου του, όπως αυτά εμφαίνονται στο σχετικό συμβόλαιο προικοπαραδόσεως[50]. Παρά το γεγονός ότι, κατά τον εκκαλούντα, αποδείχθηκε πλήρως, ύστερα από σχετικές έρευνες που διεξήγαγε ο ίδιος, η ψευδορκία των εφεσιβλήτων,

---

48. Για το ζήτημα της διασφάλισης της ακριβούς συντάξεως των συμβολαιογραφικών πράξεων βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αστική δικαιοσύνη, § XI.

49. Από το ιταλ. credito, πίστωση.

50. Μάλιστα δε κατόρθωσαν, –για κάποια αδικήματα που ο ίδιος ο Αλτάνης δεν αναφέρει αλλά από τους ισχυρισμούς των αντιδίκων συνάγεται ότι θα πρέπει να ήταν βιαιοπραγίες, εξύβριση κ. ά. εις βάρος των γονέων της συζύγου του (στιχ. 39-40),– ακόμα και να τον φυλακίσουν.

το πρωτοβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης με την από 13/8/1803 απόφασή του δεν έλαβε υπ' όψει του το γεγονός της βεβαιώσεως με όρκο ψευδών γεγονότων (το οποίο είχε δηλωθεί στην έγγραφη αναφορά του που κατατέθηκε στη γραμματεία του δικαστηρίου αυτού στις 18/6/1803) και απέρριψε την αγωγή.

Ωστόσο, οι εφεσίβλητοι Ευστάθιος και Αναστασία Μαυρογιάννη, εκπροσωπούμενοι από τον επίτροπό τους Α. Πετζάλη, γνωστοποιούν στο δικαστήριο ότι η από 13/8/1803 απόφαση του Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής Πρεβέζης κήρυξε εκτελεστή (*"ἀκολουθημένη εἰς ἐνέργειαν"*, στιχ. 37–38) την ανέκκλητη, κατά νόμον, αιρετοκρισιακή (*"αἱροτοκριτική"*) απόφαση με την οποία στο παρελθόν είχαν αυτοί δικαιωθεί[51]. Συνεπώς η ασκηθείσα έφεση κατά ανεκκλήτου αιρετοκρισιακής αποφάσεως θα πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη. Κατόπιν αυτών το δικαστήριο, δεχόμενο την ένσταση απαραδέκτου του εφεσιβλήτου, απορρίπτει την έφεση και επικυρώνει την πρωτόδικη απόφαση του Δικανικού κριτηρίου Πρώτης Ἀγωγῆς Πρεβέζης.

Αριθ. 12

Έφεση –επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (παροχή δουλείας διόδου υπέρ της Πολιτείας Πάργας)

Η υπόθεση εκδικάζεται από το Εφετείο Πάργας το έτος 1805 και αφορά αντιδικία μεταξύ των Προέδρων της Πολιτείας Πάργας Αναστασίου Βρανά, Δημητρίου Δεσύλα, Γιαννάκη Στανέλου και Γεωργίου Βασιλά, και του Αθανασίου Δεσύλα, υιού του αποβιώσαντος παπα–Λουρέντζου. Ως Πρόεδροι της Πολιτείας Πάργας οι Α. Βρανάς, Δ. Δεσύλας, Γ. Στανέλος και Γ. Βασιλάς αντιπροσωπεύουν στο δικαστήριο την Πολιτεία Πάργας[52]. Στη συγκεκριμένη υπόθεση η Πολιτεία Πάργας ζητά την παραχώρηση δουλείας διόδου επί παραλιακού ακινήτου του Αθανασίου Δεσύλα προκειμένου να ανασύρονται[53] από τη θάλασσα τα πλοία. Από το άλλο μέρος ο Αθ. Δεσύλας, επικαλούμενος τη 40ετή και πλέον κτήση νομής και κυριότητας επί του ακινήτου, υπεραμύνεται του δικαιώματος του να ανοικοδομήσει[54] το σπίτι του επ' αυτού. Επί της υποθέσεως έχει ήδη εκδοθεί απόφαση του Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής[55].

---

51. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Α, 2.

52. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § IX, Α, 2.

53. *"ρεκουπεράρη"*, από το ιταλ. ricuperare, ανασύρω από την θάλασσα.

54. *"ριφάμπρικα"*, στιχ. 14, από το βενετ. fabricar, κατασκευάζω.

55. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § VIII, Β.

Με την πρωτόδικη απόφαση που εκδόθηκε στις 10 Ιουλίου 1805, δικαιώθηκε ο Αθ. Δεσύλας, αφού έγινε δεκτή η πρότασή του[56] να παραχωρηθεί ένα ορισμένο τμήμα του ακινήτου (συγκεκριμένα δε το ήμισυ του χώρου που κατελάμβανε η παλιά σκάλα του σπιτιού) για να ανασύρονται από εκεί τα πλοία. Με την προσφορά του αυτή προς την κοινότητα Πάργας, όπως ο ίδιος ισχυρίζεται, παραιτήθηκε οικειοθελώς από το νόμιμο δικαίωμά του να ανοικοδομήσει σε όλη την έκταση της παλιάς σκάλας του σπιτιού (στιχ. 21, *"εἰς ὅλον τὸ ποσέσιον"*), που είχε κατασκευαστεί από τους προκατόχους του πριν από 40 χρόνια και πλέον. Συγκεκριμένα δε, όπως αναφέρει, *"κανένας νόμος οὔτε δίκαιον ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ ξεποσεσάρῃ ὁπού νὰ ηὑρίσκεται ποσεσόροι εἰς καθ' ἕκαστον τρόπον μετὰ τοὺς χρόνους τριάντα"* (στιχ. 24, 25). Ο εκκαλών επικαλείται συνεπώς εδώ το γεγονός της κτήσεως κυριότητας επί του επιδίκου τμήματος του ακινήτου του με έκτακτη χρησικτησία πιθανόν για να αντικρούσει κάποιον ισχυρισμό του αντιδίκου με τον οποίο το δικαίωμα κυριότητάς του επί του επιδίκου τμήματος του οικοπέδου ετίθετο υπό αμφισβήτηση[57].

Με βάση την ευνοϊκή υπέρ του Αθ. Δεσύλα πρωτόδικη απόφαση άρχισαν οι εργασίες ανοικοδομήσεως επί του επιδίκου ακινήτου. Την προηγουμένη όμως ημέρα της δίκης και ύστερα από σχετικό αίτημα των Προέδρων της διοικήσεως Πάργας, εκδόθηκε από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας ειδικό ένταλμα (*"σοσπετζιόν*[58] *ἤτοι κιαμόρι"*,[59] στιχ. 9–10), με το οποίο διατάχθηκε η αναστολή κάθε οικοδομικής εργασίας επί του ακινήτου. Κατόπιν αυτού ο Αθ. Δεσύλας προσέφυγε στον "Σύλλογο της Επικλήσεως των Πέντε" Πάργας με αίτημα να εκδοθεί αιτιολογημένη τελεσίδικη απόφαση (*"γιομᾶτο σπάτζο"*, στιχ. 7)[60] με την οποία θα επικυρωθεί η από 10/7/1805 πρωτόδικη απόφαση και θα ακυρωθεί το απαγορευτικό ένταλμα ανοικοδομήσεως που εκδόθηκε από το δικαστήριο αυτό (*"μὲ τὸ τάγιον του κιαμόρου"*, στιχ. 32). Αντικρούοντας τους ισχυρισμούς του Δεσύλα, οι Πρόεδροι της διοικήσεως Πάρ-

---

56. *"ὀμπλατζιόν"*, στιχ. 18: από το ιταλ. oblazione, προσφορά προς την κοινότητα.

57. Όπως προκύπτει από διάφορα έγγραφα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, η τριακονταετία θα πρέπει να θεωρείτο ως χρόνος κτήσεως κυριότητας δι' εκτάκτου χρησικτησίας και στο βυζαντινό και στο μεταβυζαντινό δίκαιο. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Ε. Π α π α γ ι ά ν ν η, Η νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου, Ι. Ενοχικό δίκαιο–εμπράγματο δίκαιο, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte-Athener Reihe*, Αθήνα 1992, σ. 153 σημ. 24, 29. Πρβλ. Ε. Ιι. Ι. 14· Λ. Χ ρ υ σ α ν θ ο π ο ύ λ ο υ, Συλλογή τοπικών της Ελλάδος συνηθειών εξ επισήμων προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν των τοπικών αρχών απαντήσεων, Αθήναι 1853, σ. 82, 84 (έθιμα Άνω Σύρου, Νάξου) .

58. Από το βενετ. sospension, ιταλ. sospensione, αναστολή, διακοπή, αναβολή.

59. Από το ιταλ. chiamore, ένταλμα με το οποίο απαγορεύεται η ανοικοδόμηση.

60. Βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, σημ. 99.

γας ζητούν την ακύρωση[61] της πρωτόδικης αποφάσεως και την έκδοση νέας αποφάσεως με την οποία θα επιτραπεί στον Δεσύλα να ανοικοδομεί μόνο πάνω στα θεμέλια του παλιού σπιτιού και όχι σε όλη την έκταση του παραλιακού οικοπέδου του, γεγονός που θα επέφερε βλάβη στα συμφέροντα όλων των κατοίκων της πολιτείας Πάργας εφ' όσον δεν θα μπορούσαν να ανασύρουν τα σκάφη τους σε περίπτωση θαλασσοταραχής.

Το δικαστήριο, αφού έλαβε σοβαρά υπ' όψει τους εκατέρωθεν ισχυρισμούς των αντιδίκων μερών, αποφάσισε ομόφωνα την επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως υπό τον όρο όμως ότι, όταν υπάρχει κακοκαιρία, κάθε καπετάνιος θα μπορεί να ανασύρει το πλοίο του επί του οικοπέδου του Δεσύλα χωρίς αυτός να μπορεί να προβάλει κανένα εμπόδιο.

Απόφαση αριθ. 13

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

Αντίδικοι στην εκδικαζομένη υπόθεση είναι η Χριστίνα Δεσύλα, χήρα του αποβιώσαντος Ανδρέα Στανέλου (εκκαλούσα) κατά του Παναγιώτη Ζούλα, ενεργούντος ως πληρεξουσίου (*"πρεκουρατόρου"*, στιχ. 6) του απουσιάζοντος Αθανασίου Στανέλου (εφεσιβλήτου). Κατά την ορισθείσα ημέρα και ώρα της δικασίμου για τη διεξαγωγή της εκκλήτου δίκης δεν παρουσιάσθηκε στο δικαστήριο ο Παναγιώτης Ζούλας ούτε άλλος εκπρόσωπός του για να αντικρούσει τους ισχυρισμούς της Δεσύλα. Για τον λόγο αυτό, και ύστερα από τριπλή κλήτευση[62], το δευτεροβάθμιο δικαστήριο με την από 29/7/1805 εκδοθείσα ερήμην απόφασή του, αποδέχεται την έφεση που έχει ασκήσει η εκκαλούσα στις 12/7 του ιδίου έτους. Στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως σημειώνεται η άσκηση του ενδίκου μέσου της *"ρεαλτιτζιό"* κατά της ερήμην εκδοθείσης αποφάσεως από τον ερήμην δικασθέντα Παναγιώτη Ζούλα[63]. Όπως πάντως προκύπτει από την αμέσως επόμενη στη σειρά του Βιβλίου των αποφάσεων του εφετείου Πάργας δικαστική απόφαση (αριθ. 14), την ίδια ημέρα (29 Ιουλίου 1805) η υπόθεση εξετάσθηκε εκ νέου από το Εφετείο Πάργας παρόντων πλέον και των δύο διαδίκων μερών.

---

61. *"γιομᾶτο σπάτζο ἀποτάγιον τῆς ἀδικωτάτης ἀποφάσεως"*, στιχ. 41.

62. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Α, 1.

63. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Α, 1.

Αριθ. 14

Έφεση–Επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (διανομή "αδελφικής" περιουσίας)

Στην υπόθεση αυτή αντίδικοι είναι οι Αθανάσιος Στανέλος, γιός του Δήμου Στανέλου, και η Χριστίνα Δεσύλα, σύζυγος του αποβιώσαντος Ανδρέα Στανέλου. Επί της υποθέσεως έχει ήδη εκδοθεί η από 10/11/1804 απόφαση του Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής με την οποία αποφασίσθηκε να αποβληθεί ο Αθανάσιος Στανέλος από κάποια παραλιακή τοποθεσία εκτάσεως "δύο οριών", την οποία είχε λάβει από τους συγγενείς του ως αντάλλαγμα για την παραίτησή του από το μερίδιο που εδικαιούτο ως ανηψιός επί της περιουσίας του θείου του, Βασίλη Στανέλου. Κατόπιν αυτών ο Αθανάσιος Στανέλος, νομίμως εκπροσωπούμενος στο δικαστήριο από τους Σωτήρη Μαυρογιάννη και Χρήστο Δημουλίτζα, υποεπιτρόπους του Παναγιώτη Ζούλα, επιτρόπου του Αθανασίου Στανέλου, ζητά δια της εφέσεώς του να ακυρωθεί η εξωστική απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου, διότι, κατά τους ισχυρισμούς του, η μεταβίβαση του ακινήτου σ' αυτόν είναι καθ' όλα έγκυρη εφ' όσον έγινε με διαιτητική απόφαση[64], η οποία μάλιστα περιεβλήθη και τον τύπο της νοταριακής πράξεως[65]. Το συμβόλαιο μάλιστα αυτό, όπως αναφέρει ο εκκαλών, επικυρώθηκε στη συνέχεια από το Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αγωγής. Από το άλλο μέρος, η Χριστίνα Δεσύλα, ως επίτροπος (*"κυβερνήτρια"*), λόγω θανάτου του συζύγου της Ανδρέα Στανέλου, των εφεσιβλήτων ανηλίκων θυγατέρων της Μαρίας και Ελένης[66], ζητά την επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως με την οποία αποβλήθηκε ο Αθ. Στανέλος από το επίδικο ακίνητο. Το δικαστήριο, αφού άκουσε προσεχτικά τους ισχυρισμούς των διαδίκων μερών, απέρριψε κατ' αρχήν την έφεση υπό τον όρο ότι ο Μαρίνος Στανέλος, αδελφός του αποβιώσαντος συζύγου της Χριστίνας Δεσύλα,

---

64. *"τραντζασιόν"*, από το βενετ. transazion, λατ. transactio, διαιτησία.

65. Το σχετικό νοταριακό συμβόλαιο συντάχθηκε από τον νοτάριο Θεοδόση Πετζάλη στις 4/8/1797, κατόπιν εκτιμήσεως της αξίας της περιουσίας του Β. Στανέλου.

66. Πρβλ. Γ. Δ υ ο β ο υ ν ι ώ τ ο υ, Ελληνικοί Κώδικες, ήτοι Κείμενον των Νόμων και των Β. Διαταγμάτων μετά της Νομολογίας Αρείου Πάγου κ.λπ., Ιόνιος Πολιτικός Κώδιξ, Αθήναι 1901, Κεφ. Β΄, Τμήμα Α΄, άρθρο 292. Για το ζήτημα της επιτροπείας της μητέρας ή της διαχειρίσεως της περιουσίας των ανηλίκων τέκνων μετά τον θάνατο του συζύγου, όπως τούτο προκύπτει από έγγραφα της μεταβυζαντινής περιόδου πρβλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Παρατηρήσεις επί της απονομής δικαιοσύνης κατά τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Το παράδειγμα της διαφοράς μεταξύ Μοσχούς συζ. Αποστ. Γρυπάρη και Αικατερίνης Ι. Μπάου", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 31 (1995)*, σ. 113· Ε. Π α π α γ ι ά ν ν η, Η νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου, ΙΙ. Οικογενειακό δίκαιο, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte-Athener Reihe*, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σ. 174.

Ανδρέα Στανέλου, θα αποζημιώσει[67] τον Αθανάσιο Στανέλο για το επίδικο ακίνητο στην τιμή που έχει εκτιμηθεί η τοποθεσία του ακινήτου. Εάν όμως η αποζημίωση δεν θεωρηθεί από τον Αθ. Στανέλο επαρκής θα έχει αυτός το δικαίωμα να στραφεί κατά της κληρονομίας του αποβιώσαντος αδελφού του έτσι ώστε να συμπληρωθεί απ' αυτήν το υπόλοιπο της αξίας του μεριδίου του από την κληρονομία του θείου του, Βασιλείου Στανέλου.

Απόφαση αριθ. 15

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

Αντίδικοι στην εκδικαζομένη υπόθεση είναι ο ιερέας Πάνος Τζουράτης, κάτοικος Πρεβέζης, εκπροσωπούμενος διά του επιτρόπου του Γιαννούτζου Μαυρογιάννη, κατά του Πέτρου Σκιαδαρέση, ως αιρετού εκπροσώπου (*"διὰ σεβασμίου σουφραγίου"*, στιχ. 7) της *"ἀδελφότητος"* από Αγία Μαύρα (Λευκάδα)[68]. Κατά την ορισθείσα ημέρα και ώρα δικασίμου για διεξαγωγή της εκκλήτου δίκης ο εφεσίβλητος δεν παρουσιάσθηκε στο δικαστήριο ούτε ο ίδιος ούτε άλλος ως νόμιμος αντιπρόσωπός του. Μετά την "κήρυξη" της υποθέσεως από τον αρμόδιο δικαστικό υπάλληλο (*"ὑπηρέτου τοῦ κριτηρίου"*, στιχ. 11)[69], το δευτεροβάθμιο δικαστήριο λόγω ερημοδικίας του εφεσιβλήτου, αποδέχεται τις έγγραφες προτάσεις του Γιαννούτζου Μαυρογιάννη, ενεργούντος ως επιτρόπου του εκκαλούντος ιερέα Π. Τζουράτη που έχουν κατατεθεί στη γραμματεία του δικαστηρίου στις 20/7/1805.

---

67. *"σοστεφάρει"* ή *"σοστισφάρει"*, από το ιταλ. soddisfare, ικανοποιώ.

68. Πρόκειται μάλλον για συναδελφικό ναό (*"'ἀδελφάτο"/di confraternità*). Η ειδική αυτή κατηγορία ναών, που ήσαν εφημεριακοί ναοί, έλαβε νομική υπόσταση με τον Σαγρέδειο Νόμο του έτους 1754 (διάταγμα του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης Αυγουστίνου Σαγρέδου της 26/8/1754 που επικυρώθηκε το επόμενο έτος από την Ενετική Δημοκρατία) ο οποίος έχει δημοσιευθεί σε ιταλικό κείμενο από τον G. P o j a g o, Le Leggi Municipali delle Isole Ionie dall' anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta, τ. Β΄, Corfu, Dalla Tipografia del Governo, σ. 157-170. Οι συναδελφικοί ναοί αποτελούσαν εταιρίες που είχαν ως κύριο σκοπό την εξασφάλιση στα μέλη τους του δικαιώματος της ταφής των νεκρών καθώς και των συναφών δικαιωμάτων λατρείας και μυστηρίων που ήταν και δικαιώματα κληρονομητά στους απογόνους τους. Κατά την περίοδο 1604-1797 αποτελούσαν στα Επτάνησα το κύριο είδος ναού, διεδραμάτισαν δε σπουδαίο ρόλο διότι γύρω από τους ναούς αυτούς δημιουργήθηκαν ενορίες, υπό τη μορφή μικρών κοινοτήτων. Για το ζήτημα αυτό και τα δικαιώματα των εταίρων και των απλών ενοριτών βλ. αναλυτικά Δ. K α π ά δ ο χ ο υ, Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους μεγάλους πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797), Αθήνα 1990, σ. 46-47.

69. Για το ζήτημα βλ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αστική δικαιοσύνη, § XIII, Α, 1.

Απόφαση αριθ. 16

Ερημοδικία του εκκαλούντος

Αντίδικοι στην εκδικαζομένη υπόθεση είναι ο Δημήτρης Βασιλάς, υιός του αποβιώσαντος Σταμάτη (εκκαλών) κατά του Γιώργη Ζούλα, υιού του αποβιώσαντος Αποστόλη, που ενεργεί ως νόμιμος αντιπρόσωπος της συζύγου του. Κατά την ορισθείσα ημέρα και ώρα της δικασίμου δεν παρουσιάσθηκε ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου ο Δ. Βασιλάς (ούτε ο ίδιος αυτοπροσώπως ούτε άλλος ως νόμιμος αντιπρόσωπός του). Ως εκ τούτου, και μετά τριπλή κλήτευση από τον αρμόδιο δικαστικό υπάλληλο, το δικαστήριο, με την από 22/8/1805 απόφασή του, ομοφώνως αποφασίζει την απόρριψη (*"δεπενατζιόν"*, στιχ. 6) της εφέσεως η οποία έχει ασκηθεί στις 24/5/1805 και επικυρώνει την πρωτόδικη απόφαση που έχει εκδοθεί επί της υποθέσεως.

ΔΗΜΗΤΡΑ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ - ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

Το Βιβλίον των Αποφάσεων του "Συλλόγου της επικλήσεως των πέντε" Πάργας (1803–1805)

[Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας, Φάκελος 9 (Ι)]

Το Βιβλίο των αποφάσεων του εφετείου Πάργας των ετών 1803-1805 εκδίδεται για πρώτη φορά. Οι αποφάσεις αριθμούνται σύμφωνα με τη σειρά που έχουν στο Βιβλίο και ακολουθούν την αρίθμηση των φύλλων του (φ.1-14α΄). Η παρούσα έκδοση έγινε με βάση τις αρχές που τέθηκαν και εφαρμόστηκαν στην έκδοση των καταστίχων των νοταρίων της Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη, Πέτρου Βαραγκά, Φιλίππου Κατωιμέρη και Αρσενίου Αλεξάκη[1] όπου και εκτίθενται αναλυτικότερα. Συνοπτικά οι αρχές αυτές είναι οι ακόλουθες: Διορθώνονται μόνο τα ορθογραφικά σφάλματα. Διατηρείται ανέπαφος ο γραμματικός και συντακτικός τύπος του κειμένου. Οι ιδιωματικές λέξεις και τα δάνεια από την ιταλική παραμένουν όπως εκφέρονται. Προστίθενται σημεία στίξης με φειδώ. Χρησιμοποιούνται όπου είναι απαραίτητο διαλυτικά και απόστροφος. Γίνεται χωρισμός λέξεων ενωμένων πέρα από κάθε κανόνα. Κεφαλαία τίθενται στην αρχή της φράσεως, στα αρχικά των κυρίων ονομάτων, των προσώπων και στα τοπωνύμια. Χρησιμοποιούνται τα συνηθισμένα κριτικά σημεία, όπως παρακάτω αναγράφονται στον σχετικό πίνακα. Ειδικότερα το κριτικό σημείο που δηλώνει την ανάλυση βραχυγραφίας τοποθετείται μόνο όπου εί-

---

1. Πρβλ. Ι. Μ. Κονιδάρη – Γ. Ε. Ροδολάκη, "Οι πράξεις του νοτάριου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473)", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 32 (1996)*, σ. 139-207· Γ. Ε. Ροδολάκη – Λ. Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, "Οι πράξεις του νοτάριου Αγίου Ματθαίου Κέρκυρας Πέτρου Βαραγκά (1541-1545)", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 32 (1996)*, σ. 207-341· Λ. Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Γ. Ε. Ροδολάκη, Δ. Καραμπούλα, "Οι πράξεις του νοτάριου Καρουσάδων Κέρκυρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωιμέρη (1503-1507)", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 33 (1997)*, σ. 9-437· Δ. Καραμπούλα – Λ. Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, "Οι πράξεις του νοτάριου Δουκάδων Κέρκυρας Αρσένιου Αλεξάκη (1513-1516)", *τ. 34 (1998)*, σ. 9-127.

ναι απαραίτητο, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις αμφισβητουμένης ερμηνείας, στα βαφτιστικά ονόματα και στις καταλήξεις που είναι αμφίβολο αν κρατούν το τελικό "ν".

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

( )	=	αναλύσεις συντομογραφιών
[ ]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά
[αβγδ]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά και συμπληρώνονται
[.....]	=	γράμματα ή λέξεις που λείπουν από φθορά και μπορούν να υπολογισθούν
[[ ]]	=	γράμματα ή λέξεις που διαγράφει ο γραφέας
{ }	=	γράμματα ή λέξεις που διαγράφουν οι εκδότες
<αβγδ>	=	γράμματα ή λέξεις που παράλειψε ο γραφέας και προστίθενται
< >	=	χάσματα
‖ ‖	=	γράμματα ή λέξεις που προσθέτει ο γραφέας στο περιθώριο
| |	=	γράμματα ή λέξεις που προσθέτει ο γραφέας στο διάστιχο

1

Ἔφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (νόμιμη αντιπροσώπευση υπάνδρου γυναικός)

φ. 1 α΄ *1803 Ὀκτωμβρίου 14 Πάργα*

‖ Τῇ αὐτῇ./ Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ἔμεινε κυρηγμένη πα/ρόντων τῶν μερῶν/ παρ᾽ ἐμοῦ Κανγκελαρίου. ‖

Οἱ εὐγενέστατοι καὶ περίβλεπτοι κύριοι Κριταὶ τοῦ Συλλόγου, κύριος Νικόλαος Δε/ [2] σύλας, κύριος Δημήτριος Πετζάλης, κύριος Πανταζῆς Μπογδᾶνος ἀντουάλ, καὶ εἰς τὴν / [3] ἔλλειψιν τῶν δύο τους κολλέγων κυρίου Ἀναστασίου Δημουλίτζα (καὶ) κυρίου Ἰωάννου Μο / [4] ναστηριώτη, ἔμειναν ἀνακαλεσμένοι ἐκ τὴν αὐτῶν εὐγένειαν, κύριος Ἀθανάσιος / [5] Πετζάλης (καὶ) κύριος Κωνσταντῆς Ζούλας διὰ Κριταὶ ἀναπληρωτὲς καθήμενοι. ε΄. / [6] Ἤκουσαν ἀπὸ ἓν μέρος τὸν κὺρ Εὐθύμιον Δεσύλα τοῦ (ποτὲ) Ἀναστάση ἐπίτροπον / [7] τῆς γυνῆς Μαρίας Καλούδη (καὶ) συμβίας τοῦ Ἰωάννη Ζερνιώτη ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὴν / [8] κύρωσιν τῆς κομπάρσας του εἰς τὰς ιβ΄ Σεπτεμβρίου ἀπερασμένου πρεζεντάδα / [9] εἰς τὸ εὐγενὲς Κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς, (καὶ) τὴν ἠλλοίωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κρι / [10] τηρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς ἀκολουθήμενη 22 Σεπτεμβρίου νῦν παρελθόντος μὲ / [11] τὸ λάουδον τῆς γραφῆς τοῦ ρηθέντος Δεσύλα εἰς τὰς 22 τρέχοντος (καὶ) μὲ τὴν ἀναί / [12] ρεσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ κὺρ Γεωργίου Λούμπου τοῦ (ποτὲ) Δημητρίου ἀντιδίκου του εἰς / [13] τὰς 5 τοῦ νῦν, (καὶ) μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς κάτωθεν ἀντιδίκου ἐκθέσεως. Καὶ / [14] οὕτως ζητεῖ. Καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους ἤκουσαν, τὸν πτωχὸν καὶ βασανισμένον / [15] Γεώργιον Λοῦμπον ὁ ὁποῖος πρετεστάροντας ἰσχυρῶς τὰς δημηγορίας καὶ ἄνω / [16] εἰρημένως παρανόμους ἐκθέσεις τοῦ ἀντιδίκου του κυρίου Εὐθυμίου Δεσύλα ἐπιτρό / [17] που ἄνω εἰρημένου, ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης τὴν κύρωσιν τῆς τακτικῆς δι/καίας / [18] νομίμου ἀποφάσεως πρώτης ἀγωγῆς 22 παρελθόντος Σεπτεμβρίου τῆς ὁποίας / [19] ἀποφάσεως, ὁ αὐτὸς Δεσύλας μὲ τίτλον ἐπιτροπικῆς ὁποὺ ἡ Μαρία Κα/λούδη / [20] νόμιμος συμβία τοῦ Ἰωάννου Ζερνιώτη, εὑρισκομένου εἰς τοῦτον τὸν τό/πον εἰς τὴν / [21] ἐξουσίαν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται καὶ ἡ ἄνωθεν γυνή του Μαρία καὶ ἡ προῖκα της / [22] δοσμένη ἀπὸ τοὺς γονεῖς της εἰς τὸν ἄνωθεν Ζερνιώτη, μὲ τὴν προικοπαράδοσιν, / [23] πρᾶξις κὺρ Θεοδοσίου Πετζάλη νοταρίου, καὶ ἐν ἐκείνῃ τὴν ὁποίαν ἥσυχα καὶ / [24] ἀτάραχα ποσσεδέρει εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ρηθεῖσα γυνὴ κατὰ τὸν

νόμον ἕως ὁποὺ / [25] ηὑρίσκεται εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀνδρός της, δὲν ἠμπορεῖ, οὔτε νὰ ἐπιχειριστῇ / [26] οὔτε νὰ ἐκλέξῃ ἐπίτροπον δι' αὐτήν, ὡς ὁ ἄνωθεν κὺρ Εὐθύμιος Δεσύλας / [27] μὲ τὴν πλέον διζόρδινα καὶ παρανομίαν τοῦ κόσμου ἐπροσφέρθη μὲ τὴν / [28] ἀναγεγραμμένην ἐπιτροπικὴν ζητώντας τὴν ἠλλοίωσιν τῆς ἄνωθεν ἀποφάσε / [29] ως. Οὕτως ζητεῖ ὁ αὐτὸς Λοῦμπος. Ὅθεν οἱ ἄνωθεν εὐγενεῖς κριταὶ καλῶς // *φ. 1 β΄* / [30] τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ βαθέως στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι / [31] ἀποφασίζοντες διορίζουν ὁμογνώμως τὴν κύρωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ κριτηρίου/ [32] τῆς πρώτης ἀγωγῆς σημειωμένη εἰς τὰς 22 τοῦ νῦν παρελθόντος Σεπτεμβρίου μὲ / [33] ἐπεφύλαξιν τῆς Μαρίας Καλούδη, συμβίας τοῦ Ἰωάννου Ζερνιώτη, νὰ συντρέξῃ εἰς τὸ / [34] Κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς μὲ τοὺς μεθοδικοὺς τρόπους διὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς προι / [35] κός της καθὼς προβλέπει ὁ νόμος τοῦ Ἀνωτάτου Κολλέγιου τῆς (πάλαι) Βενετικῆς Διοι / [36] κήσεως 1553 Νοεμβρίου 4 λυσεντζάροντας τὸν ἄνωθεν Λοῦμπον ἀπὸ τὴν / [37] ζήτησιν τῶν ἐξόδων. ε΄.

Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος
Δημήτριος Σπυρίδων Πετζάλη Κρητής
Πανταζῆς Μπογδᾶνος Κρητής

2

Ακύρωση αποφάσεων των Προέδρων της Διοικήσεως Πρεβέζης

Ὀκτωμβρίου 16

||Νοεμβρίου 29. /Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ἐκηρύχθη παρ' /ἐμοῦ Κανγκελαρίου παρόντων τῶν μερῶν. /Ἐν τῇ Σεπτεμβρίου πρώτῃ /ἐνεφανίστη εἰς τοῦτο τὸ /εὐγενὲς Κριτήριον τοῦ /Συλλόγου τῶν πέντε ὁ κὺρ /Ἀναστάσης Καλούλης τοῦ (ποτὲ) Δημητρίου ὁ ὁποῖος /μὲ τὴν παρουσίαν του /εἰς [.....] τοῦ νόμου ἀπελάρει ἀγροικῶνα [....] // φ. 2α / νὰ εἶναι ἀπελάδα ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ὁποὺ εἰς τοῦτο τὸ/ εὐγενὲς Κριτήριον ἠκο/λούθησε εἰς τὰς 16 Ὀκτωμ/βρίου ἀπερασμένου, ἡ ὁ/ποία εἰσὶν εἰς βοήθειαν/ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου /Δεσύλα τοῦ ποτὲ Γιαννάκη /καὶ εἰς ζημίαν καὶ βλάβην/ τοῦ ἄνωθεν Ἀναστασίου Καλούλη. Καὶ τοῦτο διὰ τὸ /σεβάσμιον Κριτήριον /Πρεβέζης τοῦ Συλλόγου τῶν 5 /εἰς τὸ ὁποῖον ὁ /ταπεινὸς Ἀναστάσης Κα/λούλης θέλει προσφέρει τὸ δίκαιόν του διὰ τὴν /ἠλλοίωσιν τῆς ἀδίκου ἀ/ποφάσεως μὲ ἐπεφύλαξίν του εἰς ὅσον. ε΄ ||

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Κριταὶ τοῦ Συλλόγου τούτης τῆς Πολιτείας κύριος Νικό / [2] λαος Δεσύλας Πρόεδρος, κύριος Δημήτριος Πετζάλης, κύριος Πανταζῆς Μπογ / [3] δᾶνος, κὺρ Ἰωάννης Μοναστηριώτης ἀτουὰλ καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ κὺρ Ἀνα / [4] στάση Δημουλίτζα κὺρ Θεοδόσης Πετζάλης Κρητὶς ἀναπληρωτής, καθήμενοι / [5] ἤκουσαν ἀπὸ ἓν μέρος τὸν κὺρ Ἀναστάση Καλούδη, ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὴν κύρωσιν / [6]

τῶν δύο νομίμων ἀποφάσεων ἀκολουθημένων εἰς Πρέβεζαν, παρὰ τῶν / [7] εὐγενῶν Προέδρων τῆς ἰδίας Πολιτείας γιναμένας τῇ 9 8βρίου 1801 καὶ τῇ 7 / [8] 9βρίου τοῦ ἰδίου χρόνου, καὶ τὴν ἀναίρεσιν τῆς κάτωθεν ἀντιδίκου ἐκθέσεως. (Καὶ) οὔ / [9] τως ζητεῖ. Καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου ἤκουσαν τὸν κὺρ [[Ἀναστάση]] Κωνσταντῆ Δεσύλα, / [10] υἱὸν καὶ κληρονόμον τοῦ ποτὲ Γιαννάκη, ὁ ὁποῖος προτεστάροντας ἰσχυρῶς / [11] τὰς δημηγορίας καὶ ἄνω εἰρημένας ἐκθέσεις τοῦ ἄνωθεν ὀνομασμένου Ἀναστασ / [12] {σ}ίου Καλούδη, ἀντιδίκου του, ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης τὸ τάγιον ἤτοι ἠλλοίωσιν / [13] τῶν ἄνω εἰρημένων ἀτάκτων, ἀδίκων καὶ παρανόμων ἀποφάσεων τῶν εὐγενῶν / [14] κυρίων Προέδρων Πρεβέζης, μὲ τὲς ὁποῖες ἀγροικοῦν νὰ ἐκδώσουν τὸν ἄνωθεν Δεσύλα // *φ. 2 α΄* / [15] μὲ μοναχὲς ψευδομαρτυρίες ὑποκειμένων γνωστῶν τούτης τῆς κοινότη / [16] τος ἀπὸ τὸ ὑποστατικὸν ἐλαιοστάσιον, πατρικόν του, κείμενο εἰς τὸν Ἅγιον Τρύφωνα, / [17] {να} ἀκουϊστάδο ἀπὸ τὸν ἄνωθεν ποτὲ Γιαννάκη πατέρα του τώρα χρόνους 18 / [18] τζίρκα μὲ τὰ πλέον βάλιδα καὶ νόμιμα ἄττα τῶν ποτὲ Βενετικῶν Κριτηρίων / [19] καὶ Συλλόγων καταλογάδα μὲ τὴν ἀναφορὰν τοῦ ἄνωθεν Κωνσταντίνου προσφερ / [20] μενη εἰς τὰς 25 Ἰανουαρίου 1802 διὰ ὅσον καὶ εἰς ὅσον αὐτὴ περιέχει καὶ εἰς τὲς / [21] ἔξοδες. Ὅθεν οἱ ἄνωθεν εὐγενεῖς, ἀφ᾽ οὗ πρὸ καιροῦ ἀκροάσθησαν καλῶς / [22] τὰ πάνθα καὶ ἐπειδὴ ἐχρειάστη νὰ κάμουν ἀρκετὴν ἔρευναν καὶ σκέψιν εἰς τὰ / [23] χαρτία τῶν ἄνωθεν μερῶν καὶ σκεψάμενοι πάλιν τὰ εἰρημένα χαρτία καὶ / [24] μετὰ τὴν αὐτὴν σκέψιν, Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι, ἀποφασίζοντας διο / [25] ρίζουν τὴν ἠλλοίωσιν τῶν δύο ἀποφάσεων ἀκολουθήμενες παρὰ τῶν εὐγενῶν / [26] Προέδρων τῆς Πρέβεζας πρὸς βοήθειαν τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Καλούδη κυρώ / [27] νοντας οἱ αὐτοὶ εὐγενεῖς Κριταὶ τὰς ἐκθέσεις ἤτοι ἐστέξας τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου / [28] Δεσύλα τοῦ ποτὲ Ἰωάννου ἐπιφαλάγονται ὅμως κάθε ἄλλο δίκαιον τοῦ ἄνωθεν Κα / [29] λούδη, ἐὰν ἠμπορῇ νά ἔχῃ νομίμως λυσεντζάροντας τὰ ἄνωθεν μέρη / [30] ἀπὸ τὴν ζήτησιν κάθε ἐξόδου. Καὶ οὕτως ἔκριναν καὶ ἀπεφάσισαν μὲ μίαν / [31] βουλὴν καὶ γνώμην.

Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος
Δημήτριος Πετζάλης Κριτής
Πανταζῆ Μπογδᾶνος Κριτής
Ἰωάννης Μοναστηριώτης Κριτής

3

Επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως
(Νόμιμη αντιπροσώπευση γυναικός–
Δικαίωμα προτιμήσεως γυναικός επί εκποιηθείσης πατρικής περιουσίας)

Ὀκτωμβρίου 23

Οἱ εὐγενεῖς καὶ σεβάσμιοι κύριοι Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος, Δημήτριος

Πετζά/ [2] λης, Ἀναστάσιος Δημουλίτζας, Πανταζῆς Μπογδᾶνος Κριτὴς διὰ ἀνα-πληρωτὴς / [3] ὁ κὺρ Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης τοῦ Συλλόγου τῶν πέντε προσκα-θεζόμενοι ἐν κριτηρίῳ / [4] καὶ βήματι ἤκουσαν ἀπὸ ἕνα μέρος τὸν εὐγενῆ κύριον Γεώργιον Δεσύλα, // *φ. 2β΄* / [5] διαφεντευτὴν καὶ ἐπίτροπον τῆς κυρίας Μαρίας Γεροσίμου θυγατρὸς Μι / [6] χαὴλ καὶ συμβίας τοῦ κυρίου Βασιλείου Καμμένου ἀπὸ τὴν Πολιτείαν Πρεβέζης μὲ / [7] τὴν ἐπιτροπικὴν 6 Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου πρᾶξις τοῦ εὐγενοῦς κυρίου / [8] Πέτρου Βαλεντίνη νοταρίου τῆς ἄνωθεν Πρεβέζης, ὁ ὁποῖος ἐπίτροπος ἔχον / [9] τας καθαρὰς ἀποδείξεις τῶν εὐγενῶν κυρίων Κριτῶν πόσον νόμιμος σωστὴ / [10] καὶ δικαία εἶναι ἡ ζήτησις ὁποὺ ἡ ἄνω εἰρημένη Μαρία προσφέρνει διὰ τὴν / [11] ἐξαγορὰν τῶν εἴκοσι ριζαρίων ἐλαιῶν μὲ τὴν τοποθεσίαν τους ἀπὸ τὸ ὕπο / [12] στατικὸν κείμενο εἰς τὴν ὀνομασίαν Λογγίδια, σύνορα τῆς ἄνωθεν Πρεβέζης, / [13] πωλημένας ἀπὸ τὸν ἄνωθεν κὺρ Μιχαὴλ πατέρα της, καὶ ἀπὸ τὸν ἀνύπαν / [14] δρον ἀσθενισμένον καὶ μισαποθάμενον υἱόν του Χρῆστον πρὸς τοὺς Χριστόδουλον / [15] Γερόδρακον καὶ Δημήτριον Πέτρον τώρα ὁπὲ ὡς εἰς τὸ κοντράτο 11 Μαρτίου, / [16] 1798 πρᾶξις ποτὲ Δημητρίου Λεκατζᾶ νοταρίου Πρεβέ-ζης, τὴν ὁποίαν ἐξαγορὰ / [17] ἡ αὐτὴ Μαρία τὴν ζητεῖ νὰ τὴν κάμῃ μὲ ἄσπρα ἐδικά της καὶ ὄχι τοῦ / [18] συμβίου της ἀπὸ γρόσια τετρακόσια ὁποὺ ἔλαβε εἰς τὸν καιρὸν τῆς νυμφεύ / [19] σεώς της εἰς κεράσματα ἐδικοὺς εἰς {εἰς} φιλονάδες κατὰ τὴν συ-νήθειαν / [20] ἐκείνης τῆς Πολιτείας τὰ ὁποῖα ἐξουσιάζει ἕτοιμη νὰ ὁμώσῃ καὶ ἕτοιμη ἀκό/ [21] μη νὰ ἀποδείξῃ νομίμως, ἐὰν τὸ γνωρίσῃ χρειαζόμενο ἡ δικαιοσύνη τῶν / [22] εὐγενῶν Κριτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνωθεν ἀσθενισμένος αὐτάδελφός της Χρῆστος / [23] τόσον μὲ τὴν ὑπογραφήν του εἰς τὸ ἄνωθεν κοντράτο ὅσον καὶ μὲ τὸ κοστι / [24] τοῦτο τοῦ 4 τοῦ τρέχοντος γραμμένο εἰς τὴν κανγκελαρίαν τῆς πρώτης δικανικῆς / [25] ἀγωγῆς Πρεβέζης ἔμεινε παντελῶς ἐνδυμένος ἀπὸ προτίμησιν τέτοιας ἐξα / [26] γορᾶς καὶ μὲ τὸ ἄνωθεν πουλητὴς Μιχαὴλ Γεροσίμου δὲν ἔχει ἄλλο τέκνον / [27] οὔτε ἀρσενικὸν οὔτε θηλυκὸν ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν ὀνομασμένους Χρῆστον καὶ / [28] Μαρίαν κενὴ κατὰ φύσιν κατὰ νόμον καὶ κατὰ δίκαιον ἡ προτίμηση τῆς / [29] ρηθείσης ἐξα-γορᾶς εἰς τὴν αὐτὴν Μαρίαν, ὡς μόνη ἐγγυτοτέρα ἐξ αἵματος, / [30] καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ μείνῃ καμμία ἀμφιβολία τῆς δικαιοσύνης / [31] τῶν εὐγενῶν Κριτῶν. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνω εἰρημένος κύριος ἐπίτροπος Δεσύ / [32] λας ὀνόματι, ὡς συμβαίνει εὐ-λαβῶς, ζητεῖ καὶ ἱκετεύει ἀπὸ τὴν ἄσπιλον καὶ / [33] ἀπροσωπόληπτον δικαιοσύνην τῶν εὐγενῶν κριτῶν γιομᾶτο σπάτζο ἀ / [34] ποτάγιο ἤτοι ἠλλοίωσιν τῆς ἀτάκτου, ἀπρεποῦς καὶ κακῆς ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς // *φ. 3 α΄* / [35] {γενοῦς} Συλλόγου Πρεβέζης 28 Ἰουλίου ὕστερου ἀπερασμένου διὰ νὰ μείνῃ λαουδά / [36] δα καὶ κυρω-μένη ἡ τακτική, δικαία καὶ νόμιμος ἀπόφασις τοῦ Κριτηρίου τῆς πρώ/ [37] της δικα-νικῆς ἀγωγῆς τῆς ἄνωθεν Πρεβέζης 9 τοῦ ἄνωθεν Ἰουλίου μὲ τὴν / [38] στερέωσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἄνωθεν κυρίου ἐπιτρόπου προσφερμένη εἰς τὰς 20 / [39] τοῦ τρέχοντος διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς εἰς αὐτὴν μὲ δυνατὸν προτέστο εἰς / [40] τὲς δημηγορίες

καὶ ἐκθέσεις τοῦ κυρίου Σταμάτη Φιλόπουλου γενικοῦ ἐπιτρό / [41] που τοῦ κυρίου Χριστοδούλου Γεροδράκου καὶ γυνῆς Ἑλένης, χήρας τοῦ ποτὲ Δημη / [42] τρίου Κοκκάλα, τίτλον καὶ συμβαίνει ἀντίδικος τῆς ἀναγεγραμμένης Μαρίας / [43] καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. Καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου ἤκουσαν τὸν Σταμάτην Φιλόπουλον / [44] ἐπίτροπον τοῦ Χριστοδούλου Γεροδράκου καὶ τῆς χήρας Ἑλένης συμβίας τοῦ / [45] ποτὲ Δημητρίου Πέτρου Κοκκάλα α[..]ουτριτζε αὐτὴ ἡ χήρα Ἑλένη τῆς / [46] κρίσεως, ὁ ὁποῖος προτεστάροντας ἰσχυρῶς τὴν Ἰἄνωθενἰ ἀντίδικον ἔκθεσιν καὶ / [47] δημηγορίαν ζητεῖ ἀπὸ τὴν ἄσπιλον δικαιοσύνην τούτου τοῦ ἱεροῦ βή / [48] ματος τὴν ἀποδίωξιν εἰς τὰ ζητήματα τῆς κυρίας Μαρίας, συμβίας τοῦ Βα / [49] σιλείου Καμμένου καὶ θυγατρὸς τοῦ Μιχαήλ Γεροσίμου, μὲ τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ / [50] προτιμηθῇ εἰς τὲς ἐλίες ριζάρια εἴκοσι κείμενες εἰς τὰ Λογγίδια εἰς τὸ / [51] σύνορον τῆς Πρέβεζας πωλημένες αὐτὲς ἀπὸ τὸν ρηθέντα Γεροσίμον / [52] πατέρα της ὡς φαίνεται μὲ τὸ κοντράτον τῆς πωλήσεως 1798 Μαρτίου 11 εἰς τὲς / [53] πράξεις τοῦ κυρίου Δημητρίου Λεκατζᾶ νοταρίου Πρεβέζης εἰς καιρὸν ὁποὺ ἡ αὐτὴ / [54] ἔχει ἀδελφὸν ἀρσενικὸν καὶ τὸ εἰκοστὸν δεύτερον Κεφάλαιον τοῦ τρίτου Βιβλίου / [55] τοῦ Στατούτου τῶν Νόμων τῆς Βενετικῆς Πολιτείας μὲ τοὺς ὁποίους εἴμεθα διορισμένοι / [56] νὰ πολιτευώμεθα δὲν τῆς τὸ συγχωρεῖ ἐπειδὴ καὶ λέγει ὅτι ἐὰν ὁ πωλητὴς δὲν / [57] ἔχει ἀρσενικὰ καὶ ἔχει μόνον θηλυκὰ τότε αὐτὰ ἠμποροῦν νὰ ἀγοράσουν / [58] τὸ πρᾶγμα ὁποὺ πωλεῖται καὶ μᾶλλον ἐὰν ὁ υἱὸς δὲν ἦτον δὲν ἠμποροῦσε / [59] ἡ ἄνωθεν κυρία Μαρία νὰ ἔχῃ προτίμησιν ἐξαγορᾶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ / [60] πατρός της ἐπειδὴ εἶναι ὑποκείμενη εἰς τὸν ἄνδρα καὶ δὲν ἔχει δημηγορίαν / [61] νομοθετισμένη ἀλλ᾽ οὔτε ἀσυκουρατζιὸν τὴς προικός της, ὡς ὁ νόμος διο / [62] ρίζει διὰ ὅλα τὰ ἄδικα καὶ ἄνομα ζητήματα τῆς ἄνωθεν γυναικὸς Μαρίας. // *φ. 3β΄* / [63] Ὁ ταπεινὸς Σταμάτης, ἐπίτροπος ὡς ἄνωθεν μὲ τὴν δύναμιν τῶν νόμων / [64] εὐλαβῶς ἱκετεύει τὴν κύρωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς Συλλόγου / [65] τῶν πέντε Πρεβέζης σημειωμένη 28 Ἰουλίου ὕστερου ἀπερασμένου εἰς ὅ / [66] σον σαφέστατα ἀπεδείχθη καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. Ὅσι θεν οἱ ἄνωθεν εὐ / [67] γενεῖς κριταὶ καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ καλῶς σκεπτόμενοι, / [68] (Χριστοῦ) τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι, ἀποφασίζοντες διορίζουν τὴν κύρωσιν τῶν / [69] ἐκθέσεων τοῦ κυρίου Σταμάτη Φιλόπουλου ἐπιτρόπου τῶν ἀπόντων Χριστοδού / [70] λου Γεροδράκου καὶ τῆς κυρίας Ἑλένης χήρας τοῦ ποτὲ Δημητρίου Κοκκάλα. ε΄.

‖ Τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ /Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις /ἐκηρύχθη /παρόντων τῶν εἰρημένων ἐπιτρό/πων παρ᾽ ἐμοῦ Κανγκε/λαρίου. ‖

Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος
Δημήτριος Πετζάλης Κριτής
Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης Κριτὴς ἀναπληρωτής

4

Ακύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως

Ὀκτωμβρίου 28 ἐν τῇ Πάργᾳ

‖Ὀκτωμβρίου 30. /Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ἐκηρύχθη/ παρόντων /τῶν ἀντίκρυς ἐπιτρό/πων παρ᾽ ἐμοῦ Κανγκελαρίου. /Τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ /ἐνεφανίστη (...) ὁ ἀντίκρυς κύριος Γεώρ/γ(ης) Βασιλᾶς, τίτλῳ ὡς /συμβαίνει, ὁ ὁποῖος πα/ραπονούμενος εἰς τὴν/ ἀντίκρυς ἀπόφασιν [.....] Σύλλογον [../..] ‖.

Οἱ εὐγενέστατοι καὶ περίβλεπτοι κύριοι Νικόλαος Δεσύλας, Δημήτριος Πετζάλης / [2] Πανταζῆς Μπογδᾶνος, Ἀναστάσιος Δημουλίτζας Κριταὶ ἐνεργηταὶ καὶ διὰ / [3] ἀναπληρωτὴς ὁ κὺρ Γρηγόριος Βασιλᾶς, διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ Ἰωάννου / [4] Μοναστηριώτη, καθήμενοι ἐπὶ τόπῳ καὶ βήματι ἤκουσαν ἀπὸ ἓν μέρος τὸν / [5] κὺρ Εὐθύμιον Δεσύλα, ἐπίτροπον τοῦ ἄποντος Σωτηράκη Σολδαδογιάννη, / [6] ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὸ λάουδον τῶν δύο ἀποφάσεων, ἡ πρώτη εἰς τὸ εὐγενὲς / [7] Κριτήριον πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης στὰς 19 Ἰουλίου 1802 καὶ ἡ ἕτερη εἰς / [8] τὸν εὐγενὲς Σύλλογον τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε τῆς ἰδίας χώρας εἰς τὴν πρώτη Αὐ / [9] γούστου τοῦ ἰδίου χρόνου, καὶ τὴν ἠλλοίωσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ εὐγενοῦς κυρίου / [10] Νικολάου Κιτζέλη προσφερμένη εἰς τὸν ἄνω εἰρημένον Σύλλογον στὰς 9 Δι / [11] κεμβρίου ὅσον καὶ ἄττου γεναμένου ἀπὸ τὸν ἴδιον Σύλλογον διὰ τὸ ριασκόλ / [12] το στὰς 27 Φεβρουαρίου 1803, καὶ μὲ πρετέστο τῆς κάτωθεν ἀντιδίκου ἐστέξας. / [13] Καὶ οὕτως ζητεῖ // *φ. 4 α΄* / [14] {καὶ οὕτως ζητεῖ}. Ἤκουσαν καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου τὸν εὐγενῆ κύριον Γεώργιον Βασιλᾶ, / [15] ἐπίτροπον τοῦ κυρίου Ἰωάννου Βούδα, ἐπιτρόπου γενικοῦ τοῦ εὐγενοῦς κυρίου / [16] Νικολάου Γκιτζέλη, ὁ ὁποῖος Βασιλᾶς ἐπειδὴ ἀπόδειξε τῆς δικαιοσύνης / [17] ὅτι ὁ Σωτηράκης Σολδαδογιάννης μὲ τὸν πλέον ἄτακτον, καὶ ἄδικον τρόπον / [18] ἐπικαλεσ<θ>εὶς εἰς τοῦτο τὸ σεβάσμιον βῆμα τὸ σεβασμιώτατον καὶ δικαιότατον / [19] ἄττο τοῦ ριασκόλτο τοῦ σεβασμίου Συλλόγου Πρεβέζης, σημειωμένο 27 / [20] Φεβρουαρίου ὕστερου ἀπερασμένου, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ δικαιοσύνη ἐκείνων τῶν εὐγενῶν / [21] Κριτῶν ἐδεκρετάρισε νὰ τραταριστῇ νεωστὶ ἡ διαφορὰ τῶν μερῶν ἡ κα / [22] κὰ διακριμένη μὲ τὴν πλέον ἄτακτον ἄδικον καὶ σουλφούρεα ἀπόφασιν / [23] τῶν προκατόχων τους σημειωμένη πρώτη Αὐγούστου 1802: ἀπὸ μισὸ βότο / [24] εἰς ὄφελος τοῦ Σωτηράκη εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐφυλάχθη οὔτε πρᾶξις, οὔτε τάξις, / [25] οὔτε νόμος, οὔτε δικαιοσύνη ο[....] γιναμένη ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἡμέραν ὁποὺ / [26] ὁ κὺρ Κιτζέλης ἐπρόσφερε ἀναφορὰν μὲ καπίτολο μαρτύρων, ὡς ἐν τῇ / [27] 31 Ἰουλίου ζητημένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς τακτικῆς καὶ δικαίας ἀποφάσεως τῶν / [28] ἰδίων κριτῶν σημειωμένη εἰς τὰς 29 τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου, ζητεῖ διὰ ἔργον δικαι / [29] οσύνης τὴν ἀνουλατζιὸν τῆς ρηθείσης παρανόμου ἐπικαλέσεως καὶ τὴν κύρω / [30] σιν τοῦ ἄνω εἰρημένου σεβασμίου δεκρέτου 27 Φεβρουαρίου διὰ ὅλον

καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς / [31] εἰς αὐτὸ μὲ δυνατὸν πρετέστο εἰς τὰς ψευδεῖς καὶ ἀπατηλὰς δημηγορίας καὶ / [32] ἐκθέσεις ἀβερσάριας καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. Ὅθεν οἱ ἄνωθεν εὐγενεῖς Κριτὲς / [33] καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι, Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι, ὁμογνώ / [34] μως ἀποφασίζοντες διορίζουν τὴν κύρωσιν τῶν ἐκθέσεων (ἤτοι ἐστέζων) / [35] τοῦ κυρίου Εὐθυμίου Δεσύλα ἐπιτρόπου τοῦ ἄποντος Σωτηράκη Σολδαδογιάννη / [36] ἐκ Πρεβέζης. ε΄.

Νικόλας Δεσύλας Πρόεδρος
Δημήτριος Πετζάλης Κριτὴς

5

Ἔφεση–ακύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (διαφορές από εταιρική σχέση)

Ὀκτωμβρίου 30

Οἱ εὐγενεῖς καὶ σεβάσμιοι Κριταὶ τοῦ Συλλόγου τῶν πέντε κύριος Νικόλαος Δεσύλας, / [2] κύριος Δημήτρης Πετζάλης, κύριος Ἀναστάσιος Δημουλίτζας, κύριος Πανταζῆς / [3] Μπογδᾶνος καὶ κύριος Ἰωάννης Μοναστηριώτης προκαθεζόμενοι. ε΄. Ἤκουσαν / [4] ἀπὸ ἓν μέρος τὸν ταπεινὸν Ἰωάννην Μανιάκη, ἐπίτροπον τοῦ ἄποντος / [5] κυρίου Δημητρίου Κοντουρᾶ ὁποὺ κάνει καὶ διὰ ὄνομα τοῦ ἄποντος Κωνσταντίνου / [6] Μίχου Ζαγορήσιου, συντρόφων τῆς φάμπρικας σαπουνίου ἀπὸ τὴν χώραν / [7] τῆς Πρέβεζας, ὁ ὁποῖος ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης τὴν στερέωσιν τῆς / [8] ἀναφορᾶς του παρρησιασμένη εἰς τοῦτο τὸ βῆμα στὰς 28 τοῦ τρέχοντος διὰ τὸ / [9] ἀποτέλεσμα ὅτι νὰ μείνῃ διορισμένη ἡ ἠλλοίωσις τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἀ / [10] ποφάσεως τοῦ Κριτηρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης στὰς 8 Αὐγούστου ὕστερου / [11] ἀπερασμένου, ὁποὺ ὁρίζει νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ γρόσια 73, χωρὶς νὰ γέ / [12] νῃ ὁ λογαριασμὸς τῆς συντροφίας τους, ὄντας ἀπερασμένος ὁ διορισμένος / [13] καιρὸς τῶν ἕξη μηνῶν καὶ τοῦ χρόνου ὁποὺ εἶναι διορισμένο μὲ τὸ συμφω / [14] νικὸ γρᾶμμα τῆς συντροφίας τους, σημειωμένο στὰς 20 Ἀπριλίου 1802, / [15] ὁποὺ μὲ τὸν λογαριασμὸν ὁποὺ εἶναι εἰς τὰ βιβλία τῆς συντροφίας ἔχει / [16] νὰ λάβῃ ὁ ἄνωθεν Μαντούρας περισσότερον ἀπὸ τὸ εἴ τι τοῦ ἀπαρθενέβῃ, / [17] νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸ μερτικόν του τὰ διάφορα καὶ ἀπὸ τὰ γρόσια ἑξήντα τῆς / [18] συμφωνισμένης συντροφίας τους, ὡς καλώτατα ἀποδείχθη τὸ θέμα, τὸ νό / [19] ημα, τὸ θεμέλιον καὶ ἡ σύγκρισις τῆς διορίσεως τοῦ κοντράτου τῆς συμ / [20] φωνίας τους ὅτι: ὁπόταν ἐβγάλῃ ὁ κύριος Μαντούρας σαπούνι κα / [21] λῆς καλιτᾶς νὰ τοῦ δίνῃ ἡ συντροφία πρὶν τοῦ λογαριασμοῦ ἀκόντο / [22] τοῦ μερτικοῦ του τὰ διάφορα καὶ τῶν ἑξήντα γροσίων γρόσια 251 τὸν / [23] πᾶσα μῆνα, μὰ ὄχι νὰ τοῦ δίνονται ἀπὸ τὰ καπιτάλια εἰς καιρὸν / [24] ὁποὺ ἔλαβε περισσότερον ἀπὸ αὐτά. Νὰ διοριστῇ ἡ στερέωσις τῆς / [25] ἰδίας ἀνα-

φορᾶς τοῦ 28 τοῦ τρέχοντος διὰ τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι νὰ γέ / [26] νῃ ὁ λογαριασμὸς ἀπὸ τίμια ὑποκείμενα καὶ βάνοντας ἀρκετὴν / [27] πιενγκιαρία διὰ ὅσον ἀποδειχθεῖ εἰς βάρος τοῦ αὐτοῦ Μαντούρα διὰ / [28] τὸ χαλασμένο σαπούνι, κατὰ τὴν διόρισιν τῆς εἰρημένης ἀποφάσεως // *φ. 5α΄* / [29] 8 Αὐγούστου, καὶ διὰ νὰ κάνῃ σαπούνι καλῆς καλιτᾶς κατὰ τὴν ὑπό / [30] σχεσιν τοῦ κοντράτου τους προτεστάροντας ἰσχυρῶς τὴν δημηγορίαν / [31] καὶ ἔκθεσιν τοῦ ἀντιδίκου κυρίου Μαντούρα μαχόμενος νὰ ἀπατήσῃ / [32] τὴν δικαιοσύνην σας καὶ νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σεπτοῦ βήματος / [33] τῆς δικαιοσύνης ἐτούτου τοῦ Κριτηρίου μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀναφορᾶς / [34] τοῦ κυρίου Μαντούρα εἰς ὅσον ἀντιστρόφως ζητεῖ στὰς 8 τοῦ τρέχοντος καὶ / [35] τὴν ἠλλοίωσιν τῶν κοστιτούτων τοῦ αὐτοῦ Μαντούρα διζόρδινα καὶ ἄδικα παρρησι/ 36 ασμένα στὰς 11 καὶ 18 Αὐγούστου ἀπερασμένου καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. / [37] Ἤκουσαν καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου τὸν κὺρ Ἀθανάσιον Μαντούρα, ὁ ὁποῖος προ / [38] τεστάροντας ἰσχυρῶς τὰς ἀπατηλὰς καὶ δολερὰς δημηγορίας καὶ ἐκ / [39] θέσεις τοῦ κυρίου Ἰωάννου Μανιάκη, ἐπιτρόπου τοῦ ἄπον<τος> κυρίου Δημητρίου / [40] Κοντούρα ἀντιδίκου του, ζητεῖ ταπεινὰ ἱκετεύει διὰ τῆς ἀσυγκρίτου / [41] καὶ ἀπροσωπολήπτου δικαιοσύνης τῶν εὐγενῶν κυρίων Κριτῶν / [42] νὰ μένῃ ἀποφασισμένο ἡ κύρωσις τῆς διορίσεως πρώτης περιό / [43] δου τῆς ἀποφάσεως πρώτης δικανικῆς ἀγωγῆς Πρεβέζης 8 / [44] Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου διὰ νὰ λάβῃ ὁ Μαντούρας ἀπὸ τὸν / [45] Κοντούρα κασιέρη καὶ σύντροφόν τους Κωνσταντῖνον Μίχου Ζαγορήσιον / [46] γρόσια ἑβδομηντατρία τῶν μηνιάτικων γροσίων 251 τὸν κάθε / [47] μῆναν διορισμένα μὲ τὸ κοντράτο 20 Ἀπριλίου 1802. Ἔτι ἐπει/ [48] δὴ ὁ ρηθεὶς Μαντούρας ἀποδείξει τῆς δικαιοσύνης ὅτι ἐζήτησε τοῦ / [49] κασέρη Κοντουρᾶ ἐσχόλασεν ἡ φάμπρικα τοῦ σαπουνίου {ου} μὲ ὅ / [50] λον ὁποὺ εἰς σὲ ὀλίγες ἡμέρες μετὰ τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν, / [51] ὁ Κοντούρας ἔλαβε εἰς Πρέβεζα ἕναν ἀριθμὸν ἀλκαλίας ὁποὺ τοῦ ἤφε / [52] ρεν ἀπὸ Μησίνα ὁ καπετὰν Γαβρίλης καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ / [53] δώσῃ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Μαντούρα διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν φάμ / [54] πρικα μένει ἐλπίδα τῆς ἀναγκαιοτάτης θροφῆς τῆς ἐπτωχῆς / [55] φαμιλίας του, ὡς ἀποδείχνεται μὲ τὰ δύο κοστιτοῦτα πρετέστου προσ / [56] φερμένα παρὰ τοῦ Μαντούρα εἰς τὴν καγκελαρίαν τῆς πρώτης ἀγω / [57] γῆς Πρεβέζης 11 καὶ 18 Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου, ζητεῖ / [58] ὁμοίως καὶ ταπεινὰ ἱκετεύει νὰ μένῃ ἀποφασισμένο ἡ κύρωσις // *φ. 5 β΄* / [59] τῶν προτέστων ζητημένων εἰς τὸ βῆμα τοῦ ρηθέντος Κριτηρίου πρώτης / [60] ἀγωγῆς Πρεβέζης μὲ τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς ἔκθεσης τοῦ / [61] Μαντούρα καὶ ἠλλοιωμένο ἀδίκως μὲ τὴν διόρισιν τῆς δευτέρας / [62] περιόδου τῆς ἄνω εἰρημένης ἀπόφασης 8 Αὐγούστου, μὲ τὴν ἀναί / [63] ρεσιν τῆς ἀτάκτου καὶ ἀδίκου ἀναφορᾶς Κοντούρα προσφερ / [64] μένη παρὰ τοῦ κυρίου ἐπιτρόπου τοῦ Ἰωάννη Μανιάκη εἰς τὰς 28 / [65] τρέχοντος μὲ ξένα καὶ ἀλλότρια ρητὰ τὰ ὁποῖα ἀπαρθενεύουν / [66] εἰς ἕνα Κριτήριον πρώτης ἀγωγῆς καὶ ὄχι εἰς τοῦτο τὸ σεβάσ / [67] μιον βῆμα τούτου τοῦ εὐγενοῦς Συλλόγου σας ρελεβάροντας ὁ Μαντούρας / [68] ὅσον Ε΄ κατὰ εἰς τὲς ἔξοδες. / [69]

Ὅθεν ἡ αὐτῶν εὐγένεια καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ μὲ σκέ / [70] ψιν στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι ἀποφασίζοντας / [71] διορίζουν τὸ λάουδον τῶν ἐκθέσεων τοῦ κὺρ Ἀθανασίου Μαντούρα τὸ ἀ / [72] ποτέλεσμα νὰ λάβῃ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς συντρόφους του κυρίους Δημήτριον / [73] Κοντούρα καὶ Κωνσταντῖνον Μίχου Ζαγορήσιον τὰ γρόσια 73 καὶ τὰ / [74] ντάνα ἀπὸ τὴν ἡμέραν 11 Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου καὶ ἕως / [75] τὴν σήμερον διὰ τὴν σχολασμένην φάμπρικα σαπουνίου. Εἰς τὴν ὁποί/ [76] αν ἡμέραν ὁ Μαντούρας μὲ τὸ κοστιτοῦτο του, παρρησιασμένο εἰς τὴν / [77] καγκελαρίαν τοῦ Κριτηρίου τῆς πρώτης δικανικῆς ἀγωγῆς Πρεβέζης / [78] ὁποὺ τοὺς ἐπροτεστάρησε καὶ τοῦτο ἐκεῖνο ὁποὺ μένει ἐγνωρισμένο / [79] ἀπὸ δύο πρακτικοὺς τῆς φάμπρικας σαπουνίου ὁποὺ συμφώνως θέλει/ [80] ἐκλέξουν φυλασσόμενα τὰ δικαιολογήματα τοῦ ἄνωθεν Κοντούρα καὶ / [81] Ζαγορίου διὰ τὸ χαλασμένο σαπούνι καὶ λογαριασμοὺς νὰ μείνουν / [82] θεωρημένα καὶ τελειωμένα μὲ τοὺς ρηθέντας πρακτικοὺς ἀνθρώπους / [83] εἰς τὲς ζημίες ἐὰν εἰσὶν καὶ ὑποχρεώνοντας τὸν Κοντουρᾶ κασέρη / [84] νὰ δώσῃ τοῦ Μαντούρα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς φάμ/ [85] πρικας σαπουνίου ἕως τὴν τελείωσιν τῶν δύο χρόνων κατὰ τὸ κοντράτο / [86] 20 Ἀπριλίου 1802. Καὶ οὕτως ἔκριναν καὶ ἀποφάσισαν.

‖ Νοεμβρίου 4./ Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ἐκηρύχθη τῶν μερῶν /παρ᾽ ἐμοῦ καγκελαρίου ‖

Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος
/ *φ. 6α΄* / Δημήτριος Πετζάλης Κριτής
Ἰωάννης Μοναστηριώτης Κριτής

6

Ἔφεση–μεταρρύθμιση της πρωτόδικης αποφάσεως (ανθρωποκτονία)

‖1803 Δικεμβρίου 11‖

Οἱ εὐγενέστατοι καὶ σεβάσμιοι κύριοι Νικόλαος Δεσύλας Πρόεδρος, / [2] Πανταζῆς Μπογδᾶνος, Ἰωάννης Μοναστηριώτης, Ἀναστάσιος Δημου / [3] λίτζας κριταὶ τοῦ σεβασμίου Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε / [4] τῆς Δικανικῆς καὶ Ἐνγκληματικῆς Διοικήσεως Πάργης καὶ διὰ / [5] ἀναπληρωτὴς ὁ κὺρ Γιαννάκης Πετζάλης τοῦ ποτὲ Στέλιου καθεζόμε / [6] νοι ἐν κριτηρίῳ καὶ βήματι ἐπαρρησιάσθησαν ἐνώπιόν τους ὁ παπα– / [7] Ἰωάννης Καλούλης καὶ ὁ Ἀναστάσης Πλασκασοβέτης τοῦ ποτὲ Γιωργάκη, / [8] ὁ πρῶτος πατὴρ τοῦ φυλακωμένου φονέως Γεωργίου Καλούλη καὶ ὁ / [9] δεύτερος πατὴρ τοῦ ποτὲ φονεμένου Γιαννούτζου Πλασκασοβέτη καὶ λα / [10] βόντες εἰς ἐξέτασιν τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν τὴν γεναμένην / [11] ἀπὸ τὸ εὐγενὲς Κρι-

τήριον τῆς πρώτης δικανικῆς καὶ ἐγκληματι / [12] κῆς ἀγωγῆς κατὰ τοῦ φυλακωμέ-νου Γεωργίου Καλούλη, κατηγορηθέν / [13] τος παρὰ τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Πλα-σκασοβέτη ὡς φονέως τοῦ ποτὲ Για / [14] ννούτζου υἱοῦ του, τὴν ὁποίαν ἀπόφασιν ὁ ἄνωθεν ὑπεύθυνος Καλούλης / [15] ἐπικαλέσατο εἰς τοῦτο τὸ σεβάσμιον κριτήριον ὁρίσαντες ἀμφότερα / [16] τὰ μέρη καὶ ἀκροασάμενοι τάς τε κατηγορίας τοῦ ἑνὸς καὶ τὰς / [17] ἀπηλογίας τοῦ ἄλλου καὶ πρὸς τούτοις καλῶς διασκεψάμενοι ὅλα τὰ / [18] χαρτία τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐν ταὐτῷ δὲ τὸ θεληματικὸν / [19] κοστιτοῦτο τοῦ αὐτοῦ κυρίου Ἀναστασίου μὲ τὸ ὁποῖον ἀφίσταται ἀπὸ κάθε / [20] ἐκδικητικὴν αἴτησιν ἢ πρετέζα ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ Καλούλη [...] / [21] μόνον προσαιτεῖ παρὰ τῆς δικαιοσύνης ἵνα ὁ αὐτὸς φονεὺς // *φ. 6β΄* / [22] ἐξορισθῇ ἀπὸ τοῦτον τὸν τόπον ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ αὐτοῦ παραπονε / [23] μένου Πλασκασοβέτη. Ἀκριβῶς τέλος πά-ντων κατασκεψάμενοι / [24] τὰ πάντα καὶ γνωρίσαντες ὅτι ὁ τοιοῦτος φόνος ἐστάθη ἀπεργασμέ / [25] νος διὰ μέσου δουφεκιᾶς μὲ σκάγια εἰς ὥραν ἔριδος χωρὶς προμε / [26] λέτησιν ἢ προδοσίαν καὶ ὅτι ἐσυνέβη εἰς καιρὸν τῆς ἀναρχίας / [27] εἰδότες δὲ προσέτι ὅτι διὰ καταδρομῆς τῶν παραπονουμένων / [28] ὁ πατὴρ τοῦ ἄνωθεν ὑπευθύνου Καλούλη χωρὶς ὑπεύθυνον αἰτίαν / [29] του καθυπεβλήθη εἰς στενὴν φυλακὴν διὰ μῆνας ὀκτὼ, ἤτοι ν(ούμερ)ου 8, / [30] προπάντων δὲ ἐνθυμηθέντες τὴν διαπανταχοῦ κηρυχθεῖσαν ἀ / [31] μνησίαν παρὰ τοῦ ἀϊδίου ἡμῶν Βασιλέως (οὗ ὁ θεὸς διαιωνίζει/ [32] τὸ κράτος) εἰς ὅλα τὰ ἐνγκλήματα τοῦ τότε καιροῦ. Διὰ τοῦτο ἐπικα / [33] λεσάμενοι τὸ ὄ(ν)ομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ συλλογισά/ [34] μενοι ὅτι κατὰ τοὺς νόμους κανένα ἔγκλημα δὲν ἠμπορεῖ νὰ / [35] λάβῃ διπλάσιον τὴν τιμωρίαν μᾶλλον δὲ ὅτι κανένα κριτήριον / [36] δὲν ἔχει ἐξουσίαν νὰ καταδικάσῃ ἐκεῖνα τὰ ἐγκλήματα ὁποὺ / [37] ὁ βασιλεὺς ἐσυγχώρησεν διὰ τοῦτο ἀναιροῦν τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν / [38] τοῦ ἄνωθεν εὐγενοῦς πρώτου Κριτηρίου ὡς παράνομον καὶ κατ' ἀρέσκει / [39] αν οἰκονομικῶς δὲ προσφερόμενοι ἵνα ἐμποδίσουν περισσό / [40] τερα σκάνδαλα καὶ διὰ τὸ κοινὸν παράδειγμα ἀποφασίζοντες / [41] διορίζουν ὅπως ὁ αὐτὸς ὑπεύθυνος Καλούλης μείνει ἐξορισμένος / [42] ἀπ' ὅλον τὸν τόπον τοῦτον καὶ σύνορά του παρομοίως καὶ ἀπὸ τὰ ἕ / [43] τερα τρία μέρη τοῦ κοντινέντε ἕως ὁποὺ τὸ παραπονούμενον / [44] μέρος ἤθελε δώσει τὴν τελείαν ἄφεσιν καὶ ἀμφότερα τὰ μέρη / [45] ἤθελαν προσφέρει τὲς πλέον ἀσφαλεῖς πιεντζαρίας διὰ τὴν / [46] ἀμοιβαίαν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν. ε΄.

Νικόλ(αος) Δεσύλας Πρόεδρος

/ φ. 7α΄ / || 1804. Ἕως ἐδῶ τελειώνει ὁ καιρὸς τοῦ Ἰωάννου Μαυρογιάννη Κανγκελαρίου ||

Ἰωάννης Μοναστηριώτης Κρητής

7

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

1805 Μαΐου 31

‖ Τῇ αὐτῇ. /Ἀνάφερεν ὁ Θεοδωρῆς/ Βαγγελινός, ὑπηρέ/της τοῦ Κριτηρίου, ὅτι /ἐντιμάρησε τὴν ἀντίκρυς ἀποῦσαν ἀπό/φασιν τοῦ ἀντί/κρυς εὐγενοῦς κυρίου Ἰωάννη /Δεσύλα Μάστρακα, ἐπι/τρόπου τοῦ ἀντίκρυς /Δήμου τῆς Ἀντώναινας . ε΄. Ἰουνίου α΄ ης./ Ἡ ἀντίκρυς ἀποῦσα /ἀπόφασις ἐρεαλδη/ρίστη παρὰ τοῦ ἀντί/κρυς κυρίου Ἰωάννου Δεσύλα /Μάστρακα ὡς ἐπίτροπος /τοῦ ἀντίκρυς Δήμου /τῆς Ἀντώναινας ἐξ ἀναζητήσεώς του. ε΄ ‖

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Παναγιώτης Ζούλας Πρόεδρος, Ἰωάννης / [2] Δεσύλας, Ἀναστάσιος Βασιλᾶς καὶ Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης / [3] Κριταὶ τοῦ σεβασμίου Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε / [4] Πάργης καὶ διὰ ἀναπληρωτὴς ὁ εὐγενὴς κὺρ Θεοδόσ(ιος) Πετ / [5] ζάλης προκαθεζόμενοι ἐν κριτηρίῳ καὶ βήματι οὕτως ἀνα / [6] ζητώντας ὁ εὐγενὴς κύριος Γεώργιος Βασιλᾶς ἐπίτροπος / [7] τοῦ κυρίου Ἀναγνώστου Τζιτζόνη καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν καὶ ἔλλειψιν / [8] τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Ἰωάννου Μάστρακα Δεσύλα ἐπιτρόπου τοῦ Δήμου / [9] τῆς Ἀντώναινας ἐκ πόλεως Πρεβέζης ὁρισμένος διὰ τὴν σή / [10] μερον ὁποὺ εἶναι ἡμέρα κρίσιμος συνάξεως καὶ τῆς ἀκροά/ [11] σεως διὰ νὰ παρρησιασθῇ εἰς τοῦτο τὸ βῆμα καὶ μὴν φαινόμενος / [12] ὁ ἄνωθεν κύριος Δεσύλας ἐπίτροπος οὔτε ἄλλος διὰ ὄνομά του τελει / [13] ωμένη ἡ ὥρα συνηθισμένη ἔπειτα ὁποὺ ἐκράχθη παρὰ / [14] τοῦ Θεοδωρῆ Βαγγελινοῦ, ὑπηρέτου τοῦ κριτηρίου. Ἡ εὐγένειά τους / [15] ἀποφασίζουν εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἄνω εἰρημένου Δήμου τῆς Ἀν / [16] τώναινας καὶ ἐπιτρόπου του καὶ στερεώνουσι καὶ κυρώνουσι τὴν / [17] ἀναφορὰν τοῦ ἄνω εἰρημένου κὺρ Ἀναγνώστη Τζιτζόνη πα / [18] ρησιασμένη παρὰ τοῦ ἄνω εἰρημένου κυρίου Βασιλᾶ ἐπιτρόπου του / [19] τῇ 2α Νοεμβρίου ὕστερου ἀπερασμένου εἰς ὅλον καὶ διὰ ὅλον / [20] καὶ ὡς αὐτὴ περιέχει καὶ εἰς τὲς ἔξοδες.

8

Έφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως

1805 Ἰουνίου 24

Οἱ εὐγενεῖς καὶ σεβάσμιοι Κριταὶ τοῦ Συλλόγου τῶν πέντε κύ / [2] ριοι Παναγιώτης Ζούλας Πρόεδρος, Ἀναστάσιος Βασιλᾶς καὶ / [3] Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀτουὰλ // *φ. 7β΄* / [4] κολλέ<γ>ων του κυρίων Ἰωάννη Δεσύλα καὶ καὶ Δέ[πτο] Καφήρη διὰ ἀνα / [5] πληρωταὶ ὁ κὺρ Θεοδόσης Πετζάλης

καὶ Δημήτρης Στανέλος. / [6] Ἤκουσαν ἀπὸ ἕνα μέρος τὸν ταπεινὸν Ἀναστάση Δεσύλα τοῦ ποτὲ Σταμάτη / [7] ὁ ὁποῖος εὐλαβῶς ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης διὰ ὀρθὴν στράτα / [8] τὴν ἠλλοίωσιν τῆς παρανομωτάτης καὶ παράστρατης ἀδίκου ἀπο / [9] φάσεως πρώτης ἀγωγῆς στὰς 25 Μαΐου νῦν παρελθόντος / [10] ὁποὺ ἔγινε εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀναστασίου Καλούλη τοῦ ποτὲ Δημητρίου / [11] καὶ ἐναντίον τοῦ ταπεινοῦ Ἀναστασίου Δεσύλα ὁποὺ ὁ ἄνω εἰρημένος / [12] Καλούλης δὲν ἔχει παραμικρότατον δίκαιον ἐναντίον τοῦ ἄνω με / [13] λετημένου Δεσύλα ὡς ἁπλοτέρως ἡ δικαιοσύνη σας ἐπληροφο / [14] ρήθη ἀπὸ τὰ ἴδια φονταμέντα τοῦ ἄνωθεν Καλούλη ὁποὺ δὲν / [15] ἔχει καμμίαν παραμικρὰν ἀτζιὸν οὔτε δίκαιον ἐναντίον / [16] τοῦ ρηθέντος Ἀναστασίου Δεσύλα εἰ μὴ μόνον ἕνα ντεπόζιτο / [17] ἀπὸ μιτζούρια 15 ἐλίες, ὡς μαρτυρεῖ τὸ χειρόγραφον τοῦ αὐτα / [18] δέλφου του Πανταζῆ ὁποὺ ὡς δεποζιτάριος εἰς τὰ αὐτὰ μετζούρια / [19] δεκαπέντε ἀποδείχνεται ἀνγκαλὰ καὶ αὐτὰ ἀπὸ τόσους / [20] χρόνους ἴσως ὁ ἄνωθεν Πανταζῆς νὰ τὰ ἔδωσε ὁποιανοῦ / [21] ἀπαιτοῦσαν ὡς ἐξεκαθαρίζει τὸ ἄνωθεν χειρόγραφον ὁποὺ ὁ ἴ / [22] διος ποτὲ Πανταζῆς εἶναι τὴν ι....ι ἄλλην ζωὴν καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ / [23] τὸ ἀποδείξει ὁμοίως ἡ δικαιοσύνη νὰ ἀναιρέσετε τὴν πα / [24] ράστρατην ἀναφορὰν ὁποὺ ἐπρόσφερε εἰς τὸ Κριτήριον / [25] τῆς πρώτης ἀγωγῆς στὰς 12 Ἰανουαρίου νῦν παρελθόντος ὁ / [26] ποὺ μὲ ἐκείνην φλυαρεῖ χωρὶς τάξιν οὔτε παραμικρότατον / [27] δίκαιον ἐναντίον τοῦ ἄνωθεν Ἀναστασίου Δεσύλα ὅσον δὲ καὶ / [28] τὴν ἀναίρεσιν τῆς γραφῆς τοῦ ἄνωθεν Καλούλη προσφερμέ / [29] νη εἰς τὸ Κριτήριόν σας στὰς 22 τοῦ τρέχοντος ὁποὺ χωρὶς / [30] ἀκόμη νὰ ἐγνώρισε τὰ ἀληθῆ δίκαια τοῦ ἄνωθεν Ἀναστασίου / [31] Δεσύλα ὁ ἄνωθεν Καλούλης ὁποὺ ἔμελε κάνε τώρα νὰ ἐγνωρί / [32] ση τὴν ἀληθινὴν στράτα καὶ τὸ δίκαιόν του ἐὰν ἔχῃ νὰ / [33] συντρέξῃ ἐναντίον τὸν Δῆμον Δεσύλα || μὲ τὴν στερέωσιν /τῆς κομπάρσας /τοῦ ἄνωθεν Ἀναστασίου /Δεσύλα μὲ ὅλα τὰ /θεμελιωμένα δίκαια φονταμέν/τα ἀποδεικτικὰ /καταλογάδα εἰς /τὴν αὐτὴν κομπάρσα || μένοντας ἀληθῶς / [34] δικαίως λισεντζάνδος ὁ ἄνωθεν Ἀναστάσης Δεσύλας ἀπὸ / [35] τὰ παράστρατα παρανομώτατα καὶ ἄδικα ζητήματα // φ. 8 α΄ / [36] τοῦ ἄνωθεν Καλούλη καὶ ἀπέλθει ὅθεν ἀπαιτεῖ [..] ταῦτα καὶ μὲ / [37] προτέστο τῆς κάτωθεν γελοιώδης ἔκθεσης τοῦ ἄνωθεν Καλούλη.[..] / [38] Καὶ ἀπὸ ἄλλο τὸν ταπεινὸν καὶ ἀδύνατον Ἀναστάση Καλούλη / [39] τοῦ ποτὲ Δημητρίου ὁ ὁποῖος ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης καὶ νόμου / [40] δίκαιον νὰ μείνῃ ἀποφασισμένο ἡ στερέωσις τῆς ἀποφάσεως / [41] γιναμένης στὰς 25 Μαΐου νῦν ἀπερασμένου καὶ τὴν στερέ / [42] ωσιν τῆς ἀναφορᾶς προσφερμένη στὰς 22 τρέχοντος μὲ / [43] τὴν ἀναίρεσιν τῆς κομπάρσας ἀβερσάριας προσφερμέ / [44] νη στὰς 20 τοῦ τρέχοντος οὕτως καὶ μὲ προτέστο τῆς ἄνωθεν ἐν / [45] στέζας ἀβερσάριας ὡς ἄνομες καὶ παράστρατες καὶ οὕτως ζητεῖ ./ [46] Ὅθεν ἡ ἄνωθεν εὐγένειά τους καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι / [47] καὶ βαθέως στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι / [48] ἀποφασίζοντες διορίζουν ὁ εὐγενὴς πρόεδρος Παναγιώτης Ζούλας / [49] νὰ πάγῃ ὁ μπούσουλας διὰ τὴν ἠλ-

λοίωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κρι / [50] τηρίου τῆς α΄ ης ἀγωγῆς γιναμένης στὰς 25 Μαΐου νῦν ἀπε / [51] ρασμένου κατὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ ἄνωθεν κὺρ Ἀναστασίου Δεσύλα ποτὲ Σταμάτη διὰ νὰ εἰσέλθῃ ὁ Ἀναστάσης Καλούλης ἐναντί / [52] ον τὴν κληρονομίαν τοῦ ποτὲ Δήμου Δεσύλα τοῦ ποτὲ Ἰωάννου καὶ κά / [53] θε ἄλλον τῆς ἀδελφοσύνης διὰ νὰ λάβῃ κάθε δικαιολόγημα / [54] ὁποὺ ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ διὰ τὲς ἐλίες κείμενες εἰς τὸν Ἅγι / [55] ον Τρύφωνα καὶ νὰ ἐννοᾶται ἡ ψηφοφορίαν τοῦ χρώματος πρά / [56] σινου διὰ τὴν αὐτὴν ἠλλοίωσιν καὶ διὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἄνω εἰρη / [57] μένης ἀποφάσεως κατὰ τὲς ἐκθέσεις τοῦ ἄνωθεν Ἀναστάση Καλού / [58] λη νὰ ἐννοᾶται ἡ ψηφοφορία τοῦ χρώματος ἄσπρου τοῦ αὐτοῦ μπού/ [59] σουλα. Καὶ εὐθὺς ἔκαμαν καὶ ἦλθε γύρωθεν ὁ αὐτὸς μπού / [60] σουλας καὶ εὑρέθησαν εἰς τὸ πράσινο μπάλες μία καὶ εἰς τὸ / [61] ἄσπρο μπάλες τέσσερες καὶ ἐπιάσθη ἡ στερέωσις καὶ / [62] κῦρος τῆς ἄνωθεν ἀποφάσεως.

Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριτὴς
Ἀναστάσης Γιωργογιάννης Κριτὴς
Δημήτρης Στανέλος Κριτὴς ἀναπληρωτὴς

9

Ἔφεση–μεταρρύθμιση της πρωτόδικης αποφάσεως
(Διακανονισμός εξοφλήσεως χρέους)

φ. 8β΄ *1805 Ἰουνίου 21*

‖ Τῇ αὐτῇ. / Ἡ ἀντίκρυς ἀπόφα/σις ἐκηρύχθη πα/ρὸν τῶν μερῶν ‖

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Παναγιώτης Ζούλας Πρόεδρος, Ἀναστάσιος Γιωρ<γο>γιάννης / [2] καὶ Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριταὶ τούτου τοῦ σεβασμίου Συλλόγου Πάργης καὶ διὰ ἀνα/ [3] πληρωτὴς ὁ εὐγενὴς κύριος Πανταζῆς Βασιλᾶς καὶ Θεοδόσης Πετζάλης καθήμενοι / [4] ἐπὶ κριτηρίῳ καὶ βήματι ἤκουσαν ἐκ τοῦ ἑνοῦ μέρος τὸν εὐγενῆ κύριον Γεώργιον / [5] Βασιλᾶ, ἐπίτροπον τοῦ κυρίου Ἀναγνώστη Τζιτζόνη, ἀδίκως κρισολογημένος καὶ διὰ πολλώτατους / [6] χρόνους βασανισμένος, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ ἀπόδειξε τῆς δικαιοσύνης τῶν εὐγενεστάτων / [7] κυρίων κριτῶν πόσον ἄδικα καὶ πόσον παράνομα εἰσὶν τὰ δύο κεφάλια τῆς ἀτάκτου / [8] ἀποφάσεως τοῦ σεβασμίου Συλλόγου Πρεβέζης 8 Ἀπριλίου 1804 ζητεῖ διὰ ἔργον δικαι/ [9] οσύνης τὴν ἀποτομὴν ἤτοι ἠλλοίωσιν τῶν ἄνω εἰρημένων δύο κεφαλαίων δευτέρου, τρίτου / [10] τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἔχῃ τὴν στερέωσιν καὶ κῦρος ἡ δίκαιη καὶ νόμιμη ἀποῦσα ἀπόφαση / [11] τοῦ Δικανικοῦ Κριτηρίου πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης τῇ α΄ Σεπτεμβρίου 1802 μὲ τὰ ἐπα/ [12] κόλουθα αὐτῆς δίκαια καὶ νόμιμα ἐπιρρήματα διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς περιέχει καὶ ἀνάφερε / [13] τοῦ ἄνω εἰρημένου κυρίου Τζιτζόνη

προσφερμένα τὴν 2 Νοεμβρίου 1804 ἀντιλόγοντος / [14] ἰσχυρῶς καὶ πρετεστάροντας ὁ ἄνωθεν κύριος ἐπίτροπος Βασιλᾶς τὰς δολεράς καὶ γιομάτη / [15] ἀπάτη δημηγορίες ἀντιδίκου ἐκθέσεως καὶ εἰς τὰ ἔξοδα. Καὶ ἀπὸ ἄλλο τὸν εὐγενῆ / [16] κύριον Ἀθανάσιον Πετζάλη, διαφεντευτὴ τοῦ εὐγενῆ κυρίου Ἰωάννη Δεσύλα Μάστρακα, / [17] ἐπιτρόπου τοῦ ταπεινοῦ καὶ δυστυχῆ Δήμου ποτὲ Ἀναστασίου Ἀντώναινας, ὁ ὁποῖος ἀντιλογώντας / [18] σφοδρῶς τὴν δημηγορίαν καὶ ἔκθεσιν τοῦ ἀντιδίκου κυρίου Γεωργίου Βασιλᾶ, ἐπιτρόπου / [19] τοῦ κυρίου Ἀναγνώστη Τζιτζόνη ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Πρέβεζας, ἔχοντας ἀποδείξει τῆς / [20] εὐσπλάχνου δικαιοσύνης τῶν εὐγενεστάτων κυρίων κριτῶν πόσον ἄνομη καὶ ἀδικω / [21] τάτη ἄτακτον εἶναι τὸ ζήτημα ὁποὺ μὲ τὴν μισάνθρωπον καὶ ἀδικωτάτην ἀναφο / [22] ράν του ἐπαρουσίασε στὰς 2 Νοεμβρίου 1804 ὁποὺ φαντάζηται μὲ τὴν ἠλλοίωσιν / 23 τῆς δικαιοτάτης ἀποφάσεως τοῦ εὐγενεστάτου Συλλόγου τῶν πέντε Πρεβέζης 8 Ἀπρι / [23] λίου 1804 νὰ μείνουν στερεωμένη ἡ ἀδικωτάτη καὶ παρανομωτάτη ἀπόφαση ἀ / [24] ποῦσα ἀκολουθημένη εἰς τὸ Κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης πρώτη Σεπτέμβρη / [25] 1802 μὲ τὰ ἐπακόλουθα ἤτοι ἀκολουθημένα μὲ τὴν πλέον μεγαλυτέραν ἀδικία, / [26] ὡς ἀπεδείχθη ἀπὸ τὲς δολερὲς στίμες ὁποὺ ὕστερον ἔγιναν εἰς τρίτο μόνον / [27] ἀπὸ τὲς ἐξετίμωσες ὁποὺ ἔγιναν προλαβὼν χδ13 μὴ[...] πονηρίας τοῦ κυρίου/ [28] Τζιτζόνη διὰ γύμνωσιν τελείως ἀπὸ ὅλα του τὰ ἀγαθὰ τὸν δυστυχισμένον πολίτη / [29] ὁποὺ διὰ κακήν του τύχην μένοντας ἀνήλικος καὶ ὀρθανὸς ἀπὸ τὸν ποτὲ πατὴρ του κιν / [30] δυνεύει νὰ ἀπωλεστῇ τελείως ἀπὸ ἕνα μικρὸν χρέος τζικίνια 40 ὁποὺ ἐκείνους τοὺς καιροὺς / [31] ἔτρεχαν πρὸς χίλια τὸ πᾶσα τζικίνι ὁποὺ ὁσαριθμοῦντα ν=160 καὶ ὁ κὺρ Τζετζό/ [32] νης τὰ κατάστησε μὲ τὴν ἀσπλαχνίαν μὲ βαρύτατα διάφορα ἕως γρόσια χιλιά // *φ. 9΄* / [33] δες δυόμισιν τζίρκα ὁποὺ μὲ τὴ θηριώδη γνώμην του ὄχι μόνον νὰ ἁρπάζῃ / [34] ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ δυστυχισμένου Δήμου ὁποὺ νὰ τοῦ σκλαβώσῃ καὶ τὴν γυνὴν του εἰς ρισαρτζι / [35] μέντο του διὰ τὸ ἐναπολειφθὲν καὶ ἄλλα βαρύτατα ἔξοδα ὁποὺ [...] ἡ σοφία τῆς δικαι / [36] οσύνης καὶ ἐλεημοσύνης τῶν εὐγενεστάτων κυρίων κριτῶν [[ἀπέ]] ἔβαλε σκέψιν / [37] καὶ σύγκρισιν εἰς τὰ πάντα καὶ εἰς μερικὲς περιστάσεις ὁποὺ μὲ ἐκείνους τοὺς φρονίμους / [38] ὑγιεστάτης καὶ δικαιοτάτης ἰδίας ἠκολούθησε ἡ δικαιοτάτη ἀπόφαση 8 Ἀπριλίου 1804 / [39] ἀπὸ τὰ πλέον ἐνάρετα ὑποκείμενα τῆς πολιτείας Πρεβέζης ἔχοντας ἀποδείξει τῆς ἁγίας τους / [40] δικαιοσύνης ὁποὺ ἡ διόριση τῶν δύο κεφαλαίων εἶναι τόσον σωστὲς καὶ δίκαιες ἐπειδὴ / [41] ὁπόταν ὁ δυστυχὴς Δῆμος διὰ μέσου ἠξίου πιένγγιν ἐνχειρίζει χρηματικῶς τοῦ κυρίου Τζι/ [42] τζόνη πρῶτον τὸ διάφορον τῶν τζικινίων 40 μὲ τὲς τριπλάσιες βαλοῦτες ὁποὺ τρέχουν / [43] καὶ γρόσια 100 τὸν χρόνον εἰς κατεβασμὸν [... τὸ διάφορον ὁποὺ μὲ τὸν αὐτὸν / [44] τρόπον ὠφελεῖται χρονικῶς ὁ κύριος Τζιτζόνης ἀπὸ τὰ διάφορα καὶ ἐμβαίνει τὸ κρεδέ / [45] τον του χωρὶς νὰ ἀπολωστῇ καὶ τὰ κρέδη [...] δυστυχῆ πολίτη ὁποὺ ἀπὸ τὴν περίστασιν / [46] τῆς ὀρφανίας του καὶ ἀνηλίκησής του εὑρέθη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν καταστάσεως δὲν / [47]

ἦτον δίκαιον νὰ παραπονῆται [...] σκληρὸ κέρδος πλεονέκτης τῇ ἐπι/ [48] καλέσει εἰς τοῦτο τὸ σεβάσμιον Σύλλογον μήπως ἀπαιτεῖ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν σοφω / [49] τάτων καὶ δικαιοτάτων κυρίων κριτῶν ὡς λόγοι διὰ νὰ στεφανώσουν μὲ τὸ μεγα/ [50] λύτερον ἁμάρτημα τὴν ἀδικίαν ὁποὺ μὲ τὴν ἄτακτην ἀποῦσαν ἀπόφασιν καὶ / [51] ἐπακόλουθα αὐτῆς ἄττα ἐπεβουλεύθη νὰ ἀπωλέσῃ ἕναν δύστυχον πολίτην διὰ ὅλα / [52] τὰ συμφωνισμένα νόμιμα καὶ σωστὰ δίκαια ὁποὺ ὁ εὐγενὴς κύριος Πετζάλης καὶ τὸ ὅλο/ [53] ὡς ἄνωθεν μὲ τὴν ταπείνωσιν τῆς ἀμάθειάς του ἐπαρησίασε εὐλαβῶς ζητεῖ ἕνα / [54] γιομᾶτον σπάτζο κυρώσεως ἤτοι λάουδο τῶν δύο κεφαλαίων τῆς σε-βασμίας / [55] ἀποφάσεως τοῦ εὐγενεστάτου Συλλόγου Πρεβέζης 8 Ἀπριλίου τοῦ 1804 εἰς ὅσον [..] / [56] ξαναπρετεστάροντες εἰς ὅσον μὲ [[...]]νόμον καὶ κοφορμα-τζιόνες ὁποὺ μὲ πλα / [57] στὸν τρόπον ἀποφάσισε καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. ε΄. Ὅθεν ἡ ἄνωθεν εὐγενεία τους / [58] καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ βαθέως στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικα / [59] λεσάμενοι, ὁμογνώμως ἀποφασίζοντες διορίζουν τὴν στερέωσιν τῆς σεβα/ [60] σμίας ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς Συλλόγου τῶν πέντε Πρεβέζης γεναμένης παρὸν τῶν / [61] μερῶν τὰς 8 Ἀπριλίου 1804 ἀποβαίνοντα μό-νον τὸ μέρος τοῦ δευτέρου κε / [62] φαλαίου εἰς ὅσον περιέχει, δηλαδὴ περὶ τῶν ρα-τατζιόνων εἰς τὸ κεφάλι / [63] καὶ καπιταλίου τζικινίων σαράντα καὶ διάφορον τὸ ἀποτέλεσμα κυρώσει/ [64] καὶ πλερώσει ὁ ἄνω εἰρημένος Δῆμος τῆς Ἀντώναινας πρὸς τὸν κύριον Δημήτριον // *φ. 9β΄* / [65] Ἀναγνώστη Τζιτζόνη ὅλον τὸ καπιτάλιον του τζικίνια σαράντα εἰς τὸ παρὸν / [66] καὶ εἶναι μελετημένα εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόφα-σιν καὶ διὰ τὰ διάφορα αὐτῶν / [67] νὰ ἔχῃ χρέος καὶ ὑπόσχεσιν ὁ αὐτὸς Δῆμος τῆς Ἀντώναινας νὰ τὰ δίνῃ τοῦ / [68] ρηθέντος Τζιτζόνη εἰς τόσες ράτες χωρὶς διάφορον πρὸς γρόσια διακόσια / [69] τὸν κάθε χρόνον ἀρχοῦντος νὰ δίνῃ τὴν πρώτην ράτα ἀπὸ τὸν ἐρ / [70] χόμενον χρόνον 1806 μέσα εἰς τὸν μῆνα Ἰούνιον. Καὶ οὕτως νὰ ἐξακολουθῇ / [71] νὰ δίδῃ τὲς αὐτὲς ράτες ἀπὸ χρόνον εἰς χρόνον, ὡς εἴρητ(α)ι, ἕως τὴν τελεία / [72] ἀποπληρωμὴν εἰς τὸν αὐτὸν Τζιτζόνη μὲ ὅλες ἐκεῖνες τὲς ἄλλες περιλή / [73] ψεις καὶ κοντετζιόνες ὁποὺ περιέχει ἡ ἄνω εἰρημένη ἀπόφασις. ε΄.

Παναγιώτης Ζούλας, Βασιλᾶς Κριτὴς ἀναπλερωτὴς
Ἀναστάσης Γιωργογιάννης Κριτὴς
Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριτὴς

10

Ἔφεση –Ἀναπομπή της υποθέσεως προς κρίση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (Αντίχρηση)

1805 Ἰουλίου α΄

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Ἰωάννης Δεσύλας Πρόεδρος, Ἀναστάσιος Γιωργο-

γιάννης / [2] καὶ Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριταὶ τούτου τοῦ Κριτηρίου τοῦ σεβασμίου Συλλόγου καὶ διὰ ἀνα / [3] πληρωτὲς οἱ κύριοι Ἰωάννης Μοναστηριώτης καὶ Θεοδόσης Πετζάλης, προσκαθεζόμενοι / [4] ἐπὶ κριτηρίῳ καὶ βήματι ἤκουσαν ἐκ τοῦ ἑνοῦ μέρους τοὺς ἀδικοκρισολογημένους / [5] αὐταδέλφους Βασίλειον καὶ Ἀθανάσιον, υἱοὺς καὶ κληρονόμους τοῦ ποτὲ Ἰωάννη [[Μοναστηριώτη]] Μανιάκη, / [6] οἱ ὁποῖοι προτεστάρονται ἰσχυρῶς τὰς ἀπατηλὰς δημηγορίας καὶ ἐκθέσεις τοῦ κυρίου / [7] Ἀναστασίου Μαυρογιάννη, ἐπιτρόπου τοῦ Φώτου Μαυρογιάννη, υἱοῦ καὶ κληρονόμου τοῦ ποτὲ / [8] Ἰωάννου ἀντιδίκου τῶν ἄνωθεν ἀδελφῶν, οἵτινες ἀποδείξαντες τῆς δικαιοσύνης / [9] τῶν εὐγενῶν Κριτῶν πόσον ἄδικη καὶ τερατώδης καὶ παρανομωτάτη ἐστάθη ἡ / [10] νεοφανὴς ἀλλόκοτος διόριση τῶν εὐγενῶν κυρίων Κριτῶν τῆς πρώτης δικα / [11] νικῆς ἀγωγῆς γιναμένη μὲ τὴν ἀπόφασίν τους 23 Φεβρουαρίου ὕστερου ἀπερασμένου // *φ. 10΄ α΄* / [12] μὲ τὴν ὁποίαν ἠλλοιώνοντο τὸ παράνομον γρᾶμμα γόδεν γόδε 18 Ἰανουαρίου, / [13] 1784 πρᾶξις κυρίου Παναγιώτη Ζούλα νοταρίου, ἐπρόσθεσαν ὅτι τὸ / [14] ἀδικημένον μέρος νὰ ἔχῃ νὰ δικαιωθῇ ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἄνωθεν / [15] ἀποφάσεως καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ ρηθὲν ἀπαγορευμένου κοντράτου,/ [16] μὲ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνω εἰρημένος ποτὲ Ἰωάννης Μαυρογιάννης ἔλαβε εἰς ἐνέ / [17] χυρον τὸ ἐλαιοστάσιον τῶν ρηθέντων ἀδελφῶν ὁποὺ τὸ ἄνω εἰρημένον γρᾶμ / [18] μα ἐξεκαθαρίζει. Ζητοῦν οἱ αὐτοὶ ἀδελφοὶ τὴν ἠλλοίωσιν τῆς ρηθείσης παρανόμου / [19] διορίσεως τὸ ἀποτέλεσμα μὲ ἀνθρώπους τῆς πράξεως νὰ ἐξετιμωθοῦν οἱ χρον / [20] {ν}ικοὶ καρποὶ ὁποὺ ὁ Μαυρογιάννης ἔλαβε ἀπὸ τὲς ἐλίες τοῦ ρηθέντος ὑπο / [21] στατικοῦ νὰ πληρωθῇ αὐτὸς τὸ κρέδι τοῦτο γρόσια ἑξήντα τέσσερα μὲ τὴ διαφο / [22] ράν τους ἅτε τὰ ἑκατὸν μὲ τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν καὶ ἐξετίμωσεν νὰ δι / [23] καιωθῇ [...] τὸ ἄλλο μέρος ὁποὺ ἐγνωρίστη ζημιωμένο διὰ ὅλην καὶ εἰς ὅλην / [24] καὶ ὡς περιέχει ἡ ἀναφορὰ τῶν ἄνωθεν ἀδελφῶν προσφερμένη 14 Μαΐου / [25] ὕστερου ἀπερασμένου καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. Καὶ ἀπὸ ἄλλο τοῦ εὐγενοῦς κυρίου / [26] Γιαννοῦτζο Μαυρογιάννη, ἐπιτρόπου τοῦ ἄποντος κυρίου Φωτίου Μαυρογιάννη / [27] τοῦ ποτὲ Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης τὴν στερέωσιν τῆς νομί / [28] μου καὶ δικαίας ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς Κριτηρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς σημειω / [29] μένη στὰς 29 Ἰανουαρίου 1805 μὲ τὴν ἀναίρεσιν κατὰ παντὸς τῆς ἀδικωτάτης / [30] καὶ ἀξιοκατακρίτου γραφῆς εἰς τὰς 11 Μαΐου νῦν παρελθόντος τοῦ ἀντιδίκου Ἀθανασίου / [31] Μανιάκη χωρὶς καμμίαν διάκρισιν καὶ ἐναντίον τοὺς ἱεροὺς νόμους προτεστάρον / [32] τας ἰσχυρῶς τὴν δημηγορίαν καὶ ἔκθεσιν τοῦ ἄνωθεν ἀντιδίκου Μανιάκη / [33] καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. Ὅθεν οἱ ἄνωθεν εὐγενεῖς Κριταὶ καλῶς τὰ πάντα ἀκροασά / [34] μενοι καὶ βαθέως στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι ἀποφασί / [35] ζοντες διορίζουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τῶν δύο μερῶν νὰ ξαναγυρίσουν ἰν πρό / [36] στινο εἰς τὸν πρῶτον φόρον τοῦ ἱεροῦ βήματος τούτης τῆς Πολιτείας εἰς τὸν ὁποῖον / [37] νὰ φερ-

θοῦν νομίμως μὲ τὴν τάξιν καὶ ρίγολα, καθὼς ἀπαιτεῖ καὶ ὁρίζει / [38] μία τῶν μερῶν. ε΄.

Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης Κριτής
Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριτὴς
Ἰωάννης Μοναστηριώτης Κριτὴς ἀναπληρωτὴς

11

Ἔφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (Διεκδίκηση προικώων)

φ. 10 β΄ *ε΄. 1805 Ἰουλίου 12*

Οἱ εὐγενέστατοι καὶ σεβασμιώτατοι κύριοι Παναγιώτης Ζούλας Πρόεδρος, Ἀναστάσιος / [2] Γιωρ<γο>γιάννης καὶ Ἀναστάσης Βασιλᾶς Κριταὶ τούτου τοῦ σεβασμίου Συλλόγου καὶ διὰ / [3] ἀναπληρωτὲς ὁ κὺρ Θεοδόσιος Πετζάλης καὶ κὺρ Κωνσταντῖνος ἱεροδιάκος, καθή / [4] μενοι ἐπὶ κριτηρίῳ καὶ βήματι, ἤκουσαν ἀπὸ ἕνα μέρος τὸν εὐγενῆ κύριον Γεώρ / [5] γιον Βασιλᾶ, διαφεντευτὴν καὶ ἐπίτροπον τοῦ κυρίου ΄ Ιωάννου Ἀλτάνη, ὁ ὁποῖος / [6] ἐπίτροπος ἐπειδὴ ἀπόδειξε τῆς δικαιοσύνης τῶν εὐγενῶν κριτῶν ὅτι τόσον / [7] ὅλα τὰ πράγματα κινητὰ προικὸς τῆς ποτὲ Λάμπρως, συμβίας τοῦ ἄνωθεν Ἀλτάνη / [8] καὶ θυγατρὸς τοῦ Εὐσταθίου Μαυρογιάννη καὶ κυρίας Ἀναστασίας, κατὰ τὸ λεγάτο / [9] χαρτὶ τῆς ἄνωθεν ποτὲ Λάμπρως ὅσον ἄλλα πολλὰ εἰς δίκαιον τοῦ αὐτοῦ Ἀλτάνη / [10] σημειωμένα εἰς τὸν κατάλογον νούμερο 7 εὑρίσκονται μέσα εἰς τὴν οἰκίαν / [11] τοῦ ἄνωθεν Μαυρογιάννη μὲ τὸ ὁ Ἀλτάνης μὲ τὴν συμβίαν του ἐκατοικοῦσαν / [12] καὶ συνέζωναν μὲ τὰ πεθερικά του καὶ εἰς καιρὸν τοῦ θανάτου τῆς ἄνω εἰρημένης / [13] συμβίας Ἀλτάνη αὐτοὶ εὑρίσκοταν εἰς Κορφούς, ὡς καὶ τὴν σήμερον εὑρίσκεται / [14] κρατώντα ἐργαστήριον, εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντες εὐκαιρία / [15] τὰ ἄνωθεν πεθερικά του ἐπουλοῦσαν καὶ ἔκρυψαν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολλὰ / [16] βασανισμένου Ἀλτάνη τόσον ἀπὸ ἐκεῖνα προικὸς τῆς θυγατρός τους ὅσον καὶ ἀπὸ / [17] ἄλλα τοῦ Ἀλτάνη γαμβροῦ τους διὰ τὰ ὁποῖα (φεῦ) καὶ τὸν φυλάκωσαν καὶ ἔπειτα / [18] ἀπὸ ἔρευναν ὁπού ὁ Ἀλτάνης ἔκαμε, ἔφερεν εἰς φῶς τῆς δικαιοσύνης τὴν / [19] ἀδικίαν ὁποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὰ ἄνωθεν πεθερικά του ἀποδείχνοντας αὐτοὺς / [20] διὰ ἐπιόρκους, ὡς ἡ δικαιοσύνη τῶν εὐγενῶν κριτῶν σαφέστερα ἐπληροφορήθη, / [21] διὰ τὴν ὁποίαν ἀδικίαν ὁ βασανισμένος Ἀλτάνης ἐπαραπονέθη εἰς τὸ Κριτήριον / [22] τῆς πρώτης δικανικῆς ἀγωγῆς Πρεβέζης μὲ τὴν εἰρημένην ἀναφοράν του 18 / [23] Ἰουνίου 1803 τὴν ὁποίαν οἱ εὐγενεῖς Κριτὲς τοῦ αὐτοῦ Κριτηρίου ἔπειτα ὁποὺ ἐ / [24] γνώρισαν ἐπιόρκους τὸν Μαυρογιάννη καὶ συνβίαν του ἔπρεπε μὲ τὴν ἀπόφασίν τους / [25] 13 Αὐγούστου 1803 νὰ κυρώσουν τὴν ἄνω εἰρημένην ἀναφοράν Ἀλτάνη ὡς εἰς αὐτὴν /

26 περιεχόμενα ζητήματα γιομᾶτα δικαιοσύνην καὶ ὄχι νὰ τὴν ὑστερήσουν τὰ ἥμισυ / 27 ἀπὸ τέτοια δικαιότατα ζητήματα διὰ τοῦτο ὁ ρηθεὶς ἀδικοβασανισμένος Ἀλτάνης / 28 μὲ τὸ μέσον τοῦ ἄνω εἰρημένου κυρίου Βασιλᾶ ἐπιτρόπου του ζητεῖ καὶ εὐλαβῶς ἱκετεύει / 29 τῆς δικαιοσύνης τῶν εὐγενῶν κυρίων κριτῶν γιομάτο σπάτζο ἀποτάγιο τῆς ἄνω εἰ / 30 ρημένης ἀποφάσεως μὲ τὴν στερέωσιν τῆς ἄνω εἰρημένης ἀναφορᾶς Ἀλτάνη 18 Ἰου / νίου 1803 διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὲς ἔξοδες // *φ. 11α΄* / 31 καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου τὸν εὐγενῆ κύριον Ἀθανάση Πετζάλη ἐπίτροπον τοῦ ἀπόντος / 32 κυρίου Εὐσταθίου Μαυρογιάννη καὶ συμβίας του Ἀναστασίας ἀπὸ τὴν χώραν τῆς / 33 Πρέβεζας ὁ ὁποῖος ἀντιλέγοντας σφοδρῶς τὰς δημηγορίας καὶ ἔκθεσιν / 34 τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Γεωργίου Βασιλᾶ ἐπιτρόπου τοῦ ἀπόντος κυρίου Ἰωάννη / 35 Ἀλτάνη εὐλαβῶς ἐπιζητεῖ τὴν στερέωσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Σεπτεμβρίου / 36 1803 ὁποὺ περιέχει διὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς Κριτη / 37 ρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης στὰς 13 Αὐγούστου 1803 ἀκολουθημένη / 38 εἰς ἐνέργειαν τῆς αἱροτοκριτικῆς ἀπόφασης διὰ ὅσον ἔμεινε ἀποδειγμένο / 39 τῆς δικαιοσύνης τὴν τυραννίαν ὁποὺ ὑπόφεραν καὶ ζημίας ὁποὺ ἔλαβαν τὸ ἄνω / 40 εἰρημένο γεραλᾶτον ἀνδρόγυνον ἀπὸ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ ἀντιδίκου / 41 γαμβροῦ τους Ἀλτάνη μᾶλλον καὶ ἡ ἐπικάλεσις του εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα τῆς δικαι / 42 οσύνης σας εἶναι διζόρδινε καὶ ἄνομη ὄντας ἀποθεμένη ἡ σεβασμία ἀπόφα / 43 σις τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης εἰς αἱροτοκριτικὴν ἀπόφασιν ἰναπελάμ/ 44 πιλε μὲ τὴν λισέντζα ὅλως διόλου τῶν ἀδίκων ζητημάτων τοῦ ἀντιδίκου / 45 διαφεντευτοῦ κυρίου Βασιλᾶ ὡς ὄνομα καὶ χωρὶς θεμέλιον καὶ εἰς τὲς ἔξοδες. / 46 Ὅθεν ἡ ἄνωθεν εὐγένειά τους καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ βαθέως στοχα / 47 ζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι ἀποφασίζοντες ὁμογνώμως διορίζουν / 48 τὴν στερέωσιν τῆς ἄνω εἰρημένης ἀποφάσεως τοῦ Κριτηρίου τῆς πρώτης ἀγωγῆς / 49 Πρεβέζης γιναμένη στὰς 13 Αὐγούστου 1803. ε΄.

Ἀναστάσης Γιωργογιάννης Κριτὴς
Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Κριτὴς

12

Ἔφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (Παροχή δουλείας διόδου υπέρ της Πολιτείας Πάργας)

Ἰουλίου 12

Οἱ εὐγενεῖς καὶ σεβάσμιοι Κριτὲς τοῦ σεβασμίου Συλλόγου τῶν πέντε κύριος Ἀνα / 2 στάσιος Βασιλᾶς Πρόεδρος, Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης καὶ εἰς ἔλλειψιν // *φ. 11β΄* / 3 ἀντουὰλ κολλέων τους διὰ ἀναπληρωτὲς ὁ κὺρ Νικόλαος Βέργος Θεοδόσιος Πετζά / 4 τζης καὶ Γεώγιος Κορκοτζάκης καθήμενοι ε΄ ἤκουσαν ἀπὸ ἕνα μέ-

ρος τὸ / [5] κὺρ Ἀθανάση Δεσύλα τοῦ ποτὲ Παπαλουρέντζου ὁ ὁποῖος ζητεῖ ἐκ [[τῶν]] εὐγενῶν / [6] κυρίων Κριτῶν τούτου τοῦ σεβασμίου Συλλόγου διὰ ἔργον δικαιοσύνης ὅτι μὲ / [7] γιομᾶτο σπάτζο τους νὰ στερεώσουν καὶ κυρώσουν τὴν δικαίαν καὶ νόμιμον / [8] ἀπόφασιν τῶν εὐγενῶν κυρίων Κριτῶν τῆς πρώτης ἀγωγῆς γιναμένη πα / [9] ρὼν τῶν μερῶν τὲς 10 τρέχοντος καὶ νὰ ἠλλοιώσουν τὴν σοσπετζιὸν ἤτοι κι / [10] αμόρι ὁποὺ ἐξ ἀναζητήσεως τῶν εὐγενεστάτων κυρίων προέδρων τῆς κοινό / [11] τητος ἔγινε τὴν ἐχθὲς ἡμέραν ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ Δεσύλα μὲ ἄδειαν τούτου / [12] τοῦ Συλλόγου ἀπάνω εἰς τὴν ριφάμπρικα εἰς τὸ ὁσπίτιον [...] / [13] κείμενον κάτου εἰς τὸν αἰγιαλὸν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἀκολουθήσῃ / [14] νὰ θεμελιώσῃ καὶ κάμῃ ἐλευθέρως ὁ αὐτὸς Δεσύλας τὴν ριφάμπρικα / [15] τοῦ αὐτοῦ ὁσπιτίου του καὶ εἶναι τὸ δίκαιον καὶ καθὼς ἡ δικαιοσύνη τῶν / [16] εὐγενῶν Κριτῶν τῆς πρώτης ἀγωγῆς μὲ τόσο [.....] ὁποὺ ἐκοπίασαν / [17] καὶ ἐκύρωσαν καὶ δικαίως εἰς αὐτὸ ἀποφάσισαν μάλιστα ἐπάνω εἰς τὴν / [18] εἰρημένην ὀμπλατζιὸν ὁποὺ Δεσύλας θεληματικῶς εἰς τὰς ἐκθέσεις του / [19] ἐπερίγραψε πρὸς ὄφελος τοῦ κοινοῦ μὲ τὸ νὰ ἀπαφίνεται ἐλεύθερη / [20] ἡ μισὴ τοποθεσία ὁποὺ ἐκρατοῦσε ἡ παλαιὰ σκάλα του καὶ ὁποὺ ὁ αὐτὸς Δεσύ / [21] λας ἠμποροῦσε κατὰ νόμον νὰ φαμπρικάρῃ εἰς ὅλον τὸ ποσσέσιον τῆς αὐτῆς / [22] σκάλας ἐπειδὴ νὰ εἶναι καὶ ηὑρίσκεται καμωμένη ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς φάμπρικας / [23] τοῦ ὁσπιτίου του ἐκ τοὺς ἀουτόρους του τώρα χρόνους σαράντα καὶ ἐπίκοινα ὁποὺ / [24] κανένας νόμος οὔτε δίκαιον ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ ξεποσσεσάρῃ ἵνα ὁποὺ νὰ / [25] ηὑρίσκεται ποσσεσόρι εἰς καθέκαστον τρόπον μετὰ τοὺς χρόνους τριάντα καὶ / [26] πόσο ἢ μᾶλλαν νὰ ἐμποδίστῃ ὡς ἀδίκους καὶ παρανόμως ἐμποδίστη ὁ αὐτὸς / [27] κύριος Δεσύλας εἰς τὰ αὐτὰ παλαιὰ τῶν ποτὲ ἀουτόρων του ποσσέσια καὶ ὅπου / [28] διὰ μοναχὸν καπρίτζιον καὶ ὄχι ποτὲ διὰ δίκαιον ἀπὸ τοὺς εὐγενεστάτους / [29] κυρίους προέδρους ἔμεινε εἰς τὸν σεβάσμιον Σύλλογόν σας ἀπελάδη / [30] ἡ ἄνω εἰρημένη δικαιοτάτη ἀπόφασις 10 Ἰουλίου τὴν στερέωσιν τῆς ὁποίας / [31] ζητεῖ ταπεινῶς ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη σας ὁ ρηθεὶς Δεσύλας ὡς ἄνωθεν εἶρη / [32] ται μὲ τὸ τάγιον τοῦ κιαμόρου διὰ ὅλα τὰ φανερὰ ἀποδίριτα καὶ νόμι / [33] μα δικαιολογήματα ὡς καθὼς καλώτατα ἡ δικαιοσύνη σας ἠμπορεῖ νὰ / [34] ἔμεινε πληροφορημένη οὕτως ἀντιλέγοντες σφοδρῶς τὴν ἄδικην // *φ. 12 α΄* / [35] καὶ παράστρατη δημηγορίαν τῶν ἐναντίον ἄνω εἰρημένων εὐγενῶν / [36] Προέδρων καὶ μὲ πρετέστο ὁμοίως τῶν κάτωθεν ἐκθέσεών τους. ε΄ ./ [37] Ἤκουσαν καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους τοὺς εὐγενέστατους κυρίους Προέδρους / [38] Ἀναστάσιον Βρανᾶ, Δημήτριον Δεσύλα, Γιαννάκη Στανέλον καὶ Γιώργιον / [39] Βασιλᾶ, οἱ ὁποῖοι ἀντιλέγοντες ἰσχυρῶς τὰς ἀπατηλὰς δημηγορίας καὶ / [40] ἀντιδίκους ἐκθέσεις τοῦ ἄνω εἰρημένου κυρίου Ἀθανασίου Δεσύλα, ζητοῦν διὰ / [41] ἔργον δικαιοσύνης γιομᾶτο σπάτζο ἀποτάγιον τῆς ἀδικωτάτης ἀ / [42] ποφάσεως τοῦ Κριτηρίου πρώτης ἀγωγῆς ὡς τοῦ τρέχοντος τὸ ἀποτέλεσμα / [43] νὰ ἔχῃ νὰ θεμελιώσῃ ὁ ρηθεὶς Δεσύλας τὸν νέον πύργον εἰς τὸ θεμέλιον / [44] τοῦ παλαιοῦ ἐπειδὴ ἐβγαίνοντες ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅρια[...] ζημίαν καὶ /

45 βλάβην τῆς κοινότητος εἰς τὸ ἀπέραμα εἰς καιρὸν φουρτούνας καὶ [....] / 46 τῶν κατοικιῶν τῶν πολιτῶν διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς περιέχει τὸ δικαιό / 47 τατον πρόσταγμα 9 τοῦ τρέχοντος μὲ τὸ λάουδον ἤτοι κῦρος αὐτοῦ. ε΄./ 48. Ὅθεν ἡ ἄνωθεν εὐγένειά τους καλῶς τὰ πάντα ἀκροασάμενοι καὶ βαθέως / 49 στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι ὁμοφώνως ἀποφα / 50 σίζοντες διορίζουν τὴν στερέωσιν τῆς ἀποφάσεως γιναμένη εἰς τὸ Κρι / 51 τήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς στὰς 10 τρέχοντος μὲ ἐξεκαθάρισιν εἰς κά / 52 θε καιρὸν ἀνάγκης ἤτοι φουρτούνας ὁποὺ κάθε εἷς θελήσει νὰ ρεκουπεράρῃ / 53 τὸ πλοῖον του νὰ ἠμπορῇ ἐλευθέρως νὰ τὸ ρεκουπεράρῃ εἰς τὴν αὐτὴν ἐ / 54 φοδίαν τοῦ ὁσπιτίου δίχως κανένα ἐμπόδιον ἀπὸ τὸν αὐτὸν Δεσύλα. ε΄.

Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Πρόεδρος
Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης Κριτὴς
Νικόλαος Βέργος Κριτὴς ἀναπληρωτὴς
Γεώργιος Κορκοτζάκης Κριτὴς ἀναπληρωτὴς

13

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

Ἰουλίου 29

Οἱ εὐγενεῖς καὶ σεβάσμιοι κριτὲς τοῦ Συλλόγου τῶν πέντε κύριοι Ἀναστάσ(ιος) Βασιλᾶς / / *φ. 12 β΄* / 2 Πρόεδρος, Ἀναστάσης Γεωργογιάννης καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀτουὰλ κολλέγων / 3 τους διὰ ἀναπληρωτὲς Θεοδόσιος Πετζάλης, Κωνσταντῖνος Δημουλίτζας καὶ Σπύ / 4 ρος Δεσύλας καθήμενοι ἐπὶ κριτηρίῳ καὶ βήματι / 5 οὕτως ἀναζητοῦντες ἡ κυρία Χριστίνα Δεσύλα χήρα γυνὴ τοῦ ποτὲ Ἀνδρέα Στα / 6 νέλου καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυρίου Παναγιώτη Ζούλα πρεκουρατόρου τοῦ / 7 ἀπόντος Ἀθανασίου Στανέλου ὄντας ὁρισμένος τὴν σήμερον ὁποὺ εἰσὶν ἡ δια / 8 τεταγμένη ἡμέρα τῆς κρίσεως καὶ τῆς συνάξεως καὶ ἀκροάσεως ὄντας τελειωμένη / 9 ἡ ὥρα συνηθισμένη κράζοντάς τον ὁ ὑπηρέτης τοῦ Κριτηρίου μεγαλοφώνως διὰ / 10 τρεῖς φορὲς δὲν ἐφέρθη ὁ ἄνωθεν Παναγιώτης ὡς εἴρεται οὐδὲ ἄλλος / 11 διὰ ὄνομά του διὰ νὰ ἀπολογηθῇ τῆς κυρίας Δεσύλα. Διὰ τοῦτο ἡ αὐτοῦ εὐγένεια / 12 ἀποφασίζουν εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ αὐτοῦ κὺρ Παναγιώτη καὶ στερεώνουν τὴν / 13 γραφὴν τῆς κυρίας Χριστίνας Δεσύλα προσφερμένη εἰς τοῦτο τὸ εὐγενὲς / 14 Κριτήριον στὰς 12 τοῦ τρέχοντος ὅλως διόλου ὡς αὐτὴ περιέχει. ε΄.

/ φ. 12 β΄ || Τῇ αὐτῇ. Ἡ ἀντίκρυς ἀποῦσα ἀ/πόφασις κατεχωρίστη /τοῦ ἀντίκρυς Πανα/γιώτη Ζούλα τοῦ κὺρ /Φιλίππου ὑπὸ Θεο/δωρῆ Βανγγελινοῦ /ὑπηρέτη τοῦ Κριτηρίου / τὴν αὐτοῦ δη/λοποίησιν. ε΄. Ἰουλίου 21 /ἡ ἀντίκρυς ἀποῦσα /ἀπόφασις ἐρεαλδηρίστη ὑπὸ τοῦ ἀντίκρυς /Παναγιώτη Ζούλα ἐξ ἀνα/ζητήσεως ||

14

Ἔφεση–επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως (Διανομή "αδελφικής" περιουσίας)

1805 Ἰουλίου 29

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Πρόεδρος, Ἀναστάσιος Γιωργο<γι>ιάννης / [2] Κωνσταντῖνος Δημουλίτζας καὶ Σπύρος Δεσύλας Κριτὲς τοῦ σεβασμίου Συλλόγου καὶ διὰ / [3] ἀναπληρωτὴς ὁ κὺρ Θεοδόσιος Πετζάλης καθήμενοι Ε΄ ἤκουσαν ἀπὸ ἕνα / [4] μέρος τοὺς κυρίους Σωτήρη Μαυρογιάννη καὶ Χρῆστον Δημουλίτζα ὑποεπιτρόπους / [5] τοῦ ἀπόντος κυρίου Παναγιώτη Ζούλα ἐπιτρόπου τοῦ ἀπόντος κυρίου Ἀθανασίου / [6] Στανέλου τοῦ ποτὲ Δήμου οἱ ὁποῖοι καὶ ἄνωθεν ὑποεπιτρόποι ἐπειδὴ ἀπόδειξεν / [7] τῆς δικαιοσύνης τῶν εὐγενῶν κυρίων Κριτῶν ὅτι τὲς δύο ὁρίας τοπο/ [8] θεσίαν κείμενην εἰς τὸν αἰγιαλὸν τὴν ἔλαβε ὁ ἄνω εἰρημένος κὺρ Ἀθανά / [9] σιος Στανέλος διὰ ρεφάρισμα τοῦ μεριδίου του ὡς ἀδελφοῦ τῆς ἀδελφότητος / [10] εἰς τὴν μοιρασίαν τῶν ἀγαθῶν τοῦ ποτὲ παπα - Βασίλη Στανέλου θείου τους / [11] κατὰ τὴν ἐξετίμωσιν ὁποὺ ἔγινε εἰς τὰ ρηθὲν ἀγαθὰ τοῦ ἄνω εἰρημένου / [12] ἱερέως ὡς καθαρώτατα ἐξεκαθαρίζεται εἰς τὴν τραντζασιὸν 4 Αὐγούστου / [13] 1797 πράξη κυρίου Θεοδοσίου Πετζάλη νοταρίου ἡ ὁποία [...] καὶ ἐκυρώθη / [14] ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς Κριτὲς τῆς πρώτης ἀγωγῆς ἀλλὰ μὲ στραντγγαλίαν ἐ / [15] ξώνει τὸν ρηθέντα ἀδικοκρισολογημένον Ἀθανασίου ἀπὸ τὴν ἄνω εἰρημένην / [16] τοποθεσίαν ὁρίας δύο τὴν ὁποία ἔλαβε ρεφάρισμα τοῦ μεριδίου τῆς ἀδελφοσύνης του / [17] ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ρηθέντος ἱερέως ζητοῦν διὰ ἔργον δικαιοσύνης // *φ. 13 α΄* / [18] τὴν ἠλλοίωσιν τῆς ἀδίκου ἀποφάσεως τοῦ ἄνω εἰρημένου κριτηρίου πρώτης / [19] ἀγωγῆς 10 Νοεμβρίου 1804 εἰς τὸ μέρος ὁπὲ ἐξώνει τὸν Ἀθανάσιον ἀπὸ τὴν / [20] ἄνωθεν τοποθεσίαν ὁρίας δύο καὶ τὴν στερέωσιν ὅλως διόλου τῆς ἄνω εἰ / [21] ρημένης τρανσζασιόνος διὰ νὰ κυριεύῃ ὡς κυριεύει καὶ ἐξουσιάζει ὁ πτωχὸς / [22] Ἀθανάσιος τὴν ρηθεῖσαν τοποθεσίαν ὁρίες δύο διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς / [23] περιέχει ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἄνωθεν κυρίου Ἀθανασίου 21 τρέχοντος καὶ εἰς τὲς / [24] ἔξοδες. Καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου τὴν κυρίαν Χριστίνα Δεσύλα συνβία τοῦ / [25] ποτὲ Ἀνδρέα Στανέλου ὁποὺ αἰτεῖ αὐτὴ ὡς κυβερνήτρια τῶν θυγατέρων της / [26] Μαρίας καὶ Ἑλένης ἡ ὁποία προτεστάρει ἰσχυρῶς τὴν δημηγορίαν γελοιώδη / [27] ὁποὺ χωρὶς παραμικρότατον δίκαιον ἐπαρησίασαν ὁ Σωτήρης Μαυρογι / [28] άννης καὶ Χρῆστος Δημουλίτζας γαμβροὶ τοῦ ἄνωθεν ἀπόντος κὺρ Ἀθανασίου / [29] καὶ ὡς ὑποεπίτροποι τοῦ ἀπόντος Ἀθανασίου ἀλλὰ διὰ μοναχὸν πεῖσμα / [30] ἡ ὁποία ἄνω εἰρημένη γυνὴ ὀνόματι ὡς ἄνωθεν εὐλαβῶς ἱκετεύει ἀπὸ τὴν / [31] ἄσπιλον δικαιοσύνην τῶν σεβασμίων Κριτῶν τὴν κύρωσιν ἀποφά / [32] σεως πρώτης ἀγωγῆς στὰς 10 Νοεμβρίου 1804 ὡς δικαία καὶ νόμιμος καὶ τὴν / [33] στερέωσιν τῆς γραφῆς τῆς

αὐτῆς γυνῆς στὰς 12 τρέχοντος μὲ τὴν ἠλλοίωσιν / [34] κατὰ πάντα τῆς ἀδίκου, ἀνόμου καὶ ἀθεμελιώτου γραφῆς τοῦ ἄνωθεν Ἀθα / [35] νασίου στὰς 21 Ἀπριλίου νῦν παρελθόντος ὡς ἄδικη, παράνομη καὶ ἀθεμε / [36] λίωτη ἔχοντας ἀποδείξει τῶν εὐγενεστάτων κριτῶν πόσον νόμιμη καὶ δικαία / [37] εἰσὶν ἡ ἄνω εἰρημένη ἀπόφασις χωρὶς παραμικρὰν ζημίαν τοῦ αὐτοῦ Ἀθανα / [38] σίου Στανέλου. ε΄. Ὅθεν ἡ ἄνωθεν εὐγένειά τους καλῶς τὰ πάντα ἀκροα / [39] σάμενοι καὶ βαθέως στοχαζόμενοι Χριστοῦ τὸ ὄνομα ἐπικαλεσάμενοι ἀπο / [40] φασίζοντες διορίζουν τὴν κύρωσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς πρώτης ἀγωγῆς στὰς / [41] 10 Νοεμβρίου 1804 μὲ ἐξεκαθάριση ὅτι ὁ κὺρ Μαρῖνος Στανέλος αὐτά / [42] δελφος τοῦ ἄνωθεν ποτὲ Ἀνδρέου νὰ δικαιώσῃ τὸν ἄνωθεν Ἀθανάσιον / [43] Στανέλον διὰ τὰς ἄνωθεν ὁρίες δύο εἰς τὴν τιμὴν ὁποὺ κατὰ τὸ παρα / [44] {α}τρέχει ἡ ἐκεῖ τοποθεσία καὶ τοῦτο γιὰ τόσα ἀγαθὰ στάμπιλε ἐκεῖ ὁποὺ νὰ / [45] πλεσιάζουν μὲ τὸν αὐτὸν Ἀθανάσιον εἰ δὲ καὶ δὲν πλεσιάζουν αὐτὸν σω / [46] στεφάρει εἰς ἄλλο μέρος ἐπιφυλάγοντες δίκαιον τοῦ αὐτοῦ κὺρ Μαρίνου / [47] νὰ συντρέξῃ ἐναντίον τῆς κληρονομίας τοῦ ποτὲ ἀδελφοῦ του νὰ σωστεφάρῃ/ [48] ἐὰν καὶ εἶναι ἀδικημένος ἀπὸ τὴν αὐτὴν κληρονομίαν τοῦ ποτὲ παπα- / [49] Βασιλείου θείου ἠλλοιώνοντας καὶ κάθε ἄλλο ζήτημα τῶν δύο μερῶν .

Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Πρόεδρος
Ἀναστάσης Γιωργογιάννης Κριτής
Κωσταντῆς Δημουλίτζας Κριτὴς ἀναπληρωτής

15

Ερημοδικία του εφεσιβλήτου

1805 Αὐγούστου 22

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Ἀναστάσιος Βασιλᾶς Πρόεδρος, Ἰωάννης Δεσύλας καὶ / [2] Ἀναστάσιος Γιωργογιάννης Κριταὶ τούτου τοῦ σεβασμίου Συλλόγου καὶ διὰ ἀναπληρωτὲς / [3] ὁ κὺρ Κωνσταντῖνος Δημουλίτζας καὶ Θεοδόσιος Πετζάλης καθήμενοι ε΄. / [4] Οὕτως ἀναζητοῦντες ὁ εὐγενὴς κὺρ Γιαννοῦτζος Μαυρογιάννης ἐπίτροπος τοῦ / [5] ἀπόντος παπα - Πάνου Τζουράτη ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Πρέβεζας καὶ εἰς τὴν ἀπου / [6] σίαν τοῦ κυρίου Πέτρου Σκιαδαρέση ὡς ἀδελφοῦ τῆς ἀδελφότητος ἀπὸ Ἁγία / [7] Μαύρα κρατῶντες αὐτὸν ὁρισμένον διὰ σεβασμίου σουφράγιου 26 Ἰουλίου / [8] ὕστερου ἀπερασμένου, ὁ ὁποῖος Σκιαδαρέσης δὲν ἐφανίστη σωματικῶς νὰ ἀπο/ [9] λογηθῇ οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος διὰ ὄνομά του. Διὰ τοῦτο ἡ αὐτοῦ εὐγένειά εἰς τὴν / [10] διατεταγμένην ὥραν ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρέπουσαν κήρυξιν τοῦ Θεοδωρῆ / [11] Βανγγελινοῦ ὑπηρέτου τοῦ Κριτηρίου ἀποφασίζουν εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ ρηθέντος / [12] κυρίου Πέτρου Σκιαδαρέση ὡς ἀδελφοῦ τῆς ἀδελφότητος στερεώνοντα τὴν / [13] ἀναφορὰν τοῦ ἄνω εἰρημένου Μαυρογιάννη κυρίου ἐπιτρόπου προσφερμένη

/ [14] στὰς 30 τοῦ ἄνω εἰρημένου Ἰουλίου διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς εἰς αὐτὴν καὶ εἰς (τὰς ἔξοδες).

16

Ερημοδικία του εκκαλούντος

Τῇ αὐτῇ

Οὕτως ἀναζητοῦντες ὁ κὺρ Γιώργης Ζούλας τοῦ ποτὲ Ἀποστόλη γυναικὶ ὀνόματι / [2] καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ κὺρ Δημήτρη Βασιλᾶ τοῦ ποτὲ Σταμάτη ἔχοντάς τον ὁρισμένον / [3] καὶ ἀνακρασμένον ὡς ὁρισμὸς τὴν σήμερον ὁποὺ εἰσὶν ἡμέρα κρίσεως καὶ ὥρα / [4] α[ ] ως καὶ ὁ ὑπηρέτης τοῦ κριτηρίου ἐστριδόρισε διὰ τρισὶ φορὲς καὶ δὲν ἐφάνη / [5] αὐτὸς οὐδὲ ἄλλος διὰ ὄνομά του. Διὰ τοῦτο εἰσὶ οἱ σεβασμιώτατοι κριταὶ τοῦ Συλλόγου / [6] τῶν πέντε ἀποφασίζουν τὴν δεπενατζιὸν τῆς ἀπελατζιόνος στὰς 24 Μαΐου / [7] νῦν ἀπερασμένου μὲ τὸ λάουδον τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κριτηρίου πρώτης ἀγω // *φ. 14 α΄* / [8] γῆς καὶ εἰς τὲς ἔξοδες.

ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

Δικονομικές διατάξεις και απονομή αστικής δικαιοσύνης στις περιοχές Πάργας–Πρέβεζας–Βόνιτσας (1800-1806)*

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, II. ΠΗΓΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, III. ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΝ ΔΙΚΑΙΟ (Α. Κοινοτικοί νόμοι–ενετική νομοθεσία, Β. Τοπικά έθιμα), IV. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ, V. ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ, VI. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΟΡΓΑΝΩΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ (Α. Προεδρία διοικήσεως–κονκλάβε, Β. Βοεβόδας–τουρκικές αρχές), VII. ΕΚΔΙΚΑΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ, VIII. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ–ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ (Α. ΚΑΘ' ΥΛΗΝ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ, Β. ΚΑΤΑ ΤΟΠΟΝ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ, 1. Γενική δωσιδικία, 2. Ειδική δωσιδικία της τοποθεσίας του ακινήτου), IX. ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ–ΔΙΑΔΙΚΟΙ (Α. Ικανότητα του παρίστασθαι επί δικαστηρίου, Β. Ικανότητα προς το δικολογείν), X. ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ, XI. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ, XII. ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟ, XIII. ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ (Α. Τακτικά ένδικα μέσα, Β.Έκτακτα ένδικα μέσα), XIV. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (Α. ΕΜΠΡΑΓΜΑΤΟ ΔΙΚΑΙΟ, 1. Δικαίωμα προτιμήσεως, 2. Εμπράγματη ασφάλεια, Β. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Γ. ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ), XV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις αρχές του 19ου αιώνα (1800–1807) το πολιτειακό καθεστώς των πρώην βενετικών κτήσεων της Πρέβεζας, Βόνιτσας, Πάργας και Βουθρωτού[1], διαμορφώθηκε με βάση τη ρωσοτουρκική συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως της 21 Μαρτίου

* Θερμές ευχαριστίες οφείλω στη συνάδελφο, ερευνήτρια του Κέντρου του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, Ρόδη Σταμούλη η οποία έθεσε στη διάθεσή μου τους τρεις κώδικες της Διοικήσεως Πρεβέζης των ετών 1802-1806. Οι κώδικες αυτοί, που απόκεινται στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Πρεβέζης, μεταγράφηκαν από την ίδια και πρόκειται να δημοσιευθούν συντόμως υπό τον τίτλο *"Πηγές της ιστορίας της Πρέβεζας"*.

1. Ως προς το Βουθρωτό η συνθήκη δεν εφαρμόσθηκε (Π. Αραβαντινού, Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία, εισαγωγή Κ.Θ.Δημαρά, επιμέλεια–ευρετήριο Ε.Ι.Νικολαΐδου, Εκδ. Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1984, Μέρος Β΄, σ. 195).

1800[2]. Με τη συνθήκη αυτή οι εν λόγω περιοχές έπαυσαν πλέον να αποτελούν διοικητικό εξάρτημα της Επτανήσου[3] και ενσωματώθηκαν, με την εγγύηση της Ρωσίας,

---

2. Το κείμενο της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως έχει δημοσιευθεί σε ελληνική μετάφραση από τους Π. Χ ι ώ τ η, Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων, τ. Γ΄, Κέρκυρα 1863, σ. 748-753 (στη συνέχεια: Ιστορικά Απομνημονεύματα) και Κ. Μ α χ α ι ρ ά, Πολιτική και Διπλωματική ιστορία της Λευκάδος (1797-1810), τ. 1, Αθήνα 1954, σ. 227 επ. (στη συνέχεια: Ιστορία Λευκάδος), σε ιταλική δε μετάφραση από τους Ε. Ζ α μ π έ λ η, L' augusta Convenzione delli XXI Marzo MDCCC e pezzi autentici ad essa relativi, Traduzione dal Francese. Nella Publica Stamperia di Corfù, L' anno MDCCCI, σ. 3-14 και στη συλλογή Le tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) delle sette isole Ionie ed i relativi documenti con l' aggiunta dei due progetti di costituzione del 1802 e 1806 e delle modificazioni e riforme alla costituzione del 1817, Κέρκυρα 1849, σ. (στη συνέχεια: Le tre Costituzioni). Για τη λοιπή βιβλιογραφία της συνθήκης βλ. Σ. Α σ δ ρ α χ ά, "Όψεις από το προνομιακό καθεστώς της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας", στον τόμο *"Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία, ιη΄ και ιθ΄ αι."*, *Νεοελληνικά Μελετήματα 5*, Αθήνα 1982, σ. 199, σημ. 1 (στη συνέχεια: Όψεις).

3. Ως εξάρτημα της Επτανήσου, οι ηπειρωτικές αυτές πόλεις, με εξαίρεση σύντομα χρονικά διαστήματα κατά τα οποία κατακτήθηκαν από τους Τούρκους, αποτέλεσαν ενετική κτήση από τον 15ο αιώνα έως τη συνθήκη του Καμποφόρμιο της 6/17-10-1797, μετά την υπογραφή της οποίας περιήλθαν πλέον στην κατοχή των Δημοκρατικών Γάλλων, ως αναπόσπαστο μέρος των Ιονίων Νήσων. Σύμφωνα ειδικότερα με τον νέο Οργανισμό των Ιονίων Νήσων, που περιείχετο στο διάταγμα των Μεδιολάνων της 7/11/1797 και επέβαλε την τριμερή διοικητική διαίρεση της περιοχής, το Βουθρωτό και η Πάργα υπάγονταν στον νομό Κερκύρας μαζί με την Κέρκυρα, Παξούς, Αντίπαξους και Οθωνούς, ενώ η Πρέβεζα και η Βόνιτσα υπάγονταν στον νομό Ιθάκης μαζί με την Ιθάκη, Λευκάδα και Κεφαλλονιά. Η γαλλική κατοχή διήρκεσε έως το 1798 (καταστροφή του γαλλικού στόλου στο Αμπουκίρ την 1/8/1798), οπότε πλέον η μεν Πρέβεζα, η Βόνιτσα και το Βουθρωτό κατελήφθησαν βιαίως από τον Αλή πασά (6/10/1798 κατάληψη Βουθρωτού, 12/10/1798 κατάληψη Πρέβεζας και Βόνιτσας), η δε Πάργα παρέμεινε υπό ρωσοτουρκικό καθεστώς μέχρι την υπογραφή της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως της 21/3/1800 [Γ. Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία των Ιονίων Νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815, τ. Α΄, Αθήναι 1889, σ. 118, 343 (στη συνέχεια: Ιστορία)· Α. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Δ΄, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 607 (στη συνέχεια: Ιστορία)· Ε μ μ . Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, "Σελίς εκ της Ιστορίας της Πάργας. Τρία ανέκδοτα έγγραφα εκ του Αρχειοφυλακείου Κερκύρας (1798)", *Αθηνά, τ. ΝΘ΄ (1955)*, σ. 131-135 (στη συνέχεια: Σελίς)· Τ ο υ ι δ ί ο υ, "Συμβολή εις την ιστορίαν Πρεβέζης και Πάργας (1798-1802)", *ΔΙΕΕ 11 (1956)*, σ. 59-77 και την εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία (στη συνέχεια: Συμβολή)]. Τον Αύγουστο του 1807, κατόπιν της υπογραφής της συνθήκης του Τιλσίτ της 8ης Ιουλίου 1807, η Πάργα περιήλθε μαζί με τα Ιόνια νησιά στην κατοχή των Γάλλων. Η γαλλική κατοχή διήρκεσε έως τις 22/3/1814 οπότε η Πάργα κατελήφθη από τους Βρετανούς, παρέμεινε δε στη de facto κατοχή της Μ. Βρετανίας, τυπικά μεν μέχρι την υπογραφή της συνθήκης των Παρισίων της 5/11/1815, ουσιαστικά δε μέχρι την παράδοσή της στην Τουρκία τη 10η/5/1819, κατόπιν καταβολής από τον Σουλτάνο στους μεταναστεύσαντες προς τα Ιόνια νησιά Παργίους του ποσού των 150.000 λιρών ως αποζημιώσεως για τις εγκαταλειφθείσες ιδιοκτησίες τους [Κ. Μ α χ α ι ρ ά, Ανασκευή ενός

στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παράλληλα ιδρύθηκε, ως είδος ενιαίας ανεξάρτητης ομόσπονδης Πολιτείας, η *"Πολιτεία των Ηνωμένων επτά Νήσων"*[4] που συμπεριέλαβε τα Ιόνια νησιά και τέθηκε υπό την επικυριαρχία και προστασία της Υ. Πύλης, με εγγυήτρια δύναμη τη Ρωσία.

Όπως προκύπτει από τις διατάξεις των άρθρων 8, 9 και 10 της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως, το εσωτερικό πολίτευμα των περιοχών Πρέβεζας, Βόνιτσας, Πάργας και Βουθρωτού βασίσθηκε σε μια σειρά θρησκευτικών, διοικητικών, φορολογικών και δικαστικών προνομιών. Σύμφωνα ειδικότερα με το όγδοο άρθρο της συνθήκης, οι θρησκευτικές και δικαστικές προνομίες που παραχωρούνται στις νέες οθωμανικές κτήσεις (*"ἐμλιάκι χουμαγιουνίν"*) της Πάργας, Πρέβεζας, Βόνιτσας και Βουθρωτού, αντιστοιχούν με τις προνομίες που η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ήδη παραχωρήσει στις ηγεμονίες Μολδαβίας και Βλαχίας[5] μετά τη συνομολόγηση της ρωσοτουρκικής συνθήκης του Κιουτσούκ–Καϊναρτζή του έτους 1774 με το "χάττι

ιστορικού ψεύδους, 1947, σ. 4 επ. (στη συνέχεια: Ανασκευή)].

4. Με τη διάταξη του δευτέρου άρθρου της συνθήκης ορίσθηκε ότι η Πολιτεία αυτή θα λειτουργήσει κατά το πρότυπο της Πολιτείας της Ραγούζης, θα έχει δηλαδή τα ίδια προνόμια με την αριστοκρατική αυτή Πολιτεία, όσον αφορά στο εσωτερικό σύνταγμα και στις πολιτικές και εμπορικές υποθέσεις [Χ ι ώ τ ο υ , Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 763, 764· Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία, σ. 304· Α. Β ρ έ κ ο σ η, "Η συνθήκη της 21 Μαρτίου 1800 και τα προνόμια των ηπειρωτικών πόλεων Πρεβέζης, Πάργας, Βονίτσης και Βουθρωτού", *Ηπειρωτικά Χρονικά, τ. Γ΄ (1928)*, σ. 280-284 (στη συνέχεια: Συνθήκη)· Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ιστορία, σ. 613].

5. *"Ἅπαντα δὲ τὰ χορηγούμενα προνόμια πρός τε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, οἷα νέμονται οἱ Χριστιανοὶ ἐγκάτοικοι τῶν ἡγεμονιῶν Μολδαυΐας καὶ Βλαχίας, παρέχονται καὶ τοῖς ἐγκατοίκοις ὅλων τῶν χωρῶν τούτων ὡς οὖσιν ὁμοθρήσκοις αὐτῶν"* (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 752). Η αρχική πρόταση της Υψηλής Πύλης κατά τις διαπραγματεύσεις που προηγήθηκαν της συνθήκης υποστήριζε την ίδρυση μιας ηγεμονίας που θα περιελάμβανε τόσο τα Επτάνησα όσο και τα ηπειρωτικά εξαρτήματά τους και η οποία θα λειτουργούσε κατά το πρότυπο των υποτελών παραδουναβίων ηγεμονιών. Στην πρόταση αυτή αντέδρασε η Ρωσία με το σκεπτικό ότι οι κάτοικοι των Ιονίων νήσων, *"ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παράδειγμα τῆς Ραγουσίου πολιτείας, εὐτυχούσης καὶ ἡσυχαζούσης ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας"*, θα αντιδρούσαν ιδιαίτερα έντονα στην ίδρυση υποτελούς ηγεμονίας κατά το πρότυπο της Βλαχίας και Μολδαβίας, για τον λόγο δε αυτό αντιπρότεινε το πρότυπο της αριστοκρατικής Πολιτείας της Ραγούζης (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 743-744· Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία, σ. 277). Τελικώς η πρόταση της Υ. Πύλης αναπροσαρμόσθηκε και συμπεριέλαβε μόνον τα ηπειρωτικά εξαρτήματα των Ιονίων Νήσων δηλαδή τις περιοχές Πρεβέζης, Πάργας, Βόνιτσας και Βουθρωτού *"ἐπειδὴ κεῖνται ἐν τῇ ξηρᾷ ἀποσπασμέναι ἐκ Βενετίας, καὶ συνεχόμεναι τῇ Ἀλβανίᾳ..."* (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, άρθρο 8ο της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως, σ. 751 και σ. 754-755).

σερίφι" του έτους 1775[6]. Η διάταξη του ογδόου άρθρου της συνθήκης είναι ιδιαίτερα σαφής όσον αφορά στο νομικό καθεστώς που επρόκειτο στο εξής να εφαρμοσθεί από τα τοπικά δικαστήρια όταν εκαλούντο να αποφανθούν επί ζητημάτων αστικού ή ποινικού δικαίου. "*Συνεπῶς οὖν*, αναφέρει η διάταξη, *τὰ ἐπικρατοῦντα ἔθη τοῦ τόπου κατὰ τὰς πολιτικὰς καὶ ἐγκληματικὰς δίκας, ἡ φύσις τῆς κατοχῆς ἰδιοκτησίας, καὶ αἱ διατάξεις τῆς διαδοχῆς οὐδόλως θὰ μεταβληθῶσιν*"[7]. Ως *"ἐπικρατούντα ἔθη"* του τόπου θεωρεί η συνθήκη τα επί ενετοκρατίας ισχύσαντα[8] δεδομένου ότι το πολιτειακό καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε με τη συνθήκη της Κων/πόλεως, μετά την εκδίωξη των γαλλικών δυνάμεων από τα ρωσοτουρκικά στρατεύματα (1798–1799), ανέτρεψε

---

6. Αθανασίου Κομνηνού Υψηλάντου, Εκκλησιαστικών και Πολιτικών των εις Δώδεκα. Βιβλίον Η΄ Θ΄ και Ι΄, ήτοι τα μετά την Άλωσιν (1453-1789), Κωνσταντινούπολις 1870, σ. 541 επ. (στη συνέχεια: Τα μετά την Άλωσιν). Στα πλαίσια αυτή η νομική επιστήμη και το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης αναδιοργανώθηκαν, μέσω της καταρτίσεως των αναγκαίων νομικών κωδίκων. Βλ. σχετικά "Νομικόν Συνταγμάτιον" του Αλεξάνδρου Ιωάννου Υψηλάντου που εκδόθηκε το έτος 1780 με κύρια πηγή το "Νομικόν Πρόχειρον" του Μιχαήλ Φωτεινοπούλου του έτους 1765 αλλά και εγχώριο ρουμανικό δίκαιο, "Πολιτικός Κῶδιξ τοῦ Πριγκηπάτου τῆς Μολδαβίας" του Σκαρλάτου Καλλιμάχη του έτους 1817 με πρότυπο τον γαλλικό αστικό κώδικα του 1804 και τον αυστριακό αστικό κώδικα του 1811, πλήν του οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου που είχε ως πηγές τα Βασιλικά και τις λοιπές βυζαντινές συλλογές, Πολιτική "Νομοθεσία" του Ιωάννου Καρατζά που εκδόθηκε το έτος 1818 με πηγές το Συνταγμάτιον, το βυζαντινό δίκαιο και αρκετές επιρροές από το γαλλικό δίκαιο [Π. Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικόν Αλεξάνδρου Ιωάννου Υψηλάντου βοεβόδα ηγεμόνος πάσης Ουγγροβλαχίας 1780, *Πραγματείαι της Ακαδημίας Αθηνών, τ. Δ΄, αριθ. 2*, Αθήναι 1936 (στη συνέχεια: Συνταγμάτιον Νομικόν)· Κ. Τριανταφυλλοπούλου, "Σημείωμα περί των ελληνικών εν Ρουμανία κωδικοποιήσεων", Ι. και Π. Ζέπων, Jus Graecoromanum, τ. VIII, Κεφ. Α΄, Αθήναι 1931 σ. 9 επ. (στη συνέχεια: JGR)]. Για τη δικαστηριακή οργάνωση και τη δικονομία που ακολουθείτο στις πολιτικές και ποινικές υποθέσεις βλ. ειδικότερα: Χρυσόβουλο του Αλεξάνδρου Υψηλάντη του Σεπτεμβρίου ή Νοεμβρίου 1775 (το ελληνικό κείμενο του Χρυσοβούλου αυτού έχει δημοσιευθεί από τους Υψηλάντη, Τα μετά την Άλωσιν σ. 592 επ. και Ζέπο, Συνταγμάτιον Νομικόν, Παράρτημα Ι, σ. 233 επ. ενώ τις ρουμανικές εκδόσεις του κειμένου του βλ. στον Ζέπο, Συνταγμάτιον Νομικόν, σ. 29 σημ. 1) και στη συνέχεια Χρυσόβουλο του ιδίου ηγεμόνος του μηνός Δεκεμβρίου 1775 (Δ. Φωτεινού, Ιστορία της πάλαι Δακίας, 3, 1819, σ. 558 επ.· Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικόν, Παράρτημα ΙΙ, σ. 239 επ. και σ. 28 σημ. 2). Τις διατάξεις του Χρυσοβούλου του Σεπτεμβρίου ή Νοεμβρίου 1775 συμπεριέλαβε το τμήμα του Συνταγματίου που περιέχει τη δικονομία (Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικόν, Τίτλοι Ι, XV, XVII, XVIII, XXVIII, XXIX, XL).

7. Χιώτου, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 752.

8. Το σημείο αυτό διασαφηνίζεται πληρέστερα στο κείμενο του επακολουθήσαντος, εκτελεστικού της συνθήκης, φιρμανίου της 1ης/4/1800 όπου γίνεται αναφορά στους παλαιούς νόμους και στις αρχαίες συνήθειες της περιοχής (βλ. πιο κάτω σ. 178).

ολοκληρωτικά το δημοκρατικό καθεστώς της περιόδου της γαλλοκρατίας και επανέφερε τα πολιτικά προνόμια της νησιωτικής αριστοκρατίας[9].

Κατά τη διάρκεια της σύντομης κατοχής των Ιονίων Νήσων και των ηπειρωτικών εξαρτημάτων τους από τους δημοκρατικούς Γάλλους, το δικαστικό σύστημα της περιοχής επιχειρήθηκε να τεθεί επί νέων βάσεων λόγω των τροποποιήσεων που επήλθαν τόσο στο σύστημα οργάνωσης της δικαιοσύνης[10] όσο και στο νομοθετικό καθεστώς. Όπως ειδικότερα αναφέρει ο Μαυρογιάννης[11], εισήχθη νέα (γαλλική) νο-

---

9. Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 733-736. Πρβλ. Η. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Τα Συντάγματα της Ελλάδος, Αθήναι 1960, υπό στοιχείον Α΄ (Σύνταγμα του 1800), Γενικό Μέρος (Costituzione Generale), άρθρο 1ο καθώς και προοίμιο του Ιδιαιτέρου Συντάγματος εκάστης νήσου (Costituzione Particolare di cadauna isola), άρθρα 1ο, 2ο, 8ο, 10ο, 14ο· επίσης, υπό στοιχείον Β΄ (Σχέδιο Συντάγματος της 21/10/1801), άρθρα 1ο και 2ο (στη συνέχεια: Συντάγματα).

10. Κατά την περίοδο της γαλλοκρατίας η διοικητική και δικαστική οργάνωση των νήσων και των ηπειρωτικών εξαρτημάτων τους βασίσθηκε στο γαλλικό Σύνταγμα της 22ας/8/1795 και γενικότερα στις νέες αντιλήψεις για το δίκαιο που διαμορφώθηκαν μετά τη γαλλική επανάσταση [N. G. M o s c h o n a s, "L' ideologie politique dans les îles Ioniennes pendant la période républicaine (1797-1799)", στον τόμο *"La Révolution Francaise et l' Héllenisme moderne", Actes du IIIe colloque d' Histoire (Athènes 14-17/10/1987)*", Athènes 1989, σ. 130 (στη συνέχεια: Ideologie politique)]. Πρβλ. επίσης έγγραφο της 24/12/1798 του Γενικού Κομισσαρίου Δουμπουά όπου, προς εναρμόνιση του δικαστικού φορολογικού συστήματος των Επτανήσων με το ισχύον τότε γαλλικό σύστημα, προβλέπεται η σύσταση ειδικού δικαστηρίου (*"Κριτήριον διά ταῖς Πρέξαις"/Tribunal des Prises)* για να κρίνονται οι εκτιμήσεις που γίνονταν τόσο από τα καράβια της Πολιτείας όσο και από τα Αρμαδούρικα [Θ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, Ιονική Βιβλιογραφία. 16ος-19ος αιώνας, τ. Α΄ (1508-1863), έκδ. Ιονικής Τράπεζας, αριθ. 552, σ. 77/Πηγή: ΙΑΚ (Ενετ. Διοικ. 470, 21ο). Στη συνέχεια: Ιονική Βιβλιογραφία]. Παράλληλα ο γενικός τοποτηρητής των νήσων και διάσημος νομομαθής Ι. Κουμέϋρας έλαβε από το Διευθυντήριο ειδική εντολή για να τροποποιήσει την οργάνωση των δικαστηρίων σύμφωνα με τους γαλλικούς νόμους και κανονισμούς που δεν θα αντέβαιναν προς τα τοπικά ήθη. Με βάση την εντολή αυτή ο Κουμέϋρας συνέστησε επιτροπή αποτελούμενη από τους πέντε σπουδαιότερους νομομαθείς Κέρκυρας, Ζακύνθου και Κεφαλλονιάς για να μελετήσουν ζητήματα δικονομίας (κυρίως τα σχετικά με τη διαδικασία των εφέσεων) και να εισηγηθούν τις απαιτούμενες τροποποιήσεις (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 635, 643). Δεν είναι γνωστό κατά πόσον το έργο της επιτροπής αυτής ολοκληρώθηκε δεδομένου ότι ο Κουμέϋρας απηλλάγη από την άσκηση των καθηκόντων του μετά από ένα μήνα. Στα 1799 πάντως εκδόθηκε το Διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας περί τροποποιήσεως της δικονομίας των δικαστηρίων της Κέρκυρας [Decreto del Prestantissimo Senato diretto a modificare alcune pratiche Giudiziarie del Fori di Corfu (στη συνέχεια: Decreto 1799)] για το οποίο βλ. G. P o j a g o, Le Leggi Municipali delle Isole Ionie dall' anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta, vol. I, Corfu 1846, Dalla Tipographia del Governo, σ. 6-7 (στη συνέχεια: Leggi Municipali).

11. Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία, τ. Α΄, σ. 143 (Πηγή: Έκθεση της δημοτικής αρχής Κερκύρας προς την κεντρική διοίκηση της 28ης Ιανουαρίου 1798).

μοθεσία, την οποία οι δικαστές αγνοούσαν παντελώς μη δυνάμενοι να προμηθευθούν ούτε καν τα αντίτυπα των νομικών κειμένων για να μπορέσουν να τη μελετήσουν[12]. Φυσικό επακόλουθο ήταν να αμφιταλαντεύονται κατά την εφαρμογή του νόμου καθώς ήσαν υποχρεωμένοι να ανατρέχουν στους λιγοστούς γαλλικούς νόμους που τυχόν είχαν στην διάθεσή τους ή στους νόμους του καταλυθέντος ενετικού κράτους ή ακόμα, αρκετά συχνά, να αντλούν τις εφαρμοζόμενες αρχές του δικαίου από τα συγγράμματα διαφόρων νομομαθών της εποχής (Beccaria[13] κ.ά.). Άλλωστε και εάν ακόμα ήσαν γνωστοί οι τυπικώς ισχύσαντες κατά το διάστημα αυτό γαλλικοί νόμοι, και πάλι δυσχερώς θα εφαρμόζονταν, δεδομένου ότι το γαλλικό δίκαιο, πριν από τη σύνταξη του γαλλικού Κώδικα της 21/3/1804, δεν ήταν παρά ένα κράμα φεουδαλικού δικαίου, εθίμων και ρωμαϊκού δικαίου[14]. Κατά συνέπεια, η δια της συν-

---

12. Διάφορους ειδικούς γαλλικούς νόμους που εξεδόθησαν κατά τη διάρκεια της γαλλικής επαναστάσεως και μέχρι το δέκατο έτος αυτής βλ. στον A. Carpentier, Codes et Lois (pour la France, l' Algerie et les colonies....), 18η έκδ., Paris 1914, Recueil par ordre chronologique des lois. Décrets, arrêtés. Ordonnances, avis du Conseil d' État..., σ. 31-82. Από τους νόμους αυτούς δεν είναι γνωστό ποιοί εισήχθησαν ως νομοθεσία και τελικώς εφαρμόσθηκαν κατά το σύντομο διάστημα της παραμονής των Γάλλων στα Ιόνια. Όπως πάντως προκύπτει από τα κείμενα των διαταγμάτων που εξέδωσε ο στρατηγός Μπερτιέ, κατά τη διάρκεια της δεύτερης γαλλικής κατοχής, το νέο νομικό καθεστώς προσανατολιζόταν κυρίως στη λήψη μέτρων που απέβλεπαν στην ανακούφιση των λαϊκών εκείνων στρωμάτων που είχαν δοκιμασθεί από το ενετικό δικαστικό σύστημα (π.χ. υπερχρεωμένοι οφειλέτες, παρανόμως συλληφθέντες κ.λπ.) και γενικότερα στην υιοθέτηση μέτρων κοινωνικής προνοίας, όπως το ιατροφαρμακευτικό σύστημα για τους αγροτικούς πληθυσμούς των νησιών. Και τα διατάγματα όμως αυτά δεν είναι γνωστό εάν τελικώς εφαρμόσθηκαν [H. Yiannacopoulou, "Francais Republicains et Impériaux aux Sept Iles Ioniennes: Quelques aspects de leur présence", *στον τόμο "La Révolution Francaise et l' Héllenisme moderne", Actes du IIIe colloque d' Histoire (Athènes 14-17/10/1987)"*, Athènes 1989, σ. 153-154. (στη συνέχεια: Francais Republicains et Impériaux)].

13. Βλ. το σύγγραμμα του Beccaria *"Περί εγκλημάτων και ποινών"*("Dei delitti et delle pene, 1784), όπου ο συγγραφέας εισηγείται την κατάργηση των αυστηρών ποινών, τη γενική επιβολή της πρόσκαιρης φυλάκισης κ. ά.

14. Σύμφωνα ειδικότερα με τους Aubry-Rau, η Γαλλία πριν από την επανάσταση ήταν διηρημένη σε περιοχές όπου ίσχυε το γραπτό δίκαιο και σε περιοχές όπου ίσχυε το άγραφο εθιμικό δίκαιο. Παράλληλα δε εφαρμοζόταν το ρωμαϊκό δίκαιο που αποτελούσε τη βάση του γραπτού αστικού δικαίου καθώς και τα διατάγματα (ordonnances) των βασιλέων που είχαν αναγκαστική ισχύ σε όλη την επικράτεια. Κατά τη διάρκεια της γαλλικής επαναστάσεως, το προγενέστερο γαλλικό δίκαιο ήλθε αναπόφευκτα σε αντίθεση με βασικές αρχές της επανάστασης, όπως η ενότητα του Κράτους, η κατάργηση του φεουδαλικού συστήματος, η ισότητα των πολιτών ενώπιον του νόμου κ.λπ. Ωστόσο η νομοπαραγωγική δραστηριότητα της μετά το 1789 περιόδου περιορίσθηκε μόνο στους τομείς εκείνους του αστικού δικαίου που ήσαν κατάφωρα αντίθετοι με τη νέα τάξη των πραγμάτων που επιδίωξε να επιβάλει η επανάσταση. Για τον λόγο αυτό το αστικό δίκαιο της εποχής και μέχρι την κατάρτιση του Ναπολεο-

θήκης της Κωνσταντινουπόλεως επίσημη πλέον επαναφορά του νομικού καθεστώτος της ενετοκρατίας τερμάτισε την προσωρινή σύγχυση που είχε επικρατήσει κατά τη σύντομη εγκατάσταση των γαλλικών δυνάμεων στην περιοχή των Ιονίων Νήσων και των ηπειρωτικών εξαρτημάτων τους, λόγω της άγνοιας των εφαρμοστέων κανόνων δικαίου από κριτές και κρινομένους και της αυθαιρεσίας που επακολούθησε[15].

Οι διατάξεις της συνθήκης της 21ης Μαρτίου 1800 που αφορούσαν στο νομοθετικό καθεστώς και στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης επιβεβαιώθηκαν από δύο επίσημα κείμενα της εποχής, των οποίων η έκδοση ακολούθησε την υπογραφή της συνθήκης. Πρόκειται: α) για το φιρμάνι (*"χάττι χουμαγιούν"*) της 1ης Απριλίου 1800[16] που απηύθυνε ο σουλτάνος Σελίμ στον βοεβόδα της περιοχής Αβδουλάχ Μπέη και β) για το *"χάτ σερίφ"* της 14ης Μαΐου 1800[17]. Το κείμενο ειδικότερα του

ντείου Κώδικα του έτους 1804 διακρίνεται για τον αποσπασματικό του χαρακτήρα [C. A u b r y – C. R a u, Cours de Droit Civil Francais (D' après la méthode de Zachariae), 4η έκδ., τ. Α΄, Paris 1869, σ. 13-14 (στη συνέχεια: Cours de Droit Civil Francais)].

15. Επιπρόσθετο ουσιαστικό λόγο για την επαναφορά της ισχύος των παλαιότερων βενετικών νόμων αποτέλεσε η προστασία των ιδιοκτησιακών επτανησιακών συμφερόντων στην παραδοσιακά εξαρτημένη από τα Επτάνησα περιφέρεια των ηπειρωτικών πόλεων καθώς και η διευκόλυνση της εμπορικής διακίνησης μεταξύ των δύο περιοχών [Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, "Η συνθήκη της Πρέβεζας (25 Δεκ. 1800) και η απήχησή της στα 1828", *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά, τ. 5 (1996), Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση*, Αθήνα 1996, σ. 424 σημ. 79 (στη συνέχεια: Συνθήκη)· Ασδραχά, Όψεις, σ. 206-207].

16. Το κείμενο του φιρμανίου έχει δημοσιευθεί από τους Σ ε ρ α φ ε ί μ Ξ ε ν ό π ο υ λ ο (Δοκίμιον ιστορικής τινός περιλήψεως της... Άρτης και .....Πρεβέζης, Αθήνα 1884, σ. 384-389) και Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή σ. 71-76.

17. Τό κείμενο του "χάτ σερίφ" της 14ης Μαΐου 1800 δεν έχει εκδοθεί. Για την ορθή χρονολόγησή του, –σε αντίθεση με την άποψη των Ν. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, "Η συμπολιτεία του Ακρωτηρίου (Continente), Πρεβέζης, Βονίτσης, Πάργας, Βουθρωτού", *Ηπειρωτική Εστία. Έτος ΣΤ'*, Ιωάννινα 1957, σ. 825 (στη συνέχεια: Συμπολιτεία) και Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 277 που τοποθετούν την έκδοσή του στις 10/5/1801 και επομένως θεωρούν τη συνθήκη της 25ης Δεκεμβρίου 1800 προκαταρκτική πράξη, – βλ. Α σ δ ρ α χ ά, Όψεις σ. 200 σημ. 5 και στο Παράρτημα σ. 213 (αριθ. 2 της 28ης Ιουνίου 1803), 215, 216 (αριθ. 4 της 28ης Ιουνίου 1803). Από το εξεταζόμενο αρχειακό υλικό πρβλ. ομοίως Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές της ιστορίας της Πρέβεζας (υπό εκτύπωση), Αρχείο Μητροπόλεως Πρεβέζης (ΑΜΠ), 20 (Βιβλίον Ψηφοφοριών), έγγραφο Διοικήσεως Πρεβέζης της 14ης Ιουνίου 1803, φ. 24ν (στη συνέχεια: Πηγές) όπου αναφέρεται: *"τὸ πάνσεπτον ἱερὸν χάτ σερίφ 14: τοῦ ἀκολουθούντου Μαγ(ί)ου (εννοείται έτους 1800)...."* και ακόμα *"... καὶ εἰς τὸ πάνσεπτον ἱερὸν χάτ σερίφ 14: Μαγίου ἀκολούθου μὲ τὸ ὁποῖον ὁ ἀξιολάτρευτος Βασιλέασμας μὲ ὑπερβάλουσαν ἀγαθότητα, καὶ εὐσπλαχνίαν ἐπιβεβαιεῖ τὰ πολητικά μας προνόμοια, καὶ τὴν ἐλευθέραν λατρίαν τῆς θρησκίας, τὰ δικαιώματα τῆς φηνάτζας, καὶ μίαν παντοτινὴν ἀνόδυνον ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν"*. Επίσης, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21 (Βιβλίον Διοικήσεως), έγγραφο της 8 Δεκεμβρίου

φιρμανίου της 1/4/1800, εναρμονιζόμενο πλήρως προς το κείμενο της συνθήκης, προέβη στην παραχώρηση μιάς σειράς ευρυτάτων προνομιών, επαναλαμβάνοντας, όσον αφορά κυρίως στις αστικές διενέξεις, τη διάταξη της συνθήκης περί διατηρήσεως του επί βενετοκρατίας ισχύσαντος νομοθετικού καθεστώτος[18]. Ως προς τα δικαιοδοτούντα όργανα στην ευρύτερη περιοχή των νέων οθωμανικών κτήσεων της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας ορίσθηκε ότι:

1) οι αστικές διαφορές *(αἱ κάθε εἴδους ἀγωγαὶ καὶ κληρονομικαὶ διαφοραὶ ὁμοίως καὶ περὶ ὑποστατικῶν")* μεταξύ χριστιανών κατοίκων των τριών ηπειρωτικών πόλεων και τούρκων υπηκόων θα εκδικάζονται στο εξής από τον βοεβόδα, και μόνο σε περίπτωση που αυτός αδυνατεί να επιλύσει τη διαφορά κατά τρόπο συμβιβαστικό, μπορεί να παραπέμψει την υπόθεση στον πλησιέστερο τούρκο καδή[19]. Οι υποθέσεις κρίνονται *"κατὰ τὸ δίκαιον"*, σύμφωνα δηλαδή με τους παλαιούς νόμους, έθιμα και συνήθειες που είχαν επικρατήσει στην περιοχή.

2) οι δικαστικές διενέξεις που ανακύπτουν μεταξύ χριστιανών κατοίκων των τριών ηπειρωτικών πόλεων θα εκδικάζονται στο εξής από τα τοπικά δικαστήρια, σύμφωνα πάντα με το προϊσχύσαν νομοθετικό καθεστώς της περιοχής[20]. Στις περιπτώσεις αυτές καθιερώνεται ως νόμιμη γενική δωσιδικία εκείνη της κατοικίας ενός

1805, φ. 3v-4r (*"ὁποῦ μὲ παράβασιν τῆς διορίσεως τοῦ ὑψηλοῦ χάτι χουμαγιοῦν, καὶ τοῦ ἀναφορικοῦ εἰς αὐτὴν Πιάνου 1800:10βρίου 25"*).

18. *"Οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν τεσσάρων τόπων μὲ τὸ νὰ εἶναι κατὰ τὴν θρησκείαν χριστιανοί, θέλει ἔχουν ἐλευθέραν τὴν ἐνέργειαν εἰς ὅλα τὰ τῆς πίστεώς τους, ὁμοίως καὶ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ νόμους, καὶ κτήσεις τους, ὅ, τι λογῆς ἕως τώρα ἔφθασαν νὰ εἶναι συνηθισμένοι, ἔτζι καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀπαραλλάκτως διὰ νὰ ἐνεργῶνται εἶναι βασιλική μου ἄδεια καὶ θέλησις...".* Επίσης, *"... αἱ κάθε εἴδους ἀγωγαὶ καὶ κληρονομικαὶ διαφοραὶ ὁμοίως καὶ περὶ ὑποστατικῶν νὰ θεωροῦνται δικαίως κατὰ τοὺς παλαιούς τους νόμους καὶ ἀρχαίαις συνηθείαις των..."* (Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή, σ. 73).

19. *".....καὶ ἂν ἀκολουθήσῃ διαφορὰ κανενὸς τούρκου μὲ ραγιὰν ///τόπον νὰ τοὺς διακρίνῃ κατὰ τὸ δίκαιον ὁ βοεβόντας, καὶ ἂν συμβῇ ὁποῦ νὰ μὴν ἠμπορέσῃ νὰ τοὺς ξεχωρίσῃ, νὰ τοὺς διορίζῃ εἰς τὸν Καδῆν ὁποῦ ἤθελε τύχει πλησιέστερος, καὶ νὰ θεωρῆται ἡ διαφορά τους καθὼς εἶναι τὸ δίκαιον."* (Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή, σ. 73). Παρόμοια η διάταξη του "χάττι σερίφι" έτους 1775 που παραχωρήθηκε στις επαρχίες της Βλαχίας και Μολδαβίας (Υ ψ η λ ά ν τ ο υ, Τα μετά την Άλωσιν, σ. 542 υπό Ζ΄).

20. *"..καὶ αἵ παραπίπτουσαι κρίσεις, ὑποθέσεις καὶ διαφοραὶ ἀναμεταξύ τους, νὰ θεωροῦνται μὲ τὸ μέσον τῶν ἐκλεχθησομένων τιμίων προεστώτων κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους καὶ κανόνας καὶ συνηθείας των"* (Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή, σ. 74). Πρβλ. έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης της 28 Αυγούστου 1803 όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται: *"Αὐτὴ θεοσεβεστάτη εὐνοια δὲν ἔχει ἀντιλογιαν, διατι λαμπι ἀπὸ τὰ ιερὰ φιρμάνια, εἷς τὰ ὁποῖα μὲ ὑπερμετρον ἔλεος, δίδετε τῶν εντοπιον οἳ Εξουσία, εἷς τὸ νὰ διοικοῦν, τὰς δικανικὰς καῖ ἐγγλιματικὰς διαφορὰς τὸν συμπολιτον τους"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 28 Αυγούστου 1803, φ. 31v-32v).

των διαδίκων σε μία από τις τρεις προνομιακές πόλεις. Παράλληλα καθίσταται σαφές ότι, όσον αφορά στη δικαστική οργάνωση, οι πόλεις αυτές αυτονομούνται πλέον πλήρως έναντι της "Επτανήσου Ρεπούμπλικας"[21] στον βαθμό που οι *"τίμιοι προεστῶτες"* τους καλούνται να εκδικάσουν πλέον ως νόμιμοι κριτές τις δικαστικές διαφορές και όχι τα δικαστήρια που εδρεύουν στα Επτάνησα[22].

Σε εκτέλεση των διατάξεων της συνθήκης της 9/21ης Μαρτίου 1800 και του φιρμανίου της 1ης Απριλίου 1800 που καθόριζαν τα προνόμια και έθεταν τις βάσεις του πολιτειακού οργανισμού των νέων οθωμανικών αυτών κτήσεων, υπογράφηκε την 25/12/1800 ανάμεσα στις τρεις προνομιακές πόλεις (Πρέβεζας, Βόνιτσας και Πάργας) και στην Επτάνησο Πολιτεία η συνθήκη της Πρέβεζας[23], ως *"σύνταγμα*

---

21. Το ζήτημα της αυτονομήσεως των τριών ηπειρωτικών πόλεων έναντι των Ιονίων Νήσων αποτέλεσε σημείο τριβής μεταξύ των αντιπροσώπων της Ιονίου Γερουσίας (Ορίου από τη μιά μεριά και Καποδίστρια–Σικούρου από την άλλη) κατά τις διαπραγματεύσεις που προηγήθηκαν της υπογραφής της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως. Οι αντιδράσεις αυτές συνεχίσθηκαν και μετά την υπογραφή της συνθήκης (Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 274 σημ. 5). Για τον λόγο δε αυτό ο Τομάρας, ως πρέσβης της Ρωσίας, δικαιολογώντας προς την προσωρινή Γερουσία της "Πολιτείας των επτά Ηνωμένων Νήσων" την, δια της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως, παράδοση της ηπειρωτικής χώρας στους Τούρκους, τονίζει ότι η ενδεχόμενη προσάρτηση της περιοχής αυτής στη νεοσύστατη Επτάνησο Πολιτεία θα επέφερε σ' αυτήν υπέρογκο βάρος λόγω της ανάγκης υπερασπίσεώς τους από τις επεκτατικές βλέψεις του Αλή πασά (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα σ. 754-755). Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, "Πολιτικές κινητοποιήσεις των Πρεβεζάνων μετά τον "χαλασμό" (1798-1801)", *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά, τ.6, ΚΕΜΝΕ*, Αθήνα 2000, σ. 305-348 (στη συνέχεια: Κινητοποιήσεις). Για την οικονομική ενίσχυση την οποία απολάμβαναν οι Πάργιοι από τους Ενετούς κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κυριαρχίας των δημοκρατικών Γάλλων βλ. Χ ρ. Π ε ρ ρ α ι β ο ύ, Ιστορία Σουλίου και Πάργας, τ. Α΄, Βενετία 1815, σ. 115-120.

22. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6ης/10/1806, φ. 46r-47r. Όπως προκύπτει από το έγγραφο αυτό η Διοίκηση Πρεβέζης διαμαρτύρεται έντονα στον Πρύτανη Κεφαλληνίας διότι κάτοικος Πρεβέζης απευθύνθηκε στα δικαστήρια της Κεφαλληνίας για την επίλυση δικαστικής του υποθέσεως ενώ, σύμφωνα με τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στην περιοχή με τις συνθήκες, όφειλε να διορίσει *"τὸν ἐδῶ ἐπιστάτην του...διὰ νὰ προβάλλη εἰς τὴν δικεωσύνην πρὸς διανθέντευσίν του"*.

23. Τις δημοσιεύσεις των δύο, αρχικώς ανευρεθέντων στο Αρχειοφυλακείο Λευκάδας, αποσπασμάτων του κειμένου της συνθήκης (προοίμιο, 4ο άρθρο, υπογραφές συμβαλλομένων μερών) βλ. στον Σ π . Α σ δ ρ α χ ά, "Η συνθήκη της 25 Δεκεμβρίου 1800 μεταξύ Επτανήσου Πολιτείας και των Εμλάκι Χουμαγιουνίν Πρέβεζας, Πάργας και Βόνιτζας", *Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο, 4 (1960)*, σ. 149-150 και Τ ο υ ι δ ί ο υ, Όψεις, Παράρτημα, 1, σ. 211-212. Τις δημοσιεύσεις και αναλυτικό σχολιασμό των δύο, μερικώς διαφοροποιημένων μεταξύ τους, αντιγράφων του πλήρους κειμένου της συνθήκης, – από τα οποία το ένα προέρχεται από το Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης [αριθ. 136 / νοταριακός κώδ. Κ. Α.

κανονίζον τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς χώρας αὐτῆς'[24]. Η συνθήκη αυτή αποτελεί βασικότατο νομικό κείμενο στον βαθμό που με τις διατάξεις του κατοχυρώνονται, υπό συνταγματική επένδυση, βασικές πολιτειακές λειτουργίες του καθεστώτος των ηπειρωτικών πόλεων σε αντιδιαστολή με τα διαδραματιζόμενα την ίδια περίοδο στην Επτάνησο Πολιτεία μέσω της καταρτίσεως διαδοχικών συνταγματικών κειμένων (1800, 1801, 1803, 1806)[25]. Επί πλέον δε καθορίζεται με ακρίβεια η μορφή και η

Μάνου, φ. 94v–95v ως συνοδευτικό του χάτι χουμαγιούν της 1ης Απριλίου 1800 (στη συνέχεια: Κείμενα 1)] και το δεύτερο από το Αρχείο Οικονόμων [φάκ. XXXVI, 2, αριθ. 23, 24, φ. 23r-24r (στη συνέχεια: Κείμενα 2)], – βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 403 επ.

24. Σύμφωνα με την έκφραση που χρησιμοποιεί ο Α. Μ ο υ σ τ ο ξ ύ δ η ς (Εκθεσις των γεγονότων όσα συνέβησαν πριν και μετά την παραχώρησιν της Πάργας, Σύγγραμμα μεταφρασθέν υπό Ιωάννου Βερβιτσιώτου, Κέρκυρα 1851, σ. 20· ομοίως, Π. Α. Σ α λ α π ά ν τ α, Ιστορία της Πάργας, Αθήνα 1861, σ. 135). Καθώς αναφέρεται σχετικά στο προοίμιο όλων των ανευρεθέντων αντιγράφων της συνθήκης αποκλειστικό θέμα των διαπραγματεύσεων που κατέληξαν στην υπογραφή της αποτέλεσε η κατάρτιση της *"βάσεως της νομοθεσίας"* των νέων προνομιακών οθωμανικών κτήσεων, του καταστατικού δηλαδή χάρτη ή συντάγματος αυτών, το οποίο θα περιελάμβανε τις βασικές διατάξεις που επρόκειτο να ρυθμίσουν την οργάνωση της εσωτερικής τους διοικήσεως και δικαιοσύνης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 436, στ. 19-20, Κείμενα 2, σ. 438, στ. 9-10· Α σ δ ρ α χ ά, Όψεις, Παράρτημα 1, σ. 211). Αντίστοιχες είναι και οι σχετικές αναφορές διαφόρων διοικητικών εγγράφων της Πρέβεζας των ετών 1803-1806, οι οποίες χαρακτηρίζουν τη συνθήκη ως *"trattato"*, *συστατικόν πιάνο του κοντινέντε"*, *"συστηματικόν πιάνο"*, *"τρατάτο συστηματικόν"*, *"οργανιζατζιόν"*, *"piano costituzionale"*, *"piano di costituzione"* κ.λπ. (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 416) ενώ σύμφωνο με τα ανωτέρω είναι και το περιεχόμενο εγγράφου των Προέδρων Διοικήσεως Πρεβέζης προς το κοινό Συμβούλιο των ψηφοφόρων Πρεβέζης της 14ης Ιουνίου 1803, όπου αναφέρεται σχετικά: *"...σκεπτόμενοι ὁμοίως βαθέως τὰ ἄρθρα 8. 9. καὶ 10: τῆς σεβαστῆς συνθήκης 21 Μαρτίου 1800. εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστηρίζεται ἡ πολητική μας τύχη καὶ εἶναι περιγραμένος ὁ τρόπος τοῦ κρίνειν, καὶ δικάζειν ἐγκληματικῶς καὶ δικανικῶς, ἡ ἐλευθερία τῆς λατρίας, καὶ τῆς θρησκείας, τὰ διορισμένα δοσίματα εἰς τὸν τρόπον καὶ μέτρα διατηριμένα εἰς τὴν ξεπεσμένην Βενέτικην ἀριστοκρατείαν"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 14ης/6/1803, φ. 24v-26r).

25. Στην περιοχή της Επτανήσου, την υπογραφή της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως (και μέχρι την υπογραφή της συνθήκης του Τιλσίτ της 8ης Ιουλίου 1807 με την οποία τα Ιόνια νησιά παραχωρήθηκαν στη Γαλλία) ακολούθησε η κατάρτιση σειράς συνταγματικών κειμένων. Τα κείμενα των συνταγμάτων αυτών δημοσιεύθηκαν, όπως ακριβώς έχουν στο ιταλικό πρωτότυπο, αρχικά στη συλλογή Le tre Costituzioni, σ. 7-12 (Σύνταγμα του 1800), σ. 22-25 (Σύνταγμα του 1801), σ. 41-78 (Σύνταγμα του 1803), σ. 97-113 (Σύνταγμα του 1806), στη συνέχεια δε από τον Η. Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο [Συντάγματα, υπό στοιχείον Α΄ (Σύνταγμα του έτους 1800), σ. 665 επ., υπό στοιχείον Β΄ (Σχέδιον Συντάγματος του έτους 1801), σ. 671 επ., υπό στοιχείον Γ΄ (Σύνταγμα του έτους 1803), σ. 675 επ., υπό στοιχείον Δ΄ (Σύνταγμα του έτους 1806), σ. 709 επ.]. Το Σύνταγμα του 1803 δημοσίευσε σε ελληνικό κείμενο ο Δ η μ. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις της Επτανήσου Πολιτείας. Εν Κερκύρα τη κδ΄ νοεμβρίου του

έκταση των προνομίων κάθε πόλεως έναντι των άλλων πόλεων μιας οιονεί "συμπολιτείας"[26].

Όσον αφορά ειδικότερα στο νομοθετικό καθεστώς καθώς και στην οργάνωση των δικαστηρίων των τριών πόλεων και στη διαδικασία που ακολουθείτο ενώπιόν τους κατά την επίλυση αστικών διαφορών, η διάταξη του β΄ άρθρου της συνθήκης της Πρέβεζας αναφέρει ότι: *"Οἱ Νόμοι, καὶ ἡ Δικασία τῆς Δικανικῆς καὶ Ἐγκληματικῆς διοικήσεως θέλουσιν εἶσθε ἀνάλογοι μὲ ἐκείνους τῆς Ἑπτανήσου Ῥεβούβλικας, ὄντας αὐτοὶ σύμφωνοι μὲ τοὺς βενέτικους καὶ μὲ τὰ ἤθη, καὶ συνηθείας τῶν ἄνωθεν τόπων"*[27]. Με το β΄ άρθρο της συνθήκης ορίζεται συνεπώς ότι οι διατάξεις του ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του αστικού και ποινικού δικονομικού δικαίου, που θα εφαρμοσθούν στη περιοχή αυτή, θα πρέπει υποχρεωτικά να είναι ανάλογοι με τις αντίστοιχες διατάξεις της Επτανήσου Πολιτείας. Η αναλογική αυτή εφαρμογή της νομοθεσίας των Ιονίων Νήσων δηλώνεται ρητά και σε έγγραφο που απευθύνει η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης προς τον βοεβόδα της περιοχής στις 2 Μαΐου 1806 όπου αναφέρεται σχετικά: *"Κατὰ τὸ σύστημα τῆς Διοικήσεως ἡ δήκη τῶν κρητιρίων εἶναι ἀνάλογες εἰς τὲς τάξες, καὶ μέθοδες τῆς ἑπτανήσου ῥεπούπληκας"*[28]. Η δια της συνθήκης της Πρέβεζας καθιέρωση της νομοθεσίας της Επτανήσου Πολιτείας ως "πρότυπης"[29] για τις προνομιακές κτήσεις των τριών πόλεων ήταν άλλωστε εκ των πραγμάτων επιβεβλημένη λόγω της επίσημης διοικητικής και νομικής εξαρτήσεως των ηπειρωτικών πόλεων από τα Επτάνησα έως το έτος 1798[30]. Ωστόσο, και παρά τη ρητή διατύπωση του β΄ άρθρου της συνθήκης, όπως προκύπτει από έγγραφο που απευθύνει η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης προς τον *"Ἐξοχώτατον πρύτανον κεφαλινίας"*[31] την 6η Οκτω-

---

αωγ΄, Τριέστιο 1804 (στη συνέχεια Κατάστασις), του κειμένου δε των άρθρων του Συντάγματος προηγείται η *"Ἀναφορά τοῦ Συνεργαζομένου Συμβλήματος πρὸς τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα περὶ τῆς καταστάσεως"* όπου αναφέρονται οι θεμελιώδεις αρχές του συνταγματικού κειμένου που ακολουθεί. Μετάφραση των Συνταγμάτων των ετών 1800, 1801 και 1806 έχει εκπονήσει, με την επιμέλεια του ερευνητικού προσωπικού του ΚΕΙΕΔ, η Γ. Καρύδη και ελπίζουμε να δημοσιευθούν προσεχώς.

26. Η περιοχή των πόλεων Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας αποδίδεται από διαφόρους ιστορικούς (Αραβαντινός, Σαλαμπάντας, Γεωργίτσης) με τους όρους *"Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου (Continente)"* ή *"δημοκρατικές πόλεις"* ή *"ελεύθερες δημοκρατικές πόλεις"*. Η ορθότητα των όρων αυτών έχει αμφισβητηθεί (Βρέκος, Συνθήκη, σ. 279). Για την ιστορική τους προέλευση βλ. Στάμούλη, Συνθήκη, σ. 403 σημ. 1.

27. Στάμούλη, Συνθήκη, Κείμενα, 1, σ. 436 και Κείμενα 2, σ. 438.

28. Στάμούλη, Πηγές, 21, έγγραφο της 2/5/1806, φ. 29r.

29. Πρβλ. Ασδραχά, Όψεις σ. 203-204.

30. Βλ. και πιο πάνω σημ. 3.

31. Ο ρόλος του Πρυτάνεως, ως υπευθύνου για την τήρηση των "κοινοτικών" διατάξεων

βρίου 1806[32], οι εφαρμοζόμενοι δικονομικοί κανόνες από τα δικάζοντα κριτήρια των τριών πόλεων της "συμπολιτείας" απέβλεπαν στην ταχύτερη διεκπεραίωση των υποθέσεων και για τον λόγο αυτό η όλη διαδικασία, αν και βασιζόμενη στις ίδιες δικονομικές αρχές, ήταν συντομότερη και απλούστερη. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται, *"...οἱ νόμοι τοῦ κοντινένται, καὶ τῆς ρεπούμπληκας εἶναι οἱ αὐτοί, καὶ εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσιν εἰμὴ εἰς τὴν μέθοδον τῆς δικασίας των, ὁποῦ τούτη εἶναι συντομώτερη, καὶ ἁπλώτερη καὶ δὲν διαιωνήζουσι τὰς διαφωράς"*.

Το β΄ άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας, –αν και απορρέει άμεσα από τη διάταξη του ογδόου άρθρου της συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως που καθόριζε τη διατήρηση του παλαιού νομοθετικού καθεστώτος στην περιοχή αυτή–, εισάγει ένα νέο στοιχείο τόσο έναντι της συνθήκης της 21ης Μαρτίου όσο και έναντι του εκτελεστικού αυτής φιρμανίου της 1ης Απριλίου 1800· θεσπίζει μεν την αναλογική εφαρμογή της νομοθεσίας των Ιονίων νήσων υπό την αναγκαία όμως προϋπόθεση ότι οι εφαρμοζόμενες αυτές διατάξεις (των Ιονίων Νήσων) συνάδουν, αφ' ενός μεν με τους βενετικούς νόμους, αφ' ετέρου δε με τα ήθη και τις συνήθειες των προνομιακών αυτών κτήσεων. Στα ζητήματα ουσιαστικού δικαίου, το πρόκριμα αυτό της συμφωνίας των αναλογικώς εφαρμοζομένων διατάξεων της Επτανήσου Πολιτείας

(leggi municipali) εκάστης νήσου και ως ανωτάτου επιτηρητή των τοπικών δικαστηρίων, θεσμοθετήθηκε με το διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας της 1ης/9/1802, – που επανέφερε τον θεσμό αυτό μετά από ένα σύντομο διάλειμμα των ετών 1801-1803, υπό τη μορφή του προεδρεύοντος της τριμελούς προσωρινής διοικήσεως (Reggenza) κάθε νησιού –, και υιοθετήθηκε στη συνέχεια από το Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1803 [Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο 14, σ. 669, Γ΄ (Σύνταγμα 1803), Tit.V, άρθρο 126, σ. 699· Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 772· Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ιστορία, σ. 613· Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία, σ. 16, 21, 22· Ν. Μ ο σ χ ο ν ά, "Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821. Η Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Ο ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (1669-1821). Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία, τ. ΙΑ΄*, σ. 396-397· Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Ε΄, άρθρα ρκς΄, ρκζ΄, ρκη΄].

32. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6/10/1806, φ. 46v. Στην αναφερομένη υπόθεση ο Πρύτανης Κεφαλλονιάς, κατόπιν σχετικού αιτήματος του ενός των διαδίκων που είναι κάτοικος Κεφαλληνίας (Βρυώνης), παρεμβαίνει σε δικαστική υπόθεση (Βρυώνη κατά Λεκατζά) η οποία έχει κριθεί πρωτοδίκως και ήδη εκκρεμοδικεί στο εφετείο της Πρέβεζας, προκειμένου να παραπεμφθεί αυτή προς κρίση σε δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Κεφαλληνίας. Απαντώντας στον Πρύτανη η Διοίκηση Πρεβέζης, χρησιμοποιεί, μεταξύ άλλων, το νομικό επιχείρημα ότι τα έννομα συμφέροντα του διαμαρτυρομένου διαδίκου (Βρυώνη) εξυπηρετούνται πληρέστερα από τη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον των δικαστηρίων της "συμπολιτείας" διότι είναι συντομότερη και απλούστερη εκείνης που ακολουθείται ενώπιον των δικαστηρίων των Ιονίων Νήσων. Για την υπόθεση αυτή βλ αναλυτικότερα πιο κάτω § VIII, Β, 1).

με τις τοπικές συνήθειες και τους ενετικούς νόμους ήταν εύλογο να ανασύρει κατά τη διαμόρφωση δικανικής κρίσεως σειρά ερμηνευτικών προβλημάτων, όσον αφορά στην ανεύρεση του προσήκοντος κανόνος δικαίου καθώς και στη διαπίστωση του περιεχομένου του και των προβλεπομένων προϋποθέσεων εφαρμογής του[33].

Η υπαγορευόμενη από τη συνθήκη της Πρέβεζας αναλογική εφαρμογή του νομοθετικού καθεστώτος της *"Επτανήσου Ρεβοίβλικας"* στις τρεις ηπειρωτικές πόλεις, μπορούσε να ανατραπεί εάν το "Σώμα των Ευγενών" κάθε πόλεως προέβαινε σε τροποποίηση των κειμένων διατάξεων εντός βεβαίως των ορίων που έθετε το νέο πολιτειακό καθεστώς. Τούτο ρητώς και σαφώς αναφέρει το β΄ άρθρο της συνθήκης ακριβώς μετά τη διακήρυξη περί επαναφοράς των διαδικαστικών και ουσιαστικών νομικών διατάξεων που ίσχυαν κατά τη βενετοκρατία: *"ἔχοντας πάντοτε τὴν ἄδειαν το σῶμα τῶν Εὐγενῶν, καὶ τὴν ἐλευθερί<αν) ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν νὰ κάμῃ κάθε ἄλλην πρόβλεψιν, καὶ σύστησιν δικαστηρί<ων>, ἀξιωμάτων, καὶ ὀφφικίων...διὰ τὴν καλλιωτέραν ἀποκατάστασιν, καὶ εὐταξί<αν> τῶν τόπων"*[34]. Όπως δε ειδικότερα προκύπτει από το πηγαίο υλικό της εξεταζομένης περιόδου, η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης έκανε πράγματι χρήση της εξουσιοδοτήσεως αυτής για να επιφέρει τροποποιήσεις σε επί μέρους θέματα που αφορούσαν την εύρυθμη οργάνωση της δικαιοσύνης, όπως για παράδειγμα τα τρία ψηφίσματα του Γενικού Συμβουλίου Πρεβέζης της 12ης Ιανουαρίου 1802, της 23ης Μαρτίου 1802 και της 1ης Μαρτίου 1803, με τα οποία ανατέθηκε ο ανώτατος έλεγχος της ορθής εφαρμογής των νόμων από τα δικαστήρια κάθε πόλεως στο τοπικό "κονγκλάβε" της πόλεως[35], το ψήφισμα της 24/8/1802 με το οποίο καταργήθηκε η παράσταση των διαδίκων στα δικαστήρια μέσω *"ἰντερβενιέντηδων"*[36], η πρόταση της Προεδρίας της Διοικήσεως Πρεβέζης της

---

33. Για τούτο και η συχνή αναφορά των αρχών της περιοχής προς Επτανησίους νομομαθείς για την επίλυση εκκρεμών νομικών ζητημάτων. Για το ζήτημα πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 419 σημ. 57 και στη συνέχεια της μελέτης αυτής § V. Για τη νομική παιδεία των Επτανησίων επί ενετοκρατίας πρβλ. Θ. Δ. Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Η εν τοις Ιονίοις νήσοις Αστυκή Νομοθεσία κατά τε τους ενετικούς νόμους και τας εν ισχύι διατάξεις του Ιονίου Πολιτικού κώδικος, Μέρος Α΄, Αθήναι 1886, σ. 7 (στη συνέχεια: Αστυκή Νομοθεσία).

34. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 437, στιχ. 39-43. Πρβλ. και προοίμιο της συνθήκης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κείμενα 1, σ. 436, *"φυλαττόμενον ὅμως τοῦ κάθε τόπου κάθε ζήτημα ὁποῦ γνωρίζει εὔλογον διὰ τὸ πλέον καλόν του καὶ εὐτυχίαν του"*, στιχ. 23-25). Αντιθέτως, το δεύτερο άρθρο της συνθήκης, όπως τούτο καταγράφεται στο αντίγραφο της συνθήκης που προέρχεται από το Αρχείο Οικονόμων (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 438), αποσιωπά εντελώς τη δυνατότητα του Σώματος των Ευγενών να τροποποιεί το ισχύον δικαιοδοτικό καθεστώς. Για το ζήτημα βλ. επίσης την άποψη του Α σ δ ρ α χ ά, Όψεις σ. 205-206.

35. Βλ. πιο κάτω § VI, Α.

36. Βλ. πιο κάτω § IX, Β.

19/3/1805 περί καταρτίσεως νέου ενιαίου νόμου περί οργανώσεως της διοικήσεως και των δικαστηρίων των τριών πόλεων του "Κοντινέντε"[37] και πιθανώς το ψήφισμα της 15/12/1804 με το οποίο ιδρύθηκε το Δικαστήριο των "Ξένων"[38].

Κατά την εξεταζομένη περίοδο, το προβλεπόμενο από τη Συνθήκη της Πρέβεζας "Σώμα των ευγενών" αποτελεί το αντίστοιχο του "Γενικού Συμβουλίου των Ευγενών" της Επτανήσου Πολιτείας[39] ή του "Κοινοτικού Συμβουλίου" που προβλεπόταν από τον Κανονισμό της Κοινότητας Πρέβεζας του 1741[40]. Οι αρμοδιότητές του (εκλογή τοπικών αρχών, σύσταση δικαστηρίων, δικαίωμα τροποποίησης του ισχύοντος από βενετοκρατίας κανονισμού του Συμβουλίου) είναι εκτεταμένες, όπως ακριβώς αυτές είχαν καθορισθεί και επί ενετοκρατίας, ενώ απαρτίζεται από τους κατοίκους της πόλεως που είχαν εξασφαλίσει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι

---

37. Βλ. πιο κάτω § V.

38. Βλ. πιο κάτω § VII.

39. Περί αυτού και του παρ' αυτού εκλεγομένου επί Ενετοκρατίας Συμβουλίου των 150 βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, Κεφ. Β΄, σ. 112 επ.· Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 503· Χ ρ . Μ α λ τ έ ζ ο υ, "Επτάνησα. Διοικητική και κοινωνική σύνθεση", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι*, σ. 220· πρβλ. και Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο πρώτο.

40. Ο Κανονισμός της πόλεως Πρεβέζης έθεσε τις βάσεις της κοινοτικής οργανώσεως της περιοχής. Τον κανονισμό συνέταξε και υπέβαλε την 26η /7/1741 ο Γενικός κατά Θάλασσαν Προβλεπτής της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας Αντώνιος Λορεδάν στην Γερουσία, κατόπιν σχετικής εξουσιοδοτήσεώς της (από 31/12/1740) κατά το πρότυπο της γειτονικής Αγίας Μαύρας (Λευκάδας) που είχε ήδη αναγνωρισθεί από τη Βενετία ως Κοινότητα και με την οποία οι σχέσεις αλληλοεξαρτήσεως χρονολογούνται ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα λόγω του ανασυνοικισμού της Α. Μαύρας και από Πρεβεζαίους μετανάστες (Χ ρ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, "Επτάνησα. Πληθυσμός", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι*, σ. 217). Τα μέλη του "Κοινοτικού Συμβουλίου" της Πρέβεζας προέρχονταν από "*τὰς καλλιτέρας οἰκογενείας τὰς ὁποίας ἐθεωρήσαμεν ἀξίας ὅπως ἐγγραφοῦν ὡς μέλη τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου*" (Κ. Δ. Μ έ ρ τ ζ ι ο υ, "Ηπειρωτικά Σταχυολογήματα. Τα προνόμια της Πρέβεζας υπό την Ενετοκρατίαν", *Ηπειρωτική Εστία, τ. ΙΑ΄ (1962)*, σ. 524). Η σύνθεση του Κοινοτικού Συμβουλίου Πρεβέζης είχε σαφώς δημοκρατικότερο χαρακτήρα έναντι εκείνης του Γενικού Συμβουλίου των Ιονίων νήσων (Consiglio Generale) το οποίο, ακόμα και κατά το Σύνταγμα του 1800, αποτελείτο από μέλη της κληρονομικής τάξεως των ευγενών (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο πρώτο). Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Κοινοτικού Συμβουλίου Πρεβέζης, σύμφωνα πάντα με τον Κανονισμό του 1741, περιλαμβανόταν και η εκλογή των διοικητικών και δικαστικών αρχών, συγκεκριμένα δε, όσον αφορά στις δικαστικές αρχές, η εκλογή τριών δικαστών οι οποίοι θα δίκαζαν τις διαφορές μέχρι το ποσόν των 15 ρεαλίων, κατ' αναλογία με το Δικαστήριο των Ενιαυσίων Δικαστών που λειτούργησε στην Κέρκυρα ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο από τα μέσα του 17ου και μετά (Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική κατάστασις, 226).

στα τοπικά αξιώματα[41]. Η δυνατότητα όμως που του παρέχεται από το δεύτερο άρθρο της συνθήκης να επιφέρει τροποποιήσεις στους παλαιούς νόμους, ήθη και έθιμα, καθώς και στο σύστημα οργάνωσης της δικαιοσύνης στην περιοχή κάθε προνομιακής πόλεως, – εντός βεβαίως των πλαισίων που τίθενται με το συναφές τέταρτο άρθρο της συνθήκης[42] και για λόγους κυρίως αποκαταστάσεως της δημόσιας τάξεως και ασφάλειας στην περιοχή σε μια ιδιαίτερα ταραχώδη περίοδο, – αντιστοιχεί στην ανάλογη αρμοδιότητα των ειδικών τοπικών επιτροπών της Επτανήσου Ρεπούμπλικας, των οποίων η σύσταση προβλέπεται στο Σύνταγμα του 1800[43], και αργότερα του Επτανησιακού Νομοθετικού Σώματος και Γερουσίας, όπως εκφράζεται στις διατάξεις του Συντάγματος του 1803[44].

---

41. Β ρ έ κ ο σ η, Συμπολιτεία, σ. 262· Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 419, 420, 421 σημ. 68, 69, 70· Τ η ς ι δ ί α ς, Κινητοποιήσεις, σ. 308 σημ. 12.

42. Βλ. πιο κάτω §§ IV, V.

43. Σύμφωνα ειδικότερα με το Σύνταγμα του 1800 για την τροποποίηση των νόμων παρέχεται εξουσιοδότηση, εφ' όσον πρόκειται για νόμους γενικού ενδιαφέροντος (leggi generali), όπως οι νόμοι που αφορούσαν τη διοικητική οργάνωση της Πολιτείας, σε ειδική Επιτροπή η οποία θα απαρτίζεται από την πλειοψηφία των μελών των γενικών Συμβουλίων των νήσων. Εάν όμως πρόκειται για "κοινοτικούς" νόμους (leggi municipali), τότε η εξουσιοδότηση παρέχεται σε ειδική τοπική επιτροπή η οποία και υποχρεούται να λάβει υπ' όψει της τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου τόπου (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο δωδέκατο).

44. Το Σύνταγμα του 1803, με βάση την αρχή της διακρίσεως των εξουσιών αλλά και της καταργήσεως του *"συμμαχικοῦ συστήματος"* το οποίο *"διεμέριζε ἠθικῶς τὸν γεωγραφικῶς διηρημένον τόπον"* (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, "Αναφορά του Συνεργαζομένου Συμβλήματος προς το Νομοθετικό Σώμα περί της καταστάσεως", σημεία: α΄, ι΄, σ. 10, 12), παρείχε την αρμοδιότητα για τροποποίηση των νόμων που ίσχυαν στην Επτάνησο Πολιτεία στο Νομοθετικό Σώμα που συντίθετο από 40 μέλη εκλεγόμενα από τις Συγκλήτους των νήσων σε αναλογία που καθόριζε το Συνταγματικό αυτό κείμενο (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Β΄, άρθρο λβ΄). Το Νομοθετικό Σώμα θέσπιζε ή τροποποιούσε τους ισχύοντες νόμους, κατά κανόνα ύστερα από σχετική πρόταση της Γερουσίας (ως ανώτατης εκτελεστικής αρχής). Εάν όμως επρόκειτο για πολιτικούς ή εγκληματικούς νόμους, η αρμοδιότητα για πρόταση του σχετικού νομοσχεδίου παρείχετο αποκλειστικά στο πενταμελές Νομοθετικό Συμβούλιο, που αποτελούσε το ένα από τα δύο συμβούλια που λειτουργούσαν εντός του Νομοθετικού Σώματος (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Γ΄, άρθρο νε΄ σε συνδυασμό με ξσ΄). Σκοπός της συνταγματικής αυτής ρυθμίσεως ήταν να αφαιρεθεί από τη Γερουσία, που κατά το Σύνταγμα αποτελούσε την ανώτατη εκτελεστική αρχή, η αρχαιρεσία των Πολιτικών και Εγκληματικών Νόμων *"οἵτινες εἰσὶν ἐν συνεχεῖ καὶ ἐγγυτάτῃ συναφῇ μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ καθ' ὁμοιότητα τῆς Δικαστικῆς δυνάμεως, ἧς περ εἰσὶ τὰ θεμέλια, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κατ' εὐθεῖαν ἢ πλαγίας ἐπιρροῆς τῆς διοικήσεως"* και να μεταβιβασθεί αυτή σε ειδικό σώμα το οποίο θα βρισκόταν σε συνεχή επικοινωνία με τους δικαστικούς λειτουργούς ώστε να πληροφορείται τα προβλήματα που θα προέκυπταν κατά την εφαρμογή

ΙΙ. ΠΗΓΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Με βάση το β΄ άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας ως γραπτό δίκαιο στην περιοχή των προνομιακών οθωμανικών κτήσεων της Πάργας, Πρέβεζας, Βόνιτσας και Βουθρωτού εξακολούθησε κατ' αρχάς να ισχύει η νομοθεσία η οποία ρύθμιζε όλες τις έννομες σχέσεις των Ιονίων πολιτών από το 1483[45], –έτος κατά το οποίο τα Επτάνησα υπήχθησαν στην κυριαρχία των Ενετών–, έως την 1η/12η Μαΐου 1841, οπότε και καταργήθηκε σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 2 και 14 του "Πολιτικού Κώδικος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων" ("Codice Civile degli Stati uniti delle isole Ionie")[46]. Κατά την εξεταζομένη περίοδο οι πηγές του δικαίου

των νόμων και να προβαίνει στις σχετικές διορθωτικές προτάσεις (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, ιβ΄, σ. 13, 14). Στη διαδικασία υποβολής των σχεδίων νόμων σημαντικός καθίστατο ο ρόλος της δημοκρατικής Τιμητείας καθώς τα σχέδια νόμων που υπέβαλε το Νομοθετικό Συμβούλιο στο Νομοθετικό Σώμα προς ψήφιση απαιτείτο να έχουν προηγουμένως εγκριθεί από τους τρεις Τιμητές της Πολιτείας, που εκλέγονταν από το Νομοθετικό Σώμα μεταξύ των τοπικών Τιμητών των νήσων (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Γ΄, άρθρο η΄). Το Σύνταγμα του 1803 προέβλεπε επίσης ότι, μετά την κατάρτιση του Πολιτικού και Εγκληματικού Κώδικα της Επτανήσου Πολιτείας και ακριβώς για να αποφευχθεί η σταδιακή αποδυνάμωση των Κωδίκων αυτών με τη διαδικασία των τροπολογιών, σε κάθε πρόταση του Νομοθετικού Συμβουλίου περί καταργήσεως ή τροποποιήσεως νόμου όφειλε να προηγείται νομοθετικό ψήφισμα που θα αιτιολογούσε ειδικώς την ανάγκη καταργήσεως ή τροποποιήσεως διατάξεως του Κώδικα καθώς και σχετική απόφαση της Γενικής Τιμητείας, ενώ η αντίστοιχη απόφαση του Νομοθετικού Σώματος έπρεπε να συγκεντρώνει την αυξημένη πλειοψηφία των 3/4 (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Γ΄, άρθρο ο΄).

45. Πρβλ. Σύνταγμα της "Πολιτείας των Επτά Ηνωμένων Νήσων" έτους 1800, άρθρο δωδέκατο του "Ιδιαιτέρου Συντάγματος εκάστης νήσου" με το οποίο προβλέπεται η διατήρηση του νομοθετικού καθεστώτος της πρώην βενετικής κυβέρνησης (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο 12) καθώς και τον Προσωρινό Κυβερνητικό Οργανισμό (Provisoria Organizzatione Governativa) του "Γενικού Διοικητή των Ιονίων Νήσων" Μπερτιέ της 1/9/1807 με τον οποίο, αν και καθορίσθηκε η νέα διοικητική οργάνωση των νήσων σε αντικατάσταση των διατάξεων του Συντάγματος του 1803, ορίσθηκε ότι διατηρούνται οι ισχύοντες νόμοι και δικαστικοί οργανισμοί των Ιονίων Νήσων ενώ τα δικαστήρια θα συνεχίσουν να δικάζουν όπως και πριν όλες τις υποθέσεις, αστικές και ποινικές [Π. Γ. Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία της νήσου Λευκάδος, *Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών*, Αθήνα 1982, τ. Β΄, σ. 222-223 (στη συνέχεια: Ιστορία Λευκάδος)]. Για τα δικαστήρια που λειτούργησαν στη Λευκάδα από το έτος 1808 και μετά βλ. Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 229.

46. Στη συνέχεια: ΙΠΚ. Την ρητή επιταγή περί συντάξεως Ιονίου Πολιτικού Κώδικος (*"Κώδηξ των Πολιτικών και Ποινικών Νόμων"*) περιέλαβε κατ' αρχάς ο Συνταγματικός χάρτης της Ιονίου Πολιτείας του έτους 1817 (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Κεφ. ΣΤ΄, Τμήμα Γ΄, άρθρο 8, σ. 755). Ο Ιόνιος Πολιτικός Κώδιξ, ο οποίος ψηφίστηκε από το Ζ΄ Κοινοβούλιο στις 24/2/1840 και άρχισε να ισχύει στις 1/12 Μαΐου 1841, καταρτίσθηκε με

της Επτανήσου Πολιτείας προσδιορίσθηκαν αρχικά από το διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας του έτους 1799[47] και στη συνέχεια από τον Κώδικα "Περί οργανώσεως των δικαστηρίων και Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας" του έτους 1804[48]. Οι δικαιικές πηγές που απαριθμούνται είναι κατά σειρά προτεραιότητας οι ακόλουθες :1) οι "κοινοτικοί" νόμοι (leggi municipali), 2) τα τοπικά έθιμα και 3) οι βενετικοί νόμοι. Με τη διάταξη δε του άρθρου 326 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας του έτους 1804 ορίσθηκε επί πλέον ότι οι "κοινοτικοί" (Municipali) καθώς και οι ενετικοί (Venete) νόμοι δεν θα πρέπει να αντιτίθενται στις διατάξεις του Συντάγματος του 1803, στους θεμελιώδεις νόμους του κράτους που έχουν εκδοθεί και στον παρόντα Κώδικα[49].

βάση κυρίως τον Κώδικα των δύο Σικελιών (που αποτελούσε πληρέστερη επεξεργασία του Γαλλικού Αστικού Κώδικα της 24/8/1807) αλλά σε ορισμένα θέματα ελάμβανε υπ' όψει του και το ενετικό δίκαιο (Γ. Δ υ ο β ο υ ν ι ώ τ ο υ, Ελληνικοί Κώδικες, ήτοι Κείμενον των Νόμων και των Βασιλικών Διαταγμάτων μετά της Νομολογίας του Αρείου Πάγου κ.λπ., Ιόνιος Πολιτικός Κώδιξ, Αθήναι 1901, σ. 3-4). Για τον Γαλλικό Αστικό Κώδικα του 1807 που αποτέλεσε νέα έκδοση του Ναπολεοντείου κώδικα της 21/3/1804 βλ. A u b r y – R a u, Cours de droit Civil Français, σ. 19.

47. Decreto 1799, Tit. V (P o j a g o, Leggi Municipali, Vol. I, σ. 6-7).

48. Codice di organizzazione Giudiziaria e di Procedura Civile della Republica Settinsulare, Edizione II, Corfu 1804, Per Dionisio Sarandopoulo Direttore della Stamperia Nazionale, Tit. VIII, Sez. V, άρθρο 326 (στη συνέχεια: CPC 1804).

49. Τις ίδιες πηγές δικαίου όρισαν και οι διατάξεις των νόμων που εκδόθηκαν υπό το κράτος των Συνταγμάτων των ετών 1806 και 1817 [άρθρο 96 του Κώδικα "Περί οργανώσεως των δικαστηρίων και Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας"(Organizzazione dei Tribunali di Giustizia e Procedura Civile e Criminale delle Sette Isole Greche dell' Ionio, Tit. IV) του έτους 1808, άρθρο 69 του κοινοβουλευτικού νόμου έτους 1819, άρθρο 67 του κοινοβουλευτικού νόμου του έτους 1820, άρθρο 72 του κοινοβουλευτικού νόμου έτους 1821, άρθρο 71 του κοινοβουλευτικού νόμου του έτους 1825 και τέλος άρθρο 71 του Κώδικα "Περί οργανώσεως των δικαστηρίων και Δικονομίας (Organizzazione Generale e Procedura dei Tribunali Giudiziari) του έτους 1839 που ίσχυσε μέχρι την 1η/5/1841· P o j a g o, Leggi Municipali Vol. I, σ. 7-9]. Με βάση τον Συνταγματικό Χάρτη του έτους 1817 το Νομοθετικό Σώμα της Ιονίου Πολιτείας εξέδωσε μια σειρά ειδικών αστικών νόμων με τους οποίους συμπληρώθηκαν ή τροποποιήθηκαν οι αντίστοιχοι "κοινοτικοί" ή ενετικοί νόμοι (περί αυτών βλ. Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ου, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 10-12· Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 9). Επί πλέον ορίσθηκε ότι σε περίπτωση ελλείψεως "κοινοτικών", ενετικών, κοινοβουλευτικών ή εθιμικών διατάξεων που να ρυθμίζουν το επίδικο ζήτημα (και μέχρι τη δημοσίευση του νέου Κώδικα των Πολιτικών και Ποινικών Νόμων και της Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας της Ιονίου Πολιτείας), το κενό του νόμου θα αναπλήρωνε η πάγια νομολογία των δικαστηρίων επί διαφορών που παρουσιάζουν ομοιότητες με την κατά περίπτωση κρινόμενη υπόθεση. Κατά τον Σ. Φλογαΐτη, με βάση τις διατάξεις αυτές, η νομολογία των δικαστηρίων αντικατέστησε την αρχή της επιεικείας (principe de l' equité) στην ιεράρχηση των πηγών του ενετικού δικαίου [S p. F l o g a i t i s,

ΙΙΙ. ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΝ ΔΙΚΑΙΟ

Από τις προαναφερθείσες πηγές ενδιαφέρον από άποψη πρακτικής εφαρμογής στις τρεις πόλεις του "Κοντινέντε" (Πρέβεζας, Πάργας, Βόνιτσας) κατά την εξεταζόμενη περίοδο παρουσιάζουν οι "κοινοτικοί" και ενετικοί νόμοι (υπό Α) καθώς και τα τοπικά έθιμα (υπό Β).

Α. Κοινοτικοί νόμοι – Ενετική νομοθεσία

Οι εφαρμοζόμενες κατά την εξεταζομένη περίοδο διατάξεις του αστικού καθώς και του αστικού δικονομικού δικαίου ανευρίσκονται: α) στους ενετικούς νόμους (Statuta Veneta), στους νόμους δηλαδή της Ενετικής Δημοκρατίας που εξεδόθησαν από την κεντρική διοίκηση του ενετικού κράτους μεταξύ των ετών 1242–1729, όπως αυτές έχουν κωδικοποιηθεί κατά χρονολογική σειρά εκδόσεως στον Κώδικα των Ενετικών Νόμων υπό την μορφή που έλαβε κατά την τελευταία του έκδοση το έτος 1729[50] και β) στους "κοινοτικούς" ή "εγχώριους" ή "επαρχιακούς" νόμους (leggi municipali)[51], δηλαδή στους κανονισμούς που εξέδιδαν τα τοπικά διοικητικά όργανα της Ενετικής Δημοκρατίας (γενικός προβλεπτής, βαΐλοι, σύνδικοι, ρέκτορες για

Système Venitien de succesions ab intestat et structures familiales dans les îles ioniennes, *Centre de Recherches d' histoire et de philologie de la IVe section de l' École Pratique des Hautes Études (V, Hautes Études médievales et modernes, 45)*. Cenève 1981, σ. 34 (στη συνέχεια: Système Venitien)].

50. Novissimum Statutorum at Venetarum Legum Volumen duabus in partibus divisum, Aloysio Mocenigo Venetiarum Principi dicatum, Venettis, MD. CC. XXIX, Ex Typographia Ducali Pinelliana, cum privilegio (στη συνέχεια: Statuta Veneta)]. Για τις προηγούμενες τρεις εκδόσεις (την πρώτη που χρονολογείται πριν από το έτος 1242, τη δεύτερη του έτους 1242, και την τρίτη των ετών 1487-1677) βλ. αναλυτικά F l o g a i t i s, Système Vénitien, σ. 24-26. Στη συλλογή αυτή προστέθηκαν, όσον αφορά στην αστική νομοθεσία: 1) ο *"Τιμαριωτικός Κώδιξ της Γαληνοτάτης Ενετικής Πολιτείας"*, ο οποίος επικυρώθηκε από τη Γερουσία το έτος 1780 και περιελάμβανε όλους τους τιμαριωτικούς νόμους που είχαν εκδοθεί από το 1380 έως το 1780 και 2) ο *"Κώδιξ της Εμπορικής Ναυτιλίας"* ο οποίος επικυρώθηκε από τη Γερουσία στις 21/9/1786 [Δ. Μ α ν ί ν, Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών νομοθεσίας, μετ. Μ. Σ. Ι δ ρ ω μ έ ν ο υ, Κέρκυρα, 1889, σ. 19-20 (στη συνέχεια: Νομοθεσία Ενετών)]. Η ισχύς των ενετικών νόμων προέκυπτε από ρητή διάταξη του προλόγου των (S t a t u t a V e n e t a, Prol. Pr. § II).

51. Οι νόμοι αυτοί αποδίδονται στη βιβλιογραφία με τους όρους "επαρχιακοί", "εγχώριοι" ή "κοινοτικοί" νόμοι. Βλ. Ι. Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται επί των Αστυκών Νόμων των Ιονίων Νήσων, Αθήναι 1866, σ. 8 [στη συνέχεια: Μελέται]· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 23.

νόμους που έχουν εκδοθεί στα Ιόνια νησιά)[52] προς ενεργοποίηση, συμπλήρωση ή ακόμα και τροποποίηση των κειμένων νόμων[53].

Παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με το διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας του έτους 1799 (Decreto 1799, Tit. V, I)[54], το προβάδισμα στην ιεραρχία των πηγών του δικαίου είχαν οι κοινοτικοί νόμοι, ως jus scriptum speciale, και ακολουθούσαν οι ενετικοί, ως συμπληρωματικώς εφαρμοζόμενο δίκαιο[55], κατά την εξεταζόμενη περίοδο οι αστικού περιεχομένου διατάξεις των ενετικών νόμων λαμβάνονται πρωταρχικά υπ' όψει από τα δικαστήρια κατά την επίλυση των ιδιωτικών διαφορών δεδομένου ότι: α) ο κύριος όγκος των διατάξεων των "κοινοτικών" νόμων αναφέρεται στο δημόσιο δίκαιο, β) αρκετοί "κοινοτικοί" νόμοι κατά την πάροδο του χρόνου είχαν υποπέσει σε αχρηστία και γ) οι ακριβείς ρυθμίσεις των "κοινοτικών" νόμων συχνά αγνοούνταν από τα τοπικά δικαστήρια διότι, μέχρι το έτος 1846 οπότε καταρτίσθηκε η συλλογή των "κοινοτικών" νόμων από τον Pojago, έλειπε οποιαδήποτε κωδικοποίηση των νόμων αυτών[56].

Εξ άλλου αντίστοιχη "κοινοτική" νομοθεσία με αυτή των Ιονίων Νήσων δεν είναι σαφές αν είχε εκδοθεί στις ηπειρωτικές προνομιακές πόλεις δεδομένου ότι επί ενετοκρατίας και γαλλοκρατίας οι πόλεις αυτές υπάγονταν διοικητικά και δικαστικά στα Επτάνησα[57]. Λόγω της ελλείψεως λοιπόν "κοινοτικών" νόμων, πρωταρ-

---

52. Συνεπώς οι διατάξεις των κοινοτικών νόμων είχαν περιορισμένη τοπική ισχύ προσδιοριζομένη από τα όρια της αρμοδιότητας της εκδούσας αρχής.

53. Η αναγκαστική ισχύς των νομοθετημάτων αυτών, μετά την πτώση της Ενετικής Δημοκρατίας, προέκυπτε από την κύρωση της ισχύος τους με ειδικές διατάξεις που θέσπισαν οι διαδοχικές κυβερνήσεις των Ιονίων Νήσων καθώς και από την πάγια νομολογία των τοπικών δικαστηρίων, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις τελεσίδικες αποφάσεις των δικαστηρίων που αφορούσαν παρόμοιες περιπτώσεις (P o j a g o, Leggi Municipali, Vol. I, σ. 6-8).

54. Πρβλ. και τη διάταξη του άρθρου 96 του Κώδικα "Περί οργανώσεως των δικαστηρίων και Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας" του έτους 1808 που γενίκευσε τις ρυθμίσεις αυτές για όλα τα Ιόνια νησιά.

55. P o j a g o, Leggi Municipali ,Vol. I, σ. 7.

56. P o j a g o, Leggi Municipali , σ. 5· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 23, 25.

57. Η αναλογική εφαρμογή των "κοινοτικών" νόμων των Ιονίων Νήσων από τα δικαστήρια των ηπειρωτικών πόλεων κατά την εξεταζόμενη περίοδο δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί, ανακύπτει όμως το ερώτημα ποιάς νήσου ή περιοχής οι κοινοτικοί νόμοι εφαρμόζονταν. Κατά την άποψη που υποστηρίζει ο Α. Βρέκοσης, το εσωτερικό πολίτευμα των Ηπειρωτικών πόλεων έλκει την καταγωγή του από τα "Προνόμια της Κοινότητος Αγίας Μαύρας" στην οποία οι περιοχές αυτές υπάγονταν διοικητικά επί Ενετών (Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 280 σημ. 16· Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις, σ. 342). Τα προνόμια της Κοινότητος της Αγίας Μαύρας (Καταστατικός Χάρτης Αγίας Μαύρας/Privilegi della Communita di Santa Maure), τα οποία εγκρίθηκαν από την Ενετική Σύγκλητο στις 2/12/1686 χαρακτηρίζονται από τον δημο-

χική εφαρμογή είχαν στην περιοχή των τριών πόλεων της "συμπολιτείας" οι διατάξεις των Ενετικών Στατούτων[58]. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από διάφορες δικαστικές αποφάσεις του Εφετείου Πάργας καθώς και από έγγραφα της διοικήσεως Πρεβέζης της εξεταζομένης περιόδου από όπου προκύπτει με σαφήνεια ότι σε ζητήματα ενοχικού[59], εμπραγμάτου[60], οικογενειακού δικαίου (συγκεκριμένα δε σε

κρατικό τους χαρακτήρα –καθώς στο Συμβούλιο γίνονταν δεκτοί, εκτός από τους ευγενείς, και όλοι οι αναγνωρισθέντες ως "πολίται"– καθώς και από την ενίσχυση του θεσμού της αυτοδιοίκησης στην περιοχή (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Α΄, σ. 529 επ., 547, 650· Ε. Κ ο ύ κ κ ο υ, Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία, Αθήνα 1985, σ. 30· για τη μετέπειτα μερική ανατροπή των ευρέως παραχωρηθέντων πολιτικών δικαιωμάτων με τη δημιουργία του "Μικρού Συμβουλίου" από το διάταγμα Errizo του έτους 1687 βλ. Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Α΄, σ. 551 και πιο κάτω σημ. 166). Εάν η διοικητική αυτή εξάρτηση σήμαινε και νομική εξάρτηση τότε είναι πιθανόν ότι εφαρμόζονταν οι τοπικοί νόμοι της Λευκάδας, τη συλλογή των οποίων βλ. στον Ρ ο j a g o, Leggi Municipali, Vol. II, σ. 373 επ. Το κατά πόσον είναι η πληροφορία αυτή είναι ασφαλής δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω δεδομένου ότι, καθώς αναφέρει ο Ερμ. Λούντζης ειδικώς για την Πάργα του 15ου αιώνα, οι δίκες που υπερέβαιναν την αξία των 28 δουκάτων καθώς και οι σοβαρές ποινικές υποθέσεις παραπέμπονταν να εκδικασθούν στην Κέρκυρα από τον εκεί εδρεύοντα Προβλεπτή Καπετάνο, στοιχείο που πιθανώς υποδηλώνει την έντονη νομική εξάρτηση της Πάργας από την Κέρκυρα κατά τους ενετικούς χρόνους [Ε ρ μ . Λ ο ύ ν τ ζ η, Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών, Αθήνα 1969, σ. 137(στη συνέχεια: Πολιτική κατάστασις)].

58. Ρητώς τούτο τονίζεται σε έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1805 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 19/11/1805, φ. 58r), που αναφέρεται στο κατά το ενετικό δίκαιο ασυμβίβαστο του αξιώματος του *"δεκατιστοῦ"* με το αξίωμα του Προέδρου της Διοικήσεως (*".....ἀντιτάχθη εἰς τὴν ἐκλογὴν του κυρίου Ν. Ρ., ὡς ἀντίνομος διά τὸ ἔργον τοῦ δεκατιστοῦ ὁποῦ φέρει καί ὡς ἐναντία εἰς τοὺς παλαιοὺς Νόμους τῶν Ἐνετῶν μὲ τοὺς ὁποίους διοικοὐμεθα"*). Κατά τη διάταξη του ενετικού δικαίου που μνημονεύεται εδώ το επάγγελμα του φοροεισπράκτορα (*"δεκατιστοῦ"*) του φόρου της "δεκάτης" (που αποτελούσε ένα είδος αμέσου φόρου, εισπραττομένου κατά το ενετικό σύστημα της ενοικιάσεως των φόρων δια πλειοδοσίας· για το ζήτημα βλ. πιο κάτω σημ. 84) εθεωρείτο ασυμβίβαστο με την άσκηση δημοσίων αξιωμάτων προκειμένου προφανώς να αποφεύγονται τυχόν καταχρήσεις του *"δεκατιστοῦ"* σε βάρος των φορολογουμένων. Είναι επομένως πιθανόν ότι το επάγγελμα του φοροεισπράκτορα συγκαταλέγετο μεταξύ των *"εὐτελῶν"* ή *"βαναύσων"* εκείνων επαγγελμάτων των οποίων η άσκηση απέκλειε τον υποψήφιο από την εγγραφή του στην τάξη των ευγενών (nobili), εγγραφή που αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη σύνθεση του Μεγάλου ή Γενικού Συμβουλίου των Ευγενών εκάστης νήσου (Χ ρ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, "Επτάνησα: Διοικητική και κοινωνική σύνθεση", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι*, σ. 220· Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, σ. 114).

59. Δ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, "Το Βιβλίον των αποφάσεων του "Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε" Πάργας (1803-1805). [Ι.Α.Κ., φάκελος 9 (1)]", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 35 (2001)*, αριθ. **9** (στη συνέχεια: Αποφάσεις).

60. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **3**,

εκείνα επί των οποίων κατά την εξεταζόμενη περίοδο και στη συγκεκριμένη περιοχή του "Κοντινέντε" δεν είχε δικαστική δικαιοδοσία ο ορθόδοξος κλήρος, όπως οι περιουσιακές διαφορές που πηγάζουν από σχέσεις οικογενειακού δικαίου[61]) και κληρονομικού δικαίου[62], καθώς και σε δικονομικά ζητήματα[63], εφαρμογή είχαν κατά κύριο λόγο οι διατάξεις της ενετικής νομοθεσίας.

Β. Τοπικά έθιμα

Σύμφωνα με ρητή διάταξη του προλόγου των Statuta Veneta[64], ο δικαστής σε περίπτωση σιωπής του νόμου (vacatio legis) εφαρμόζει υποχρεωτικά το άγραφο δίκαιο, δηλ. το έθιμο "*πού ἔχει ἐπικρατήσει ὡς κανόνας δικαίου στήν συνείδηση τοῦ λαοῦ λόγῳ τῆς μακρᾶς, καὶ ὁμοιομόρφου ἀσκήσεώς του*"[65]. Στη δικαστηριακή πά-

---

αναφερόμενη στο δικαίωμα προτιμήσεως των θηλέων τέκνων σε περίπτωση εκποιήσεως πατρικής περιουσίας· πρβλ. ιδίως, στιχ. 55-56, *"καὶ τὸ εἰκοστὸν δεύτερον Κεφάλαιον τοῦ τρίτου Βιβλίου τοῦ Στατούτου τῶν Νόμων τῆς Βενετικῆς Πολιτείας μὲ τοὺς ὁποίους εἴμεθα διορισμένοι νὰ πολιτευώμεθα"*. Για την απόφαση αυτή βλ. αναλυτικότερα παρακάτω § XIV, Α, 1 και Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, "Αποφάσεις Εφετείου Πάργας (1803-1805). Εισαγωγή–Σχολιασμός", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 35 (2001)*, σ. 128-130. Στη συνέχεια: Σχολιασμός). Επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, Επιστολάριο (19), έγγραφο της 3/11/1802, φ. 26ν καθώς και ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 30/3/1803, φ. 17r αναφερόμενα στην κατά το ενετικό σύστημα περί υποθηκών τήρηση του ειδικού βιβλίου "προτερότητος" όπου εγγράφονταν οι πιστωτικοί τίτλοι ακόμα και των απλών εγχειρογράφων δανειστών κατά χρονολογική σειρά προκειμένου να τηρηθεί η αρχή της "προτερότητος". Για τα έγγραφα αυτά βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω § XIV, Α, 2.

61. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 10/8/1803, φ. 31r, αναφερόμενο στην εγκυρότητα της πράξεως του "βαδιμονίου", δηλαδή της πράξεως που κατά το ενετικό δίκαιο εξέδιδε το δικαστήριο για να κηρύξει αποδεδειγμένη την προίκα. Επίσης, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 10ν σχετικό με την εξόφληση των χρεών αποβιώσαντος συζύγου μετά την απόδοση των προικώων στη χήρα σύζυγο. Για τα ανωτέρω δύο έγγραφα βλ. επίσης πιο κάτω § XIV, Β).

62. Βλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **14**, αναφερόμενη στη δια αιρετοκρισίας διανομή πατρικής κληρονομίας που τελεί υπό μορφή "αδελφικής" κοινωνίας, δηλαδή συγκυριότητας των επικοίνων πραγμάτων μεταξύ αδελφών του αποβιώσαντος. Για την απόφαση αυτή βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω § XIV, Γ και Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 142.

63. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **1**, **3** περί νομίμου αντιπροσωπεύσεως των υπάνδρων γυναικών. Για τις αποφάσεις αυτές βλ. αναλυτικότερα παρακάτω § IX, Α και Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 126-127, 128 επ.

64. S t a t u t a V e n e t a, Prologus primus I §III.

65. Βλ. Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία σ. 41. Άλλωστε η ιδιαιτερότητα του ενετικού δικαιικού συστήματος συνίστατο ακριβώς στην αναγνώριση του νομικού καθε-

ντως πρακτική, σύμφωνα με μαρτυρία που παρέχει ο Δ. Μανίν, η νομική ισχύς των εθίμων ήταν πολύ μεγαλύτερη στον βαθμό που μπορούσαν όχι μόνον να συμπληρώσουν ισχύοντα νόμο αλλά ακόμα και να τον ερμηνεύσουν, να τον τροποποιήσουν ή και να τον καταργήσουν μέσω κυρίως της οδού της αχρηστίας (αρνητικά έθιμα)[66].

Αν και η ισοδύναμη ισχύς εθίμων και "κοινοτικών" νόμων επαναλαμβάνεται στο διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας του έτους 1799[67], οι μεταγενέστεροι νόμοι που εκδόθηκαν και όρισαν τις πηγές του δικαίου για την περιοχή της Επτανήσου Πολιτείας[68] παρέλειψαν να απαριθμήσουν μεταξύ των δικαιικών πηγών τα τοπικά έθιμα[69]. Η εφαρμογή ωστόσο του αγράφου εθιμικού δικαίου από τα τοπικά δικαστήρια κατά την εξεταζόμενη περίοδο είναι αυτονόητη λόγω της επιβεβλημένης εφαρμογής τους τόσο από την ενετική νομοθεσία όσο και από τις ρητές διατάξεις των συνθηκών που καθόρισαν το δικαιοδοτικό σύστημα της περιοχής των πρώην βενετικών κτήσεων Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας[70]. Εξ άλλου, τόσο η νομολογία των πρωτο-

---

στώτος κάθε κατακτηθείσας περιοχής, όπως αυτό είχε αποτυπωθεί, τόσο στις επίσημες νομικές διατάξεις που εξέδιδαν οι τοπικές αρχές, όσο και στο τοπικό εθιμογενές δίκαιο (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 21). Για την εφαρμογή των τοπικών συνηθειών, στους τομείς του ιδιωτικού και ποινικού δικαίου, από τους Βενετούς φεουδάρχες στα ενετοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου (Μύκονος, Τήνος) από το έτος 1429 και μετά πρβλ. D. J a c o b y, La feodalitè en Grèce médiévale. Les "Assises de Romanie": Sources, appricatione, et diffusion, Paris 1971, σ. 296. Επίσης για την ανάλογη προσαρμογή του φραγκικού δικαίου των "Assises de Romanie" στα "εγχώρια νόμιμα" της περιοχής του φραγκοκρατούμενου Μωριά πρβλ. Α δ. Α δ α μ α ν τ ί ο υ, "Τα Χρονικά του Μορέως. Συμβολαί εις την Φραγκοβυζαντινήν ιστορίαν και φιλολογίαν", *ΔΙΕΕ, τ. 6 (1901-1904)*, σ. 667· C. S a t h a s, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας. Documents inedits relatifs à l' histoire de la Grèce au Moyen Age, III, Athènes-Paris 1880-1890, σ. 364 (στη συνέχεια: Documents).

66. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 21 σημ. 1, 23. Για το ζήτημα της ισοδυναμίας νόμων και εθίμων κατά το ενετικό δικαιικό σύστημα βλ. επίσης F l o g a i t i ς, Système Venitien, σ. 29-31· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 23–24.

67. Decreto 1799, Tit V, I, *"...e le consuetudini locali che risultano adattate ed in practica"* (P o j a g o, Leggi Municipali, Vol. I, σ. 7). Πρβλ. Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία σ. 23.

68. Βλ. πιο πάνω σημ. 49.

69. Πρβλ. και τη διάταξη του άρθρου 13 του Ιονίου Πολιτικού Κώδικα (ΙΠΚ, σ. 173), σύμφωνα με την οποία τα έθιμα τηρούνταν μόνον όταν ο νόμος αναφερόταν ρητώς σε αυτά.

70. Βλ. πιο πάνω σ. 174, 181. Πρβλ. σχετικό έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης της 12ης Ιανουαρίου 1802 όπου αναφέρεται η επιταγή του "Χάτι Χουμαγιούν" της 1/4/1800 περί τηρήσεως των παλαιών τοπικών ηθών και εθίμων (*"Οἱ εὐγενεῖς πρόεδροι τῆς Πρεβέζης..... ἐνεργητικῶς εἰς τὰς ὑπερτάτας φιλανθρώπους διαταγάς, τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Ἄνακτός μας....ὁποῦ θέλει ἀπαράτρωτα, καὶ ἀδιάσυστα, ἀπὸ ἄκραν του εὐμένειαν καὶ εὐσπλαγχνίαν, τὰ παλαιὰ προνόμοια νόμους, ἔθημα ἤθη, καὶ συνηθίας τούτων τῶν κατοίκων"*, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 1r-2v). Ομοίως, άλλο έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης της 22ας

βαθμίων και δευτεροβαθμίων δικαστηρίων που λειτούργησαν στα Επτάνησα καθώς και στις τρεις ηπειρωτικές πόλεις[71] όσο και η παγία νομολογία που διαμόρφωσε αργότερα το "Ανώτατο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης" (Consiglio Supremo di Giustizia)[72], ελάμβανε ιδιαίτερα υπ' όψει της το τοπικό εθιμικό δίκαιο δεδομένου ότι οι δι-

---

Απριλίου 1803 όπου, κατά την εκδίκαση υποθέσεως που αφορά ατασθαλίες των γενικών συμβουλίων Βόνιτσας, αναφέρεται σαφώς ότι εφαρμόζονται τα τοπικά ήθη της Βόνιτσας (*"ἐσυμβουλεύθησαν οἱ νόμοι, τὰ ἤθη τῶν πολίτων τῆς Βόντζας ἡ ἕως τώρα πεπραγμένες των συνηθίες...."*), παρά το γεγονός ότι την υπόθεση εκδικάζει το κονκλάβε Πρεβέζης σε πλήρη σύνθεση, αποτελούμενο από τους έξι προέδρους της Διοικήσεως Πρεβέζης και τους κριτές των δικαστηρίων Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 21r-22r).

71. Η δικαιοπλαστική δύναμη της νομολογίας των βενετικών δικαστηρίων πρωτοεπισημάνθηκε από τον F r. S c h u p f e r (Manuale di Storia del diritto Italiano. Le Fonti. Leggi e Scienza. Città di Castello, έκδ. S. Lapi, 1892, σ. 98-99) που υποστήριξε την άποψη ότι η νομολογία αποτέλεσε αυτόνομη πηγή δικαίου θέτουσα κανόνες άμεσης ισχύος, που διαμόρφωσαν το λεγόμενο "diritto giudiziario". Για το ζήτημα βλ.αναλυτικότερα F l o g a i t i s, Système Venitien, σ. 32.

72. Τη σύσταση *"Ὑπερτάτου Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Δικαιοσύνης"* εδρεύοντος στην πρωτεύουσα της Επτανήσου Πολιτείας, προέβλεψε αρχικά το σχέδιο Συντάγματος του 1803 το οποίο υποβλήθηκε στις 5/12/1803 από τη *"Συνεντευτική Ἐπιτροπή"* προς το Νομοθετικό Σώμα της Επτανήσου Πολιτείας, στα πλαίσια της καταργήσεως της ομοσπονδιακής οργανώσεως του διοικητικού και δικαστικού συστήματος των νήσων (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 837 επ. και ιδίως σ. 845, στοιχείο α΄ σε συνδυασμό με στοιχείο ιη΄). Το σχέδιο της Επιτροπής, με ορισμένες επουσιώδεις τροποποιήσεις, ψήφισε το Νομοθετικό Σώμα στις 30 Νοεμβρίου 1803. Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του επισήμου κειμένου του Συντάγματος του έτους 1803, το *"Δικαστήριον τῆς Ἀποκυρώσεως"* (Tribunale di Cassazione) δεν μπορούσε να υπεισέλθει στην κατ' ουσίαν κρίση της υποθέσεως. Μπορούσε όμως να καταργήσει την απόφαση στην περίπτωση όπου υπήρχε "φανερή παράβαση" των διατάξεων του *"Τιμωρητικοῦ"* ή *"Διορθωτικοῦ Κώδικος"* ή του *"Κώδικος τῆς Πολιτικῆς ἢ Ἐγκληματικῆς δίκης"*. Ειδικός νόμος καθόριζε τη διαδικασία με την οποία το "Δικαστήριο της Αποκυρώσεως" θα μπορούσε να παραπέμπει ξανά αστική ή ποινική υπόθεση προς κρίση στο αρμόδιο δικαστήριο (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Γ΄ (Σύνταγμα 1803), Tit. VI, άρθρα 181-186, σ. 705· Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος σ΄, άρθρο ρπε΄, ρπσ΄). Με βάση τη συνταγματική αυτή εξουσιοδότηση, εκδόθηκε το έτος 1804 ο Νόμος "Περί Οργανώσεως των δικαστηρίων και Πολιτικής Δικονομίας" της Επτανήσου Πολιτείας, ο οποίος προέβλεψε αναλυτικότερα τις αρμοδιότητες του δικαστηρίου αυτού και τη διαδικασία που θα ακολουθείτο ενώπιόν του (CPC 1804, Tit. XII, άρθρα 447-480). Η πρόβλεψη για ίδρυση Ανωτάτου Δικαστηρίου, *("Ἀνώτατο Συμβούλιο τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων")*, επαναλαμβάνεται και στο Σύνταγμα του έτους 1817 που όρισε ότι το Ανώτατο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης θα δικάζει σε περίπτωση σιωπής του νόμου σύμφωνα με την αρχή της επιεικείας (πρβλ. S t a t u t a V e n e t a, Prol. I § III· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία σ. 42-43) και οι αποφάσεις του είναι δεσμευτικές για τα κατώτερα δικαστήρια όσον αφορά στην ερμηνεία των νόμων (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα,

καστές, λόγω της ασαφείας και πολυπλοκότητας του γραπτού δικαίου της εποχής[73] εκαλούντο να δικάσουν κυρίως *"κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἢ τὸν ζῶντα Νόμον"*[74].

IV. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Με το πρώτο και τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας τίθενται οι βάσεις της οργανώσεως της αστικής δικαιοσύνης μέσα στα πλαίσια του προνομιακού καθεστώτος της περιόδου 1800-1806 και διευθετούνται ζητήματα αρμοδιότητας δευτέρου βαθμού των δικαστηρίων της περιοχής του "Κοντινέντε"[75].

Ε΄ (Σύνταγμα 1817), Κεφ. ΣΤ΄, Τμήμα Α΄, 6, Τμήμα Β΄, 4, 5, Τμήμα Γ΄, 4, 6, 7, 8). Για την ευρύτατη αποδοχή των δικαστικών του αποφάσεων από τα κατώτερα δικαστήρια και τους κρινόμενους πολίτες αλλά και την, μετά την ισχύ του Ιονίου Πολιτικού Κώδικα, ανακύψασα διχογνωμία σχετικά με τη δυνατότητά του να υπερπηδά τους νόμους με βάση την αρχή της επιείκειας βλ. Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται σ. 70-75. Την αναλυτική καταχώριση των αποφάσεων του δικαστηρίου αυτού που εξεδόθησαν μεταξύ των ετών 1818 έως το 1847 βλ. στον N. D i l l o r i, Ευρετήριον της πολιτικής και εμπορικής νομολογίας του Ανωτάτου Συμβουλίου της Δικαιοσύνης της Ιονίου Πολιτείας (1818-1847), Κέρκυρα 1848, σ. 1-359 και Τ ο υ ι δ ί ο υ, Συμπλήρωμα του ευρετηρίου της πολιτικής και εμπορικής Νομολογίας του Ανωτάτου Συμβουλίου της Δικαιοσύνης της Ιονίου Πολιτείας (1818–1847) .... , Κέρκυρα 1849.

73. Η επίσημη Συλλογή των Νόμων της Ενετικής Δημοκρατίας δεν αποτέλεσε κωδικοποίηση νόμων αλλά μία *"ἄμορφο σωρεία νόμων καί διαταγμάτων"*, δηλαδή ένα συνοθύλευμα παντός είδους ποινικών, αστικών και πολιτειακών διατάξεων που είχαν εκδοθεί κατά καιρούς από διάφορες αρχές και εξουσίες. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται στα Πρακτικά της Επιτροπής προς εκπόνηση του Πολιτικού Κώδικος της Επτανήσου. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 12, 18· Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 8.

74. *"Ὅταν ὁ Πολιτικὸς Κώδηξ δημοσιευθῇ, οἱ Κριταὶ αἰτιολογοῦντες, ἐπάγουσι τὸ κείμενον τοῦ Νόμου, ὅπερ δικαιοῖ τὴν κρίσιν αὐτῶν. Πρὶν τοῦ καιροῦ τούτου, αὐτοὶ ἐπάγουσι τὸν ὀρθὸν λόγον, ὡς τούτῳ πειθόμενοι, ἢ τὸν ζῶντα Νόμον* (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος σ΄, άρθρο ρμσ΄, σ. 63). Βλ. επίσης και την οδηγία του προλόγου των Statuta Veneta του έτους 1242 προς τους δικαστές με την οποία παροτρύνονται αυτοί, όταν δεν υπάρχει γραπτός νόμος ή έθος ή άλλος νομικός κανόνας που να μπορεί να εφαρμοστεί κατ' αναλογίαν, να δικάζουν *"καθὼς φανῇ δίκαιον καὶ ἐπιεικὲς εἰς τὴν αὐτῶν πρόνοιαν..."*· τούτο είχε ως αποτέλεσμα την εφαρμογή, κατά τη δικανική πρακτική, κανόνων του ρωμαϊκού δικαίου παρά το γεγονός ότι για τους Ενετούς εθεωρείτο τούτο ξένη νομοθεσία (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 22· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 19, 20 και 43· Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική κατάστασις, σ. 225-226).

75. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 425-426. Ταυτόσημες ήσαν και οι αντίστοιχες ρυθμίσεις του "χάττι χουμαγιούν" της 1/4/1800 (Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή, σ. 74: *"....καὶ ἂν παραπίπτουσαι κρίσεις, ὑποθέσεις καὶ διαφοραὶ ἀναμεταξύ τους, νὰ θεωροῦνται μὲ τὸ μέσον τῶν ἐκλεχθησομένων τιμίων προεστώτων"*).

Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο της συνθήκης,"*Τό μόνον σῶμα τῶν ἀρχόντων καθεκάστου τόπου θέλει ἐκλέγει .....καὶ ὅλους τοὺς κριτάς, διὰ νὰ κρίνουν κάθε εἶδος διαφορᾶς Δικανικῆς καὶ Ἐγκληματικῆς, καὶ νὰ συνθέσουν τὰ κριτήριά των, ἀξιώματα καὶ ὀφφίκια μὲ τὰς συνηθισμένας μεθόδους. καὶ οὕτω νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν Εὐταξί<αν> καὶ ἀταραξί<αν> τῶν τεσσάρων τοιούτων τόπων, καὶ εἰς αὐτὰ ὁ Ἐκλαμπρότατος Βοεβόνδας δὲν θέλει ἔχει τόπον, καὶ ἐπιχείρησιν, εἰμὴ νὰ κάμνῃ νὰ ἐνεργῶνται ὅλα ἐκεῖνα, ὁποῦ τοῦ ζητοῦνται ἀπὸ τὰ Νόμιμα τοπικὰ Κριτήρια διὰ τὴν κοινὴν ἡσυχί<αν> τῶν τόπων, καὶ διὰ τήν ἐνέργειαν τῶν ἀποφάσεων γινομένων ἀπὸ τὰ καθήκοντα Δικαστήρια καὶ Κριτήρια*"[76].

Σε υλοποίηση των κατευθυντήριων αρχών που έθετε το α΄ άρθρο της συνθήκης η οργάνωση των αστικών δικαστηρίων που λειτούργησαν στις τρεις πόλεις της "συμπολιτείας" διαμορφώθηκε αφ' ενός μεν σε οριζόντιο επίπεδο, έτσι ώστε η περιοχή της συμπολιτείας να διαιρείται σε περισσότερες περιφέρειες που υπάγονταν αντίστοιχα σε δικαστήρια ομοειδή μεταξύ τους (*"Δικανικά Κριτήρια τῆς Πρώτης Ἀναφορᾶς"*) , αφ' ετέρου δε σε κάθετο επίπεδο με κριτήριο κατά κανόνα την αξία των δικαζομένων διαφορών. Η κάθετη διάκριση αναφερόταν βασικά στις διαφορές για τις οποίες εκδόθηκε ήδη δικαστική απόφαση και οι οποίες μεταβιβάζονταν, λόγω ασκήσεως του τακτικού ενδίκου μέσου της εφέσεως[77], σε δικαστήρια ανώτερου βαθμού (*"Σύλλογοι τῆς Ἐπικλήσεως τῶν Πέντε"*).

Με βάση την αρχή αυτή σε κάθε πόλη της συμπολιτείας λειτούργησαν:

1) Ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο των αστικών υποθέσεων, το *"Δικανικό Κριτήριο τῆς πρώτης ἀπαιτήσεως"*(ή *"τῆς πρώτης ἀναφοράς")* ή *"Κριταί τοῦ πρώτου φόρου"* ·στη σύνθεσή του μετείχαν τρία τακτικά μέλη (*"ἀτουάλιδες, ἀτουάλοι"*) και δύο αναπληρωματικά[78]. Στην Πολιτεία πάντως της Πρέβεζας από το έτος 1803, όπως προκύπτει από πρακτικό εκλογής δικαστών της 9ης Μαρτίου 1803, τις πολιτι-

---

76. Σ τ α μ ο ύ λ η, Κείμενα 1, σ. 436. Πρβλ. όμως και τη λεπτομερέστερη διατύπωση του άρθρου αυτού στο δεύτερο αντίγραφο της συνθήκης (φάκελλος XXXVI του Αρχείου Οικονόμων) όπου επιπροσθέτως ορίζεται ότι οι δικαστικές αρχές έχουν ενιαύσια θητεία και εκλέγονται από το Σώμα των ευγενών κάθε πόλεως με βάση την πλειοψηφική αρχή (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 438, στιχ. 25-35).

77. Απαντώνται πάντως και αρκετές περιπτώσεις επανεξετάσεως των οριστικών ή και τελεσιδίκων αποφάσεων πιθανόν κατόπιν ασκήσεως του εκτάκτου ενδίκου μέσου της αναψηλαφήσεως ή σε τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας. Για το ζήτημα βλ. πιο κάτω § XIII, Β.

78. Τα δύο τακτικά μέλη προέρχονταν από την τάξη των ευγενών και το ένα από την τάξη των "εντίμων". Από τα αναπληρωματικά, το ένα προερχόταν από την τάξη των ευγενών και το άλλο από την τάξη των "εντίμων" (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 1ης/3/1803, φ. 10ν, 12ν).

κές και ποινικές υποθέσεις δίκαζε ένα ενιαίο δικαστήριο, το *"Δικανικό καί Ἐγκληματικό δικαστήριο τῆς πρώτης ἀπαιτήσεως"*[79].

2) Ως εφετείο, το *"Δικανικό καὶ Ἐγκληματικό Δικαστήριο τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε"* ή *"Σύλλογος τῆς ἐκκλήσεως ἢ ἐπικλήσεως"* ή *"Σύλλογος τῶν πέντε"*, το οποίο, τουλάχιστον από το έτος 1802 και μετά, δίκαζε τόσο αστικές όσο και ποινικές υποθέσεις, παρά την αρχική πρόβλεψη να συσταθούν δύο ξεχωριστά εφετεία για την εκδίκαση των αστικών και ποινικών υποθέσεων[80]. Στη σύνθεση του εφετείου μετείχαν πέντε τακτικά μέλη και τρία αναπληρωματικά[81].

Στην πόλη της Πρέβεζας τα αστικά δικαστήρια, με την οργάνωση που προαναφέρθηκε, λειτούργησαν από το έτος 1802 και μετά. Τούτο προκύπτει από το πρώτο πρακτικό εκλογής δικαστών το οποίο φέρει τη χρονολογία της 12ης Ιανουαρίου του έτους 1802[82] καθώς και από έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης της 15ης Απριλίου του έτους 1803[83] με το οποίο διορίζεται *"ἀρκιβίστας"*, δηλαδή φύλακας των δικαστικών εγγράφων των πρώτων εγκληματικών και δικανικών δικαστηρίων για τα οποία νέα μέλη εξελέγησαν τον Μάρτιο του 1803[84]. Κατά την προγενέστερη περίοδο

---

79. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 20, ΑΜΠ, φ. 12v· πρβλ. και άλλο έγγραφο, φ. 41r. Στην Επτάνησο Πολιτεία, με βάση τις διατάξεις του Συντάγματος του έτους 1803 (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Αναφορά, υπό στοιχείον ιη΄), η αστική διαχωρίσθηκε πλήρως από την ποινική δικαιοσύνη σε πρώτο αλλά πιθανώς και σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, όταν εκκαλούνταν οι αποφάσεις των "Ἐγκληματικῶν" δικαστηρίων. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Δ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α, "Περί της απονομής και οργάνωσης της ποινικής δικαιοσύνης στις περιοχές της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" και των Ιονίων Νήσων με αφορμή μία απόφαση του Εφετείου Πάργας των αρχών του 19ου αιώνα", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 35 (2001)*, σ. 297 (στη συνέχεια: Ποινική δικαιοσύνη).

80. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 12ης Ιανουαρίου 1802, φ. 2r.

81. Τα τέσσερα τακτικά μέλη προέρχονται από την τάξη των ευγενών και το ένα από την τάξη των εντίμων. Οι δύο αναπληρωτές προέρχονται από την τάξη των ευγενών και ο ένας από την τάξη των εντίμων (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, αριθ. 10 της 9/3/1803, φ. 13r-v). Για τη συμμετοχή της δεύτερης τάξης στα όργανα διοίκησης της Πρέβεζας βλ. Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 287 σημ. 24· Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις, σ. 346-347.

82. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 2r.

83. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 18v.

84. Στις 9/3/1803 ακολουθεί νέα εκλογή δικαστών για το έτος 1803-1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 12v). Οι δικαστές που ψηφίσθηκαν κατά την εκλογή της 9/3/1803 υπέβαλαν στις 10/5/1804 την παραίτησή τους. Η παραίτηση έγινε δεκτή από το "κονκλάβε", το οποίο εξέλεξε τρεις νέους, προσωρινούς όμως δικαστές, που θα μετείχαν στη σύνθεση του Εγκληματικού και Δικανικού Δικαστηρίου δικαστηρίου (της πρώτης αγωγής) μέχρις ότου να γίνει η σύγκληση του *"κινού συμβουλίου κατά τὰς αὐτοκρατορικὰς διαταγὰς ὁπού ταχέος ἀναμένομεν"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 41r). Στις 20 Νοεμβρίου του έτους 1804 εκλέγονται πλέον από το *"Ἔνδοξον Μέγα Συμβούλιο"*, το οποίο προήλθε από τις εκλογές της 5ης/10/1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 45r και φ. 45v), οι δικαστές

ως πρωτοβάθμιο αστικό δικαστήριο καθ' ύλην αρμόδιο επί διαφορών που αφορούσαν την κυριότητα επί των ακινήτων, τις αγωγές περί νομής και κατοχής και τις αγωγές αποδόσεως χρήσεως μισθίου (ανεξαρτήτως ποσοτικών περιορισμών) λειτούργησε η Προεδρία της Διοκήσεως Πρεβέζης. Η "εξαιρετική" αυτή αρμοδιότητα της Προεδρίας προκύπτει από επιστολή της Διοκήσεως Πρεβέζης προς τους Προέδρους της Πάργας της 24ης Νοεμβρίου του έτους 1802, όπου σαφώς αναφέρεται ότι ο ενάγων (Χριστόδουλος Καραβέλας)[85] άσκησε αγωγή αποδόσεως μισθίου ενώπιον *"τῆς παρελθούσας προεδρίας, ὁποῦ ἐπαράστενε τότες τὴν ὑπερτάτην ἀξίαν καὶ ὅλα τα κριτήρια"* καθώς και ότι *"δὲν ἀπεφάσιζε εἰμὴ διαφοράς, ὁποῦ νὰ μὴν ἀποβλέπουν κυριότητα ὑποστατικῶν, καὶ ἔξωσιν ἀκινήτων κτημάτων"*[86] καθώς και από το ιστορικό υποθέσεως η οποία εκδικάζεται σε δεύτερο βαθμό από το Εφετείο Πάργας το έτος 1803[87]. Το γεγονός αυτό, της ασκήσεως δηλαδή έργου απονομής αστικής δι-

---

που θα στελεχώσουν το *"Ἐγκληματοδικανικό Κριτήριο τῆς Πρώτης Ἀγωγῆς"* Πρεβέζης για το έτος 1804-1805 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 47r), ενώ στις 21/10/1804 εκλέγονται τα νέα μέλη του εφετείου Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 47v). Κατά την εκλογή αυτή υποβάλλεται από τον Ιωάννη Γενοβέλη (βλ. και σημ. 214) η πρόταση να εξαιρούνται από το δικαστικό αξίωμα τα πρόσωπα εκείνα που *"μορεζητάρουν βασιλικά ντάτζια"* (από το βενετ. datia, dazii, που σημαίνει τους εμμέσους φόρους επί της εξαγωγής λαδιού και σταφίδας, επί της καταναλώσεως διαφόρων προϊόντων καθώς και τους τελωνειακούς δασμούς· Χ ρ . Μ α λ τ έ ζ ο υ, "Επτάνησα: Οικονομική Κατάσταση", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι΄*, σ. 227. Στη συνέχεια: Οικονομική κατάσταση). Η πρόταση έγινε δεκτή και έτσι αντικαταστάθηκε ο εκλεγείς Πέτρος Βαλεντίνης από τον Αποστόλη Αλέπαντο. Στις 17 Δεκεμβρίου 1805 ακολουθεί νέα εκλογή δικαστών για το "Δικανικό Κριτήριο πρώτης αγωγής" και τον "Σύλλογο της Επικλήσεως των πέντε" αφού προηγουμένως έγινε δεκτή η πρόταση του Σπύρου Γεωργαλή να μην αποκλείονται ως υποψήφιοι για το δικαστικό αξίωμα όσοι ασκούν το επάγγελμα του "ντατζιέρη", δηλαδή του ενοικιαστή των φόρων (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, εγγραφο της 17ης Δεκεμβρίου 1805, φ. 5r). Για το σύστημα της ενοικιάσεως των αμέσων και εμμέσων φόρων επί ενετοκρατίας δια πλειοδοσίας βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, Κεφ. ΙΕ΄, σ. 226, 236· Μ α λ τ έ ζ ο υ, Οικονομική κατάσταση, σ. 227· A. Andréades, Économie publique des Sept îles ioniennes, Corfù 1936, σ. 14, 41· G i a n n a c o p o u l o u, Français Républicains et Impériaux, σ. 143· το ενετικό φορολογικό σύστημα διατηρήθηκε στις γενικές του γραμμές και κατά τη σύντομη διάρκεια της γαλλικής κατοχής των νησιών. Για το ζήτημα πρβλ. επίσης Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, Ιονική Βιβλιογραφία, αριθ. 575, σ. 82, έγγραφο της 21/8/1799/Πηγή: ΙΑΚ (Εφετείο 35 υποφ. 1).

85. Ο Χριστόδουλος Καραβέλας υπήρξε αδελφός του Σπύρου, Αλβίζε και Πάνου Καραβέλα, διετέλεσε δε τακτικό μέλος του κονκλάβε Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις, σ. 320 σημ. 52).

86. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 30r. Για την υπόθεση αυτή βλ. και πιο κάτω § VIII, Β.

87. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **2** για την οποία βλ πιο κάτω § XIII, Β.

καιοσύνης από την Προεδρία της Διοικήσεως της πόλεως, έστω και επί συγκεκριμένων μόνον διαφορών ανεξαρτήτως ποσού (εξαιρετική αρμοδιότητα), παραπέμπει στον μετέπειτα ιδιαίτερα παρεμβατικό ρόλο που διεδραμάτισε αυτή, ως ανώτατη εκτελεστική αρχή, στην απονομή της δικαιοσύνης[88]. Από τη μεταγενέστερη του έτους 1804 περίοδο η μόνη διαθέσιμη πληροφορία είναι ότι στις 21 Ιουνίου του έτους 1808 εκδόθηκε στην Κέρκυρα Απόφαση της Επτανησιακής Γερουσίας "Περί ιδρύσεως δικαστηρίων στην πόλη της Πάργας"[89].

Καθώς οι δικαστικές περιφέρειες ταυτίζονταν με τις γεωγραφικές περιφέρειες των τριών προνομιακών πόλεων της "συμπολιτείας" είναι εμφανές ότι η οργάνωση της δικαστικής εξουσίας, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, χαρακτηρίζεται από τον αυστηρά τοπικό της χαρακτήρα καθώς ορίζεται μεν η συνύπαρξη περισσοτέρων ισοβάθμων και ομοειδών δικαστηρίων που διαθέτουν όμως κατά τόπο αρμοδιότητα περιορισμένη στο γεωγραφικό χώρο της κάθε πόλης. Η διάσπαση της δικαστηριακής ενότητας στο εσωτερικό του "Κοντινέντε" υπαγορεύτηκε σαφώς από πολιτειακούς λόγους, στον βαθμό που κάθε πόλη της "συμπολιτείας" διατήρησε την αυτονομία της στον τομέα της διοικητικής–δικαστηριακής οργάνωσης. Ταυτόχρονα η εφαρμογή του εν λόγω συστήματος εξυπηρέτησε και την κοινωνική ανάγκη της εύκολης πρόσβασης των διαδίκων στη δικαιοσύνη. Την ίδια περίοδο ανάλογα ίσχυαν και στην *"Πολιτεία τῶν Ἑπτά Ἡνωμένων Νήσων"* όπου, με βάση τις διατάξεις του Συντάγματος του 1803[90], προβλέφθηκε σε κάθε μεγάλη νησιωτική περιφέρεια η σύσταση ξεχωριστών πρωτοβαθμίων (*"Δικαστήρια Πρώτης Ἐνστάσεως"/"Dicastero"*) και δευ-

---

88. Για το ζήτημα βλ. πιο κάτω § VI, Α.

89. Η σχετική απόφαση αναφέρεται από τους Π α π α δ ό π ο υ λ ο, Ιονική Βιβλιογραφία, Giustizia. Corfù .....21 giugno..In nome di S. M. ..Il Senato, σ. 133 και É. L e g r a n d, Bibliographie Ionienne. Description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des Sept–Iles ou concernant ces Iles du Quinzième siècle à l' année 1900, έκδοση Hubert Pernot, τ. 1, Paris 1910, σ. 784. Δυστυχώς η πρόσβαση στο περιεχόμενο του σχετικού εγγράφου δεν ήταν εφικτή.

90. Το Σύνταγμα του 1803 δεν επικυρώθηκε από την Ρωσική Αυλή. Ωστόσο, σύμφωνα με το ακροτελεύτιο "πρόσθετο άρθρο" (addi detto) του Συντάγματος αυτού (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Γ΄, σ. 708· Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, σ. 76-77), η αναθεώρησή του δεν ήταν επιτρεπτή πριν από τον Απρίλιο του έτους 1806, θα αφορούσε δε μόνον τις μη θεμελιώδεις διατάξεις του και θα ακολουθούσε την αυστηρή διαδικασία που καθόριζε το συγκεκριμένο άρθρο (παρ. 2). Συνεπώς το Σύνταγμα του 1803 εφαρμόσθηκε στα Επτάνησα από τον Νοέμβριο του 1803 μέχρι την 15η Δεκεμβρίου του έτους 1806, οπότε το νομοθετικό Σώμα ψήφισε νέο σχέδιο Συντάγματος που μεταρρύθμισε το προηγούμενο στα σημεία εκείνα που καθόριζαν το πλαίσιο εξουσίας της Ρωσίας, ως προστάτιδας δυνάμεως της Ιονίου Πολιτείας. Το Σύνταγμα ωστόσο του 1806 δεν εφαρμόσθηκε δεδομένου ότι στις 8/7/1807 η Επτάνησος Πολιτεία παραχωρήθηκε στη Γαλλία υπό προσωρινό Πολιτικό Οργανισμό που ίσχυσε μέχρι την πτώση και αιχμαλωσία του Μ. Ναπολέοντα (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, σ. 663).

τεροβαθμίων (*"Δικαστήρια τῆς Ἐκκλήτου/Tribunali di Apppelllazione"*) δικαστηρίων[91]. Το σύστημα της τοπικής δικαστηριακής οργάνωσης των νήσων είχε ωστόσο ήδη υιοθετηθεί και από το σχέδιο Συντάγματος του 1800 σύμφωνα με το οποίο το Μέγα ή Γενικό Συμβούλιο κάθε νησιού εξέλεγε τους πολιτικούς και οικονομικούς δικαστές του νησιού αυτού και προσδιόριζε τον αριθμό των αστικών και ποινικών

---

91. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Γ΄ (Σύνταγμα 1803), Tit. VI, άρθρα 153, 154, 155. Το Σύνταγμα του 1803 παρείχε εξουσιοδότηση για την έκδοση ειδικού νόμου που θα καθόριζε λεπτομερώς τις αρμοδιότητες των δικαστηρίων και τη διαδικασία που θα ακολουθείτο ενώπιον των αστικών δικαστηρίων. Με βάση την επιταγή του Συντάγματος του 1803 εκδόθηκε το έτος 1804 ο νέος "Οργανισμός των Ιονίων δικαστηρίων και Πολιτική Δικονομία της Επτανήσου Πολιτείας" (CPC 1804) που υποδιαιρείτο σε 14 τίτλους και περιελάμβανε 494 άρθρα. Ο νέος Κώδικας επέφερε αρκετές τροποποιήσεις σε διατάξεις προγενεστέρων νομοθετημάτων δικονομικού δικαίου (CPC 1804, Tit. VIII , Sez. 1, άρθρο 226, για τη διαδικασία ενώπιον των πρωτοδικείων· πρβλ. Σύνταγμα 1803, άρθρο 153/CPC 1804, Tit. X, Sez. 1, άρθρο 380 για τη διαδικασία ενώπιον των εφετείων· πρβλ. Σύνταγμα 1803, άρθρο 154) για τούτο δε, κατά τον Θ. Φραγκόπουλο, αποτέλεσε το *"πρῶτο ἰθαγενές νομοθέτημα ..... ἐν ᾧ ὁ Ἰόνιος λαός ἠγωνίσατο πρός κατάλυσιν τῶν ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἱδρυθέντων θεσμῶν τοῦ διαδικαστικοῦ δικαίου"* (Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 8). Μία απο τις βασικές καινοτομίες του CPC 1804 ήταν η τροποποίηση του συστήματος κάθετης οργάνωσης των πολιτικών δικαστηρίων που ίσχυσε στην περιοχή ήδη από τις αρχές του 17ου αιώνα. Σύμφωνα ειδικότερα με το προϊσχύσαν σύστημα, πρωτοβάθμια μεν δικαστήρια λειτουργούσαν ξεχωριστά σε κάθε νησί (Πραιτωριανό, Υπαρχιακό και Δικαστήριο Ενιαυσίων Δικαστών Κερκύρας, Προβλεπτής και Πάρεδροι Ζακύνθου, Προβλεπτής και Πάρεδροι Κεφαλληνίας, Τακτικός και Έκτακτος Προβλεπτής Λευκάδας, Κυβερνήτης Πάργας, Καπετάνος Παξών), ως δευτεροβάθμιο όμως δικαστήριο λειτουργούσε –από τα μέσα του 17ου αιώνα και μετά, σε αντικατάσταση του Πραιτωριανού Δικαστηρίου Κερκύρας– το Πρώτιστο Δικαστήριο (Foro Primario), όπου χρέη δικαστή εκτελούσε ο Γενικός Προβλεπτής (Βάϊλος) Κερκύρας και δίκαζε τις εφέσεις κατά των αποφάσεων όλων των πρωτοβαθμίων δικαστηρίων όχι μόνον της Κέρκυρας (Πραιτωριανού, Υπαρχιακού και Δικαστηρίου των ενιαυσίων δικαστών) αλλά και των άλλων ενετοκρατουμένων Ιονίων νήσων (δηλαδή των αποφάσεων των Προβλεπτών και Παρέδρων Κεφαλληνίας και Ζακύνθου, του Κυβερνήτη Πάργας και του Καπετάνου Παξών). Ωστόσο και οι αποφάσεις του Πρωτίστου Δικαστηρίου Κερκύρας μπορούσαν να εφεσιβληθούν από τους Ενετούς υπηκόους ενώπιον των δικαστηρίων της Ενετίας (Αστοδικεία), ενώ οι σημαντικότερες δικαστικές υποθέσεις μπορούσαν όχι μόνον να εφεσιβληθούν αλλά και να πρωτοεισαχθούν στα δικαστήρια της Βενετίας (Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, Κεφ. Ε΄, σ. 137, κεφ. ΙΔ΄, σ. 228· Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 497, 498). Ειδικώς δε οι αποφάσεις του Τακτικού και Έκτακτου Προβλεπτή Λευκάδας ο οποίος δίκαζε σε πρώτο βαθμό τις αστικές διαφορές των κατοίκων Λευκάδας (αλλά και Πρέβεζας και Βόνιτσας δεδομένου ότι οι πόλεις αυτές υπάγονταν στην ανώτατη πολιτική και στρατιωτική εξουσία του Reggimento Λευκάδας) εκκαλούνταν ενώπιον του Γενικού Προνοητή Θαλάσσης ή Ανατολής ή στα ενετικά δικαστήρια (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Α΄, σ. 545 επ.).

δικαστηρίων που θα λειτουργούσαν, τη διαδικασία που θα ακολουθείτο ενώπιον τους καθώς και τα αστυνομικά μέτρα που θα έπρεπε να επιβάλουν[92].

V. ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Η αποκλειστική διαχείριση των ζητημάτων που αφορούσαν στην οργάνωση της τοπικής δικαιοσύνης καθώς και η άσκηση του ελέγχου των δικαστικών οργάνων και της νομιμότητας των δικαστικών αποφάσεων στο εσωτερικό κάθε πόλεως από τα διοικητικά όργανα της πόλεως αυτής και μόνον (Προεδρία διοικήσεως ή "κονκλάβε")[93] όχι μόνον καθιστούσε αυτόνομη κάθε πόλη της "συμπολιτείας"[94] έναντι των

---

92. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρα τέταρτο, έκτο. Το Σύνταγμα εισήγαγε εξαίρεση μόνον για τα μικρότερα νησιά των Παξών και της Ιθάκης τα οποία, λόγω ελλείψεως Συμβουλίων ευγενών, θα ίδρυαν τα τοπικά δικαστήρια (πολιτικά και ποινικά, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια) κατά το σύστημα που ίσχυε πριν από τη γαλλική κατάκτηση, ενώ οι κάτοικοί τους είχαν το δικαίωμα να απευθύνονται προς οριστική κρίση των εκκρεμών δικαστικών τους υποθέσεων στα δικαστήρια όποιου ομόσπονδου νησιού επιθυμούσαν (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο δέκατο). Πιο διηρημένη, όσον αφορά στα γεωγραφικά όρια της αρμοδιότητας των δικαστηρίων, εμφανίζεται η δικαστική οργάνωση που επεβλήθηκε στην περιοχή της Επτανήσου από τους δημοκρατικούς Γάλλους (1797-1799) με βάση το Γαλλικό Σύνταγμα της 22/8/1795. Σύμφωνα ειδικότερα με το Σύνταγμα αυτό η διοικητική διοργάνωση των προσωρινών δημαρχείων αντικαταστάθηκε από εκείνη των νομαρχιακών διευθύνσεων οι οποίες συνένωσαν κάτω από μια κεντρική επιχώριο διεύθυνση (του γάλλου νομάρχη) όλα τα νησιά που υπάγονταν στον ίδιο νομό. Για την εκδίκαση των αστικών υποθέσεων ιδρύθηκαν αστοδικεία (ειρηνοδικεία) – κατά τμήματα πόλεων, προάστεια και περίχωρα – και πρωτοδικεία. Τα αστοδικεία δίκαζαν τις υποθέσεις που δεν υπερέβαιναν το ποσόν των 1000 φράγκων και αφορούσαν ιδιοκτησιακές διαφορές ενώ παράλληλα λειτουργούσαν και ως διαιτητικά δικαστήρια, εφ' όσον το επιθυμούσαν οι διάδικοι, οπότε η απόφασή τους ήταν ανέκκλητος. Οι αποφάσεις των αστοδικείων εκκαλούνταν ενώπιον του πρωτοδικείου του πλησιέστερου νησιωτικού νομού (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 635-636). Ειδικότερα δε στο νησί της Κέρκυρας συστάθηκαν, ως πολιτικά δικαστήρια, επτά ειρηνοδικεία –κατά πόλεις, προάστεια και περίχωρα–, δύο τριμελή πρωτοδικεία (ενώπιον των οποίων εφεσιβάλλονταν οι αποφάσεις των ειρηνοδικείων) και ένα δεκαμελές εφετείο (Ν. Μ ο σ χ ο ν ά, "Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821. Η κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ΄*, σ. 384· Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 602· Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Περί της εκλογής δικαστικών και διοικητικών αρχών εις την νήσον Κέρκυραν. Βενετοκρατία-Δημοκρατικοί Γάλλοι (1797-1799)", *ΕΚΕΙΕΔ, 22 (1975)*, Αθήναι 1977, σ. 4-5).

93. Για το ζήτημα αυτό βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω § VI, Α.

94. Μεταξύ των πόλεων αυτών, όπως τονίζεται σε επιστολή του έτους 1819 του Γενικού Προξένου της Μ. Βρεττανίας κατά την περίοδο 1819-1835 W. Meyer προς το Foreign Office και τις Βρεττανικές αρχές της Επτανήσου, η Πάργα είχε επιδείξει, –σε όλη τη διάρκεια της

άλλων, αλλά καθιέρωνε και την πλήρη ισοτιμία μεταξύ των τριων πόλεων σε επίπεδο φορέων ασκήσεως της κρατικής εξουσίας. Όσον αφορά ειδικότερα στη δικαιοδοτική λειτουργία η αυτονομία αυτή σήμαινε ότι απαγορευόταν αυστηρά η παρέμβαση των δικαστηρίων ή των διοικήσεων των άλλων πόλεων της "συμπολιτείας" σε υποθέσεις που είχαν κριθεί τελεσιδίκως ή εκκρεμοδικούσαν ενώπιον των δικαστηρίων μιάς πόλεως.

Χαρακτηριστικά για την απαγόρευση αναμίξεως της διοικήσεως και των δικαστηρίων των άλλων πόλεων σε δικαστική υπόθεση που έχει κριθεί από το δικαστήριο μιας πόλεως είναι όσα διαδραματίσθηκαν σε υπόθεση που απασχόλησε το πρωτοβάθμιο δικαστήριο Πάργας στα 1806[95]. Πρόκειται για αντιδικία μεταξύ του Ιωάννου Δεσίλα Πάντζα, ως επιτρόπου της Ελένης Γιαννίκα, χήρας του Γιαννίκα Γκίκα, κατά του Ανδρέα Δεσίλα Μάστρακα. Στη δίκη ως *"διαφεντευτής"* (ή *"ἐντερβενιέντες"*)[96] του Πάντζα παρίσταται ο ευγενής Α. Κόνταρης, ενώ, ως "διαφεντευτής" του Μάστρακα, ο ευγενής Μπ. Γαβαλάς και οι δύο καταγόμενοι από την Αγία Μαύρα (Λευκάδα). Όπως προκύπτει ειδικότερα από τα σχετικά έγγραφα του βιβλίου διοικήσεως Πρεβέζης της 16ης και 17ης/3/1806[97], το Κριτήριο πρώτης αγωγής Πάργας εξέδωσε στις 1/6/1805 απόφαση με την οποία θεώρησε άκυρη τη νομιμοποίηση στη δίκη του Μπ. Γαβαλά[98]. Ο ηττηθείς διάδικος, Ανδρέας Δεσίλας Μάστρακας, άσκησε ενώπιον του Συλλόγου της Επικλήσεως των Πέντε Πρεβέζης έφεση κατά της αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πάργας. Στις 21/2/1806 εκδόθηκε τελεσίδικη απόφαση (*"σπάτζο"*)[99] του "Συλλόγου της Επικλήσεως των Πέντε" Πρεβέζης που

ενετικής κατοχής–, ιδιαίτερη ανεξαρτησία οφειλόμενη εν μέρει στην πολιτική των ενετών proveditori και εν μέρει στις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της περιοχής. Όπως ειδικότερα αναφέρει ο Βρεττανός Πρόξενος, η περιοχή της Πάργας επροστατεύετο έναντι των από ξηράς επιθέσεων με το φυσικό σύνορο ενός αριθμού μικρών χωριών και τοπικών ομάδων που υποστηρίζονταν από την κεντρική ενετική διοίκηση ("Η Ήπειρος, ο Αλή Πασάς και η Ελληνική Επανάσταση. Προξενικές εκθέσεις του William Meyer από την Πρέβεζα", τ. Α΄ (1819-1821), επιμέλεια Ε. Π ρ ε β ε λ ά κ η – Κ. Κ α λ λ ι α τ ά κ η - Μ ε ρ τ ι κ ο π ο ύ λ ο υ, *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας–12, Ακαδημία Αθηνών–ΚΕΙΝΕ*, Αθήνα 1996, σ. 22).

95. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, διάφορα έγγραφα της διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1806.

96. Βλ. πιο κάτω § IX, Β.

97. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφα της 16ης και 17ης/3/1806, φ. 23v-25v.

98. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14/3/1806, φ. 22v, *"ἐδιώρισεν ὅτι οὖσα ἡ διαφορὰ ἀπάνω εἰς τὴν μεθοδικὴν τάξιν..."*· πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της16/3/1806, φ. 23v, *"διὰ τὴν ἀσουτζιὸν του μάστρακα..."*.

99. Σύμφωνα με το ενετικό δικονομικό δίκαιο οι τελεσίδικες αποφάσεις των Συλλόγων (δικαστηρίων) καθώς και του Συμβουλίου των 40 αποκαλούνταν στην πρακτική Spazzi και διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες, στα Spazzi di taglio, με τα οποία ακυρώνονταν οι πρωτόδικες αποφάσεις, και στα Spazzi di laudo, με τα οποία επικυρώνονταν οι πρωτόδικες αποφάσεις (M.

επίσης θεώρησε άκυρη τη νομιμοποίηση του "διαφεντευτή" του Μάστρακα, Μπ. Γαβαλά[100], ενώ η κρίση του δικαστηρίου για το ουσιώδες ζήτημα παρέμενε εκκρεμής.

Κατόπιν αυτών, ο Μπ. Γαβαλάς, ως πληρεξούσιος του Ανδρέα Δεσίλα Μάστρακα, βασιζόμενος στα δύο ψηφίσματα των γενικών συνελεύσεων της πόλεως Πρεβέζης της 23ης Μαρτίου 1802 και της 1ης Μαρτίου 1803[101] με τα οποία ανατίθετο στο κονγκλάβε κάθε πόλεως ο έλεγχος της ορθής τηρήσεως των νόμων από τα δικαστήρια της πόλεώς του[102], απευθύνθηκε στο κονγκλάβε Πρεβέζης αιτούμενος την παρέμβασή του στην υπόθεση.

Κατόπιν της αιτήσεως Γαβαλά, το κονκλάβε Πρεβέζης επελήφθη της υποθέ-

---

F e r r o, Dizionario del Diritto Comune e Veneto, τ II, Venezia 1847, σ. 736. Στη συνέχεια: Dizionario). Πρβλ. και Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25/2/1806, φ. 15ν (*"καὶ διὰ τοῦτο μὲ τὴν παῦσιν τῆς ἐνεργίας τῆς αὐτῆς ἀποφάσεως, καὶ τῆς ἄλλης κρίσεως ὁποῦ κρέμαται εἰς τὸν ἴδιον σύλλογον, μεταξύ τῶν αὐτῶν μερῶν..."*). Επίσης, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, έγγραφο της14/3/1806, φ. 23r (*"νὰ πέμψῃ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἴδιον σύλογον, διὰ τὴν παῦσιν τῆς ἐνεργίας τοῦ αὐτοῦ σπάτζου, καὶ τῆς ἄλλης κρίσεως εἰς τὸ οὐσιώδες τῶν ἰδίων μερῶν ὁποῦ κρέμεται εἰς τὸ ἴδιον δικαστύριον"*).

100. Η προσβαλλόμενη απόφαση θα πρέπει να ήταν απόφαση που είχε αποφανθεί τελεσιδίκως επί παρεπίμπτοντος ζητήματος της δίκης (όπως η έγκυρη νομιμοποίηση του ενός των διαδίκων), δημοσιεύθηκε δε στο Βιβλίο των αποφάσεων του Κριτηρίου από τον *"μινίστρο Καγκελλάριο"*, παρόντων των διαδίκων· πρβλ. και σχετικό έγγραφο (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 16ης Μαρτίου 1806, φ. 23r), με το οποίο η Προεδρία της Διοικήσεως ζητά από το εφετείο Πρεβέζης να προσκομίσει στο τοπικό κονγκλάβε το καθολικό βιβλίο των αποφάσεων του δικαστηρίου. Είναι πιθανόν ότι, κατά την τότε ισχύουσα δικονομία, και κατ' αναλογία με τα ισχύοντα στο Κανονικό Δίκαιο, στην αρχική συνεδρίαση του δικαστηρίου ή σε ειδικά οριζόμενη ημέρα προβάλλονταν από τον εναγόμενο οι δικονομικές ενστάσεις καθώς και η άρνηση της συνδρομής των διαδικαστικών προϋποθέσεων της δίκης, διεξήγετο ιδιαιτέρα συζήτηση επ' αυτών και ακολουθούσε έκδοση αποφάσεως με την οποία, είτε γίνονταν απιδεκτές μία ή περισσότερες από τις προβληθείσες ενστάσεις ή απορρίπτονταν αυτές και διατασσόταν η πρόοδος της δίκης (Γ. Ρ ά μ μ ο υ, Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, τ. 1, Αθήναι 1978, σ. 16. Στη συνέχεια: Αστικό Δικονομικό Δίκαιο). Πρβλ. δικαστική υπόθεση Ι. Γγενοβέλη κατά της συζύγου του, Ξ. Βασιλάκη, έτους 1802, όπου το δικαστήριο του Συλλόγου των πέντε Πρεβέζης αποφαίνεται επί του ζητήματος της νομιμοποιήσεως της εναγομένης πριν να προχωρήσει στη συζήτηση επί της ουσίας της διαφοράς των διαδίκων μερών (Σ τ α μ ο ύ λ η , Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 9/12/1802, φ. 33ν).

101. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 23/3/1802, φ. 4ν και έγγραφο της 1/3/1802 φ. 10r. Με τα ψηφίσματα αυτά (*"θεσπίσματα"*) έγιναν αποδεκτές οι σχετικές προτάσεις που υπέβαλαν οι τρεις πρόεδροι της διοικήσεως της πόλεως Πρεβέζης (Πέτρος Βαλεντίνης, Νικόλαος Παπατριαντάφυλος και Μαρίνος Λουρόπουλος) προς το Γενικό Συμβούλιο της πόλεως την 23η Μαρτίου 1802 και την 1η Μαρτίου 1803.

102. Για τα ψηφίσματα αυτά βλ. επίσης πιο κάτω § VI, Α.

σεως και έθεσε το ζήτημα σε ψηφοφορία[103]. Με το σχετικό ψήφισμα της 25/2/1806 αποφασίσθηκε να ζητηθεί[104] η γνωμοδότηση ενός νομομαθούς από την Αγία Μαύρα, του Α. Σταύρου, επειδή το τιθέμενο προς επίλυση δικονομικό ζήτημα[105] ξεπερνούσε τις νομικές γνώσεις των μελών του κονκλάβε[106]. Συγχρόνως δε απέστειλε δύο οδηγίες περί αναστολής εκτελέσεως των εκδοθεισών δικαστικών αποφάσεων, την πρώτη προς το εφετείο Πρεβέζης, με την οποία ζητούσε την αναστολή εκτελέσεως της από 20-21/2 εκδοθείσας αποφάσεώς του[107], και τη δεύτερη προς το πρωτοβάθμιο δικαστήριο Πάργας, με την υπόδειξη να μην λάβει υπ όψει του οποιαδήποτε επιστολή του εφετείου Πρεβέζης περί εκτελέσεως της αποφάσεώς του[108]. Παράλληλα, και με αφορμή κάποια δικαστική ενέργεια του εφετείου, με την οποία προφανώς το δικαστήριο αυτό δεν συμμορφώθηκε προς τη σχετική οδηγία του κονκλάβε, απέστειλε νέα επιστολή υποδεικνύοντας στους δικαστές ότι οι ενέργειές τους θα πρέπει να ευθυγραμμισθούν με τις ενέργειες του κονκλάβε και υπενθυμίζοντάς τους, κατά τρόπο μάλλον έντονο, τη νόμιμη αρμοδιότητά του να ελέγχει τους δημοσίους λειτουργούς[109].

Χωρίς να αναμένει την έκβαση της υποθέσεως, ο Ι. Δ. Πάτζας, δια του "δια-

---

103. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25/2/1806, φ. 15r. Θα πρέπει ωστόσο να γινόταν κατάχρηση της δυνατότητας των διαδίκων να ζητούν τη συνδρομή του κονκλάβε επί εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων. Για το ζήτημα βλ. πιο κάτω § Χ.

104. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25ης Φεβρουαρίου 1806, φ. 15v. Οι σχετικές αποφάσεις του κονκλάβε για υποβολή ερωτήματος στον Α. Σταύρου ελήφθησαν στις 25 και 27/2/1806 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14/3/1806, φ. 23v και έγγραφο της 17/3/1806, φ. 24v). Η σχετική επιστολή προς τον Α. Σταύρο φέρει την ημερομηνία της 11ης Μαρτίου 1806 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, φ.19r).

105. *"ἐδιώρισεν ὅτι οὖσα ἡ διαφωρὰ ἀπάνω εἰς τὴν μεθοδικὴν τάξιν.....",* Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14/3/186, φ. 23r).

106. Πρόκειται για παγία τακτική των διοικητικών οργάνων των πόλεων της συμπολιτείας του Ακρωτηρίου, οι οποίες, ως *"ὑστερημέναι ἀπό ὑποκείμενα πρακτικὰ καὶ ἀξιόλογα",* ανέθεταν συχνά τις γνωμοδοτήσεις για σοβαρά νομικά ζητήματα σε εξέχοντες νομομαθείς (*"ρήτορας ἐπιστήμονας"*) προερχομένους από την Επτανησιακή Πολιτεία. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25ης Φεβρουαρίου 1806, φ. 15r.

107. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 23/2/1806, φ. 14v.

108. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 26/2/1806, φ.16r-v.

109. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 26ης /2/1806, φ. 16v. Ιδιαίτερα αυστηρό αλλά και ενδεικτικό για τις εξουσίες του κονκλάβε στον τομέα απονομής της δικαιοσύνης, είναι το ύφος της επιστολής αυτής όπου διαβάζουμε σχετικά: *"Ο σύλλογός σας χρεωστᾶ βέβαια τὸ σέβας, καὶ εὐπείθειαν τῆς ἀνωτέρας ἐξουσίας μας, ὁποῦ παραβλέποντας διὰ ὕστερη φορὰν εἰς τὰ σημειωθέντα τῆς ἄνωθεν ἐπιστολῆς σας, σᾶς ἐπιτάττομεν ἀπαραιτήτως τὴν παῦσιν ὥς τὴν προλαβούσαν μας ἐπιστολήν, κράζοντάς σας εἰς χρέος, καὶ εἰς ἀπολογίαν κάθε συμβενόμενον σφάλμα...".*

φεντευτού" του Α. Κόνταρη, υπέβαλε στις 26/2/1806 στη διοίκηση και κονκλάβε Πάργας έφεση (*"ἀπελατζιόν"*) κατά της αποφάσεως του κονκλάβε Πρεβέζης της 25/2 καθώς και κατά της οδηγίας του προς το εφετείο Πρεβέζης περί αναστολής εκτελέσεως της αποφάσεώς του[110]. Η ενέργειά του αυτή θεωρήθηκε από το κονκλάβε Πρεβέζης ως πρωτοφανής, παράνομος και αυθάδης, διότι παραβίασε το θεμελιώδες δικαίωμα του κονκλάβε να ασκεί τον αποκλειστικό έλεγχο των δικαστηρίων της πόλεώς του, όπως αυτό είχε υπαγορευθεί από τις συνθήκες και τα επακολουθήσαντα ψηφίσματα των συνελεύσεων της πόλεως[111]. Για τον λόγο δε αυτό, η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης με σχετική της επιστολή την οποία απηύθυνε στο κονκλάβε Πάργας στις 14/2/1806, διαμαρτυρήθηκε έντονα για την ενέργεια του Ι. Πάντζα. Στο έγγραφο αυτό η Διοίκηση Πρεβέζης προτρέπει τη Διοίκηση της Πάργας να απορρίψει το αίτημά του Πάντζα (περί επανεξετάσεως της υποθέσεως από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Πάργας)[112] συμμορφούμενη με το περιεχόμενο των ιδρυτικών της συμπολιτείας συνθηκών που διαφύλασσαν αυστηρά την αυτονομία των πόλεων της "συμπολιτείας". Συγκεκριμένα δε η Διοίκηση Πρεβέζης ζήτησε από το κονγκλάβε και την Προεδρία της Πάργας να μεσολαβήσει προς τον *"μινίστρο σεκρετάριο"* της Διοικήσεως Πάργας για την απόρριψη της εφέσεως Πάντζα προκειμένου να μην θιγεί η θεμελιώδης αρχή της αυτοδιοικήσεως της καθεμιάς από τις τρείς πόλεις.

Εν τω μεταξύ, στις 12/3/1806, ο Α. Σταύρου απέστειλε στη διοίκηση Πρεβέζης τη σχετική γνωμοδότησή του με την οποία χαρακτηρίζονται παράνομες, τόσο

---

110. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14/3/1806, φ. 23r. Η έφεση καταχωρήθηκε στις πράξεις του νοταρίου Πέτρου Βαλεντίνη.

111. Για τον λόγο δε αυτό το κονκλάβε Πρεβέζης εξέδωσε αργότερα την από 11/3/1806 απόφαση με την οποία όπως προκύπτει από μεταγενέστερο έγγραφο που απευθύνει η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης προς τον Πρύτανη Λευκάδας Στελιανό Βλασόπουλο, επέβαλε στον Κόνταρη την πειθαρχική ποινή της τρίχρονης αποχής, ως συνηγόρου, από τα αστικά δικαστήρια. Αν και η ποινή αυτή μειώθηκε αργότερα σε ένα χρόνο, η Διοίκηση Πρεβέζης παρακαλεί τον Πρύτανη να καλέσει ενώπιον του τον Κόνταρη και να του απευθύνει τις δέουσες συστάσεις (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, έγγραφο της 18/3/1806, φ. 25v). Την ίδια ημέρα, με άλλο έγγραφό της, η Προεδρία της διοικήσεως Πρεβέζης ενημερώνει τον "αβοκάτο" Αγίας Μαύρας Ανδρέα Σταύρο για την απόφαση που έλαβε το κονγκλάβε να εξορίσει τον Κόνταρη (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, έγγραφο της 18ης/3/1806, φ. 26v). Για την επί ενετοκρατίας επιβολή πειθαρχικών αλλά και αυστηρών ποινικών ποινών σε δικηγόρους και υποδικηγόρους εφ' όσον είχαν προβεί σε παράνομες ή στρεψόδικες ενέργειες βλ. Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 511.

112. Συγκεκριμένα υποδεικνύεται στη Διοίκηση της Πάργας να παρέμβει στο "Κριτήριο της πρώτης αγωγής" της πόλεως Πάργας προκειμένου να διαγραφεί η απόφαση του Κριτηρίου του "Συλλόγου των Πέντε" Πρεβέζης που έχει διαβιβαστεί σ' αυτό.

η απόφαση του εφετείου Πρεβέζης της 21ης/2/1806, όσο και η πρωτόδικη απόφαση του Κριτηρίου της Πάργας της 1/6/1805 με τις οποίες είχε θεωρηθεί άκυρη η νομιμοποίηση του Μπ. Γαβαλά[113]. Οι Πρόεδροι της διοικήσεως Πρεβέζης, οι οποίοι μετείχαν στη σύνθεση του "κονγκλάβε" της πόλεως Πρεβέζης[114], αποδέχονται την γνωμοδότηση Σταύρου και αποφασίζουν, ασκώντας την εξουσία που τους έχει παρασχεθεί, να ακυρώσουν την απόφαση του Συλλόγου της Επικλήσεως των Πέντε Πρεβέζης της 21ης/2/1806. Άξιο να σημειωθεί είναι ότι η απόφαση του κονγκλάβε δεν υπεισέρχεται στο πραγματικό μέρος της κρινομένης υποθέσεως ούτε αποφαίνεται επί της ουσίας της υποθέσεως αλλά περιορίζεται μόνον στην κρίση του νομικού μέρους[115]. Συγχρόνως δε επιτρέπει την επανεξέταση της υποθέσεως από τα δικαστήρια το πιθανότερο εφ' όσον κάποιο από τα διάδικα μέρη υποβάλει σχετική αίτηση[116]. Κατά συνέπεια το κονγκλάβε Πρεβέζης λειτουργεί στην προκειμένη περίπτωση σε σχέση με τις αποφάσεις των τοπικών δικαστηρίων ως αναιρετικό δικαστήριο, το οποίο εξαφανίζει μεν τις αποφάσεις των κατωτέρων δικαστηρίων εφ' όσον υπάρχει φανερή παράβαση δικονομικού κανόνα, δεν υπεισέρχεται όμως στην εξέταση του πραγματικού μέρους της υποθέσεως αλλά αναπέμπει την δίκη στο αρμόδιο δικαστήριο για να επανεξετάσει την υπόθεση[117]. Η σχετική από-

---

113. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 16ης Μαρτίου 1806, φ. 23ν.

114. Βλ. πιο κάτω § VI, Α.

115. Την παραβίαση της δικονομικής διατάξεως που σχετιζόταν με τη νομιμότητα της εντολής προς τον δικαστικό του πληρεξούσιο θα πρέπει να είχε ήδη προβάλει ο εναγόμενος ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης. Πρβλ. την απόφαση του δικαστηρίου αυτού που εκδόθηκε στις 21/2/1806 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 17/3/1806, φ. 24r, *"ἀποφασισμένη οὖσα ἀπὸ τὸν πολιτικὸν τοῦτον σύλογον τῆς ἐπικλήσεως μὲ σπάτζο του 21 φεβρουαρίου ἀπελθόντος ἡ διαφορά μεταξὺ μάστρακα καὶ πάντζα, διὰ τοὺς τίτλους του"*). Για τούτο ίσως γίνεται παραδεκτός, ως προτεινόμενος λόγος εξαφανίσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως, ενώπιον του τοπικού κονκλάβε που κρίνει την υπόθεση ως ένα είδος αναιρετικού δικαστηρίου. Πρβλ. Β. Ο ι κ ο ν ο μ ί δ ο υ – Μ. Λ ι β α δ ά, Εγχειρίδιον της Πολιτικής Δικονομίας, τ. Γ΄, έκδ. 6η, Αθήναι 1907, § 247 σημ. 13 (στη συνέχεια: Πολιτική Δικονομία)].

116. Από την απόφαση του κονκλάβε δεν προκύπτει με σαφήνεια εάν η παραπομπή είναι υποχρεωτική, οπότε η απόφαση απλώς ορίζει τα πρόσωπα που νομιμοποιούνται να τη ζητήσουν, ή η πρωτοβουλία της επανεκδικάσεως της υποθέσεως επαφίεται στους διαδίκους (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 2ας Μαΐου 1806, φ. 28ν, *".... διὰ ἀνομίαν ἠλιώσαμεν τὴν γηνομένην ἀπόφασιν τοῦ συλόγου πλὴν χωρὶς νὰ σφαλήσομεν τῶν κρησολογουμένων μερῶν τὴν ξανὰ ἀκρόασιν τῆς ἰδίας διαφωρᾶς."*). Για τη δυνατότητα επανεξετάσεως των οριστικών ή ακόμα και τελεσιδίκων δικαστικών αποφάσεων βλ. πιο κάτω § XIII, Β.

117. Πρβλ. Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος ς΄, άρθρο ρης΄, *"Ὁ Νόμος διορίζει τὰς μεθόδους, δι' ὧν τὸ Δικαστήριον τῆς Ἀποκυρώσεως ἀναπέμπει τὰς πολιτικὰς καὶ ἐγκληματικὰς δίκας πρὸς τὸν ἀνήκοντα Κριτήν"*. Με βάση τη συνταγματική αυτή

φαση εγγράφεται στο κάτω μέρος της γνωμοδοτήσεως Σταύρου στις 16/3/1806[118].

Παρά ταύτα η διοίκηση και το κονκλάβε Πάργας, καταχρώμενη των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί με τη συνθήκη της Πρέβεζας στις διοικήσεις των πόλεων του "Ακρωτηρίου", όχι μόνον αποδέχθηκε το αίτημα του Κόνταρη και επεκύρωσε την απόφαση του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης της 21ης/2/1806, αλλά παρέπεμψε ξανά την υπόθεση στο Κριτήριο της πρώτης αγωγής Πάργας για να επανεξετάσει την υπόθεση[119].

Κατόπιν αυτών στις 2 Μαΐου του 1806 η Προεδρία της διοικήσεως Πρεβέζης απευθύνεται πλέον στον τούρκο Διοικητή του Ακρωτηρίου, Αμπτουλάχ Μπέη, και ζητά την παρέμβασή του στην υπόθεση, υπό την ιδιότητά του ως ρυθμιστού του πολιτειακού καθεστώτος των τριών πόλεων[120]. Στο σχετικό έγγραφο καταγράφεται η επιθυμία της διοικήσεως της Πρέβεζας να διασφαλισθεί με κάθε τρόπο η ισοτιμία στη διαχείριση των πολιτικών υποθέσεων που είχε παρασχεθεί στις τρεις πόλεις της "συμπολιτείας" από τη συνθήκη της Πρέβεζας και παρακαλείται ο βοεβόδας να αποστείλει τον φάκελο της υποθέσεως στην Επτανησιακή Γερουσία για να αποκατασταθεί η διασαλευθείσα έννομη τάξη στην περιοχή[121]. Τελικός σκοπός της διοικήσεως της Πρέβεζας είναι, όπως προκύπτει από το ψήφισμα της Προεδρίας της 10/5/1806[122], να προκαλέσει παρέμβαση της Επτανησιακής Γερουσίας με την οποία αυτή θα αποφαίνεται, ως υπέρτατος πλέον κριτής, για τη νομιμότητα των ενεργειών και ψηφισμάτων της διοκήσεως της Πρέβεζας[123]. Καλείται συνεπώς ένα σαφώς εξω-

---

εξουσιοδότηση, η διαδικασία που ακολουθείτο μετά την αναίρεση δικαστικής αποφάσεως καθορίσθηκε με τις διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1804 (CPC 1804, Tit. XIII, Sez. III, άρθρα 459 επ.). Για το ζήτημα αυτό βλ. και πιο κάτω § VI, Α.

118. Πρβλ.. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 17ης/3/1806, φ. 25r.

119. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 17/3/1806, φ. 22v σε συνδυασμό με έγγραφο της 2/5/1806, φ. 28v.

120. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 2/5/1806, φ. 28r, *"ἡ ἐξουσία τῆς ἐκλαμπρωτητό σου ἐξαπλόνεται ὄχι μόνον εἰς τὴν διαυθέντευσιν τῆς ηρήνης τοῦτων τῶν τρηῶν ἐνομένον πόλεων τοῦ ἀκρωτηρίου ἀλλά καί εἰς τὴν προφύλαξην τῆς ὑποταγής τῆς καλῆς τάξεως τῆς ἁρμωνείας καί τῆς ἀδελφηκῆς ἀνταποκρήσεως εἰς τούτες τές τρεὶς ἠνομένες πολητείες πάργας, βόνητζας καί πρεβέζης"*. Ο ρόλος του βοεβόδα ως επιτετραμμένου με την απαρέγκλιτη εφαρμογή των συνθηκών δεν αναιρείται από τον αποκλεισμό του από την άσκηση της δημόσιας διοίκησης και την ανάθεση της εκτελεστικής εξουσίας στις τοπικές αρχές.

121. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 10ης/5/1806, φ. 30r-30v· πρβλ.. και την επιστολή (σε ιταλικό κείμενο) της Προεδρίας της Διοικήσεως Πρεβέζης της 10/5/1806 προς την Επτανησιακή Γερουσία (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, φ. 30v-37r).

122. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 10/5/1806, φ. 30r-30v.

123. Στη διαμάχη Πάργας-Πρέβεζας φαίνεται ότι ενεπλάκη στη συνέχεια και η Βόνιτσα

πολιτειακό όργανο, με αναγνωρισμένη όμως διαχρονικά νομική αυθεντία, όπως είναι η Επτανησιακή Γερουσία[124], να κρίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση εάν και σε ποιό ακριβώς σημείο παραβιάσθηκαν οι διατάξεις της συνθήκης, προβαίνοντας για τον σκοπό αυτό σε ερμηνεία των διατάξεών της που καθορίζουν τις αρμοδιότητες των κρατικών οργάνων και τα όρια της ασκήσεώς τους μέσα στα πλαίσια της συμπολιτείας. Άλλωστε η νομική συνεργασία μεταξύ της Επτανήσου Πολιτείας και της "συμπολιτείας" του Ακρωτηρίου, εδραιωμένη ήδη κατά τη μακρά περίοδο της Ενετοκρατίας, συνεχίζεται και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, παρά την πολιτειακή τομή που επήλθε μεταξύ των δύο περιοχών με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως[125].

Από την υπόθεση που προαναφέρθηκε προκύπτει ότι η εφαρμογή του συστήματος αυτοδιαχειρίσεως των δικαστικών υποθέσεων στο εσωτερικό κάθε πόλεως που επέβαλαν οι συνθήκες προκάλεσε στην πράξη αρκετές τριβές μεταξύ των δικαιοδοτούντων οργάνων των τριών πόλεων κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Έτσι η ανάγκη της καθιερώσεως ενός ενιαίου συστήματος απονομής της δικαιοσύνης δεν άργησε να γίνει αντιληπτή. Στις 19 Μαρτίου 1805[126] οι Προεδρίες των διοικήσεων Πρέβεζας, Πάργας και Βόνιτσας, με κοινό ψήφισμα, αποφάσισαν να αποστείλουν

υπέρ της Πάργας (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 13/5/1806, φ. 38r). Τούτο δυσχέρανε ιδιαιτέρως τη θέση της Πρέβεζας, η οποία προσπάθησε με κάθε τρόπο να επιταχύνει τη διαδικασία αποστολής του φακέλου της υποθέσεως μέσω του οθωμανού διοικητή στην Επτανησιακή Γερουσία ενώ παράλληλα επιχείρησε να στρέψει την προσοχή του βοεβόδα στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη υπόθεση δεν αφορά πλέον τόσο στα διάδικα μέρη όσο στις πολιτειακές σχέσεις μεταξύ των τριών πόλεων της συμπολιτείας.

124. Η επικοινωνία της διοικήσεως Πρεβέζης με την Επτανησιακή Γερουσία, μέσω της τοπικής κυβέρνησης της Αγ. Μαύρας (Λευκάδας), χρονολογείται ήδη από την εποχή της ενετοκρατίας (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις, σ. 342) εφ' όσον άλλωστε οι κυβερνήτες Πρέβεζας (αλλά και Βόνιτσας) υπάγονταν διοικητικά στον Έκτακτο Προβλεπτή Λευκάδας (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 497).

125. Η νομική συνεργασία συνίστατο στην παροχή νομικών συμβουλών ή γνωματεύσεων, κυρίως από νομομαθείς που ήσαν μέλη της Επτανησιακής Γερουσίας (βλ. γνωμάτευση Σταύρου ανωτέρω σημ. 106) καθώς επίσης και στη παροχή οποιασδήποτε άλλης νομικής βοήθειας εζητείτο κατά περίπτωση. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25/5/1806, φ. 38v-39r, όπου αναφέρεται η παρέμβαση του Πρύτανη Κεφαλληνίας σε υπόθεση που εκδικάσθηκε ενώπιον του πρωτοδικείου Πρεβέζης υπέρ του ενός των διαδίκων. Επίσης, έγγραφο της 27/5/1806, φ. 39r, όπου η διοίκηση Πρέβεζας απευθύνεται στον Πρύτανη Λευκάδας ζητώντας του να συλλάβει τον αδελφό του Σπύρου Κουραμπά, Δημήτριο, που κατέφυγε στην Λευκάδα αφού άρπαξε μέρος της οικογενειακής περιουσίας και να τον στείλει πίσω στη Πρέβεζα για να γίνει η διανομή της πατρικής περιουσίας ή να επιστρέψει τα κλοπιμαία.

126. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 20, έγγραφο της 19/3/1805, φ. 54v-55r.

τριμελή αντιπροσωπεία (έναν αντιπρόσωπο από κάθε πόλη) στην Κέρκυρα προκειμένου να καταρτισθεί, σε συνεννόηση με κερκυραίους νομομαθείς[127], ένας ενιαίος για και τις τρεις πόλεις νόμος (*"ὀργανισμός"*) περί οργανώσεως της διοικήσεως και των δικαστηρίων. Η κοινή αυτή πρωτοβουλία των τριών διοικήσεων αποτέλεσε πιθανόν απόηχο της αντιλήψεως περί καταργήσεως του ομοσπονδιακού (*"συμμαχικού"*) συστήματος της Επτανήσου Πολιτείας, όπως αυτή εκφράσθηκε στην *"Ἀναφορά τοῦ Συνεργαζομένου Συμβλήματος πρὸς τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα τῆς Πολιτείας τῶν Ἑπτά Ηνωμένων Νήσων"* το έτος 1803[128]. Ο προτεινόμενος νέος διοικητικός και δικαστικός "οργανισμός" υπαγορεύεται από την ανάγκη να επικρατήσει πλέον η δικαιοσύνη, η ευνομία και η ευταξία στην περιοχή, αρχές οι οποίες προφανώς είχαν διασαλευθεί από την παράλληλη λειτουργία ισοδύναμων διοικητικών και δικαστικών αρχών στα πλαίσια του πολιτειακού καθεστώτος που καθιέρωνε η συνθήκη της Πρέβεζας και οι προνομίες του "φιρμανίου" του 1800 στην περιοχή των τριών πόλεων. Για τούτο και τονίζεται ότι σκοπός του νόμου είναι η ένωση των τριών ξεχωριστών διοκήσεων σε μία ενιαία πλέον διοίκηση η οποία θα επανακαθορίσει την ορ-

---

127. Το ψήφισμα προβλέπει αμοιβή τόσο για τα μέλη της αντιπροσωπείας (2 γρόσια ημερησίως για έξοδα διαμονής) όσο και για τον μέλλοντα συντάκτη του νέου νόμου (100 γρόσια).

128. Στη συγκεκριμένη "Αναφορά" το *"συμμαχικόν"* σύστημα επικρίνεται ως *"διαιωνίζον τὰς ἀντιζηλίας καὶ ζηλοτυπίας τῶν μερῶν"* και ως πρακτικώς ανεφάρμοστο λόγω της κακής οικονομικής καταστάσεως των νήσων και του ανυπερβλήτου χάσματος μεταξύ μεγάλων και ισχυρών νήσων, από το ένα μέρος, και μικρών και ανισχύρων, από το άλλο (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Αναφορά, σ. 10 υπό α΄). Έτσι με το Σύνταγμα του 1803 και με βάση την αρχή της διακρίσεως των εξουσιών, το βάρος της εκτελεστικής εξουσίας μετατοπίζεται από τα Γενικά Συμβούλια των νήσων σε ένα κεντρικό εκτελεστικό όργανο τη *"Γερουσία"* που εδρεύει στην Κέρκυρα. Τα μέλη της Γερουσίας εκλέγονται από τις "*Συγκλήτους*," τις γενικές δηλαδή συνελεύσεις των ευγενών των Επτά Ηνωμένων Νήσων και μετέχουν στη Γερουσία σε ορισμένη αναλογία για κάθε νησί καθοριζόμενη από το Σύνταγμα (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος Β΄, άρθρο λβ΄· πρβλ. και Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα του 1800), Σύνταγμα "Γενικό"). Ομοίως δε οι νομοθετικές αρμοδιότητες ανατίθενται σε ένα κεντρικό νομοθετικό όργανο, το "*Νομοθετικό Σώμα*", του οποίου τα μέλη εκλεγόμενα και αυτά από τις τοπικές Συγκλήτους, σε καθορισμένη από το Σύνταγμα αναλογία, αντιπροσωπεύουν πλέον το *"Γένος"* δηλαδή την Επτάνησο Πολιτεία στο σύνολό της, και όχι τη συγκεκριμένη νήσο από την οποία προέρχονται (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος Γ΄, άρθρο μγ΄· για την καθιέρωση του αντιπροσωπευτικού συστήματος από το γαλλικό σύνταγμα του 1791 (Tit. III, άρθρα 2, 7) σε αντίθεση με το προϊσχύσαν καθεστώς της αντιπροσωπείας των νομικών τάξεων βλ. Α. Σ β ώ λ ο υ, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. 1, Αθήναι 1934 σ. 26. Στη συνέχεια: Συνταγματικόν Δίκαιον). Το Νομοθετικό Σώμα επικουρείτο στην άσκηση του έργου του από την *Γενική Τιμητεία* της Επτανήσου Πολιτείας (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος Γ΄, άρθρα π΄ επ.).

γάνωση των δικαστικών αρχών και τα σχετικά αξιώματα κατά τέτοιο τρόπο όμως ώστε η όλη διάρθρωση της δικαιοσύνης να έχει συνεκτικότητα, αλληλουχία και η μία αρχή να μην επικαλύπτει την άλλη, προκειμένου να αποφευχθούν οι *"αὐτεξουσιότηταις και καταχρήσεις"* του παρελθόντος. Κατά την κατάρτιση του νέου "οργανισμού" των πόλεων κρίνεται επίσης απολύτως αναγκαίο να συνεκτιμηθούν οι τοπικές ιδιαιτερότητες της κάθε πόλεως, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί από τη φυσική θέση των πόλεων, την πολιτική τους κατάσταση, τά ήθη των κατοίκων, τις ειδικότερες ανάγκες και τα περιορισμένα γεωγραφικά τους όρια. Το κείμενο δε του νέου οργανισμού θα πρέπει διακρίνεται από σαφήνεια, συνεκτικότητα και λιτότητα στην έκφραση έτσι ώστε και γίνεται εύκολα κατανοητό από κριτές και κρινομένους κατά την απονομή του δικαίου[129].

VI. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΟΡΓΑΝΩΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Η οριοθέτηση μεταξύ της δικαστικής και της εκτελεστικής λειτουργίας στο εσωτερικό κάθε πόλεως του "Κοντινέντε" κατά την περίοδο των ετών 1800-1805 όχι μόνον δεν είναι ευκρινής αλλά αντιθέτως η πολιτική βούληση στο εσωτερικό των πόλεων, όπως θα δούμε πιο κάτω, εκφράζεται σαφώς υπέρ της επαγρύπνησης (και ενίοτε της επέμβασης) του ανωτάτου εκτελεστικού-διοικητικού οργάνου κάθε πόλεως στο έργο απονομής της δικαιοσύνης από τα τοπικά δικαστήρια. Κατά τούτο οι συσχετισμοί, μεταξύ των οργάνων της εκτελεστικής λειτουργίας αφ' ενός και της δικαστικής λειτουργίας αφ' ετέρου αντιστοιχούν με τα ισχύσαντα την ίδια περίοδο στην Επτάνησο Πολιτεία όπου, με βάση το Σύνταγμα του έτους 1803 και κατά το πρότυπο των γαλλικών διακηρύξεων[130], καθιερώθηκε μεν συνταγματικά η αρχή της διακρίσεως των τριών λειτουργιών[131], υιοθετήθηκε όμως παράλληλα ένα σύστημα επο-

---

129. *"...καταστένεται ἄφευκτος ἕνας ὀργανισμός, σύντομος καὶ καθαρὸς· ὁποῦ νὰ συμφωνῇ μὲ τὴν φυσικὴν θέσιν τῶν τριῶν πόλεων, καὶ μὲ τὴν πολητικήν τους κατάστασιν, μὲ τὰ ἤθη τῶν κατοίκων, μὲ τὰς χρείας τους, καὶ μὲ τὴν στενήν, καὶ περιορισμένην ἔκτασιν τῆς πραγματείας των, νὰ εἶναι εὔλυπτος καὶ διὰ τὸν κριτήν, καὶ διὰ τὸν κρινόμενον"*, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 20, έγγραφο της 19/3/1805, φ. 54v-55r.

130. Πρβλ. και τη διακήρυξη της κεντρικής διοικήσεως του Τμήματος Ιθάκης της 19ης/4/1798 όπου αναφέρεται ότι η διάκριση των εξουσιών αποτελεί πραγματικό φραγμό στην τυραννία (M o s c h o n a s, Ideologie politique, σ. 130/Πηγή: T.I.A.K., Administration Republicaine, Municipalité Provisoire de Assos, έγγραφο 57).

131. B e n i é r η, Κατάστασις, σ. 12, υπό στοιχείο ι΄, *"...ἡ Νομοθετικὴ Δύναμις, ἡ Ἐκτελεστικὴ, καὶ ἡ Δικαστικὴ, ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμέναι, καὶ ἀμετατρέπτως περιοριζόμεναι, οὐ μὴν δὲ ἐπαγρυπνοῦσαι ἐπ' ἀλλήλων"* και πιο κάτω σ. 17, υπό στοιχείο ιη΄, *"...ἀφαιρεθείσης ἀπὸ τῆς Νομοθετικῆς καὶ Ἐκτελεστικῆς δυνάμεως πάσης ἐπιροῆς ἐν ταῖς*

πτείας των δικαστηρίων[132], το οποίο ασκούσαν όργανα της δικαστικής (*"Δικαστήριο τῆς Ἀποκυρώσεως"*)[133] ή της εκτελεστικής εξουσίας (*"Τιμητεία"*, *"Γερουσία"*)[134].

Α. Προεδρία διοικήσεως-κονκλάβε

Σύμφωνα ειδικότερα με το πρώτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας τα θέματα που ανάγονται στη διοίκηση της δικαιοσύνης, δηλαδή ο διορισμός των δικαστών[135],

---

ὑποθέσεσι τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐγκληματικοῦ δικαιώματος". Σύμφωνα δε με το ακροτελεύτιο άρθρο του Συντάγματος του 1803, οι διατάξεις που αφορούσαν τη διαίρεση, τη διάκριση και την αλληλεπαγρύπνηση της Νομοθετικής, Δικαστικής και Εκτελεστικής Λειτουργίας υπάγονταν στις θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος που δεν μπορούσαν να αναθεωρηθούν (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Αναφορά, σ. 76-77 και Σύνταγμα 1803, ακροτελεύτιο άρθρο, σ. 76). Πρβλ. ομοίως Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Δ΄ (Σχέδιο Συντάγματος 1806), Τίτλος Ι, άρθρο 3 § 2 και 3 και Προσθήκη, άρθρο 97.

132. Άλλωστε και κατά το δόγμα της αρχής της διακρίσεως των εξουσιών, όπως αυτή εκφράζεται στη διδασκαλία του M o n t e s q u i e u (Ésprit de lois, Βιβλίο XI, Κεφ. VI), οι εξουσίες δεν πρέπει να είναι εντελώς απομονωμένες και ανεξάρτητες αλλά αντιθέτως πρέπει να υπάρχει σχέση αλληλεξαρτήσεως για να εξουδετερώνονται οι τάσεις καταχρήσεως που αναπτύσσει η κάθε μία ξεχωριστά. Για τη *"δογματική μετάπλαση"* των διδασκαλιών του Montesquieu από τη γαλλική Constituante και τους λόγους που την προκάλεσαν βλ. Σ β ώ λ ο υ, Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 36-37.

133. Βλ. ανωτέρω σημ. 72.

134. Οι Τοπικοί Τιμητές, ως όργανα εντασσόμενα στην εκτελεστική λειτουργία της Επτανήσου Πολιτείας, ήσαν υπεύθυνοι για τη διαγωγή των μελών των δικαστηρίων, απαγγέλλοντας τη σχετική κατηγορία (για αμέλεια, βραδύτητα, διαφθορά, ή εκβιασμούς υπουργών κατά την άσκηση των δικαστικών καθηκόντων) προς την Κυβέρνηση (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Ε΄, άρθρο ρμα΄· για τον θεσμό της "Τιμητείας" βλ. αναλυτικότερα Α ν τ. Μ ά τ ε σ ι, "Περί του Ιονίου πολιτεύματος του 1803 και του θεσμού της Τιμητείας", *Πρακτικά του Α΄ Πανιονίου Συνεδρίου*, Αθήναι 1915, σ. 80-86). Μετά την παραλαβή του κατηγορητηρίου εγγάφου των Τιμητών η "Γερουσία" εδύνατο πλέον να διατυπώσει κατηγορία καθ' οιουδήποτε κατόχου δημοσίου αξιώματος ενώπιον του *"Δικαστηρίου τῆς Ἀποκυρώσεως"*, που στις περιπτώσεις αυτές δίκαζε ως *"Ὑψηλή Αὐλή τῆς Ἐπικρατείας"*, (Τίτλος ς΄, άρθρα ρπζ΄ επ.) ή των άλλων δικαστηρίων (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Τίτλος Δ΄, άρθρο ρζ΄). Για τον ελεγκτικό ρόλο της εκτελεστικής εξουσίας επί της δικαστικής πρβλ. επίσης και σχετική διάταξη του Σχεδίου Συντάγματος του έτους 1801 (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Β΄ (1801), άρθρο 220).

135. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6ης Ιουλίου 1806, φ. 41ν. Στο έγγραφο αυτό και με αφορμή την υπόθεση Α. Δεσίλα-Μάστρακα κατά Ι. Δεσίλα-Πάντζα (για την υπόθεση αυτή βλ. πιο πάνω § V), όπου *"δύο ξένες καὶ ἀλλότριες ἐξουσίες"*, δηλαδή οι διοικήσεις Πάργας, Βόνιτσας, διόρισαν ως δικαστές για να κρίνουν τη μεταξύ τους διαφορά τους ευγενείς κυρίους Μαρίνο Λουρόπουλο, Πέτρο Βαλεντίνη, Νικόλαο Παπατριαντάφυλλο, Ιωάννη Διγώνη και Αναγνώστη Παπακώστα, η διοίκηση Πρεβέζης τονίζει ότι μεταξύ των προνομίων των τριών πόλεων είναι ο διορισμός των δικαστών που θα κρίνουν τις

ο προσδιορισμός των καθηκόντων των δικαστών, των υπηρεσιών των δικαστηρίων κ.λπ.[136] καθώς και η εποπτεία και η πειθαρχική ευθύνη δικαστικών λειτουργών και

επίδικες διαφορές, που ανακύπτουν μεταξύ των κατοίκων της πόλεως, από το τοπικό συμβούλιο της πόλεως αυτής και όχι από άλλους φορείς. Κατόπιν αυτών, παροτρύνει τους παράνομα διορισμένους δικαστές να απέχουν από την επίδικη υπόθεση διότι η ανάμιξή τους θα συνιστούσε *"φανερά καταπάτηση"* των προνομίων της *"κοινῆς πατρήδος"*.

136. Η όλη γραμματειακή οργάνωση των δικαστηρίων επαφίετο στη διοίκηση, όπως προκύπτει από το αρχειακό υλικό της περιόδου. Βλ. σχετικά Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 18ης Μαΐου 1802, φ. 6r [υποβάλλεται στο "κονκλάβε" της πόλεως Πρεβέζης πρόταση των Προέδρων της Διοικήσεως για τον καθορισμό των προσόντων και του μισθού των *"σεκρεταρίων"* των δικαστηρίων. Το "κονκλάβε" αποφασίζει ότι η μεν υποβολή των υποψηφιοτήτων για το αξίωμα των καγκελαρίων θα γίνεται από τα οικεία δικαστήρια, η δε εκλογή από το "κονκλάβε" (εξαιρουμένου του *"Καγκελαρίου τῆς Ὑγείας"* για τον οποίο προβλέπεται ειδική ρύθμιση)], έγγραφο της 1ης/3/1803, φ. 9v-10v (υποβάλλεται προς το προσωρινό Γενικό Συμβούλιο της πόλεως πρόταση των Προέδρων της Διοικήσεως σύμφωνα με την οποία οι υποψήφιοι καγκελάριοι θα προτείνονται από τα δικαστήρια, η δε αποδοχή ή απόρριψη των υποψηφιοτήτων θα διενεργείται από το "κονκλάβε" της πόλεως)· πρβλ. έγγραφο της 5ης/3/1805, φ. 52v (με αφορμή κάποια διένεξη μεταξύ της Προεδρίας και του Εγκληματοδικανικού Δικαστηρίου Πρεβέζης σχετικά με την εκλογή του καγκελαρίου του, υποβάλλεται και τελικώς ψηφίζεται η πρόταση ορισμένων μελών του "κονκλάβε", σύμφωνα με την οποία οι καγκελάριοι θα εκλέγονται στο εξής από το ίδιο το κονκλάβε προκειμένου να αποφευχθεί η άσκηση πιέσεων προς το δικαστήριο που παρακωλύουν την αμερόληπτη επιλογή προσώπου για το αξίωμα αυτό), έγγραφο της 12ης Ιουνίου 1802, φ. 7v και έγγραφο της 15ης Ιουνίου 1803, φ. 7v (επικύρωση διορισμού καγκελλαρίων για το Δικανικό Κριτήριο πρώτης αναφοράς Πρεβέζης και το Εγκληματικό Κριτήριο της πρώτης αναφοράς της ιδίας πόλεως από το κονκλάβε), έγγραφο της 30ης Μαρτίου 1803, φ. 16r (επικύρωση από το κονκλάβε της εκλογής του καγκελαρίου για το Δικανικό και Εγκληματικό Δικαστήριο της πρώτης απαιτήσεως. Επίσης έγγραφο της 15ης Απριλίου 1803, φ. 18r (καθορισμός ύψους του μισθού του καγκελαρίου και των μισθών των βοηθών του οι οποίοι θα εβάρυναν τον καγκελάριο, επικύρωση από το κονκλάβε του διορισμού καγκελαρίου για τον Δικανικό και Εγκληματικό Σύλλογο της επικλήσεως τῶν πέντε Πρεβέζης, καθορισμός μισθού, απόδοση λογαριασμού στον ταμία της Διοικήσεως και διορισμός αρχειοφύλακα), έγγραφα της 8ης και 10ης Ιανουαρίου 1804, φ. 37r και 37v (αποφασίζεται και τελικώς διενεργείται από το κονκλάβε η εκμίσθωση του "οφικίου" της Εγκληματικής και Δικανικής Καγκελαρίας προς όφελος του δημοσίου ταμείου), έγγραφο της 5ης Μαρτίου 1805, φ. 52v (η Προεδρία επιτιμά τους δικαστές για την ολιγωρία τους στο ζήτημα της εκλογής νέου καγκελαρίου. Τονίζεται ότι το αξίωμα του καγκελαρίου είναι ενιαύσιο προκειμένου να δίδεται στους νέους η δυνατότητα συμμετοχής στα αξιώματα εκμάθησης της πολιτικής τέχνης. Ακολουθεί η εκλογή νέου καγκελαρίου για το Εγκληματικό και Δικανικό Δικαστήριο και η επικύρωση του διορισμού του από την Προεδρία).

δικαστικών υπαλλήλων ανατίθενται στο *"σῶμα τῶν ἀρχόντων"* ή *"ευγενών"* της κάθε πόλεως[137].

Πέραν όμως αυτών, όπως προκύπτει από το αρχειακό υλικό της εξεταζομένης περιόδου, η διοίκηση ήταν αρμόδια για τον έλεγχο της ορθότητας των διαδικαστικών πράξεων σε κάθε στάδιο της δίκης καθώς και των δικονομικών κυρίως παραβάσεων των δικαστικών αποφάσεων που είχαν εκδοθεί σε πρώτο ή και δεύτερο βαθμό[138]. Η σχετική εξουσιοδότηση για τη συγκρότηση ενός οργάνου αποτελουμένου από κατοίκους της περιοχής, το οποίο θα αναλάμβανε τη διαφύλαξη *"τῆς ὑπολήψεως τῶν κριτηρίων"* με σκοπό *"να προλαμβάνουν μὲ τὸ μέσον τους τὰ ἀτοπήματα, ὁποῦ ἡ στιγμὴ ἰμπορεῖ νὰ φέρῃ"* είναι πιθανόν ότι είχε ήδη δοθεί με το τρίτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας[139]. Με βάση την εξουσιοδότηση αυτή, οι γενικές συνελεύσεις της Πολιτείας Πρεβέζης εξέδωσαν τα τρία ψηφίσματα της 12ης Ιανουαρίου 1802[140], 23ης Μαρτίου 1802 και 1ης Μαρτίου 1803[141], με τα οποία ο ανώτατος έλεγ-

---

137. Βλ. και Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 280-282. Πρβλ. και ανάλογες διατάξεις των Συνταγμάτων των ετών 1800 και 1801 (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρα 4ο και 6ο και Β΄ (Σχέδιο Συντάγματος 1801), άρθρο 18ο.

138. Όπως αναφέρεται σχετικά, *"....καὶ εἶναι χρέος της προεδρίας ὁποῦ εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἐξουσία τοῦ τόπου καὶ παρασταίνει τὴν κοινότητα νὰ τὸ ἀναγγέλῃ των κριτηρίων της διὰ νὰ ἐνεργοῦν τοὺς νόμους"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 28/9/1802, φ. 22r). Ομοίως, *"Ἡ Προεδρία ὁποῦ παραστένει τὴν ἀνωτέραν ἀξίαν τῆς διοικήσεως ... καὶ ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν νόμων"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 33v).

139. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα, 1, σ. 437. Διαφορετική η διατύπωση του τρίτου άρθρου της συνθήκης, όπως τούτο καταγράφεται στο αντίγραφο του αρχείου Οικονόμων (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 439) όπου δεν υπάρχει πρόβλεψη για συγκρότηση ενός ελεγκτικού σώματος των δικαστηρίων αλλά προβλέπεται μόνο η δημιουργία ενός είδους "εθνοφυλακής" για την ασφάλεια κάθε περιοχής (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 424).

140. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, Συμπολιτεία, σ. 826· Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 12/1/1802, φ.1r-2v.

141. Η πολιτική βούληση για ανάθεση στο "κογκλάβε" του ρόλου του ανωτάτου ελεγκτή της ορθής εφαρμογής των νόμων από τα δικαστήρια της πόλεως καθώς και της άσκησης των καθηκόντων των δημοσίων λειτουργών εξειδικεύθηκε πληρέστερα στις προτάσεις (*"Περί τοῦ προβλήματος τῆς συστήσεως τοῦ κονκλάβε"*) που υπέβαλαν οι τρεις Πρόεδροι της διοικήσεως της πόλεως Πρεβέζης (Πέτρος Βαλεντίνης, Νικόλαος Παπατριαντάφυλος και Μαρίνος Λουρόπουλος) προς το Γενικό Συμβούλιο της πόλεως αρχικά την 23η Μαρτίου 1802 και στη συνέχεια την 1 Μαρτίου 1803 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 5r, *"τὸ κονκλάβε θέλει ἔχει πληρεστάτην ἐξουσίαν νὰ κράζῃ καὶ ἐπιτάττῃ τὰ κριτήρια, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ νόμου, καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἀνάγκης τυχούσης νὰ ἀργεύῃ, καὶ διακόπτῃ κάθε δημόσιον ὑποκείμενον μηδενὸς ἐξαιρουμένου..."*). Οι προτάσεις αυτές έγιναν αποδεκτές από τα αντίστοιχα ψηφίσματα των γενικών συνελεύσεων της πόλεως (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20 , έγγραφο της 23/3/1802, φ. 4v, έγγραφο της 1/3/1803, φ. 10r).

χος της ορθής εφαρμογής των νόμων από τα δικαστήρια κάθε πόλεως ανατέθηκε στο τοπικό "κονγκλάβε"[142] που στο εξής θα είχε το καθήκον *"νὰ ἀγρυπνεῖ εἰς τῶν δικαστηρίων τὴν κανονικὴν λειτουργίαν διὰ νὰ μὴ ἔχῃ τόπον ἡ κατάχρησις καὶ διατηρῆται ἡ εὐταξία καὶ εὐνομία"*[143]. Το "κονγκλάβε", ως διοικητικό όργανο των πόλεων της "συμπολιτείας" με αρκετά εκτεταμένες συμβουλευτικές αλλά και αποφασιστικές αρμοδιότητες κατά την εξεταζομένη περίοδο, συνεκροτείτο από τρεις Προέδρους της διοικήσεως της πόλεως (οι οποίοι εκλέγονταν από το Γ. Συμβούλιο της πόλεως και προέρχονταν *"ἀπὸ τὰς ἐγκρητοτέρας και πλουσιοτέρας φαμελείας")* και άλλα έξι μέλη (*"κονγκλαβίσται"* ή *"συγκλητικοί"*) που εκλέγονταν από τους Προέδρους μεταξύ των *"πλέον σεβασμίων και κυβερνωμένων πολιτῶν"*. Υπό μειωμένη σύνθεση (εξαμελή) συνεδρίαζε σε τακτική σύνοδο μία φορά τουλάχιστον την εβδομάδα στο *"παλάτιον τῆς διοικήσεως"* ενώ υπό πλήρη σύνθεση (οπότε μετείχε επί πλέον και το *"σῶμα τῶν κριτηρίων –8 –καὶ τῆς ὑγείας ἐκτὸς τῶν ἀναπληρωματικῶν"*) συνήρχετο σε έκτακτη σύνοδο όταν παρουσιάζετο διχογνωμία ή όταν εκαλείτο να αποφασίσει για *"ὑποθέσεις δυνάς τῆς κοινότητος"*, δηλαδή για υποθέσεις που αφορούσαν την ασφάλεια της πόλεως[144]. Ωστόσο, όπως προκύπτει από το ψήφισμα του

---

142. Κατά τον Εμμ. Λούντζη το "κονγκλάβε" (Collegio ή Consulta del Conclave) συνεστήθη στις 10/12/1627, ως είδος συμβουλευτικής Επιτροπής του Γενικού Συμβουλίου, η οποία γνωμοδοτούσε κατόπιν ερωτήματος του Γενικού Συμβουλίου ή άλλων τοπικών αρχών ή κατόπιν αιτήσεως ιδιώτη. Το Γενικό Συμβούλιο δεν μπορούσε να λάβει απόφαση χωρίς τη γνώμη του "κονγκλάβε", το οποίο απαρτίζετο από 3 ενιαύσιους δικαστές, 4 συνδίκους και 3 απλούς συνέδρους (Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, Κεφ. ΣΤ΄, σ. 140-141· Χ ρ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, "Επτάνησα. Φεουδαρχικό σύστημα", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι΄*, σ. 220).

143. Ανάλογη διαδικασία ίσχυσε στη Λευκάδα το έτος 1805, όπου, ύστερα από πρόταση του Αυτοκρατορικού Επιτρόπου και προκειμένου να δοθεί ένα τέλος στο φαινόμενο της επεμβάσεως των κυβερνητικών οργάνων στο έργο της δικαιοσύνης, η Κυβέρνηση του νησιού αποδέχτηκε τον Κανονισμό του 1805 και ανέθεσε σε τμήμα της Κυβερνήσεως την εποπτεία της ακριβούς εφαρμογής της δικονομίας από τα δικαστήρια και τον έλεγχο της διαγωγής των δικαστών (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 229-230). Ο Κανονισμός στον οποίο αναφέρεται ο Ροντογιάννης πρέπει να είναι ο Οργανικός Νόμος της 20/8/1804 της Επτανήσου Πολιτείας με τον οποίο ανατέθηκε σε τμήμα του 12μελούς Συμβουλίου εκάστης νήσου η εποπτεία της ακριβούς εφαρμογής της δικονομίας (για το ζήτημα βλ. πιο κάτω σημ. 175).

144. Βλ. σχετικά το ψήφισμα της γενικής συνελεύσεως των πολιτών της πόλεως Πρεβέζης της 12ης Ιανουαρίου 1802 αλλά και τις προτάσεις που υπέβαλαν οι Πρόεδροι Πρεβέζης Πέτρος Βαλεντίνης, Μαρίνος Λουρόπουλος και Νικόλαος Παπατριαντάφυλος προς το Γενικό Συμβούλιο της πόλεως την 23η Μαρτίου 1802 και την 1η Μαρτίου 1803 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 23/3/1802, φ. 4ν, έγγραφο της 1/3/1803, φ. 10r· πρβλ. και Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, Συμπολιτεία, σ. 827).

προσωρινού Γενικού Συμβουλίου της πόλεως Πρεβέζης της 1ης Μαρτίου 1803, ο έλεγχος των δικαστηρίων ασκείτο ουσιαστικά, όχι από το σύνολο των κονκλαβιστών, αλλά από τους τρεις Προέδρους της διοικήσεως οι οποίοι υποχρεωτικώς μετείχαν στη σύνθεση του κονκλάβε[145].

Η παρέμβαση της Προεδρίας της Διοικήσεως (κονκλάβε) στο έργο των δικαστηρίων προκαλείται πάντοτε ύστερα από σχετική αναφορά του αδικουμένου από τους διαδίκους[146]. Όπως ειδικότερα προκύπτει από το υπό εξέταση πηγαίο υλικό, οι περιπτώσεις παρεμβάσεως της διοικήσεως στο έργο των πολιτικών δικαστηρίων, είτε κατά το στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας είτε κατά το στάδιο της αναγκαστικής εκτελέσεως, είναι πολλές και ποικίλες. Ειδικότερα οι παρεμβάσεις που γίνονται κατά το στάδιο της αναγκαστικής εκτελέσεως αποβλέπουν στην αναπομπή της υποθέσεως στο δικάσαν κριτήριο για εκ νέου συζήτηση της υποθέσεως είτε στην επανεξέταση της υποθέσεως από την ίδια τη Διοίκηση. Στις περισσότερες από τις περιπτώσεις όπου η υπόθεση αναπέμπεται προς κρίση στο δικαστήριο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, η διοίκηση επισημαίνει το συγκεκριμένο σφάλμα της αποφάσεως (π.χ. παράβαση των κανόνων περί της καθ' ύλην αρμοδιότητος[147], ταυτόχρονη εκδίκαση μη συναφών υποθέσεων[148]) και προβαίνει στις κατάλληλες υποδεί-

---

145. Πρβλ. σχετικό θέσπισμα των Προέδρων Διοκήσεως Πρεβέζης έτους 1803 που υποβάλλεται προς ψήφιση στο προσωρινό Γενικό Συμβούλιο της πόλεως και όπου προτείνεται να δοθεί στους τρεις Προέδρους της Διοικήσεως η αρμοδιότητα να *" ἀγριπνοῦν ὡς ἀρχηγοί τῆς Διοκήσεως εἰς τὴν δίκην τῶν κριτηρίων, διὰ νὰ ἐπιτάττουν, καὶ κράζουν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν νόμων"* σύμφωνα με τα προνόμια που έχουν κυρωθεί με το *"ἱερὸν χάτι χουμαγιούν"* του *"Μεγαλοπρεπεστάτου Βασιλέως"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 1/3/1803, φ. 9v-10r).

146. Πρβλ. τις ανάλογες διατάξεις των άρθρων 359-361 του Κώδικα Πολιτικής Διαδικασίας (Δικονομίας) έτους 1830 του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, με τις οποίες θεσπίζεται η δυνατότητα του διαδίκου να ζητήσει, με αναφορά του που απευθύνεται στο δικαστήριο που εξέδωσε την οριστική απόφαση, τη "μεταρρύθμιση" της αποφάσεως, η οποία, κατά τους ισχυρισμούς του, περιέχει προφανή παράβαση του νόμου ή αθέτηση των τύπων της διαδικασίας (Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Τα πρώτα εν Ελλάδι Ακυρωτικά Δικαστήρια", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 10-11(1963-1964)*, Αθήναι 1966, σ. 150).

147. Στην υπόθεση Πάνου Καραβέλα κατά Στάθη Κακουράτου και Καποτά (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 29v) η Διοίκηση Πρεβέζης επικρίνει την απόφαση του εφετείου της πόλεως, με την οποία το δικαστήριο ακύρωσε δικαστική απόφαση της Προεδρίας, παραβαίνοντας κατ' αυτό τον τρόπο τον σχετικό δικονομικό κανόνα που επέβαλε την "εξαιρετική" καθ' ύλην αρμοδιότητα της Προεδρίας επί διαφορών που αφορούσαν διεκδίκηση ακινήτων και αγωγές αποδόσεως μισθίου. Για το ζήτημα βλ. πιο πάνω § IV.

148. Σε υπόθεση του έτους 1802 ο επίτροπος του Ιωάννη Γγενοβέλη, Αποστόλης Χόρτε, προσέφυγε στη διοίκηση Πρεβέζης κατά της προδικαστικής αποφάσεως του Συλλόγου των πέντε Πρεβέζης με την οποία το δικαστήριο αυτό αποφάσισε να εκδικάσει την ίδια ημέρα

ξεις προς το δικαστήριο[149]. Οι υποδείξεις αυτές αφορούν την κατά προτεραιότητα[150] ή την ταχεία εκδίκαση[151] της υποθέσεως, την παράταση των κατά νόμον προβλεπο-

---

τις δύο αγωγές που έχει ασκήσει ο Ι. Γγενοβέλης κατά της συζύγου του Ξακουστής Βασιλάκη (προφανώς για λόγους οικονομίας της δίκης), παρ' ότι, οι δύο υποθέσεις δεν είναι συναφείς, –όπως άλλωστε έχει δεχθεί και το δικαστήριο με την ίδια αυτή απόφασή του,– και συνεπώς θα έπρεπε να εκδικασθούν χωριστά (*"ἀπεφασίσετε εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐρχαμένης πεύτης νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ διαδικασία καὶ τῶν δύω διαφορῶν τους αἱ τόσον διάφοραις μία τῆς ἄλλης καθὼς σαφέστατα τὰς διαίρεσεν ἡ ὀξύνοιά σας μὲ τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν χωρὶς νὰ σαφηνίσετε ἂν χωριστὰ ἔχει νὰ κριθῇ μία τῆς ἄλλης καθὼς ἐπιζητεῖ ἡ φύσις τους καὶ τὸ δίκαιον"* και πιο κάτω *"ἱκετεύει ὅτι αἱ ἄνωθεν δύω ὑποθέσεις νὰ κριθοῦν χωριστὰ μία τῆς ἄλλης καθὼς καὶ ἡ ἀρετήσας τοιαῦτα τῆς ἐξεκαθαρίζει μὲ τὴν ἀπόφασίν της"*, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 9/12/1802, φ. 33ν). Κατόπιν αυτού η Διοίκηση προτρέπει το δευτεροβάθμιο δικαστήριο να αποσαφηνίσει το νόημα της αντιφατικής αυτής προδικαστικής αποφάσεώς του, πριν να προχωρήσει στην κατ' ουσίαν εξέταση των δύο αυτών υποθέσεων, προκειμένου να αποφευχθούν οι *"ἀταξίες καὶ δυσαρέστηται προσκλαύσεις"*.

149. Σε υπόθεση του έτους 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 22/8/1802, φ. 17r) η διοικητική παρέμβαση προκαλείται ύστερα από σχετική αναφορά του ενός των διαδίκων (Κιτζίλη), ο οποίος αρνείται να εξοφλήσει το δικαστικώς βεβαιωθέν χρέος του, σε συμμόρφωση με την επιταγή προς εκτέλεση που έχει εκδώσει το Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς. Όπως ειδικότερα ισχυρίζεται ο προσφεύγων, η τελεσίδικη απόφαση του εφετείου Πρεβέζης που αποτέλεσε τον εκτελεστό τίτλο *"ἔγινε μὲ ἀταξιάν καὶ κατάχρησιν"* ενώ επί πλέον συνέτρεχε λόγος εξαιρέσεως δύο μελών του δικαστηρίου. Κατόπιν αυτών η Διοίκηση Πρέβεζης αποδεχόμενη το αίτημα του οφειλέτη ορίζει την επανεκδίκαση της υποθέσεως από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο και την αναστολή της διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως μέχρι την έκδοση της νέας τελεσίδικης αποφάσεως του "Συλλόγου των Πέντε". Σε άλλη υπόθεση του ιδίου έτους που αφορά πλημμελή εκπλήρωση υποχρεώσεως προερχομένης από δανειακή σύμβαση, το δικαστήριο λανθασμένα επεδίκασε το σύνολο του βεβαιωθέντος χρέους σε ένα μόνο πρόσωπο, τον Αντώνιο Βενέτο, ενώ, κατά την κρίση της Διοικήσεως το χρέος αυτό έπρεπε να επιμερισθεί ισομερώς μεταξύ του Βενέτου και του ετέρου των εναγομένων, του Ξάρχη της Αντώναινας (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/8/1802, φ. 17r). Ομοίως δε στην υπόθεση της Πανόριας Δρούπα η Διοίκηση Πρεβέζης ζητά από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο την επανεξέταση της, κατά τους ισχυρισμούς της, λανθασμένης του αποφάσεως δεδομένου ότι αυτή δεν μπόρεσε λόγω της άγνοιάς της *("ἀπειρίας καὶ ἀδοκιμασίας")* να υποστηρίξει κατά τη διαδικασία της δίκης τα δικαιώματά της (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 26/8/1802, φ. 18ν).

150. Στην υπόθεση Δ. Ζαλογγίτη κατά Π. Αυγερινού η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης υποδεικνύει στο δικαστήριο να προβεί στην κατά προτεραιότητα εκδίκαση της υποθέσεως επειδή το αντικείμενο της επίδικης διαφοράς (κρασί) είναι ευπαθές (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 30/6/1802, φ. 6ν. Ομοίως, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 8/7/1802, φ. 9r).

151. Στην υπόθεση της Γιαννούλας Πέτζα, πρώην συζύγου Δημήτρη Καραμάνη, κατά του τέως συζύγου της, η Διοίκηση υποδεικνύει στο Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς την ταχεία εκδίκαση της υποθέσεως προκειμένου να επιστρέψει ο Δ. Καραμάνης

μένων προθεσμιών[152] για προετοιμασία ενός των διαδίκων, τη διενέργεια περαιτέρω διαδικαστικών ενεργειών για την αποκατάσταση της διασαλευθείσης εννόμου τάξεως[153], την υποκίνηση της διαδικασίας για την υποβολή της επίδικης διαφοράς σε αιρετοκρισία[154] ή ακόμα την προώθηση αιτημάτων των διαδίκων που προφανώς δεν

στον τόπο του (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/11/1802, φ. 30r).

152. Στην υπόθεση Νικολού Παπαδιώτη κατά Αναγνώστη Μιχογγούστη που εκκρεμεί ενώπιον του Δικανικού Κριτηρίου της Πρώτης Αναφοράς Πρεβέζης η Διοίκηση, με σχετική επιστολή της προς το δικαστήριο, ενεργούσα κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από τον Ν. Παπαδιώτη, ζητά την αναβολή εκδικάσεως της υποθέσεως μέχρις ότου ο "διαφεντευτής" του Παπαδιώτη επιστρέψει από την Λευκάδα. Προτείνει δε στο δικαστήριο να του δοθεί προθεσμία είκοσι ημερών προκειμένου αυτός, κάνοντας χρήση των νομικών γνώσεων του "διαφεντευτού" του, να προετοιμάσει τις σχετικές διαδικαστικές πράξεις και να στοιχειοθετήσει επαρκώς τα νομικά επιχειρήματα που θα προβάλει στη δίκη (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 18/2/1803, φ. 35r).

153. Στην υπόθεση Σπαρτιώτη κατά Καραϊωάννη η Διοίκηση Πρεβέζης υποδεικνύει στο Δικανικό Κριτήριο της πρώτης Αναφοράς να κοινοποιήσει στους διαδίκους την απόφαση που έχει εκδοθεί και να την κηρύξει εκτελεστή προκειμένου να αποκατασταθεί η διασαλευθείσα έννομη τάξη στην Πολιτεία Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 6/12/1802, φ. 33r. Σχετικά και δύο άλλα έγγραφα του επιστολάριου (Σ τ α μ ο ύ λ η , Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο 16/8/1802, φ. 16r και έγγραφο της 17/8/1802, φ. 25r).

154. Το έτος 1802, η Διοίκηση Πρεβέζης, κατόπιν σχετικής αιτήσεως του Προέδρου της Αγίας Μαύρας (Λευκάδας), παρεμβαίνει σε υπόθεση αντιδικίας μεταξύ των Αναστασίου Πολίτη, κατοίκου Αγ. Μαύρας, και Ζαφύρη Κονιδάρη, κατοίκου Πρεβέζης, από το ένα μέρος, κατά των Χρήστου Πολίτη, κατοίκου Λευκάδας (και αδελφού του Αναστασίου), και των Νικολάου και Ιωάννη Κιτζίλη, κατοίκων Πρεβέζης, από το άλλο (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 8/8/1802, φ. 14v). Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο μεν Χρήστος Πολίτης, αδελφός του Αναστασίου είχε ζητήσει να κριθεί η διαφορά από τα δικαστήρια της Αγίας Μαύρας, ο δε Αναστάσιος Πολίτης, με σχετική αναφορά του προς τον Πρόεδρο της Αγίας Μαύρας, υπέβαλε αίτημα να κριθεί το επίδικο ζήτημα από το Δικανικό Κριτήριο Πρώτης Αναφοράς Πρεβέζης. Η Διοίκηση Πρεβέζης, θεωρώντας σύννομο το αίτημα του Αν. Πολίτη, υποδεικνύει στον Πρόεδρο της Αγίας Μαύρας να εκδώσει ειδικό θέσπισμα, με το οποίο ο Χρήστος Πολίτης θα υποχρεωθεί να παραιτηθεί από την αγωγή που άσκησε ενώπιον του δικαστηρίου της Αγίας Μαύρας, προκειμένου να αποφευχθεί η παράλληλη κρίση της υποθέσεως από δύο διαφορετικά δικαστήρια και η έκδοση αντιφατικών αποφάσεων επί της ιδίας υποθέσεως. Στη συνέχεια δε προτρέπει τον Πρόεδρο της Αγίας Μαύρας να δώσει εντολή στους Χρήστο Πολίτη και Ιωάννη και Νικόλαο Κιτζίλη να ορίσουν αιρετό κριτή, ο οποίος από κοινού με τον έτερο αιρετό κριτή, που θα ορίσει ο αντίδικος Αναστάσιος Πολίτης θα κρίνει ανεκκλήτως τη διαφορά (δεδομένου ότι η αιρετοκρισιακή απόφαση πρόκειται να επιλύσει διαφορά μεταξύ συγγενών (Αναστασίου και Χρήστου Πολίτη). Εάν πάλι οι Χρήστος Πολίτης και οι Κιτζίληδες αρνηθούν να ορίσουν δικό τους αιρετό κριτή, θα τον διορίσει το δικαστήριο. Η διαφορά θα κριθεί ανεκκλήτως ακόμα και εάν ερημοδικήσει το ένα από τα διάδικα μέρη. Σε περίπτωση πάλι διχογνωμίας μεταξύ των δύο αιρετών κριτών, θα

έγιναν δεκτά κατά την υποβολή τους ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο εκκρεμεί η υπόθεση[155]. Δεν λείπουν ακόμα οι περιπτώσεις όπου η διοίκηση προβαίνει σε συστάσεις ή επιτιμά τους δικαστές για παράτυπες ενέργειες που προκάλεσαν βλάβη στα έννομα συμφέροντα ενός των διαδίκων[156] ή τροποποιεί, εφ' όσον το κρίνει απαραί-

---

οριστεί από τους διαδίκους και τρίτος αμερόληπτος αιρετός κριτής· για τις ανάλογες ρυθμίσεις του βυζαντινού δικαίου βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Η αιρετοκρισία στα νησιά του Αιγαίου και Ιονίου Πελάγους (17ος-19ος αι.) Επιβιώσεις του δικαίου των Βυζαντινών", *Τιμητικός Τόμος Ομ. Καθηγητού Βασ. Σαρσέντη*, σ. 414 σημ. 11 (στη συνέχεια: Αιρετοκρισία). Παρόμοια είναι και η διευθέτηση άλλης αστικής διαφοράς που απασχόλησε την Διοίκηση Πρεβέζης το έτος 1806. Στην υπόθεση αυτή, ο Ιωάννης Δημουλάς με σχετική αίτησή του προς τη Διοίκηση Πρεβέζης, ζητά τον διορισμό αιρετών κριτών που θα κρίνουν εκκρεμή αστική διαφορά μεταξύ του ιδίου και των αδελφών Αυγερινού. Η Διοίκηση Πρεβέζης, αναγνωρίζοντας ως σύννομη την αίτησή του, διαβιβάζει στο Δικανικό Κριτήριο πρώτης Αγωγής Πρεβέζης το αίτημα του και προσκαλεί το δικαστήριο να ορίσει αιρετούς κριτές (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14 Μαρτίου 1806, φ. 22r· πρβλ. και μεταγενέστερο έγγραφο του ιδίου έτους όπου αναφέρεται το αίτημα του Δημουλά για αντικατάσταση των ορισθέντων αιρετών κριτών από τη Διοίκηση, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο έτους 1806, φ. 45v).

155. Σε υπόθεση του έτους 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/12/1802, φ. 34r) η Διοίκηση Πρεβέζης κοινοποιεί στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο της πόλεως την υποβληθείσα αναφορά του Χρήστου Κεχρά, με την οποία αυτός περιορίζει τον αριθμό των αιτήσεων που προφανώς έχει προβάλει δια του δικογραφήματος της εφέσεως (από την επιστολή δεν προκύπτει εάν οι αιτήσεις αυτές συμπίπτουν με εκείνες της αγωγής ή εάν πρόκειται για παρεπόμενες οψιγενείς απαιτήσεις ή ακόμα για εντελώς νέες αιτήσεις που μεταβάλλουν την αγωγή) σε δύο, –προκειμένου να ικανοποιηθεί δικαστικά έστω και η μία μόνον από αυτές,– και συμβουλεύει το Δικαστήριο να ικανοποιήσει εκείνη την αξίωση που θα θεωρήσει *"συμφερωτέραν μὲ τοὺς νόμους καὶ μὲ τὸ δίκαιον νὰ τοῦ στερχθῆ"*.

156. Σε υπόθεση η οποία εκκρεμεί ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης το έτος 1806 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 25ης Σεπτεμβρίου 1806, φ. 46r), η διοίκηση Πρεβέζης, κατόπιν "ικεσίας" του ευγενούς Θεοδόση Κονιδάρη, προβαίνει σε συστάσεις προς το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης διότι ο *"Ὑπουργὸς τῶν πράξεων τοῦ Δικανικοῦ Κριτηρίου"* έκλεισε κατά την ημέρα της δικασίμου το κτίριο του δικαστηρίου με αποτέλεσμα να μην εκδικασθεί η υπόθεση Θεοδόση Κονιδάρη (κατοίκου Λευκάδας) κατά κληρονόμων Μεσίνη. Η Διοίκηση επισημαίνει στους δικαστές του Εφετείου ότι δεν θα έπρεπε να αποδέχονται αβασάνιστα το γεγονός της ανεπίτρεπτης ταλαιπωρίας των διαδίκων και μάλιστα όταν πρόκειται για εκδίκαση υποθέσεων ξένων υπηκόων (όπως στην προκειμένη περίπτωση ο Θ. Κονιδάρης) υποδεικνύει δε στο δικαστήριο να προχωρήσει στην εξέταση της υποθέσεως την πρώτη ημέρα δικασίμου που θα οριστεί. Σημειώνεται ότι ο Θεοδόσης Κονιδάρης ήταν πρόκριτος Λευκάδας υπαγόμενος στη τάξη των ευγενών του νησιού. Το έτος 1802, ως Πρόεδρος των Σουδιτών Λευκάδας, έλαβε εντολή από τον Θεοτόκη να κυνηγήσει του κλέφτες που ταλαιπωρούσαν τους κατοίκους του νησιού (Κατσικογιανναίους και άλλους). Υπήρξε επίσης ένας από τους γνωστότερους ενοικιαστές των ιχθυοτροφείων της

τητο, τους ισχύοντες δικονομικούς κανόνες, όπως στην περίπτωση εκδόσεως ψηφίσματος με το οποίο καταργείται η παράσταση των διαδίκων στα δικαστήρια μέσω *"ἐντερβενιέντηδων"*[157]. Επί πλέον δε, αρκετά συχνά, η διοίκηση προβαίνει σε άμεση ή έμμεση υπαγόρευση του περιεχομένου της αποφάσεως που η ίδια επιθυμεί να εκδοθεί από το δικαστήριο ενώπιον του οποίου αναπέμπεται η υπόθεση προς επανεξέταση[158].

Οι περιπτώσεις, όπου η διοίκηση κρατά την υπόθεση και προβαίνει σε ουσιαστικό έλεγχο της επίδικης διαφοράς είναι αρκετά συχνές[159], αποτελούν δε έναν πλά-

---

Πρέβεζας (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις σ. 311 σημ. 22) και το έτος 1810 διετέλεσε μέλος της προσωρινής διοικήσεως που διόρισε ο Όσβαλντ στη Λευκάδα (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 29, 75, 145, 146, 234).

157. Στα 1802 με ειδική της επιστολή η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης κοινοποιεί στο Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς της πόλεως την έκδοση ψηφίσματος με βάση το οποίο καταργείται στο εξής η παράσταση των διαδίκων στα δικαστήρια μέσω *"ιντερβενιέντηδων"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/8/1802, φ. 18r). Για το ζήτημα βλ. πιο κάτω § IX, Β.

158. Στην υπόθεση Πάνου, Ανδρέα, Κωσταντή και Αποστόλη Κορωνιού κατά Αικατερίνης και Μαρίας Καβαδιά, η Διοίκηση Πρεβέζης, παρεμβαίνοντας υπέρ των Κορωνιών, υπαγορεύει στο Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς Πρεβέζης την έκδοση ευνοϊκής υπέρ αυτών αποφάσεως (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/8/1802, φ. 18r). Σε ανάλογη παρέμβαση προβαίνει η Διοίκηση και όταν η υπόθεση εκκρεμεί σε δεύτερο πλέον βαθμό ενώπιον του Συλλόγου των Πέντε Πρεβέζης, οπότε, κατόπιν νέου σχετικού αιτήματος των Κορωνιών, η Διοίκηση Πρεβέζης προτρέπει το δικαστήριο να λάβει υπ' όψει του κατά την εκδίκαση της υποθέσεως τη σχετική *"ἱκεσία"* τους και το ψήφισμα που την συνοδεύει, για να απονεμηθεί κατά τον ορθότερο τρόπο το δίκαιο (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 5/3/1803, φ. 35r). Επίσης στην υπόθεση Π. Καραϊωάννη κατά Γεροσπαρτιώτη, η Διοίκηση Πρεβέζης απευθυνόμενη στο Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς της πόλεως προτρέπει τους δικαστές να απορρίψουν τους ισχυρισμούς (κάθε *"σοφιστικὸν καὶ ἀπατηλὸν δικαιολόγημα"*) του οφειλέτη (Γεροσπαρτιώτη) προκειμένου να δικαιωθεί ο δανειστής Παναγιωτάκης Καραϊωάννης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 12/11/1802, φ. 27v, 28r).

159. Σε υπόθεση αντιδικίας μεταξύ του Πάνου Κομενιώτη και του Κ. Παπαπολύζου, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο του σχετικού εγγράφου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 18/10/1802, φ. 25r), έχουν εκδοθεί από τα δικαστήρια της Κέρκυρας δύο αποφάσεις, μία πρωτόδικη και μία τελεσίδικη (με την οποία έγινε αποδεκτή η πρωτόδικη απόφαση). Κατόπιν αυτών το Επτανησιακό Σενάτο (Γερουσία) απέστειλε στην καγκελαρία του δικανικού κριτηρίου της πρώτης Αναφοράς Πρεβέζης σχετική παραγγελία εκτελέσεως των εν λόγω αποφάσεων. Ύστερα από την αναφορά Παπαπολύζου, η διοίκηση Πρεβέζης προτρέπει το Δικανικό Κριτήριο πρώτης Αναφοράς να αναστείλει προσωρινά την εκτέλεση των αποφάσεων των δικαστηρίων της Κέρκυρας και να αποστείλει τον φάκελο της υποθέσεως στη διοίκηση για μελέτη παρέχοντας όλες τις απαραίτητες διευκρινήσεις σχετικά με την υπόθεση. Πράγματι, όπως προκύπτει από επόμενη επιστολή, η Διοίκηση, αφού μελέτησε την

γιο τρόπο καταστρατηγήσεως του δικονομικού κανόνα του δεδικασμένου των τελεσιδίκων δικαστικών αποφάσεων όταν η διοίκηση κρίνει ότι η δικαστική απόφαση πάσχει ακυρότητος για δικονομικές ή άλλες παραβάσεις. Έτσι στα 1802 το κονκλάβε Πρεβέζης αναστέλλει, κατόπιν αναφοράς του Αθανασίου Αβασώτη, ως επιτρόπου της αδικηθείσης Τρισεύγενης παπα-Αληθίας, την εκτέλεση της αποφάσεως του Δικανικού κριτηρίου Πρεβέζης που έχει εκδοθεί επί κληρονομικής διαφοράς (εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή). Όπως τονίζεται στη σχετική εντολή που απευθύνει η Διοίκηση προς το Δικαστήριο, η απόφασή του είναι ακυρωτέα διότι προέβη στη διαμόρφωση δικανικής κρίσεως με ιδιαίτερη ταχύτητα και χωρίς να εξετάσει διεξοδικά τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας, παρά το γεγονός ότι πρόκειται για υπόθεση η οποία έχει απασχολήσει για πολλά έτη τα δικαστήρια και επί της οποίας είχε ήδη εκδοθεί παλαιότερα κάποια αιρετοκρισιακή απόφαση[160]. Κατόπιν αυτών το κονκλάβε ζητά από το δικαστήριο την παροχή των απαιτουμένων διευκρινήσεων προκειμένου να προβεί σε επανεξέταση της υποθέσεως *"εἰς ἀποφυγὴν τῶν δυναστήτων κακῶν ὁποῦ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν παραπονουμένων ἠμπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ"*.

Χαρακτηριστικός είναι εξ άλλου ο παρεμβατικός ρόλος του κονκλάβε στην ακύρωση παρανόμων διαδικαστικών ενεργειών των διαδίκων. Έτσι σε υπόθεση του έτους 1806 το κονκλάβε επιλαμβάνεται της υποθέσεως κατόπιν της από 3ης Ιουνίου 1806 αιτήσεως (*"ἱκεσίας"*) του ενός των διαδίκων μερών (Αναστάσιος και Γεώργιος Μαλτέζος), με την οποία αυτοί ζητούν την παρέμβασή του διοικητικού αυτού οργάνου προς τον σκοπό ακυρώσεως της εφέσεως (*"ἀπελατζιόν"*)[161] που υπέβαλαν οι

υπόθεση, προέβη σε άρση της αναστολής και προέτρεψε πλέον το Δικανικό Κριτήριο της πόλεως να προχωρήσει σε εκτέλεση των αποφάσεων των κερκυραϊκών δικαστηρίων όχι μόνον διότι έχει εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί της υποθέσεως αλλά και διότι η υπόθεση αφορά ξένη περιουσία (*"σοστάνζα"*, ιταλ. sostanza) που θα πρέπει ιδιαίτερα να προστατευθεί (*"ἡ πρότασις εἶναι ὑψηλὴ διατὶ ἀποβλέπει ὑπόθεσιν ξένης σοστάνζας"*). Πρβλ. και Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 27/10/1802, φ. 25ν και αριθ. 78 της 2/11/1802, φ. 26r.

160. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 6/7/1802, φ. 8ν.

161. Πρβλ. και Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 8ης Ιουνίου 1806, φ. 40ν. Το έγγραφο χρησιμοποιεί εναλλακτικά τους όρους *"ἔκλητος"* και *"ἀπελατζιόν"*. Από την όλη διατύπωση του εγγράφου προκύπτει ότι η οριστική απόφαση επί της υποθέσεως δεν έχει ακόμα εκδοθεί. Είναι επομένως ενδεχόμενο ότι, σύμφωνα με την ισχύουσα τότε δικονομία, μπορούσαν να προσβληθούν αυτοτελώς με το ένδικο μέσο της εφέσεως οι αποφάσεις των δικαστηρίων που διέτασσαν αποδείξεις, παρά το γεγονός ότι δεν ήσαν οριστικές, ακόμα και πριν από την έκδοση της οριστικής αποφάσεως. Για το ζήτημα πρβλ. Ο ι κ ο ν ο μ ί δ ο υ – Λ ι β α δ ά, Πολιτική Δικονομία, τ. Α΄, Αθήναι 1905, § 86, σ. 440-441. Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του 1804, οι παρεπίμπτουσες (*"punti interlocutorj"*) δικαστικές αποφάσεις του δικαστηρίου του Εμπορίου και της Ναυτιλίας, δηλαδή οι αποφάσεις με τις οποίες το δικαστήριο διέτασσε, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν αιτήσεως των διαδίκων, αποδείξεις, μπορούσαν να

αντίδικοι (Γκινάκα)[162]. Πράγματι με θέσπισμα που εξέδωσε το κονγκλάβε Πρεβέζης την 8η/6/1806 επενέβη στην υπόθεση και ακύρωσε την ασκηθείσα έφεση των αδελφών Γκινάκα διότι η μη οριστική απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου δεν πρόκειται να επηρεάσει με οποιοδήποτε τρόπο μεροληπτικώς υπέρ του αντιδίκου την οριστική κρίση του δικαστηρίου. Παράλληλα, με σχετική επιστολή, υπέδειξε στο εφετείο Πρεβέζης να προβεί στην διαγραφή της κριθείσης ως απαραδέκτου εφέσεως από τις *"φίλτζες"*[163] της καγκελαρίας του[164]. Τέλος απέστειλε προς το Δικανικό κριτήριο πρώτης αγωγής Πρεβέζης επιστολή με την οποία αφ' ενός μεν γνωστοποίησε την ακύρωση της "απελατζιόνος" Γκινάκα από το κονγκλάβε, αφ' ετέρου δε έδωσε παραγγελία στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο να προχωρήσει στη διενέργεια της επιτόπιας εξετάσεως που έχει ζητηθεί από τους Μαλτέζους παρουσία και του αντιδίκου μέρους, των αδελφών Γκινάκα[165].

Από όσα εκτέθηκαν προκύπτει ότι το τοπικό κονκλάβε λειτούργησε ως αποφασιστικό όργανο με αρμοδιότητες ελέγχου των τοπικών δικαστηρίων σαφώς ευρύτερες έναντι εκείνων του "Μικρού Συμβουλίου "(Conclave) του προσωρινού "βυζαντινού πολιτεύματος" που καθιέρωνε το Σύνταγμα της Ιονίου Πολιτείας του 1800. Και τούτο διότι το "Μικρό Συμβούλιο" που προέβλεπε το Σύνταγμα του 1800 είχε ως αρμοδιότητα τη μελέτη των τοπικών υποθέσεων και την κατάρτιση των εισηγήσεων

προσβληθούν αυτοτελώς με το ένδικο μέσο της εφέσεως ενώπιον του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. II, άρθρο 228 παρ. 3). Εξ άλλου, και κατά το Κανονικό Δίκαιο, η άσκηση του τακτικού ενδίκου μέσου της εφέσεως ήταν επιτρεπτή τόσο κατά των οριστικών όσο και κατά των μη οριστικών περί αποδείξεως αποφάσεων (Ρ ά μ μ ο υ, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, τ. Α΄, § 9).

162. Όπως προκύπτει από το έγγραφο (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 8ης Ιουνίου 1806, φ. 40v), οι αδελφοί και κληρονόμοι του Π. Γκινάκα (Αθανάσιος, Δημήτριος και Αποστόλης Γκινάκας), άσκησαν στις 29/5/1806 (δια του επιτρόπου τους παπα-Δημητρίου Ζαλογγήτη) έφεση κατά της μη οριστικής αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης με την οποία διετάσσετο η διεξαγωγή της αυτοψίας που είχε ζητηθεί πρωτοδίκως από τους αδελφούς Μαλτέζου. Πρόκειται περί μη οριστικής αποφάσεως διότι το δικαστήριο δεν αποφαίνεται περί της κυρίας υποθέσεως αλλά διατάσσει, ως προπαρασκευαστικό μέτρο της δίκης, τη διεξαγωγή αυτοψίας [*"το ζητούμενον σοπραλουϊώκο* (από το βενετ. sopraluoco (ή accesso del giudice) που σημαίνει διαβεβαίωση, επί τόπου διαπίστωση· Α. Β λ α ν τ ή – Ι. Ο ι κ ο ν ο μ ί δ η, Dizionario Technico Legale Italiano Greco (Ιταλοελληνικόν Νομοτεχνικόν Λεξικόν), Κέρκυρα 1840, σ. 190 (στη συνέχεια: Λεξικόν) *οπού δεν βλάπτη τα δικαιώματα της φαμελείας Γηνάκα εις την ουσιώδες κρήσιν οπού μέλη να απαντηθή εις το ίδιον κρητίριόν σας"*].

163. Από το βενετ. filza, που σημαίνει έγγραφα συνδεδεμένα που φυλάσσονταν όλα μαζί σε ένα αρχείο.

164. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, αριθ. 55 της 8ης Ιουνίου 1806, φ. 40v.

165. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, αριθ. 56 της 8ης Ιουνίου 1806, φ. 41r.

επί των διαφόρων θεμάτων που υποβάλλονταν προς το τοπικό Γενικό Συμβούλιο των ευγενών[166], ενώ αντιθέτως το τοπικό κονκλάβε των πόλεων της "συμπολιτείας" λειτούργησε ως αποφασιστικό όργανο στον βαθμό που εδικαιούτο να επικυρώνει ή να απορρίπτει τις προτάσεις της Προεδρίας[167]. Είναι δε ενδιαφέρον ότι η διοίκηση Πρεβέζης με έγγραφο το οποίο απευθύνει προς τον διοικητή της περιοχής Αμπτουλάχ Μπέη την 2/5/1806, παραλληλίζει τα δικαιώματα και τις αρμοδιότητες του τοπικού κονκλάβε με εκείνα της Επτανησιακής Γερουσίας[168]. Στο έγγραφο διευκρινίζεται ότι η βασική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών διοικητικών οργάνων είναι ότι η μεν Επτανησιακή Γερουσία επαγρυπνεί για τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης από τα δικαστήρια που λειτουργούν σε όλες τις Ηνωμένες Νήσους ενώ αντιθέτως το κονκλάβε, σύμφωνα με τη συνθήκη της Πρέβεζας του 1800, ελέγχει μόνον τα δικαστήρια της πόλεώς του[169]. Ο παραλληλισμός των δύο αυτών οργάνων είναι περίεργος

---

166. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο πέμπτο σε συνδυασμό με το ενδέκατο άρθρο του ιδίου κεφαλαίου· πρβλ.. και την ανάλογη διάταξη του Σχεδίου Συντάγματος του έτους 1801 (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Β΄ (1801), άρθρο 25ο). Όπως προβλεπόταν από τις διατάξεις του Συντάγματος της Ιονίου Πολιτείας του 1800, το "Μικρό Συμβούλιο" ή "Επιτροπή" του Γ. Συμβουλίου ήταν ένα ολιγάριθμο αντιπροσωπευτικό σώμα που απαρτίζετο από μέλη του Γενικού Συμβουλίου εκάστης νήσου. Το προοίμιο του "Ιδιαιτέρου Συντάγματος εκάστης νήσου" καθώς και το τρίτο άρθρο της "Ανακεφαλαίωσης" (Ricapitulazione) του Συντάγματος του 1800, τονίζουν ότι η δομή των Μεγάλων ή Γενικών Συμβουλίων των νησιών παραμένει η αυτή όπως και κατά την πρώην βενετική κυβέρνηση, δηλαδή αριστοκρατική. Το Μικρό Συμβούλιο (κονκλάβε) αποτελείτο από 40 δικαστές που εκλέγονταν από το αντίστοιχο Γενικό Συμβούλιο, λειτούργησε δε ως συμβουλευτικό όργανο μόνον στα μεγαλύτερα νησιά της Ιονίου Πολιτείας, όπως και κατά το παρελθόν (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, σ. 66· πρβλ. και Α΄ (Σύνταγμα 1800), δέκατο άρθρο του "Ιδιαιτέρου Συντάγματος εκάστης νήσου"). Για το 70μελές αριστοκρατικής συνθέσεως "Μικρό Συμβούλιο" της Λευκάδας το οποίο συστάθηκε με το διάταγμα Errizo της 20ης Αυγούστου 1687 και αποτελείτο από όσους είχαν προϋπηρετήσει ως Σύνδικοι, Δικαστές, Αντιλέγοντες, Υγεινόμοι, διδάκτορες Ιατρικής και Νομικής και 25 άλλα πρόσωπα βλ. Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Α΄, σ. 551.

167. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, Συμπολιτεία, ψήφισμα της γενικής συνελεύσεως των πολιτών της 12ης Ιανουαρίου 1802, σ. 826· πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, συνεδρίαση της 23ης/3/1802, φ. 5r, *"...διὰ νὰ στοχάζωνται, καὶ ἀποφασίζουν τὰς ἐμπιπτούσας ὑποθέσεις τῆς κοινότητος καὶ νὰ τὰς κυρώνουν μὲ τὰ δύω τρίτα τῶν ψήφων εἰς τὸ νέ"*, επίσης συνεδρίαση της 1ης Μαρτίου 1803, φ.10ν, *"ἡ Προεδρία εἰς ὅλας ταύτας τὰς προβλέψεις προηγεῖται, καὶ αὐτῆς συνοικεῖ νὰ τὰς προβάλλῃ πρώτη, καὶ τὸ κονκλάβε, νὰ τὰς κυρώνῃ, συμμετριάζει, ἢ ἀποκυρώνει"*). Αντίθετη άποψη έχει υποστηρίξει ο Βρέκοσης που εμμένει στο συμβουλευτικό ρόλο του "κονγκλάβε" στις ηπειρωτικές πόλεις (Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 281).

168. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21,έγγραφο της 2 /5/1806, φ. 29r.

169. *"... τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι παρόμοιον ἀπὸ τὰς ἐξουσίας τοῦ ἐξοχωτάτου ἑπτανήσου σενάτου δὲν ἔχει τὴν διαφωρὰν, πάρεξ εκοίνη ἡ σεβασμία ὁμήγυρης ἀγρηπνὴ ἐπάνο*

καθώς η Επτανησιακή Γερουσία που προέβλεπε το Σύνταγμα του 1803 ως ανώτατο εκτελεστικό όργανο, με βάση την αρχή της διακρίσεως των εξουσιών[170], περιοριζόταν στον έλεγχο της ορθής ασκήσεως των καθηκόντων των δικαστικών λειτουργών που στελέχωναν τα δικαστήρια των νήσων καθώς και της πιστής εκτελέσεως των νόμων από τις κατά τόπους κυβερνήσεις, ενώ ο ανώτατος έλεγχος της ορθής εφαρμογής των δικονομικών νόμων από τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια επαφίεται, κατά το Σύνταγμα, στο "Δικαστήριο της Αποκυρώσεως", που έχει ως αρμοδιότητα να ακυρώνει τις δικαστικές εκείνες αποφάσεις *"ἂς ἀναγνωρίζει ὅτι ἐξεδόθησαν διὰ βιάσματος τῶν ὑπὸ τοῦ Κώδικος τῆς Πολιτικῆς καὶ Ἐγκληματικῆς δίκης διαττατομένων τρόπων, καὶ δέονται καταργήσεως*[171]. Το πιθανότερο συνεπώς είναι ότι το εν λόγω έγγραφο παραλληλίζει τις αρμοδιότητες του κονκλάβε με τις αντίστοιχες της Επτανησιακής Γερουσίας πριν από την εφαρμογή του Συντάγματος του 1803, οι οποίες προφανώς ήσαν ενισχυμένες στον τομέα του ελέγχου της δικαιοσύνης[172]. Η αρμοδιότητα ωστόσο του κονκλάβε των πόλεων της "συμπολιτείας" να επαγρυπνεί επί των δικών που διεξάγονται στα δικαστήρια των πόλεων και να ακυρώνει ή να μεταρρυθμίζει τις δικαστικές αποφάσεις όταν εντοπίζει καταχρήσεις ή παραβάσεις του νόμου (κυρίως δε παραβάσεων των δικονομικών νόμων), όπως αυτή σκιαγραφείται μέσα από τις διαθέσιμες πηγές, προσιδιάζει περισσότερο προς τις αρμοδιότητες ενός ανωτάτου ακυρωτικού δικαστηρίου παρόμοιου με εκείνο του "Δικαστηρίου της Αποκυρώσεως" της Επτανήσου Ρεπούμπλικας το οποίο επίσης δεν μπορούσε να υπεισέλθει στην ουσία των υποθέσεων που είχαν εκδικασθεί[173]. Άλλωστε η παραχώρηση σε διοικητικό όργανο της εποπτικής αρμοδιότητας επί των δικαστηρίων, όσον αφορά στην ακριβή εφαρμογή των δικονομικών κανόνων, καθιερώθηκε το έτος 1804 σε όλα τα Ιόνια Νησιά δεδομένου ότι, σύμφωνα με ειδικό νόμο που ψηφίσθηκε από το Νομοθετικό Σώμα της Επτανήσου Πολιτείας στις 20/3/1804

εἰς ὅλα τὰ ἑνωμένα Νησιὰ τῆς περιωχῆς του, ἐκείνο ὁποῦ δὲν εἶναι δοσμένο ἐτούτων τῶν κονκλαβήων πάρεξ εἰς τὴν ἰδίαν πολητείαν τους μόνον".

170. Βενιέρη, Κατάστασις, Αναφορά, σ. 16-17 και Σύνταγμα 1803, Τίτλος Δ΄ (Δύναμις Εκτελεστική), άρθρο ρζ΄ υπό στοιχείο γ΄ (έλεγχος δικαστικών λειτουργών), ρια΄ (έλεγχος της εφαρμογής των νόμων από τις κυβερνήσεις των νήσων). Βλ. και πιο πάνω σημ. 131.

171. Βενιέρη, Κατάστασις, Αναφορά, σ. 70 και Σύνταγμα 1803, Τίτλος ς΄, άρθρο ρπε΄.

172. Πάντως, ακόμα και υπό το κράτος του Συντάγματος του 1803, οι αρμοδιότητες της Γερουσίας, όσον αφορά στον έλεγχο των κρατικών οργάνων (διοικητικών και δικαστικών), θα πρέπει στην πραγματικότητα να ήσαν ευρύτερες από εκείνες που όριζαν οι διατάξεις του Συντάγματος. Για το ζήτημα βλ. και πιο πάνω § V (υπόθεση Μάστρακα κατά Πάντζα έτους 1806).

173. Βενιέρη, Σύνταγμα 1803, Τίτλος σ΄, άρθρο ρπς΄.

(Οργανικός Νόμος της Ιδιαιτέρας Κυβερνήσεως εκάστης νήσου /Legge Organica delle administrazione particolari delle sette isole)[174], Τμήμα του 15μελούς συμβουλίου (*"δημοσυμβουλίου"*)[175], το λεγόμενο *"Δικονομικό Τμῆμα"*, επόπτευε για την ακριβή εφαρμογή της δικονομίας από τα δικαστήρια του νησιού.

Β. Βοεβόδας-τουρκικές αρχές

Με το πρώτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας, ο τούρκος βοεβόδας της περιοχής του "Κοντινέντε", περιορίζεται, σε ρόλο απλού εκτελεστικού οργάνου, όσον αφορά στην τήρηση των δικαστικών αποφάσεων των τοπικών κριτηρίων, κατόπιν σχετικής παραγγελίας του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση που επρόκειτο να εκτελεσθεί (*"καὶ εἰς αὐτὰ ὁ Ἐκλαμπρότατος Βοεβόνδας δὲν θέλει ἔχει τόπον, καὶ ἐπιχείρησιν, εἰμὴ νὰ κάμνῃ νὰ ἐνεργῶνται ὅλα ἐκεῖνα, ὁποῦ τοῦ ζητοῦνται ἀπὸ τὰ Νόμιμα Κριτήρια διὰ την κοινὴν ἡσυχίαν τῶν τόπων, καὶ διὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποφάσεων γινομένων ἀπὸ τὰ καθήκοντα Δικαστήρια καὶ Κριτήρια"*)[176].

Παρά την επίσημη αναφορά της συνθήκης στον περιορισμένο δικαιοδοτικό ρόλο του νέου επικυρίαρχου, στη δικαστηριακή πρακτική ο τούρκος βοεβόδας (ή ακόμα και διάφοροι τούρκοι αξιωματούχοι)[177] εμφανίζονται συχνά να ενεργούν ως δια-

---

174. Για τον νόμο αυτό βλ. Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, τ. Γ΄, σ. 852.

175. Το 15μελές συμβούλιο αποτελούσε μαζί με τον Πρύτανη και δύο Κυβερνήτες (*"Παρέδρους"*) την *"Ἰδιαιτέρα Κυβέρνηση"* ή *"Μερικόν Κυβέρνημα"* που προέβλεπε το Σύνταγμα του 1803 (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος Ε΄, άρθρο ρκα΄ επ.) διαιρείτο δε στα εξής τμήματα: Υγιεινομικό, Δικονομικό, Αγορανομίας, Εμπορίας και Ναυτιλίας, Διακοσμήσεως και Δρόμων (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, τ. Γ΄, σ. 852).

176. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 436-437, στιχ. 31-35. Πρβλ. και την ακριβέστερη διατύπωση της σχετικής παραγράφου του πρώτου άρθρου της συνθήκης στο αντίγραφό της που προέρχεται από το Αρχείο Οικονόμων σύμφωνα με το οποίο ο βοεβόδας ασκεί τις αρμοδιότητές του, ως εκτελεστικού οργάνου, μέσω της εκάστοτε Προεδρίας της Διοικήσεως κάθε πόλεως, η οποία προφανώς καθόριζε κατά περίπτωση τις λεπτομέρειες της εκτελέσεως (*"..καὶ εἰς ταῦτα πάντα ὁ Ἐκλαμπρότατος Βοϊβόντας δὲν ἔχει δικαίωμα ἐμβάσεως καὶ μεθέξεως, εἰμὴ μόνον νὰ παραχωρεῖ μίαν Ἐκτελεστικὴν Δύναμιν πρὸς Ἑκάστην Προεδρίαν διὰ νὰ τὴν μεταχειρήζεται ὁσάκις τῆς ζητεῖται ἀπὸ τὰ Δικαστήρια πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν Ἀποφάσεών των..."*, Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 438, 421, στιχ. 24-28). Περισσότερα για τη διαδικασία αναγκαστικής εκτελέσεως βλ. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, Συμπολιτεία, σ. 829.

177. Στο εξεταζόμενο αρχειακό υλικό αναφέρονται οι: 1) Βελή πασάς, γιός του Αλή Πασά (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 162, 165, 168. Κατά μία πληροφορία, ο Βελή πασάς θεωρείται υπεύθυνος για τον θάνατο από δηλητηρίαση του Αβδουλάχ μπέη, του τοποτηρητή της περιοχής, κατά το έτος 1807 (Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, τ. Γ΄, σ. 876), 2) Μεχμέταγας Μουσελίμαγας και Βαλής του Κάρελη. Πιθανόν πρόκειται για τον Μεχμέτ Εφέντη που αναφέρεται ως Διοικητής της Πρέβεζας σε επιστολή

μεσολαβητικά όργανα μεταξύ διαδίκων, διοικήσεως και δικαστηρίων σε εκκρεμείς δικαστικές υποθέσεις. Η παρέμβασή τους προκαλείται κατά κανόνα ύστερα από σχετική προσφυγή του ενός των διαδίκων ή σπανιότερα της Διοικήσεως[178], οι ίδιοι όμως δεν προβαίνουν σε ουσιαστικό έλεγχο ή έλεγχο νομιμότητας της υποθέσεως παρά μόνον διαβιβάζουν τον φάκελο στη Διοίκηση για τις περαιτέρω ενέργειες. Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι η Διοίκηση Πρέβεζας, συμμορφούμενη προς το πνεύμα της διαμεσολαβητικής προσπάθειας της τουρκικής αρχής προβαίνει κατά κανόνα σε ανάλογες υποδείξεις προς το αρμόδιο δικαστήριο για να εκδικασθεί η υπόθεση σύμφωνα με το περιεχόμενο της παρεμβάσεως των τουρκικών αρχών[179].

της Προεδρίας της Αγίας Μαύρας προς τη Γερουσία του έτους 1800 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις σ. 330 σημ. 93/Πηγή: ΓΑΚ/Αρχεία Νομού Λευκάδας, ταξιν. Αικατ. Μπαντιά, αριθ. 98, 16/4/1800, φ. 18α)] και 3) Μουχτάρ Πασάς επίσης γιός του Αλή Πασά (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 162, 165, 168).

178. Στα 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, αριθ. 58 της 3/9/1802, φ. 19ν) η Διοίκηση Πρεβέζης ζητά από τον Μπέη Εφέντη να μεσολαβήσει προς το *"Μαϊστράτον Ύγείας"* (Διοίκηση της Υγείας) της Κέρκυρας προκειμένου να επιστραφεί στον νόμιμο ιδιοκτήτη του ένα καΐκι που κατασχέθηκε από το "Μαϊστράτο" (λόγω της παράνομης αποβιβάσεως επιβατών στο λιμάνι της Κέρκυρας), διότι εκ παραδρομής θεωρήθηκε ότι ανήκε στον καραβοκύρη του, Παναγή Κορονιό. Για τη δικαιοδοσία των "Προβλεπτών επί του Υγιεινομείου", οι οποίοι δίκαζαν τις παραβάσεις των υγιεινομικών κανονισμών επί ενετοκρατίας βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, σ. 130, 230. Κατά το Σύνταγμα του 1800, σε κάθε νήσο προβλεπόταν η λειτουργία ενός Υπουργείου της Υγείας, τα μέλη του οποίου εξέλεγε το Γενικό Συμβούλιο των Ευγενών (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800), "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου", άρθρο έβδομο). Κατά το Σύνταγμα του 1803 σε κάθε νησί προβλεπόταν η λειτουργία τριμελών *"Βουλευτηρίων τῆς Ύγείας"*, τα μέλη των οποίων εκτελούσαν και χρέη *"Ἀστυνόμων Κριτῶν"* (Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος Ε΄, άρθρο ρμ΄ και Τίτλος ς΄, άρθρο ρνβ΄).

179. Σε κληρονομική υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον του Δικανικού Κριτηρίου Πρεβέζης το έτος 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 23/6/1802, φ. 4r) και κατόπιν προσφυγής του ενός των διαδίκων, του Αναγνώστη Τζιτζόνη, παρεμβαίνει ο Μεχμέταγας Μουσελίμαγας και Βαλής του Κάρελη με σχετική επιστολή που απευθύνει στις 12/4/1802 προς τη Διοίκηση Πρεβέζης. Η διοίκηση Πρεβέζης με το από 23/6/1802 έγγραφό της προς το Δικανικό Κριτήριο Πρεβέζης προτρέπει τους δικαστές να εκδικάσουν κατά προτεραιότητα τη σχετική υπόθεση *("προκρίνοντάς την και προθέττοντάς την ἀπὸ κάθε ἄλλην")* για να αποφευχθεί η ενδεχομένως δυσάρεστη επέμβαση του Μεχμέταγα στην υπόθεση *("διὰ νὰ προλάβωμεν τὰ δυσάρεστα παράπονα τοῦ ῥηθέντος ἐξουσιαστοῦ, ὁποῦ ἐκ τῆς ἀτονίας τῆς δίκης ἠμπορεῖ νὰ ἐκφωνήσῃ)*. Τέλος με το από 27/6/1802 έγγραφό της ενημερώνει τον Μεχμέτ Αγά ότι άσκησε την αναμενόμενη απ΄ αυτόν παρέμβαση προς το αρμόδιο δικαστήριο (*"καὶ τοιοῦτο τρόπως νὰ δείξωμεν τὴν ὑψηλὴν ὑπόληψιν ὁποῦ πρεπόντως σᾶς προσφέρωμεν, καθὼς ὁ ἴδιος θέλει σᾶς πληροφορήσῃ τὸν Βαθμὸν τῆς προθυμίας μας"*) διαβεβαιώνοντάς τον παράλληλα για την *"ταπεινήν μας δούλευσιν"* και επικαλούμενη την *"ἰσχυράν του προστασίαν καὶ βοήθειαν εἰς τὰς χρείας καὶ ἀνάγκας τῶν δυστυχισμένων τούτων τόπων μας"* (Σ τ α -

Σπανιότερα δε, όταν το αίτημα είναι προδήλως παράνομο, δικαιολογεί με ιδιαίτερα αναλυτικό τρόπο, τους λόγους της μη συμμόρφωσής της προκειμένου να μην εξοργίσει τις τουρκικές αρχές. Τούτο προκύπτει από υπόθεση που απασχόλησε ιδιαίτερα τη διοίκηση και τα δικαστήρια της Πρέβεζας το έτος 1802[180]. Στην υπόθεση αυτή ο Βελησάς εφέντης, κατόπιν σχετικού αιτήματος του ιερέως Πάνου Τζεφτηλικιώτη, παρενέβη δυναμικά σε εκκρεμή αστική διαφορά μεταξύ αυτού και της αδελφής και της ανηψιάς του και για τον σκοπό αυτό απέστειλε δύο *"μπουγιουρντί"* προς τη Διοίκηση Πρεβέζης. Με αυτά, επιπλήττοντας αυστηρά τη Διοίκηση για τη μη ικανοποίηση των αξιώσεων του Π. Τζεφτηλικιώτη, διέταξε την ταχεία εξόφληση του χρέους της αδελφής και της ανηψιάς του επί πλέον όμως θεώρησε και την ίδια τη Διοίκηση ως οφειλέτιδα μέρους του χρέους. Η Διοίκηση Πρεβέζης παρακαλεί τον Βελή πασά να μην μεροληπτεί υπέρ του ιερέως, ο οποίος έχει επιδείξει επανειλημμένως απρεπή και άδικη συμπεριφορά τόσο προς τις οφειλέτιδες[181], όσο και

μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 27/5/1802, φ. 6r). Σε άλλη υπόθεση του έτους 1802, ο Α. Βενέτος με σχετική προσφυγή προς τον Μπέη Εφέντη και τη Διοίκηση Πρεβέζης, διαμαρτυρήθηκε έντονα διότι με την απόφαση του Κριτηρίου της πρώτης Αναφοράς Πρεβέζης καταδικάσθηκε μόνο αυτός σε πληρωμή ολοκλήρου του χρέους προς τον Σπύρο Καραβέλα ενώ συνυπόχρεοι για την εξόφληση του χρέους κατά το ήμισυ ήταν δύο συνοφειλέτες, ο ίδιος και ο Ξάρχης της Αντώναινας. Η Διοίκηση συμμορφούμενη προς το περιεχόμενο της παρεμβάσεως του Μπέη εφέντη προτρέπει το δικαστήριο να προβεί σε διόρθωση της αποφάσεώς του (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/8/1802, φ. 17r). Επίσης το ίδιο έτος, όπως προκύπτει από επιστολή της Διοκήσεως Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 26/8/1802, φ. 18v) προς τους δικαστές του εφετείου της πόλεως, η Πανόρια Δρούπα προσέφυγε στον Μπέη κατά της αποφάσεως του δικαστηρίου αυτού. Προφανώς κατόπιν παρεμβάσεως του Μπέη προς τη Διοίκηση υπέρ της προσφεύγουσας, η Διοίκηση προέτρεψε το δευτεροβάθμιο δικαστήριο να επανεξετάσει την διαφορά.

180. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 10v σε συνδυασμό με έγγραφο της 17/7/1802, φ. 12v.

181. Το ιστορικό της διαφοράς μεταξύ του ιερέως Πάνου Τζεφτηλικιώτη και της αδελφής και ανηψιάς του είχε ως εξής: Ο ιερέας είχε δανείσει κατά το παρελθόν κάποιο χρηματικό ποσό στον σύζυγο της ανηψιάς του τον Γεώργιο Λαμπρόπουλο, ο οποίος αποβίωσε στη ξενιτειά χρεωκοπημένος (*"μουφλούζης"*). Μετά τον θάνατό του ο ιερέας απαιτεί την απόδοση του χρέους από την ανηψιά του και την μητέρα της, ως καθολικούς διαδόχους του αποβιώσαντος οφειλέτη. Κατόπιν των απειλών και των ύβρεων που εκτόξευσε εναντίον των οφειλέτιδων, η Διοίκηση Πρεβέζης αναγκάστηκε να τις καλέσει ενώπιον της και να αποσπάσει από αυτές την υπόσχεση ότι θα καταβάλουν στον ιερέα το ποσόν των 20 γροσίων κατ' έτος μέχρις αποπληρωμής του χρέους. Ο ιερέας ωστόσο δεν ικανοποιήθηκε από τη συμβιβαστική αυτή επίλυση της διαφοράς από τη Διοίκηση (εξύβρισε μάλιστα και απείλησε τη Διοίκηση της Πρέβεζας για τη μεσολάβησή της) και προέβη στη συνομολόγηση δικαστικού συμβιβασμού με τις οφειλέτιδες (το έγγραφο του οποίου η Διοίκηση κοινοποιεί στον Βελή πασά), σύμφωνα με τον οποίο οι αντίδικοι συμφωνούσαν να γίνει εκτίμηση του συνόλου της

προς τη Διοίκηση της πόλεως αλλά να θεωρήσει ότι *"οἱ προεστῶτες καὶ ἐπίλοιποι κάτοικοι της Πρέβεζας εἶναι ὅλοι πιστοὶ ραγιάδες"* που θέλουν να παραμείνουν *"ὑπό τὴν κραταιὰν του προστασίαν"*, καθώς συνέβαινε και επί των προκατόχων του (Βεζήρ εφέντη και Μουχτάρ πασά εφέντη)[182]. Εξ άλλου η Διοίκηση Πρέβεζας, με άλλη επιστολή της ιδίας ημέρας, ενημερώνει τον Πανιερότατο Άρτης[183] για την εξέλιξη της υποθέσεως και τον παρακαλεί να καλέσει ενώπιον του τον ιερέα και να τον επιτιμήσει για την άδικη και απάνθρωπη συμπεριφορά του προς τις συγγενείς του καθώς και για τα προβλήματα που δημιούργησε στην πόλη της Πρέβεζας λόγω της δυσάρεστης αναμίξεως του Βελή Πασά Εφέντη στην υπόθεση.

VII. ΕΚΔΙΚΑΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ

Κατά την περίοδο 1800-1804, τα κατά τόπο αρμόδια πρωτοβάθμια πολιτικά δικαστήρια των τριών πόλεων της "συμπολιτείας" δίκαζαν τόσο τις διαφορές μεταξύ

περιουσίας του αποβιώσαντος Γ. Λ. από ειδικούς εκτιμητές (τον επίτροπο του αρχιερέα και άλλους ιερείς) και στη συνέχεια, αφού προηγουμένως αποδοθεί στη σύζυγο το ισόποσο της προίκας της, να περιέλθει το υπόλοιπο στον ιερέα προς εξόφληση του χρέους (για το ζήτημα αυτό βλ.εκτενέστερα πιο κάτω § XIV, Β). Το ποσόν ωστόσο που προήλθε από την εκτίμηση ενός ακινήτου, το οποίο και αποτελούσε το μοναδικό περιουσιακό στοιχείο του Γ. Λ. μετά τη χρεωκοπία του, δεν ήταν αρκετό ούτε έστω για την απόδοση της προίκας της συζύγου του οφειλέτη. Κατόπιν αυτών ο Π. Τζ., αφού προηγουμένως εξύβρισε κατά τρόπο σκαιότατο τους δικαστές και προστώτες της Πρεβέζης, προσέφυγε στον Βελή πασά διαμαρτυρόμενος για την όλη διευθέτηση του ζητήματος του χρέους από τη Διοίκηση της Πρέβεζας και ζητώντας, παρανόμως, να εκποιηθεί το σπίτι της ανηψιάς του, το οποίο αποτελούσε προικώα της περιουσία και συνεπώς, ως περιουσία ανήκουσα κατά κυριότητα στη γυναίκα, μετά τον θάνατο του συζύγου απεδίδετο αυτούσια σ' αυτήν μη υποκείμενη στα χρέη του συζύγου (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 30-31). Πρβλ. και Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 3/11/1802, φ. 26r-v.

182. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 12v-13r, *"καθὼς καὶ ὁ ὑψηλότατος Βεζὴρ ἐφέντη μας καὶ ὁ ὑψηλότατος μουχτὰρ πασιᾶς ἐφέντη μας πάντοτε μᾶς ἐπαρηγόρησαν μὲ τὴν κραταιὰν τους προστασίαν"*.

183. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 11r-11v. Πρβλ. όμως και προηγούμενη επιστολή της Διοικήσεως Πρέβεζας προς τον Πανιερότατο Άρτης, που αφορά στην ίδια υπόθεση, με την οποία η Διοίκηση ζητά από τον Πανιερότατο να συγχωρέσει τον ιερέα Π. Τζεφτηλικιώτη διότι προέβη σε απρεπείς ενέργειες όχι από πρόθεση αλλά σε κατάσταση παραφοράς (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 3/7/1802, φ. 7v). Είναι πιθανόν ότι η επιστολή απευθύνεται στον Ιγνάτιο, ο οποίος διετέλεσε Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης το έτος 1803 και υπέγραψε, τον Νοέμβριο του ιδίου έτους, για λογαριασμό του Αλή Πασά συνθήκη φιλίας με την Επτάνησο Πολιτεία (Ν. Μ ο σ χ ο ν ά, "Η Επτάνησος Πολιτεία (1803-1807)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ΄*, σ. 399).

κατοίκων των πόλεων της "συμπολιτείας" όσο και τις διαφορές μεταξύ αυτών και κατοίκων της Επτανήσου Πολιτείας ή άλλων ξένων υπηκόων, εφαρμοζομένης της αρχής της εδαφικότητας[184]. Όπως προκύπτει από επιστολή της διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1802 που απευθύνεται στο "Δικανικό Κριτήριον της Πρώτης Αναφοράς" της πόλεως[185] στη δεύτερη περίπτωση οι υποθέσεις δικάζονταν με συνοπτική διαδικασία[186], οι δε πρωτόδικες αποφάσεις ήταν ανέκκλητες, με σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση των ξένων υπηκόων κατά την απονομή δικαίου από τα δικαστήρια της "συμπολιτείας", λόγω της σύντομης διαδικασίας που ακολουθείτο κατά την εκδίκαση των αστικών διαφορών[187]. Η πληροφορία ακριβώς αυτή που παρέχει η ανωτέρω επιστολή, – της μη δυνατότητας ασκήσεως του τακτικού ενδίκου μέσου της εφέσεως κατά αποφάσεων των πρωτοβαθμίων δικαστηρίων του "Κοντινέντε" που αφορούσαν ξένους είτε ως ενάγοντες είτε ως εναγομένους –, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή καθώς το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας (σύμφωνα με την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της συνθήκης της Πρέβεζας) όριζε ότι οι αποφάσεις που εκδίδονταν από τα πρωτοβάθμια δικαστήρια επί διαφορών που υπερέβαιναν τα 50 γρόσια και αφορούσαν επτανήσιους υπηκόους και κατοίκους του "Κοντινέντε", μπορούσαν να εφεσιβληθούν σε εφετείο μιάς από τις τρεις πόλεις, όχι όμως εκείνης όπου έδρευε το πρωτοβάθμιο δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση[188]. Το ίδιο ίσχυε και για τις αστικές διαφορές που προέκυπταν μεταξύ επτανησίων υπηκόων και κατοίκων του "Κοντινέντε" και αφορούσαν ακίνητα, για τις οποίες ρητώς το 4ο άρθρο

---

184. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/6/1802, φ. 3r, έγγραφο της 20/8/1802, φ. 16v.

185. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 20/8/1802, φ. 16v, *"νὰ κράξετε τὴν ἄνωθεν γυνὴ διὰ νὰ ἀκούσετε τὰς διαφοράς τους, καὶ νὰ τὰς ἀπεφασίσετε σήμερον ἀνεπικλήτως, καθὼς ἀπαιτεῖ τὸ δίκιον εἰς ὑποθέσεις ὁποῦ ἀφοροῦν ξένους διὰ νὰ μὴ χασομερᾶ"*.

186. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/6/1802, φ. 3r, *"Ὁ κὺρ Ἰωάννης Ἀσημακόπουλος ἔχει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν χρῆστον φαγὰ κορφιάτην ἀρκετὴν ποσότητα ἀσπρῶν, αὐτὸς ἔξω ὁποῦ εἶναι ξένος καὶ πρέπει κατὰ νόμον ὅλη ἡ ταχύτης καὶ δραστυριώτης τῆς δικασίας"*.

187. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/6/1802, φ. 3r, *"διὰ νὰ μὴν ἀπέλθῃ ὡς ξένος, καὶ ἀποδοθῇ πτέσμα ἀτονίας εἰς τὰ τῆς δίκης ἀποτελέσματα"*.

188. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 437, *"μεταξὺ υπηκόων τῆς Ἑπτανήσου Ῥεβούβλικας καὶ τῶν κατοίκων τῶν τριῶν τόπων Πρεβέζης, Βονίτσης, καὶ Πάργης"*, στιχ. 50-51, και πιο κάτω, προκειμένου περί διαφορών που αφορούν ακίνητα, *"μεταξὺ τῶν Νησιωτῶν καὶ τῆς στερεᾶς"*, στιχ. 57). Διαφοροποιημένη είναι όμως η εκδοχή του 4ου άρθρου κατά το δεύτερο αντίγραφο της συνθήκης όπου, προκειμένου περί διαφορών που υπερβαίνουν τα 50 γρόσια, αναφέρεται μόνο το δικαίωμα εφέσεως *"τῶν ἀντιφερομένων μερῶν"*, χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις ενώ εξ άλλου παρέχεται δυνατότητα εφέσεως και στα δευτεροβάθμια δικαστήρι της ιδίας πόλεως (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 439, στιχ. 40-46). Για το ζήτημα βλ. παρακάτω § VIII, Β.

της συνθήκης (σύμφωνα πάντα με την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της συνθήκης της Πρέβεζας) προέβλεπε την δυνατότητα εφέσεως κατά της αποφάσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου στα εφετεία των δύο άλλων πόλεων από εκείνη όπου ευρισκόταν το επίδικο ακίνητο[189]. Από τα στοιχεία συνεπώς που διαθέτω προκύπτει ότι είναι ενδεχόμενο οι συγκεκριμένες αυτές διατάξεις της συνθήκης που αφορούσαν τις διαφορές μεταξύ επτανησίων υπηκόων και κατοίκων της περιοχής των τριών προνομιακών πόλεων να μην εφαρμόσθηκαν στη δικανική πρακτική ή ίσως και να τροποποιήθηκαν από κάποιο μεταγενέστερο νομικό κείμενο που περιελάμβανε διατάξεις διαφορετικού περιεχομένου.

Ειδικά για τους ρώσους υπηκόους, όπως τονίζεται σε σχετική επιστολή του *"Γενικοῦ Κονσόλου"* (Προξένου) της Ρωσίας Καβαλιέρ Μπενάκη[190] προς τον Μπέη Εφέντη, προβλεπόταν ότι, ειδικά όταν εκδικάζονταν υποθέσεις που αφορούσαν σε αντιδικία μεταξύ κατοίκων της "συμπολιτείας" και ρώσων υπηκόων (νομιμοποιουμένων είτε ενεργητικώς είτε παθητικώς), κατά την εκδίκαση της υποθέσεως έπρεπε να παρευρίσκεται υποχρεωτικά στο δικαστήριο και ένας αντιπρόσωπος της Ρωσίας (*"ἐπιστάτης της Ρωσίας"*)[191].

Η "διεθνής" ωστόσο αυτή δικαιοδοσία των δικαστηρίων της "συμπολιτείας" φαίνεται πως αποτέλεσε αιτία συχνών προστριβών *"μεταξύ ξένων συνορήτων καὶ κατοίκων"*[192]. Για τον λόγο αυτό, όπως προκύπτει από διάφορα έγγραφα της περιόδου 1802-1803, η Διοίκηση Πρεβέζης άλλοτε μεν συνηθίζει να παραπέμπει πολλές από τις εκκρεμείς δικαστικές διαφορές μεταξύ κατοίκων της "συμπολιτείας" και κατοίκων της Επτανήσου Ρεπούμπλικας στις κατά τόπους αρμόδιες αρχές της

---

189. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 437. Είναι όμως πιθανόν ότι επικρατέστερη είναι η εκδοχή του 4ου άρθρου κατά το δεύτερο αντίγραφο της συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο εξ ίσου αρμόδιο σε δεύτερο βαθμό ήταν και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της ιδίας πόλεως (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 439). Για το ζήτημα βλ. παρακάτω § VIII, Β.

190. Πρόκειται για τον Λιμπέριο Μπενάκη, γιό του πρωταγωνιστή της επαναστάσεως στην Πελοπόννησο το 1770 Παναγιώτη Μπενάκη, ο οποίος στα μέσα του 1789, ως διπλωματικός πράκτορας των Ρώσων, είχε αναλάβει να φέρει σε επαφή τον Αλή Πασά με τους Ρώσους (Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία, τ. Α΄, σ. 352, τ. Β΄, σ. 20· Α. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, "Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1787-1792 και οι επιπτώσεις στους Έλληνες. Συγκρούσεις Σουλιωτών-Αλή πασά μεταξύ των ετών 1789-1790", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ΄*, σ. 91). Από το έτος 1788 διετέλεσε γενικός πρόξενος της Ρωσίας στην Κέρκυρα και από τη θέση αυτή καθοδήγησε ορισμένες από τις ενέργειες των Πρεβεζάνων προσφύγων για την ένωση με τα Ιόνια (Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις σ. 328, 339, 342, 343).

191. Η Διοίκηση Πρεβέζης κοινοποιεί τη σχετική οδηγία του ρώσου Προξένου στο "Δικανικό Κριτήριο" Πρεβέζης και στον "Σύλλογο των Πέντε" της πόλεως (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 1/8/1802, φ. 13ν).

192. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 15ης Δεκεμβρίου 1804, φ. 49ν.

Επτανήσου Πολιτείας (Πρύτανης Κεφαλληνίας, Πρύτανης Λευκάδας, Πρόεδρος Παξών) προς απονομή της δικαιοσύνης[193] άλλοτε δε παραγγέλλει στο αρμόδιο δικαστήριο Πρεβέζης ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η υπόθεση να επιταχύνει την εκδίκαση της υποθέσεως διότι ο ένας από τους διαδίκους διαθέτει το *"προνόμιον τῆς ξενίας"*[194]. Από το πλήθος των περιπτώσεων παραπομπής δικαστικών υποθέσεων με-

193. Βλ. σχετικά Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 17/6/1802, φ. 3r-v, υπόθεση Β. Μαστρογιάννη, κατοίκου Λευκάδας, κατά Ι. Χρήστου. Στην υπόθεση αυτή η διοίκηση Πρέβεζας ζητά από τον Πρύτανη Λευκάδας να διατάξει τον Β. Μαστρογιάννη να εξοφλήσει το χρέος του προς τον Ι. Χρήστου, όπως τούτο προκύπτει από ιδιόχειρη χρωστική ομολογία της 28/5/1799 που θα προσκομίσει ο δανειστής στον Πρύτανη. Επίσης υπόθεση Παναγιώτας συζύγου Γ. Βασιλικού κατά των αδελφών της (και των γυναικών τους, ως καθολικών διαδόχων) Ζαμπέλη (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 1/7/1802, φ. 6v). Υπόθεση Θεοδώρου Βρυώνη, πρώην κατοίκου Κεφαλληνίας, κατά κατοίκων της Πρέβεζας, η οποία επίσης παραπέμπεται στον Πρύτανη Κεφαλληνίας για να εκδικασθεί στην Κεφαλλονιά ώστε να διευθετηθεί το συντομότερο δυνατόν η υπόθεση (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφοτης 4/8/1802, φ. 13v). Υπόθεση Ζαχάρως, θυγατέρας του αποβιώσαντος Απ. Στρίνια και συζύγου Γ. Θωμά, κατοίκου Παξών, που παραπέμπεται στον Πρόεδρο Παξών για να εκδικασθεί απ' αυτόν, ως *"προστάτη τῶν πτωχῶν καὶ ἀδικημένων καὶ ἐξόχως τῶν ξένων"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 4/8/1802, φ. 14r). Υπόθεση Πάνου Τζαβίδη, κατοίκου Πρεβέζης, κατά Ευθύμιου Σταύρου, κατοίκου Λευκάδας. Κατόπιν αιτήσεως του οφειλέτη, Ε. Σταύρου, η υπόθεση παραπέμπεται να εκδικασθεί από τα δικαστήρια της Λευκάδας. Η Διοίκηση Πρεβέζης αποστέλλει στον Πρύτανη Λευκάδας τον φάκελο της υποθέσεως από τον οποίο προκύπτει επακριβώς το χρέος του Σταύρου (χρεωστική ομολογία της 5/1/1800 συνολικού ποσού 100 γροσίων πλέον των νομίμων τόκων) και παρακαλεί να επιταχυνθεί η εξόφληση του χρέους (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 6/9/1802, φ. 20r-v). Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η υπόθεση της Δημήτρως Τζιρογιάννη, χήρας Αναγνώστη Προσαλέντη για την οποία βλ. πιο κάτω § XIV, Α, 2 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 26v). Παρόμοια και η υπόθεση που αναφέρεται σε επιστολή της διοικήσεως Πρεβέζης της 11/10/1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 27r-v) με την οποία ζητείται η παρέμβαση του Πρίγκηπος και Προέδρου της Επτανήσου Γερουσίας προκειμένου να εξοφληθεί και να διασφαλισθεί, με οποιοδήποτε τρόπο, το χρέος του Αρσένιου Αγγελικόπουλου, κατοίκου της Επτανησιακής Πολιτείας, προς τον Σπυρίδωνα Ποπολάνη, αντιπροσωπευομένου, λόγω μακροχρονίας απουσίας, από τη σύζυγό του, κάτοικο Πρεβέζης, παρά το γεγονός ότι το έγγραφο της χρεωστικής ομολογίας του Α. Αγγελικόπουλου που φυλασσόταν απ' αυτήν έχει καεί κατά την καταστροφή της Πρέβεζας. Παρεμφερής και η διευθέτηση του ζητήματος στην υπόθεση Γιάννη Σφαλτού και Θεοχάρη Γιαχαλή κατά Νικολάου Κάλια και Ευσταθίου Γαζή, κατοίκων Λευκάδας, η οποία παραπέμπεται στον *"Ἐξουσιαστή"* Λευκάδας για να κριθεί από τα εκεί εδρεύοντα δικαστήρια (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 23/11/1802, φ. 29v).

194. Έτσι στην υπόθεση Π. Καραϊωάννη κατά Π. Αυγερινού και Μ. Σπαρτιώτη αποστέλλεται οδηγία προς το "Δικανικό Κριτήριο πρώτης Αναφοράς" Πρεβέζης για να εκδικασθεί η υπόθεση συνοπτικά (*"καὶ χωρὶς τάξιν καὶ τρόπον νομικὸν νὰ ἀκούσετε ἀντιλόγως τὰ*

ταξύ κατοίκων της Πρέβεζας και κατοίκων της Επτανήσου Ρεπούμπλικας σε δικαστήρια των Ιονίων νήσων συνάγεται ότι αναγνωριζόταν στους διαδίκους η δυνατότητα καταργήσεως της "διεθνούς" αυτής δικαιοδοσίας, δεδομένου άλλωστε ότι η παρέμβαση της διοίκησης Πρεβέζης στην υπόθεση γίνεται συνήθως κατόπιν πρωτοβουλίας του ενός των διαδίκων[195]. Ωστόσο, η δια παραβάσεως των ισχυόντων δικονομικών κανόνων κατάχρηση του προνομίου της "ξενίας" δεν ήταν επιτρεπτή. Τούτο προκύπτει από υπόθεση του έτους 1802 όπου ο ένας από τους διαδίκους (Σραλέγγος), εκμεταλλευόμενος το προνόμιο της "ξενίας" που διέθετε λόγω της καταγωγής του από την Λευκάδα, υπέβαλε μετά την έκδοση της πρωτοδίκου αποφάσεως, νέες – μη οψιγενείς – αιτήσεις ή νέους – μη οψιγενείς– πραγματικούς ισχυρισμούς[196]. Για τούτο η Διοίκηση Πρεβέζης απευθυνόμενη πλέον στις 21/8/1802 στον Πρύτανη της Λευκάδας, κατόπιν και της από 19/8/1802 σχετικής αιτήσεώς του, αναπέμπει την υπόθεση στα δικαστήρια της Λευκάδας προκειμένου να απονεμηθεί πλέον το δίκαιο από τα δικαστήρια αυτά[197].

Σε κάθε περίπτωση η διαφορά παραπέμπεται σε ξένο δικαστήριο για να εκδικασθεί μόνον κατόπιν εκδόσεως σχετικής παραπεμπτικής αποφάσεως της διοικήσεως η οποία, όπως αναφέρει η ειδική αιτιολογία των αποφάσεων αυτών, αξιολογεί

δικιολογήματά τους καὶ νὰ γένῃ ἐν τῷ ἅμα, καὶ ἡ ἀπόφασις σήμερον ἐξ ἅπαντος καὶ τοιούτῳ τρόπω νὰ δικιωθῇ ἕνας ξένος δανιστὴς τοσοῦτον ἀξιόμησθος") προκειμένου να ικανοποιηθεί το συντομότερο δυνατόν ο δανειστής Π. Καραϊωάννης που είναι ξένος (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/8/1802, φ. 16r· σχετικό και άλλο έγγραφο της 17/10/1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 25r) όπου αναφέρεται, *"νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξόφλησιν τῶν πράξεων, παρατρέχοντας τὴν μέθοδον, καὶ τάξιν καταχρηστικήν, ὁποῦ ἀντονίζει τὰ ἀποτελέσματα τῆς δικαιοσύνης, καὶ καιροφορεῖ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς δίκης, καὶ διὰ τὴν ἐπιστασίαν της, καὶ διὰ τὴν ξένειάν του, καὶ διὰ τὸν τρόπον καὶ φύσιν"*. Ομοίως και στις δικαστικές υποθέσεις Κωσταντή Πουλή κατά Σπ. Κεραμιδά, Μ. Ψημένου και καπετάν Τζουάνη Αλεάνδρη (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 4/8/1802, φ. 13r).

195. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 17/6/1802, φ. 3v (*"ἐπικαλέσθη τὴν μεσολάβησιν τῆς πρεσβείας μας καὶ ἡμεῖς... τὸν συσταίνομεν τῆς εὐγενίας της"* (εννοεί τον Πρύτανη Λευκάδας), έγγραφο της 1/7/1802, φ. 6v (*"προστρέχει μὲ τὸ μέσον τῆς παρούσης μας εἰς τὴν ἐξοχότητά της"* (τον Πρόεδρο Λευκάδας), έγγραφο της 4/8/1802, φ. 14r (*"τῆς* (εννοεί τον Πρόεδρο Παξών) *περικλείωμεν ἴσον τῆς ἀναφορᾶς τῆς ἀδικημένης.."*), έγγραφο της 6/9/1802, φ. 20r-v (*"ὁ χρεώστης ἀποκρινόμενος ζητεῖ μὲ τὸ κοστιτοῦτον του νὰ τὸν σύρῃ εἰς τὰ αὐτόθη κριτήρια* (εννοεί τα δικαστήρια της Λευκάδας)".

196. Από την ανωτέρω υπόθεση ενδεχομένως συνάγεται ότι ίσχυε ο δικονομικός κανόνας ότι οι λόγοι και το αίτημα της εφέσεως θα πρέπει να περιορίζονται στα πρωτοδίκως καθοριζόμενα όρια.

197. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 21/8/1802, *"ἀνίσως καὶ τὸ προνόμιον τῆς δικιοδωσίας εἶναι τόσον ἀπόλυτον, καὶ ἀδιόριστον, συνεπόμενον βέβαιον θέλει εἶσθαι ὁποῦ ἡ δίκη καθεκάστου τόπου πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς κατοίκους της"*.

προηγουμένως τα διάφορα στοιχεία που προκύπτουν από την επίδικη διαφορά, όπως για παράδειγμα την κατάσταση των διαδίκων (π. χ. υπερβολική ένδεια), ή άλλους επιτακτικούς αντικειμενικούς λόγους (π. χ. κατάσταση αναρχίας στην περιοχή του "Κοντινέντε" και των Ιονίων Νήσων) κ.λπ.[198] Το πνεύμα συνεπώς του δικονομικού δικαίου που καθόριζε τα δικαιοδοτικά όρια των δικαστηρίων της "συμπολιτείας" ήταν προσανατολισμένο στην ισότητα μεταξύ ημεδαπών και ξένων κατά την απονομή της δικαιοσύνης, κυρίως δε μεταξύ ημεδαπών και κατοίκων της Επτανήσου Πολιτείας, στα πλαίσια, –όπως επανειλημμένως τονίζεται–, της γενικότερης πολιτικής επιδιώξεως των πόλεων της συμπολιτείας *"νὰ συντηρῆται ἡ εὐταξία, καὶ εὐνομία, καὶ νὰ διόκεται ἡ διαφωνία ὁποῦ διασχίζει τὴν ἀμοιβαίαν ἁρμονίαν, τοσοῦτον ἀναγκαίαν εἰς τοὺς γειτνιάζοντας"*[199]. Πρόκειται για μία ακόμα εκδήλωση της εδραιωμένης αντίληψης των κατοίκων της περιοχής ότι, παρά τον επίσημο πολιτειακό διαχωρισμό που επέβαλαν οι συνθήκες, έπρεπε, όπως άλλωστε διακηρύσσεται σε επιστολή της Διοκήσεως Πρεβέζης προς τον Πρόεδρο της Επτανησιακής Γερουσίας της 22ας Ιουνίου 1802[200], να συντηρηθεί *"ἡ παλαιὰ συνένωσις καὶ ἀνταπόκρισις"* μεταξύ Ιονίων Νήσων και Ακρωτηρίου, ώστε *"νὰ λείψῃ καὶ παύσῃ ἐκεῖνος ὁ φραγμὸς ὁποῦ ἕως τώρα ἐμπόδησε τὴν γλυκίαν ταύτην συμπολίτευσίν μας ἐκ τῆς ἀσυνθεσίας καὶ ἐλλείψεως τοῦ συστήματός μας"*[201].

Στα 1804 πλέον προτείνεται από την Προεδρία της Διοκήσεως Πρεβέζης και τελικώς ψηφίζεται από το Γενικό Συμβούλιο της πόλεως η ίδρυση ενός τριμελούς δικαστηρίου με ενιαύσια θητεία (*"Κριτήριον των Ξένων"*) που θα εκδίκαζε αποκλειστικά τις διαφορές των ξένων υπηκόων, παρέχοντας επομένως σε αυτούς το προ-

---

198. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 17/6/1802, φ. 3v (περίπτωση αθετήσεως υποχρεώσεων που απορρέουν από δανειακή σύμβαση: *"ἀπέρασαν τρεῖς χρόνοι καὶ ἀκόμη δὲν τὸν ἐπλήρωσε καὶ ὁ δανειστὴς ἐκουράσθη ζητῶντάς τα"*), έγγραφο της 11/11/1802, φ. 27v (*"εἰς τὴν καταστροφὴν ὅμως τούτης τῆς πολιτείας...ἡ συμβία του μόλις ἐδυνήθη εἰς ἐκείνην τὴν ὁδυνηρὰν καὶ ἀποτρόπαιον περίστασιν νὰ φυλάξῃ τὸν ἑαυτόν της καὶ τὰ νυπιώδη τέκνα της...τὰ χαρτία μεταξὺ εἰς τὰ ὁποῖα ἦτον καὶ ἡ χρεωστικὴ ὁμολογία....ἐδώθησαν εἰς τὰς φλόγας"*), έγγραφο της 4/8/1802, φ. 14r (*"τὴν συστίνομεν τῆς φιλοδικαιοσύνης σας διὰ νὰ τὴν προστατεύσῃ ἡ κραταιά της δεξιά, ὁποῦ εἶναι ὁ προστάτης τῶν πτωχῶν καὶ ἀδικημένων καὶ ἐξόχως τῶν ξένων"*).

199. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 21/8/1802, φ. 17v, έγγραφο της 30/3/1802, φ. 2r-v, έγγραφο της 22/6/1802, φ. 5r, έγγραφο της 23/7/1802, φ. 13r, έγγραφο της 4/8/1802, φ. 14r.

200. Πρόκειται για τον Κόμη Σπυρίδωνα Γεώργιο Θεοτόκη (1722-1803) ο οποίος διετέλεσε Πρόεδρος της Ιονίου Γερουσίας από τις 9/21 Ιουνίου 1799 (οπότε αντικατέστησε στη θέση αυτή τον Άγγελο Όριο) έως τον θάνατό του (12/24 Νοεμβρίου 1803).

201. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ. 5r. Για το ζήτημα βλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις, σ. 305 επ.

νόμιο της εκδικάσεως των υποθέσεων που τους αφορούν, είτε ως ενάγοντες είτε ως εναγόμενους, από ειδικό δικαστήριο (ειδική δωσιδικία). Καθώς από το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας (κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου) καθορίζεται μεταξύ άλλων η δωσιδικία των τοπικών δικαστηρίων επί αστικών διαφορών εκδικαζομένων σε δεύτερο βαθμό, μεταξύ κατοίκων της Επτανήσου Ρεπούμπλικας και κατοίκων μιάς από τις τρείς προνομιακές πόλεις της "συμπολιτείας" του Ακρωτηρίου (Πρέβεζας, Πάργας, Βόνιτσας)[202], δεν είναι σαφές εάν με το ψήφισμα αυτό επέρχεται τροποποίηση του τετάρτου άρθρου της συνθήκης της Πρέβεζας, όσον αφορά ειδικότερα στις διαφορές κατοίκων της Επτανήσου Πολιτείας με κατοίκους της "συμπολιτείας" ή εάν το ψήφισμα αναφέρεται σε κατοίκους άλλων περιοχών (πλην των Ιονίων Νήσων)[203]. Από το αρχειακό υλικό προκύπτει πάντως ότι το "Κριτήριον των Ξένων" ήταν αρμόδιο για την εκδίκαση παντός είδους διαφορών, οι οποίες δικάζονταν με ειδική συνοπτική διαδικασία (*"συντόμως καὶ συνεκτικῶς"*), οι δε αποφάσεις του ήταν ανέκκλητες για λόγους ταχύτερης διεκπεραίωσης των υποθέσεων. Για τη διόρθωση των εσφαλμένων αποφάσεων του δικαστηρίου παρείχετο στους διάδικους, ως έκτακτο ένδικο μέσο, η δυνατότητα να υποβάλουν εγγράφως αίτηση επανεξετάσεως της υποθέσεως ενώπιον της Προεδρίας της Διοικήσεως. Σε περίπτωση υποβολής αιτήσεως επανεξετάσεως της υποθέσεως, ο αντίδικος είχε την υποχρέωση να υποβάλλει και εκείνος στην Προεδρία εγγράφως τις προτάσεις του με τις οποίες θα αντέκρουε τα επιχειρήματα του προσφεύγοντος και τότε μόνον (μετά δηλαδή και την υποβολή των προτάσεων του αντιδίκου), η διοίκηση, κατόπιν συνεκτιμήσεως των εγγράφων επιχειρημάτων και των δύο διαδίκων, όριζε την επανεξέταση της υποθέσεως από δύο κριτές[204].

VIII. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ-ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ

Α. Καθ' ὕλην αρμοδιότητα

Το "Δικανικό Κριτήριο της Πρώτης Αναφοράς" που έδρευε σε κάθε μία από

---

202. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 437, στιχ. 50-51. Για τη μη πλήρη ταύτιση των δύο αντιγράφων της συνθήκης στο συγκεκριμένο ζήτημα βλ. παρακάτω § VIII, Β.

203. Η διατύπωση του ψηφίσματος δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική καθώς αναφέρει απλώς ότι *"κρίνουν ἀνεπηκλήτως κάθε εἶδος διαφοράς, ὁποῦ νὰ προσκρούῃ εἰς ξένον, τόσον κατὰ τὸν ἐνάγων ὡσὰν καὶ κατὰ τὸν ἐναγώμενον"*.

204. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 15ης Δεκεμβρίου 1804, φ. 49ν. Όπως αναφέρεται στο τέλος του εγγράφου, μετά την ολοκλήρωση του ψηφίσματος, διενεργήθηκε η εκλογή των δικαστών που θα στελέχωναν το νεοϊδρυθέν δικαστήριο. Ως δικαστές για το πρώτο έτος της λειτουργίας του εξελέγησαν οι Κώστας Παπαπολύζος, Θιοχάρης Γιαχαλής και Ιωάννης Σφαλτός. Ακολούθησε στις 15/12/1804 η εκλογή, στο αξίωμα του "Καγκελαρίου" του δικαστηρίου, του Διαμάντη Κεχρά (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 50r).

τις τρεις προνομιακές πόλεις ήταν καθ' ύλην αρμόδιο για όλες τις διαφορές ιδιωτικού δικαίου, ενοχικές, εμπράγματες, κληρονομικές αλλά και τις οικογενειακές περιουσιακές διαφορές, ανεξαρτήτως ποσού[205]. Επί πλέον, όπως προκύπτει ειδικότερα από υπόθεση που απασχόλησε το εφετείο Πάργας το έτος 1803[206] και αφορά διαφορές από εταιρική σχέση μεταξύ μελών μιάς συντεχνίας ("*φάμπρικας*") σαπουνιού[207], το "Δικανικό Κριτήριο της πρώτης Αναφοράς" ήταν αρμόδιο και για τις διαφορές που ανάγονταν στην ύλη του εμπορικού δικαίου, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στην Επτάνησο Πολιτεία όπου, με βάση το Σύνταγμα του 1803 και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας του έτους 1804, οι διαφορές αυτές (ειδικά στις νησιωτικές περιφέρειες της Κέρκυρας, Λευκάδας, Ζακύνθου και Κεφαλληνίας) υπάγονταν στο ειδικό δικαστήριο του Εμπορίου και της Ναυτιλίας[208].

Η αρμοδιότητα των εν λόγω δικαστηρίων, όσον αφορά στις κληρονομικές δια-

---

205. Για την "εξαιρετική" καθ' ύλην αρμοδιότητα της Προεδρίας πριν από το έτος 1802 βλ. πιο πάνω § IV.

206. Καραμπούλα – Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. 5 της 30/10/1803. Αναλυτικότερα για την υπόθεση βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 131-134.

207. Κατά το ενετικό δίκαιο, οι "συντεχνίες" (corporazione delle arti) αποτελούσαν οργανωμένες εμπορικές εταιρείες οι οποίες είχαν συγκεκριμένο (κοινό) σκοπό, τηρούσαν εμπορικά βιβλία, πιθανότατα διέθεταν εταιρική περιουσία και εταιρικά χρέη, και γενικά η σύστασή τους με εταιρική σύμβαση συνεπαγόταν δικαιώματα και υποχρεώσεις για τους μετέχοντες εταίρους. Η εγγραφή των βιοτεχνών σε σωματεία ήταν υποχρεωτική, κάθε δε σωματείο διέθετε ειδικό ταμείο στο οποίο κατατίθενταν οι συνεισφορές των μελών, τα έσοδα από τις πωλήσεις, τα κέρδη και τα πρόστιμα που επιβάλλονταν στους παραβάτες (Μανίν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 71 επ.· Χιώτου, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 513). Εξ άλλου η μέριμνα της Επτανήσου Πολιτείας για την *"έταιρική εὐπραγία"* διακηρύσσεται και στην εισηγητική έκθεση του Συντάγματος του 1803 (Βενιέρη, Κατάστασις, Αναφορά, υπό στοιχείο ς΄, σ. 11). Για τον τρόπο που λειτούργησε ο θεσμός της "συντροφίας" στην περιοχή της Τρανσυλβανίας κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους, όπως εμφανίζεται μέσα στη νομολογία του Κριτηρίου της Κομπανίας βλ. αναλυτικά Δ. – Ε. Τσούρκα – Παπαστάθη, Η ελληνική εμπορική Κομπανία του Σίμπιου Τρανσυλβανίας (1636-1848). Οργάνωση και Δίκαιο, *Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 246,* Θεσσαλονίκη 1994, σ. 196-198 (στη συνέχεια: Κομπανία). Επίσης για τις συντεχνίες που λειτούργησαν στις ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βλ. την εκτεταμένη βιβλιογραφία που αναφέρει ο Σπ. Ασδραχάς ["Οι συντεχνίες στην Τουρκοκρατία. Οι οικονομικές λειτουργίες" (Ανακοίνωση στην Tredicessima Setttimana di Studio του Instituto Internazionale di Storia economica "Fransesco Datini", Prato (1981) με θέμα: Forme et evoluzione del lavoro in Europa: XIII, XVIII, secc.), στον τόμο *Ζητήματα Ιστορίας*, σ. 113 σημ. 1].

208. Βενιέρη, Κατάστασις, Τίτλος ς΄, άρθρο ρνα΄· CPC 1804, Tit. VII, άρθρα 186-225.

φορές, προκύπτει από διάφορα έγγραφα της Διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1802[209] (από τα περισσότερα όμως από τα οποία όμως δεν προκύπτει εάν πρόκειται για εξ αδιαθέτου ή εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή). Αρκετές είναι επίσης και οι διεκδικητικές αγωγές αποδόσεως ή εξασφαλίσεως προίκας που εκδικάζονται από τα κατά τόπους αρμόδια "Δικανικά Κριτήρια της Πρώτης Αναφοράς"[210].

Από την καθ' ύλην αρμοδιότητα των τοπικών δικαστηρίων εξαιρούνταν συνεπώς μόνον από εκείνες που υπάγονταν στην αρμοδιότητα του ορθοδόξου κλήρου. Αυτά ήσαν τα θέματα που αφορούσαν τον γάμο και το διαζύγιο (μνηστεία, κωλύματα γάμου, ακύρωση αδείας γάμου, γαμικές διαφορές, ακύρωση γάμου, λύση γάμου, εγκατάλειψη συζυγικής στέγης, διατροφή, θέματα πατρικής εξουσίας)[211] τα οποία, ήδη κατά την περίοδο της ενετοκρατίας[212] αλλά και μετά την κατάλυσή

---

209. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 19/5/1802, φ. 2r (υπόθεση Βενεράντας θυγατέρας του αποβιώσαντος Κ. Σπανού και της Κωστάντζας σχετικά με την κληρονομία του αποβιώσαντος Αυρέλιου Παπαδόπουλου), έγγραφο της 23/6/1802, φ. 4r (υπόθεση Α. Τζιτζόνη κατά των κληρονόμων του αποβιώσαντος Αναστάση της Αντώναινας), έγγραφο της 6/7/1802, φ. 8v (υπόθεση Ασήμως Μπόκου κατά των αδελφών παπα- Γεωργίου Αληθία/εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή).

210. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **1**, **3**· Σ τ α μ ο ύ λ η , Πηγές, ΑΜΠ, 19, φ.7r-v, 10v-12v. Για τις υποθέσεις αυτές βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω § XIV, Β.). Άλλωστε και επί ενετοκρατίας τα θέματα που είχαν σχέση με την προίκα υπάγονταν στην αρμοδιότητα των ενετικών δικαστηρίων. Πρβλ. Δ. Χ. Κ α π ά δ ο χ ο υ, Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους μεγάλους Πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797), Αθήνα 1990, Παράρτημα εγγράφων, αριθ. 88, σ. 290 (στη συνέχεια: Απονομή δικαιοσύνης). Πρόκειται για δικαστική απόφαση του Πρωτοπαπά Κερκύρας Χριστοδούλου της 1/9/1690 η οποία αποφαίνεται μεν επί του νομικού ζητήματος που αφορά στις προσωπικές σχέσεις των συζύγων (συγκατοίκηση), παραπέμπει όμως το νομικό ζήτημα της διεκδικήσεως των προικώων στο αρμόδιο αστικό δικαστήριο (*"....ἔχοντας ἐξουσίαν νά ἀναζητήσῃ τό πρικιόν του μέ τό μέσον τῆς κοσμικῆς δικαιοσύνης από τόν πενθερόν του"*, στιχ. 31).

211. Κ α π ά δ ο χ ο υ, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 67.

212. Πρόκειται για δικαιοδοσία η οποία παραχωρήθηκε στην ορθόδοξη Εκκλησία με το όγδοο άρθρο της Βούλας του Πάπα Λέοντος του Ι΄ (1521) σε επικύρωση της καθιερωμένης εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας των βυζαντινών χρόνων· πρβλ. και δουκική διαταγή της 20/8/1578, διάταγμα της 7/8/1765, διάταγμα της 29/8/1797. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Κ α π ά δ ο χ ο υ, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 30 επ., 67 επ. Για την αντίστοιχη "αναγκαστική" δικαστική δικαιοδοσία του ορθοδόξου κλήρου σε θέματα που σχετίζονταν με τις προσωπικές σχέσεις των Χριστιανών (σύσταση και λύση του γάμου με διαζύγιο, εκ διαθήκης διαδοχή, "τριμοιρία") στο τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο βλ. Γ. Μ ά ο υ ρ ε ρ, Ο Ελληνικός λαός εις τας σχέσεις του δημοσίου, εκκλησιαστικού και ιδιωτικού δικαίου..., τ. Α΄, Αθήναι 1943, μετ. Καραστάθη, σ. 81=Αθήνα 1976, μετ. Ρομπάκη, σ. 83· Ν. Μ ο σ χ ο β ά κ η, Το εν Ελλάδι Δημόσιον Δίκαιον επί Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1882, σ. 56, 125· Μ. Θ ε ο τ ο κ ά, Νομολογία

της[213], υπάγονταν στην δικαστική δικαιοδοσία των Εκκλησιαστικών δικαστηρίων κάθε νησιού και ρυθμίζονταν κατά το κανονικό δίκαιο της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Β. Κατά τόπον αρμοδιότητα

1. Γενική δωσιδικία

Κατά τόπον αρμόδιο σε πρώτο βαθμό ήταν το δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου είχε την κατοικία του ο εναγόμενος. Τούτο προκύπτει από επιστολή της Διοκήσεως Πρεβέζης του έτους 1802 που απευθύνεται προς τους Προέδρους της Βόνιτσας. Στην επιστολή αυτή η Διοίκηση Πρεβέζης, με αφορμή κάποια κληρονομική υπόθεση η οποία εκκρεμεί στα δικαστήρια της Βόνιτσας[214], υπενθυμίζει στη

του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ήτοι της Ι. Συνόδου και του Δ.Ε.Μ. συμβουλίου επί του αστικού, κανονικού και δικονομικού δικαίου (...) από του έτους 1800 μέχρι του 1896 μετά σημειώσεων, Κωνσταντινούπολις 1897, σ. 145, 149· Μ. Γ ε δ ε ώ ν, Επίσημα Γράμματα τουρκικά αναφερόμενα εις τα εκκλησιαστικά ημών δίκαια, Κωνσταντινούπολις 1889, σ. 9 επ., 76 επ.· Ι. Λ υ κ ο ύ ρ η, Η διοίκησις και δικαιοσύνη των τουρκοκρατουμένων νήσων..., Αθήναι 1954, σ. 199 επ.· Ν. Π α ν τ α ζ ο π ο ύ λ ο υ, "Εκκλησία και Δίκαιον εις την χερσόνησον του Αίμου επί τουρκοκρατίας", *ΕΕΠΘΕΣ, τ. ΙΘ΄, τευχ. Γ΄ (1986)*, σ. 192 επ.· Α. Χ ρ ι σ τ ο φ ι λ ο π ο ύ λ ο υ, "Η δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων επί ιδιωτικών διαφορών κατά την βυζαντινήν περίοδον", *Δίκαιον και Ιστορία. Μικρά Μελετήματα*, Αθήναι 1973, σ. 251· Χ. Π α π α σ τ ά θ η, Οι κανονισμοί των ορθοδόξων ελληνικών κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της διασποράς, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 11 επ., 123 επ.· Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Απονομή δικαιοσύνης στη Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία," *Μελετήματα Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. Β΄ (1993)*, σ. 237 επ.).

213. Για την εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Ορθοδόξου Εκκλησίας των Ιονίων Νήσων στα πλαίσια του υπό αγγλική προστασία πολιτεύματος που καθιέρωσε το Σύνταγμα του 1817 βλ. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Ε΄ (Σύνταγμα του Ηνωμένου κράτους των Ιονίων Νήσων), Κεφ. 5, Τμήμα Β΄, άρθρα 3, 4 καθώς και τους εν συνεχεία εκδοθέντες σχετικούς νόμους με τους οποίους ορίσθηκε ότι τα θέματα των γάμων και διαζυγίων υπάγονταν αποκλειστικά στη δικαιοδοσία της εκκλησιαστικής ιεραρχίας Ορθοδόξου Εκκλησίας [Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 52 επ. (Νόμος του Α΄ Κοινοβουλίου του Ιονίου Κράτους της 10/4/182, Νόμος του Β΄ Κοινοβουλίου της 3/5/1825 (ιδίως άρθρα 51-55), Νόμος του Β΄ Κοινοβουλίου της 22/3/1827 (ιδίως άρθρα 10-18, 23-90)].

214. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 28/9/1802, φ. 22r. Αντίδικοι στην υπόθεση αυτοί ήταν οι Παστρικός και Περβολαρέοι (κάτοικοι Βόνιτσας) κατά Ιωάννη Γγενοβέλη (κατοίκου Πρεβέζης). Για τη δράση του Ιωάννη Γγενοβέλη, ο οποίος διετέλεσε μέλος της επιτροπής που απέστειλαν το 1799 οι Πρεβεζάνοι πρόσφυγες της Αγίας Μαύρας στην Επτανησιακή Γερουσία για να προωθήσει το ζήτημα της ένωσης της περιοχής του Κοντινέντε με τα Ιόνια Νησιά, ένας από τους συνυπογράψαντες τη συνθήκη της Πρέβεζας του 1800 ως μέλος της πρώτης Προεδρίας του νέου καθεστώτος της Πρέβεζας, γενικός διαχειριστής του Αλή Πασά στην Πρέβεζα και προμηθευτής του στρατού και του στόλου κ.λπ. βλ.

διοίκηση της Βόνιτσας ότι ο οφειλέτης (Ι. Γγενοβέλης) θα πρέπει να κριθεί από τα δικαστήρια του τόπου του, δηλαδή από τα δικαστήρια της Πρέβεζας[215]. Κατά συνέπεια η μεσεγγύηση[216] που έχει διαταχθεί από τα δικαστήρια της Βόνιτσας, πιθανότατα ως ασφαλιστικό μέτρο, κατόπιν αιτήσεως των αντιδίκων του Ι. Γγενοβέλη (προφανώς διότι αυτός δεν βρισκόταν στη Βόνιτσα κατά τον χρόνο εκδικάσεως της υποθέσεως) είναι άκυρος, πολύ περισσότερο δε εφ' όσον ο οφειλέτης έχει ορίσει στην Πρέβεζα εγγυητές[217] και συνεπώς έχει διασφαλισθεί η εξόφληση των χρηματικών αξιώσεων των αντιδίκων[218].

Η κατά τόπον αρμοδιότητα των δικαστηρίων της "συμπολιτείας" σε δεύτερο βαθμό ορίζεται με τη διάταξη του τετάρτου άρθρου της συνθήκης της Πρέβεζας, η οποία καθιερώνει τη νόμιμη δωσιδικία σε περίπτωση ασκήσεως του τακτικού ενδίκου μέσου της εφέσεως κατά των πρωτοδίκων αποφάσεων που αφορούν: 1) διαφορές μεταξύ κατοίκων της Επτανήσου Ρεπούμπλικας και κατοίκων μιάς από τις τρεις προνομιακές πόλεις της συμπολιτείας του Ακρωτηρίου (Πρέβεζας, Πάργας, Βόνιτσας) και 2) διαφορές μεταξύ κατοίκων που υπάγονται σε διαφορετικές πόλεις της "συμπολιτείας". Η έννοια πάντως της κατοικίας ερμηνεύεται κατά διασταλτικό τρόπο, όπως προκύπτει από επιστολή που απευθύνει η Διοίκηση Πρεβέζης στον Πρύτανη Κεφαλληνίας την 6/10/1806 με αφορμή αστική διαφορά που εκκρεμοδικεί ενώπιον του εφετείου Πρεβέζης[219].

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, όπως ειδικότερα προκύπτει από το έγγραφο, ο ένας

Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις σ. 322 σημ. 61, 330, 333, 334, 339· Τ η ς ι δ ί α ς, Συνθήκη, σ. 412 σημ. 23 όπου και σχετική βιβλιογραφία.

215. *"καὶ ὅταν πάλιν ἕνας ἔχει νὰ λάβῃ, πρέπει νὰ ζητήσῃ τὸν χρεώστην, εἰς τὴν κρῆσιν τοῦ τόπου, ὁποῦ ὁ χρεώστης κατοικεῖ"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 28/9/1802, φ. 22r).

216. *"σεκβέστρο"*, από το ιταλ. sequestro, που σημαίνει τη μεσεγγύηση των περιουσιακών αγαθών φυγοδίκου Β λ α ν τ ή – Ο ι κ ο ν ο μ ί δ η, Λεξικόν, σ. 187.

217. Πρβλ. ΙΠΚ, Τίτλος ΙΖ΄, Κεφ. Α΄ (*"Περί εγγυήσεως"*), άρθρα 1858-1890.

218. Η μεσεγγύηση που έχει γίνει από τους δανειστές είναι άκυρη και για τον πρόσθετο λόγο ότι, όπως αναφέρεται στο έγγραφο, *"κατὰ νόμον ἑνὸς ὁποῦ ἔχει κτήματα καὶ ὑποστατικὰ σεκβέστρα δὲν τοῦ γίνονται"*. Πρόκειται μάλλον για ενετικό νόμο σύμφωνα με τον οποίο η δικαστική μεσεγγύηση δεν διατάσσετο ως ασφαλιστικό μέτρο σε περίπτωση όπου ο οφειλέτης διέθετε ακίνητη περιουσία. Κατά τον Ιόνιο Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, η μεσεγγύηση επιβαλλόταν ως ασφαλιστικό μέτρο και δέσμευε τις ποσότητες, πράγματα ή προσόδους του οφειλέτη που βρίσκονταν εις χείρας τρίτου ["Πολιτική Δικονομία του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων", Κέρκυρα 1851, Τίτλος Β΄, Τμήμα Ε΄, άρθρα 164 επ. (*"Περὶ τῶν πρὸ τῆς ἀποφάσεως δυναμένων νὰ ἐκδοθῶσιν ἐξασφαλιστῶν πράξεων μεσεγγυήσεως καὶ σφραγίσεως"*). Στη συνέχεια: ΙΚΠολΔ].

219. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, φ. 46v. Αντίδικοι στην υπόθεση αυτή ήσαν ο Π. Λεκατζάς κατά του Βρυώνη.

από τους αντιδίκους (Βρυώνης), πρώην κάτοικος Πρεβέζης και πλέον κάτοικος Κεφαλληνίας, ζητά να κριθεί η επίδικη υπόθεση σε δεύτερο βαθμό από δικαστήριο της Κεφαλληνίας και όχι από το αντίστοιχο της πόλεως Πρεβέζης. Προσπαθώντας να αποδυναμώσει τον ισχυρισμό του αυτό, η Διοίκηση Πρεβέζης χρησιμοποιεί το επιχείρημα ότι βαρύνουσα σημασία για τον καθορισμό της δωσιδικίας δεν έχει τόσο η τωρινή του κατοικία όσο το γεγονός ότι διετέλεσε για πολλά έτη κάτοικος Πρεβέζης, η σύζυγός του προέρχεται από τις σημαντικότερες οικογένειες του τόπου, επί πλέον δε διατηρεί και αξιόλογη κτηματική περιουσία στην περιοχή της Πρέβεζας[220].

Σύμφωνα με τη διατύπωση του 4ου άρθρου της συνθήκης, όπως αυτό καταγράφεται στο πρώτο αντίγραφο της συνθήκης της Πρέβεζας, αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση των εφέσεων ήταν το δευτεροβάθμιο δικαστήριο (ο *"Σύλλογος της Επικλήσεως των πέντε"*) της μιας από τις άλλες δύο πόλεις από εκείνη της οποίας το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έχει εκδώσει την εκκαλουμένη απόφαση (*".... τὰ μέρη νὰ ἐκκαλοῦν τὰς ἀποφάσεις...εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἐπικλήσεως τῶν ἄλλων δύω τόπων...*, και πιο κάτω για τις διαφορές που αφορούν ακίνητα, *...ἔχοντας πάντοτε ὁ παραπονούμενος τὸ δικαίωμα νὰ ἐκκαλῇ ὡς ἄνωθεν εἰς τοὺς ἄλλους δύω τόπους"*)[221]. Ωστόσο η διατύπωση των δύο αντιγράφων της συνθήκης δεν ταυτίζεται στο συγκεκριμένο ζήτημα. Σύμφωνα με τη διατύπωση του 4ου άρθρου στο αντίγραφο της συνθήκης που προέρχεται από το Αρχείο Οικονόμων, *"...δύνονται τ' ἀντιφερόμενα μέρη νὰ τὰς ἐκκαλοῦν εἰς τὰ ἀνώτερα Τοπικὰ Δικαστήρια, ἢ εἰς ἐκεῖνα τῶν ἄλλων ἀλληλενδέτοτων πόλεων"*[222]. Προς την εκδοχή αυτή, η οποία έχει θεωρηθεί ως επικρατέστερη[223], φαίνεται να συνηγορούν δύο μόνον δικαστικές αποφάσεις του Βιβλίου των αποφάσεων του Εφετείου Πάργας των ετών 1803 και 1805 όπου οι πρωτόδικες αποφάσεις του "Δικανικού Κριτηρίου α΄ αγωγής" Πρεβέζης εκδικάζονται κατ' έφεση ενώπιον του "Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε" Πάργας[224] κα-

---

220. Πρβλ. ανάλογη διάταξη του μη εφαρμοσθέντος Σχεδίου Συντάγματος του έτους 1806 (Κ υ ρ ι α κ ο π ο ύ λ ο υ, Συντάγματα, Δ΄ (Σύνταγμα 1806), Τίτλος ΙΙ (Statuti Costituzionali, Statuto Primo, Ragione al diritto politico at allà Nobiltà, άρθρο 4) σχετική με την πολιτογράφηση των ξένων όπου, ανάμεσα στις κατά το Σύνταγμα απαιτούμενες προϋποθέσεις για την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων, αναφέρεται ότι ο γάμος με επτανησία κόρη ή η κτήση τετραπλασίας περιουσίας από τους ντόπιους θεωρείται ισοδύναμη προϋπόθεση με τη μόνιμη πενταετή διαμονή στα Επτάνησα.

221. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, Κείμενα, 1, σ. 437.

222. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, Κείμενα, 2, σ. 439.

223. Για τους λόγους για τους οποίους θεωρείται επικρατέστερη η εκδοχή του πρώτου αντιγράφου βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 425-426. Πρβλ. επίσης ομοίως Α σ δ ρ α χ ά, Όψεις, σ. 207.

224. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **5**, **11**.

θώς και κάποιο έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης του έτους 1802[225], σύμφωνα με το οποίο οι αποφάσεις της Προεδρίας μιάς πόλεως, όταν δίκαζε με βάση την "εξαιρετική" καθ' ύλην αρμοδιότητά της (βλ. πιο πάνω § IV), δεν μπορούσαν να εφεσιβληθούν ενώπιον του "Συλλόγου των πέντε". Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο ενάγων (Χριστόδουλος Καραβέλας), ενεργών ως νόμιμος ιδιοκτήτης πατρικής προελεύσεως ακινήτου το οποίο εκμίσθωσε ο αδελφός του κατά τη διάρκεια της απουσίας του από την Πρέβεζα, άσκησε αγωγή αποδόσεως του μισθίου κατά του μισθωτή (Στάθη Κακουράτου) και του υπομισθωτή του εν λόγω ακινήτου (Καποτά). Η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης, ενεργούσα ως πρωτοβάθμιο αστικό δικαστήριο, εξέδωσε στις 21/11/1801 σχετική απόφαση με την οποία δικαίωσε τον ενάγοντα υποχρεώνοντας τους εναγομένους, μισθωτή και υπομισθωτή, σε απόδοση του μισθίου. Από τους εναγομένους ο μεν υπομισθωτής παρέδωσε τα κλειδιά του ακινήτου, ο δε μισθωτής, αρνούμενος να συμμορφωθεί, άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως της Προεδρίας προσδιορίζοντας εντός του δικογράφου της εφέσεως ως αρμόδιο το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης. Πράγματι το δικαστήριο αυτό με την από 11/11/1802 απόφασή του, θεωρώντας προφανώς παραδεκτή την ασκηθείσα έφεση, προέβη σε ακύρωση της αποφάσεως της Προεδρίας. Κατόπιν αυτών ο ιδιοκτήτης του ακινήτου προσέφυγε στον "Σύλλογο των Πέντε" Πάργας αιτούμενος την ακύρωση της αποφάσεως του εφετείου Πρεβέζης. Με την από 24/11/1802 επιστολή της η Διοίκηση Πρεβέζης υποδεικνύει στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Πάργας, στο οποίο πλέον εκκρεμοδικεί η υπόθεση, να ακυρώσει την απόφαση του εφετείου Πρεβέζης για παράβαση νόμου διότι προέβη σε ουσιαστικό έλεγχο της αποφάσεως που είχε εκδώσει η Προεδρία ενώ έπρεπε να απορρίψει την έφεση ως απαράδεκτη, δεδομένου ότι οι ισχύουσες δικονομικές διατάξεις δεν προέβλεπαν δυνατότητα ασκήσεως του ενδίκου μέσου της εφέσεως κατά των αποφάσεων της Προεδρίας[226]. Από τη διατύπωση ωστόσο του εγγράφου δεν προκύπτει με σαφήνεια εάν η έφεση ενώπιον του Συλλόγου Πρεβέζης θεωρείται απαράδεκτη, λόγω αναρμοδιότητας του συγκεκριμένου δικαστηρίου ως εφετείου (επειδή η πρωτόδικη απόφαση είχε εκδοθεί από την Προεδρία της ιδίας πόλεως) ή διότι οι αποφάσεις της Προεδρίας ήσαν ανέκκλητες ενώπιον οποιουδήποτε ανωτέρου δικαστηρίου της ιδίας ή άλλης πόλεως.

Παρά ταύτα αρκετές δικαστικές αποφάσεις του εφετείου Πάργας, που έχουν εκδοθεί κατά τα έτη 1803 και 1805, μαρτυρούν τη δυνατότητα ασκήσεως εφέσεως κατά των πρωτοδίκων αποφάσεων των "Δικανικών κριτηρίων α΄ αγωγής" μιάς πό-

---

225. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/11/1802, φ. 30r.

226. *"χωρίς νὰ ἔχουν ἐξουσίαν νὰ ἀνακρίνουν μίαν ἀπόφασιν τῆς ἀνωτέρας ἐξουσίας....χωρίς νὰ ἔχη μίαν ὀργανιτζατζιὸν ὁποῦ νὰ τὴν ἀξιολογῆ νὰ θεωρῆ τὰς τοιαῦτας ἀποφάσεις, τὴν ἀνέκρινε και ἠλλοίωσεν μὲ ἰδικήν της ἀπόφασιν 11 τοῦ τρέχοντος"* (εννοεί την απόφαση του Συλλόγου των πέντε Πρεβέζης).

λεως ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου της ιδίας πόλεως[227]. Αρκετές είναι εξ άλλου και οι περιπτώσεις όπου η απόφαση του εφετείου της Πάργας δεν αναφέρει ποιάς πόλεως το δικαστήριο εξέδωσε την εκκαλουμένη απόφαση[228], γεγονός που συνηγορεί μάλλον υπέρ της απόψεως ότι την πρωτόδικη απόφαση είχε εκδώσει στις συγκεκριμένες αυτές υποθέσεις το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Πάργας (της οποίας το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εκδικάζει κατ' έφεση την ίδια υπόθεση) και όχι άλλης πόλεως. Για τους λόγους αυτούς θεωρώ ως επικρατέστερη τη διατύπωση του 4ου άρθρου της συνθήκης στο δεύτερο αντίγραφο, σύμφωνα με το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, η επιλογή του εφετείου ενώπιον του οποίου εκκαλείτο η προσβαλλόμενη απόφαση επαφίετο στη βούληση του εκκαλούντος, δυναμένου συνεπώς να προσδιορίσει ελευθέρως, δια του δικογράφου της εφέσεως, μεταξύ των δευτεροβαθμίων δικαστηρίων των τριών πόλεων εκείνο ενώπιον του οποίου επιθυμούσε να εκδικασθεί η ασκηθείσα έφεση.

2. Ειδική δωσιδικία της τοποθεσίας του ακινήτου

Με τη διάταξη του τετάρτου άρθρου της συνθήκης της Πρέβεζας ορίζεται ότι οι δίκες περί **ακινήτων πραγμάτων**, που ανακύπτουν μεταξύ κατοίκων της Επτανήσου Ρεπούμπλικας και κατοίκων μιας των πόλεων της "συμπολιτείας του Ακρωτηρίου", διεξάγονται στο δικαστήριο εντός της περιφερείας του οποίου κείται το ακίνητο (*"δηλοποιοῦντες, ὅτι ἐξάπαντος αἱ διαφοραὶ ὁποῦ ἀποβλέπουσιν εἰς ὑποστατικὰ μεταξὺ τῶν Νησιωτῶν καὶ τῆς στερεᾶς νὰ κρίνωνται καὶ νὰ ἀποφασίζωνται εἰς τὸν τόπον ὁποῦ εὑρίσκονται τὰ ὑποστατικά, ἔχοντας πάντοτε ὁ παραπονούμενος τὸ δικαίωμα νὰ ἐκκαλῇ ὡς ἄνωθεν εἰς τοὺς ἄλλους δύω τόπους"*)[229]. Καθιερώνεται συνεπώς ως αποκλειστική ειδική δωσιδικία, όταν το αντικείμενο της

---

227. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. 3, 4, 9, 12. Στην απόφαση αριθ. **3**: Απόφαση του κριτηρίου α΄ αγωγής Πρεβέζης της 9/7/1803– Απόφαση του Εφετείου Πρεβέζης της 28/7/1803, στιχ. 35-37. Στην απόφαση αριθ. **4**: απόφαση του κριτηρίου α΄ αγωγής Πρεβέζης της 19/7/1802-απόφαση του εφετείου Πρεβέζης της 1/8/1802, στιχ. 7-9. Στην απόφαση αριθ. **9**: απόφαση του κριτηρίου α΄ αγωγής Πρεβέζης της 1/9/1802-απόφαση του εφετείου Πρεβέζης της 8/4/1804, στιχ. 8, 11. Στην απόφαση αριθ. **12**: απόφαση του κριτηρίου α΄ αγωγής Πάργας της 10/7/1805-απόφαση του εφετείου Πάργας της 12/7/1805. Για τις υποθέσεις αυτές βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω § XIII και Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 128, 130, 135, 139.

228. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1**, **6**, **7**, **8**, **10**, **13**, **14**, **15**, **16** ενώ στην απόφαση αριθ. **2** εκδικάζεται ασκηθείσα έφεση κατά δύο αποφάσεων των Προέδρων Πρεβέζης.

229. Σταμούλη, Συνθήκη, Κείμενα 1, σ. 437, φ. 95v, στιχ. 55-60 (*"νὰ ἐκκαλῇ ὡς ἄνωθεν* (όπως δηλαδή και επί διαφορών που υπερβαίνουν την ποσότητα των 50 γροσίων) *εἰς τοὺς ἄλλους δύω τόπους"*).

δίκης είναι ακίνητο ("*ὑποστατικό*"), η δωσιδικία της τοποθεσίας του ακινήτου. Δικαιολογητικό λόγο της συγκεκριμένης ρυθμίσεως αποτέλεσε πιθανότατα η προστασία των ιδιοκτησιακών συμφερόντων των επτανησίων υπηκόων στην περιοχή του "Κοντινέντε"[230]. Σε περίπτωση ασκήσεως εφέσεως, σύμφωνα με την διατύπωση του 4ου άρθρου κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της συνθήκης της Πρέβεζας, αρμόδιο να εκδικάσει την υπόθεση ήταν όχι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της τοποθεσίας του ακινήτου, αλλά το δευτεροβάθμιο δικαστήριο που ανήκε σε μια από τις άλλες δύο πόλεις της "συμπολιτείας του Ακρωτηρίου". Αντιθέτως, σύμφωνα με τη διατύπωση του 4ου άρθρου κατά την εκδοχή του δευτέρου αντιγράφου της συνθήκης, αρμόδια δικαστήρια σε δεύτερο βαθμό ήταν αδιακρίτως τα δευτεροβάθμια δικαστήρια και των τριών πόλεων[231].

Χαρακτηριστική για το εδώ εξεταζόμενο ζήτημα είναι υπόθεση που απασχόλησε το εφετείο Πάργας το έτος 1802 και αφορά στην παραχώρηση δουλείας διόδου επί ιδιωτικού παραλιακού ακινήτου υπέρ της Πολιτείας Πάργας[232]. Στην απόφαση του Εφετείου Πάργας δεν αναφέρεται σε ποιά Πολιτεία υπαγόταν το δικαστήριο που εξέδωσε την πρωτόδικη απόφαση επί της συγκεκριμένης υποθέσεως. Σύμφωνα με τον ισχύοντα δικονομικό κανόνα περί ειδικής δωσιδικίας των ακινήτων, αρμόδιο να εκδικάσει την υπόθεση πρωτοδίκως ήταν το "Δικανικό κριτήριο Πρώτης Αγωγής" Πάργας, εφ' όσον από τη φύση της εκδικαζομένης υποθέσεως (παραχώρηση δουλείας διόδου στην Πολιτεία Πάργας) συνάγεται ότι το ακίνητο βρίσκεται στον αιγιαλό της πόλεως αυτής. Είναι επομένως αξιοσημείωτο ότι η υπόθεση δευτεροβαθμίως εκδικάζεται από το Εφετείο της ιδίας πόλεως, χωρίς κατά την εξέτασή της να τίθεται, είτε από τον εφεσίβλητο, είτε αυτεπαγγέλτως από το δικάζον Κριτήριο, ζήτημα παραβάσεως του δικονομικού κανόνα περί αρμοδιότητας. Είναι λοιπόν πιθανό, είτε ότι εισάγεται εξαίρεση από τον γενικό δικονομικό κανόνα περί δωσιδικίας που ανέφερε το 4ο άρθρο της συνθήκης (κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της συνθήκης) όταν κάποια Πολιτεία (Πάργας, Πρέβεζας ή Βόνιτσας) μετείχε ως διάδικος σε αστική διαφορά[233], είτε ότι ίσχυε η εκδοχή του 4ου άρθρου του δευτέ-

---

230. Α σ δ ρ α χ ά, Όψεις, σ. 204, 207. Πρβλ. και Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, άρθρο 8ο της συνθήκης της Κων/πόλεως, σ. 752.

231. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, Κείμενα 2, σ. 439, φ. 24r, στιχ. 41-42 ("*καὶ νὰ ἐκκαλοῦνται, ὡς ἀνωτέρω* (δηλαδή, "*εἰς τὰ ἀνωτέρα Τοπικὰ Δικαστήρια ἢ εἰς ἐκεῖνα τῶν ἄλλων ἀλληλενδότων πόλεων*"). Για τους λόγους για τους οποίους θεωρώ επικρατέστερη την εκδοχή του δευτέρου αντιγράφου βλ. πιο πάνω § VIII, Β, 1.

232. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **12** για την οποία βλ. αναλυτικότερα Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 139-141.

233. Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης πιο κάτω § IX, Α, 2.

ρου αντιγράφου της συνθήκης[234], σύμφωνα με την οποία οι αντίδικοι (ακόμα και επί διαφορών που αφορούσαν ακίνητα) μπορούσαν να εκκαλούν τις πρωτόδικες αποφάσεις ακόμα και στα *"ἀνώτερα Τοπικά Δικαστήρια"* της ιδίας πόλεως.

Στις διαφορές που αφορούσαν ακίνητα και επομένως δωσιδικούσαν στο δικαστήριο της περιφερείας του ακινήτου υπάγονταν όχι μόνον οι παντός είδους εμπράγματες αγωγές[235], αλλά και οι μικτές περί ακινήτων αγωγές, όπως οι αγωγές διανομής ακινήτου περιουσίας κ.ά.

Η εφαρμογή του τετάρτου άρθρου της συνθήκης της Πρέβεζας, όσον αφορά στη δωσιδικία των ακινήτων σε περιπτώσεις διανομής ακινήτου περιουσίας, προκύπτει από δύο υποθέσεις που εκδικάζονται ενώπιον των δικαστηρίων της Πρέβεζας κατά τα έτη 1802 και 1803. Η πρώτη από αυτές, που αφορά υπόθεση διανομής μητρικής περιουσίας, εισάγεται πρωτοδίκως για να εκδικασθεί σε πρώτο βαθμό δικαιοδοσίας σε δικαστήριο της Πρέβεζας, όπου και βρίσκονται τα αγροτικά ακίνητα της ενάγουσας που πρόκειται να διανεμηθούν[236]. Για τον σκοπό άλλωστε αυτό η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης απευθύνει επιστολή στον *"Δελεγάτο"* της Λευκάδας[237] με την οποία τον παρακαλεί να υποχρεώσει τον εναγόμενο, κάτοικο Λευκάδας, να μεταβεί ο ίδιος στην Πρέβεζα ή να ορίσει επίτροπο για να τον εκπροσωπήσει ενώπιον του δικαστηρίου Πρεβέζης προκειμένου να κριθεί η διαφορά. Στη δεύτερη υπόθεση, όπου επίδικο είναι επίσης ακίνητο ευρισκόμενο στην Πρέβεζα[238], η Διοίκηση Πρεβέζης απευθυνόμενη με σχετική επιστολή της προς τον "Δελεγάτο" της Λευκάδας τονίζει ότι η εκκρεμής αστική διαφορά υπάγεται στην αποκλειστική δωσιδικία της τοπο-

---

234. Σ τ α μ ο ύ λ η , Συνθήκη, Κείμενα, 2, σ. 439.

235. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **12** της 12/7/1805.

236. Σ τ α μ ο ύ λ η , Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 15/12/1802, φ. 33r (υπόθεση Μαρίας, κόρης της αποβιωσάσης Αγγελικής Κεραμιοπούλας και χήρας συζύγου του Χρήστου Ασίκη κατά του αδελφού της Γιάννη Ασίκη). Επί ενετοκρατίας οι αγωγές διανομής οικογενειακής περιουσίας, η οποία μετά τον θάνατο του γονέα τελούσε σε κατάσταση κοινοκτημοσύνης ή "αδελφικής κοινωνίας" μεταξύ των αδελφών, εισάγονταν πρωτοδίκως σε ειδικό δικαστήριο (Del Proprio· βλ. και F e r r o, Dizionario, λ. Proprio). Για τη διαδικασία που ετηρείτο ενώπιον αυτού βλ. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 66-67 ενώ για την μη ύπαρξη υποχρεώσεως μεταγραφής των διανομών κοινής περιουσίας βλ. Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 25.

237. Πιθανώς εννοεί τον Αντιπρόσωπο της Λευκάδας στην Επτανησιακή Γερουσία Ρώκο Δε Τζώρτζη για τον οποίο βλ. πιο κάτω σημ. 381.

238. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 6/3/1803, φ. 35r-v. Αντίδικοι στην υπόθεση αυτή είναι ο Αγαπητός Κρητικόπουλος, κάτοικος Πρεβέζης, κατά του Δημητρίου Τζηγαρά, ως εκπροσώπου των κληρονόμων του Ανδρέα Τζηγαρά και του Θεοδώρου Ντεπονέρα, κατοίκων Λευκάδας.

θεσίας του ακινήτου, σύμφωνα με το σχετικό άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας, τη διάταξη του οποίου και του κοινοποιεί προς ενημέρωσή του[239]. Η συγκεκριμένη υπόθεση πάντως φαίνεται ότι είχε απασχολήσει στο παρελθόν την Προεδρία Λευκάδας για τούτο και η Διοίκηση Πρεβέζης επισημαίνοντας *"τὴν ἀθῶαν"* πλήν όμως *"κατὰ λάθος παραδρομὴν τῆς Εὐγενεστάτης Προκατόχου της προεδρίας"* παρακαλεί πλέον τον "Δελεγάτο" Λευκάδας, να λάβει σοβαρά υπ' όψει του τα έγγραφα που θα προσκομίσει ενώπιόν του ο ενάγων που ζημιώθηκε από την ενέργεια αυτή.

Στη δωσιδικία της τοποθεσίας του ακινήτου θα πρέπει να υπάγονταν και ορισμένες ενοχικές αξιώσεις, όπως εκείνες που προέρχονταν από μίσθωση ακινήτου ή από δικαίωμα συνδεόμενο με την εκμετάλλευσή του. Για τον λόγο αυτό σε υπόθεση που απασχόλησε τη δικαιοσύνη το έτος 1802[240] και αφορά στην από δεκαπενταετίας μη πληρωμή της γαιοπροσόδου του *"ἡμορου"* (*"γήμουρο"*, *"γεώμορο"*)[241] που αποδίδουν τα χωράφια του ενάγοντος ευρισκόμενα στο χωριό Βασιλική Λευκάδας, η Διοίκηση Πρεβέζης παραπέμπει την υπόθεση στον Δελεγάτο Λευκάδας και τον παρακαλεί να του παράσχει κάθε δικαστική βοήθεια.

ΙΧ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ – ΔΙΑΔΙΚΟΙ

Α. Ικανότητα του παρίστασθαι επί δικαστηρίου

1. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο οι διάδικοι μπορούσαν κατ' αρχήν να παρί-

---

239. *"...αὐτὴ μὲ τὸ νὰ συνίσταται εἰς ἕνα ὀσπήτιον ὁποῦ εὑρίσκεται ἐδῶ, ἔπρεπε καὶ κατὰ δικαιοσύνην καὶ κατὰ τὸ νόημα τῶν ἐδὼ ἐκτεθέντων Ἄρθρων παρὰ τοῦ ἐκλαμπρωτάτου πληρεξουσίου μπέη καὶ βοϊβόντα τοῦ Κοντινέντε, τοῦ Εὐγενοῦς Ἰνβιάτου τῆς ἐξοχωτάτης ἑπτανήσου ῥεπούμπλικας, καὶ τῶν Προεστώτων καθεκάστου τόπου, νὰ κριθῇ εἰς τοῦτον τὸν φόρον ἀπὸ τὸ Ἴσον τοῦ Κεφαλαίου τοῦ ῥηθέντος Πιάνου..."* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 6/3/1803, φ. 35r-v).

240. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 26/2/1803, φ. 35r. Αντίδικοι στην υπόθεση αυτή ήσαν ο Αθανάσιος Γεώργιος Αλογοδόντης, κάτοικος Πρεβέζης, κατά των εξαδέλφων του, Ευσταθίου και Χρήστου Λεοντάκη, κατοίκων Λευκάδας.

241. Το βυζαντινής προελεύσεως *"γεώμορο"* (ταυτιζόμενο με το κερκυραϊκό *"δέκατο"* κατά την περίοδο της ενετοκρατίας) αποτελούσε έγγειο πρόσοδο (που αργότερα ίσως μεταβλήθηκε σε φορολογική) των κτημάτων τα οποία παραχωρούνταν από τους ιδιοκτήτες γης στους καλλιεργητές με συμβάσεις *"σολιάτικου"*, *"κανισκεψιᾶς"* κ.λπ. Οι συμβάσεις αυτές κατά τις αρχές του 19ου αιώνα εξελίχθηκαν στις συμβάσεις εμφυτεύσεως και εδαφονομής που αναφέρει ο Ιόνιος Πολιτικός Κώδικας (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 65· Σ π. Α σ δ ρ α χ ά, "Παρατηρήσεις για τη φεουδαλική πρόσοδο: "Οι Βαρονίες (πρόνοιες) της Κέρκυρας", στον τόμο *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα 1983, σ. 52· Τ ο υ ι δ ί ο υ, "Φεουδαλική πρόσοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας. Οικονομία και Νοοτροπίες", *Νεοελληνικά Μελετήματα 10*, Αθήνα 1988, σ. 66· Γ. Ρ ο δ ο λ ά κ η, "Αγροτικές συμβάσεις στην Κέρκυρα (15ος-16ος αιώνας)", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 33 (1997)*, Αθήνα 1997, σ. 439, σ. 444 σημ. 36, σ. 448 σημ. 59· ΙΠΚ, Τίτλος ΙΑ΄, άρθρα 1651-1680).

σταναι αυτοπροσώπως[242] στο δικαστήριο ή δια νομίμου αντιπροσώπου (π.χ. *"ἐπιτρόπου"*, *"ὑποεπιτρόπου"*[243], *"κυβερνητρίας"*)[244]. Η εντολή προς διεξαγωγή των προφορικών και εγγράφεων πράξεων της διαδικασίας προς τον νόμιμο αντιπρόσωπο παρείχετο κατ' αρχήν δια συμβολαιογραφικού εγγράφου (*"ἐπιτροπικῆς"*)[245].

Σύμφωνα με τις ενετικές διατάξεις, οι υπό επιμέλειαν τελούντες (ανήλικοι)[246] καθώς και οι υπό πατρική ή ανδρική εξουσία τυγχάνοντες (π.χ. οι ύπανδροι γυναίκες) είχαν περιωρισμένη ικανότητα του παρίστασθαι αυτοπροσώπως επί δικαστηρίου (και του διεξάγειν τη δίκη ιδίω ονόματι), δυνάμενοι να παρίστανται μόνον δια συγκεκριμένου νομίμου αντιπροσώπου. Όπως προκύπτει ειδικότερα από υπόθεση την οποία δίκασε το Εφετείο Πάργας τον Σεπτέμβριο του έτους 1803[247] η έγγαμος γυναίκα, ως τελούσα υπό ανδρική εξουσία, στερείτο της ικανότητος της αυτοπροσώπου παραστάσεως στα δικαστήρια για τις υποθέσεις που αφορούσαν την προικώα της περιουσία, δυναμένη μόνον να παρίσταται δια του συζύγου της, ως νομίμου αντιπροσώπου. Και τούτο διότι, σύμφωνα με το ενετικό δίκαιο, εάν δεν υπήρχε ρητή δήλωση στο γαμήλιο συμβόλαιο περί μεταβιβάσεως της κυριότητας των ακινήτων προικώων πραγμάτων στον σύζυγο, τα προικώα ακίνητα ανήκαν, κατά κυριότητα μεν στη γυναίκα, κατ' επικαρπία δε στον άνδρα[248]. Επομένως κάθε πράξη μεταξύ ζώντων που διενεργείτο κατά τη διάρκεια του γάμου και με την οποία η γυναίκα διέθετε προικώα ακίνητα ήταν άκυρη[249]. Ως διαχειριστής των προικώων και νόμιμος αντιπρόσωπος της γυναίκας, ο σύζυγος διεξήγε όλες τις δίκες που αφορούσαν την περιουσία αυτή[250]. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, όπως ειδικότερα αναφέρεται στο

---

242. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2**, **8**, **14**.

243. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1**, **3**, **4**, **5**, **7**, **9**, **10**, **11**, **14**, **15**.

244. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **14**, στιχ. 25.

245. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **3**, στιχ. 7.

246. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **14**, στιχ. 25.

247. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1**· για την υπόθεση αυτή βλ. και Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός σ. 126-127.

248. Πρβλ. επίσης την υπόθεση ιερέως Π. Τζεφτηλικιώτη κατά της αδελφής και ανηψιάς του (Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 19, αριθ. 25, 32, 33, 36· για την υπόθεση αυτή βλ. και πιο κάτω § XIV, Β, σημ. 378.

249. Με εξαίρεση τη σύσταση κοσμικής ή μοναστικής προίκας ορισμένου ποσού προς τις θυγατέρες (Μανίν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 28, 33· πρβλ. ΙΠΚ, άρθρο 1335, 1337, 1338).

250. Σύμφωνα με τις ανάλογες διατάξεις των άρθρων 188 και 189 του Κεφ. στ΄ (*"Περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων τῶν συζύγων"*), του Ιονίου Πολιτικού

σκεπτικό της αποφάσεως, συνέτρεχαν όλες οι νόμιμες προϋποθέσεις για εκπροσώπηση της συζύγου από τον σύζυγο διότι: α) ο σύζυγος (Ιωάννης Ζερνιώτης) δεν απουσίαζε από τον τόπο, κατά τον χρόνο εκδικάσεως της υποθέσεως (στιχ. 20), και β) επρόκειτο πράγματι περί προικώας περιουσίας της συζύγου η οποία είχε παραδοθεί από τους γονείς της προικισθείσας στον γαμπρό με νοταριακό συμβόλαιο

Κώδικα (αντίστοιχη η διάταξη του άρθρου 215 του Γαλλικού Κώδικα του 1807) ο άνδρας αντιπροσωπεύει την γυναίκα σε όλες τις πολιτικές πράξεις. Η γυναίκα δεν μπορεί να παρασταθεί στο δικαστήριο χωρίς την άδεια του συζύγου της, η δε άδεια η οποία τυχόν έχει χορηγηθεί από τον σύζυγο στη σύζυγο για αυτοπρόσωπη παράσταση στην πρωτόδικο δίκη δεν έχει ισχύ για την έκκλητο δίκη για την οποία θα πρέπει να χορηγηθεί νέα, ειδική προς τούτο άδεια. Πρβλ. και την ανάλογη διάταξη του άρθρου 1335 του Ιονίου Πολιτικού Κώδικα (η οποία βασίζεται στην αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 1419 του Γαλλικού Code Civil του 1807), σύμφωνα με την οποία ο άνδρας είναι ο διαχειριστής των προικώων κτημάτων κατά τη διάρκεια του γάμου και συνεπώς μόνον αυτός έχει το δικαίωμα να καταδιώκει τους οφειλέτες και παρακρατητές των κτημάτων αυτών καθώς και να συλλέγει τους καρπούς και τους τόκους και να απαιτεί την απόδοση των κεφαλαίων (ΙΠΚ, Κεφ. Γ΄, § 1335 εδ. 1· πρβλ. Οικονομίδου – Λιβαδά, Πολιτική Δικονομία, τ. Α΄, έκδ. 6η, Αθήναι 1905, § 49, σ. 256 σημ. 9). Στο συγκεκριμένο ζήτημα ανάλογες ήσαν οι ρυθμίσεις του βυζαντινού και μεταβυζαντινού δικαίου που απηχούν την αρχαία ελληνική και ελληνιστική αντίληψη ότι η γυναίκα διατηρεί την κυριότητα των προικώων κατά τη διάρκεια του γάμου, στερείται όμως της εξουσίας διαθέσεώς των δεδομένου ότι ως επικαρπωτής και διαχειριστής των προικώων αναγνωρίζεται ο άνδρας (Basilica, έκδ. H. J Schltema–N. Van De Wal–D. Holwerda, Basilicorum Libri LX, Series A, τ. I-VIII, Textus. Series B, τ. I-IX Scholia, Groningen 1955-1988 (στη συνέχεια: B.), XXIX, 1, 98 = Codex Iustinianus, έκδ. P. Krueger, Berolini 1877 (στη συνέχεια: C) V, 12, 11· Constantin Harmenopoulos, Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis, έκδ. G. E. Heimbach, Lipsiae 1851-Aalen 1969 (στη συνέχεια: Εξάβιβλος), IV, X, 7· Νομοκάνων Μανουήλ νοταρίου του Μαλαξού..., κριτική έκδ. Δ. Γκίνη-Ν. Πανταζόπουλου, *ΝΟΜΟΣ, ΕΕΠΘΕΣ, 1(1982)*, Θεσσαλονίκη 1985 (στη συνέχεια: Μαλαξός), Κεφ. ΦΛΘ΄, σ. 359· Μολδαβικός Κώδικας, Ζέπων, JGR, τ. VIII, § 1635, 1637, 1639 εδ. ε΄, 1641· Ουγγροβλαχικός Κώδικας, Ζέπων, JGR, τ. VIII, Αθήναι 1931, Κεφ. ΙΣΤ΄, § 10, 14-15, 27, 32-35· Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικόν, σ. 100-101· Α. Χριστοφιλοπούλου, "Η εκποίησις των προικώων ακινήτων κατά το βυζαντινό δίκαιο", *ΑΙΔ, 6 (1939)*, σ. 194-195· Ν. Μάτση, Το οικογενειακόν δίκαιον κατά την νομολογίαν του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως των ετών 1315-1401, Αθήναι 1962, σ. 89-92 (στη συνέχεια: Οικογενειακόν Δίκαιον)· Π. Δημάκη, Ο θεσμός της προικός κατά το αρχαίον ελληνικόν δίκαιον, Αθήναι 1959, σ. 189 επ. (στη συνέχεια: Ο θεσμός της προικός)· L. Beauchet, Histoire du droit privè de la Republique athenniénne, I, Amsterdam 1969, σ. 302-305· Κ. Πιτσάκη, Κωνσταντίνου του Αρμενοπούλου Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος, Αθήνα 1971, σ. 260 σημ. 1· Ε. Παπαγιάννη, Η Νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου. ΙΙ Οικογενειακό δίκαιο, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe*, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σ. 97 επ. (στη συνέχεια: Νομολογία ΙΙ).

προικοπαραδόσεως που είχε συνταχθεί από τον νοτάριο Θεοδόσιο Πετζάλη[251]. Εφ' όσον λοιπόν επρόκειτο περί προικώας περιουσίας ο σύζυγος εκπροσωπούσε υποχρεωτικώς τη σύζυγό του, ως ενάγων και εναγόμενος, σε όλες τις δίκες που αφορούσαν τα προικώα. Για τον λόγο αυτό, κατά την κρίση τόσο του πρωτοβαθμίου όσο και του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου, η παράσταση της Μαρίας Καλούδης στο δικαστήριο δι' άλλου (εκτός από τον σύζυγο) αντιπροσώπου συνιστούσε λόγο απορρίψεως της αγωγής αλλά και της εφέσεως ως απαραδέκτου. Ωστόσο, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, επικαλούμενο τον βενετικό νόμο της 4/11/1553 (*"Νόμος τοῦ Ἀνωτάτου Κολλέγιου τῆς (πάλαι) Βενετικῆς Διοικήσεως 1553 Νοεμβρίου 4"*)[252], ο οποίος προφανώς καθόριζε τις προυποθέσεις ασκήσεως διεκδικητικών αγωγών για την απόδοση των προικώων από τις ύπανδρες γυναίκες, υπενθύμισε στην εκκαλούσα το νόμιμο δικαίωμά της *"νὰ συντρέξῃ εἰς τὸ κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς μὲ τοὺς μεθοδικοὺς τρόπους διὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς προικός της"* (στιχ. 33-37). Ποιοί ήσαν οι "μεθοδικοί τρόποι" για τη διεκδίκηση των προικώων, κατά τον βενετικό νόμο του έτους 1553, δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω. Σύμφωνα πάντως με την Πολιτική Δικονομία του Ιονίου Κράτους, ο σύζυγος μπορούσε να χορηγήσει στη σύζυγο ειδική άδεια για να παρασταθεί στο δικαστήριο, η οποία έπρεπε να περιβληθεί το κύρος επισήμου πράξεως. Εάν ο σύζυγος αρνιόταν να χορηγήσει την ειδική αυτή άδεια, η

---

251. Η προίκα, σε όλη την περίοδο της ενετοκρατίας, συνιστάτο κατ' αρχήν με γαμικό συμβόλαιο, το οποίο αποτελούσε απόδειξη για τη σύστασή της, μη επιτρεπομένης ανταποδείξεως (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 27). Σύμφωνα με τον "κοινοτικό" νόμο της 26/4/1690 τα προικώα συμβόλαια έπρεπε να συντάσσονται ενώπιον συμβολαιογράφων ή, εάν συντάσσονταν με ιδιωτικά έγγραφα, να καταχωρούνται εντός έξι μηνών σε συμβολαιογραφικές πράξεις. Η προθεσμία καταχώρισης των ιδιωτικών γαμικών συμβολαίων περιορίσθηκε με τη διάταξη του άρθρου 448 της Πολιτικής Δικονομίας του έτους 1825 σε έξι ημέρες ενώ με τον κοινοβουλευτικό νόμο της 27/5/1828 επιβάλλετο στους συμβολαιογράφους το καθήκον να εγγράφουν αυτεπάγγελτα τα γαμικά συμβόλαια προκειμένου να λαμβάνει έναρξη η γενική, νόμιμος, προνομιούχος και σιωπηρά υποθήκη της γυναίκας επί των κτημάτων του συζύγου, η οποία, κατά τη νομολογία των δικαστηρίων, ίσχυε από της καταχωρίσεως του γαμικού συμβολαίου σε συμβολαιογραφική πράξη (Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 38-39). Ανάλογη και η διάταξη του Ιονίου Πολιτικού Κώδικα του 1841, η οποία βασίσθηκε στην υπ' αριθ. 1394 διάταξη του γαλλικού Code Civil του έτους 1807, σύμφωνα με την οποία το γαμικό συμβόλαιο, επί ποινή ακυρότητος, πρέπει να συντάσσεται ενώπιον συμβολαιογράφου (ΙΠΚ, Τίτλος Ε΄, Κεφ. Α΄, § 1309).

252. Ο συγκεκριμένος νόμος πιθανόν εντάσσεται στις μεταρρυθμίσεις που επέφερε στη συλλογή των Ενετικών Στατούτων ο δούκας Μαρκαντώνιος Τρεβιζάς κατά τη διάρκεια των ετών 1553-1560 (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 9-12) ή των Correzioni που επιχειρήθηκαν μεταξύ των ετών 1487-1677 (F l o g a i t i s, Système Venitien, σ. 26).

σύζυγος μπορούσε να απευθυνθεί με αναφορά της[253] στο μονομελές πρωτοδικείο προκειμένου να λάβει δικαστική άδεια προς τούτο[254].

Στην προαναφερθείσα υπόθεση το γεγονός ότι επρόκειτο περί προικώας περιουσίας της εκκαλούσης τονίζεται ιδιαίτερα στο σκεπτικό της αποφάσεως προφανώς σε αντιδιαστολή με όσα ίσχυαν επί εξωπροίκου περιουσίας των γυναικών ή "παραφέρνων" (κατά την ελληνική νομική ορολογία), δηλαδή για την περιουσία εκείνη η οποία δεν είχε συσταθεί ως προίκα ή είχε αποκτηθεί από τη γυναίκα κατά τη διάρκεια του γάμου από οποιαδήποτε αιτία[255]. Και τούτο διότι, σύμφωνα με το ενετικό δίκαιο, η σύζυγος είχε πλήρη ελευθερία διαθέσεως των παραφέρνων ή εξωπροίκων που δεν είχαν παραδοθεί στον σύζυγο[256] πιθανόν κατόπιν χορηγήσεως ειδικής αδείας απ' αυτόν[257]. Για τον λόγο άλλωστε αυτό, σε δικαστική υπόθεση η οποία εκδικάσθηκε από το εφετείο Πάργας το έτος 1803[258], η εκκαλούσα επικαλείται το γεγονός ότι τα χρήματα με τα οποία προτίθεται να εξαγοράσει εκποιηθέν πατρικό της ακίνητο (ασκώντας δικαίωμα προτιμήσεως) προέρχονται από *"κεράσματα ἐδικοὺς εἰς φιλονάδες κατὰ τὴν συνήθειαν ἐκείνης τῆς πολιτείας"* (στιχ. 17).

Το γενικότερο πάντως ζήτημα της νομίμου αντιπροσωπεύσεως της γυναίκας σε

---

253. Δηλαδή με αίτησή της που δεν περιείχε τα στοιχεία της αγωγής αλλά αποσκοπούσε μόνο στην παροχή ειδικής δικαστικής αδείας για να εγείρει αγωγή.

254. ΙΚΠολΔ, Κεφ. Θ΄ (*"Περὶ τῆς διδομένης ἀδείας εἰς ὕπανδρον γυναῖκα"*,) § 578-581. Πρόκειται για τήρηση διαδικασίας αντίστοιχης με εκείνη που όριζε ο γαλλικός δικονομικός Κώδικας (άρθρα 861-864).

255. Κατά τα ισχύοντα στο ρωμαϊκό δίκαιο τα παράφερνα εισφέρονταν επί ελευθέρου γάμου από τη γυναίκα και τίθενταν κάτω από τη διαχείριση του άνδρα, για τον σκοπό δε αυτό καταγράφονταν και διατιμούνταν (C. 5, 14, 8· C. 5, 14, 11· Νεαρές Ιουστινιανού, έκδ. R. Schoell-G. Kroll, Berolini 1895 (στη συνέχεια: N.) 97, 5· πρβλ. Γ. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου ως εισαγωγή εις το ισχύον εν Ελλάδι Αστικόν Δίκαιον και εις τον Αστικόν Κώδικα, Αθήναι 1944, τ. 2, § 129, IX, σ. 1093-1096 (στη συνέχεια: Εισηγήσεις)· Δ. Γ κ ό φ α, Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, Β/Γ έκδοση, ΙΙ, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, § 57 V, σ. 110.

256. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 28. Ομοίως, και κατά τον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα, η γυναίκα, εάν δεν υπάρχει αντίθετη συμφωνία, διαχειριζόταν ελεύθερα και ενέμετο τα "παράφερνα" (ΙΠΚ, άρθρα 1378, 1379, 1380).

257. Σύμφωνα με τον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα, η γυναίκα δεν μπορούσε να απαλλοτριώσει τα "παράφερνα" ή να παρασταθεί στο δικαστήριο σε δίκες που τα αφορούσαν χωρίς την άδεια του συζύγου ή, αν αυτός την αρνείτο, χωρίς την άδεια του δικαστηρίου. Επί πλέον δε απαιτείτο η χορήγηση ειδικής αδείας για την παράσταση στην πρωτόδικο, στην έκκλητο δίκη ή στη δίκη ενώπιον του Ανωτάτου Συμβουλίου (ΙΠΚ, άρθρα 189, 1378, 1379, 1380).

258. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **3**· για την απόφαση αυτή βλ. επίσης §§ XIII, Β και XIV, Α, 1 και Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 128-130.

δίκες που αφορούσαν την οικογενειακή της περιουσία φαίνεται ότι απασχόλησε το δικαστήριο στην υπόθεση αυτή όπου ο εκπρόσωπος των εφεσιβλήτων (Σ. Φιλόπουλος), προκειμένου να επιτύχει την απόρριψη του ασκηθέντος ενδίκου μέσου ως απαραδέκτου λόγω ελλείψεως νομίμου αντιπροσωπεύσεως της αντιδίκου του (στιχ. 60-61, *"ἐπειδὴ εἶναι ὑποκείμενη εἰς τὸν ἄνδρα καὶ δὲν ἔχει δημηγορίαν νομοθετισμένη"*)[259], χρησιμοποιεί, μεταξύ άλλων, και το νομικό επιχείρημα ότι δεν έχει επέλθει δικαστική εξασφάλιση της προίκας της δια του αποχωρισμού της περιουσίας από την περιουσία του συζύγου (*"ἀσυκουρατζιὸν τῆς προικός της, ὡς ὁ νόμος διορίζει διὰ ὅλα τὰ ἄδικα καὶ ἄνομα ζητήματα τῆς ἄνωθεν γυναικὸς Μαρίας"*, στιχ. 61-62). Και τούτο διότι, κατά το ενετικό δίκαιο, η δικαστική εξασφάλιση της προίκας επέτρεπε στη γυναίκα να αναλάβει τη διαχείριση της προικώας της περιουσίας και κατά συνέπεια να διεξάγει η ίδια τις δίκες που αφορούσαν τα προικώα χωρίς τη μεσολάβηση του συζύγου ως νομίμου αντιπροσώπου. Σύμφωνα ειδικότερα με τις διατάξεις του ενετικού δικαίου η εξασφάλιση (*"ἀσυκουρατζιόν"*) της προίκας επιβάλλετο κατόπιν αιτήσεως της γυναίκας εάν ο άνδρας της την κακομεταχειριζόταν ή έτεινε σε κατάσταση απορίας ή καθίστατο κατάχρεως ή φυλακιζόταν λόγω χρεών[260]. Η εξασφάλιση επήρχετο με ανάλογο χωρισμό των κτημάτων του συζύγου, κατ' αρχήν των κινητών και στη συνέχεια των αγροτικών και αστικών ακινήτων. Εάν τα ακίνητα αυτά δεν επαρκούσαν μπορούσαν να αποσπασθούν ακόμα και τα προικώα ακίνητα που είχαν απαλλοτριωθεί από τον άνδρα μετά την παραλαβή της προίκας, αρχής γενομένης από τις αρχαιότερες απαλλοτριώσεις. Εάν τέλος και αυτά δεν επαρκούσαν μπορούσαν να αποσπασθούν και καταπιστευματικά κτήματα των ανιόντων του συζύγου. Τα χωρισθέντα κτήματα η γυναίκα κατείχε πλέον, όχι ως κυρία ή επικαρπώτρια, αλλά μόνον για λόγους ασφαλείας της προικώας της περιουσίας πράγμα που σήμαινε ότι μπορούσε μόνον να λαμβάνει τους καρπούς για να συντηρεί τον εαυτό της και την οικογένειά της. Επί των κτημάτων αυτών μπορούσαν να εγείρουν δικαίωμα προτιμήσεως όχι μόνον οι πιστωτές του συζύγου αλλά επίσης, προκειμένου περί ακινήτων, οι συγγενείς και οι συνορίτες με αντάλλαγμα

---

259. Πρβλ. ΙΠΚ, άρθρο 188.

260. Η ανάληψη της διοικήσεως και επικαρπίας των προικώων από τη γυναίκα σε περίπτωση απορίας του συζύγου ίσχυε και στο ρωμαϊκό δίκαιο (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Εισηγήσεις, τ. 2, § 129, σ. 1093). Η δια του χωρισμού της προίκας εξασφάλιση της γυναίκας σε περιπτώσεις εγκαταλείψεώς της από τον σύζυγο ή κακής οικονομικής του καταστάσεως μαρτυρείται επίσης και στις βυζαντινές πηγές καθώς και στη νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της μεταβυζαντινής περιόδου, αν και η αφαίρεση της διαχειριστικής εξουσίας των προικώων από τον άνδρα στις περιπτώσεις αυτές δεν προκύπτει με σαφήνεια. Για το ζήτημα βλ. Π α π α γ ι ά ν ν η, Νομολογία ΙΙ, σημ. 68-71 όπου και σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

την καταβολή στη σύζυγο των νομίμων τόκων επί της αξίας των κτημάτων ή όλου του κεφαλαίου σε περίπτωση λύσεως του γάμου καθώς και με παράλληλη εγγραφή υποθήκης επί των κτημάτων του προτιμηθέντος προς εξασφάλιση των αξιώσεών της γυναίκας[261]. Κατά τον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα η "εξασφάλιση της προίκας" αποτελούσε επίσης μέσον προστασίας της γυναίκας για τις περιπτώσεις *"ἀταξίας τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀνδρός"* ή της *"πρὸς ἀπορίαν τάσεώς του"* και επήρχετο, κατόπιν σχετικής αιτήσεώς της, με τελεσίδικη δικαστική απόφαση[262]. Η δικαστική εξασφάλιση της προίκας επέτρεπε στην γυναίκα να αναλάβει τη διαχείριση της προικώας περιουσίας της και συνεπώς να διεξάγει η ίδια τις δίκες που αφορούσαν τα προικώα χωρίς πλέον τη μεσολάβηση του συζύγου ως νομίμου αντιπροσώπου[263]. Για την έγερση της σχετικής αγωγής προς εξασφάλιση των προικώων από τη γυναίκα δεν ήταν αναγκαία η άδεια του συζύγου[264]. Το γεγονός λοιπόν ότι στην εκδικαζόμενη υπόθεση το σχετικό ένδικο μέσο που άσκησε η προσφεύγουσα δεν απέβλεπε στην εξασφάλιση της προίκας αποτέλεσε ένα πρόσθετο επιχείρημα του αντιδίκου της για να αποκλείσει κάθε δυνατότητά της να παρίσταται η ιδία στο δικαστήριο, χωρίς τη νόμιμη αντιπροσώπευση του συζύγου της. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς του εφεσιβλήτου και απέρριψε την έφεση ως απαράδεκτη, επικυρώνοντας την πρωτόδικη απόφαση.

---

261. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 29. Για την ύπαρξη ανάλογης διαδικασίας προστασίας των προικώων (αναγνώριση δικαιώματος προαφαιρέσεως ακεραίας της προικώας περιουσίας της γυναίκας καθώς και των δια προικώων χρημάτων αποκτηθέντων από την περιουσία του άνδρα) στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο, στο τοπικό δίκαιο της Αιγύπτου όπως είχε διαμορφωθεί κατά την ελληνιστική περίοδο, καθώς και στο δίκαιο της Ισαυρικής Εκλογής βλ. Γ. Μ α ρ ι δ ά κ η, Το Αστικόν Δίκαιον εν ταις Νεαραίς των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, Αθήναι 1922, §§ 31, σ. 167 σημ. 4, σ. 170, 173 (στη συνέχεια: Αστικόν Δίκαιον)· Εκλογή των νόμων..., έκδ. H. Von L. Burgmann, Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos' V., *[Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. 10]*, Frankfurt am Main 1983, 3.2(στη συνέχεια: E.). Πρβλ. ωστόσο και τον σκεπτικισμό για την αναγνώριση του ευεργετήματος χωρισμού της προίκας κατά το αττικό δίκαιο που εκφράζει ο Π. Δημάκης (Δ η μ ά κ η, Ο θεσμός της προικός, σ. 196-197).

262. ΙΠΚ, Κεφ. Δ΄, άρθρα 1353-1361.

263. Πρβλ. Μ ι λ τ. Μ π α τ ι σ τ ά τ ο υ, "Ο θεσμός της προίκας στον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα", στο τόμο *"Ιόνιο Κράτος (1815-1864)", Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας (Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988), Κέντρο Μελετών Ιονίου*, Αθήνα 1997, σ. 311 σημ. 1 όπου μεταξύ των σημαντικών διατάξεων για την προίκα που ίσχυσαν πριν από τον ΙΠΚ αναφέρεται και η Organizzazione generale provisioria di tutte le cotti ossia tribunali superiori ed odinarii di giustizia entro il dominio degli stati uniti delle isole ionie e loro diprendenze του 1819, άρθρα 426-432 ("delle assicurazioni e pagamenti di dote"). Πρβλ. επίσης ΙΚΠολΔ, Τίτλος Δ΄, Κεφ. Β΄, άρθρο 488 επ.

264. ΙΠΚ, άρθρο 191 § 2.

2. Η διαμόρφωση της "Πολιτείας" ή του "Κοινού" ως νομικού προσώπου στην περιοχή των Επτανήσων και της "συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" κατά την εξεταζομένη περίοδο και της συναφούς εκπροσωπήσεώς της, δια των πράξεων και ενεργειών των εκάστοτε αρμοδίων διοικητικών οργάνων, αποτελούν ζήτηματα τα οποία θέτει προς διερεύνηση κάποια υπόθεση που εκδικάζεται ενώπιον του Εφετείου Πάργας το έτος 1805[265]. Στην εκδικαζομένη υπόθεση, η οποία αφορά αντιδικία μεταξύ της Πολιτείας Πάργας και κατοίκου της πόλεως σχετικά με την παραχώρηση δουλείας διόδου επί παραλιακού του ακινήτου, οι Πρόεδροι της Πολιτείας Πάργας, Α. Βρανάς, Δ. Δεσύλας, Γ. Στανέλος και Γ. Βασιλάς αντιπροσωπεύουν στο δικαστήριο την Πολιτεία η οποία συνεπώς εμφανίζεται ως ολότητα διαθέτουσα νομική προσωπικότητα που ενεργεί προς το συμφέρον του συνόλου των κατοίκων της[266]. Ανάλογες αντιλήψεις περί του ρόλου της Πολιτείας ως οιονεί "νομικής προσωπικότητος" ενεργούσης συλλογικές πράξεις στο όνομα των κατοίκων αυτής[267] μέσω των νομίμως εκλεγέντων ως αντιπροσώπων της, θα πρέπει να ίσχυαν και στη Πολιτεία Πρεβέζης όπου η αντιπροσωπευτική αρμοδιότητα των Προέδρων της Πολιτείας, όσον αφορά ειδικότερα στις νομικές υποθέσεις της πόλεως, προβλέφθηκε ρητά με το ψήφισμα της 23ης Μαρτίου 1802. Στο ψήφισμα ορίζονται συγκεκριμένα τα ακόλουθα: *"Νὰ μὴν ἠμποροῦν καὶ ἔχουν καμμίαν ἐξουσίαν οἱ κατὰ καιρὸν πρόεδροι νὰ ἀπεφασίζουν μόνοι τους, καὶ νὰ δίδουν τόσον λόγου, ὡσὰν καὶ διὰ γράμματος μαρτυρίαν ἀποβλέπουσα ὑπόθεσιν τῆς πολιτείας. οὔτε νὰ γράφουν εἰς ἐξουσιαστὰς καὶ αὐθεντάδες καὶ να πραγματεύονται ὑποθέσεις τῆς κοινότητος ἔξω ἀπὸ νομικὰ τακτικὰ γράλλγλλματα τῆς κρήσεως ἐξ ἀναζητήσεως τῶν μερῶν"*[268].

---

265. Καραμπούλα – Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **12** της 12/7/1805. Για την υπόθεση αυτή βλ. επίσης § VIII, Β καθώς και αναλυτικότερα Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 139-141.

266. Για το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας των *"κοινών"* στην περιοχή του ελλαδικού χώρου κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο βλ. Γ. Πετροπούλου, Νομικά έγγραφα Σίφνου της συλλογής Γ. Μαριδάκη (1684-1835) μετά συμβολών εις την έρευναν του μεταβυζαντινού δικαίου, *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, τ. Γ΄, τευχ. Ι*, Αθήναι 1956, σ. 58 επ. (στη συνέχεια: Σίφνος)· Μ. Τουρτόγλου, "Παρατηρήσεις επί των νομικών εθίμων εξ αφορμής δύο εθίμων της Βυτίνας", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 29-30 (1982-1983)*, Αθήναι 1990, σ. 30.

267. Άλλωστε η έννοια των ιταλικών civitates ως νομικών προσώπων, αν και χαλαρή σε σχέση με τα ισχύοντα στο σύγχρονο δίκαιο, δεν ήταν παντελώς άγνωστη στη μεσαιωνική Ιταλία του 11ου αιώνα. Για το ζήτημα βλ. Πετροπούλου, Σίφνος, σ. 56, 57 όπου και σχετική βιβλιογραφία.

268. Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 5r.

Β. Ικανότητα προς το δικολογείν

Σε όλη τη διάρκεια της ενετικής περιόδου των νησιών, ως πληρεξούσιοι των διαδίκων μπορούσαν να παρίστανται στο δικαστήριο δικηγόροι, οι λεγόμενοι *"ἀβοκάτοι"*[269], ή *"ὑποδικηγόροι"*(intervenienti)[270], δηλαδή πρόσωπα τα οποία βοηθούμενα από δικηγόρο αναλάμβαναν επί Ενετικής Δημοκρατίας τη διεκπεραίωση δικαστικών υποθέσεων.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο δεν είναι σαφές εάν οι αποκαλούμενοι ως *"διαφεντευτές"*[271], *"πρεκουρατόροι"*, *"ἐπίτροποι"* ή *"ὑποεπίτροποι"* (αντιπροσωπεύοντες τους "γενικούς επιτρόπους" των διαδίκων)[272] είναι απλώς νόμιμοι αντιπρόσωποι των διαδίκων ή δικαστικοί πληρεξούσιοι έχοντες την ικανότητα προς το δικολογείν. Ωστόσο στην Πολιτεία Πρεβέζης η παράσταση των *"ἰντερβενιέντηδων"* ως υποδικηγόρων επιχειρήθηκε να καταργηθεί με την από 24/8/1802 οδηγία της Προεδρίας Διοικήσεως Πρεβέζης προς το Δικανικό Κριτήριο της πρώτης αναφοράς Πρεβέζης με το αιτιολογικό ότι *"ἀμαυροῦσι και περιτρέπουσι τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴν*

---

269. F e r r o, Dizionario, λ. Avvocato, σ. 107· CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρο 248. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, έγγραφο της 12ης Δεκεμβρίου 1803 περί διορισμού αβοκάτων για να γνωμοδοτήσουν σχετικά με αιρετοκρισία, φ. 36r.

270. F e r r o, Dizionario, λ. Interveniente, σ. 133· CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρο 248, § 2. Ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του 1804 προέβλεπε την κατάρτιση ενός ειδικού καταλόγου Intervenienti από το Δικαστικό Συμβούλιο που θα συγκαλείτο τον Απρίλιο του έτους 1805. Οι μέλλοντες να συμπεριληφθούν στον κατάλογο αυτό ως "ιντερβενιέντηδες" θα έπρεπε να μετέρχονται, κατά τον χρόνο καταρτίσεως του καταλόγου, το επάγγελμα αυτό με χρηστότητα, να έχουν επαρκή νομική ικανότητα και να έχουν συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας τους. Όσοι πάλι επιθυμούσαν να συμπεριληφθούν στον κατάλογο των Intervenienti που θα καταρτιζόταν κατά τη σύγκληση του Δικαστικού Συμβουλίου του έτους 1807 θα έπρεπε να προσκομίσουν βεβαίωση από την οποία θα έπρεπε να προκύπτει η επαρκής γνώση της θεωρίας του νόμου καθώς και της δικαστηριακής πρακτικής που θα είχε αποκτηθεί κατά την τριετή (τουλάχιστον) πρακτική άσκηση του επαγγέλματος. Οι ενδιαφερόμενοι θα γίνονταν δεκτοί μετά από ειδική εξέταση στην εφαρμογή του Κώδικα της Πολιτικής Δικονομίας (CPC 1804, Tit. XIV, άρθρο 492, 493). Για την εφαρμογή ανάλογης διαδικασίας επί ενετοκρατίας βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική κατάστασις, σ. 230· Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 511· για τη διατήρηση του θεσμού των υποδικηγόρων στην περιοχή της Επτανήσου με το Νόμο ΡΝ΄ της 20ης/1/1866 μετά την ένωση των Ιονίων Νήσων με την Ελλάδα βλ. Ο ι κ ο ν ο μ ί δ ο υ – Λ ι β α δ ά, Πολιτική Δικονομία, τ. Α΄, §18 σημ. 2.

271. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **9**, **11**.

272. Παράσταση δι' "επιτρόπων" βλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α - Π α π α ρ ρ ή γ α – Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **1**, **3**, **4**, **5**, **7**, **9**, **10**, **11**, **15**, ενώ παράσταση δι' "υποεπιτρόπων" έχουμε στις δικαστικές αποφάσεις του εφετείου Πάργας με αριθ. **4**, **14**.

τῶν σοφισμάτων τους περίπλεξιν"[273]. Η οδηγία ωστόσο αυτή δεν γνωρίζω εάν εφαρμόσθηκε τελικώς στην πόλη της Πρέβεζας ούτε και στις άλλες δύο πόλεις της "συμπολιτείας".

Χ. ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας που ακολουθείτο ενώπιον των αστικών δικαστηρίων των τριών πόλεων της "συμπολιτείας" γινόταν απόλυτα σεβαστό το δικαίωμα της προηγούμενης δικαστικής ακρόασης και προστασίας των ενδιαφερομένων μερών, δηλαδή η δυνατότητά τους να θέσουν υπ' όψει του δικαστηρίου, πριν από οποιαδήποτε δεσμευτική ενέργειά του, τα κρίσιμα πραγματικά γεγονότα και τα αντίστοιχα αποδεικτικά μέσα και να αποκρούσουν τους ισχυρισμούς και τα αποδεικτικά μέσα του αντιδίκου[274]. Παρατηρείται επίσης ότι το ατομικό δικαίωμα των διαδίκων για δικαστική ακρόαση ενισχύεται ακόμα περισσότερο από τη δυνατότητα που έχουν να προσφύγουν και σε εξω-δικαστικά όργανα, όπως το τοπικό κονκλάβε, οι διοικητικές αρχές των Ιονίων Νήσων (αν είναι κάτοικοι της Επτανήσου Πολιτείας), ο πρόξενος της Ρωσίας (αν είναι Ρώσοι υπήκοοι), ή ακόμα ο βοεβόδας ή διάφοροι άλλοι τούρκοι αξιωματούχοι, ζητώντας την ευνοϊκή μεσολάβησή τους στην επίδικη διαφορά[275]. Η κατάχρηση ωστόσο της δυνατότητας προσφυγής στα όργανα αυτά κατά των αποφάσεων των δικαστηρίων θεωρήθηκε άτοπη και για τον λόγο αυτό το έτος 1806 η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης απευθυνόμενη στην ολομέλεια του κονκλάβε[276] προτείνει να ψηφισθεί διάταξη με την οποία θα ορισθεί η υποχρεωτική προκαταβολή χρηματικού ποσού (40 τάλαρων) στο δημόσιο ταμείο από κάθε διάδικο που κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής[277]. Παράλληλα, παρείχετο στους

---

273. Με την οδηγία αυτή ορίσθηκε επίσης ότι στο εξής οι διάδικοι θα παρίσταντανται αυτοπροσώπως στα δικαστήρια εκθέτοντας τα νομικά τους επιχειρήματα σε διεξοδικές εκθέσεις (*"ἐστέξες"* ή *"ἀλεγατζιόνες"*). Για το ζήτημα βλ. επίσης Γ ε ω ρ γ ί τ σ η, Συμπολιτεία, σ. 829· Β ρ έ κ ο σ η, Συνθήκη, σ. 290· Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 24/8/1802, φ. 18r.

274. Βλ. σχετικά Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/5/1802, φ. 1v όπου σε υπόθεση που αφορά στην επιστροφή των ρούχων που δόθηκαν επ' ευκαιρία αρραβώνος στον δωρητή (πατέρα του μέλλοντος γαμπρού) λόγω θανάτου της μνηστής αναφέρεται ότι: *"ἐκρίναμεν εὐλογοφανὲς διὰ νὰ μὴν ἀπεφασισθῇ ἀναπωλόγητος* (ο Γιάννης Καντάς, πατέρας του μέλλοντος γαμπρού), *νὰ κραχθῇ αὐτὴ ἡ γυνὴ* (η γυναίκα με την οποία αυτός απέστειλε τα ρούχα στην μέλλουσα μνηστή) *κατέμπροσθέν της καὶ νὰ ὁμολογήσῃ μὲ ὅρκον της"*.

275. Βλ. σχετικά Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 1/8/1802, φ. 13v κ. ά. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα πιο πάνω § VI.

276. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 27/2/1806, φ. 17r.

277. Άλλωστε σύμφωνα με το ιταλικό δικονομικό δίκαιο ο εκκαλών δικαστική απόφαση όφειλε να παράσχει εγγύηση η οποία ανήρχετο στο 1/10 του επιδίκου ποσού, ενώ οι

διαδίκους η δυνατότητα επαναλήψεως της δίκης, κυρίως σε περιπτώσεις προφανών δικονομικών παραβάσεων[278].

Όπως προκύπτει από πλήθος εγγράφων, οι δικαστές δεν έκαναν διακρίσεις ανάμεσα στους διαδίκους αλλά εφάρμοζαν εξ ίσου τους δικονομικούς κανόνες[279], ανεξάρτητα από την υπηκοότητα ή την κοινωνική τάξη. Στις περιπτώσεις μάλιστα όπου ως διάδικοι παρίστανται υπήκοοι της Επτανήσου Πολιτείας ή άλλοι ξένοι υπήκοοι[280], ή όταν ο ένας των διαδίκων σαφώς υπερέχει λόγω του φύλου, της ηλικίας του[281], της κοινωνικής θέσεως ή της οικονομικής καταστάσεως από τον άλλο (γυναίκες σε κατάσταση χηρείας, ανήλικοι, άποροι)[282], τα δικαστικά όργανα μεριμνούν ώστε τα σχετικά διαδικαστικά έγγραφα να διαβιβάζονται εγκαίρως και η όλη διαδικασία να είναι σύντομη και να προσαρμόζεται στις ανάγκες του ασθενεστέρου μέρους[283].

Αντικείμενο της δικαστικής προστασίας ήταν όχι μόνο η διάγνωση, αλλά και η εξασφάλιση και η αναγκαστική εκτέλεση για την ικανοποίηση του κρίσιμου δικαιώματος[284], ενώ εξ άλλου απαντώνται και περιπτώσεις όπου το δικαστήριο επιβάλει

οφειλέτες του δημοσίου, κατά την ενετική δικονομία, δεν μπορούσαν να εφεσιβάλουν την πρωτόδικη απόφαση αν δεν κατέθεταν τα οφειλόμενα. Για το ζήτημα αυτό με αφορμή σχετικό αίτημα των εφεσιβλήτων σε δικαστική υπόθεση που απασχολεί τον Αντέπαρχο Σίφνου και Σερίφου το έτος 1823 βλ. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Σίφνος, σ. 161 όπου και σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

278. Βλ. κυρίως Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **4**, στιχ. 11, *"ὅσον καὶ ἄττου γεναμένου ἀπὸ τὸν ἴδιον Σύλλογον διὰ τὸ ριασκόλτο"* και πιο κάτω στιχ. 21 επ., *"ἐδεκρετάρισε νὰ τραταριστῇ νεωστὶ ἡ διαφορὰ τῶν μερῶν ἡ κακὰ διακριμένη μὲ τὴν πλέον ἄτακτον, ἄδικον καὶ σουλφούρεα ἀπόφασιν τῶν προκατόχων τους"*., αριθ. **10**, στιχ. 35 επ. , *"νὰ ξαναγυρίσουν ἐν πρόστινο εἰς τὸν πρῶτον φόροιν τοῦ ἱεροῦ βήματος τούτης τῆς πολιτείας εἰς τὸν ὁποῖον νὰ φερθοῦν νομίμως μὲ τὴν τάξιν καὶ ρίγολα..."*

279. Για την επίδραση της αρχής της ισότητας των γαλλικών διακηρύξεων στη διαδικασία των δικών βλ. G. M i c h a e l i d è s - N o u a r o s, "L' influence des idées de la Révolution Francaise sur le droit privé hellénique", *Centre de Recherches Neohelléniques, Actes du IIIe Colloque d' Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987), στον τόμο "La Révolution Francaise et l' Hellénisme moderne"*, Athènes 1989, σ. 356.

280. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/6/1802, φ. 3r.

281. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 1/7/1802, φ. 6v, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 11r-v, έγγραφο της 3/11/1802, φ. 26r, έγγραφο της 11/11/1802, φ. 27r-v.

282. Βλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **9**· Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 4/8/1802, φ. 14r και ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6/10/1806, φ. 46v.

283. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 21/11/1804, φ. 49v, έγγραφο της 5/11/1804, φ. 16r κ. ά.

284. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 22/8/1802, φ. 17r, έγγραφο της 24/8/1802,φ. 17v (*"πράξεις ἀμαχεύματος καὶ τῆς πληρωμῆς"*).

την προσωρινή προστασία των δικαιωμάτων του ενδιαφερομένου με τη μορφή ασφαλιστικών μέτρων[285].

Το αντικείμενο της δικαστικής προστασίας προσδιοριζόταν αποκλειστικά από τον ενδιαφερόμενο διάδικο με την υποβολή του ενδίκου μέσου της εφέσεως. Ίσχυε συνεπώς το σύστημα της ελεύθερης διάθεσης του αντικειμένου της δικαστικής προστασίας, σύμφωνα με το οποίο το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν είχε εξουσία να εξαφανίσει την προσβαλλομένη απόφαση για άλλους λόγους από εκείνους που είχε προβάλει ο εκκαλών ενώ εξ άλλου οι διάδικοι είχαν τη δυνατότητα να συμβιβαστούν ή να ζητήσουν τη διαιτητική επίλυση της διαφοράς τους[286]. Κατά τα άλλα πάντως εφαρμοζόταν αυστηρά η αρχή του αναφαίρετου νομίμου δικαστή[287], ως νόμιμος δε δικαστής θεωρείτο το δικαστήριο που κατά τους ορισμούς της συνθήκης της Πρέβεζας (*"συστατικόν Πιάνο"*) είχε την αρμοδιότητα να δικάσει την υπόθεση. Συνέπεια τούτο ήταν ότι το απαράδεκτο, η έλλειψη δηλαδή διαδικαστικών προϋποθέσεων του ενδίκου μέσου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η (λειτουργική, υλική και τοπική) αρμοδιότητα του δικαστηρίου, εξεταζόταν αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο[288]. Όπως επίσης προκύπτει από το περιεχόμενο εγγράφου της Διοικήσεως

---

285. Βλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **12**, στιχ. 9 επ. *"νὰ ἠλλοιώσουν τὴν σοσπετζιὸν ἤτοι κιαμόρι ὁπού ἐξ ἀναζητήσεως τῶν εὐγενεστάτων κυρίων προέδρων τῆς κοινότητος ἔγινε τὴν ἐχθὲς ἡμέραν ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ Δ. ..."*· Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 10/8/1803, φ. 31r, *"νὰ σοσπενδερεστῆ ἕως τόσον κάθε προσεκουτζηὸν εἰς τὰ αὐτὰ ἅττα ἕως νὰ γνωρεστῆ εἀν νομίμως ἢ ἀνόμως ἔγιναν εἰς προφύλαξιν τῶν δικαιομάτων τοῦ ἑνοῦ καὶ τοῦ ἄλλου μέρους"*· Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 14/8/1802, φ. 15v, *"διὰ νὰ προασφαλήση τὸ ὅσον κατὰ δικαίωμα φύσεως τοῦ ἀνοίκει, καὶ νὰ ἔχουν ἑπομένως τόπον αἱ πράξεις τῆς δικαιοσύνης, ἔχει χρεία νὰ καταγραφθῆ καὶ εἰσέπειτα νὰ σφραγισθῆ τὸ πρᾶγμα τῆς θείας του..."*, έγγραφο της 6/9/1802, φ. 20r (*"'τοῦ ἐσεκβεστράρησε μερικὰ δύκτυα καινούρια, εἰς καιρον ὁποῦ ἐπικαλέσθη τὴν δικαιοσύνην"*), έγγραφο της 28/7/1802, φ. 22r (*"ὁποῦ ἑνὸς ὁποῦ ἔχει κτήματα καὶ ὑποστατικά, σεκβέστρα δὲν τοῦ γίνονται"*).

286. Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 8/8/1802, φ. 14v.

287. Η αρχή αυτή διακηρύσσεται επίσης στο Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1803 (Βενιέρη, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος σ΄, άρθρο ρμγ΄) καθώς και στην εισηγητική έκθεση-αναφορά που υπέβαλε ο συντάκτης του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας του έτους 1804 της Επτανήσου Πολιτείας Κόντε Giovanni Sicouro προς την Επτανησιακή Γερουσία (CPC 1804, Αναφορά, σ. IV) καθώς και στις γενικές διατάξεις του εν λόγω Κώδικα (Disposizioni Generali, άρθρο 2). Συνακόλουθη είναι και η απαγόρευση (που καθιέρωνε επίσης το συγκεκριμένο άρθρο) της συστάσεως εκτάκτων δικαστηρίων ή ειδικών επιτροπών, εκτός από τις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος, καθώς και της υπαγωγής υποθέσεων σε αιρετοκρισία χωρίς την αυθόρμητη συγκατάθεση των μερών (εξαιρουμένων των αστικών διαφορών μεταξύ συγγενών που υποχρεωτικά παραπέμπονται σε διαιτησία).

288. Βλ. σχετικά Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 3/2/1805, φ. 1v και έγ-

Πρεβέζης του έτους 1804, ως προς τους δικαστές, ίσχυε η αρχή της αμεροληψίας και συνεπώς αυτοί εξαιρούνταν υποχρεωτικώς από την κρίση υποθέσεως στις περιπτώσεις όπου *"μεσολάβιζαν τὰ αἴτια ὁποῦ διόριζε"* ο σχετικός δικονομικός κανόνας[289]. Κατά την πρόταση μάλιστα που υπέβαλε στις 17/12/1804 στο κονκλάβε Πρε-

---

γραφο της 4/12/1805, φ. 2ν. Όπως αναφέρουν τα συγκεκριμένα έγγραφα οι Αλεξανδρής Τζαλαμπάς και Διαμαντής Κεχράς άσκησαν έφεση κατά της πράξεως του Γενικού Συμβουλίου Πρεβέζης με την οποία εξελέγησαν ως κονκλαβίστες οι Νικόλαος Ρέτζος, Ιωάννης Βλαχοϊωαννόπουλος και Γεώργιος Ρέτζος. Το δικόγραφο της εφέσεως ανέφερε ως αρμόδιο για να εκδικάσει την υπόθεση το κονκλάβε της Πάργας και κατ' αυτό τον τρόπο παραβίασε τη θεμελιώδη αρχή του πρώτου άρθρου της συνθήκης περί αυτοδιοικήσεως των τριών πόλεων της "συμπολιτείας" με βάση την οποία η εκλογή των τοπικών αρχών αποτελούσε αποκλειστικό δικαίωμα του Συμβουλίου κάθε πόλεως (για το ζήτημα πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 419-420). Καυτηριάζοντας το γεγονός αυτό, ως *"σκανταλοποιόν, ὀλέθριον ὄργανον, πρόξενον φθοροποιῶν ἀποτελεσμάτων"*, η διοίκηση Πρεβέζης θέτει σε ψηφοφορία το ζήτημα εάν η εν λόγω έφεση, η οποία είναι ολωσδιόλου απαράδεκτη διότι *"ἀπελάρη ἐκλεγμένον ἀξίωμα εἰς ἄλλην ξένην ἐξουσίαν"*, θα πρέπει να απορριφθεί ή να εξετασθεί από το κονκλάβε Πρεβέζης και όχι από το κονκλάβε Πάργας ενώπιον του οποίου παρανόμως εκκρεμοδικεί. Κατά τη συνεδρία της 3/12/1805 το κονκλάβε Πρεβέζης αποφάσισε με ψήφους 10 προς 1 να εξετάσει την επομένη ημέρα τη νομική βασιμότητα της εφέσεως. Κατά την εκδίκαση όμως της εφέσεως στις 4/12/1805, οι εκκαλούντες δεν προσήλθαν ενώπιον του κονκλάβε. Κατόπιν της ερημοδικίας αυτής, η οποία μάλιστα θεωρήθηκε ως ενδεικτική των δολίων προθέσεων των εκκαλούντων, το κονκλάβε Πρεβέζης απέρριψε την έφεση και απέστειλε επιστολή προς τον Αμπτουλάχ Μπέη προκειμένου αυτός, ως τοποτηρητής της περιοχής, να επικυρώσει την εκλογή στο αξίωμα του κονκλαβίστα των εφεσιβλήτων και να κοινοποιήσει την απόφαση του κονκλάβε στη διοίκηση της Πάργας. Βλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 10/8/1803, φ. 31r, όπου αναφέρεται, *"διὰ τοῦτο τὸ ἔκλαμπρον κονκλάβε δίδη ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν φρόνησιν τοῦ εὐγενοῦς συλόγου νὰ γνωρίση ντελιμπερατιβαμένται ἐὰν νομίμως ἢ ἀνόμως ἔγιναν τὰ αὐτὰ ἄττα καὶ μὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κρητηρίου τους καὶ μὲ ἐκείνην ὁποῦ τοὺς δίδη τὸ κονκλάβε νὰ εἰσέλθουν ἐξ ὀφίτζιο εἰς τὴν ἠλίωσιν ἢ εἰς τὴν κονφερματζηόν τῶν αὐτῶν ἄττων..."*

289. Πρβλ. CPC 1804, Tit. II (*"Delle Ricuse, ed Eccesioni"*), άρθρο 29, όπου απαριθμούνται δώδεκα λόγοι εξαιρέσεως των δικαστών, σύμφωνα με τους οποίους οι δικαστές δεν μπορούσαν να κρίνουν υποθέσεις στις οποίες είχαν οποιαδήποτε ανάμιξη είτε διότι συνήργησαν με οποιαδήποτε ιδιότητα στη σύναψη νομικής πράξεως από την οποία προήλθε η αντιδικία, είτε διότι συνέταξαν το προσβαλλόμενο έγγραφο ή εξέδωσαν την προσβαλλόμενη απόφαση, είτε διότι υπάρχει σχέση συγγενείας ή αγχιστείας, φιλίας, εξαρτήσεως, ιδιαζόντων καθηκόντων με τους διαδίκους κ.λπ. Βλ. σχετικά Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 20/11/1804, φ. 17r, όπου ο ηττηθείς πρωτοδίκως διάδικος (Κιτζίλης) αρνείται να συμμορφωθεί προς την επιταγή εκτελέσεως επικαλούμενος λόγους εξαιρέσεως των κριτών οι οποίοι πρωτοδίκως δίκασαν την υπόθεση (*"ἐπρόσφερεν ὅτι ἡ ἀπόφασις ἔγινε μὲ ἀταξιάν, καὶ κατάχρησιν, καὶ μεταξὺ εἰς τὰ ἄλλα, ἐπρόσθεσεν ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν κριτῶν ἦτον σύντροφος εἰς ἐκείνην τὴν πραγματείαν τοῦ Σωτηράκη καὶ ὁ δεύτερος ἦτον πρόεδρος καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ

βέζης το μέλος αυτού Νικόλαος Ρέντζος, η ίδια αρχή έπρεπε να εφαρμοσθεί αναλογικά και στον "Μινίστρο Καγκελάριο" του δικαστηρίου δεδομένου ότι διέθετε συμβουλευτική ψήφο και συνεπώς συγκαταλέγετο μεταξύ των ουσιωδών δικαστικών προσώπων[290].

Η διαδικασία στο ακροατήριο όφειλε να στηρίζεται σε έγγραφη προδικασία[291] και συνεπώς οποιαδήποτε αίτηση δικαστικής προστασίας εισαγόταν σε δίκη χωρίς προδικασία, χωρίς δηλαδή να έχει κοινοποιηθεί στον αντίδικο πριν από τη συζήτηση, απορρίπτετο ως απαράδεκτη[292].

Για τους διαδίκους ίσχυε η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας[293] και συ-

---

κρίνη κατὰ τὴν ἀναφοράν του").

290. Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 8/6/1806, φ. 50ν, *"ἐπρόβαλεν ὅτι τὸ ἄτοπον ὁποῦ ἐπρόβλεψεν ὁ νόμος νὰ ἐμποδίζῃ τὸν κριτὴν νὰ κρίνῃ ὅταν μεσιολαβίζουν τὰ αἴτια ὁποῦ διορίζει, ἔπρεπεν νὰ ὑπόκειται καὶ ὁ Καγκελάριος ὁποῦ ἔχει τὴν συμβουλευτικὴν ψῆφον διὰ νὰ ἐνεργεῖται ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου ἐντελέστατα".* Η πρόταση του Νικολάου Ρέντζου, από την οποία ωστόσο δεν προκύπτει εάν η επίδικη διαφορά ήταν αστικής ή ποινικής φύσεως, έγινε δεκτή και ψηφίσθηκε από το κονκλάβε Πρεβέζης στις 17/12/1804.

291. Πρβλ. CPC 1804, VIII, Sez. IV (*"Della procedura nel Dicastero in qualità di primo Foro"*), άρθρα 243 επ.

292. Σταμούλη, Πηγές, αριθ. 53, φ. 39ν. Επίσης, Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **3**, στιχ. 38 επ., *"μὲ τὴν στερέωσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἄνωθεν κυρίου ἐπιτρόπου προσφερμένη εἰς τὰς 20 τοῦ τρέχοντος διὰ ὅλον καὶ εἰς ὅλον καὶ ὡς εἰς αὐτὴν μὲ δυνατὸν προτέστο εἰς τὲς δημιγορίες καὶ ἐκθέσεις του κυρίου Σ. Φ....",* και πιο κάτω, *"Καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου ἤκουσαν τὸν Σ. Φ. ὁ ὁποῖος προτεστάροντας ἰσχυρῶς τὴν /ἄνωθεν/ ἀντίδικον ἔκθεσιν καὶ δημιγορίαν ζητεῖ...".* Ομοίως στη δικ. αποφ. αριθ. **4**, στιχ. 12, 31, αριθ. 5, στιχ. 7-8, *"ζητεῖ διὰ ἔργον δικαιοσύνης τὴν στερέωσιν τῆς ἀναφορᾶς του παρρησιασμένη εἰς τοῦτο τὸ βῆμα στὰς 28 τοῦ τρέχοντος"* και πιο κάτω στιχ. 33-34, *"μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ κυρίου Μ. εἰς ὅσον ἀντιστρόφως ζητεῖ στὰς 8 τοῦ τρέχοντος καὶ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν κοστιτούτων τοῦ αὐτοῦ Μ. διζόρδινα καὶ ἄδικα παρρησιασμένα στὰς 11 καὶ 18 Αὐγούστου περασμένου...",* επίσης οι ισχυρισμοί του αντιδίκου στους στιχ. 58 επ., *"ἱκετεύει νὰ μένῃ ἀποφασισμένο ἡ κύρωσις τῶν προτέστων ζητημένων εἰς τὸ βῆμα τοῦ ρηθέντος κριτηρίου πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης"*, εννοώντας *"τὰ δύο κοστιτοῦτα προτέστου προσφερμένα παρὰ τοῦ Μ. εἰς τὴν καγκελαρίαν τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης 11 καὶ 18 Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου"* (στιχ. 55-56), δικ. αποφ. αριθ. **8**, στιχ. 43, *"καὶ μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς κομπάρσας ἀβερσάριας προσφερμένη στὰς 20 τοῦ τρέχοντος οὕτως καὶ μὲ προτέστο τῆς ἄνωθεν ἐστέζας ἀβερσάριας ὡς ἄνομες καὶ παράστρατες"*, δικ. αποφ. αριθ. **10**, στιχ. 29-30. Βλ. επίσης, Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 15/12/1804, φ. 49ν, όπου επί υποθέσεων ξένων ορίζεται ότι: *" διὰ νὰ προλάβῃ τὰ κατὰ λάθος ἀτοπήματα, ὁποῦ ἡ ὠφέλεια τῆς ἀναπηκλήσεως ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ , ἡ διοίκησις διὰ θεραπείαν τῶν ἐνδεχομένων ἐσφαλμένων ἀποφάσεων ἀξιολογεῖ τὸν παραπονούμενον νὰ προστρέχῃ εἰς τὴν προεδρίαν μὲ ἔγγραφόν του παράκλησιν, καὶ ὁ ἀντίδικός του νὰ ἀπολογεῖται εἰς αὐτό...".* Πρβλ. CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρα 253 επ.

293. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1.**

νεπώς οι διάδικοι, οι νόμιμοι αντιπρόσωποι και οι δικαστικοί πληρεξούσιοί τους είχαν το δικαίωμα να πληροφορηθούν κάθε διαδικαστική πράξη λαμβάνοντας αντίγραφα όλων των εγγράφων της δίκης[294].

Για την κύρια δικαδικασία που διεξήγετο στο ακροατήριο του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου ίσχυε μικτό σύστημα έγγραφης[295] αλλά και προφορικής[296] διεξαγωγής της δίκης[297]. Εξ άλλου από έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1804 προκύπτει ότι ο "Μινίστρος Καγκελάριος" του Δικαστηρίου είχε την υποχρέωση, σε περίπτωση ερημοδικίας, να εκθέτει αναλυτικά στους δικαστές την επίδικη υπόθεση, πριν από την έκδοση της αποφάσεως, ακριβώς διότι δεν παρίσταναν οι διάδικοι για να εκθέσουν προφορικά τους ισχυρισμούς τους[298].

XI. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Η επίκληση και απόδειξη των κρίσιμων πραγματικών γεγονότων γινόταν από

Πρβλ. Β ε ν ι έ ρ η, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος σ΄, άρθρο ρμα, *"Αἱ ἐφεδρεῖαι τῶν Δικαστηρίων εἰσὶ δημόσιαι, εἰμὴ ὅταν αἰτιά τινα εὐπρεπείας πείθωσι τὰ προσήκοντα αὐτοῖς Δικαστήρια νὰ ἐμποδίσωσι τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν"*· CPC 1804, Tit. VIII, Sez. V, άρθρο 319.

294. Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 20/3/1802 φ. 1r, έγγραφο της 6/12/1802, φ. 33r (*"καὶ προτρέπει τὸν ζῆλον σας νὰ τὴν κοινολογήσετε τῶν μερῶν καὶ νὰ τὴν βάλλετε εὐθὺς εἰς πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν χωρὶς μορογάρησιν καὶ χρονοτριβὴν .."*). Επίσης, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφα της 3/12/1805, φ. 2α , 2ν (κοινοποίηση της προδικαστικής αποφάσεως του κονκλάβε με την οποία έγινε παραδεκτή η έφεση στους εκκαλούντες). Πρβλ. CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρα 253 επ. (κοινοποίηση δικογράφου αγωγής), Sez. V, άρθρο 332 (κοινοποίηση δικογράφου εφέσεως).

295. Πρβλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **1** της 14/10/1803, στιχ. 8-14 (*"ζητεῖ τὴν κύρωσιν τῆς κομπάρσας του εἰς τὰς ιβ΄ Σεπτεμβρίου ἀπερασμένου πρεζεντάδα εἰς τὸ εὐγενές κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς...μὲ τὸ λάουδον τῆς γραφῆς τοῦ ρηθέντος Δεσύλα εἰς τὰς 22 τρέχοντος καὶ μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀναφορᾶς του κὺρ ἀντιδίκου του εἰς τὰς 5 τοῦ νῦν καὶ μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς κάτωθεν ἀντιδίκου ἐκθέσεως..)*, αριθ. **2** της 16/10, στιχ. 5-14, 29, αριθ. **3** της 23/10, στιχ. 38, 40, 43.

296. Πρβλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **1**, *"τὰ πάντα ἀκροασάμενοι"*, αριθ. 2, *"καθήμενοι ἤκουσαν"*, *"ἐκ τοῦ ἑτέρου ἤκουσαν...ὁ ὁποῖος προτεστάροντας ἰσχυρῶς τὰς δημηγορίας καὶ ἄνω εἰρημένας ἐκθέσεις"*, αριθ. 3, 5 κ. ά.

297. Το σύστημα της προφορικής διεξαγωγής της δίκης ενώπιον των πρωτοβαθμίων αλλά και των δευτεροβαθμίων δικαστηρίων ίσχυε και κατά τους ενετικούς δικονομικούς νόμους (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 94-95) αλλά αποτέλεσε και πολιτικό αίτημα στο πλαίσιο των φιλελευθέρων αρχών της γαλλικής επανάστασης διότι κατ' αυτό τον τρόπο εξασφαλιζόταν το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης των διαδίκων και η δημοσιότητα των δικών (Κ. Μ π έ η, Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη. Γενικές αρχές της Πολιτικής Δικονομίας, Αθήνα 1981, Γ΄ έκδοση, σ. 91).

298. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 17/12/1804, φ. 50ν.

τους διαδίκους κατά το συζητητικό σύστημα. Κατά συνέπεια, η διεξαγωγή της δικαστικής έρευνας στηριζόταν αποκλειστικά στα προτεινόμενα από τους διαδίκους αποδεικτικά στοιχεία[299].

Τα χρησιμοποιούμενα για τη διαμόρφωση δικανικής πεποιθήσεως αποδεικτικά μέσα ήσαν τα ακόλουθα:

α) τα έγγραφα: Οι συμβολαιογραφικές πράξεις[300], οι κλήσεις προς τους διαδίκους και μάρτυρες, τα πρακτικά της δίκης, οι εξώδικες δηλώσεις ενώπιον του καγκελαρίου[301] καθώς και οι δικαστικές αποφάσεις[302] αποτελούσαν δημόσια έγγραφα με πλήρη αποδεικτική ισχύ[303]. Ήδη από τον 14ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της ενετι-

---

299. Βλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **8**, στιχ. 13 επ., *"δέν ἔχει παραμικρότατον δίκαιον ἐναντίον τοῦ ἄνω μελετημένου Δεσύλα ὡς ἁπλοτέρως ἡ δικαιοσύνη σας ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὰ ἴδια φονταμέντα τοῦ ἄνωθεν Κ. ὁποὺ δὲν ἔχει καμμιὰν παραμικρὰν ἀτζιὸν οὔτε δίκαιον ἐναντίον τοῦ ρηθέντος Α. Δ."* και πιο κάτω στιχ. 33 επ., *"μὲ τὴν στερέωσιν τῆς κομπάρσας τοῦ ἄνωθεν Α. Δ. μὲ ὅλα τὰ θεμελιωμένα δίκαια φονταμέντα ἀποδεικτικὰ καταλογάδα εἰς τὴν αὐτὴν κομπάρσα"*· Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 23/3/1802, φ. 1ν, *"καὶ ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα χαρτία και κοντράτα ὁποῦ θέλει σᾶς ἐγχειρίσει"*, έγγραφο της 14/1803, φ. 4r, *"ἀπὸ τὸ ἴσον τῆς παρακλήσεώς του καὶ ἐνομένων χαρτίων τῆς κρίσεώς του, γνωρίζετε τὴν φύσιν τοῦ χρέους καὶ τῆς ἀπαιτήσεως"* και ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6/10/1806, φ. 47r, *"νὰ εἰδοποιηθῇ ὁ κὺρ Βρυώνης διὰ νὰ ἐφωδιάσῃ τὸν ἐδὼ ἐπιστάτην του ἀπὸ τὰ δίκηα του διὰ νὰ προβάλλῃ εἰς τὴν δικεωσύνην προς διαυθέντευσίν του διὰ νὰ μὴν ἀποφασισθῇ χωρὶς νὰ κάμῃ χρύσιν ἀπὸ τὰ δηκεωλογήματά του ταύτα"*. Πρβλ. CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρο 244.

300. Από το εξεταζόμενο αρχειακό υλικό νοταριακά έγγραφα που έχουν ισχύ δημοσίων εγγράφων βλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **1**, στιχ. 22-23, αριθ. 3, στιχ. 6-7 (επιτροπική που έχει συνταχθεί από τον νοτάριο Πρεβέζης Πέτρο Βαλεντίνη στις 6/8/1803), στιχ. 15-16 (συμβόλαιο αγοραπωλησίας που έχει συνταχθεί από τον νοτάριο Πρεβέζης Δημήτριο Λεκατζά στις 11/3/1798). Για το ζήτημα της διασφαλίσεως της ακριβούς συντάξεως των συμβολαιογραφικών πράξεων με τις κατα καιρούς εκδοθείσες διαταγές των Προβλεπτών Κεφαλληνίας επί ποινή ακυρότητας των σχετικών συμβολαίων βλ. Α. Σιφωνιού - Καράπα, Μ. Τουρτόγλου, Σ. Τρωϊάνου, "Το Νοταριακό Αρχείο Κεφαλληνίας", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 16-17 (1969-1970)*, σ. 41-47 (στη συνέχεια: Νοταριακό Αρχείο)· Φ. Μπουμπουλίδου, "Νοτάριοι Ζακύνθου", *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 8*, Αθήναι 1958, σ. 112 επ.· Καπάδοχου, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 88.

301. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **3**, στιχ. 23-24, αριθ. 5, στιχ. 55-56 (*"ὡς ἀποδείχνεται μὲ τὰ δύο κοστιτοῦτα πρετέστου προσφερμένα παρὰ τοῦ Μ. εἰς τὴν καγκελαρίαν τῆς πρώτης ἀγωγῆς Πρεβέζης 11 καὶ 18 Αὐγούστου ὕστερου ἀπερασμένου"*).

302. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2**, στιχ. 19-21 (*"ἀκουϊστάδο μὲ τὰ πλέον βάλιδα καὶ νόμιμα ἄττα τῶν ποτὲ βενετικῶν κριτηρίων καὶ συλλόγων"*).

303. Για την αμφισβήτηση του κύρους των νοταριακών πράξεων κατά την περίοδο της ενετικής κυριαρχίας βλ. Σ. Τρωϊάνου, "Σκέψεις για τα ποινικά αποδεικτικά μέσα στην

κής κυριαρχίας των νησιών, η αποδεικτική ισχύς των νοταριακών εγγράφων, ως δημοσίων εγγράφων, διασφαλιζόταν μέσω της διαδικασίας της "δημοσιοποιήσεως" (stridatio) των νοταριακών πράξεων , η μη τήρηση της οποίας επέφερε την ακυρότητά τους τόσο έναντι των συμβαλλομένων όσο και τρίτων[304]. Από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό προκύπτει ότι η μέριμνα των αρχών για ακριβή τήρηση των νοταριακών αρχείων παραμένει εναργής και κατά την εξεταζομένη περίοδο. Έτσι σε απόφαση της Προεδρίας Πρεβέζης της 10/12/1804 αναφέρεται ενετικός νόμος, σύμφωνα με τον οποίο οι δημόσιοι νοτάριοι όφειλαν, εντός 24 ωρών από της καταχωρίσεως διαθήκης στο νοταριακό τους αρχείο, να αποστείλουν επικυρωμένο δια της σφραγίδας τους αντίγραφο (*"ἴσον"*) της σχετικής διαθήκης στην καγκελαρία της διοικήσεως επί ποινή παύσεώς τους από της ασκήσεως των καθηκόντων του δημοσίου νοταρίου. Στο σχετικό έγγραφο η Προεδρία διαμαρτύρεται γιατί ο νόμος αυτός δεν τηρείται πλέον με αποτέλεσμα να παραποιείται η βούληση των διαθετών, όπως αυτή έχει εκφρασθεί στις σχετικές διαθήκες. Κατόπιν αυτών, η Προεδρία αποφασίζει ότι οι δημόσιοι νοτάριοι θα είναι υποχρεωμένοι στο εξής να τηρούν πιστά το ειδικό βιβλίο διαθηκών, ενώ οι ποινές που θα επιβάλλονται στους αθετούντες τις υποχρεώσεις τους νοταρίους θα εναπόκεινται πλέον στη διακριτική ευχέρεια της διοικήσεως και θα είναι κατά περίπτωση ανάλογες με την ζημία που προκάλεσε η παράλειψη του νοταρίου στους έχοντες έννομο συμφέρον. Σημειώνεται τέλος ότι η εν λόγω απόφαση της Προεδρίας θα κοινοποιηθεί σε όλους τους δημοσίους νοταρίους προκειμένου να μην μπορούν να επικαλεσθούν άγνοια νόμου στο μέλλον[305].

Κεφαλονιά του 17ου αιώνα. Μια έκθεση του Προνοητή G. Trivisan (3.10.1613)", *Πρακτικά του Ε΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου (Αργοστόλι-Ληξούρι, 17-21 Μαΐου 1986), Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, τ. 3*, Αργοστόλι 1991, σ. 310. Για την αποδεικτική ισχύ των δημοσίων και ιδιωτικών εγγράφων κατά τον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα βλ. Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 108-109. Για την αυξημένη δημόσια πίστη που απολάμβαναν τα έγγραφα που συντάσσονταν ή καταχωρούνταν εκ των υστέρων σε νοταριακούς κώδικες από τους νοταρίους ή τους κατζηλλιέρηδες στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο πρβλ. Ι. Β ι σ β ί ζ η, "Τα έγγραφα δικαιοπραξιών της Μυκόνου του 17ου και 18ου αιώνος", *ΕΚΕΙΕΔ, 5 (1954)*, σ. 132· Π. Ζ έ π ο υ, "Η παράδοσις δι' εγγράφου εν τω Βυζαντινώ και Μεταβυζαντινώ δικαίω", *Τόμος Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου επί τη εξακοσιετηρίδι της Εξαβίβλου αυτού (1345-1945), ΕΕΠΘΕΣ, τ. ΣΤ΄ (1952)*, σ. 217-229.

304. Σ. Α σ ω ν ί τ η, "Τρία Κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα των ετών 1398-1458", *Εώα και Εσπέρια, τ. 1 (1993,)* σ. 12-16· πρβλ. και Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η – Δ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α, "Οι πράξεις του νοταρίου Καρουσάδων Κερκύρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωιμέρη, (1503-1507)", *ΕΚΕΙΕΔ 33 (1997)*, σ. 16 (στη συνέχεια: Πράξεις Φ. Κατωιμέρη).

305. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 49r). Πρβλ. επίσης έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης της 121/12/1803 σχετικό με αφιερώματα προς το σχολείο της πόλεως που περιέχονται σε νοταριακές διαθήκες, απ' όπου έμμεσα προκύπτει ότι ήταν υποχρεωτική η σύνταξη

Τα ιδιωτικά έγγραφα γίνονταν δεκτά ως αποδεικτικά μέσα υπό την προϋπόθεση ότι οι διάδικοι αποδείκνυαν τη γνησιότητά τους[306].

β) οι μάρτυρες[307],

γ) ο όρκος. Συνήθως επιβάλλετο από το δικαστήριο όταν έλλειπαν άλλα αποδεικτικά μέσα[308],

---

της διαθήκης ενώπιον δημοσίου νοταρίου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, φ. 39ν).

306. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, αποφάσεις, αριθ. **5**, στιχ. 13 επ. (*"ὄντας ἀπερασμένος ὁ διορισμένος καιρός τῶν ἕξη μηνῶν και τοῦ χρόνου ὁποὺ εἶναι διορισμένο μὲ τὸ συμφωνικὸ γρᾶμμα τῆς συντροφίας τους, σημειωμένο στὰς 20 Ἀπριλίου 1802..."*), αριθ. **8**, στιχ. 17 (*"ὡς μαρτυρεῖ τὸ χειρόγραφον τοῦ αὐταδέλφου του..."*). Ομοίως, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 25/6/1802, φ. 3r-v (ιδιόχειρη χρεωστική ομολογία), έγγραφο της 6/9/1802, 20r-v.

307. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **2**, στιχ. 17-18 (*"ἀγροικοῦν νὰ ἐκδώσουν τὸν ἄνωθεν Δεσύλα μὲ μοναχὲς ψευδομαρτυρίες ὑποκειμένων γνωστῶν τούτης τῆς κοινότητος ἀπὸ τὸ ὑποστατικόν..."*, αριθ. **4**, στιχ. 26-27 (*"ἐπρόσφερε ἀναφοράν μὲ καπίτολο μαρτύρων"*).

308. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ. 19, έγγραφα της 13/7/1802 και της 17/7/1802, φ. 10ν, φ. 12ν. Στην υπόθεση που αναφέρεται στα εν λόγω έγγραφα (για την οποία βλ. αναλυτικότερα παρακάτω § XIV, A, B) η εκτίμηση που προέβλεπε ο συμβιβασμός έγινε από τους ιερωμένους, αφού προηγουμένως οι δύο οφειλέτιδες, υπό την απειλή του αφορισμού, έδωσαν όρκο ότι δεν θα αποκρύψουν τίποτε από την περιουσία του αποβιώσαντος· για τη χρήση του αφορισμού ως μέσου πιέσεως για μαρτυρία βλ. Κ α π ά δ ο χ ο υ, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 86-87· Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, "Η νομολογία των κριτηρίων της Νάξου (17ος-19ος αι.)", *Μνημοσύνη, τ. 14 (1998-2000)*, σ. 106 σημ. 23 όπου και σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές· πρβλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 16/5/1802, φ. 1ν και έγγραφο της 12/6/1802, φ. 3r· Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **11**, στιχ. 19 επ. *ἀποδείχνοντας αὐτοὺς διὰ ἐπιόρκους..."*· Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 12/12/1803, φ. 36r. Η υπόθεση που αναφέρεται στο τελευταίο αυτό έγγραφο αφορά κάποια αντιδικία μεταξύ των αδελφών Αυγερινού και του Χρ. Σκισμένου η οποία έχει ήδη κριθεί με αιρετοκρισιακή απόφαση. Ωστόσο οι Αυγερινοί διαμαρτυρήθηκαν στον Υψηλότατο Βεζύρη και τον Βοεβόδα της Άρτας διότι η συγκεκριμένη αιρετοκρισιακή απόφαση στηρίχθηκε στην ορκοδοσία του Χρ. Γιωργαντζή η οποία, κατά τους ισχυρισμούς τους, δεν ανταποκρινόταν στα ζητήματα που όρισαν οι αιρετοί κριτές. Οι τούρκοι αξιωματούχοι εξέδωσαν "μπουγιουρντί" με το οποίο παρότρυναν την Διοίκηση Πρεβέζης να επιλύσει ταχέως τη σχετική διαφορά προκειμένου να εξοφληθεί το χρέος του Σκισμένου προς κάποιον Κων/νο Ντέκο. Κατόπιν της παρεμβάσεως αυτής του Βοεβόδα Άρτας και του Υψ. Βεζύρη, η Διοίκηση της Πρέβεζας ανέθεσε την υπόθεση στους Μαρίνος Λουρόπουλο και Κωνσταντίνο Γκινάκα, μέλη της Συγκλήτου Πρεβέζης, οι οποίοι καλούνται, αφού προηγουμένως ενημερωθούν πλήρως από τους διαδίκους επί του φακέλου της υποθέσεως, να ορίσουν δύο "αβοκάτους" για να ελέγξουν, μεταξύ άλλων ζητημάτων, εάν ο όρκος που έδωσε ο Χριστόδουλος Γιωργαντζής, κατ' επιταγήν της αιρετοκρισιακής αποφάσεως που εκδόθηκε στην υπόθεση των αδελφών Αυγερινού κατά Χρήστου Σκισμένου, αναφέρεται στα ζητήματα

δ) η αυτοψία[309],

ε) η πραγματογνωμοσύνη[310].

ΧΙΙ. ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟ

Οι τελεσίδικες δικαστικές αποφάσεις παρήγαγαν, κατά κανόνα, δεδικασμένο. Συνεπώς ήταν κατ' αρχήν απαράδεκτη κάθε προσφυγή στο ίδιο ή σε ανώτερο δικαστήριο για την επανεκδίκαση της ιδίας υποθέσεως, εφ' όσον συνέτρεχε ταυτότητα προσώπων και ταυτότητα διαφοράς[311]. Την ένσταση του δεδικασμένου φαίνεται ότι προέβαλε ο Θ. Γιαχαλής με σχετικό αίτημά του προς τη Διοίκηση Πρεβέζης τον Μάρτιο του 1806 (*"συνδροφεύωμεν τῆς εὐγενείας σας τὸ προτότηπον τῆς ἱκεσίας του Κυρίου Θεοχάρη γιαχαλή, καὶ τὰ εἰς αὐτὴν καταλογάδα χαρτία....τὸ ἀληθεινὸν ἀτόπημα των Διαφώρων ἀποφάσαιων τοῦ ἰδίου κρητιρίου σας εἰς μείαν καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν"*). Η ένσταση αυτή έγινε αποδεκτή από τη Διοίκηση, η οποία, παρεμβαίνοντας, ως ανώτατος κριτής της ορθής εφαρμογής των νόμων από τα δικαστήρια, στην αντιδικία Γιαχαλή–Αλεπάντου, καταδικάζει την έκδοση περισσοτέρων της μιας αποφάσεων από το ίδιο δικαστήριο επί της αυτής υποθέσεως, ακυρώνει όλες τις μεταγενέστερες αποφάσεις του που εξεδόθησαν και επιβάλλει στους δικαστές να κηρύξουν εκτελεστή την πρώτη εκδοθείσα απόφαση (*"εἶναι ἀναντίρητον, ὁποῦ ἕνας κριτὴς δὲν ἠμπορῆ νὰ ἀποφασίση πλέον μίαν διαφωρὰν, ὁποῦ ἄλος προκάτοχός του ἔχει ἀποφασισμένην"*, *"ἡ ἄλη ὁποῦ ἐναντιεῖται τὴν πρώτην ὅλες ἐνάντιες εἰς τὸν Νόμον εἰς τὸ δίκεον καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν τάξιν"*, και παρακάτω *"ἡ Διοίκησις γνωρίζοντας ἀντίνομον κάθε ἀκόλουθον ἀπόφασιν ἀπὸ τὴν ἀρχαῖαν μὲ τὴν ἐξουσίαν της τὰς ἰλιώνη..."*)[312]. Στη δικανική πάντως πρακτική δεν είναι σαφές εάν η ισχύς του δεδικασμένου ετηρείτο πιστά από κριτές και κρινομένους[313] δεδομέ-

---

που όρισε η εν λόγω απόφαση. Ορίζεται τέλος ότι η γνωμοδότηση των "ἀβοκάτων" θα είναι σε κάθε περίπτωση υποχρεωτική για τους διαδίκους.

309. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 21, έγγραφο της 8/6/1806, φ. 40ν (βλ. και πιο πάνω § VI, σημ. 162).

310. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 19, έγγραφο της 20/8/1802, φ. 16ν.

311. Πρβλ. και Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 2/11/1802, φ. 26r (υπόθεση Κομινιώτη κατά Παπαπολύζου) *"ὁποῦ ὄντας δύω ἀποφάσεις ὠφέλιμαι μεταξὺ τῶν ἄνωθεν δύω ἀντιφερωμένων μερῶν, τυχαίνει νὰ ἐνεργηθοῦν καὶ οἱ δύω, κατὰ τὴν παραγγελείαν τοῦ ἐξοχοτάτου Σενάτου, καὶ ἀγγαλά, ἡ μία εἶναι ἀπο ἀνέρετον δικστύριον, καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ κατότερον, εἶναι ὅμως καὶ αὐτὴ εἰς ἰσχὺν τῆς πρώτης, ἐπειδὴ καὶ δὲν ἐπιδέχεται πλέον ἀπελλατζιὸν κατὰ τὴν διατήρησιν τῶν νόμων"*. Για την υπόθεση αυτή βλ. και πιο πάνω § VI, Α, σημ. 159.

312. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 30ης Μαΐου 1806, φ. 39ν.

313. Βλ. και ανωτέρω περιπτώσεις καταστρατηγήσεως του δικονομικού κανόνα του δεδικασμένου δια της οδού της προσφυγής σε εξωδικαστικά όργανα προς επίλυση των υπο-

νου ότι στο υπό εξέταση πηγαίο υλικό απαντώνται αρκετές περιπτώσεις επανεκδικάσεως ήδη κριθεισών υποθέσεων από πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια δικαστήρια της "συμπολιτείας". Είναι όμως πιθανόν ότι οι ισχύοντες δικονομικοί κανόνες επέτρεπαν κατ' εξαίρεση την προσβολή ή αναθεώρηση του δεδικασμένου εφ' όσον συνέτρεχαν λόγοι ασκήσεως του εκτάκτου ενδίκου μέσου της αναψηλαφήσεως ή μεταρρυθμίσεως της τελεσιδίκου ή ανεκκλήτου αποφάσεως[314].

XIII. ΕΝΔΙΚΑΜΕΣΑ

Α. Τακτικά ένδικα μέσα

Ως τακτικά ένδικα μέσα κατά των δικαστικών αποφάσεων προβλέπονταν:

1) Το ένδικο μέσο της *"ρεαλτιτζιό"* (realdizione)[315] με το οποίο εζητείτο η εκ νέου συζήτηση της ερήμην του προσφεύγοντος εκδοθείσης αποφάσεως (πρωτοδίκου ή τελεσιδίκου), αντίστοιχο με την σήμερα ισχύουσα ανακοπή ερημοδικίας[316]. Τούτο προκύπτει από δύο αποφάσεις του εφετείου Πάργας του έτους 1805[317], όπου στο αριστερό περιθώριο της αποφάσεως σημειώνεται το αίτημα του ερήμην δικασθέντος διαδίκου[318] για εκ νέου συζήτηση της υποθέσεως από το ίδιο δικαστήριο. Στις περι-

---

θέσεων (§ VI, Α, Β). Άλλωστε το δεδικασμένο δεν λαμβανόταν υπ' όψει στο δικονομικό δίκαιο της μεσαιωνικής Ιταλίας καθώς της Ιταλίας των μεταγενεστέρων χρόνων, παρά τις προσπάθειες του κανονικού δικαίου (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Σίφνος, σ. 300 όπου και σχετικές βιβλιογραφικές παραπομπές).

314. Για το ζήτημα βλ. πιο κάτω § XIII Β.

315. Όπως συγκεκριμένα αναφέρεται *"ἐρεαλδιρίστη"*, από το ιταλ. realdire, επανακροώμαι.

316. Ανάλογες ρυθμίσεις περιελάμβανε ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1804, σύμφωνα με τις οποίες, κατά της ερήμην εκδοθείσης πρωτοδίκου αποφάσεως (sentenza per contumacia) δεν μπορούσε να ασκηθεί το ένδικο μέσο της εφέσεως, αλλά μόνο το ένδικο μέσο της realdizione (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV, άρθρο 311). Διαφοροποιημένες ήσαν στο προκείμενο ζήτημα οι ρυθμίσεις του Ιόνιου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ο οποίος παρείχε δυνατότητα εκ νέου συζητήσεως των υποθέσεων που είχαν εκδικασθεί ερήμην του εναγομένου σε δεύτερη συνεδρίαση της προσεχούς εβδομάδος. Εάν και τότε ο εναγόμενος δεν εμφανιζόταν, το δικαστήριο, αφού ελάμβανε υπ' όψει τους ισχυρισμούς του αντιδίκου, εξέταζε την υπόθεση και αποφάσιζε ερήμην. Σε περίπτωση ερημοδικίας του ενάγοντος, η δίκη εκηρύσσετο *"ἀνατετραμμένη"*, οπότε η αγωγή εθεωρείτο ως μη εισαχθείσα (ΙΚΠολΔ, Τίτλος Γ΄, Κεφ. Γ΄, Τμήμα Β΄ (*"Περί τῆς κατ' ἐρήμην συζητήσεως και τῆς ἀνατροπῆς"*), § β, άρθρα 337-341).

317. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **7** της 31/5/1805, αριθ. **13** της 29/7/1805.

318. Στις αποφάσεις με αριθ. **7, 13** και **15** πρόκειται μάλλον για ερημοδικία του εφεσιβλήτου. Σε όλες τις περιπτώσεις το δικαστήριο αποδέχεται τις υποβληθείσες έγγραφες προ-

πτώσεις αυτές η ερήμην εκδοθείσα *("ἀποῦσα")* απόφαση του εφετείου αναφέρει ρητώς ότι κλητεύθηκε ρητώς ο απών διάδικος κατά την ακροαματική διαδικασία από τον αρμόδιο δικαστικό υπάλληλο νομίμως και εμπροθέσμως *("κράζοντας μεγαλοφώνως", "πρέπουσαν κήρυξιν")* και μάλιστα τρεις φορές (π.χ. στη αριθ. 16 απόφαση, στιχ. 4, *"ὁ ὑπηρέτης τοῦ κριτηρίου ἐστριδόρισε* (από το ιταλ. stridore, δηλαδή ανακηρύττω) *διὰ τρισί φορές")*[319]. Αν και η προθεσμία για την άσκηση του ενδίκου αυτού μέσου δεν προκύπτει από τα εξεταζόμενα έγγραφα, γνωρίζουμε ότι η προθεσμία αυτή άρχιζε από την κοινοποίηση της αποφάσεως στον ερήμην δικασθέντα διάδικο[320]. Για τον λόγο δε αυτό στο αριστερό περιθώριο της αριθ. 7 αποφάσεως του Εφετείου Πάργας[321], αναγράφεται ότι η απόφαση *"ἐντιμάρησε"*[322], δηλαδή κοινοποιήθηκε στον εναγόμενο με μέριμνα κάποιου δικαστικού υπαλλήλου την ίδια ημέρα της εκδόσεώς της[323].

τάσεις του παρευρισκομένου κατά την ακροαματική διαδικασία διαδίκου (μάλλον του εκκαλούντος) χωρίς να εξετάσει τη νομική βασιμότητα ή την αλήθεια των πραγματικών ισχυρισμών του δικονομικώς απόντος, ισχύοντος προφανώς του τεκμηρίου σιωπηράς ομολογίας των ισχυρισμών του εκκαλούντος. Στην απόφαση με αριθ. **16** πρόκειται πάντως περί ερημοδικίας του εκκαλούντος δεδομένου ότι το δικαστήριο προβαίνει πάραυτα στην απόρριψη *("δεπενάτζιον"*, στιχ. 6) της εφέσεως.

319. Π.χ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7** απόφαση, στιχ. 10-14, *"καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν καὶ ἔλλειψιν τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Ἰωάννου Μάστρακα Δεσύλα ἐπιτρόπου τοῦ Δήμου της Ἀντώναινας ἐκ πόλεως Πρεβέζης ὁρισμένος διὰ τὴν σήμερον ...καὶ μὴν φαινόμενος ὁ ἄνωθεν...οὔτε ἄλλος διὰ ὄνομά του τελειωμένη ἡ ὥρα συνηθισμένη ἔπειτα ὁπού ἐκράχθη παρὰ τοῦ Θεοδωρῆ Βαγγελινοῦ ὑπηρέτου τοῦ Κριτηρίου"*, αριθ. **13**, στιχ. 7-11 (*"κράζοντάς τον ὁ ὑπηρέτης τοῦ Κριτηρίου μεγαλοφώνως διὰ τρεῖς φορές.."*). Ανάλογη διάταξη περί τριπλής κλητεύσεως του μη εμφανισθέντος εναγομένου περιελάμβανε και το ρωμαϊκό δίκαιο (Οικονομίδου – Λιβαδά, Πολιτική Δικονομία, τ. Β΄, § 113, σ. 102, σημ. 2).

320. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7** της 31 Μαΐου 1805 (το αίτημα επανακροάσεως της υποθέσεως σημειώνεται την 1η Ιουνίου 1805, δηλαδή μία ημέρα μετά την κοινοποίηση της αποφάσεως που έγινε την 31η Μαΐου, κατόπιν αιτήσεως του ερήμην δικασθέντος Δήμου της Αντώναινας), αριθ. **13** της 29ης Ιουλίου (το αίτημα επανακροάσεως σημειώνεται την ίδια ημέρα κατόπιν αιτήσεως του ερήμην δικασθέντος Παναγιώτη Ζούλα).

321. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **7** της 31 Μαΐου 1805. Πρόκειται εδώ για την ίδια υπόθεση η οποία στη συνέχεια εκδικάσθηκε από το Εφετείο της Πάργας την 21η Ιουνίου 1805 (αριθ. **9**, αντίδικοι Αναγνώστης Τζιτζόνης κατά Δήμου της Αντώναινας) και για την οποία βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 135-137.

322. Από το ιταλ. intimare, δηλώ, κοινοποιώ.

323. Σύμφωνα με τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του 1804, σε περίπτωση πρώτης ερημοδικίας κατά την πρωτόδικο δίκη, ο κατ' ερήμην δικασθείς

2) Το τακτικό ένδικο μέσο της εφέσεως (*"ἀπελατζιό"*, από το ιταλ. appelazione). Με το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας ως εφέσιμες ορίζονται οι αποφάσεις που αφορούν διαφορές που υπερβαίνουν το ποσόν των 50 γροσίων[324]. Για τούτο σε δικαστική υπόθεση που απασχόλησε τα δικαστήρια της Πρέβεζας το έτος 1806 (υπόθεση Γιαχαλή κατά Αλέπαντου) αναφέρεται σχετικά, *"...εἰς τὸν παραπονούμενον κατὰ τῆς αὐτῆς ἀποφάσεως, δὲν μένη ἄλο ἡμεῖ η ἔκλητος εἰς ἕνα ἀνώτερον κρητίριον, ὅταν φθάνη τὴν διωρισμένην ποσώτητα, τῶν σολδίων"*[325]. Εξ

διάδικος μπορούσε να υποβάλει, εντός αποκλειστικής προθεσμίας των 3 ημερών από την κοινοποίηση της πρωτόδικης αποφάσεως, αίτημα εκ νέου συζητήσεως της υποθέσεως της υποθέσεως (realdizione), υποχρεούμενος στην περίπτωση αυτή να προκαταβάλει τα δικαστικά έξοδα. Μετά την άπρακτη παρέλευση της προθεσμίας των 3 ημερών από την κοινοποίηση της αποφάσεως, μπορούσε και πάλι να υποβληθεί αίτημα επανακροάσεως της υποθέσεως, μέσα σε χρονικό διάστημα δύο ετών. Η προθεσμία όμως αυτή δεν ανέστελε την εκτέλεση της πρωτοδίκου αποφάσεως (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. IV (*"Della Procedura nel Dicastero in qualità di primo Foro"*), άρθρα 272, 279, 311-316). Οι ανωτέρω προθεσμίες διαφοροποιούνταν στις περιπτώσεις ερημοδικίας κατά την έκκλητο δίκη ενώπιον του Tribunali d' appellazione δικάζοντος σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, οπότε ίσχυε προθεσμία 8 ημερών αδιακρίτως εάν επρόκειτο περί του εκκαλούντος ή του εφεσιβλήτου, ενώ στις περιπτώσεις ερημοδικίας ενώπιον του Tribunali d' appellazione, όταν δίκαζε σε τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας, ίσχυε και πάλι η τριήμερος προθεσμία (για την ερημοδικία ενώπιον των Tribunali d' appellazione όταν δίκαζαν σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας βλ. CPC 1804, Tit. X, Sez. III, άρθρα 389-390, ενώ όταν δίκαζαν σε τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας βλ. CPC 1804, Tit. X, Sez. IV, άρθρα 406, 408.)

324. Το ανέκκλητο που βασίζεται στον προσδιορισμό της αξίας του αντικειμένου της διαφοράς ήταν άγνωστο στο Ρωμαϊκό δίκαιο (Οικονομίδου – Λιβαδά, Πολιτική Δικονομία, τ. Γ΄, έκδ. 6η, Αθήναι 1907, § 231 σημ. 8). Σύμφωνα δε με την ενετική δικονομία ακόμα και οι ελάσσονος αξίας διαφορές εφεσιβάλλονταν ενώπιον του αναθεωρητικού δικαστηρίου. Εάν όμως το αναθεωρητικό δικαστήριο δεν μπορούσε να εκδώσει απόφαση λόγω διχογνωμίας, τότε παρέπεμπε την εκδίκαση της υποθέσεως στο δωδεκαμελές εφετείο. Αντιθέτως εάν υπήρχε ομοφωνία, επικύρωνε ή απέρριπτε αναλόγως την εκκαλουμένη απόφαση (Μανίν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 95). Στην περιοχή ωστόσο των Ιονίων νήσων κατά την περίοδο της ενετοκρατίας, ίσχυε σαφώς το ανέκκλητο για υποθέσεις που δεν υπερέβαιναν ορισμένο ποσό, καθώς, όσο μεν αφορά στην Κέρκυρα, μόνον οι υποθέσεις που υπερέβαιναν τα 50 δουκάτα εκκαλούνταν ενώπιον του Βαΐλου ή Γενικού Προβλεπτού Θαλάσσης ή Ανατολής (Proveditore Generale del Levante), ο οποίος εδίκαζε ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο, καλούμενο Foro primario ή Πρώτιστο (Λούντζη, Πολιτική Κατάστασις, σ. 227· Sathas, Documents, τ. V, Paris, Capitula Corcyrae, σ. 269· Καπάδοχου, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 23).

325. Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 30ης Μαΐου 1806, φ. 39ν. Πρβλ. και Σταμούλη, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 6/10/1806, φ. 46ν όπου, με αφορμή τη δικαστική υπόθεση Βρυώνη (κατοίκου Κεφαλληνίας) κατά Π. Λεκατζά (κατοίκου Πρεβέζης), η Διοίκηση Πρεβέζης τονίζει ότι η συγκεκριμένη υπόθεση θα πρέπει να εκδικασθεί σε δεύτερο βαθμό από τον "Σύλλογο της Επικλήσεως των πέντε" Πρεβέζης δεδομένου ότι η διαφορά

άλλου, όπως προκύπτει από το ίδιο έγγραφο, η έφεση έπρεπε να ασκηθεί εντός αποκλειστικής προθεσμίας τριών ημερών, η οποία προφανώς άρχιζε από τη δημοσίευση (*"κήρυξη"*) της αποφάσεως[326]. Για τον λόγο αυτό, η διοίκηση Πρεβέζης παρεμβαίνοντας κατόπιν αιτήσεως (*"ίκεσίας"*) του ζημιωθέντος διαδίκου (Θεοχάρη Γιαχαλή), κατά τη σχετική προνομία που της έχει παραχωρηθεί από τα ψηφίσματα των γενικών συνελεύσεων της πόλεως Πρεβέζης της 23ης Μαρτίου 1802 και της 1ης Μαρτίου 1803[327], υποδεικνύει στο δικαστήριο (από το έγγραφο δεν προκύπτει για ποιό δικαστήριο πρόκειται) ότι η έφεση που είχε ασκηθεί στη συγκεκριμένη υπόθεση από τον αντίδικο του Θ. Γιαχαλή, Αλέπαντο, θα πρέπει να είχε απορριφθεί ως απαράδεκτη διότι η διαφορά δεν υπερέβαινε το συγκεκριμένο ποσόν των 50 γροσίων και συνεπώς η πρωτόδικη απόφαση ήταν ανέκκλητη. Επί πλέον δε, όπως ισχυρίζεται ο εφεσίβλητος, και αν ακόμα η πρωτόδικη απόφαση δεν ήταν ανέκκλητη, το ένδικο μέσο της εφέσεως δεν θα μπορούσε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αναστείλει την εκτέλεση της πρωτοδίκου αποφάσεως διότι είχε ασκηθεί μετά την πάροδο της τριήμερης αποκλειστικής προθεσμίας που όριζαν οι δικονομικοί κανόνες (*"...δέν ἠμποροῦσεν νὰ σοσπεντέρῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀποφάσεως μὴν ὤντας ἀνωτάδα εἰς τὴν τριήμερον διωρίαν"*). Κατόπιν αυτών το δικαστήριο αποφασίζει ότι η πρωτόδικη απόφαση που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 1806 είναι εκτελεστή και το δικαστήριο που την εξέδωσε θα πρέπει να προχωρήσει σε μεσεγγύηση[328] των πραγμάτων του οφειλέτη (*"..ἐξεραίτως ἐκεῖνη τοῦ ἀπερασμένου μαρτίου διὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὁποῖας δεποζη-*

υπερβαίνει το ποσόν των 60 τάλαρων. Σύμφωνα με έναν πίνακα ισοτιμίας των νομισμάτων με τα οποία γίνονταν οι λογαριασμοί του Δημοσίου από έτος 1797 έως το έτος 1808, κατά το έτος 1800, το ένα γρόσι ισοδυναμούσε με 10 σολδία (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 88-90).

326. Για την "κήρυξη" της αποφάσεως βλ Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 122. Και κατά τον Κώδικα της Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας, το τακτικό ένδικο μέσο της εφέσεως είχε ανασταλτική δύναμη εφ' όσον ασκείτο εντός των τριών διαδοχικών ημερών από την "κήρυξη" (prolazione) της πρωτόδικης αποφάσεως. Η άσκηση της εφέσεως μετά την παρέλευση αυτής της προθεσμίας δεν είχε κανένα ανασταλτικό αποτέλεσμα, η δε απόφαση εθεωρείτο τελεσίδικη. Επί πλέον δε το δικόγραφο της εφέσεως έπρεπε να κοινοποιηθεί στον αντίδικο και να καταγραφεί στο ειδικό βιβλίο των εφέσεων (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. V, άρθρο 331-332). Πρβλ. ανάλογη διαδικασία επί ενετοκρατίας όπου, σε περίπτωση ασκήσεως εφέσεως ενώπιον ενετικών δικαστηρίων, ο Κυβερνήτης όφειλε (επί ποινή πενήντα (ή 500;) υπερπύρων) εντός αποκλειστικής προθεσμίας τριών ημερών να κοινοποιεί στον εφεσίβλητο το σχετικό δικόγραφο (Ρ ο j a g o, Leggi Municipali, σ. 25 άρθρο 3· Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, σ. 68, 227).

327. Βλ. πιο πάνω § VI.

328. Για τη μεσεγγύηση, ως πράξη αναγκαστικής εκτελέσεως, κατά τον Ιόνιο Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας βλ. ΙΚΠολΔ, Τίτλος Ε΄, Τμήμα Ε΄, άρθρα 622 επ.

τάρη καὶ σεκβεστράρη ....ἐπιτάτη τὸν ἐπαινετὸν ζῆλον σας νὰ δόσεται τὴν πρέπουσαν ἐνέργειαν εἰς διατήρισιν τῶν Νόμων, καὶ τῆς καλῆς τάξεως").

Το δικόγραφο της εφέσεως καταχωρείτο από τον εκκαλούντα στο ειδικό βιβλίο εφέσεων που ετηρείτο από τον καγκελάριο του Δικαστηρίου Πρώτης Αγωγής[329]. Όπως προκύπτει όμως από ένα ειδικό ψήφισμα του κονκλάβε Πρεβέζης της 10/8/1803[330], – το οποίο αποφαίνεται επί αναφοράς του Πάνου Κομινιώτη κατά του καγκελαρίου του Δικανικού Κριτηρίου της Πρώτης Αγωγής Αθανασίου Βλάχου διότι αυτός, μεταξύ άλλων παρατυπιών, αρνήθηκε να παραλάβει το δικόγραφο της εφέσεώς του[331], – η καταχώριση του δικογράφου της εφέσεως σε νοταριακό πρωτόκολλο

---

329. Σύμφωνα με τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1804, η έφεση καταχωρείτο στο Βιβλίο εφέσεων που ετηρείτο στη γραμματεία του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου, το πρωτότυπό της δε υπέγραφε ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου. Η καταχώριση γινόταν σύμφωνα με τους τύπους που όριζε το άρθρο 334 του Κώδικα. Ο αρχειοφύλακας (Attuario) όφειλε εντός αποκλειστικής προθεσμίας 15 ημερών να διαβιβάσει το αυθεντικό αντίγραφο του δικογράφου της εφέσεως στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο, που αναφερόταν στο δικόγραφο, και να ειδοποιήσει τα διάδικα μέρη για το γεγονός της διαβιβάσεως. Ο Αρχειοφύλακας δεν είχε το δικαίωμα να αρνηθεί τη διαβίβαση ή να την καθυστερήσει, διωκόμενος σε αντίθετη περίπτωση για παράβαση καθήκοντος (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. V, αριθ. 332-334). Πρβλ. επίσης έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης του έτους 1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 17/12/1804, φ. 50ν) με το οποίο προτείνεται να ισχύσει και στην πόλη της Πρέβεζας η σχετική *"συνετὴ πρόβλεψις τῆς ὀργανιτζατζιόνος"* που προβλέπει ότι, σε περίπτωση που το αίτημα του διαδίκου για υποβολή διαφοράς στην κρίση της δικαιοσύνης δεν έχει διατυπωθεί εγγράφως, την έλλειψη αυτή θα αναπληρώνει η σύνταξη εγγράφου από τον "Μινίστρο Καγκελάριο" εντός του οποίου εκτίθεται αναλυτικά το αίτημα του προσφεύγοντος και το οποίο καταχωρείται στο ειδικό βιβλίο των "Ορισμών" (*"ὁρισμοὶ μηνηστεριάλη"*) που τηρείται στην καγκελαρία του δικαστηρίου. Ο όρος *"ὀργανιτζατζιόν"* κατά κανόνα, όπως προκύπτει από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό, αναφέρεται στη συνθήκη της Πρέβεζας του 1800 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, σ. 416 σημ. 42 και πιο πάνω σημ. 24). Επειδή όμως το κείμενο της συνθήκης δεν αναφέρει παρόμοια διάταξη, το πιθανότερο είναι ότι η σχετική πρόταση της Προεδρίας Πρεβέζης παραπέμπει σε ενετικό δικονομικό κανόνα, δεδομένου ότι, σύμφωνα με το 2ο άρθρο της συνθήκης, και ως προς τη διαδικασία που ακολουθείτο ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, εφαρμόζονταν αναλογικά οι νόμοι της Επτανήσου Ρεπούμπλικας. Από το περιεχόμενο πάντως του εγγράφου δεν προκύπτει εάν ο δικονομικός κανόνας που μνημονεύεται αναφέρεται στις αστικές ή τις ποινικές διαφορές.

330. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 10/8/1803, φ. 31r-31v. Για την υπόθεση αυτή βλ. και πιο κάτω § XIV, Β. Πρβλ. επίσης, Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 21, έγγραφο της 14/3/1806, φ. 22ν.

331. Φαίνεται ότι κατ' αναλογία με τα ισχύοντα στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομία της Επτανήσου Πολιτείας του 1804, σχετικά με τα καθήκοντα του Αρχειοφύλακα στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (βλ. πιο πάνω σημ. 329), ο καγκελάριος είχε υποχρέωση να καταχωρεί τα δικόγραφα της εφέσεως σε ειδικό βιβλίο και στη συνέχεια να τα διαβιβάζει στο δευτεροβάθμιο

(*"Νοταριακά ἄττη"*) είχε ισοδύναμη ισχύ με την κατάθεση στην γραμματεία του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου[332]. Αυτός είναι ο ένας από τους δύο λόγους[333] για τους οποίους το κονκλάβε απορρίπτει (*"ῥεγγετάρεται ἐξ ὁλοκλήρου"*) το αίτημα του Κομινιώτη να διωχθεί ο καγκελάριος για παράβαση καθήκοντος δεδομένου ότι δια της καταχωρίσεως του δικογράφου της εφέσεως σε νοταριακό αρχείο τα δικαιώματα του εκκαλούντος δεν υπέστησαν ουδεμία βλάβη.

Ανέκκλητες ήσαν επίσης και οι αιρετοκρισιακές αποφάσεις που αφορούσαν διαφορές μεταξύ συγγενών[334]. Τούτο προκύπτει από υπόθεση που εκδικάζεται ενώπιον του "Συλλόγου της Επικλήσεως των Πέντε" Πάργας το έτος 1805[335] και αφορά διεκδίκηση προικώων από τους γονείς της συζύγου του εκκαλούντος. Όπως προκύπτει από το ιστορικό της κρινομένης διαφοράς, η υπόθεση αυτή, ως αφορώσα διαφορές μεταξύ συγγενών, έχει ήδη κριθεί με αιρετοκρισιακή (*"αἱροτοκριτική"*) απόφαση με την οποία είχαν δικαιωθεί οι αντίδικοι του εκκαλούντος. Την απόφαση δε αυτή κήρυξε εκτελεστή το Δικανικό Κριτήριο Πρώτης Αγωγής Πρεβέζης με την από 13/8/1803 εκδοθείσα απόφασή του. Το γεγονός αυτό επικαλούνται στο δικαστήριο οι αντίδικοι του εκκαλούντος για να επιτύχουν την απόρριψη της εφέσεώς του ως απαραδέκτου δεδομένου ότι, κατά τους ισχύοντες δικονομικούς κανόνες, οι αιρετοκρισιακές αποφάσεις που αφορούσαν διαφορές μεταξύ συγγενών ήσαν ανέκκλητες (*"εἶναι διζόρδινε καὶ ἄνομη ὄντας ἀποθεμένη ἡ σεβασμία ἀπόφασις τῆς πρώτης*

δικαστήριο. Την παράβαση αυτή καθήκοντος του Αθ. Βλάχου επικαλείται εδώ ο Π. Κομινιώτης με το τρίτο *"ἐγγαλεστικό ἄρθρο"* της αναφοράς που απηύθυνε στον βοεβόδα της περιοχής Αμπντουλάχ Μπέη.

332. Πρβλ. σχετικές καταχωρήσεις δικογράφων εφέσεων σε νοταριακά αρχεία νοταρίων Παξών στον Γ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο, Νοταριακαί πράξεις Παξών διαφόρων νοταρίων των ετών 1658-1810, *Μνημεία του Μεταβυζαντινού δικαίου, 2*, Αθήναι 1958 αριθ. 471, 476, 478, 524 (στη συνέχεια: Παξοί). Άλλωστε η καταχώριση διαφόρων ειδών δικαστικών πράξεων σε νοταριακά πρωτόκολλα, όπως η παραίτηση από υποβολή μηνύσεως ή ενδίκου μέσου, το δικαστικό πληρεξούσιο, η ένορκη βεβαίωση κ. ά. ήταν ιδιαιτέρως συνήθης. Πρβλ. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ.13, 39, 39, 44, 45, 211, 231, 268, 331, 485 (παραιτήσεις από υποβολή μηνύσεως ή εγκλήσεως), 23, 68, 135 (δικαστικά πληρεξούσια), 504 (παραίτηση από δικαστική προσφυγή), 544 (ένορκος κατάθεση), 473 (αναγνώριση και στερέωση αποφάσεως), 373 (εκτέλεση δικαστικής αποφάσεως κατά οφειλέτου), 321 (όρκος).

333. Ο άλλος συνίσταται στο ότι δεν αναγνωρίζεται παράβαση καθήκοντος του Βλάχου.

334. Για το ζήτημα βλ. επίσης σχετικά Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Αιρετοκρισία, σ. 414 σημ. 9.

335. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **11** της 12/7/1805. Βλ. επίσης υπόθεση αιρετοκρισίας Χρήστου Πολίτη κατά Αναστασίου και Ζαφείρη Κονιδάρη όπου επίσης αναφέρεται ότι οι αιρετοκριτικές αποφάσεις είναι ανέκκλητες (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 8/8/1802, φ. 14ν, *"νὰ ἀκούσουν ταῖς αὐταῖς διαφοραῖς τους, καὶ ἀνεπικλήτως νὰ ταῖς ἀποφασίσουν"*).

ἀγωγῆς Πρεβέζης εἰς αἱροτοκριτικὴν ἀπόφασιν ἐναπελάμπιλε" (στιχ. 30-32)[336]. Πράγματι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, αποδεχόμενο την ένσταση απαραδέκτου των εφεσιβλήτων, απέρριψε την έφεση και επεκύρωσε την πρωτόδικη απόφαση.

Β. Έκτακτα ένδικα μέσα

Αν και οι τελεσίδικες δικαστικές αποφάσεις παρήγαγαν δεδικασμένο οι διάδικοι και οι διάδοχοί τους διέθεταν πιθανότατα τη δικονομική δυνατότητα να προσβάλουν το δεδικασμένο εφ' όσον συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις ασκήσεως του εκτάκτου ενδίκου μέσου της αναψηλαφήσεως ή ακόμα και να ζητήσουν την αναθεώρηση της τελεσίδικης ή ανέκκλητης αποφάσεως λόγω ουσιώδους μεταβολής των συνθηκών μετά την έκδοση της αποφάσεως.

Σε υπόθεση που εκδικάζεται από το εφετείο Πάργας το έτος 1803[337] ο ασκών το ένδικο μέσο ζητά την ακύρωση των δύο αποφάσεων των *"εὐγενῶν Προέδρων"* Πρεβέζης που εξεδόθησαν στις 9/10/1801 και 7/11/1801 και με τις οποίες αποφασίσθηκε η αποβολή του από τη νομή και κατοχή πατρικού του ακινήτου. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, οι αποφάσεις αυτές[338] είναι ακυρωτέες διότι βασίσθηκαν σε ψευδή αποδεικτικά μέσα ενώ εξ άλλου η κυριότητα του πατέρα του επί του επιδίκου ακινήτου, ως βεβαιωθείσα δια δικαστικών αποφάσεων των ενετικών δικαστηρίων, είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας, με απόφασή του που εκδόθηκε στις 16/10/1803, αποδέχθηκε την έφεση και ακύρωσε τις αποφάσεις των Προέδρων Πρεβέζης. Συγχρόνως όμως αναγνώρισε το δικαίωμα του ηττηθέντος διαδίκου να επαναπροσφύγει στη δικαιοσύνη, αν και οι προϋποθέσεις προσβολής του δεδικασμένου δεν αναφέρονται επακριβώς (*"ἐπιφαλάγονται ὅμως κάθε ἄλλον δίκαιον τοῦ ἄνωθεν Καλούδη, ἐὰν ἠμπορῇ νὰ ἔχῃ νομίμως"*, στιχ. 28). Όπως

---

336. Πρβλ. και τη διάταξη του δευτέρου άρθρου του CPC 1804 (Γενικές Διατάξεις), με την οποία ορίζεται ότι οι αιρετοκρισιακές αποφάσεις επί διαφορών μεταξύ συγγενών (πατέρα και γιού, αδελφών ή συζύγων), οι οποίοι υποχρεωτικώς κατά νόμον παραπέμπονται σε αιρετοκρισία, είναι ανέκκλητες. Επί των λοιπών αιρετοκρισιών ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του 1804 όριζε ότι, εάν τα διάδικα μέρη είχαν ρητώς επιφυλαχθεί για το δικαίωμά τους να ασκήσουν το ένδικο μέσο της εφέσεως, η αιρετοκρισιακή απόφαση μπορούσε νομίμως να εκκληθεί (CPC 1804, Tit. V, Sez. Prima (*"Degli Arbitri"*), άρθρο 66). Πρβλ. Βενιέρη, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, Τίτλος ς΄, άρθρο ρμζ΄, *"Οὐδένα ἔνι κωλύειν ἀπὸ τοῦ δικαιώματος τοῦ κρίνεσθαι ὑφ' αἱρετῶν Κριτῶν, ἐκλεγμένων ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν διαφερομένων. ἡ κρίσις αὐτῶν ὑπάρχει ἀνεκκλήτως καὶ ἄνευ ἀναδρομῆς πρὸς τὴν ἀποκύρωσιν, ἂν τὰ μέρη οὐ διεφυλάξαντο τοῦτο ρητῶς"*.

337. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2** της 1/9/1803. Βλ. και Παπαρρήγα – Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 148-149.

338. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι εδώ το γεγονός ότι επί της ιδίας υποθέσεως έχουν εκδοθεί από το ίδιο δικαστήριο όχι μία αλλά δύο πρωτόδικες αποφάσεις.

σημειώνεται άλλωστε στο περιθώριο της αποφάσεως του εφετείου, ο Αν. Καλούδης κάνοντας πράγματι χρήση του δικαιώματος επανεκδικάσεως της υποθέσεως που του αναγνώρισε η απόφαση του εφετείου, προσέφυγε και πάλι την 1η Σεπτεμβρίου του επομένου έτους(;) ασκών το ένδικο μέσο της εφέσεως[339] και αιτούμενος την επικύρωση των δύο αποφάσεων των Προέδρων Πρεβέζης και την ακύρωση της από 16/10/1803 αποφάσεως του εφετείου Πάργας.

Σε άλλη υπόθεση που απασχόλησε το εφετείο της Πάργας το ίδιο έτος[340] έχουν ήδη εκδοθεί δύο δικαστικές αποφάσεις, από τις οποίες η μεν πρώτη εκδόθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο Πρεβέζης τη 19η/7/1802, η δε δεύτερη από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της ιδίας πόλεως την 1η/8/1802[341]. Η επανεκδίκαση της υποθέσεως ενώπιον του εφετείου της πόλεως Πάργας διεξάγεται κατόπιν εκδόσεως (στις 27/2/1803) σχετικής πράξεως (*"ἄττου"*)[342] του *"Συλλόγου τῆς Ἐπικλήσεως τῶν πέντε της πολιτείας Πρεβέζης"* το οποίο όρισε την επανεξέταση της υποθέσεως[343] που είχε ήδη κριθεί τελεσιδίκως από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Πρέβεζας. Το εφετείο Πάργας με την από 28/10/1803 εκδοθείσα απόφασή του απέρριψε τους ισχυρισμούς τους εκκαλούντος και επικύρωσε την από 1/8/1802 απόφαση του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πρεβέζης[344].

---

339. Όπως ειδικότερα αναγράφεται στο περιθώριο της αποφάσεως, ΙΙΙ*"Ἐν τῇ Σεπτεμβρίου πρώτῃ ἐνεφανίστη εἰς τοῦτο τὸ εὐγενές Κριτήριον τοῦ Συλλόγου τῶν πέντε ὁ κύρ Α. Κ. τοῦ (ποτὲ) Δημητρίου ὁ ὁποῖος μὲ τὴν παρουσίαν του εἰς [...] τοῦ νόμου ἀπελλάρει ἀγροικῶνα... νὰ εἶναι ἀπελάδα ἡ ἀντίκρυς ἀπόφασις ὁποὺ εἰς τοῦτο τὸ εὐγενὲς Κριτήριον ἠκολούθησε εἰς τὰς 16 Ὀκτωμβρίου ἀπερασμένου.....*ΙΙ.

340. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **4** απόφαση του Εφετείου Πάργας της 28ης/10/1803. Για την απόφαση αυτή βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 152-153.

341. Άξιο να επισημανθεί είναι εδώ το γεγονός ότι η απόφαση του Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής εκκαλείται ενώπιον του Συλλόγου των Πέντε της ιδίας πόλεως, παρά τα όσα ορίζει το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου. Το ίδιο δε γεγονός παρατηρείται και σε άλλη υπόθεση η οποία εκδικάζεται ενώπιον του Συλλόγου Πάργας το έτος 1805 (Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **9**), όπου όμως σαφώς προκύπτει ότι η πρώτη απόφαση έχει εκδοθεί ερήμην του εναγομένου. Για την απόφαση αυτή βλ.αναλυτικότερα στη συνέχεια.

342. Από το βενετ. atto, πράξη συμβολαιογραφική, δικαστική ενέργεια, έγγραφο, κατηγορητήριο κ.λπ.

343. *"ὅσον καὶ ἄττου γεναμένου ἀπὸ τὸν ἴδιον Σύλλογον διὰ τὸ ριασκόλτο* (απο το ιταλ. riascolto, riascoltare: ακροώμαι εκ νέου) *στας 27 Φεβρουαρίου 1803"*, στιχ. 11 και πιο κάτω, *"ἐδεκρετάρισε νὰ τραταριστῇ νεωστὶ ἡ διαφορὰ τῶν μερῶν"*, στιχ. 21). Πρόκειται για απόφαση που είχε ληφθεί με μικρή πάντως πλειοψηφία (*"μισὸ βότο"*) υπέρ του Σωτηράκη Σολδαδογιάννη.

344. Είναι όμως πιθανόν (βλ.. αριστερό περιθώριο της αποφάσεως όπου όμως αρκετές

Σε υπόθεση που εκδικάζεται από τον "Σύλλογο των Πέντε Πάργας" το έτος 1805 και αφορά διακανονισμό εξοφλήσεως χρέους[345] ο ασκών το ένδικο μέσο ζητά από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας τη μεταρρύθμιση της από 8/4/1804 αποφάσεως του εφετείου Πρεβέζης (κατά το μέρος που αναφέρεται στο δεύτερο και τρίτο "κεφάλαιο" του διατακτικού της) και την επικύρωση της από 1/9/1802 πρωτόδικης αποφάσεως του Δικανικού κριτηρίου Πρώτης Αγωγής Πρεβέζης η οποία είχε εκδοθεί ερήμην του οφειλέτου (*"ἀποῦσα ἀπόφαση"*, στιχ. 10, 23-24)[346].

Τέλος σε υπόθεση που εκδικάζεται από το Εφετείο Πάργας το έτος 1805 εκκαλείται απόφαση του Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής Πάργας που εκδόθηκε την 29/1/1805[347] και αφορά παραχώρηση συμβατικής υποθήκης με αντίχρηση. Αξιοσημείωτο είναι ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο Πάργας με την απόφασή του που εξέδωσε στις 1/7/1805 παρέχει στους διαδίκους τη δυνατότητα να επαναπροσφύγουν στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Πολιτείας Πάργας προκειμένου να επαναληφθεί η σχετική διαδικασία[348] προφανώς διότι η πρωτόδικη απόφαση θεωρήθηκε, σύμφωνα

λέξεις είναι εντελώς δυσδιάκριτες) ότι κατά της τελευταίας αυτής αποφάσεως ο ηττηθείς διάδικος Ν. Γκιζέλης, δια του νομίμου αντιπροσώπου του Γ. Βασιλά, άσκησε κάποιο ένδικο μέσο.

345. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **9**. Βλ. και Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 135.

346. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως ακριβώς και στην προηγούμενη υπόθεση, η απόφαση του "Δικανικού κριτηρίου Πρώτης Αγωγής" έχει εκκληθεί ενώπιον του "Συλλόγου των Πέντε" της ιδίας πόλεως (Πρέβεζας) αντίθετα με ό, τι ορίζει το τέταρτο άρθρο της συνθήκης, κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της συνθήκης της Πρέβεζας.Το ενδεχόμενο ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση, όπου η πρώτη απόφαση έχει εκδοθεί ερήμην του εναγομένου, είχε ασκηθεί απ' αυτόν ένδικο μέσο με το οποίο ζητήθηκε η επανεξέταση της ερήμην εκδοθείσας αποφάσεως, θα πρέπει μάλλον να απορριφθεί διότι η επανεξέταση της υποθέσεως έγινε από δευτεροβάθμιο δικαστήριο και όχι από το δικαστήριο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση.

347. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **10** (για την υπόθεση αυτή βλ. αναλυτικότερα Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 137-138). Άξιο προσοχής είναι εδώ το γεγονός ότι η απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου Πάργας εκκαλείται ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου της ίδιας πόλεως και όχι άλλης, όπως όριζε το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας κατά την εκδοχή του πρώτου αντιγράφου της. Είναι όμως ενδεχόμενο ότι σε περίπτωση εκδόσεως προδήλως ακύρου αποφάσεως από κάποιο πρωτοβάθμιο δικαστήριο υπήρχε η δυνατότητα εφέσεως στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο της ιδίας πόλεως το οποίο δεν υπεισήρχετο στην ουσία της υποθέσεως αλλά παρέπεμπε την υπόθεση για να εκδικαστεί ξανά στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Κατά το ρωμαϊκό δίκαιο οι άκυρες αποφάσεις δεν ελάμβαναν ισχύ δεδικασμένου, αλλά μπορούσαν πάντοτε να επαναπροσβληθούν (Οικονομίδου – Λιβαδά, Πολιτική Δικονομία, τ. Γ΄, § 231 σημ. 2).

348. Όπως αναφέρεται σχετικά: *"....διορίζουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τῶν δύο μερῶν νὰ ξα-*

και με τους ισχυρισμούς των εκκαλούντων, *"ἄδικη καὶ τερατώδης καὶ παρανομοτάτη"* (στιχ. 9).

Από τις υποθέσεις που προαναφέρθηκαν προκύπτει ότι, κατά τους τότε ισχύοντες δικονομικούς κανόνες, ήταν πιθανότατα επιτρεπτή η επανάληψη της διαδικασίας των οριστικών ή ακόμα και των τελεσιδίκων δικαστικών αποφάσεων κατόπιν ασκήσεως σχετικού αιτήματος από τον ηττηθέντα διάδικο. Πρόκειται μάλλον για άσκηση του εκτάκτου ενδίκου μέσου της αναψηλαφήσεως, το οποίο, σύμφωνα με τον Μανίν, ήταν επιτρεπτό, κατά τους ενετικούς δικονομικούς κανόνες, επί τη βάσει νέων, δηλαδή μετά την τελεσίδικη απόφαση ανευρεθέντων, αποδεικτικών στοιχείων[349]. Εξ άλλου το συχνό φαινόμενο της αναθεωρήσεως των πρωτοδίκων εκκλησιαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν από τους Πρωτοπαπάδες της Κέρκυρας κατά τα τέλη του 17ου και αρχές του 18ου αιώνα, κυρίως δε των αποφάσεων που επέβαλαν την ποινή της ισόβιας αγαμίας λόγω μοιχείας, επισημαίνει και ο Δ. Καπάδοχος[350]. Από τα ελλιπή στοιχεία του διαθέσιμου αρχειακού υλικού δεν προκύπτει με σαφήνεια εάν το ένδικο αυτό μέσο με το οποίο εζητείτο η επανάληψη της διαδικασίας απευθυνόταν ενώπιον ομοειδούς και ισοβάθμου δικαστηρίου[351] ή αναπέμπετο

ναγυρίσουν ἐνπρόστινο (από το ιταλ. in procinto (di esser discussa) που σημαίνει ότι η υπόθεση είναι ώριμη προς συζήτηση (Β λ α ν τ ή – Ο ι κ ο ν ο μ ί δ η, Λεξικόν, σ. 164) *εἰς τὸν πρῶτον φόρον τοῦ ἱεροῦ βήματος τούτης τῆς πολιτείας εἰς τὸν ὁποῖον νὰ φερθοῦν νομίμως μὲ τὴν τάξιν καὶ τὰ ρίγολα, καθὼς ἀπαιτεῖ καὶ ὁρίζει μία τῶν μερῶν*", στιχ. 35-38.

349. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 96. Πρβλ. όμως και τον Λούντζη σύμφωνα με τον οποίο οι Ενετοί υπήκοοι που κατοικούσαν στα Ιόνια είχαν το δικαίωμα να εκκαλούν τις αποφάσεις του Γενικού Προβλεπτού Κερκύρας, όταν δίκαζε ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο (Πρώτιστο Δικαστήριο), ενώπιον των ενετικών δικαστηρίων (Αστοδικείον, quarantia Civile) ακόμα και εάν αυτές ήσαν σύμφωνες με τις πρωτόδικες αποφάσεις (Λ ο ύ ν τ ζ η, Πολιτική Κατάστασις, σ. 228· πρβλ. Χ ι ώ τ ο υ, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ. 510). Ως έκτακτο ένδικο μέσον κατά του δεδικασμένου ο Ιόνιος Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας στον Ζ΄ τίτλο αναφέρει την *"Παλινδικία"* (ΙΚΠολΔ, τίτλος Ζ΄, Κεφ. Α΄, § 722-724). Η αίτηση για επανεξέταση των ανεκκλήτων ή τελεσιδίκων αποφάσεων έπρεπε να βασίζεται σε νέα έγγραφα τα οποία οι προσφεύγοντες δεν τα εγνώριζαν ή τα εγνώριζαν μεν αλλά δεν κατέστη δυνατόν να τα λάβουν, ακόμα και με καταβολή της μεγίστης δυνατής επιμέλειας. Η αίτηση "παλινδικίας" εισήγετο σε πρωτόδικο δίκη και δεν ανέστελε την εκτέλεση της αποφάσεως.

350. Κ α π ά δ ο χ ο υ, Απονομή δικαιοσύνης, σ. 98-99 όπου και σχετική νομολογία.

351. Π.χ. στην απόφαση αριθ. **2** του εφετείου Πάργας (αριστερό περιθώριο) όπου η απόφαση του εφετείου Πάργας της 16/10/1803 *"ἀπελάρεται"* ενώπιον του εφετείου Πρεβέζης. Επίσης στην υπόθεση που αναφέρεται στην αριθ. **4** απόφαση του εφετείου Πάργας επανεξετάζεται από το εφετείο Πάργας η τελεσίδικη απόφαση του εφετείου Πρεβέζης της 4/8/1802, ενώ στην υπόθεση που αναφέρεται στην αριθ. **9** απόφαση επανεξετάζεται από το εφετείο Πάργας η τελεσίδικη απόφαση του εφετείου Πρεβέζης της 8/4/1804.

προς κρίση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο[352] ούτε για ποιούς ακριβώς λόγους ήταν επιτρεπτή η άσκησή του. Το πιθανότερο πάντως είναι ότι επιτρεπόμενοι λόγοι θα ήσαν βασικές παραδρομές ή σφάλματα του δικάσαντος κριτηρίου[353] ή δόλιες ενέργειες των διαδίκων ή των δικαστικών οργάνων[354] καθώς και επιγενόμενα ή εκ των υστέρων γενόμενα γνωστά πραγματικά γεγονότα ή αποδεικτικά στοιχεία[355].

Παράλληλα όμως δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο ότι ορισμένες υποθέσεις[356] εκδικάζονται σε τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας κατ' αναλογία με τα ισχύοντα στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του 1804[357].

---

352. Π.χ. στην αριθ. **9** απόφαση του εφετείου Πάργας προβλέπεται ρητώς η δυνατότητα των διαδίκων να επαναπροσφύγουν στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (στιχ. 35-37, *"νὰ ξαναγυρίσουν ἐνπρόσιντο εἰς τὸν πρῶτον φόρον τοῦ ἱεροῦ βήματος τούτης τῆς πολιτείας"*).

353. Πρβλ. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **4**, στιχ. 21-25 (*"ἐδεκρετάρισε νὰ τραταριστῆ νεωστὶ ἡ διαφορὰ τῶν μερῶν ἡ κακὰ διακριμένη μὲ τὴν πλέον ἄτακτον, ἄδικον καὶ σουλφούρεα ἀπόφασιν τῶν προκατόχων τους εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐφυλάχθη οὔτε πρᾶξις, οὔτε νόμος, οὔτε δικαιοσύνη"*).

354. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2**, στιχ. 15 (*"μὲ μοναχὲς ψευδομαρτυρίες ὑποκειμένων γνωστῶν τῆς κοινότητος"*). Επίσης αριθ. **4**, στιχ. 31 (*"μὲ προτέστο εἰς τὰς ψευδεῖς καὶ ἀπατηλὰς δημηγορίας καὶ ἐκθέσεις ἀβερσαρίας"*).

355. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2**, στιχ. 18-21 (*"ἀκουϊστάδο... τώρα 18 χρόνους τζίρκα μὲ τὰ πλέον βάλιδα καὶ νόμιμα ἄττα τῶν ποτέ Βενετικῶν Κριτηρίων καὶ Συλλόγων καταλογάδα μὲ τὴν ἀναφορὰν τῶν ἄνωθεν Κ. προσφερμένη εἰς τὰς 25 Ἰανουαρίου 1802"* (οι προσβαλλόμενες αποφάσεις έχουν εκδοθεί στις 9 Οκτωβρίου και 7 Νοεμβρίου 1801).

356. Βλ. ιδίως Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αποφάσεις, αριθ. **2** (αριστερό περιθώριο), όπου την 1/9/1803 ο ηττηθείς κατά την έκκλητο δίκη διάδικος ασκεί έφεση κατά της αποφάσεως του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου Πάργας και απόφαση αριθ. **3**, όπου η τελεσίδικη απόφαση του Εφετείου Πρεβέζης της 28ης/7/1803 επανεξετάζεται ενώπιον του Εφετείου Πάργας κατόπιν προσφυγής της ηττηθείσης κατά την έκκλητο δίκη Μ. Γεροσίμου (αναλυτικότερα για την υπόθεση βλ. § IX, Α, 1 και πιο κάτω § XIV, Α, 1)· πρβλ. επίσης δικαστικές αποφάσεις αριθ. **4** και αριθ. **9**.

357. Κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας της Επτανήσου Πολιτείας του έτους 1804, σε περίπτωση ασυμφωνίας μεταξύ πρωτοδίκου και τελεσιδίκου αποφάσεως επί της ιδίας υποθέσεως και εφ' όσον οι αποφάσεις αυτές είχαν ληφθεί δια πλειοψηφίας, τα Δικαστήρια της Εκκλήτου (Tribunale d' appelazione) δίκαζαν ως *"ὁριστικὴ αὐλή"* ("Corte definitiva"), δηλαδή σε τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας: **1)** τις αποφάσεις του Πολιτικού Κριτηρίου της πρώτης ενστάσεως (Dicastero) του ιδίου ή άλλου μικρότερου νησιού (στο οποίο δεν λειτουργούσε Δικαστήριο της Εκκλήτου) όταν τούτο δίκαζε ως Δικαστήριο της Εκκλήτου, δηλαδή σε δεύτερο βαθμό, σύμφωνα με το άρθρο 228 του Κώδικα [δηλαδή: α) τις αιρετοκρισιακές αποφάσεις που είχαν εκδοθεί από αιρετούς κριτές του ιδίου ή άλλου νησιού και οι οποίες υπόκειντο σε έφεση, β) τις αποφάσεις του Tribunale Urbano του ιδίου ή κατώτερου νησιού, δικάζοντος ως Δικαστήριο του Εμπορίου και της Ναυτιλίας (Tribunale di Commercio

ΧΙΥ. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Α. Εμπράγματο δίκαιο

1. Δικαίωμα προτιμήσεως

Σε υπόθεση που εκδικάζεται το έτος 1803 από το εφετείο Πάργας[358] ο εφεσίβλητος επικαλείται τη διάταξη του 22ου Κεφαλαίου του 3ου Βιβλίου των Ενετικών Στατούτων σύμφωνα με την οποία, τα θήλεα τέκνα έχουν δικαίωμα προτιμήσεως όταν πωλείται πατρική ακίνητος περιουσία όταν δεν υπάρχουν άρρενα τέκνα. Κατά την ενετική νομοθεσία στις απαλλοτριώσεις ακινήτων κτημάτων δικαίωμα προτιμήσεως είχαν κατ' αρχήν οι "εγγύτεροι" συγγενείς και ακολουθούσαν οι "συνορίται", δηλαδή, κατά σειρά προτεραιότητας, οι κοινωνοί ή συγκύριοι του απαλλοτριουμένου κτήματος και οι κάτοχοι ομόρων κτημάτων[359]. Ως "εγγύτεροι" συγγενείς, στις περιπτώσεις απαλλοτριώσεως πατρικής ακίνητης περιουσίας θεωρούνταν αποκλειστικά οι εξ αρρενογονίας συγγενείς· άλλωστε σύμφωνα με το ενετικό σύστημα της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, οι προικισθείσες θυγατέρες (Statuta Veneta, Βιβλίο 4ο, Κεφ. 25) αποκλείονταν από την κινητή και ακίνητο πατρική περιουσία ενώ επίσης οι μη προικισθείσες θυγατέρες συγκληρονομούσαν με τα άρρενα τέκνα μόνον επί της κινητής πατρικής κληρονομίας, εάν αυτή επαρκούσε για τη σύσταση προικός[360]. Κατά την εδώ μνημονευομένη διάταξη των ενετικών στατούτων δικαίωμα προτιμήσεως μπορούσαν να εγείρουν τα θήλεα τέκνα μόνο στην ειδική εκείνη περίπτωση που δεν υπήρχαν άρρενα τέκνα του εκποιούντος, ετηρείτο δηλαδή κατά την άσκηση των δικαιωμάτων προτιμήσεως η σειρά της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής[361].

---

e Navigazione), οι οποίες υπόκεινταν σε έφεση, γ) τις μη οριστικές αποφάσεις του Tribunale di Commercio e Navigazione που υπόκειντο σε έφεση, δ) τις αποφάσεις του Πολιτικού Κριτηρίου της πρώτης ενστάσεως που έδρευε στο Ληξούρι, δικάζοντος ως Tribunale di Commercio e Navigazione, και οι οποίες εφεσιβάλλονταν στο Πολιτικό Κριτήριο της πρώτης ενστάσεως του Αργοστολίου και ε) τις αποφάσεις του Πολιτικού κριτηρίου της πρώτης ενστάσεως ενός μικρότερου νησιού, δικάζοντος ως Tribunale di Commercio e Navigazione, οι οποίες εφεσιβάλλονταν ενώπιον του Πολιτικού κριτηρίου πρώτης ενστάσεως ενός άλλου νησιού (CPC 1804, Tit. VIII, Sez. II, άρθρο 228/Tit. VIII, Sez. III, άρθρο 238)] και **2)** τις αποφάσεις που είχαν εκδόσει τα Δικαστήρια της Εκκλήτου (Tribunale d' appelazione) άλλων νησιών, σε δεύτερο βαθμό (CPC 1804, Tit. X, Sez. I, άρθρο 381, Sez. II, άρθρο 385)· πρβλ. επίσης Βενιέρη, Κατάστασις, Σύνταγμα 1803, τίτλος ς΄, άρθρο ρνε΄.

358. Καραμπούλα – Παπαρρήγα, Αποφάσεις, αριθ. **3**. Για την υπόθεση αυτή βλ. επίσης πιο πάνω § IX, Α και Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Σχολιασμός, σ. 149-151.

359. Μανίν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 58.

360. Μανίν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 53· Flogaitis, Système Venitien, σ. 48 επ.

361. Πρβλ. ομοίως και κατά τα Έθιμα Θήρας και Ανάφης έτους 1797 και Φολεγάνδρου

Στη συγκεκριμένη υπόθεση η εκκαλούσα προέβαλε ενώπιον του δικαστηρίου δικαίωμα προτιμήσεως επί της εκποιηθείσης πατρικής περιουσίας επικαλούμενη το γεγονός ότι ο μοναδικός αδελφός της παραιτήθηκε από την άσκηση του δικαιώματός του, δια της υποβολής σχετικής δηλώσεως (*"κοστιτούτου"*)[362] στη γραμματεία του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου. Κατά την άποψη που υποστήριξε η εκκαλούσα, εφ' όσον ο πωλητής (πατέρας) δεν έχει άλλα τέκνα, άρρενα ή θήλεα, ενεργοποιείτο το δικαίωμα προτιμήσεως της ιδίας ως πλησιεστέρας συγγενούς του πωλητή εξ αίματος[363]. Όπως ωστόσο προκύπτει από το διατακτικό της αποφάσεως, το εφετείο της Πάργας, που δίκασε σε δεύτερο βαθμό την υπόθεση, δεν αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς της εκκαλούσης και απέρριψε την έφεση. Παραμένει πάντως ασαφές εάν το

έτους 1808 (Ζ έ π ω ν, JGR, τ. VIII, Κεφ. Α΄, σ. 505, 522). Η διάταξη πάντως αυτή αφορά μόνο στις απαλλοτριώσεις πατρικής περιουσίας, διότι εάν επρόκειτο για απαλλοτριώσεις μητρικής περιουσίας δικαίωμα προτιμήσεως είχαν αδιακρίτως τόσο οι εξ αρρενογονίας όσο και οι εκ θηλυγονίας συγγενείς της απαλλοτριούσης δεδομένου ότι, σύμφωνα πάντα με τα ενετικά στατούτα (S t a t u t a V e n e t a, Βιβλίο 4ο, Κεφ. 28) τη μητρική αδιάθετο περιουσία κληρονομούσαν άρρενα και θήλεα τέκνα αδιακρίτως (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 55, 58· F l o g a i t i s, Système Venitien, σ. 101 επ.). Η ενετική νομοθεσία περί προτιμήσεως τροποποιήθηκε αργότερα με ειδικούς κοινοβουλευτικούς νόμους που εξεδόθησαν υπό το κράτος του Συντάγματος του 1817 (Νόμος υπ' αριθ. 19 του α΄ κοινοβουλίου της 11/4/1820, αριθ. 44 του β΄ κοινοβουλίου της 31/5/1825, αριθ. 66 του β΄ κοινοβουλίου της 24/3/1827, αριθ. 69 του ε΄ κοινοβουλίου της 12]24/5/1837· Φ ρ α γ κ ο π ο ύ λ ο υ, Αστυκή Νομοθεσία, σ. 1). Τελικώς δε το εξ αδιαθέτου κληρονομικό σύστημα των Ενετών υιοθέτησαν και οι διατάξεις του Ιονίου Πολιτικού Κώδικα (ΙΠΚ, άρθρα 615 επ.), με σκοπό την αποφυγή του διαμελισμού των ακινήτων ιδιοκτησιών στα Επτάνησα παρά τις αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες από μέλος της επιτροπής (Κόνδαρης) που είχε συγκροτηθεί προς εκπόνησή του. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 65-66). Ο Ιόνιος Πολιτικός Κώδικας διατήρησε πάντως μόνον το δικαίωμα προτιμήσεως των γειτόνων (ΙΠΚ, άρθρο 1476).

362. Η λέξη προέρχεται από το βενετ. costituto που σήμαινε πράξη συμβολαιογραφική, δικόγραφο, ή άλλη επίσημη πράξη την οποία οι διάδικοι συνέτασσαν στις αστικές δίκες και υπέβαλαν στα αρμόδια γραφεία. Στο αρχειακό υλικό απαντώνται τρία είδη κοστιτούτων, το *"θελληματικό"*, το *"νοταρικό γράμμα"* ή *"νοταρικό κοστιτούτο"* καθώς και το *"κοστιτούτο βουλεντάριο προβάτο"* (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ. 349, 478, 504, 577, 595.

363. Στο μεταβυζαντινό δίκαιο η υποβολή δηλώσεως παραιτήσεως αποτελούσε λόγο αποσβέσεως του δικαιώματος προτιμήσεως του παραιτουμένου, ενεργοποιούσε δε το δικαίωμα προτιμήσεως του επόμενου στη σειρά των προτιμητέων συγγενών του εκποιήσαντος. Για το ζήτημα πρβλ. Α. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Η νομική προστασία της γονικής περιουσίας στη Μύκονο (17ος-18ος αι.), *ΕΚΕΙΕΔ, τ. 34 (1998), Παράρτημα 1*, Αθήνα 1999, σ. 80-82.

δικαστήριο υπεισήλθε στην ουσία της υποθέσεως ή εάν απέρριψε την έφεση ως απαράδεκτη λόγω ελλείψεως νομίμου αντιπροσωπεύσεως της εκκαλούσης[364].

2. Εμπράγματη ασφάλεια

Την εφαρμογή του συστήματος περί υποθηκών που επέβαλαν οι διατάξεις του ενετικού δικαίου και το οποίο ίσχυσε στα Ιόνια νησιά πριν από το έτος 1841[365], μαρτυρεί υπόθεση η οποία απασχόλησε τη διοίκηση Πρεβέζης το έτος 1802[366]. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, αγοραστής ακινήτου φοβούμενος ότι κάποιος εγχειρόγραφος δανειστής του πωλητή, ο οποίος είχε εγγράψει τον πιστωτικό του τίτλο στο ειδικό βιβλίο *"προτερότητος"*, θα διεκδικήσει το εκποιηθέν ακίνητο απ' αυτόν, ως τρίτο κάτοχο, έκλεψε την προικώα κινητή περιουσία της συζύγου του αποβιώσαντος πωλητή. Στη συνέχεια δε παρέδωσε τα κλοπιμαία στον δανειστή προς απόσβεση της νομίμου υποθήκης του επί των κτημάτων του οφειλέτη.

Σύμφωνα ειδικότερα με το ενετικό δίκαιο η κτηματική περιουσία του οφειλέτη ήταν υπέγγυος στον δανειστή ο οποίος για να μετατρέψει την ενοχική σχέση του δανείου σε εμπράγματη αρκούσε μόνον να δημοσιεύσει τον πιστωτικό του τίτλο στο δημόσιο βιβλίο της *"προτερότητος"* (anzianità), το οποίο επί ενετοκρατίας ετηρείτο στο επαρχείο κάθε νησιού προκειμένου οι τρίτοι να γνωρίζουν την ύπαρξη χρέους και τα δικαιώματα του δανειστή επί των κτημάτων του οφειλέτη[367]. Ειδικά δε στην πόλη της Πρέβεζας, όπως προκύπτει από έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης της 30ης/3/1803, από τον Μάρτιο του έτους 1803 και μετά, ετηρείτο ειδικό βιβλίο[368] όπου εγγράφονταν οι πιστωτικοί τίτλοι προκειμένου να τηρείται η *"άντζηανητά"*[369]. Στη συγκεκριμένη πάντως υπόθεση (η οποία διαδραματίζεται το έτος 1802, ένα χρόνο δηλαδή προηγουμένως) το βιβλίο της "προτερότητος" ετηρείτο από τους κριτές του Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής, για τον λόγο δε αυτό με σχετική ομόφωνη απόφαση της *"Συγκλήτου"* (Γενικού Συμβουλίου της πόλεως) ορίσθηκε ότι οποιαδή-

---

364. Για το ζήτημα αυτό βλ. πιο πάνω § IX, Α.

365. Πρόκειται πιθανόν για τον ενετικό νόμο της 26/1/1673 με τον οποίο επικυρώθηκαν όλα τα προηγούμενα θεσπίσματα καθώς και η νομολογία που είχε διαμοφωθεί μέχρι τότε επί του θέματος των νομικών συνεπειών της εγγραφής των πιστωτικών τίτλων στα δημόσια βιβλία "προτερότητος"· πρβλ. επίσης Θέσπισμα του Προβλεπτού Ανδρέου Κορνέρ του έτους 1677, "κοινοτικό" νόμο της 23/2/1677 (Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 34-37).

366. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 19, έγγραφο της 3/11/1802, φ. 26r. Για την υπόθεση αυτή βλ. επίσης πιο κάτω § XIV, Β.

367. *"καὶ φοβηθεὶς ὁ ἀλιφουντζάτος μὴ τοῦ ζητήσῃ τὸ ὀσπήτιον ὁ πάλμος διὰ τὴν ἀντζιανητὰ τοῦ κρεδιτού του"*.

368. *"Βιβλίον Εξαμιναδόρ"*, από το ιταλ. esaminare, esmina, esame, εξετάζω, εξέταση.

369. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της 30/3/1803, φ. 17r.

ποτε εγγραφή πιστωτικού τίτλου(*"άνοτατζιόν"*) είχε γίνει πριν από τη σύσταση του Δικανικού Κριτηρίου και κατά συνέπεια πριν από την έναρξη τηρήσεως του ειδικού αυτού βιβλίου, θεωρείται απολύτως άκυρη (*"νὰ νομίζοντε ὁσπερ νὰ μὶν ἦτον γινα-μενες"*).

Δια της δημοσιεύσεως το δάνειο διασφαλιζόταν πλέον με γενική υποθήκη επί όλων των παρόντων και μελλόντων κτημάτων του οφειλέτη (νόμιμη γενική υποθήκη). Ο οφειλέτης και ιδιοκτήτης ενυποθήκων κτημάτων δεν εστερείτο βέβαια σε καμία περίπτωση του δικαιώματος απαλλοτριώσεως, ο δανειστής όμως εδικαιούτο να ασκήσει αγωγή κατά του τρίτου κατόχου (αγωγή υπεγγυότητος, di obnoxietà) προκειμένου να αναγνωρισθεί ο τίτλος και το δικαίωμά του για αναγκαστική εκποίηση των απαλλοτριωθέντων ακινήτων[370]. Είναι δε ενδιαφέρον ότι η η υποθήκη που αποκτάτο με αυτό τον τρόπο από τους απλούς εγχειρογράφους δανειστές προτιμάτο και έναντι ακόμη των συμβατικών υποθηκών[371] εάν αυτές δεν είχαν προηγουμένως εγγραφεί εφ' όσον, –κατ' αναλογία με την αρχή του ρωμαϊκού δικαίου ότι ο πρώτος συνομολογήσας υποθήκη επί ακινήτου προετιμάτο έναντι των μεταγενεστέρων ενυποθήκων δανειστών (prior in tempore potior in jure), – ίσχυε η αρχή ότι ο δανειστής που ενέγραψε πρώτος το δάνειό του στα βιβλία "προτερότητος" προτιμάτο έναντι παντός άλλου δανειστού ακόμα και αν αυτός ήταν μεν προγενέστερος αλλά δεν είχε προβεί σε δημοσίευση του πιστωτικού του τίτλου[372]. Από το γεγονός όμως ότι, κατά το ενετικό δίκαιο που ίσχυσε πριν από το έτος 1841[373], η κυριότητα των ακινήτων μεταβιβαζόταν έναντι των τρίτων μόνον από της δημοσιεύσεως (*"ἐνδηλώσεως"/"notifica"*) του συμβολαίου της μεταβιβαστικής πράξεως (ιδιωτικού ή συμβολαιογραφικού) σε ορισμένα για τον σκοπό αυτό δημόσια βιβλία[374] συμπεραίνεται ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η εγγραφή του πιστωτικού τίτλου του δανειστή

---

370. Βλ. Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 49-51.

371. Για τις συμβατικές υποθήκες βλ. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 70· Σ κ α λ - τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 41 επ.

372. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικά Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 31-37 όπου και λεπτομέρειες για τον τρόπο καταχωρίσεως των δανείων στα δημόσια βιβλία της "προτερότητος".

373. S t a t u t a V e n e t a, Βιβλίο 3, κεφ. 10· Ενετικός Νόμος της 12/5/1522· Κοινοτικός Νόμος Κεφαλληνίας της 2/2/1677 και αργότερα Κοινοβουλευτικός Νόμος της 10/5/1825. Περί αυτών βλ. αναλυτικά Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 12 επ. όπου και σχετική νομολογία.

374. Η "ενδήλωση" αποτελούσε είδος μεταγραφής, σύμφωνα με το οποίο η καταχώριση του αντιγράφου του συμβολαίου ή της περιλήψεώς του γινόταν με απλή σημείωση από τον υποθηκοφύλακα, χωρίς να καταχωρείται το πλήρες αντίγραφο του συμβολαίου ή περίληψή του (Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 27-28).

θα πρέπει να έγινε πριν από την *"ἐνδήλωση"* (μεταγραφή) του συμβολαίου μεταβιβάσεως του ακινήτου από τον αγοραστή του ακινήτου.

Β. Οικογενειακό δίκαιο

Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων-Εξασφάλιση προικώων

Σύμφωνα με τα ισχύοντα στο ενετικό δίκαιο, μετά τη διάλυση του γάμου λόγω θανάτου του συζύγου, η προίκα απεδίδετο αυτούσια στη γυναίκα και στους κληρονόμους της (πλήν του ποσού που είχε διατεθεί από τον σύζυγο για έκτακτες δαπάνες κατά την διάρκεια του γάμου)[375] με αποτέλεσμα υπέγγυος έναντι των δανειστών για τα χρέη του συζύγου να παραμένει μόνον η δική του περιουσία[376]. Τούτο προκύπτει από υπόθεση που φέρεται προς διευθέτηση ενώπιον της διοικήσεως Πρεβέζης το έτος 1802[377] όπου η σύζυγος του αποβιώσαντος οφειλέτη διεκδικεί την προικώα της περιουσία που κλάπηκε και στη συνέχεια μεταβιβάσθηκε σε δανειστή του συζύγου της προς απόσβεση της νομίμου υποθήκης του επί των κτημάτων του συζύγου της[378].

---

375. Η χήρα σύζυγος είχε το δικαίωμα, μέχρι την απόδοση της προίκας από τους κληρονόμους του συζύγου της (για την οποία απόδοση παρείχετο προθεσμία ενός μηνός), να παραμείνει στο σπίτι του και να συντηρείται από την περιουσία του. Μετά την απόδοση δε της προίκας της, όφειλε να εγκαταλείψει τον συζυγικό οίκο εντός 2 μηνών (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 31-33 όπου και λεπτομέρειες για τη διαδικασία αποδείξεως (vadimonio) και αποδόσεως της προίκας προεξασφαλισθείσης και μη).

376. Πρβλ. και πιο κάτω υπόθεση Π. Τζεφτηλικιώτη κατά Γ. Λαμπρόπουλου σημ. 378. Για την ανάλογη προστασία που παρείχαν στη γυναίκα οι διατάξεις του βυζαντινού και μεταβυζαντινού δικαίου μέσω του θεσμού της νομίμου σιωπηράς υποθήκης επί του συνόλου της περιουσίας του άνδρα βλ. C. 5, 13· Β. 29.1.119· Ν. 3 Κωνσταντίνου του Δούκα, JGR, III, Coll. IV, σ. 325· Εξάβιβλος, III, V, 41· Μαλαξός, Κεφ. ΦΜ΄· Μολδαβικός Κώδικας § 1646. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικά Μ α ρ ι δ ά κ η, Αστικόν Δίκαιον § 31, σ. 172 επ.

377. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, 19, έγγραφο της 3/11/1802, φ. 26r. Για την υπόθεση αυτή βλ. επίσης πιο πάνω § XIV, Α, 2. Πρόκειται για επιστολή που η Διοίκηση Πρεβέζης απευθύνει στον Εκλαμπρότατο Ρώκο Δετζόρτζη ("Δελεγάτο" Λευκάδας, από το βενετ. delegato, εντεταλμένος, εξοχώτατος), ζητώντας τη συνδρομή του στην επίλυση της υποθέσεως προς το συμφέρον της προσφεύγουσας Δημήτρως Τζιρογιάννη. Για το ζήτημα της παραπομπής εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων μεταξύ κατοίκων της "συμπολιτείας" και Επτανησίων υπηκόων στις αρμόδιες αρχές της Επτανήσου Πολιτείας βλ. και πιο πάνω § VII.

378. Η υπόθεση έχει αναλυτικότερα ως εξής: Η προσφεύγουσα (Δ. Τζιρογιάννη), κάτοικος Πρεβέζης και χήρα του αποβιώσαντος Αναγνώστη Προσαλέντη που καταγόταν από το χωριό Εξοή της Λευκάδας διεκδικεί την κινητή προικώα της περιουσία η οποία, κατά την περίοδο της "αναρχίας", εκλάπη στην Εξοή από τους Γεράσιμο Αλιφουντζάτο Ζισάνο και Αναστάση Πάλμο, κατοίκους του νησιού αυτού. Όπως ειδικότερα εξιστορείται στο έγγραφο, η προσφεύγουσα την εποχή της καταστροφής της Πρέβεζας (κατά πάσα πιθανότητα γίνεται εδώ αναφορά στο ιστορικό γεγονός της καταλήψεως (*"χαλασμοῦ"*) της Πρέβεζας από τα

Την κλαπείσα κινητή προικώα της περιουσία, λόγω της τότε επικρατούσης καταστάσεως αναρχίας[379], δεν μπόρεσε αυτή να διεκδικήσει εγκαίρως. Ήδη όμως μετά την αποκατάσταση της νομιμότητας στην περιοχή, προσέφυγε στην διοίκηση Πρεβέζης ζητώντας τη μεσολάβησή της προς τις δικαστικές αρχές του νησιού της Λευκάδας, όπου είχε κλαπεί η περιουσία της, για να απονεμηθεί στην περίπτωσή της το δίκαιο[380]. Με τη σειρά της η Διοίκηση Πρεβέζης απευθύνεται πλέον προς τον Ρώκο Δε Τζώρτζη, ως αντιπρόσωπο του νησιού της Λευκάδας στη Επτανησιακή Γερουσία κατά το έτος 1802[381], και επικαλείται την ισχυρή του προστασία για την επιστροφή των κλοπιμαίων δεδομένου ότι, όπως σχετικά αναφέρεται, *"ἀδίκως καὶ δυναστικῶς τῆς ἥρπαξαν "*.

Ανάλογος με τα ανωτέρω είναι και ο όλος διακανονισμός εξοφλήσεως των χρεών αποβιώσαντος συζύγου προς τον δανειστή του, ο οποίος διενεργείται σε υπόθεση που απασχόλησε την διοίκηση και τα δικαστήρια Πρεβέζης (αλλά και άλλους φορείς, όπως ο βοεβόδας και ο Πανιερότατος Άρτης) κατά το έτος 1802[382]. Στην

στρατεύματα του Αλή πασά στις 12/10/1798· για την υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με το ιστορικό γεγονός του "χαλασμού" της Πρέβεζας βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Κινητοποιήσεις σ. 308 σημ. 11), κατέφυγε στο χωριό του συζύγου της, την Εξοή και παρέδωσε την προίκα της για φύλαξη στο σπίτι κάποιου Αναγνώστη Μηχογκούστη. Ο σύζυγός της είχε εκποιήσει στο παρελθόν ένα ακίνητο στον Γ. Αλιφουντζάτο, πλήν όμως, όπως συνάγεται εμμέσως από το περιεχόμενο του εγγράφου, πριν από την μεταβίβαση ττου εκποιηθέντος ακινήτου στον αγοραστή, ένας δανειστής του πωλητή (ο Αναστάσης Πάλμος) είχε προλάβει να εγγράψει το δάνειό του παρουσιάζοντας τον πιστωτικό του τίτλο στο δημόσιο βιβλίο της "προτερότητος" (για το ζήτημα αυτό βλ. πιο πάνω § XIV A, 2). Φοβούμενος λοιπόν ο Αλιφουντζάτος ότι ο Πάλμος θα διεκδικούσε απ' αυτόν, ως τρίτο κάτοχο, το ακίνητο, όπως είχε κάθε νόμιμο δικαίωμα, επωφελήθηκε κάποια στιγμή από την απουσία του Μηχογκούστη από το σπίτι του και έκλεψε την προίκα ασκώντας βίας και απειλές στις γυναίκες που βρίσκονταν στο σπίτι. Την περιουσία δε αυτή παρέδωσε στον Πάλμο για την απόσβεση της γενικής, νόμιμης και προτιμωμένης υποθήκης του που βάρυνε το ακίνητο.

379. Ως περίοδος "αναρχίας" μνημονεύεται η περίοδος μεταξύ των ετών 1799 έως 1802, η οποία στιγματίσθηκε από τις έντονες κοινωνικοπολιτικές αναταραχές στην περιοχή. Για το ζήτημα βλ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α, Ποινική δικαιοσύνη, σ. 312-315.

380. Για τη διαδικασία αυτή βλ. πιο πάνω VI.

381. Ο Ρώκος Δε Τζώρτζης αποτέλεσε μέλος της προσωρινής Δημοκρατικής Κυβερνήσεως Λευκάδας της 7ης/18ης-7-1797 και στη συνέχεια μέλος της τριμελούς επιτροπής που ανέλαβε την σύνταξη του Οργανισμού του εν λόγω σώματος. Το έτος 1798 ως αντιπρόσωπος της Λευκάδας στην Κέρκυρα υπέβαλε υπόμνημα στο Νέο Διοικητή των Ιονίων Νήσων Κομεϋρά για τα ζητήματα της νήσου. Το έτος 1799 εξελέγη από τον Ουσακώφ αντιπρόσωπος της Λευκάδας στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση (Γερουσία). Τέλος το έτος 1810 αποτέλεσε μέλος της προσωρινής Κυβέρνησης Λευκάδας (Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία Λευκάδος, τ. Β΄, σ. 18, 19, 31, 48, 50, 54, 57, 75. 81, 234).

382. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 19, έγγραφο της 13/7/1802, φ. 10ν σε συνδυασμό με

υπόθεση αυτή που αφορούσε την εξόφληση των χρεών του αποβιώσαντος συζύγου και πατέρα των δύο εναγομένων προς τον ενάγοντα ιερέα, ο ενάγων προέβη αρχικά στη συνομολόγηση δικαστικού συμβιβασμού με τις αντιδίκους του. Σύμφωνα με τον συμβιβασμό αυτό, η αξία της περιουσίας του αποβιώσαντος οφειλέτη επρόκειτο να εκτιμηθεί με ακρίβεια από ειδικούς εκτιμητές και στη συνέχεια θα περιήρχετο στον ιερέα προς εξόφληση των χρεών, αφού όμως προηγουμένως απεδίδετο στη σύζυγο του οφειλέτη το ισόποσο της προίκας της. Ο όλος διακανονισμός της εξοφλήσεως του χρέους συμφωνεί με τα ισχύοντα στο ενετικό δίκαιο με βάση τις διατάξεις του οποίου (S t a t u t a V e n e t a, Κεφ. 34, Βιβλίο 1), εφ' όσον είχε συνταχθεί γαμικό συμβόλαιο, η γυναίκα είχε νόμιμη, σιωπηρή, γενική και προτιμώμενη υποθήκη επί της περιουσίας του ανδρός για εξασφάλιση της προίκας της και των παραφέρνων η ισχύς και τα αποτέλεσματα της οποίας άρχιζαν από την ημέρα του γάμου[383].

Μία υπόθεση αντιδικίας που αφορά στην εγκυρότητα της πράξεως του *"βαδιμονίου"*[384] που εξέδωσε το Δικανικό Κριτήριο Πρώτης Αγωγής απασχόλησε το "κονκλάβε"[385] της πόλεως Πρεβέζης το έτος 1803[386]. Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τους ενετικούς νόμους[387], μετά τον θάνατο του άνδρα ή σε περίπτωση διαλύσεως του γάμου από άλλη αιτία, απεδίδετο στη γυναίκα ή σε αυτούς που την εκπροσωπούσαν η προίκα. Για την απόδοσή της έπρεπε αυτή να αποδειχθεί ενώπιον δικαστηρίου με έναν από τους ακόλουθους τρείς τρόπους, δηλαδή ή α) με γαμικό συμβόλαιο, ή β) με έγγραφη ομολογία του άνδρα που σημειωνόταν στο βιβλίο υποθηκών ή γ) με μαρτυρικές καταθέσεις. Η σχετική πράξη που εξέδιδε το δικαστήριο και με την

έγγραφο της 17/7/1802, φ. 12ν. Αντίδικοι στη συγκεκριμένη υπόθεση ήσαν ο ιερέας Π. Τζεφτηλικιώτης κατά της αδελφής του και της ανηψιάς του, ως καθολικών διαδόχων του αποβιώσαντος σε κατάσταση χρεωκοπίας οφειλέτη του Γ. Λαμπροπούλου. Για την υπόθεση αυτή βλ. και πιο πάνω § VI, Β.

383. F e r r o, Dizionario, λ. Ipoteca· M a n í n, Νομοθεσία Ενετών, σ. 28-29· Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 22, 38· ΙΠΚ, άρθρο 448· Κοινοβουλευτικός Νόμος της 27/51828· για τις ανάλογες ρυθμίσεις του βυζαντινορωμαϊκού και του μεταβυζαντινού δικαίου δικαίου βλ. M a ρ ι δ ά κ η, Αστικόν Δίκαιον, § 31· M ά τ σ η, Οικογενειακόν Δίκαιον, σ. 102-106· Ε. Π α π α γ ι ά ν ν η, Η νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου, I (Ενοχικό-Εμπράγματο δίκαιο), *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte-Athener Reihe*, Αθήνα 1992, σ. 197 και Τ η ς ι δ ί α ς, Νομολογία II, σ. 99.

384. *"΄ἄττα βαδιμονιάλ"*, από το ιταλ. vadimonio, πράξη εξασφαλίσεως της προίκας.

385. Για το διοικητικό αυτό όργανο και τις αρμοδιότητές του στον τομέα απονομής της δικαιοσύνης βλ. παραπάνω § VI, Α.

386. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ, 20, έγγραφο της της 10/8/1803, φ. 31r.

387. S t a t u t a V e n e t a, Βιβλίο Δ΄, Κεφ. 34.

οποία κηρυσσόταν η προίκα ως αποδεδειγμένη λεγόταν vadimonio[388]. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, ο ερήμην δικασθείς κατά την πρωτόδικο δίκη διάδικος[389] άσκησε έφεση ενώπιον του "Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε" Πρεβέζης, παράλληλα δε υπέβαλε αναφορά για κακοδικία κατά του καγκελαρίου του δικαστηρίου Αθ. Βλάχου. Στην αναφορά του αυτή που απηύθυνε προς τον βοεβόδα της περιοχής Αμπντουλάχ Μπέη προσέβαλε, μεταξύ άλλων, και την πράξη του "βαδιμονίου" που εξέδωσε ο καγκελάριος του Δικανικού Δικαστηρίου Πρώτης Αγωγής Αθανάσιος Βλάχος. Κατόπιν αυτών το κονκλάβε της πόλεως αποφάσισε ομοφώνως να ανασταλεί (*"νὰ σοσπενδερεστῇ*[390] *ἕως τόσον κάθε προσεκουτζηόν*[391] *εἰς τὰ αὐτὰ ἅττα")* η εκτέλεση του "βαδιμονίου" μέχρι να εκδοθεί η τελεσίδικη απόφαση του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου επί της υποθέσεως με την οποία και επρόκειτο να κριθεί η νομιμότητα της πράξεως αυτής (*"νὰ εἰσέλθουν ἐξ ὀφίτζιο εἰς τὴν ἡλίωσιν ἢ εἰς τὴν κονφερματζηόν τῶν αὐτῶν ἅττων"*)[392].

Γ. Κληρονομικό δίκαιο

Διανομή οικογενειακής περιουσίας

Στις διατάξεις των Ενετικών Στατούτων που ρύθμιζαν το ζήτημα της διανομής οικογενειακής περιουσίας (της περιουσίας του αποβιώσαντος ιερέως Βασίλη Στανέλου) αναφέρεται μία υπόθεση που εκδικάζεται από το εφετείο Πάργας το έτος 1805[393]. Σύμφωνα ειδικότερα με τις διατάξεις του ενετικού δικαίου, στις οποίες προφανώς αναφέρεται ο εκκαλών, μετά τον θάνατο του πατέρα, η πατρική κληρονομία τελούσε σε κατάσταση *"ἀδελφικῆς κοινωνίας"* μεταξύ των αρρένων αδελφών του θανόντος και των γιών των προαποβιωσάντων αρρένων αδελφών του, μέχρις ότου επέλθει η διανομή της περιουσίας[394]. Την ύπαρξη "αδελφικής κοινωνίας" επί

---

388. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 31 επ. όπου και η διαδικασία πληρωμής της προίκας που ακολουθούσε την πράξη του "βαδιμονίου".

389. Αντίδικοι στην πρωτόδικη δίκη ήσαν ο Πάνος Κομινιώτης κατά της συζύγου του Νικολάου Φώτου. Το πρωτοδικείο εξέδωσε, ερήμην του Κομινιώτη, απόφαση υπέρ της αντιδίκου του.

390. Από το ιταλ. sospendere, αναστέλλω.

391. Από το ιταλ. prosecuzione (ή proseguimento) di atti cauzionali, εξακολούθηση ασφαλιστικών μέτρων (Β λ α ν τ ή – Ο ι κ ο ν ο μ ί δ η, Λεξικόν, σ. 167).

392. Όπως δε σχετικά αναφέρεται στο έγγραφο, από την απόφαση αυτή του εφετείου θα εξαρτηθεί και το ζήτημα της αποδόσεως ευθυνών στον καγκελάριο του δικαστηρίου (*"δίδοντας τὴν πρέπουσαν παιδίαν ὅτινος φανιστῇ πταίστης εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν"*).

393. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Αποφάσεις, αριθ. **14**. Βλ. και Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Σχολιασμός, σ. 142-143.

394. Η "αδελφική κοινωνία" ή "κοινότητα" (fraterna compagnia) αποτέλεσε έναν ιδιαί-

της περιουσίας του θείου του, μετά τον θάνατό του, ρητώς επικαλείται στη συγκεκριμένη υπόθεση ένας ανηψιός του αποβιώσαντος[395]. Η διανομή της περιουσίας, η οποία έθετε τέλος στην κατάσταση της συγκυριότητας των επικοίνων πραγμάτων μεταξύ των συγγενών του αποβιώσαντος, επήρχετο κατά το ενετικό δίκαιο με δύο τρόπους: είτε α) δι' εκδόσεως δικαστικής αποφάσεως του αρμοδίου ειδικού δικαστηρίου, είτε β) σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των συγγενών, δια διαιτησίας. Στην προκειμένη περίπτωση, είχε προφανώς υπάρξει διαφωνία μεταξύ των συγγενών του αποβιώσαντος (Βασιλείου Στανέλου) και για τον λόγο αυτό η διανομή της περιουσίας του ανατέθηκε σε αιρετούς κριτές. Με την αιρετοκρισιακή δε απόφαση, η οποία καταχωρήθηκε σε σχετικό συμβολαιογραφικό έγγραφο[396], παραχωρήθηκε στον εκκα-

---

τερο οικογενειακό θεσμό των μεσαιωνικών χρόνων που χαρακτηρίζεται από τη συγκατοίκηση των οικογενειών των αδελφών του θανόντος ή την από κοινού νομή των κληρονομικών ακινήτων και την "εις ολόκληρον" συλλογική ευθύνη των μελών δεδομένου ότι η κληρονομική περιουσία αποτελεί ενιαίο περιουσιακό σύνολο με κοινό οικονομικό σκοπό. Απαντάται σε διάφορες περιοχές της μεσογειακής Ευρώπης (Γαλλία, Φλωρεντία, Κορσική, Βενετία αλλά και Νάξος, Σίφνος, Κέρκυρα του 16ου αιώνα) όπου διακρίνουμε τη σαφή επιρροή του ιταλικού ή βενετικού δικαίου. Για το θέμα αυτό βλ. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 65-67· Γ. Β ι σ β ί ζ η, "Ναξιακά νοταριακά έγγραφα των τελευταίων χρόνων του Δουκάτου του Αιγαίου (1538-1577)", *ΕΚΕΙΕΔ 4*, Αθήναι 1951, σ. 146 σημ. 1· Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Σίφνος, σ. 294· P. L a s l e t t, "La famille et le ménage:approches historiques", *Annales, 'Economies, Sociétés, Civilisations, 27 (1972)*, σ. 852· M. M a r o p o u l o u, "Le droit successoral du Zagori (XVIIIe-XIXe siècles): un example d' articulation entre coutume, droit coutumier et pratiques sociales", *Droit et Cultures, 20 (1990)*, σ. 59· Μ. Κ ο υ ρ ο ύ κ λ η, "Γενιά, προίκα και κληρονομιά. Η περίπτωση της Επίσκεψης στην Κέρκυρα", στον τόμο *"Οικογένεια και περιουσία στην Ελλάδα και την Κύπρο"*, Αθήνα 1994, σ. 81· Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η – Ρ ο δ ο λ ά κ η – Κ α ρ α μ π ο ύ λ α, Πράξεις Φ. Κατωιμέρη, αριθ. 21, 79, 83 κ. ά.

395. Στιχ. 8-10, *"Ἔλαβε ...διὰ ρεφάρισμα τοῦ μεριδίου του ὡς ἀδελφοῦ τῆς ἀδελφότητος εἰς τὴν μοιρασίαν τῶν ἀγαθῶν τοῦ ποτὲ παπα-Βασίλη Στανέλου θείου του"*.

396. Όπως προκύπτει από τις διατάξεις περί *"Καθηκόντων Νοταρίων και Νοταρικών πράξεων"* που κατεγράφησαν το 1748 στο βιβλίο καταχωρίσεως πράξεων του Γ. Ανεμογιάννη, νοταρίου Παξών, τα συνυποσχετικά (*"κομπρομέσα"*), δηλαδή οι συμβάσεις εκλογής αιρετών κριτών, οι οποίες υποχρεωτικά προηγούνταν των αιρετοκρισιακών αποφάσεων, περιβάλλονταν κατά κανόνα τον τύπο της νοταριακής πράξεως (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ. 425, σ. 310 υπό στοιχείο ε΄· Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Αιρετοκρισία, σ. 414). Το ίδιο ίσχυε και για *"τὲς ἀρμπιτράριες ἀπόφασες"* (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ. 79, 95, 161, 167, 177, 202, 289, 361, 365, 416, 595), τις *'εξετίμωσες"* (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ. 114, 116, 142, 148, 149 κ. ά) καθώς και τις *"ἀπομοιρασιές"* (Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Παξοί, αριθ. 7, 32, 36, 72, 91, 130 κ. ά) όπου μάλιστα τα σχετικά συμβόλαια συντάσσονταν υποχρεωτικώς παρουσία δύο μαρτύρων, προφανώς για λόγους ασφαλείας των ενδιαφερομένων μερών. Δεν γνωρίζω όμως εάν σε περίπτωση διανομής ακίνητης ιδιοκτησίας δια αιρετοκρισιακής αποφάσεως η σύνταξη νοταριακού συμβολαίου αποτελούσε συστατικό τύπο της αποφάσεως, οπότε η μη

λούντα ανηψιό του αποβιώσαντος το επίδικο κτήμα σε αντάλλαγμα για το μερίδιό του ως ανηψιού επί της διανεμηθείσας περιουσίας, η οποία κατά συνέπεια διανεμήθηκε μεταξύ των λοιπών συγγενών[397]. Ωστόσο η αιρετοκρισιακή αυτή απόφαση δεν θα πρέπει να έγινε αποδεκτή από τους ενδιαφερόμενους, για τον λόγο δε αυτό κάποιοι από τους συγγενείς άσκησαν αγωγή ενώπιον του Δικανικού Κριτηρίου Πρώτης Αγωγής το οποίο τη μεταρρύθμισε εν μέρει, κατά το μέρος που όριζε την ανταλλαγή του μεριδίου του εκκαλούντος με το επίδικο ακίνητο, και διέταξε την έξωση (αποβολή) αυτού από το εν λόγω ακίνητο. Τελικώς δε το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Πάργας επικύρωσε την απόφαση του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου υπό τον όρο της αποζημιώσεως του εκκαλούντος για την αποβολή του από το επίδικο.

XV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η διεξοδική έρευνα των περιπτώσεων απονομής αστικού δικαίου καθώς και των επί μέρους δικονομικών ζητημάτων που ανέκυπταν κατά την επίλυση αστικών διαφορών στην περιοχή της"συμπολιτείας" κατά την περίοδο 1800-1806, καταδεικνύει την έντονη νομική συνάφεια μεταξύ της Επτανήσου Πολιτείας και των τριών ηπειρωτικών πόλεων της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας, όσον αφορά τόσο στη οργάνωση και διοίκηση των δικαστηρίων, όσο και στη νομοθεσία καθώς και στο εν γένει σύστημα απονομής της αστικής δικαιοσύνης. Όπως δε ειδικότερα προέκυψε από το διαθέσιμο διοικητικό και δικαστικό αρχειακό υλικό των Πολιτειών της Πάργας και Πρέβεζας, ο τομέας απονομής αστικής δικαιοσύνης αν και φέρει ακόμα, κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, έντονη τη σφραγίδα της μακρόχρονης ενετικής κυριαρχίας, αρχίζει πλέον σταδιακά να φιλελευθεροποιείται, όσον αφορά ορισμένες επί μέρους ρυθμίσεις, με βάση τις συνταγματικές αρχές που έθεταν οι ισχυρές δυνάμεις της εποχής (Ρωσία, Αγγλία, Γαλλία).

σύνταξή του σήμαινε την ακυρότητά της. Σύμφωνα με τη διαταγή του Προβλέπτου Niccolo Erizzo του έτους 1632, που περιείχε σημαντικότατες διατάξεις σχετικές με το λειτούργημα του νοταρίου, οι εκποιήσεις ακινήτων έπρεπε, επί ποινή ακυρότητας, να περιβληθούν τον τύπο της νοταριακής πράξεως (Σ ι φ ω ν ι ού – Κ α ρ ά π α, Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Τ ρ ω ϊ ά ν ο υ, Νοταριακό Αρχείο, σ. 44). Κατά μία πάντως άποψη, με τη διανομή δεν γινόταν μεταβίβαση ακίνητης ιδιοκτησίας, αλλά ο καθένας από τους συγκοινωνούς ελάμβανε ελεύθερη την μερίδα που του ανήκε. Για τον λόγο άλλωστε αυτό η διανομή δεν υπέκειτο σε μεταγραφή, όπως οι λοιπές μεταβιβάσεις ακινήτου ιδιοκτησίας (Σ κ α λ τ σ ο ύ ν η, Μελέται, σ. 25).

397. Τα επίκοινα πράγματα ανήκαν στους μεν αδελφούς του αποβιώσαντος, κατά κεφαλάς, στους δε γιούς προαποβιωσάντων αδελφών, κατά ρίζας (Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 66).

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ

Περί της απονομής και οργάνωσης της ποινικής δικαιοσύνης στις περιοχές της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" και των Ιονίων Νήσων με αφορμή μια απόφαση του Εφετείου Πάργας των αρχών του 19ου αιώνα

I. ΓΕΝΙΚΑ, II. ΕΝΕΤΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ (εφαρμοσθέν δίκαιο), III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ (Α. Περιοχή Επτανήσου, Β. Περιοχή της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου"), IV. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ 11/12/1803 ΤΟΥ ΕΦΕΤΕΙΟΥ ΠΑΡΓΑΣ ΕΠΙ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑΣ.

I. ΓΕΝΙΚΑ

Η περιοχή της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου"[1] ως ηπειρωτικό εξάρτημα των Ιονίων Νήσων υπήρξε ανέκαθεν μαζί με τα Ιόνια αντικείμενο διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις εκάστοτε κυρίαρχες δυνάμεις λόγω της στρατηγικής τους θέσης στη Μεσόγειο. Με τη Συνθήκη του Καμποφόρμιο (17 Οκτ. 1797) τόσο τα Ιόνια Νησιά όσο και οι πόλεις της ηπειρωτικής και ακαρνικής παραλίας παραχωρήθηκαν στον Μ. Ναπολέοντα μετά από μακρά περίοδο βενετικής κυριαρχίας[2]. Με τη σύντομη

---

1. Βλ. Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Η Συνθήκη της Πρέβεζας (25 Δεκ. 1800) και η Απήχησή της στα 1828, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά τ. 5ος 1996 (Μνήμη Λέανδρου Βρανούση) (Ανάτυπο)*, Αθήνα 1996, σ. 403 § 1 (στη συνέχεια: Συνθήκη): "Ο όρος "Ακρωτήριο" απέδιδε το "Continente", με το οποίο οι Βενετοί χαρακτήριζαν τήν Ηπειρωτική και στερεοελλαδίτικη παραλία και κυρίως τις κτήσεις Βουθρωτό, Πάργα, Πρέβεζα και Βόνιτσα σε αντιδιαστολή με τις νησιώτικές τους κτήσεις στο Ιόνιο. Η μετάφραση του όρου ήπειρος, στεριά δημιουργεί σύγχυση με τα σημερινά γεωγραφικά διαμερίσματα της Ηπείρου και της Στερεάς ενώ ο όρος "Continente" περιελάμβανε την παραλιακή λωρίδα και των δύο διαμερισμάτων".

2. Η προσάρτηση των νησιών του Ιονίου στον αποικιακό κορμό της Βενετίας απετέλεσε στόχο της βενετικής πολιτικής μετά την ήττα της στη Δαλματία και την απώλεια της Ραγούζας (1538). Η Βενετική κυριαρχία εγκαθιδρύθηκε στα νησιά διαδοχικά, άλλοτε με συγκατάνευση του πληθυσμού και άλλοτε με πόλεμο. Η Κέρκυρα, μετά την κατοχή των Ανδεγαυών της Νεαπόλεως, που κράτησε σχεδόν ένα αιώνα, έγινε με πρωτοβουλία των κατοίκων της βενετική κτήση το 1386. Η Ζάκυνθος, η Κεφαλλονιά και η Ιθάκη υπήχθησαν οριστικά

εκεί παρουσία τους οι Γάλλοι[3], – η οποία παύει με τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης (21 Μαρτίου 1800)[4], όπου Ρώσοι, Τούρκοι και Βρετανοί ορίζουν τα Ιόνια ως "Πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νήσων" κάτω από την επικυριαρχία και προστασία της Πύλης, – έδωσαν μία πνοή ελευθερίας στα νησιά με την κατάλυση του αριστοκρατικού Πολιτεύματος, που είχαν επί αιώνες επιβάλλει οι Βενετοί και την εγκαθίδρυση του πρώτου δημοκρατικού Πολιτεύματος στη περιοχή.

Ηδη με επιστολή που έστειλαν οι αρχηγοί των σύμμαχων στόλων προς τους "*εγκατοίκους της Πάργας και των πλησίον εκεί*" και πριν ακόμα από την συνομολόγηση των συνθηκών, διαφαίνεται ότι το καθεστώς της Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου θα είναι ανάλογο προς το καθεστώς της Ιονίου Πολιτείας και τα ισχύοντα στα νησιά θα εφαρμόζονταν κατ' αναλογία στις προνομιακές αυτές περιοχές[5]. Σε

στη Βενετία το 1485 η πρώτη, το 1500 η δεύτερη και το 1503 η τρίτη. Στα Κύθηρα οι Βενετοί έλεγχαν την κατάσταση ήδη από το 1364, ενώ αντίθετα στη Λευκάδα (Αγία Μαύρα) η Βενετοκρατία άρχισε ουσιαστικά από το 1699. (Βλ. Χ ρ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, Επτάνησα, Ι.Ε.Ε. τ. Ι΄, Αθήνα 1974 σ. 215-228 [στη συνέχεια: Επτάνησα]).

3. Στο Τίλσιτ (8 Ιουλίου 1807) τα Ιόνια παραχωρούνται ξανά από τους Ρώσους στους Γάλλους και αρχίζει η περίοδος της δεύτερης Γαλλικής Κατοχής, η οποία λήγει με την υπογραφή της ανακωχής (14 Απριλίου 1814) ανάμεσα σε Γάλλους και Βρετανούς και την παράδοση της Κέρκυρας (26 Ιουνίου 1814) στους Βρετανούς.

4. Το κείμενο της Συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως δημοσίευσε ο Π. Χ ι ώ τ η ς [Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων, τ. Γ΄, Κέρκυρα 1863, σ. 748-753 (στη συνέχεια: Ιστορικά Απομνημονεύματα] και ο Κ. Μ α χ α ί ρ α ς [Πολιτική και Διπλωματική Ιστορία της Λευκάδος (1797-1810), τ. 1 Αθήνα 1954, σ. 227 επ. Το κείμενο σε ιταλική μετάφραση δημοσίευσε αφενός ο Ε. Ζ α μ π έ λ η ς (L' augusta Convezione delli XXI Marzo MDCCC e pezzi autentici ad essa relativi, Traduzione dal Francese. Nella Publica Stamperia di Corfu, L'anno MDCCCI, σ. 3-14), αφετέρου περιλήφθηκε στη συλλογή Le tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) delle sette isole Ionie ed i relativi documenti con l' aggiunta dei due progetti di costituzione del 1802 e 1806 e delle modificazioni e riforme alla costituzione del. 1817, Κέρκυρα 1849.

5. Ε. Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή εἰς τὴν Ἱστορίαν Πρεβέζης καὶ Πάργας (1798-1802), *Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, τ. 11 (1956) σ. 67 Επιστολή 5 (Κ, 8α, 18) της 19ης Νοεμβρίου 1798 (στη συνέχεια: Συμβολή): "'*Από τὸν ἀρχηγὸν τῆς ρωσικῆς φλότας ὁμοῦ μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου τῆς ὀθωμανικῆς πόρτας πρὸς τοὺς ἐγκατοίκους τῆς Πάργας καὶ τῶν πλησίον ἐκεῖ ὁποῦ νὰ λάβετε τὰ ἴδια προνόμια καὶ διοίκησες καθὼς ὠφελοῦνται ἐλευθέρως καὶ αἱ ἐπίλοιποι νῆσοι ἕως νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ κοινὴ ἀπόφασις ἀπὸ τοὺς συμμάχους βασιλεῖς μας*". – Πρβλ. Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές της Ιστορίας της Πρέβεζας (υπό εκτύπωση), Αρχείο Μητροπόλεως Πρεβέζης, ΑΜΠ 21 (Βιβλίο Διοικήσεως), έγγραφο της Προεδρίας της Διοικήσεως Πρεβέζης της 2ας Μαΐου 1806 φ. 29ν (στη συνέχεια Πηγές): *Κατὰ τὸ σύστημα τῆς Διοικήσεως ἡ δήκη τῶν κρητιρίων εἶναι ἀνάλογες εἰς τὲς τάξες, καὶ μέθοδες τῆς ἑπτανήσου ρεπούμπλικας*. – Πρβλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19 (Επιστολάριο) επιστολή της Διοικήσεως Πρεβέζης προς τον Πρύτανη της Αγίας Μαύρας της 23ης Ιουλίου 1802 φ. 13r, όπου τονίζεται η ανάγκη συμπόρευσης της Συμπολιτείας του

αντίθεση με τα Ιόνια νησιά, που θα τελούσαν σύμφωνα με τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης κάτω από την επικυριαρχία και την προστασία της Υψηλής Πύλης, οι περιοχές του Βουθρωτού, της Πάργας, της Πρέβεζας και της Βόνιτσας, οι πόλεις της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" ενσωματώθηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία κατόπιν παραχώρησης ειδικών προνομίων στους κατοίκους της περιοχής. Τα προνόμια του πληθυσμού των πρώην Βενετικών κτήσεων της ηπειρωτικής και στερεοελλαδικής παραλίας, η βάση δηλαδή της νομοθεσίας των νέων κτήσεων του σουλτάνου, διατυπώθηκαν στη "Συνθήκη της Πρέβεζας"[6].

Το δεύτερο άρθρο της συνθήκης της Πρέβεζας (25 Δεκ. 1800)[7] όριζε, ότι στην

Ακρωτηρίου με την Ιόνιο Πολιτεία, όπως ταιριάζει σε ένα γένος και μία επικράτεια "*νά βοηθούμεθα εἰς ταῖς χρείαις μας, διά νά σηντηρῆται τοιούτω τρόπως ἡ ἐπάλληλος συγκινωνία, καί συμπολίτευσις, καί ἡ δύναμις, καί ἐνέργεια της Πραγματείας ὁποῦ εἶναι ἡ ψυχή κάθε γένους, καί ἐπικρατείας*".

6. Το κείμενο της Συνθήκης της Πρέβεζας δημοσιεύθηκε από την Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη σ. 437.

7. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, άρθρον βον, σ. 437: *Οἱ Νόμοι, καί ἡ Δικασία τῆς Δικανικῆς καί Ἐγκληματικῆς Διοικήσεως θέλουσιν εἶσθε ἀνάλογοι μέ ἐκείνους τῆς Ἑπτανήσου Ρεβούβλικας, ὄντας αὐτοί σύμφωνοι μέ τούς βενέτικους, καί μέ τά ἤθη, καί συνηθείας τῶν ἄνωθεν τόπων.* – Πρβλ. Επιστολή της Διοικήσεως Πρεβέζης 25 Φεβρουαρίου 1806 προς τον πρύτανιν Κεφαλληνίας (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 21, 25 Φεβρουαρίου 1806): *"οι νόμοι τοῦ Κοντινέντε και τῆς Ρεπούμπλικας εἶναι οἱ αὐτοί καί εἰς ἄλλο δεν διαφέρουσιν εἰ μή εἰς τήν μέθοδον τῆς δικασίας των, ὅπου τοῦτοι εἶναισυντομώτεροι καί ἁπλώτεροι καί δέν διαιωνίζουσι τάς διαφοράς*". Όσον αφορά το ζήτημα της διαδικασίας, ήδη την περίοδο της Ενετοκρατίας η ενετική κρατική μηχανή εφιστούσε την προσοχή των τοπικών κυβερνητών στην γρήγορη εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων (βλ. F. T h i r i e t, La Romanie Venitienne au Moyen age, Paris 1959 σ. 235). – Το διαθέσιμο αρχειακό υλικό βρίθει παραινέσεων που απευθύνονται από την Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης προς τα Εγκληματικά Κριτήρια, όσον αφορά στην γρήγορη και ακριβοδίκαιη επίλυση των ποινικών υποθέσεων με απώτερο σκοπό τον περιορισμό των καταχρήσεων εκ μέρους των δικαστικών λειτουργών και την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Σε περίπτωση εμπρησμού (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19, 13 Σεπτεμβρίου 1802 φ. 21r.): *Προτρέπομεν λοιπόν τόν ζηλόν σας, νά διαλάβῃ τήναὐτήν ἐγκληματικήν ἔρευναν, καί νά καταβάλλῃ πάντα κόπον καί πάσαν φροντίδα διά τήν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας ἐξετάζοντας μέ ἀκρίβειαν καί φιλοδικιοσύνην τό πρᾶγμα·* σε υπόθεση φθοράς παρθένου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19, 9 Ιουλίου 1802 φ. 9v. *Μέ τό νά ἦναι καί αὐτή μία ὑπόθεσις ὁπου τῆς πρέπει ὅλη ἡ ταχύτης, καί ἐπιμέλεια διά τήν φύσιν τοῦ ἐγκλήματος, προσκαλοῦμεν τόν ζῆλον σας νά παραγγείλετε τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Δικαστυρίου σας νά ἐνασχοληθῇ εἰς αὐτή, καί νά εἰδῇ ὅσον τό σηντομότερον τήν ἔκβασιν·* σε υπόθεση φόνου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 25 Μαρτίου 1804, φ. 40v. – Πρβλ. επίσης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 25 Μαρτίου 1804 φ. 41r) : *χρεῖα εἶναι ὁτι καῖ οἱ τιμοριατου να μίν μακρένῃ από τήν Ἐποχίν τοὐ πτεσματός του ... με τάχιτα να σχιματίσι προτζέσο, καῖ χορίς τάς μεθόδους καῖ Κανόνας ὁποὐ εσινιθιζονταν, ἀλλά κατά νόμον·* αλλά και ΑΜΠ 21 (21 Νοεμβρίου 1806, φ. 48v.)

προνομιακή περιφέρεια Πρέβεζα, Βόνιτσα, Πάργα και Βουθρωτό θα ίσχυε η ποινική νομοθεσία της Επτανήσου Πολιτείας, εφόσον αυτή συμφωνούσε με το δίκαιο, που ίσχυε επί Βενετοκρατίας και με τα τοπικά ήθη και έθιμα[8]. Το άρθρο αυτό απέρρεε από την βασική διάταξη του άρθρου 8 της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης (9/21 Μαρτίου 1800), σύμφωνα με την οποία το καθεστώς, που μέχρι τότε ρύθμιζε την ποινική διαδικασία[9], θα παρέμενε αμετάβλητο στις νέες οθωμανικές κτήσεις. Με τη συνομολόγηση της Συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας στις 21 Μαρτίου 1800 και την Συνθήκη της Πρέβεζας 25 Δεκεμβρίου 1800, η οποία ολοκλήρωνε τη ρύθμιση του προνομιακού καθεστώτος των νέων σουλτανικών κτήσεων[10], η Πρέβεζα, Βόνιτσα, Πάργα και Βουθρωτό αναγνωρίσθηκαν ως πο-

---

8. Αναγνωρίζοντας η Βενετία την περίοδο της κυριαρχίας της στα Επτάνησα παλαιότερα προνόμια, υιοθετώντας θεσμούς και επιτρέποντας την τοπική αυτονομία και τη γένεση της τοπικής αριστοκρατίας, επέδειξε ευελιξία στον τρόπο διακυβέρνησης των εκατέρωθεν του Ιονίου κτήσεών της, με αποτέλεσμα να χαραχθούν πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια ανάλογα με τις συνθήκες, που επικρατούσαν σε κάθε νησί. Έτσι τα Ιόνια νησιά παρά τα κοινά σημεία, που έχουν και λόγῳ γεωγραφικής θέσης και λόγῳ κοινής μακρόχρονης ξενικής κατοχής, παρουσιάζουν ανάμεσά τους διαφορές, που αντανακλώνται στα τοπικά ήθη και έθιμα, και οφείλονται σε ιδιάζουσες τοπικές καταστάσεις (Βλ. Σ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, Επτάνησα σ. 215).

9. Ρ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20 (Βιβλίο Ψηφοφοριών), έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης της 14ης Ιουνίου 1803, φ. 24ν [: *τὰ ἄρθρα 8. 9. καὶ 10: τῆς σεβαστῆς συνθίκης 21 :Μαρτίου 1800. εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστηρίζεται ἡ πολητικήμας τύχη καὶ εἶναι περιγραμένος ὁ τρόπος τοῦ κρίνειν, καὶ δικάζειν ἐγκληματικῶς καὶ δικανικῶς, ... τὰ διορισμένα δοσίματα εἰς τὸν τρόπον καὶ μέτρα διατηριμένα εἰς τὴν ξεπεσμένην Βενέτικην ἀριστοκρατείαν.* – Πρβλ. Π. Χ ι ώ τ η ς, "Ιστορικά Απομνημονεύματα", Κέρκυρα 1863 σ. 752 (στη συνέχεια: Ιστορικά Απομνημονεύματα).

10. Η διάταξη της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης επαναλαμβάνεται με τήν ίδια γενικότητα στό φιρμάνι της 1ης Απριλίου, όπου ως γνώμονας για την απονομή της δικαιοσύνης ανάμεσα σε κατοίκους των νέων περιοχών, χριστιανούς όλους, ορίζεται ο σεβασμός των παλαιών νόμων, ηθών και εθίμων. Το δεύτερο άρθρο της Συνθήκης της Πρέβεζας διασαφηνίζει πάλι την αντίστοιχη βασική διάταξη του 8ου άρθρου της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης καθώς και την αναφορική οδηγία του χάτι χουμαγιούν (Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη σ. 423). –Το κείμενο του φιρμανιού δημοσιεύθηκε από τον Σ. Ξ ε ν ό π ο υ λ ο υ του Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς ... περιλήψεως ... Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἐν Ἀθήναις 1884 [ἀνατύπωση Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου Ἄρτας "Σκουφᾶς", Ἄρτα 1986] σ. 384-389: *"Οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν τεσσάρων τόπων" "θέλουν ἔχει ἐλευθέραν τὴν ἐνέργειαν" ... "ὁμοίως καὶ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ νόμους καὶ κρίσεις τῶν ὅ,τι λογῆς ἕως τώρα ἔφθασαν νὰ ἦναι συνηθισμένοι, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀπαραλλάκτως διὰ νὰ ἐνεργῶνται εἶναι βασιλικὴ μου ἄδεια καὶ θέλησις..., κατὰ τοὺς παλαιούς των καὶ ἀρχαίας συνηθείας των νόμους* και από Ε. Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή εἰς τὴν Ἱστορίαν Πρεβέζης καὶ Πάργας (1798-1802), *Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, τ. 11 (1956), σ. 71-76 (στη συνέχεια: Συμβολή). –

λιτείες δημοκρατικές υπό την προστασία της Πύλης και διετήρησαν κατά την επόμενη οκταετία δικαστήρια, τα οποία λειτούργησαν σύμφωνα με τους ενετικούς νόμους υπό την υψηλή εποπτεία μόνον του Οθωμανού Διοικητού[11] σε αντίθεση με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, όπου μετά την κατάλυση του βυζαντινού κράτους από τους Τούρκους ίσχυσε στούς υπόδουλους Έλληνες το ποινικό δίκαιο τών κατακτητών[12].

Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 1 Μαρτίου 1803 φ. 9ν.: *...εἰς τὰς ὑπερτάτους φιλανθρώπους διαταγὰς τοῦ Μεγαλοπρεπεστάτου Βασιλέως μας, ὁπού θέλει ἀπὸ ἄκραντου εὐμένειαν, ἀδιάσυστα, καὶ τὰ παλαιὰ προνόμοια νόμους, ἔθημα, καὶ συνηθείας μας, καὶ τὰ νέα τὰ τόσον πολύτιμα, καὶ αξιολογότερα μὲ τὰ ὁποῖα ἐπροίκισε ... τοὺς Ὑποικόους του, κεκυρομένα μὲ ἱερόν του χάτι χουμαγιούν.* – Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 14 Ιουνίου 1803 φ. 25r : *Δὲν ἠμποροῦμεν ὁμοίως νὰ προσφέρομεν τὸ βασιλικὸν φερμάνη πρώτη ἀπριλλ(ί) ου 1800: καὶ τὸ πάνσεπτον ἱερὸν χάτ σερίφ 14: τοῦ ἀκολουθούντου Μαγ(ί)ου, χωρίς νὰ ἀνακράξομεν εἰς τὰς ἐνθυμίσισμας, τὴν πλέον τερπνὴν καὶ Γλυκίαν ἀγαλλήασιν τῆς ψυχῆσμας.* –

11. Με την από 15 Ιουνίου 1802 επιστολή τους προς τον Βοεβόδα Αβδουλάχμπεη (Βλ. το κείμενο της επιστολής [έγγραφο 10 (ΓΑΚ, Κ, 8α, 24) Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Συμβολή σ. 71], ο οποίος διετέλεσε διοικητής της Συμπολιτείας από το 1800-1807, οι κάτοικοι της Πρέβεζας διαμαρτύρονται γιά τις κατά των χριστιανών βιαιοπραγίας των υπό τας διαταγάς του Αβδουλάχμπεη Τούρκων αστυνομικών. Η επιστολή περιγράφει τα ακόλουθα ποινικής φύσεως αδικήματα, που διεπράχθησαν σε βάρος χριστιανικής οικογένειας από Τούρκους αστυνομικούς 1) παραβίαση ασύλου, 2) εκφοβισμό και βιαιοπραγίες κατά των μελών της οικογένειας 3) απαγωγή και καταλήγει παρακαλώντας τον Αβδουλάχμπεη "*καὶ ἂν τινας κατηγορῆται ἢ εἶναι ὕποπτος πταίσματος, καὶ ἐγκλήματος ἡ ἐκλαμπρότης σου ἂς τὸν λαμβάνῃ εἰς τὰς χεῖρας της καὶ ἐξουσίαν της διὰ νὰ λαμβάνῃ καὶ ὑποφέρῃ τὴν τιμωρία καὶ παιδείαν ἀνταξίαν τῶν πράξεών του.*" Ο Αβδουλάχ βέης, ως διορισμένος διοικητής από την Υψηλή Πύλη των "*ἐλευθερωθέντων ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Φραντζέζων ἐπάνω εἰς τὴν ξηρὰν τεσσάρων μερῶν*", καλείται να ασκήσει δίωξη και να τιμωρήσει τους ενόχους, δηλαδή να προστατεύσει τους χριστιανούς από την άσκηση βίας των Τούρκων αστυνομικών ως υψηλός προστάτης και εκτελεστής των αποφάσεων, που αποσκοπούσαν στην εξασφάλιση της δημόσιας τάξης, ησυχίας, και ασφάλειας. Ο ρόλος του Βοεβόδα, ως εγγυητή πλέον του τοπικού πολιτεύματος και επιστάτη της ευνομίας, προκύπτει επίσης από ανάλογο έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης, όπου η Διοίκηση Πρεβέζης ζητάει την επέμβασή του, ως εκτελεστικού οργάνου, σε απόφαση που έλαβαν οι νόμιμες τοπικές αρχές (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 7 Μαγίου 1803 φ. 23ν.].

12. Στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων υπαγόταν η εκδίκαση τών εγκλημάτων, για τα οποία ενοχοποιούνταν Έλληνες. Αλλά και η εκτέλεση των καταγνωσθεισών ποινών ενέπιπτεν επίσης εξ ολοκλήρου στην αποκλειστική εξουσία του κυριάρχου (Βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Περί της Ποινικής Δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου (Βυζαντιναί τινές επιδράσεις επί το εφαρμοσθέν δίκαιον) *Ανάτυπον εκ της Επετηρίδος του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 15 (1968), Αθήνα 1972 σ. 1,2 (στη συνέχεια: Ποινική Δικαιοσύνη).

Η διατήρηση κατά την εδώ εξεταζόμενη περίοδο (1800-1807) του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, όπως αυτό διαμορφώθηκε επί Βενετοκρατίας στα Ιόνια νησιά και στην ευρύτερη περιφέρεια της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου", υπαγορεύθηκε από λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, όπως ήταν η διατήρηση της τάξης και της ευνομίας σε περιοχές, που τελούσαν υπό καθεστώς αφενός μεν τουρκικής επικυριαρχίας (Ιόνια), αφετέρου δε τουρκικής κατοχής με ταυτόχρονη παραχώρηση προνομίων ("Συμπολιτεία Ακρωτηρίου")[13]. Γεγονός πάντως αποτελεί, ότι η διατήρηση του καθεστώτος αυτού ερχόταν σε αντίθεση με τα ισχύοντα στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, όπου λόγοι κρατικής επίσης κυριαρχίας, και μάλιστα της τουρκικής, επέβαλαν η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και γενικότερα ο κολασμός του εγκλήματος να αποτελεί έργο των τουρκικών αρχών. Όπως προκύπτει από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό, το επί Ενετοκρατίας διαμορφωθέν δικαστικό σύστημα (status quo) ήταν πράγματι αποτελεσματικότατο και κατά συνέπεια αποδεκτό στη συνείδηση των αρχών[14].

Ο λόγος για τον οποίο ο νέος επικυρίαρχος στην ευρύτερη περιοχή της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" αποκλειόταν από την διαχείριση της τοπικής δικαιοσύνης, υπήρξε το γεγονός ότι η Συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως απαγόρευε την εγκατάσταση μουσουλμάνων στην περιοχή (πλήν του βοεβόδα) καθώς και την απόκτηση από αυτούς ακίνητης περιουσίας στην προνομιακή περιφέρεια[15]. Για λόγους καθαρής σκοπιμότητας, την διατήρηση δηλαδή της εσωτερικής τάξης και ασφάλειας στις

---

13. Η βενετική εξουσία γενικότερα διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι η Ενετική δημοκρατία, την περίοδο της κυριαρχίας της, βάσισε την πολιτική της στις υπερπόντιες θαλάσσιες κτήσεις της σε δύο καταρχήν αντιφατικές αρχές: τον συγκεντρωτισμό και την αναγνώριση της σχετικής αυτονομίας. Και τούτο διότι η Ενετική Δημοκρατία μοιράσθηκε με την αυτόχθονη αριστοκρατία την διαχείριση των νέων της κτήσεων, χωρίς όμως να εγκαταλείψει τελείως τη μέθοδο της συγκεντρωτικής διοικήσεως, η οποία απέβλεπε στην παράλληλη εξασφάλιση οικονομικών απολαβών. Από αυτή την άποψη οι προσδοκίες των κατοίκων των Ιονίων νήσων, τους οποίους ο τουρκικός κίνδυνος τους έσπρωξε να δεχθούν τη βενετική κυριαρχία ως αντάλλαγμα γιά την στρατιωτική προστασία και αυτονομία, που θα παρείχε η Βενετία έναντι της τουρκικής απειλής, επαληθεύθηκαν και απήλαυσαν κατά την περίοδο της ενετικής κυριαρχίας τα προνόμια ενός ευνοϊκού διοικητικού καθεστώτος.

14. Συγκεκριμένα με την από 26/11/1805 απόφαση της Προεδρίας Διοικήσεως Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, φ. 59r) ορίστηκε οι εκλογές των αρχόντων να γίνωνται όπως *"εις τον καιρόν του Βενετζιάνου ... ο κάθε νέος ἄρχωντας νὰ μπαλοτάρεται ἀπό ὅλο το κοντσέγιο, νὰ ἔχει τὰ προτερήματα ὁποῦ θέλει ὁ Νόμος, καὶ νὰ δίνῃ καὶ τὰ ἑκατόν φλορία Βενέτικα της Κάσιας,* προκειμένου να αποφεύγονται προφανώς οι συχνότατα παρατηρούμενες την περίοδο αυτή ανομίες κατά την εκλογή των αρχόντων.

15. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη 426.

περιοχές αυτές, – οι κάτοικοι των οποίων είχαν διατελέσει για πολλούς αιώνες υπήκοοι μιάς ενιαίας επικράτειας, – οι τοπικές αρχές αυτονομήθηκαν[16] από τον επικυρίαρχο στην ρύθμιση τών εσωτερικών θεμάτων και στη διαχείριση της δικαιοσύνης[17] και επιβεβαιώθηκε η ισχύς της αστικής και ποινικής νομοθεσίας του παλαιού καθεστώτος[18]. Και όσον αφορά όμως ειδικότερα την εκδίκαση αστικών διαφορών, που προέκυπταν μεταξύ χριστιανών κατοίκων της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" και μουσουλμάνων, – όπως διευκρινίζεται στο φιρμάνι της 1 Απριλίου 1800 –, αρμόδιος ήταν ο βοεβόδας[19]. Ωστόσο για τις ποινικές υποθέσεις δεν διευκρινίζεται εάν ίσχυαν οι ίδιες ρυθμίσεις. Από το γεγονός πάντως ότι δεν υπάρχουν ειδικότερες διατάξεις, που να αφορούν την επίλυση ποινικών υποθέσεων ανάμεσα σε τούρκους και ραγιάδες, συνάγομε ότι εάν αυτές οι ρυθμίσεις ίσχυσαν για τις αστικές υποθέσεις πολύ περισσότερο ταυτόσημες ρυθμίσεις θα πρέπει να ίσχυσαν για τις ποινικές υποθέσεις, δηλαδή την εκδίκαση της υπόθεσης ανελάμβανε ο βοεβόδας και σε περίπτωση αδυναμίας επιλύσεως της διαφοράς η υπόθεση παρεπέμπετο στο Καδή.

---

16. Ήδη από τα μέσα του 17 αιώνα (1665) εστάλησαν από την Κέρκυρα στην Βενετία ως πρεσβευτές κατ' εκλογήν της κοινότητας ο Μιχάλης Διγιώτης και ο Παναγιώτης Ιουστινιανός, οι οποίοι ζήτησαν από την Ενετική Γερουσία να παραδίδεται το βιβλίο των ποινικών αποφάσεων κάθε τετραετία στον Κερκυραίο Προιστάμενο της Κοινότητας καθώς επίσης να επιτραπεί να μετέχει ο "δημοτικός άρχων" τόσο στην ακροαματική διαδικασία ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου, όσο και κατά την διεξαγωγή της προανάκρισης κ.λ.π. (βλ. Α. Μ ά ρ μ ο ρ α ς Ιστορία της νήσου Κερκύρας, Κέρκυρα 1902, σ. 339). Από την πρόταση δεν συνάγεται με σαφήνεια, εάν ο δημοτικός άρχων θα μετέχει ως μέλος του δικαστηρίου η θα παρευρίσκεται απλώς ως συμβουλευτικό όργανο.

17. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης της 28ης Αυγούστου 1803 φ. 32r: *Αυτη η θεοσεβεστάτη εὐνοῖα δέν ἐχεῖ ἀντιλογίαν, διατι λάμπι ἀπό τὰ Ἱερά φιρμάνια, εἶς τὰ ὁποῖα με ὑπερμετρον ἔλεος, δίδετε τῶν ἐντοπιον οἳ Ἐξουσία, εἶς τό νὰ διοῖκούν, τὰς δικανικὰς καῖ ἐγγλιματικὰς διαφορὰς τὸν συμπολιτον τους.*

18. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη σελ 424. – Κατά πόσον βέβαια το ιδιαίτερα αυστηρό Ενετικό Ποινικό Δίκαιο (βλ. υποσ. 27) εφαρμόσθηκε κατά την εξεταζόμενη περίοδο, σαφώς τίθεται υπό αμφισβήτηση.

19. Πιο συγκεκριμένα το συγκεκριμένο φιρμάνι ή χάτι χουμαγιούν αναφέρει ότι "*κάθε εἶδους ἀγωγαί καί κληρονομικαί διαφοραί ὁμοίως καί περί ὑποστατικῶν νὰ θεωροῦνται δικαίως κατά τοὺς παλαιούς τους νόμους καί ἀρχαίαις συνηθείαις των καί ἂν ἀκολουθήση διαφορὰ κανενὸς τούρκου μὲ ραγιὰν τόπον νὰ τοὺς διακρίνῃ κατὰ τὸ δίκαιον βοεβόντας, καί ἂν συμβῇ ὁποῦ νὰ μὴν ἠμπορέσῃ νὰ τοὺς ξεχωρίσῃ, νὰ τοὺς διορίζῃ εις τον Καδῆν, ὅπου ἤθελε τύχει πλησιέστερος, και να θεωρῆται η διαφορά τους κατά το δίκαιο.*"

ΙΙ. ΕΝΕΤΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ (ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΝ ΔΙΚΑΙΟ)

Η ποινική νομοθεσία της Βενετίας είχε ως βάση την Promissione del maleficio του 1181[20], που διαδοχικά τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε στους επόμενους αιώνες (1195, 1232, 1346 και περιελήφθη κωδικοποιημένη σε μεταγενέστερες συλλογές. Σύμφωνα με τη νομοθεσία αυτή ενώ στα εγκλήματα κατά της ζωής και στις σωματικές βλάβες η διαδικασία ανάκρισης στηριζόταν σε μαρτυρικές αποδείξεις, ανεξάρτητα από το άν ο κατηγορούμενος ήταν παρών ή δικαζόταν ερήμην, στα εγκλήματα με περιουσιακό αντικείμενο ή κατά των ηθών η διαδικασία ήταν απλούστερη. Μετά την απαγγελία της κατηγορίας ο κατηγορούμενος απολογείτο ενόρκως, και αν η απολογία του παρουσίαζε κενά ή ήταν ανεπαρκής ενόψει των ενδείξεων που υπήρχαν, τότε γινόταν χρήση βασανιστηρίων χωρίς να εξετάζονται μάρτυρες[21].

---

20. Ο ποινικός νόμος Promissione del maleficio εκδόθηκε από τον διατελέσαντα δούκα της Βενετικής πολιτείας Όριο Μασραπιέρο (1178-1192). Ο ποινικός αυτός νόμος μεταρρυθμίστηκε από τον δούκα Ερρίκο Δάνδολο και δημοσιεύθηκε για δεύτερη φορά το 1195. Το 1232 εξεδόθη εκ νέου από τον δούκα Ιάκωβο Θεόπουλο. Επί των δουκών Λαυρεντίου Θεουπόλου, Ιωάννη Δανδόλου και Πέτρου Γαρδενίγου ιδίως δε επί Φραγίσκου και Ανδρέα Δανδόλου προστέθηκαν διορθώσεις στους ποινικούς νόμους, που εξεδόθησαν από τον Ανδρέα Δάνδολο στις 26 Νοεμβρίου 1346. Αργότερα δημοσιεύθηκαν δύο ακόμα συλλογές ποινικών νόμων: Οι ποινικοί νόμοι (Leggi criminali) και οι ποινικές και αστικές διατάξεις (Decreti criminali e civili). Επί τρείς σχεδόν εκατονταετηρίδες τα Στατούτα και οι αστικοί νόμοι εκτυπώνονταν μαζί με τους ποινικούς σε ένα τεύχος. Στις τελευταίες εκδόσεις διαιρέθηκαν σε δύο τόμους ένα των αστικών και ένα των ποινικών νόμων. Ο τόμος των ποινικών περιελάμβανε σε χρονολογική σειρά ταξινομημένους τον ποινικό νόμο (Promissione del maleficio), τα επτά κεφάλαια των μεταρρυθμίσεών του από το έκτο βιβλίο του Δανδόλου και πάσης φύσεως ποινικούς νόμους από τις μεταρρυθμίσεις των δουκών και τις διάφορες συλλογές. Τέλος ο Άγγελος Σαβίνης συνέταξε εκλογή των ποινικών νόμων υπό τον τίτλο "Ποινικοί νόμοι της Γαληνοτάτης Ενετικής Πολιτείας", η οποία επικυρώθηκε με το από 18/5/1751 διάταγμα της Γερουσίας και περιελάμβανε εκτός από ορισμένους παλαιότερους όλους τους ποινικούς νόμους, που είχαν εκδοθεί από το 1722 έως το 1751. (Βλ. Δ. Μ α ν ί ν, Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας. Μετάφρασις εκ του Ιταλικού υπό Μιχ. Στεφ. Ιδρωμένου, Κέρκυρα 1889 (στη συνέχεια: Νομοθεσία Ενετών) σ. 8-19.

21. Βλ. Σ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, Σκέψεις γιά τα ποινικά αποδεικτικά μέσα στην Κεφαλονιά του 17ου αιώνα, μιά έκθεση του Προνοητή G. TRIVISAN (3. 10 1613), *Πρακτικά του Ε΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου τ. 3 (Αργοστόλι-Ληξούρι, 17-21 Μαίου 1986), Ανάτυπο Αργοστόλι 1991 σ.* 308 (στη συνέχεια: Ποινικά Αποδεικτικά). Τα στοιχεία, που εκθέτει ο Σ. Τρωϊάνος, προέρχονται από το έργο του P. Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata dalle origini alla caduta della Republica II. La grandezza, 7η έκδ., Bergamo 1927 (ανατύπ. Τεργέστη 1973), σ. 100 επ. (με βιβλιογραφία, ιδίως στη σ. 97 σημ. 1). Ορισμένες πληροφορίες για το ποινικό δίκαιο της Βενετίας παρέχονται και από τον G. Seggelke, Die Entstehung der Freiheitsstrafe (διδ. διατρ.) Breslau 1928, σ. 75-77).

Υποστηρίζεται όμως ότι με την πάροδο του χρόνου οι διατάξεις οι σχετικές με τα βασανιστήρια περιέπεσαν σε αχρηστία[22] όπως και ορισμένοι ιδιαίτερα σκληροί ποινικοί νόμοι[23].

---

22. Βλ. Ε. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Περί της Πολιτικής Καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών, Αθήνα 1969 (στη συνέχεια: Πολιτική Κατάσταση) σ. 232. - Πρβλ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, Ποινικά Αποδεικτικά σ. 309: "Από την έκθεση του Προνοητή της Κεφαλονιάς Gerolamo Trivisan (1611-1613) με ημερομηνία 3 Οκτ. 1613 συνάγεται ότι κατά τον χρόνο της σύνταξής της οι ανακριτικές αρχές του νησιού δεν είχαν την δυνατότητα να εφαρμόσουν στη διερεύνηση των εγκλημάτων "εκλεπτυσμένες" μεθόδους, πράγμα που κατά την γνώμη του Προβλεπτή αποτελούσε σοβαρό εμπόδιο στη δραστικότητα της ποινικής καταστολής και με έμμεσο τρόπο προτείνει την καθιέρωσή τους".

23. Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας οι διατάξεις του Ενετικού δικαίου υπήρξαν ιδιαίτερα αυστηρές, όσον αφορά τους εγκληματίες. Στους πολίτες δεν επιτρεπόταν μόνο η αυτοδικία αλλά αμείβονταν κιόλας. Σύμφωνα με νόμο της Βενετίας του 1560 (Nove leggi), όποιος σκότωνε φονιά αμείβετο από την πολιτεία, υπό την προυπόθεση, ότι τον σκότωνε την ώρα, που εκείνος τελούσε το έγκλημα. (Βλ. I. K o h l e r, "Das Strafrecht der Italienischen Statuten vom 12-16 Jahrhundert", Mannheim 1897 (στη συνέχεια: Strafrecht) σ. 58. Παραθέτουμε επιλεκτικά ποινές, που επέβαλλε η Βενετία για διάφορα εγκλήματα από το έργο του K o h l e r, Strafrecht, σ. 1- 738: Σε περίπτωση κλοπής μέχρι 20 σολδια: frustatio· 20-100 σόλδια: frustatio et bullatio· 5-10 λίβρες: oculo uno privetur· 10-20 λίβρες: oculum et manum perdat· 20-20 λίβρες: oculis ambobus privetur· 30-40 λίβρες: oculos et manum perdat· 40 λίβρες ή περισσότερο: suspendatur. Η επανάληψη ακόμα και ελαφρών εγκλημάτων στη Βενετία τιμωρείτο πιο σκληρά. Ήδη το 1232 σε περίπτωση επαναλαμβανόμενης κλοπής ο δράστης τιμωρείτο με μαστίγωση (η μαστίγωση είθιστο να επιβάλλεται στη Βενετία ως ποινή σε περιπτώσεις κλοπών (Liber malef. 1232) και συνιστούσε μάλλον ήπια ποινή) ή αφαίρεση οφθαλμού (Liber malef. c. 2. 3, 7 1290· Lib. VI 77). Το 1232 ο βιαστής τιμωρείτο με αφαίρεση οφθαλμού (Liber malef. c. 28). Η θανατική ποινή επεβάλετο επίσης: Σε περίπτωση ληστείας το 1232 (Liber malef. c. 3, 4 ή. 9,) όπου το ποσό ήταν άνω των 40 λιβρών ή σε περίπτωση ένοπλης ληστείας, που υπερέβαινε το ποσό των 20 λιβρών. Σε περιπτώσεις ληστειών από τον 13ο αιώνα και έπειτα ο νομοθέτης προβλέπει ποινές ακρωτηριασμού (αποκοπή χεριού (Liber malef. c. 3, 7, 9) ή αφαίρεση οφθαλμών (1232 Liber prom malef. 2, 3 7, 8,). Οι ποινές που επεβάλοντο σε γυναίκες διαφοροποιούνταν από εκείνες, που επεβάλοντο σε άνδρες. Στη Βενετία σύμφωνα με νόμο του Δανδόλου αφαιρέθησαν από γυναίκα, που συνελήφθη για κλοπή, όχι χέρια ή μάτια, αλλά μύτη, χείλη, και αυτιά (Liber VI c. 79). Η ρίψη στη πυρά ήταν επίσης σύνηθης τιμωρία για διάφορα εγκλήματα, όπως ορίζει νόμος του 1275 σε περίπτωση κιβδηλείας (Venedig Lib. VI c. 80). Σε περίπτωση δηλητηρίασης, όταν επακολουθούσε θάνατος ή τρέλλα του θύματος, ο δράστης ερρίπτετο επίσης στην πυρά (Liber malef. c. 17). Εάν δεν επακολουθούσε θάνατος του θύματος, απεκόπτετο απλώς το χέρι του δράστη (Liber malef. c. 17). (Volumen Statutorum legum ac jurium D. Venetorum (Venetiis 1564. Στη συλλογή περιλαμβάνονται: Liber promissionis maleficii 1232· Liber VI ή Liber additionum του Ανδρέα Δάνδολου 1343· Nove leggi et ordeni di diversii consiglii).

Μερικές φορές επιτρέπετο η μαστίγωση[24] προς τιμωρία ταπεινών ανθρώπων[25], δημοσίως όμως και ηπίως ώστε η ποινή να συνίσταται μάλλον εις την αισχύνην παρά εις τον πόνον[26].

---

24. Πρβλ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Η Επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης στην Ελληνική Ποινική Νομοθεσία κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή Περίοδο, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, Αθήνα 1990, σ. 57 (στη συνέχεια: Επίδραση Γαλλ. Επανάστασης): "Η ποινή της μαστίγωσης εξακολουθούσε να προβλέπεται σε περιπτώσεις ζωοκλοπών ή και κλοπής γεωργικών εργαλείων ακόμα και στο "Απάνθισμα των Εγκληματικών", που απετέλεσε τον πρώτο ποινικό κώδικα του Ελληνικού κράτους (Παραγρ. α΄ και β΄ του Παραρτήματος Γ. Δημακόπουλος, ο Κώδιξ των Νόμων της Ελληνικής Επανάστασης 1822-1828, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* τ. 10-11, Αθήνα 1966, σ. 139-140).

25. Το βυζαντινό δίκαιο, στην εφαρμογή των ποινικών διατάξεών του καθιέρωνε επίσης διακρίσεις. Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, αντιμετωπίζονταν δυσμενέστερα εκείνοι, που χαρακτηρίζονταν ως "ευτελείς" σε σχέση προς τους "έντιμους" πολίτες και αργότερα οι "άποροι" σε σχέση προς τους "εύπορους". (βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Οι έχοντες και μη έχοντες από το "Απάνθισμα των Εγκληματικών " μέχρι και το ισχύον ποινικό δίκαιο, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* τ. 73, Αθήνα 1998 *Ανάτυπον εκ των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών τ. 73 (1998), τευχ. Α* σ. 186 § 3). - Στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη, οι διακρίσεις επεξετείνοντο ακόμη και μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων. Έτσι οι Έλληνες είχαν δυσμενέστερη ποινική μεταχείριση σε σύγκριση με τους Λατίνους. Τούτο π.χ. συνέβαινε στην περίπτωση παροχής βοήθειας σε επαναστάτες. Η προβλεπομένη ποινή, εφ' όσον ο κρινόμενος ως ένοχος ήταν Λατίνος ήταν πρόστιμο 200 υπερπύρων, διετής φυλάκιση σε περίπτωση αδυναμίας καταβολής του και εξορία. Αντιθέτως άν ο υπαίτιος ήταν Έλληνας, η οριζομένη γι' αυτόν κύρωση ήταν η βαρυτάτη ποινή του ακρωτηριασμού. Συγκεκριμένα καταδικαζόταν στην αποκοπή ποδιού και χεριού (Βλ. Χ ρ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, Καταγγελιοδότες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη τον 14 αι., "Ροδωνιά" (Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα), τ. 2, Ρέθυμνο 1994, σ. 304, §. 25).

26. Βλ. Λούντζης, Πολιτική Κατάσταση σ. 232. – Κατά την διαπραγματευόμενη περίοδο (1800-1806) ο σκοπός της ποινής εκπληρούται και με την γενική και με την ειδική πρόληψη και με την ανταπόδοση. Σε περίπτωση ανθρωποκτονίας (Δ. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α – Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, "Το βιβλίον των Αποφάσεων του Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε" Πάργας, [Ιστορικό Αρχείο Κερκύρας Φάκελος 9 (1)] *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 35 2001 αριθ. 6 (στη συνέχεια: Αποφάσεις) το δικαστήριο επιβάλλοντας σε δεύτερο βαθμό τη ποινή της εξορίας αποσκοπεί στην ικανοποίηση του δημοσίου αισθήματος, αλλά και στην ικανοποίηση του αισθήματος δικαίου των οικείων του θύματος, καθώς το χρονικό διάστημα παραμονής του δράστη στην εξορία εναπόκειται στη βούληση αυτών. Η επιστροφή του δράστη επιτρέπεται μόνον εάν και εφόσον *το παραπονούμενο μέρος ήθελε δώσει τήν τελείαν άφεσιν*. Η κύρωση αυτή έχει γενικό χαρακτήρα. – Σε επιστολή της Διοίκησεως Πρεβέζης της 12ης Ιουλίου 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19 φ. 9ν), όπου περιγράφεται υπόθεση κλοπής, η Διοίκηση ζητάει από τον Πρόεδρο της Γερουσίας της Επτανήσου την έκδοση εντάλματος σύλληψης και έκδοσης του δράστη στην Πρέβεζα προκειμένου "*τήν μέν αδικημένην να δικαιόσωμεν, καὶ παρηγορήσωμεν, τον δε πταίστην, καὶ ἀχάριστον, νὰ παιδεύσωμεν, καὶ νὰ προλάβωμεν μὲ τήν τιμορίαν*

Για την καταστολή των εγκλημάτων κατά της δημοσίας τάξης και ασφάλειας η ενετική κυβέρνηση έστελνε στις κτήσεις της ειδικούς λειτουργούς, ως πληρεξουσίους της Ενετικής Αστυνομίας, οι οποίοι έλεγχαν τόσο τους κυβερνώντες όσο και τους κυβερνωμένους. Στα πλαίσια της ποινικής τους δικαιοδοσίας δικαιούνταν να επιβάλλουν ακόμα και τη θανατική ποινή[27] με εξαίρεση τους ευγενείς του Μεγάλου Συμβουλίου της Ενετίας. Οι ποινές αυτές εκτελούνταν χωρίς δημοσιότητα, καθώς οι επιτετραμμένοι της Ενετικής Κυβερνήσεως έδιναν για τις πράξεις τους λόγο

τοῦ πρωτου παραπτόματος, τὰ ἐφεξῆς πταίσματα" (ειδική πρόληψη). – Με την από 6/7/1802 επιστολή (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19, φ. 8ν) η Προεδρία Διοικήσεως Πρεβέζης τονίζει ότι το αδίκημα της εξύβρισης, που διαπράχθηκε ενώπιον του δικάζοντος κριτηρίου προς ιερωμένο ενέχει περιφρόνηση προς το κύρος και την αυθεντία του ιδίου δικαστηρίου. Κατά συνέπεια η ποινή, που πρέπει να επιβληθεί στον εξυβριστή αποβλέπει στη γενική πρόληψη γιατί με την επιβολή της στη συγκεκριμένη περίπτωση θα καυτηριάσει τις αντικοινωνικές μορφές συμπεριφοράς που πρέπει να αποφεύγονται και θα καλλιεργήσει τις αντίθετες προς το αδίκημα πνευματικές και ψυχικές τάσεις, που είναι ο σεβασμός προς το λειτούργημα του ιερωμένου, προς το θεσμό των δικαστηρίων και γενικότερα προς την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. –Τέλος σε έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης με ημερομηνία 25 Μαρτίου 1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 25 Μαρτίου 1804, φ. 40ν) τονίζεται ότι η αληθινή "φιλανθρωπία" έγκειται στη τιμωρία και όχι στη συγχώρηση του δράστη γιατί οι πολίτες δεν απολαμβάνουν ασφάλεια εάν το έγκλημα δεν τιμωρείται, εάν δηλαδή δεν τηρούνται βασικές αρχές της εννόμου τάξεως. Ωστόσο το σπαθί της *εκδικητικής δικαιοσύνης* πρέπει να επεμβαίνει εάν και εφ' όσον το έγκλημα έχει πλήρως αποδειχθεί, εάν δηλαδή διαπιστώνεται από το αρμόδιο δικαστήριο ότι έχει διαπραχθεί ποινικά προσδιορισμένη, άδικη πράξη, καταλογιστέα στον δράστη.

27. Το ενετικό δίκαιο, όσον αφορά στα εγκλήματα κατά της δημοσίας τάξης και ασφάλειας, εναρμονιζόταν με το ρωμαϊκό. Το ρωμαϊκό δίκαιο επέβαλλε κάθε είδους θανατική ποινή σε περιπτώσεις υψίστης προδοσίας και οχλογερσιών: fr. 8 § 2, fr. 38 § 1 και 2 de pen., Paulli Sent. V 22 § 1 (in crucem tolluntur aut bestiis objiciuntur) και 29 (humiliores bestiis objiciuntur vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur)· ή 5 (guisguis) ad leg. Jul. majest., § 3 J. de publ. jud.· Edict. Theod. 107: auctor seditionis ... incendio concremetur (Βλ. K o h l e r, Strafrecht σ. 8). Αλλά και γενικότερα το βενετικό δίκαιο συμπορεύετο με το ρωμαϊκό: Σύμφωνα με το βενετικό δίκαιο οι ληστές τιμωρούνταν με την θανατική ποινή fr. 28 §10 de poenis. Το γεγονός ότι η θανατική ποινή, δηλαδή η ποινή που προέβλεπε το ρωμαϊκό δίκαιο, συνέχιζε να εφαρμόζεται στους ληστές, αποδεικνύεται και από τα Στατούτα του Μιλάνου 1216 § 5, όπου αναγράφεται: secundum autem jus romanum criminaliter accusati et confessi vel quasi, ut dictum est, seu convicti non aliter puniuntur, nisi lege municipali cautum sit, ut debeant secundum legem illam puniri, sicut de publicis latronibus est traditum, qui furca suspendi debent. – Πρβλ. επίσης K o h l e r, Strafrecht I, σ. 7. Το βενετικό δίκαιο εφάρμοζε τις διατάξεις του ρωμαϊκού δικαίου και σε περιπτώσεις εμπρηστών (βλ. ρίψη του ενόχου στη φωτιά fr. 28 § 12 de poenis, Paulli sent. V 20, και V 3, 6; Collat. 12, 5 και 6 fr. 10 ad. leg. Corn. de sic (πιό ήπια ποινή προέβλεπε Edict. Theod. 97, όπου στον ingenuus επεβάλετο χρηματική ποινή και ελλείψει χρημάτων μαστίγωση ή η ποινή της relegatio).

μόνο στο θεό[28]. Παρά το γεγονός ότι οι ποινικές αποφάσεις, που εκδίδονταν από αυτούς, μπορούσαν να εφεσιβληθούν ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων και οι ίδιοι υπόκειντων στον έλεγχο της Ενετικής Συγκλήτου, είναι σαφές από τα ανωτέρω ότι η άσκηση της ποινικής εξουσίας δεν εγνώριζε ουσιαστικά κανένα φραγμό.

ΙΙΙ. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Α. Περιοχή Επτανήσου

Όσον αφορά την οργάνωση των ποινικών δικαστηρίων στην Ιόνιο Πολιτεία, σύμφωνα με το έκτο άρθρο του Συντάγματος του 1800[29] το Μέγα Συμβούλιο των ευγενών, – που θα εκλέγονταν σύμφωνα με τις αρχές της παλαιάς ενετικής διοικήσεως, – θα όριζε τον αριθμό των ποινικών δικαστηρίων καθώς και τις αρμοδιότητες τους, ενώ το άρθρο 8[30] διακήρυττε ότι θα μπορούσαν να μετέχουν και ορισμένοι μη

---

28. Επειδή ως κύριο καθήκον τους είχαν το "ἐξελέγχειν" (sindacare) και "ἐξετάζειν" (inquirire) επωνομάσθησαν "ἐξελεγκταί" (sindaci) και "ἐξεταστάί", αποκαλούντο δε και avogadori δηλαδή δικαστές ή εισαγγελείς ή "Ινκουιζητόροι" στα πράγματα του "Λεβάντε". (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάστασις σ. 106-107). – Πρβλ. M. Ferro, Dizionario del diritto Comune e Veneto I, II Venezia 1847 (Inquisitore σ. 120-121).

29. Τα Συντάγματα, που εκδόθηκαν κατά την περίοδο αυτή (1800, 1803, 1817) αναδημοσιεύθηκαν από τον Η. Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο στα "Συντάγματα της Ελλάδος" Αθήνα 1960, (στη συνέχεια: Συντάγματα), όπως είχαν στο ιταλικό πρωτότυπο σύμφωνα με την πρώτη έκδοση το 1849 στη Κέρκυρα υπό τον τίτλο "Le tre Costituzioni (1800, 1803, 1817), delle sette Isole Ionie ed i relativi documenti. [Το κείμενο του Συντάγματος του 1803 δημοσιεύθηκε στα Ελληνικά από τον Δ. Βενιέρη, Κατάστασις της Επτανήσου Πολιτεας, Τριέστη (1804) (στη συνέχεια: Κατάστασις)]. Από τα Συντάγματα αυτά το "βυζαντινό πολίτευμα " (1801) όχι μόνον δεν εφαρμόσθηκε καθόλου, αλλά προκάλεσε και ζωηρότατες αντιδράσεις. Το σχέδιο του Συντάγματος αυτού επαναδημοσιεύει ο Κυριακόπουλος υπό στοιχείο Β΄, όπως έχει στο ιταλικό πρωτότυπο κατά την συλλογή του "Le tre Costituzioni". Το Σύνταγμα του 1806 επίσης δεν εφαρμόσθηκε. Ο Κυριακόπουλος το επαναδημοσιεύει υπό στοιχείο Δ΄ πάντα σύμφωνα με το ιταλικό κείμενο. Η ισχύς του Συντάγματος του 1803, του μοναδικού Συντάγματος, που εφαρμόσθηκε και το οποίο δημοσιεύεται από τον Κυριακόπουλο υπό στοιχείο Γ΄ ανεστάλη, όταν η Επτάνησος παραχωρήθηκε στη Γαλλία ως ιδία κτήση δια της μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας συνομολογηθείσας ειρήνης την 7η Ιουλίου 1807. Το Σύνταγμα του 1800 αποτελείται από τρία τμήματα το "Γενικό Σύνταγμα", το "Ιδιαίτερο Σύνταγμα εκάστης νήσου" και την "Ανακεφαλαίωση" και επαναδημοσιεύεται από τον Κυριακόπουλο, όπως έχει στο Ιταλικό κείμενο υπό στοιχείο Α΄ (Σύνταγμα 1800) Costituzione Particolaredi cadauna Isola άρθρο 6ον σ. 668. Υπό το Σύνταγμα του 1817 17/29ην Δεκεμβρίου 1817), (το οποίο δημοσιεύεται από τον Κυριακόπουλο ως στοιχείο Ε΄), παρέμειναν τα Ιόνια μέχρι το 1864, όταν ενώθηκαν με την ελεύθερη πλέον Ελλάδα.

30. Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο ς, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800) Costituzione Particolaredi cadauna Isola άρθρο 8ον σ. 668.

ευγενείς, έντιμοι και αποδεδειγμένα ικανοί, αν και η συντριπτική πλειοψηφία της σύστασης κάθε δικαστηρίου (άνω του μισού) θα ήταν ευγενείς. Με το άρθρο 10[31] οριζόταν ότι, όπου δεν υπήρχε συμβούλιο ευγενών (Ιθάκη, Παξούς), θα εκλέγονταν τα ποινικά και αστικά δικαστήρια[32], σύμφωνα με τους τύπους που υπήρχαν επί Ενετοκρατίας[33] διακρινόμενα σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια[34], ενώ παράλληλα οι

---

31. Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο ς, Συντάγματα, Α΄ (Σύνταγμα 1800) Costituzione Particolaredi cadauna Isola άρθρον 10ον σ. 668

32. Οι αλλαγές, που υπέστη η ποινική δικαιοσύνη σε σύντομο χρονικό διάστημα υπήρξαν πολλές. Συγκεκριμένα την περίοδο της πρώτης γαλλικής κατοχής (1797-99) εκτός από τα ειρηνοδικεία στις πόλεις και τα περίχωρα δημιουργήθηκαν και ανώτερα δικαστήρια, ως πρωτοδικεία υπό τριμελή σύνθεση, εφετεία υπό δεκαμελή και τρία ποινικά. Των τελευταίων τα δύο πρώτα δίκαζαν πρωτοβαθμίως οι δε αποφάσεις τους εφεσιβάλλονταν στο τρίτο, το οποίο υπό επταμελή σύνθεση δίκαζε ως Εφετείο. (Βλ. Χ ι ώ τ η ς, Ιστορικά Απομνημονεύματα σ. 601).

33. Από το έτος 1386 (όταν η Κέρκυρα υπήχθη διοικητικά στην Ενετική Πολιτεία) η ανωτάτη κυριαρχία παραχωρήθηκε στην Ενετική Δημοκρατία, την οποία εκπροσωπούσε Ενετός ευγενής, εκλεγόμενος από το Μεγάλο Ενετικό Συμβούλιο. Ο επονομαζόμενος "Βάϊλος" βάσταζε μόνος του το βάρος της κυβέρνησης μέχρι το 1420, έτος κατά το οποίο κατόπιν αιτήσεως των Κερκυραίων εντάχθηκαν στην Κυβέρνηση της νήσου άλλοι τρείς Ενετοί Ευγενείς. Οι δύο από αυτούς, οι Σύμβουλοι του Βαΐλου (Camerlinghi), καθήκον είχαν να παρεδρεύουν μαζί με τον Βάϊλο στην διαδικασία των πολιτικών και ποινικών δικών, επικουρούντων των εγχωρίων, ενιαυσίων δικαστών. Το τρίτο πρόσωπο ήταν ο Προβλεπτής Καπετάνος (Proveditore e Capetano), ο οποίος εκτός από τις δίκες, που αφορούσαν το δημόσιο ταμείο ήταν αρμόδιος για την επιβολή ποινών σε περιπτώσεις κλοπών και αταξιών, που συνέβαιναν κατά την διάρκεια της νύκτας (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάστασις, σ. 103 και 226-228).

34. Επί Ενετοκρατίας το δικαστικό σύστημα στην Επτάνησο, όπως τελικά διαμορφώθηκε είχε ως εξής: α) Το λεγόμενο Πραιτωριανό (Foro Pretorio) ή το της Κυβερνήσεως (Reggimento), δικαστήριο, που είχε την έδρα του στην Κέρκυρα. Συγκροτείτο από το Βάϊλο και τους Παρέδρους, οι δε ενιαύσιοι δικαστές συμμετείχαν με συμβουλευτική μόνον ψήφο. Στη Κεφαλλονιά και Ζάκυνθο το δικαστήριο αυτό συνίστατο από τον Προβλεπτή και τους Παρέδρους συμβούλους. Στη Λευκάδα απαρτίζετο μόνον από τον Προβλεπτή. Στο Πραιτωριανό εισάγονταν και συζητούνταν όλες οι πολιτικές και ποινικές δίκες β) Το ονομαζόμενο "Υπαρχιακό" δικαστήριο (Foro Prefetizio), το οποίο αποτελείτο από τον Βάϊλο, τους Παρέδρους και τον Προβλεπτή Καπετάνο, (ο οποίος και είχε την δικαστική εξουσία για τις αξιόποινες πράξεις, που τελούνταν κατά τη διάρκεια της νύκτας), γ) Το δικαστήριο των "ενιαυσίων δικαστών", όπου σε περίπτωση απουσίας των δύο δικαστών δίκαζε ο τρίτος με έναν από τους συνδίκους. δ) το "Πρώτιστο" (Foro Primario), το οποίο αποτελούσε το Εφετείο. Στο μονομελές τούτο δικαστήριο χρέη δικαστού εκτελούσε ο Γενικός Προβλεπτής, ο οποίος δίκαζε σε δεύτερο βαθμό όλες τις εφέσεις κατά αποφάσεων και πράξεων των άλλων δικαστηρίων είτε της Κέρκυρας είτε των υπολοίπων νήσων, επί των οποίων εξετείνετο η δικαιοδοσία του (εδίκαζε κατ' έφεση τις εκκαλούμενες αποφάσεις των Προβλεπτών των άλλων νήσων).

διάδικοι θα είχαν το δικαίωμα να απευθυνθούν σε όποιο εφετείο των ομοσπόνδων νησιών ήθελαν αυτοί[35].

Η μεγάλη τομή όμως στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης έγινε με το Σύνταγμα του 1803. Με το άρθρο ι΄ του Συντάγματος του 1803 έγινε διαχωρισμός της Νομοθετικής Εκτελεστικής και Δικαστικής εξουσίας[36] και τα ποινικά δικαστήρια

Στην Κεφαλλονιά και Ζάκυνθο την Πολιτική και Ποινική δικαιοσύνη διένεμε ο Προβλεπτής με δύο Παρέδρους. Στην Λευκάδα υπήρχαν δύο δικαστήρια, το μεν ένα αποτελούσε ο τακτικός Προβλεπτής και καλείτο "Πραιτωριανό" δικαστήριο (Foro Pretori"), το δε άλλο ο έκτακτος, το οποίο και καλείτο "Υπαρχιακό" (Prefetizio). Οι αποφάσεις των Προβλεπτών της Κεφαλλονιάς και της Ζακύνθου εφεσιβάλλονταν στο Πραιτωριανό της Κέρκυρας, όπως προκύπτει από τις πράξεις του αυτού δικαστηρίου (1648-1650). Στο δικαστήριο αυτό εισάγονταν σε περίπτωση διχογνωμίας οι δικαστικές υποθέσεις Κεφαλλονιάς και Ζακύνθου, εάν δε η αυτή διχογνωμία ανεφύετο και στο "Πραιτωριανό" της Κέρκυρας, η δίκη εισαγόταν στο Υπαρχιακό. Από τα μισά της ΙΖ΄ εκατονταετηρίδας το μόνο εφετείο που υπήρχε στα νησιά ήταν αυτό του Γενικού Προβλεπτή. Οι αποφάσεις του ανώτατου αυτού άρχοντα εκκαλούνταν στα δικαστήρια της Ενετίας, ακόμα και σε περιπτώσεις, που ήσαν σύμφωνες με τις αποφάσεις, που εκδίδονταν από τα Πρωτοδικεία. Τέλος όλες οι σημαντικές δίκες όχι μόνο εφεσιβάλλονταν αλλά μπορούσαν και να εισαχθούν και στα δικαστήρια της Ενετίας (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάστασις, σ. 103 και 226-228).

35. Επί Βενετοκρατίας, εάν η προσφυγή θεωρείτο ως παραδεκτή, η υπόθεση εισαγόταν ενώπιον του παλιού πολιτικού ή του ποινικού δικαστηρίου των "τεσσαράκοντα". Σε αυτό το δικαστήριο κατά την αγόρευσή του ο Γενικός Εισαγγελέας πρότεινε ή την αναίρεση της όλης διαδικασίας ή την παραπομπή και διόρθωση των "αμαρτημάτων" της αποφάσεως. Δύο μέλη του δικαστηρίου διορισμένα για αυτό το σκοπό αγόρευαν υπέρ της επικυρώσεως υποστηρίζοντας την απόφαση. Η κατ᾽ έφεση διαδικασία των ποινικών δικών στην Ενετία διέφερε κατά το είδος των υποθέσεων και την αρμοδιότητα των δικαστηρίων. Το Συμβούλιο των δέκα εδίκαζε μόνον στις περιπτώσεις, που ορίζονταν σαφώς από το νόμο ακολουθώντας μυστική διαδικασία. Οι υπέρ του κατηγορούμενου εγγυήσεις δεν έλειπαν τελείως και ο υπόδικος μπορούσε να ζητήσει τον ορισμό δικηγόρου προς υπεράσπιση του, ο δε υποστηρίζων την κατηγορία μπορούσε να εξαιρεθεί εντελώς από την εκδίκαση της υποθέσεως (Βλ. Δ. Μ α ν ί ν, Νομοθεσία Ενετών, σ. 16).

36. Η δικαστική εξουσία και μάλιστα η ποινική *ἥτις αποφασίζει ἐπὶ τῇ τιμῇ καὶ τῇ ζωῇ τῶν Πολιτῶν* (Β ε ν ι έ ρ η ς, Αναφορά υπό στοιχείο ιη΄ σ. 16) ανεξαρτοποιείτο πλήρως και αποδεσμεύετο από τις επεμβάσεις της Νομοθετικής και Εκτελεστικής εξουσίας. Το Σύνταγμα κατοχύρωνε την αρμοδιότητα της Δικαστικής Εξουσίας να επισημαίνει τα ασαφή, ανακριβή και αμφίβολα σημεία των γραπτών νόμων, τα πιθανά κακά αποτελέσματα της εφαρμογής των ποινικών νόμων και να τα παραπέμπει στην Νομοθετική Συμβουλία, η οποία, στα πλαίσια της δικαιοδοσίας της, τα επανεξέταζε (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Σ΄ (Δύναμις Δικαστική) άρθρο ρμε΄ σ. 63). – Για το Ζήτημα σχέσεων μεταξύ των οργάνων δικαστικής και εκτελεστικής λειτουργίας στη περιοχή της Συμπολιτείας βλ. Λ. Παπαρρήγα – Αρτεμιάδη, Δικονομικές διατάξεις και απονομή αστικής δικαιοσύνη στις περιοχές Πάργας - Πρέβεζας - Βόνιτσας (1800-1806) *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελλη-*

διαχωρίσθηκαν από τα πολιτικά[37], ενώ όλες οι δίκες διεξάγονταν πλέον δημόσια[38]. Σε κάθε νησί έδρευε Δικαστήριο Εγκληματικό[39], που απαρτιζόταν από τρείς κριτές και δύο Συνέδρους, – οι οποίοι προσλαμβάνονταν από την τάξη των νομικών[40] –, και θέσπιζε την επακτέα των ποινών "*κατά την του νόμου διάθεσιν*"[41]. Λειτούργησε επίσης εφεδρικό σώμα, το οποίο απαρτιζόταν από τρία μέλη και έναν σύνεδρο[42]. Σε

νικού Δικαίου τ. 35 2001), § VI (στη συνέχεια: Αστική δικαιοσύνη).

37. *ὥστε ἡ πολιτικὴ δικαιοσύνη, ἥτις ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῖς κτήμασι μόνον, ἢ ἀκριβῶς διακεκριμένη ἀπὸ τῆς Ἐγκληματικῆς δικαιοσύνης, ἥτις ἀποφασίζει ἐπὶ τῇ τιμῇ καὶ ζωῇ τῶν Πολιτῶν* (Δ. Βενιέρης, Κατάστασις της Επτανήσου Πολιτείας, Τριέστη 1804 (στη συνέχεια: Κατάστασις) Αναφορά υπό στοιχείο ιη΄ σ. 16).

38. *ὥστε αἱ κρίσεις νὰ γίνωνται δημόσιαι καὶ αἰτιολογούμεναι.* (Βενιέρης, Κατάστασις, Αναφορά υπό στοιχείο ιη΄ σ. 16). – Το Σύνταγμα του 1830 περιέλαβε τη διάταξη αυτή, που είχε καθιερωθεί από τη Γαλλική Επανάσταση (Κ. Ν. Κωστή, εγχειρίδιο της Ποινικής δικονομίας (έκδ. δευτέρα Αθήνα 1883 σ. 95), σύμφωνα με την οποία οι συνεδριάσεις των ποινικών δικαστηρίων έπρεπε να είναι δημόσιες. – Πρβλ. Τουρτόγλου, Επίδραση Γαλλικής Επαν. σ. 53: Το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, που εξεδόθη τον Απρίλιο του 1803 περιέλαβε την ίδια διάταξη (Ανδρ. Μάμουκας, Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος, τ. Β; εν Πειραιεί 1839 σ. 143: "αἱ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι γίνονται παρρησία, καὶ ἀκωλύτως καθένας παρίσταται"). – Την περίοδο της Ενετοκρατίας συζητούνταν δημοσίως και διά ζώσης μόνον οι απλές ποινικές δίκες προς "*τρόμον τῶν ενόχων*", όπως αναφέρει νόμος της 21 Σεπτεμβρίου 1524, "*παραδειγματισμὸν τοῦ κοινοῦ καὶ ἱκανοποίηση τῶν ἀγαθῶν, ὅπως γινώσκουσιν οὗτοι τὴν εὐθεῖαν καὶ εἰς ἅπαντας ἀδιακρίτως διανεμομένην δικαιοσύνην*" (βλ. Λούντζης, Πολιτική Κατάστασις σ. 232).

39. *Ἐν ἑκάστῃ Νήσῳ ὑπάρχει Δικαστήριον Ἐγκληματικὸν συντιθέμενον ὑπὸ τριῶν κριτῶν, καὶ δύω Συνέδρων, ληφθέντων ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν νομικῶν* (Βενιέρης, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρος σ. 68). – Πρβλ. Η. Κυριακόπουλος, Συντάγματα, Ε΄ (Σύνταγμα 1817) Τμήμα Α΄ άρθρο 1 σ. 752, όπου πλέον σε κάθε νησί του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων έδρευε Κακουργιοδικεῖο: *Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων σύγκειται ἐκ τριῶν Δικαστηρίων ἐν ἑκάστῃ νήσῳ τοῦ Πρωτοδικείου, Κακουργιοδικείου καὶ τοῦ Ἐμποροδικείου.*

40. Όχι μόνον τα μέλη των πολιτικών αλλά και των εγκληματικών δικαστηρίων εκλέγονται από τη Σύγκλητο (Βενιέρης, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) τίτλος Β΄, άρθρο λβ΄ θ΄ σ. 30).

41. Βενιέρης, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης), άρθρο ροδ΄ σ. 68.

42. Σε περίπτωση που από το εγκληματικό δικαστήριο απουσίαζε λόγω νομίμου εξαιρέσεως ή κωλύματος ενός η περισσοτέρων μελών, τα μέλη αυτά αναπληρώνονταν από οποιονδήποτε πολιτικό κριτή (Βενιέρης τίτλος ς΄ (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρπ΄ σ. 69. – Πρβλ. Βενιέρης, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) τίτλος ς΄ άρθρο ρος΄ σ. 68: *Οἱ δὲ ἄλλοι ἀναπληροῦσι τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου ἀποβληθέντα.*

κάθε εγκληματικό δικαστήριο παρευρίσκετο και ένας "Δημοτικός Δημηγόρος"[43], ως εισαγγελική αρχή, ο οποίος διηύθυνε την δίκη, υποστήριζε το ψήφισμα της κατηγορίας και αιτιολογούσε την από τον νόμο ορισμένη ποινή[44]. Τα εγκλήματα, που απαιτούσαν "ποινήν τιμωρητικήν[45] ή δύσφημο[46] "κρίνονταν από τους "Ενωμότας"[47].

---

43. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ροη΄ σ. 69. – Ο "Γενικός Δημηγόρος" ειδικότερα στο Δικαστήριο της Αποκυρώσεως, όταν αυτό δηλαδή περιβάλλεται τον χαρακτήρα τῆς Υψηλῆς Αυλῆς της Επικρατείας, (όταν πρόκειται για εγκλήματα κατά της επικρατείας η μεγίστης προδοσίας), διευθύνει επίσης την δίκη, υποστηρίζει την κατηγορία και αιτιολογεί την επιβαλλόμενη ποινή (Πρβλ. Β ε ν ι έ ρ η ς τίτλος ς΄ (Υψηλή Αυλή της Επικρατείας) άρθρο ρψα΄ σ. 71).

44. Η Βενετία για τα μη εκ νόμου καθορισμένα αδικήματα (maleficia non specificata: Statuta Veneta Prologo Primo σ. 2 Venet. MDCLXV [Λούντζης, Πολιτική Κατάστασις 226 § 94) όριζε ότι ο προσδιορισμός της ποινής υπαγόταν στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή (Kohler, Strafgesetz σ. 13 Liber malefit. c. 29). Στον πρώτο πρόλογο της Ενετικής νομοθεσίας (Statuta Veneta) του έτους 1242 προτρέπονταν οι δικαστές σε περίπτωση κενού γραπτού νόμου ή ανυπαρξίας έθους να δικάζουν, όπως σε αυτούς φαίνεται δίκαιο και επιεικές αναβλέποντας προς τον θεό. Τα τόσο βολικά αυτά κριτήρια μπορούσαν να γίνουν από κακούς νομικούς κανόνας. –Πρβλ. Μ ά ο υ ρ ε ρ, ο Ελληνικός Λαός, Αθήνα 1976 σ. 367: Το διάταγμα της 15/27 Αυγούστου 1830 περί δικαστικού οργανισμού άρθρο 148 καθιέρωσε μια πολύ αμφίβολη πηγή δικαίου για τα ποινικά αδικήματα τον ορθό λόγο και την επιείκεια]. Σε γενικές γραμμές πάντως ίσχυε η αρχή ότι, όπου τα Στατούτα, δεν ήσαν σαφή έπρεπε η εκδίκαση των υποθέσεων να γίνεται κατ' αναλογία (de simili ad simile).

45. Η εγκληματική ποινή επιβαλλόταν επί αδικημάτων, που έθεταν σε κίνδυνο την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια του κράτους, επί εκουσίας ανθρωποκτονίας, βίαιης απαγωγής ή βιασμού, επί βαρυτάτων σωματικών βλαβών, επί προσβολής των δημοσίων ηθών, επί εκουσίων εμπρησμών, επί κιβδηλείας νομισμάτων, επί νοθεύσεως τύπων η σφραγίδων, επί πλαστογραφίας, ψευδομαρτυρίας, ψευδορκίας και πειρατείας (Πρβλ. Ποινική Δικονομία του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, Κέρκυρα 1851, η οποία εξεδόθη δυνάμει του Συντάγματος του 1817, όπου για τα εγκλήματα αυτά δεν επιτρέπεται η δι' εγγυήσεως προσωρινή απόλυση.

46. Ως δύσφημες ποινές κύριες η παρεπόμενες, που επιβάλλονται επί ορισμένων αδικημάτων χαρακτηρίζονται εκείνες, οι οποίες επισύρουν δυσφήμηση η ατίμωση του ατόμου (Βλ. M. F e r r o, Dizionario del diritto Comune e Veneto, Venezia 1847 τ. 2 σ. 103: L' Infamia e' la perdita dell' onore, edella riputazione). – Πρβλ. K o h l e r, Strafrecht σ. 159: Απαγόρευση κατοχής δημοσίου αξιώματος σε κρατικούς λειτουργούς, που υπέπεσαν σε σφάλματα, απαγόρευση του δικαιώματος υποβολής εγκλήσεως σε άτομο, που αθέτησε ένορκη υπόσχεση, αποβολή από σωματείο, αφαίρεση νοταριακής αδείας κ.λ.π. Δύσφημος ποινή επιβάλλετο επίσης σε περιπτώσεις προαγωγής γυναικών, διγαμίας παραποίησης δημοσίων εγγράφων κ.λ.π.

47. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός της Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρογ΄ σ. 68. – Τα εγκληματικά δικαστήρια έκριναν διά των "Ενωμότων" επίσης εγκλήματα των "υπαλλήλων αξιωματικών", εγκλήματα,

Πρόκειται γιά ανακριτικά όργανα, που διενεργούσαν την προκαταρκτική εξέταση[48]. Ο πρώτος "σύλλογος των Ενωμότων"[49] διενεργούσε τον έλεγχο των πληροφοριών περί της τελέσεως αξιοποίνου πράξεως, προκειμένου να διαπιστωθεί, κατά πόσον οι υφιστάμενες υπόνοιες εμφανίζουν κάποια βασιμότητα, εν όψει της οποίας καθίστατο επιβεβλημένη η κίνηση της ποινικής διώξεως[50]. Ο δεύτερος "Σύλλογος των Ενωμότων" ήταν επιφορτισμένος με το έργο τῆς αξιοποιήσεως των πορισμάτων και αποφάσιζε την παραπομπή του ενόχου στο εγκληματικό δικαστήριο[51]. Οι ενωμότες ορίζονταν επ' αόριστον και μπορούσαν να ανακληθούν από τον Σύλλογο των Τιμητών[52].

Ταυτοχρόνως με το Εγκληματικό δικαστήριο λειτουργούσε σε κάθε νησί το Διορθωτικό Δικαστήριο[53], το οποίο ήταν επιφορτισμένο με την εκδίκαση εγκλημάτων, τα οποία δεν απαιτούσαν "*δύσφημο ποινή*". Οι αποφάσεις του Διορθωτικού

που αφορούσαν διαφθορά, απάτη, καταδυνάστευση, αρπαγή, δωροληψία, καπήλευση και άλλα παρόμοια (Πρβλ. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Δικαστήριο της Αποκυρώσεως) άρθρο ρπθ΄ σ. 71).

48. Επί Ενετοκρατίας ο Γραμματέας του Προβλεπτή ήταν υπεύθυνος για την ανακριτική διαδικασία και εξέταζε τους μάρτυρες ιδιαιτέρως στο γραφείο του. Προς αποτροπή καταχρηστικής συμπεριφοράς κατά την ανακριτική διαδικασία από τον ανακριτή έναντι των μαρτύρων με την από 10/11/1505 πράξη των εξεταστών ψηφίσθηκε να παρευρίσκεται στην εξέταση των μαρτύρων και ένας των ενιαυσίων δικαστών, στις περιπτώσεις που ο "Βάϊλος" ή ο "Προβλεπτής Καπετάνος" αδυνατούσε να παρευρεθεί. (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάστασις, σ 233).

49. Σε κάθε νησί υπάρχει Κυβερνήτης του Συλλόγου των Ενωμότων εκλεγμένος από τη Σύγκλητο, του οποίου οι αρμοδιότητες είναι σαφώς ορισμένες από τον νόμο (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρξθ΄ σ. 67).

50. *Πρῶτός τις σύλλογος Ενωμότων αναγνωρίζει, εἰ ἔστιν ὡς δεῖ ἡ κατηγορία* (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις, (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης), άρθρο ροδ΄ σ. 68).

51. *δεύτερος δὲ Σύλλογος Ἑνωμότων ἀναγνωρίζει τὸ γενόμενον καὶ τὴν ἐνοχὴν* (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ροδ΄ σ. 68)

52. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ροε΄ σ. 68.

53. Ειδικότερα στην πόλη της Κεφαλλονιάς υπήρχαν δύο διορθωτικά δικαστήρια. Το ένα είχε την έδρα του στο Ληξούρι και το άλλο στο Αργοστόλι (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρξη΄ σ. 67). – Πρβλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα, Ε΄ (Σύνταγμα 1817) Κεφάλαιο 6ο, τμήμα Α΄, άρθρο 4 σ. 752: ... *ἔσονται ἐν ἑκάστῃ νήσῳ καὶ Δικαστήρια κρίνοντα τὰ ἐλαφρὰ ἀδικήματα καὶ τὰς μικρὰς πολιτικὰς διενέξεις· οἱ δὲ ἐν τούτοις ἑδρεύοντες καλοῦνται Εἰρηνοδίκαι.*

Δικαστηρίου, – στις περιπτώσεις που όριζε ο νόμος, – εφεσιβάλλονταν στο Εγκληματικό Δικαστήριο[54], το οποίο λειτουργούσε ως Εφετείο με απαρτία των μελών αυτού[55]. Τέλος υπήρχαν και οι "Αστυνόμοι Κριτές"[56], οι οποίοι δίκαζαν – κατά νόμον και οριστικώς – τα μικρά εγκλήματα[57] και ήσαν υπόλογοι γιά τις πράξεις τους στον "Τοποτηρητή", που οι ίδιοι όμως εξέλεγαν[58].

Οι αστικές υποθέσεις, όπως ρητά προκύπτει από το Σύνταγμα, εκκαλούνταν στα τέσσερα νησιά[59] της Κερκύρας, Λευκάδας[60], Κεφαλλονιάς και Ζακύνθου, όπου υπήρχαν "Δικαστήρια της Εκκλήτου"[61]. Το "Δικαστήριο τῆς Εκκλήτου " κάθε ενός

---

54. Το Σύνταγμα διασαφηνίζει ότι οι αποφάσεις του Διορθωτικού Δικαστηρίου εκκαλούνται στις περιπτώσεις, που ορίζει ο νόμος. Από αυτό συνάγομε ότι οι αποφάσεις του Διορθωτικού ήσαν ανέκκλητες, πλήν εξαιρέσεων σαφώς προσδιορισμένων (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ροθ΄ σ. 69).

55. Το Διορθωτικό Δικαστήριο αποτελείται από τον "Αστυνόμο Κριτή" από δύο "Συνέδρους", που λαμβάνονται από τη τάξη των "Ενωμότων" και από ένα "Δημοτικό Δημηγόρο" (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρο΄ σ. 68).

56. Οπου υπήρχαν περισσότεροι "Αστυνόμοι Κριτές" εκτελούσαν τις εργασίες του Διορθωτικού Δικαστηρίου σε αλληλοδιαδοχή ανά τριμηνία (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ροβ΄ σ. 68).

57. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρξζ΄ σ. 67

58. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Οργανισμός Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης) άρθρο ρξς΄ σ. 67.

59. Στα νησιά των Παξών, των Κυθήρων και της Ιθάκης δεν υπήρχαν Εφετεία. *Μετά τὸ δέκατο ἔτος τῆς Καταστάσεως"* το Νομοθετικό Σώμα θα αποφάσιζε εάν υπήρχε λόγος δημιουργίας Εφετείου και στα μικρότερα νησιά (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Δύναμις Δικαστική) άρθρο ρνδ΄ σ. 65).

60. Ειδικότερα στη Λευκάδα από τις 15 Μαΐου 1808 λειτουργούσαν δύο δικαστήρια, που δίκαζαν σε πρώτο και δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας. Το Πρωτοβάθμιο (Ειρηνοδικείο) δίκαζε πολιτικές διαφορές "ενός ορισμένου ποσού" καθώς και ελαφρύτερα ποινικά αδικήματα και υποθέσεις, που απαιτούσαν συνοπτική διαδικασία. Το Δευτεροβάθμιο δίκαζε σε πρώτο βαθμό πολιτικές και ποινικές υποθέσεις, που δεν υπάγονταν στις αρμοδιότητες του Ειρηνοδικείου καθώς και τις εφέσεις κατά των αποφάσεων του Ειρηνοδικείου. Οι αποφάσεις του Πλημμελειοδικείου, Πρωτοδικείου εφεσιβάλλονταν στο Εφετείο Κερκύρας [Βλ. Ρ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η ς, Ιστορία της Νήσου Λευκάδας, *Εταιρεία Λευκαδικών μελετών*, τ. Β΄. Αθήνα 1982, σ. 229].

61. Τα τέσσερα αυτά Εφετεία, τα οποία λειτουργούσαν αδιαλλείπτως στα τέσσερα μεγάλα νησιά, αποφαίνονταν επί των αποφάσεων των Πρωτοδικείων. – Πρβλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα Ε΄ (Σύνταγμα 1816) Κεφάλαιον 6ον τμήμα Α΄ άρθρο 6 σ. 752: *ἐν τῇ ἕδρα τῆς Κυβερνήσεως συστηθήσεται Ἀνώτατον Δικαστήριον ἢ Ἐφετεῖον, καλούμενον Ἀνώτατον*

από τα νησιά δίκαζε οριστικά και αμετάκλητα, – στις περιπτώσεις που ο νόμος όριζε, – κάθε απόφαση Δικαστηρίου τῆς Εκκλήτου άλλης νήσου. Το Σύνταγμα δεν προβλέπει ρητώς ενώπιον ποίου δικαστηρίου εκκαλούνταν οι αποφάσεις του Εγκληματικού Δικαστηρίου, όταν δίκαζε ως πρωτοβάθμιο και κατά συνέπεια δεν είναι σαφές εάν τα δικαστήρια της "Εκκλήτου" δίκαζαν δευτεροβαθμίως τις ποινικές αποφάσεις του Εγκληματικού δικαστηρίου. Από τον συσχετισμό των διατάξεων επομένως, δεν μπορεί να προκύψει ότι το Δικαστήριο της Εκκλήτου ήταν ενιαίο.

Τέλος υπήρχε το δικαστήριο της Αποκυρώσεως[62], το οποίο καταργούσε τις αποφάσεις των Δικαστηρίων, οι οποίες εξεδόθηκαν κατόπιν παραβάσεως ορισμένων τύπων[63] και όταν εγίνετο εσφαλμένη εφαρμογή του ποινικού νόμου[64]. Σε καμμιά περίπτωση δεν νομιμοποιείτο να υπεισέρχεται εις την "*περί της κυρίας υποθέσεως συζήτησιν*"[65]. Το Δικαστήριο της Αποκυρώσεως λειτουργούσε ως "Υψηλή Αυλή της Επικρατείας"[66], με αποστολή την υψηλή επίβλεψη και επιτήρηση των εγκληματικών δικαστηρίων[67], όταν επρόκειτο για εγκλήματα κατά της επικρατείας ή μεγίστης προδοσίας, όταν νομοθέτης, βουληφόρος, τιμητής ή μέλος της Κυβέρνησης

Συμβούλιον τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἡ δικαιοδοσία τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου της Δικαιοσύνης ὡς Ἀνωτάτου Ἐφετείου ἐκτείνεται ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἐπικράτειαν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν. (Βλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα Ε΄ (Σύνταγμα 1816) Κεφάλαιον 6ον τμήμα Γ΄ άρθρο 7(α) σ. 754.

62. Το ακυρωτικό δικαστήριο, του οποίου τα μέλη διορίζονταν από το Νομοθετικό Σώμα, και το οποίο έδρευε διαδοχικά για μία διετία στα δύο νησιά Κεφαλλονιά και Ζάκυνθο, ήταν επιφορτισμένο με την επαγρύπνιση της ακριβούς εφαρμογής των δικονομικών τύπων [Βλ. Γ. Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η ς, Ιστορία των Ιονίων Νήσων αρχομένη τῳ 1797 και λήγουσα τῳ 1815, Αθήνα 1889 τ. β΄ σ. 89 (στη συνέχεια: Ιστορία Ιονίων Νήσων)].

63. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Δικαστήριο της Αποκυρώσεως) άρθρο ρπε΄ σ. 70.

64. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Δικαστήριο της Αποκυρώσεως) άρθρο ρπς΄ σ. 70.

65. Διά μεθόδων καθορισμένων από τον νόμο οι εγκληματικές δίκες παραπέμπονταν στον υπεύθυνο "Κριτή" (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Δικαστήριο της Αποκυρώσεως) άρθρο ρπς΄ σ. 70).

66. Πρβλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα Ε΄ (Σύνταγμα 1816) Κεφάλαιον 7ον τμήμα α΄ άρθρο 16 σ. 757: ... *ὅπως τὸ Ἀνώτατον αὐτὸ τῆς Δικαιοσύνης Συμβούλιον προσηκόντως δικάσῃ ἐπὶ τῶν τοῦ κατὰ τοῦ Κράτους ἐγκλημάτων ἢ τῶν ἄλλων ἀδικημάτων ἐφ' οἷς ἐνάγεται. Ἐξελεγχθείσης δὲ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, ἡ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀποβολὴ οὐδέποτε λογίζεται ὡς αἴτιον πρὸς ἐλαττωσίν τινα τῆς ποινῆς.*

67. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Υψηλή Αυλή της Επικρατείας) άρθρο ρψ΄ σ. 71: *ἡ ἐπαγρύπνησις ἐπὶ πάντων τῶν Πολιτικῶν καὶ Ἐγκληματικῶν Δικαστηρίων τῆς Πολιτείας.*

κατά την διάρκεια που είχε το αξίωμα[68], διέπραττε ποινικό αδίκημα και όταν γενικότερα οι διάφοροι αξιωματούχοι κατηγορούνταν γιά κλοπές αρπαγές, δωρολοψίες καταδυναστεύσεις πολιτών ή συκοφαντικές δυσφημήσεις. Την κατηγορία για τα εγκλήματα κατά της Επικρατείας ή της μεγίστης προδοσίας μπορούσε να εκφέρει είτε το Νομοθετικό σώμα[69] είτε η Γερουσία[70] είτε οι Τιμητές της Πολιτείας πάντα κατά τους νόμους[71].

---

68. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Υψηλή Αυλή της Επικρατείας) άρθρο ρπζ΄ σ. 70. – Ακόμα και κατά του "Ηγεμόνα" μπορούσε να απαγγελθεί κατηγορία, εφόσον οι "Τιμητές της Πολιτείας" είχαν απαγγείλει κατηγορία σε βάρος του με αιτιολογημένη πράξη ενώπιον του Νομοθετικού Σώματος. Το δε Νομοθετικό Σώμα στη συνέχεια κοινοποιούσε στον κατηγορηθέντα Ηγεμόνα το ψήφισμα της κατηγορίας και τις αποδείξεις, που θεμελίωναν τις κατηγορίες και τον καλούσε σε απολογία. Κατά την ανάκριση δεν παρευρίσκετο αυτοπροσώπως ο Ηγεμών αλλά παρίστατο *"μέσω δημηγόρου ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθέντος"* (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Δ΄ (Δύναμις Εκτελεστική) άρθρο ρβ΄ σ. 51) – Πρβλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα Ε΄ (Σύνταγμα 1816) Κεφάλαιον 7ον τμήμα α΄ άρθρο 3 σ. 756: *"Απαντες οἱ ἐν τέλει ὑπόκεινται τοῖς νόμοις τοῦ Κράτους κατὰ πᾶσαν πολιτικὴν ἢ εγκληματικὴν περίπτωσιν, πλὴν τῶν ἐφ' ἑξῆς ἐπὶ τούτῳ τυχὸν ὁρισθησομένων.* – Πρβλ. Κυριακόπουλος, Συντάγματα Ε΄ (Σύνταγμα 1816) Κεφάλαιον 7ον τμήμα α΄ άρθρο 4 σ. 756: *ἕκαστος τῶν δημοσίων ἐν τέλει ὑπόκειται εἰς παῦσιν ἢ ἄλλην ποινὴν ἕνεκα ὑπερβάσεως καθηκόντων, καθ' ἃ ἐπὶ τούτῳ τυχὸν ὁρισθησομένων.*

69. Οι ευγενείς, που συνιστούσαν το Νομοθετικό Σώμα, μπορούσαν να συλληφθούν για μεγάλο κακούργημα *δυνάμει προστάγματος συλλαβῆς* αλλά δεν μπορούσε να απαγγελθεί κατά αυτών κατηγορία χωρίς ρητό ψήφισμα του Νομοθετικού Σώματος (Βλ. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Γ΄ άρθρο μς΄ σ. 34).

70. Μόνον δια θεσπίσματος της Γερουσίας ή διά ψηφίσματος του Νομοθετικού Σώματος μπορούσε να απαγγελθεί κατηγορία κατά των Βουληφόρων η των Μυστικών της Επικρατείας (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Δ΄ (Δύναμις Εκτελεστική) άρθρο ριη΄, ριθ΄ σ. 57). – Η ίδια η Γερουσία μπορούσε να καταγγείλει α) Τα μέλη της (εξαιρουμένου του ηγεμόνα). Την κατηγορία, απήγγειλε ο "Γενικός Δημηγόρος" στην "Υψηλή Αυλή" της Επικρατείας β) Τους "Τιμητές" της Πολιτείας ενώπιον του Νομοθετικού Σώματος (Σε περίπτωση, που το Νομοθετικό Σώμα δεν συγκαλείτο εκκαλούνταν ενώπιον της "Υψηλής Αυλής της Επικρατείας" γ) Οποιονδήποτε δημόσιο αξιωματούχο, ο οποίος επίσης εκκαλείτο ενώπιον της "Υψηλή Αυλής" της Επικρατείας η ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων. Καθένας από τους παραπάνω κρατικούς λειτουργούς, παύεται των καθηκόντων του, για όσο διάστημα βρίσκεται υπό κατηγορία και αναλαμβάνει αυτά πάλι, μόλις δικαιωθεί (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Δ΄ (Δύναμις Εκτελεστική) άρθρο ρζ΄ σ. 54)

71. Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803) τίτλος ς΄ (Υψηλή Αυλή της Επικρατείας) άρθρ ρπη΄ σ. 71. – Συγκεκριμένα μετά από πρόταση των "Τιμητών" το "Νομοθετικό Σώμα" νομιμοποιείται να θέσει σε κρίση μέσω του "Γενικού Δημηγόρου" και ενώπιον της "Υψηλής Αυλής της Επικρατείας" τα μέλη του οικείου σώματος, τα της "Γερουσίας", τα της "Νομοθετικής Συμβουλίας" και τους πρώτους των Κυβερνήσεων για εγκλήματα μεγίστης προδοσίας και καταδυναστείας. Αν οι κατηγορηθέντες αθωώνοντο από την "Υψηλή Αυλή

Β. Περιοχή της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου"

Σύμφωνα με τα ισχύοντα στην Επτάνησο, με βάση το Σύνταγμα του 1803, τα ποινικά δικαστήρια της περιόδου αυτής της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου"[72], όπως προκύπτει από το βιβλίο της ψηφοφορίας της Πρέβεζας, διαχωρίσθηκαν σαφώς και αυτά από τα αστικά και ήσαν τα ακόλουθα δύο: Το εγκληματικό δικαστήριο της πρώτης αναφοράς, που απαρτιζόταν από τρία μέλη (ευγενείς) και ένα γραμματέα (καγκελάριο)[73], που ασκούσε ανακριτικά καθήκοντα και το δικανικό και εγκλημα-

---

της Επικρατείας" ανελάμβαναν πάλι τα καθήκοντά τους. Οι τιμητές δηλαδή νομιμοποιούνταν να καταγγέλουν στη Γερουσία και στο Νομοθετικό Σώμα τα εγκλήματα μεγίστης προδοσίας, που διαπράττονταν τόσο από τα μέλη της Εκτελεστικής εξουσίας και της Νομικής Συμβουλίας, όσον και από τους Αντιπροσώπους του Γένους και τους αρχηγούς των κυβερνήσεων (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Γ΄ (Δύναμις Νομοθετική) άρθρο οε΄ σ. 45)

72. Οι Πάργιοι τέθηκαν υπό την Ενετική προστασία στις αρχές του ΙΕ΄ αιώνα. Το 1401 εστάλησαν τέσσερεις πρέσβεις για να διαπραγματευθούν τα της υποταγής τους στην Ενετική πολιτεία, όσα δε η ενετική αρχή προνόμια εχορήγησε τότε εις τους Παργίους, επεκυρώθησαν ακολούθως δια της από 9ης Αυγούστου 1447 δουκικής διαταγής του δόγου Φραγκίσκου Φόσκαρη. Το δικαστικό Σύστημα είχε ως ακολούθως: Το Συμβούλιο της Κέρκυρας εξέλεγε τον Κυβερνήτη της Πάργας, αυτός διατηρούσε το αξίωμα για ένα χρόνο και δεν μπορούσε να αναλάβει την αρχή πάλι πριν να παρέλθουν 10 χρόνια. Ο Κυβερνήτης δίκαζε τις υποθέσεις εκείνες, που δεν υπερέβαιναν τα 28 δουκάτα και τις ελαφρές ποινικές υποθέσεις, τις δε βαρύτερες τις παρέπεμπε στον "Προβλεπτή Καπετάνο" της Κέρκυρας (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάσταση σ. 136-137).

73. Ο μισθός του καγκελαρίου προείρχετο από τα πρόστιμα, που επιβάλλονταν στους ενόχους, ελλείψει δε τούτων από το ταμείο της Διοικήσεως [Βλ. Ν. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η ς, Η Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου, *Ηπειρωτική Εστία, Ιστορικές Σελίδες, έτος στ΄, Ιωάννινα 1957* (στη συνέχεια: Συμπολιτεία Του Ακρωτηρίου) σ. 826. Πρβλ. Πηγές ΑΜΠ 20, 30 Μαρτίου 1803, φ. 16ν]. – Τα εισοδήματα της καγκελαρίας κατά την ταρίφα (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 1 Μαρτίου 1803 φ. 10ν. για τον *σχηματισμό ταρύφας* αρμόδιο ήταν το Κονκλάβε) έπρεπε να τα συγκεντρώνει ο καγκελάριος και μία φορά την εβδομάδα να δίνει λογαριασμό στην Προεδρία καταχωρώντας τις καταθέσεις στο δημόσιο ταμείο. Η Προεδρία με την από 15/4/1803 απόφασή της (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20,15 Απριλίου 1803, φ. 18ν.) όρισε επίσης ότι ο μισθός του καγκελαρίου θα συνίσταται από πληρωμές για την έκδοση αντιγράφων των δικαστικών πράξεων κατόπιν αιτήσεων των διαδίκων, χωρίς όμως το δημόσιο ταμείο να επιβαρύνεται με την αξία του χαρτιού. Ωστόσο ο καγκελάριος και σε αυτή τη περίπτωση όφειλε να αποδίδει λογαριασμό στους Προέδρους της Διοικήσεως δηλώνοντας το εισόδημα, που συγκέντρωνε από τις διάφορες πράξεις, δικόγραφα της γραμματείας (τα άττα του οφφικίου του) στον ταμία του δικαστηρίου.

Σε άλλο σχετικό έγγραφό της η Προεδρία Πρεβέζης τονίζει (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 5 Μαρτίου 1805, φ. 54r.) *τὴν κακὴν χρῆσιν ὀπού οἱ κατὰ καιρὸν καγγελλάριοι κάμνουσιν εις τα καταθέματα ἤτοι δεπόζητα ὁποῦ γίνονται εις το Κρητήριον ἀπό τοὺς κρισολο-*

τικό δικαστήριο ή δικαστήριο της Επικλήσεως[74], το οποίο εδίκαζε κατ' έκκληση τις αποφάσεις, τις οποίες εκκαλούμενες απέστελλε στο Εφετείο η Διοίκηση[75]. Τα δικαστήρια αυτά πρότειναν αντιστοίχως τους καγκελαρίους τους, τον διορισμό των οποίων επεκύρωνε το "Κονκλάβε"[76]. Οι γραμματείς αυτοί όφειλαν να μήν είναι ξένοι, εκτός και άν η ανάγκη υπαγόρευε κάτι τέτοιο[77], να έχουν κάποια εκπαίδευ-

---

γουμένους. Από το συγκεκριμένο έγγραφο προκύπτει ότι οι καγκελάριοι καταχρώνταν των χρημάτων των κατηγορουμένων. Φαίνεται ότι από τις αναβολές και επαναλήψεις των δικών επωφελούνταν και οι "Δημηγόροι" (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 25 Μαρτίου 1804, φ. 41r:), που κέρδιζαν από τα δικαστικά έξοδα αλλά και οι ένοχοι, στους οποίους δεν ανακοινωνόταν η ποινή. Αυτό προκύπτει από έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης της 21ης Νοεμβρίου 1806 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 21, 21 Νοεμβρίου 1806 φ. 48v.), όπου αναφέρεται ότι ο φονέας, στον οποίο έχει επιβληθεί η ποινή της εξορίας, επωφελούμενος από την καθυστέρηση της υπογραφής των πρακτικών της δίκης και της καταδικαστικής απόφασης, βρήκε την ευκαιρία να πάρει μαζί του και την κινητή περιουσία του, από την οποία θα πληρωνόταν ο καγκελάριος. Αξιοσημείωτο είναι, πώς ο καταδικασθείς σε εξορία έφυγε, πριν ολοκληρωθούν οι διαδικασίες και υπογραφεί η σχετική καταδικαστική απόφαση.

74. Αξιοσημείωτο είναι ότι το οφφίκιο της Εγκληματοδικανικής Καγκελαρίας, το οποίο μέχρι πρότινος *ἐδουλεύετο ἀπὸ ξένον ὑποκείμενον μὲ μιστόν, καῖ χορις κανένα οφελος τίς Κάσας*, με θέσπισμα της 8ης Ιανουαρίου 1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 10 Ιανουαρίου 1804, φ. 36r-36v) κρίνεται σκόπιμο να πουληθεί για ένα χρόνο *διὰ μέσον προγγέτου*, δηλαδή με απόφαση νόμου, σε εκείνον που θα πρόσφερε την υψηλότερη τιμή. Κατά συνέπεια το Εγκληματοδικανικό Δικαστήριο από το 1804 και εντεύθεν εκμισθώνετο με τη μέθοδο της πλειοδοσίας, με αποτέλεσμα να ωφελείται η δημόσια κάσα (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 8 Ιανουαρίου 1804, φ. 37r).

75. Επί Βενετοκρατίας ακόμα και οι αποφάσεις των πρωτοβάθμιων τοπικών δικαστηρίων εφεσιβάλλονταν ενώπιον του Βενετού Τακτικού Προβλεπτή, στον οποίο ανατίθεντο και οι ποινικές υποθέσεις (Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη σ. 426).

76. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 15 Ιουνίου 1803, φ. 7v: *Ἡ εὐγενεστάτη Προεδρία Πρεβέζης ἐκρότησε συνέλευσιν πληρεστάτου Κονκλάβε συνθεμένου παρ' εἴκοσι ψηφοφόρων, διὰ τὴν κύρωσιν ἑνος ἐκ τῶν τριῶν Καγγελαρίων ὁποῦ ἐπρόβαλλε τὸ ἐγκληματικόν Δικαστύριον τῆς Πρώτης ἀναφορᾶς*.

77. Στην από 15/6/1802 επιστολή της προς τον ευγενέστατο Μοντεσάντο η Διοίκησις Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19) υπογραμίζει την ανάγκη όχι μονον πρόσληψης σεκρεταρίου του Εγκληματικού Δικαστηρίου της Α΄ Αναφοράς και της Επικλήσεως αλλά και πρόσληψης *συμβοηθού και συμβούλου εἰς τας υποθέσεις της Πατρίδος*. Προφανώς η προεδρία Πρεβέζης απευθύνεται σε ευγενή κάτοικο της Ιονίου Πολιτείας και απαιτεί απ' αυτόν όχι μόνον την πρόσληψή του ως γραμματέα του εγκληματικοδικανικού δικαστηρίου αλλά και την παροχή της βοηθείας του σε υποθέσεις της Διοικήσεως Πρεβέζης. Η Προεδρία της Διοικήσεως τονίζει ότι πρόκειται γιά *νεογενὴ Πολιτεία*, η οποία έχει ανάγκη από ικανούς λειτουργούς της διοικήσεώς της, και με αυτό το σκεπτικό παραχωρεί στο Μοντεσάντο έγγειο ιδιοκτησία γιά την εγκατάσταση του εκεί ώστε, αφενός η πολιτεία να επωφελείται από την παρουσία του αφετέρου και αυτός να χαίρεται, όπως κάθε κάτοικος γιά τα κτήματα, που

ση, όσον αφορά το επάγγελμά τους και να είναι τιμίων ηθών και εντίμου πολιτείας.

Το Εγκληματοδικανικό δικαστήριο απαρτίζετο από πέντε ευγενείς και δύο αναπληρωτές, οι οποίοι με τη λήξη της θητείας τους μπορούσαν να προβούν σε "θεληματική παραίτηση" επικαλούμενοι άλλες εργασίες τους[78]. Το εφετείο έφερε και το όνομα Σύλλογος της Εκκλήσεως, ή Επικλήσεως και Σύλλογος των πέντε, τα δε δύο τμήματα, το δικανικό και το εγκληματικό ήσαν ενωμένα σε ένα εξ αιτίας της έλλειψης δικαστών[79]. – "*Κυριάρχης των κριτηρίων και διεκδικητής των δημοσίων σφαλμάτων*"[80] ήταν το Κονκλάβε[81] " *παράστασις της ανωτέρας αξίας της κοινότητος*" το οποίο εδικαιούτο "*να επιτάττει και κρατεί τα κριτήρια και δικαστήρια εις την*

εξουσιάζει. Στην Επιστολή φαίνεται η ανάγκη οργάνωσης του δικαστικού συστήματος της μετά τον "χαλασμό" νεοσύστατης Πολιτείας και για τον σκοπό αυτό η Διοίκηση Πρεβέζης απευθύνεται σε ευγενείς της Ιονίου Πολιτείας, οι οποίοι θα αναλάβουν χρέη δημοσίων λειτουργών.

78. Σε περίπτωση παραιτήσεως των "Κριτών" ψηφίζοντο προσωρινά άλλοι έως ότου συγκληθεί το "Κοινό Συμβούλιο" και ορισθεί το καινούργιο δικαστήριο, σύμφωνα με τις αυτοκρατορικές διαταγές (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 10 Μαγίου 1804, φ. 42r). Όπως προκύπτει και από έγγραφο της Διοικήσεως Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 21, 21 Νοεμβρίου 1806, φ. 48v.) ο Καγκελάριος του Εγκληματοδικανικού Κριτηρίου Α΄ Αγωγής προκειμένου να ασκήσει το καθήκον του, δηλαδή την εγκληματική έρευνα σε υπόθεση ανθρωποκτονίας, παραιτήθηκε από τις επαγγελματικές του ασχολίες για να αφοσιωθεί στην διερεύνηση του φονικού. Η Διοίκηση αποφασίζει να του δοθούν γρόσια ογδόντα από την Κάσα της Πολιτείας γιά κόπους και δικαστικά έξοδα, αφού ο φονέας εξορίστηκε και πήρε μαζί του την κινητή του περιουσία, από την οποία σε διαφορετική περίπτωση θα πληρωνόταν ο Καγκελάριος. Κατά την διάρκεια επομένως της άσκησης των καθηκόντων τους οι λειτουργοί της Γραμματείας των Δικαστηρίων δεν ασκούσαν το επάγγελμά τους και αφοσιώνονταν ολοκληρωτικά στη διερεύνηση των υποθέσεων. Όπως προκύπτει και από το συγκεκριμένο έγγραφο οι δικαστικοί λειτουργοί δεν ήταν έμμισθοι αλλά αιρετοί, εκλέγονταν δε από το Γενικό Συμβούλιο της Πόλεως της Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 12 Ιανουαρίου 1802 φ. 1v) και διατηρούσαν το αξίωμα για ένα χρόνο (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 9 Μαρτίου 1803, φ. 11v).

79. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 12 Ιανουαρίου 1802, φ. 1v, 2r.: *Το κριτήριον δικανικόν καὶ ἐγκληματικόν τῆς ἐπικλήσεως, ἑνομένον εἰς ἕν, ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως τῶν ὑποκειμένων, συνθεμένον ἀπό πέντε.*

80. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 1 Μαρτίου 1803, φ. 10r: *κυριάρχης της Διοικήσεως*

81. Από το γενικό συμβούλιο των 42 προέρχονταν τα μέλη του "Κονκλάβε", το οποίο απαρτίζετο από τρείς Προέδρους και "*ἔξ ἔγκριτα ὑποκείμενα*", τα οποία εξέλεγαν οι ίδιοι από το Σώμα τους και έξω από το Σώμα τους και συνέρχονταν τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα. – Γιά "*τάς δυνάς καὶ ἐκτάκτους ὑποθέσεις*" αποφάσιζε το πλήρες κονκλάβε με την συμμετοχή όλων των Κριτηρίων εκτός των Αναπληρωτών (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, φ. 5r., 5v).

εκπλήρωση του νόμου και της δικαιοσύνης" έχοντας "*πληρεστάτην εξουσία*". Πρόκειτο για συμβουλευτικό όργανο, που ασκούσε έλεγχο στην εύρυθμη λειτουργία των δικαστηρίων, επεκύρωνε την εκλογή των υπουργών, καγκελαρίων και νοταρίων και έπαυε κάθε δημόσιο λειτουργό[82] συγκροτώντας συμβούλιο για την εκλογή άλλου.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Πρέβεζας 25 Δεκεμβρίου 1800, η γενική συνέλευση των αρχόντων κάθε τόπου εξέλεγε τους Κριτές, που συνέθεταν τα κριτήριά τους[83]. Εξ αυτού συνάγεται, αφενός μεν ότι ή κάθε πόλη διέθετε πρωτοδικεία και εφετεία για την επίλυση των διαφορών των κατοίκων των αντίστοιχων περιοχών, αφετέρου δε ότι οι τοπικές αρχές αυτονομούνταν από τον επικυρίαρχο στην ρύθμιση των εσωτερικών θεμάτων και ειδικότερα την διαχείριση της δικαιοσύνης[84]. Στο σώμα των ευγενών[85] επεφυλάσσετο το δικαίωμα μέσα στα πλαίσια της αυτονομίας της τοπικής δικαιοσύνης, να προβαίνει σε τροποποιήσεις, όσον αφορά την οργάνωση των δικαστηρίων[86].

---

82. Οι ευγενείς Πρόεδροι Πρεβέζης, αφού ενώθησαν με το περίβλεπτο πλήρες Κονκλάβε, αποφάσισαν να παύσουν τον Μόσχο Κουφέα (Προβλεπτή Υγείας) του αξιώματος, να του επιβάλλουν πειθαρχική ποινή φυλάκισης 8 ημερών και στην θέση του να εκλέξουν άλλο "Προβλεπτή Υγείας" *επειδή καὶ αὐτὸς ὑπερπηδῶντας τὰ πρεπώδη ὅρια της τάξεως καὶ τῆς σεμνότητος, καὶ ἐκείνης τῆς εὐλαβείας, καὶ ὑπολείψεως ὁπου χρεοστειται παρὰ πάντων τῆς Προεδρίας, ἀσχημόνησε μὲ λόγους ὑβριστικοὺς ἐναντίον του εἰς ὑπήκοον πολῶν περιεστότων* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 3 Οκτωβρίου 1802, φ. 8r, v).

83. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 12 Ιανουαρίου 1802, φ. 1v: *ἐκρότησαν την σύναξιν τοῦ γενικοῦ συμβουλίου ... περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων Προέδρων, κριτῶν, ἀξιωμάτων καὶ ὀφικίων, ... εὑρέθη ο ἀριθμὸς τῶν ψηφοφορούντων τεσσαράκοντα ὀκτώ.* – Πρβλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη, άρθρο α΄, σ. 436: *Το μόνον σώμα των αρχόντων καθεκάστου τόπου θέλει εκλέγει τους Συνδίκους ή Προέδρους και όλους τους Κριτάς, διά να κρίνουν κάθε είδος διαφοράς Δικανικής και Εγκληματικής και να συνθέσουν τα κριτήριά των, αξιώματα καὶ οφφίκια με τις συνηθισμένες μεθόδους.* – Με απόφασή τους οι ευγενείς Πρόεδροι προς το Έκλαμπρον Σώμα της Εκτάκτου Συγκλήτου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 21 Ιουλίου 1803 φ. 29r.) τονίζουν την ανάγκη να γίνονται σεβαστές οι αποφάσεις τους, καθώς τα δικαστήρια υπόκεινται στη Σύγκλητο. – Στα Ιόνια νησιά τα μέλη των Εγκληματικών Κριτηρίων εκλέγονταν επίσης από τη συνέλευση των ευγενών, από τη Σύγκλητο (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Β΄ άρθρο λβ΄ σ. 29).

84. Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη σ. 427: Σε σχέση με το καθεστώς τῆς Βενετοκρατίας η Συνθήκη της Πρέβεζας ενίσχυε τὰ τοπικά συμβούλια και τὰ διοικητικά όργανα που εκλέγονται από αυτά.

85. Γ ε ω ρ γ ί τ σ η ς, Συμπολιτεία Ακρωτηρίου, σ. 826. – Κατά την εκλογή των μελών του Συλλόγου της Εκκλήσεως στην συνέλευση των αρχόντων δεν ελάμβαναν μέρος εκείνοι, που μόλις είχαν εκλεγεί, όπως και οι συγγενείς τους (Β ε ν ι έ ρ η ς, Κατάστασις (Σύνταγμα 1803), τίτλος Β΄ άρθρο λσ΄ σ. 31).

86. Σ τ α μ ο ύ λ η, Συνθήκη άρθρο β΄, σ. 437. – Σε έγγραφο της Προεδρίας Πρεβέζης (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 19 Μαρτίου 1805, φ. 55r.) αναφέρεται η ανάγκη ενιαίας

IV. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ 11/12/ 1803 ΤΟΥ ΕΦΕΤΕΙΟΥ ΠΑΡΓΑΣ ΕΠΙ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑΣ[87]

Ιστορικό

Η υπόθεση αφορά την δολοφονία του Γιαννούτζου Πλασκασοβέτη από τον Γεώργιο Καλούλη. Στην κατ᾽ έφεση ακροαματική διαδικασία δεν παρίσταται ο φυλακισμένος κατηγορούμενος. Αντ᾽ αυτού παρίσταται ο πατέρας του, παπα - Ιωάννης Καλούλης, ο οποίος και ασκεί την έφεση ενώπιον του Σεβασμίου Συλλόγου της Επικλήσεως των πέντε της Δικανικής και Εγκληματικής Διοικήσεως Πάργας[88]. Ομοίως στη δίκη, ως πολιτικός ενάγων, σύμφωνα με την σημερινή ορολογία, παρίσταται ο πατέρας του φονευθέντος Αναστάσης Πλασκασοβέτης. Το δικαστήριο της Πάργας καλείται σε δεύτερο βαθμό να εκδικάσει την υπόθεση, αφού ακούσει τις κατηγορίες του ενός και τις απολογίες του άλλου και λάβει υπ᾽ όψη του το φάκελο της υποθέσεως. Εκκαλούμενη είναι η πρωτόδικη δικαστική απόφαση του Ευγενούς Κριτηρίου της Α΄ Δικανικής και Εγκληματικής αγωγής[89]. Ο πατέρας του φονευθέ-

---

δομής των Δικαστηρίων των τριών πόλεων της Συμπολιτείας για την γρήγορη και δίκαιη επίλυση των διαφορών των κατοίκων. Γιά το λόγο αυτό στο παλάτι της Προεδρίας Πρεβέζης κηρύσσεται η έναρξη των εργασιών της συνέλευσης, που απαρτίζεται από τις Προεδρίες των Διοικήσεων Πρεβέζης, Πάργας και Βουθρωτού και την Σύγκλητο κάθε Διοικήσεως *γιά νὰ ἑνωθοῦν οἱ τρεῖς διοικήσεις εἰς ἕνα σῶμα, καὶ εἰς μίαν διοίκησιν νὰ βάνῃ ὀροθέσια εἰς τὰ δικαστήρια καὶ ἀξιώματα ὁποῦ νὰ συνέχωνται ἕνα τοῦ ἄλλου, καὶ ὡς εἰς ἁλησίδα δεδεμένα νὰ ἐμποδίζονται αἱ ἐνδεχόμεναι αὐτεξουσιότηταις καὶ καταχρήσεις κάθε ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας.*

87. Καραμπούλα – Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, "Αποφάσεις" σ. 6.

88. Το δικαστήριο απαρτίζεται από τους ευγενέστατους και σεβασμίους κριτάς κυρίους Νικόλαο Δεσύλα (Πρόεδρο), Πανταζή Μπογδάνο, Ιωάννη Μοναστηριώτη, Αναστάσιο Δημουλίτζα (τακτικά μέλη) και Γιαννάκη Πετζάλη (αναπληρωματικό μέλος). Την δικαστική απόφαση υπογράφουν οι κ. Νικόλαος Δεσύλας (Πρόεδρος), Ιωάννης Μοναστηριώτης Κρητής και ο Ιωάννης Μαυρογιάννης Καγκελάριος – Ανακριτής, του οποίου η θητεία λήγει το 1804.

89. Η έδρα του του Εγκληματοδικανικού Δικαστηρίου Α΄ Αγωγής, που εξέδωσε τη πρωτόδικη απόφαση, βάσει της οποίας φυλακίσθηκε ο κατηγορούμενος, δεν προκύπτει από την δικαστική απόφαση του Εφετείου Πάργας. Ενω η Συνθήκη της Πρέβεζας ρυθμίζει λεπτομερώς με το άρθρο 4 το ζήτημα των εφέσεων επί αστικών διαφορών, – βάσει της οποίας οι αστικές υποθέσεις εκκαλούνταν σε οποιαδήποτε πόλη της Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου, πλην εκείνης που είχε εκδώσει την πρωτόδικη απόφαση –, δεν αναφέρεται καθόλου στο ζήτημα της διαδικασίας εφέσεων κατά των πρωτοδίκων ποινικών αποφάσεων. (Για το ζήτημα της αρμοδιότητος των δικαστηρίων κατά δεύτερο βαθμό βλ. Λ. Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Αστική Δικαιοσύνη § VIII). Επομένως δεν μπορούμε μετά βεβαιότητας να πούμε ούτε εάν ο φόνος διεπράχθη στον τόπο, που εγκαλείται ο κατηγορούμενος, ούτε εάν διεπράχθη σε κάποια άλλη πόλη ή στην ευρύτερη περιοχή της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου". Το πιθανότερο πάντως είναι, ότι υπεύθυνο για την εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων ήταν το δικαστήριο του τόπου, όπου τελέσθηκε το έγκλημα .

ντος παραιτούμενος από οποιαδήποτε οικονομική απαίτηση - αποζημίωση ζητάει να εξορισθεί ο φονέας του υιού του για όλη του τη ζωή.

Το δικαστήριο αφού έλαβε υπόψη ότι: 1) ο φόνος έγινε χωρίς να προμελετηθεί σε περίοδο πολιτικών αναταραχών, 2) ότι και ο πατέρας του δράστη φυλακίσθηκε "αναιτίως" για 8 μήνες κατόπιν εφαρμογής συλλογικής ευθύνης από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο[90], 3) ότι δόθηκε αμνηστία από τον βασιλέα για όλα τα εγκλήματα εκείνου του καιρού, αποφασίζει σε δεύτερο βαθμό για την αποτροπή περισσοτέρων "σκανδάλων" και για "κοινό παράδειγμα", να παραμείνει ο φονέας εξόριστος από τις πόλεις της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου", το "Κοντινέντε", έως ότου ο πατέρας του παθόντος συγχωρήσει τον φονέα του υιού τους και οι δύο πλευρές εγγυηθούν την πλήρη αποκατάσταση της μεταξύ των ειρήνης.

Δίωξη κατ' έγκληση

Η δίωξη του συγκεκριμένου εγκλήματος, όπως προκύπτει από την υπόθεση αυτή, είναι κατά βάση υπόθεση της οικογένειας του παθόντος[91]. Αποτελεί ένα είδος

Έτσι στα 1802 σε υπόθεση ληστείας κατόπιν αιτήματος του αδελφού του θύματος η Προεδρία Πρεβέζης με την από 14/12/1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 19 φ. 34r) επιστολή της απευθύνεται στον Αντιπρόσωπο της Ιονίου Πολιτείας στη Λευκάδα για να αναλάβει την έρευνα της ληστείας και να μεριμνήσει γιά την απονομή της δικαιοσύνης. Από το περιεχόμενο του ανωτέρω εγγράφου προκύπτει επίσης ότι υπεύθυνο για την εκδίκαση της υποθέσεως είναι το δικαστήριο του τόπου, όπου έγινε το έγκλημα. – Πρβλ. επίσης Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές ΑΜΠ 19, 13 Σεπτεμβρίου 1802 φ. 20v, όπου και σε αυτή την υπόθεση (εμπρησμός) κατά νόμο αρμόδιο, για την επίλυση της ποινικής υποθέσεως, είναι το Εγκληματικό Δικαστήριο Α΄ Αναφοράς Πρεβέζης, διότι τόπος τελέσεως του εγκλήματος είναι η ευρύτερη περιοχή Πρεβέζης, όπου βρίσκονται τα ελαιοστάσια, που κάηκαν.

90. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέδωσε "διπλάσια τιμωρία" τιμωρώντας μαζί με τον υιό και τον πατέρα στ. 35.

91. Με το Σύνταγμα του 1803 απαγορεύτηκαν, όπως αναφέρθηκε, οι ανώνυμες καταγγελίες, που ήσαν δεκτές στα δικαστήρια καθ' όλη τη περίοδο ισχύος του Ενετικού δικαίου. Καθιερώθηκε πλέον το ορκωτικό σύστημα (Η προέλευση του συστήματος των ορκωτών δικαστηρίων οφείλεται σε νομοθετικά κείμενα της Γαλλικής Επαναστάσεως), οι καταγγελίες ήταν επώνυμες και κατατίθονταν ενόρκως (Β ε ν ι έ ρ η ς, Αναφορά (Σύνταγμα 1803), υπό στοιχείο ιη΄ σ. 17: *ὥστε αἱ κατηγορίαι νὰ μὴ ἐπιρρίπτωνται ποτε ὑπὸ κατηγόρων ἀνωνύμων, ὡς τῷ ὄντι ἐσυνειθίζετο μετὰ κοινοῦ τοῦ κινδύνου ἐν καιρῷ τῆς Ἐνετικῆς Νομοθεσίας).* Το γεγονός πάντως ότι την περίοδο της Ενετοκρατίας τα εγκλήματα δεν διώκοντο αυτεπαγγέλτως εν ονόματι της πολιτείας και το ότι οι ποινικές δίκες ακολουθούσαν τους κανόνες των πολιτικών δικών στηριζόμενες επί των κατηγοριών του προσβεβλημένου ή κάποιου μηνυτού έθεταν τα πλαίσια εκείνα, όπου η άσκηση της ποινικής εξουσίας δεν γνώριζε πρακτικά κανένα φραγμό (Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάσταση σ. 109)

ιδιωτικής διαφοράς μεταξύ των οικογενειών του δράστου και του θύματος. Η οικογένεια του θύματος αξιώνει από την πολιτεία την κατάγνωση και εκτέλεση της ποινής[92]. Πρόκειται για δίωξη εγκλήματος κατ' έγκληση.

Αίτημα Εφέσεως

Ο πατέρας του θύματος *προσαιτεῖ παρὰ τῆς δικαιοσύνης*, δηλαδή από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Πάργας να παραμείνει ο φονέας του γιού του εξόριστος και από τα τρία μέρη του "Κοντινέντε", για όσο διάστημα είναι ο ίδιος εν ζωή[93]. Καθώς ο πατέρας του φονευθέντος, με έγγραφο δήλωσή του (*θεληματικό κοστιτούτο*), *ἀφίσταται ἀπὸ κάθε ἐκδικητικὴ αἴτηση ἢ πρετέζα*, από την έγερση δηλαδή χρηματικών αξιώσεων έναντι της οικογένειας του δράστη, είναι φανερό ότι οι οικείοι του φονευθέντος παραιτούνται από τις οικονομικές αξιώσεις. Στη συγκεκριμένη απόφαση ο πατέρας του θύματος ζητάει τελικώς μόνον την επιβολή της ποινής

---

92. Σε ανάλογη περίπτωση (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές ΑΜΠ 19, 9 Ιουλίου 1802, φ. 9r, 9v), όπου την "*κατηγοριτικὴν ἀναφοράν κατὰ τοῦ ἀναστάσι Καμένου ἐπαρρησίασεν εἰς τὸ Δικαστυριόν η τρισαθλία γυνὴ σωφιὰ ντάρα*", την πρωτοβουλία έχει και πάλι η παθούσα. Η ποινική αυτή υπόθεση, αφορά φθορά παρθένου υπό το πρόσχημα του γάμου (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές ΑΜΠ 19, 14 Ιουλίου 1802, φ. 12r). Και το συγκεκριμένο έγκλημα διώκεται κατ' έγκληση της παθούσης. – Την πρωτοβουλία της ποινικής δίωξης έχει ο παθών (ιερωμένος) και σε υπόθεση εξύβρισης, η οποία απασχόλησε την Προεδρία Πρεβέζης το έτος 1802 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές ΑΜΠ 19, 6 Ιουλίου 1802, φ. 8v). Το δικαστήριο επιδεικνύοντας αδιαφορία *δὲν ἔκαμε τὴν πρεπουμένην ἐκδίκησιν εἰς τοιοῦτον βαρύ και ἀπαίσιο τόλμημα* δηλαδή δεν κίνησε αυτεπαγγέλτως, όπως όφειλε, την δικαστική διαδικασία κατά του υπαιτίου. Στις 6/7/1802 η Προεδρία της Διοικήσεως Πρεβέζης, με επιστολή της, που απευθύνεται προς το Εγκληματικό δικαστήριο της πόλεως, κατόπιν αιτήσεως του παθόντος και αφού προηγουμένως ο ιερέας εξέφρασε προς αυτή τα παράπονά του, ζητάει να επιληφθεί η δικαιοσύνη του θέματος και να αποδοθούν οι ευθύνες στον δράστη τονίζοντας τις επιβλαβείς συνέπειες, που θα μπορούσε να έχει η ατιμωρησία του για το κοινωνικό σύνολο.

93. Θ. Δ. Φ ρ α γ κ ό π ο υ λ ο ς, Ἡ ἐν τοῖς Ἰονίοις Νήσοις Ἀστυκὴ Νομοθεσία κατά τε τοὺς Ἐνετικούς Νόμους καὶ τὰς ἐν ἰσχύι διατάξεις τοῦ Ἰονίου Πολιτικοῦ Κώδικος, Μέρος Α΄ Αθήνα 1886 σ. 61: "Η ισόβια εξορία, ποινή για τους Ενετούς οιονεί κεφαλική, ήταν ανάλογη προς τις ρωμαϊκές ποινές, που συνεπάγονταν για τον καταδικασθέντα σε ισόβια εξορία απώλεια πολιτικών δικαιωμάτων και κατά συνέπεια υποβάθμιση του "status" του Ρωμαίου πολίτη. Ο καταδικασθείς σε ισόβια εξορία, αφού πλέον δεν συναριθμείτο στην τάξη των πολιτών στερούνταν και κάθε δικαιώματος, που έχαιραν οι υπήκοοι της Ενετικής Δημοκρατία". – Με βάση το νόμο του 1503 και 1561 (Nove leggi 49, 50) ο ένοχος σε περίπτωση αυθαίρετης διακοπής της εξορίας όταν ξανασυλλαμβάνετο για δεύτερη φορά εξορίζετο από όλη τη βενετική επικράτεια ή διπλασιάζετο το χρονικό διάστημα της εξορίας του ή τιμωρείτο με καταναγκαστικά έργα σε γαλέρα (1561 Nove leggi 50) (Βλ. K o h l e r, Strafrecht, Verbannung)

της εξορίας[94], για όσο διάστημα θα είναι ο ίδιος εν ζωή. Εξ' άλλου, αφού ο φόνος θεωρείται ακούσιος δεν τίθεται ζήτημα δήμευσης[95] της περιουσίας του ενόχου. Πρέπει να επισημανθεί ότι και κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας η ποινή της δημεύσεως, άν και δεν ήταν σε αχρηστία, εφαρμοζόταν σπάνια και μόνο επί σοβαρών αδικημάτων, είχε δε ως αντικείμενο εκείνα τα περιουσιακά αγαθά, των οποίων ο κατηγορούμενος είχε ελευθερία διαθέσεως με πράξεις εν ζωή ή αιτία θανάτου. Συνεπώς δια της δημεύσεως δεν θα επήρχετο βλάβη των πιστωτών ή των νομίμων κληρονόμων του[96]. Οι περιπτώσεις επιβολής της δημεύσεως σύμφωνα με το Ενετικό δίκαιο προβλέπονταν περιοριστικά από τον νόμο εν αντιθέσει με τα ισχύοντα στο

---

94. Στο κλασσικό ρωμαϊκό δίκαιο ίσχυαν δύο μορφές εξορίας α) η relegatio, που συνίστατο στη κράτηση του ενόχου σε συγκεκριμένο χώρο καί β) η deportatio, που περιελάμβανε ταυτόχρονη δήμευση της περιουσίας του ενόχου και απώλεια του δικαιώματος του πολίτη. Στο βυζαντινό δίκαιο εφαρμόζετο σε ελαφρύτερα ποινικά αδικήματα, όπως σε περίπτωσεις αμβλώσεων ή ακουσίων φόνων. C. 11, 8, 16, Nov.120. 11 (ισόβια εξορία); Nov 8.8, Nov. 124, 2, Nov. 134, 1 Nov. 144.2 (εξορία και δήμευση) [Βλ. Τ ρ ω ϊ ά ν ο ς Die Strafen im byzantinischen Recht in La Peine [*Recueils de la Societe Jean Bodin LV`Bruxelles 1991.*]

95. Με έγγραφό της όμως η Προεδρία Πρεβέζης με ημερομηνία 12 Ιουνίου 1804 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 12 Ιουνίου 1804, φ. 43v.) προβλέπει τη δήμευση ακινήτου περιουσίας και εξάμηνο φυλάκιση, εάν και εφόσον *ἁρματολοί καῖ κακοτρόποι Ἀνθρόποι* προβαίνουν στην κτήση νομής επί αγαθών και υποστατικών, υπό την πρόφαση αγοράς, εξαγοράς και υποθήκης μέσα στη πόλη και στην γύρω περιοχή. Αποφασίζει δε ότι οι τυχόν παραβάτες θα τιμωρούνται παραδειγματικά και όχι μόνον με δήμευση της νεοαποκτηθείσας ακινήτου περιουσίας τους, (η οποία περιέρχεται στο δημόσιο), αλλά και με εξάμηνο φυλάκιση και χρηματική ποινή διακοσίων γροσίων, η οποία θα επιβάλλεται και σε όποιον συνήργησε στην παράνομη αγορά. Η Προεδρία της Διοικήσεως επισημαίνει τα ολέθρια αποτελέσματα για την περιοχή της Πρεβέζης, που είχε προκαλέσει παλαιότερα η συνύπαρξη με τέτοιους ανθρώπους, με κίνδυνο την διατάραξη της έννομης κατάστασης στη περιοχή και λαμβάνει τα μέτρα της για τη διασφάλιση της ησυχίας των κατοίκων. Υποθέτουμε ότι το έγγραφο ομιλεί για ληστές, πιθανόν δε και για ανεπιθύμητους αρματωλούς, οι οποίοι με την αγορά ακινήτου απέβλεπαν στην εξαγορά κοινωνικής θέσης στη πόλη. – Σύμφωνα με το βυζαντινό δίκαιο οι ακούσιοι φονείς τιμωρούνταν με την ποινή της εξορίας [Βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Το Φονικό και η Αποζημίωσις του Παθόντος (Βυζάντιον-Τουρκοκρατία-Μετεπαναστατικοί χρόνοι μέχρι και του Καποδιστρίου), Αθήνα 1960 σ. 33 (στη συνέχεια: Φονικό].

96. Βλ. Λ ο ύ ν τ ζ η ς, Πολιτική Κατάστασις 232. – Επιεικέστερες μεταρρυθμίσεις των περιουσιακών ποινών στο βυζαντινό δίκαιο επέφερε η Νεαρά 134 του Ιουστινιανού: *ἐφ' ὧν οἱ νόμοι δήμευσιν ἢ θάνατον ὁρίζουσιν, ἐὰν ἐλεγχθῶσιν ἢ κατακριθῶσι, τὰς αὐτῶν περιουσίας μὴ γίνεσθαι κέρδος τοῖς ἄρχουσιν ἢ ταῖς αὐτῶν τάξεσιν, ἀλλὰ μηδὲ κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους τῷ δημοσίῳ αὐτὰς προσκυροῦσθαι· ἀλλ' εἰ μὲν ἔχοιεν κατιόντας, αὐτοὺς ἔχειν τὴν οὐσίαν, χωρὶς τῶν διὰ τοῦ τοιούτου ἁμαρτήματος αὐτοῖς προσγενομένων, εἰ δὲ μὴ ὕπεισι κατιόντες, ἀλλ' ἀνιόντες ἄχρι τρίτου βαθμοῦ αὐτοὺς ἔχειν.* (βλ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Φονικό σ. 24-25).

Ρωμαϊκό δίκαιο, όπου η επιβολή της θανατικής ποινής συνεπαγόταν υποχρεωτικά και την δήμευση της περιουσίας του φονέα [97].

Κρίση του δικαστηρίου

1. Φόνος χωρίς προμελέτη

Όπως ειδικότερα αναφέρεται, ο συγκεκριμένος φόνος διεπράχθη *διά μέσου δουφεκιᾶς με σκάγια εἰς ὥραν ἔριδος χωρίς προμελέτησιν ἢ προδοσίαν.* Η ποινική αντιμετώπιση της ανθρωποκτονίας, με βάση το δίκαιο που εφαρμοζόταν στην Ιόνιο Πολιτεία και κατά συνέπεια στη "Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου", δεν παρουσιάζει ουσιώδεις διαφορές σε σχέση με τις βυζαντινές ποινικές διατάξεις, όσον αφορά τις έννοιες του δόλου[98], της αμελείας αλλά και γενικότερα του καταλογισμού της πράξης ακόμα δε και και του "*τυχηροῦ*"[99], οι οποίες λαμβάνονταν υπ' όψη από το δικαστή για τον καθορισμό της ποινικής ευθύνης του δράστη[100]. Για τον καταλογισμό της

---

97. Σύμφωνα με την Ιουστινιάνεια νομοθεσία για τον φόνο εκ δολίας προθέσεως εφαρμογή είχε ο "περὶ φονευτών" Κορνήλιος νόμος, με βάση τον οποίο οι μεν φονείς, που ανήκαν στην τάξη των "εντίμων" εξορίζονταν σε νησί δημευομένης συγχρόνως και της περιουσίας τους, οι δε "ευτελείς" σταυρώνονταν ή ερρίπτονταν στα θηρία (Dig. 48. 8. 3. § 5). Εξυπακούεται ότι και των "ευτελών" δημευόταν η τυχόν περιουσία τους, δεδομένου ότι σύμφωνα με άλλη διάταξη των Πανδεκτών (48. 20. 1) προβλεπόταν αυτοδικαίως δήμευσις της περιουσίας των καταδικαζομένων σε θάνατο (Βλ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Φονικό σ. 23 § 1).

98. *ὅτι ὁ τοιοῦτος φόνος ἐστάθη ἀπεργασμένος ... χωρὶς προμελέτησιν ἢ προδοσίαν*

99. *ὅτι ὁ τοιοῦτος φόνος ἐστάθη ἀπεργασμένος διὰ μέσου δουφεκιᾶς μὲ σκάγια εἰς ὥραν ἔριδος.* – Πρβλ. Γ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Νοταριακαί Πράξεις Παξών διαφόρων Νοταρίων των ετών 1658-1810 (Μνημεία του Μεταβυζαντινού Δικαίου) Αθήνα 1958: Συγγνώμη της 25 Απριλίου 1663 (Βιβλ. 1. σ. 122): ... οἱ παρόντες ... κὺρ χριστόφορος μπόϊκος καὶ κὺρ πιέρος μπόϊκος καὶ ἀπὸ ἄλλο μέρος κὺρ παγουλῆς γκίκας, ἐπειδὴ καὶ νὰ ἤληθαν εἰς μαλώματα καὶ ὁ διάβολος ἐσυνέργησε καὶ ἔγινε φόνος ... καὶ τὴν σήμερον θέλουν τὰ ἄνωθεν καὶ κάνουν ἀγάπη στέρεα. (Εγγραφο 33 σ. 21)· Συγγνώμη τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1659 (Βιβλ. 1 σ. 43): ... ἐγὼ ἠβρισκόμενος λαβωμένος εἰς τὸν θάνατον ἀπὸ ἕνα ἀτζεδέντε ὁποῦ ἔγινε περφάλος ἀπὸ ... εἰς σὲ μία συντροφία καὶ ἐλαβώθηκα μὲ τὰ σκάγια ... καὶ ὡς ἐκεῖνο ἔγινε πὲρ φάλος, συμπαθῶ τὸν ἄνωθεν ... καὶ παρακαλῶ καὶ τὴν δικαιοσύνη νὰ τὸν ἐσυμπαθήση ἀπὸ τοῦτο τὸ ἀτζεδέντε ὁποὺ ἔγινε πὲρ φάλος.

100. Βασ. 60, 51. 5 = Dig. 48. 19. 5 2: *ἐν πᾶσι τοῖς ἐγλήμασι δεῖ ζητεῖν, ἐκ προνοίας τις ἢ κατὰ τύχην ἥμαρτε, καὶ οὕτως ἢ πρὸς τὸν νόμον, ἢ πραοτέραν ἐπιφέρειν τιμωρίαν.* – Βλ. επίσης Synopsis Minor, Lit. Ec. 62, J.G.R., τ. 6, σ. 397-398. – Πόνημα Ἀτταλειώτου ῥῃσ, J.G.R. τ. 7, σελ. 482. – Νομοκάνων Φωτίου Γ. Α. Ρ ά λ λ η και Μ. Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα των θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, ἐν Ἀθήναις 1859, τ. Α΄, σ. 200-201). – Βασ. 60.51. 11 = Dig. 48.19. 11 § 2 : *Ὁ ἀπὸ προνοίας ἁμαρτάνει τις ὡς συνιστῶν φατρίαν ἢ ἐξ ὁρμῆς, ὡς θυμούμενος, ἢ κατὰ τύχην, ὡς ὁ ἐν θήρᾳ ῥίψας κατὰ θηρίου καὶ ῥίψας καὶ φονεύσας ἄνθρωπον* (Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Φονικόν σ. 21).

συγκεκριμένης πράξης οι κριτές του Εφετείου Πάργας λαμβάνουν υπ' όψη τους την έλλειψη δολίας προθέσεως του δράστη, καθώς *ὁ τοιοῦτος φόνος ἐστάθη ἀπεργασμένος εἰς ὥραν ἔριδος χωρίς προμελέτησιν ἢ προδοσίαν καὶ ὅτι ἐσυνέβη εἰς καιρὸν ἀναρχίας*. Το δικαστήριο συμπεραίνει επομένως την ανυπαρξία δολίας προαιρέσεως[101] από τις αντικειμενικές συνθήκες τελέσεως του εγκλήματος.

2. Συνθήκες τελέσεως

Η περίοδος αναρχίας και πολιτικών αναστατώσεων[102], κατά την διάρκεια της οποίας τελέσθηκε το έγκλημα, αφορά στην περίοδο από το 1797-1802[103], περίοδο κατά την οποία, φόνοι, αρπαγές, και λεηλασίες περιουσιών αποτελούσαν συχνό φαινόμενο τόσο στα Ιόνια Νησιά όσο και στη "Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου"[104] εξαι-

---

101. Το Βενετικό δίκαιο έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην πρόθεση κατά την τέλεση του εγκλήματος (praemiditate et ex proposito) (Βενετία 1232 Liber prom. mal. c. 11).

102. Ήδη, από την περίοδο της πρώτης Γαλλικής Κατοχής (1797-99), η απογοήτευση και η δυσαρέσκεια των κατοίκων υπήρξε μεγάλη όχι μόνον γιά τα αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα και τη βαριά φορολογία, που τους είχε επιβληθεί αλλά και γιά την επιδεικτικά περιφρονητική στάση των Γάλλων απέναντι στη θρησκεία, στις παραδόσεις και τα ήθη των Ελλήνων. Η ληστρική συμπεριφορά των Γάλλων στρατιωτών προκάλεσε την αντιπάθεια των κατοίκων και συνετέλεσε στην δημιουργία αντιγαλλικού ρεύματος. Την αντίδραση κατά των Γάλλων καλλιεργούσαν και οι ευγενείς, που δεν δίσταζαν να έρθουν σε συννενοήσεις και με τους Αυστριακούς. Η ρωσοτουρκική συνεργασία στη συνέχεια και η κάθοδος του συμμαχικού στόλου έδωσε την ευκαιρία στα αντιδημοκρατικά στοιχεία να αναπτύξουν αντιγαλλική δραστηριότητα. Το γενικότερο κλίμα δυσαρέσκειας, που είχε διαμορφωθεί στα νησιά από την προκλητική στάση των Γάλλων και η συμμαχική προπαγάνδα διευκόλυναν τις ενέργειες αυτές. Το αποτέλεσμα ήταν η διαίρεση των πολιτών σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, το των φιλογάλλων δημοκρατικών και το των φιλορώσων αριστοκρατικών [Βλ. Ν. Μ ο σ χ ο ν ά ς, Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821, ΙΕΕ ΙΑ΄, Αθήνα 1975 σ. 387-390 (στη συνέχεια: Ιόνια Νησιά)]. – Πρβλ. Χ ι ώ τ η ς, Ιστορικά Απομνημονεύματα σ. 674.

103. Σε γενικές γραμμές η απόφαση αναφέρεται στην έκρυθμη κατάσταση, στην οποία είχαν περιπέσει τα νησιά την περίοδο πριν το 1803 εξαιτίας των πολιτικών, κοινωνικών και τοπικιστικών αντιθέσεων. Η απόφασις του Εφετείου Πάργας, η οποία εκδίδεται στις 11 Δεκεμβρίου του 1803, αναφέρεται στην περίοδο της αναρχίας σαν μία περίοδο, που έχει ήδη παρέλθει οριστικά. Σε έγγραφο εξάλλου της Προεδρίας Πρέβεζης, που φέρει την ημερομηνία 14 Ιουνίου 1803 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 14 Ιουνίου 1803, φ. 24ν), τονίζεται ότι η περίοδος της αναρχίας θα πρέπει να είχε περατωθεί οριστικά ήδη από τόν Μάρτιο του 1803: *ὁ ἐνδόξωτατος Βοιβόντας μας ἀμπτουλάχ μπέη ἐφέντης...μᾶς προστάζει με πανέκλαμπρον Γράματου 7; Μαγίου ... τήν ἐκλογήν ...ἑνός ἢ δύω ὑποκειμένων τά ὁποία μὲ πληρεξουσιότητα νά παρασταθοῦν εἰς τήν ὑποταγήν τῆς λαμπρᾶς πόρτας διά νά συνομιλήσουν μὲ τό ὕψος τοῦ μεγάλου Βεζήρη ἐπάνω εἰς τήν εὐταξία καὶ εὐνομία ἑκάστου τόπου, τόρα ὁποῦ ἐτελείοσεν ἡ ἐπωχὴ τῆς ἀσυδωσίας ἀπό τόν παρελθόντα Μάρτιον.*

104. Ειδικότερα, όσον αφορά τη "Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου", η περίοδος αυτή χα-

τίας της πολιτικής αστάθειας της περιόδου αυτής[105]. Οι αυθαιρεσίες των ευγενών, που επί σειρά ετών καταδυνάστευσαν τον πληθυσμό και ο αποκλεισμός των άλλων τάξεων από τα πολιτικά δικαιώματα, είχαν προκαλέσει μεγάλες κοινωνικές αναταραχές στα νησιά και τα ηπειρωτικά τους εξαρτήματα[106]. Το Σύνταγμα, το επονομα-

---

ρακτηρίζεται από την ήττα των δημοκρατικών Γάλλων στη Νικόπολη και την επακόλουθη καταστροφική κατάληψη (χαλασμό) της Πρέβεζας από τα στρατεύματα του Αλή (12 Οκτ. 1798). Προσχωρώντας ο Αλή Πασάς στον αντίπαλο του Ναπολέοντα ευρωπαϊκό συνασπισμό κατέλαβε το Βουθρωτό, την Ηγουμενίτσα και τη Βόνιτσα, κατέσφαξε την Πρέβεζα και αναπλήρωσε το πληθυσμιακό κενό με μουσουλμάνους Αλβανούς. Οι κάτοικοι, όσοι γλύτωσαν από τις σφαγές, κατέφυγαν στα γειτονικά νησιά και κυρίως στη Λευκάδα και πολύ διστακτικά άρχισαν να επαναπατρίζονται μετά την άφιξη του βοεβόδα Αβδουλάχ στην Πρέβεζα, η οποία χρονολογείται περί τα τέλη Ιουλίου ή αρχές Αυγούστου 1800 (Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πολιτικές Κινητοποιήσεις των Πρεβεζάνων μετά τον "Χαλασμό" (1798-1801) *Μεσαιωνικά και Νεα Ελληνικά* τ. 6ος 2000 *(Ανάτυπο)*, Αθήνα 2000 σ. 307 (στη συνέχεια: Χαλασμός). – Στη Πάργα συγκεκριμένα, απ' όπου προέρχεται και η δικαστική απόφαση για τον φόνο εμφανίσθηκε ο ρωσικός στόλος υπό τον Ουσακώφ, ο οποίος ανέστειλε την ορμή του Αλή Πασά και απολύτρωσε τους κατοίκους από τον κίνδυνο (Βλ. Α. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο ς, Επαναστατικές Κινήσεις και Ζυμώσεις, ΙΕΕ ΙΑ΄, Αθήνα 1975 σ. 405-406).

105. Ακόμα και μετά τη λήξη της περιόδου αυτής (1799-1802) μέλημα της Διοικήσεως Πρεβέζης συνέχιζε να αποτελεί η διασφάλιση της νομίμου τάξης και πολιτικής σταθερότητας. Όπως αναφέρεται σε έγγραφο της διοικήσεως Πρεβέζης με ημερομηνία 28 Αυγούστου 1803 (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 28 Αυγούστου 1803, φ. 31v, 32r), η αποτροπή των διχονοιών, πολιτικών αναβρασμών και έριδων, οι οποίες "*ἠδη ἀρχισαν να ἐμφωλεύουν εἰς την πατρίδα μας*" λόγω της κακοδιοίκησης αποτελούν τον βασικό λόγο γιά τον οποίο εκλέγεται πρέσβυς για να μεταβεί στην Υψηλή Πύλη με σκοπό να ζητήσει (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 28 Αυγούστου 1803, φ. 32v) την τροποποίηση του διοικητικού συστήματος της περιοχής, με βάση το αντίστοιχο της Επτανήσου Πολιτείας, ώστε να επικρατήσει ευνομία στην πολιτεία της Πρέβεζας. Το έγγραφο επισημαίνει ειδικότερα τις *"ἀνομαλίαις τού παρελθόντος καιρού"* και τον *"ὀλεθρο και κινδύνους"*, στους οποίους είχε υποπέσει η Επτάνησος Πολιτεία κατά την περίοδο των πολιτικών προστριβών και της αναρχίας, περίοδος που έληξε *μὲ μίαν συνετὴν διορθοσιν εἰς την Διοῖκισί τους*, με τη συναίνεση της Υψηλής Πύλης. Ειδικότερα η Διοίκηση Πρεβέζης, ενθυμούμενη τα δεινά της Ιονίου Πολιτείας, σπεύδει να προλάβει τις πολιτικές αναταραχές, που θα μπορούσαν να προκληθούν από την έλλειψη οργανωμένου διοικητικού συστήματος στην περιοχή.

106. Τα πολιτικά γεγονότα στα Ιόνια, που έμελαν να επηρεάσουν και τη "Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου" είχαν την ακόλουθη εξέλιξη: Στις αρχές Μαρτίου 1802 βρετανικό πολεμικό αποβίβασε στην Κέρκυρα στρατιωτική δύναμη, που ενώθηκε με τις δυνάμεις της Πολιτείας και ανέλαβε την περιφρούρηση της τάξης. Η Πύλη, παρ' όλο που δεχόταν την ανάγκη μεταρρύθμισης του Συντάγματος του 1800, ακύρωσε το νέο Σύνταγμα (1801) και ζήτησε από τον Θεοτόκη να επαναφέρει το προηγούμενο καθεστώς, ώσπου να εξετασθεί από τους συμμάχους τὸ ζήτημα και να υποβάλλει το σχέδιο του προτεινομένου συντάγματος μαζί με τις δικές του παρατηρήσεις στους συμμάχους, αφού πάρει και την γνώμη των αυτοκρατορικών

ζόμενο "Βυζαντινό", που θεσπίσθηκε το 1800 με την αποχώρηση των Γάλλων δεν εφαρμόσθηκε καθόλου, καθώς δεν έτυχε γενικότερης αποδοχής. Η εφαρμογή του εξ' άλλου θα ήταν εξαιρετικά προβληματική κατά τη διάρκεια μιας ήδη ευαίσθητης περιόδου κοινωνικών ανακατατάξεων και αναταραχών γιατί αποτελούσε επιστροφή σε μορφές αριστοκρατικού πολιτεύματος.Η λαϊκή αντίδραση στην αριστοκρατική παλινδρόμηση καθιστούσε σαφές, ότι δεν ήταν δυνατόν να καταργηθούν όλες εκείνες οι πολιτικές και κοινωνικές κατακτήσεις[107], που είχαν πραγματοποιηθεί στη διάρκεια της γαλλικής κυριαρχίας[108]. Καθολικό και συγκεκριμένο παρέμενε το αίτημα του λαού να αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα χωρίς όμως να αποβλέπει στην ριζική ανατροπή του αριστοκρατικού καθεστώτος[109]. Η ενότητα του λαού έπρεπε να επιτευ-

---

επιτρόπων (πρόκειται για το Σύνταγμα του 1803). Οι σύμμαχοι αποφασίζουν να σταλεί στα νησιά ένας πληρεξούσιος του Τσάρου (η εντολή αυτή ανατίθεται από τον Αλέξανδρο Α΄ στον κόμη Γεώργιο Mocenigo) για να αποκατασταθεί η νομιμότητα. Τελικά τις 23 Μαΐου 1802, με την υπογραφή της ειρήνης της Αμιένης, η Επτάνησος Πολιτεία αναγνωρίσθηκε από τη Γαλλία, τον βασιλιά της Αγγλίας, τον βασιλιά της Ισπανίας και τη Βαταυική Δημοκρατία κατά τους όρους της Συμβάσεως της Κωνσταντινούπολης και με την πράξη αυτή όχι μόνον κατοχυρωνόταν το καθεστώς προστασίας των συμμάχων δυνάμεων, αλλά και άρχιζε η περίοδος αναδιοργάνωσης της Πολιτείας.

107. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σύντομης μεταβατικής περιόδου της Γαλλοκρατίας υπήρξε ότι κανείς δεν τιμωρείτο χωρίς μάρτυρες και αναπολογήτως και κανείς δεν υποβάλλετο σε ποινή, εάν προηγουμένως δεν είχε οριστικώς αποδειχθεί η υπαιτιότητά του και δεν είχε καταλογισθεί η ευθύνη του (Χ ι ώ τ η ς, Ιστορικά Απομνημονεύματα σ. 6010. – Όσον αφορά τον τομέα της δικαιοσύνης, είχαν δημιουργηθεί στις πόλεις και τα περίχωρα ειρηνοδικεία, τα οποία είχαν ως πρώτιστο καθήκον την προτροπή των διαδίκων προς την συμβιβαστική επίλυση των διαφορών τους, ενώ παράλληλα θεσπίστηκε η αιρετοκρισία. Το "Προσωρινό Δημαρχείο" δε κατά την περίοδο της πρώτης Γαλλικής Κατοχής, το οποίο αποτελούσε την ανώτατη εξουσία, δεν αποτελείτο μόνο από ευγενείς αλλά συμμετείχαν σε αυτό όλες οι τάξεις (Μ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Περί της Εκλογής Δικαστικών και Διοικητικών αρχών εις την Νήσον Κέρκυραν (Βενετοκρατία - Δημοκρατικοί Γάλλοι) *Ανάτυπον εκ του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου τ. 22 (1975)*, Αθήνα 1977 σ. 4 (στη συνέχεια: Εκλογή Δικαστικών) – Πρβλ. Χ ι ώ τ η ς, Ιστορικά Απομνημονεύματα σ. 601)

108. Ν. Μ ο σ χ ο ν ά ς, Ιόνια Νησιά, σ. 394. – Οταν τον Ιούνιο του 1797 τα στρατεύματα των δημοκρατικών Γάλλων αποβιβάσθηκαν στην Κέρκυρα η Βενετική κυριαρχία ουσιαστικά καταλύθηκε, η "Χρυσή Βίβλος" και οι τίτλοι ευγενείας κάηκαν, και κατά το πρότυπο της Βενετίας ιδρύθηκε Προσωρινό Δημαρχείο στην Κέρκυρα (πρβλ. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Εκλογή Δικαστικών σελ. 4).

109. Τα Συντάγματα της Ιονίου Πολιτείας (1800, 1801, 1803, 1806) εμμένουν στη διατήρηση του αριστοκρατικού καθεστώτος δεδομένου ότι τα αξιώματα παραχωρούνται μόνο σε πρόσωπα ανήκοντα στην τάξη των ευγενών.

χθεί με την κατάργηση των προνομίων της μειονότητας, την αμφισβήτηση της ταξικής διάκρισης και την αναγνώριση της ισότητας όλων των πολιτών[110].

3. Συλλογική ευθύνη

Όπως επισημαίνεται στην απόφαση του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου *"διά καταδρομῆς τῶν παραπονουμένων ἀναιτίως"*[111] φυλακίσθηκε για οκτώ μήνες και ο

---

110. Πρέπει να τονισθεί ότι η περίοδος της αναρχίας είχε ως αποτέλεσμα, όσον αφορά στη ποινική δικαιοσύνη, την συσσώρευση στα γραφεία των δικαστηρίων πλήθους καταγγελιών αλλά λόγω της έλλειψης προσωπικού και της βραδύτητας, με την οποία τηρούνταν οι δικονομικοί τύποι, η δικαιοσύνη να μένει αργή. Το άρθρο 15 του Συντάγματος του 1800 έδινε το δικαίωμα στον καθένα, που ζημιώθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να προσφεύγει στην δικαιοσύνη και να απαιτεί την αποκατάσταση των ζημιών Η κατ' αναλογία εφαρμογή των διαδικασιών, που ίσχυσαν στην Επτάνησο Πολιτεία και την περιοχή της Συμπολιτείας θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη, λόγω της νομικής εξαρτήσεως των πόλεων του Ακρωτηρίου από την Επτάνησο Πολιτεία. Από το αρχειακό υλικό προκύπτει ότι στις πόλεις του Ακρωτηρίου δεν υπήρχαν νομομαθείς αρμόδιοι για την επίλυση σοβαρών νομικών ζητημάτων. Ως εκ τούτου οι τοπικές αρχές απευθύνονταν είτε σε επτανήσιους νομομαθείς είτε προσέτρεχαν στην ίδια την Επτανησιακή Γερουσία για να λάβουν επίσημη γνωμοδότηση επί θεμάτων δικαίου, που ανέκυπταν στη "Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου" [Βλ. Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές ΑΜΠ 19, 13 Σεπτεμβρίου 1802 φ. 20v, όπου αποδεικνύεται όχι μόνον η ενεργός νομική εξάρτηση της "Συμπολιτείας του Ακρωτηρίου" από την Ιόνιο Πολιτεία αλλά και ο γνωμοδοτικός ρόλος του Πρίγκηπα της Γερουσίας της Ιονίου Πολιτείας και ο επεμβατικός ρόλος της Γερουσίας σε υποθέσεις, που είχαν διεξαχθεί ενώπιον Δικαστηρίων της Συμπολιτείας]. – Πρβλ. Πηγή Αρχείο Μητροπόλεως Πρεβέζης αριθ. 20, 19 Μαρτίου 1805, φ. 55r και την διαμαρτυρία ενός Παργινού, (Σ π. Α σ δ ρ α χ ά ς, Όψεις από το προνομιακό Καθεστώς της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας, Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία. ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνες σ. 203, Αθήνα 1982) : στα δικαστήρια της Πρέβεζας και της Πάργας *συνκάθονται ὑποκείμενα ὁπού ὀλίγον ἐγνωρίζουν τοὺς νόμους*]. – Για τους λόγους αυτούς θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί η υπόθεση, ότι το διάταγμα που εξέδοσε ο Πρόεδρος στις 9 Σεπτεμβρίου 1802, με το οποίο εξουσιοδότησε τα ποινικά δικαστήρια να συζητούν και να δικάζουν συνοπτικά όλες τις υποθέσεις, που υπάγονταν στη δικαιοσύνη (Γ. Μ α υ ρ ο γ ι ά ν ν η, Ιστορία των Ηνωμένων Νήσων, σ. 24), ίσχυσε αναλογικά και στη Συμπολιτεία του Ακρωτηρίου προκειμένου να λήξει η περίοδος της αναρχίας, κατασιγασθούν τα παράπονα και καταστεί η δικαιοσύνη αποτελεσματική στην εκτέλεση των δυσχερών καθηκόντων της.

111. Όπως προκύπτει από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό της εξεταζομένης περιόδου, η μή τήρηση βασικών ποινικών αρχών της Ενετικής Ποινικής Δικονομίας είναι φαινόμενο αρκετά σύνηθες. Έτσι σε ανάλογη περίπτωση με την από 9/3/1803 απόφασή της η Προεδρία της Πρεβέζης ναι μεν δεν δικαιώνει τον ένοχο (*"διότι δύναται καὶ αὐτὸς ἀκουσίως να ἐσφαλεν") "πλὴν ἐκεῖνο ὁποῦ βλέπει, εἶναι ὁποῦ αὐτὸς ἐτιμωρήθη χωρὶς σχηματισμὸν προτζέσου, καὶ χωρὶς καμμίαν μέθοδον νόμου"* (Σ τ α μ ο ύ λ η, Πηγές, ΑΜΠ 20, 9 Μαρτίου 1803, φ. 12v). Στην από 18/6/1802 επιστολή της πάλι η Προεδρία Πρεβέζης προς τους Ευγενεστάτους Προέδρους της Βόνιτζας, επισημαίνει το γεγονός ότι η γυναίκα *Πανάγω σύζυγος του*

πατέρας του κατηγορουμένου. Συνεπώς από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έγινε εφαρμογή συλλογικής ευθύνης. Κατόπιν αυτού το δικαστήριο επιβάλλει την ποινή της εξορίας θέτοντας ως όρο άρσης της ποινής της εξορίας την συγχώρηση εκ μέρους του πατέρα του παθόντος, όταν δηλαδή το *παραπονούμενο μέρος ήθελε δώσει την τελείαν άφεση και αμφότερα τα μέρη ήθελαν προσφέρει τὲς πλέον ασφαλεῖς πιεντζαρίας διὰ τὴν αμοιβαίαν ειρήνην και ησυχίαν.*

4. Γενική αμνηστία

Η γενική αμνηστία, στην οποία αναφέρεται η απόφαση του Εφετείου Πάργας, παραχωρήθηκε από τον Ρώσσο αυτοκράτορα (αντιπροσωπευομένου από τον Αμιράλιο και Καβαλιέρο Ουσακώφ) και τον Σουλτάνο της Υψηλής Πύλης (αντιπροσωπευομένου από τον Καπιτάνιο Μπέη Κατήρ) στις 9/20 Ιουλίου 1799. Η σχετική προκήρυξη αναγράφει τα ακόλουθα: *ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν καπιτουλατζιόνε ταύτης τῆς χώρας ἐκρίναμε εὔλογο νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν ὅτι ὅλα τὰ ἀπερασμένα σφάλματα μένουσιν ἀλησμονημένα, ὅθεν τώρα ἐπιθυμοῦμεν καὶ προστάζωμεν ὁποῦ ὅλα τὰ πρῶτα ἁμαρτήματα νὰ ἀλησμονηθῶσιν, ἐὰν ἀκολούθησαν πρότερον ἀπό τὴν ὑπογραφὴ τῆς καπιτουλατζιόνες καὶ ἔξω ἂν δὲν ἤθελον φανερωθεῖ φονικὰ ὅπου τὰ ἐπεχειρίσθησαν τολμηρῶς καὶ μὲ κακουργίαν*[112]. Η δημόσια αυτή γενική αμνηστία αφορούσε όλα τα εγκλήματα, που διενεργήθηκαν πρίν από την συνθηκολόγηση[113] εκτός από τους προμελετημένους φόνους. Κατά συνέπεια το συγκεκριμένο έγκλημα, το οποίο διαπράχθηκε εξ αμελείας θα έπρεπε να θεωρηθεί ως αμνηστευθέν[114]. Για τον λόγο αυτό η απόφαση αναφέρει ότι "*ἐνθυμηθέντες τὴν διαπανταχοῦ κηρυχθεῖσαν ἀμνηστίαν παρὰ τοῦ ἀϊδίου ἡμῶν βασιλέως*", στοιχείο που υποδηλώνει, ότι η αμνηστία εκάλυψε όλες τις προ αυτής τελεσθείσας εγκληματικές πράξεις. Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο ότι, ενώ το δικαστήριο έπρεπε να είχε κηρύξει αθώο το κατηγορούμενο, εφόσον είχε χορηγηθεί αμνηστία για όλα τα εγκλήματα που διεπράχθησαν χωρίς προμελέτη, γεγονός που λαμβάνει υπόψην του, παρά ταύτα δέχεται τα αιτήματα του κατηγόρου και επιβάλλει την ποινή της εξορίας.

Χρήστου Μπουρλιακάκη παραπονῆται ὁποῦ διὰ διαφοράν κατὰ πάντα δικανικήν, ἐφυλακώθη τὴν ἀπερασμένην δευτέραν ὁ ἄνδρας της, εὑρίσκεται ἔτι ἐν φυλακῇ και τονίζει ὅτι *μία ἄκρα προσωχὴ πρέπει νὰ σηντηρεῖται διὰ νὰ ἐνεργῶνται οἱ νόμοι, καὶ νὰ ἦναι αὐτοὶ οἱ ὁδιγοὶ τῶν πράξεῶν μας, καὶ ὄχι ἡ θέλησίς μας.* Στα έγγραφα της Προεδρίας Πρεβέζης επισημαίνεται ιδιαίτερα το γεγονός ότι τα δικαστήρια οφείλουν να μεριμνούν κατά τρόπο, ώστε η ενεργός καταπολέμηση της εγκληματικότητας να συνδυασθεί με την εξασφάλιση του ατόμου από τις αυθαίρετες ή επιπόλαιες ενέργειες των δικαιοδοτικών η εκτελεστικών οργάνων.

112. Βλ. Χ ι ώ τ η ς, Ιστορικά Απομνημονεύματα, σ.738.

113. Πρόκειται για την συνθηκολόγηση την "Καπιτουλατζιόν της Χώρας των Κορυφών", που υπέγραψαν στστις 20 Φεβρουαρίου /4 Μαρτίου 1799 οι Γάλλοι και οι Σύμμαχοι στη ρωσική ναυαρχίδα "Άγιος Παύλος" (Βλ. Ν. Μ ο σ χ ο ν ά ς, Ιόνια Νησιά, σ. 392)

114. Προφανώς το έγκλημα διεπράχθηκε πριν τον Φεβρουάριο/ Μάρτιο 1799.

ΗΛΙΑΣ Ν. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ

Η Ρωμαϊκή νομοθεσία περί σωματείων και η εφαρμογή της στην Μικρά Ασία*

Στον συλλογικό τόμο των S.G. Wilson και J.S. Kloppenborg με τίτλο *Εθελούσιες συσσωματώσεις στον ελληνορωμαϊκό κόσμο* (*Voluntary associations in the Graeco-Roman world*), που εκδόθηκε το 1996, η Wendy Cotter αφιερώνει ένα κεφάλαιο στην παρουσίαση της ρωμαϊκής νομοθεσίας για τα σωματεία και στον έλεγχο τους από την ρωμαϊκή διοίκηση.[1] Η συγγραφέας ξεκινά από την διαπίστωση ότι ο αριθμός των εγγράφων που αφορούν *collegia* τόσο στις δυτικές όσο και στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας είναι μικρός. Εν συνεχεία αναρωτιέται εάν οι συσσωματώσεις των ανατολικών επαρχιών διαλύθηκαν ή απετέλεσαν τμήματα ρωμαϊκών *collegia* ή μετέβαλαν την υπόσταση τους για να αποφύγουν την διάλυση. Η συγγραφέας φαίνεται να βασίζει την έρευνα της στο υλικό που συνέλεξε ο Waltzing (1895-1900) και στην ερμηνεία του.[2] Και τα δυο μοιάζουν να είναι απελπιστικά εκτός εποχής...

Πολύ πιο ουσιαστική είναι η κατά 20 έτη προγενέστερη ενασχόληση της Cracco-Ruggini (1976). Είναι από τους λίγους ιστορικούς ερευνητές που επεσήμαναν την

---

* Το παρόν κείμενο παρουσιάστηκε σε μια πρώτη μορφή στην Δ΄ Συνάντηση Ιστορίας του Δικαίου, Κομοτηνή, 20 και 21 Οκτωβρίου 2000.

1. Η κυρίαρχη άποψη για την στάση των Ρωμαίων έναντι των σωματείων εκφράζεται από τον Randazzo (1991-2: 49): "l'atteggiamento politico nei confronti della liberta di associazione in generale e dei collegia in particolare divenne sempre piu rapidamente caratterizzato da un netto giro di vite che si tradusse in una severa normativa repressiva."

2. Θα πρέπει βέβαια να αναγνωρίσουμε ως ελαφρυντικό την ανυπαρξία κάποιας συλλογής του υλικού, εκτός από τους καταλόγους A, B, E, Z στο τέλος της μονογραφίας του Poland (1909), την σύντομη αναφορά στον Schnorr v. Carolsfeld (1933: 266-312) με ιδιαίτερη βαρύτητα στα ρωμαϊκά σωματεία, όπως και τον κατάλογο που παραθέτει ο Broughton (1938: 841-44) για τα επαγγελματικά σωματεία της Μικράς Ασίας. Το άρθρο της Cotter περιέχει μερικές ανακρίβειες, όπως η χρονολογία έκδοσης των Πανδεκτών που λανθασμένα χρονολογείται στο 550 μ.Χ. ενώ εκδόθηκε το 533 μ.Χ. και η λανθασμένη παραπομπή στην σελίδα 86 στον πάπυρο *BGU* 1074 αντί του ορθού *PLond* 1178.

προφανή αναντιστοιχία μεταξύ αφενός της ρωμαϊκής καχυποψίας για τα σωματεία και αφετέρου της πλήρους σιωπής των πηγών αναφορικά με την εφαρμογή της *Lex Iulia* στην ρωμαϊκή Ανατολή.[3] Η αναντιστοιχία αυτή επιτείνεται διότι κατά την τελευταία εικοσαετία κανένα στοιχείο του δημοσιευθέντος επιγραφικού υλικού από την Μικρά Ασία δεν αναφέρεται σε νομοθετικούς περιορισμούς.[4] Κάποιοι ιστορικοί του ρωμαϊκού δικαίου, στην προσπάθεια τους να γεφυρώσουν την διάσταση μεταξύ του νομικού κανόνα και της πραγματικότητας προσέφυγαν στην κατασκευή των *collegia tolerati*, σωματείων ανεκτών από την ρωμαϊκή διοίκηση. Ο Robertis (1971) απέκρουσε με πειστικότητα την παραπάνω θεωρία, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει καμιά νομική κατηγορία *collegia tolerati*· υπήρχαν μόνο σωματεία νομίμως συνεστημένα και σωματεία παράνομα. Παραπληρωματική με την παραπάνω ερμηνεία είναι η θέση της Gracco-Ruggini (1976: 470), η οποία εστιάζεται στον "επίσημο" χαρακτήρα των επαγγελματικών σωματείων στην ρωμαϊκή Ανατολή. Τα επαγγελματικά σωματεία ενσωματώνουν στο λόγο τους και στην πρακτική τους αξίες και στάσεις που δεν εγείρουν υποψίες και συμβαδίζουν με την ρωμαϊκή αντίληψη περί ευταξίας.[5]

Θέση του γράφοντος είναι ότι η σωματειακή ζωή στην Μικρά Ασία δεν περιορίζεται σε θύλακες, όπως υποστήριζε ο Waltzing (1895-1900), ούτε πολύ περισσότερο εξαφανίζεται από τον χάρτη με την ρωμαϊκή κατάκτηση.[6] Το υλικό που έχει δημοσιευθεί ή έχει γίνει αντικείμενο περαιτέρω επεξεργασίας στο εντωμεταξύ αποδεικνύει ότι αυτοί οι θύλακες έχουν πολλαπλασιαστεί. Μια σύντομη απαρίθμηση είναι άκρως κατατοπιστική: Από την ευρύτερη περιοχή της Λυδίας είναι γνωστές 89 επι-

---

3. Cracco-Ruggini (1976: 470): "Ed e possibile che cio spieghi anche l'apparente contradizione fra l'estremo sospetto con cui, ancora nella prima meta del II s. d. C. lo stato romano osteggiava la constituzione di collegia professionali di tipo romano nelle citta greco-asiatiche ... e d'altro lato il totale silenzio delle fonti circa un'eventuale applicazione della lex Iulia de collegiis nelle province". Για την Αίγυπτο βλ. San Nicolo (1913-15: i 11). Βλ. επίσης τις παρατηρήσεις του MacMullen (1974: 76).

4. Κάποιος θα μπορούσε να αντιτείνει ότι η φύση του υλικού που έχει διατηρηθεί και που αποτελείται κυρίως από τιμητικές επιγραφές, επιτάφια μνημεία και αφιερώσεις δεν ευνοεί την διατήρηση απαγορευτικών διατάξεων.

5. Cracco-Ruggini (1976: 471): "Eppure, le innumerevoli associazioni greche di mestiere, che nelle iscrizioni appaiono ricevere legati, apporre dediche agli imperatori, inviare ambascerie a Roma, trattare con i proconsoli, non dovevano essere, evidentemente, illegali." και παρακάτω "Ma il carattere saltuario e variabile di queste attestazioni - anche all'interno di una stessa citta, e in momenti cronologicamente ravvicinati - esclude, mi pare, che si possa parlare di un controllo sistematico delle associazioni professionali da parte di poleis gelose dei propre diritti." Βλ. επίσης Cracco-Ruggini (1973: 280) και Roueche (1993: 127).

6. Βλ. Sartre (1991: 177-78).

γραφικές μαρτυρίες σωματείων που εκτείνονται από το τέλος του 1ου έως και τον 3ο αιώνα μ.Χ. Στα Θυάτειρα εμφανίζονται 27 επαγγελματικά και θρησκευτικά σωματεία, με πιο πρώιμο (των αρχών του 1ου αιώνα μ.Χ.) τους βαφεῖς της επιγραφής *TAM* v (2) 978 που τιμούν τον Τι. Κλ. Σωκράτη, ενώ στις επίσης λυδικές Σαῖτται έχουμε 52 αναφορές σε επαγγελματικά σωματεία, όλες χρονολογημένες με ακρίβεια λίγο πριν από τα μέσα του 2ου μέχρι τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. (Η πιο πρώιμη [*TAM* v (1) 85] είναι του έτους 145/6 μ.Χ. και η πιο ύστερη [*SEG* xxxi 1016] του 293/4 μ.Χ.). Στις μητροπόλεις της Μικράς Ασίας η κατάσταση είναι παρόμοια, στην Εφεσο εντοπίζονται 78 αναφορές, στη Σμύρνη 29, στην Μίλητο 24, στην Κύζικο 12 και στην Πέργαμο 16, ενώ στην ενδοχώρα, στην Φρυγία μαρτυρούνται 79 σωματεία, από τον 1ο αιώνα π.Χ. έως τον 3ο αιώνα μ.Χ.

Η παρουσίαση κάποιων πρώτων σκέψεων οργανώνεται σε δύο ενότητες: Α. προτάσσεται μια αντιπαραβολή νομοθετικών ρυθμίσεων με επιγραφικά στοιχεία και Β. ακολουθεί η συζήτηση συγκεκριμένων παρεμβάσεων.

Α. Χρονολογικά η πρώτη παρέμβαση είναι το γνωστό συγκλητικό διάταγμα απαγόρευσης των Βακχαναλίων που εκδόθηκε το 186 π.Χ. (*SC de Bacchanalibus*, *ILS* 18 = *FIRA* I^2 30) με το οποίο απαγορευόταν η συνάθροιση για Διονυσιακή λατρεία.[7] Ομως η πρώτη απαγόρευση γενικού χαρακτήρα εισήχθη περίπου 120 χρόνια αργότερα, το 64 π.Χ. όταν με απόφαση της συγκλήτου διαλύθηκαν τα σωματεία που ήταν εχθρικά προς την ρωμαϊκή πολιτεία.[8] Μερικά χρόνια αργότερα, και μετά την συνομωσία του Κατιλίνα,[9] γύρω στο 56 π.Χ. ένα νέο συγκλητικό διάταγμα εμφανίζεται να περιορίζει την σωματειακή δραστηριότητα (Cic. *ad Quint. Fratr.* 2. 3. 2; 2. 3. 4-5).[10] Περίπου μετά μια δεκαετία ο Ιούλιος Καίσαρας (49-44 π.Χ.), σύμφωνα με την αφήγηση του Σουητώνιου, διέλυσε τα σωματεία, εκτός από εκείνα που ήταν αρχαία (Suetonius, *Divus Julius* 42.3: cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit).[11]

---

7. Βλ. Pailler, J-M. (1988) *Bacchanales. La répression de 186 av. J.-C. à Rome et en Italie*, Rome (BEFAR 270). Για τα *collegia* της εποχής του Νούμα, βλ. Gabba, E. (1984) "The collegia of Numa: Problems of method and political ideas" *JRS* 74, 81-86.

8. Asconius in Cicero, *in senatu contra L. Pisonem* 7; *in Cic. Cornel.* 67: senatus consulto collegia sublata sunt, quae adversus rem publicam videbantur esse. Βλ. Robertis (1971: 83-108) και Salerno, F. (1984) "Collegia adversus rem publicam?" στο *Sodalitas. Scritti in onore di A. Guarino*, vol. 2, 615-31, Napoli. (και στο *Index* 13 (1985) 541-56)

9. Βλ. Flambard, J.-M. (1977) "Clodius, les collèges, la plèbe et les esclaves. Recherches sur la politique populaire au milieu du Ier siècle" *MEFRA* 89, 115-56 και Tatum, W.J. (1990) "Cicero's opposition to the lex Clodia de collegiis" *CQ* 40, 187-94.

10. Βλ. Linderski, J. (1961) "Ciceros Rede Pro Caelio und die Ambitus- und Vereinsgesetzgebung der ausgehenden Republik" *Hermes* 89, 106-19 και Robertis (1971: 129-48).

11. Linderski, J. (1962) "Suetons Bericht über die Vereinsgesetzgebung unter Caesar und

Την ώρα όμως που η ρωμαϊκή δημοκρατία δοκιμαζόταν από εμφύλιες συγκρούσεις και απαγόρευε τα σωματεία ως φορείς πολιτικών φιλοδοξιών, στις ανατολικές επαρχίες αυτά ευδοκιμούσαν. Στην φρυγική πόλη Αντίκυρα Σιδηρά υπάρχει το επιτάφιο μνημείο του Διογένη, γιού του Ρούφου (*MAMA* x 137), χρονολογημένο το 58 π.Χ., όπου αναφέρονται συνήθεις φίλοι. Ο όρος συνήθεια δήλωνε μια αρκετά διαδεδομένη μορφή σωματείου. Δέκα χρόνια αργότερα, ιδιαίτερα δραστήρια είναι στην Μίλητο σωματεία Τεμενιτῶν. Σώζονται δυο κατάλογοι με ονόματα λατρευτών από την δεκαετία του 40 π.Χ. (*SEG* xxx 1341 (47/6 π.Χ.) και 1343 (49/8 π.Χ.)). Στα Νίσυρα της Λυδίας το 48/7 π.Χ. οἱ σημεαφόροι καὶ οἱ φράτορες αναρτούν αφιέρωση στον Απόλλωνα και στην Αρτέμιδα (Malay, *Researches* 136).

Η εγκαθίδρυση της Ηγεμονίας από τον Οκτάβιο είχε ως αποτέλεσμα την επέκταση της ισχύος του ρωμαϊκού δικαίου σ' όλη την αυτοκρατορία. Ο Οκτάβιος (27 π.Χ.-14 μ.Χ.) με την *lex Iulia de collegiis*, η οποία χρονολογείται γύρω στο 7 μ.Χ., όριζε την διάλυση των σωματείων στην Ρώμη πλην εκείνων που ήταν αρχαία και νόμιμα, είχαν δηλαδή ιδρυθεί με διάταξη του Ιουλ. Καίσαρα (Suetonius, *Augustus* 32.1: collegio praeter antiqua et legitima dissoluit). Κάθε καινούργιο σωματείο θα έπρεπε να ζητήσει την άδεια της συγκλήτου (στις συγκλητικές επαρχίες) ή του αυτοκράτορα (στις αυτοκρατορικές επαρχίες).[12]

Όμως κατά τον 1^{ο} αιώνα π.Χ. χρονολογούνται και κάποια θρησκευτικά σωματεία στην ροδιακή Περαία (*IrhodPer* 12; 52; 471; 604) ενώ στην Μίλητο τα σωματεία Τεμενιτῶν παραμένουν ενεργά (*SEG* xxx 1339, 1340 και 1342 (22/21 π.Χ.)). Επιπλέον, στην Τέω της Ιωνίας στα τέλη του 1^{ου} αιώνα π.Χ. μαρτυρείται ένας θίασος Διονυσιαστῶν. Στις Σάρδεις της Λυδίας μαρτυρούνται οἱ μύσται τοῦ Ἀπόλλωνος Πλευρηνοῦ (*SEG* xlvi 1520). Στην Κιλικία υπάρχει ἡ ἑταιρία τῶν Σαμβατιστῶν από όπου σώζεται και ο νόμος τους (*LSAM* 80; *JHS* 12 (1891) 236 no 17).

Augustus" *ZRG* 79, 322-28. Η στάση των Ρωμαίων της ύστερης δημοκρατίας δεν είναι χωρίς ιστορικό παράλληλο. Οι Αθηναίοι μετά την τραυματική περιπέτεια του τέλους του 5^{ου} αιώνα πήραν ανάλογα μέτρα και ψήφισαν τον *εισαγγελικό νόμο*, σύμφωνα με τον οποίο οποιοσδήποτε επιβουλευόταν το πολίτευμα, ή συνομωτούσε για την κατάλυση του μπορούσε να μηνυθεί με *εισαγγελία*, ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου.

12. Βλ. Waltzing (1895-1900: i 123), San Nicolo (1913-15: i 10) και Πετρόπουλος (1944: 426). Να σημειωθεί όμως ότι ο Οκτάβιος Αύγουστος ήταν εκείνος που, σύμφωνα με τον Σουητώνιο, υποστήριξε και ενεθάρυνε την αναγέννηση των σωματείων που συνδέονται με τα compitalia (Suetonius, *Augustus* 31). Βλ. επίσης, Crook, *CAH*^{2} τομ. 10, 143 και Cotter (1996: 79) "It is fair to say, even with such little evidence as this, that scrutiny of voluntary associations extended well beyond Rome's gates during Augustus' administration". Η άποψη αυτή βασίζεται στην επιγραφή *CIL* vi 2193 (*ILS* 4966; *FIRA* iii 38): Dis Manibus. Collegio symphoniacorum qui sacris publicis praestu sunt, quibus senatus c(oire) c(onvocari) permisit e lege Iulia ex auctoritate Aug(usti) ludorum causa.

Στην περίοδο βασιλείας του Τιβερίου (14-37 μ.Χ.) η υπόθεση της απαγόρευσης σωματείων στηρίζεται στην απαγόρευση που εξέδωσε ο ρωμαίος διοικητής της Αιγύπτου Flaccus.[13] Όμως για την ίδια περίοδο στην Μικρά Ασία έχουμε ένα τιμητικό ψήφισμα των πρό πόλεως Δημητριαστῶν από την Έφεσο (*IEph* 4337, 19-23 μ.Χ.) και την αφιέρωση στην Υγεία από την νεώτερη φράτρα τοῦ Ἀσκληπιοῦ στην περιοχή Ayazviran της Λυδίας (*TAM* v (1) 451, 28/9 μ.Χ.).

Ο Κλαύδιος (41-54 μ.Χ.) επανέφερε σε ισχύ περιορισμούς και απαγορεύσεις που είχαν ατονήσει επί Καλιγούλα (37-41 μ.Χ.),[14] ενώ ο Νέρων (54-68 μ.Χ.) διέλυσε τα σωματεία που υπήρχαν στην περιοχή της Πομπηίας, έπειτα από ταραχές στον ιππόδρομο (Tacitus, *Annales* 14.17). Τα διαθέσιμα επιγραφικά στοιχεία για την περίοδο του Νέρωνος αναιρούν την παραπάνω εντύπωση. Στα χρόνια του στην Έφεσο οἱ ἁλιεῖς καί ὀψαριοπῶλαι (*IEph* 20, 54-59 μ.Χ.) οικοδομούν το τελωνῖον τῆς ἰχθυϊκῆς και το αφιερώνουν στον αυτοκράτορα, την μητέρα του, τη σύζυγο του, στον δήμο των Ρωμαίων και των Εφεσίων.[15] Στο πρώτο μισό του 1ου αιώνα μ.Χ. χρονολογούνται οἱ φράτορες της επιγραφής *TAM* v (1) 762 από την Λυδία. Στα μέσα του ίδιου αιώνα μαρτυρείτε ένα σωματείο *βαφέων* στα Θυάτειρα της Λυδίας (*TAM* v (2) 972). Γενικότερα στον πρώτο μεταχριστιανικό αιώνα χρονολογούνται επίσης και οι παρακάτω επιγραφές: i) *IMM* 215 με αναφορά σε θιάσους από την Μαγνησία επί του Μαιάνδρου, ii) *IIznik* 197 με αναφορά σε κάποια τέχνη από την Νίκαια της Βιθυνίας, iii) *IPrusa a.O.* 24 με αναφορά σε κάποιο κοινόν που αποτελείται από

---

13. Φίλων, *Εἰς Φλάκκον* 4: "τάς τε ἑταιρείας καί συνόδους, αἱ ἀεί ἐπί προφάσει θυσιῶν εἰστιῶντο τοῖς πράγμασιν ἐμπαροινοῦσαι, διέλυε τοῖς ἀφηνιάζουσιν ἐμβριθῶς καί εὐτόνως προσφερόμενος" και 136. Βλ. επίσης Sly, D.I. (1996) *Philo's Alexandreia*, London και Seland, T. (1996) "Philo and the clubs and associations of Alexandria" στους Kloppenborg, J.S. & S.G. Wilson (eds) *Voluntary associations in the Greco-Roman world*, 110-27, London. Η Cotter (1996: 79-80) θεωρεί πολύ περιοριστικό να θεωρήσουμε ότι μόνο η Αίγυπτος ήγειρε υποψίες στην ρωμαϊκή διοίκηση. Υπάρχει όμως μια αντίφαση στο παραπάνω επιχείρημα. Το διάταγμα του Ρωμαίου διοικητή (32-37 μ.Χ.) αφορά την διάλυση υπαρχόντων σωματείων και όχι την απαγόρευση ίδρυσης νέων. Παρά τις απαγορεύσεις όμως, στην Αλεξάνδρεια εμφανίζονται *σύνοδοι* σε επιγραφές των ετών 20/21 μ.Χ. (*SB* 8775), 24 μ.Χ. (*SB* 8791, 8838), 25 μ.Χ. (*SB* 8790), 27/8 μ.Χ (*AJP* 1 (1901) 209 no. 27), 31 μ.Χ (*SB* 8841) και 39/40 μ.Χ (*SB* 978). Ισως, λοιπόν, η απαγόρευση του Φλάκκου να είχε τοπικό χαρακτήρα και περιορισμένη χρονική ισχύ. Βλ. επίσης Buraselis, K. (1995) "Zu Caracallas Strafmassnahmen in Alexandrien (215/6). Die Frage der Leinenweberin PGiss 40 II und der syssitia in Cass.Dio 77 (78) 23. 3" *ZPE* 108, 166-88.

14. Dio Cassius 60.6: τάς τε ἑταιρείας ἐπαναχθείσας ὑπό τοῦ Γαΐου διέλυσε. Για τις απαγορεύσεις την περίοδο του Νέρωνα βλ. Cotter (1996: 81) και το αποσπασματικό διάταγμα του Π. Φ. Περσικού για το Αρτεμίσιο (*IEph* 17, 44 μ.Χ.) που ίσως περιλαμβάνει αναφορά σε ένα σύστημα.

15. Βλ. Horsley, G.H.R. (1989) *New documents illustrating early Christianity* 5, 95-114, Toronto.

έταίρους και συνήθεις φίλους, από την Προύσα επί του Ολύμπου, iv) *ISmyrna* 721 με αναφορά σε μια συνεργασία ἀργυροκόπων καί χρυσοχόων, από την Σμύρνη, v) *ILeiden* 4 με αναφορά σε μια φράτρα από την περιοχή της Βορείου Τροάδος και τέλος vi) στη Μόστενα της Λυδίας μαρτυρείτε μια λατρευτική ομάδα με την επωνυμία οἱ Καισαριασταί (*IGR* iv 1348).

Από την εποχή του Βεσπασιανού (69-79 μ.Χ.) σώζεται μια αποσπασματική αυτοκρατορική παροχή προνομίων σε συσσωμάτωση ιατρών, προερχόμενη από την Πέργαμο. Στους στίχους 13-15 ορίζεται "ἐξόν δέ αὐτοῖς */[ἔστω καί συνόδου]ς ἐν τοῖς τεμένεσι καί ἱεροῖς καί /[ναοῖς συνάγειν ὅ/που ἄν αἱρῶνται ὡς ἀσύλους*" το οποίο ο πρώτος εκδότης θεώρησε ως άδεια για τον σχηματισμό σωματείου.[16] Ο Oliver (1989: no. 38) σωστά επισήμανε ότι ο όρος σύνοδος δεν σημαίνει το σωματείο αλλά τη συγκέντρωση, την συνέλευση. Το 70/71 μ.Χ. στην Νικομήδεια της Βιθυνίας γίνεται αναφορά σ' έναν οἶκο ναυκληρικό (*TAM* iv (1) 22).

Κατά την περίοδο βασιλείας του Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.) υπάρχει μια αφιέρωση στον αυτοκράτορα και τη σύζυγο του από ένα κοινό στον Θύσσανο της Καρίας (*Syll*^{3} 819), το επιτάφιο μνημείο του Τρύφωνος, γιού του Ωρου που περιέχει και κατάλογο μελών μιας συνβιώσεως από την Λυδία (Buresch, *Aus Lydien* no 31, σύγχρονο Borlu, 96 μ.Χ.) και δύο τιμητικά ψηφίσματα των μυστῶν τοῦ Διονύσου Κάλλωνος από το γειτονικό Βυζάντιο (*IByz* 30-31 = *SEG* xviii 279-80). Στην Λυδία μαρτυρείται η δραστηριότητα τριών θρησκευτικών σωματείων: α) μια συμβίωσις από τις Οδηναι, η οποία δημοσιεύει κατάλογο των μελών του (*TAM* v (i) 187, 95/6 μ.Χ.), β) ένας ἱερός δοῦμος καί ἡ φράτρα αὐτοῦ, ο οποίος συμμετέχει στην απόδοση νεκρικών τιμών στον Απολλώνιο (*TAM* v (1) 470a, σύγχρονο Ayazviran, 96/7 μ.Χ.), και γ) σε επιγραφή ο αποθανών Ἀνδρόνεικος Παπίου περιγράφεται ως φράτωρ (*IManisa* 244, 96/7 μ.Χ.).

Αισίως έτσι φτάνουμε στην περίοδο του Τραϊανού (98-117 μ.Χ.). Η πολιτική του έναντι των πάσης φύσεως συσσωματώσεων, σε σύγκριση με προηγούμενους αυτοκράτορες, τεκμηριώνεται εκτεταμένα με επιγραφικές μαρτυρίες αλλά και σε κείμενα της λατινικής γραμματείας. Η αλληλογραφία του Πλινίου του νεωτέρου μας παρέχει δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Ενώ ο Τραϊανός παραγγέλλει στον Πλίνιο να μην προχωρήσει στην σύσταση σωματείου με πυροσβεστικά καθήκοντα στην Νικομήδεια της Βιθυνίας υπάρχουν οι παρακάτω μαρτυρίες σωματειακής δραστηριότητας, α) σε τιμητική επιγραφή για τον Δημοσθένη, γιού του Λουκίου, από την γειτοσύνη Τοταιανηνῶν από την Βιθυνία (*IIznik* 1202, 102-114 μ.Χ.), β) σε τιμητική επιγραφή από το γειτονικό Βυζάντιο των μυστῶν Διονύσου Κάλλωνος για τους ευεργέτες Διόδωρον Κοΐντου και Σταλλία Πρεῖμα (*IByz* 35 = *SEG* xviii 281,

16. Βλ. και *BE* 1938, no 332.

102-116 μ.Χ.), γ) ο νόμος των ύμνωδῶν τοῦ Σεβαστοῦ από την Πέργαμο (*IGR* iv 353, 98-117 μ.Χ.) και δ) σε μια αφιέρωση βωμού από την Φρυγία, από τον Μηνοφάνη, γιό του Τειμολάου, στον Δία Βέννιο και στο βέννος (*SEG* xl 1229, 102-117 μ.Χ). Επίσης από τα τέλη του 1ου η τις αρχές του 2ου αιώνα μ.Χ. χρονολογούνται δύο επιγραφές της Περγάμου με αναφορές σε βουκόλους (*IvPergamon* 487 & 488) και μια τιμητική επιγραφή από τις Σάρδεις τῶν τοῦ Διός μυστῶν καί θεραπευτῶν για τον Τ. Φλάβιο (*SEG* xlvi 1529). Επομένως το συμπέρασμα της Cotter (1996: 84) ότι τα σωζόμενα στοιχεία από τις επαρχίες Βιθυνίας, Πόντου και Αιγύπτου δείχνουν ότι η απαγόρευση του Τραϊανού αποτελούσε μια πολιτική που εφαρμόστηκε σ' όλη την αυτοκρατορία αποτελεί μια αβάσιμη και μεθοδολογικά ανεπίτρεπτη γενίκευση.[17]

Κατά την διάρκεια της αυτοκρατορίας του Αδριανού (117-138 μ.Χ.) τέσσερεις τουλάχιστον επιγραφές αποδεικνύουν την συνέχεια και το σφρίγος της σωματειακής ζωής στην Μικρά Ασία. Ειδικότερα, η τιμητική επιγραφή *IGR* iv 790 από την Απάμεια της Φρυγίας του έτους 128 μ.Χ., όπου οἱ τεχνεῖται που συχνάζουν στην σκυτική πλατεῖα τιμούν τον Τι. Κλ. Πείσωνα Μιθριδατιανό, η αφιέρωση ενός βωμού (*IEph* 275) από την Έφεσο των ετών 119-129 μ.Χ., από μια ομάδα μυστῶν η τιμητική επιγραφή *IIznik* 1206 για τον Οκκταίο, γιο του Οκκταίου από τα περίχωρα της Νίκαιας της Βιθυνίας του έτους 131/2 μ.Χ. από έναν τοπικό βέννον, και τέλος η αφιέρωση στον αυτοκράτορα από μια συντεχνία λινουργῶν (*IAnaz* 3 = *IGR* iii 896) από τον Αναζαρβό της Κιλικίας του έτους 136 μ.Χ.

Η παραπάνω επισκόπηση νομίζω ότι αναδεικνύει την απρόσκοπτη λειτουργία θρησκευτικών και επαγγελματικών συσσωματώσεων στην Μικρά Ασία κατά τους δύο πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Δεν μας παρέχει καμιά πληροφορία όμως για την εφαρμογή νομοθετικών παρεμβάσεων σ' αυτήν την επικράτεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Β. Τυχόν ρωμαϊκές παρεμβάσεις θα μπορούσαν να πάρουν τον χαρακτήρα είτε της παροχής άδειας για την σύσταση κάποιου σωματείου, είτε της απαγόρευσης λειτουργίας κάποιου σωματείου. Η αλληλογραφία του Πλινίου με τον Τραϊανό παρέχει στοιχεία για κάθε μία από τις δυο περιπτώσεις. Πρώτα όμως θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι επιστολές του Πλινίου θα πρέπει να εξετασθούν όχι στο πλαίσιο μιας, κάποιας γενικής (και ίσως αμφισβητουμένης) απαγόρευσης, αλλά αντίθετα υπό το πρίσμα μιας ad hoc αυτοκρατορικής παρέμβασης. Ο Πλίνιος είχε σταλεί ως

17. Cotter (1996: 84) "The evidence that survives from the provinces of Bithynia, Pontus and Egypt suggests that Trajan's prohibition of voluntary societies was a policy he enacted throughout the empire".

legatus από τον Τραϊανό στην Βιθυνία, ανάμεσα στα έτη 109-111 μ.Χ. Στόχος του ήταν η οικονομική ανασύνταξη της επαρχίας.[18]

Στην επιστολή 33[19] ο Πλίνιος παρουσιάζει ως δική του την ιδέα οργάνωσης σωματείου με πυροσβεστικά καθήκοντα στην Νικομήδεια.[20] Τέτοια σωματεία είχαν δημόσιο χαρακτήρα και ενδιέφεραν άμεσα την ρωμαϊκή διοίκηση. Ο Πλίνιος υποστηρίζει ότι μπορεί να εγγυηθεί τον περιορισμένο αριθμό των μελών και την νομιμοφροσύνη τους. Οι διαβεβαιώσεις όμως αυτές δεν είναι ικανές να καθησυχάσουν τον Τραϊανό. Κατά τη γνώμη μου, η εξήγηση δεν πρέπει να αναζητείται σε κάποια προϋπάρχουσα γενική απαγόρευση,[21] αλλά κατά κύριο λόγο στον πρόσφατο πολυτάραχο πολιτικό βίο της επαρχίας Βιθυνίας-Πόντου. Λίγα χρόνια πριν είχαν ξεσπάσει ταραχές και δυο Ρωμαίοι διοικητές της επαρχίας αυτής είχαν διωχθεί ενώπιον του αυτοκράτορα για διαφθορά (Bassus (102/3 μ.Χ.) και Varenus (106/7 μ.Χ.).[22]

Η προκατάληψη του Τραϊανού για τις υποθέσεις της επαρχίας φαίνεται και από την διστακτική έγκριση που παρέχει στον Πλίνιο για την δημιουργία *εράνου*

---

18. Sherwin-White (1966: 81) "Pliny combines the role of curator for all the cities of Bithynia-Pontus with the duty of overhauling the public life of the area as its regular governor, under the authority of the Princeps instead of the Senate" και "In addition to his special tasks Pliny is found in the letters carrying out the ordinary duties of a Roman governor in civil and criminal jurisdiction and in the maintenance of order" (82). Για τον λόγο διορισμού του Πλίνιου, βλ. Sherwin-White (1966: 527) "The determining factor in the dispatch of Pliny was Trajan's dislike of the waste of money by the cities". Για την χρονολογία, βλ. επίσης Alföldy, G. (1999) "Die Inschriften des Jüngeren Plinius und seine Mission in der Provinz Pontus et Bithynia" *Acta Antiqua ASH* 39, 21-44.

19. Pl. *Epist.* 33: ... tu domine, dispice an instituendum putes collegium fabrorum dumtaxat hominum CL. Ego attendam, ne quis nisi faber recipiatur neve iure concesso in aliud utantur; nec erit difficile custodire tam paucos (...και εσύ κύριε, σκέψου κατά πόσο θα ήταν φρόνιμο να ιδρυθεί ένα σωματείο πυροσβεστών με τουλάχιστον 150 άνδρες. Εγώ θα φροντίσω να μην γίνει οποιοσδήποτε δεκτός ως πυροσβέστης, ούτε να καταχραστούν τα προνόμια· δεν θα είναι δύσκολο να επιβλέπονται τόσοι λίγοι).

και η απάντηση του Τραϊανού, Pl. *Epist.* 34: ... Sed meminerimus provinciam istam et praecipue eas civitates eius modi factionibus vexatas. Quodcumque nomen ex quacumque causa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, hetaeriae eaeque brevi fient (Αλλά θα πρέπει να θυμόμαστε ότι σωματεία σαν και αυτά είναι υπεύθυνα για τις ταραχές στην επαρχία σου. Εάν άνθρωποι συγκεντρώνονται για κάποιο κοινό σκοπό, οποιοδήποτε όνομα και αν πάρουν και για οποιοδήποτε λόγο, σύντομα το μετατρέπουν σε εταιρία).

20. Είναι λανθασμένη η ερμηνεία της Cotter (1996: 82) "The first (Epistulae 10.33, 34) addresses the petition for a fireman's guild by the people of Nicaea". Στην απάντηση του Τραϊανού (Επιστολή 34) αναφέρεται ευκρινώς: Tibi quidem secundum exempla complurium in mentem venit posse collegium fabrorum apud Nicomedenses constitui.

21. Ετσι Cotter (1996: 82).

22. Βλ. Sherwin-White (1966: 609) και Nörr (1969: 19-22).

στην Αμισό του Πόντου.[23] Δύο παράγοντες φαίνεται να βαρύνουν στην απόφαση του Τραϊανού: ο χαρακτήρας της σχέσης Ρώμης – Αμισού και ο σκοπός του σωματείου.[24] Η απορία που δημιουργεί η επιστολή 92 του Πλινίου αφορά το κατά πόσον οι άνθρωποι που προσέγγισαν τον Πλίνιο με την αίτηση, γνώριζαν ότι έπρεπε να ζητήσουν την έγκριση ή το έκαναν για να εξασφαλίσουν την υποστήριξη του. Ο Oliver (1954) έχει πειστικά απαντήσει στο θέμα αυτό (άλλωστε η Αμισός ήταν αυτόνομος, σύμμαχος πόλη) ότι δεν πρόκειται για έγκριση αλλά για υποστήριξη.[25]

Ενώ η παρέμβαση του Τραϊανού στοχεύει σ' έναν προληπτικό έλεγχο νομιμότητας των σωματείων, τα διαθέσιμα στοιχεία ομιλούν για πράξεις καταστολής. Η μοναδική επιγραφική μαρτυρία για ρωμαϊκή παρέμβαση στην σωματειακή ζωή αφορά τους βιαιοπραγούντες και απεργούντες ἀρτοκόπους της Εφέσου.[26] Αν και το κείμενο

---

23. Βλ. Robertis (1971: 370-71). Παρά την απαγορευτική διάθεση του Τραϊανού, ο Αυρ. Βίκτωρ αναφέρει ότι ο ίδιος αυτοκράτορας συναίνεσε στην ίδρυση ενός *collegium pistorum* στην Ρώμη: "Adhuc Romae a Domitiano coepta forum atque alia multa plusquam magnifice coluit ornavitque, et annonae perpetuae mire consultum reperto firmatoque pistorum collegio" (*Liber de Caesar.* 13. 5, ed. Pichlmayr).

24. Pl. *Epist.* 92: Amisenorum civitas libera et foederata beneficio indulgentiae tuae legibus suis utitur. In hac datum mihi libellum ad εράνους pertinentem his litteris subieci, ut tu, domine, dispiceres quid et quatenus aut permittendum aut prohibendum putares. (Η πολιτεία των Αμισηνών είναι ελεύθερη και σύμμαχος, επ' ωφελεία της ευγενείας σας χρησιμοποιούν τους νόμους τους. Στέλνω μ' αυτό το γράμμα μια αίτηση που μου υπεβλήθη και αφορά εράνους και συ κύριε αποφάσισε εάν και σε ποιό βαθμό τέτοια σωματεία επιτρέπονται ή απαγορεύονται),

και η απάντηση του Τραϊανού, Pl. *Epist.* 93: Amisenos, quorum libellum epistulae tuae iunxeras, si legibus istorum, quibus beneficio foederis utuntur, concessum est eranum habere, possumus quo minus habeant non impedire, eo facilius si tali collatione non ad turbas et ad inlicitos coetus, sed ad sustinendam tenuiorum inopiam utuntur. In ceteris civitatibus, quae nostro iure obstrictae sunt, res huius modi prohibenda est. (Εάν οι Αμισηνοί, των οποίων την αίτηση έστειλες με το γράμμα σου, επιτρέπεται με βάση τους νόμους τους, βάσει συμφωνίας συμμαχίας, να ιδρύουν εράνους, δεν υπάρχει λόγος να τους εμποδίσουμε, ιδιαίτερα εάν οι συνδρομές δεν χρησιμοποιούνται σε βίαιες και παράνομες συνάξεις, αλλά στην ανακούφιση των πτωχών. Στις υπόλοιπες πολιτείες, που υπάγονται στο δίκαιο μας, τέτοιου είδους πράγματα απαγορεύονται).

25. Oliver (1954: 167) "The free cities (civitates liberae) were not bound to consult the governor as frequently as the other cities, but though they did not ask his permission for their enactments, they may have been just as eager as any other polis to enlist supporting action from the Roman governor". Βλ. όμως και Nörr (1969: 36 σημ. 140).

26. Άλλες συσσωματώσεις στην Έφεσο του τέλους του 2ου-αρχές 3ου αιώνα: *IEph* 444 ἀσκόμισθοι; 454 τραπεζεῖται, κανναβάριοι, ἐριοπῶλαι, ἀστιοπῶλαι, λεντιυφανταί; 455 ἀσκανίται; 728 οἱ ἐπί τό γεῦμα πραγματευόμενοι; 2076 συνεργασία ἱεροῦ γεύματος; 2078 συνεργασία βαλανέων πρεβάτων; 2079 συνεργασία πυρηνάδων; 2080 συνεργασία πλήθους ταυρινάδων; 2081 ταυρεινάδαι; 3063 εἱματιοπῶλαι οἱ ἐν τῇ ἀγορᾷ πραγματευόμενοι; *SEG*

της επιγραφής *IEph* 215 που χρονολογείται στον ύστερο 2ο αιώνα μ.Χ., έχει μελετηθεί σε σχέση με την απεργία στην αρχαιότητα, η ερμηνεία της επιβαλλόμενης απαγόρευσης λανθάνει.[27] Οι ἀρτοκόποι κατηγορούνται "[ὥστε συμ/βαί]νειν ἐνίοτε τόν δῆμον ἰς ταραχήν καί θορύβους ἐνπίπτιν διά τήν σ[*ύλ*]λογον καί ἀθρασίαν τῶν ἀρτοκόπων ἐπί τῇ ἀγορᾷ".

Η κατηγορία αφορά την αναταραχή και φασαρία που προκαλούν οι ἀρτοκόποι στην αγορά με τις συγκεντρώσεις τους και την έλλειψη σεβασμού προς τις αρχές της πόλης και πιθανώς τις διαδικασίες διεκδίκησης κάποιων αιτημάτων. Ο Ρωμαίος διοικητής ενώ απέχει από την τιμωρία των πρωταιτίων (ἐπεί δέ τό τῇ πόλει συμφέ[ρον χρῆ]/ *τῆς τούτων τιμωρίας μᾶλλον προτιμᾶν*) επιβάλλει την παρακάτω απαγόρευση "ὅθεν *ἀπαγορεύω μήτε συνέρχεσθαι τούς ἀρτοκόπους κατ' ἑταιρίαν μήτε προεστηκότας θρασύνεσθαι*" και παρακάτω "ὡς ἄν ἀλῷ τι[ς αὐ]/τῶν τό ἀπό τοῦδε *ἤ συνιών παρά τά διηγορευμένα ἤ θορύβου τινός* [καί στά]/σεως ἐξάρχων", η οποία περιορίζεται αυστηρά και μόνο στους ἀρτοκόπους. Κατ' αρχήν πρέπει να σημειώσουμε την αναλογία των χρησιμοποιούμενων όρων σύλλογος (ή μήπως θα πρέπει να εννοήσουμε συλλογή;) και *συνέρχεσθαι ... κατ' ἑταιρίαν* και ἀθρασίαν και *θρασύνεσθαι*. Ο Ρωμαίος αξιωματούχος χρησιμοποιεί τον πολιτικά φορτισμένο όρο *ἑταιρία* (όπως και ο Τραϊανός) και όχι κάποιον άλλον παρόμοιο όπως, τέχνη, σύστημα, συνεργασία, σύνοδος, συνήθη αυτήν την περίοδο στην Μικρά Ασία. Η χρήση του όρου ἑταιρία παραπέμπει στον φόβο κοινωνικών αναταραχών που τόσο απασχολούσε τους Ρωμαίους. Το σημαντικότερο όμως ερμηνευτικό πρόβλημα αφορά το status των αρτοκόπων. Ηταν οργανωμένοι σε σωματείο ή απλώς αναφέρονται ως επαγγελματική κατηγορία; Από το κείμενο της επιγραφής δεν είναι ξεκάθαρο εάν οι ἀρτοκόποι ήταν ήδη οργανωμένοι σε σωματείο. Η ορολογική ασάφεια παρουσιάζεται συχνά στον κόσμο των αρχαίων συσσωματώσεων. Οι επαγγελματικές κατηγο-

---

xxxv 1110 συνεργασία οἰνηρῷ ἱερῷ γεύματι. Άλλες μαρτυρίες ἀρτοκόπων στην Μικρά Ασία: *IDidyma* 522 (ἀρτοκόποι Μιλήσιοι, 3ος αι. μ.Χ.), *IManisa* 431 (Σάρδεις, μνῆμα ἀρτοποιῶν, 4ος αι. μ.Χ.), *TAM* v (2) 966 (Θυάτειρα, ἀρτοκόποι, τέλος 2ου αι. μ.Χ.).

27. Βλ. Buckler (1923); Schnorr v. Carolsfeld (1933: 242) ο οποίος σε αντίθεση με τον Buckler υποστηρίζει ότι η απαγόρευση αφορά την λειτουργία σωματείου και όχι συγκεντρώσεις, ακολουθούμενος από τον Robertis (1971: 389); MacMullen (1963); Merkelbach (1978: 165); Finley (1985: 226 ftn 57) "This isolated, incomplete and far from lucid text [*IEph* 215] gives no clue to the reasons for the bakers' "seditiousness", no basis for assuming collective economic grievances or demands of a guild character". Ο Ste. Croix (1981: 273) αποδέχεται την παραδοσιακή ερμηνεία της επιγραφής, ότι δηλαδή οι αρτοποιοί έπαιρναν μέρος σε σωματειακές συνελεύσεις. Ο Rogers (1991: 71-72) ομιλεί για απεργία αλλά και απαγόρευση συγκεντρώσεων. Στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία, ο Θωμαΐδης (1988) ευθυγραμμίζεται με την παραδοσιακή ερμηνεία, χωρίς όμως ν' αποφεύγει παρερμηνείες.

ρίες δεν διακρίνονται πάντοτε και με σαφήνεια από τα επαγγελματικά σωματεία.[28] Η ερμηνεία που θεωρεί την απαγόρευση του ρωμαίου διοικητή ως απαγόρευση λειτουργίας του σωματείου δεν λαμβάνει υπόψη της την παραπάνω αιτιολογία, αλλά και την φράση *κατ' έταιρίαν*. Εάν οι ἀρτοκόποι ήταν όντως οργανωμένοι σε σωματείο τότε ο διοικητής δεν θα απαγόρευε την σύναξη των ἀρτοκόπων σαν να ήταν εταιρία, αλλά απλά θα διέλυε αυτό το σωματείο. Με σύγχρονους νομικούς όρους, έχω την εντύπωση ότι η απαγόρευση (ίσως προσωρινή) αφορά το *δικαίωμα του συνέρχεσθαι* και όχι το *δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι*. Το κατά πόσον η πρώτη απαγόρευση επηρεάζει το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι αποτελεί μια άλλη διάσταση του όλου ζητήματος. Η κατάσταση μπορεί να συγκριθεί με αυτήν που περιγράφει ο απόστολος Παύλος, όταν κατά την επίσκεψη του στην Έφεσο, κάποιος Δημήτριος ἀργυροκόπος και οι τεχνεῖται ξεσηκώθηκαν εναντίον του απ. Παύλου και των συντρόφων του.[29] Οι άρχοντες της πόλης προσπαθούν να κατευνάσουν τα πνεύματα επισείοντας τον κίνδυνο ρωμαϊκής επέμβασης για την καταστολή της στάσης.[30] Η περίπτωση των ἀρτοκόπων, αν και 150 χρόνια αργότερα, αποτελεί την υλοποίηση αυτού του φόβου. Και στην περίπτωση της Εφέσου, κίνητρο του ανθυπάτου είναι η αποκατάσταση της διασαλευθείσας κοινωνικής ειρήνης και όχι φυσικά η καταπίεση της σωματειακής ελευθερίας. Ο περιορισμός της εν σώματι δραστηριότητας των ἀρτοκόπων νομίζω ότι δεν αντανακλά κάποια ευρύτερη πολιτική απαγορεύσεων, έχει καθαρά εργαλειακό χαρακτήρα. Εάν οι ἀρτοκόποι είχαν πραγματικά επιβραδύνει ή σταματήσει την τροφοδοσία της πόλης, τότε ο κίνδυνος ελλείψεων θα ήταν μεγάλος

---

28. Βλ. Cracco-Ruggini (1976: 469) και Velissaropoulos (1980: 100).

29. *Πράξεις* 19. 23-32: Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην, οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας εἶπεν (23-25), ... καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδόνας συνεκδήμους Παύλου (29) ... Ἄλλοι μὲν οὖν τι ἔκραζον, ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ πλείους οὐκ ἤδεισαν τίνος ἕνεκεν *συνεληλύθεισαν* (32).

30. Πράξεις 19. 35-41: Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον φησίν (35) ... Ἀναντιρρήτων οὖν ὄντων τούτων δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν καὶ μηδὲν προπετὲς πράσσειν (36) ... Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται ἔχουσι πρός τινα λόγον, ἀγοραῖοι ἄγονται καὶ ἀνθύπατοί εισιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. Εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται (38-39) και ιδιαίτερα 40: καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος. *Περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης*. (οι υπογραμμίσεις δικές μου). Βλ. Sherwin-White, A.N. (1963) *Roman society and Roman Law in the New Testament. The Sarum Lectures 1960-1961*, Oxford και Eck, W. (2000) "Provincial administration and finance" στο Bowman, A.K., P. Garnsey & D. Rathbone (eds) *Cambridge Ancient History*, 11. The High Empire, A.D. 70-192, 273-75, Cambridge.

και θα μπορούσε να προκαλέσει εκτεταμένη κοινωνική αναταραχή, την οποία οι Ρωμαίοι διοικητές απεύχονταν.[31] Ισως γι' αυτό ο ρωμαίος ανθύπατος επεμβαίνει εσπευσμένα και αποφεύγει να τιμωρήσει τους πρωταίτιους της αναταραχής. Κοινό χαρακτηριστικό τόσο των αναταραχών κατά την επίσκεψη του Παύλου όσο και της αναταραχής που προκάλεσαν οι ἀρτοκόποι είναι ότι προκαλούνται από ομάδες με εμβρυώδη, αν όχι ανύπαρκτη, εσωτερική οργάνωση. Και ίσως αυτός είναι ο λόγος που θεωρούνται πιο απειλητικές για την κοινωνική ειρήνη από την ρωμαϊκή διοίκηση.

Από τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα, κατά τη γνώμη μου, το συμπέρασμα ότι για την Μικρά Ασία, όπως ενδεχομένως και γι' άλλες περιοχές, δεν εφαρμοζόταν οποιαδήποτε γενική απαγόρευση της σωματειακής δραστηριότητας. Ηδη ο San Nicolo το 1913 είχε καταλήξει στο ίδιο συμπέρασμα για την Αίγυπτο.[32] Η εφαρμογή της όποιας κατασταλτικής πολιτικής στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας σε καθημερινή βάση ήταν πολύ αποσπασματική. Ομως και η πολιτική των Ρωμαίων έναντι των σωματείων δεν ήταν μονολιθική. Η περίπτωση της Αμισού που αναφέραμε παραπάνω παρέχει τα πρώτα στοιχεία διαφοροποίησης. Σε πόλεις με αυτονομία, ήταν μικρά τα περιθώρια επιβολής μιας τέτοιας απαγόρευσης.

Εναν από τους μηχανισμούς διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης στο πλαίσιο της σωματειακής ζωής αποτελούν και οι διατάξεις περί κόσμιας συμπεριφοράς των μελών που εμφανίζονται σε επιγραφές του $2^{ου}$ αιώνα μ.Χ. Και αυτές οι διατάξεις θα πρέπει να είναι ρωμαϊκής έμπνευσης. Τέτοια μέτρα εμφανίζονται σε τρία αθηναϊκά κείμενα, όλα του $2^{ου}$ αιώνα μ.Χ.· *IG* ii^2 1368. 72-102: "μάχης δέ ἐάν τις ἄρξηται ἢ εὑρεθῆ τις ἀκοσμῶν ἢ ἐπ' ἀλλοτρίων κλισίαν ἐρχόμενος ἢ *ὑβρίζων ἢ λοιδορῶν τινά*" (πριν το 178 μ.Χ.), ii^2 1369: "εἰ δέ τις μάχας ἢ θορύβου κεινῶν φαίνοιτο ἐκβαλλέσθω τοῦ ἐράνου" ($2^{ο}$ μισό του $2^{ου}$ αιώνα μ.Χ.)· *SEG* xxxi 122.5-9: "ἐάν τις ἐν τῇ συνόδῳ μάχην ποιήσῃ, τῇ ἐχομένη ἡμέρᾳ ἀποτινέτω παραχρῆμα" (121/22 μ.Χ.) και σε μια επιγραφή από τον Φύσκο της Λοκρίδας, *IG* ix $(1)^2$ 690.7-13: "μενάδα μαινάδι μή ἐπεγερθῆναι μηδέ λοιδορῆσε ὁσαύτως μήτε βουκόλον ἐπεγερθῆναι μήτε λοιδορῆσαι, ἐάν δέ τις δώσι τῷ κοινῷ καθ' ἕν ῥῆμα προστίμου" ($2^{ος}$ αιώνας μ.Χ.). Παρόμοια διάταξη υπάρχει και στην επιγραφή από το Lanuvium του 136 μ.Χ. (*CIL* xiv 2112 II, 23 (*ILS* 7212 και *FIRA* iii 35): *Item placuit, si quis quid queri aut referre volet, in conventu referat, ut quieti et hilares diebus sollemnibus epulemur*) του *collegium salutare di Dianae et di Antinoo*.[33] Παρόμοιες διατάξεις απο-

31. Βλ. Garnsey (1988: 259).

32. Βλ. San Nicolo (1913-15: i 11-14), Carcopino, J. (1922) "Le Gnomon de l'Idiologue et son importance historique" *REA* 24, 212, Robertis (1971: 396) και Cracco-Ruggini (1976: 471).

33. Βλ. Patterson, J.R. (1992) "Patronage, *collegia* and burial in Imperial Rome" στου Bassett,

σκοπούν στην ελαχιστοποίηση ή τουλάχιστον τον περιορισμό γενικευμένων αναταραχών εξαιτίας κάποιας σωματειακής δραστηριότητας, χωρίς κανένα κόστος για την ρωμαϊκή διοίκηση.

Εκείνο όμως που ξεπροβάλλει πεντακάθαρα μέσα από τα κείμενα είναι ο φόβος των Ρωμαίων, αυτοκρατόρων και διοικητών, για κοινωνικές αναταραχές που θα μπορούσαν να πάρουν αντι-ρωμαϊκό χαρακτήρα. Και σε μια τέτοια περίπτωση, σωματεία και κυρίως επαγγελματικά σωματεία ήταν ο πρωταρχικά ύποπτος χώρος γένεσης τέτοιων τάσεων και στάσεων. Αν η επώδυνη εμπειρία της ύστερης δημοκρατίας στην Ρώμη δικαιολογεί την έξαρση των απαγορεύσεων, ο απόηχος της και η διατήρηση της συνοχής της αυτοκρατορίας διατηρούν τους Ρωμαίους αξιωματούχους σε εγρήγορση.[34]

St. (ed) *Death in Towns. Urban responses to the Dying and the Dead, 100-1600*, 20-21, Leicester. Παρόμοιες διατάξεις εντοπίζονται και σε πράξεις θρησκευτικών σωματείων από την ύστερη μεσαιωνική Αγγλία, για τα οποία βλ. McRee, B.M. (1987) "Religious guilds and regulation of behaviour in late medieval towns" στων Rosenthal, J. & C. Richmond (eds) *People, Politics, and Community in later Middle Ages*, 108-22, Gloucester.

34. Βλ. επίσης MacMullen (1967: 175), Randazzo (1991-2: 51-52). Πάντως ο Randazzo (1991-2: 78) αποκλείει την έκδοση ιδιαίτερου συγκλητικού δόγματος για τα σωματεία, για την περίοδο από τον Καίσαρα έως και τον Σεβήρο. Οι περιορισμοί εφαρμόζονταν με βάση αυτοκρατορικές αποφάσεις.

Βιβλιογραφία

1. Andreau, J. (1989-90) "Les financiers et commercants constituaient-ils, à Rome, des groupes de pression économique?" *Sacris Erudiri* 31, 9-22.
2. Baldwin, B. (1964) "Strikes in the Roman Empire" *CJ* 59, 75-76.
3. Broughton, T.R.S. (1938) "Roman Asia" στου Frank, T. (ed) *An economic survey of ancient Rome*, vol. 4, 499-919, Baltimore.
4. Buckler, W.H. (1923) "Labour disputes in the province of Asia" στους Buckler, W.H. & W.M. Calder (eds) *Anatolian Studies presented to Sir W. M. Ramsay*, 27-50, London.
5. Γκόφας, Δ.Χ. (1989) *'Ιστορία καὶ εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαικοῦ δικαίου II*, 2α/3η έκδ., 'Αθήνα-Κομοτηνή.
6. Cotter, W. (1996) "The collegia and Roman law. State restrictions on voluntary associations, 64 BCE-200 CE" στους Kloppenborg, J.S. & S.G. Wilson (eds) *Voluntary associations in the Greco-Roman world*, 74-89, London.
7. Cracco-Ruggini, L. (1973) "Stato e associazioni professionali nell'età imperiale romana" in *Akten des VI. Internationalen Kongress für griechische und lateinische Epigraphik*, 371-411, München.
8. Cracco-Ruggini, L. (1976) "La vita associativa nelle città dell'Oriente greco: tradizioni locali e influenze romane" στου D.M. Pippidi (ed) *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien* (Travaux du VIe Congrés International d'Études classiques, Madrid, Septembre 1974), Bucuresti-Paris.
9. Burford-Cooper, A. (1997) „Berufsvereine" στο *Der kleine Pauly* 2, cols. 581-83.
10. Finley, M.I. (1985) *The ancient economy*, 2nd edition, London.
11. Garnsey, P. (1988) *Famine and food supply in the Graeco-Roman world. Responses to risk and crisis*, Cambridge.
12. Giardina, A. (1982) "Lavoro e storia sociale: Antagonismi e alleanze dall' ellenismo al tardoantico" *Opus* 1, 115-46.
13. Guerber, E. (1995) "Cité libre ou stipendiaire? À propos du statut juridique d'Ephése à l'époque du Haut-empire romain" *REG* 108, 388-402.
14. Harris, B.F. (1980) "Bithynia. Roman sovereignty and the survival of Hellenism" *ANRW* 17.2, 857-901 ιδιαίτ. 883-93.
15. Herrmann, P. (1978) „Genossenschaft. A. Griechisch" *RAC* 10, 83-98.

16. Magie, D. (1950) *Roman rule in Asia Minor to the end of the 3rd century AD*, Princeton.
17. MacLean Rogers, G. (1991) *The sacred identity of Ephesos. Foundation myths of a Roman city*, London.
18. MacMullen, R. (1962-3) "A note on Roman strikes" *CJ* 58, 269-71.
19. MacMullen, R. (1967) *Enemies of the Roman Order. Treason, Unrest, and Alienation in the Empire*, Cambridge, Mass.
20. MacMullen, R. (1974) *Roman social relations, 50 B.C. to A.D. 284*, New Haven & London.
21. Merkelbach, R. (1978) "Ephesische Parerga (18). Der Bäckerstreik" *ZPE* 30, 146-65.
22. Nijf, O.M. van (1997) *The civic world of professional associations in the Roman East*, Amsterdam.
23. Nörr, D. (1969) *Imperium und Polis in der höher Prinzipatszeit*, 2nd edition, München (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte 50).
24. Oliver, J.H. (1954) "The Roman governor's permission for a decree of the polis" *Hesperia* 23, 163-67.
25. Oliver, J.H. (1989) *Greek constitutions of early Roman emperors form inscriptions and papyri*, Philadelphia (Memoirs of the American Philosophical Society 178).
26. Πετρόπουλος, Γ.Α. (1944) *Ἱστορία καὶ εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὸν ἀστικὸν κώδικα*, Ἀθῆναι.
27. Randazzo, S. (1991-92) "'Senatus consultum quo illicita collegia arcentur' (D. 47, 22, 1, 1)" *BIDR* 33-34, 49-88.
28. Robertis, F. de (1971) *Storia delle corporazioni e del regime associativo nel mondo romano*, Bari.
29. Roueche, Cl. (1993) *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and late Roman periods*, London (JRS Monographs 6).
30. San Nicolo, M. (1913-15) *Ägyptisches Vereinswesens zur Zeit der Ptolemär und Römer*, München (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte 2).
31. Sartre, M. (1991) *L'Orient Romain. Provinces et sociétés provinciales en Mediterranée orientale d'Auguste aux Sévères (31 avant J.-C.–235 après J.-C.)*, Paris.
32. Schnorr v. Carolsfeld, L. (1933) *Geschichte der juristischen Person*, München.
33. Sherwin-White, A.N. (1966) *The letters of Pliny*, Oxford.

34. Ste Croix, G.E.M. de (1981) *The class struggle in the ancient Greek world from the archaic age to the Arab conquest*, London.
35. Stockle, (1924) "Berufsvereine (griechische)" *RE* Supplbd 4, cols 155-211.
36. Θωμαίδης, Χ. (1988) "Η απεργία στην ελληνική αρχαιότητα υπό το φώς επιγραφών και παπύρων" στου Μανδηλαρά, Β.Ι. (ed) *Πρακτικά 18ου Διεθνούς Παπυρολογικού Συνεδρίου* (Αθήνα, 25-31 Μαΐου 1986) τομ. 2, 363-75, Αθήνα.
37. Velissaropoulos, J. (1980) *Les nauclères grecs. Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l'Orient hellénisé*, Génève-Paris (Hautes Études du monde greco-romain 9).
38. Waltzing, J.P. (1895-1900) *Étude historique sur les corporations professionelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident*, 4 vols, Louvain.
39. Waszink, J.H. (1978) "Genossenschaft. B. Romisch" *RAC* 10, 99-116.

ΜΑΡΙΑΝΟΣ Δ. ΚΑΡΑΣΗΣ

Περί της φύσεως της δικαστικής αποφάσεως στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο

ή

Από τον άλογο στον έλλογο χαρακτήρα του δικαίου

I. Προοίμιο. II. Από τον Μύθο στον Λόγο του δικαίου. Α. Το έθιμο ως πηγή του δικαίου. 1.Κατά την πρώτη περίοδο (έως το 800 π.Χ.). 2. Κατά την δεύτερη περίοδο (έως το 650 π.Χ.). 3. Κατά την τρίτη περίοδο (έως το 508 π.Χ.). Β. Ο νόμος ως πηγή του δικαίου-Κατά την τέταρτη περίοδο (έως το 146 π.Χ.). III. Σχέση Μύθου και Λόγου, αλόγου και ελλόγου. Α. Λόγος και Μύθος. Β. Μύθος και Λόγος. IV. Από τον άλογο στον έλλογο χαρακτήρα της δικαστικής αποφάσεως. Α. Η δικαστική απόφαση ως έκφραση ποιητικής και δικαιικής συνειδήσεως. Β. Η δικαστική απόφαση ως πράξη εφαρμογής του δικαίου. 1. Ο άλογος χαρακτήρας κατά τις τρεις πρώτες περιόδους. 2. Ο έλλογος χαρακτήρας κατά την τελευταία περίοδο.

I. Στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο αναπάντητο είναι ακόμη το ερώτημα για την φύση της δικαστικής αποφάσεως. ΄Εχει η δικαστική απόφαση άλογο, ή μήπως έλλογο χαρακτήρα, με ποια έννοια και σε ποιες χρονικές περιόδους; Δεδομένου ότι άμεσες διαγνωστικές πηγές για το ζήτημα αυτό δεν υπάρχουν, η απάντηση μπορεί να συναχθεί μόνον έμμεσα από βοηθητικές πηγές σε συνδυασμό προς τις ιστορικές συνθήκες και το πολιτιστικό κλίμα της εποχής. Υπό το πνεύμα αυτό, η απάντηση στο ερώτημα μπορεί να σκιαγραφηθεί ως εξής: Ο χαρακτήρας της δικαστικής αποφάσεως καθ' όλη την μακρά περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου (από τους μυθικούς χρόνους έως την υποταγή στους Ρωμαίους, 146 π.Χ.)[1] δεν είναι σταθερός και μόνιμος, αλλά υφίσταται τις επιδράσεις της εξελίξεως του δικαίου. Η εξέλιξη αυτή χαρακτηρίζεται από την αργή και σταδιακή μετάβαση από τις άλογες πηγές του δικαίου, που είναι το έθιμο, στις έλλογες πηγές, που είναι ο νόμος· αντίθετα προς τον νόμο, το έθιμο είναι πηγή του δικαίου άλογη, γιατί προσδιορίζεται κυρίως από τις άλογες δυνάμεις της ψυχής (την εμπειρία, τον βούληση, την φαντασία, το συναίσθημα) που δεν έχουν την καθαρότητα του λόγου, η οποία χαρακτηρίζει τον νόμο (ο νόμος σχηματίζεται με έννοιες, ενώ το έθιμο επιβάλλεται από τα πράγματα). Η μετάβαση αυτή από το άλογο έθιμο στον έλλογο νόμο αντιστοιχεί προς το

"πέρασμα από τον Μύθο στον Λόγο"[2]. Το "πέρασμα" αυτό συντελείται όχι μόνο στο πεδίο της φιλοσοφικής διανοήσεως αλλά και στο πεδίο της κοινωνικής πράξεως και του δικαίου[3]. Στο πεδίο του δικαίου εκδηλώνεται με την μετάβαση από το άλογο έθιμο στον έλλογο νόμο. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει αποφασιστικά και την φύση της δικαστικής αποφάσεως. Ενόσω πηγή του δικαίου είναι το έθιμο, η δικαστική απόφαση έχει άλογο χαρακτήρα. Έλλογο χαρακτήρα προσλαμβάνει σε μεταγενέστερη φάση, όταν πηγή του δικαίου γίνεται ο νόμος. Αλλά άλογο και έλλογο, Μύθος και Λόγος, δεν αποτελούν στεγανές μορφές κοσμοθεωρήσεως· το άλογο –με μια ορισμένη έννοια- μετέχει του ελλόγου, όπως και το έλλογο του αλόγου. Έτσι και η δικαστική απόφαση δεν είναι ποτέ αποκλειστικά άλογη ή έλλογη. Μύθος και Λόγος, σαν ένα αρχαίο ζεύγος παλαιστών, συμπλέκονται και αναμετριούνται διαρκώς, και στις μεν αρχαιότερες περιόδους αναδεικνύεται νικητής ο Μύθος, στην δε τελευταία περίοδο ο Λόγος, χωρίς όμως ούτε στην μία ούτε στην άλλη περίπτωση να εξαφανίζεται το αντίθετο στοιχείο. Έλλογα στοιχεία εμφανίζει η δικαστική απόφαση και κατά τις αρχαιότερες περιόδους, όπως άλογα και κατά την τελευταία περίοδο, όπου κυρίαρχη πηγή δικαίου είναι ο νόμος.

ΙΙ. Α. 1. Κατά την πρώτη περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου, που περιλαμβάνει κυρίως την μυκηναϊκή εποχή[4], πηγή του δικαίου –όπως προκύπτει από τα κείμενα της αποκρυπτογραφημένης γραμμικής γραφής Β[5], από τα κείμενα του ορφικού και του επικού κύκλου[6] και ιδίως από τα ομηρικά έπη[7]- είναι το έθιμο[8], πηγή δε του εθίμου η *Θέμις* και η *Δίκη*. Αλλά ποια Θέμις και ποια Δίκη; Οι έννοιες είναι αμφιλεγόμενες και κυρίως αμφιλεγόμενη η διάκριση της Δίκης από τη Θέμιδα[9]. Η *Θέμις*[10] είναι προσωποποιημένη[11]· είναι η πιστή σύντροφος του Δία, που εκφράζει την υπέρτατη δικαιοσύνη, που δεν είναι άλλη από την θεϊκή και εγκόσμια τάξη[12]. Η τάξη αυτή –δεδομένων των θρησκευτικών ιδίως αντιλήψεων[13], αλλά και της πολιτικοκοινωνικής οργανώσεως και των πολιτισμικών εν γένει συνθηκών[14]- εξασφαλίζεται από τον άνακτα ή τον βασιλέα[15], ο οποίος έχει θεϊκή καταγωγή[16]· κρατά το σκήπτρο[17], καλούμενο "θεμιστείον", που έχει κληρονομήσει από τον Δία, σύμβολο της ισχύος[18] (όταν πρόκειται να αγορεύσει προς τον λαό[19]) και της σοφίας (όταν πρόκειται να ασκήσει δικαστική εξουσία, ως δικασπόλος[20]), δηλαδή σύμβολο του "θεμιστεύειν": του κυβερνάν και δικάζειν με βάση τις "θέμιστες". *Θέμιστες* είναι ο ιερός κώδικας που περιέχει τους θεμελιακούς κανόνες της κοινωνικής ζωής (σε όλες τις εκφάνσεις της: θρησκευτική, πολιτική, νομική), όπως αποκρυσταλλώνονται με την μορφή εθίμων στους κόλπους αρχικά του οίκου και της κώμης και αργότερα της πόλεως[21]. Ο βασιλεύς με την ευρύτατη εξουσία του[22] επιβάλλει τις θέμιστες ως τάξη του βίου στα μέλη της ομάδας του, αφού όμως προηγουμένως βουλευθεί με τους γέροντες (βουλή των γερόντων), που είναι οι σύμβουλοί του (βουληφόροι)[23]. Πώς τώρα από την Θέμιδα διακρίνεται η Δίκη[24]; Αυτή –αντίθετα προς την Θέμιδα- πριν από

τον *Ησίοδο* δεν είχε θεοποιηθεί[25]. Αντιπροσωπεύει μάλλον την εφαρμοσμένη ιδέα του δικαίου[26]. Είναι η πράξη απονομής της δικαιοσύνης από τον βασιλέα (θεσμοπόλο, δικασπόλο[27]) με βάση τις θέμιστες[28]. Οι δικαστικές αποφάσεις, που άρχιζαν πιθανώς με την λέξη θέμις, ονομάζονταν και αυτές θέμιστες[29] και είχαν μάλλον χαρακτήρα προσταγής με την έννοια ότι εκδήλωναν την βασιλική βούληση που ταυτιζόταν με την βούληση του θεού[30]. Αργότερα η Δίκη αποκτά την μορφή της διαιτησίας[31], όταν τα μέλη διαφορετικών γενών, για διενέξεις που αναφύονται μεταξύ τους, απευθύνονται με κοινή τους απόφαση σε διαιτητές, που είναι οι βουληφόροι άρχοντες[32]. Αυτοί έχουν ως αποστολή να κατευνάζουν τα πάθη και να αποκαθιστούν την ειρήνη.

2. Κατά την δεύτερη περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου (από το έτος 800 μέχρι το 650 π.Χ., περίοδος της αριστοκρατίας) πηγές του δικαίου εξακολουθούν να είναι τυπικά η Θέμις και η Δίκη, αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο[33]. Η Θέμις χάνει την αρχέγονη λειτουργία της και προοδευτικά υποχωρεί για να πάρει την θέση της η Δίκη, η οποία –κατά τον *Ησίοδο*, που είναι ο εκφραστής της νέας εποχής[34]- είναι (μαζί με την Ευνομία και την Ειρήνη) κόρη της Θέμιδος[35]. Η δικαιοσύνη τρέπεται τώρα από την οντολογική[36] προς την ηθική της φάση[37]. Με τον *Ησίοδο* το έθιμο, που απετέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί την βάση της δικαιικής τάξεως, μπορεί τώρα και να μην είναι σύμφωνο με την ηθική τάξη[38]. Η έννοια του δικαίου διευρύνεται, εκδιπλώνεται από την αντικειμενική στην υποκειμενική της πλευρά· η δικαιοσύνη γίνεται και υποκειμενική. Η εξέλιξη αυτή παρακολουθείται και από ανάλογες μεταβολές στο πεδίο της εφαρμογής του δικαίου, δηλαδή στο εννοιολογικό περιεχόμενο της Δίκης. *Δίκη* δεν είναι πλέον η ελεύθερη απόφαση του βασιλέως ή η εκούσια διαιτησία· είναι η δικαστική απόφαση που εκδίδεται από δημόσια αρχή, τους άρχοντες[39] (δηλαδή την νέα τάξη της αριστοκρατίας του γένους που αντικατέστησε τον βασιλέα και την βουλή των γερόντων[40]) και γίνεται εξαναγκαστή με πολιτειακή δύναμη[41]. Η διαιτητική δικαιοσύνη αρχίζει δειλά να μεταβάλλεται σε υποχρεωτική[42]· η ιδιωτική δικαιοσύνη σε κρατική[43]. Λέγεται ότι η λέξη *δικαιοσύνη* (που δεν απαντάται στον *Όμηρο*[44]) καθώς και τα παράγωγα της Δίκης, όπως *δίκαιος*, *δικαιότερος*[45], φαίνεται ότι γεννήθηκαν εντελώς φυσικά από αυτή την εννοιολογική διεύρυνση[46].

3. Η ιστορία προχωρεί αργά προς την επόμενη τρίτη ιστορική περίοδο, που είναι η περίοδος των "θεσμοθετών", από το έτος 600 περίπου μέχρι το 508 π.Χ. Το εθιμικό δίκαιο υποχωρεί σταδιακά υπέρ των κωδικοποιήσεων[47]. Πρόκειται για κωδικοποιήσεις του άγραφου εθιμικού δικαίου και συγκεκριμένα για καταγραφή (και ταξινόμηση[48]) των "θεσμών", στους οποίους είχαν εξελιχθεί σταδιακά οι αρχαϊκές θέμιστες[49]. Πηγή του δικαίου γίνεται τώρα το κωδικοποιημένο έθιμο, οι "θεσμοί". Αυτή η πρόοδος πραγματοποιήθηκε πρώτα στις αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας[50]. Σε αυτές τις καινούργιες χώρες η ανάγκη για κωδικοποίηση ήταν πιο επείγουσα και η

διαδικασία πιο εύκολη από ό,τι στην παλαιά Ελλάδα, γιατί τα έθιμα ήταν περιορισμένα αριθμητικά και δεν κάλυπταν το σύνολο των διαφορών και ακόμη δεν είχαν το κύρος του καθαγιασμού από κάποιο απώτερο παρελθόν[51]. Ο *Ζάλευκος* έδωσε έναν κώδικα στους Λοκρούς κατά το 663/2[52]. Κάπου τριάντα χρόνια αργότερα ο *Χαρώνδας* έδωσε έναν άλλο στην Κατάνη[53]. Το έργο αυτών των νομοθετών είχε μεγάλη επιτυχία, κυρίως του *Χαρώνδα*[54]. Δεν θεωρείται απίθανο η επίδραση των σικελικών αποικιών να έφθασε έως την Κόρινθο και την Θήβα, όταν η πρώτη απέκτησε μια νομοθεσία, του *Περιάνδρου*[55] και του *Φείδωνα*, και η δεύτερη, του *Βακχιάδη Φιλολάου*[56]. Στην Κρήτη από τον 7ον αι. χρονολογούνται μερικοί νομικοί κανόνες που είναι ενσωματωμένοι στον περίφημο κώδικα της Γόρτυνος[57]. Στο τέλος η παλαιά Ελλάδα δεν άργησε να αποκτήσει κώδικες με τα δικά της μέσα. Τους πιο γνωστούς από αυτούς έδωσαν στην Αθήνα ο *Δράκων* το 621/20[58] και ο *Σόλων* το 594/3[59,60].

Β. Το μεγάλο άλμα επιτελέσθηκε κατά την τέταρτη και τελευταία περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου (από το έτος 508 μέχρι το 146 π.Χ.), οπότε σημειώνεται μετάβαση από το δίκαιο των θεσμών στο δίκαιο του νόμου[61]. Ο παλαιός θεσμός μεταβάλλεται σε ένα νέο θεσμό, που έχει ως πηγή του όχι πλέον το (άγραφο ή κωδικοποιημένο) έθιμο αλλά έναν άλλο πρωτόγνωρο κανόνα δικαίου, τον *νόμο*[62], ο οποίος προβλέπει και ρυθμίζει με σαφήνεια την οργάνωση και λειτουργία του νέου θεσμού. Η λέξη *νόμος* (που προέρχεται από το νέμω[63]) υπήρχε ήδη με διαφορετικές χρήσεις[64], αλλά με την έννοια του κανόνα δικαίου[65] χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στο σύνταγμα του Κλεισθένη (507/506)[66]. Πρόκειται για πραγματική "ανακάλυψη" (επινόηση)[67], ή μήπως για απόληξη μιας μακράς και πολύπλοκης εξελίξεως[68]; Όπως και να έχει το πράγμα, η μετάβαση από την μια δικαιική φάση στην άλλη είναι ποιοτική[69]. Ο νόμος "θρονιάζεται τώρα στη θέση του βασιλιά στο κέντρο της πόλης!"[70]. Είναι ο νόμος της κλασικής Πόλεως και ιδιαίτερα[71] της δημοκρατικής πόλεως των Αθηνών[72], που σημάδεψε την αρχή μιας νέας εποχής στην ιστορία του δικαίου και χαρακτηρίζει την κατοπινή ιστορική εξέλιξη μέχρι σήμερα. Τα βασικά του χαρακτηριστικά συμπίπτουν σχεδόν με εκείνα του σύγχρονου νόμου, και είναι τα εξής: Ο νόμος[73] είναι γραπτός[74], αν και στην αρχή δήλωνε χωρίς διάκριση τόσο το γραπτό-νομοθετημένο δίκαιο *(νόμος γεγραμμένος)* όσο και το άγραφο-εθιμικό δίκαιο *(νόμος άγραφος)*[75,76]. Αποκτά γενική και αφηρημένη διατύπωση, ώστε να καταλαμβάνει περισσότερες ατομικές περιπτώσεις[77], αλλά οι διάφοροι νόμοι δεν εμφανίζουν συνοχή και ενότητα[78]. Είναι όχι αριστοκρατικός αλλά δημοκρατικός, διότι δεν είναι γνωστός μόνον στους άρχοντες που τον κληρονόμησαν από τους θεούς, αλλά σε όλους, ανήκει σε όλους, και για να ισχύσει πρέπει να ψηφισθεί με μια ορισμένη διαδικασία από τον λαό[79]. Είναι "πολιτικός" ("νόμος της πόλεως"), διότι ισχύει μόνον για τους πολίτες της πόλεως και όχι για όλους τους κατοίκους της, όχι

για τους ξένους και τους δούλους[80] Είναι ο μέσος όρος, το κοινό μέτρο[81], που εξυπηρετεί καλύτερα το γενικό (κοινό) συμφέρον[82], παρέχει τον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό ισότητας[83], εξασφαλίζει την ελευθερία του πολίτη[84], αλλά και αντιτίθεται στις υπερβολές της και συγκρατεί τα ατομικά και συλλογικά πάθη. Αλλά ως ανθρώπινο έργο δεν είναι αιώνιος και απαραβίαστος[85]· παρά ταύτα όμως είναι δεσμευτικός ως έκφραση της θελήσεως της δημοκρατικής πόλεως[86]. Ανοίγει στην δημοκρατία τις πύλες της, αλλά και συγχρόνως την ρίχνει στα δεσμά της. Είναι "πανίσχυρος"[87], που μπορεί να τον καταλύσει ο λαός, αλλά ποτέ να παραβιάσει ο μεμονωμένος πολίτης. Την πόλη κυβερνούν όχι "νόμοι" αλλά ο Νόμος, δηλαδή η πολιτειακή σκέψη, ο "νους" *(Αναξαγόρας)*, ως η έκφραση της ιδέας του δικαίου[88]. Ο πινδαρικός λόγος γίνεται αλήθεια με ένα βαθύτερο νόημα από εκείνο που το επινόησε ο ίδιος ο ποιητής: "Νόμος ο πάντων βασιλεύς"[89].

III. Α. Σε ποιο όμως βαθμός αυτή η "εκλογίκευση" των πηγών του δικαίου επέδρασε στον χαρακτήρα της νομικής σκέψεως και στον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης; ΄Εως ποιο σημείο ο "νόμος" μετέβαλε την νομική σκέψη και την δικαστική απόφαση από άλογη σε έλλογη; Είναι η νομική σκέψη πλέον απαλλαγμένη εντελώς από τα μυθικά στοιχεία, ή φέρει το βάρος της μυθικής παραδόσεως, και σε ποια έκταση; Το ερώτημα είναι γενικό και έχει τεθεί ήδη ως προς τον χαρακτήρα που έχει η μετάβαση από τον Μύθο στον Λόγο στο πεδίο της θεωρητικής διανοήσεως. Είναι η μετάβαση αυτή απλώς και μόνο ένα στάδιο –σημαντικό ασφαλώς– στην αδιάκοπη προοδευτική πορεία της ιστορικής εξελίξεως (μια ομαλή διαδρομή στην εξελικτική πορεία προς την λογική σκέψη), ή είναι μήπως μια "ανακάλυψη" ("διανοητική επανάσταση") τόσο ξαφνική και βαθειά που συνιστά ρήξη προς την μυθική παράδοση και είναι αδύνατο να εξηγηθεί με όρους ιστορικής αιτιότητας ("ελληνικό θαύμα")[90]; Το ερώτημα διατυπώνεται με την μορφή διλήμματος. Όμως το δίλημμα αυτό χάνει τουλάχιστον την έντασή του, αν (οντολογικά σκεπτόμενος) δεχθεί κανείς ότι "μύθος" και "λόγος" είναι μόνιμα στοιχεία της ανθρώπινης συνειδήσεως, συνυφασμένα με την ιστορική υπόσταση του ανθρώπου. Κανένα από αυτά δεν βγήκε έτοιμο από το "κεφάλι του άλλου", κανένα δεν προϋπήρξε του άλλου, και τα δύο γεννήθηκαν μαζί με τον ίδιο τον άνθρωπο. Απλώς σε κάποια ιστορική περίοδο το ένα κυριάρχησε του άλλου, χωρίς όμως να το εξαφανίσει. Γέννηση του μύθου και γέννηση του λόγου δεν σημαίνει "παρθενογέννηση" αλλά επικράτηση του ενός και περιέλευση του άλλου σε δεύτερη μοίρα. Στην γη της Ιωνίας, ο λόγος, πριν σαλέψει στα φτερά του, πρέπει να άκουσε τους τόνους κάποιων λυρικών ποιητών που προανήγγειλαν την απελευθέρωση του πνεύματος ή κάποιων –όπως τους ονομάζει ο *Αριστοτέλης* – "θεολόγων", όπως ο Μουσαίος και ο Επιμενίδης και προ πάντων ο Φερεκύδης ο Σύριος, που πρόβαλαν μέσα σε ένα παράδοξο σούρουπο θρησκείας και φιλοσοφίας[91], ενώ δεν μπορεί "ξαφνικά να απαλλάχθηκε από τον μύθο, όπως τα

λέπια πέφτουν από τα μάτια του τυφλού"[92]. Ο μύθος δεν εξαφανίσθηκε, αλλά –με κάποια έννοια- "εκλογικεύθηκε". Ο λόγος, θέλοντας να βάλει νέα τάξη στον κόσμο, προσπάθησε να υποτάξει τον μύθο με διάφορους τρόπους, αμφισβητώντας τα μυθολογικά φαινόμενα ή ερμηνεύοντάς τα με τρόπο λογικό, ή αξιοποιώντας τα ποικιλοτρόπως στον πρακτικό βίο (θρησκευτικές τελετές), στον φιλοσοφικό (φιλοσοφικός μύθος[93]) ή στον έντεχνο ποιητικό λόγο (δράμα)[94]. Στο πεδίο του δικαίου –που εδώ ενδιαφέρει- η σχέση του λόγου με τον μύθο εμφανίζεται ως σχέση του νόμου με το έθιμο. Ο νόμος είναι έκφραση της λογικής σκέψεως, το έθιμο έκφραση της μυθικής σκέψεως. Με την εμφάνιση και κυριαρχία του νόμου και της νομικής σκέψεως δεν εξαφανίσθηκε το έθιμο και η μυθική σκέψη. Το έθιμο εξακολούθησε να υπάρχει[95], αλλά πλέον ως δευτερεύουσα πηγή του δικαίου. Η μυθική σκέψη "επιβίωσε" όμως και στην αντίληψη ότι ο ίδιος ο νόμος έχει ιερό χαρακτήρα· ο νόμος είναι μεν έργο ανθρώπινο, αλλά –από το άλλο μέρος- είναι κάτι το ιερό[96] και το αμετακίνητο[97]. Σε αυτά τα δύο στοιχεία, το έθιμο ως δευτερεύουσα πηγή του δικαίου και στον ιερό χαρακτήρα του νόμου, επιβίωσε η μυθική σκέψη στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο κατά την τελευταία περίοδο της εξελίξεώς του. Υπό αυτή την έννοια ο χαρακτήρας του δικαίου κατά την εν λόγω περίοδο είναι μόνο κατά βάσιν έλλογος (έλλογος και όχι "ορθολογικός"[98], γιατί ο "ορθολογισμός" –όπως τον γνώρισε πολύ αργότερα η ευρωπαϊκή διανόηση- είναι η ακραία εκδήλωση του ελλόγου, που παραγνωρίζει τα όρια της έλλογης σκέψεως).

Β. Μήπως μπορούμε να πούμε το ίδιο, κατ' αντιστρόφως ανάλογο τρόπο, και για τις προηγούμενες τρεις περιόδους του αρχαίου ελληνικού δικαίου; Μήπως και εδώ υπάρχει κάποια σχέση του Μύθου με τον Λόγο; Η απάντηση έχει δοθεί από τον *Νέστλε*[99]: ΄Ηδη "και η μυθική σκέψη δεν μπορεί να αποφύγει εντελώς την αιτιότητα· αλλά χρησιμοποιεί εντελώς αυθαίρετα και άκριτα την έννοια της αιτίας[100]. Η έννοια αυτή εμφανίζεται εδώ για πρώτη φορά σπερματικά, περιβεβλημένη ακόμη από ένα παχύ στρώμα δεισιδαιμονικών παραστάσεων, τις οποίες αποτινάσσει και απορρίπτει μόνο μέσα από πολλές εμπειρίες. Παρ' όλα αυτά, ακριβώς τούτο το εγγενές στις μυθικές παραστάσεις και στην πρακτική τους επίδραση αιτιακό στοιχείο συνδέει τη μυθική με τη λογική σκέψη". "Η μυθική σκέψη, επειδή ακριβώς δεν είναι μόνο εποπτεία, αλλά και σκέψη, εμπεριέχει ένα στοιχείο αιτιότητας και συνεπώς μια λειτουργία του Λόγου ..... Τον Λόγο μέσα στον Μύθο τον βλέπουμε ήδη κατά τη διαμόρφωση των ευκρινώς εποπτευομένων, αδρά περιγεγραμμένων θεϊκών μορφών, τις οποίες συναντάμε στον ΄Ομηρο και οι οποίες αποβαίνουν σταθεροί τύποι[101], όπου οι μεταγενέστερες εποχές δεν αλλάζουν πια πολλά πράγματα ..... Επίσης διαπιστώνουμε την ύπαρξη του Λόγου στην προσωποποίηση πολυάριθμων αφηρημένων εννοιών, ιδιαίτερα των αναφερομένων στην ανθρώπινη συμβίωση· αυτό συμβαίνει, όταν συντροφεύει τον Δία ως σύζυγος, εκτός από την Μήτιν, την ευφυία[102],

και η Θέμις, ο νόμος, τα παιδιά της οποίας ονομάζονται Ευνομία, Δίκη και Ειρήνη. Αναγνωρίζουμε επίσης την ύπαρξη του Λόγου στους βαθυστόχαστους θρύλους για τον αιρόμενο με σκληρούς αγώνες στο ύψος των θεών Ηρακλή[103], τον ανθιστάμενο στον Δία Προμηθέα, τις φοβερές τύχες των Τανταλιδών και Λαβδακιδών ή για τον ιδρυτή κρατών Θησέα, στους οποίους ήδη κοινοποιούνται ιδέες για την ανθρώπινη μοίρα και ενοχή, για τη δράση και τα πάθη των ηρώων, καθώς και ηθικοπολιτικοί στοχασμοί"[104]. Επομένως και εδώ οι δύο μορφές κοσμοαντιλήψεως, η άλογη και η έλλογη, βαίνουν παράλληλα, και διαρκώς αναμετριούνται μεταξύ τους, αλλά το ειδικό βάρος πέφτει σταθερά, αν και με διαρκώς φθίνουσα φορά, στον Μύθο. Τούτο επιδρά άμεσα και στην φύση της δικαιικής σκέψεως, όπως ετούτη εκδηλώνεται στην πιο συμπυκνωμένη μορφή της, την δικαστική απόφαση[105].

IV. Δεν μπορούμε να αναφερθούμε λεπτομερώς στα άλογα και στα έλλογα στοιχεία της δικαστικής αποφάσεως κατά τις διαφόρους φάσεις εξελίξεως του ελληνικού δικαίου. Θα αρκεσθούμε στο να εξάρουμε απλώς τα σημεία που προσδιορίζουν τον άλογο κατά τις τρεις πρώτες περιόδους και τον έλλογο κατά την τελευταία περίοδο χαρακτήρα της δικαστικής αποφάσεως.

Α. Προηγουμένως όμως πρέπει να επισημάνουμε την υπερχρονική παρουσία του αλόγου στοιχείου –υπό την μορφή του υπερ-λόγου- στην αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων για την δικαστική απόφαση[106]. Εύγλωττοι είναι οι λόγοι του *P. Calamandrei*[107]: "Στην Ελλάδα ακόμη και οι νομικοί θεσμοί εξειδικεύονται μέσα σε μια ατμόσφαιρα ποίησης· βρίσκουν στην ιστορία περιπτώσεις που μετατρέπουν το όποιο δικαστηριακό γίγνεσθαι σε υψηλής ποιότητας ανθρώπινα δράματα. Δεν μπορούμε να λησμονούμε ότι τις μυθικές απαρχές του Αρείου Πάγου ο Αισχύλος τις θεώρησε άξιες να υμνηθούν και ότι στο επίκεντρο της ελληνικής ιστορίας βρίσκεται μια δίκη στην όποία ένας αθώος ορθώνει το ανάστημά του για να υπερασπίσει την αγιότητα μιας αποφάσεως –αυτής ακριβώς η οποία τον οδήγησε αδίκως στο θάνατο"[108]. Αυτή η ποιητική αίσθηση της δικαστικής αποφάσεως και γενικότερα του δικαίου[109] ανταποκρίνεται προς την άλογη δικαιική συνείδηση (άλογη, γιατί διαμορφώνεται υπό την επίδραση δυνάμεων κυρίως εξωλογικών, όπως η φαντασία και το συναίσθημα), την οποία οι Έλληνες καλλιέργησαν περισσότερο από την έλλογη δικαιική σκέψη. Η άλογη δικαιική συνείδηση έχει μάλλον "κοσμοθεωριακό" παρά "ορθολογικό" χαρακτήρα και διατρέχει όλες τις περιόδους του ελληνικού δικαίου, αφού αναφέρεται όχι μόνο στον νόμο αλλά και στο έθιμο[110], όχι μόνο στο θετικό αλλά και στο φυσικό δίκαιο και στην ιδέα της δικαιοσύνης[111].

Β. 1. Αλλά η δικαστική απόφαση ενδιαφέρει εδώ όχι ως έκφραση ποιητικής ή δικαιικής συνειδήσεως[112] αλλά ως πράξη εφαρμογής του δικαίου. Από την άποψη αυτή, έχει διαφορετικό χαρακτήρα κατά τις τρεις πρώτες και διαφορετικό κατά την τελευταία δικαιική περίοδο. Κατά τις τρεις πρώτες περιόδους η δικαστική απόφαση

αποτελεί πράξη άλογης εφαρμογής του δικαίου, και μάλιστα τόσο από τυπική όσο και από ουσιαστική άποψη[113]. Από τυπική άποψη, διότι στηρίζεται σε άλογη πηγή δικαίου, που είναι η Θέμιδα και η Δίκη, δηλαδή το καθαγιασμένο έθιμο, που διασφάλιζε την διατήρηση αρχικά της οντολογικής και αργότερα της ηθικής τάξεως μέσα στο γένος ή ανάμεσα σε διαφορετικά γένη. Από ουσιαστική άποψη, διότι δεν στηρίζεται σε γενικούς κανόνες, αλλά αντιμετωπίζει χωριστά κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, όμως όχι υποκειμενικά με βάση την αυθαίρετη βούληση του δικαστή αλλά αντικειμενικά με βάση το έθιμο[114]. Αλλά ο βαθμός "ανορθολογικότητας" δεν είναι, σε όλο αυτό το πλάτος του χρόνου, ο ίδιος. Η δικαστική απόφαση δεν πρέπει να θεωρείται σε κατάσταση ακινησίας αλλά εν κινήσει, ακολουθώντας την αργόσυρτη πορεία από τον Μύθο στον Λόγο, από την ανηλικότητα στην ενηλικίωση του πνεύματος. Στην πρώιμη περίοδο της μοναρχίας η δικαστική απόφαση έχει μάλλον καθαρά θεοκρατικό χαρακτήρα. Ο άναξ ή βασιλεύς ως φορέας της δικαστικής εξουσίας εμφανίζεται να αποδίδει δίκαιο αναγόμενο σε θεία επιταγή, θεωρείται προφήτης που επικοινωνεί με τον θεό και ενεργεί ως απεσταλμένος και όργανό του[115]. Εξεύρισκε και ερμήνευε το έθιμο με "θεία έμπνευση"[116] ή με την επίκληση χρησμών[117] και των υποκαταστάτων τους[118]. Η δικαστική βούληση ταυτίζεται με την θεϊκή βούληση. Κατά την μεταγενέστερη περίοδο της αριστοκρατίας, που τον βασιλέα αντικατέστησαν οι "άρχοντες" στην εκδίκαση διαφορών σε διάφορα θέματα, ο θεοκρατικός χαρακτήρας της αποφάσεως είναι λιγότερο έντονος, αλλά πάντως και τώρα το δίκαιο αποδίδεται με βάση το καθαγιασμένο έθιμο και τους ρευστούς άγραφους θεσμούς. Η ίδια τάση συνεχίζεται και κατά την τελευταία τρίτη περίοδο των θεσμοθετών, οι οποίοι απονέμουν το δίκαιο με βάση τώρα λιγότερο ρευστά κριτήρια, το κωδικοποιημένο έθιμο.

Διαφορετικός απ' αρχής ήταν ο χαρακτήρας της διαιτητικής αποφάσεως, όπως προκύπτει από την δίκη που εικονίζεται στην ασπίδα του Αχιλλέα[119]· η δίκη αυτή –όπως γίνεται δεκτό[120]– δεν αποτελεί δημιούργημα της φαντασίας του ποιητή αλλά ιστορική μαρτυρία του ελληνικού δικαίου, που ανάγεται στην μυκηναϊκή εποχή. Εδώ το σκηνικό είναι καθαρά ανθρώπινο. Οι διάδικοι φιλονεικούν για το αν πράγματι καταβλήθηκαν τα "υποφόνια" (χρηματική αποζημίωση), προκειμένου να αποτραπεί η αυτοδικία, για τον φόνο ανδρός και συμφωνούν να προσέλθουν ενώπιον του "ίστορος" για να τους λύσει την διαφορά. Αυτός καλεί τους γέροντες, οι οποίοι συνεδριάζουν κυκλικά επάνω σε λίθινα εδώλια. Στο μέσον του "ιερού κύκλου"οι διάδικοι αποθέτουν δύο χρυσά τάλαντα, που θα λάβει ως αμοιβή εκείνος από τους γέροντες του οποίου η "κρίση" θα λύσει την διαφορά. Οι γέροντες, αφού ακούσουν τους ισχυρισμούς των διαδίκων με τις επευφημίες του πλήθους υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς, εγείρονται κατά σειράν και εκφέρουν ο καθένας χωριστά την "κρίση" του, επικρατεί δε ως ορθότερη η "κρίση" εκείνη που θα επισύρει τις πε-

ρισσότερες επευφημίες. Η ισχύς της αποφάσεως δεν είναι για τους διαδίκους υποχρεωτική, αλλά εξαρτάται απολύτως από την συγκατάθεσή τους. Εδώ, λοιπόν, η θεϊκή βούληση είναι εντελώς απούσα και τα κριτήρια καθαρά ανθρώπινα, μάλιστα στην διαδικασία υπεισέρχονται και κάποια έλλογα στοιχεία: η δημοσιότητα, η εκατέρωθεν ακρόαση, η "αιτιολογία" της αποφάσεως[121]. Εν τούτοις ο χαρακτήρας της αποφάσεως αυτής παραμένει άλογος. Απλώς το άλογο μετατοπίζεται εδώ στο επίπεδο του "κοσμικού".

΄Αλογο χαρακτήρα έχει λοιπόν, όχι μόνον η καθαρά δικαστική αλλά –από μια διαφορετική άποψη- και η διαιτητική απόφαση. Αυτός ο άλογος χαρακτήρας οδηγεί τώρα όχι σπάνια σε άδικες αποφάσεις, οι οποίες μάλιστα συχνά κρύβουν πέρα από τα κοινά και πολιτικά αίτια και σκοπιμότητες. Τούτο συμβαίνει π.χ. στην "δίκη των όπλων", όπως ιστορείται στην ραψωδία Λ της Οδύσσειας (543-567), η οποία μάλιστα αποτελεί και κλασική περίπτωση δικαστικής απάτης και καταχρήσεως του θεσμού της δίκης, επειδή –σύμφωνα με την κατηγορία που προσάπτει στον Οδυσσέα ο Τεύκρος στην τραγωδία του Σοφοκλέους "Αίας"- στηρίζεται σε "καλπονοθεία"· οι κριτές βασιλείς μέτρησαν τους κλήρους δολίως υπέρ του Οδυσσέα και εις βάρος του Αίαντα[122]. Για "σκολιάς δίκας" κατηγορεί τους δικαστές ο *Ησίοδος* και τους αποκαλεί -κινούμενος πάντως και από προσωπικά αίτια- "δωροφάγους"[123].

2. Και ερχόμαστε στην τελευταία περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου. Κατά τους χρόνους της κλασικής Αθηναϊκής Δημοκρατίας η δικαστική απόφαση αλλάζει μορφή· μεταβάλλεται σε πράξη έλλογης εφαρμογής του δικαίου και μάλιστα τόσο από τυπική όσο και από ουσιαστική άποψη. Από τυπική άποψη, γιατί θεμελιώνεται σε έλλογη πηγή δικαίου, που είναι ο "νόμος" με τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω. Από ουσιαστική άποψη, διότι θεμελιώνεται λογικά σε γενικούς κανόνες, "νομικές προτάσεις", οι οποίες όμως δεν εξάγονται από κάποιο συγκροτημένο σύστημα νομικών αρχών (ένα τέτοιο σύστημα, που προϋποθέτει την συνθετική εργασία της νομικής κατασκευής, δεν ανέπτυξαν ούτε οι Ρωμαίοι[124]) αλλά από το περιεχόμενο των διατάξεων του νόμου με την βοήθεια της λογικής. Ο βαθμός εκλογικεύσεως της δικαστικής αποφάσεως είναι άρα ουσιαστικά χαμηλότερος από εκείνον της σημερινής ηπειρωτικής Ευρώπης. Στην σημερινή Ευρώπη η δικαστική απόφαση έφθασε στο ύψιστο σημείο εκλογικεύσεως χάρη στην νομική επιστήμη. Στην Ελλάδα η νομική σκέψη, που γεννήθηκε με την εμφάνιση του νόμου, δεν οδήγησε στην δημιουργία νομικής επιστήμης[125]. Νομική επιστήμη θα μπορούσε να γεννηθεί μόνο μέσα από έναν ειδικό κλάδο σπουδών, μια "νομική σχολή", όπου νομοδιδάσκαλοι θα δίδασκαν συστηματικά την θεωρία του δικαίου. Η νομοθεσία που βρισκόταν στην ακμή της κατά τον $5^{ον}$ και $4^{ον}$ αι., δεν συνέβαλε όμως στην ανάπτυξη ενός τέτοιου κλάδου. Η ανάπτυξη των νομικών σπουδών είναι κυρίως έργο των Ρωμαίων, οι οποίοι όμως στόχο τους δεν είχαν την θεωρία αλλά την πρα-

κτική εκμάθηση πολλών κλάδων του δικαίου, που ήταν τότε σε ισχύ[126]· η σπουδή του δικαίου στην Ρώμη ήταν notitia, δηλαδή γνώση των κανόνων και των πηγών του ius και τέχνη της ερμηνείας τους και τίποτε περισσότερο[127]. Στην Ελλάδα δεν υπήρχαν νομικές αλλά ρητορικές σχολές, όπου ασκούνταν και[128] ο δικανικός ρητορικός λόγος. Ο λόγος αυτός αφ' ενός και το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης αφ' ετέρου δίνουν ακριβώς το μέτρο εκλογικεύσεως της δικαστικής αποφάσεως. Ο δικανικός ρητορικός λόγος είχε τα εξής χαρακτηριστικά. Πρώτον, τα χαρακτηριστικά του *λόγου*: Ο λόγος μέσα στο καθεστώς της πόλεως δεν είναι πλέον, όπως παλαιότερα, η τελετουργική λέξη, το σωστό τυπικό, αλλά η αντιθετική αμφισβήτηση, η συζήτηση και η επιχειρηματολογία[129]. Δεύτερον, τα χαρακτηριστικά του *ρητορικού* λόγου: Την λογική και ψυχολογική ευστοχία, που προϋποθέτουν ότι ο ρήτωρ κυριαρχεί τα λογικά σχήματα της διάνοιας και τα αισθητικά σχήματα των λέξεων[130], ώστε να πετύχει τον στόχο του, την Πειθώ, κερδίζοντας με την λογική την σκέψη και με την συγκίνηση την ψυχή των ακροατών του[131]. Και τρίτον, τα χαρακτηριστικά του *δικανικού* ρητορικού λόγου, ενός ιδιαιτέρου είδους ρητορικού λόγου που ασκείται από τους επαγγελματίες λογογράφους[132], οι οποίοι ετοίμαζαν τους λόγους για να απαγγελθούν ενώπιον του δικαστηρίου από τους πελάτες τους. Οι λόγοι αυτοί, επειδή γράφονταν για να υποστηρίξουν τα συμφέροντα ενός μόνον από τους διαδίκους, είναι εξ ορισμού μεροληπτικοί και, αν και προδίδουν τις μεγάλες όχι μόνο πρακτικές αλλά και θεωρητικές γνώσεις των λογογράφων, δεν αποδίδουν πάντοτε και το αυθεντικό περιεχόμενο της νομοθεσίας, αφού, προκειμένου να πείσουν, έπρεπε να θυσιάσουν την νομική επιχειρηματολογία χρησιμοποιώντας φανταχτερά και εξεζητημένα λογικά και ηχητικά σχήματα και αναπτύσσοντας με υπέρτατη δεξιοτεχνία την *ηθοποιΐα*, δηλαδή την τέχνη να σκιαγραφηθεί ο χαρακτήρας του ξένου ομιλητή μέσα από τα λόγια που του δάνειζαν να πει[133]. Ο ρητορικός αυτός λόγος αναπτύχθηκε, τώρα, μέσα σε ένα σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, το οποίο στην κλασική Αθήνα ήταν έλλογο και μάλιστα οργανωμένο κατά το πρότυπο της άμεσης Δημοκρατίας[134]. Κατ' αρχήν, το δίκαιο ήταν κοινό κτήμα πάντων[135]. Ο Αθηναίος πολίτης γνώριζε τους νόμους –ήταν σε θέση να τους γνωρίζει, γιατί οι νόμοι ήταν λίγοι και απλά διατυπωμένοι– αλλά και ώφειλε να τους γνωρίζει[136], αφού ο ίδιος ήταν και εφαρμοστής της νομοθεσίας. Η άμεση δημοκρατία απαιτούσε άμεση (δηλαδή χωρίς ενδιάμεσο πληρεξούσιο) συμμετοχή του κάθε πολίτη στα κοινά[137], στην άσκηση όλων των εξουσιών: της νομοθετικής, της διοικητικής, της δικαστικής, όπως θα λέγαμε σήμερα[138]. Η άσκηση των εξουσιών αυτών γινόταν από τους ίδιους τους πολίτες συγκεντρωμένους σε πολυάριθμα σώματα και εναλλασσόμενους σε πυκνά χρονικά διαστήματα. Για κάθε λειτουργία οι πολίτες κατά κανόνα κληρώνονταν, δεν εκλέγονταν. Ο ίδιος πολίτης μπορούσε να είναι συγχρόνως όργανο και της νομοθετικής και της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας[139]. Ειδικότερα η δικαστική εξουσία

ασκούνταν από την εκκλησία του δήμου, από την βουλή και από ορισμένους άρχοντες, κυρίως όμως από το σώμα της Ηλιαίας, το δικαστήριο, που καθ' όλες τις ποικίλες συνθέσεις του, ήταν αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε λαϊκό δικαστήριο[140]. Στην Αθήνα αλλά και στην Ελλάδα γενικά δεν υπήρχε όπως στην Ρώμη ο πραίτωρ και οι βοηθοί του (assessores) μόνοι αυτοί εντεταλμένοι την απονομή της δικαιοσύνης· αν οι πραίτωρες, κατ' εξαίρεση, δεν είχαν ειδική νομική κατάρτιση, την έλλειψη κάλυπταν οι assessores[141]· Τα πολυμελέστατα όμως ελληνικά δικαστήρια δεν ήταν δυνατόν να αποτελούνται από νομικούς. Μέλη τους αποτελούσαν απλοί πολίτες, οι οποίοι με γνώμονα την γνώση και την πείρα, που είχαν αποκτήσει στις συνελεύσεις του λαού και στην μακρά δικαστηριακή υπηρεσία, απένεμαν την δικαιοσύνη κατά το ορθόν και το ίσον[142]. Αυτοί οι δυο παράγοντες –η σύνθεση του δικαστικού σώματος και ο δικανικός λόγος- προσδιόρισαν και το μέτρο της εκλογικεύσεως της δικαστικής αποφάσεως. Η δικαστική απόφαση εκφέρεται (αφού προηγουμένως ακουσθούν και οι δύο διάδικοι[143]) με βάση τον κοινό νου (sensus communis) και άρα στηρίζεται σε λογικό συλλογισμό στοιχειώδους μορφής, υπαγωγικό άμεσο (όπου αρκεί και μία προκειμένη να επιφέρει το συμπέρασμα) και απλό (όπου το συμπέρασμα συνάγεται μόνο από δύο προκείμενες, την μείζονα και την ελάσσονα[144]) και όχι σε σωρείτη (που αποτελείται από σειρά αλληλοσυνδεόμενων απλών) στον βαθμό τουλάχιστον που αυτός προϋποθέτει εξιδιασμένη νομική λογική και την ύπαρξη και γνώση ενός λογικού συστήματος, το οποίο δεν υπήρχε[145]. Σε περίπτωση νομοθετικού κενού οι δικαστές ώφειλαν, να αποφασίσουν, σύμφωνα με τον όρκο των Ηλιαστών, "γνώμη δικαιοτάτη"[146]. Όμως συχνά ο έλλογος αυτός χαρακτήρας της αποφάσεως νοθεύεται από την επίδραση των λόγων των ρητόρων, οι οποίοι[147], αδιαφορώντας για το ηθικώς ορθό[148] και αποβλέποντας στο "εικός", στο πιθανό, δηλαδή στην επίφαση του λογικού, δεν έθεταν τους λόγους τους στην υπηρεσία της αλήθειας αλλά στην υπηρεσία των σκοπιμοτήτων της περιπτώσεως[149]. Η τεχνική της ρητορικής διαμορφώνεται σαν μια "άλγεβρα του πνεύματος"[150]. Οι ρήτορες σοφιστές, εφαρμόζοντας στην πράξη τις θεωρίες περί υποκειμενικότητας και σχετικότητας του κορυφαίου σοφιστή Πρωταγόρα, επινόησαν και καλλιέργησαν στο πεδίο των αποδεικτικών μέσων τις λεγόμενες "έντεχνες αποδείξεις"[151], που βασίζονταν κυρίως στο "ενθύμημα"[152], δηλαδή σε έναν ατελή επαγωγικό συλλογισμό, στον οποίο μία από τις προκείμενες, η μείζων ή η ελάσσων, λείπει[153]. Το ενθύμημα, ως είδος συλλογισμού, δυνατόν να είναι πραγματικό ή φαινομενικό. Οι σοφιστές ανέπτυξαν το φαινομενικό ενθύμημα, όπου το συμπέρασμα εξάγεται από προτάσεις που αναφέρονται είτε σε αληθοφανή γεγονότα ("εικότα")[154] απλώς αληθοφανή ή "υπό όρους" αληθοφανή[155] είτε σε "παράδειγμα" (συμπέρασμα από το μερικό στο μερικό ή από το όμοιο στο όμοιο)[156] είτε σε "τεκμήρια" (ενδείξεις μη αναγκαίες, που βασίζονται δηλαδή σε αληθοφανή περιστατικά) είτε σε ενδείξεις αναγκαίες ("σημεία"), ικανές να καταρτίσουν πλήρη

συλλογισμό (από το μερικό στο γενικό ή από το γενικό στο μερικό), που όμως δεν αποτελούν αποδείξεις, αλλά δίνουν αφορμή γι' αυτές[157]. Με αυτούς τους συλλογισμούς που προβάλλονται "καθ' υπερβολήν"[158] ως επιχειρήματα και ειδικότερα ως "τόποι"[159], θεμελιώνεται ο δικανικός ρητορικός λόγος. Ο λόγος αυτός ως όργανο επιθέσεως αντικρούεται είτε με την διατύπωση αντίθετων συλλογισμών είτε με την διατύπωση ενστάσεων[160]. Οι αντίθετοι συλλογισμοί έχουν την μορφή ενθυμήματος, η ένσταση[161] δεν είναι ενθύμημα αλλά αποτελεί έκφραση μιας γνώμης από την οποία καθίσταται φανερό ότι ο αντίπαλος δεν διατύπωσε συλλογισμό ή ότι ο συλλογισμός του βασίζεται σε κάποια ψευδή πρόταση[162]. Απόκειται στο δικαστήριο ο "έλεγχος" αν το προβαλλόμενο επιχείρημα είναι πραγματικό ή φαινομενικό· "ἔλεγχος μὲν γάρ ἐστιν ἀντίφασις τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνός, μὴ ὀνόματος ἀλλὰ πράγματος, καὶ ὀνόματος μὴ συνωνύμου ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν δοθέντων ἐξ ἀνάγκης (μὴ συναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ) κατὰ ταὐτὸ καὶ πρὸς ταὐτὸ καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ"[163]. Από την ορθότητα του ελέγχου αυτού κρίνεται και η λογική ποιότητα της δικαστικής αποφάσεως. Αν το δικαστήριο διαγνώσει ότι το προβαλλόμενο επιχείρημα δεν είναι πραγματικό αλλά φαινομενικό και για τον λόγο αυτό το απορρίψει, η απόφαση θα είναι κατ' εξοχήν έλλογη[164]. Αν, αντιθέτως, παρασυρθεί από την αληθοφάνεια του σοφιστικού λόγου και στηρίξει την απόφασή του στο φαινομενικό επιχείρημα, η απόφαση θα είναι οριακά άλογη· το επιχείρημα καθ' εαυτό είναι μεν έλλογο[165], αλλά η αδυναμία του δικαστηρίου να ασκήσει πραγματικό έλεγχο στην δομή του επιχειρήματος προδίδει, αν όχι έλλειψη, πάντως μειωμένη δύναμη λογικής κρίσεως. Πέραν των ανωτέρω, σαφώς άλογη είναι η δικαστική απόφαση όταν λαμβάνεται υπό την επίδραση παραγόντων καθαρά αλόγων, όπως της επιεικείας[166] ή πολιτικών κινήτρων[167] ή της εμφανίσεως ενώπιον των δικαστών των επονομαζόμενων "παρακλήτων", δακρύβρεκτων ικετών (μικρών παιδιών, γυναικών και άλλων συγγενών ή φίλων), τους οποίους (όπως μαρτυρεί ο *Πλάτων*[168]) συνήθιζαν να χρησιμοποιούν οι διάδικοι για να αποσπάσουν ευνοϊκή απόφαση· ο *Σωκράτης* (όπως διηγείται πάλι ο *Πλάτων*[169]) αρνήθηκε να μετέλθει τέτοιες μεθόδους[170].

Η δικαστική απόφαση είχε, λοιπόν, κατά βάσιν, έλλογο χαρακτήρα, διότι στηριζόταν στον νόμο, άσχετα από τις όποιες υπερβάσεις ή καταχρήσεις του ή όποιες άλλες υπερβολές ή αδυναμίες[171]. Τούτο προκύπτει και από την αντιδιαστολή της κρατικής προς την ιδιωτική διαιτητική δικαιοσύνη, την οποία ο *Αριστοτέλης* επιχειρεί στη Ρητορική, 1374b 19 εε.: "ὁ μὲν διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ, ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον· καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη, ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ". Οι μεν, λοιπόν, διαιτητές έχουν προ οφθαλμών την επιείκεια, ενώ οι δικαστές τον νόμο. Και γι' αυτό επινοήθηκε η διαιτησία[172], για να εφαρμόζεται η επιείκεια. Πώς όμως εφαρμοζόταν η επιείκεια στην ιδιωτική[173] διαιτησία; Ο *Αριστοτέλης* δεν λέει τίποτε γι' αυτό[174]. Από την σύνθεση όμως του διαιτητικού δικαστηρίου (τους ιδιωτικούς

διαιτητές διάλεγαν οι αντίδικοι από ανθρώπους της εμπιστοσύνης τους, π.χ. συγγενείς ή φίλους[175]) μπορεί να συναχθεί ότι η απόφαση έπρεπε να είναι αντικειμενικά δίκαιη, δηλαδή να λαμβάνει υπ' όψιν τα συμφέροντα και των δύο μερών[176]. Προ πάντων –όπως προκύπτει από τον *Αριστοτέλη*, Πολιτ. 1268b 6 εε.- μπορούσαν και να αποκλίνουν από το τίμημα που είχαν καθορίσει τα μέρη επί ανταλλακτικών συμβάσεων[177] και να προτείνουν εξ ιδίων λύσεις και συμβιβασμούς[178]. Αλλά οι ιδιωτικοί διαιτητές έκριναν πάντοτε κατά "το επιεικές", ή μπορούσαν –ενδεχομένως και ώφειλαν- να κρίνουν πρωτίστως κατά "τον νόμον", και μόνον εξαιρετικώς κατά "το επιεικές"; Διδακτικό είναι το εξής χωρίο του *Ισαίου*, Περί του Μνησικλέους κλήρου, 30: "Ἐκεῖνοι δ' εἶπον ἡμῖν, εἰ μὲν ἐπιτρέποιμεν αὐτοῖς ὥστε τὰ δίκαια διαγνῶναι, οὐκ ἂν ἔφασαν διαιτῆσαι· οὐδὲν γὰρ δεῖσθαι ἀπέχθεσθαι οὐδετέροις ἡμῶν· εἰ δ' ἐάσομεν αὐτοὺς γνῶναι τὰ συμφέροντα πᾶσιν, ἔφασαν διαιτήσειν". Το νόημα του χωρίου αυτού μπορεί να είναι το εξής: Πριν αναλάβουν την υπόθεση, οι διαιτητές ρωτούσαν τα μέρη, αν ήθελαν να εκφέρουν την κρίση με βάση "το δίκαιον". Στην περίπτωση αυτή μπορούσαν να αρνηθούν να γίνουν διαιτητές, για να μην δυσαρεστήσουν καμία πλευρά (όπως συνέβη πράγματι στην συγκεκριμένη περίπτωση). Εάν όμως αφήνονταν "ελεύθεροι να αποφασίσουν για τα συμφέροντα όλων", συμφωνούσαν να αναλάβουν την υπόθεση. Από το κείμενο αυτό φαίνεται να προκύπτει[179] ότι οι ιδιωτικοί διαιτητές καλούνταν να αποφασίσουν κατά πρώτο μεν λόγο σύμφωνα με το αυστηρό δίκαιο της πόλεως (πρωτίστως τον νόμο και κατόπιν το έθιμο) και μόνον επικουρικώς, μετά από ρητό αίτημα των μερών, κατά "το επιεικές", δηλαδή με ελεύθερη κρίση που θα λαμβάνει υπ' όψιν τα συμφέροντα των διαδίκων. Επομένως και η ιδιωτική[180] διαιτητική απόφαση είχε κατά βάσιν έλλογο χαρακτήρα.

Αντιθέτως, άλογος ήταν ο χαρακτήρας των δικαστικών αποφάσεων που αναφέρονται σε θρησκευτικά αδικήματα (όπως η ανθρωποκτονία, η οποία πιστευόταν ότι προκαλούσε θρησκευτική μόλυνση-"μίασμα", η καταστροφή των ιερών ελαιοδένδρων, η κλοπή από ναό, οι παραβάσεις κατά την εκτέλεση θρησκευτικών τελετών, η ασέβεια κλπ.[181]) λόγω του αλόγου χαρακτήρα του "ιερού δικαίου"[182], με το οποίο κρίνονταν τα αδικήματα αυτά. Οι κανόνες του ιερού δικαίου –άγραφοι και ίσως μέχρι το 401 π.Χ., οπότε απαγορεύθηκε η εφαρμογή των άγραφων νόμων, καταγεγραμμένοι[183]- ήταν θεόπνευστοι και πλήρη γνώση τους είχαν μόνον οι ιερείς: οι Ευμολπίδες, που ερμήνευσαν αυθεντικά τους κανόνες της λατρείας των Ελευσινίων Μυστηρίων[184], και οι "εξηγηταί"[185]- μάντεις[186] (μέλη της αριστοκρατίας, είτε τους εξέλεγε ο λαός είτε –αυτή ήταν η σπουδαιότερη κατηγορία- τους υποδείκνυαν οι Δελφοί, οπότε τελούσαν υπό την προστασία του Απόλλωνα[187]),οι οποίοι εκτός από την ερμηνεία όλων των ιερών κανόνων ήσαν αρμόδιοι και να καθορίσουν την σωστή θρησκευτική διαδικασία σε κάποια ασυνήθιστη περίπτωση που αφορούσε θάνατο ή εξαγνισμό[188]. Οι Ευμολπίδες και οι "εξηγηταί" δεν ήσαν παράγοντες της δίκης·

αυτή διευθυνόταν από κοσμικούς άρχοντες, συνήθως τον "βασιλέα" με λαϊκούς ενόρκους, οι οποίοι δίκαζαν με βάση τον ιερό νόμο που ερμήνευαν οι ιερομνήμονες[189].

Υποσημειώσεις

1. Είθισται (βλ. Γ. Πετροπούλου, Ιστορική εισαγωγή εις τας πηγάς του Ελληνικού Δικαίου, 1961, σ. 3/4· του ιδίου, Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου^2, 1963, σ. 11· Ν. Πανταζοπούλου, Ιστορική εισαγωγή εις τας πηγάς του Ελληνικού Δικαίου, χ.χρ., σ. 4· Γ. Νάκου, Ιστορία του Ελληνικού και Ρωμαϊκού Δικαίου, 1991, σ. 47-49· πρβλ. ήδη Δ. Παπούλια, Το Ελληνικόν Αστικόν Δίκαιον εν τη ιστορική αυτού εξελίξει, Εισιτήριος καθηγητικός λόγος, 1912, και του αυτού, Griechisches Recht und griechische Rechtsgeschichte, 1912) το αρχαίο ελληνικό δίκαιο να διακρίνεται σε τέσσερις περιόδους: α) Την περίοδο των πρωτόγονων μοναρχιών έως το έτος 800 π.Χ.· β) την περίοδο της αριστοκρατίας, δηλαδή από το 800 έως το 650 π.Χ.· γ) την περίοδο των "θεσμοθετών", από το έτος 600 περίπου έως το έτος 508 π.Χ. και δ) την περίοδο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, από το έτος 508 μέχρι το 146 π.Χ. Πάντως η όποια χρονική διαίρεση του Ελληνικού Δικαίου έχει σχετική μόνο αξία, εφ' όσον δεν μπορούμε –λόγω ελλείψεως επαρκών ιστορικών πηγών- να παρακολουθήσουμε την συνεχή πορεία του· πρβλ. Ι. Τριανταφυλλοπούλου, Ελληνικά δίκαια 1, 1978, σ. 4 εε.· επίσης Τρωιάνου / Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ιστορία Δικαίου (από την αρχαία στη νεώτερη Ελλάδα)^2, 1997, σ. 25 εε.· Π. Δημάκη, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, εις Ιστορία του Ελληνικού ΄Εθνους Γ_2, σ. 538.

2. Β. Νέστλε, Από τον Μύθο στον Λόγο (Η εξέλιξη της ελληνικής σκέψης από τον ΄Ομηρο ως τη σοφιστική και των Σωκράτη), μετάφρ. Α. Γεωργίου, τομ. Α-Β, 1999 και από την λοιπή βιβλιογραφία π.χ. J. Vernant, Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα (μετάφρ. Στ. Γεωργούδη), χ.χρ., 7ο Κεφ.

3. "Με την αφύπνιση του Λόγου υπό την έννοια της κριτικής σκέψης, σε αντίθεση με την αρχικά απόλυτη μυθοποίηση του κοσμικού γίγνεσθαι, αρχίζει το σταδιακό "ξεμάγεμα" ή "ο αφαγιασμός" του κόσμου και εξαγγέλλεται η αυξανόμενη κυριάρχησή του από τη στάθμιση, λαμπρότητα της αυτοσυνειδητοποιούμενης ζωής ..... Αυτή η διορθωτική ή, αν θέλετε, διαλυτική δραστηριότητα του Λόγου εκτείνεται όχι μόνο στις μυθικές παραστάσεις, αλλά έλκει στην περιοχή της και τους θεσμούς, οι οποίοι βασίζονται σε αυτές (Νέστλε, ό.π., τομ. Α΄, σ. 17). "... ΄Ετσι, και σ' αυτούς τους πρακτικούς τομείς, προπάντων στην ζωή του δικαίου, θα αρχίσει ο αφαγιασμός και η εγκοσμιοποίηση" (ό.π., σ. 18). "Ο λόγος ρυθμίζει και την πράξη· γιατί για τον ΄Ελληνα σκέψη και πράξη συνδέονται άρρηκτα, και μάλιστα κατά τρόπον ώστε η πράξη να καθορίζεται από τη σκέψη" (ό.π., σ. 30).

4. Της μυκηναϊκής εποχής (1600-1200 π.Χ) προηγήθηκε η μινωική εποχή (2000-1500 π.Χ.), αλλά οι γνώσεις μας για το δίκαιο της εποχής εκείνης είναι πενιχρές, αφού δεν έχει ακόμα επιτευχθεί η αποκρυπτογράφηση της κρητικής γραμμικής γραφής Α (βλ. Ν. Πλάτωνος, Η μινωική γραμμική γραφή, εις Ιστορία του Ελληνικού ΄Εθνους Α΄, σ. 209-

210· Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορία και Εισηγήσεις, σ. 12). Ο θρύλος αναφέρει τον βασιλιά Μίνωα ως σοφό νομοθέτη"(Π λ ά τ. Νόμ. 624b, 630c· A ρ ι σ τ., Πολιτ. 1271 b, 30· Στράβ., XVI 2, 38, 762c) αλλά και δικαστή των νεκρών στο δικαστήριο του κάτω κόσμου είτε μόνο του (Οδυσ. Λ 568-571: "χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα θεμιστεύοντα νέκυσσιν") είτε μαζί με τον αδελφό του (Ιλ. Ξ, 321-2) Ραδάμανθυ (A π ο λ λ., Βιβλ. 3, 5, 7: "ἐν Ἅιδου μετὰ Μίνωος δικάζει") ή και με άλλους δύο δικαστές, τον Αιακό και τον Τριπτόλεμο· βλ. A π ο σ τ ο λ ά κ η, Η Δικαιοσύνη στη Μυκηναϊκή Εποχή, 1990, σ. 48 και γενικότερα 42-50. Της μυκηναϊκής εποχής (βλ. Γ. M υ λ ω ν ά, Η εποχή των πολυχρύσων Μυκηνών, εις Ιστορία του ελληνικού έθνους, Α, σ. 234 εε.· του ι δ ί ο υ, Αι Μυκήναι του Αγαμέμνωνος, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 48, 1973. Σ. 80*-94*· του ι δ ί ο υ, Mycenae and the Mycenaean Age 1966) ακολούθησαν οι λεγόμενοι "σκοτεινοί αιώνες", κατά τους οποίους η Ελλάδα και η Κρήτη περιέπεσαν για διάστημα μεγαλύτερο των 400 χρόνων και πάλι σε κατάσταση ελλείψεως γραφής, εξ αιτίας της οποίας δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες για όσα διαδραματίσθηκαν τότε στον χώρο του Αιγαίου (βλ. R . V . d ' A. D e s b o r o u g h, Οι ελληνικοί σκοτεινοί αιώνες, μετάφρ. Στ. Κόρτη-Κόντη, 1997· C l. M o s s é, Η αρχαϊκή Ελλάδα, μετάφρ. Πασχάλη, 1991, σ. 36 εε.· J.-C l. P o u r s a t, Η προκλασική Ελλάδα, μετάφρ. Γ. Δρόσου, 1998, σ. 98 εε.· R. O s b o r n e, Η γένεση της Ελλάδας, 1200-479 π.Χ., μετάφρ. Τ. Σιέτη, 2000, σ. 52 εε.· W. B u r k e r t, Αρχαία ελληνική θρησκεία, αρχαϊκή και κλασσική εποχή, μετάφρ. Μπεζαντάκου/Αβαγιανού 1993, σ. 119 εε.· A. A n d r e w e s, Αρχαία ελληνική κοινωνία, μετάφρ. Α. Παναγοπούλου, 1983, σ. 59 εε.· Γ. B λ ά χ ο υ, Πολιτικές κοινωνίες στον Όμηρο, μετάφρ. Μ. Παΐζη-Αποστολοπούλου/Δ. Αποστολοπούλου, 1981, σ. 19-20· A. S n o d g r a s s, The Dark Age of Greece, Edinburg 1971· A. S c h n a p p, Les siécles obscurs de la Grèce, Annals 29, 1974, σ. 1465-1474)· οι "σκοτεινοί αιώνες" τελειώνουν τον 8^{ον} αι., όταν επανεμφανίζεται (με την μορφή του φοινικικού αλφαβήτου) η γραφή στην Ελλάδα (βλ. R. T h o m a s, Γραπτός και προφορικός λόγος στην Αρχαία Ελλάδα, μετάφρ. Δ. Κυρτάτα, 1997, Κεφ. Δ΄· A n d r e w e s, ό.π., σ. 83 εε.). Η ιστορική μνήμη διατήρησε την ανάμνηση και της απολίτιστης συμβιώσεως των ανθρώπων, όπως της κοινωνίας των Κυκλώπων (που περιγράφεται από τον ΄ O μ η ρ ο, Οδυσ. I, 112-115: "Αυτοί δεν ξέρουν και δεν έχουν αγορές, να παίρνουν αποφάσεις/και να βγάζουν νόμους· ζούνε σ' απότομες κορφές,/ επάνω σε ψηλά βουνά, μέσα σε θολωτές σπηλιές·/ ορίζοντας καθένας μόνος του παιδιά, γυναίκες-καμιά δεν έχουν/ φροντίδα για τους άλλους", μετάφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη· πρβλ. και Π λ ά τ., Νόμ. 680 B· A ρ ι σ τ., Πολιτ. 1252b· σχετ. Γ. B λ ά χ ο, ό.π., σ. 34 εε.) ή αναλόγως του βίου των μνηστήρων (Οδυσ. Β΄ 282) ή του βίου κάποιων από τους Αχαϊκούς ήρωες (Οδυσ. Γ΄ 133) ή του γένους των "ανδροφάγων" (που "οὔτε δίκην νομίζοντες οὔτε νόμῳ οὐδενὶ χρεώμενοι", ούτε ξέρουν τι θα πει δικαιοσύνη, ούτε νόμο έχουν κανένα, H ρ ό δ ο τ ο ς IV, 106) ή των κατοίκων των Κυρνών ("Κύρνε, πόλις μὲν ἥδε πόλις, λαοὶ δὲ δὴ ἄλλοι·/ οἱ πρόσθ΄ οὔτε δίκας ἤδεσαν οὔτε νόμους", Κύρνε, η μεν πόλη είναι ακόμη η ίδια, οι κάτοικοι όμως είναι άλλοι, αφού προγενέστερα ούτε την δικαιοσύνη γνώριζαν ούτε τους νόμους, Θ έ ο γ ν ι ς, εις D i e h l s, Anthologia Lyrica Graeca II, Ελεγ. 53-55· βλ. Σ τ. K ο ρ ρ έ, Αρχαίοι ΄Ελληνες λυρικοί Α΄, 1949, σ. 100. O K ρ ι τ ί α ς, Αθηναίος πολιτικός του 5^{ου} π.Χ. αι., στο σατυρικό του δράμα "Σίσυφος" αναφέρει (βλ. D i e l s - K r a n z II, σ. 382, 2 εε.): Ἦν χρόνος ὅτ' ἦν ἄτακτος ὁ τῶν

ἀνθρώπων βίος καὶ θηριώδης ἰσχύος θ' ὑπηρέτης, ὅτ' οὐδὲν ἄθλον οὔτε τοῖς ἐσθλοῖσιν ἦν οὔτ' αὖ κόλασμα τοῖς κακοῖς ἐγίγνετο" (υπήρξε εποχή κατά την οποία ο βίος των ανθρώπων ήταν άτακτος και θηριώδης, υπηρέτης δε της δυνάμεως· κατά την περίοδο εκείνη ούτε έπαθλα δίδονταν στους καλούς ούτε τιμωρίες επιβάλλονταν στους κακούς)· βλ. Α λ ε ξ ι ά δ η, Αρχαίον Ελληνικόν Δίκαιον, 1989, σ. 60.

5. Με την αποκρυπτογράφηση (από M. V e n t r i s και C h a r d w i c k, Evidence for Greek dialekt in the Mycenaen archives, εις Journal of Hellenic Studies, 73, 1953, σ. 84-103· Documents in Mycenaen, 1956· J. C h a r d w i c k, Γραμμική Β, Η πρώτη ελληνική γραφή, μετάφρ. Δ. Τζωρτζίδη, χ.χρ.· τον ί δ ι ο ν, Η γέννησις της ελληνικής γλώσσης, Επετηρίς της Φιλοσ. Σχολής Αθηνών 12, 1961-1962, σ. 531-534) της γραφής των πήλινων πινακίδων, που ανασύρθηκαν από τα ερείπια των ανακτόρων της Κνωσού, των Θηβών, των Μυκηνών και της Πύλου, ανακαλύφθηκε ότι η γραφή αυτή, που ονομάσθηκε Γραμμική Β, είχε χρησιμοποιηθεί για να αποδώσει μία γλώσσα ελληνική, κάτι που ενίσχυσε την γνώμη όσων πίστευαν ότι οι βασιλείς των Μυκηνών εξουσίαζαν όχι μόνο την Πελοπόννησο αλλά και ολόκληρο τον κόσμο του Αιγαίου· η Γραμμική Β ήταν η γλώσσα του μυκηναϊκού πολιτισμού (για τη σημασία της αποκρυπτογραφήσεώς της και για την έρευνα της έννομης τάξεως στην μυκηναϊκή εποχή βλ. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 102-115· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 39-41· πρβλ. και Π. Δ η μ ά κ η, Λίγα για την Γραμμική γραφή Β, ΝΔικ 33, 1978, 426 εε.).

6. Βλ. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 19 εε.· (για τον ορφικό κύκλο) και 35 εε. (για τον επικό κύκλο). Πρβλ. τις ωραίες μεταφράσεις τόσο των Ορφικών όσο και των Ομηρικών Υμνων των Δ. Παπαδίτσα και Ελ. Λαδιά (έκδ. "Εστίας").

7. Τα ομηρικά έπη –σύμφωνα με την κρατούσα άποψη (π.χ. Γ. Β λ ά χ ο ς, ό.π., σ. 19)- αναφέρονται σε γεγονότα της μυκηναϊκής ιστορίας, ωστόσο σε μία πολύ σύντομη ιστορική περίοδο, αυτή που συνδέεται στενά με τον Τρωικό πόλεμο (που τοποθετείται γύρω στα 1200 π.Χ.· για το υπαρκτό πάντως, όπως φαίνεται, πρόβλημα ιστορικότητας του πολέμου αυτού βλ. M o s s é, ό.π., σ. 9 εε.) και με τα δύσκολα χρόνια που τον ακολούθησαν. Επειδή όμως ο ΄ Ο μ η ρ ο ς έζησε αρκετά μεταγενέστερα (μάλλον το δεύτερο ήμισυ του 8ου αι.· π.χ. W. S c h a d e w a l d t, Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου, μετάφρ. Φ.Ι. Κακριδή, Α΄, 1980, σ. 121· για τις διάφορες άλλες εκδοχές βλ. Κ. Τ ρ υ π ά ν η, Τα Ομηρικά έπη, μετάφρ. ΄Ελλης Παππά, 1975, σ. 11-12 με σημ. 1), είναι φυσικό μέσα στα ποιήματά του να ενσωματώνει και στοιχεία της μεταμυκηναϊκής εποχής καθώς και της πρώιμης γεωμετρικής, με την οποία θα ήταν σύγχρονος· Α γ. Τ σ ο μ π α ν ά κ η ς, Εισαγωγή στον ΄Ομηρο [4](1984) σ. 7. Αλλιώς M. F i n l e y, Ο κόσμος του Οδυσσέα (μετάφρ. Σ. Μαρκιανού), χ.χρ. (επίσης ο ί δ ι ο ς, Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα Β΄, μετάφρ. Μ. Καρδαμίτσα, 1991, σ. 190-220), ο οποίος προσπάθησε εντυπωσιακά να αποδείξει ότι η κοινωνία που περιγράφει ο ΄Ομηρος δεν έχει καμία σχέση ούτε με την κοινωνία των μυκηναϊκών ανακτόρων ούτε με εκείνη της ελληνικής πόλεως των ιστορικών χρόνων, αλλά αντιστοιχεί στους "σκοτεινούς αιώνες", περίοδο ενδιάμεση που χωρίζει αυτές τις δύο κοινωνίες. Η άποψη όμως αυτή δεν επεκράτησε.

8. Ως εθιμικό δίκαιο νοείται το άγραφο δίκαιο των παραδόσεων και των καθιερωμένων ηθών και συνηθειών σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, θρησκευτικής, πολιτικής, κοινωνικής, νομικής (Π λ ά τ., Νόμ. 680α· Α ρ ι σ τ., Αθην.Πολιτ. 56), που όμως αντλεί την δεσμευτικό-

τητά του όχι από τις ίδιες τις βαθειά ριζωμένες στην συνείδηση του λαού συνήθειες αλλά στην αναγνώριση της θεϊκής ή μυθικής προελεύσεώς τους (H.J. W o l f f, "Normenkontrolle" und Gesetzesbegriff in der attischen Demokratie, 1970, σ. 70, με περαιτέρω παραπομπές). Γι' αυτό το έθιμο δεν έχει την ίδια έννοια με το σημερινό έθιμο ως πηγή δικαίου (ΑΚ 1· βλ. αντί άλλων Κ. Τ σ ά τ σ ο υ, Το πρόβλημα των πηγών του δικαίου Α΄, 1941/1993, Κεφ. Δ §§ 8 εε., όπου και για την λεγόμενη λογικότητα, Rationabilität, ως στοιχείο της σύγχρονης έννοιας του εθίμου· επίσης τον ί δ ι ο ν, Μελέται, 1960, σ. 133 εε.· πρβλ. και G e r n e t, Einführung in das Studium des alten griechischen Rechts, εις B e r n e k e r, Hrsg., Zur griechischen Rechtsgeschichte 1968, σ. 4, 32). –Υπέρ του εθίμου (με την παραπάνω έννοια) ως πηγής του δικαίου κατά την εν λόγω πρώτη (αλλά και την επόμενη δεύτερη) περίοδο του αρχαίου ελληνικού δικαίου η κρατ. γν.· π.χ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορική εισαγωγή, σ. 10· ο ί δ ι ο ς, Πνεύμα και εξέλιξις του αρχαίου ελληνικού δικαίου, ΑΙΔ Β΄ (1935) σ, 62, 66 και αλλού· J. de R o m i l l y, Ο νόμος στην ελληνική σκέψη (μετάφρ. Αθανασίου/Μηλιαρέση), 1995, σ. 57 εε.· W e i s s, Griechisches Ptivatrecht, 1924, σ. 25 εε.· H. J. W o l f f, Gewohnheitsrecht und Gesetzesrecht in der griechischen Rechtsauffassung, εις B e r n e k e r (Hrsg.), ό.π., σ. 99 εε. Η αντίθετη άποψη, ότι το αρχαίο ελληνικό δίκαιο εκείνων των περιόδων ήταν μεν άγραφο αλλά όχι εθιμικό (που ανάγεται στον E d. M e y e r, Geschichte des Altertums III, σ. 528: "ein Gewohnheitsrecht kennt das griechische Recht nirgends") έχει αντικρουσθεί ήδη από τον H i r z e l, Themis, Dike und Verwandes, 1907, σ. 359 εε., και δεν υποστηρίζεται σήμερα παρά μόνο μεμονωμένα, σ' εμάς από τον I. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 20, 24· τον ί δ ι ο ν, Das Rechtsdenken der Griechen, 1985, σ. 3-5· σύμφ. και Μ π έ η ς, Το πρόβλημα του δικαίου και των ηθικών αξιών, 1977, σ. 110· βλ. όμως Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 64 εε.· Ι. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 63 σημ. 7· Μ. Τ σ ι τ σ ι κ λ ή, Αρχαία ελληνική νομική σκέψη (βιβλιοκρισία), Αρμ – Επιστ. Επετ. 6 (1985) σ. 233, 239. Ο Γ. Β λ ά χ ο ς, ό.π., σ. 195-196 (και Θέμις και νόμος, εις Δίκαιο και πολιτική στην Αρχαία Ελλάδα και το σύγχρονο κόσμο, Μελέτες ΙΙ, 1989, σ. 167, 171 σημ. 14) υποστηρίζει ότι τουλάχιστον ένα μέρος του μυκηναϊκού δικαίου ήταν γραπτό, του οποίου τα ίχνη έχουν χαθεί. Αλλά και υπό την εκδοχή αυτή (πρβλ. όμως H. E r b s e, Scholia Graeca in Homeri Iliadem II, σ. 418, 99 α: "Σκῆπτρον [τ'] ἠδέ θέμιστας: σκῆπτρον διὰ τὸ κράτος, θέμιστας διὰ τὸ δίκαιον· οὕπω γὰρ εἶχεν γραπτοὺς νόμους, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἦν ἐν τοῖς κρατοῦσιν") το "γραπτό δίκαιο" της περιόδου αυτής (υπό την έννοια μάλλον της γραπτής καταγραφής συνηθειών και εθίμων) πρέπει να διακριθεί φυσικά από τον πολύ μεταγενέστερο "γραπτό νόμο".

9. Από την εκτενέστατη βιβλιογραφία βλ. H i r z e l, ό.π.· W e n i g e r, Themis, εις Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie V (1916-24) 570 εε.· S y b e l, Dike, εις ό.π., τόμ. I (1884-90) 1018 εε.· K r e t s c h m e r, Zum Namen der Themis, Glotta 4 (1913) σ. 50 εε.· E h r e n b e r g, Die Rechtsidee im frühen Griechentum, 1921, σ. 3 εε. 54 εε.· L a t t e, Themis, εις RE VA (1934-36) 1626 εε.· του ί δ ί ο υ, Der Rechtsgedanke im archaischen Griechentum, εις B e r n e k e r, Hrsg., ό.π., σ. 77 εε.· W a s e r, Dike, εις RE V (1903-05) 574 εε.· T h a l h e i m, Dike, εις RE V (1903-05) 578 εε.· G e r n e r, Zum Begriff δίκη im attischen Recht, εις FS Wenger II, σ. 242 εε.· V o s, Θέμις, 1956, σ. 3 εε.· K ö s t l e r, Die homerische Rechts - und Staatsauffassung, εις του ί δ ί ο υ, Homerisches Recht (Gesammelte Aufsätze), 1979, και εις B e r n e k e r, Hrsg., ό.π., σ. 172 εε.· R u i p é r e z, Historia de Θέμις en Homeri,

Emerita 7 (1956) σ. 99 εε.· M u n d i n g, Die Bewertung der Rechtsidee in der Ilias, Philologus 105 (1961) σ. 161 εε. και 106 (1962) σ. 60 εε.· H a n n s l i k, Themis und Dike, Opuskula Philologica, 1929, σ. 5 εε.· G i o f r e d i, Sui concetti di θέμις e δίκη in Omero, Belletino dell Instituto di diritto romano 65 (1962) σ. 69-78· H.J. W o l f, ό.π., σ. 104 εε.· του ι δ ί ο υ, Der Ursprung des gerichtlichen Rechtsstreits bei den Griechen, εις του ι δ ί ο υ, Beiträge zur Rechtsgeschichte Altgriechenlands und des hellenistisch-römischen Agypten, 1961, σ. 1 εε.· A. V e r d r o s s - D r o s s b e r g, Grundlinien der antiken Rechts -und Staatsphilosophie[2] (1948), σ. 15 εε.· του ι δ ί ο υ, Abendländische Rechtsphilosophie[2] (1963) σ. 1 εε.· E r i k W o l f, Griechisches Rechtsdenken I, 1950, σ. 22 εε.· Ι. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 21 εε.· Ι. Ζ έ π ο υ, Το δίκαιον κατά τους ομηρικούς χρόνους, ΑΙΔ 1943, 231, 236 εε.· Δ ε λ η κ ω σ τ ο - π ο ύ λ ο υ, Γένεση του δικαίου και αρχαιοελληνική ποίηση, 1996, § 2 ΙΙΙ· Μ π έ η, ό.π., σ. 108-112, 130 εε.· Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 191 εε.· Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 5 εε.· Τ ρ ω ι ά ν ο υ / Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, ό.π., S i n c l a i r, Ιστορία της ελληνικής πολιτικής σκέψεως Α΄, 1969, σ. 23 ε. Πρωτότυπη οντολογική ερμηνεία των εννοιών αυτών δίδει η N. T s o u y o p o u l o s, Strafe im frühgriechischen Denken, 1966, σ. 13 εε., 17 εε., 26 εε. και σχετ. επίσης Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ό π ο υ λ ο ς, ΄Εννοιες δικαίου στην αρχαϊκή Ελλάδα, εις Μελετήματα Φιλοσοφίας του Δικαίου, 1980, σ. 145 εε. Πρβλ. και Ν. Γ ε ω ρ γ ο π ο ύ λ ο υ – Ν ι κ ο λ α κ ά κ ο υ, Το Φυσικόν Δίκαιον – Ιστορική και κριτική θεώρησις του προβλήματος 2 (1985) σ. 19 εε.· Δ η μ ά κ η, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, ό.π., σ. 538· Σ π η λ ι ά κ ο, Η αρχή της νομιμότητας των ποινών (ελληνικά σπέρματα και στοιχεία), Χαριστήριο στον Ι. Δεληγιάννη 4 (1992), σ. 309, 311, 313. Για την Θέμιδα και την Δίκη ως μυθολογικές μορφές βλ. K e r é n y i, Η μυθολογία των Ελλήνων (μετάφρ. Δημ. Σταθόπουλου), 1974, ιδίως σ. 104 αλλά και 33, 44, 66, 74, 79,132, 148, 210, 213, 217 (θέμις) και 105, 116, 470 (δίκη)· J. R i c h e p i n, Ελληνική Μυθολογία (μετάφρ. Ν. Τετενέ), 1953, τομ. Α, σ. 53, 351, 383, 507, 517 (θέτις) και τομ. Β, σ. 83 (δίκη)· J.E. H a r r i s o n, Themis. A Study of the Social Origins of Greek Religion[2] (1927).

10. ΄Ισως από την ρίζα θέ-, τ ι θ έ ν α ι· H. F r i s k, Griechisches etymologisches Wörterbuch I, 1960, σ. 660 ε. (θέμις)· ο ί δ ι ο ς, Die Stammbildung von "ΘΕΜΙΣ", Eranos 48 (1950) σ. 1 εε.· πρβλ. όμως και E h r e n b e r g, ό.π., σ. 42 ε.

11. Για το φαινόμενο της "προσωποιήσεως" αφηρημένων εννοιών βλ. B u r k e r t, ό.π., σ. 389 εε., με την εκεί ενδιαφέρουσα βιβλιογραφία.

12. Δικαιοσύνη είναι ακριβώς η (θεϊκή και εγκόσμια) τάξη, η τάξη αυτή καθ' εαυτή ως οντολογική έννοια, ανεξάρτητα από την ηθική της ποιότητα· η δικαιοσύνη ως ηθική ιδέα (ηθικό περιεχόμενο) είναι ακόμη άγνωστη. Τον οντολογικό αυτόν χαρακτήρα της Θέμιδος εξαίρει η N. T s o u y o p o u l o s, ό.π., με την οποία σύμφωνος και ο Κ. Δ ε σ π ο τ ό - π ο υ λ ο ς, ό.π., Για το πρόβλημα της ηθικότητας των ομηρικών θεών και ηρώων βλ. A. L e s k y, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας (μετάφρ. Αγ. Τσομπανάκη)[5], 1983, σ. 119 εε.· πρβλ. και D o d d s, Οι ΄Ελληνες και το παράλογο (μετάφρ. και εισαγ. Γ. Γιατρομανωλάκη)[2], χ.χρ., σ. 41 εε.· B u r k e r t, ό.π., σ. 504 εε.· J. de R o m i l l y, Γιατί η Ελλάδα; (μετάφρ. Αθ.-Μπ. Αθανασίου/Κ.Μηλιαρέση), 1996, σ. 47 εε.· Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο,

ό.π., σ. 40-41· Th. V. Scheffer, Die homerische Philosophie, 1921, σ. 93-132. Την ηθική αδικία των θεών θα αποκαλύψουν και θα στιγματίσουν αργότερα ιδίως οι τραγικοί, στο έργο των οποίων η θεογονία μετατρέπεται σε θεοδικία· βλ. Δελη κωστόπουλο, ό.π., σ. 118-129.

13. "Η θρησκεία ενός λαού είναι το κλειδί για την ουσία του", R. Harder, Eigenart der Griechen - Einführung in die griechische Kultur, 1962, κατά παραπομπή Δ. Σταθοπούλου, Προλεγόμενα στο έργο του M. Nilsson, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας (μετάφρ. Α. Παπαθωμοπούλου), 1984. Βλ. επίσης του ιδίου (Nilsson), Ελληνική λαϊκή θρησκεία (μετάφρ. Ι.Θ. Κακριδή), 1953, και τα κλασικά έργα των E. Rohde, Psyche[4] 1907 (σχετ. και O. Regenbogen, Δαιμόνιον ψυχής φως, E. Rohdes Psyche und die neue Kritik, Festgabe für A. Weber, 1948, σ. 361 εε.· του ιδίου, Die Religion der Griechen, Kleine Schriften Β΄, 1901· V. von Wilamowitz-Moellendorff, Der Glaube der Hellenen I, έκδ. Darmstadt 1984· Του ιδίου, Geschichte der griechischen Religion, 1913· K. Latte, Heiliges Recht, 1920· ακόμη R. Reitzenstein, Altgriechische Theologie und ihre Quellen, 1929· Th. Zielinski, La Religion de la Grèce ancienne, 1926· L. Gernet και A. Boulanger, La Génie grec dans la religion, 1932· Γ. Μυλωνά, Η μυκηναϊκή θρησκεία, εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 1, 1970, σ. 298-301· του ιδίου, Το θρησκευτικό κέντρο των Μυκηνών, 1972· Burkert, ό.π.

14. Βλ. Χρ. Τσούντα, Μυκήναι και μυκηναϊκός πολιτισμός 1893· J. Chadwick, Ο μυκηναϊκός κόσμος (μετάφρ.-επιμ. Κ.Ν. Πετρόπουλου), 1997· Γ. Βλάχο, ό.π., passim· L. Page, Η Ιλιάς και η ιστορία (μετάφρ. Κρ. Πανηγύρη)[3], 1988· M.S.Ruipérez / J.L. Melena, Οι μυκηναίοι Έλληνες (μετάφρ. Μ. Παναγωτίδου), 1996· M. Finley, Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα I-II (μετάφρ. Μ.Καρδαμίτσα), 1991, ιδίως II 3 (σ. 169 εε.)· Andrewes, ό.π., σ. 37-57· G. Glotz, Η ελληνική "πόλις" (μετάφρ. Α. Σακελλαρίου), 1981, σ. 11 εε., 45 εε.· Br. Snell, Η ανακάλυψη του πνεύματος (μετάφρ. Δ.Ι. Ιακώβ), 1981, Κεφ. Α΄ και Β΄· Mossé, ό.π., σ. 25 εε.· W. Jaeger, Παιδεία (μετάφρ. Γ. Βερροίου) Α΄, 1968, σ. 36 εε.· J.-P. Vernant, Η καταγωγή της ελληνικής σκέψεως (μετάφρ. Στ. Στανίτσα), 1965, σ. 10-39· A. Μπονάρ, Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός τ. 1 (μετάφρ. Δ. Θιβιδόπουλου), 1983· H. Kitto, Οι Έλληνες (μετάφρ. Ι. Λάμψα), 1968, σ. 15-80· G. Forrest, Η ιστορία της αρχαϊκής εποχής εις J. Boardman / J. Griffin / O. Murray (επιμ.), Η Ελλάδα και ο ελληνικός κόσμος (μετάφρ. Α. Τσοτσορού-Μύστακα), 1996, σ. 27 εε.· W. Rouse, Όμηρος (μετάφρ. Α. Σιδέρη-Σακελλαρίου), 1949, σ. 30 εε.· G. Thomson, Η αρχαία ελληνική κοινωνία. Το προϊστορικό Αιγαίο (μετάφρ. Γ. Βιστάκη), χ.χρ.· του ιδίου, Αισχύλος και Αθήναι (μετάφρ. Γ. Βιστάκη-Φ. Αποστολοπούλου), 1954, Μέρος πρώτο (φυλετική κοινωνία), σ. 11 εε.. A. Μιρώ, Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου (μετάφρ. Κ. Παναγιώτου), 1987· J. Burckardt, Griechische Kulturgeschichte 1959, σ. 51 εε.· W. Kranz, Griechentum (Eine Geschichte der griechischen Kultur und Literatur), 1952, σ. 1 εε., 24 εε.· E. Friedell, Kulturgeschichte Griechenlands, 1949, σ. 51 εε., 76 εε., 88 εε.· J. Forsdyke, Greece bevore Homer, 1957· Vl. Georgief / J. Irmscher, Minoica und Homer, 1961.

15. Για την σχέση των δύο αυτών όρων ("άναξ" – "βασιλεύς") στην μυκηναϊκή και στην ομηρική εποχή βλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 55 εε. Για τον θεσμό της βασιλείας στην μυκηναϊκή και ομηρική εποχή βλ. επίσης G l o t z, ό.π., σ. 51 εε., 57 εε., 61 εε.· M o s s é, ό.π., σ. 87 εε.· A n d r e w e s, ό.π., σ. 50 εε., 74 εε.· V e r n a n t, Η καταγωγή, ό.π., σ. 17 εε· Ι.Δ. Ζ έ π ο , ό.π., σ. 237 εε.

16. Οι βασιλείς προσαγορεύονταν θείοι ή διογενείς (Οδυσ. Β 352· Ιλ. Α 337) ή διατρεφείς (Ιλ. Β 196· Οδυσ. Ε 378) και γι' αυτό, αν από ορισμένα στοιχεία των αστερισμών προέκυπτε ότι εξαμάρταναν προς το θείον, παραμερίζονταν από την αρχή μέχρις ότου αποφανθεί το μαντείον (Ι.Δ. Ζ έ π ο ς, ό.π., σ. 237)· πρβλ. και G l o t z, ό.π., σ. 51 εε.· v o n M i l a m o w i t z – M o e l l e n d o r f f, ό.π., Ι, σ. 20 εε.· J. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 5 (με τις πλούσιες παραπομπές στην σημ. 22).

17. "Σκηπτροῦχοι βασιλῆες"· βλ. και για την διάκριση από τους "βασιλείς" χωρίς σκήπτρο Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 71 εε.

18. Οδυσ. Γ 410 και Ιλ. Α 234· Οδυσ. Ι 38 και Ιλ. Β 206, Ζ 159 κλπ.

19. Οδυσ. Β 37 κλπ.

20. Οπότε η ελαφρά ανακίνηση αυτού ισοδυναμούσε με όρκο· Ιλ. Η 412· Ιλ. Κ 321.

21. "Οίκος", "κώμη" και "πόλις" αποτελούν κατά τον Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η (Πολιτ. 1252 b 10 εε.) αλλά και κατά τον Π λ ά τ ω ν α (Νόμ. 627 α) τις τρεις βαθμίδες εξελίξεως της ελλαδικής κοινωνίας. Για τον "οίκο" στα Ομηρικά έπη βλ. M o s s é, ό.π., σ. 65-86. Για την γέννηση της "πόλεως" (-κράτους) βλ. Μ ι χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Η πόλις-Κράτος: παράγωγο και παράγων της Αρχαίας ελληνικής Ιστορίας, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, 1984, σ. 99 εε.· του ι δ ί ο υ, Πόλις, ένας τύπος του αρχαίου ελληνικού κράτους, 1999, σ. 211 εε., 240 εε.· E h r e n b e r g, Der Staat der Griechen, σ. 10 εε.· M o s s é, ό.π., σ. 87-106· G l o t z, ό.π., σ. 45 εε. Πρβλ. και Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 61 εε. και 107/108 με σημ. 29· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 73 εε.· Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, ό.π., σ. 36 εε.· Σ π. Τ ρ ω ι ά ν ο υ / Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α , ό.π., σ. 36 εε.

22. Ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς (Πολιτ. 1285 è 5-14), αναφερόμενος στην βασιλική εξουσία των "ηρωικών χρόνων" (σχετικά με το ποια ακριβώς εποχή εννοεί ο Α. βλ. τις διάφορες απόψεις στον Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 124 εε.) λέει ότι αυτή κάλυπτε τρεις αρμοδιότητες: την στρατιωτική, την θρησκευτική και την δικαστική.

23. Βλ. Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α , ό.π., σ. 151 εε.· G l o t z, ό.π., σ. 57 εε. ΄Αρα ο βασιλεύς στα ελληνικά κράτη της μυκηναϊκής εποχής δεν ήταν απόλυτος μονάρχης, όπως στις ασιατικές θεοκρατικές κοινωνίες (βλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 76 εε.). Η μοναρχία δεν ήταν απόλυτη αλλά περιορισμένη. Παράδειγμα αμφισβητήσεως της βασιλικής εξουσίας περιέχεται στην Ιλιάδα (Β 225, 234), όπου ο Θερσίτης επιτίθεται στον Αρχιστράτηγο των Ελλήνων Αγαμέμνονα και καλεί τον στρατό σε ανυπακοή (Ν. Α ν τ ω ν ο π ο ύ λ ο υ, Η Δημοκρατία στην Αρχαία Ελλάδα, 1993, σ. 9). Συνέβαινε και στην ανθρώπινη κοινωνία ό,τι και στην κοινωνία των θεών: ουσιαστική άρνηση κάθε παντοδυναμίας. Ακόμη και ο τρομακτικός σε δύναμη Δίας υποχρεώνεται και αυτός στα Ομηρικά έπη να υποστεί το πένθος της απώλειας του γιού του, του Σαρπηδόνα. Οδυνάται για την απώλεια αυτή και αφήνει σταγόνες αίματος να το μαρτυρήσουν (Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 10).

24. Ετυμολογικώς, από το δ ε ί κ ν υ μ ι· F r i s k, ό.π., σ. 355 (δείκνυμι), 393 (δίκη).

Βλ. και Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 95-96 με σημ. 48· Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 82 σημ. 77· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 59 εε.

25. S i n c l a i r, ό.π., σ. 24.

26. Πρβλ. και Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 79 εε.

27. Βλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 200/201 και 306 σημ. 114.

28. Ἄρα η Δίκη προϋποθέτει τις θέμιστες, δηλαδή τους εθιμικούς κανόνες ως κανόνες (όπως θα έλεγε κανείς σήμερα) ουσιαστικού δικαίου. Με αυτή την έννοια η Δίκη συνδέεται και με το πανάρχαιο έθιμο της αποπομπής του ενόχου από την κοινότητα ή της διώξεώς του από το γένος του παθόντος. Από την αρχαία αυτή σχέση οι Ερινύες, που διώκουν το έγκλημα, παραμένουν επίκουροι της Δίκης (Η ρ ά κ λ ε ι τ ο ς fr. 94: "Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή Ἐρινύες μιν, Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν")· Α λ ε ξ ι ά δ η ς, ό.π., σ. 59.

29. Π.χ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορική εισαγωγή, σ. 12.

30. Π.χ. E h r e n b e r g, Die Rechtsidee im frühen Griechentum, 1921, σ. 7.

31. Κατά την ομηρική περίοδο η έννοια της δίκης ταυτίζεται προς εκείνη της διαιτησίας (Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορική εισαγωγή, σ. 55· Τ σ ι τ σ ι κ λ ή ς, ό.π., σ. 764, με παραπομπές στην σημ. 8), η οποία είχε αντικαταστήσει την αυτοδικία και την αντεκδίκηση ως τρόπο ικανοποιήσεως του δικαίου (Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π.). Βλ. γενικά N. J. P a n t a z o p o u l o s, Ein Beitrag zur Entwicklung der Diaitesie im altgriechischen Recht, FS für Koschaker, 1939 (ανάτυπο, σ. 2 με παραπομπές στην σημ. 4).

32. G l o t z, ό.π., σ. 59 ε.

33. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 12-13.

34. Βλ. L e s k y(-Α. Τσομπανάκη), Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας[5] (1983) σ. 148 εε.· Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 55-57.

35. Θεογ. 901-902. Βλ. K e r e n y i, ό.π., σ. 105· R i c h e p i n, ό.π., σ. 83-84· πρβλ. και Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 79 με σημ. 71.

36. Ο οντολογικός χαρακτήρας της δίκης προκύπτει από τον σκοπό της που –κατά τον H.J. W o l f f, Ursprung des gerichtlichen Rechtsstreits bei den Griechen, εις Beiträge zur Rechtsgeschichte, 1961, σ. 1 εε.,30 – ήταν η εσωτερική τάξη της κοινότητας με την δημιουργία ενός κάποιου δημόσιου ελέγχου ως προς την εφαρμογή της αυτοδικίας που ήταν ακόμη το μοναδικό μέσο πραγματώσεως μιας αξιώσεως.

37. Βλ. N. T s o u y o p o u l o s, ό.π., σ. 22· Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 148 – 149.

38. Η σ ί ο δ., Ἔργ. και Ημ. 9-10: "δίκη δ' ἴθυνε θέμιστας". Η εξέλιξη αυτή –σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη- συμπίπτει με το πέρασμα από την φυλετική κοινωνία στην αριστοκρατική πόλη· πρβλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 305 σημ. 101.

39. Βλ. Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, ό.π., σ. 170 εε., 186 εε., 191 εε.

40. G l o t z, ό.π., σ. 103.

41. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 13.

42. G l o t z, ό.π., σ. 103· L. G e r n e t, Über den Begriff des Urteils im griechischen Recht, εις B e r n e c k e r (Hrsg.), Zur griechischen Rechtsgeschichte, 1968, σ. 374, 382-383.

43. Η διαδικασία αυτή θα ολοκληρωθεί κατά την επόμενη ιστορική φάση των κωδικοποιήσεων· πρβλ. G l o t z, ό.π., σ. 117· P a n t a z o p o u l o s, ό.π., σ. 2 εε. Υπέρ της οργανι-

κής εξελικτικής πορείας της δικαιοσύνης (από την "ιδιωτική δικαιοσύνη", δηλ. την αυτοδικία στην εκούσια διαιτησία, κατόπιν την υποχρεωτική διαιτησία και ακολούθως στην κρατική δικαιοσύνη) είναι η κρατ. γν. (που ανάγεται στον J h e r i n g)· π.χ. S t e i n w e n t e r, Die Streitbeendigung durch Urteil, 1925, σ. 3 εε., 29 εε.· K o s c h a k e r, SZ 47 (1927) 508· S a n N i c o l ό, Zeitschr. f. Vergl. Rechtsw. 43 (1928) 294· L i p s i u s, Das attische Recht und Rechtsverfahren (1905-1915) σ. 6· L a t t e, Heilign Recht, 1920, σ. 2 εε.· D ü l l, Der Gütegedantae im römischen Zivilprozessrecht, 1931, σ. 112 εε.· B o n n e r - S m i t h, The Administration of Justice from Homer to Aristotle I, 1930, σ. 29 ε., 42 ε. Αντίθ. H.J. W o l f f, Der Ursprung des gerichtliden Rechtsstreits bei den Griechen, εις του ι δ ί ο υ, Beiträge zur Rechtsgeschichte, 1931, σ. 1-90, ο οποίος υποστηρίζει ότι ιδιωτική διαιτησία και κρατική δικαστική (δίκη) δεν είναι δυο φάσεις μιας ενιαίας εξελίξεως, αλλά παράλληλα και βασικώς διαφορετικά φαινόμενα. (Στα πλαίσια της απόψεως αυτής υποστηρίζεται ότι η ελεύθερη διαιτησία ίσχυε ήδη και κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους, παράλληλα προς την κρατική δικαιοσύνη· πρβλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 307/308). Πρβλ. και Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, ό.π., σ. 181 επ.· Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 96 σημ. 48.

44. Βλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 201. Η έννοια της δικαιοσύνης (:ως οντολογική έννοια) εκφράζεται εδώ με τους όρους θ έ μ ι ς ή δίκη (Γ. Β λ ά χ ο ς, ό.π.).

45. Για τις λέξεις αυτές στον ΄Ομηρο βλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π., σ. 200.

46. Γ. Β λ ά χ ο ς, ό.π., σ. 307 σημ. 123.

47. Βλ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ.13-14.

48. Η ταξινόμηση γινόταν πάντοτε, ακόμη και από τους μεγάλους "θεσμοθέτες", όχι σύμφωνα με μία λογική σύλληψη, αλλά με σκοπό την πρακτική χρήση· G l o t z, ό.π., σ. 149.

49. G l o t z, ό.π., σ. 147· πρβλ. και S i n c l a i r, ό.π., σ. 26.

50. Βλ. και για τα επόμενα G l o t z, ό.π., σ. 116.

51. Ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς (Πολιτ. 1274 α – 1274 β) απαριθμεί πολλούς από τους "θεσμοθέτες" (Ζάλευκος, Χαρώνδας κ.ά.), τους οποίους όμως (σύμφωνα ίσως με ορολογία της εποχής) ονομάζει "νομοθέτας", εννοώντας προφανώς τους συντάκτες των κωδικοποιήσεων (αντίστοιχος είναι ο όρος "αισυμνήται" που χρησιμοποιούνταν για τους συντάκτες των κωδικοποιήσεων στις πόλεις της Ιωνίας και της Αιολίας· βλ. W e i s s, Griechisches Privatrecht I, 1923, σ. 82/83). Οι κωδικοποιήσεις αυτές είχαν, κατά περίπτωση, εν μέρει και μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα, αλλά οι μεταρρυθμιστικές αυτές διατάξεις δεν είχαν τον χαρακτήρα του "νόμου"της μεταγενέστερης (κλασικής) εποχής.

52. Βλ. Ι. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 34 ε.· Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 72 εε· Ν ά κ ο, ό.π., σ. 77 εε.· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 89 εε.· Δ η μ ά κ η, Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο, εις Ιστορία του Ελληνικού ΄Εθνους, τ. Γ΄, σ. 540/541· Τ ρ ω ι ά ν ο ς / Β ε λ ι σ - σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, Ιστορία Δικαίου[2] (1997) σ. 41-42 M. M ü h l, Die Gesetze des Zaleukos und Charondas, 1964.

53. Ι.Δ. Ζ έ π ο υ, Ζαλεύκου και Χαρώνδα ... διασωθέντα αποσπάσματα γραπτών νομων, ΑΙΔ 12 (1945) 1· βλ. και Ι. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 41 εε.· Π α ν τ α - ζ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 80 εε.· Ν ά κ ο, ό.π., σ. 81 εε.· Α λ ε ξ ι ά δ η, 101 εε.· Ο Δ ι ό δ ω ρ ο ς (XX, 17) λέγει ότι ο Χαρώνδας, προκειμένου να συντάξει την "νομοθεσία" της Κατάνης,περιήλθε πολλάς πόλεις και μελέτησε "τας προϋπαρχούσας νομοθεσίας".

54. Οι άλλες χαλκιδικές πόλεις της Δύσεως το αντέγραψαν, και πιθανότατα ο Ανδροδάμας από το Ρήγιον εμπνεύσθηκε από αυτό, όταν έκανε νόμους για την Χαλκιδική· Glotz, ό.π., σ. 116.

55. Βλ. Ι. Τριανταφυλλόπουλο, ό.π., σ. 50· Πανταζόπουλο, ό.π., σ. 90 εε.

56. Glotz, ό.π.

57. Βλ. Αντ. Μομφερράτου, Το δίκαιον της Γόρτυνος, 1922· Δημάκη, Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας, 1994, σ. 171 εε.· Νάκο, ό.π., σ. 145-179· Αλεξιάδη, ό.π., σ. 109 εε.· Weiss, Die grosse Inschrift von Gortyn und ihre Bestimmungen über Selbshilfe und Prozess, 1948, εις E. Bernecker (Hrsg.), Zur griechischen Rechtsgeschichte, 1968, σ. 315 εε.

58. Ι.Δ. Ζέπου, Οι διασωθέντες θεσμοί του Δράκοντος, ΑΙΔ 11 (1944) 7· βλ. και Πανταζόπουλο, ό.π., σ. 75 εε.· Νάκο, ό.π.,σ. 116 εε.· Mossé, Η αρχαϊκή Ελλάδα (μετάφρ. Στρ. Πασχάλη), 1991, σ. 117-118· E. Buschenbusch, Φόνος. Zum Recht Drakons und seiner Bedeutung für das Werden des Athenischen Staats, εις "Historia" IX (1960) σ. 129-154.

59. Ι.Δ. Ζέπου, Νομοθεσία Σόλωνος, Κέντρο Ερεύνης της ιστορίας του ελληνικού δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 18 (1971), Ακαδημία Αθηνών, 1973· Β. Λαούρδα, Σόλων ο νομοθέτης, 1946· Πανταζόπουλο, ό.π., σ. 93 εε.· Νάκο, ό.π., σ. 119 εε.· Αλεξιάδη, ό.π., σ. 123· Κανταρέ, Η νομοθεσία του Σόλωνος, Εγκυκλ. Λεξικόν "Ηλίου", τ. Ελλάς-Δίκαιον, σ. 909 εε.· Δελήκωστόπουλο, ό.π., σ. 321 εε.· Glotz, ό.π., σ. 132 εε.· Mossé, ό.π., σ. 174-185· Andrewes, ό.π., σ. 101-103, 162-163, 254-256, 264-267. Βλ. και τους ωραίους στοχασμούς Παν. Κανελλόπουλου, Επιστολές στους προγόνους μου, 190, σ. 16 εε.

60. Στην Σπάρτη οι λεγόμενοι "νόμοι του Λυκούργου" (ο ίδιος ο Λυκούργος παραμένει εντελώς άγνωστο το πότε έζησε, βλ. Πλουτ., Λυκ. Α.1· υποστηρίζεται μάλιστα ότι ήταν μυθική μορφή και όχι ιστορικό πρόσωπο) έχουν αβέβαιη χρονολόγηση, που κυμαίνεται από τον 9ο ως τον 6ον αι.· D.M. MacDowell, Σπαρτιατικό δίκαιο (μετάφρ. Ν. Κονομή), 1988, σ. 19· βλ. γενικά και Αλεξιάδη, ό.π., σ. 137 εε.· τον ίδιον, Το δίκαιον της αρχαίας Σπάρτης, 1987· Νάκο, ό.π., σ. 93-113· Ν. Αντωνόπουλο, Η δημοκρατία στην Αρχαία Ελλάδα, 1993, σ. 10 εε. (με την εκεί περαιτέρω βιβλιογραφία)· Mossé, ό.π., σ. 165 εε.

61. Βλ. την ανάπτυξη Ehrenberg, ό.π., σ. 103-125· επίσης Hirzel, ό.π., σ. 356 εε., 373 εε.· F. Heinimann, Nomos und Physis, 1945/1965, σ. 72· Πετρόπουλο, Πνεύμα και εξέλιξις, σ. 72.

62. J. de Romilly, Ο νόμος στην ελληνική σκέψη (μετάφρ. Μπ. Αθανασίου και Κ. Μηλιαρέση), 1995, ιδίως Κεφ. 1 (Η ανακάλυψη του νόμου)· Heinimann, ό.π.· O. Schroeder, Νόμος ο πάντων βασιλεύς, Philologus 74 (1917) σ. 195-204· E. Weiss, Griechisches Privatrecht I, 1923, σ. 68 εε.· H. Stier, Nomos Basileus, Philologus 83 (1928) σ. 225-258· M. Pohlenz, Nomos, Philologus 97 (1948) σ. 135-142· Nomos und Physis Hermes 81 (1953) σ. 418-438· C. Andresen, Logos und Nomos, 1955· W. Theiler, Nomos ο πάντων

βασιλεύς, Museum Helveticum 22 (1965) σ. 69-80· V. E h r e n b e r g, Der Staat der Griechen² (1965) σ. 119 εε.· A. L e s k y, Der Kampf um die Rechtsidee im griechischen Denken, 1968, ιδίως σ. 11 εε.· H.J. W o l f f, "Normenkontrolle" und Gesetzesbegriff in der attischen Demokratie, 1970, ιδίως σ. 68 εε.· E de P l a c e s, Nature et Loi, L' Antiquité classique, VI, 1947, σ. 329-336· M. G i g a n t e, Νόμος Βασιλεύς, 1956· J. G a u d e m e t, Institutions de l' Antiquité, 1967, σ. 185 εε.· P. V i n o g r a d o f f, Outlines of Historical Jurisprudence, II: The Jurisprudence of the Greek City, 1922, σ. 18 εε.· M. O s w a l d, Nomos and the beginnings of the Athenian Democracy, Oxford, 1969.

63. Βλ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης, λ. νόμος· Σ τ α μ α τ ά κ ο υ, Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης, λ. νόμος· Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης, λ. νόμος. Σύμφωνα με την ετυμολογία αυτή, ν ό μ ο ς είναι το νενεμημένον, το κατεχόμενον υπό τινος, ου ποιείται τις χρήσιν,επομένως το έθος, το έθιμον, ο σημερινός νόμος (Σ τ α μ α τ ά κ ο υ, ό.π., λ. νέμω). Για την σχέση του ν ό μ ο ς με το ν ο μ ί ζ ε ι ν βλ. H e i n i m a n n, ό.π., σ. 73 εε.

64. Ήδη στην εποχή του Ο μ ή ρ ο υ η λέξη νόμος χρησιμοποιείται στην μουσική (πρβλ. H. G r i e s e r, Nomos. Ein Beitrag zur griechischen Musikgeschichte, 1937) και φανερώνει τον κανόνα ή την καθιερωμένη χρήση (Ύμνος στον Απόλλωνα 20: "νόμος βεβλήαται ὠδῆς"). Στην Οδύσ. (Ι 336) έχει εντοπισθεί η χρήση του ρήματος ν ο μ ε ύ ε ι ν, με την σημασία του οδηγώ ή κυβερνώ ένα κοπάδι ("μῆλα νομεύων"), καθώς και της λέξεως ε υ ν ο μ ί η (Οδυσ. Ρ 485 εε.), που προέρχεται από το ρήμα ε υ ν έ μ ε σ θ α ι, με την ευρύτερη έννοια, που σημαίνει να διοικείσαι καλά. Στον Η σ ί ο δ ο η λέξη νόμος χρησιμοποιείται με την σημασία της συνήθειας ή του κατεστημένου (Θέογ. 66: "[Μοῦσαι] μέλπονται πάντων τε νόμους και ἤθεα κεδνά"· έτσι και Θέογ. 221: "νόμος ἀρχαῖος ἄριστος") ή με την σημασία της εντολής, της θείας, ηθικής ή φυσικής επιταγής που έχει καθολικό κύρος (Έργ. και Ημ. 276: "τὸν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων ... θηρσί ...ἐσθέμεν ἀλλήλους")· Για την έννοια του νόμου στον Η σ ί ο δ ο, βλ. E h r e n b e r g, Die Rechtsidee im frühen Griechentum, 1921, σ. 114 εε.· H e i n i m a n n, ό.π., σ. 61 εε.· Με περισσότερες σημασίες εξακολουθεί να χρησιμοποιείται η λέξη νόμος και καθ' όλη την μεταγενέστερη εξέλιξη· βλ. Hepp, Νόμος, εις J. R i t t e r / K. G r ü n d e r(Hrsg.), Historisches Wörterbuch der Philosophie τ. 6, σ. 894.

65. Και η ίδια η λέξη "κανών" –όπως έδειξε ο Γ. Μ η τ σ ό π ο υ λ ο ς (Το πρόβλημα της εννοίας του δικαιικού πλάσματος, 1998, σ. 2-3 σημ. 9) αντικρούοντας σχετικώς τόν I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s (Das Rechtsdenken der Griechen, 1985, σ. 47) –δεν είναι άγνωστη στους Έλληνες και μάλιστα όχι μόνον υπό την γενική έννοια του κριτηρίου ορθής γνώσεως ή συμπεριφοράς (Αριστ., Ηθ. Νικομ. 1113 α 31-33· βλ. C. D e s p o t o p o u l o s, Les concepts de juste et de justice selon Aristote, Arch. de Philos. Du Droit, 1969, σ. 283 εε. Ε. Μ ι χ ε λ ά κ η, Η θεωρία του Αριστοτέλους περί των πρακτικών αρχών 1961, σ. 16 εε., 23, 36· πρβλ. και Κ α ρ ά σ η, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, Δικαιοπραξία Ι, 1996, Β 11 με σημ. 5) αλλά και υπό ειδικότερη δικαιική έννοια (Α ρ ι σ τ., Ηθ. Νικομ. 1137 b 26-32· βλ. Μ α ρ ι δ ά κ η, Σκέψεις επί της θεωρίας του Αριστοτέλους περί επιεικείας, Μελέται, 1979, σ. 413, 430-433· C. D e s p o t o p o u l o s, Les raisonnement juridique d' après Aristote, Arch. de Philos. du Droit, 1972, σ. 89 εε.).

66. Η υπόθεση αυτή ανάγεται στον H i r z e l, ό.π., σ. 373 εε.· Άγραφος νόμος, 1900, σ.

49 ε., και είναι έκτοτε η κρατούσα· E h r e n b e r g, ό.π., σ. 123 ε.· S c h r o e d e r, ό.π.· H e i n i m a n n, ό.π., σ. 72· O s w a l d, ό.π.· R o m i l l y, ό.π., σ. 24, 27. Ενώ η λέξη θεσμός – υποθέτει η J. de R o m i l l y, ό.π., σ. 27 σημ. 3- χάνεται κάπου στο έτος 450. Η ίδια η R o m i l l y, ό.π., σ. 27/28, λέγει σχετικώς: "Είναι αξιοσημείωτη η διαπίστωση ότι αυτή η λεκτική αλλαγή ["θεσμός" σε "νόμος"] εκφράζεται περίλαμπρα στους ίδιους όρους που υποδηλώνουν ορισμένους δικαστικούς άρχοντες. Από τα μέσα του 7ου αιώνα υπήρχε στην Αθήνα το συμβούλιο των έξι "θεσμοθετών", επιφορτισμένων να μεταγράψουν τα "θέσμια" και να τα διατηρήσουν για την εκδίκαση των διαφορών. Το συμβούλιο αυτό επέζησε και ο Αριστοτέλης περιγράφει τον ρόλο του κατά τον 4ο αιώνα. Όταν όμως προς το τέλος του 5ου αι. οι μετριοπαθείς πήραν την εξουσία στην Αθήνα και αποφάσισαν να προβούν σε αναθεώρηση των νόμων, συγκρότησαν ένα καινούργιο συμβούλιο, το συμβούλιο των "νομοθετών". Η αντίθεση αντανακλά την ανανέωση του λεξιλογίου που εκείνη την εποχή ήταν ριζωμένο στα ήθη". Πρβλ. γενικά P. L é v ê q u e – P. V. N a q u e t, Κλεισθένης ο Αθηναίος (μετάφρ. Στ. Γεωργόπουλου), 1989.

67. Έτσι J. de R o m i l l y, ό.π., σ. 21 εε. Πρβλ. και S n e l l, Η ανακάλυψη του πνεύματος (μετάφρ. Δ. Ιακώβ), 1981.

68. Έτσι Γ. Β λ ά χ ο ς, ό.π., σ. 202.

69. Πρβλ. Δ η μ ο σ θ., Κατά Τιμοκρ., 359 α: "ονομάσαι το υπό του νόμου επίτευγμα νόμιμόν τε και δίκαιον".

70. V e r n a n t, Η καταγωγή, ό.π., σ. 71.

71. Κάθε πόλη (-κράτος) είχε δική της πολιτειακή οργάνωση και δική της έννομη τάξη, εν τούτοις οι νομοθεσίες ήσαν περίπου όμοιες μεταξύ τους, επειδή είχαν ένα κοινό πολιτιστικό υπόστρωμα και εμπνέονταν από τις αυτές δικαιικές αντιλήψεις και αρχές· κρατ. γν., που θεμελιώθηκε από τον L. M i t t e i s, Reichsrecht und Voksrecht in der östlichen Privinzen des römischen Kaiserrechs, 1891, σ. 61 εε.· έτσι π.χ. και Π α π ο ύ λ ι α ς, Το Ελληνικόν αστικόν δίκαιον εν τη ιστορική αυτού εξελίξει, 1912· Περί της αποστολής των ελλήνων νομικών εν τη ερεύνη της ιστορίας του Ελληνικού δικαίου, 1928, σ. 7 εε., και από τους νεώτερους A. B i s c a r d i, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο (μετάφρ. Παν. Δημάκη), 1991, σ. 31 εε.· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 29-30. Αντίθ. I. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο ς, Εισαγωγή εις το μάθημα της ιστορίας του δικαίου κλπ., EEN 28 (1961) 261 εε.· Αρχαία ελληνικά δίκαια, 1968, σ. 1 εε.· Das Rechtsdenken der Griechen, 1985, σ. 1 σημ. 1.

72. Στην δημοκρατική πόλη (βλ. Κ. Τ σ ά τ σ ο υ, Δημοσθένης², 1983, σ. 69 εε.· I. B ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, ό.π., σ. 78 ε.,με την εκεί βιβλιογραφία· Glotz, ό.π., σ. 127 εε.· A. Z i m m e r n, Αι πολιτείαι της αρχαίας Ελλάδος, μετάφρ. Μιχ. Τσαμαδού, 1930· E h r e n b e r g, Der griechsiche und der hellenistische Staat, εις Einleitung in die Altertumswissenschaft III, 3, 1932,1, 11 εε.) κυρίαρχος είναι ο νόμος ("ἄρχειν δὲ τὸν νόμον")· H ρ ό δ ο τ ο ς VII 104: "ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος".

73. Για το πρόβλημα της διακρίσεως του νόμου από το ψήφισμα βλ. I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 5-7 (με τις πλούσιες παραπομπές)· επίσης λεπτ. Α ν. Χ ρ ι σ τ ο φ ι λ ο π ο ύ λ ο υ, Η νομοθετική λειτουργία εις τας ελληνικάς πόλεις, "Αθηνά" ΞΘ' (1967), 17, 30 εε.· Α λ ε ξ ι ά δ η, ό.π., σ. 67· B i s c a r d i, ό.π., σ. 117 σημ. 59.

74. Π λ ά τ., Νόμ. 9, 858 c: "γράμματα δὲ καὶ τὰ τοῦ νομοθέτου καὶ λόγοι". Πρβλ. και Α ι σ χ. Ικέτ. 946: "ταῦτα [η απόφαση του δήμουτων Αργείων] οὐ πίναξιν ἐστὶν ἐγγεγραμμένα οὐδ' ἐν πτυχαῖς βίβλων κατεσφραγισμένα". Ο Π λ ά τ ω ν, Νόμ. 680 α, υπαινισσόμενος τον ρόλο που έπαιξε σχετικώς η γραφή, μαρτυρεί για μια εποχή όπου οι άνθρωποι δεν είχαν διόλου νόμους: "Δε μπορούμε άραγε να συμπεράνουμε ότι ούτε εκείνοι είχαν ανάγκη από νομοθέτες, ούτε ότι ήταν ακόμη ευχάριστο εκείνη την εποχή να γίνεται κάτι τέτοιο; Γιατί βέβαια ούτε η γραφή ήταν ακόμη γνωστή σ' εκείνους που έζησαν στο διάστημα αυτό της χρονικής περιόδου, αλλά ζούσαν σύμφωνα με τα έθιμα και τους λεγόμενους πατροπαράδοτους νόμους ("πατρίους νόμους"), μετάφρ. Βασ. Μοσκόβη (βλ. Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ο π ο ύ λ ο υ, Ο γραπτός λόγος κατά Πλάτωνα, εις Μελετήματα Φιλοσοφίας ΙΙΙ, 1982, σ. 48-68 και γενικότερα Ι.Ν. Θ ε ο δ ω ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, Εισαγωγή στον Πλάτωνα[5], 1970, σ. 97 εε., 183 εε., 252 εε., 312 εε.· Πλάτωνος Φαίδρος[3], 1971, σ. 364 εε.). Για τις κοινωνικές συνθήκες που εξέθρεψαν την ανάγκη της γραπτής νομοθεσίας και για τις συνέπειες της δημοσιεύσεως των νόμων βλ. G l o t z, ό.π., σ. 116 εε.· Σ π η λ ι ά κ ο, ό.π., σ. 309 εε.· R. T h o m a s, Γραπτός και προφορικός λόγος στην Αρχαία Ελλάδα (μετάφρ. Δ. Κυρτάτα), 1998, σ. 174 εε. Για τους τρόπους δημοσιότητας βλ. D.M. M a c D o w e l l, Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων (μετάφρ. Γ. Μαθιουδάκη), 1986, σ. 73 ε.· Σ π η λ ι ά κ ο, ό.π., σ. 117 εε.- Για την Σπάρτη λέγεται πως η έννομη τάξη της στηριζόταν στην προφορική παράδοση· οι λεγόμενοι "νόμοι του Λυκούργου", τουλάχιστον στην πλειοψηφία τους, παρέμειναν άγραφοι· Π λ ο υ τ., Λυκ. 13, 4: "μία μὲν οὖν τῶν ρητρῶν ἦν ... μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις"· βλ. και Α ρ ι σ τ., Πολιτ. 1272 α. Πρβλ. σχετ. και D.M. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 20 εε.· B. W. L e i s t, Greco - italienische Rechtsgeschichte, 1884, σ. 545 εε.· W e i s s, Griechisches Privatrecht I, σ. 26.

75. Ο "άγραφος νόμος" ως εθιμικό δίκαιο (: δίκαιο των πατρογονικών παραδόσεων και ηθών· βλ. E r i k W o l f, Griechisches Rechtsdenken I, σ. 169) είναι άρα έννοια θετικού και όχι φυσικού δικαίου (πρβλ. και I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 16 μετά την σημ. 115· όμως και Δ. Κ ό ρ σ ο υ, Η περί αγράφου νόμου αρχαία αντίληψις κα η νεωτέρα νομική σκέψις, Επιθ. Δημοσ. Δ. και Διοικ. Δ. 24, 1980, 5 σημ. 1). Με το φυσικό δίκαιο συνδέεται εν τούτοις μέσω της ουσιαστικής θεμελιώσεώς του, η οποία επιδρά και στο ειδικότερο περιεχόμενο του "αγράφου νόμου" (των παραδόσεων και ηθών) καθώς και στην κύρωση από την παράβασή του. Η αντιδιαστολή μεταξύ "γεγραμμένου" και "αγράφου νόμου" αρχίζει να γίνεται αντικείμενο συζητήσεως στο δεύτερο ήμισυ του 5ου αι., στο πλαίσιο των σοφιστικών αντιπαραθέσεων. Η συζήτηση αυτή αποτυπώθηκε με ενάργεια στην "Αντιγόνη" του Σοφοκλέους, που διδάχθηκε το 441 π.Χ. Η διάκριση γραπτού και αγράφου νόμου προβλημάτισε επίσης τον Πλάτωνα (Πολιτεία Η 563 d 8· Πολιτικός 295 α 7, 295 e 5, 298 e 2 και Νόμοι Ζ 593 a 10, Η 838 b 1 και Η 841 b 4), ο οποίος υποδιαιρεί ειδικότερα τον άγραφο νόμο στο εθιμικό δίκαιο ("άγραφα πάτρια έθη") και στο φυσικό δίκαιο ("άγραφα νόμιμα"), και ιδιαίτερα τον Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η (Ρητορ. 1368 b 6-10, 1373 b 2-6, 1374 a 18-36, 1375 b 14-18, 1374 a 25-1375 b 25· Ηθικ. Νικομ. 1162 b 21-23, 1179 b 74-1180a 1· Πολιτ. 1319 b 40), ο οποίος σε μία πρώτη κατάταξη αποκαλεί "ίδιον" τον γραπτό νόμο και "κοινόν" τον άγραφο ("νόμος δ' ἐστὶν ὁ μὲν ἴδιος ὁ δὲ κοινός· λέγω δὲ ἴδιον μὲν καθ' ὃν γεγραμμένον πολιτεύονται, κοινὸν δὲ ὅσα ἄγραφα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι δοκεῖ", Ρητορ. 1368b), στην συνέχεια όμως θεωρεί ότι ο νόμος που αποκαλεί "ίδιον" είναι και άγραφος και γραπτός, "κατά φύσιν" δε ο νόμος που

ορίζει ως "κοινόν" ("λέγω δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον τὸν δὲ κοινόν, ἴδιον μὲν τὸν ἑκάστοις ὡρισμένον πρὸς αὐτούς, καὶ τοῦτον τὸν μὲν ἄγραφον τὸν δὲ γεγραμμένον, κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν", Ρητορ. 1373b). Από τους συγχρόνους η J. de Romilly, ό.π., σ. 39 εε., διακρίνει τρεις μορφές αγράφου νόμου (μεταλλαγές του αγράφου νόμου μέσα στον χρόνο) : α) Το άγραφο δίκαιο που έχει θεϊκή προέλευση και περιεχόμενο θρησκευτικό (δηλ. εφαρμόζεται σε παραδόσεις τελετουργικού χαρακτήρα)· κύρωση θρησκευτική (θεία τιμωρία)· πρβλ. και I. Triantaphyllopoulos, ό.π., σ. 14 με σημ. 103. β) Το άγραφο δίκαιο που έχει θεϊκή καταγωγή αλλά περιεχόμενο ηθικό και εφαρμόζεται στις ανθρώπινες σχέσεις (π.χ. η Αντιγόνη γνωρίζει ότι πράττει σύμφωνα με την ηθική τάξη, η απόφασή της όμως οφείλεται στην ηθική της συνείδηση και όχι στο φόβο της θείας τιμωρίας)· κύρωση είναι εδώ η ηθική τιμωρία (ηθική καταδίκη)· πρβλ. και I. Triantaphyllopoulos, ό.π., με σημ. 104. Και γ) το άγραφο δίκαιο που έχει ανθρώπινη προέλευση και ανθρώπινο περιεχόμενο· στηρίζεται στην ανθρώπινη συναίνεση και η παράβασή του εδρεύει στην κοινή γνώμη. Πρβλ. επίσης J. de Romilly, Η αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της ελευθερίας (μετάφρ. Κ. Μηλιαρέση), 1992, Κεφ. V. Κλασική παραμένει η μονογραφία του Hirzel, Ἄγραφος νόμος, 1909.

76. Γ. Βλάχος, ό.π., σ. 302 σημ. 90. Την εφαρμογή των "αγράφων νόμων" είχε απαγορεύσει η κωδικοποίηση των νόμων του 401 π.Χ. στην Αθήνα (προκειμένου να λείψουν οι καταχρήσεις διαβρωμένων διαιτητών κατά την απονομή της δικαιοσύνης και να προστατευθούν οι αδύνατοι από τους αριστοκράτες), όπως μαρτυρεί ο ρήτορας Ανδροκίδης στον "Περί μυστηρίων" λόγο του ("Ἀγράφῳ δὲ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι. Ψήφισμα δὲ μηδὲν οὔτε βουλῆς οὔτε δήμου νόμου κυριώτερον εἶναι", Ανδρ. Ι. 87)· βλ. Κ. Γεωργούλη, Πρόλογος στους Νόμους του Πλάτωνος, έκδ. Παπύρου 1963, σ. 142, 143· H.J. Wolff, ό.π., σ. 70 και με σημ. 185.

77. Πετρόπουλος, Πνεύμα και εξέλιξις, σ. 78. Π.χ. ο τριηραρχικός νόμος, ο εισαγγελικός νόμος, ο μεταλλικός νόμος, οι τελωνικοί νόμοι, οι εμπορικοί νόμοι, οι βουλευτικοί νόμοι κλπ.· βλ. Πετρόπουλο, ό.π.· Glotz, ό.π., σ. 150· U.E. Paoli, Το εμπορικόν ναυτικόν δίκαιον ως αυτοτελής κλάδος του δικαίου εις την κλασσικήν Ελλάδα, ΑΙΔ 1935, 1-25· D.M. MacDowell, Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων (μετάφρ. Γ. Μαθιουδάκη), 1986, passim· Lipsius, Das Attische Recht und Rechtsverfahren, 1905, passim. Συστηματική (κατά την σύγχρονη αντίληψη) κατάταξη των νόμων αυτών παρέχει ο Ι. Λιακόπουλος, Η νομοθεσία της αρχαίας Αθηναϊκής Πολιτείας, 1999. Γραπτοί ή άγραφοι, οι νόμοι ήταν λακωνικοί, πολύ λιτοί με την μορφή που έχουν οι εντολές του Μωυσή ή τα αποφθέγματα στο βιβλίο του Μανού. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό τα λόγια να ακολουθούσαν κάποιο ρυθμό. Ο Αριστοτέλης (Προβλ. XIX, 28) λέει ότι πριν από την εποχή, όπου οι νόμοι έγιναν γραπτοί, τους απήγγειλαν (βλ. Πλούτ., Περί μουσ., 1133)· Coulanges, Η αρχαία πόλη (μετάφρ. Λ. Σταματιάδη), 1991, σ. 294.

78. Βλ. Andrewes, ό.π., σ. 271. Διάκριση των νόμων σε κλάδους (ιδιωτικό και δημόσιο δίκαιο) δεν υπήρχε (βλ. I. Triantaphyllopoulos, ό.π., σ. 13· επίσης Γ. Κορδάτο, Εισαγωγή εις την νομικήν επιστήμην, έκδ. 1977, σ. 105· K. Latte, Heiliges Recht, 1920, σ. 4), όπως ούτε διάκριση μεταξύ απλού νόμου και καταστατικού χάρτη της πολιτείας (συντάγματος) με την σημερινή έννοια (βλ. I. Triantaphyllopoulos, ό.π., σ. 8). Διαδικαστικώς, οι σχέσεις που αφορούσαν ιδιωτικά έννομα συμφέροντα αποτελούσαν

αντικείμενο δ ί κ η ς (π.χ. δίκαι εμπορικαί), ενώ οι σχέσεις που αφορούσαν συμφέροντα της πόλεως αποτελούσαν αντικείμενο γ ρ α φ ή ς (π.χ. γραφή παρανόμων· H.J. W o l f f, "Normenkontrolle" und Gesetzesbegriff in der attischen Demokratie, Untersuchungen zur γραφή παρανόμων, 1970).

79. Βλ. Κ. Τ σ ά τ σ ο, ό.π., σ. 77-78.

80. C o u l a n g e s, ό.π., σ. 297. "Πολίτης" ήταν μάλλον μόνον ο άνδρας (όχι και η γυναίκα, που λεγόταν α τ τ ι κ ή, δηλ. "αστή", απλή κάτοικος των Αθηνών) που είχε πλήρη πολιτικά δικαιώματα ("ἀφ' ἥβης", δηλ. από 18 ετών) και συνάμα ήταν ικανός να φέρει όπλα για να υπερασπίζεται την πόλη· άρα όχι και ο ανήλικος ή ο καταδικασμένος σε ατιμία (που εξακολουθεί μεν να παραμένει "αστός", αλλά δεν είναι πλέον "πολίτης")· P a o l i, Αττικόν και ελληνικόν δίκαιον (μετάφρ. Παν. Δημάκη), 1959, σ. 8· Π α ν. Δ η μ ά κ η ς, Αττικό δίκαιο I, 1986, σ. 32/33. Για τους μη –"πολίτες" κατοίκους της πόλεως και ειδικότερα για τα πρόσωπα που ζούσαν μέσα στον "οίκο" (γυναίκες, παιδιά, ανίκανοι άνδρες) αλλά και για τους δούλους ίσχυε- όπως υποστηρίζει ο P a o l i, ό.π., σ. 8-10· έτσι και Π α ν. Δ η μ ά κ η ς, ό.π., σ. 33 – το οικιακό δίκαιο. Επρόκειτο για ένα σύνολο ε θ ι μ ι κ ώ ν κανόνων πανάρχαιης προελεύσεως, που η "πόλις" δεν είχε μεν η ίδια δημιουργήσει, αλλά το αποδεχόταν και το εφήρμοζε, παράλληλα με το (γραπτό) δ ί κ α ι ο τ η ς π ό λ ε ω ς. Για την νομική κατάσταση των δούλων ειδικότερα βλ. Μ ι χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Η αθηναϊκή Δημοκρατία, 1999, σ. 142 εε.· πρβλ. και Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 311-312.

81. Πρβλ. Γ. Κ ο υ σ ο υ λ ά κ ο υ, Μεσότης και μέτρον εν τη ελληνική διανοήσει, εις Ξένιον Α΄, 1973, σ. 203 εε.· V e r n a n t, Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα (μετάφρ. Στ. Γεωργούδη) χ.χρ., σ. 655.

82. Πρβλ. γενικότερα Γ. Μ ι χ α η λ ί δ η - Ν ο υ ά ρ ο υ, Ζωντανό δίκαιο και φυσικό δίκαιο, 1982, σ. 322-344 (ιστορικά), 364-408 (η έννοια στην σύγχρονη εποχή)· Π ε ρ ι φ α ν ά κ η, Το κοινόν συμφέρον εν τω δικαίω, 1942.

83. Η ισότητα (εκτενώς Z i m m e r n, ό.π., σ. 129-144: "Ο Νόμος ή ο κανών της ισότητος"· επίσης J a e g e r, Παιδεία I, σ. 140, 362, 364, 445· J. d e R o m i l l y, Γιατί η Ελλάδα; μετάφρ. Αθανασίου/Μηλιαρέση, [3]1996, σ. 110 εε.) με την μορφή π.χ. της ι σ ο ν ο μ ί α ς (: ισότητας ενώπιον του νομου· Η ρ ο δ. III, 80· V, 37· Θ ο υ κ. III 82 και IV, 78· Π λ ά τ., Πολιτ. VIII, 563 b· Δ η μ ο σ θ., Κατά Τιμοκρ. 18· πρβλ. H i r z e l, Themis, Dike und Verwandes, σ. 242 εε.· E h r e n b e r g, ό.π., σ. 124-125· ο ί δ ι ο ς, Ισονομία, RE Supp. VII 293-301· H e i n i m a n n, Nomos und Physis, 1945/1980, σ. 64, 174 εε.· G l o t z, ό.π., σ.141· J a e g e r, ό.π., I 143, 328, 444· II 20, 44· E r i k W o l f, ό.π., I 210· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 8· Πετροπούλου, Πνεύμα και εξέλιξις, σ. 65 σημ. 9· Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 344-346· Α ν τ ω ν ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 25 σημ. 14· από την αρχή της ισονομίας πηγάζει και η απαγόρευση προσωπικών νόμων και νόμων με αναδρομική ενέργεια· βλ. I. T r i a n - t a p h y l l o p o u l o s, ό.π.) ή της ισηγορίας (:δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου· Η ρ ο δ. V, 78· Δ η μ ο σ θ., Κατά Μειδ. 124· Ε υ ρ ι π., Ικέτ., 436 εε.· Φοίν., 391 ε.· G l o t z, ό.π.· Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 346) συνδέεται με την κατάκτηση των γραπτών νόμων (Ε υ ρ ι π., Ικέτ. 432: "γεγραμμένων δὲ τῶν νόμων, ὁ τὰ ἀσθενὴς ὁ πλούσιός τε τὴν δίκην ἴσην ἔχει", "όταν όμως οι νόμοι είναι γραμμένοι, φτωχός και πλούσιος στέκουν πάντοτε

ίσοι!" μετάφρ. Τάσου Ρούσσου), αλλά και με την γενική και αφηρημένη διατύπωσή τους.

84. Για τον γραπτό νόμο ως εγγύηση της ελευθερίας ιδίως κατά τον Δημοσθένη βλ. Γ. Β λ ά χ ο υ, Η ιδέα του ελευθέρου ανθρώπου στη Δημοκρατία των Αθηναίων. Η μαρτυρία του Δημοσθένη, 1992, σ. 54-82. Η ελευθερία του πολίτη συνέχεται με τα πολιτικά του δικαιώματα, τα οποία αναφέρονται α) στην άσκηση του δικαιώματος συμμετοχής του στις λαϊκές συνελεύσεις ("αρχάς", "βουλή")· β) στην άσκηση του δικαιώματος προσβάσεως στην "αγορά", όπου διαδραματίζεται ολόκληρη η ιδιωτική και δημόσια ζωή και πάλλεται η καρδιά της πόλεως και γ) στην άσκηση του δικαιώματος του "δικάζειν" (στην ελληνική αρχαιότητα δεν υπάρχουν επαγγελματίες δικαστές αλλά μόνον λαϊκοί δικαστές· βλ. κατωτέρω)· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 8-9.

85. O G l o t z, ό.π., σ. 148, λέγει: "Ακόμη και εξιδανικευμένοι, οι νόμοι δεν μπορούν να πάρουν από τον άνθρωπο παρά ό,τι καλύτερο έχει. Αλλά στην πραγματικότητα είναι καλοί ή κακοί ανάλογα με το σύνταγμα, ανάλογα με την πόλη (A ρ ι σ τ., Πολιτ. III 6, 13) και παραμένουν αναγκαστικά ελλιπείς, πάντοτε ατελείς σε κάποιο σημείο (A ρ ι σ τ., ό.π., 11, 8). Δεν έχουν καθόλου απόλυτη αξία. ΄Ηδη ο Σόλων απάντησε, όπως λένε, σε κάποιον που τον ρώτησε εάν νόμιζε πως έδωσε στους Αθηναίους τους καλύτερους νόμους: -Όχι, αλλά αυτούς που τους ταιριάζουν καλύτερα". Για την σχετικότητα των νόμων βλ. και J. d e R o m i l l y, Ο νόμος στην ελληνική σκέψη, σ. 62 εε.

86. Βλ. και για τα επόμενα E h r e n b e r g, ό.π., σ. 124.

87. Γίνεται λόγος για "δεσποτεία του νόμου" (βλ. Σ π η λ ι ά κ ο, ό.π., σ. 309) ή –με σύγχρονη ορολογία- για "νομοκρατία" (Legalismus)· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 3 με σημ. 13· πρβλ. και Π. Δ η μ ά κ η, Αττικό δίκαιο, 1986, σ. 35. Παρά την "δεσποτεία του νόμου" ή την "νομοκρατία" που επικρατούσε στην Αθήνα των κλασικών χρόνων οι νόμοι της πόλεως ήταν ελάχιστοι. Οι Αθηναίοι δεν αντιμετώπιζαν με συμπάθεια την πολυνομία, την οποία θεωρούσαν ως κάτι αντιδημοκρατικό· Δ η μ ά κ η ς, ό.π., σ. 36, 37. ΄Ετσι και η διάρκεια της ισχύος των νόμων ήταν μακρά (οι νόμοι ήσαν κατ' αρχήν αμετάβλητοι βλ. παρακ. σημ. 97) και η διαδικασία προτάσεως νέων νόμων δυσχερής· Βλ. λεπτ. Σ π η λ ι ά κ ο, ό.π., σ. 320 εε., 322 εε.· Δ η μ ά κ η, ό.π., σ. 37 εε. Παράλληλα ίσχυε πάντως και το εθιμικό δίκαιο (βλ. παρακ. σημ. 95).

88. Ο Νόμος (:γραπτός και άγραφος) ταυτίζεται συχνά με το ίδιο το δίκαιο· π.χ. Π λ ά τ., Πολιτ. 359 α: "καὶ ὀνομᾶσαι τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπίτευγμα νόμιμόν τε καὶ δίκαιον"· A ρ ι σ τ., Μεγ. Ηθ. 1193 b 1-3: "ἔστι δὲ διττὸν τὸ δίκαιον, ὧν τὸ μὲν ἔστι κατὰ νόμον. δίκαια γὰρ φασὶν εἶναι ἃ ὁ νόμος προστάξει"· Ηθ. Νικ. 1129 b 12: "ἐπειδὴ δ΄ ὁ παράνομος ἄδικος ἦν, ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμα ἐστίν πως δίκαια, τὰ τὲ γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς νόμιμά ἐστιν, καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναί φαμεν"· Ξ ε ν ο φ., Απομν. Δ IV 12-13: "φημὶ γὰρ ἐγὼ τὸ νόμιμον δίκαιον εἶναι ...". Για την περίφημη σοφιστική αντίθεση "νόμου" και "φύσεως" βλ. το κλασικό έργο του F. H e i n i m a n n, Nomos u. Physis, 1945/1980, και από την λοιπή πλούσια βιβλιογραφία ενδεικτικά E. W o l f, Rechtsphilosophie u. Rechtsdichtung im Zeitalter der Sophistik, 1952· W. G u t h r i e, Οι σοφιστές (μετάφρ. Δ. Τσεκουράκη), 1989, Κεφ. Δ΄· J. F r é r e, Νόμος και νομοθέτης κατά την πρώτη σοφιστική (Πρωταγόρας, Γοργίας, Ιππίας), εις "ΣΥΜΒΟΛΕΣ ..." (Κέντρον μελέτης αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου), Πάντειο Παν/μιο, τόμ. 2, 1994, σ. 177 εε.· G. K e r f e r d, Η σοφι-

στική κίνηση (μετάφρ. Π. Φαναρά), 1996, σ. 172 εε.· Θ. Β έ ϊ κ ο υ, Φύση και κοινωνία, 1991, σ. 74 εε.· Β. Κ ύ ρ κ ο υ, Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και σοφιστική, 1986, σ. 197 εε.

89. Π ί ν δ α ρ ο ς, frg. 169 (κατά τον Γοργία του Π λ ά τ ω ν ο ς 484 Β). Για την ερμηνεία της περίφημης αυτής ρήσεως βλ. H e i n i m a n n, ό.π., σ. 67 εε. Για τον νόμο ως ελληνική ιδέα και ως αρχή του πνεύματος με τις ιδιαίτερες εκφάνσεις της στην πολιτεία, στην φύση και στην συνείδηση βλ. την έξοχη μελέτη του Π. Α. Π α π α λ η γ ο ύ ρ α, Το Ελληνικό πνεύμα και ο νόμος, περιοδ. "Προπύλαια" 1938, σ. 4-22.

90. Πρβλ. V e r n a n t, Η καταγωγή, ό.π., σ. 87 εε.

91. Τ σ έ λ λ ε ρ - Ν έ σ τ λ ε, Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας (μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδη), 1942, σ. 23.

92. V e r n a n t, ό.π., σ. 87.

93. Ειδικότερα για τον πλατωνικό μύθο βλ. Ι.Ν. Θ ε ο δ ω ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, Εισαγωγή στον Πλάτωνα[5] (1970) 310-363.

94. Μετάβαση από τον μύθο στον λόγο δεν σημαίνει άρα εξαφάνιση του μύθου αλλά – όπως εύστοχα επισημαίνει ο Κ. Τ σ ά τ σ ο ς, Το μεσουράνημα του ελληνικού πνεύματος, εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, $Γ_2$, σ. 244, 245-247- σύνθεση του άλογου και του έλλογου στοιχείου, όπου όμως το σημείο συναντήσεως των αντιθέτων δεν βρίσκεται στην μέση, αλλά προς το μέρος του λόγου. Ο λόγος έχει το πρωτείο. Δαμάζει τα άλογα στοιχεία, αλλά και τα διατηρεί· και ακόμη τα διασώζει και τα εξαίρει. Λόγος και άλογο υποτάσσονται σε μία κατά λόγον ανώτατη ενότητα. "Αυτή είναι η έξοχη μίξη, που σπανίως απαντά σε τέτοια ευτυχισμένη έκφανση και με τόσο κυρίαρχη θέση της μορφής" (Κ. Τ σ ά τ σ ο ς, ό.π., σ. 247). Αυτή η "ανώτατη ενότητα", η "έξοχη μίξη" είναι το ελληνικό μέτρο. "Το ελληνικό μέτρο", λέει ο Π.Α. Π α π α λ η γ ο ύ ρ α ς, ό.π., "δεν αποκλείει το διονυσιακό από τη ζωή και το πνεύμα, ξέρει όμως να το εκφράσει α ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ά και καθολικά, δεν είναι κάτι το στατικό, όπως δεν είναι κάτι στατικό οι πιο ακίνητοι κούροι ή ο Ηνίοχος".

95. Βλ. και Δ η μ ά κ η, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους $Γ_2$, σ. 536/537, 539/540.

96. Η διαφορά από την ιερή προέλευση του δικαίου είναι –κατά τον H.J. W o l f f, Gewohnheitsrecht und Gesetzesrecht in der griechischen Rechtsauffassung, εις E. B e r n e k e r (Hrsg.), Zur griechischen Rechtsgeschichte, 1968, σ. 99, 118- η εξής: Στην αρχαϊκή περίοδο, που χαρακτηρίζεται από τα ομηρικά έπη και ακόμη από τον Ησίοδο, πίστευε κανείς στην θεότητα, η οποία αποκάλυπτε την απόφασή της στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση μέσω θεοδικίας ή μέσω εμπνεύσεως μιας χαρισματικής προσωπικότητας. Στην κλασική πόλη-κράτος ήταν η ίδια η πόλις, που είχε την δύναμη μέσω εκλεγμένων για τον σκοπό αυτόν οργάνων να θέτει νόμους, στους οποίους δεν αποδιδόταν μία άμεση θεϊκή προέλευση. Αλλά και τώρα ακόμη στηριζόταν η αυθεντία αυτών των νόμων τελικά στην ιδέα του συνδέσμου της με την θεότητα: "πᾶς ἔστι νόμος εὕρημα καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ᾽ ἀνθρώπων φρονίμων, ... πόλεως δὲ συνθήκη κοινή" (Δ η μ ο σ θ., Κατ' Αριστ. 25, 16). Πρβλ. και I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 10 και 91· B i s c a r d i, Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο (μετάφρ. Π. Δημάκη), 1991, σ. 118 ε.· C o u l a n g e s, ό.π., σ. 292 εε.· J. d e R o m i l l y, ό.π., 37· W e i s s, ό.π., σ. 77. O G l o t z, ό.π., σ. 146/147, βρίσκει στην διαπίστωση αυτή μία "παράξενη αντίφαση": "Όταν επιχειρεί κανείς να αντιληφθεί πώς ήταν (η ιδέα για τον νόμο) την κλασική εποχή, μένει έκπληκτος με την παράξενη αντίφαση που συναντά. Ο νόμος παρουσιάζεται με διπλή όψη:

από τη μια μεριά είναι κάτι το ιερό και αμετακίνητο· από την άλλη είναι έργο ανθρώπινο -κοσμικό θα λέγαμε-, και επομένως υπόκειται σε αλλαγές. Με την ανάλυση μπορεί κανείς να διακρίνει αυτές τις δύο αντιλήψεις, και τότε φαίνονται ασυμβίβαστες· στην πραγματικότητα συγχέονται λίγο πολύ στην καθημερινή εφαρμογή". Η αντίληψη για την ιερότητα του νόμου εξηγεί και τον έπαινο και τις τιμές στους νόμους (W e i s s, ό.π., σ. 78, με παραπομπές), καθώς και τον σεβασμό και τον φόβο του νόμου (Π λ α τ. Νόμ. Β 671 d: "ὃν αἰδῶ τε καὶ αἰσχύνην θεῖον φόβον ὠνομάκαμεν")· βλ. Κ. Β ο υ ρ β έ ρ η, Θείος φόβος, εις του ι δ ί ο υ, Κλασσική παιδεία και ζωή, 1969, σ. 1-10· πρβλ. και I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 10. Η ανυπακοή ήταν ιεροσυλία. Η ύστερη αρχαιότητα (π.χ. ο Ποσειδώνιος) εξηγεί την ίδια αντίληψη ορθολογικά από την ανάγκη να εξασφαλισθεί η υπακοή στους νόμους (Σ τ ρ ά β ω ν 16, 38 c. 762: "καὶ οἵ γε ἀρχαῖοι τὸ παρὰ τῶν θεῶν ἐπρέσβευον μᾶλλον καὶ ἐσέμνυνον ...")· W e i s s, ό.π. Η αντιφατικότητα μεταξύ ανορθολογικής και ορθολογικής αντιλήψεως του νόμου εκφράζεται γλαφυρά στους λόγους του Δ η μ ο σ θ., Κατ΄ Αριστογ. 25. 16: "πᾶς ἐστι νόμος εὕρημα καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ΄ ἀνθρώπων φρονίμων, ... πόλεως δὲ συνθήκη κοινή".

97. Στην ιερότητα του νόμου αποδίδεται και το ότι αυτός ήταν κατ΄ αρχήν αμετάβλητος (πρβλ. και Αριστ. Πολιτ. 1269 α 13-14). O C o u l a n g e s, ό.π., σ. 293, λέγει χαρακτηριστικά: "Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν καταργούσαν ποτέ τους νόμους. Μπορούσαν βέβαια να θεσπίσουν καινούργιους, αλλά οι παλαιότεροι νόμοι εξακολουθούσαν να ισχύουν, όσο αντιφατικοί και αν ήσαν μεταξύ τους. Η νομοθεσία του Δράκοντα δεν καταργήθηκε από τους νόμους του Σόλωνα... Η πέτρα, πάνω στην οποία είχε χαραχθεί ο νόμος, ήταν απαραβίαστη· ωστόσο κάποιοι λιγότερο ευλαβείς θεώρησαν καλό να την αναποδογυρίσουν. Αυτή η θεωρία ήταν και η πρωταρχική αιτία της μεγάλης σύγχυσης που παρατηρείται στο αρχαίο δίκαιο. Αντικρουόμενοι νόμοι και από διάφορες εποχές βρίσκονταν χαραγμένοι όλοι μαζί· και όλοι είχαν δικαίωμα να γίνουν σεβαστοί. Σε αγόρευση του Ισαίου βλέπουμε δύο ανθρώπους να διεκδικούν μια κληρονομιά· ο καθένας επικαλείται από έναν νόμο υπέρ αυτού· οι δύο νόμοι είναι εντελώς αντίθετοι και το ίδιο ιεροί". Βλ. και B i s c a r d i, ό.π., σ. 118-119· P r i n g s h e i m, Gultungsbereich und Wirkung des altgriechischen Rechts, ΑΙΔ 15, 65, 67.

98. Πρβλ. Ν έ σ τ λ ε, ό.π., σ. 15/16.

99. Ό.π., σ. 14/15.

100. Ο Ν έ σ τ λ ε, ό.π., σ. 14 σημ. 4, παραπέμπει στον W. W u n d, Elemente der Völkerpsychologie[2] (1913), σ. 93, ο οποίος παραδέχεται ότι "η δική μας αιτιότητα των φυσικών νόμων δύσκολα θα είχε δημιουργηθεί, αν δεν είχε προετοιμασθεί από την μαγική αιτιότητα". Για την αιτιότητα ως λ ο γ ι κ ή κατηγορία στην αρχαία ελληνική σκέψη γενικά βλ. Δ η μ. Α ν δ ι ο π ο ύ λ ο υ, Αιτιότητα (Η θεμελιώδης έννοια της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας), 1991 (σχετ. βιβλιοκρισίες Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ο π ο ύ λ ο υ, "Το Βήμα" 25.9.1988, και Γ.Ι. Μ ο υ ρ έ λ ο υ, "Το Βήμα" 5.6.1988).

101. ΄Ετσι μόνο μπορεί να νοηθεί η επισήμανση του B. S n e l l, Η ανακάλυψη του πνεύματος (μετάφρ. Δ. Ιακώβ), 1981, σ. 42, ότι "οι ήρωες της Ιλιάδας δεν αισθάνονται πια εκτεθειμένοι σε άλογες δυνάμεις, αλλά έχουν τους ολύμπιους θεούς που αποτελούν έναν καλά ταξινομημένο και έλλογο κόσμο".

102. Ο Η σ ί ο δ ο ς στην "Θεογονία" 886 εε.: απαριθμεί επτά γυναίκες, με πρώτη την "Μήτιδα", που ενσαρκώνει τον στοχασμό, την φρόνηση, την ευφυία (βλ. J.P. V e r n a n t - M.

D e t i e n n e, Μήτις-Η πολύτροπη νόηση στην αρχαία Ελλάδα, μετάφρ. Ι. Παπαδοπούλου, 1993).

103. Βλ. Σ π. Κ υ ρ ι α ζ ο π ο ύ λ ο υ, Ηρακλής, ο θεμελιωτής της δημοκρατίας, εις Λόγος και ήθος, 1976, σ. 33.

104. Ν έ σ τ λ ε, ό.π., σ. 35-36.

105. Για την δικαστική απόφαση ως αυθεντική έκφραση της δικαιικής σκέψεως και την θέση της δίκης στο σύστημα του δικαίου βλ. Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ο π ο ύ λ ο υ, Φιλοσοφία του δικαίου, 1954, §§ 131 εε.· του ι δ ί ο υ, Η δικαιοσύνη και το σύστημα του δικαίου, εις Επίμαχοι θεσμοί και άλλα θέματα, 1987, σ. 129, 145 εε. Σε ελάχιστες περιπτώσεις μπορούσε η δικαστική απόφαση να παρακαμφθεί, ιδίως στις συμβάσεις που περιείχαν την λεγόμενη "ρήτρα εκτελέσεως", δυνάμει της οποίας ο οφειλέτης που δεν είχε εξοφλήσει υπέκειτο σε αναγκαστική εκτέλεση "καθάπερ εκ δίκης", δηλαδή ωσάν η άρνησή του να καταβάλει να είχε βεβαιωθεί με δικαστική απόφαση· η σύμβαση αποτελούσε –τουλάχιστον κατά την κρατ. γν.- τίτλο εκτελεστό που επείχε κατά πλάσμα δικαίου θέση δικαστικής αποφάσεως· βλ. Γ. Μ η τ σ ο π ο ύ λ ο υ, Το πρόβλημα της εννοιας του δικαιικού πλάσματος, 1998, σ. 2 με σημ. 5 (παραπομπές).

106. Τούτο δεν είναι παρά συνέπεια της διαρκούς παρουσίας του Μύθου ακόμη και κατά τους κλασικούς χρόνους, παρουσίας τόσο ισχυρής που δύο από τους αισθαντικότερους δέκτες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, ο B u r c k a r d t και ο N i e t z s c h e, φαίνεται να υπερτιμούν. Ο πρώτος λέει ότι το αληθινό, ανέφικτο μεγαλείο του ΄Ελληνα είναι ο μύθος του και όχι ο λόγος (Griechische Kulturgeschichte, Kröner Verlag, 1952, III, σ, 163 εε. και αλλού). Ο δεύτερος διακρίνει εντός του Μύθου το απολλώνειο από το διονυσιακό στοιχείο και εντάσσει στο πρώτο τους ολύμπιους θεούς του έπους και στο δεύτερο την τραγωδία. Από την φιλοσοφία όμως συγκαταλέγει τους προσωκρατικούς στον πολιτισμό της τραγικής εποχής· φιλοσοφία και τραγωδία είναι δύο κλώνοι αδελφοί, που φύτρωσαν ταυτόχρονα από τον ίδιο κορμό του ελληνικού πνεύματος και μάλιστα της προκλασικής εποχής (βλ. το έργο του, "Η γέννηση της φιλοσοφίας στα χρόνια της ελληνικής τραγωδίας", μετάφρ. Αικ. Χουρμούζιου, χ.χρ., Σημείωμα του εκδότη). Μόνο με τον Σωκράτη εμφανίζεται ο "θεωρητικός άνθρωπος", αυτός που ξεπερνά τα ένστικτα, ο καταστροφέας του μύθου, ο μυσταγωγός της επιστήμης, ο αντίποδας της διονυσιακής κοσμοθεωρίας και της τραγικής διαθέσεως, ο οποίος τόλμησε ως άτομο να "απαρνηθεί την ελληνική οντότητα" (βλ. το έργο του, "Η γέννηση της τραγωδίας από το πνεύμα της μουσικής", μετάφρ. Κ. Μεραναίου, 1954). Εναντίον των ακραίων αυτών θέσεων ο Ν έ σ τ λ ε, ό.π., σ.21 ε., 23 εε.

107. Στην Εισαγωγή του έργου του P a o l i, Studi sul processo attico, σ. XXVII (όπως αποδίδεται από τον Παν. Δημάκη στην ελληνική μετάφραση του έργου του B i s c a r d i, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, 1991, σ. 42).

108. Και συνεχίζει ο C a l a m a n d r e i: "Οι ωραιότεροι λόγοι που ειπώθηκαν ποτέ για το απαραβίαστο του δεδικασμένου, η πιο πειστική υπεράσπιση που έγινε ποτέ της ανάγκης που επιβάλλει το σεβασμό της όποιας αποφάσεως ακόμα και των αδίκων, μας έρχεται από τη φυλακή εκείνη όπου ο Σωκράτης, αρνούμενος να σωθεί αποφεύγοντας την ποινή του θανάτου που επρόκειτο να του επιβληθεί, μίλησε κατά θείο τρόπο (και αυτά που είπε τα επικύρωσε με τον ίδιο του το θάνατο) για την αρχή εκείνη που μετασχηματισμένη σε δόγμα, χρησιμεύει ακόμα στους δικονομολόγους που προσπαθούν να λύσουν το αγωνιώδες πρόβλημα της καλύψεως από το δεδικασμένο και των αδίκων ακόμα αποφάσεων".

109. Πρβλ.το εκτενές μελέτημα του Σ τ. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ύ λ ο υ, Γένεση του δικαίου και αρχαιοελληνική ποίηση, 1996.

110. Χωρίς μάλιστα να διακρίνεται σαφώς από την θρησκευτική και την ηθικοπολιτική συνείδηση (διάκριση που αποτελεί κατάκτηση των Ρωμαίων).

111. Η ιδέα της δικαιοσύνης υπήρξε το σημείο αναφοράς τόσο της έλλογης φιλοσοφικής σκέψεως όσο και της άλογης ποιητικής φαντασίας ιδίως αργότερα, την εποχή των κλασικών χρόνων. Τον 5ον αι. η Αθήνα ήταν το καμίνι από όπου έβγαιναν κάθε μέρα οι ιδέες, τις οποίες σφυρηλατούσαν και μορφοποιούσαν οι ποιητές και οι φιλόσοφοι (G l o t z, ό.π., σ. 262). Οι ιδέες αυτές οδήγησαν στην ανάπτυξη της πολυσήμαντης φιλοσοφικής έννοιας της δικαιοσύνης με το έργο των σοφιστών, του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους, αλλά και της ποιητικής έννοιας της δικαιοσύνης με το έργο των τραγικών ποιητών (για την έννοια της ποιητικής-τραγικής δικαιοσύνης βλ. Μ. Κ α ρ ά σ η, Η φιλοσοφία των αξιών του M. S c h e l e r και το φαινόμενο του τραγικού στο δίκαιο – Μία φαινομενολογική προσέγγιση των αντινομιών του δικαίου, 1988, σ. 72-75), που θα άνοιγε νέους ορίζοντες στην ιστορία του πολιτισμού.

112. Έκφραση δικαιικής συνειδήσεως αποτελούν και οι δίκες στον χώρο της Μυθολογίας είτε μεταξύ θεών, όπως του Ερμή για την κλοπή του κοπαδιού του πρεσβύτερου αδελφού του Απόλλωνα, που περιγράφεται στον τέταρτο Ύμνο στον Ερμή των "Ομηρικών Ύμνων" (βλ. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 39 εε.), ή του Άρη για τον φόνο του Αλιρρόσθεου, γιου του Ποσειδώνα (βλ. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 87-88), είτε μεταξύ ανθρώπων, όπως του Ορέστη ενώπιον του Αρείου Πάγου, που περιγράφεται στις "Ευμενίδες" του Αισχύλου, ή οι δίκες του Κάτω Κόσμου, όπου –σύμφωνα με την Νέκυια του Ομήρου (Οδυσ. Τ 178)- δικαστής των νεκρών φέρεται ο Μίνως, ή –σύμφωνα με άλλες παραδόσεις (Π λ ά τ., Μίνως 320 c)- κατά παραχώρηση του Μίνωα ο Ροδάμανθυς στην Κνωσό και ο γίγαντας Τάλος στην υπόλοιπη Μεγαλόνησο.

113. Για τις πράξεις άλογης και έλλογης εφαρμογής του δικαίου, από τυπική και ουσιαστική άποψη αντίστοιχα, ως μεθοδολογικές κατηγορίες βλ. M a x W e b e r, Wirtschaft u. Gesellschaft, 7ο Κεφ. (Rechtssoziologie), και την ελλην. μετάφρ. (με εισαγωγή και σχόλια) Μ ι χ. Κ υ π ρ α ί ο υ, Max Weber, Οικονομία και Δίκαιο – Κοινωνιολογία του Δικαίου, 1979, σ. XIII, 21 εε., 35 εε., 197 εε., 207 εε. Πρβλ. και Κ α ρ ά σ η, Έννοια και χαρακτήρας του υπαγωγικού συλλογισμού ως τρόπου εφαρμογής του δικαίου, ΕλλΔνη 32 (1991) 499, 465 εε.

114. Έτσι Γ. Β λ ά χ ο ς, Πολιτικές κοινωνίες, ό.π., σ. 198, 201. Αντίθ. Ν. Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο ς, Ρωμαϊκόν δίκαιον εν διαλεκτική συναρτήσει προς το ελληνικόν, Α΄, 1974, σ. 8 (ο όρος "θέμις" ταυτίζεται προς κανόνα δικαίου, τεθέντα συμφώνως προς την περί δικαίου αυθαίρετον αντίληψιν του θεσπίζοντος"· "... σημαίνει υποκειμενικόν κανόνα δικαίου, τιθέμενον υπό του αρχηγού, ταυτιζόμενον προς την αυθαιρεσίαν"), με τον οποίο σύμφωνος και Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 101· πρβλ. και Ι. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ο π ο ύ λ ο υ, Ελληνικά δίκαια Ι, 1978, 24.

115. Ιλ. Α 237-239, Β 205-206, Ι 98-99. Πρβλ. Μπέη, Αναζητώντας την ουσία της δικαιοσύνης Α΄, εις Δικαστικοί διάλογοι Ι, 1994, σ. 12 εε.

116. Πρβλ. Γ. Β λ ά χ ο, ό.π.

117. Οδ. Π 403: "Διός μεγάλοιο θέμιστες"· Π ι ν δ. Ολυμπ. 10, 24: "ἀγῶνα δ΄ ἐξαίρετον ἀεῖσαι θέμιστες ὧρσαν Διός"· Π ι ν δ. Πυθ.: "Φοῖβος ἀμνάσει θέμισσιν". Ο H.J. W o l f f,

Gewohnheitsrecht u. Gesetzesrecht, ό.π., σ. 108 εε.· Opuscula dispersa, 1974, σ. 86, δέχεται τον "μαντικό" χαρακτήρα της αποφάσεως ("μαντική αποκάλυψη του δικαίου", divinatorische Rechtsfindung").

118. O E. W o l f, Griech. Rechtsdenken I, 1950, σ.75, 95, χαρακτηρίζει την δικαστική απόφαση ως "νομική προφητεία" ("Rechtsweisung"), ο δε H i r z e l, Themis, Dike u. Verwandes, 1907, σ. 21 εε., 22 σημ. 1, 35, ως "(νομική) συμβουλή" (Ratschlag").

119. Ιλ. Σ 497-508. Για τα ερμηνευτικά προβλήματα βλ. ενδεικτικά Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 71εε., 96 εε.· Μ ι χ. Τ σ ι τ σ ε κ λ ή, Ίστωρ-Συμβολή εις την έρευναν της προϊστορίας του ελληνικού ποινικού δικαίου, Χαρμόσυνον Δ. Καρανίκα, 1969,σ. 753 εε. Για το ότι η περιγραφή της ασπίδας ανταποκρίνεται στην διαιτητική και όχι στην γνήσια δικαστική μορφή απονομής της δικαιοσύνης η κρατ. γν.· ενδεικτικά Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορική Εισαγωγή, ό.π., σ. 55· αντίθ. H.J. W o l f, Ursprung des griechischen Rechtstreits, εις Beiträg zur Rechtsgeschichte, 1961, σ. 6 εε.

120. H.J. W o l f f, ό.π., σ. 8-9.

121. Βλ. Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 98 εε.

122. Βλ. Α π ο σ τ ο λ ά κ η, ό.π., σ. 78 εε.· Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 357 εε.

123. Έργα και Ημέραι, 264. Βλ. Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 379-380· Μ π έ η, ό.π., σ. 15-16· του ι δ ί ο υ, Το πρόβλημα του δικαίου και των ηθικών αξιών, 1997, σ. 130 εε. Γενικότερα για την δωροδοκία στην αρχαία Ελλάδα βλ. Τ. Φ ι λ ι π π ί δ η / Μ. Τ σ ά ν τ ε - Φ ι λ ι π π ί δ ο υ, Η δίκη "περί όνου σκιάς", 1996, σ. 145 εε.

124. Η συμβολή των Ρωμαίων συνίσταται στην επινόηση της τεχνικής και όχι της επιστήμης του δικαίου. Η συστηματική νομική επιστήμη, που στηρίζεται στην νομική κατασκευή, είναι δημιούργημα μόλις του 11ου αι., όταν με την ανακάλυψη του Πανδέκτη χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά μια συστηματική μέθοδος κατανοήσεως της ιουστινιάνειας νομοθεσίας ως ratio scripta· Μ α ρ ι δ ά κ η ς, Ο Αρμενόπουλος και η τεχνική του δικαίου, Μελέται, 1979, σ. 134· βλ. και P r i n g s h e i m, Η ελληνική επίδρασις επί του Ρωμαϊκού δικαίου, EEN 26, 601, 609· W i e a c k e r, Privatrechtsgeschichte der Neuzeit² (1967) σ. 41 εε.

125. Ι. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο ς, Ελληνικά δίκαια Ι, 1978, σ. 8· EEN 28 (1961) 257, 260 εε.· Das Rechtsdenken, ό.π., σ. 31 εε.· Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Πνεύμα και εξέλιξις του αρχαίου ελληνικού δικαίου, ΑΙΔ 2 (1935) 62, 81-82· Π. Ζ έ π ο ς, Η νομική επιστήμη παρ' Έλλησιν, 1934, σ. 60 εε. (ανάτυπο από την Μεγάλη Ελλην. Εγκυκλ. Πυρσού)· B i s c a r d i, ό.π., σ. 40 εε.· G l o t z, ό.π., σ. 262· P a o l i, Die Wissenschaff vom Attischen Recht u. ihre Möglichkeiten, εις B e r n e k e r (Hrsg), ό.π., σ. 39 εε.· H.J. W o l f f, Rechtsexperten in der griech. Antike, εις Opuscula dispensa, 1974, σ. 81 εε.· S t r ö m h o l m, Kurze Geschichte der adendl. Rechtspilos., 1991, σ. 23 εε. Αλλιώς M i c h e l a k i s, Platons Lehre von der Anwendung des Gesetzes u. der Begriff der Billigkeit bei Aristoteles, 1953, σ.47, κατά τον οποίο ο Πλάτων ήταν ο πρώτος στην ιστορία, που διέγνωσε ότι το δίκαιο έχει λογική υφή και ότι υπάρχει μια λογική του δικαίου, που θεμελιώνει την τελολογική ενότητα σε μια ιδέα και εξευρίσκει το νόημα του κανόνα δικαίου σύμφωνα με μια τελολογική μέθοδο (αντίθ. I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 239 σημ. 232).

126. Στις ρητορικές σχολές διδασκόταν όχι μόνο ο δικανικός αλλά ο ρητορικός λόγος

γενικά, αφού ο ρητορικός λόγος ασκούνταν όχι μονο στο δικαστήριο αλλά και στο βουλευτήριο και την εκκλησία του δήμου και σε οποιαδήποτε συνέλευση (Π λ ά τ., Γοργ. 452 Ε: "ἐν δικαστηρίῳ ... καὶ ἐν βουλευτηρίῳ ... καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ... καὶ ἐν ἄλλῳ συλλόγῳ παντί ...."· πρβλ. και 461 Ε, όπου η Αθήνα χαρακτηρίζεται ως η κατ΄ εξοχήν πόλη της ελευθερίας του λόγου: " ... οὗ τῆς Ἑλλάδος πλείστη ἐστιν ἐξουσία τοῦ λέγειν").

127. W. J a e g e r, Δημοσθένης (μετάφρ. Δ. Καρπούζα-Καρασάββα), 1979, σ. 44.

128. Γ. Κ ο ρ δ ά τ ο υ, Εισαγωγή εις την νομικήν επιστήμην, 1939/1977, σ. 108. Από την μακρινή μας σκοπιά –λέει ο J a e g e r, ό.π., σ.44/45· πρβλ. και H.J. W o l f f, ό.π.- φαίνεται σχεδόν παράδοξο ότι ένας λαός προικισμένος με υψηλότατο θεωρητικό πνεύμα, όπως οι Έλληνες, δεν θα πλησίαζε αυτή την περιοχή της ζωής με επιστημονικό τρόπο. Και την απάντηση δίδει ο ί δ ι ο ς: Αυτό που οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν θ ε ω ρ ί α ήταν αρχικά κάτι βαθύτερο και περιεκτικότερο από την δική μας "ισχνή" θεωρία. Είναι μια θεωρητική ενατένιση του κόσμου στην καθολική αλληλοσυνάρτηση των μερών του ως τα έσχατα αίτια της ύπαρξής του. Πράγματι. Οι Έλληνες άσκησαν την νομική σκέψη με έναν τρόπο που προσιδίαζε στο πνεύμα και την ιδιοσυγκρασία τους αλλά και τις συνθήκες της εποχής τους. Το πνεύμα τους στρεφόταν όχι προς το μερικό και το ειδικό αλλά προς το γενικό και το καθολικό, προς το όλον, στρεφόταν προς την θεωρία (πρβλ. και H.J. W o l f f,ό.π., σ. 94). Οι Έλληνες δεν αντιμετώπισαν ποτέ τον νόμο ως μεμονωμένο φαινόμενο αλλά ως μέρος της γενικότερης αντιλήψεώς τους για τον κόσμο (πρβλ. P a o l i, ό.π., σ. 40/41). Ο Π λ ά τ ω ν στην "Πολιτεία" και τους "Νόμους" δεν ήταν νομικός αλλά νομοθέτης –όπως νομοθέτες ήταν και οι επτά σοφοί, χωρίς να είναι νομικοί (πρβλ. M o s s é, Η αρχαϊκή Ελλάδα, μετάφρ. Στ. Πασχάλη, 1991, σ. 165). Η μη αυτονόμηση του νόμου ως αντικειμένου μιας ιδιαίτερης σπουδής οφείλεται παράλληλα και στο ότι η ρήξη ανάμεσα στην μυθική και στην λογική σκέψη δεν υπήρξε αυτοσκοπός, αλλά οι Έλληνες εξακολούθησαν να θεωρούν ως γενεσιουργό στοιχείο του νόμου το θείο· η διάκριση του δικαίου από την θρησκεία (όπως και από την φιλοσοφία, την ηθική, την πολιτική, αλλά και την ποίηση) δεν ήταν σαφής. Μόνο σιγά-σιγά αποχωρίζεται από την ενιαία κοσμοαντίληψη η ειδική γνώση επιμέρους περιοχών, όπως η κάποια εμπειρική μετεωρολογία ή γεωγραφία, τα πρώτα μαθηματικά, η ιατρική (J a e g e r, ό.π., σ. 45). Στον χώρο του δικαίου, το πρώτο ίσως ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θετικό δίκαιο άρχισε να εκδηλώνεται στους κύκλους των σοφιστών (αυτοί, παράλληλα με τις γενικές τους θεωρίες περί κράτους και δικαίου, έδιναν στους μαθητές τους και πρακτικές ασκήσεις ερμηνείας νομικών κειμένων και οι νέοι ήταν τώρα υποχρεωμένοι να μαθαίνουν, αντί για σπάνιες ομηρικές λέξεις, το αρχαϊκό λεξιλόγιο των νόμων του Σόλωνος· J a e g e r, ό.π.) και αργότερα στο πεδίο της συγκριτικής μελέτης του δικαίου στους κύκλους της Ακαδημίας (όπως δείχνουν οι "Νόμοι" του Π λ ά τ ω ν ο ς· J a e g e r, ό.π., σ. 248 σημ. 14) και του Λυκείου, όπως προκύπτει από το "πολιτειακό δίκαιο" του Αριστοτέλους ("Αθηναίων Πολιεία", "Πολιτικά")· ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς εισήγαγε την συγκριτική των δικαίων ως μέθοδο έρευνας του ορθού θετέου δικαίου. Την μέθοδο δε αυτή που ήταν γνωστή και στον Δ η μ ο σ θ έ ν η (βλ. Γ. Μ α ρ ι δ ά κ η, Μελέται, 128 με σημ. 80, όπου και οι πηγές), ανέπτυξε αργότερα ο μαθητής του Θ ε ό φ ρ α σ τ ο ς, όπως προκύπτει από το διασωθέν απόσπασμα "Περί συμβολαίων" στο "Ανθολόγιον" (44, 22) του Σ τ ο β α ί ο υ. Η συγκριτική των δικαίων είναι όμως κατ' εξοχήν εμπειρική έρευνα και παρατήρηση και βρήκε εξέχουσα θέση στην αριστοτελική φιλοσοφία, από την στιγμή που ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς έδωσε στον εμπειρικό παράγοντα

ιδιάζουσα σημασία (Μ ι χ ε λ ά κ η ς, Η θεωρία του Αριστοτέλους περί των πρακτικών αρχών, 1961, σ. 122).

129. V e r n a n t, Η καταγωγή, ό.π., σ. 39. Εκείνο που συνεπάγεται το σύστημα της π ό λ ε ω ς είναι η εξαιρετική υπεροχή του λόγου πάνω σε όλα τα άλλα όργανα της εξουσίας· V e r n a n t, ό.π.

130. Ο ρητορικός λόγος είναι έντεχνος (έρρυθμος) λόγος· όχι απλώς πεζός λόγος αλλά κάτι ενδιάμεσο μεταξύ πεζού και ποιητικού λόγου· K. T σ ά τ σ ο ς, Δημοσθένης, 1971, σ. 342· εκτενώς ο ί δ ι ο ς, Ρητορική, εις Θεωρία της τέχνης^2 (1981) 158-204.

131. Πρβλ. K. T σ ά τ σ ο, Δημοσθένης, σ. 341 εε.· J a e g e r, ό.π., σ. 46 ε.· G. K e n n e d y, Ιστορία της κλασικής ρητορικής (μετάφρ. Ν. Νικολούδης), 2000, σ. 21 εε. Ο Γ ο ρ γ ί α ς στον ομώνυμο διάλογο του Π λ ά τ ω ν ο ς (452 Ε, 455 Α) ορίζει την ρητορική ως την τέχνη της πειθούς και διακηρύσσει (όπως λέει ο Π λ ά τ., Φίληβ. 58 a-b) ότι η τέχνη αυτή "ξεπερνά όλες τις άλλες και είναι ασύγκριτα καλύτερη, επειδή όλα τα κάνει δούλους της με εκούσια υποταγή και όχι με βία", χάρη στις κρυμένες και μεγάλες δυνατότητες του λόγου ("λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικροτάτῳ σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ θειότατα ἔργα ἀποτελεῖ" (Γ ο ρ γ., Ελ. Εγκ.· πρβλ. Π λ ά τ. Φαίδρ. 261 b-c).

132. Βλ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο, Ιστορική εισαγωγή, ό.π., σ. 17-18· Π. Δ η μ ά κ η, Αττικό δίκαιο I, 1986, σ. 25, 41· I. Triantaphyllopoulos, ό.π., σ. 32· J a e g e r, ό.π., σ. 45-47, 53-55· B i s c a r d i, ό.π., σ. 35 εε.· N. Π α ν τ α ζ ο π ο ύ λ ο υ, Η τέχνη του δικανικού λόγου και ο Αριστοτέλης, Αρμ. (Επιστημ. Επετηρ. 2) 1981, σ. 9, 42 εε., 44 (όλοι σχεδόν οι δικανικοί λόγοι που έφθασαν έως εμάς έχουν γραφεί από τους λογογράφους, αλλά ελάχιστοι έχουν απαγγελθεί από αυτούς).

133. Πρβλ. J a e g e r, ό.π., σ. 53.

134. Για την οργάνωση της δικαιοσύνης στο αθηναϊκό πολίτευμα της άμεσης Δημοκρατίας βλ. λεπτ. πρόσφατα Μ ι χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Η αθηναϊκή Δημοκρατία, 1999, σ. 289-320· επίσης Ν ά κ ο, ό.π., σ. 122 εε.· I. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, Θεσμοί της αρχαιότητας Ι Η πόλις, 1987, σ. 181 εε.· K. T σ ά τ σ ο υ, ό.π., σ. 73 εε.

135. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 16.

136. Α ρ ι σ τ., Ηθικ. Νικ. 1113b 38 – 1114 a 1-4: "Καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπὰ ἐστιν, κολάζουσιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι". Η μελέτη των νόμων ήταν το τελευταίο στάδιο στην εκπαίδευση ενός μέσου πολίτη (βλ. Π λ ά τ., Πρωταγ. 326 Δ).

137. Πάντα ίσχυε ο σολώνειος νόμος: "ὃς ἂν στασιαζούσης τῆς πόλεως μὴ θῆται τὰ ὅπλα μηδὲ μεθ' ἑτέρων, ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν" (Α ρ ι σ τ., Αθην. Πολιτ. VIII, 5). Φυσικά η πόλις είναι το μόνο πλαίσιο όπου μπορεί να λειτουργήσει το πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας· K. T σ ά τ σ ο ς, ό.π., σ. 72.

138. Α ρ ι σ τ., Πολιτ. 1297 b 41 – 1298 a 1-3: "Ἔστι δὲ τριῶν τούτων ἓν μὲν τι τὸ βουλόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεύτερον δὲ τὸ περὶ τὰς ἀρχάς, ... τρίτον δὲ τὸ δικάζον". Για τις τρεις αυτές λειτουργίες της πολιτείας, ως εκδηλώσεις της άμεσης Δημοκρατίας, βλ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, ό.π., σ. 237-320. Ειδικότερα για την νομοθετική λειτουργία βλ. Α ν.

Χ ρ ι σ τ ο φ ι λ ο π ο ύ λ ο υ, Η νομοθετική λειτουργία εις τας ελληνικάς πόλεις, 1967 (ανάτ. από το περιοδ. "Αθηνά" ΞΘ').

139. Ενώ οι λειτουργίες της πολιτείας ήταν διακεκριμένες (βλ. προηγ. υποσημ.), δεν υπήρχε ιδιαίτερη τάξη ούτε νομοθετών ούτε "διοικητικών υπαλλήλων" ούτε δικαστών.

140. Βλ. Α ρ ι σ τ., Αθην. Πολιτ. LXVIII. Λεπτ. βλ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, ό.π., σ. 309 εε.· Ν ά κ ο, ό.π., σ. 139 ε. (με την βιβλιογραφία στην υποσημ. 107)· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 34 (με την πλούσια βιβλιογραφία στην υποσημ. 235)· ειδικότερα για την διαδικασία, βλ. ιδίως Π ε λ. Γ έ σ ι ο υ - Φ α λ τ σ ή, Η δίκη στο λαϊκό δικαστήριο της αρχαίας Ηλιαίας: η γένεση δικονομικών αρχών με σύγχρονη σημασία, Δ 25 (1994) 475 εε. Για τον Άρειο Πάγο, ως δικαστήριο με μέλη ειδικής κατηγορίας και ισόβια, βλ. π.χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, ό.π., σ. 316 εε., ήδη και την μονογραφία Κ. Π α π α μ ι χ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ο Άρειος Πάγος εν ταις αρχαίας Αθήναις, 1881. Για την έννοια της δίκης γενικά βλ. G e r n e t, Zum Begriff δίκη im Attischen Recht, FS für L. Wegner II, 1945, 242 εε. Για την ιδιαίτερα αμφισβητούμενη καταγωγή, σύνθεση και λειτουργία του δικαστηρίου των "εφετών" βλ. Μ ι χ. Τ σ ι τ σ ε κ λ ή, Μνήμη Γ. Πετροπούλου, 1984, σ. 369 εε.

141. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Ιστορική εισαγωγή, ό.π., σ. 17.

142. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π.

143. Π λ ά τ., Δημόδ. 383 ή: "Μηδενί δίκην δικάσεις πρίν άμφοίν μῦθον ἀκούσεις".

144. Με την ιδιορρυθμία εν σχέσει προς το σημερινό δίκαιο ότι –εκτός από την ελάσσονα, που είχε ως περιεχόμενο την ατομική περίπτωση- ο διάδικος ώφειλε να θέτει και την μείζονα, δηλαδή να επικαλείται και να αποδεικνύει την ύπαρξη και το περιεχόμενο του νόμου, του οποίου την εφαρμογή ζητά στην συγκεκριμένη περίπτωση (L i p s i u s, ό.π., σ. 1905· W e i s, Griechisches Privatrecht I, 1923, σ. 33 με σημ. 12, όπου και οι πηγές)· τούτο διότι δεν ίσχυε η αρχή iura novit curia, ως επακόλουθο της ανυπαρξίας επαγγελματιών δικαστών (οι λαϊκοί δικαστές είχαν κοινή αλλά όχι εξιδιασμένη γνώση των νόμων)· π.χ. Biscardi, ό.π., σ. 46-47. Στον δικαστή απέκειτο να εκφέρει την κρίση περί υπαγωγής, η οποία αναφερόταν χωρίς προηγούμενο διάλογο με τα διάδικα μέρη και χωρίς διάσκεψη (Α ρ ι σ τ. Πολιτ. 1268 b 10-11: "τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους", ... όπως μη κοινολογούν προς αλλήλους τις κρίσεις τους)· βλ. I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 245 (σημ. 238). Η γνωστοποίηση της αποφάσεως περιείχε μόνο το διατακτικό, όχι και την αιτιολογία (βλ. I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 20, 34 σημ. 236, 238).

145. Σύνθετοι νομικοί συλλογισμοί προϋποθέτουν και ανεπτυγμένη τέχνη ερμηνείας. Περιθώριο όμως ερμηνείας των νόμων δεν φαίνεται να υπήρχε. Ο νόμος ενέπνεε ιερό σεβασμό και γι' αυτό η ερμηνεία εθεωρείτο ασέβεια· ήταν σαν να βίαζε κανείς τον νόμο, για να τον εξαναγκάσει να πει κάτι που ο ίδιος δεν ήθελε. Ο νόμος εφαρμοζόταν "κατά γράμμα" ("νόμου ακρίβεια"), αλλά –τουλάχιστον κατ' Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η (βλ. επόμενη υποσημ.- "γνώμη δικαιοτάτη", δηλαδή με πνεύμα "επιείκειας". Αντίθετα δυνατή και συνήθης ήταν η ερμηνεία των υπό κρίση νομικών πράξεων των διαδίκων (θέμα με το οποίο ασχολείται ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς στο πρώτο βιβλίο της Ρητορικής του)· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 26-27. Η ερμηνεία αυτή ασκούνταν με περισσή δεξιοτεχνία από τους ρήτορες σοφιστές. Για τους ρήτορες μη σοφιστές όμως βλ. παρακ. σημ. 164.

146. Δ η μ ο σ θ., Προς Λεπτ. 118: "ὁμωμοκότες κατὰ τοὺς νόμους δικάσειν .... καὶ

περὶ ὧν ἂν νόμοι μὴ ὦσι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ κρινεῖν"· Προς Βοιωτόν 1, 40: "ἀλλὰ μὴν ὧν γ' ἂν μὴ ὦσι νόμοι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ ὁμωμόκατε". Η "δικαιοτάτη γνώμη" ήταν το επιβοηθητικό μέσο" (H.J. W o l f f, Gewohuheitsrecht, ό.π., σ. 18· σύμφ. M e y e r - L a u r i n, Gesetz u. Billigkeit im Attischen Prozess, 1965, σ. 29) ευρέσεως του δικαίου για τις περιπτώσεις κενών του νόμου (βλ. γενικότερα I. T ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ο π ο ύ λ ο υ, Τα κενά του νόμου εν τω αρχαίω ελληνικώ δικαίω, EEN 30 (1963) 753 εε.· Das Rechtsdenken, σ. 27-28· M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 28 εε.· E. R u s c h e n b u c h, Δικαστήριον πάντων κύριον, εις E. B e r n e k e r (Hrsg., Zur griechischen Rechtsgeschichte, 1968, σ. 350, 359 εε.). Κενά του νόμου (βλ. γενικά Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ο π ο ύ λ ο υ, Περί των κενών του δικαίου, εις Μελετήματα φιλοσοφίας του δικαίου, 1980, σ. 29 εε.) εμφανίζονταν επί ελλείψεως μαρτύρων. Επειδή δεν ίσχυε η αρχή iura novit curia, αλλά οι διάδικοι ώφειλαν να αποδείξουν το εφαρμοστέο δίκαιο με μάρτυρες, δίκη χωρίς μάρτυρες δεν έδινε την δυνατότητα εφαρμογής του νόμου (I. T ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 754). Στις περιπτώσεις αυτές, κατά τις οποίες δεν ίσχυε ο κανόνας της τυπικής αποδείξεως αλλά η ελεύθερη απόδειξη (M a y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 29-30) κριτήριο πληρώσεως των κενών του νόμου ήταν η "δικαιοτάτη γνώμη", δηλαδή η ελεύθερη κρίση κατ' αντιδιαστολή προς την α κ ρ ι β ο δ ί κ α ι η κ ρ ί σ η στις δίκες που ίσχυε ο κανόνας της τυπικής αποδείξεως. Όμως ελεύθερη κρίση δεν σημαίνει αυθαίρετη (παράλογη) κρίση αλλά κρίση "αποδεσμευμένη" (ελεύθερη) από τον νόμο και προσανατολισμένη προς την άλλη, την "επικουρική" πηγή δικαίου, το έθιμο· πρβλ. I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 28 με σημ. 200, ο οποίος ωστόσο δεν δέχεται την μόλις διατυπωθείσα άποψη. Κατά τον συγγραφέα αυτόν (ό.π.,και EEN 1963, 753, 755) "δικαιοτάτη γνώμη" ήταν εκείνη που εκφερόταν με βάση μια νέα διάταξη νόμου πλασματική, την οποία ο δικαστής ώφειλε να κατασκευάσει στην συγκεκριμένη περίπτωση μεταφερόμενος στην θέση του νομοθέτη, ακολουθώντας την "κατευθυντήριον γραμμήν" (ό.π., σ. 755) του A ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς προς τον δικαστή: "ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ ἐπὶ τούτου παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ἢ παραλείπει ὁ νομοθέτης καὶ ἥμαρταν ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθέν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης αὐτὸς ἂν εἶπεν ἐκεί παρών, καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν (ἄν)" (Ηθ. Νικομ. 1137b 19-24). Η άποψη αυτή στηρίζεται στην εσφαλμένη (έτσι πειστικά M η τ σ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., σ. 2) προϋπόθεση ότι η ανωτέρω ρήση του A ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς καθιερώνει πλάσμα δικαίου. Στον βαθμό λοιπόν που η "δικαιοτάτη γνώμη", ως κριτήριο πληρώσεως των κενών του νόμου, στηριζόταν στο έθιμο, ήταν όχι έλλογη αλλά άλογη. Αλλά η έννοια αυτή "δικαιοτάτη γνώμη") φαίνεται ότι ήταν κριτήριο όχι μόνο πληρώσεως των κενών του νόμου αλλά –σύμφωνα τουλάχιστον με την διδασκαλία περί των πρακτικών αρχών του A ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, στην οποία περιλαμβάνεται και η ειδικότερη ανάλυση των προβλημάτων του κανόνα δικαίου και του τρόπου εφαρμογής του (βλ. Γ. M η τ σ ο π ο ύ λ ο υ, Μελέται γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικονομικού δικαίου I, 1983, σ. 232/233)– και εφαρμογής του νόμου. Αυτή η "δικαιοτάτη γνώμη" στηριζόταν όχι στο έθιμο αλλά στον νόμο, και ήταν επομένως όχι άλογη αλλά έλλογη. Εκφερόταν όταν –σύμφωνα με την προαναφερθείσα ρήση του A ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς (Ηθ. Νικομ. 1137 b 19-24· πρβλ. και Πολιτικά III 1287 α 24-27: "ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνασθαι διορίζειν ὁ νόμος, οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο γνωρίζειν. Ἀλλ' ἐπίτηδες παιδεύσας ὁ νόμος ἐφίστησι τὰ λοιπά "τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ" κρίνειν καὶ διοικεῖν τούς ἄρχοντας") –ο δικαστής καλούνταν να εξειδικεύσει (M η τ σ ό π ο υ λ ο ς, Το πρόβλημα της εννοίας του δικαιικού πλάσματος, 1998, σ. 2)

υπαρκτό γεγραμμένο νόμο, ο οποίος εκφραζόμενος απλώς περί του "καθόλου" κατ' ανάγκην έχει "ελλείμματα". Το "ελλειφθέν" του γεγραμμένου νόμου επανορθώνεται "ορθώς", εάν ο δικαστής πει "ἐπὶ τοῦ καθ' ἕκαστον ὃ καὶ ὁ νομοθέτης αὐτὸς ἂν εἶπεν ἐκεῖ παρών, καὶ εἰ ἤδει ἐνομοθέτησεν ἄν". Ο δικαστής, κρίνοντας για "τὸ καθ' ἕκαστον", επανορθώνει το έλλειμα του γεγραμμένου νόμου και αποφαίνεται έτσι "γνώμη δικαιοτάτη", εάν γι' αυτό "τὸ καθ' ἕκαστον" πει εκείνο που θα έλεγε και ο νομοθέτης υποτιθέμενος "ἐκεῖ παρών" (κατά την δίκη), αυτό δε τούτο και θα νομοθετοῦσε, εάν ήταν δυνατόν να είχε προβλέψει αυτή την ειδική "καθ' ἕκαστον" περίπτωση. Τούτο είναι κατά τον Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η, το "ἐπιεικὲς δίκαιον", το οποίο αυτός εντάσσει στα άγραφα δίκαια ως ιδιαίτερο είδος (βλ. αντί άλλων Γ. Μ α ρ ι δ ά κ η, Σκέψεις επί της θεωρίας του Αριστοτέλους περί επιεικείας, Μελέται, 1979, σ. 413 εε.). Αυτή η "δικαιοτάτη γνώμη", ως κριτήριο όχι πληρώσεως των κενών του νόμου αλλά εφαρμογής του νόμου με βάση το "ἐπιεικὲς δίκαιο", είναι όχι άλογη αλλά έλλογη, γιατί –κατά την αριστοτελική διδασκαλία– είναι κρίση αγαθού (σπουδαίου, φρονίμου) ανδρός, στον οποίο (εν όψει της αδυναμίας του γενικού και αφηρημένου κανόνα να συλλάβει το ατομικό και συγκεκριμένο της πράξεως) καταλείπεται η εύρεση του πρακτέου στην συγκεκριμένη περίπτωση. Η κρίση αυτή στηρίζεται κατ' εξοχήν στον λόγο και είναι μέρος της λειτουργίας του λόγου, που αρχίζει από την εύρεση των πρακτικών αρχών και μέσω των πρακτικών συλλογισμών που απορρέουν από αυτές καταλήγει στο τελικό συμπέρασμα που δηλώνει το αμέσως πρακτό (βλ. Ε. Μ ι χ ε λ ά λ η, Η θεωρία του Αριστοτέλους περί των πρακτικών αρχών, 1961, σ. 23/24, 35/36, 89 εε., 99 εε.).

147. Οι πιο πολλοί από τους ρήτορες ανήκουν στους κύκλους των σοφιστών (τον κύκλο του Πρωταγόρα, τον κύκλο του Γοργία, βλ. λεπτ. J. d e R o m i l l y, Οι μεγάλοι σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή, μετάφρ. Φ.Ι. Κακριδή, 1994, σ. 99-146, και σχετ. Κ.Ι. Δ ε σ π ο τ ο π ο ύ λ ο υ, Περί σοφιστών, εις Μελετήματα φιλολογίας και φιλοσοφίας, 1998, σ. 157, 160 εε.), άλλοι όμως όχι, όπως οι αττικοί ρήτορες του "Κανόνος": Αντιφών ο Ραμνούσιος, Λυσίας, Αισχίνης, Δημοσθένης κ.ά. Η ρητορική, στον βαθμό που έχει ως φιλοσοφικό υπόβαθρο την σοφιστική (βλ. H. C o m p e r z, Sophistik u. Rhetorik, 1912· L. S i c h i r o l l o, Διαλέγεσθαι-Dialektik, Vom Homer bis Aristoteles, 1966, σ. 34 εε.· εντελώς διαφορετική είναι η ρητορική που συνδέεται με την διαλεκτική είτε με την σωκρατική-πλατωνική έννοια ως μαιευτική είτε με την αριστοτελική έννοια ως τοπική) στηρίζεται στην επιστημολογική αρχή ότι τα πράγματα δεν έχουν μια καθαυτό αντικειμενική ποιότητα, αλλά είναι όπως μας φαίνονται. "Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος"· (Π ρ ω τ α γ.· πρβλ. Π λ ά τ. Θεαίτ. 152 α). Αντικειμενική αλήθεια και γνώση δεν υπάρχει, και για κάθε θέμα μπορούν να υποστηριχθούν αντίθετες απόψεις που έχουν την ίδια ισχύ (η λογική αρχή της αντιφάσεως δεν ισχύει). Μάλιστα ο Γ ο ρ γ ί α ς δίδασκε ότι το ον δεν υπάρχει και ότι, αν υποθέσουμε ότι υπάρχει, δεν μπορεί να γνωσθεί, αν δε πάλι υποθέσουμε ότι μπορεί να γνωσθεί, δεν μπορεί να μεταδοθεί η γνώση αυτή σε άλλον (για την συλλογιστική του Γοργία βλ. πρόσφατα Τ. Π ε ν τ ζ ο π ο ύ λ ο υ - Β α λ α λ ά, Γοργίας, 1999, passim· L o n g, Methods of argument in Gorgias, Palamedes, και Α ν α σ τ α σ ί ο υ, Η πιθανολόγηση ως μέθοδος απόδειξης στο Γοργία, εις "Η αρχαία σοφιστική", εκδ. Ελλην. Φιλοσ. Εταιρείας, 1984, σ.233 εε. και 242 εε.). Το πρόβλημα επομένως δεν είναι να βρούμε την αλήθεια, για να την μεταδώσουμε, αλλά διά της ρητορικής να καταστήσουμε ένα ασθενέστερο επιχείρημα ισχυρότερο, "τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν", Π ρ ω τ α γ. (πρβλ. Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1402 α 24-29· Π λ ά τ., Θεαίτ. 166 D),

ένα πιθανό επιχείρημα, βέβαιο· ένα φαινομενικό, πραγματικό· ένα αδύνατο, δυνατό. Αυτός ο σχετικισμός επεκτανόταν από τον χώρο της γνώσεως και στον χώρο της πράξεως, τον τομέα της ηθικής (βλ. W. G u t h i e, Οι σοφιστές, μετάφρ. Δ. Τσεκουράκη, 1989, σ. 233-234).

148. Για την έννοια του "ήθους" στην ρητορική βλ. W. S ü s s, Ethos, Studien zur älteren griech. Rhetorik, 1910, passim· πρβλ. και τις αναπτύξεις J. d e R o m i l l y, ό.π., σ. 201-239· Γ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, Η θεωρία της απάτης και το πρόβλημα της ιδεολογίας, 1981, ιδίως σ. 104 εε., 118 εε.

149. Κ. Τ σ ά τ σ ο ς, Ρητορική, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους $Γ_2$, 1972, σ. 549.

150. J. d e R o m i l l y, Γιατί η Ελλάδα; (μετάφρ. Α.-Μ. Αθανασίου/Κ.Μηλιαρέση), 1996, σ. 133.

151. "Ἄτεχνες ἀποδείξεις" ήταν οι μάρτυρες, ο όρκος, τα έγγραφα, η απόδειξη με βασανιστήρια, η ομολογία.

152. Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1357 a 16-17· 1394 a 25-26 και 22· 1395 è 21· Αναλ. Πρότ. Β, 27. Το ενθύμημα είναι η κύρια μέθοδος επιχειρηματολογίας στην ρητορική· βλ. λεπτ. H. M a i e r, Die Syllogistik des Aristoteles II, 1, 1900-1970, σ. 474-501· επίσης A. H e l l w i g, Untersuchungen zur Theorie der Rhetorik bei Platon u. Aristoteles, 1973, σ. 107 ε., 121 ε., 160, 166, 168, 271 σημ. 45, 337 σημ. 33· C. P r a n d l, Geschichte der Logik im Abendlande, I, 1855/1997, σ. 103, 320· J. M a r t i n, Antike Rhetorik, 1974, σ. 102-106, 153, 208, 317· O. B a u m h a u e r, Die sophistische Rhetorik - Eine Theorie der sprachlicher Kommunikation, 1986, σ. 144 εε., 147 εε.· E. N o r d e n, Die antike Kunstprosa, 1958, σ. 63 εε.· Β ο ρ έ α, Λογική, 1932, σ. 136 εε.· Τ α τ ά κ η, Λογική, 1966, σ. 222 εε.

153. Πρβλ. για τα επόμενα λεπτ. Ν. Π α ν τ α ζ ο π ο ύ λ ο υ, Η τέχνη του δικανικού λόγου και ο Αριστοτέλης, Αρμ ("Επιστ. Επετηρ." 2), 1981, σ. 9, 38 εε.· του ι δ ί ο υ, Ο Αριστοτέλης και οι σοφιστές^2 (1980) σ. 46 εε.

154. Οι σοφιστές, γενικεύοντας το "εἰκός" (Α ρ ι σ τ. Αναλ. Πρότ. Β 27 αρχή), αποκλείουν απόδειξη του γεγονότος με άλλα μέσα.

155. Ο Γ ο ρ γ ί α ς στον περίφημο δικανικό λόγο του "Παλαμήδους απολογία" αναπτύσσει κάτω από ποιες προϋποθέσεις είναι δυνατό το μη αληθοφανές (μη πιθανό) να είναι αληθοφανές (πιθανό). Αυτό επιτυγχάνεται όταν στον ατελή συλλογισμό (δηλ. στο επιχείρημα για το μη πιθανό: αδύνατος δέρνει δυνατό –δυνατός αρνείται ότι έδειρε αδύνατο) προστεθεί το γιατί, πότε και πώς (δηλ. τα τρία κριτήρια του "συμβεβηκότος": "κατά τι, πρός τι και πῶς"). Το συμπέρασμα όμως αυτό είναι ψευδές, γιατί το πιθανό (αληθοφανές) δεν είναι απολύτως πιθανό (απολύτως αληθοφανές) παρά μόνον εν μέρει· Αριστ. Ρητορ.1402 α, 15.

156. Έχουμε παράδειγμα όταν και οι δύο προτάσεις είναι μέρη του αυτού γένους, αλλά η μία είναι γνωστότερη από την άλλη· "ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι κρίνομεν", Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1367 α 32-33). Έτσι για να αποδείξουμε ότι ο Διονύσιος, αφού ζητεί σωματοφυλακή, επιδιώκει να γίνει τύραννος, αναφέρουμε ότι και ο Πεισίστρατος προηγουμένως, όταν επιδίωκε να γίνει τύραννος, ζήτησε να του δοθεί σωματοφυλακή και, όταν του δόθηκε, έγινε τύραννος, όπως ο Θεαγένης στα Μέγαρα· Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1357 b 26-34.

157. Α ρ ι σ τ. Ρητορ. 1357 b 1 εε.

158. Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1401 b 3-4. Η υπερβολή (ή "αὔξησις") είναι ένας από τους πιο

σπουδαίους κανόνες της ρητορικής και θεωρείται το βάθρο της ρητορικής τέχνης· B i s c a r d i, ό.π., σ. 61 (και με πολλά παραδείγματα ρητορικών συλλογισμών, σ. 58 εε.).

159. Ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς, Ρητορ. 3, 17-19, 1417 b 21-1420 α, παραθέτει είκοσι περίπου "τόπους", μέσω των οποίων θα μπορούσε να κατορθώσει κανείς να εμφανίσει βαρύτερη την σημασία μιας εγκληματικής πράξεως. Ο μαθητής του Θ ε ό φ ρ α σ τ ο ς (βλ. Λ ο γ γ ί ν ο υ, Fr. 11, σελ. 326, έκδ. Hammer) τους συνόψισε στα εξής έξι "κεφάλαια": εκ των "πραγμάτων" (εξ αυτών τούτων των γεγονότων), εκ των "αποβαινόντων" (εκ των συνεπειών), εκ της "αντιπαραβολής" (εκ της αντιθέσεως), εκ της "συγκρίσεως" (εκ της παραβολής), "εκ των καιρών" και, τέλος, "εκ του πάθους"· βλ. B i s c a r d i, ό.π., σ. 62, και με παραδείγματα.

160. Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1402 α 29 εε.

161. "Ἔνστασις δ' ἐστί πρότασις προτάσει ἐναντία"· Α ρ ι σ τ. Αναλ. Πρότ. Β 26 αρχή.

162. Α ρ ι σ τ., Ρητορ. 1403 α 30. Οι ενστάσεις λέει ο Α ρ ι σ τ ., Ρητορ. 1402 α 35 εε., έχουν τέσσερις μορφές· δηλαδή η ένσταση διατυπώνεται είτε με βάση αυτό το ίδιο το πράγμα στο οποίο αναφέρεται και η αντίθετη πρόταση είτε με βάση το όμοιο είτε το αντίθετο είτε εκείνο που έχει ήδη κριθεί. Ως παράδειγμα ενστάσεως της πρώτης μορφής ο Α. αναφέρει το εξής: Αν θέλουμε να ανασκευάσουμε ένα ενθύμημα περί έρωτος, ότι τάχα είναι σπουδαίος, μπορούμε με δύο τρόπους να φέρουμε την ένσταση: Ή με τρόπο γενικό, υποστηρίζοντας ότι κάθε έλλειψη είναι κακό πράγμα, ή με τρόπο μερικό λέγοντας ότι δεν θα υπήρχε η παροιμία "καύνιος έρως" (πρόκειται για τον έρωτα της Βύβλιδος από την Καρία με τον δίδυμο αδελφό της Καύνο· τον αναφέρει ο Οβίδιος στις "Μεταμορφώσεις" του Ι Χ, 453), αν δεν υπήρχαν και κακοί έρωτες. Για την ένσταση της δεύτερης μορφής (με βάση "το όμοιον") ο Α. λέει: Στο ενθύμημα ότι εκείνοι που εβλάβησαν από κάποιον τον μισούν πάντοτε, αντιτάσσουμε την ένσταση ότι ούτε εκείνοι που ευεργετήθηκαν από κάποιον τον αγαπούν σε όλη τους την ζωή. Για την ένσταση της τρίτης μορφής (με βάση το "αντίθετον"): Αν το ενθύμημα είναι ότι ο καλός άνθρωπος ευεργετεί όλους τους φίλους του, η ένσταση θα είναι ότι και ο κακός δεν βλάπτει όλους τους δικούς του φίλους. Και ως παράδειγμα ενστάσεως που βασίζεται επάνω σε "πράγμα που εκρίθη ήδη" αναφέρει: Εάν κανείς διατύπωσε το ενθύμημα ότι οι μεθυσμένοι πρέπει να συγχωρούνται, διότι δεν έχουν συναίσθηση του κακού που έκαναν, μπορούμε να φέρουμε την ένσταση, ότι τότε δεν πρέπει να επαινείται ο Πιττακός που νομοθέτησε βαρύτερες ποινές για όσα αδικήματα διαπράττονται σε κατάσταση μέθης.

163. Α ρ ι σ τ., Σοφ. ελέγχ. 167 α, 23-27.

164. Εννοείται ότι εν πάση περιπτώσει έλλογη είναι η απόφαση που στηρίζεται σε ρητορικό μεν, αλλά όχι σοφιστικό συλλογισμό, δηλαδή σε συλλογισμό προερχόμενο από ρήτορες που δεν είναι σοφιστές (βλ. παραπ. σημ. 147). Μάλιστα εδώ η απόφαση προσλαμβάνει και τελολογικό χαρακτήρα στις περιπτώσεις που ο ρητορικός (μη σοφιστικός) συλλογισμός στον οποίο στηρίζεται περιλαμβάνει ως μείζονα προκειμένη νόμο, τον οποίο οι ρήτορες (μη σοφιστές) –όπως έδειξε ο Γ. Μ α ρ ι δ ά κ η ς, Μελέται, 1979, σ. 125 και 310 εε., για τον Δημοσθένη και τον Υπερείδη- ερμήνευαν, ίσως από διαίσθηση, όχι κατά το "γράμμα" αλλά κατά το "πνεύμα", δηλαδή ως σύνολο και ως τμήμα της όλης έννομης τάξεως (πρβλ. την σύγχρονη "αναλογία δικαίου", Rechtsanalogie).

165. Ο σοφιστικός συλλογισμός απορρέει όχι από το συγκινησιακό αλλά από το διανοητικό μέρος της ψυχής και ανήκει όχι στην Ψυχολογία αλλά στην Λογική στο κεφάλαιο των ψευδώνυμων συλλογισμών (βλ. Β ο ρ έ α, ό.π, σ. 204 εε.). Οι σοφιστές, ως οι πρώτοι δια-

φωτιστές, είναι και οι πρώτοι διδάσκαλοι της λογικής. Επειδή όμως σκοπό τους θέτουν την επιτυχία μέσω της λογικής πειθούς, για τούτο η λογική τους έχει τόνο εριστικό και για τούτο ανέπτυξαν περισσότερο τα σοφίσματα· Τ α τ ά κ η ς, ό.π., σ. 16· λεπτ. P r a n d l, ό.π.· W i e l a n d, Zur Problemgeschichte der formalen Logik, εις C.J. C l a s s e n (Hrsg.), Sophystik, 1976, WBGD, σ. 248 ε.· πρβλ. και E. K a p p, Der Ursprung der Logik bei den Griechen, 1965, σ. 63-71.

166. Η επιείκεια στους ρήτορες σοφιστές είναι μόνο κατά φαινόμενον, δεν είναι αποτέλεσμα της δικαιοσύνης (όπως π.χ. στον Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η, Ηθικ. Νικομ. 1138 α 2 ε., 1137 b 26 ε.· "καί ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου") αλλά μέθοδος της ρητορικής πειθούς, στόχος και αυτοσκοπός του επιτυχημένου ρήτορα. Με την ρητορική επιδεξιότητα επιδιώκεται να παραμερισθεί η σταθερή ισχύς των νόμων,η "νόμου ακρίβεια". Ο σοφιστής (π.χ. ο Γοργίας) επιτυγχάνει τον σκοπό αυτόν μέσω των "λόγων ορθότητα". Μέσω της πειθούς εκ μέρους του επιδέξιου ρήτορα έπρεπε τα μέρη, που αρχικά επέμεναν ανυποχώρητα στο δίκαιο που τους ανήκει κατά την "νόμου ακρίβεια", να υποβληθούν στην ιδέα ότι βρίσκονται σε άδικο. Έτσι θα ήσαν πρόθυμα, να προχωρήσουν σε συνεννόηση και συμβιβασμό. Με τον τρόπο αυτόν, μέσω της τέχνης του ρήτορα, πραγματοποιούνταν η επιείκεια. Βλ. E. W o l f, Griech. Rechtsdenken II, σ. 62, 67 ε.· M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 47-48. Η επιείκεια ως κριτήριο (ουσιαστικής) δικαιοσύνης από φιλοσοφική άποψη, δεν φαίνεται να αποτέλεσε –όπως έδειξε ο M a y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 1 εε., 3 εε., 15 εε., 24 εε., 28 εε., 45 εε.- στοιχείο κρίσεως της δικαστικής αποφάσεως ούτε καν στις περιπτώσεις κενών του νόμου υπό την έννοια της "δικαιοτάτης γνώμης" (πρβλ. σημ. 146).

167. Βλ. M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 32 εε., (όπου όμως και παραδείγματα εντυπωσιακής προσηλώσεως στην πιστή τήρηση του νόμου). Για την πολιτικής σκοπιμότητας δίκη του ρήτορα Αντιφώντος από τον Ραμνούντα βλ. Α ρ γ υ ρ ο ύ, Η πρώτη απόφασις αρχαίου ποινικού δικαστηρίου (411 π.Χ.). Η δίκη και καταδίκη του Αντιφώντος κλπ., EEN 26 (1959) 844-845.

168. Απολ. του Σωκρ. XXIII: "Ἀγωνιζόμενος ἐδεήθη τε καὶ ἱκέτευσε τοὺς δικαστὰς μετὰ πολλῶν δακρύων, παιδία τε αὐτοῦ ἀναβιβασάμενος, ἵνα ὅτι μάλιστα ἐλεηθείη, καὶ ἄλλους τῶν οἰκείων καὶ φίλους πολλούς".

169. "Πρὸς δ οὖν δόξαν καὶ ἐμοὶ καὶ ὑμῖν καὶ ὅλῃ τῇ πόλει οὐ μὴ δοκεῖ καλὸν εἶναι ἐμὲ τούτων οὐδὲν ποιεῖν καὶ τηλικόνδε ὄντα καὶ τοῦτο τοὔνομα ἔχοντα", ό.π.

170. Αμείλικτη κριτική –από "ορθολογική" σκοπιά- εναντίον των δικαστών για μεροληψία κάθε μορφής, αλλά και εναντίον του δικαστικού συστήματος για ελαττώματά του, ασκεί ο Α ρ ι σ τ ο φ ά ν η ς ιδίως στις "Σφήκες" (βλ. Δ ε λ η κ ω σ τ ό π ο υ λ ο, ό.π., σ. 382 εε.). Η άσκηση της δικαστικής εξουσίας συχνά χαρακτηρίζεται στις πηγές ως αυθαίρετη και απρόβλεπτη· Π λ ά τ., Γοργ. 515 Ε· Απολ. 28 Α· Κρίτ. 46-46 c· Νόμ. IX, 876 b-e· Ξ ε ν ο φ. Απολ. 4· Α ρ ι σ τ ο φ. Αχαν. 375 ε., 686· Ιπ. 1356 εε.· Σφήκ. 550 εε., 579 εε. Για να αντιμετωπίσουν απόπειρες διαφθοράς και επηρεασμού των δικαστών οι Αθηναίοι μετά τον 5^{ο} αι.π.Χ. (κατά την διάρκεια του 5^{ου} αι. χρησιμοποιούσαν προς τούτο τα ειδικά δικαστήρια· Π λ ο υ τ., Περικλ. 32, 4) είχαν επινοήσει ένα "κληρωτήριον" (Ι σ ο κ ρ. VII 54) μπροστά στον χώρο του δικαστηρίου για τους δικαστές της ημέρας (I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 246). Πρβλ. και Δ η μ ο σ θ. Κατά Στεφ. II, 26,όπου αναφέρεται νόμος που προβλέπει άσκηση διώξεως ενώπιον των θεσμοθετών εναντίον εκείνου του μέλους

δικαστηρίου που θα επιχειρήσει πράξεις συμπαιγνίας ή δωροδοκίας. Για την δίκη του Σωκράτη βλ. π.χ. Δ η μ ά κ η, Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας, 1994, σ. 224 εε.

171. Διαφορετικό είναι το ζήτημα των εγγενών ορίων του έλλογου χαρακτήρα της δικαστικής αποφάσεως. Το ζήτημα τούτο, που ανεκίνησε μόλις η σύγχρονη έρευνα (βλ. Κ. Τ σ ά τ σ ο υ, Η νομική ως τεχνική και ως επιστήμη, Μελέται, 1960, σ. 201, 234-235) συνδέεται με το γνωσιολογικό πρόβλημα της σχέσεως ατομικού και γενικού κατά τον σχηματισμό του υπαγωγικού δικανικού συλλογισμού, εν όψει του ότι μεταξύ του απολύτως ατομικού της ελάσσονος και του κανόνα της μείζονος "υφίσταται χάος ανεπικάλυπτον", δεδομένου ότι το απολύτως ατομικόν της ιστορικής πραγματικότητας είναι αυτό καθ΄ εαυτό άλογον, ενώ ο κανόνας της νοητής πραγματικότητας έχει κατ' εξοχήν έλλογο χαρακτήρα (πρβλ. Μ. Κ α ρ ά σ η, Το γνωσιολογικό πρόβλημα κλπ. "Φιλοσοφία", 1995-96, σ. 58).

172. Όπως έδειξε ο S t e i n w e n t e r, ό.π., σ. 106 (σύμφ. και M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 41/42), ο Α ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς εννοεί την ιδιωτική διαιτησία και όχι την δημόσια (ο θεσμός της δημόσιας διαιτησίας εισήχθη στο τέλος του 5ου αι.· M a c D o w e l l, ό.π., σ. 321· κατά τον P a n t a z o p o u l o s, ό.π., σ. 4, ήδη από τον Σόλωνα, και ίσχυε παράλληλα με τον θεσμό της ιδιωτικής), η οποία είχε επινοηθεί για να ελαφρύνει τον φόρτο των δικαστηρίων (S t e i n w e n t e r, ό.π., σ. 60 εε.· H.J. W o l f f, Der Ursprung, ό.π., σ. 62), ήδη διότι η απόφαση ενός ιδιωτικού διαιτητή δεν ήταν σε θέση να παρακάμψει την διαδικασία ενώπιον των δικαστών, αφού μπορούσε να προσβληθεί με έφεση ενώπιον ενός δικαστηρίου (M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 42), ενώ στην ιδιωτική διαιτησία, επειδή οι διάδικοι συμφωνούσαν εθελοντικά να υποβάλουν την διαφορά τους στην κρίση ενός διαιτητή που επιλεγόταν από τους ίδιους, υποχρεώνονταν από τον νόμο να αποδέχονται την απόφασή του ως τελεσίδικη και ισότιμη με απόφαση δικαστηρίου (M a c D o w e l l, ό.π., σ. 324· Σ α κ ε λ λ α ρ ι ά δ ο υ, Η διαιτησία εν τω αρχαίω ελληνικώ δικαίω, ΑΙΔ 6, 1939, 497, 499).

173. Στην δημόσια διαιτησία, αν αποτύγχανε ο συμβιβασμός (τον οποίο ώφειλε στην αρχή να προτείνει στα μέρη ο διαιτητής· M a c D o w e l l, ό.π., σ. 323), ίσχυε όχι η αρχή της επιείκειας αλλά η αρχή του νόμου· αντίθ. H i r z e l, Agr. Nom., σ. 58 ε., ο οποίος (όχι ορθώς· M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 42 σημ. 144) αντιλαμβάνεται την δημόσια διαιτησία ως όργανο της επιείκειας.

174. Στην Αθην. Πολιτ., LIII, αναφέρεται γενικά στον τρόπο οργανώσεως της δημόσιας διαιτησίας.

175. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 320.

176. M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 42. Αυτή την έννοια πρέπει να έχει και ο όρκος των διαιτητών (επί διαιτησίας της Κνίδου σε διαφορά μεταξύ Κω και Καλύμνου) ότι θα κρίνουν "κατά γνώμαν δικαιοτάταν" (βλ. το κείμενο του όρου εις Ι. Β ε λ ι σ σ α ρ ο π ο ύ λ ο υ - Κ α ρ ά κ ω σ τ α, Θεσμοί της αρχαιότητας, Ι. Η πόλις, 1987, σ. 203-204).

177. Για το πρόβλημα του "δικαίου τιμήματος" βλ. λεπτ. M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 39 εε.

178. M e y e r - L a u r i n, ό.π., σ. 42. Αντίθετα προς την δικαστική, η διαιτητική απόφαση, αν οι διαιτητές ήσαν περισσότεροι, έβγαινε μετά από διάσκεψη (Α ρ ι σ τ., Πολιτ. 1268 b 9: "κοινολογοῦνται γὰρ ἀλλήλοις περὶ τῆς κρίσεως").

179. Βλ. M e y e r - L a u r i n, ό.π.,σ. 42 εε.· πρβλ. και P a n t a z o p o u l o s, ό.π., σ. 20.

180. Φυσικά και η δημόσια· Βλ. παραπ. σημ. 173.

181. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 299.

182. Βλ. ιδίως L a t t e, Heiliges Recht, 1920.

183. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 298/299.

184. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 297, 298.

185. Βλ. M a c D o w e l l, ό.π., σ. 297 εε.· I. T r i a n t a p h y l l o p o u l o s, ό.π., σ. 32 με σημ. 214· N i l s s o n, Ιστορία, ό.π., σ. 137, 203, 257· H.J. W o l f f, Rechtsexperten, ό.π., σ. 88· G e r n e t, Einführung, ό.π., σ. 30 σημ. 56.

186. N i l s s o n, ό.π., σ. 203.

187. Ο Π λ ά τ ω ν στους "Νόμους" αναφέρει τον Απόλλωνα ως "πατρογονικό εξηγητή".

188. Π λ ά τ., Ευθύφρ. 4 c· I σ α ί ο ς, Περί του Κίρων. κλήρου, 30· Δ η μ ο σ θ., Κατά Ευέργ. και Μνησ., 69-70· Θ ε ό φ ρ., Χαρακτ. 16.6.

189. Ο Λ υ σ ί α ς, Κατά Ανδοκ. ασεβείας 10, αναφέρει ότι ο Περικλής είπε σε κάποιο σώμα ενόρκων πως θα έπρεπε να εφαρμόσουν τους άγραφους νόμους, τους οποίους ερμήνευαν οι Ευμολπίδες.

ΗΛΙΑΣ Ν. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ - ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ

Βιβλιογραφία Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου 1990-2000*

Η παρούσα βιβλιογραφία σκοπεύει να καλύψει ένα από τα βιβλιογραφικά κενά της Ιστορίας του ελληνικού Δικαίου. Αν και για ειδικότερες ιστορικές περιόδους υπάρχουν εξαντλητικές βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, εντούτοις απουσιάζει μία παρουσίαση του συνόλου της παραγωγής των μελετητών της Ιστορίας του ελληνικού Δικαίου.

Εστιάσαμε το ενδιαφέρον μας στους θεσμούς ιδιωτικού δικαίου, όπου προσπαθήσαμε να είμαστε εξαντλητικοί· δεν δώσαμε όμως την ίδια βαρύτητα σε ζητήματα συνταγματικής ιστορίας, διεθνούς και δημοσίου δικαίου. Όσον αφορά το ρωμαϊκό δίκαιο επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε άρθρα που αφορούν τις ελληνόφωνες επαρχίες της αυτοκρατορίας και όχι όλη την πληθωρική βιβλιοπαραγωγή. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην κάλυψη της περιόδου από τις Νεαρές του Ιουστινιανού και μετέπειτα. Επίσης, υπήρξαμε επιλεκτικοί σχετικά με την βιβλιογραφία του εκκλησιαστικού δικαίου· συμπεριλάβαμε άρθρα και βιβλία που αφορούν γενικότερα ζητήματα αλληλεπίδρασης εκκλησιαστικού και κοσμικού δικαίου.

Το πεδίο που καλύπτει η παρούσα συλλογή είναι σαφώς στενότερο, αφού εστιάζεται στην Ιστορία του ελληνικού δικαίου, γι' αυτό οι χρήστες της βιβλιογραφίας δεν θα πρέπει να παραλείπουν να συμβουλεύονται τις καθιερωμένες περιοδικές εκδόσεις.

---

* Στην αλφαβητική παράθεση των ονομάτων των συγγραφέων και των έργων τηρείται η ακολουθία του ελληνικού αλφαβήτου, στο οποίο έχει ενσωματωθεί κατά το δυνατόν το λατινικό και έχουν ανάλογα προσαρμοστεί τα ξενόγλωσσα έργα ως εξής:

A	Z +Z (λατ)	Λ - L	P - R	Y
B	G	M	Σ - S	[Z (λατ.) στο Z]
Γ	H	N	T	Φ
C	Θ	Ξ +X (λατ.)	U	X (ελλ.)
Δ +D	I	O	V	Ψ
E	J	Π - P	W	Ω
F	K	Q	[X (λατ.) στο Ξ]	

Προτάσσονται οι Συντομογραφίες, όπου περιέχονται πρακτικά συνεδρίων, συμποσίων, τιμητικοί τόμοι, συλλογές μελετών, κλπ. Για τις ενότητες I-V χρησιμοποιήθηκαν οι συντομογραφίες του *L'Année Philologique*. Για την βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο χρησιμοποιούνται ιδίως οι παρακάτω συντομογραφίες:

B = Byzantinische Forschungen

BZ = Byzantinische Zeitschrift

DOP = Dumbarton Oaks Papers

ΕΚΕΙΕΔ = Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου

FM = Fontes Minores

REB = Revue des Études Byzantines

Για πρακτικούς λόγους η όλη βιβλιογραφία κατανέμεται στις εξής ενότητες:

Η υπ' αριθμόν I ενότητα καλύπτει γενικά έργα μεθοδολογίας της ιστορίας του δικαίου, συλλογές μελετών διακεκριμένων μελετητών, έργα σύνθεσης που καλύπτουν περισσότερες από δύο περιόδους καθώς και διδακτικά εγχειρίδια.

Ακολουθούν οι ενότητες II-VII, που καλύπτουν αντίστοιχα τις περιόδους αρχαϊκή, κλασική, ελληνιστική, ρωμαιοκρατία, βυζαντινή και μεταβυζαντινή.

Για την συλλογή του βιβλιογραφικού υλικού συμβουλευτήκαμε τις παρακάτω περιοδικές εκδόσεις: α) για την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, *L'Année Philologique*, *Bulletin Epigraphique (Institutions)*, *Gnomon (Recht)*, *SEG (Varia)*, *Kernos*, *Revue Historique du Droit Français et Étranger (monde Grec, monde Hellénistique)*, τη *Βιβλιογραφία* του *Centre de Documentation des Droits antiques*, *Archiv für Papyrusforschung*, *The Journal of Juristic Papyrology*, β) για την βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, *Byzantinische Zeitschrift (Recht)*, *Revue Historique du Droit Français et Étranger (monde Byzantin)*, *Βυζαντιακά*. Συμβουλευτήκαμε επίσης και ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων.

Η διαμόρφωση των ενοτήτων που αφορούν τις περιόδους των αρχαίων ελληνικών και των ελληνιστικών δικαίων καθώς και το δίκαιο της ρωμαιοκρατίας έγινε από τον ερευνητή Ηλία Ν. Αρναούτογλου ενώ οι υπόλοιπες δύο ενότητες, του βυζαντινού και του μεταβυζαντινού δικαίου συνδιαμορφώθηκαν από τους ερευνητές Ηλία Ν. Αρναούτογλου και Γιώργο Ε. Ροδολάκη.

Ελπίζουμε ότι σύντομα η παρούσα βιβλιογραφία, σε πληρέστερη μορφή και με θεματική διάρθρωση θα είναι προσβάσιμη μέσω του Διαδικτύου στην παρακάτω διεύθυνση: www.academyofathens.gr

Συντομογραφίες

1. *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses* = Krämer, B., Luppe, W., Maehler, H. & Poethke, G. (eds) (1996) *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses* (Berlin, 13.-18.9.1995), 2 vols, Berlin.
2. *Alexios I Komnenos* = Mullett, M. & Smythe, D. (eds) (1996) *Alexios I Komnenos* (Papers of the second Belfast Byzantine International Colloqium, 14-16 April 1989), Belfast. (Belfast Byzantine texts and translations 4.1).
3. *Analecta Atheniensia* = Troianos, S. (ed) (1997) *Analecta Atheniensia ad ius Byzantinum spectantia I*, Athen-Komotini. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 10)
4. *Antichità e rivoluzioni* = Catalano, P. & Lobrano, G. (eds) (1998) *Antichità e rivoluzioni da Roma a Constantinopoli a Mosca* (Rendiconti del XIII Seminario "Da Roma alla terza Roma", Campidoglio, 21-23 aprile 1993), Roma.
5. *Athenian identity* = Boegehold, A.L. & Scafuro, A. (eds) (1995) *Athenian identity and civic ideology*, Baltimore.
6. *Βυζάντιο και Σερβία* = *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, Αθήνα 1996. (ΙΒΕ/ΕΙΕ Διεθνή Συμπόσια 3).
7. *Byzantium in the Twelfth century* = Oikonomides, N. (ed) (1991) *Byzantium in the Twelfth Century. Canon Law, State and Society*, Athens.
8. Γκόφας, *Μελέτες* = Γκόφας, Δ.Χ. (1993) *Μελέτες Ιστορίας του Ελληνικού δικαίου των συναλλαγών, αρχαίου, Βυζαντινού, μεταβυζαντινού*, Αθήνα. (Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 133)
9. *Carcer* = Bertrand-Dagenbach, C., Chauvot, A., Matter, M. & Salamito, J.-M. (eds) (1999) *Carcer. Prison et privation de liberté dans l'Antiquité (Actes du colloque de Strasbourg, 5-6 decembre 1997)*, Paris.
10. *Collatio Iuris Romani* = Feenstra, R., Hartkamp, A.S., Spruit, J.E., Sijpestejn, P.J. & Winkel, L.C. (eds) (1995) *Collatio Iuris Romani. Études dediées à Hans Ankum à l'occasion de son 65e anniversaire*, Amsterdam. (Studia Amstelodamensia 25).
11. *Δίκαιο, Ιστορία και Θεσμοί* = Πετρίδης, Π. & Πρόντζας, Ευ. (επιμ.) (2000) *Δίκαιο Ιστορία και Θεσμοί. Τιμητικό αφιέρωμα στο Νικόλαο Πανταζόπουλο* (Επιστημονικό Συμπόσιο, 22-24 Μαΐου 1998, Δημαρχείο Βόλου), Θεσσαλονίκη.
12. *Die athenische Demokratie* = Eder, W. (ed) (1995) *Die athenische Demokratie*

im 4. Jahrhundert v.Chr. Vollendung oder Verfall einer Verfassungsform? (Akten eines Symposiums 3.-7. August 1992, Bellagio), Stuttgart.

13. *Εγκλημα και τιμωρία* = Τρωϊάνος, Σπ.Ν. (επιμ) (1997) *Εγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα.
14. *Ενας νέος κόσμος γεννιέται* = Χρυσός, Ευ. (επιμ) (1996) *Ενας νέος κόσμος γεννιέται: η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού κατά τον 19ο αιώνα*. Συλλογικός τόμος, Αθήνα.
15. Eherecht und Familiengut = Simon, D. (ed) (1992) *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter*, München.
16. Fest und Alltag = Prinzing, G. & Simon, S. (eds) (1990) *Fest und Alltag in Byzanz*, München.
17. *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* = Seibt, W. (ed) (1996) *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* (Referate des Internationalen Symposions zu Ehren von Herbert Hunger, Wien, 30. November bis 3. Dezember 1994), Wien. (Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik 8; Österreichische Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Klasse. Denkschriften 241)
18. *Griechenland und das Meer* = *Griechenland und das Meer* (Beiträge eines Symposions in Frankfurt im Dezember 1996), Manncheim und Möchnesee 1999. (Peleus, Studien zur Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns, Bd 4)
19. *Grund und Boden* = Allam, S. (ed) (1994) *Grund und Boden im Alt-ägypten (Rechtliche und sozio-ökonomische Verhältnisse)* (Akten des internationalen Symposions, Tübingen 18.-20. Juni 1990), 327-40, Tübingen.
20. *Η διαχρονική πορεία* = *Η διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία* (Συμπόσιο, 9-11 Δεκεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη.
21. *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο* = *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο* (Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Συμποσίου), Αθήνα 1993. (ΚΒΕ/ΕΙΕ)
22. *Η Νάξος* = *Η Νάξος διά μέσου των αιώνων* (Πρακτικά του Α' Πανελλήνιου Συνεδρίου, Φιλώτι, 3-6 Σεπτεμβρίου 1992), Αθήνα 1994.
23. *Historie* = Alessandri, S. (ed) (1994) *Historie. Studi offerti dagli allievi a Giuseppe Nenci in occasione del suo settantessimo compleano*, Galatina.
24. *Homo byzantinus* = Cutter, A.R. Franklin, S. (eds) (1992) *Homo byzantinus: Papers in honor of Alexander Kazhdan*, Washington, D.C. (DOP 46).
25. *I Greci* = Settis, S. (ed) (1997) *I Greci. Storia-Cultura-Arte-Società*, 2 in 4 vols, Torino.
26. *Il diritto romano canonico* = *Il diritto romano canonico quale diritto proprio delle comunità cristiane dell'Oriente mediterraneo* (IX Colloquio internazionale romanistico canonistico), Vaticano 1994. (Collectio Pontificiae Universitatis Lateranensis "Utrumque Ius" 26)
27. *Kosmos* = Cartledge, P., Millett, P. & von Reden, S. (eds) (1998) *Kosmos. Essays in order, conflict, and community in classical Athens*, Cambridge.

28. *L'étranger* = Lonis, R. (ed) (1992) *L'étranger dans le monde grec II*, Nancy.
29. *La codification* = Levy, Ed. (ed) (2000) *La codification des lois dans l'Antiquité* (Actes du colloque de Strasbourg, 27-29 novembre 1997), Paris (Université Marc Bloch de Strasbourg. Travaux du Centre de Recherches sur le Proche-Orient et la Grèce antiques 16).
30. *La transmission du patrimoine* = Beaucamp, J. & Dagron, G. (eds) (1998) *La transmission du patrimoine: Byzance et l'aire mediterranéenne* (Contributions présentées à un colloque, Paris, Collège de France, les 24 et 25 novembre 1995), Paris. (Travaux et memoires du Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance. Monographies 11)
31. *Law, politics and society* = Halpern, D. & Hobson, D.W. (eds) (1993) *Law, politics and society in the ancient Mediterranean world*, Sheffield.
32. *Law and social status* = Hunter, V. & Edmondson, J. (eds) (2000) *Law and social status in classical Athens*, Oxford.
33. *Law and society in Byzantium* = Laiou, A.E. & Simon, D. (eds) (1994) *Law and society in Byzantium, Ninth-Twelfth Centuries*, Washington.
34. *Law in its political setting* = Foxhall, L. & Lewis, A.D.E. (eds) (1998) *Law in its political setting. Justifications not justice*, Oxford.
35. *Le droit de la famille* = Ganghoffer, R. (ed) (1992) *Le droit de la famille en Europe. Son évolution depuis l'antiquité jusqu'à nos jours* (Actes des journées internationales d'histoire du droit), Strasbourg. (Publications de la Maison des Sciences de l'Homme de Strasbourg 7)
36. *Le monde antique* = Jones, H. (ed) (1998) *Le monde antique et les droits de l'homme:* actes de la 50e session de la société internationale Fernand de Visscher pour l'histoire des droits de l'Antiquité, (Bruxelles, 16-19 septembre 1996), Bruxelles.
37. *Le serment* = Verdier, R. (ed) (1991) *Le serment I: Signes et fonctions*, Paris.
38. *Legal documents* = Geller, M.J. & Maehler, H. (eds) (1995) *Legal documents of the Hellenistic world.* Papers from a seminar, London.
39. *Mélanges Gallo* = *Nozione, formazione e interpretazione del diritto dall'età romana alle esperienze moderne. Ricerche dedicate al professor Filippo Gallo*, τομ. 3, Napoli.
40. *Mélanges Leveque* 7 = Mactoux, M.-M. & Geny, E. (eds) (1993) *Mélanges Pierre Leveque 7*, Paris.
41. *Μνήμη Ζακυθηνού* = Μοσχονάς, Ν.Γ. (επιμ.) (1994) *Μνήμη Δ.Α. Ζακυθυνού*, 2 τομ., Αθήνα. (ΚΒΕ/ΕΙΕ - Σύμμεικτα 9)
42. *Νεοελληνική παιδεία* = Αποστολόπουλος, Δ.Γ. (επιμ) (1995) *Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία*. Διεθνές Συνέδριο αφιερωμένο στη μνήμη Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα.
43. *Nomodeiktes* = Rosen, R.M. & Farell, J. (eds) (1993) *Nomodeiktes. Greek studies in honor of Martin Ostwald*, Ann Arbor.

44. *Nomos* = Cartledge, P., Millett, P. & Todd, St. (eds) (1990) *Nomos. Essays in Athenian law, politics and society*, Cambridge.
45. *Nomos und Gesetz* = Behrends, O. & Sellert, W. (eds) (1995) *Nomos und Gesetz. Ursprunge und Wirkungen des griechischen Gesetzsdenkens* (6. Symposion der Komission "Die Funktion des Gesetzes in Geschichte und Gegenwart"), Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, philologisch-historische Klasse 209)
46. *Novella Constitutio* = *Novella Constitutio. Studies in Honour of Nicolaas van der Wal*, Groningen 1990. (Subseciva groningana, IV)
47. *Οικογένεια και περιουσία* = *Οικογένεια και περιουσία στην Ελλάδα και την Κύπρο*, μετ. Μ. Μαροπούλου – Λ. Ιστικοπούλου, Αθήνα 1994. (πρώτη έκδοση: Piault, C. (ed) (1985) *Familles et biens en Grèce et à Chypre*, Paris. (Histoire et perspectives mediterranéennes))
48. *Πλούσιοι και πτωχοί* = Maltezou, Chr. (ed) (1998) *Πλούσιοι και πτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, Venezia. (Bibliothèque de l'Institut grec d'études byzantines et postbyzantines de Venise 19)
49. *Πολύπλευρος Νούς* = Scholz, C. & Makris, G. (eds) (2000) *Πολύπλευρος Νούς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, München-Leipzig. (Byzantinisches Archiv 19)
50. *Πρόσωπα και θεσμοί* = Δημάκης, Π.Δ. (1994) *Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας*, Αθήνα.
51. *Polis and Politics* = Flensted-Jansen, P., Heine Nielsen, Th. & Rubinstein, L. (eds) (2000) *Polis and Politics. Studies in ancient Greek History presented to Mogens Herman Hansen on his sixtieth birthday*, August 20, 2000, Copenhagen.
52. *Rape in antiquity* = Deacey, S. & Peirce, K.F. (eds) (1997) *Rape in antiquity: sexual violence in the Greek and Roman worlds*, London.
53. *Rechtskodifizierung* = Gehrke, H.-J. (ed) (1994) *Rechtskodifizierung und soziale Normen im interkulturellen Vergleich*, Tübingen. (Scripta Oralia 66)
54. *Règle et pratique* = Piro, I. (ed) (1999) *Règle et pratique du droit dans les réalités juridiques de l'Antiquité* (Atti della 51a sessione, Société internationale Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité, Crotone-Messina, 16-20 settembre 1997), Catanzaro.
55. *Ritual, Finance, Politics* = Osborne, R. & Hornblower, S. (eds) (1994) *Ritual, Finance, Politics. Athenian democratic accounts presented to David Lewis*, Oxford.
56. *Στέφανος* = Dostalova, R., Konzal, V. & Havlikova, L. (eds) (1995) *Στέφανος. Studia byzantina ac slavica Vladimiro Vavrinek ad annum sexagesinum quintum dedicata*. (Byzantinoslavica 56)
57. *Συμβολές 1992* = Αδάμ, Σ. (επιμ) (1992) *Συμβολές στην έρευνα του αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου*, Αθήνα. (Κέντρον Μελέτης αρχαίου Ελληνικού και Ελληνιστικού Δικαίου 1)

58. *Συμβολές 1994* = Αδάμ, Σ. (επιμ) (1994) *Συμβολές στην έρευνα του αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου*, Αθήνα. (Κέντρον Μελέτης αρχαίου Ελληνικού και Ελληνιστικού Δικαίου 2)
59. *Symposion 1990* = Gagarin, M. (ed) (1991) *Symposion 1990. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte* (Pacific Grove, California, 24.-26. September 1990), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 8)
60. *Symposion 1993* = Thür, G. (ed) (1994) *Symposion 1993. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte* (Graz-Andritz, 12.-16. September 1993), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 10)
61. *Symposion 1995* = Thür, G. & Vélissaropoulos-Karakostas, J. (eds) (1997) *Symposion 1995. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte* (Korfu, 1.-5. September 1995), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 11)
62. *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου* = *Τιμαί Ιωάννου Τριανταφυλλοπούλου*, Αθήνα-Κομοτηνή 2000.
63. Τουρτόγλου, *Μελετήματα* II = Τουρτόγλου, Μ.Α. (1993) *Μελετήματα ιστορίας του Ελληνικού δικαίου*, τομ. 2, Αθήνα.
64. Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III = Τουρτόγλου, Μ.Α. (2000) *Μελετήματα ιστορίας του Ελληνικού δικαίου*, τομ. 3, Αθήνα.
65. *τ.τ. Τριανταφύλλου* = *Τόμος τιμητικός Κ.Ν. Τριανταφύλλου*, 2 τόμοι, Πάτρα 1990-1993.
66. *The development of the polis* = Mitchell, L.G. & Rhodes, P.J. (eds) (1997) *The development of the polis in archaic Greece*, London
67. *Theodosian Code* = Harries, J. & Wood, I. (eds) (1993) *The Theodosian Code. Studies in the imperial law of late antiquity*, London.
68. *Το Ιόνιο Κράτος* = Μοσχονά, Π. (επιμ) *Το Ιόνιο Κράτος. 1815-1864* (Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988), Αθήνα.
69. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 2 = *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: Από του Αποστόλου Παύλου μέχρι και της Κωνσταντίνου εποχής* (Β' Επιστημονικό Συμπόσιο, Ιερά μονή Βλατάδων, 31 Οκτωβρίου – 2 Νοεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη 1990.
70. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 4 = *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: από της εποχής των Κομνηνών μέχρι και της αλώσεως της Θεσσαλονίκης υπό των Οθωμανών (1430): (11ος-15ος αι. μ.Χ.)* (4ο επιστημονικό συμπόσιο), Θεσσαλονίκη 1990.
71. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 5 = *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: Οθωμανική περίοδος 1430-1912, Α* (5ο επιστημονικό συμπόσιο, Ιερά μονή Βλατάδων, 1991), Θεσσαλονίκη 1993.
72. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6 = *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: Οθωμανική περίοδος 1430-1912*, Β (6ο επιστημονικό συμπόσιο, Ιερά μονή Βλατάδων, 9-11 Νοεμβρίου 1992), Θεσσαλονίκη 1994.

73. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 7 = *Χριστιανική Θεσσαλονίκη: σταυροπηγιακές και ενοριακές μονές* (7ο επιστημονικό συμπόσιο, Ιερά μονή Βλατάδων, 18-20 Οκτωβρίου 1993), Θεσσαλονίκη 1995.

I. Γενικά έργα

1. Arnaoutoglou, I. (1998) *Ancient Greek laws. A sourcebook*, London.

2. Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ι. βλ. Τρωϊάνος, Σπ. & Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ι. (1997)
3. Behrend, D. (1994) "Repertorium der griechischen Rechtsinschriften" *ZPE* 101, 107-108.
4. Bertrand, J.-M. (1992) *Cités et royaumes du monde grec: espace et politique*, Paris.
5. Bielman, A. (1994) *Retour à la liberté. Libération et sauvetage des prisonniers en Grèce ancienne. Recueil d'inscriptions honorant des sauveteurs et analyse critique*, Paris. (Études Epigraphiques 1)
6. Biscardi, A. (1981) *Αρχαίο ελληνικό δίκαιο*, μετ. Π.Δ. Δημάκης, Αθήνα 1991.
7. Brunet, M., Rougemont, G. & Rousset, D. (1998) "Les contrats agraires dans la Grèce antique" *Histoire et sociétés rurales* 9, 211-245.
8. Bruun, Chr. (2000) „Water legislation in the Ancient World (c. 2200 BC – c. A.D. 500): The Greek world" στο Wikander, O. (ed) *Handbook of Ancient Water Technology*, vol. 2, 557-573, Leiden. (Technology and change in History 2)
9. Burckhardt, L. & von Ungern-Sternberg, J. (eds) (2000) *Große Prozesse im antiken Athen*, München.
10. Burgmann, L., Fögen, M.Th., Schminck, A. & Simon D., (1995) *Repertorium der Handschriften des byzantinischen Rechts*, Teil I: Die Handschriften des weltlichen Rechts (Nr. 1-327), Frankfurt a.M. (Forschungen zur byzantinischer Rechtsgeschichte 20)

11. Γερούκη, Α. (1995) "Ιστορία δικαίου και επιστήμες του ανθρώπου. Συνάντηση τυχαία ή αναγκαία;" *Ελληνική Δικαιοσύνη* 36, 1496-1507.
12. ---------- (1996) "Ιστορία και ανθρωπολογία του Δικαίου: μερικά ζητήματα θεωρίας και μεθόδου" στα *Πρακτικά του ΙΣΤ΄ Πανελληνίου Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 26-28 Μαΐου 1995), 235-253, Θεσσαλονίκη.
13. Γκόφας, Δ.Χ. (1990) *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού δικαίου*, τόμ. V^3, Αθήνα.

14. ---------- (1994) *Θάλασσα και συναλλαγές στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Ελληνική Ενωση Ναυτικού Δικαίου. Δημοσιεύματα)
15. Cantarella, E. (1995) "Filiazione legittima e cittadinanza" στο *Symposion 1995*, 97-111.
16. Cantarella, E. & Maffi, A. (eds) (1999) *A.Biscardi. Scritti di diritto greco*, Milano.
17. Costabile, F. (1995) "Constitutions de Poleis Italiotes et Siceliotes" στο *Symposion 1995*, 211-219.

18. Δεσποτόπουλος, Κ. (1992) "Εισαγωγικά στην Ιστορία του Ελληνικού Δικαίου" στο *Συμβολές 1992*, 15-24.
19. Δημοπούλου, Α. (2000) "Μαίες και τροφοί στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα: γυναικεία επαγγέλματα και σχέσεις δικαίου" *Digesta* 3, 55-63.
20. Darbo-Peschanski, C. (1992) "Questions de temps: entre historiographie et droit grec" *Annales (ESC)* 47, 1097-1112.
21. Decker, W. (1997) "Zum Gymnasiarchengesetz im antiken Griechenland" στο Yaldai, S. et al. (eds) *Menschen im Sport. Festschrift zur Emeritierung von Heinz-Egon Rosch*, 12-19, Köln. (επίσης "Ο νόμος των γυμνασιαρχών στην αρχαία Ελλάδα" *Πανδέκτης* 1 (1992-3) 519-526)
22. Ducrey, P. (1999) *Le traitement des prisonniers de guerre dans la Grèce antique dès origines à la conquete romaine*, Paris.

23. Ebel, F. & Thielmann, G. (1998) *Rechtsgeschichte: ein Lehrbuch 1. Antike und Mittelalter*, 2nd ed., Heidelberg.
24. Effenterre, H. van (1993) "Modernité du droit grec: un patrimoine" *Cahiers Glotz* 4, 1-11.
25. Engels, J. (1998) *Funerum sepulcrorumque magnificentia Begräbnis- und Grabluxusgesetze in der griechisch-römischen Welt mit einigen Ausblicken auf Einschränkungen des funeralen und sepulkralen Luxus im Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart. (Hermes Einzelschriften 78)
26.
27. Fabre, P. (1998) "Droits de l'homme et respect de la dignité humaine en Grèce antique" στο *Le monde antique*, 155-168.
28. Frisone, F. (1994) "Tra linguaggio rituale e vita materiale: le leggi sul rituale funerario nel mondo greco" στο *Historie*, 183-210.

29. Zyl, D.H. van (1991) *Justice and equity in Greek and Roman legal thought*, Pretoria.

30. Gallo, L. (1993) "Le leggi suntuarie greche e l'alimentazione" *Annali Ist.univ.orientale Napoli. Sez. Di archeologia e storia antica* 15, 173-203.

31. Gardies, J.-L. (1995) „Ce que la raison doit au procès" *APhD* 39, 39-45.
32. Gaudemet, J. (1994) "Antike Rechtsgeschichte ou antike Rechte" *RHDFE* 72, 569-574.
33. ---------- (1995) "De "droits de l'homme" dans l'antiquité" στο *Collatio Iuris Romani*, 105-115.
34. ---------- (1996a) "L'arbitrage dans les conflits territoriaux entre cités dans l'Antiquité grèco-romaine. Le principe du status quo et l'uti possidetis" *Recueils de la société Jean Bodin 63 (L'assistance dans la resolution des conflits)*, 37-46.
35. ---------- (1997) *Les naissances du droit. Le temps, le pouvoir, et la science au service du droit*, Paris.
36. Gehrke, H.-J. (1997) „La stasis" στο *I Greci* 2.ii 453-480.
37. Gernet, L. (a cura di A. Taddei) (2000) "Le droit" *Dike* 3.
38. Gergen, Th. (1995) *Die Ehe in der Antike: eine historische Rechtsvergleichung zu Ehe- und Ehegütterrecht bei den Ägypten, Griechen und Römern*, Marburg.
39. Goria, F. (1992) „Zur ehelichen Güttergemeinschaft im philosophischen Denken der Griechen von Xenophon bis Ioannes Stobaios" στο *Eherecht und Familiengut*, 99-119.
40. Gschnitzer, F. (1997) „Abittanti senza diritto di cittadinanza: non liberi e stranieri" στο *I Greci* 2.ii, 403-423.
41. Gschnitzer, F., Selb, W. & Thür, G. (eds) (1993) *Griechische Rechtsinschriften: Reihe A: Repertorium der griechischen Rechtsinschriften 1. Troas, Mysien*, München.

42. Hanson, A.E. (ed) (1995) *On Government and law in Roman Egypt. Collected papers of Naphtali Lewis*, Alpharetta.
43. Humphreys, S.C. (1997) „Leggi, tribunali, processi" στο *I Greci* 2.ii, 541-566.

44. Jakab, E. (1997) *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmangel im griechischen und römischen Recht*, München. (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte 87)

45. Κατζούρος, Φ. (1991) "Η έννοια της κυρώσεως και Ιστορία" στου Στράγγας, Ι. (επιμ) *Είδη κυρώσεων και δικαϊϊκοί κλάδοι. Εισηγήσεις εις το ανώτερο φροντιστήριο Φιλοσοφίας του Δικαίου*, 39-51, Αθήνα.
46. King, H.T. & LeForestier, M.A. (1994) "Arbitration in ancient Greece" *Dispute Resolution Journal* 49, 38ff.
47. Kloppenborg, J.S. & Wilson, S.G. (eds) (1996) *Voluntary associations in the Graeco-Roman world*, London.
48. Konstan, D. (2000) "Pity and the law in Greek theory and practice" *Dike* 3.

49. Leduc, Cl. (1991) "Comment la donner en mariage? La mariée en pays grec

(IXe-IVe s. av. J.-C.)" στο Schmitt-Pantel, P. (ed) *Histoire des femmes en Occident, 1. L'Antiquité*, 259-318, Paris.
50. Lefevre, F. (1998) *L'amphictionie pyleo-delphique: histoire et institutions*, Rome. (BEFAR 298)
51. LeForestier, M.A. βλ. King, H.T. & LeForestier, M.A. (1994)
52. Lonis, R. (1993) "La condition de refugies politiques en Grèce: statut et privilèges" στο *Mélanges Leveque* 7, 209-225.

53. Μικρογιαννάκης, Εμ. (1990) *Παθολογία πολιτευμάτων στην αρχαιότητα*, Αθήνα.
54. Maffi, A. (1992) "Leggi scritte e pensiero giuridico" στο Cambiano, G., Canfora, L. & Lanza, D. (eds) *Lo spazio letterario della Grecia antica: I. La produzione e la circulazione del testo 1. La polis*, 419-432, Roma.
55. ---------- (1997) "Forme della proprietà" στο *I Greci* 2.ii, 345-368.
56. ---------- (1999) „Emprisonment pour dettes dans le monde grec" στο *Carcer*, 7-18.
57. Maffi, A. βλ. Cantarella, E. & Maffi, A. (eds) (1999)
58. Μανιάτης, Α. (2000) *Η νομοφυλακία*, Αθήνα-Κομοτηνή.
59. Martini, R. (1991) "Il mito del consenso nella dottrina del contratto" *Iura* 42, 97-109.
60. ---------- (1999) "XII Tavole e diritto greco" *Labeo* 45, 20-37.
61. ---------- (2000) "Diritto greco e common law" *Index* 28, 41-46.
62. Martino, F. de, Talamanca, M., Casavola, F.P., & Gigante, M. (1996) "Nomos basileus" *Index* 24, 355-375.
63. Mélèze-Modrzejewski, J. (1990) *Droit imperial et traditions locales dans l'Égypte romaine*, Leyden (Variorum)
64. ---------- (1993) *Statut personnel et liens de famille dans les droits de l'Antiquité*, Leyden. (Variorum)
65. Migliardi Zingale, L. (ed) (1996) *M.Amelotti. Scritti giuridici*, Torino.
66. Moutsopoulos, E.A. (1994) "Le droit de cité de la culture grecque dans l'Univers culturel européen: perennité ou survie?" *Platon* 46, 184-190.

67. Νάκος, Γ.Π. (1991) *Ιστορία Ελληνικού και Ρωμαικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη.
68. Natallichio, A. (1997) ""Μη μνησικακείν" l'amnistia" στο *I Greci* 2.ii, 1305-1322.
69. Nippel, W. (1996) "Recht und Gesetz. Bemerkungen zur Funktion rechtstheoretischer Reflexion in Athen und Rom" στο Schmidt, E.G. (ed) *Griechenland und Rom. Vergleichende Untersuchungen zu Entwicklungstendenzen und höhepunkten der antiken Geschichte, Kunst und Literatur*, 152-159, Erlangen.

70. Ostwald, M. (2000) *Oligarchia. The development of a constitutional form in ancient Greece*, Stuttgart.

71. Παναγιωτόπουλος, Δ.Π. (1991) *Δίκαιο των Ολυμπιακών Αγώνων: θεσμικό πλαίσιο στην αρχαία και στη σύγχρονη εποχή*, Αθήνα.
72. Παναγόπουλος, Α. (1995) *Αρχαία Σπάρτη: κοινωνία και δίκαιο*, Πάτρα.
73. Pappakonstantinou, Z. (1996) "The Cretan apokosmos" *ZPE* 111, 93-96.
74. Patterson, C.B. (1998) *The family in Greek history*, Cambridge, Mass.
75. Pieler, P. (1994) "Η αποκήρυξη του γιού στο αρχαίο Ελληνικό και Ρωμαικό δίκαιο" στο *Συμβολές 1994*, 87-104.

76. Rhodes, P.J. (with the late D.M. Lewis) (1997) *The decrees of the Greek states*, Oxford.
77. Robinson, D.N. (1996) *Wild beasts, idle humour: the insanity defense from antiquity to the present*, Cambridge, Mass.
78. Rougemont, G. (1991) "Statuts juridiques de la femme dans les cités grecques" στο *La femme dans l'Antiquité* (actes du colloque de la M.A.F.P.E.N., 12 et 13 mars), 1-27, Dijon.
79. Rubin, L.G. (ed) (1997) *Justice v. Law in Greek political thought*.
80. Ruzi, F. (1997) *Délibération et pouvoir dans la cité grecque de Nestor à Socrate*, Paris.

81. Σοϊλεντάκης, Ν.Π. (1991) "Η φιλοσοφική και ιστορική θεμελίωση της διοικητικής δικαιοσύνης" *Επιθεώρηση Δημοσίου Διοικητικού Δικαίου* 1991, 28επ. (επίσης στο Σοϊλεντάκης, Ν.Π. (1992) *Ιστορία και Δικονομία*, 13-25, Αθήνα)
82. Schiemann, G. (ed) (1990) *J. Herrmann. Kleine Schriften zur Rechtsgeschichte*, Münich (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte 83).
83. Schmitt, H.H. (1993) "Überlegungen zur Sympolitie" στο *Symposion 1993*, 35-44.
84. Sealey, R. (1994) *The justice of the Greeks*, Ann Arbor.
85. Selb, W. (1993) *Antikes Recht im Mittelmeerraum. Röm, Griechenland, Ägypten und der Orien*, Wien.
86. Selb, W. βλ. Gschnitzer, F., Selb, W. & Thür, G. (eds) (1993)
87. Specht, E. (1994) "Frauenreichtum, Mitgift und Aussteuer" στο Specht, E. (ed) *Frauenreichtum. Frauen als Wirtschaftsfaktor im Altertum*, 275-290, Wien.
88. Sturm, Fr. (1991) "Le contrat d'apprentissage dans l'Antiquité" στο Jayme, E. et al. (eds) *Festschrift für H. Niederlander zum siebzigsten Geburtstag am 10. Februar 1991*, 127-139, Heidelberg. (Heidelberger rechtsvergleichende und wirtschaftsrechtliche Studien 20)

89. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. (1999) *Οι πηγές του Βυζαντινού Δικαίου*, 2η εκδ., Αθήνα-Κομοτηνή.

90. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. (2000) *Η ελληνική νομική γλώσσα. Γένεση και μορφολογική εξέλιξη της νομικής ορολογίας στη ρωμαοκή Ανατολή*, Αθήνα.
91. Τρωϊάνος, Σπ. & Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ι. (1997) *Ιστορία Δικαίου. Από την αρχαία στην νεώτερη Ελλάδα*, 2η έκδ., Αθήνα.
92. Takabatake, S. (1992) „Funerary laws and Athens" *Kodai* 3, 1-13.
93. Talamanca, M. (1999) "Diritto e prassi nel mondo antico" στο *Règle et pratique*, 105-211.
94. Taueber, H. βλ. Thür, G. & Taueber, H. (eds) (1994)
95. Tenekides, G.C. (1993) *Les relations internationales dans la Grèce antique*, Athènes.
96. Thielmann, G. βλ. Ebel, F. & Thielmann, G. (1998)
97. Thür, G. (1992) „Armut. Gedanken zu Ehegüterrecht und Familienvermögen in der griechischen Polis" στο *Eherecht und Familiengut*, 121-132.
98. ---------- (2000) "Arnaldo Biscardi e il diritto greco" *Dike* 3.
99. Thür, G. & Taueber, H. (eds) (1994) *Prozessrechtliche Inschriften der griechischen Poleis: Arkadien (IPArk)*, Wien. (SB Wien 607)
100. Thür, G. βλ. Gschnitzer, F., Selb, W. & Thür, G. (eds) (1993)
101. Tzitzis, St. (1991-2) "Le droit grec, precurseur des droits de l'homme?" *Philosophia* 21-22, 468-479.

102. Vélissaropoulos-Karakostas, I. (1998) "Remarques sur la responsabilité civile en Grèce" *Cahiers Glotz* 9, 71-82.
103. Vial, Cl. (1992) "Mariages mixtes et statut des enfants. Trois exemples en Egée orientale" στο *L'étranger*, 287-296.
104. Volterra, E. (1991) *Scritti giuridici. I-II. Famiglia e successioni. Con una note di M. Talamanca*, Napoli-Paris. (Antiqua 57-59)

105. Wilson, S.G. βλ. Kloppenborg, J.S. & Wilson, S.G. (eds) (1996)

ΙΙ. Αρχαϊκή περίοδος (έως και τον 6ο αιώνα π.Χ.)

1. Αποστολάκης, Ι.Μ. (1990) *Η δικαιοσύνη στη Μυκηναική εποχή. Λειτουργία και απονομή*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Δικαιοφιλοσοφικά και δικαιοϊστορικά μελετήματα 5)

2. Beck, H. (1999) "Östlokris und die "Tausend Opuntier". Neue Überlegungen zum Siedlergesetz für Naupaktos" *ZPE* 124, 53-62.
3. Brugnone, A. (1992) "Le leggi suntuarie di Siracusa" *PdP* 47, 5-24.
4. ---------- (1997) "Legge di Himera sulla ridistribuzione della terra" *PdP* 52, 262-305.
5. Burchfiel, K.J. (1993) "The myth of "prelaw" in early Greece" στο *Symposion 1993*, 79-104.

6. Γιούνη, Μ. (2000) "Εταιρείαι. Η ενσωμάτωση των νέων πολιτών στην αρχαϊκή Κρήτη" *Digesta* 3, 45-54.
7. Camassa, G. (1994) "Verschriftung und Veränderung der Gesetze" στο *Rechtskodifizierung*, 97-112.
8. ---------- (1996) "Leggi orali e leggi scrite. I legislatori" στο *I Greci*, 2.i, 561-576.
9. Cantarella, E. (1994) "Ο 'Οδυσσέας τιμωρός. Οι απαρχές των θανατικών εκτελέσεων στην Ελλάδα (*Οδ.* 22, 1739 και 22, 465-473)" στο *Συμβολές 1994*, 187-203.
10. Capdeville, G. (1997) "Le droit international dans la Crète antique, 7e/6e-2e/1er s. av. J.-C." *CRAI* 1997, 274-308.

11. Δεληκωστόπουλος, Σ. (1996) *Η γένεση του δικαίου και αρχαιοελληνική ποίηση*, Αθήνα-Κομοτηνή.
12. Daverio Rocchi, G. (1993) *Città-stato e stati federali della Grecia classica. Lineamenti di storia delle istituzioni politiche*, Milano.
13. Duran, M. (1999) "Oaths and settlement of disputes in Hesiod *Op.* 27-41" *ZRG* 116, 25-48.

14. Effenterre, H. van & Ruzé, F. (eds) (1994) *Nomima. Recueil d'inscriptions poli-*

tiques et juridiques de l'archaisme grec, 2 vols, Roma. (Collection de l'École Française de Rome 188)

15. Effenterre, H. van (1990) "Criminal law in archaic Crete" στο *Symposion 1990*, 83-86.
16. ---------- (2000) "Sanction contre un juge" στο *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 69-76.
17. Effenterre, H. et M. van (1993) "Arbitrages homériques" στο *Symposion 1993*, 3-10.
18. ---------- (1994) "Écrire sur les murs" στο *Rechtskodofizierung*, 87-96.
19. Erbse, H. (1993) "Die Funktion des Rechtsgedankens in Hesiods "Erga"" *Hermes* 121, 12-28.
20. Fell, M. (1997) "Konkordanz zu den frühen griechischen Gesetzestexten" *ZPE* 118, 183-196.
21. Zunino, M.L. (1998) "Scrivere la legge orale, interpretare la legge scritta. I nomoi di Zaleuco" *Quaderni di Storia* 47, 151-59.
22. Gagarin, M. (1992) "The poetry of justice: Hesiod and the origins of Greek law" *Ramus* 21, 61-78.
23. Gehrke, H.-J. (1993) „Konflikt und Gesetz. Überlegungen zur frühen Polis" στο Bleicken, J. (ed) *Colloquium aus Anlass des 80. Geburtstages von Alfred Heuss*, 49-67, Kallmunz.
24. ---------- (1997) „Gewalt und Gesetz. Die soziale und politische Ordnung Kretas in der archäischen und klassischen Zeit" *Klio* 79, 23-68.
25. ---------- (1998) „Verschriftung und Verschriftlichung im sozialen und politischen Kontext. Das archaische und klassische Griechenland" στο Ehler, Chr. & Schäfer, U. (eds) *Verschriftung und Verschriftlichung. Aspekte des Medienwechsels in verschiedenen Kulturen und Epochen*, 40-56, Tübingen.
26. ---------- (2000) „Verschriftung und Verschriftlichung sozialer Normen im archäischen und klassischen Griechenland" στο *La codification*, 141-159.
27. Gschnitzer, F. (1991) "Zum Vorstoß von Äcker-und Gartenbau in die Wildnis: Das "Westlokrische Siedlungsgesetz" (IG, IX, I^2, 609) in seinem agrargeschichtlichen Zusammenhang" *Ktèma* 16, 81-91.
28. ---------- (1995) „Zur Terminologie von „Gesetz" und „Recht" im frühen Griechisch" στο *Symposion 1995*, 3-10.
29. Harter-Uibopuu, K. (1998) *Das zwishenstaatliche Schiedsvergahren im archäischen koinon. Zur friedlichen Streitbeilegung nach den epigraphischen Quellen*, Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 12)

30. Hölkeskamp, K.-J. (1992) „Written law in archaic Greece" *PCPS* 38, 87-117.
31. ---------- (1994) „Tempel, Agora und Alphabet. Die Entstehungsbedingungen von Gesetzgebung in der archaischen Polis" στο *Rechtskodifizierung*, 135-164.
32. ---------- (1999) *Schiedsrichter, Gesetzgeber und Gesetzgebung im archaischen Griechenland*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 131)
33. ---------- (2000a) „Agon und Argumentation. Rede und Redner in der archaischen Polis" στο Raeck, W. & Neumeister, C. (eds) *Rede und Redner. Bewertung und Darstellung in den antiken Kulturen*, 17-43, Möhnsee.
34. ---------- (2000b) „(In-)Schriften und Monument. Zum Begriff des Gesetzes im archäischen und klassischen Griechenland" *ZPE* 132, 73-96.
35. Holz, H.H. (1992) „Die solonische Gesetzgebung: Politik und Rechtsphilosophie bei der Formung der athenischen Demokratie" στο Schöneburg, V. (ed) *Philosophie des Rechts und das Recht der Philosophie. Festschrift für Hermann Klenner*, 103-136, Frankfurt. (Philosophie und Geschichte der Wissenschaften 16)

36. Judet de la Combre, P. (1995) "Sur les critères du jugement - droit dans les Travaux et les Jours d'Hesiode" *Droit et Cultures* 19, 159-175.

37. Körner, R. (ed) (1993) *Inschriftliche Gesetzestexte der frühen griechischen Polis*, Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 9)

38. Levy, Ed. (1998) "Diké chez Homère: entre privé et public" *Ktèma* 23, 71-79.
39. Levy, J.-Ph. (1992) *Autour de la preuve dans les droits de l'Antiquité*, Napoli.
40. ---------- (1996) "L'apport de l'Antiquité au droit de la preuve" *Droits* 23, 3-11.
41. Linden, D. (1992) "Ehe und Ehre: Handlung und Gerechtigkeit in „Ilias" und „Odysee"" *Hermes* 120, 110ff.
42. Link, St. (1991a) *Landverteilung und sozialer Frieden im archäischen Griechenland*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 69)
43. ---------- (1991b) „Das Siedlungsgesetz aus Westlokris (Bronze Pappadakis; IG IX.1 Fasc 3, Nr. 609 = Meiggs-Lewis 13" *ZPE* 87, 65-77.
44. ---------- (1992) „Die Gesetzgebung des Zaleukos im epizephyrischen Lokroi" *Klio* 74, 11-24.
45. ---------- (1994) „Zur archäischen Gesetzgebung in Katane und im epizephyrischen Lokroi" στο *Rechtskodifizierung*, 165-177.

46. Maffi, A. (1997) "Nomima: droit et épigraphie dans la Grèce archaïque. (à propos d'un ouvrage récent)" *RHDFE* 75, 435-446.
47. Murray, O. (1990) "The Solonian law of hubris" στο *Nomos*, 139-146.

48. Musso, O. (1996) "Sul testo della legge di Licurgo e sulla nascita del suggeritore" *SIFC* 3rd ser. 14, 49-52.

49. Nagy, G. (1995) "Images of justice in early Greek poetry" στο Irani, K.D. & Silver, M. (eds) *Social justice in the ancient world*, 61-100, London.

50. Ogden, D. (1994) "Crooked speech: the genesis of the Spartan rhetra" *JHS* 114, 85-102.
51. Osborne, R. (1997) "Law and laws. How do we join up the dots?" στο *The development of the polis*, 74-82.

52. Pavese, C.O. (1992) "La rhetra di Licurgo" *RFIC* 120, 260-285.
53. Pieri, G. (1998) "Mythes grecs et origine du droit" στο *Pensée politique et droit* (Actes du colloque de Strasbourg, 11-12 septembre 1997), 61-85, Aix-en-Provence. (Collection d'histoire des idées politiques).

54. Roselli della Rovere, M.E. (1999) "L'Areopago prima di Solone" *Patavium* 13, 145-152.
55. Ruzé, F. (1991) „Le Conseil et l'Assemblée dans la Grande Rhètra de Sparte" *REG* 104, 15-30.
56. Ruzé, F. βλ. Effenterre, H. van & Ruzé, F. (eds) (1994)

57. Schmitz, W. (1999) „Nachbarschaft und Dorfgemeinschaft im archäischen und klassischen Griechenland" *Historische Zeitschrift* 268, 561-597.
58. Siewert, P. (1993) "Eine archäische Rechtsaufzeichung aus der antiken Stadt Elis" στο *Symposion 1993*, 17-32.
59. ---------- (2000) "Due iscrizioni giuridiche della citta di Elide" στο Costabile, F. (ed) *Minima Epigraphica et Papyrologica* III.
60. Stoddart, R. (1990) *Pindar and Greek family law*, New York.

61. Tausend, Kl. (1992) *Amphiktyonie und Symmachie. Formen zwischenstaatlicher Beziehungen im archaischen Griechenland*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 73)
62. Thomas, R. (1998) "Written in stone? Liberty, Equality, Orality and the codification of law" στο *Law in its political setting*, 9-32. (επίσης στο *BICS* 40 (1995) 59-74)
63. Thür, G. (1998) „Oaths and dispute settlement in ancient Greek law" στο *Law in its political setting*, 57-72.

64. Valdes, M. (1998) "Las restricciones funerarios en la legislacion ateniese del siglo VI: El papel de la mujer" *Arys* 1, 51-62.

65. Vedoya de Guillen, C. (1999) "De "Themis" a "Dike". Solon" *Noein* 4, 55-61.
66. Vélissaropoulos-Karakostas, I. (2000) "L'arbitrage dans la Grèce antique. Époque archaique et classique" *Revue de l'arbitrage* 46, 3-26.
67. Vérilhac, A.M. & Vial, C. (1998) *Le mariage grec, du VIéme siècle av. J.-C. à l'époque d'Auguste*, Paris. (BCH Suppl. 32)
68. Walter, U. (1993) *An der Polis teilhaben: Bürgerstaat und Zugehörigkeit im archäischen Griechenland*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 82)
69. Westbrook, R. (1992) „The trial scene in the Iliad" *HSCP* 94, 53-76.
70. Whitley, J. (1997) „Cretan laws and Cretan literacy" *AJA* 101, 633-661. (επίσης συντομευμένο "Literacy and law-making. The case of archaic Crete" στο Fisher, N.R.E. & van Wees, H. (eds) *Archaic Greece. New approaches and new evidence*, 311-332, London)

III. Κλασική περίοδος (5ος-4ος αιώνας π.Χ.)

1. Αδάμ-Μαγνήσαλη, Σ. (1998) *Ηλικία και δίκαιο: οι έννομες συνέπειες της ηλικίας στην κλασική Αθήνα*, αδημοσ. διδακτ. διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
2. Ανδρουλάκης, Α.Ε. (1999-2000) "Η κληρονομική διαδοχή στη δωδεκάδελτη επιγραφή της Γόρτυνας" *Κρητολογικά γράμματα* 15-16, 9-22.
3. Αρναούτογλου, Η. (1993) "Μίασμα και ανθρωποκτονία στην κλασική Αθήνα" στο *ΙΓ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο* (Θεσσαλονίκη, 29-31 Μαίου 1992), 11-18, Θεσσαλονίκη.
4. Allen, D.S. (1997) "Imprisonment in classical Athens" *CQ* 47, 121-135.
5. ---------- (2000) *The world of Prometheus. The politics of punishing in democratic Athens*, Princeton.
6. Ankum, H. (2000) "Some aspects of maritime loans in old-Greek and in Roman law" στο *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 293-306.
7. Arnaoutoglou, I. (1993) "Pollution in the Athenian homicide law" *RIDA* 40, 109-137.
8. Avramovic, S. (1990) „Die Epiballontes als Erben im Gesetz von Gortyn" *ZRG* 107, 362-370.
9. ---------- (1997) *Iseo e il diritto Attico*, Napoli.
10. Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ι. (1993) *Λόγοι ευθύνης. Ιστορική γένεση και σύγχρονη αμφισβήτηση των πηγών της ενοχικής δεσμεύσεως*, Αθήνα-Κομοτηνή.
11. Βρύζας, Ι. (1999) "Τα υπερασπιστικά επιχειρήματα του Γοργία (Μελέτη ιστορίας και φιλοσοφίας του δικαίου)" *Υπεράσπιση* 2, 279-311.
12. Bacchielli, L. (1994) "L'ostracismo a Cirene" *RivFil* 122, 257-270.
13. Baltrusch, E. (1994) *Symmachie und Spondai. Untersuchungen zum griechischen Völkerrecht der archäischen und klassischen Zeit (8.-5. Jahrhundert v. Chr.)*, Berlin. (Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte 43)
14. Barcelo, P. (1993) *Basileia, Monarchia, Tyrannis. Untersuchungen zu Entwicklung und Beurteilung von Alleinherrschaft im vorhellenistischen Griechenland*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 79)
15. Baulslaugh, R.A. (1991) *The concept of neutrality in classical Greece*, Berkeley.
16. Bauman, R.A. (1990) *Political trials in ancient Greece*, London.
17. Beck, H. (1997) *Polis und Koinon. Untersuchungen zur Geschichte und Struktur*

der griechischen Bundesstaaten im 4. Jahrhundert v. Chr., Stuttgart. (Historia Einzelschriften 114)

18. Bers, V. (2000) „Just rituals. Why the Rigmarole of fourth-century Athenian lawcourts?" στο *Polis and Politics*, 553-562.
19. Bertrand, J.-M. (1996) "Langage juridique et discours politique dans les cités grecques de l'Antiquité. Réfléxions sur les lois de Platon" *Langage et société* 77, 55-81.
20. ---------- (1999) *De l'écriture à l'oralité. Lectures des "Lois" de Platon*, Paris.
21. Bile, M. (1993) "Une relecture des Lois de Gortyne d'après M. Mauss et Cl. Levi-Strauss" στο Crespo, E., Garcia-Ramon, J.L. & Strinao, Ar. (eds) *Dialectologia Graeca* (Actas del II Coloquio Internacional de Dialectologia Griega, Miraflores de la Sierra, Madrid, 19-21 de junio de 1991), 23-28, Madrid.
22. --------- (1995) "Les lois de Gortyne: necessité d'une approche pluridisciplinaire?" στο Brixhe, Cl. (ed) *Hellenika Symmikta. Histoire, Linguistique, Epigraphie*, 7-22, Nancy-Paris. (Études d'archeologie classique 8)
23. Bobonich, C. (1991) "Persuasion, compulsion and freedom in Plato's Laws" *CQ* 41, 365-388.
24. Boegehold, A.L. (1990a) "Three court days" στο *Symposion 1990*, 165-182.
25. ---------- (1990b) "Andocides and the decree of Patrokleides" *Historia* 39, 149-162.
26. ---------- (1994) "Perikles' citizenship law of 451/0 BC" στο *Athenian identity*, 57-66.
27. ---------- (1995) *The lawcourts at Athens: sites, buildings, equipment, procedure and testimonia*, Princeton (The Athenian Agora 28).
28. ---------- (2000) "At Home. Lysias 1.23" στο *Polis and Politics*, 597-600.
29. Brixhe, C. & Bile, M. (1999) "La circulation des biens dans les Lois de Gortyne" στο Dobias-Lalou, C. (ed) *Des dialectes grecs aux Lois de Gortyne*, 75-116, Nancy-Rome. (Études anciennes 21)
30. Brule, P. (1994) *La cité grecque à l'époque classique*, Paris.
31. Bruyn, O. de (1995) *La compètence de l'Areopage en matière de procès public: dès origines de la polis athénienne à la conquete romaine de la Grèce (vers 700-146 avant J.-C.)*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 90)
32. Burckhardt, L. (1997) "Das Volk als Richter: politische Prozesse in Athen im 4. Jahrhundert v. Chr." στο Manthe, U. & von Ungern-Sternberg, J. (eds) *Große Prozesse der römischen Antike*, 161-175, München.

33. Γέσιου-Φαλτσή, Πελ. (1994) "Η δίκη στο λαϊκό δικαστήριο της αρχαίας Ηλιαίας: η γένεση δικονομικών αρχών με σύγχρονη σημασία" *Δ* 25, 475επ.
34. Γιούνη, Μ.Σ. (1991) "Ωναί Μακεδονίας Ι. (Αγοραπωλησίες ακινήτων σε μακε-

δονικές επιγραφές του 4ου και 3ου π.Χ. αιώνα), *Επιστημονική Επετηρίς Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 12, 25-50.
35. ---------- (1995-96) "Η εμπράγματη ασφάλεια σε ολυνθιακές επιγραφές του 4ου αι. π.Χ." *Μακεδονικά* 30, 67-80.
36. ---------- (1998) *Μορφές ποινών στο Αττικό Δίκαιο: Άτιμος έστω – άτιμος τεθνάτω (νηποινεί τεθνάτω). Συμβολή στη μελέτη της ποινής της ατιμίας και της θέσης εκτός νόμου στο αττικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη.
37. Γκόφας, Δ.Χ. (1992) "Το Εμπορικό δίκαιο της Αθηναϊκής αγοράς κατά τον Δ΄ αιώνα π.Χ." στο *Συμβολές 1992*, 79-126.
38. Cabrero, M. del Carmen (1999) "El derecho de sucesion en la Electra de Sofocles" *Emerita* 67, 341-354.
39. Cairns, F. (1991) "The laws of Eretria (IG XII.9 1273 and 1274): Epigraphic, legal, historical, and political aspects" *Phoenix* 45, 297-313.
40. ---------- (1996) "Hybris, dishonour and thinking big" *JHS* 116, 1-32.
41. Cantarella, E. (1990a) "Moicheia. Reconsidering a problem" στο *Symposion 1990*, 289-96.
42. ---------- (1990b) ""Neaniskoi". Classi di età e passagi di status nel diritto ateniese" *MEFRA* 102, 37-51.
43. ---------- (1991) *I supplizi capitali in Grecia e a Roma. Origini e funzioni della pena di morte nell'antichità classica*, Milano.
44. Carawan, E. (1990) "Trial of exiled homicides and the court at Phreatto" *RIDA* 37, 47-67.
45. ---------- (1991) "Εφέται and Athenian courts for homicide in the age of the orators" *CPh* 86, 1-16.
46. ---------- (1993a) "The Tetralogies and Athenian homicide trials" *AJPh* 114, 235-270.
47. ---------- (1993b) "Tyranny and outlawry: AthPol 16.10" στο *Nomodeiktes*, 305-319.
48. ---------- (1998) *Rhetoric and the law of Draco*, Oxford.
49. Carey, C. (1993) "Return of the radish or just when you thought it was safe to go back into the kitchen" *LCM* 18, 53-55.
50. ---------- (1994a) "Legal space in classical Athens" *Greece & Rome* 51, 172-186.
51. ---------- (1994b) ""Artless" proofs in Aristotle and the orators" *BICS* 39, 95-106.
52. ---------- (1995a) "The witness's exomosia in the Athenian courts" *CQ* 45, 114-119.
53. ---------- (1995b) "Rape and adultery in Athenian law" *CQ* 45, 407-417.
54. ---------- (1996) "Nomos in Attic rhetoric and oratory" *JHS* 116, 33-46.
55. ---------- (1997) *Trials from classical Athens*, London.
56. ---------- (1998) "The shape of Athenian laws" *CQ* 48, 93-109.
57. Carmignato, A. (1998) "Demostene e la parrhesia: diritto di critica e rifondazione dei valori democratici" *Invigilata Lucernis* 20, 33-57.

58. Cartledge, P. (1990) "Fowl play: a curious lawsuit in classical Athens" στο *Nomos*, 41-62.
59. ---------- (2000) "Spartan Justice? or "the state of the Ephors"? " *Dike* 3.
60. Christ, M.R. (1992) "Ostracism, sykophancy, and deception of the Demos: [Arist.] Ath.Pol. 43.5" *CQ* 42, 336-346.
61. ---------- (1998a) *The litigious Athenian*, Baltimore.
62. ---------- (1998b) "Legal self-help on private property in classical Athens" *AJPh* 119, 521-545.
63. Cobetto Ghiggia, P. (1999) *L'adozione ad Atene in epoca classica*, Alessandria. (Fonti e studi di storia antica 4)
64. Cohen, D. (1990a) "The social context of adultery at Athens" στο *Nomos*, 147-166.
65. ---------- (1990b) "Demosthenes' Against Meidias and Athenian litigation" στο *Symposion 1990*, 155-164.
66. ---------- (1991a) *Law, sexuality and society. The enforcement of morals in classical Athens*, Cambridge. (ελληνική μετάφραση, *Νόμος, σεξουαλικότητα και κοινωνία. Η επιβολή της ηθικής στην κλασική Αθήνα*, μετ. Π. Πασχίδης, Αθήνα 1999)
67. ---------- (1991b) "Sexuality, violence and the Athenian law of hybris" *Greece & Rome* 38, 171-188.
68. ---------- (1991c) "Debate (with Cliford Handley): Law, society and homosexuality in classical Athens" *Past and Present* 133, 167-194.
69. ---------- (1992) "Honor, Feud, and Litigation in classical Athens" *ZRG* 109, 100-115.
70. ---------- (1993a) "Law, autonomy and political community in Plato's Laws" *CPh* 88, 301-317.
71. ---------- (1993b) "Rhetoric, morals, and the rule of law in classical Athens" *ZRG* 110, 1ff.
72. ---------- (1995a) "The rule of law and democratic ideology in classical Athens" στο *Die athenische Demokratie*, 227-248.
73. ---------- (1995b) *Law, violence and community in classical Athens*, Cambridge.
74. ---------- (1997) "Democracy and individual rights in Athens" *ZRG* 114, 27-44.
75. Cohen, E.E. (1990) "Banking as a "family business": legal adaptations affecting wives and slaves" στο *Symposion 1990*, 239-263.
76. ----------(1994) "Τράπεζες και τραπεζικές εργασίες στην κλασική Αθήνα – Η νομική θέση των γυναικών και δούλων" στο *Συμβολές 1994*, 149-176.
77. ---------- (1995) "The Astoi of Attika: nationality and citizenship at Athens" στο *Symposion 1995*, 57-95.
78. ---------- (1998) "The wealthy slaves of Athens: legal rights, economic obligations" στο *Le monde antique*, 105-129.
79. ---------- (2000a) *The Athenian nation*, Princeton.

80. ---------- (2000b) ""Whoring under contract". The legal context of prostitution in fourth-century Athens" στο *Law and social status*, 113-147.
81. ---------- (2000c) "Written contracts of prostitution in fourth-century Athens" *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 109-122.
82. Cohn-Haft, L. (1995) "Divorce in classical Athens" *JHS* 115, 1-14.
83. Colubi Falco, J.M. (1991) "Comentarios al registro de constituciones de dote di Micono" στο Ferreres, J. (ed) Actes del IXe simposi de la Seccio Catalana de la SEEC (St. Feliu de Guixols, 13-16 d'abril de 1988: treballs en honor de Virgilio Bejarano), 841-847, Barcelona.
84. ---------- (1992) "Epiclero attica y patrooco gortinia: consideraciones juridicas" στο Zaragoza, J. & Gonzalez Senmarti, A. (eds) *Homenatge a Josep Alsina: actes del Xe simposi de la Seccio catalana de la SEEC* (Tarragona, 28 a 30 de novembre de 1990), I, 385-392, Tarragona.
85. Connor, W.E. (1991) "The other 399: Religion and the trial of Socrates" στο Flower, M.A. & Toher, M. (eds) *Georgica. Greek studies in honour of George Cawkwell*, 49-56, London (BICS Suppl. 58)
86. Craik, E.M. (1993) "Unwritten laws" *LCM* 18, 123-125.

87. Δημάκης, Π.Δ. (1994α) "Μια αρκετά περίεργη σύμβαση εργασίας στην Αθήνα των κλασικών χρόνων" στο *Πρόσωπα και θεσμοί*, 157-166.
88. ---------- (1994β) "Δικαστήρια και δικαζόμενοι στην κλασική Σπάρτη" στο *Πρόσωπα και θεσμοί*, 178-201.
89. ---------- (1995) "Εκδηλώσεις δημοκρατικού πνεύματος στους θεσμούς του Αττικού ιδιωτικού δικαίου" στο *Η Αθηναϊκή δημοκρατία. Μελέτες για το πολίτευμα και την ιδεολογία των Αθηναίων*, 115-149, Αθήνα.
90. ---------- (1996) *Αττικό Δίκαιο Ι: Το οικογενειακό δίκαιο της Αθήνας κατά τους κλασικούς χρόνους*, 2η έκδ., Αθήνα.
91. Davies, J.K. (1998) "Deconstructing Gortyn: When is a Code a Code?" στο *Law in its political setting*, 33-56.
92. Debrunner Hall, M. (1998) „Even dogs have Erinyes: Sanctions in Athenian practice and thinking" στο *Law in its political setting*, 73-90.
93. Dihle, A. (1995) "Der Begriff des Nomos in der griechischen Philosophie " στο *Nomos und Gesetz*, 117-134.
94. Dimakis, P. (1998) „Indices du pouvoir des femmes dans l'Athènes classique" στο *Le monde antique*, 147-154.
95. Dimopoulou, A. (1998) "Institutions politiques et administration financière à Locres Epizéphyrienne" *RHDFE* 76, 67-73.

96. Eder, W. & Hölkeskamp, K.-J. (eds) (1997) *Volk und Verfassung im vorhellenistischen Griechenland. Beiträge auf dem Symposium zu Ehren von Karl-Wilhelm Welwei in Bochum, 1.-2. Marz 1996*, Stuttgart.

97. Effenterre, H. et M. van (1995) "Du nouveau sur le Code de Gortyne" στο *Symposion 1995*, 11-15.
98. ---------- (2000) "La codification gortynienne, mythe ou realité?" στο *La codification*, 175-184.
99. Engels, J. (2000) „Das athenische Getreidesteuer-Gesetz des Agyrrhios und angebliche „sozialstaatliche" Ziele in den Massnahmen zur Getreideversorgung spätklassischer und hellenistischer Poleis" *ZPE* 132, 97-124.

100. Faraguna, M. (1999) "Intorno alla nuova legge ateniese sulla tassazione del grano" *Dike* 2, 63-97.
101. Faraone, C.A. (1999) "Curses and social control in the lawcourts of classical Athens" *Dike* 2, 99-122.
102. Fisher, N.R.E. (1990) „The law of hybris in Athens" στο *Nomos*, 123-138.
103. ---------- (1992) *Hybris. A study in the values of honour and shame in ancient Greece*, Warminster.
104. ---------- (1999) "Violence, masculinity and the law in classical Athens" στο Foxhall, L. & Salmon, J. (eds) *When Men were Men: Masculinity, Power and Identity in classical Antiquity*, 68-97, London.
105. Foxhall, L. (1998) "The law and the lady: Women and legal proceedings in classical Athens" στο *Law in its political setting*, 133-152.
106. French, A. (1994) "Pericles' citizenship law" *AHB* 8, 71-75.
107. Frepe, J. (1994) "Νόμος και Νομοθέτης κατά την πρώτη Σοφιστική" στο *Συμβολές 1994*, 177-186.
108. Fuchs, E. (1998) "Vorteil und Recht in den Reden bei Thukydides" *Lexis* 16, 87-112.
109. Furley, D. (1998) "Religiöse Schuld in attischen Gerichtsverfahren" στο Assmann, J. et al. (eds) *Schuld, Gewissen und Person: Studien zur Geschichte des inneren Menschen*, 64-82, Gütersloh. (Studien zum Verstehen fremder Religionen 9)

110. Gagarin, M. (1990) "The nature of proofs in Antiphon" *CPh* 85, 22-32.
111. ---------- (1993) "The economic status of women in the Gortyn code: retroactivity and change" στο *Symposion 1993*, 61-72.
112. ---------- (1995a) "Oath and oath-challenges in Greek law" στο *Symposion 1995*, 125-134.
113. ---------- (1995b) "The first law of the Gortyn code revisited" *GRBS* 36, 7-15.
114. ---------- (1996) "The torture of slaves in Athenian law" *CPh* 91, 1-18.
115. ---------- (1998) "Women in Athenian courts" *Dike* 1, 39-52.
116. ---------- (2000a) „Le code de Platon et le droit grec" στο *La codification*, 215-227.
117. ---------- (2000b) "The legislation of Demetrius of Phalerum and the trasfor-

mation of Athenian law" στο Fortenbaugh, W.W. & Schutrumpf, E. (eds) *Demetrius of Phalerum. Text, translation and discussion*, 347-365, New Brunswick-London (Rutgers University Studies in classical Humanities 9).

118. ---------- (2000c) "The basileus in athenian homicide law" στο *Polis and Politics*, 569 –580.
119. Gallo, L. (1994) "Un'ipotesi sul nomos arghias" στο *Historie*, 211-224.
120. Galloway, C. (1993) "Perjury and the unsworn oath" *TAPA* 123, 15-25.
121. Garcia Quintela, M.V. (1990) "Familia y loeura en el derecho ateniese" *Galloecia* 12, 293-315.
122. Gehrke, H.-J. (1995) „Der Nomosbegriff der Polis" στο *Nomos und Gesetz*, 13-35.
123. Hallof, K. (1990) „Der Verkauf konfiszierten Vermögens von den Poleten in Athen" *Klio* 72, 402-426.
124. ---------- (1996) „Das Bürgerrecht der aus dem Exil heimkehrenden Samier" *Klio* 78, 337-346.
125. Hansen, H. (1990) *Aspects of the Athenian law code of 410/9-400/399 B.C.*, New York.
126. Hansen, M.H. (1990) "Diokles' law (Dem. xiv 42) and the revision of the Athenian corpus of laws in the archonship of Eukleides" *ClassMed* 41, 63-71.
127. ---------- (1995) *The trial of Socrates from the Athenian point of view*, Kopenhagen. (Det kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk.-filosofiske Meddel. 71)
128. ---------- (1997) "One hundred and sixty theses about Athenian democracy" *ClassMed* 48, 205-265.
129. ---------- (1999) *The Athenian democracy in the age of Demosthenes*, 2nd ed., London.
130. Harris, E.M. (1990) "Did the Athenians regard seduction as a worse crime than rape?" *CQ* 40, 370-377.
131. ---------- (1992) "Women and lending in Athenian society. A Horos re-examined" *Phoenix* 46, 309-321.
132. ---------- (1993a) ""In the act" or "red-handed"? Apagoge to the Eleven and furtum manifestum" στο *Symposion 1993*, 169-184.
133. ---------- (1993b) "Apotimema: Athenian terminology for real security in leases and dowry agreement" *CQ* 43, 73-95.
134. ---------- (1993c) "Law and oratory" στο Worthington, I. (ed) *Persuasion: Greek Rhetoric in action*, 130-152, London.
135. ---------- (1997) "A new solution to the riddle of the seisachtheia" στο *The development of the polis*, 103-112.
136. ---------- (1999) "The penalty for frivolous prosecutions in Athenian law" *Dike* 2, 123-142.

137. ---------- (2000) "Open texture in Athenian law" *Dike* 3.
138. Harvey, D. (1990) "The sykophant and sykophancy: vexatious redefinition?" στο *Nomos*, 103-122.
139. Hatzopoulos, M.B. (1991) *Actes de vente d'Amphipolis*, Athènes (Meletemata 14).
140. ---------- (1996) *Macedonian institutions under the kings*, 2 vols, Athens. (Meletemata 22)
141. Hedrick, C.W. Jr (1990) *The decrees of the Demotionidai*, Atlanta. (American Classical Studies 22)
142. Helly, B. (1995) *L'État thessalien. Aleuas le Roux, les tetrades et les tagoi*, Lyon. (Collection de la Maison d'Orient 25; serie epigraphique 2)
143. Hennig, D. (1994) „Immobilienerwerb durch Nichtbürger in der klassischen und hellenistischen Polis" *Chiron* 24, 305-344.
144. ---------- (1995) „Staatliche Ansprüche an privaten Immobilienbesitz in der klassischen und hellenistischen Polis" *Chiron* 25, 235-282.
145. Hoffmann, G. (1990) *Le chatiment des amants dans la Grèce classique*, Paris.
146. Hoffmann, K.F. (1997) *Das Recht im Denken der Sophistik*, Stuttgart-Leipzig. (Beiträge zur Altertumskunde 104)
147. Humphreys, S. (1990) "A historical approach to Drakon's law on homicide" στο *Symposion 1990*, 17-45.
148. Hunter, V.J. (1992) "Constructing the body of the citizen: Corporal punishment in classical Athens" *EMC/CV* 36, 271-291.
149. ---------- (1993) "Agnatic kinship in Athenian law and Athenian family practice: ist implications for women" στο *Law, politics and society*, 100-121.
150. ---------- (1994) *Policing Athens: Social control in the Attic lawsuits, 420-330 BC*, Princeton.
151. ---------- (1997) "The prison of Athens: a comparative approach" *Phoenix* 51, 296-326.
152. ---------- (2000) "Introduction: Status distinctions in Athenian law" στο *Law and social status*, 1-29.
153. Johnstone, S. (1998) "Cracking the code of silence: Athenian legal oratory and the history of slaves and women" στο Joshel, S.R. & Murnaghan, S. (eds) *Women and slaves in Greco-Roman culture: Differential equations*, 221-235, London.
154. ---------- (1999) *Disputes and democracy. The consequences of litigation in ancient Athens*, Austin, Texas.
155. Jones, N.F. (1999) *The associations of classical Athens. A response to democracy*, New York.

156. Καρατζάς, Θ. (1996) *Η χρηματοδότηση του θαλασσίου εμπορίου στον Δημοσθένη*, Αθήνα-Κομοτηνή.

157. Κελεσίδου, Α. (1991) "Υπομνήσεις-Αφορμές από την πλατωνική και αριστοτελική φιλοσοφία του δικαίου" *Ευδικία* 1, 47-56.

158. Kapparis, K. (1995) "When were the Athenian adultery laws introduced?" *RIDA* 42, 97-122.

159. ---------- (1996) "Humiliating the adulterer: the law and the practice in classical Athens" *RIDA* 43, 63-77.

160. ---------- (1998a) "Assessors of magistrates (paredroi) in classical Athens" *Historia* 47, 383-393. (with *BE* 1999, no 187)

161. ---------- (1998b) "The law on the age of the speakers in the Athenian assembly" *RhM* 141, 255-259.

162. Karabélias, E. (1990) "La succession ab intestat en droit attique" *JJP* 20, 55-76.

163. ---------- (1991) „La peine dans Athènes classique" *Recueils de la société Jean Bodin 63 (La peine)*, 77-132.

164. ---------- (1992) "L'acte à cause de mort (diathèke) dans le droit attique" *Recueils de la société Jean Bodin 59 (Actes à cause de mort)*, 47-121.

165. ---------- (1995) "L'arbitrage privé dans l'Athènes classique" στο *Symposion 1995*, 135-149. (επίσης στο *Recueils de la société Jean Bodin 63 (L'assistance dans la resolution des conflits)*, 9-35)

166. Karvounis, Chr. (1999) "Die Dauer der gesetzlichen Befreiung von der Trierarchie" *ClassMed* 50, 61-66.

167. Katz, M.A. (1993) "Buphonia and Gorig Ox: Homicide, Animal sacrifice and judicial process" στο *Nomodeiktes*, 155-178.

168. Kidd, I. (1990) "The case of homicide in Plato's Euthyphro" στο Craik, E.M. (ed) *Owls to Athens. Essays on classical subjects presented to sir Kenneth Dover*, 213-222, Oxford.

169. Koch, Chr. (1991) *Volksbeschlüsse in Seebundangelegenheiten. Das Verfahrenrecht Athens im ersten attischen Seebund*, Frankfurt a.M. (Europäische Hochschulschriften 3: Geschichte und ihre Hilfswissenschaften 466)

170. ---------- (1993) "Die Herrschaft Athens im ersten athenischen Seebund: Rechtsvereinheitlichung im Verwaltungsverfahren" *RIDA* 40, 139-182.

171. ---------- (1996) "Die Wiederherstellung der Demokratie in Ilion. Zum Wandel der Gesetzgebung gegen die Tyrannis in der griechischen-makedonischen Welt" *ZRG* 113, 32-63.

172. ---------- (1999) "The Athenian syngrapheis in the fifth century B.C.: ad hoc drafting committees or elements of an integrative approach?" *RIDA* 46, 13-42.

173. Kristensen, K.R. (1994) "Men, women and property in Gortyn: The karteros of the law code" *ClassMed* 45, 5-26.

174. Λιακόπουλος, Ι.Γ. (1999) *Η νομοθεσία της αρχαίας Αθηναϊκής πολιτείας*, Θεσσαλονίκη.
175. Laani, A.M. (1997) "Spectator sports or serious politics? Οι περιεστηκότες and the Athenian lawcourts" *JHS* 117, 183-189.
176. Lambert, S.D. (1993) *The phratries of Attica*, Ann Arbor, Michigan. (Michigan monographs in classical antiquiry)
177. ---------- (1997) *Rationes Centesimarum. Sales of public land in Lykourgan Athens*, Amsterdam. (Archaia Ellas. Monographs on ancient Greek history and archaeology 3)
178. Langdon, M. (1994) "Public auctions in ancient Athens" στο *Ritual, Finance, Politics*, 253-265.
179. Leduc, Cl. (1998) "L'adoption dans la cité des Athéniens, VI-IVe siècle av. J.-C." *Pallas* 48, 175-202.
180. Lello-Finnoli, A.L. di (1991) "Transmissione della proprietà per successione ereditaria feminnile e sistema di parentela nel Codice di Gortina" στο Musti, D. et al. (eds) *La transizione dal Miceneo all'alto archaismo: dal palazzo alla cita* (Atti del convegno internazionale, Roma 14-19 marzo 1988), 215-230, Roma.
181. Levy, Ed. (1997) "Libres et non-libres dans le Code de Gortyne" στο Brule, P. & Oulhen, J. (eds) *Esclavage, guerre, économie en Grèce ancienne. Hommages à Y. Garlan*, 25-41, Rennes.
182. ---------- (2000) "La cohèrence du code de Gortyn" στο *La codification*, 185-214.
183. Libera, M. Della (1997) „'Αντίδοσις" *Patavium* 10, 17-47.
184. Lima, P.F. Butti de (1996) *L'inchiesto e la prova: immagine storiografica, pratica giuridica e retorica nella Grecia classica*, Torino.
185. ---------- (1997) „La delimitazione della parola nei tribunali ateniesi" *Rhetorica* 15, 159-176.
186. Link, Chr. (1994a) *Der Kosmos Sparta. Recht und Sitte in klassischer Zeit*, Darmstadt.
187. ---------- (1994b) "Die Ehefrau als Erbtochter im Recht von Gortyn" *ZRG* 111, 414-420.
188. ---------- (1997) „Versprochene Töchter? Noch einmal zur Ehefrau als Erbtochter im Gesetz von Gortyn" *ZRG* 114, 378-391.
189. ---------- (1998) „Die vermogensrechtliche Stellung der Frau nach dem großen Gesetz von Gortyn" *ZRG* 115, 214-234.
190. Loraux, N. (1995) "Le procès athénien et la justice comme division" *APhD* 39, 25-39.

191. Μαραβέλιας, Χ.Ε. (1998) *Φόνος. Τα αττικά φονικά δικαστήρια και ιδίως το εν Φρεαττοί του Πειραιώς δικαστήριο*, Πειραιάς.

192. Μασούρης, Δ.Σ. (2000) "Η ποινή της βοιωτικής δίκης κοφίνου στο Μνήσαρχο, πατέρα του Ευριπίδη" *Επετηρίς Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών 3*, 196-202.
193. Μικρογιαννάκης, Εμ. (1994) "Ο περί των ταμιών νόμος. Ισχυε τον 4ο αι. π.Χ. ή όχι;" *Παρουσία* 10, 85-91.
194. MacDowell, D.M. (1990) "The Athenian procedure of phasis" στο *Symposion 1990*, 187-198.
195. ---------- (1992) "'Ο Ἀριστοφάνης και τα Ἀθηναϊκά δικαστήρια" στο *Συμβολές 1992*, 137-158.
196. ---------- (1993) "The case of the Rude Soldier (Lysias 9)" στο *Symposion 1993*, 153-164.
197. ---------- (2000) "The length of trials for public offences in Athens" στο *Polis and Politics*, 563-568.
198. Maffi, A. (1989-90) "Sulla patroiokos "data" nel codice di Gortina" *BIDR* 92-93, 667-670.
199. ---------- (1990a) "La consuetudine nella Grecia arcaica e classica" *Recueils de la société Jean Bodin 52 (La coutume)*, 61-70, Bruxelles.
200. ---------- (1990b) "Adozione e strategie successorie a Gortina e ad Atene" στο *Symposion 1990*, 205-231.
201. ---------- (1994) "Regole matrimoniali e successorie nell'iscrizione di Tegea sul rientro degli esuli" στο *Rechtskodifizierung*, 113-134.
202. ---------- (1995a) "Processo di liberta e rivendicazione in proprietà dello schiavo a Gortina e ad Atene" στο *Symposion 1995*, 17-25.
203. ---------- (1995b) "Encore une fois le mariage de la patrooque donnée dans la Code de Gortyne" *RHDFE* 73, 221-226.
204. ---------- (1995c) "Legislazione e retorica della Grecia classica" στο Mattioli, U. (ed) *Senectus. La vecchiaia nel mondo classico*, 265-275, Bologna.
205. ---------- (1997) *Il diritto di famiglia nel codice di Gortina*, Milano.
206. Magnelli, A. (1999) „Disposizioni legislative riguardanti il regime della terra in tre inediti frammenti da Gortyna (Creta)" *Dike* 2, 143-160.
207. Manuwald, B. (1995) "Zur rechtlichen Problematik von Antiphon, or.5" *RhM* 138, 41-59.
208. Markle, M.M. (1990) "Participation of farmers in Athenian juries and assemblies" *AncSoc* 21, 149-165.
209. Martin, T.R. (1991) "Silver coins and public slaves in the Athenian law of 375/4 BC" στο Metcalf, D.M. (ed) *Mnemata. Papers in memory of Nancy M. Waggoner*, 21-47, New York.
210. Martini, R. (1995) "Sul contratto d'opera nell'Atene classica" στο *Symposion 1995*, 49-55.
211. ---------- (2000) "Il decreto d'investitura dei nomoteti" *Dike* 3.
212. Miller, F.D. (1995) *Nature, justice and rights in Aristotle's Politics*, Oxford.

213. Millett, P. (1990) "Sale, credit and exchange in Athenian law and society" στο *Nomos*, 167-194.
214. ---------- (1991) *Lending and borrowing in classical Athens*, Cambridge.
215. Millett, P. βλ. Todd, St. & Millett, P. (1990)
216. Mirhady, D.C. (1990) "Aristotle on the Rhetoric of Law" *GRBS* 31, 393-440.
217. ---------- (1991a) "The oath-challenge in Athens" *CQ* 41, 78-83.
218. ---------- (1991b) "Non-technical pisteis in Aristotle and Anaximenes" *AJPh* 112, 5-28.
219. ---------- (1996) "Torture and rhetoric in Athens" *JHS* 116, 119-131 (and the reply of G. Thór, 132-134).
220. ---------- (2000) "The Athenain rationale for torture" στο *Law and social status*, 53-74.
221. Monetti, I. (1991) "La graphe klopes nel diritto attico" *CivClCr* 12, 7-10.
222. Morris, I. (1990) "The Gortyn code and Greek kinship" *GRBS* 31, 233-254.
223. ---------- (1992-3) "Law, culture and funerary art in Athens: 600-300 B.C." *Hephaistos* 11-12, 35-50.
224. Mossè, Cl. (1990) "La place de la pallakè dans la famille atheniénne" στο *Symposion 1990*, 273-279.
225. ---------- (1991) "Le serment des héliastes " στο *Le serment*, 395-400.
226. ---------- (1998) "Le procès de Phocion" *Dike* 1, 79-86.

227. Nakategawa, Y. (1994) "Forms of interstate justice in the late fifth century" *Klio* 76, 135-154.
228. ---------- (1995) "Athenian democracy and the concept of justice in pseudo—Xenophon's Athenaion Politeia" *Hermes* 123, 28-46.
229. Natalicchio, A. (1990) "Sulla cosidetta revisione legislativa in Atene alla fine del V secolo" *Quaderni di Storia* 32, 61-90.
230. Nightingale, A.W. (1999) "Plato's lawcode in context: rule by written law in Athens and Magnesia" *CQ* 49, 100-122.

231. O'Sullivan, L.-L. (1997) "Athenian impiety trials in the late fourth century BC" *CQ* 47, 136-152.
232. Ober, J. (2000) "Living freely as a slave of the law. Notes on why Sokrates lives in Athens" στο *Polis and Politics*, 541-552.
233. Ogden, D. (1995) "Women and bastardy in ancient Greece and the Hellenistic world" στο Powell, A. (ed) *The Greek world*, 219-244, London.
234. ---------- (1996) *Greek bastardy in the classical and the Hellenistic periods*, Oxford.
235. ---------- (1997) "Rape, adultery and the protection of bloodlines in classical Athens" στο *Rape in antiquity*, 25-41.

236. Omitowoju, R. (1997) "Regulating rape: soap operas and self-interest in the Athenian courts" στο *Rape in antiquity*, 1-24.
237. Osborne, R. (1990) "Vexatious litigation in classical Athens: sykophancy and the sykophant" στο *Nomos*, 83-102.
238. ---------- (1997) "Law, the democratic citizen and the representation of women in classical Athens" *Past and Present* 155, 3-33.
239. ---------- (2000) "Religion, Empire and freedom for slaves" στο *Law and social status*, 75-92.
240. Ottone, G. (1992) "Tre note sulle defixiones iudiciariae greche di età arcaica e classica" *Sandalion* 15, 39-51.
241. Patterson, C.B. (1991) "Marriage and the married woman in Athenian law" στο Pomeroy, S.B. (ed) *Women's history and ancient history*, 48-72, Chapel Hill.
242. ---------- (1994) "The case against Neaera and the public ideology of the Athenian family" στο *Athenian identity*, 199-216.
243. ---------- (2000) "The hospitality of Athenian justice: the Metic in court" στο *Law and social status*, 93-112
244. Piccirilli, L. (1996) "La confisca dei beni nel diritto attico del IV secolo a.C.: una pena aggiuntiva?" *SIFC* 3rd ser. 14, 53-55.
245. Piérart, M. (1995) "Du règne des philosophes à la souveraineté des lois" στο *Die athenische Demokratie*, 249-269.
246. ---------- (2000) "Qui étaient les nomothétes à Athènes à l'époque de Demosthène?" στο *La codification*, 229-256.
247. Poddighe, E. (1993) "La condition juridique des citoyens Athéniens frappés par le décret du 322: Ἄτιμοι ou φυγάδες?" *Mètis* 8, 271-283.
248. Porter, J.R. (1997) "Adultery by the book: Lysias I (On the murder of Eratosthenes) and comic diegesis" *EMC/CV* 41, 421-454.
249. Ροδολάκης, Γ.Ε. (1994) ""Η Θέμις και η Πανδώρα. Το δίκαιο, οι θεές του και η θέση της γυναίκας" στο *Αι αρχαίαι ημών πρόγονοι. Ένα αφιέρωμα στις άγνωστες αρχαίες Ελληνίδες γυναίκες μητέρες όλων μας* (Ημερίδα, Αθήνα, 18 Απριλίου 1994), Αθήνα.
250. Rabaglietti, M.F. (2000) *Diritto e legge nell'intramontabile mito di Antigone e Creonte*, Torino.
251. Reden, S. von (1997) "Money, law, and exchange: coinage in the Greek polis" *JHS* 117, 154-175.
252. Rhodes, P.J. (1991) "The Athenian code of laws, 410-399 BC" *JHS* 111, 87-100.
253. ---------- (1995) "Judicial procedures in fourth –century Athens: improvement or simply change?" στο *Die athenische Demokratie*, 303-320.
254. Richardson, M.B. (2000) "The location of inscribed laws in fourth-century

Athens. IG II^2 244, on rebuilding the walls of Peiraeus (337/6 BC)" στο *Polis and Politics*, 601-616.
255. Robertson, B. (2000) "The scrutiny of new citizens at Court" στο *Law and social status*, 149-174.
256. Robertson, N. (1990) "The laws of Athens, 410-399 BC: the evidence for review and publication" *JHS* 110, 43-75.
257. Romilly, J. de (1971) *Ο νόμος στην ελληνική σκέψη: από τις απαρχές στον Αριστοτέλη*, μετ. Μπ. Αθανασίου – Κ. Μηλιαρέση, Αθήνα 1997.
258. Roselli della Rovere, M.E. (1999) "L'Areopago nella riforma di Solone" *Patavium* 14, 21-32.
259. Rossner, Chr. (1998) *Recht und Moral bei den griechischen Sophisten*, München. (Rechtswissenschaftliche Forschung und Entwicklung 595)
260. Rubinstein, L. (1993) *Adoption in IVth century Athens*, Copenhagen. (Opuscula GraecoLatina 34)
261. Ruschenbusch, E. (1990) „Die Grenze im athenischen Recht" στο Olshausen, E. & Sonnabend, H. (eds) *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums* 4, 303-308, Amsterdam.
262. ---------- (1991) "Die verheiratete Frau als Erbtochter im Recht von Gortyn" *ZRG* 108, 287-289.
263. ---------- (1995) "Drei Beitrage zum Strafrecht Athens" στο *Symposion 1995*, 167-171.
264. Ryan, F.X. (1999) "Die areopagitische Herrschaft und die Areopagiten" *RIDA* 46, 43-52.
265. Ryzman, M. (1992) „Theseus' obedience to the directives of natural law in Sophocles' Oedipus Coloneus" *RBPh* 70, 5ff.

266. Σακελλαρίου, Μ.Β. (1999) *Η Αθηναϊκή δημοκρατία*, Ηράκλειο.
267. Σοϊλεντάκης, Ν.Π. (1990) "Τα περί φυσικού δικαίου χωρία στις τραγωδίες του Σοφοκλέους" *Επιθεώρηση Δημοσίου Διοικητικού Δικαίου* 1990, 504επ. (επίσης Σοϊλεντάκης, Ν.Π. (1992) *Ιστορικά και Δικονομικά*, 26-31, Αθήνα)
268. Sanchez de la Torre, A. (1999) "Como contempla la ley a la sociedad, segun Platon?" *RIDA* 46, 53-80.
269. Saunders, T.J. (1990a) "Plato and the Athenian law of theft" στο *Nomos*, 63-82.
270. ---------- (1990b) "Penal law and family law in Plato's Magnesia" στο *Symposion 1990*, 115-132.
271. ---------- (1991) *Plato's penal code. Tradition, controversy and reform in Greek penology*, Oxford.
272. ---------- (1998) "Plato on the treatment of heretics" στο *Law in its political setting*, 91-100.
273. Scafuro, A. (1994) "Witnessing and false witnessing: Proving citizenship and kin identity in fourth-century Athens" στο *Athenian identity*, 156-198.

274. ---------- (1997) *The forensic stage: settling disputes in Graeco-Roman new comedy*, Cambridge.
275. Scanlon, T.F. (1994) "Echoes of Herodotus in Thucydides: Self-sufficiency, admiration and the law" *Historia* 43, 143ff.
276. Schmitz, W. (1997) „Der nomos moicheias – Das athenische Gesetz über den Ehebruch" *ZRG* 114, 45-140.
277. Sealey, R. (1990) *Women and law in classical Greece*, Princeton.
278. ---------- (1991) "Ath.Pol 25.2 and Lys. fr. 178: additional functions of the Areopagite Council" *JHS* 111, 210.
279. Sheets, G.A. (1994) "Conceptualising international law in Thucydides" *AJPh* 115, 51-73.
280. Stein, M. (1998) "Anmerkungen zur Überlieferung des attischen Eisangeliegesetzes" *ZPE* 120, 19-22.
281. Stroud, R.S. (1993) "Aristotle and the athenian homicide" στο Piérart, M. (ed) *Aristote et Athènes* (Actes de la Table Ronde centenaire de l'Athinaion Politeia, Fribourg-Suisse, 23-25 mai 1991), 203-221, Fribourg-Paris.
282. ---------- (1998) *The Athenian grain-tax law of 374/3 B.C.*, Princeton. (Hesperia Supplement 29)
283. Taddei, A. (1998) "Diritto e prediritto in cas del trierarca [Dem] xlvii 68-73" *Studi classici e orientali* 46 (3), 833-844.
284. Thomas, R. (1994) "Law and lawgiver in the Athenian democracy" στο *Ritual, Finance, Politics*, 119-134.
285. Thommen, L. (1996) *Lakedaimonion Politeia. Die Entstehung der spartanischen Verfassung*, Stuttgart. (Historia Einzelschriften 103)
286. Thür, G. (1990a) „The jurisdiction of the Areopagos in homicide cases" στο *Symposion 1990*, 53-72.
287. --------- (1990b) „Die Todesstrafe im Blutprozess Athens (Zum δικάζειν in IG i3 104.11-13; Dem. 23. 22; Aristot. AP 57.4)" *JJP* 20, 143-156.
288. --------- (1995) „Die athenischen Geschworengerichte – eine Sackgasse?" στο *Die athenische Demokratie*, 321-336.
289. --------- (2000) "Rechtsvorschriften und Rechtsanwendung in Athen (5./4. Jh. v. Chr.)" στο *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου*, 89-100.
290. Todd, St. (1990a) "The purpose of evidence in Athenian courts" στο *Nomos*, 19-40.
291. --------- (1990b) "Lady Chatterley's lover and the Attic orators: the social composition of the Athenian jury" *JHS* 110, 146-173.
292. --------- (1993a) *The shape of Athenian law*, Oxford.
293. --------- (1993b) "Status and contract in fourth-century Athens" στο *Symposion 1993*, 125-140.
294. --------- (1998) "Lysias against Nikomachos: The fate of the expert in Athenian law" στο *Law in its political setting*, 101-132.

295. --------- (2000) "How to execute people in fourth-century Athens" στο *Law and social status*, 31-51.
296. Todd, St. & Millett, P. (1990) "Law, society and Athens" στο *Nomos*, 1-18.
297. Toogood, N. (1997) ""Athens aids Eretria": a state's jurisdiction over its citizens' actions" *CQ* 47, 295-297.
298. Tracy, S.V. (1991) "To me dis archein" *CPh* 86, 210-204.
299. Triantaphyllopoulos, J. (1990) "Méthodologie juridique d'Aristote et méthodologie historique de Thucydide" *SO* 65, 19-29.
300. Tulin, A. (1996) *Dike phonou: the right of prosecution and Attic homicide procedure*, Stuttgart-Leipzig.
301. Vegh, Z. (1993) "Ex pacto ius. Studien zum Vertrag als Rechtsquelle bei den Rhetoren" *ZRG* 110, 184ff.
302. Vélissaropoulos-Karakostas, I. (1990) "Νηποινεί τεθνάναι" στο *Symposion 1990*, 93-105.
303. ---------- (1993) "Altgriechische πίστις und Vertrauenshafung" in *Symposion 1993*, 185-190.
304. ---------- (1996) ""Pacta conventa servabo" et Aristote" *RHDFE* 74, 185-194.
305. Volonaki, E. (2000) ""Apagoge" in homicide cases" *Dike* 3.
306. Wallace, R.W. (1993) "The Athenian law against slander" στο *Symposion 1993*, 109-124.
307. ---------- (1995) "On not legislating sexual conduct in fourth-century Athens" στο *Symposion 1995*, 151-166.
308. ---------- (1998) "Unconvicted or potential atimoi in ancient Attica" *Dike* 1, 63-78.
309. ---------- (1998) "Personal conduct and legal sanction in the democracy of classical Athens" στο *Questions de responsabilité*, 397-413.
310. ---------- (2000) „`Investigations and Reports` by the Areopagos Council and Demosthenes' Areopagos decree" στο *Polis and Politics*, 581-96.
311. Wankel, H. (1994) "Zur Datierung des Eisangeliegesetzes. Aristophanes, Frosche 362 und 367" *ZPE* 101, 19-23.
312. Welwei, K.-W. (1998) *Die griechische Polis: Verfassung und Gesellschaft in archäischer und klassischer Zeit*, Stuttgart.
313. Winkler, J.J. (1990) "Laying down the law: The oversight of men's sexual behavior in classical Athens" στο Halperin, D.M., Winkler, J.J. & Zeitlin, F.I. (eds) *Before sexuality: The construction of erotic experience in the ancient Greek world*, 171-209, Princeton.
314. Youni, M.S. (1996) "À propos de quatre inscriptions olynthiennes. Quelques remarques sur la surété rèelle au 4eme siècle av. J.-C." *Tekmeria* 2, 135-153.

IV. Ελληνιστική περίοδος (3ος-1ος αιώνας π.Χ.)

1. Ager, S.L. (1994) "Hellenistic Crete and κοινοδικίον" *JHS* 114, 1-18.
2. ---------- (1997) "Foreign judges and δικαιοδοσία: a Rhodian fragment" *ZPE* 117, 123-125.
3. ---------- (1998) *Interstate arbitration in the Greek world, 337-90 BC*, Berkeley & Los Angeles. (Hellenistic Culture and Society 18)
4. Allam, S. (1990) "Note sur le mariage par deux contrats dans l'Égypte grèco-romaine" *CdE* 65, 323-333.
5. Arnaoutoglou, I. (1998) "Between koinon and idion: legal and social dimensions of religious associations in ancient Athens" στο *Kosmos*, 68-83.

6. Bjertrup, L. βλ. Rubinstein, L., Bjertrup, L., Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. & Vestergaard, T. (1991)
7. Bringmann, K. & Steuben, H. von (eds) (1995) *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtumer. Teil I: Zeugnisse und Kommentare*, Berlin.

8. Cataldi, S. (1992) "Statuto e capacità giuridica dello straniero nella stele di Stinfalo" στο *L'étranger*, 127-146.
9. Chaniotis, A. (1994) "Die συλαν Klausel im Vertrag zwischen Lyttos und Malla (Staatsvertrage III 511)" *ZRG* 111, 421-424.
10. ---------- (1996a) *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Stuttgart. (Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien 24)
11. ---------- (1996b) "Conflicting authorities. Asylia between secular and divine law in the classical and hellenistic poleis" *Kernos* 9, 65-86.
12. Chretien-Vernicos, G. (1997) "Le contrat de nourrice en droit hellénistique: une *misthosis* bien particuliere" *RHDFE* 75, 587-615.
13. Clarysse, W. (1995) "Ptolemaic wills" στο *Legal documents*, 88-105.

14. Darmezin, L. (1999) *Les affranchissements par consécration en Béotie et dans le monde Grec hellénistique*, Paris. (Études anciennes 22)
15. Dignas, B. (2000) „The leases of sacred property at Mylasa. An alimentary scheme for the gods" *Kernos* 13, 117-126.

16. Fernandez Nieto, F.J. (1995) "Los reglamentos militares griegos y la justicia castrense en epoca hellenistica" στο *Symposion 1995*, 221-244.

17. Gauthier, Ph. (1994) "Les rois hellénistiques et les juges étrangers: à propos de décret de Kimolos et de Laodicée du Lykos" *Journal des Savants*, 165-195.
18. ---------- (1999) "Symbola atheniens et tribunaux étrangers à l'époque hellénistique" *BCH* 123, 157-174.
19. ---------- (2000a) "Les institutions politiques de Delphes au IIe siècle a.C." στο Jacquemin, A. (ed) *Delphes, cent ans apres la grande fouille. Essai de bilan* (Actes du colloque international organisé par l'École Française d'Athènes, Athènes-Delphes, 17-20 septembre 1992), 109-139, Athènes. (BCH Suppl. 36)
20. ---------- (2000b) "`Juges des mains` dans les cités hellénistiques" στο *Polis and Politics*, 421-430.
21. Gauthier, Ph. & Hatzopoulos, M. (1993) *La loi gymnasiarchique de Beroia*, Athènes. (Meletemata 16)
22. Guizzi, F. (1997) „Conquista, occupazione del suolo e titoli che danno diritto alla proprietà: l'esempio di una controversia interstatale cretese" *Athenaeum* 85, 33-52.

23. Hansen, M.H. βλ. Rubinstein, L., Bjertrup, L., Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. & Vestergaard, T. (1991)
24. Hatzopoulos, M. βλ. Gauthier, Ph. & Hatzopoulos, M. (1993)
25. Helmis, A. (1991) "Serment et pouvoir dans l'Égypte ptolemaique" στο *Le serment*, 137-153.
26. ---------- (1994) "La terre, les hommes et les dieux: un differend de bornage dans l'Égypte ptolemaique" στο *Grund und Boden*, 327-340.
27. Hengstl, J. (1994) "Rechtsprobleme in neueren papyrologischen Arbeiten" *AfP* 40, 87-94.
28. Hengstl, J. (1995) „Petita in Petitionen grakoägyptischer Papyri" στο *Symposion 1995*, 265-289.
29. ---------- (1998) „Individuelle Rechte im hellenistischen Ägypten" στο *Le monde antique*, 215-233.
30. Hübner, U. (1997) „Bemerkungen zum Pfandrecht: das judäische Ostrakon von Mesad Hasavyahu, alttestamentliches und griechisches Pfandrecht sowie ein Graffito aus Marissa" *UF* 29, 215-225.

31. Jahne, A. (1997) „Immobiles Eigentum und Bürgerrecht im ptolemäischen Alexandreia" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, II, 504-510.

32. Κόλλια, Ε. (1995-96) "Ο θεσμός των ξένων δικαστών στις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας" *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11, 45-83.

33. Katzoff, R. (1995) "Hellenistic marriage contracts" στο *Legal documents*, 37-45.
34. Kränzlein, A. (1995) "Überlegungen zu den Freilassungsinschriften von Bouthrotos" στο *Symposion 1995*, 205-210.

35. Legras, B. (1999) "Le corps violent des femmes dans l'Égypte ptolemaique d'après la documentation papyrologique" *Cahiers Glotz* 10, 225-234.
36. Lewis, N. (1993) "Ἐμφωλεύειν as a punishable offence" στο *Symposion 1993*, 219-224.

37. Maffi, A. (1998) "L'accordo di synoikia fra Orcomeno ed Euaimon (IPArk 15)" *ZRG* 115, 394-403.
38. Magnetto, A. (1997) *Gli arbitrati interstatali Greci dal 337 al 196 a.C.*, 2 vols, Pisa.
39. Mélèze-Modrzejewski, J. (1990) "Le sanction de l'homicide en droit grec et hellénistique" στο *Symposion 1990*, 3-16. (επίσης στο *Mélanges Leveque* 7, 244-259)
40. ---------- (1993) "Στέρησις θήκης. À propos du délit religieux dans l'Égypte grecque et romaine" στο *Symposion 1993*, 201-214.
41. ---------- (1994) "Πρόσταγμα περί της γεωργίας: droit grec et realités égyptiennes en matière de bail forcé" στο *Grund und Boden*, 199-226. (επίσης "Πρόσταγμα περί της γεωργίας: Ελληνικό δίκαιο και Αιγυπτιακή πραγματικότητα στο θέμα της αναγκαστικής μίσθωσης" στο *Συμβολές 1992*, 47-78)
42. ---------- (1995a) "Law and justice in Ptolemaic Egypt" στο *Legal Documents*, 1-19.
43. ---------- (1995b) "Jewish law and Hellenistic legal practice in the light of Greek papyri from Egypt" στο *Collatio Iuris Romani*, 299-315.
44. ---------- (1995c) ""Paroles néfastes" et "vers obsènes". À propos de l'injure verbale en droit grec et hellénistique" στο *Symposion 1995*, 247-48. (επίσης στο *Dike* 1 (1998) 151-70 and στο Hoareau-Dodinau, J. & Texier, P. (eds) (1998) *Anthropologies juridiques. Mélanges Braun*, 569-585, Limoges)
45. ---------- (1996) "Le forme del diritto hellenistico" στο *I Greci* 2.iii, 635-664.
46. Migliardi Zingale, L. (1995) "Dal testamento ellenistico al testamento romano nella prassi documentale egiziana: cesura o continuita?" στο *Symposion 1995*, 303-312.
47. Montevecchi, O. (1990) "Achreios-achrestos-akyrosimos" *JJP* 20, 113-118.
48. Morel, P.-M. (2000) "Épicure, l'histoire et le droit" *REA* 102, 393-411.

49. Νίγδελης, Π.Μ. (1990) *Πολίτευμα και κοινωνία των πόλεων των Κυκλάδων κατά την ελληνιστική και αυτοκρατορική εποχή*, Θεσσαλονίκη.
50. Nielsen, Th.H. βλ. Rubinstein, L., Bjertrup, L., Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. & Vestergaard, T. (1991)

51. O'Neil, J.L. (1999) „Political trials under Alexander the Great and his successors" *Antichthon* 33, 28-47.

52. Rainer, J.M. (1994) "Das Stockwerkseigentum im Recht der Papyri" *RIDA* 41, 369-378.
53. Reger, G. (1992) "Private property and private loans on independent Delos" *Phoenix* 46, 322-341.
54. Rigsby, K.J. (1996) *Asylia: territorial inviolability in the Hellenistic world*, Berkeley. (Hellenistic Culture and Society 22)
55. Rosseti Favento, S. (1994) "Un testamento greco del Mar Egeo" *Labeo* 40, 272-274.
56. Rubinstein, L., Bjertrup, L., Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. & Vestergaard, T. (1991) „Adoption in Hellenistic and Roman Athens" *ClassMed* 42, 139-151.
57. Rufner, Th. (1997) „Eine nicht alltägliche Freilassung. Bemerkungen zur Inschrift FD III" *ZRG* 114, 369-377.
58. Rupprecht, H.-A. (1990a) „Die Beendingung von Vertragsverhältnissen. Überlegungen zur Rechtswirklichkeit anhand der Pacht" *JJP* 20, 119-128.
59. ---------- (1990b) „Straftaten und Rechtschutz nach den griechischen Papyri der ptolemäischen Zeit" στο *Symposion 1990*, 139-148.
60. ---------- (1993) „Die Vererblichkeit von Grund und Boden im ptolemäischen Ägypten" στο *Symposion 1993*, 225-238.
61. ---------- (1994) „Hybris. Anmerkungen zu einen Delikt in den Papyri der ptolemäischen und römischen Zeit" στο Buchholz, S., Mikat, P., & Werkmuller, D. (eds) *Überlieferung, Bewahrung und Gestaltung in der rechtsgeschichtlichen Forschung*, 269-275, Paderborn.
62. ---------- (1995a) „Die dinglichen Sicherungsrechte nach der Praxis der Papyri. Eine Übersicht nach dem urkundlichen Befund" στο *Collatio Iuris Romani*, 425-436.
63. ---------- (1995b) „Zwangsvollstreckung und dingliche Sicherung in den Papyri der ptolemäischen und römischen Zeit" στο *Symposion 1995*, 291-302.
64. ---------- (1997) „Veräusserungensverbot und Gewährleistung in pfandrechtlichen Geschäften" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, II, 870-880.
65. ---------- (1998) „Marriage contract regulations and documentary practice in the Greek papyri" *Scripta Classica Israelica* 17, 60-76.
66. ---------- (2000) „Rechtsalltag im Spiegel der griechischen Papyri Ägyptens" στο *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 209-222. (επίσης στο Costabile, F. (ed) *Minima Epigraphica et Papyrologica* III)

67. Saprykin, S.U. (1991) "Eupator's law on inheritance and its role in the history of the Pontic kingdom" *VDI* 197, 181-197.

68. Scholl, R. (1995) "Zum ptolemäischen Sklavenrecht" στο *Legal Documents*, 149-172.
69. Stavrianopoulos, E. (1993) "Die Frauenadoption auf Rhodos" *Tyche* 8, 177-188.

70. Thompson, D.J. (1997) "Policing the Ptolemaic countryside" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, II, 961-966.
71. Thür, G. (1995a) „Zu den Hintergrunden des Rechtsgewährungsvertrag zwischen Stymphalos und Demetrias (IPArk 17)" στο Schubert, Ch. & Brodersen, K. (eds) *Rom und der griechische Osten. Festschrift für H.H. Schmitt zum 65. Geburtstag*, 262-272, Stuttgart.
72. ---------- (1995b) „Der Rechtsgewährungsvertrag aus Stymphalos (IPArk 17; IG V_2, 357)" στο *Symposion 1995*, 173-178.
73. ---------- (1997) "Rechtsfragen des Weinkaufs" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, II, 967-975.

74. Vestergaard, T. βλ. Rubinstein, L., Bjertrup, L., Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. & Vestergaard, T. (1991)
75. Vilatte, S. (1999) "Etre privé de liberté dans une ile aux époques hellénistique et romaine: aspects individuels et collectifs, realité, sentiment et imaginaire" στο *Carcer*, 129-147.

76. Wittenburg, A. (1990) *Il testamento di Epikteta*, Trieste.
77. Wolff, H.J. (1998) *Vorlesungen über juristische Papyruskunde: gehalten an der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Wintersemester 1967/68 und Sommersemester 1968*, edited by J.G. Wolf, Berlin. (Freiburger rechtsgeschichtliche Abhandlungen, N.F. 30)

78. Yiftach, U. (1997) "The role of the syngraphe "compiled through the Hierothytai"" *ZPE* 115, 178-182.
79. ---------- (1999) "Συγγραφή ομολογίας-συγγραφή συνοικισίου: a problem reconsidered" *JJP* 29, 137-150.

80. Χρυσοστόμου, Π. (1997) "Βασιλικοί δικασταί και ταγοί σε μια νέα επιγραφή με ωνές από την Κεντρική Μακεδονία" *Τεκμήρια* 3, 23-45.

V. Ρωμαιοκρατία (1ος αι. π.Χ. - 6ος αι. μ.Χ.)

1. Anagnostou-Canas, B. (1991) *Juge et sentence dans l'Égypte romaine*, Paris. (Étude de philosophie et d'histoire du droit)
2. ---------- (1994) "Les differends concernant l'eau dans l'Égypte romaine" στο Menu, B. (ed) *Les problémes institutionelles de l'eau en Égypte ancienne et dans l'Antiquité mediteranéenne. Colloque Aidea Vogue*, 15-28, (Institut Français d'Archeologie Orientale. Bibliothèque d'Étude 110).
3. ---------- (1996) "L'assistance judiciaire dans l'Égypte hellénistique et romaine" *Recueils de la Société Jean Bodin* 63 (*L'assistance dans la resolution des conflits*), 61-90.
4. ---------- (1998) "La justice oraculaire dans l'Égypte grecque et romaine" *RHDFE* 76, 1-16.
5. Arjava, A. (1996) *Women and law in late antiquity*, Oxford.
6. ---------- (1997) "The guardianship of women in Roman Egypt" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, I, 25-30.
7. ---------- (1998a) „Ein verschollenes Gesetz des Codex Theodosianus óber uneheliche Kinder (CTh 4,6,7a)" *ZRG* 115, 414-418.
8. ---------- (1998b) „Paternal power in late antiquity" *JRS* 88, 147-165.
9. Arnaoutoglou, I. (1995) "Marital disputes in Graeco-Roman Egypt" *JJP* 25, 11-28.
10. Astolfi, R. (1994) "Costantino e la legittimazione dei figli naturali mediante matrimonio" στο *Il diritto romano canonico*, 227-265.
11. Atkinson, J.E. (1992) „Out of order: the circumcellions and Codex Theodosianus 16, 5, 52" *Historia* 41, 488-499.
12. Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ι. (2000) "Ο Αδριανός και η διαδοχή του Επικούρου" στο *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου*, 317-333.
13. Barker, D.C. (1997) „The place of residence of the divorced wife in Roman Egypt" στο *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, I, 59-66.
14. Bauman, R.A. (1996) „The interface of Greek and Roman law" *RIDA* 43, 39-62.
15. Belayche, N. (1991) „Serment et acculturation dans l'Orient romain au travers de quelques temoignages epigraphiques" στο *Le serment*, 159-168.
16. Bonfils, G. de (1996) "La legislazione di Valentiniano et Valente" *Index* 24, 393-406.

17. Bradbury, S. (1994) "Constantine and the problem of antipagan legislation in the fourth century" *CPh* 89, 120-139.
18. Bruun, Chr. (2000) „Water legislation in the Ancient World (c. 2200 BC – c. A.D. 500): The Roman world" στο Wikander, O. (ed) *Handbook of Ancient Water Technology*, vol. 2, 575-604, Leiden. (Technology and change in History 2)
19. Bucci, O. (1994) "I diritti locali delle regioni dell'Oriente Mediterraneo prima della conquista Roman ed il cosiddetto diritto provinziale Romano" στο *Il diritto romano canomico*, 73-103.

20. Γιούνη, Μ.Σ. (2000) *Provincia Macedonia. Θεσμοί ιδιωτικού δικαίου στη Μακεδονία επί Ρωμαιοκρατίας*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Μελέτες Ιστορίας Ευρωπαϊκών Δικαίων 3)
21. Casson, L. (1990) "New light on maritime loans: PVindob.G 40882" *ZPE* 84, 195-206.
22. Chaniotis, A. (1995) ""Tempeljustiz" im kaiserzeitlichen Kleinasien. Rechtliche Aspekte der Sóhneinschriften Lydiens und Phrygiens" στο *Symposion 1995*, 353-384.
23. Corcoran, S. (1993) "Hidden from History: The legislation of Licinius" στο *Theodosian Code*, 97-119.
24. ---------- (1996) *The empire of the Tetrarchs. Imperial Pronouncements and Government, AD 284-324*, Oxford.

25. Delia, D. (1991) *Alexandrian citizenship during the Roman Principate*, Atlanta.
26. Dmitriev, S.V. (1996) „Προβολή and αντιπροβολή in electoral procedure in Oinoanda" *Latomus* 55, 112-126.
27. Dovere, El. (1997) „Ermogeniano e la nozione di consuetudo" στο *Mélanges Gallo* I, 229-246.
28. Dreher, M. (1996) "Die lex portorii Asiae und der Zollbezirk Asia" *Anatolica* 26, 111-128.

29. Errington, R.M. (1997) "Christian accounts of the religious legislation of Theodosius I" *Klio* 79, 398-443.
30. Evans-Grubbs, J. (1993a) "Constantine and imperial legislation on the family" στο *Theodosian Code*, 120-142.
31. ---------- (1993b) "Marriages more shameful than adultery: Slave-mistress relationships, mixed marriages and late Roman law" *Phoenix* 47, 125-154.
32. ---------- (1995) *Law and family in late antiquity. The emperor Constantine's marriage legislation*, Oxford.
33. Eugenia, F. (1998) *Riforme istituzionali e funzioni giurisdizionali nelle novelle Giustiniano*, Milano.

34. Ferrary, J.-L. & Rousset, D. (1998) "Un lotissement de terres à Delphes au IIe s. ap. J.-C." *BCH* 122, 277-342.
35. Falchi, G.L. (1993) „Studi sulle relazioni tra legislazione di Giustiniano (528-534) e la codificazione di *Leges* et *Iura*" *SDHI* 59, 1-172.

36. Gagos, T. & Minnen, P. van (1995) *Settling a dispute: Toward a legal anthropology of late antique Egypt*, Ann Arbor.
37. Gaudemet, J. (1996b) "Legislazione religiosa del IV secolo" *Index* 24, 383-391.
38. Goria, F. (1994) "Azioni reali per la restituzione della dote in età giustinianea: profili processuali e sostenziali" στο *Diritto e processo nella esperienza romana* (Atti del seminario torinese (4-5 dicembre 1991) in memoria di Giuseppe Provera), 203-301, Napoli. (Universita di Torino. Miscellanea dell'Istituto giuridico. Serie III, Miscellanea 1)
39. ---------- (1995a) "La giustizia nell'impero romano d'Oriente: organizzazione giudiziaria" στο *La giustizia nell'Alto Medioevo (secoli V-VIII)* (Spoleto, 7-13 aprile 1994), 259-336, Spoleto. (Settimane di studio del centro italiano di studi sull' alto Medioevo XLII)
40. ---------- (1995b) "Giudici civili e giudici militari nell'età giustinianea" *SDHI* 61, 447-461.
41. Gounaropoulou, L. βλ. Petsas, Ph.M., Hatzopoulos, M.B., Gounaropoulou, L. & Paschidis, P. (eds) (2000)

42. Harries, J.D. (1998) "How to make a law-code" στο Austin, M., Harries, J.D. & Smith, Chr. (eds) *Modus Operandi. Essays in honour of Geoffrey Rickman*, 63-78, London. (BICS Suppl. 71)
43. ---------- (1999) *Law and empire in late antiquity*, Cambridge.
44. Hatzopoulos, M.B. βλ. Petsas, Ph.M., Hatzopoulos, M.B., Gounaropoulou, L. & Paschidis, P. (eds) (2000)
45. Hengstl, J. (2000) "Ex oriente lux in der Rechtsgeschichte?" στο *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 39-57.
46. Hobson, D.W. (1993) "The impact of law in village life in Roman Egypt" στο *Law, politics and society*, 193-219.
47. Honoré, T. (1998) *The law in the crisis of the empire 379-455 AD. The Theodosian dynasty and its quaestors. With a palingenesia of laws of the dynasty*, Oxford.

48. Jakab, E. (1995) „Gaius kommentiert die Papyri? Vertragsklauseln im Weinkauf" στο *Symposion 1995*, 313-324.

49. Καμάρα, Α. (2000) (επιμ.-μετ.) *Η αντιπαγανιστική νομοθεσία της Υστερης Ρωμαικής Αυτοκρατορίας μέσα από τους Κώδικες*, Αθήνα.

50. Keenan, J.G. (1995) "The Aphrodito murder mystery: A return to the scene of the crime" *BASP* 32, 57-63.
51. Kehoe, D. (1995) "Legal institutions and the bargaining power of the tenant in Roman Egypt" *AfP* 41, 232-262.
52. Kennel, S.A.H. (1991) "Women's hair and the law: Two cases from late antiquity" *Klio* 73, 526-536.
53. Krumpholz, H. (1992) *Über sozialstaatliche Aspekte in der Novellengesetzgebung Justinians*, Bonn.

54. Luchetti, G. (1991-2) "Banche, banchieri e contratti bancari nella legislazione giustinianea" *BIDR* 33-34, 449-472.

55. MacCall, L.S.B. (1990) "The Aphrodito murder mystery" *JJP* 20, 103-107.
56. Maganzani, L. (2000) "I poteri di autotutela dei publicani nel Monumentum Ephensum (Lex portus Asiae)" στο Costabile, F. (ed) *Minima Epigraphica et Papyrologica* III.
57. Manfredini, A.D. (1995) "Giustiniano e la mutilazione delle mani e dei piedi" *SDHI* 61, 463-469.
58. Marcone, A. (1999) "La privation de liberté dans l'Égypte gréco-romaine" στο *Carcer*, 89-104.
59. Martini, R. (1998) "Diritto romano e diritti stranieri" *Index* 26, 409-416.
60. ---------- (2000) "Diritto greco e common law" *Index* 28, 41-45.
61. Matthews, J. (1993) "The making of the text" στο *Theodosian Code*, 19-44.
62. Mauro Todini, A. di (1990) *Aspetti della legislazione religiosa del IV secolo*, Roma. (Universita di Roma. Pubblicazioni dell'Istituto di diritto romano e dei diritti dell'Oriente Mediterraneo 67)
63. Melluso, M. (2000) *La schiavitu nell'età giustinianea. Disciplina giuridica e rilevanza sociale*, Paris.
64. Migliardi Zingale, L. (1990) "Rileggendo PMed. inv. 41: legislazione giustinianea e prassi in tema di dote e donazione nuziale" *JJP* 20, 109-112.
65. Millar, F. (1999) "The Greek East and Roman law: the dossier of M. Cn. Licinius Rufinus" *JRS* 89, 90-108.

66. Νικόπουλος, Β. (1992) *Η νομική σκέψη του απ. Παύλου (Συμβολή στην ιστορική έρευνα του Δικαίου των πρώτων χριστιανικών χρόνων)*, Θεσσαλονίκη.
67. Nörr, D. (1998) ""Richter aus der Fremde" und römische Provinzialgerichtsbarkeit. Bemerkungen zu IG. XII 5. 722 (IG. XII Suppl. p. 127)" *Index* 26, 71-88.

68. O'Roark, D. (1996) "Close-kin marriage in late antiquity: the evidence of Chrysostome" *GRBS* 37, 399-411.
69. Ombretta Cuneo, P. (ed) (1997) *La legislazione di Constantino, Constanzo II e*

Constante (337-361), Milano (Accademia romanistica Costantiniana. Materiali per una palingenesi delle costituzioni tardoimperiali. Serie seconda 2)

70. Paschidis, P. βλ. Petsas, Ph.M., Hatzopoulos, M.B., Gounaropoulou, L. & Paschidis, P. (eds) (2000)
71. Perentidis, S. (1993) "Dévoilement rituel et cadeau nuptial en Grèce et à Byzance: continuité ou rupture?" *RHDFE* 71, 1-18.
72. ---------- (1995) "Apaulia - Epaulia - Anakalypteria: Définition et fonction des rites et des dons nuptiaux" στο *Symposion 1995*, 179-204.
73. Pergami, F. (ed) (1993) *La legislazione di Valentiniano e Valente (364-375)*, Milano. (Acceademia romanistica costantiniana. Materiali per una palingenesia delle costituzioni tardo-imperiali. Serie seconda 4)
74. Petsas, Ph.M., Hatzopoulos, M.B., Gounaropoulou, L. & Paschidis, P. (eds) (2000) *Inscriptions du sanctuaire de la Mère des Dieux Autochtone de Leukopetra (Macédoine)*, Athènes. (Meletemata 28)
75. Plescia, J. (1992) "Conflict of laws in the Roman Empire" *Labeo* 38, 30-54.
76. Pugsley, D. (1995) *Justinian's Digest and the Compilers*, Exeter.

77. Rennpferdt, M. (1991) *Lex Anastasiana. Schuldnerschutz im Wandel der Zeiten*, Göttingen. (Göttinger Studien zur Rechtsgeschichte 19)
78. Rousset, D. βλ. Ferrary, J.-L. & Rousset, D. (1998)

79. Saliou, C. (1994) *Les lois de batiments. Voisinage et habitat urbain dans l'empire romain. Recherches sur les rapports entre le droit et la construction privée du siècle d'Auguste au siècle de Justinien*, Beyrouth. (Bibliothèque archeologique et historique 116)
80. Saliou, C. (1996) *Le traité d'urbanisme de Julien a'Ascalon. Droit et architecture en Palestine au VIe siècle*, Paris. (Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d' Histoire et Civilisation de Byzance. Collège de France. Monographies 8)
81. ---------- (2000) "Le traité de droit urbain de Julien d'Ascalon. Coutumier et codification" στο *La codification*, 293-313.
82. Salvo, L. de (1995) "Le dispozioni sui navicularii nella compilazione del Codex Theodosianus" στο Moreschini, Cl. (ed) *Esegesi, parafrasi e compilazione in età tardoantica: atti del terzo convegno dell'Associazione di studi tardoantichi*, 93-106, Napoli. (Collectanea 9)
83. Sargenti, M. (1992) "Costantino nella storia del diritto" στο Bonamente, G. & Fusco, Fr. (eds) *Costantino il Grande dall' Antiquita all' Umanesimo* (Colloquio sul Christianesimo nel mondo antico, Macerata, 18-20 dicembre 1990), 865-881, Macerata. (Atti 21, I-II. Universita di Studi di Macerata. Pubblicazioni della Facolta di lettere e filosofia 67)

84. Sartre, M. (1991) *L'Orient romain. Provinces et sociétés provinciales en Méditerranée orientale d'Auguste aux Sévères (31 avant J.-C.-235 après J.-C.)*, Paris.
85. Selb, W. (1992) „Zur Christianisierung des Eherechts" στο *Eherecht und Familiengut*, 1-14.
86. Stoffel, P. (1994) *Über die Staatspost, die Ochsenspanne und die requirierten Ochsengespanne. Eine Darstellung des römischen Postwesens auf Grund der Gesetz des Codex Theodosianus*, Bern.
87. Sturm, F. (2000) "Droit suppletif en cas d'eviction de la règle normalement applicable. Nouvelle analyse du P.Oxy. 706" στο *Τιμαί Τριανταφυλλόπουλου*, 307-315.
88. Tenger, B. (1993) *Die Verschuldung im römischen Ägypten (1.-2. Jh. n. Chr.)*, St. Katharinen.
89. Testiore, F. (2000) "Diritto romano e diritti orientali. Teoria e metodologia della storie" *Index* 28, 39-40.
90. Tort-Martorell Llabres, C. (1996) "Le testament d'une femme: à propos de D. 5,2,19" *RIDA* 43, 315-342.
91. Triantaphyllopoulos, J. (1991) "Le droit romain dans le monde grec" *JJP* 21, 75-85.
92. ---------- (1994) „Greek laws in Cicero" *Index* 22, 409-418.
93. Vincenti, U. (1996) "Codice Teodosiano e interpretazione sistematica" *Index* 24, 111-131.
94. Wacke, A. (1998) "Ein Sohnesteil fur Jesus Christus: Zum Eifluss des Christentums auf das spätantike Erbrecht" *Orbis iuris romani* 4, 99-115.
95. Winkel, L.C. (1995) "La vente entre les droits grec et romain: Quelques observations à propos de C. 4, 19, 21" στο *Collatio Iuris Romani*, 633-642.

VI. Βυζαντινή περίοδος (6ος αιώνας έως 1453)

1. Alexakis, A. (1995) "A ninth-century attestation of the neighbors' right of pre-emption in Byzantine Bithynia" *Erytheia* 16, 73-79.
2. Allam, S. (1992) "Observations on civil juridiction in late byzantine and early arabic Egypt" στο Johnson, J.H. (ed) *Life in a multi-cultural society: Egypt from Cambyses to Constantine and beyond*, 1-8, Chicago. (SAOC 51)
3. Amelotti, M. (1997) „Giustiniano interprete del diritto" στο *Mélanges Gallo* I, 3-9.
4. Avotins, I. (1992) *On the Greek of the Novels of Justinian: a supplement to Lidell-Scott-Jones together with observations on the influence of Latin on legal Greek*, Hildesheim. (Altertumswissenschaftliche Texte und Studien 21)

5. Badenas de la Pena, P. βλ. Perez-Martin, I. & Badenas de la Pena, P. (1998)
6. Balzarini, M. (1999) "Giustiniano e lo stato di diritto. Mito e realtà nella legislazione e nella prassi" στο *Corruzione, repressione e rivoltà morale nella Tarda Antichità* (Catania, 11-13 dicembre 1995), 53-66, Catania.
7. Beaucamp, J. (1990-92) *Le statut de la femme à Byzance (4eme-7eme siècle)*, 2 vols, Paris. (Travaux et mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, 5-6) (with *BASP* 32 (1995) 65-86)
8. ---------- (1992) "L'Égypte byzantine: biens des parents, biens du couple?" στο *Eherecht und Familiengut*, 61-76.
9. ---------- (1994) "Το Βυζάντιο κατά τον 11ο αιώνα. Το παιχνίδι των κανόνων και της συμπεριφοράς" στο *Οικογένεια και περιουσία*, 221-238.
10. ---------- (1998a) "Le testament de Gregoire de Nazianze" *FM* 10, 1-100.
11. ---------- (1998b) "Les femmes et l'espace public à Byzance: Le cas des tribunaux " *DOP* 52, 129-145.
12. ---------- (1998c) "Byzance et l'héritage latin: le discours juridique du VIe au Xe siècle" *Ktèma* 23, 475-484.
13. ----------(1998d) "Tester à Byzance" στο *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, 97-107, Paris. (Publications de la Sorbonne. Université de Paris I-Panthéon-Sorbonne. Byzantina Sorbonensia 16)
14. ----------(1998e) "Les filles et la transmission du patrimoine à Byzance: Dot et part successorale" στο *La transmission du patrimoine*, 11-34.
15. ---------- (1999) "Incapacité feminine et role public à Byzance" στο Lebecq,

St., Dierkens, Al., LeJan, R. & Sansterre, J.-M. (eds) *Femmes et pouvoirs des femmes à Byzance et en Occident (VIe – XIe siècles)* (Colloque international organisé les 28, 29 et 30 mars 1996 à Bruxelles et Villeneuve d'Ascq), 23-36, Villeneuve d'Ascq.

16. Benon, L. (1998) *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serres). A. (XIIIe -XVe siécles)*, Paris. (Textes. Documents. Études sur le monde byzantin, neohellénique et balcanique 2)
17. Beul, C.R. (1998) *Si mensum falsum modum dixerit. Untersuchungen zu D. 11,6, zu den Artes liberales und zum Dolus Malus*, Darmstadt.
18. Bochove, Th. E. van (1995) "Codificatie in Byzantium? Enige opmerkingen over de betekenis van de Novellen keizer Leo de Wijze" *Groninger opmerkingen en mededelingen* 12, 22-37.
19. ---------- (1996) *To Date and not To Date. On the Date and Status of Byzantine Law Books*, Groningen.
20. ---------- (1997) "Ου κελεύομεν συνεκεφαλαιώσαμεν και ραδίαν έντευξιν παρέσχομεν. Some remarks with respect to the nature of the preface to the Basilica" στο *Analecta Atheniensia*, 155-168.
21. ---------- (1999a) "Index titulorum. Merely table of contents or 'Αρχή σύν Θεώ των Βασιλικών" *Subseciva Groningana* 6, 1-58.
22. ---------- (1999b) "'Επιγραφή. Zur Entstehung der Titelrubriken der Basiliken" *Subseciva Groningana* 6, 59-75.
23. Brand, Ch.M. (1996) "Slave women in the legislation of Alexius I" *BF* 23, 19-24.
24. Brandes, W. (1998) ""Juristische" Krisenbewaltigung im 7. Jahrhundert? Die Prozesse gegen Martin I. und Maximos Homologetes" *FM* 10, 141-212.
25. Brandsma, F. (1996) *Dorotheus and his Digest translation*, Groningen.
26. ---------- (1999) "Some Basilica Scholia on Digest texts that are not interpolated" in *Règle et pratique*, 261-271.
27. Burgmann, L. (1991) "Λέξεις ρωμαϊκαί, lateinische Wörter in byzantinischen Rechtstexten" στο *Lexicographica byzantina*, 61-79, Wien. (Byzantina Vindobonensia 20)
28. ---------- (1992) "Reformation oder Restoration? Zum Ehegütterrecht der Ecloga" στο *Eherecht und Familiengut*, 29-42.
29. ---------- (1993) "Tractatus de creditis et de teste uno" *FM* 9, 35-80.
30. ---------- (1994a) "A law for emperors: observations on a chrysobull of Nicephorus III. Botaneiates" στου Magdalino, P. (ed) *New Constantines: the Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries* (Papers from the Twenty-sixth spring Symposium of Byzantine Studies, St. Andrews, March 1992), 247-257, London.
31. ---------- (1994b) "Editio per testamentum" *Rechthistorische Journal* 13, 455-479.

32. ---------- (1996a) "Lawyers and legislators: aspects of law making in the time of Alexios I" στο *Alexios I Komnenos*, 185-198.
33. ---------- (1996b) "Das byzantinische Recht und seine Einwirkung auf die Rechtsvorstellung der Nachbarvölker" στο Hohlweg, A. (ed) *Byzanz und seine Nachbarn*, 277-295, München. (Südosteuropa-Handbuch 26)
34. ---------- (1997) „Zur Organisation der Rechtsprechung in Byzanz (mittelbyzantinische Epoche)" στο *La giustizia nell'alto medioevo* (11-17 aprile 1996), 905-930, Spoleto. (Settimane di studio del Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo 44)
35. ---------- (1998) "Zur Entstehung des Prochiron auctum I. Das „Prochiron Stephani"" *FM* 10, 387-444.
36. ---------- (1999) "Die Gegenwart der Vergangenheit im byzantinischen Recht" στο *Ideologie e pratiche del reimpiego nell'altro medioevo* (16-21 Aprile 1998), 591-612, Spoleto. (Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull' alto Medioevo)

37. Γάσπαρης, Χ. (1997) *Η γή και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη, 13ος – 14ος αι.*, Αθήνα. (IBE/EIE Μονογραφίες 4)
38. Γκόφας, Δ.Χ. (1990α) "Εμπορικές επιχειρήσεις Ελλήνων της Κρήτης, γύρω στο 1300" *Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου* 41, 1-34. (επίσης Γκόφας, *Μελέτες*, 255-79)
39. ---------- (1990β) "Ενας πρόδρομος της συναλλαγματικής εκδομένος από Έλληνα έμπορο το 1300" στο *Τιμητικός τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου*, 209-219. (επίσης Γκόφας, *Μελέτες*, 281-88)
40. ---------- (1994) "Επιβιώσεις του αρχαίου ελληνικού δικαίου στο βυζαντινό δίκαιο – Η περίπτωση της ομολογίας χρέους" στο *Συμβολές 1994*, 115-148.
41. Γουναρίδης, Π. (1997) "Σημείωμα για ένα(;) έγγραφο της Λεμβιώτισσας" *Σύμμεικτα* 11, 83-95.
42. ---------- (1999) "Για μιάν αγοραπωλησία στη Σμύρνη" *Σύμμεικτα* 13, 167-176.
43. Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Μ. (1993) "Μία παρατήρηση στο Επαρχικό Βιβλίο για τους βεστιοπράτες" *Βυζαντιακά* 13, 25-35.
44. Caron, P.G. (1998) "I tribunali della Chiesa nel diritto del Tardo Impero" στο *Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana* 11, 245-263.
45. Cheynet, J.-Cl. (1998) "Aristocratie et héritage (XIe-XIIIe siècles)" στο *La transmission du patrimoine*, 53-80.
46. Constantelos, D.J. (1995) "Mixed marriage in historical perspective" *Greek Orthodox Theology Review* 40, 277-85.

47. Dagron, G. (1994) "Lawful society and legitimate power: έννομος πολιτεία, έννομος αρχή" στο *Law and society in Byzantium*, 27-51.

48. ---------- (1998) "Hériter de soi-meme" στο *La transmission du patrimoine*, 81-99.
49. Dennis, G.T. (1994) "A rhetorician practices law: Michael Psellos" στο *Law and society in Byzantium*, 187-197.
50. Dittrich, J. (1993) "Die Scholien des Cod. Taur. B. I. 20 zum Erbrecht der Basiliken" *FM* 9, 181-298.
51. Dmitriev, Sv. (1999) „Melioration (*beltiosis*) in Byzantine documents (10th – 15th Centuries)" *JÖB* 49, 61-88.
52. Erdo, P. (1994) ""Ius Graeco-Romanum" and Canon law" στο Coppola, R. (ed) *Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente* I (Atti del congresso internazionale), 223-244, Bari.
53. Fögen, M.Th. (1990a) „Das Lexicon zur Hexabiblos aucta" *FM* 8, 153-214.
54. ---------- (1990b) „Byzantinische Kommentare zu römischen Aktionen" *FM* 8, 215-248.
55. ---------- (1992) „Muttergut und Kindervermögen bei Konstantin d. Gr., Justinian und Eustathios Rhomaios" στο *Eherecht und Familiengut*, 15-27.
56. ---------- (1993) "Brussel, Beirut und Byzanz. Viele Sprachen, ein Recht?" *Rechtshistorische Journal* 12, 349-365.
57. ---------- (1995a) "Diritto bizantino in lingua latino" *Index* 23, 251-259 (επίσης *BZ* 88 (1995) 326)
58. ---------- (1995b) "Rebellion und exkommunikation in Byzanz" στο Fögen, M.Th. (ed) *Ordnung und Aufruhr im Mittelalter*, 43-80, Frankfurt a.M. (Ius Commune Sonderhefte 70)
59. ---------- (1995c) "Balsamon on Magic: From Roman secular law to Byzantine canon law" στο Maguire, H. (ed) *Byzantine Magic*, 99-115, Washington D.C.
60. ---------- (1997) „Kaiser unter Kirchenbann im östlichen und westlichen Mittelalter" *Rechtshistorisches Journal* 16, 527-549.
61. ---------- (1998) „Reanimation of Roman law in the ninth century: remarks on reasons and results" στου Brubaker, L. (ed) *Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive?* (Papers from the Thirtieth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham 1996), 11-22, Birmingham. (Society for the promotion of Byzantine Studies 6)
62. Fögen, M.Th. & Simon, D. (1998) „Tractatus de peculiis" *FM* 10, 261-318.
63. Fögen, M.Th. βλ. ENOTHTA. I: Burgmann, L., Fögen, M.Th., Schminck, A. & D. Simon (1995)
64. Zinojinovic, M., Kravari, V. & Giros, Chr. (eds) (1998) *Actes de Chilandar. I: Dès origines à 1319. Texte, ıdition diplomatique*, Paris.

65. Gaeron, A. (1998) "La percée du testament byzantin dans l'Occident medieval" στο *La transmission du patrimoine*, 111-128.
66. Gallina, M. (1998) "Diversi livelli di ricchezza e di penuria negli atti matrimoniali rogati a Candia nel corso del secolo XIV" στο *Πλούσιοι και πτωχοί*, 263-292.
67. Gallo, F. (1991-2) "La sovranità popolare quale fondamento della produzione del diritto in D. 1,3,32: teoria giulianea o manipulazione postclassica?" *BIDR* 33-34, 1-40.
68. Giros, Chr. βλ. Zinojinovic, M., Kravari, V. & Giros, Chr. (eds) (1998)
69. Gorecki, D.M. (1997) "Prescription in the Macedonian novels on preemption: a linguistic, legal and political inquiry" *Byzantinoslavica* 58, 113-130.
70. Goria, F. (1997) "La teoria della consuetudine nell'Ecloga Basilicorum (sec. XII)" στο *Mélanges Gallo* III, 159-193.
71. Guillou, A. (1994) "Gerontes et Bonshommes d'Orient et d'Occident. Reflexions d'anthropologie juridique" *JÖB* 44, 124-134.

72. Haldon, J.F. (1997) *Byzantium in the seventh century. The transformation of a culture*, Cambridge.
73. Hamza, G (1992) "Les motifs de la prohibition de la donation entre époux en droit romain et l'hypothèse sur son origine" στο *Le droit de la famille*, 481-490.
74. Herrin, J. (2000) " Blinding in Byzantium" στο *Πολύπλευρος Νούς*, 56-68.

75. Intzessiloglou, N. (1992) "Un essai d'approche socio-historique de quelques aspects du droit byzantin" στους Witte, Br. de & Forder, C. (eds) *The common law of Europe and the future of legal education*, 567-591, Deventer.

76. Καραγιαννόπουλος, Ι. (1990) "Βυζαντινά Σύμμεικτα Β', 1. Η διάκριση των νομοθετημάτων κατά τον Δημήτριον Χωματηνόν" *Βυζαντιακά* 10, 247-254.
77. Κοζύρης, Θ. (1990) "Η Νεαρά του αυτοκράτορος Μανουήλ Α' Κομνηνού του έτους 1166 περί δικονομικών και άλλων θεμάτων" *Βυζαντιναί Μελέται* 2, 189-199.
78. ---------- (1991) "Αι περί προτιμήσεως νεαραί του αυτοκράτορος Ρωμανού του Λεκαπηνού" *Βυζαντιναί Μελέται* 3, 288-298.
79. ---------- (1992) "Το μετόχιον εις το Βυζαντινόν δίκαιον" *Βυζαντιναί Μελέται* 4, 255-262.
80. Κόλιας, Τ.Γ. (1997) "Τα στρατιωτικά εγκλήματα κατά τους βυζαντινούς χρόνους" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 295-316.
81. Κονιδάρης, Ι.Μ. (1990) *Ζητήματα βυζαντινού και εκκλησιαστικού δικαίου Ι*, Αθήνα.
82. ---------- (1991) "Η θέση της χήρας στη βυζαντινή κοινωνία. Από τους πατέρες στους κανονολόγους του 12ου αιώνα" *Βυζαντινά* 16, 35-42.

83. Kalavrezou, I. (1994) "Irregular marriages in the eleventh century and the Zoe and Constantine mosaic in Hagia Sophia" στο *Law and society in Byzantium*, 241-259.
84. Karabélias, E. (1992) "Le concubinat à Byzance: discipline ecclésiastique et droit impérial" στο *Le droit de la famille*, 739-748.
85. ---------- (1994) "L'apostasie à Byzance selon le droit impérial du VIe siècle et la discipline ecclésiastique" στο *Il diritto romano canonico*, 483-524.
86. Karamboula, D. (1993a) *Staatsbegriffe in der frühbyzantinischen Zeit*, Wien. (Dissertationen aus Universität Wien 237)
87. ---------- (1993b) „Τά κοινά, das "Gemeinwesen" der Römer, in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit" *Tyche* 8, 41-62,
88. ---------- (1996) "Soma basileias. Zur Staatsidee im spätantiken Byzanz" *JÖB* 46, 1-24.
89. ---------- (2000) „Der byzantinische Kaiser als Politiker, Philosoph und Gesetzgeber (Politikos - Philosophos – Nomothetes)" *JÖB* 50, 4-50.
90. Karlin-Hayter, P. (1990) „Indissolubility and the „Greater Evil". Three Thiteenth-Century Byzantine Divorce Cases" στο Morris, R. (ed) *Church and People in Byzantium*, 89-105, Birmingham.
91. ---------- (1992) „Notes on Byzantine marriage: Raptus-harpage ou mnesteiai?" στο *Homo byzantinus*, 133-154.
92. Katerelos, E. (1992) *Die Auflösung der Ehe bei Demetrios Chomatianos und Johannes Apokaukos. Ein Beitrag zur byzantinischen Rechtsgeschichte der 13. Jahrhunderts*, Frankfurt a.M. (Europaische Hochschulschriften. Reihe XXIII: Theologie 450)
93. Κατερελος, Κ. (1996) "Η επαφή πυρακτωμένου σιδήρου ως αποδεικτικό μέσο στην εκκλησιαστική διαδικασία του 13ου αιώνα" *Γρηγόριος Παλαμάς* 79, 1047-1065.
94. Katsaros, B. (1990) „Documents relatifs à la métropole de Thessalonique datant de la fin du XIIIe s.-dèbut du XIVe s." *RHDFE* 68, 401-421.
95. Kazhdan, A. (1994) "Some observations on the Byzantine concept of law: Three authors of the ninth through the twelfth centuries" στο *Law and society in Byzantium*, 199-216.
96. Kennel, S.A.H. (1991) "Women's Hair and the Law: Two case-studies from late antiquity" *Klio* 73, 526-536.
97. Khalilieh, H.S. (2000) "Salvage in the Eleventh and Twelfth-Century Mediterranean: Geniza evidence and its legal implications" *Mediterranean Historical Review* 15, 47-55.
98. Κιουσοπούλου, Α. (1990) *Ο θεσμός της οικογένειας στην Ηπειρο κατά τον 13ο αιώνα*, Αθήνα. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 4)

99. Koder, J. (1991) *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, Wien. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Series Vindobonensis 33)
100. Kolias, T.G. (1995) "Kriegsgefangene, Sklavenhandel und die Privilegien der Soldaten. Die Aussage der Novellen des Ioannes Tzimiskes" στο *Στέφανος*, 129-135.
101. Konidares, I.M. (1990) "Die Novelle 123 Justinians und das Problem der Doppelklöster" στο *Novella Constitutio*, 105-106.
102. Köpstein, H. (1995) "Thessaloniki-Wiege des nomos Georgikos?" στο *Βυζαντινή Μακεδονία, 324-1430 μ.Χ.* (Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 29-31 Οκτωβρίου 1992), 157-164, Θεσσαλονίκη. (Μακεδονική Βιβλιοθήκη 82)
103. Kravari, V. (1992) „Les actes privés des monastères d'Athos et l'unité du patrimoine familial" στο *Eherecht und Familiengut*, 77-88.
104. Kravari, V. βλ. Zinojinovic, M., Kravari, V. & Giros, Chr. (eds) (1998) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., Kravari, V. & Metreveli, H. (eds) (1990) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1994) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1995)
105. Kresten, O. (1993) "Ein Indizienprozeß gegen die von Kaiser Andronikos III. Palaiologos eingesetzten καθολικοί κριταί" *FM* 9, 299-338.
106. Kuttner, St. (1994) "On the medieval tradition of Justinian Novellae: An Index Titulorum Authentici in Novem Collationes digesti" *ZSS.KA* 80, 81-98.

107. Λασκαράτος, Λ. & Σ. Μαρκέτος (1990) "Η ποινή της τυφλώσεως στο Βυζάντιο. Ιατρικές παρατηρήσεις" *Βυζαντιναί Μελέται* 2, 165-189. (επίσης ως "The penalty of blinding during Byzantine times. Medical remarks" *Documenta Ophthalmologica* 81 (1992) 133-44)
108. Λεονταρίτου, Β. (1997α) "Πληροφορίες εκκλησιαστικού δικαίου στις αγιολογικές πηγές του 4ου αιώνα" στο *Analecta Atheniensia*, 1-65.
109. ---------- (1997β) "Η διαχείριση της περιουσίας των κοινωφελών ιδρυμάτων στο πρώιμο βυζαντινό δίκαιο" στο *Analecta Atheniensia*, 65-79. (επίσης *BZ* 82 (1989) 324)
110. ---------- (1997γ) ""Εκ γυναικός ερρύη τα φαύλα": Η γυναικεία εγκληματικότητα στο Βυζάντιο" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 202-33.
111. Λέτσιος, Δ.Γ. (1995) "Νόμος Ροδίων ναυτικός. Εισαγωγικά στο βυζαντινό και δυτικοευρωπαικό μεσαιωνικό ναυτικό δίκαιο" *Ναυτική Επιθεώρησις* τόμ. 141, τευχ. 493, 303-308.
112. Laiou, A.E. (1992) *Mariage, amour et parenté à Byzance aux XIe –XIIIe siècles*, Paris. (Travaux et memoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance. Collège de France. Monographies 7)
113. ---------- (1993) "Sex, consent, and coercion in Byzantium" στο Laiou, A. (ed)

Consent and coercion to sex and marriage in ancient and medieval society, 109-221, Washington D.C.

114. ---------- (1994) "Law, justice, and the Byzantine historians: ninth to twelfth centuries" στο *Law and society in Byzantium*, 151-185.
115. ---------- (1998a) "Institutional mechanisms of integration" στο Ahrweiler, H. & Laiou, A.E. (eds) *Studies on the internal Diaspora of the Byzantine empire*, 161-181, Washington D.C. (Dumbarton Oaks Research & Collection 9)
116. ---------- (1998b) "Marriage prohibitions, marriage strategies and the dowry in thirteenth century Byzantium" στο *La transmission du patrimoine*, 129-160.
117. ---------- (2000) "Le débat sur les droits du fisc et les droits régaliens au début du 14e siècle" *REB* 58, 97-122.
118. Laniado, A. (1997) „Un fragment peu connu de Pierre le Patrice" *BZ* 90, 405-412.
119. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., Kravari, V. & Metreveli, H. (eds) (1990) *Actes d'Iviron. II : Du milieu du XIe s. à 1204. Édition diplomatique. Texte*, Paris. (Archives du mont Athos 16)
120. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1994) *Actes d'Iviron. III:De 1204 à 1328. Texte*, Paris.
121. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1995) *Actes d'Iviron. IV:De 1328 au début du XVIe siècle.Édition diplomatique. Texte*, Paris.
122. Lefort, J. (1998) "La transmission des biens en milieu paysan dans la premier moitié du XIVe siècle en Macédoine" στο *La transmission du patrimoine*, 161-177.
123. Letsios, D.G. (1995) "Sea trade as illustrated in the "Rhodian sea law" with special reference to the reception of its norms in the Arabic Ecloga" *Graeco-Arabica* 6, 209-225.
124. ---------- (1996) *Νόμος Ροδίων Ναυτικός. Das Seegesetz der Rhodier. Untersuchungen zu Seerecht und Handelschiffahrt in Byzanz*, Rhodes.
125. Leven, K.-H. (1998) "Reputation and liability of the physician in ancient and Byzantine times" στο Otsuka, Y. & Sakai, S. (eds) *Medicine and the law* (Proceedings of the 19th International Symposium on the comparative history of medicine – East and West, September 1994, Susono-shi, Japan), 1-34, Tokyo.
126. Lokin, J.H.A. (1992) "Wills in Byzantine law" *Recueils de la société Jean Bodin* 59 (Actes à cause de mort), 163-177.
127. ---------- (1994) "The significance of law and legislation in the law books of the ninth to eleventh centuries" στο *Law and society in Byzantium*, 71-91.
128. ---------- (1995) "Codificatie in Conastntinopel? Einige opmerkingen over de wetgevingstechniek van Theodosius II en Justinianus I" *Groninger opmerkingen en mededelingen* 12, 38-53.

129. ---------- (1997) "The novels of Leo and the decisions of Justinian" στο *Analecta Atheniensia*, 131-140.
130. ---------- (1999) "Reading Basilica cum Scholiis: 11.2.4 and 5" στο *Regle et pratique*, 397-406.
131. Luchetti, G. (1998) "L'usus iudiciorum presso i tribunali costantinopolitani: "Legalizzazione" di una prassi" στο *Mılanges Gallo* I, 523-538.
132. Lucks, K.-M. (1991) *Aestimatio possessionis in Justinians Novellen 4.3 und 120.6.2*, Trier. (Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium 4)
133. Μανιάτη-Κοκκίνη, Τ. (1991) "Μαρτυρία Ιωάννου Ναυπάκτου του Αποκαύκου για την κοινωνία του ιγ΄ αιώνα. Δύο υποθέσεις φόνου" στα *Πρακτικά του Α΄ Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας* (Αγρίνιο, 21-23 Οκτωβρίου 1988), 297-306, Αγρίνιο.
134. Μαροπούλου, Μ. (1993) "Γύρω από μερικά παράδοξα της βυζαντινής, μεταβυζαντινής και ισλαμικής δίκης" στο *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, 275-89.
135. Μαροπούλου, Μ. βλ. Τρωϊάνος, Σ.Ν. & Μαροπούλου, Μ. (1997)
136. Μπαρμπούνης, Μ.Γ. (1999) "Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος και μια περίπτωση βυζαντινής θεοκρισίας" *Ελληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός* 1, 77-80.
137. Μπατιστάτος, Μ. (1993) "Από τη νομολογία του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης στο αστικό δίκαιο κατά τον ΙΔ΄ αιώνα " *Χριστιανός* 32, 11-16.
138. Μπούμης, Π. (1997) "Αντιδιαστολή εννόμου πολιτικού γάμου και πορνείας" στο *Τιμητικόν αφιέρωμα εις Ευάγγ. Δ. Θεοδώρου*, 219-228, Αθήνα. (Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών 32)
139. Μπουρδάρα, Κ.Α. (1997) "Οι βυζαντινές φυλακές" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 317-336.
140. ---------- (2000) "Το έγκλημα καθοσιώσεως κατά την περίοδο της βασιλείας των Αγγέλων (1185-1204)" στο *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου*, 437-464.
141. Macrides, R.J. (1990) "Kinship by arrangement: The case of adoption" *DOP* 44, 109-118.
142. ---------- (1992a) "Bad Historian or Good Lawyer? Demetrios Chomatenos and Novel 131" στο *Homo byzantinus*, 187-196.
143. ---------- (1992b) "Dowry and Inheritance in the Late Period: Some cases from the Patriarchal Register" στο *Eherecht und Familiengut*, 89-98.
144. ---------- (1994) "The competent court" στο *Law and society in Byzantium*, 117-129.
145. ---------- (1998) "The transmission of property in the Patriarchal Register" στο *La transmission du patrimoine*, 179-188.
146. ---------- (1999) *Kinship and justice in Byzantium, 11th-15th centuries*, Leyden. (Variorum collected studies 642)
147. Magdalino, P. (1994) "Justice and finance in the Byzantine state, ninth to twelfth centuries" στο *Law and society in Byzantium*, 93-115.

148. ---------- (1996) "The reform edict of 1107" στο *Alexios I Komnenos*, 199-218.
149. ---------- (1997) "The non-juridical legislation of Leo VI" στο *Analecta Atheniensia*, 169-182.
150. Maguire, H. (1994) "From the Evil Eye to the Eye of Justice: the Saints, Art, and justice in Byzantium" στο *Law and society in Byzantium*, 217-239.
151. Maltezou, Chr. (1996) "Portrait of the notary in the Latin-ruled Greek regions of the 14th century" στο *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, 121-131.
152. ---------- (2000) "Contribution à l'étude de la société grèco-vénitienne: le cas des enfants trouvés" στο *Πολύπλευρος Νούς*, 193-199.
153. Martin, J.-M. (1998) "Pratiques successorales en Italie méridionale (Xe-XIIe siècle): Romains, Grecs et Lombards" στο *La transmission du patrimoine*, 189-210.
154. McGeer, E. (1995) "The legal decree of Nikephoros II Phokas concerning Armenian stratiotai" στο Miller, T.S. & Nesbitt, J. (eds) *Peace and war in Byzantium. Essays in honor of George T. Dennis S.J.*, 123-37, Washington.
155. Medvedev, I.P. (1990) "Une espèce mal étudiée du bail à long terme byzantin: ανάκαμψις" *Βυζαντιακά* 10, 103-114.
156. ---------- (1991) "Η υπόθεση του αποστάτη Ιουβεναλίου από την άποψη του δικαίου" *Βυζαντιναί Μελέται* 3, 152-173.
157. ---------- (1994) "L'égalité comme principe de justice sociale chez les Byzantins" στο *Μνήμη Ζακυθηνού*, τομ. 2, 121-136.
158. ---------- (1995) "Le pouvoir, la loi et le jus resistendi à Byzance. Quelques considérations" στο *Στέφανος*, 75-81.
159. Meijering, R. (1990) "Ρωμαικαί αγωγαί. Two byzantine Treatises on Legal Actions" *FM* 8, 1-152.
160. Metreveli, H. βλ. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., Kravari, V. & Metreveli, H. (eds) (1990)
161. Möller, R.C. (1998) "Greeks in Venice and Venetians in Greece. Notes on citizenship and Immigration in the Late Middle Ages" στο *Πλούσιοι και πτωχοί*, 167-180.
162. Νάκος, Γ.Π. (1990) "Προβλήματα βυζαντινού κληρονομικού δικαίου επί Παλαιολόγων. Η λειτουργική ισχύς της Ν. 26 Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 2, 259-337.
163. ---------- (1991) "Η λειτουργική διατήρηση του Βυζαντινού δικαίου στη Μακεδονία, διαμορφωτικό στοιχείο των ευρωπαικών δικαίων" *Βυζαντινά* 16, 173-196.
164. ---------- (1997) "Ζωοκλέφτες και καταπατητές στο Βυζάντιο" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 141-156.

165. Νεράντζη-Βαρμάζη, Β. (1997) "Συντεχνίες και κράτος στο Βυζάντιο το 10ο αιώνα" *Βυζαντιακά* 17, 351-363.

166. Nathan, G.S. (2000) *The Family in Late Antiquity. The Rise of Christianity and the Endurance of Tradition*, London.

167. Οικονομίδης, Ν. (1997) "Το δικαστικό προνόμιο της Νέας Μονής Χίου" *Σύμμεικτα* 11, 49-62.

168. Oikonomides, N. βλ. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., Kravari, V. & Metreveli, H. (eds) (1990) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1994) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1995)

169. Πανταζόπουλος, Ν. (1995) "Μηχανισμοί συγκαλύψεως των πηγών του δικαίου" *Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης* 2, 13-41.

170. Παπαγιάννη, Ε. (1990α) "Ο όρος "ανακοίνωση" στο εμπράγματο δίκαιο της βυζαντινής περιόδου" *Βυζαντιακά* 10, 213-226.

171. ---------- (1990β) "Le versement des chargés fiscales et la propriété aux derniers siècles byzantins. Trois actes des autorités ecclésiastiques" στο *ΣΤ΄ Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ελληνικές Ανακοινώσεις*, 127-132, Αθήνα.

172. ---------- (1991α) "Το πρόβλημα των δούλων στο έργο των κανονολόγων του 12ου αιώνα" στο *Byzantium in the Twelfth century*, 405-445, Αθήνα.

173. ---------- (1991β) "Μια απόφαση του Αποκαύκου και ο εκκλησιαστικός βίος στο 13ο αιώνα" στα *Πρακτικά του Α΄ Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας* (Αγρίνιο, 21-23 Οκτωβρίου 1988), 291-296, Αγρίνιο.

174. ---------- (1992) *Η νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου, τομ. Ι: Ενοχικό δίκαιο – Εμπράγματο δίκαιο*, Αθήνα. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener reihe 6)

175. ---------- (1994α) "«Πρόστιμον» και καθαίρεση κληρικού ή αστικό και εκκλησιαστικό δίκαιο σε ένα χωρίο της Πείρας" στο *Συμβολές 1994*, 73-85.

176. ---------- (1994β) "Περί της μοιχείας της πρεσβυτέρας. Ο καν. 8 Νεοκαισαρείας και η εφαρμογή του το 18ο αιώνα" *Βυζαντιακά* 14, 309-328.

177. ---------- (1995α) "Εμπορικές επιχειρήσεις Κωνσταντινοπολιτών κατά τα έτη 1399-1401. Ο όρος συντροφία στα Acta Patriarcatus Constantinopolitani" στο *Ενθύμημα Αλκη Αργυριάδη*, τομ. 2, 735-745, Αθήνα.

178. ---------- (1995β) *Μορφές οικοδομών κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Πληροφορίες από νομικά έγγραφα*, Αθήνα. (Υλικό, φυσικό και πνευματικό περιβάλλον στο βυζαντινό και μεταβυζαντινό κόσμο 9)

179. ---------- (1995γ) "Η μονή Ακαπνίου και η εφορεία του ναού των Αγίων Ασωμάτων" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 7, 125-138.
180. ---------- (1996) "Εκκλησιαστική διοίκηση και χρησικτησία. Πορίσματα από μια διένεξη μεταξύ μητροπόλεων κατά το έτος 1428" στο *Αφιέρωμα στον Νικόλαο Σ. Παπαντωνίου*, 567-580, Θεσσαλονίκη. (Νόμος. Επιστημονική επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Α.Π.Θ. 4)
181. ---------- (1997α) *Η νομολογία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου σε θέματα περιουσιακού δικαίου, τομ. ΙΙ: Οικογενειακό δίκαιο*, Αθήνα. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener reihe 11)
182. ---------- (1997β) "«Αγοραία» παραστρατήματα των βυζαντινών εμπόρων" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 236-255.
183. ---------- (1999) "Formes d' entreprises maritimes des Constantinopolitains à la fin du XIVe siθcle" στο *Griechenland und das Meer*, 179-184.
184. ---------- (2000) "Ο υπολογισμός της αξίας των ακινήτων στην Κωνσταντινούπολη κατά τα τέλη του 14ου αιώνα" *Digesta* 3, 34-44.
185. Παπαγιάννη, Ε. & Τρωϊάνος, Σ.Ν. (1990) "Μια νομική βιβλιοθήκη στη Μονεμβασία τον 15ο αιώνα" *Βυζαντιναί Μελέται* 2, 19-34.
186. Παπαδάτου, Δ. (1994) "Ο θεσμός της αιρετοκρισίας στην βυζαντινορωμαική έννομη τάξη και πρακτική" *Βυζαντιακά* 14, 11-28.
187. ---------- (1995) *Η συμβιβαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή εποχή*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 9)
188. Παπαθανασίου, Α. (1994) *Οι "νόμοι των Ομηριτών". Ιεραποστολική προσέγγιση και ιστορική-νομική συμβολή*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 7)
189. Παπαστάθης, Χ. Κ. (1991) "Περί των "Νόμων" των Ομηριτών του Αγίου Γρηγεντίου" *Β΄ και Γ΄ διεθνές Συνέδριο Ελληνοαραβικών Σπουδών*, 4, 115-126, Αθήνα.
190. Περεντίδης, Στ. (1990) "Σχετικά με τη λειτουργία της δικαιοσύνης στο Δεσποτάτο του Μωρέως (Κριτική των ερμηνειών και της προσωπογραφίας)" *Βυζαντιναί Μελέται* 2, 134-145.
191. Πιτσάκης, Κ.Γ. (1992) "Ζήτημα κωλυμάτων γάμου από την νομολογία καιι την πρακτική του "δεσποτάτου" της Ηπείρου" στα *Πρακτικά συμποσίου για την ιστορία του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, 355-374, Αρτα.
192. ---------- (1994) "Varia byzantina, iuridica et philologica" *Βυζαντιακά* 14, 285-306.
193. ---------- (1996α) "Μορφές "δρωμένων" σε βυζαντινές νομικές πηγές" στο Λαϊκά δρώμενα: *Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις* (Πρακτικά Α΄ συνεδρίου, Κομοτηνή, 25-27 Νοεμβρίου 1994), 152-171, Αθήνα.

194. ---------- (1996β) "Δίκαιο και ιδεολογία της ταφής στο Βυζάντιο" στο *Δέκατο Εκτο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης* (Αθήνα, 17-19 Μαίου 1996) Περιλήψεις, 68-69, Αθήνα.
195. ---------- (1997) "Εγκλημα χωρίς τιμωρία; Τα πλαστά στη βυζαντινή ιστορία" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 337-381.
196. ---------- (2000) "Η ιστορία της Ρώμης και του ρωμαϊκού δικαίου στα βυζαντινά και μεταβυζαντινά νομικά εγχειρίδια" στο *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου*, 399-436.
197. Πιτσάκης, Κ.Γ. βλ. Τρωϊάνος, Σ.Ν. & Πιτσάκης, Κ.Γ. (1998)
198. Papachryssanthou, D. βλ. Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., Kravari, V. & Metreveli, H. (eds) (1990) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1994) και Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssanthou, D., & Kravari, V. (eds) (1995)
199. Papadatou, D. (1997) "Divorce by mutual consent and its customary application in Byzantium" *Byzantinoslavica* 58, 269-273.
200. Papagianni, E. (1992) "Vorkaufsrecht und Verwandtschaft" στο *Eherecht und Familiengut*, 147-160.
201. ----------(1998) "Andronic Ier Comnène et Jean VI Cantacuzene. Deux examples d'usurpation de pouvoir ou deux aspects de résistance" στο *Antichità e rivoluzioni*, 225-235.
202. Papagianni, E. & Troianos, S.N. (1998) "Ein Patriarchalakt über die dritte Ehe" *FM* 10, 509-516.
203. Papathanassiou, A. (1996) "„Homeritarum Leges". An interpretation" *Proche-Orient Chretien* 46, 27-71.
204. Pavkovic, N. (1997) ""Protimesis" byzantine et le droit de préemption chez les Slaves du Sud" *Balcanica* 28, 165-180.
205. Pavlov, P. (1995) "Les lois agraires de la dynastie Macédoine et la politique sociale du tsar bulgare Pierre (927-969) selon le traité contre les Bogomiles du pretre Cosmas et quelques autres sources" στο *Στέφανος*, 103-105.
206. Perentidis, St. (1990) "Le terme "neara" sous les premiers Paleologues" στο *Novella Constitutio*, 163-176.
207. ---------- (1991) "Un canon peut-il etre perimé? Mentalités et autorité du texte canonique au XIIe siècle" στο *Byzantium in the Twelfth century*, 141-147.
208. Perez-Martin, I. & Badenas de la Pena, P. (1998) "Un gramma inedito relativo a algunas propriedades en Calcidica (ca 1342-46?)" *Byzantion* 68, 183-193.
209. Pieler, P. (1996) "Das Testament des Theodoros Kerameas" στο *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, 177-181.
210. Pitsakis, K.G. (1998α) "Δια την ανάγκην της πενίας ... τολμάν ατόλμητα: Violation de sepultre, sensibilité sociale et dignité humaine dans une legislation "marginale" d'époque byzantine" στο *Le monde antique*, 317-323.
211. ---------- (1998β) "L'adoption dans le droit byzantin" *Mediévales* 35, 19-32.

212. ---------- (1998γ) "Questions "albanaises" de droit matrimonial dans les sources juridiques byzantines" στο *Οι Αλβανοί στο Μεσαίωνα*, 177-194, Αθήνα. (ΙΒΕ/ΕΙΕ Διεθνή Συμπόσια 5)
213. ---------- (1999) "À propos des monastères-armateurs à Byzance: les origines athonites" στο *Griechenland und das Meer*, 151-164.
214. ---------- (2000) "Législation et stratégies matrimoniales. Parenté et empechements de mariage dans le droit byzantin" *L' Homme* 154-155, 677-696.
215. Puchner, W. (1994) "Griechisches zur "adoptio in fratrem" *Südostforschungen* 53, 187-224.
216. Puliatti, S. (1991) *Ricerche sulle Novelle di Giustino II. La legislazione imperiale da Giustiniano I a Giustino II. II: Problemi di diritto privato e di legislazione e politica religiosa*, Milano. (Pubblicazione degle Istituti di Scienze Giuridiche, Economiche, Politiche e Sociali della Facoltà di Giurisprudenza della Universita di Messina 168)
217. ---------- (1994) "Tra diritto romano e diritto bizantino. Profilo legislativo di Tiberio II" στο *Il diritto romano canonico*, 317-351.
218. Rapp, Cl. (1997) "Ritual brotherhood in Byzantium" *Traditio* 52, 285-326.
219. Σοφιανός, Δ.Ζ. (1994) "Le testament inédit de Manuel Ioannakes (milieu du XIVe s.) et autres documents sur le monastère de la Vierge à Stylos de Stagoi" στο *Μνήμη Ζακυθηνού*, τόμ. 2, 279-294.
220. Στασινόπουλος, Ν.Χ. (1999) *Ο συμβολαιογράφος στο Βυζάντιο*, Αθήνα.
221. Σταυρίδου-Ζαφρακά, Α. (1994) "Στοιχεία του Διεθνούς Εμπορικού και Ναυτικού Δικαίου σε συμφωνίες του 13ου αι." *Βυζαντιακά* 14, 375-92.
222. Saradi, H. (1990α) "A contribution to the study of the byzantine noratial formulars: The infirmitas sexus of women and the sc. Velleianum" *BZ* 83, 72-90.
223. ---------- (1990β) "Ο όρκος στα βυζαντινά συμβόλαια (9ος-15ος αι.)" στον *τ.τ. Τριανταφύλλου*, Ι, 385-397.
224. ---------- (1992) *Le Notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Αθήνα.
225. ---------- (1994) "Cursing in the Byzantine notarial acts: A form of warranty" *Βυζαντινά* 17, 441-533.
226. ---------- (1994-5) "The neighbor's pre-emption right. Note on the byzantine documents of transactions" *Δίπτυχα* 6, 267-289.
227. ---------- (1995) „The Byzantine Tribunals: Problems in the Application of Justice and State Policy (9th-12th c.)" *REB* 53, 165-204.
228. ---------- (1998) "The alienation of the dowry in the Acts of Byzantine notaries" *VV* 55, 72-77.
229. Sargenti, M. (1994) "Gratitudine e diritto" στο Galli, G. (ed) *Interpretazione e gratitudine* (XIII colloquio sulla interpretazione, Macerata 30-31 marzo 1992), 173-208, Pisa.

230. Sarkic, S. (1996) "Nomos et "zakon" dans les textes juridique du XIIe siècle" στο *Βυζάντιο και Σερβία*, 257-266.
231. Sarkic, S. βλ. Τρωϊάνος, Σ.Ν. & Sarkic, S. (1996)
232. Scarcella, A.S. (1997) *La legislazione di Leone I*, Milano. (Pubblicazioni della Facolta di Giurisprudenza della Universita di Messina 190)
233. Schilbach, E. (1999) „"Rechtes Maß von Gott gesetzt" Zur Legitimierung von Maßen in Antike und fróhem Mittelalter" στο Witthöft, H. (ed) *Acta Metrologiae Historicae V* (Siebter internationaler Kongreß des Internationaler Kommitees für historische Metrologie, September 1997, Siegen), 17-31, St. Katharinen. (Sachüberlieferung und Geschichte: Siegener Abhandlungen zur Entwicklung der materiellen Kultur 28)
234. Schmink, A. (1992) "Zum 19. Titel der Eisagoge („Über die Eheschenkung")" στο *Eherecht und Familiengut*, 43-59.
235. ---------- (1993) "Ein rechtshistorischer "Traktat" im Cod. Mosq. Gr. 445" *FM* 9, 81-96.
236. ---------- (1994) "Από τον "νόμο" στον "νόμο". Ο Φώτιος και η έννοια του νόμου στην αρχαιότητα" στο *Συμβολές* 1994, 61-72.
237. ---------- (1998) "Das Prooimion der Bearbeitung des Nomokanons in 14 Titeln durch Michael und Theodoros" *FM* 10, 357-386.
238. ---------- (1999) "Probleme des sog. "Νόμος Ροδίων Ναυτικός"" στο *Griechenland und das Meer*, 171-178.
239. Schmink, A. βλ. ENOTHTA I: Burgmann, L., Fögen, M.Th., Schminck, A. & Simon, D. (1995)
240. Simon, D. (1990) "Vom Wert des byzantinischen Rechts" *Βυζαντιακά* 10, 23-38.
241. ---------- (1994a) *Lobpreis des Eunuchen*, München. (Schriften des Historischen Kollegs. Vortrage 24)
242. ---------- (1994b) "Legislation as both a World order and a Legal Order" στο *Law and society in Byzantium*, 1-25.
243. ---------- (1995) "Gesetzgebung als Weltordnung und Rechtsordnung. Die Auffassungen der byzantinischen Kaiser von Justinian I. bis zu Leon VI. Vom Zweck der Gesetze" *ΕΚΕΙΕΔ* 31, 23-50.
244. Simon, D. βλ. ENOTHTA I: Burgmann, L., Fögen, M.Th., Schminck, A. & Simon, D. (1995) και Fögen, M.Th. & D. Simon (1998)
245. Sirks, B. (1998) "Ein byzantinisches Musterbuch und die Justizverwaltung im byzantinischen Italien" στο *Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana* 11, 671-677.
246. Sirks, A.B.J. & Worp, K.A. (1994) "Tres faciunt collegium" *ZPE* 104, 256-260.
247. Sitzia, F. (1998) "Novella 19: Fra problemi di tecnica legislativa e cavilli della prassi" στο *Mélanges Gallo* II, 319-336.
248. Speck, P. (1992) " Eine Quelle zum Tod an der furca" *ΙΦΒ* 42, 83-85.

249. Spruit, J.E. (1996) "Codificatie in Conastantinopel" *Hermeneus* 68, 94-103.
250. Stein-Wilkeshuis, M. (1991) "A Viking age treaty between Constantinople and northern merchants, with its provisions on theft and robbery" *Scando-slavica* 37, 35-47.
251. Stolte, B.H. (1991a) "Civil Law in Canon Law: A note on method of interpreting the canons in the twelfth century" στο *Byzantium in the Twelfth Century*, 543-554.
252. ----------(1991b) "The past in legal argument in the Byzantine canonists of the twelfth century" στο *Byzantium in the Twelfth Century*, 199-210.
253. ---------- (1998) "Not new but novel. Notes on the historiography of Byzantine Law" *Byzantine and Modern Greek Studies* 22, 264-279.
254. ---------- (1999a) "Of nomoi and kanones. Notes on codex Vaticanus Graecus 2645" *Subseciva Groningana* 6, 103-119.
255. ---------- (1999b) "Legal practice in Justinian's time: the Scholia on the Basilica" στο *Règle et pratique*, 525-535.
256. ---------- (1999c) "Desires denied: Marriage, Adultery and divorce in early Byzantine law" στο James, L. (ed) *Desire and denial in Byzantium* (Papers from the thirty-first Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Sussex, Brighton, March 1997), 77-86, Aldershot. (Society for the promotion of Byzantine Studies)
257. Stolte, B.H. βλ. Wal, N. van der & Stolte, B.H. (eds) (1994)
258. Sturm, Fr. (1992) "Conubium. Ius migrandi, conventio in manum" στο *Le droit de la famille*, 717-728.
259. Svoronos, N. (1994) *Les Novelles des empereurs Macédoniens concernant la terre et les stratiotes. Introduction – Édition – Commentaires* (Édition posthume et index établis par P. Gounaridis), Αθήνα.
260. Synek, E.M. (1997) *"Dieses Gesetz ist gut, heilig, es zwingt nicht..." Zum Gesetzesbegriff der Apostolischen Konstitutionen*, Wien. (Kirche und Recht 21)
261. ---------- (1999) *Oikos. Zum Ehe- und Familienrecht der Apostolischen Konstitutionen*, Wien. (Kirche und Recht 22)

262. Takizawa, E. (1993) "Die actio utilis institoria in der byzantinischen Rechtsquellen" στο Nörr, D. & Nishimura, S. (eds) *Mandatum und Verwandes. Beiträge zum römischen und modernen Recht*, 111-116, Berlin-Heidelberg.
263. Τουρπτσόγλου-Στεφανίδου, Β. (1998) *Περίγραμμα βυζαντινών οικοδομικών περιορισμών. Από τον Ιουστινιανό στον Αρμενόπουλο και η προβολή τους στη νομοθεσία του νεοελληνικού κράτους*, Θεσσαλονίκη. (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Επιστημονικαί Πραγματείαι. Σειρά Νομική και Οικονομική 6)
264. Τουρτόγλου, Μ.Α. (1990) "Ποινικές αντιλήψεις του Πλήθωνος στους "Νόμους" του" στο *Από την φωτεινή κληρονομιά του Μυστρά στην Τουρκοκρατία*

(Πρακτικά του εκτάκτου πνευματικού συμποσίου, Σπάρτη-Μυστρά, 27-29 Μαίου 1988), 45-53, Αθήναι. (Πελοποννησιακά.Παράρτημα 16)

265. ---------- (1995α) "Το ποινικό δίκαιο των Βυζαντινών πρότυπο των "περί φόνου" διατάξεων του "Απανθίσματος των Εγκληματικών"" στο *Τιμή Γεωργίου Κ. Βλάχου*, 635-643, Αθήνα. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 231-239)

266. ---------- (1995β) "Παρατηρήσεις επί της φερομένης ως "Νεαράς 26" του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου" *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 70, 65επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 9-31)

267. ---------- (1996α) "Τα "τυχηρά παίγνια" στα βυζαντινά νομικά κείμενα" *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 5, 97-100. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 207-210)

268. ---------- (1996β) "Το δίκαιο της ασυλίας στα βυζαντινά νομικά κείμενα" *ΕΚΕΙΕΔ* 32, 341-348. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 199-206)

269. ---------- (1996γ) "Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων στα βυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα. Επιβιώσεις αρχαίων ελληνικών δικαίων" *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 71, 115επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 33-55)

270. ---------- (1997) "Παρανομίες "δυνατών" και οργάνων του Δημοσίου σε βυζαντινά νομικά κείμενα και η συμβολή της εκκλησίας στην εξυγίανση της δικαιοσύνης και στην πάταξη της διαφθοράς" *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 72, 99επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 57-80)

271. ---------- -(1999) "Παροχή κινήτρων στους "μηνύοντες" στο βυζαντινό δίκαιο. Επιβιώσεις σε μεταβυζαντινά και νεώτερα νομοθετικά κείμενα" *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 74, 86επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 91-98)

272. ---------- (2000) "Διορθωτικές παρατηρήσεις σε βυζαντινές νομικές πηγές" στο Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 277-279.

273. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. (1989-1991) "Ο μέγας Φώτιος και οι διατάξεις της "Εισαγωγής". Μερικές παρατηρήσεις ως προς τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας" *Εκκλησία και Θεολογία* 10, 489-504.

274. ---------- (1990α) "Het Koninkrijk Griekenland op zoek naar een Burgerlijk Wetboek. Van de Hexabibblos naar Basilica" *Groninger Opmerkingen en Mededelingen* 7, 63-77.

275. ---------- (1990β) "Από την "Εξάβιβλο" στα Βασιλικά" *Ελληνική Δικαιοσύνη* 31, 697-706.

276. ---------- (1990γ) "Η Νεαρά 54 Λέοντος του Σοφού για την αργία της Κυριακής και οι πηγές της;" στον *τ. τ. Τριανταφύλλου*, 119-127.

277. ---------- (1991α) "Το έμβρυο στο βυζαντινό κανονικό δίκαιο" *Βυζαντιναί Μελέται* 3, 21-48.

278. ---------- (1991β) "Οι λόγοι διαζυγίου στο νομολογιακό έργο του Ιωάννου

Αποκαύκου" στα *Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας* (Αγρίνιο, 21-23 Οκτωβρίου 1988), 273-290, Αγρίνιο. (επίσης και στα *Βυζαντινά* 16 (1991), 283-289)

279. ---------- (1991γ) "Ένα λησμονημένο ευρετήριο κανόνων του έκτου (;) αιώνα" στο *Τιμητικό αφιέρωμα εις τον Αρχιεπίσκοπον πρ. Αθηνών κυρόν Ιάκωβον Βαβανάτσον*, 433-448, Μέγαρα.

280. ---------- (1991δ) "Συστηματική κατάταξη και "ευρετηρίαση" νομικού υλικού στην πρώιμη και μέση βυζαντινή περίοδο" στο *Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη*, ΙΙ, 203-223, Θεσσαλονίκη. (Νόμος. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών ΑΠΘ 3)

281. ---------- (1992α) "Δημήτριος ο Χωματιανός κατά Θεοδώρου του Βαλσαμών: Είναι γνήσια τα τέκνα από ιερολογημένη μνηστεία;" στο Χρυσός, Ευ. (επιμ) *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου* (Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990), 345-353, Άρτα.

282. ---------- (1992β) "Τα ναυάγια, η νεαρά 64 Λέοντος του Σοφού και το κείμενο των Βασιλικών" *Πειραική Νομολογία* 14, 488-495. (επίσης και στο *Vizantijskij Vremennik* 55 (1998) 54-60)

283. ---------- (1993α) *Η θέση του νομικού-δικαστή στη βυζαντινή κοινωνία*, Αθήνα. (Οψεις της βυζαντινής κοινωνίας)

284. ---------- (1993β) "Τύποι ερωτικής "επικοινωνίας" στις βυζαντινές νομικές πηγές" στο *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, 237-273.

285. ---------- (1994α) ""Τό παρά κανόνας εισαγόμενον" Η ... "σημαντική" περιπέτεια ενός όρου" στο *Συμβολές* 1994, 45-60.

286. ---------- (1994β) "Η μη αναδρομικότητα ποινικών διατάξεων στους κανόνες της Πενθέκτης Συνόδου" *Βυζαντιακά* 14, 81-93.

287. ---------- (1995ά) "Η προστασία του περιβάλλοντος στο Βυζάντιο" *Νόμος και Φύση* 2, 349-371.

288. ---------- (1995β) "Τα κανονικά δικαιώματα επί των πατριαρχικών Σταυροπηγιακών μονών" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 7, 113-124.

289. ---------- (1995γ) "Οινοποσία και ανθρωποκτονία στο Βυζάντιο" *Βυζαντιναί Μελέται* 6 (1995) 26-35. (επίσης στο *Αντιχάρισμα στη μνήμη του καθηγητού Ιωάννου Κ. Παπαζαχαρίου*, 947-954, Αθήνα 1997)

290. ---------- (1996α) *Κεφάλαια βυζαντινού ποινικού δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή.

291. ---------- (1996β) "Η περιπέτεια του βυζαντινού δικαίου στην Ελλάδα του 19ου αιώνα: Η περίπτωση των τόκων" στα *Πρακτικά ΙΣΤ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 26-28 Μαίου 1995), 219-223, Θεσσαλονίκη.

292. ---------- (1996γ) "Μαγεία και ιατρική στο Βυζάντιο" *Βυζαντιναί Μελέται* 7, 20-52.

293. ---------- (1997α) "Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 13-65.
294. ---------- (1997β) "Ερως και νόμος στο Βυζάντιο" στο *Εγκλημα και τιμωρία*, 173-201.
295. ---------- (1997γ) *Μαγεία και δίκαιο στο Βυζάντιο*, Αθήνα.
296. ---------- (1999α) "Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός, ο συνετός νομοθέτης" *Ελληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός* 1, 22-27. (επίσης στο *Digesta* 3 (2000) 1-33)
297. ---------- (1999β) "Καταλογισμός και ελαφρυντικές περιστάσεις στη νομοθεσία του Λέοντος του Σοφού. Η νεαρά 96 κατά των τυμβωρύχων" *Βυζαντιακά* 19, 185-194.
298. ---------- (1999γ) "Μαγεία και Διάβολος από την Παλαιά στη Νέα Ρώμη" *Αρχαιολογία και Τέχνες* 71, 9-16.
299. ---------- (1999δ) "Ο ιδιωτικός χώρος στη βυζαντινή νομική σκέψη" στο *Α΄ Συνάντηση των βυζαντινολόγων της Ελλάδος και της Κύπρου. Εισηγήσεις, περιλήψεις ανακοινώσεων* (25-27 Σεπτεμβρίου 1998, Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων), 53-69, Ιωάννινα.
300. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. & Sarkic, S. (1996) "Ο κώδικας του Στεφάνου Δουσάν και το βυζαντινό δίκαιο" στο *Βυζάντιο και Σερβία*, 248-256.
301. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. & Μαροπούλου, Μ. (1997) "Περί βισέξτου" *Βυζαντιακά* 17, 79-98.
302. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. & Πιτσάκης, Κ.Γ. (1998) *Φυσικό και δομημένο περιβάλλον στις βυζαντινές νομικές πηγές*, Αθήνα. (Υλικό, φυσικό και πνευματικό περιβάλλον στον βυζαντινό και μεταβυζαντινό κόσμο 12)
303. Talbot, A.M. (1996) „Affirmative action in the 13th century. An act of John Apokaukos concerning the Blachernitissa monastery in Arta" στο *Φιλέλλην. Studies in honour of Robert Browning*, 399-409, Venice. (Bibliothèque de l'Institut hellénique d'études byzantines et post-byzantines de Venice 17)
304. Tiftixoglou, V. & Troianos, S.N. (1993) "Unbekannte Kaiserurkunden und Basilikentestimonia aus dem Sinaiticus 1117" *FM* 9, 137-179.
305. Trofimoff, H. (1992) "Les arrhes en droit syro-romain arabe" *RIDA* 39, 259-326.
306. Troianos, S.N. (1990a) „Zauberei und Giftmischerei in mittelbyzantinischer Zeit" στο *Fest und Altag in Byzanz*, 37-51, 184-188.
307. ---------- (1990b) "Die Kirchenrechtlichen Novellen Leons VI. und ihre Quellen" στο *Novella Constitutio*, 233-247.
308. ---------- (1991a) "Die Strafen im byzantinischen Recht" *Recueil de la société Jean Bodin* 65 (La peine), 184-199. (επίσης στο *JÖB* 42 (1992) 55-74)
309. ---------- (1991b) "Nomos und Kanon in Byzanz" *Kanon* 10, 37-51.
310. ---------- (1992α) "Das Gesetz in der griechischen Patristik" στου Sellert, W (ed) *Das Gesetz in Spatantike und früahen Mittelalter* (4. Symposium der Kommission "Die Funktion des Gesetzes in Geschichte und Gegenwart), 47-62,

Gottingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Gottingen, phil.-hist. Klasse 3 F. 196) (επίσης "Εννοια και περιεχόμενο του Νόμου στους Ελληνες Πατέρες" *Θεολογία* 68 (1998) 660-680)

311. ---------- (1992b) "Die Wirkungsgeschichte des Trullanum (Quinisextum) in der byzantinischen Gesetzgebung" *Annuarium Historiae Conciliorum* 24, 95-111.
312. ---------- (1992c) „Die Strafen im byzantinischen Recht. Eine Übersicht" *JÖB* 42, 55-74.
313. ---------- (1995a) "La paix commune comme bien legal protégé à Byzance" στο *Προσφορά στον Ηλία Κρίσπη*, 603-609, Αθήνα-Κομοτηνή.
314. ---------- (1995b) "The canons of the Trullan Council in the Novels of Leo VI" στο Nedungatt & Featherstone, M. (eds) *The Council in Trullo revisited*, 189-198, Roma. (Kanonika 6) (επίσης *Δίπτυχα* 6 (1994/5) 399-409)
315. ---------- (1996a) "Die Wirkungsgeschichte der Novellen Leons VI. im 14. Jh." στο *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, 235-244.
316. ---------- (1996b) "Ostkirche und profanes Recht" στο Taft, R.F. (ed) *The Christian East, its institutions and its thought. A critical reflection* (Papers of the International Scholarly Congress for the 75th anniversary of the Pontifical Oriental Institute, Rome, 30 May-5 june 1993), 465-484, Roma. (Orientalia Christiana Analecta 251)
317. ---------- (1997) "Die Novellen Leons VI." στο *Analecta Atheniensia*, 141-154.
318. ---------- (1999) "Die Novellen Leons VI. über die εποχαί und ihre Nachwirkung" στο *Griechenland und das Meer*, 165-69. (επίσης στο *Τιμαί Τριανταφυλλοπούλου*, 389-397)
319. Troianos, S.N. βλ. Tiftixoglou, V. & Troianos, S.N. (1993) και Papagianni, E. & Troianos, S.N. (1998) και Παπαγιάννη, Ε. & Τρωϊάνος, Σ.Ν. (1990)
320. Tsourka-Papastathi, D. (1994) „La réception du droit musulman par le systèmes de l'Europe byzantine" στο Douchet, M. & Vanderlinden, J. (eds) *La réception des systèmes juridiques: implantation et destin* (Textes présentés au premier colloque international du Centre international de la common law en francais (CICLEF)), 607-632, Bruxelles.
321. Vigneron, R. (1992) "La Novelle 74,5 de Justinien et le régime juridique du concubinat romain" στο *Le droit de la famille*, 729-737.
322. ---------- (1995) "Le politique moralisatrice de Justinien à l'égard des seducteurs (plus spécialement au vu de la Nov. 74,5)" στο *Collatio Iuris Romani*, 582-592.
323. Vin, Ju.Ja. (1996) "Pravo predpo tenij v osbe eini Dimitrii Chomatiana (XIII v)" (Right of preference in the interpretation of Demetrios Chomatianos) στο *Pravo v srednevekovom mire*, 85-125, Moskva.

324. Viscuso, P. (1999) "Late Byzantine canonical views on the dissolution of marriage" *The Greek Orthodox Theological Review* 44, 273-290.
325. Vismara, G. (1995) *La giurisdizione civile dei vescovi (secoli I-IX)*, 2nd ed., Milano. (Pubblicazioni dell'Istituto di Storia del diritto italiano 18)
326. Vlyssidou, V.N. (1998) "Quelques remarques sur l'apparition des juges (première moitié du Xe siècle)" στο *Η βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος – 12ος αι.)*, 56-66, Αθήνα.
327. Vryonis, S. (1998) "The maritime statutes of Dubrovnik and the Rhodian sea law" *Vizantijski Vremennik* 55, 61-71.

328. Wacke, A. (1995) "Pönalisierung des untauglichen Versuchs?" στο *Collatio Iuris Romani*, 593-602.
329. Wagner, H. (1997) „Die „Lex Rhodia de iactu"" *RIDA* 44, 357-380.
330. Wal, N. van der & Stolte, B.H. (eds) (1994) *Collectio Tripartita. Justinian on religious and ecclesiastical affairs*, Groningen.
331. Wal, N. van der (1999a) "Les termes techniques grecs dans la langue des juristes byzantins" *Subseciva Groningana* 6, 127-141.
332. ---------- (1999b) "Opuscula varii argumenti: 1.Die spätromischen Gesetzesreformen nochmals betrachtet; 2. Nur im Griechischen verwendete lateinische Fachworte?; 3. Nov. Just. 159 ausgelegt von Theodorus Hermopolites; 4. Les hypotheques tacites aux temps de Justinien" *Subseciva Groningana* 6, 143-158.
333. Wiel, C. van de (1992) "Les differentes formes de cohabitation hors justes noces et les dénominations diverses des enfants qui en sont nés dans le droit romain, canonique, civil et byzantin jusqu'au treizième siècle" *RIDA* 39, 327-358.
334. Wieling, H. (1998) "Rechtsstudium in der Spätantike" στο Peter, O.M. & Szabo, B. (eds) *A bonis bona discere. Festgabe für Janos Zlinsky zum 70. Geburtstag*, 513-531, Miskolc. (Unnepi Tanulmanyok 5)

335. Φειδάς, Βλ. (1997) "Η αρχή της ανεξιθρησκείας και της ελευθερίας της συνειδήσεως στο Βυζάντιο" στο Μπέης, Κ.Ε. (επιμ) *Η θρησκευτική ελευθερία. Θεωρία και πράξη στην ελληνική κοινωνία και έννομη τάξη*, 383-397, Αθήνα. (Κέντρο Δικανικών Μελετών. Δικανικοί διάλογοι 4) (επίσης στο *Επτάκυκλος* 1 (1995) 29-38)

336. Χρυσός, Ευ. (1997) "Νόμος πολέμου" στο Τσικνάκης, Κ. (επιμ) *Το εμπόλεμο Βυζάντιο*, 201-211, Αθήνα. (IBE/EIE Διεθνή συμπόσια 4)

VII. Μεταβυζαντινή περίοδος (1453 έως και 19ος αιώνας)

1. Αθανασόπουλος, Ι.Φ. (1992-1993) "Κληρονομικές διαφορές μελών της οικογένειας Περούκα Πατρών (1798) αποκαλυπτόμενες από έγγραφα της Ολλανδικής πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως" στα *Πρακτικά του Δ΄ διεθνούς συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών* (Κόρινθος, 9-16 Σεπτεμβρίου 1990), τομ. 3, 177-196, Αθήναι. (Πελοποννησιακά Παράρτημα 19)
2. Αλεξάκης, Ε.Π. (1993) "Οικογένεια και μεταβίβαση της περιουσίας στους Αλβανόφωνους της ΝΑ. Αττικής και Λαυρεωτικής" στα *Πρακτικά Δ΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής* (Καλύβια Αττικής, 30 Νοεμβρίου-3 Δεκεμβρίου 1989), 569-642, Καλύβια.
3. ---------- (1998α) "Εργάτες-Αγρότες και προίκα στην Λαυρεωτική, 1870-1940" στα *Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής*, 331-356, Κορωπί.
4. ---------- (1998β) "Εξαγορά της νύφης, προίκα και κοινωνική διαστρωμάτωση στη Μέσα Μάνη (1840-1950): Η διαπραγμάτευση της κοινωνικής θέσης" *Εθνογραφικά* 11, 57-68.
5. Αναγνωστοπούλου, Μ. (1996) "Ρυθμιστικές αποφάσεις για τα έθιμα του γάμου στη μητροπολιτική επαρχία Μυτιλήνης κατά τον 18ο αιώνα" *Λεσβιακά* 16, 5-16.
6. Ανδρεάδης, Ματ. Χ. (1999) "Πρωτοδικείο Κορίνθου. Το χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας του" στα *Πρακτικά Γ΄ τοπικού συνεδρίου Κορινθιακών ερευνών* (Κόρινθος, 28-30 Νοεμβρίου 1997), 362-380, Αθήναι. (Πελοποννησιακά Παράρτημα 23)
7. Αντωνιάδης, Ξ.Α. (1982-1990) "Το ιδιοκτησιακό καθεστώς και η αγοραπωλησία ακινήτων στην Τουρκοκρατούμενη Σκύρο (Συμβολή στην έρευνα του μεταβυζαντινού ελληνικού δικαίου)" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 61–122.
8. ---------- (1990) *Αρχείο Εγγράφων Σκύρου*, Αθήνα.
9. ---------- (1995) "Προίκα και προικοσύμφωνα στη Σκύρο επί τουρκοκρατίας" *ΕΚΕΙΕΔ* 31, 151-248.
10. ---------- (1998) "Οι πρώτες μετεπαναστατικές αποφάσεις του Ειρηνοδικείου Σκύρου" *ΕΚΕΙΕΔ* 34, 179-235.
11. Αποστολόπουλος, Δ.Γ. (1992) *Ο "Ιερός Κώδιξ" του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στο β΄ μισό του ΙΕ΄ αιώνα: Τα μόνα γνωστά σπαράγματα*, Αθήνα. (ΕΙΕ/ΚΝΕ 43)

12. ---------- (1993) "Τα Βασιλικά (εκδ. Fabrotus) στην Κωνσταντινούπολη" *Ο Ερανιστής* 19, 330-332.
13. ---------- (1994) "Ενα "ίσον" "εκβληθέν από του Μεγάλου Νομίμου" στο *Ροδωνία. Τιμή στον Μ.Ι. Μανούσακα*, τομ. Α, 25-35, Ρέθυμνο.
14. ---------- (1995) "Η πολιτική και το δίκαιο "μεσ' από τα ερείπια"" στο *Νεοελληνική παιδεία*, 29-40.
15. ---------- (1996) "Το "Μέγα Νόμιμον" και ο Δοσίθεος Ιεροσολύμων" *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 5, 283-293.
16. ---------- (1998) "Νομικά βοηθήματα στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως τον πρώτο αιώνα μετά την άλωση και η χειρόγραφη νομική συναγωγή του 1564" *Τα Ιστορικά* 28-29, 67-80.
17. ---------- (1999) *Ανάγλυφα μιας τέχνης νομικής. Βυζαντινό δίκαιο και μεταβυζαντινή "νομοθεσία"*, Αθήνα. (ΕΙΕ/ΚΝΕ 69)
18. Αποστολόπουλος, Δ., Μιχαηλάρης, Π. & Παίζη, Μ. (1995) "Ενα περιώνυμο νομικό χειρόγραφο που ελάνθανε: Το "Χειρόγραφον Γ, του Γερασίμου Αργολίδος". Ένας άγνωστος κώδικας του Νικολάου Καρατζά" *Ελληνικά* 45, 85-109.
19. Αρναούτογλου, Η. (1993) "Ο θεσμός της προίκισης του άρρενος τέκνου στις Κυκλάδες (16ος-19ος αιώνας). Μία πρώτη προσέγγιση" στα *Πρακτικά του ΙΓ΄ Πανελλήνιου Ιστορικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 29-31 Μαίου 1992), 247-261, Θεσσαλονίκη.
20. Αρτεμιάδη, Λ. βλ. Σιφωνιού-Καράπα, Α., Ροδολάκης, Γ.Ε., & Αρτεμιάδη, Λ. (1982-1990) και Παπαρρήγα - Αρτεμιάδη, Λ.
21. Ασωνίτης, Σ.Ν. (1993) "Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα των ετών 1398-1458" *Εώα και Εσπέρια* 1, 9-44.
22. ---------- (1997) "Οι χρονικοί κριταί στην Κέρκυρα κατά τον ύστερα Μεσαίωνα" *Βυζαντιακά* 17, 465-478.
23. Arguriades, Chr. (1994) *Staatsbilder und Rechtspraktiken. Das juristisch-politische Profil der Entstehung des neugriechischen Staates (1821-1827)*, Frankfurt a.M. (Studien zur Geschichte Südosteuropas 12)
24. ---------- (1996) "Die tradierung byzantinischer Rechtstexte während der Turkokratie in Griechenland" στο *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit* (Bericht über das Kolloquium der Südosteuropa-Kommission, 28.-31. Oktober 1992), 374-386, Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, philolog.-hist. 3rd ser. 212)
25. ---------- (1998) „Byzantine Law as Practice and as History in the Nineteenth Century" στο Ricks, D. & Magdalino, P. (eds) *Byzantium and the modern Greek identity* (Papers of a colloquium in May 1996), 35-47, Aldershot. (Centre for Hellenic Studies. Publications 4)
26. Βαγιακάκος, Δ.Β. (1990) *Συμβολή εις την μελέτην των ναυτικών, εμπορικών*

και οικονομικών όρων του ελληνικού χώρου (16ος-19ος αι.). Γλωσσικόν σχεδίασμα, Αθήναι.

27. Βαλμά-Παυλώφ, Ε. (1997) *Ανέκδοτα Ανδριακά έγγραφα της εποχής του Καποδίστρια (1828-1832)*, Ανδρος. (Ανδριακά Χρονικά 28)
28. Βεργωτής, Γ.Θ. (1991α) "Πληροφορίες για τα πνευματικά δικαστήρια Ρόδου" *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 14, 133-136.
29. ---------- (1991β) "Ενας άγνωστος κανονισμός λειτουργίας των ιερών ναών της πόλεως Ρόδου κατά την Τουρκοκρατία" *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 14, 268-72.
30. Βλάχος, Π. (1993) "Ιστορικά έγγραφα και στοιχεία. Αρχείο Ιωάννου Παρασκευά (Κλειού Λέσβου)" *Λεσβιακά* 14, 301-321.
31. Γαλάνη-Μουτάφη, Β. (1992) "Προίκα και κοινωνική οργάνωση στη Σάμο στα μέσα του 19ου αιώνα" στο *Αντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος για τον Νικόλαο Α. Δημητρίου*, 59-85, Αθήνα.
32. Γαρμπής, Διον. Γ. (1999) "Νέες ειδήσεις για τη μονή των Αγίων Φανέντων στην Κεφαλονιά και ένα ανέκδοτο έγγραφο" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 8, 407-414.
33. Γερούκη, Α. (1992) "Συλλογικές νοοτροπίες και ιστορία του Δικαίου. Οι αφορισμοί στην βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (1675-1797). Μεθοδολογικές προσεγγίσεις" στα *Πρακτικά ΙΒ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, Μάιος 1991), 167-176, Θεσσαλονίκη.
34. ---------- (1993) "Από τον νομοκάνονα του Μαλαξού: Αδικήματα, νοοτροπίες και κοινωνική ιστορία" στα *Πρακτικά ΙΓ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 29-31 Μαίου 1992), 231-246, Θεσσαλονίκη.
35. ---------- (1997) "Από τις επιστολές του Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού. Στοιχεία για τη λειτουργία του κοινοτισμού και για την πολιτική αυτογνωσία των Ορθοδόξων υποτελών επί Τουρκοκρατίας" στο *Πρακτικά του ΙΖ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 31 Μαΐου-Ιουνίου 1996), 73-83, Θεσσαλονίκη.
36. Γιάγκος, Θ. (1993) "Τα έργα του Συμεών Θεσσαλονίκης ως πηγή των Νομοκανονικών συλλογών της Τουρκοκρατίας" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 5, 81-112.
37. Γιαννακοπούλου, Ελ. (1995-97) "Δραστηριότητες Αθηναίων εμπόρων (τέλη 18ου αι.) – Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα από τα αγγλικά αρχεία" *Μνημοσύνη* 13, 235-246.
38. Γκαβαρδίνας, Γ. (1994) "Εξι αφορισμοί του επισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου Παπαφιλή" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6, 277-298.
39. Γκλάβα, Δ. βλ. Τσελίκας, Αγ. & Γκλάβα, Δ. (1993)
40. Γκόφας, Δ.Χ. (1991) "Ενα ναυτοδάνειο του 1802 από την Υδρα" *Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου-Μύκονος* 5, 3-4. (επίσης Γκόφας, *Μελέτες*, 393-94)

41. ---------- (1992-1994) "Συναλλαγματική του 1705 από το τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλληνίας" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 6, 243-255.
42. ---------- (1996) "Μαρτυρίες για τη χρήση συναλλαγματικών από Ελληνες στο 16ο και 17ο αιώνα" στο *Αφιέρωμα στον Νικόλαο Σ. Παπαντωνίου*, 207-221, Θεσσαλονίκη. (Νόμος. Επιστημονική επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Α.Π.Θ. 4)
43. Γκρινιάτσος, Γ.Ι. βλ. Ροδολάκης, Γ.Ε. & Γκρινιάτσος, Γ.Ι. (1996)
44. Γριτσόπουλος, Τ.Α. (1994) "Εγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων από τη Νάξο. Εκκλησιαστικές και άλλεσχός ειδήσεις" *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 15, 333-411.
45. ---------- (1996-1997) "Διαθήκη Καλαματιανής το 1824" *Πελοποννησιακά* 22, 359-365.

46. Δεμπόνος, Α-Δ. (1992-94) "Η πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση επί Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα. Ο θεσμός των περιοχικών συμβουλίων (Στοιχεία από κεφαλληνιακά έγγραφα)" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 6, 307-344.
47. Δημακόπουλος, Γ.Δ. (1991-93) "Η νομοθετική επιτροπή του 1835" *Μνημοσύνη* 12, 125-144.
48. ---------- (1995) "Η συλλογή των τοπικών νομικών εθίμων και ο Λεωνίδας Χρυσανθακόπουλος" στο *Νεοελληνική παιδεία*, 315-332.
49. ---------- (1995-97) "Ατελέσφορος πρότασις εκδόσεως συλλογής Διοικητικής νομοθεσίας (1840)" *Μνημοσύνη* 13, 223-234.
50. Δημητρακόπουλος, Σπ. (1989-1990) "Νομικά έγγραφα Τουρκοκρατίας από την Αλωνίσταινα" *Πελοποννησιακά* 18, 281-303.
51. Δημητρόπουλος, Δ. (1994) "Ελαιοτριβεία, μύλοι, φούρνοι, εκκλησίες στο νησιωτικό χώρο τον 17ο αιώνα. Προσέγγιση στο ζήτημα της συνιδιοκτησίας με βάση το παράδειγμα της Μυκόνου" *Μνήμων* 16, 37-70.
52. ---------- (2000) "Το δικαίωμα προτίμησης στα νησιά του Αιγαίου: επιπτώσεις και προσαρμογές κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου" *Τα Ιστορικά* 33, 205-228.
53. Δούγα-Παπαδοπούλου, Ευ. (1995-96) "Νομικοί και κοινωνικοί όροι της Θάσου από την εποχή της Τουρκοκρατίας" *Μακεδονικά* 30, 229-262.

54. Ζαπαντή, Στ.Σ. (1993) "Ο Θεσμός των πρωτονοτάριων ως επικεφαλής των Δημόσιων νοτάριων στην Κεφαλονιά επί βενετοκρατίας" *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-1992*, 13-32.
55. ---------- (1999) *Κεφαλονιά 1500-1571. Συγκρότηση του κοινωνικού χώρου*, Θεσσαλονίκη.
56. Ζέη, Ε. (1994) "Ο γάμος, ο θάνατος και η ακίνητη ιδιοκτησία στην Πάρο τον 18ο αιώνα: πρώτες προσεγγίσεις" *Τα Ιστορικά* 20, 53-70.

57. -------- (1996) "Το ακίνητο και το χρέος στην Πάρο, 18ος-19ος αι.: ανάμεσα στο Κοινό και το ιδιωτικό" *Τα Ιστορικά* 24-25, 67-84.

58. Geib, G. (1835) *Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και ως τον ερχομό του βασιλιά Οθωνα του Α΄*, μετάφραση Ι.Αυδή-Καλκάνη, Αθήνα, χ.χ.
59. Gerouki, A. (1998) *Les excommunications à Corfou, XVIIe et XVIIIe siècles: criminalité et attitudes mentales*, Αθήνα-Κομοτηνή. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 12)
60. Getov, D, Katsaros, B., & Papastathis, Ch. (1994) Κατάλογος των ελληνικών νομικών χειρογράφων των αποκειμένων στο Κέντρο Σλαβο-βυζαντινών Σπουδών *"Ivan Dujcev" του Πανεπιστημίου "Sv. Kliment Ohridski" της Σόφιας*, Θεσσαλονίκη.

61. Ημελλος, Στ.Δ.. (1985-1990) "Παρατηρήσεις σε ανέκδοτο έγγραφο της Τουρκοκρατίας από τη Μήλο" *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 13, 329-337.

62. Θωμάς, Γ. (1999) "Το πανωπροίκι στη Μαγνησία" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, 132-138.
63. ---------- (2000) "Ενας σουλτανικός κανονισμός για θέματα βοσκής στην περιοχή του Πηλίου" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 38, 129-136.

64. Καλλιάνος, Κ.Ν. (1993) "Το βιβλίο των πωλητηρίων του 1830 του δημοσίου μνήμονα της Σκοπέλου" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 23, 233-246.
65. ---------- (1998α) "Η συντεχνία των σκυτοτόμων (υποδηματοποιών) της Σκοπέλου το 1835 και άλλα έγγραφα" *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού "Οθρυς"* περ. Β΄, 2, 161-168.
66. ---------- (1998β) "Αρχείο εγγράφων της ν. Σκοπέλου. Ι. Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα της συλλογής της Αντιγόνης Στ. Βακρατσά" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 33, 315-336.
67. ---------- (1999) "Αρχείον εγγράφων της νήσου Σκοπέλου" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, 326-336.
68. Καλλιγά, Ε. (1991) "Το Σύνταγμα του Maitland για τα Επτάνησα (1817). Ιόνιες καταβολές και βρετανικοί στόχοι" *Ιστωρ* 3, 93-120.
69. Καλπουρτζή, Ε. (1998) "Κοντετζιόνες και τεφερέντζιες: Παρατηρήσεις για τις συγγενικές σχέσεις στη Μύκονο κατά τους 17ο και 18ο αιώνες" *Ελληνική Κοινωνία* 4, 112-174.
70. Καπάδοχος, Δ.Χ. (1990) *Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους Μεγάλους Πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797)*, Αθήνα.

71. ---------- (1992) *Ο Σολωμός δέσμιος του νομικού καθεστώτος της εποχής του*, Αθήνα.
72. ---------- (1995) "Στοιχεία δικαίου στις παροιμίες και τα δημοτικά τραγούδια της Κέρκυρας (μιά πρώτη προσέγγιση)" *Ιστορία Εικονογραφημένη του Παπύρου* 327, 118-123.
73. Καπνούλλας, Ι. (1991) "Τα όργανα εξουσίας στη Δημογεροντία της Σύμης κατά την ξενική κυριαρχία (Τουρκική – Ιταλική)" *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 14, 221-235.
74. Καραμανώλης, Εμ. (1994) "Ένα λαρισαϊκό προικοσύμφωνο του 1900" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 26, 61-64.
75. Καραμπούλα, Δ.Π. & Λ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη (1998) "Οι πράξεις του νοταρίου Δουκάδων Κέρκυρας Αρσενίου Αλεξάκη (1513-1616)" *ΕΚΕΙΕΔ* 34, 9-126.
76. Καραμπούλα, Δ.Π. βλ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ., Ροδολάκης, Γ.Ε. & Καραμπούλα, Δ.Π. (1997)
77. Καρύδης, Σπ.Χρ. (1994) "Σκλάβοι στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα" *Ιστωρ* 7, 93-108.
78. ---------- (1999) "Αντίγραφα νοταριακών πράξεων του 15ου αι. στα κατάστιχα του κερκυραίου νοταρίου ιερέα Σταματίου Κοντομάρη" *Παρνασσός* 41, 157-71.
79. Καρύδης, Σπ.Χρ. βλ. Τζιβάρα, Π. & Καρύδης, Σπ.Χρ. (1993)
80. Καρύδης, Σπ.Χρ. & Τζιβάρα, Π. (1994-1996) "Ο ναός του Αγίου Λαζάρου πόλεως Κέρκυρας και η κοινότητα των "αδυνάτων"" *Εώα και Εσπέρια* 2, 83-109.
81. Κασαπίδης, Δ.Ν. (1991) "Ο θεσμός του πατριμονίου μέσα από τέσσερις παροχές πατριμονίου της Καθολικής Επισκοπής Θήρας των ετών 1631, 1636 και 1652" *Ιστωρ* 3, 53-64.
82. Κάσδαγλη, Α. (1996) "Γαμήλιες παροχές στη βενετοκρατούμενη Κρήτη και αλλού: μια πρώτη ανάγνωση των δημοσιευμένων κρητικών προικοσυμφώνων του 16ου αιώνα" στο *Η΄ Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο. Περιλήψεις*, 195, Ηράκλειο.
83. Κεφαλληνιάδης, Ν. (1995) "Τέσσερα ανέκδοτα Ναξιακά έγγραφα" *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 12, 163-175.
84. Κονιδάρης, Ι.Μ. (1994α) "Ο "Θάνος Βλέκας" του Παύλου Καλλιγά. Μια ιστορικονομική θεώρηση" στο *Αφιέρωμα στον Ανδρέα Α. Γαζή*, 291-312, Αθήνα-Κομοτηνή.
85. ---------- (1994β) "Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης των ετών 1886 και 1904" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6, 249-258.
86. ---------- (1997) "Οργάνωση ναών και μονών στο Ιόνιο κράτος. Η περίπτωση της Κεφαλονιάς" στο *Το Ιόνιο κράτος*, 169-175.
87. Κονιδάρης, Ι.Μ. & Ροδολάκης, Γ.Ε. (1996) "Οι πράξεις του νοτάριου Κέρκυρας Ιωάννου Χοντρομάτη (1472-1473)" *ΕΚΕΙΕΔ* 32, 139-205.

88. Κούκου, Ε.Ε. (1997) "Το υπόμνημα του Καποδίστρια του 1815 για την οργάνωση της παιδείας και της δικαιοσύνης στα Επτάνησα" στο *Το Ιόνιο Κράτος*, 195-205.
89. Κουρουκλή, Μ. (1994) "Γενιά, προίκα και κληρονομιά. Η περίπτωση της επίσκεψης στην Κέρκυρα" στο *Οικογένεια και περιουσία*, 77-111.
90. Κραβαρτόγιαννος, Δρ. (1998-1999) "Ενα προικοσύμφωνο του 1864" *Φωκικά Χρονικά* 7-8, 104-106.
91. Katsaros, B. βλ. Getov, D, Katsaros, B., & Papastathis, Ch. (1994)
92. Λούκος, Χρ. (2000) *Πεθαίνοντας στη Σύρο τον 19ο αιώνα. Οι μαρτυρίες των διαθηκών*, Ηράκλειο.
93. Μανούσακας, Μ.Ι. (1992) "Το μοναδικό ελληνικό προικοσύμφωνο (1548) από τα Χανιά" *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 4, 7-21.
94. Μαντός, Δ.Γ. (1993) "Η προίκα και ο αρραβώνας στη Λέσβο τον 19ο αιώνα. Ο τοπικός νόμος της Στύψης" *Λεσβιακά* 14, 96-115.
95. Μαρκάκη, Τ. (1998) "Συμφωνητικά γάμου και προικώες δικαιοπραξίες ως πηγές έρευνας της κοινωνικής ιστορίας και ανθρωπολογίας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (1600-1648)" *Cretan Studies* 6, 71-87.
96. Μαρμαράς, Εμμ.Β. (1995) "Εθιμικό δίκαιο και δομημένο περιβάλλον στις Κυκλάδες" *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 12, 246-268.
97. Μαροπούλου, Μ. (1994) "Η πολιτική των εκκλησιαστικών και κοινοτικών αρχών στο ζήτημα της αύξησης του ποσού της προίκας. Η περίπτωση των Ζαγοροχωρίων στην Ηπειρο (18ος-19ος αι.)" στο *Οικογένεια και περιουσία*, 111-129.
98. Μαυρής, Μ. (1997) "Το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα" *Τα Ιστορικά* 26, 53-76.
99. Μαυρομάτης, Γ.Κ. (1994) *Ιωάννης Ολόκαλος Νοτάριος Ιεράπετρας. Κατάστιχο (1496-1543)*, Βενετία. (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας-Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου)
100. Μηλιώνης, Αθ. (1998) "Ενδεκα πωλητήρια έγγραφα από την Ανάβρα του Αλμυρού, 1761-1805" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 33, 33-48.
101. Μιχαηλάρης, Π.Δ. (1997) *Αφορισμός. Η προσαρμογή μιάς ποινής στις αναγκαιότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα. (ΚΝΕ/ΕΙΕ 60)
102. Μιχαηλάρης, Π.Δ. βλ. Αποστολόπουλος, Δ., Μιχαηλάρης, Π.Δ., & Παΐζη, Μ. (1995).
103. Μιχαηλίδης-Νουάρος, Γ. (1982-1990) "Οι λόγοι διαζυγίου κατά την νομολογία του εκκλησιαστικού δικαστηρίου της Κώ (του 18ου αιώνα)" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 7-22.
104. ----------(1995) "Επιβιώσεις μητριαρχικών θεσμών στα οικογε-

νειακά και κληρονομικά έθιμα της Καρπάθου και άλλων νησιών" *ΕΚΕΙΕΔ* 31, 1-22.

105. Μουτζούρης, Ι. (1996) "Ενας ανεψιός του Ιγνατίου Ουγγροβλαχίας προβάλλει κληρονομικά δικαιώματα (ανέκδοτα έγγραφα)" *Λεσβιακά* 16, 347-349.
106. Μπακαδήμα-Ξουργιά, Μ. & Τσατσά, Σ. (1992) *Συμβολαιογραφικές πράξεις Μεσολλογίου έτους 1835. Περιλήψεις-Ευρετήρια*, Μεσολόγγι. (Γενικά Αρχεία του Κράτους –Αρχεία Ν. Αιτωλοακαρνανίας 1)
107. ---------- (1993) *Συμβολαιογραφικές πράξεις Ναυπάκτου ετών 1835-1839. Περιλήψεις-Ευρετήρια*, Μεσολόγγι. (Γενικά Αρχεία του Κράτους –Αρχεία Ν. Αιτωλοακαρνανίας 2)
108. Μπάλλας, Γερ. Σπ. (1999) "Συμφωνίες για σκλάβους στο Αργοστόλι (ΙΖ΄ αιώνας)" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 8, 275-284.
109. Μπαλτά, Ευ. (1993) "Οι κανουνναμέδες του Μοριά" *Ιστωρ* 6, 29-70.
110. Μπαλτά, Ευ. & M. Oguz (1996-97) "Ο κανουνναμές του σαντζακίου του Ευρίπου (μέσα του 16ου αι.)" *Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών* 32, 231-263.
111. Μπαμπούνης, Χ. (1998) "Νομοθετικές ρυθμίσεις θεμάτων παιδείας στη ΝΑ. Αττική κατά τον 19ο αιώνα" στα *Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής*, 470επ, Κορωπί.
112. Μπαντιά, Κ.Π. (1989-1991) "Συμφωνητικά γάμου και προικοσύμφωνα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη" *Κρητική Εστία* 4, 139-159.
113. Μπαρούτσος, Φ. (1998) "Ο δημόσιος πλειστηριασμός των φόρων του 1578 στον Χάνδακα της Κρήτης. Η αποχή των φοροενοικιαστών" *Θησαυρίσματα* 28, 175-195.
114. Μπατιστάτος, Μ.Δ. (1997) "Ο θεσμός της προίκας στον Ιόνιο Πολιτικό Κώδικα" στο *Το Ιόνιο Κράτος*, 311-318.
115. Μπελίτσιος, Θεοδ. (1993) "Παρατηρήσεις σχετικά με το βιβλίο πωλητηρίων του 1830 του δημοσίου μνήμονα της Σκοπέλου" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 24, 183-184.
116. Μπόμπου-Σταμάτη, Βασ. (1999) "Δύο χειρόγραφοι κώδικες της οικογένειας Τσιτσέλη από την Κεφαλονιά (18ος-19ος αι.)" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 8, 73-84.
117. Μοσχόπουλος, Γ.Ν. (1997) "Ο θεσμός της αστυνομίας των "Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων" και τα αρχεία της" στο *Το Ιόνιο Κράτος*, 301-309.
118. Maltezou, Chr. (1996) "Byzantine "consuetudines" in Venetian Crete" *DOP* 49, 269-280.
119. Maropoulou, M. (1990) "Le droit successoral du Zagori (XVIIIe-XIXe siècles): un example d'articulation entre coutume, droit coutumier et pratiques sociales" *Droit et Cultures* 20, 55-72.
120. Νάκος, Γ.Π. (1992) "Το πρόβλημα της λειτουργικής εφαρμογής της

Οθωμανικής γαιοκτητικής νομοθεσίας στα πλαίσια του ισχύοντος Ελληνικού δικαίου" *Αρμενόπουλος* 36, 415.

121. ---------- (1994) "Ενδεικτικά στοιχεία από τη λειτουργία του Δικαίου στη Θεσσαλονίκη κατά την τουρκοκρατία" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6, 221-248.
122. Νικολακάκης, Δ. (1998) "Η τοπική αυτοδιοίκηση μέσα από το νομοθετικό έργο της Αντιβασιλείας" *Επιστημονική Επετηρίδα Δ.Σ.Θ.* 19, 15-22.
123. Νικολόπουλος, Η.Ι. (1996) "Τα Αμπελάκια και οι Συντροφίες τους: προσέγγιση στο χαρακτήρα τους" *Τα Ιστορικά* 24-25, 85-104.
124. Νίκου, Ο. (1995) "Ποινικό δίκαιο και ελληνική λαογραφία" *Επτάκυκλος* 1, 65-76.
125. Oguz, M. και Μπαλτά, Ευ. & M. Oguz (1996-97)
126. Πανίτσας, Κ.Γ. (1999) "Μοναστηριακά δικαιοπρακτικά έγγραφα Πατρών της οικογενείας Ράης (Ράϊς)" *Πελοποννησιακά* 24, 336-346.
127. Πανταζόπουλος, Ν.Ι (1993) *Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση*, Αθήνα.
128. ---------- (1997) "Εθνικό φρόνημα, γλώσσα και δίκαιο στο Ιόνιο κράτος πριν την ενσωμάτωση" στο *Το Ιόνιο Κράτος*, 359-383.
129. Παντελιά-Γριτσοπούλου, Δ. (1995-97) "Δέκα προικοσύμφωνα από την Νάξο" *Μνημοσύνη* 13, 199-222.
130. Παπάζογλου, Ιγν. (1991) "Κοινοτικά θέσμια στα χρόνια της Τουρκοκρατίας στην Ερεσό της Λέσβου" *Λεσβιακά* 13, 256-261.
131. ---------- (1996) "Συμφωνητικό μνήστευσης στα χρόνια της Τουρκοκρατίας" *Λεσβιακά* 16, 350-362.
132. Παπαθωμά-Μαστοροπούλου, Αικ. (1995) "Ανέκδοτο επίσημο τουρκικό έγγραφο για αστική υπόθεση της Νάξου" *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 12, 440-446.
133. Παπαλάς, Πρ.Ι. (2000) "Εκκλησιαστικές απαγορευτικές διατάξεις του 19ου αιώνα στη Λέσβο" *Αιολικά Χρονικά* 2, 73-77.
134. Παπαμανουσάκης, Στρ. (επιμ) (1990) "Επιτομή Κρητικής Νομολογίας" *Ταλώς* 2, 25-315.
135. ---------- (1991-1993) "Κρητικός Κώδιξ Ι. Περίοδος Α. Τουρκοκρατία (1669-1868)" *Ταλώς* 3.
136. ---------- (1994) "Κρητικός Κώδιξ ΙΙ. Περίοδος Β. Η Ημιαυτονομία (1868-1898)" *Ταλώς* 4 (1-2).
137. ---------- (1995) "Κρητικός Κώδιξ ΙΙΙ. Περίοδος Γ. Κρητική Πολιτεία (1898-1912). Μέρος πρώτο" *Ταλώς* 5 (1-3).
138. ---------- (1996) "Κρητικός Κώδιξ ΙΙΙ. Περίοδος Γ. Κρητική Πολιτεία (1898-1912). Μέρος δεύτερο" *Ταλώς* 6 (1-4).

139. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ., Ροδολάκης, Γ.Ε. & Καραμπούλα, Δ.Π. (1997) "Οι πράξεις του νοτάριου Καρουσάδων Κέρκυρας πρωτο-παπά Φιλίππου Κατωϊμέρη (1503-1507)" *ΕΚΕΙΕΔ* 33, 9-436.

140. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ. (1998) "Η αναγκαστική εκτέλεση για την ικανοποίηση ιδιωτικών χρηματικών απαιτήσεων. Περιπτώσεις από τα μεταβυζαντινά έγγραφα του νησιωτικού χώρου του Αιγαίου (1600-1821)" *ΕΚΕΙΕΔ* 34, 127-178.

141. ---------- (1999) *Η νομική προστασία της γονικής περιουσίας στη Μύκονο (17ος-18ος αι.)*, Αθήνα. (Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού δικαίου. Παράρτημα)

142. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ. βλ. Ροδολάκης, Γ.Ε. & Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ. (1996) και Καραμπούλα, Δ.Π. & Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ. (1998)

143. Παπαστάθης, Χ.Κ. (1991) "Ο Κοινοτισμός στη Μακεδονία υπό το καθεστώς των "Εθνικών Κανονισμών"" στο *Η διαχρονική πορεία*, 138-155.

144. Παρασκευαΐδης, Π.Σ. (1991) "Λεσβιακό χειρόγραφο κανονικού δικαίου 18ου αιώνα" *Λεσβιακά* 13, 268-285.

145. Πατραμάνη, Μ.Γ. (1994) "Ενας φάκελλος δικογραφίας για τη δράση Σκλαβούνων πειρατών στη Σίφνο και στα Κύθηρα (1770)" *Σιφνιακά* 4, 5-24.

146. Παυλοπούλου-Φραγκουλοπούλου, Β. βλ. Φραγκουλόπουλος, Β. & Παυλοπούλου-Φραγκουλοπούλου, Β. (1994)

147. Περεντίδης, Σ. (1990) "Sur les terminologies du féodalisme en grec moderne" *Βυζαντιακά* 10, 179-188.

148. Πέρρος, Ν.Δ. (1989-1990) "Προεπαναστατικά δικαιοπρακτικά έγγραφα εκ Κάτω Ποταμιάς Κραθίδος (1740-1792)" *Πελοποννησιακά* 18, 241-254.

149. Πιτσάκης, Κ.Γ. (1995) "Από του Αρμενοπούλου εις τον Μοντεχρίστον: Ο Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος στη νεοελληνική παιδεία" στο *Νεοελληνική παιδεία*, 333-362.

150. ---------- (1997α) "Μία νεοελληνική Epitome canonum aucta. Ιωάννου ή Παρθενίου Ισπαναίου, "Σύνοψις νέου βιβλίου νομικού και περί εξομολογήσεως" (1753)" στο *Analecta Atheniensia*, 183-226.

151. ---------- (1997β) "Καλλιγάς και Αρμενόπουλος: μια ιστορία έρωτος και μίσους" *Τα Ιστορικά* 27, 259-296.

152. ---------- (2000α) "Ο Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος του Ν.Ι. Παντζόπουλου: 45 χρόνια μετά" στο *Δίκαιο, Ιστορία και Θεσμοί*, 125-150.

153. ---------- (2000β) "Νομικά ζητήματα από τον βίο και την άθληση των νεομαρτύρων" στο *Ο νεομάρτυς Θεόδωρος ο Βυζάντιος πολιούχος Μυτιλήνης* (Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 1998), 91-118, Μυτιλήνη.

154. ---------- (2000γ) "...πολιτικόν νόμον αίφνης προκύπτοντα εις φώς εξ αρχαιολογικής ανασκαφής εν τοις βυζαντινοίς χειρογράφοις. Μνήμη Αναστασίου Π. Χριστοφιλοπούλου (1912-1998)" *Digesta* 3, 64-102.

155. Πλουμίδης, Γ. (1998) "Ναύλωση πλοίου στη Ζάκυνθο" *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 7, 85-88.
156. Πολέμης, Δ.Ι. (1995) *Οι αφεντότοποι της Άνδρου*, Ανδρος.
157. ---------- (1999) *Ανέκδοτα ανδριακά έγγραφα του δεκάτου έκτου αιώνος*, Ανδρος. (Ανδριακά Χρονικά 30)
158. Πουλής, Γ. (1990) "Νομοκανονικά προβλήματα των έργων του Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 4, 143-157.
159. ---------- (1993) *Ο ακούσιος φόνος κατά το εκκλησιαστικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη.
160. Papastathis, Ch. βλ. Getov, D, Katsaros, B., & Papastathis, Ch. (1994)
161. Papataxiarches, E. (1993) "La valeur du ménage. Classes sociales, stratégies matrimoniales et lois ecclésiastiques à Lesbos au XIXe siècle" στο *Espaces et familles dans l' Europe du Sud à l' age moderne*, 109-140, Paris.
162. Perentidis, St. (1994a) *Theodore Zygomalas et sa Paraphrase de la Synopsis minor*, Αθήνα. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe 5)
163. ---------- (1994b) "Ortodossia e Stato laico: Tradizione, dottrina, ideologia" στο Riccardi, A. (ed) *Il Mediterraneo nel novecento. Religioni e Stati*, 231-46, San Paolo.
164. Popescu-Mihut, E. (1991) "Remarques sur la place des textes de droit criminel byzantin dans la pratique judiciaire roumaine du XVIIIe siècle" στο Popescu, E. et al. (eds) *Études byzantines et post-byzantines* II, 181-192, Bucarest.
165. Ροδολάκης, Γ. (1982-1990) "Η αποδοχή του Γαλλικού Εμπορικού Κώδικα" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 37-48.
166. ---------- (1994) "Συντροφίες στη Νάξο (τέλη του 17ου αιώνα)" στο *Η Νάξος*, 569-587.
167. ---------- (1997α) "Αγροτικές συμβάσεις στην Κέρκυρα (15ος-16ος αιώνας)" *ΕΚΕΙΕΔ* 33, 437-455.
168. ---------- (1997β) "Το βλησίδι και η σερμαγιά στο εμπόριο κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους" *ΕΚΕΙΕΔ* 33, 457-472.
169. Ροδολάκης, Γ.Ε. & Γκρινιάτσος, Γ.Ι. (1996) "Το νοταριακό Αρχείο της Κέρκυρας" *ΕΚΕΙΕΔ* 32, 9-137.
170. Ροδολάκης, Γ.Ε. & Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ. (1996) "Οι πράξεις του νοτάριου Αγ. Ματθαίου Κέρκυρας Πέτρου Βαραγκά (1541-1545)" *ΕΚΕΙΕΔ* 32, 207-339.
171. Ροδολάκης, Γ.Ε. βλ. Σιφωνιού-Καράπα, Α., Ροδολάκης, Γ.Ε., & Αρτεμιάδη, Λ. (1982-1990) και Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ., Ροδολάκης, Γ.Ε. & Καραμπούλα, Δ.Π. (1997) και Κονιδάρης, Ι.Μ. & Ροδολάκης, Γ.Ε. (1996)
172. Σεβαστάκης, Α. (1994) "Ποινική εξουσία των Μεγάλων Προεστών στην προεπαναστατική Σάμο" *Τα Ιστορικά* 21, 289-310.

173. Σιάτρας, Δ. (1992) *Οι αγοραπωλησίες ακινήτων στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα*, Αθήνα.
174. ---------- (1997) *Ελληνικά δικαστήρια στην Τουρκοκρατία*, Βόλος.
175. Σιφωνιού-Καράπα, Α., Ροδολάκης, Γ.Ε., & Αρτεμιάδη, Λ. (1982-1990) "Ο κώδικας του νοτάριου Νάξου Ιωάννου Μηνιάτη 1680-1689 (χφ. Γ.Α.Κ. 86)" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 125-1311.
176. Σκλεπάρης, Δ.Γ. (1991) "Εγγραφα Αγιάσου" *Λεσβιακά* 13, 302-327.
177. ---------- (1993) "Τρία δικαιοπρακτικά έγγραφα Αγιάσου (Λέσβου)" *Λεσβιακά* 14, 199-205.
178. Σπανός, Βασ. (1993) "Μια υπόθεση κληρονομιάς στον Τύρναβο του 1784" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 24, 93-96.
179. ---------- (1994) "Ενα έγγραφο του 1791 για το κρασομοίρι στον Τύρναβο" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 25, 120-122.
180. Σπανός, Κ. (1998) "Ενα πωλητήριο του 1761 από την Ανάβρα του Αλμυρού" *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού "Οθρυς"* περ. Β΄, 2, 169-170.
181. Σπηλιωτοπούλου, Μ. (1992) "Στη Σαντορίνη του 17ου και 18ου αιώνα: αγοραπωλησίες ακινήτων" *Τα Ιστορικά* 17, 243-274.
182. Στάθη Π. (2000) "Χρύσανθου Νοταρά Προθεωρία εις τους Νόμους" *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 6, 181-278.
183. Σταματογιαννοπούλου, Μ. (1994) "Μακράν κοίτης και τραπέζης. Οι συζυγικές συγκρούσεις στη Λέσβο του 1900" *Μνήμων* 16, 107-138.
184. Στεργέλλης, Α. (1998) *Τα λυτά έγγραφα του αρχείου της Χώρας Πλωμάρι*, τ.1, Αθήνα.
185. Συμεωνίδης, Σ.Δ. (1991α) "Δεκαπέντε προικώα έγγραφα Σίφνου" *Σιφνιακά* 1, 80-109.
186. ---------- (1991β) "Ενα έγγραφο εκμεταλλεύσεως σκλάβου" *Σιφνιακά* 1, 113-116.
187. ---------- (1992-1993) "Ανέκδοτα νομικά έγγραφα Σίφνου" *Σιφνιακά* 2, 103-140.
188. ---------- (1993) "Πωλήσεις ακινήτων υπερχρέων οφειλετών" *Σιφνιακά* 3, 126-135.
189. ---------- (1999) "Οι καντζηλλιέρηδες της Σίφνου" *Σιφνιακά* 7, 5-60.
190. Sant-Cassia, P. & Bada, C. (1992) *The making of the modern Greek family. Marriage and exchange in nineteenth-century Athens*, Cambridge.
191. Saulnier-Thiercelin, F. (1994) "Αρχές και πρακτικές της διανομής των αγαθών. Το παράδειγμα της Κρήτης" στο *Οικογένεια και περιουσία*, 55-76.
192. Schmink, A. (1995) "Περί του δικαίου των μονών κατά το Σύνταγμα κατά στοιχείον του Ματθαίου Βλάσταρη" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 7, 139-150.
193. ---------- (1996) ""Αυτό που ονομάζετε εσείς το πνεύμα των καιρών" Η έρευνα του βυζαντινού δικαίου από γερμανούς επιστήμονες τον 19ο αιώνα" στο *Ενας νέος κόσμος γεννιέται*, 143-166.

194. Τζιβάρα, Π. & Καρύδης, Σπ.Χρ. (1993) ""Εγώ Γεώργιος ο Μόσχος δημόσιος νοτάριος των Κορυφών έγραψα"" *Ίστωρ* 6, 20-27.

195. Τζιβάρα, Π. βλ. Καρύδης, Σπ.Χρ. & Τζιβάρα, Π. (1994-1996)

196. Τζωρτζακάκη-Τζαρίδη, Σ. (1990) "Στοιχεία δικαιώματος διαθέσεως των πρώιμων τιμαρίων στην περιοχή Θεσσαλονίκης (14ος-15ος αι.)" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 4, 159-169.

197. ---------- (1994) "Προβλήματα εφαρμογής του Οθωμανικού γαιοκτητικού συστήματος στη Θεσσαλονίκη" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6, 259-275.

198. Τουρτόγλου, Μ.Α. (1982-1990α) "Παρατηρήσεις επί των νομικών εθίμων εξ αφορμής δύο εθίμων της Βυτίνας" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 23-35. (επίσης στα *Πρακτικά του Β΄ τοπικού συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών* (Τεγέα-Τρίπολις, 11-14 Νοεμβρίου 1988), 97-110, Αθήναι 1990. (Πελοποννησιακά. Παράρτημα 17) και Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 79-92)

199. ---------- (1982-1990) "Η επίδραση της Γαλλικής επαναστάσεως στην Ελληνική ποινική νομοθεσία κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή περίοδο" *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30, 49-59. (επίσης στο Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 67-77)

200. ---------- (1985-1990) "Συμβολή στη μελέτη του μεταβυζαντινού εθιμικού δικαίου των Κυκλάδων" *Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών* 13, 245-256. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 171-182)

201. ---------- (1990α) "Η "επιείκια" κατά την απονομή της ποινικής διακιοσύνης επί Καποδίστρια. Η απόφαση του πρωτοκλήτου Κάτω Μεσσηνίας" *Λακωνικαί Σπουδαί* 10, 251-258. (επίσης και στα *Πρακτικά του Γ΄ τοπικού συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών* (Φιλιατρά-Γαργαλιάνοι, 24-26 Νοεμβρίου 1989), 25-32, Αθήναι 1991. (Πελοποννησιακά. Παράρτημα 18))

202. ---------- (1990β) "Temoins et "temoins instrumentaires" dans le droit post-byzantin. (Influence du droit de l'Attique)" *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 65, 130επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 161-170)

203. ---------- (1991-1993) "Φορολογικές διενέξεις "Φράγκων" και "Ρωμαίων" στη Νάξο κατά την Τουρκοκρατία" *Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών* 14, 37επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 225-236)

204. ---------- (1991) "Η "επιείκεια" κατά την απονομή ποινικής δικαιοσύνης επί Καποδίστρια. Η απόφαση του πρωτοκλήτου Κατω Μεσσηνίας" *Πελοποννησιακά* 18, 25επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 153-160)

205. ---------- (1994) "Απονομή δικαιοσύνης στη Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία. (Συμβολή στη μελέτη του μεταβυζαντινού δικαίου)" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 6, 203-219. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* ΙΙ, 237-250)

206. ---------- (1995α) "Καλλιεργητικές συμβάσεις στην Απείρανθο της

Νάξου κατά την Τουρκοκρατία" *Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών* 12, 507επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 251-257)

207. ---------- (1995β) "Δύο "αβαντάρια" του 19ου αιώνα από την Σίφνο" *Μνημοσύνη* 12, 113επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 259-268)
208. ---------- (1995γ) "Παρατηρήσεις επί της απονομής δικαιοσύνης κατά τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Το παράδειγμα της διαφοράς μεταξύ Μοσχούς συζ. Αποστ. Γρυπάρη και Αικατερίνης Ι. Μπάου" *ΕΚΕΙΕΔ* 31, 51-149. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 99-197)
209. ---------- (1998α) "Τα σχέδια του "Διοργανισμού των Δικαστηρίων" και της "Πολιτικής και Εγκληματικής διαδικασίας" του 1830. Παρατηρήσεις και εισηγήσεις των δικαστικών αρχών" *Δελτίο ΚΕΙΝΕ* 1, 81επ. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 211-230)
210. ---------- (1998β) "Η αιρετοκρισία στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους (17ος-19ος αι.). Επιβιώσεις του δικαίου των Βυζαντινών" στον *Τιμητικό τόμο καθηγητή Βασ. Σαρσέντη*, 413επ., Πειραιάς. (επίσης Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 241-250)
211. ---------- (1998-2000) "Η νομολογία των κριτηρίων της Νάξου (17ος-19ος αι.)" *Μνημοσύνη* 14, 7-184.
212. ---------- (2000) "Η προσωπική κράτηση σε δύο Ναξιακά πωλητήρια έγγραφα του 17ου αιώνα" στο Τουρτόγλου, *Μελετήματα* III, 269-276.
213. Τρωϊάνος, Σπ.Ν. (1990) "Η μεταβολή λόγω κληρονομικής διαδοχής δικαιωμάτων επί κτητορικού ναού στην Κέρκυρα. Μερικές παρατηρήσεις" στο *Το Ιόνιο: Οικολογία - Οικονομία - Ρεύματα ιδεών* (Πρακτικά Συμπόσιου, Ζάκυνθος, 24-27 Οκτωβρίου 1985), 315-322, Αθήνα.
214. ---------- (1991) "Σκέψεις για τα ποινικά αποδεικτικά μέσα στην Κεφαλονιά του 17ου αιώνα. Μία έκθεση του προνοητή G. Trivisan (3.10.1613)" στα *Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Πανιόνιου Συνέδριου* (Αργοστόλι-Ληξούρι, 17-21 Μαΐου 1986), III, 303-310, Αργοστόλι.
215. ---------- (1993) "Θαύμα – Μαγεία – Εγκλημα.Ένα σημειωτικό τρίγωνο" *Υπεράσπιση* 4, 847-856. (επίσης στο Κουράκης, Ν. (επιμ) *Μνήμη ΙΙ. Ι Δασκαλοπούλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα* III, 1139-1150, Αθήνα 1996)
216. ---------- (1995) "Περί το "Σύνταγμα" του ιερομονάχου Μακαρίου" *Βυζαντιακά* 15, 47-56. (επίσης στο *Τιμητικόν αφιέρωμα εις τον Μητροπολίτην Καισαριανής, Βύρωνος και Υμηττού Γεώργιον επί τη πεντηκονταετηρίδι της ιερωσύνης αυτού*, 269-279, Αθήνα 1996)
217. ---------- (1996) "Η έρευνα και η εφαρμογή του βυζαντινού δικαίου από την ελληνική επιστήμη κατά τον 19ο αιώνα" στο *Ενας νέος κόσμος γεννιέται*, 167-189 και 348-354.
218. ---------- (1997) "Ο Ιόνιος Πολιτικός Κώδικας στην ελληνική νομική φιλολογία κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ένωση" στο *Το Ιόνιο Κράτος*, 505-514.

219. ---------- (1998) "Και πάλι οι περιπέτειες του βυζαντινού δικαίου στην Ελλάδα του 19ου αιώνα: Ο χώρος του δημοσίου δικαίου" *Βυζαντιακά* 18, 55-72.

220. Τσάτσας, Σωτ. (1992-1993) "Η αξία των συμβολαιογραφικών αρχείων στη μελέτη μιας εποχής.-Συμβολαιογραφικές πράξεις Ναυπάκτου των ετών 1835-1885" *Ναυπακτιακά* 6, 625-648.

221. Τσατσάς, Σ. βλ. Μπακαδήμα-Ξουργιά, Μ. & Τσατσάς, Σ. (1992) και Μπακαδήμα-Ξουργιά, Μ. & Τσατσάς, Σ. (1993)

222. Τσελίκας, Αγ. (2000α) *Ικαριακά έγγραφα του 16ου και 17ου αιώνα, από το αρχείο της Πανικαριακής Αδελφότητας Αθηνών*, Αθήνα.

223. ---------- (2000β) *Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα των μοναστηρίων Ομπλού, Χρυσοποδαριτίσσης, Αγίων Πάντων και Γηροκομείου Πατρών (1712-1885)*, Αθήνα.

224. Τσελίκας, Αγ. & Γκλάβα, Δ. (1993) "Ενας νέος αυτόγραφος κώδικας του νομοκάνονα του Μανουήλ Μαλαξού και η συντήρηση του" στα *Πρακτικά του Α΄ Κυκλαδολογικού Συνεδρίου. Τα περί Ανδρου* (Ανδρος, 5-9 Σεπτεμβρίου 1991), 257-274, Ανδρος. (Ανδριακά Χρονικά 21)

225. Τσιαμαντάς, Αθ. (1994) "Ενα σουλτανικό φιρμάνι του 1719 για τις συνοριακές διαφορές της Φυλακτής με την Πεζούλα" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 26, 223-231.

226. Τσιρίκος, Μ. (1998) "Τα αποτελέσματα της υιοθεσίας. Συνοπτική επισκόπηση της νομοθεσίας (1835-1996)" *Επιστημονική Επετηρίδα Δ.Σ.Θ.* 19, 23-38.

227. Τσούρκα-Παπαστάθη, Δ.-Ε. (1991) "Επισημάνσεις στο διοικητικό σύστημα των ελληνικών κοινοτήτων της Μακεδονίας (17ος -19ος αι.)" στο *Η διαχρονική πορεία* 275-282.

228. ---------- (1994) *Η ελληνική εμπορική κομπανία του Σίμπιου Τρανσυλβανίας (1636-1848). Οργάνωση και Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη. (ΙΜΧΑ 246)

229. ---------- (1999) "Κοινωνική διαστρωμάτωση και διοικητική οργάνωση της Μοσχοπόλεως (17ος-19ος αι.)" στο *Μοσχόπολις* (Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 31 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1996), 273-286, Θεσσαλονίκη.

230. Troianos, S.N. (1998) "À la recherche d'un code Civil: la revolution grecque (1821) et le droit romain" στο *Antichità e rivoluzioni*, 287-303.

231. Vryonis, S. (1991) "Η βυζαντινή κληρονομιά στον επίσημο και έντεχνο πολιτισμό των βαλκανικών λαών" επιμ. John J. Yiannias, I.I., *Η βυζαντινή παράδοση μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης*, 35-68, Αθήνα 1994.

232. Φραγκουλόπουλος, Β. & Παυλοπούλου-Φραγκουλοπούλου, Β. (1994) "Η προίκα στην ορεινή Νάξο κατά τον 17ο αιώνα" στο *Η Νάξος*, 541-552.

233. Χεκίμογλου, Ε. (1993) "Χριστιανικές συντεχνίες της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 18ου αιώνα" στο *Χριστιανική Θεσσαλονίκη* 5, 113-136.

234. Ψαράς, Ι.Δ. (1991) "Ενα περιστατικό στην Πρέβεζα του 1787" *Θησαυρίσματα* 21, 400-411.

235. Ψαρράς, Σ. (1994) "Σπαράγματα από ένα ναξιακό συμβολαιογραφικό αρχείο" στο *Η Νάξος*, 627-639.